

Universitat de Lleida

**Antoni Cerdà (c. 1390-1459).
Poder polític i promoció eclesiàstica
a mitjans del segle XV**

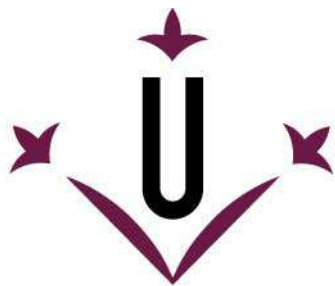
Albert Cassanyes Roig

<http://hdl.handle.net/10803/579941>

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

Universitat de Lleida

TESI DOCTORAL

**Antoni Cerdà (c. 1390-1459).
Poder polític i promoció eclesiàstica
a mitjans del segle XV**

Albert Cassanyes Roig

Memòria presentada per optar al grau de Doctor per la Universitat de Lleida
Programa de Doctorat en Territori, Patrimoni i Cultura

Directors
Dra. Karen Stöber
Dr. Rafael Ramis Barceló

2018

Every great man has his disciples and it is always Judas who writes the biography.

Oscar Wilde

RESUM

Antoni Cerdà va néixer a Mallorca cap al 1390. En el moment de la seva mort, que va ocórrer a Roma el 12 de setembre de 1459, era canonge en diverses diòcesis, bisbe de Lleida i cardenal, i, a més, posseïa nombrosos beneficis i altres prebendes arreu de la Corona d'Aragó. En altres paraules, Antoni Cerdà havia protagonitzat un fulgurant ascens en la jerarquia eclesiàstica que li permeté la percepció d'abundants rendes. La causa d'aquesta promoció eclesiàstica s'ha de buscar en els vincles que uniren Antoni Cerdà, els papes Nicolau V, Calixt III i Pius II, i el rei Alfons el Magnànim. La bona relació que aquell mantingué amb algunes de les persones més poderoses dels anys centrals del segle XV i els bons serveis que va prestar-los afavorí el seu accés a càrrecs cada vegada més importants. Antoni Cerdà va saber comptar amb la confiança tant del papa com del rei, i, de fet, moltes vegades va haver d'actuar com a intermediari entre ambdós poders. Va saber mantenir l'equidistància en un període convuls per a la història de l'Església i per a la mateixa Corona d'Aragó. La promoció eclesiàstica no era només una ambició personal, sinó que també respongué a una estratègia per aconseguir l'ascens social de la seva família. La pràctica del nepotisme no va ser aliena en la vida d'Antoni Cerdà, que va afavorir el seu nebot Gabriel Cerdà. Aquest va fer-se amb prebendes en llocs en els quals el seu oncle comptava amb important influència, o bé obtingué gràcies que li foren concedides directament per la Santa Seu.

Els amplis coneixements de Teologia que Antoni Cerdà havia adquirit tingueren igualment un rol destacat en la seva promoció eclesiàstica, i li valgueren l'admiració dels seus contemporanis. També sembla que es trobarien en l'origen de la seva atribució per part de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius, que va convertir Antoni Cerdà en un dels seus frares més il·lustres. Des del segle XVII —si no abans—, les nombroses cròniques dels trinitaris han anat elaborant una biografia que dibuixa Antoni Cerdà com una persona extremadament virtuosa i sàvia que ocupà altes responsabilitats dins el mateix Orde. Altres erudits també han afegit episodis a la vida d'Antoni Cerdà, alguns sense cap fonament històric, altres, fruit de confusions. La divulgació sense cap crítica d'aquestes vides ha conduït a què la semblança que ha arribat fins a l'actualitat inclogui una mescla d'elements històrics amb d'altres de ficticis. La depuració de la biografia d'Antoni Cerdà, per tant, és una necessitat.

RESUMEN

Antoni Cerdà nació en Mallorca hacia 1390. En el momento de su muerte, que acaeció en Roma el 12 de setiembre de 1459, era canónigo en varias diócesis, obispo de Lérida y cardenal, y, además, poseía numerosos beneficios y otras prebendas repartidos por la Corona de Aragón. En otras palabras, Antoni Cerdà había protagonizado un fulgurante ascenso en la jerarquía eclesiástica que le permitió la percepción de cuantiosas rentas. La causa de esta promoción eclesiástica se tiene que buscar en los vínculos que unieron Antoni Cerdà, los papas Nicolás V, Calixto III y Pío II, y el rey Alfonso el Magnánimo. La buena relación que aquel mantuvo con algunas de las personas más poderosas de los años centrales del siglo XV y los buenos servicios que les prestó facilitaron su acceso a cargos cada vez más importantes. Antoni Cerdà supo contar con la confianza tanto del papa como del rey, y, de hecho, muchas veces tuvo que actuar como intermediario entre ambos poderes. Supo mantener la equidistancia en un período convulso para la historia de la Iglesia y para la misma Corona de Aragón. La promoción eclesiástica no fue solo una ambición personal, sino que también respondió a una estrategia para conseguir el ascenso social de su familia. La práctica del nepotismo no fue aliena en la vida de Antoni Cerdà, que favoreció su sobrino Gabriel Cerdà. Este se hizo con prebendas en lugares donde su tío tenía una importante influencia, o bien obtuvo gracias que le fueron concedidas directamente por la Santa Sede.

Los amplios conocimientos de Teología que Antoni Cerdà había adquirido tuvieron igualmente un rol destacado en su promoción eclesiástica, y le valieron la admiración de sus contemporáneos. También parece que se encontrarían en el origen de su atribución por parte de la Orden de la Santísima Trinidad, que convirtió Antoni Cerdà en uno de sus frailes más ilustres. Desde el siglo XVII —si no antes—, las numerosas crónicas de los trinitarios han ido elaborando una biografía que dibujan Cerdà como una persona extremadamente virtuosa y sabia que ocupó altas responsabilidades dentro de la misma Orden. Otros eruditos también han añadido episodios en dicha vida, algunos sin ningún fundamento histórico, otros, fruto de confusiones. La divulgación sin ninguna crítica de estas vidas ha conducido a que la semblanza que ha llegado hasta la actualidad incluya una mezcla de elementos históricos con otros ficticios. La depuración de la biografía de Antoni Cerdà, pues, es una necesidad.

ABSTRACT

Antoni Cerdà was born in Majorca around the year 1390. At the time of his death, which occurred in Rome on the 12th of September 1459, he was a canon in diverse dioceses, bishop of Lleida, and cardinal, and he furthermore possessed a large number of benefices and other prebends in the Crown of Aragon. In other words, Antoni Cerdà had had an impressive career in the ecclesiastical hierarchy, which allowed him to receive abundant incomes. The reasons behind this advancement must be sought in the bonds that united Antoni Cerdà, the popes Nicholas V, Callixtus III and Pius II, and the king Alfonso the Magnanimous. The amicable relationship that Cerdà maintained with some of the most powerful people in the mid-fifteenth century, and the satisfactory services he provided them, facilitated his promotion to increasingly distinguished positions. Antoni Cerdà was capable of inspiring confidence in both the pope and the king, and he found himself acting as an intermediary between the two powers at times. He succeeded in maintaining an equidistance between king and pope during what was a tumultuous period for the history of the Church and for the Crown of Aragon. His ecclesiastical promotion was not only a personal ambition, but it also formed part of a strategy to achieve the social advancement of his own family. The practice of nepotism was not alien to Antoni Cerdà: he promoted his own nephew, Gabriel Cerdà, by helping him obtain prebends in places where his uncle was influential, or benefits, which were awarded by the Holy See.

The wide knowledge in Theology that Antoni Cerdà had achieved played an important role in his ecclesiastical ascent, and it earned him the admiration of his contemporaries. They also seem to lie behind his attribution by the Order of the Most Holy Trinity and of the Captives, which converted Antoni Cerdà into one of its most distinguished friars. From the seventeenth century —if not before— the diverse Trinitarian chronicles have created a biography that portrays Antoni Cerdà as an extremely virtuous and wise person who held high responsibilities within the Order. Other scholars have added certain details to Antoni Cerdà's life, some of which lack any historical basis, and others that appear to be the result of confusion. The uncritical dissemination of these lives, which persists until the present day, has resulted in his biography representing a blend of historical facts and fiction. It is therefore indispensable to critically revise the biography of Antoni Cerdà.

AGRAÏMENTS

L'elaboració de la present tesi doctoral no hauria estat possible sense l'ajut, els consells i el suport de família i amics i d'altres innumerables persones, de manera que és necessari aprofitar aquesta oportunitat per agrair-ho públicament a tots ells.

En primer lloc, cal reconèixer el suport incondicional dels dos directors de tesi que accediren a codirigir aquesta recerca. Així doncs, és imprescindible agrair la dedicació de la Dra. Karen Stöber, de la Universitat de Lleida, i del Dr. Rafael Ramis Barceló, de la Universitat de les Illes Balears. Les llargues converses mantingudes, tant presencialment com a través de correu electrònic o plataformes de xat, han permès anar orientant la investigació i la recerca cap a àmbits més concrets, al mateix temps que es posaven en comú qüestions i noves línies d'investigació que el tema que s'abordava anava obrint paulatinament. Així mateix, he d'agrair al Dr. Paul Freedman i al Dr. Riccardo Parmeggiani que acceptessin llegir aquesta tesi en primer lloc; els seus comentaris han estat molt valuosos per millorar-la.

Aquesta tesi doctoral no hauria estat tampoc possible sense el finançament de la Secretaria d'Universitats i Recerca del Departament d'Economia i Coneixement de la Generalitat de Catalunya, que em va concedir un ajut per a personal investigador novell entre els anys 2015 i 2018. Aquest suport em va permetre formar part del Grup de Recerca Consolidat en Estudis Medievals «Espai, Poder i Cultura» de la Universitat de Lleida. Voldria agrair, en aquest moment, la bona rebuda i col·laboració per part de tots els membres del mencionat Grup de Recerca, començant pel seu director, el Dr. Flocel Sabaté, amb qui he pogut compartir qüestions científiques al mateix temps que acadèmiques. Tampoc no voldria deixar d'esmentar el Dr. Joan J. Busqueta, el Dr. Francesc Fité i el Dr. Jesús Brufal, tots ells membres del Grup, per la seva disponibilitat. Així mateix, un record per a tots els «becaris» predoctorals amb els quals he coincidit al llarg de l'elaboració de la present tesi: Sandra Cáceres, Robert Cuellas (†), Joan Montoro, Antonio Porcheddu, Guillem Roca, Rogerio R. Tostes i Luis Manuel Pérez Zambrano. A aquest llistat cal afegir-hi Jesús Corsà i Eugenia Mellado, companys de congressos estivals. Una menció especial a Gemma Carnisé, sense la professionalitat i efectivitat de la qual tot seria molt diferent.

Si bé la Universitat de Lleida ha estat la institució en la qual m'he format en el medievalisme —ja fos durant el Màster Interuniversitari en Identitat Europea Medieval,

ja fos durant el doctorat—, l'altra *alma mater* és la Universitat de les Illes Balears. Així, voldria agrair a tots els professors que hi vaig tenir al llarg de la carrera d'Història en aquest centre per ensenyar-me els rudiments de la disciplina històrica i els mètodes i tècniques necessaris per al seu estudi. M'agradaria tenir un agraïment especial per a la Dra. Maria Barceló, que sempre m'ha animat a investigar el món medieval i mai ha amagat el seu interès en l'objecte d'aquesta tesi. Un altre gran reconeixement el mereix el Dr. Antoni Mas, compatriota del cardenal Cerdà, que ha compartit amb mi converses, investigacions, bibliografia i documentació, a més de tota la memòria que del purpurat se'n conserva a Santa Margalida.

En el marc d'aquesta tesi doctoral s'han dut a terme dues estades de recerca a l'estranger. És necessari agrair, doncs, tot el suport rebut durant aquestes. Per començar, a la Universitat de Lleida, que em va concedir un ajut per poder-les dur a terme. La primera estada va ser a la Pontificia Università Antonianum de Roma, convidat pel prof. Giuseppe Buffon, a qui agraeixo la seva invitació. També voldria donar les gràcies al Pontificio Collegio Internazionale Maria Mater Ecclesiae per haver-me acollit. Cal reconèixer la tasca i paciència del personal de l'Arxiu Secret Vaticà, de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, de l'Archivio della Fabbrica di San Pietro in Vaticano —molt especialment a la Dra. Simona Turriziani, a la Dra. Assunta Di Sante i a Marco Boriosi, per la seva agradable rebuda— i de l'Archivio di Stato di Roma. Aquesta estada no hauria estat profitosa sense l'orientació del pare Miguel Navarro Sorní i del pare Giulio Cipollone, OSST. La segona estada va ser a la University of Oxford, en aquesta ocasió per invitació del Dr. Ian Forrest, a qui també agraeixo que em convidés a realitzar un sojorn fascinant en tots els nivells. No podré oblidar mai l'ajuda de la Dra. Janet Burton, de la Dra. Edel Bhreathnach i del Dr. Richard Sharpe, les converses amb Pablo González Martín i Jenny Jones, i l'acollida de Celestine Eaton i dels altres hostes — Dave Strong, Sato Noboru, Syuval— que varen fer d'aquella estada una gran experiència. En darrer lloc, una referència a les visites a la Universidad de Navarra. Voldria agrair al Dr. Santiago Casas la seva invitació, al Dr. Jaume Aurell i a la Dra. Julia Pavón l'agradable acollida, i a Charo Lanz i Teresa Beunza, responsables de la mediateca de la Biblioteca de Humanidades, la seva proximitat i simpatia, que me permeteren tornar de Pamplona amb abundant informació.

La figura del cardenal Antoni Cerdà me va ser donada a conèixer en una conversa amb el Dr. Pere Fullana Puigserver, a qui agraeixo que sempre m'involucris en els seus projectes. Ell és el director de l'Arxiu Capitular de Mallorca, una institució a la qual

l'investigador es pot sentir com a casa. Així, m'agradaria reconèixer la tasca i l'ajuda de Bernat Juan —amb qui vaig anar compartint els primers resultats d'aquesta tesi— i Joana Pastor, així com agrair a Joan Bauzà, degà-president del Capítol de la catedral de Mallorca, que m'autoritzés la consulta de fons encara sense catalogar. Per altra banda, voldria estendre l'agraïment al seu equivalent lleidatà, l'Arxiu Capitular de Lleida, i, molt especialment, a Ana Carles i Rosana Miró, per la seva paciència. També ho aprofito per donar les gràcies a Anna Esteve, de l'Arxiu Diocesà de Lleida, i al director dels dos arxius eclesiàstics, Mn. Jacint Cotonat, per la bona rebuda. Un esment ha de ser per al personal de l'Arxiu Municipal de Lleida, sobretot a Iolanda Enjuanes, per la seva simpatia, ajuda i dedicació. També per a Patxi Guerrero, responsable de l'Archivo Ducal de Medinaceli, de Toledo. Un darrer agraïment és per a les tècniques de l'Arxiu del Regne de Mallorca, Joana Bibiloni i Carme Coll, que m'animaren a emprendre aquesta aventura.

Les fonts per a l'estudi de Cerdà no sempre han estat senzilles de localitzar. Per aquest motiu, voldria agrair a Manuel Ripoll que em donés accés a l'obra manuscrita del pare Lluís de Vilafranca i que m'orientés en el món de la bibliofília. També voldria donar les gràcies al pare Josep Amengual, dels Missioners dels Sagrats Cors, que posés a la meva disposició la Biblioteca Balear del monestir de la Real. Un altre agraïment és per a sor Catalina Cunill, religiosa de les Agustines de l'Empar del monestir de la Concepció de Palma, i per a Maribel, la sagristana d'aquest. Així mateix, també és necessari agrair l'ajuda, més o menys puntual, però no per això menys valuosa, de Josep Francesc Borne —que me posà sobre la pista de la relíquia de la Santa Faç—, María José Bordoy, Antoni Noguera, Bartomeu Bestard, la Dra. Eleonora Plebani, la Dra. Anna Maria Oliva, la Dra. Josefina Planas i la Dra. Laura Zabeo. I perquè no tot ha de ser acadèmic, també un agraïment molt especial a Ana Mayoral, pels seus ànims, suport i ajuda en les qüestions burocràtiques.

I, com no, a tota la meva família, per haver estat al meu costat en els bons i en els mals moments, per haver cregut en aquesta tesi, fins i tot més que jo, i per haver-me donat suport de forma incondicional no només durant els tres anys d'elaboració d'aquesta, sinó sempre i en tot.

ÍNDEX DE CONTINGUTS

INTRODUCCIÓ	21
1. JUSTIFICACIÓ	22
2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ	24
2.1. La historiografia sobre Antoni Cerdà	27
2.2. El perquè d'una biografia al segle XXI	41
3. OBJECTIUS	51
4. METODOLOGIA	53
5. FONTS	57
I. NAIXEMENT I FORMACIÓ D'ANTONI CERDÀ	73
1. EL NAIXEMENT D'ANTONI CERDÀ	73
1.1. Els llinatges d'Antoni Cerdà	79
1.2. El nebot d'Antoni Cerdà: el canonge Gabriel Cerdà	84
2. LA FORMACIÓ D'ANTONI CERDÀ	91
2.1. Els primers estudis d'Antoni Cerdà	92
2.2. Els estudis universitaris d'Antoni Cerdà	94
3. ANTONI CERDÀ I L'ENSENYAMENT UNIVERSITARI	103
II. ANTONI CERDÀ I ELS ORDES RELIGIOSOS	109
1. L'ORDE DE LA SANTÍSSIMA TRINITAT I DE LA REDEMPCIÓ DE CAPTIUS	110
1.1. La historiografia tradicional: la carrera trinitària d'Antoni Cerdà	112
1.2. La crítica a la professió trinitària d'Antoni Cerdà: el pare Lluís de Vilafranca	124
1.3. La invenció d'Antoni Cerdà	130
2. ELS ORDES MONÀSTICS: BENEDICTINS, CAMALDULESOS I CISTERCENCS	135
2.1. L'Orde de Sant Benet	136
2.2. La Congregació Camaldulesa de l'Orde de Sant Benet	142

2.3. L'Orde del Cister	143
3. ELS ORDES MILITARS	145
III. ANTONI CERDÀ I EL CLERGAT SECULAR	149
1. EL SACERDOCI D'ANTONI CERDÀ	150
2. ELS PRIMERS CÀRRECS ECLESIASTICS D'ANTONI CERDÀ	153
3. ANTONI CERDÀ, CANONGE	155
3.1. La canongia a la Seu de Mallorca	157
3.2. Les canongies sardes	163
3.3. Les canongies catalanes	164
4. ALTRES CONCESSIONS: BENEFICIS, RECTORIES I PREPOSITURES	166
IV. ANTONI CERDÀ I L'EPISCOPAT	171
1. L'ARQUEBISBAT DE MESSINA	173
2. EL BISBAT DE LLEIDA	178
2.1. La transició: de García Aznárez a Antoni Cerdà	187
2.2. La representació del bisbe: tractaments, blasons i casa	197
2.3. L'absència del bisbe de Lleida: els vicaris generals	201
2.4. La justícia episcopal: la Cúria de l'Oficial del Bisbe	209
2.5. L'economia del bisbe: la Mensa Episcopal	222
2.6. Les relacions entre el bisbe i el rei: les Corts	233
2.7. Antoni Cerdà i l'Església de Lleida: sínodes, canonges i beneficiats	237
2.8. Accions religioses a Lleida del bisbe Antoni Cerdà	268
2.9. Accions assistencials a Lleida del bisbe Antoni Cerdà	280
2.10. El bisbe Antoni Cerdà i l'Estudi General de Lleida	287
2.11. Accions artístiques a Lleida del bisbe Antoni Cerdà	301
3. LA DIÒCESI DE GIOVINAZZO	306
4. DOS BISBATS ATRIBUÏTS: RAVENNA I MALLORCA	307

V. ANTONI CERDÀ I LA SANTA SEU	309
1. L'ACCÉS D'ANTONI CERDÀ AL CARDENALAT	311
2. EL GOVERN DE L'ESGLÉSIA: EL COL·LEGI CARDENALICI I LA CÚRIA ROMANA	318
2.1. La Cancelleria Apostòlica	326
2.2. La Secretaria	328
2.3. La Penitenciera Apostòlica	330
2.4. La Cambra Apostòlica	331
2.5. El Tribunal de la Rota	333
3. LA TASCA CARDENALÍCIA D'ANTONI CERDÀ	335
3.1. Els conclaves	342
3.2. El cardenal Antoni Cerdà i Lleida	348
3.3. El cardenal Antoni Cerdà i Mallorca	355
4. LES FAMÍLIES D'ANTONI CERDÀ	365
4.1. La família pontifícia	365
4.2. La família cardenalícia	376
4.3. El rol cultural de les famílies pontifícia i cardenalícia	380
VI. ANTONI CERDÀ I EL PODER REIAL	389
1. LA TASCA DIPLOMÀTICA D'ANTONI CERDÀ	393
1.1. Les difícils relacions d'Alfons el Magnànim amb els pontífexs	397
1.2. Antoni Cerdà, ambaixador davant el Magnànim	402
1.3. Antoni Cerdà, ambaixador del Magnànim	406
1.4. La revolta florentina	413
2. LA TASCA INTERCESSORA D'ANTONI CERDÀ	417
3. LA TASCA POLÍTICA D'ANTONI CERDÀ	425
4. LA TASCA INSTRUCTIVA D'ANTONI CERDÀ	432
4.1. Antoni Cerdà, preceptor dels fills del Magnànim	435
4.2. <i>De educatione principum</i>	436
4.3. Antoni Cerdà i el lul·lisme	441
5. ANTONI CERDÀ I JOAN II	444

VII. LA MORT I EL LLEGAT D'ANTONI CERDÀ	447
1. NOTÍCIES SOBRE EL TESTAMENT D'ANTONI CERDÀ	456
2. LES VACANTS DEIXADES PER ANTONI CERDÀ	462
2.1. La successió en el bisbat de Lleida	462
2.2. La successió en les prebendes	466
3. LA PERMANÈNCIA DE LA MEMÒRIA D'ANTONI CERDÀ	467
CONCLUSIONS	471
1. THE BIOGRAPHY OF ANTONI CERDÀ: A HISTORIOGRAPHICAL REVIEW	472
2. THE ECCLESIASTICAL CAREER OF ANTONI CERDÀ: A FAMILY OBJECTIVE	475
3. THE CHURCH IN THE FIFTEENTH CENTURY: THE CONSTRUCTION OF A WORLDLY POWER	478
4. RELATIONSHIP NETWORKS: BETWEEN CHURCH AND CROWN	482
5. THE LEGACY OF ANTONI CERDÀ: THE LIMITS OF THE RECOVERY OF A REMARKABLE MAJORCAN ECCLESIASTIC	484
6. FINAL CONCLUSION: ANTONI CERDÀ AND HIS TIMES	486
FONTS	489
1. DOCUMENTACIÓ ARXIVÍSTICA	489
2. OBRES MANUSCRITES	496
BIBLIOGRAFIA	499
ANNEXOS	541
1. APÈNDIX DOCUMENTAL	541
1.1. Criteris de transcripció	542
2. APÈNDIX DE TAULES	645
3. CRONOLOGIA	649

ÍNDIX D'ABREVIATURES UTILITZADES

- AA: *Archivum Arcis*
- ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona
- ACL: Arxiu Capitular de Lleida, Lleida
- ACM: Arxiu Capitular de Mallorca, Palma
- ADL: Arxiu Diocesà de Lleida, Lleida
- ADMe: Archivo Ducal de Medinaceli, Toledo
- AFSP: Archivio Storico della Fabbrica di San Pietro in Vaticano, Ciutat del Vaticà
- AGCIM: Arxiu General del Consell Insular de Mallorca, Palma
- AHCB: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Barcelona
- AHN: Archivo Histórico Nacional, Madrid
- AML: Arxiu Municipal de Lleida, Lleida
- AMP: Arxiu Municipal de Palma, Palma
- Arch. Cap. S. Pietro: *Archivio del Capitolo di San Pietro*
- ARM: Arxiu del Regne de Mallorca, Palma
- Arm.: *Armarii*
- ASR: Archivio di Stato di Roma, Roma
- ASV: Arxiu Secret Vaticà, Ciutat del Vaticà
- BAV: Biblioteca Apostòlica Vaticana, Ciutat del Vaticà
- BB: Biblioteca Balear, Monestir de la Real, Palma
- BBM: Biblioteca Bartomeu March, Palma
- BMM: Biblioteca de Montserrat, Abadia de Montserrat, Monistrol de Montserrat
- BNE: Biblioteca Nacional de España, Madrid
- BPM: Biblioteca Pública de Palma, Palma
- Cam. Ap.: *Camera Apostolica*
- Canc.: Cancelleria
- Chig.: *Chigiano*
- CSIC: Consejo Superior de Investigaciones Científicas
- EU: Extraordinaris de la Universitat
- LR: Lletres Reials
- Obl. et Sol.: *Obligaciones et Solutiones*
- Ord. Rel.: *Ordini Religiosi*

Reg.: Registres

Reg. Lat.: *Registrum Lateranensis*

Reg. Vat.: *Registrum Vaticanum*

Urb. lat.: *Urbinati latini*

Vat. lat.: *Vaticani latini*

INTRODUCCIÓ

El segle XV va ser un període de transició entre el món medieval i la modernitat, una centúria en la qual varen conviure-hi elements característics de l'Edat Mitjana i altres aspectes que acabarien configurant l'era moderna. Al mateix temps, l'Església havia superat el traumàtic episodi del Cisma d'Occident, de manera que tornava a comptar amb un únic papa reconegut per tot el món catòlic. Això no obstant, aquesta situació d'unitat fou més aparent que real, perquè la lluita entre el conciliarisme i la monarquia pontifícia es va perllongar durant trenta anys. Alguns preveres, reunits al voltant del Concili de Basilea, exigiren un major poder dins l'Església. El rebuig d'Eugeni IV portà els pares conciliars a cessar el pontífex i escollir l'antipapa Fèlix V. L'elecció de Nicolau V va permetre finalitzar aquest intent de cisma, però, poc després, l'amenaça turca, procedent d'Orient, va alarmar tota la cristiandat. En el marc d'aquests conflictes, l'Església també es va anar configurant cada vegada més en un poder temporal, tot i que no renunciava al seu vessant espiritual. En conseqüència, els prebendats —entre els quals els cardenals— hagueren de dur a terme la seva acció a cavall entre els poders laics i eclesiàstic.

Antoni Cerdà va ser una figura paradigmàtica de l'Església del segle XV. D'origen mallorquí, aquest clergue va seguir una carrera eclesiàstica que el portà a ocupar l'arquebisbat de Messina, la càtedra episcopal de Lleida i el cardenat. Va ser, així mateix, una persona molt reconeguda pels seus coneixements teològics, de manera que va ser tingut en alta consideració per papes com Nicolau V i Pius II, que l'escollí com a teòleg consultor. La seva activitat intel·lectual no es va limitar a l'àmbit de la teologia, sinó que també ha estat considerat un autor proper als postulats humanistes, o, en altres paraules, una persona que va viure entre l'Edat Mitjana i la Modernitat. Així mateix, Cerdà —segons certa historiografia— també hauria estat membre de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius, dins de la qual hauria estat ministre general de la seva casa trinitària, ministre provincial d'Aragó, visitador a les províncies d'Anglaterra, Escòcia i Hibernia i procurador de l'orde a Roma. La importància d'aquesta figura contrasta amb el poc coneixement que se'n té a escala general.

L'objecte de la present tesi doctoral serà la figura d'Antoni Cerdà. En aquestes pàgines introductives es comentaran els elements a partir dels quals es durà a terme l'estudi d'aquest personatge. En primer lloc, es justifiquen els motius que han conduït a

l'elecció d'aquest tema, així com dels elements que el converteixen en un centre d'interès. Tot seguit, s'analitza com ha estat tractada la biografia d'Antoni Cerdà al llarg dels segles, al mateix temps que es relaciona amb les tendències historiogràfiques que, des del segle XIX, han afectat el gènere biogràfic. A aquest efecte, s'han revisat les obres historiogràfiques més significatives que han abordat la vida d'Antoni Cerdà, d'acord amb un criteri que bascula entre les aportacions més destacades i les contribucions més recents. En tercer lloc, s'indiquen els objectius que persegueix la present tesi doctoral per, a continuació, exposar la metodologia que serà utilitzada per assolir-los. Per últim, es comenten les fonts que han estat utilitzades en la investigació. D'aquesta manera queden establerts els fonaments sobre els quals es basteix la tesi doctoral, així com aquells elements que permeten avançar en el coneixement sobre Antoni Cerdà.

1. JUSTIFICACIÓ

A principis del segle XIX, el pare Lluís de Vilafranca lamentava l'escassa informació que es tenia sobre Antoni Cerdà:

*Fue uno de los grandes hombres que produjo el siglo XV, pero las particularidades de su vida han quedado tan envueltas en la obscuridad de los tiempos, que no es posible arreglarlas por orden cronológico, como merecía el merito de un sugeto tan distinguido.*¹

Els dos-cents anys d'investigació històrica que han transcorregut des del moment de redacció d'aquest fragment fins a l'actualitat no han suposat un notable increment de la coneixença de la vida i de les accions d'Antoni Cerdà. Més aviat al contrari, les dades aportades pels cronistes i erudits que han tractat la seva figura han estat repetides pels historiadors, sense que s'hagin aportat noves notícies procedents de la documentació d'arxiu. En canvi, els seus contextos familiar i cultural sí que han estat objecte d'una major atenció per part de la historiografia, sobretot mallorquina.²

L'elecció d'Antoni Cerdà com a objecte d'estudi per a una tesi doctoral va sorgir de la voluntat d'aprofundir en el coneixement de la seva vida i de complementar les

¹ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina*. 1806, Manuel Ripoll Billón, f. 133r.

² Aquest aspecte és analitzat amb major profunditat en l'estat de la qüestió que s'aporta més avall, en aquest mateix capítol, i a l'apartat 1.1 del capítol I.

biografies tradicionals amb les dades que poguessin ser extretes de les institucions arxivístiques. En general, els diferents autors que han aportat semblances biogràfiques d'Antoni Cerdà han tendit a relacionar els oficis i dignitats que va ocupar, però no han passat a detallar quines accions va dur a terme el mallorquí en l'exercici d'aquests. Calia aprofundir en aquest aspecte, ja fos a través de la revisió de la documentació ja consultada per altres autors, ja fos mitjançant l'aportació de noves fonts.

Sempre d'acord amb la historiografia més habitual, Antoni Cerdà va ocupar diferents posicions en la jerarquia eclesiàstica. Per tant, aquesta figura mallorquina es presta a ser l'instrument a través del qual dur a terme una anàlisi de l'Església de finals de l'Edat Mitjana. En aquest període, la institució eclesiàstica vivia entre la resolució del Cisma d'Occident i el triomf de l'humanisme, al mateix temps que es va veure marcada per la lluita entre la teocràcia pontifícia i la tendència conciliarista de part de la jerarquia eclesiàstica. Es tracta d'una etapa clau per a la història de l'Església, que coincidí, a més, amb una època de transició, amb el pas de l'Edat Mitjana a la denominada Modernitat. L'estudi d'Antoni Cerdà presenta una oportunitat per aprofundir en el funcionament de l'Església no des d'un punt de vista únicament teòric, sinó també a través de l'aplicació pràctica en un dels seus cardenals.

A mesura que la recerca ha anat avançant, però, aquestes pretensions s'han hagut de modificar. D'acord amb la biografia tradicional, la figura d'Antoni Cerdà presentava diverses facetes: l'estudiant, el catedràtic de l'Estudi General de Lleida, el frare trinitari, el bisbe de Lleida, el cardenal, etc. La historiografia havia elaborat una biografia que les englobava totes, una vida que, malgrat algunes diferències entre els autors, basculava al voltant d'un mateix eix. Això no obstant, s'ha pogut constatar que la figura d'Antoni Cerdà estava situada entre la història i la llegenda, perquè alguns dels elements que havien caracteritzat la seva biografia tradicional no podien ser contrastats de forma documental, quan les fonts no indicaven, directament, la inexactitud d'asseveracions donades per vàlides. A partir d'aquest moment, doncs, la tesi va adquirir, encara, una tercera dimensió, que perseguia el discerniment dels fets històrics d'aquells atribuïts o, com a mínim, de dubtosa assignació.

A part d'aquest interès temàtic, també es persegueix que la tesi doctoral permeti una millora formativa a través del desenvolupament dels coneixements, competències, mètodes i tècniques de la investigació històrica. No hi ha cap dubte que l'elaboració d'un estudi biogràfic constitueix una tasca que presenta totes les dificultats inherents a

la pràctica de l'ofici d'historiador.³ A més, també aposta per la interdisciplinarietat, ja que la comprensió de la vida d'un subjecte històric implica superar els límits de la biografia i abordar altres camps del coneixement. Així, com afirmen Renders i de Haan, *in a study of the life of a banker, the biographer will not be able to avoid economics*;⁴ un fet similar s'esdevé en el cas de l'estudi de la vida d'un eclesiàstic. La present tesi doctoral vol ser, doncs, la demostració de l'assoliment de tots aquells aspectes que són indispensables per al correcte exercici de la investigació. Així mateix, també pretén evitar l'especificitat temàtica extrema en la qual, a vegades, les tesis doctorals tendeixen a caure. El repte d'analitzar una qüestió a fons sense perdre de vista el marc referencial general és, doncs, una altra de les motivacions que han ocasionat la present tesi.

En definitiva, la justificació latent al darrere d'aquesta tesi doctoral és la voluntat de clarificar i divulgar la vida d'un mallorquí massa ignorat, tot i la seva importància. D'acord amb la historiografia tradicional, Antoni Cerdà va tenir un important paper no només en la història de l'Església, sinó, també, en la del pensament. Aquesta transcendència en diversos àmbits, disciplines i nivells justifica, per si mateixa, que el personatge pugui esdevenir l'objecte central de la tesi. Antoni Cerdà serà l'eina a través de la qual estudiar l'evolució de l'Església en els anys centrals del segle XV, un període de gran interès pels canvis que la institució va sofrir. La construcció d'una nova biografia, doncs, serà paral·lela a una anàlisi dels diferents àmbits de l'Església, sempre en relació amb Cerdà. Tot plegat ha de permetre demostrar l'assoliment de les competències necessàries per dur a terme una investigació autònoma i de qualitat.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

La present tesi doctoral s'emmarca en l'àrea temàtica d'història de l'Església i, de forma més concreta, en el període cronològic de l'Edat Mitjana. A diferència de la història eclesiàstica, la història de l'Església apareix vinculada a la història de les religions, no a la teologia. Per tant, l'historiador de l'Església estudia la institució eclesiàstica en tant que societat humana i, per tant, terrenal. No obstant això, les anàlisis en aquesta disciplina no són senzilles, perquè, a les complexitats inherents en qualsevol societat humana, s'hi ha d'afegir, també, el caràcter mixt de l'Església entre el món terrenal i el

³ CARRERAS PANCHÓN, Antonio. «La biografía como objeto de investigación en el ámbito universitario. Reflexiones sobre un retorno», *Asclepio*, 57/1 (2005), pp. 130-131.

⁴ HAAN, Binne de; RENDERS, Hans. «Towards traditions and nations», a RENDERS, Hans; HAAN, Binne de (eds.). *Theoretical discussions of biography. Approaches from history, microhistory, and life writing*. Brill, Leiden, 2014, p. 16.

món espiritual, entre l'àmbit humà i l'àmbit diví.⁵ Dins la història de l'Església, doncs, s'hi encabeixen multitud de temes, que abasten des dels aspectes més institucionals —història dels papes, dels cardenals, dels bisbes— fins a la religiositat —cultes als sants, peregrinacions, religiositat popular en general— o les pràctiques no-oficials o, directament, heterodoxes —supersticions, heretgies—. ⁶

La història de l'Església és un àmbit amb un llarg recorregut. Els seus orígens es poden localitzar ja en els primers segles de la institució eclesiàstica. De fet, Eusebi de Cesarea (263-339) és considerat el primer «historiador» de l'Església.⁷ Al llarg dels segles següents, nombrosos autors —generalment vinculats a l'Església mateixa— recolliren notícies de caràcter eclesiàstic, al mateix temps que elaboraven successions de bisbes.⁸ En el moment de la institucionalització de la història com a disciplina acadèmica, duta a terme per Leopold von Ranke (1795-1886), la història de l'Església va trobar el seu lloc en l'ordenament historicista que va dominar la historiografia fins a finals del segle XIX. D'acord amb els postulats d'aquest, la història de l'Església va experimentar un procés de secularització, en el sentit que va ser estudiada des d'un punt de vista polític i institucional. Així, es va focalitzar en els grans personatges eclesiàstics, essencialment els pontífexs;⁹ de fet, el mateix Ranke redactà una obra en tres volums sobre els papes a partir del segle XVI.¹⁰ La religió de l'historiador que s'hi aproximava deixà de ser rellevant, i, de fet, es considerava que l'ideal era que el lector no fos capaç de determinar quina confessió practicava l'autor de la publicació.

Aquesta pretensió va ser combatuda per algunes tendències posteriors —que s'englobaven en el liberalisme de la segona meitat del vuit-cents— i, sobretot, per certs historiadors protestants o jueus. Aquests tendien a presentar la Història de l'Església

⁵ SÁNCHEZ HERRERO, José. «Apuntes para un manual de Historia de la Iglesia medieval, siglos V al XV», *Historia. Instituciones. Documentos*, 31 (2004), pp. 650-654.

⁶ MITRE FERNÁNDEZ, Emilio. «Historia eclesiástica e Historia de la Iglesia (Una óptica para el medievalista)», a MARTÍNEZ SAN PEDRO, María Desamparados; SEGURA DEL PINO, María Dolores (coords.). *La Iglesia en el mundo medieval y moderno*. Instituto de Estudios Almerienses, Almería, 2004, pp. 13-28.

⁷ CAMERON, Euan. *Interpreting Christian History. The Challenge of the Churches' Past*. Blackwell, Oxford, 2005, p. 104. Lynch opina que els Actes dels Apòstols ja poden ser considerats un primer exemple d'història de l'Església. LYNCH, Joseph H. *The Medieval Church. A Brief History*. Longman, Nova York, 1992, p. xi.

⁸ LYNCH, Joseph H. *The Medieval Church. A Brief History...*, pp. xi-xii.

⁹ WICKHAM, Chris. *Medieval Rome. Stability and Crisis of a City, 900-1150*. Oxford University Press, Oxford, 2015, p. 13.

¹⁰ RANKE, Leopold von. *Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten*. Duncker und Humblot, Berlín, 1834-1836.

com una decadència de la institució. Fou el cas de Ferdinand Gregorovius (1821-1891) —especialment hostil amb el pontificat—¹¹ o de Walter Ullmann (1910-1983) —que va concloure que el Papat del segle XV havia renunciat a la missió espiritual de l'Església en favor d'esdevenir un simple principat italià—. ¹² Els autors de la «Teologia Protestant Liberal»,¹³ per la seva banda, consideraven que la teologia de cada època era un reflex dels valors d'aquesta, de manera que el coneixement de la història de cada període era indispensable per comprendre i interpretar correctament aquella. En altres paraules, propugnaven un diàleg entre la història i la teologia, mentre la tendència general sovint advocava per evitar qualsevol tipus de polèmica teològica i es limitava a l'estudi de l'Església com a institució.

Sigui com sigui, el segle XIX i la primera meitat del segle XX foren prolífics per a la història de l'Església. L'obertura de l'Arxiu Secret Vaticà entre els anys 1881 i 1883 va permetre l'accés dels erudits a l'abundant documentació de l'Església que s'hi conserva.¹⁴ Amb anterioritat a aquest fet, però, textos antics i medievals, molts dels quals escrits per eclesiàstics, havien estat editats en les magnes col·leccions dels *Monumenta Germaniæ Historica* o de la *Patrologia Latina* de Jacques Paul Migne (1800-1875).¹⁵ Tampoc no es poden oblidar els sis destacats volums que conformen *Hierarchia Catholica*, obra de Konrad Eubel (1842-1923); publicats entre 1913 i 1967, s'hi relacionen els papes, cardenals i bisbes de totes les diòcesis del món catòlic durant l'Edat Mitjana.

El triomf de la historiografia marxista després de la Segona Guerra Mundial (1939-1945) també va afectar la història de l'Església. Així, els esdeveniments històrics passaren a ser analitzats a partir de causes econòmiques i de relacions de producció, a més de tenir en compte la «lluita de classes» que el marxisme propugna. En conseqüència, no es prengueren en consideració les plausibles causes religioses que

¹¹ WICKHAM, Chris. *Medieval Rome...*, pp. 13-14. L'obra més coneguda de Gregorovius és GREGOROVIVS, Ferdinand. *Storia della città di Roma nel Medio Evo. Volume terzo*. G. Romagna & C., editori, Roma, 1912.

¹² ULLMANN, Walter. *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*. Methuen & Co. Ltd, Londres, 1972, pp. 331-332. Aquesta visió va ser rebutjada per Paolo Prodi, que la considera simplista i emmarcada en la visió decadent de l'Església. PRODI, Paolo. *The Papal Prince. One Body and Two Souls: the Papal Monarchy in Early Modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, 1987, p. 3.

¹³ Sobre aquest moviment, representat per autors com Adolf von Harnack i Ernst Troeltsch, vegeu CAMERON, Euan. *Interpreting Christian History...*, pp. 173-182.

¹⁴ CASAS RABASA, Santiago. «León XIII y la apertura del Archivo Secreto Vaticano», *Anuario de Historia de la Iglesia*, 12 (2003), pp. 91-106.

¹⁵ CAMERON, Euan. *Interpreting Christian History...*, pp. 152-156.

podrien explicar determinats fets.¹⁶ El resultat de tot plegat va ser una disminució dels estudis que es podrien englobar en la història de l'Església.

En tot cas, la crisi del marxisme va suposar que, a partir de la dècada dels vuitanta del segle XX, hi hagués una certa recuperació de la investigació en història de l'Església. Aquesta revitalització també va coincidir amb el sorgiment d'una nova visió de l'Església baixmedieval, sobretot important a Anglaterra, que va revisar els elements tendenciosos que havien contaminat la història de l'Església anterior a la reforma anglicana. Per altra banda, les noves tendències i centres d'interès historiogràfics, com la història de les dones, de les minories o dels territoris no-europeus, també han estat adoptats per la història de l'Església més recent.¹⁷ Tot això, però, sense deixar de banda el vessant més institucional, tot i que observat des de noves perspectives.¹⁸

2.1. La historiografia sobre Antoni Cerdà

No hi ha cap dubte que Antoni Cerdà va ser una figura molt notable de l'Església del període en què va viure. El seu ascens en la jerarquia eclesiàstica fins al cardenat, així com la seva vinculació als papes dels anys centrals del segle XV, el converteixen en un centre d'interès per a la història de l'Església. Per altra banda, els seus orígens mallorquins, la seva prelatua lleidatana i el seu lligam amb Alfons el Magnànim també li reserven un lloc en la història de la Corona d'Aragó, en general, i en els annals de Mallorca i Lleida. Això no obstant, Cerdà no ha estat objecte d'un estudi científic profund. Sí que és cert que alguns autors han recorregut a fonts primàries per documentar-lo en l'àmbit biogràfic,¹⁹ però, en la majoria de casos, erudits i historiadors

¹⁶ CAMERON, Euan. *Interpreting Christian History...*, p. 157.

¹⁷ CAMERON, Euan. *Interpreting Christian History...*, p. 157-159. A tall d'exemple, es poden citar BURTON, Janet; STÖBER, Karen (eds.). *Women in the Medieval Monastic World*. Brepols, Turnhout, 2015 (història de les dones); GREGORY, Andrew F. (ed.). *The Gospel according to the Hebrews and the Gospel of the Ebionites*. Oxford University Press, Oxford, 2017 (història de les minories); BAUMER, Christoph. *The Church of the East. An Illustrated History of Assyrian Christianity*. I. B. Tauris, Londres, 2006 (història dels territoris no-europeus).

¹⁸ Vegeu LARSON, Atria A. «Introduction», a SISSON, Keith; LARSON, Atria A. (eds.). *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Brill, Leiden, 2016, pp. 1-16 per a un estat de la qüestió sobre el Papat. A grans trets, l'autor destaca que els historiadors actuals atorguen una major importància a la ideologia en la construcció de la institució papal, i a la complexitat d'aquesta, que es pot explicar més enllà de la sempre conflictiva relació del papa amb els poders seculars.

¹⁹ RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 3 (1927), pp. 240-241; STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1979, pp. 704-706.

s'han basat en cròniques no sempre contrastades. En altres paraules, la biografia d'Antoni Cerdà no ha estat sotmesa al judici crític que exigeix la ciència historiogràfica. El resultat d'aquesta pràctica ha estat la repetició dels errors o de les imprecisions sobre la vida d'Antoni Cerdà, errades que s'han anat transmetent al llarg dels treballs. Així doncs, s'ha construït una semblança a partir de dades històriques i d'altres afegits de dubtosa procedència, el que ha donat lloc a una versió biogràfica que inclou alguns tòpics no contrastats, però que, per tradició, es poden localitzar en qualsevol vida d'Antoni Cerdà. Així ho indica Navarro Sorní, en aquest cas sobre el papa Calixt III:

*En este sentido, un escollo —y no pequeño— al emprender la tarea de escribir una biografía del primer papa Borja, es librarse del peso opresivo de la historiografía tradicional (...). En verdad resulta muy difícil librarse del influjo de ese retrato tan fuertemente marcado (...) para ir delineando sus rasgos de acuerdo con los datos suministrados por las fuentes, sobre todo cuando estos datos no coinciden con aquella.*²⁰

Aquesta mateixa dificultat es troba en el moment d'abordar la biografia d'Antoni Cerdà, a causa, sobretot, de la necessitat de revisar tota la historiografia tradicional que ha tractat, d'una manera o altra, el cardenal. Sí que la bibliografia sobre Antoni Cerdà és molt més reduïda que la del primer papa Borja, però, probablement, i pel fet de no comptar amb una «llegenda negra» com la que ha marcat la família Borja, les dades no-històriques són més complicades de discernir. A més, en comparació amb algunes grans figures del segle XV —incloent-hi cardenals com el mateix Alfons de Borja—, la documentació sobre Antoni Cerdà és relativament escassa i difícil de localitzar.²¹ En conseqüència, la comparació i adequació entre la biografia tradicional i les fonts històriques resulta, així mateix, complexa.

Les primeres obres en les quals es menciona Antoni Cerdà són incertes. Sembla que el primer autor que va escriure sobre ell va ser el trinitari anglès John Blakeney (†1477) en la seva obra *De Mundi aetatibus*, publicada a Londres el 1447. Seria, per tant, una obra contemporània a Antoni Cerdà.²² Malauradament, ara per ara no es coneix cap còpia d'aquest text. Això no obstant, el trinitari Llorenç Reynés (1709-1786) va

²⁰ NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III. En la perspectiva de sus relaciones con Alfonso el Magnánimo*. Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 2008, p. 12.

²¹ Sobre les fonts utilitzades per a l'elaboració de la tesi doctoral, vegeu més avall, en aquesta mateixa introducció.

²² Vegeu el debat sobre la validesa del *De Mundi aetatibus* de Blakeney en l'apartat 1.2 del capítol II.

transcriure'n la suposada referència a Antoni Cerdà en una crònica inèdita.²³ Per altra banda, també és possible que el trinitari Robert Gaguin (1434?-1501) esmentés el mallorquí en un fragment de la seva crònica dels ministres generals de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius. Aquesta notícia és recollida per l'erudit Joaquim Maria Bover (1810-1865),²⁴ segurament presa d'un autor anterior, però no ha pogut ser contrastada a causa de la impossibilitat d'accedir a l'obra original.

Un dels primers autors que han pogut ser degudament localitzats i que mencionen Antoni Cerdà va ser l'agustinia Onofrio Panvinio (1530-1568). Aquest va ser l'autor de *Romani pontifices et cardinales S. R. E. ab eisdem à Leone IX ad Paulum Papam III per quingentos posteriores a Christi Natali annos creati*,²⁵ una relació dels papes i cardenals que s'havien succeït a l'Església al llarg dels segles, cadascun dels quals era acompanyat per una breu semblança biogràfica. A causa del cardenalat que va posseir, Antoni Cerdà compta amb una petita menció en aquest estudi.²⁶

Més ressò va tenir *Vitae, et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiae usque ad Clementem IX P.O.M.*, obra del dominic Alfonso Chacón (1530-1599). En aquesta, Chacón —igual que Panvinio cinquanta anys abans— va dur a terme un estudi biogràfic dels diferents papes, així com una relació dels cardenals que cadascun d'aquells elegí, i aportà, al mateix temps, una semblança de la vida dels diferents purpurats. Chacón, però, va morir abans de poder finalitzar el treball. Aquest va ser completat per un nebot i es va publicar a Roma el 1601.²⁷ L'obra va aconseguir un gran èxit i va interessar diversos col·lectius intel·lectuals. Això no obstant, també contenia nombrosos errors que calia esmenar. Per aquest motiu, es va encarregar la revisió i correcció del text a una comissió integrada per Girolamo Aleandro, Francisco de Cabrera Morales, Andrea Vittorelli i Ferdinando

²³ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos. Siglo Tercero. Contiene la Historia de los Conventos, de los Provinciales, y de las Personas Insignes, que florecieron en dicha Provincia. Epítome. De los Reverendísimos Padres Ministros Generales, que governaron Nuestra Religión en dicho Siglo. 1770*, BPM, ms. 49, f. 62.

²⁴ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares. Tomo 1*. Imprenta de P. Gelabert, Palma, 1868, p. 180.

²⁵ PANVINIO, Onofrio. *Romani pontifices et cardinales S. R. E. ab eisdem à Leone IX ad Paulum Papam III per quingentos posteriores a Christi Natali annos creati*. Apud Michaellem Tramezinum, Venècia, 1557.

²⁶ PANVINIO, Onofrio. *Romani pontifices et cardinales...*, p. 302.

²⁷ CHACÓN, Alfonso. *Vitae et gestae summorum pontificum a Christo Domino usque ad Clementem VIII, necnon S.R.E. Cardinalium cum eorundem insignibus. Liber primus*. Expensis hæredum Petri Antonij Lanceæ, Roma, 1601.

Ughelli.²⁸ La nova versió de l'obra de Chacón —que també ampliava la cronologia fins al pontificat d'Urbà VIII (1623-1644)— va ser publicada el 1630.²⁹ Tot i això, aquesta no va ser la darrera edició d'aquest estudi, ja que el 1677 va aparèixer-ne una tercera versió, revisada i estesa fins al papat de Climent IX (1667-1669) per Agostino Oldoini.³⁰ En les tres versions hi apareix referit el cardenal Antoni Cerdà, de qui s'ofereix també una petita biografia.³¹

En la semblança d'Antoni Cerdà apareguda en l'edició de 1677 de l'obra de Chacón es fa referència a dos autors. En primer lloc, es menciona el jesuïta Placido Samperi (nascut el 1590), un personatge clau perquè, segons Bover, va ser l'editor de l'única obra redactada per Antoni Cerdà.³² Per altra banda, Samperi va publicar *Iconologia della Gloriosa Vergine Madre di Dio Maria, protettrice di Messina*, impresa a Messina el 1644.³³ En tractar sobre les representacions marianes conservades a l'església dels trinitaris, l'ignasià ho va aprofitar per introduir breument la figura d'Antoni Cerdà.³⁴ El segon autor que es menciona en la versió de Chacón de 1677 és fra Joan de Figueres i Carpi (†1660/1670). Aquest valencià va professar a l'Orde de la Santíssima Trinitat, en la seva branca descalça, i va ocupar-hi diversos càrrecs, entre els quals el de ministre provincial i el de vicari general per a les illes Britàniques. Així mateix, va procurar la conservació de la memòria de l'orde a través de l'elaboració de dues obres: els *Annales* —que abasten fins al 1333— i el *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis de Redemptione Captivorum*, que va ser publicat a Verona el

²⁸ MAÑAS NÚÑEZ, Manuel. «Otro ilustre brocense: el doctor Francisco de Cabrera Morales», *Alcántara*, 81 (2015), p. 123.

²⁹ CHACÓN, Alfonso. *Vitae et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiae, usque ad Urbanum VIII Pont. Max. Tomus secundus*. Typis Vaticanis, Roma, 1630.

³⁰ CHACÓN, Alfonso. *Vitae, et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiae usque ad Clementem IX P.O.M. Tomus secundus*. Cura, et sumptib. Philippi et Ant. de Rubeis, Roma, 1677.

³¹ CHACÓN, Alfonso. *Vitae et gestae summorum pontificum...*, p. 921; CHACÓN, Alfonso. *Vitae et res gestae pontificum...*, col. 1176; CHACÓN, Alfonso. *Vitae, et res gestae pontificum...*, col. 969.

³² BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Imprenta Nacional de Juan Guasp, Palma, 1838, p. 72. Sobre aquesta obra, vegeu l'apartat 4.2 del capítol VI.

³³ SAMPERI, Placido. *Iconologia della Gloriosa Vergine Madre di Dio Maria, protettrice di Messina, Divisa in cinque Libri, ove si ragiona delle imagini di Nostra Signora, che si riuerscono ne' Tempij, e Cappelle più famose della Città di Messina; delle loro Origini, Foundationi, e singolari auuenimenti, con alcune digressioni delle persone segnalate nelle virtù appartenenti à quel luogo, di cui si fa mentione*. Giacomo Matthei Stampatore Camerale, Messina, 1644.

³⁴ SAMPERI, Placido. *Iconologia della Gloriosa Vergine...*, p. 251

1645.³⁵ Malgrat la pretensió històrica d'aquesta darrera obra, el text presenta una elevada quantitat d'errades. Això no obstant, i a causa de la utilització massiva d'aquest per part dels erudits i historiadors posteriors, les imprecisions han estat transmeses i perpetuades fins a l'actualitat. Pel que respecta a Antoni Cerdà, el pare Figueres va elaborar-ne una breu semblança biogràfica, basada, sobretot, en la que va publicar l'any anterior Placido Samperi.³⁶ Cal mencionar que la crònica de Joan de Figueres és el primer text que s'ha pogut consultar en el qual un autor trinitari tracta sobre Antoni Cerdà —ja que els treballs de Blakeney i Gaguin no han estat localitzats—.

A partir d'aquest moment, la figura d'Antoni Cerdà és tractada, sense massa discrepàncies, entre els diferents autors que recopilen els diferents cardenals que hi ha hagut a l'Església. És el cas, per exemple, del ja indicat Agostino Oldoini (1601-1680), autor del denominat *Athenaeum Romanum*, que recull els pontífexs i els purpurats —aquests, ordenats en ordre alfabètic— i n'aporta una biografia.³⁷ Cerdà, a més, és incorporat en les cròniques o històries de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius. Així doncs, el 1684 el franciscà Bonaventura Baro (1610-1696) va tractar breument sobre Antoni Cerdà als *Annales ordinis Sanctissimæ Trinitatis Redemptionis Captivorum*.³⁸ Per la seva banda, el servita Caspar M. Kinigl (1699-1778) va dedicar al mallorquí el dia 11 d'agost del *Menologium Marianum* que publicà el 1768.³⁹ Aquesta és l'única ocasió en què s'observa una relació —malgrat que indirecta— de Cerdà amb l'Orde dels Servents de Maria.⁴⁰

Juntament amb aquesta reivindicació de religió efectuada pels trinitaris, es localitza també un orgull territorial. Així doncs, Baltasar Porreño de Mora (1569-1639) va tractar sobre Antoni Cerdà en la seva obra *Elogios de los cardenales de España*. Malauradament, aquest treball restà inèdit, de manera que el seu accés només és

³⁵ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis de Redemptione Captivorum*. Apud Franciscum de Rubeis, Verona, 1645.

³⁶ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, pp. 184-185.

³⁷ OLDOINI, Agostino. *Athenaeum Romanum in quo summorum pontificum, ac pseudopontificum, nec non S. R. E. cardinalium et pseudocardinalium*. Ex Typographia Camerali, apud Hæredes Sebastiani Zechini, Perusa, 1676. La biografia de Cerdà es pot trobar a p. 75.

³⁸ BARO, Bonaventura. *Annales ordinis Sanctissimæ Trinitatis Redemptionis Captivorum fundatoribus sanctis Ioanne de Matha et Faelice de Valois, tomus primus. Primam centuriam annorum complexus, hoc est ab anno Christi 1198, ad annum 1297*. Typis Angeli Bernabò, Roma, 1684, p. 144.

³⁹ KINIGL, Caspar M. *Menologium Marianum seu gesta sanctorum, beatorum, et venerabilium utriusque sexus ordinis servorum beate Marie virgine qui inter alios quam plures. Per quinque elapsa sæcula sanctitate, doctrina, pietate floruerunt ex ordinis annalibus deprompta et in singulos annidies digesta addita epitome piarum reflexionum. Pars secunda*. Willermus Corbis, Venècia, 1768, p. 92.

⁴⁰ Vegeu l'apartat 1.2 del capítol II de la present tesi doctoral.

possible mitjançant referències d'autors que pogueren consultar-lo, el més destacat dels quals és Luis Jacobo de Santiago, autor de *Biblioteca Pontificia*.⁴¹ A partir d'aquesta, Nicolás Antonio (1617-1684) pogué incloure el llibre de Porreño a la seva coneguda *Bibliotheca Hispana Nova*.⁴² Això no obstant, Nicolás Antonio tractà sobre Antoni Cerdà a *Bibliotheca Hispana Vetus*, un volum que recollia els autors anteriors al 1500.⁴³

Aquesta mateixa dualitat d'orgull religiós i territorial es troba en els autors de Mallorca, illa en la qual havia nascut Antoni Cerdà. Així doncs, historiadors i erudits mallorquins han tractat sobre la seva figura, en general en un exercici de glorificació de destacats personatges illencs.⁴⁴ Ja la *Història del Reyno de Mallorca* de Vicenç Mut i Alemany menciona Antoni Cerdà en dues ocasions. En primer lloc, és referit en el capítol sisè del vuitè llibre, que versa sobre la cultura de Mallorca durant el segle XV.⁴⁵ El fet que Cerdà fos inclòs en aquest apartat és una evidència de l'alta consideració en què era tingut pels autors del segle XVII, que el distingiren com un dels màxims exponents culturals de l'illa. En segon lloc, en el capítol vuitè del llibre onzè, Antoni Cerdà torna a ser esmentat, en aquest cas en una relació de mallorquins il·lustres que formaren part de l'orde trinitari.⁴⁶

La mateixa voluntat de distingir les glòries pàtries es troba en Bonaventura Serra (1728-1784), un dels principals representants de la Il·lustració a Mallorca i del paradigma historiogràfic del set-cents.⁴⁷ Aquest autor va tractar sobre Antoni Cerdà en

⁴¹ CASTRO CARIDAD, Eva María. «Baltasar Porreño y su tratado sobre las doce Sibilas», a MAESTRE MAESTRE, José María; PASCUAL BAREA, Joaquín; CHARLO BREA, Luis (eds.). *Humanismo y pervivencia del mundo clásico. Homenaje al profesor Antonio Fontán, III.4*. Instituto de Estudios Humanísticos, Laberinto, CSIC, Alcanyís-Madrid, 2002, p. 1829.

⁴² ANTONIO, Nicolás. *Bibliotheca Hispana Nova, sive Hispanorum scriptorum qui ab anno MC ad MDCLXXXIV floruerunt notitia. Tomus primus*. Apud Joachimum de Ibarra typographum regium, Madrid, 1783, p. 185. L'obra va ser publicada el 1672.

⁴³ ANTONIO, Nicolás. *Bibliotheca Hispana Vetus, sive Hispanorum, qui usquam unquamve scripto aliquid consignaverunt, notitia. Complectens scriptores omnes qui ab anno M usque ad MD floruerunt. Tomus secundus*. Ex Typographia Antonii de Rubeis propè S. Sylvestrum de Capite in Via Vitis, Roma, 1696, p. 182.

⁴⁴ FULLANA PUIGSERVER, Pere. «La historiografia a Mallorca 1840-1890», a FULLANA PUIGSERVER, Pere; PEÑARRUBIA I MARQUÈS, Isabel; QUINTANA I TORRES, Antoni. *Els historiadors i l'esdevenir polític d'un segle a Mallorca (1839-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996, p. 13.

⁴⁵ MUT I ARMENGOL, Vicenç. *Tomo II de la Historia del Reyno de Mallorca. Que escrivió Vicente Mut, su Coronista, Ingeniero y su Sargento Mayor por Su Magestad*. Herederos de Gabriel Guasp, Palma, 1650, pp. 354-355.

⁴⁶ MUT I ARMENGOL, Vicenç. *Tomo II de la Historia...*, pp. 529-531.

⁴⁷ «La majoria d'erudits, compiladors i historiadors, des del final del segle XVIII eren senzillament col·leccionistes de documents, però els mancava capacitat d'anàlisi i rigor crític per a escriure i interpretar. Entre aquesta producció historiogràfica es constata la presència sobretot d'eclesiàstics i

algunes parts de la seva voluminosa bibliografia. De fet, consta que va copiar de forma íntegra un manuscrit en la seva destacada obra *Glorias de Mallorca*, el primer volum de la qual va ser publicada el 1755, mentre el segon restà inèdit.⁴⁸ També es pot incloure en aquesta relació d'autors el doctor en Medicina Francesc Ferrer i Cassà (†1798), autor d'obres mèdiques i històriques, la més destacada de les quals fou *Continuación, comentario y correcciones a los Anales de Mallorca del Pavorde D. Guillermo Terrassa*, que no va ser publicada. En el marc d'aquesta, hauria redactat una petita semblança biogràfica d'Antoni Cerdà.⁴⁹

En darrer lloc, no es pot oblidar tampoc que la historiografia tradicional afirma que Antoni Cerdà havia nascut a la vila de Santa Margalida. Per tant, la seva inclusió en qualsevol història local d'aquest lloc és indispensable, amb vista a glorificar els personatges més rellevants de la vila, a més de la mateixa població. Com és sabut, les històries locals sorgiren al segle XVIII i es desenvoluparen amb força a partir del segle XIX.⁵⁰ La primera història de Santa Margalida va ser *Breve historia de la villa de Santa Margarita*, redactada en llatí per Joan Verger, rector de la parròquia, el 1766.⁵¹ La semblança biogràfica de Cerdà que s'integra en el compendi segueix, a grans trets, les característiques indicades fins ara, sobretot el to laudatori.

Pel que respecta als autors trinitaris, Antoni Cerdà tendeix a ser esmentat en les cròniques i altres obres històriques sobre l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius. Un dels primers frares mallorquins en redactar un compendi va

d'erudits com Bonaventura Serra (...). Hi dominava la pretensió de reconstruir el passat, posant de relleu les seves glòries (Serra 1755), però també hi havia una mentalitat nova, que es manifestava en la consignació de dades, tant de població com històriques o en la planimetria (Berard 1789).» FULLANA PUIGSERVER, Pere. «La historiografia a Mallorca...», p. 26.

⁴⁸ SERRA I FERRAGUT, Bonaventura. *Glorias de Mallorca. Tomo primero*. En la Imprenta de Miguel Cerdá, y Antich, Impresor delante de la Cárcel del Rey, Palma, 1755. El manuscrit del segon tom es conserva a la biblioteca del marquès de Campofranco. FURIÓ SASTRE, Antoni. *Carta histórico-crítica sobre el lugar dónde estuvo situada la antigua Pollentia en la época que los romanos dominaron la isla de Mallorca*. Librería de D. Felipe Guasp, Palma, 1839, pp. 64-65.

⁴⁹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense que contiene varios y curiosos monumentos recojidos los unos y compuestos los otros. Tomo II*. 1825, AMP, Manuscrits, Llabrés, 71, pp. 255 i 258-259.

⁵⁰ FULLANA PUIGSERVER, Pere. «La historiografia a Mallorca...», pp. 50-52.

⁵¹ Inclosa a MUNAR, Gaspar. *Miscelánea Histórica de Mallorca. I. Documentos varios recogidos por el P. Gaspar Munar para la Biblioteca de su Congregación en La Real*. 1928. 1928, BB, II-101, pp. 27r-76. El 1830 el compendi va ser traduït al castellà per Simó Alzina, i, finalment, publicat el 1884. VERGER, Juan. *Breve historia de la villa de Santa Margarita escrita en latín por el Dr. D. Juan Verger Presbítero y Rector de la Iglesia parroquial de dicha villa. Traducida al castellano por D. Simón Alzina Presbítero y Rector del Colegio de N. Señora de la Sapiencia. Año de 1830*. Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, Palma, 1884.

ser el porrerenc Joan Servera (1702-1767)⁵², autor de *Tratado histórico de los Conventos de Mallorca del Orden de la Santísima Trinidad redención de Cautivos y de sus varones y lustres*, redactat el 1758.⁵³ Una dècada més tard, el 1770, el ja esmentat Llorenç Reynés va escriure la *Crónica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos*. Aquesta magna obra és estructurada en quatre volums, cadascun dels quals abasta un segle d'història de les diferents cases de l'orde que eren englobades en la Província d'Aragó, que coincidia amb els antics territoris de la Corona d'Aragó.⁵⁴ Reynés dedicà un capítol a la figura d'Antoni Cerdà, de qui n'oferí una completa biografia sobre la base de la bibliografia precedent.⁵⁵

El segle XIX va aportar, en el cas de la historiografia mallorquina, l'abundant producció bibliogràfica del ja esmentat erudit Joaquim Maria Bover de Rosselló.⁵⁶ Les seves obres —que continuen encara amb la pretensió de glorificar la història i els personatges més rellevants de Mallorca— varen ser amplament difoses, tot i que la seva praxi historiogràfica no comptava ni amb una metodologia ni amb una crítica de les fonts que poguessin ser acceptades per la ciència moderna. De fet, la seva producció històrica compta amb algunes errades d'importància,⁵⁷ sense que això pugui desmerèixer, però, el seu rol fonamental en la historiografia mallorquina. Sigui com sigui, Bover va redactar diverses semblances biogràfiques d'Antoni Cerdà. La fortuna que varen assolir aquestes resta palès pel fet que hagin estat les vides de referència per als historiadors de Mallorca —i de fora l'illa— fins a l'actualitat. El text bàsic és la semblança inclosa a *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*, publicat el 1838.⁵⁸ Aquesta obra presenta una breu semblança biogràfica dels autors mallorquins fins al primer terç del segle XIX, que hi són disposats en ordre alfabètic. D'acord amb el que s'ha exposat fins ara, les fonts usades per a l'elaboració de les biografies són cròniques i altres escrits de naturalesa

⁵² BARCELÓ CRESPI, Maria. «Fra Joan Cervera i Garcies, trinitari (1702-1767)», a *Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament de Porreres, Porreres, 2013, pp. 123-130.

⁵³ Copiat a BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense...*, pp. 454-483.

⁵⁴ Els quatre toms es conserven a la Biblioteca Pública de Palma. El volum que correspon al segle XV és el tercer: REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*

⁵⁵ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, ff. 62r-65b r.

⁵⁶ Sobre el marc historiogràfic en què va viure Bover de Rosselló, vegeu FULLANA PUIGSERVER, Pere. «La historiografia a Mallorca...», pp. 14-16 i 27-30.

⁵⁷ SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro. *En torno a la evolución del modelo de sociedad en el Reino de Mallorca*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1981, pp. 8-9.

⁵⁸ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, pp. 70-72.

anàloga, i el to general del llibre és laudatori i glorificador. Aquest no difereix massa d'una publicació posterior del mateix Bover, *Varones ilustres de Mallorca*, que també inclou una biografia d'Antoni Cerdà, tot i que no suposa un avenç en el coneixement biogràfic del personatge.⁵⁹ Una tercera semblança de la vida de Cerdà fou publicada en el marc de la *Biblioteca de escritores baleares*, publicada de forma pòstuma el 1868.⁶⁰ En aquesta darrera aproximació, publicada trenta anys després de *Memoria biográfica de los mallorquines*, Bover presentà algunes dades noves que hauria recopilat al llarg d'aquestes tres dècades. A més, va realitzar algunes correccions puntuals. En tot cas, l'essència de la biografia de Cerdà no es va veure modificada. Així mateix, Bover no va indicar les fonts que havia utilitzat per a l'elaboració de les esmentades biografies —a diferència dels seus volums de miscel·lànies, en les quals sí que sol esmentar-les—, de manera que no és possible discernir l'origen d'algunes asseveracions que només apareixen en les seves obres.

Un autor coetani a Bover i que va criticar-ne la manca de rigor —a més d'acusar-lo de plagi—⁶¹ va ser el caputxí Lluís de Vilafranca (1770-1847). Aquest frare va ser l'autor de nombroses obres que han restat inèdites, entre les quals destaquen tretze volums de miscel·lànies. No hi ha cap dubte que el pare Vilafranca es va nodrir de dades procedents dels llibres que es conservaven en la rica biblioteca del convent dels caputxins de Palma, que, d'acord amb Bover, era *enriquecida (sic.) de libros modernos y selectos antiguos como de manuscritos*.⁶² De fet, la biblioteca caputxina esdevingué un dels principals centres de producció historiogràfica de Mallorca dels segles XVIII i principis del XIX.⁶³ Així com Bover va publicar *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*, Lluís de Vilafranca també va preparar, amb anterioritat a aquell, una obra de caràcter biogràfic que abastís els autors mallorquins. En el marc d'aquesta, el caputxí va elaborar una breu semblança de la vida d'Antoni Cerdà.⁶⁴ Per a la seva redacció, el pare Vilafranca es va basar en les cròniques i textos aportats pels erudits anteriors, però, a diferència de part dels seus contemporanis, el frare caputxí indica amb precisió la referència bibliogràfica

⁵⁹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1847, pp. 291-295.

⁶⁰ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares...*, pp. 180-181.

⁶¹ FULLANA PUIGSERVER, Pere. «La historiografia a Mallorca...», p. 28.

⁶² BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita, Maioricense que contiene varios y curiosos papeles manuscritos recogidos los unos y compuestos los otros. Tomo I. 1825*, BBM, 70-V/VI, p. 311.

⁶³ FULLANA PUIGSERVER, Pere. «La historiografia a Mallorca...», p. 26.

⁶⁴ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, ff. 133r-135v.

o documental de la qual ha extret la informació. A més, no es va limitar a la consulta de les fonts bibliogràfiques de la biblioteca dels caputxins, sinó que també va acudir als documents d'arxiu. En ambdós casos, Lluís de Vilafranca no valida, de forma automàtica, la informació, sinó que s'hi aproxima de forma crítica. Per tot plegat, la semblança biogràfica que de Cerdà realitzà el pare Vilafranca presenta algunes diferències significatives respecte a les altres, fins i tot la que Bover va publicar trenta anys després.⁶⁵

Ja s'ha comentat que l'obertura de l'Arxiu Secret Vaticà entre el 1881 i el 1883 va permetre l'accés a la documentació de l'Església. Aquest fet es podria relacionar amb un reviscolament de la història de l'Església i, també, de les referències a Antoni Cerdà. Així doncs, el cardenal mallorquí és esmentat en diverses ocasions en la destacada *Història dels papes* de Ludwig von Pastor (1854-1928).⁶⁶ Això no obstant, en aquesta obra, Cerdà sols hi apareix en tant que es relaciona amb el papa corresponent. Similar és el cas de l'article «Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III», que va publicar Josep Rius Serra (1891-1966) el 1927.⁶⁷ En aquesta llarga aportació, Rius Serra presenta una breu biografia de tots els col·laboradors del papa Calixt III (1455-1458) que procedien de la Corona d'Aragó. La principal contribució d'aquesta publicació són les nombroses referències a documentació conservada a l'Arxiu Secret Vaticà, sobretot extreptes dels *Registra Vaticana* que corresponen a la cronologia del pontificat del primer papa Borja. L'espai dedicat a Antoni Cerdà és relativament breu —una pàgina—, però inclogué algunes dades —de caràcter econòmic, en la majoria de casos— que, fins aleshores, havien estat ignorades.⁶⁸

Algunes noves dades procedents del mateix arxiu varen ser aportades per Alfred A. Strnad (1937-2003) en l'entrada dedicada a Antoni Cerdà en el *Dizionario Biografico degli Italiani*.⁶⁹ Això no obstant, no es va tractar d'un estudi exhaustiu sobre Antoni Cerdà, de manera que no va haver-hi un contrast real entre els documents i les asseveracions efectuades per les biografies tradicionals; de fet, sembla que hi hagué un

⁶⁵ La principal aportació de Lluís de Vilafranca és el dubte de la pertinença d'Antoni Cerdà a l'orde trinitari. Sobre aquesta qüestió, vegeu l'apartat 1.2 del capítol II.

⁶⁶ PASTOR, Ludwig von. *Storia dei papi dalla fine del medio evo. Compilata col sussidio dell'Archivio segreto pontificio e di molti altri Archivi. Volume I. Storia dei Papi nel periodo del Rinascimento (Martino V, Eugenio IV, Niccolò V, Calisto III) fino all'elezione di Pio II*. Desclée e Ci. Editori Pontifici, Roma, 1958.

⁶⁷ RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses...», pp. 193-330.

⁶⁸ La biografia d'Antoni Cerdà a RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses...», pp. 240-241.

⁶⁹ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», pp. 704-706.

ús destacable de semblança redactada per Bover a *Biblioteca de escritores baleares*. Aquest mateix autor va servir de base al trinitari Antonio de la Asunción per redactar l'entrada dedicada a Antoni Cerdà a *Diccionario de escritores trinitarios de España y Portugal*, publicat el 1898.⁷⁰ A causa de l'ús exclusiu de la bibliografia —que, a vegades, cita de forma literal—, la semblança del cardenal mallorquí en aquesta obra no presenta cap novetat.

Ja s'ha indicat com la biografia que va escriure Joaquim Maria Bover va ser la que va tenir més èxit. Una evidència d'aquest fet és que ha esdevingut la semblança de la vida d'Antoni Cerdà de referència durant cent cinquanta anys. El cert és que la historiografia sobre la figura del purpurat mallorquí no va evolucionar gaire durant el segle XX, malgrat la seva inclusió en recopilacions de biografies, com el *Diccionario de Historia Eclesiástica de España* —amb un interessant article de José Goñi (1914-2002), que presenta una petita crítica historiogràfica a la biografia de Cerdà—⁷¹ o el més recent *Diccionario Biográfico Español*.⁷²

Ara bé, fou en el nou-cents que alguns autors lleidatans recuperaren la figura de Cerdà en qualitat de bisbe de la diòcesi de Lleida. Això no obstant, ja hi havia hagut alguns intents anteriors, com, per exemple, el de l'abat premonstratès Jaume Caresmar (1717-1791), que va elaborar un primer episcopologi —inèdit— dels titulars de la diòcesi de Lleida, entre els quals hi va incloure Antoni Cerdà.⁷³ Caresmar escrigué una breu semblança biogràfica sobre el bisbe, amb algunes errades molt notables. Un centenar d'anys més tard, el jesuïta mallorquí Joan Bibiloni, que fou secretari de cambra del bisbe Josep Miralles (1914-1925), també va investigar, de forma molt superficial —ja que el seu interès radicava en els segells i en l'heràldica dels prelats de Lleida—, sobre Antoni Cerdà, tot i que no redactà cap text complet que inclogués dades sobre aquest.⁷⁴

⁷⁰ LA ASUNCIÓN, Antonio de. *Diccionario de escritores trinitarios de España y Portugal*. Tomo primero. Imprenta de Fernando Kleinbub, Roma, 1898, pp. 146-149.

⁷¹ GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST», a ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España. Suplemento I*. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1983, pp. 122-124.

⁷² ALIAGA ASENSIO, Pedro. «Cerdà y de Lloscos, Antonio», a ANES Y ÁLVAREZ DE CASTRILLÓN, Gonzalo (dir.). *Diccionario Biográfico Español*, XIII. Real Academia de la Historia, Madrid, 2009, pp. 201-202. Aquest article es nodreix, bàsicament, de les dades aportades per GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST...», pp. 122-124.

⁷³ ACL, P1_M3_P4_C03, n. 8, f. 267r.

⁷⁴ ACL, P6A_M1_P2_C05, sf.

Sense cap mena de dubte, l'autor lleidatà més destacat del segle XX és Josep Lladonosa (1907-1990). Aquest erudit, que va treballar incansablement en els diferents arxius de la ciutat del Segre, tractà sobre diferents aspectes de la Lleida medieval. Això no obstant, la figura d'Antoni Cerdà no va ser un objecte d'estudi per si mateix, sinó que les seves mencions solen ser emmarcades en un altre tema més ampli. La semblança biogràfica més destacada que Lladonosa va elaborar d'Antoni Cerdà es troba al seu llibre *Relacions entre Mallorca i Lleida a l'època medieval*, que va ser publicat el 1976.⁷⁵ En aquesta publicació es recullen diversos fets que enllacen aquests dos territoris. Com no podia ser d'una altra manera, Antoni Cerdà constitueix un d'aquests nexes a causa del seu origen mallorquí i de la seva prelatura lleidatana. Ara bé, Lladonosa no sempre aporta les referències documentals o bibliogràfiques que avalen les seves afirmacions. A més, també presenta algunes errades que es troben igualment en els autors mallorquins, el que constitueix una evidència de l'ús de les mateixes fonts. Es pot concloure, doncs, que les biografies sobre el prelat elaborades des de Lleida són similars a les mallorquines, ja que no tendeixen a recórrer a fonts primàries i tampoc no compten amb un aparell crític potent.

A diferència de Lleida, Antoni Cerdà no va ser tingut en massa consideració a Mallorca durant el segle XX. De fet, no destaca cap obra fins a les darreres dècades de la centúria. Així doncs, el 1981 va ser publicat el llibre *Cardenales de Mallorca*, escrit per Gabriel Mateu Mairata (1912-1989).⁷⁶ Aquest treball ofereix les biografies dels cinc cardenals mallorquins que hi ha hagut al llarg de la història, però presenta el mateix to glorificador que havia caracteritzat la historiografia del vuit-cents i que va ser recuperat per nacionalcatolicisme. En el cas d'Antoni Cerdà, la majoria de les fonts que utilitza són cròniques redactades a partir de mitjans del segle XVII —les obres més antigues són les ja esmentades de Placido Samperi (1644) i Vicenç Mut (1650)— i no hi aplica cap crítica històrica, de manera que transmet les errades que aquelles tenen.⁷⁷

Aquest mateix any de 1981 va ser publicat el primer volum de la *Història de Santa Margalida*, redactat per Joan March Ques i Ramon Rosselló Vaquer.⁷⁸ La figura d'Antoni Cerdà hi és tractada en un capítol dedicat a personatges il·lustres de la vila.

⁷⁵ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida a l'època medieval*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1976, pp. 57-61.

⁷⁶ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca*. Cort, Palma, 1981.

⁷⁷ El capítol dedicat a Cerdà a MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, pp. 45-69.

⁷⁸ MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida. Volum primer. De la Prehistòria al segle XVI*. Ajuntament de Santa Margalida, Santa Margalida, 1981.

Sembla que els autors prengueren com a base la biografia elaborada per Verger al segle XVIII, sense que s'hi aportin esmenes o ampliacions que procedeixin de noves investigacions.

El cert és que Antoni Cerdà, com a individu, ja no ha estat objecte d'interès per part del col·lectiu científic. L'única excepció la constitueix Antoni Mas, que l'any 2000 va publicar la comunicació «De pagesos a cavallers: l'extracció social i el patrimoni del cardenal Antoni Cerdà i del canonge Gabriel Cerdà (segles XV-XVI)». ⁷⁹ En aquesta, l'autor se centra, sobretot, en l'ascens social de la família Cerdà —en el qual el purpurat jugà un rol fonamental gràcies a les rendes eclesiàstiques que percebia— durant la segona meitat del segle XV, això és quan Antoni Cerdà ja era mort. Per tant, la figura del cardenal no hi és massa present, tot i que sí que se n'ofereixen alguns trets biogràfics, obtinguts de Rius, Lladonosa i Mateu Mairata. En tot cas, la ingent investigació arxivística que Antoni Mas duu a terme per reconstruir la genealogia de la família Cerdà aporta, pel que fa al cardenal, noves dades del possible parentiu d'aquest.

Per altra banda, Antoni Cerdà ha estat tractat, de forma col·lateral, en els estudis sobre l'humanisme i Mallorca que han realitzat Maria Barceló i Gabriel Ensenyat. Ambdós autors han situat el purpurat en el context del canvi cultural del segle XV, i han emfatitzat el caràcter dual de nombrosos mallorquins que, gràcies al seu coneixement dels nous corrents culturals, visqueren entre l'Edat Mitjana i la Modernitat. La referència al cardenal Cerdà és una constant en les publicacions editades a partir del canvi de mil·lenni. ⁸⁰ Cal destacar-ne una de les darreres aportacions, en la qual els autors aborden les biografies dels clergues mallorquins que s'imbuïren de l'humanisme italià. ⁸¹ A diferència de les obres del segle XIX, Barceló i Ensenyat complementen les semblances amb abundants dades que procedeixen dels arxius mallorquins.

⁷⁹ MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers: l'extracció social i el patrimoni del cardenal Antoni Cerdà i del canonge Gabriel Cerdà (segles XV-XVI)», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *Al tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2000, pp. 437-450.

⁸⁰ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana*. Documenta Balear, Palma, 2000, p. 96; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Humanisme i Renaixement a Mallorca: noves dades, nova periodització», *eHumanista/IVITRA*, 1 (2012), pp. 99-127; BARCELÓ CRESPI, Maria. «Aspectes de la relació de Mallorca amb el Regne de Nàpols a la Baixa Edat Mitjana», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 72 (2016), p. 48.

⁸¹ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats. Un cercle humanista a l'entorn de la Seu de Mallorca (1450-1550)*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2013 (la biografia d'Antoni Cerdà a pp. 19-20).

Malauradament, en l'apartat dedicat a Antoni Cerdà no s'aporten nous documents, sinó que es basen en la bibliografia preexistent.

El darrer intent de sintetitzar una biografia d'Antoni Cerdà es troba a l'episcopologi que Josefina París elaborà per a l'obra *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida*, publicada en quatre volums entre el 2007 i el 2009; la semblança del mallorquí fou inclosa al segon tom, que està dedicat a la Baixa Edat Mitjana.⁸² També Roser Sabanés dedicà un paràgraf a Antoni Cerdà en el marc d'un treball sobre els concilis de l'Església de Lleida.⁸³ En ambdós casos, les autores no aporten cap novetat sobre la vida de Cerdà, sinó que les fonts utilitzades per a l'elaboració d'aquesta han tornat a ser purament bibliogràfiques. En cap cas, però, la pretensió de París i, encara menys, de Sabanés no era revisar de forma crítica la biografia d'Antoni Cerdà, sinó, tan sols oferir-ne alguns trets vitals.

En darrer lloc, els canvis tecnològics de finals del segle XX i principis del XXI han propiciat l'aparició de bases de dades a la xarxa que recullen notícies sobre cardenals. Totes aquestes es basen en la bibliografia ja publicada, de manera que continuen amb la divulgació de notícies errònies o imprecises. Una de les bases de dades més utilitzades és *The Cardinals of the Holy Roman Church*, creada per Salvador Miranda, de la Florida International University Libraries. Com a purpurat que va ser, Antoni Cerdà també compta amb una biografia en aquesta base de dades.⁸⁴ Malauradament, aquesta oportunitat no va significar una revisió exhaustiva de la biografia del mallorquí, sinó que Miranda es limita a recollir notícies ja publicades i procedents d'un escàs nombre de fonts. Cerdà també apareix en l'episcopologi que el Bisbat de Lleida inclou en el seu lloc web,⁸⁵ com en el cas anterior, bona part dels enunciats que s'hi inclouen presenten errades importants.

⁸² PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 656-657.

⁸³ SABANÉS I FERNÁNDEZ, Roser. *Els concilis ilerdenses de la província eclesiàstica Tarraconense a l'Edat Mitjana (546-1460)*. Fundació Noguera, Barcelona, 2009, pp. 314-315.

⁸⁴ MIRANDA, Salvador. «Cerdà i Lloscos, O.S.S.T., Antonio», *The Cardinals of the Holy Roman Church*. [Recurs electrònic]. goo.gl/Y7Dtay [Consulta: 23 d'agost de 2017].

⁸⁵ VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro. «Mons. Antoni Cerdà i de Lloscos», *Episcopologi. Bisbat de Lleida*. [Recurs electrònic]. goo.gl/wZCzKf [Consulta: 23 d'agost de 2017].

2.2. El perquè d'una biografia al segle XXI

Com s'ha pogut observar, Antoni Cerdà ha estat objecte de diverses biografies, i abunden les semblances sobre la seva vida. La història de l'Església és un àmbit de coneixement en el qual és molt freqüent trobar-hi biografies. De fet, el mateix Nou Testament no deixa de ser, en certa mesura, una primera relació biogràfica de Jesús. Els pontífexs i els bisbes han constituït els principals centres d'interès per a ser objecte d'una biografia.⁸⁶ Algunes d'aquestes verses sobre prelats diocesans que també foren cardenals durant el segle XV, com, per exemple, el català Joan Margarit i Pau o el polonès Fryderyk Jagiellon.⁸⁷ Materials biogràfics com episcopologis, abaciologis o altres llistats anàlegs, molt freqüents entre finals del segle XVIII i principis del XX, han fornit els historiadors i els biògrafs de materials útils per als seus treballs.⁸⁸ Sigui com sigui, les darreres tendències en història de l'Església no se centren tant en l'estudi dels individus com en l'anàlisi de fenòmens comuns, com la pietat laica, les confraries o la literatura religioses.⁸⁹ En aquest punt, doncs, és necessari preguntar-se sobre la conveniència i el sentit que pot tenir l'elaboració d'un estudi biogràfic a principis del tercer mil·lenni. Per determinar-ne la resposta, cal revisar breument el recorregut històric de la biografia i comprendre'n els desafiaments actuals.

La biografia és un gènere historiogràfic⁹⁰ que se centra, a grans trets, en la vida d'una persona.⁹¹ No es tracta d'un model únic, sinó que existeix una gran varietat de

⁸⁶ Alguns exemples referents a personatges medievals poden ser ABADAL I DE VINYALS, Ramon d'. *L'abat Oliba, bisbe de Vic, i la seva època*. Aedos, Barcelona, 1962; MOORE, John Clare. *Pope Innocent III (1160/61-1216). To Root Up and to Plant*. Brill, Leiden, 2003; NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*; CAVERO DOMÍNGUEZ, Gregoria. «Fernando Ruiz, obispo de León (1289-1301)», a *Mundos medievales. Espacios, sociedades y poder. Homenaje al profesor José Ángel García de Cortázar y Ruiz de Aguirre*, II. Universidad de Cantabria, Santander, 2012, pp. 1161-1170. Un darrer exemple a destacar és DUNNING, Robert (ed.). *Jocelin of Wells. Bishop, Builder, Courtier*. The Boydell Press, Woodbridge, 2010, en el qual les diverses facetes d'aquest bisbe del segle XIII són investigades per dotze autors diferents.

⁸⁷ TATE, Robert Brian. *Joan Margarit i Pau, Cardinal-Bishop of Gerona. A biographical study*. Manchester University Press, Manchester, 1955; NOWAKOWSKA, Natalia. *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland. The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*. Ashgate, Aldershot, 2007.

⁸⁸ STONE, Lawrence. *The Past and the Present revisited*. Routledge & Kegan Paul, Londres, 1987, pp. 47-48.

⁸⁹ NOWAKOWSKA, Natalia. *Church, State and Dynasty...*, p. 4.

⁹⁰ Si bé se sol considerar que la biografia és un gènere historiogràfic, Catherine N. Parke la defineix com un «subgènere» de la història. PARKE, Catherine N. *Biography. Writing Lives*. Routledge, Nova York, 2002, p. xvi. Pere Fullana, per la seva banda, destaca el caràcter de «mètode» de la biografia. FULLANA PUIGSERVER, Pere. *El bisbe arquitecte. Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915)*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2015, p. 21.

tipologies. Per exemple, Catherine N. Parke distingeix fins a cinc tipus de biografies: populars —sobre famosos actuals—, històriques —se centren en la importància d’una figura per al seu temps—, literàries —contextualitzen l’obra dels artistes en la seva vida—, referencials —biografies col·lectives, especialment diccionaris biogràfics— i fictícies —vides novel·lades basades en fets reals—. També James L. Clifford proposà una classificació de les tipologies biogràfiques segons el punt de vista de l’autor i el grau d’adhesió a les fonts; així, es parla de biografies objectives, històriques, artístiques, narratives i fictícies, de major a menor observança dels documents.⁹²

Aquesta gran varietat de tipologies de la biografia suposa una complicada relació amb la història, ja que aquella pot ser abordada des de nombrosos camps i àrees. Així doncs, és possible que un individu contemporani sigui biografiat des del periodisme. La psicologia, la sociologia i l’antropologia també han reclamat el seu espai en la biografia.⁹³ En tot cas, la principal disciplina no-històrica amb la qual es relaciona la biografia és la literatura. No debades, la biografia *is often called the bastard child of historiography and literature*.⁹⁴ El cert és que la literatura s’ha preocupat d’analitzar aquest complex vincle, i és, sense cap dubte, l’àrea de coneixement que més aportacions ha realitzat a la teoria biogràfica.

El principal tema de debat sobre els sempre problemàtics lligams de la biografia és la qüestió de la pertinença d’aquesta a la història —i, per tant, ha d’observar els principis d’aquesta disciplina— o a la literatura —el que posa en relleu el seu caràcter fictici—. Si bé se sol considerar que la biografia és un gènere a cavall entre ambdues disciplines —el que provoca que, a vegades, es parli d’una «biografia literària» en contraposició a una «biografia històrica»—,⁹⁵ hi ha un punt de consens en què s’ha de

⁹¹ Hermione Lee, una de les majors especialistes en la biografia, considera que també es poden elaborar semblances biogràfiques de més d’una persona, d’un objecte o d’un lloc. LEE, Hermione. *Biography. A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Nova York, 2009, pp. 5-6.

⁹² PARKE, Catherine N. *Biography. Writing Lives...*, pp. 29-30.

⁹³ La distinció entre historiadors i biògrafs és bastant comuna en les publicacions científiques. Com indiquen BLANNING, Timothy Charles William; CANNADINE, David. «Derek Beales as historian and biographer», a BLANNING, Timothy Charles William; CANNADINE, David (eds.). *History and Biography. Essays in Honour of Derek Beales*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 1: *Few historians today trouble themselves with large-scale, full-dress biographies. Even fewer biographers write anything that is recognisable as serious history.*

⁹⁴ HAAN, Binne de; RENDERS, Hans. «Towards traditions and nations...», p. 15.

⁹⁵ S’entén per «biografia històrica» l’estudi de la vida d’una persona a partir de la metodologia pròpia de la Història. RENDERS, Hans; HAAN, Binne de. «Introduction. The challenges of biographical studies», a RENDERS, Hans; HAAN, Binne de (eds.). *Theoretical discussions of biography. Approaches from history, microhistory, and life writing*. Brill, Leiden, 2014, pp. 1-2.

basar en fonts: des del moment en què l'autor presenta fets inventats com a reals, la biografia deixa de ser-ho i esdevé ficció històrica.⁹⁶ Aquesta consideració va portar Virginia Woolf a afirmar que la biografia, més que un art, era una «activitat artesanal» (*craft*), ja que no permetia la invenció sense restriccions que sí que es consentia a la literatura.⁹⁷ A causa tant del caràcter dual i basculant entre història i literatura, com de la possibilitat d'una aproximació biogràfica des de moltes altres ciències socials, la biografia sovint ha estat vista amb un cert recel o escepticisme per part dels historiadors. Així mateix, també s'ha tendit a qualificar la biografia com a una activitat «conservadora» per la seva constant recreació d'una vida ja coneguda.⁹⁸ Tampoc no es poden deixar de banda les sospitoses «biografies commemoratives», que, habitualment, es publiquen en el moment de celebrar l'efemèride d'un personatge. Ara bé, en aquest darrer cas, és molt freqüent que els autors d'aquestes commemoracions no provinguin de l'àmbit acadèmic, sinó que siguin persones que es limitin a repetir i remarcar un punt de vista positiu —si no laudatori—, sense anar més enllà.⁹⁹

La biografia, com a gènere historiogràfic, va sorgir arran de la institucionalització de la Història impulsada per Leopold von Ranke; és en aquest punt que es pot considerar que comença la «biografia històrica», malgrat que la biografia, en aquesta ocasió com a gènere literari, havia estat practicada ja des de l'Antiguitat.¹⁰⁰ El

⁹⁶ Aquestes idees són anunciades per PETERS, Catherine. «Secondary Lives: Biography in Context», a BATCHELOR, John (ed.). *The Art of Literary Biography*. Clarendon Press, Oxford, 1995, pp. 43-46. De la mateixa manera, Hermione Lee dedica un capítol a parlar sobre el to narratiu de la biografia. LEE, Hermione. *Biography. A Very Short Introduction...*, pp. 122-140. Lee defensa que la biografia és història, i que, per tant, ha de ser verídica, objectiva i amb referències, quan sigui possible. Però també proposa una sèrie d'indicacions sobre la narrativa biogràfica que l'acosten més a la literatura que a la història. De nou, per tant, aquesta basculació de la biografia entre les dues disciplines. També es preocupa de l'estil narratiu BACKSCHEIDER, Paula R. *Reflections on Biography*. Oxford University Press, Oxford, 1999, pp. 3-29.

⁹⁷ WOOLF, Virginia. «The Art of Biography», *Atlantic Monthly*, 163 (1939), pp. 509-510.

⁹⁸ BATCHELOR, John. «Introduction», a BATCHELOR, John (ed.). *The Art of Literary Biography*. Clarendon Press, Oxford, 1995, p. 2.

⁹⁹ RENDERS, Hans. «Roots of biography. From journalism to pulp to scholarly based non-fiction», a RENDERS, Hans; HAAN, Binne de (eds.). *Theoretical discussions of biography. Approaches from history, microhistory, and life writing*. Brill, Leiden, 2014, pp. 24-26.

¹⁰⁰ En el present estat de la qüestió s'ha optat per considerar que la biografia —com a gènere historiogràfic— neix a partir de la formulació científica de la història. Això no implica, però, que les biografies literàries redactades fins al segle XIX no presentin un valor històric que també ha de ser tingut en compte, malgrat no observar les convencions metodològiques de la «Història científica». Els inicis de la biografia es poden remuntar a les inscripcions commemoratives d'Egipte, Assíria i Babilònia. Els primers documents de caràcter biogràfic es localitzen a la Grècia clàssica, amb autors com Isòcrates d'Atenes (436aC-338aC), Xenofont (428aC-c. 350aC) o Teofrast (327aC-287aC). Ja en aquest primerenc

mateix Ranke manifestà una certa preocupació per la biografia, que considerava la conjunció de la personalitat innata de l'individu i de les circumstàncies en què s'havia hagut de desenvolupar. De forma paral·lela a la història política i institucional que afavoria la tendència historicista, el centre d'interès de les primeres biografies històriques varen ser els grans estadistes. A causa de la necessitat de basar-se de forma exclusiva en fonts documentals, que havien de ser criticades des d'una perspectiva filològica, les biografies historicistes aportaren detallades narracions de fets, rigorosament documentats.

La crisi de l'historicisme i el diàleg de la història amb altres ciències socials va provocar que, a principis del segle XX, sorgís la denominada *New Biography*, que volia aprofundir en el coneixement psicològic de l'individu a fi i efecte de comprendre'l —a diferència de l'historicisme, que tendia a explicar—. ¹⁰¹ La *New Biography* també es caracteritzava, a grans trets, per una relació d'igualtat entre el biògraf i el biografat, per una preocupació per la forma, per la localització de motius centrals en les vides que permetessin explicar la totalitat d'aquesta a partir dels punts claus fixats, i per una major

moment, la biografia va ser considerada un gènere retòric diferent de la història. A més, també es distingí entre la «biografia com a crònica» i una biografia de caràcter més popular, que es basava en anècdotes i que no mostrava cap preocupació en datar la seqüència concreta dels esdeveniments. La biografia es va desenvolupar a Roma, on destaquen les obres de Corneli Nepot (110aC-25aC), Plutarc de Queronea (45-120), Tàcit (58-120) o Suetoni (70-130). Durant l'Edat Mitjana, les biografies es varen continuar escrivint sota la denominació, més habitual, de *vitæ*. Foren notables les hagiografies, que recollien les vides de sants i, a vegades, de bisbes i abats especialment pietosos. També fou molt important la biografia secular, que, sovint, mesclava fets històrics amb elements llegendaris (sobre aquesta qüestió, vegeu AURELL CARDONA, Jaume. *La historiografia medieval. Entre la historia y la literatura*. Publicacions Universitat de València, València, 2016, pp. 33-46). L'arribada de les idees humanistes suposà un canvi en les biografies: els humanistes s'interessaren en les biografies col·lectives dels artistes, amb l'objectiu de destacar-ne la vida en relació al seu treball, malgrat que també escrigueren vides laudatòries dels seus contemporanis (MCLAUGHLIN, Martin. «Biography and Autobiography in the Italian Renaissance», a FRANCE, Peter; ST CLAIR, William (eds.). *Mapping Lives. The Uses of Biography*. The British Academy, Oxford, 2002, pp. 37-65). A partir de l'Edat Moderna —sobretot, des del segle XVII—, la biografia s'interessà pels seglars i proliferaren els retrats psicològics de persones individuals, sovint sense relació amb el context històric en el qual s'inserien. L'objectiu d'aquesta biografia era moralitzant, però també commemorava les grans gestes. Per altra banda, les biografies gaudiren d'un notable èxit durant la Il·lustració, ja que perseguïen la transmissió de valors morals a través de la seva lectura. HAAN, Binne de; RENDERS, Hans. «Towards traditions and nations...», pp. 12-13; LEE, Hermione. *Biography. A Very Short Introduction...*, pp. 19-38; ALTICK, Richard D. *Live and Letters. A History of Literary Biography in England and America*. Alfred A. Knopf, Nova York, 1966, pp. 6-9; PARKE, Catherine N. *Biography. Writing Lives...*, pp. 1-34.

¹⁰¹ ALTICK, Richard D. *Live and Letters...*, p. 304.

focalització en l'individu en lloc dels esdeveniments.¹⁰² El principal representant d'aquesta nova biografia psicològica va ser Emil Ludwig (1881-1948), que propugnà una biografia completa que inclogués la totalitat dels àmbits públics i privats del subjecte biografat, de manera que resultaven d'interès tant les grans gestes com les petites accions quotidianes.¹⁰³ També va ser molt destacat l'ús de la psicoanàlisi de Sigmund Freud (1856-1939). A partir de les teories freudianes, els biògrafs intentaren penetrar en el subconscient dels individus i discernir els motius profunds de les seves accions, que, molt sovint, es remuntaven a la infantesa de l'individu biografat.¹⁰⁴ L'aplicació de la teoria de Freud va tenir una especial incidència en les biografies de poetes i altres artistes, ja que permetia entendre les patologies subsistents darrere la seva obra. De fet, el mateix Freud va utilitzar la psicoanàlisi per elaborar estudis de caràcter biogràfic de nombrosos personatges, entre els quals va destacar el seu llibre sobre Leonardo da Vinci, publicat el 1910.¹⁰⁵

La biografia històrica va decaure a partir de la meitat del segle XX. El triomf del paradigma de la revista dels *Annales* (1929) i les tendències historiogràfiques que prosperaren després de la Segona Guerra Mundial suposaren que es propugnés l'estudi dels processos històrics, dels elements comuns —sovint quantificables— que es repetien i donaven lloc a sistemes regulars.¹⁰⁶ En conseqüència, els nous historiadors consideraren que la biografia se centrava massa en la individualitat dels subjectes, en les accions úniques i irrepetibles que realitzaven. Per tant, el gènere biogràfic no hi cabia en

¹⁰² MARCUS, Laura. «The Newness of the 'New Biography': Biographical Theory and Practice in the Early Twentieth Century», a FRANCE, Peter; ST CLAIR, William (eds.). *Mapping Lives. The Uses of Biography*. The British Academy, Oxford, 2002, pp. 193-218.

¹⁰³ NÚÑEZ PÉREZ, María Gloria. «La biografía en la actual historiografía contemporánea española», *Espacio, Tiempo y Forma. Serie V. Historia contemporánea*, 10 (1997), pp. 409-413.

¹⁰⁴ La validesa de bona part de les biografies realitzades a partir de la psicoanàlisi ha estat posada en entredit, tot i que sense desmerèixer les aportacions realitzades per les teories freudianes a la història en general, i a la biografia en particular. STORR, Anthony. «Psychiatry and Literary Biography», a BATCHELOR, John (ed.). *The Art of Literary Biography*. Clarendon Press, Oxford, 1995, pp. 73-80; PARKE, Catherine N. *Biography. Writing Lives...*, pp. 26-27.

¹⁰⁵ FREUD, Sigmund. *Eine Kindheits Erinnerung des Leonardo da Vinci*. Franz Deuticke, Leipzig-Viena, 1910; BOWIE, Malcolm. «Freud and the Art of Biography», a FRANCE, Peter; ST CLAIR, William (eds.). *Mapping Lives. The Uses of Biography*. The British Academy, Oxford, 2002, pp. 183-191; HAMILTON, Nigel. *Biography. A Brief History*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 2007, pp. 131-141.

¹⁰⁶ Per a la relació entre la història i les ciències socials al segle XX, vegeu el primer capítol de la clàssica obra STONE, Lawrence. *The Past and the Present...*, pp. 3-44.

les investigacions sobre estructures, sistemes i processos.¹⁰⁷ El marxisme fou una de les tendències historiogràfiques més hostils amb la biografia. Els autors marxistes basaven els canvis històrics en la infraestructura econòmica, de manera que les accions individuals —de les quals se n'ocupava la biografia— quedaren relegades en favor de les masses, que eren les que, al cap i a la fi, es trobaven a la base dels canvis estructurals. També la Segona Generació de l'Escola dels *Annales* rebutjava la biografia, perquè considerava aquesta representava un particularisme que no acceptaven i que distreia els historiadors de les estructures socials i dels processos regulars i de llarga duració. Davant aquest panorama tan advers, sols el Regne Unit i els països de tradició historiogràfica anglosaxona mantingueren la biografia amb una certa normalitat.¹⁰⁸

¹⁰⁷ NÚÑEZ PÉREZ, María Gloria. «La biografía en la actual historiografía...», pp. 413-414. A aquesta consideració també s'hi ha de sumar que els historiadors de la denominada «Nova Història» rebutjaven l'estudi de les elits; el seu camp d'estudi eren les masses. La biografia, doncs, esdevingué la representació del que Braudel denominava *histoire événementielle*, que se centrava en els homes i els esdeveniments, no en les masses i les estructures. LORIGA, Sabina. «The Role of the Individual in History. Biographical and Historical Writing in the Nineteenth and the Twentieth Century», a RENDERS, Hans; HAAN, Binne de (eds.). *Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Brill, Leiden, 2014, pp. 85-86.

¹⁰⁸ CARRERAS PANCHÓN, Antonio. «La biografía como objeto de investigación...», pp. 127-130. La biografia fou un gènere literari molt cèlebre a la Gran Bretanya, sobretot a partir del segle XVIII, i gaudí d'un notable suport entre els grups populars des del moment en què en va aparèixer una per fascicles en els principals diaris britànics. L'escriptura de biografies va ser molt habitual entre els erudits d'aquest període, imbuïts de l'empirisme característic del set-cents. Edmund Curll (c. 1675-1747) renovà el gènere biogràfic en comprendre que el públic demandava satisfer la seva curiositat més que no pas llegir retrats morals, i elaborà biografies que no sols es limitaven a les vides de persones de grups superiors —prínceps, bisbes—, sinó també de persones ordinàries. Alguns dels autors més destacats del segle XVIII varen ser Samuel Johnson (1709-1784) i James Boswell (1740-1795). Mentre el primer realitzà importants aportacions en el camp de la biografia com a teòric i biògraf, el segon va ser l'autor de *Life of Samuel Johnson* (1791), que és considerada la millor biografia escrita en llengua anglesa. El punt culminant de la biografia britànica fou la publicació dels seixanta-tres volums del *Dictionary of National Biography* (1885-1901). ALTICK, Richard D. *Live and Letters...*, pp. 29-37 i 46-74; HOLMES, Richard. «Biography: Inventing the Truth», a BATCHELOR, John (ed.). *The Art of Literary Biography*. Clarendon Press, Oxford, 1995, pp. 20-25; PARKE, Catherine N. *Biography. Writing Lives...*, pp. 15-19; HAMILTON, Nigel. *Biography. A Brief History...*, pp. 60-128. Una altra particularitat és la importància que els «herois nacionals» tenen per als anglosaxons, enfront de la relativa indiferència que provoquen en altres territoris, especialment germànics. Aquesta mateixa diferència és la que afectà la biografia en ambdues cultures. Per a la diferent concepció de la biografia, vegeu l'interessant estudi de SCHLAEGER, Jürgen. «Biography: Cult as Culture», a BATCHELOR, John (ed.). *The Art of Literary Biography*. Clarendon Press, Oxford, 1995, pp. 57-71. Per a la biografia australiana —d'influència anglosaxona—, resulta d'interès el volum que recull les actes dels dos congressos organitzats per l'Australian National University's Humanities Research Centre el 1990. DONALDSON, Ian; READ, Peter; WALTER, James (eds.). *Shaping Lives. Reflections on Biography*. The Australian National University, Canberra, 1992.

El canvi de paradigma esdevingut a partir dels anys setanta del segle XX va suposar una revaloració del gènere biogràfic. Sorgiren tendències historiogràfiques alternatives que advocaven per l'ús de noves fonts documentals i per la recuperació de la història narrativa, que havia estat posada en entredit en l'etapa anterior.¹⁰⁹ La biografia, com a gènere historiogràfic, fou recuperada des del moment en què es va comprendre que la història era el resultat de la interacció entre persones individuals, no una mera concatenació de forces impersonals.¹¹⁰ Així mateix, la biografia es va veure enfortida gràcies a la seva vinculació als nous àmbits d'interès, com puguin ser la història de les dones o la microhistòria.¹¹¹ Tot plegat va suposar la rehabilitació de la biografia, que aconseguí entrar a les universitats mitjançant la fundació de centres i instituts de recerca dedicats específicament a aquest gènere historiogràfic.¹¹² La publicació de la revista *Biography*, editada pel Center for Biographical Research de la Universitat de Hawaii, implicà la voluntat de dotar la biografia d'un òrgan d'expressió a través del qual es poguessin proposar i debatre innovacions teòriques relatives a aquest gènere. En altres termes, la biografia aconseguí la institucionalització en l'àmbit acadèmic.

En l'actualitat, la biografia ha de fer front a una sèrie de reptes. En primer lloc, les tendències historiogràfiques postprocessuals varen suposar la «recuperació del subjecte», el que va atorgar a l'individu una nova dimensió. Així, al mateix temps que es produeix un retorn a la individualitat, el subjecte històric no esdevé un objecte d'estudi exhaustiu i exclusiu per si mateix. Es parteix de la premissa que qualsevol persona viu en un període històric determinat, el que implica que l'individu es veu

¹⁰⁹ NÚÑEZ PÉREZ, María Gloria. «La biografía en la actual historiografía...», p. 414. Vegeu, també, STONE, Lawrence. *The Past and the Present...*, pp. 74-96, especialment pp. 79-86, en què assenyala com a una de les causes principals de la recuperació de la narració històrica la desil·lusió envers el determinisme que la història econòmica i social havien promogut.

¹¹⁰ SMITH, Robert F.W.; WATSON, Gemma L. «Introduction», a SMITH, Robert F.W.; WATSON, Gemma L. (eds.). *Writing the Lives of People and Things, AD 500-1700. A Multi-disciplinary Future for Biography*. Ashgate, Burlington, 2016, p. 2.

¹¹¹ BOLUFER PERUGA, Mónica. «Multitudes del yo: biografía e historia de las mujeres», *Ayer*, 93 (2014), pp. 85-116. Vegeu també, en relació a la història de les dones, FERRES, Kay. «Gender, Biography, and the Public Sphere», a FRANCE, Peter; ST CLAIR, William (eds.). *Mapping Lives. The Uses of Biography*. The British Academy, Oxford, 2002, pp. 303-319. Sobre la relació entre la biografia i la microhistòria, vegeu els tres capítols dedicats a aquesta qüestió a RENDERS, Hans; HAAN, Binne de (eds.). *Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Brill, Leiden, 2014, pp. 103-166.

¹¹² HAAN, Binne de; RENDERS, Hans. «Towards traditions and nations...», pp. 18-19. En el cas d'Espanya, la Universitat de València encapçalà, entre els anys 2009 i 2011, l'European Network on Theory and Practice of Biography.

afectat per aquest, malgrat que no per la totalitat de la història.¹¹³ Les tendències historiogràfiques actuals, doncs, requereixen que els elements que fan únic l'objecte de la biografia també permetin enquadrar-lo en el seu context històric i en la xarxa de relacions en la qual es troba inserit, el que determina, al seu torn, el seu radi d'acció.¹¹⁴ En altres paraules, la biografia esdevé un mitjà a través del qual es pot conèixer un període històric;¹¹⁵ l'individu no és més que un instrument que permet abordar diverses qüestions històriques.¹¹⁶ D'aquesta manera, el gènere biogràfic esdevé, també, un recurs metodològic que es pot aplicar a qualsevol període, i que només serà útil a l'historiador si supera els límits de la vida del personatge per englobar, igualment, tot el seu context vital.¹¹⁷

Un segon repte de la biografia actual és la modificació del concepte de «subjecte històric» que han dut a terme les noves tendències. Així doncs, l'individu objecte de la biografia deixa de ser un «jo» coherent per convertir-se en un col·lectiu de representacions, això és la suma de les diverses imatges que l'individu ha donat d'ell mateix al llarg de la seva existència. Per tant, el nou subjecte històric incorpora els diferents «jo» —que s'han anat modificant en el temps— i les representacions que d'aquests n'hagin elaborat terceres persones.¹¹⁸ Arran d'aquesta nova percepció del subjecte històric, és possible revisar la documentació utilitzada en altres biografies i elaborar, igualment, una nova aportació. Això no obstant, existeix el risc que aquesta

¹¹³ Beales remarca tres punts: els «gegants de la història» són dirigits per homes; la història està integrada per tendències; la resposta dels individus a les tendències constitueix la matèria primera dels historiadors. BEALES, Derek. «History and Biography: an Inaugural Lecture», a BLANNING, Timothy Charles William; CANNADINE, David (eds.). *History and Biography. Essays in Honour of Derek Beales*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 282-283.

¹¹⁴ BOLUFER PERUGA, Mónica. «Multitudes del yo...», p. 103.

¹¹⁵ NÚÑEZ PÉREZ, María Gloria. «La biografía en la actual historiografía...», pp. 414-416.

¹¹⁶ Això no obstant, alguns historiadors han considerat que les biografies tenen el risc de distorsionar els processos històrics i trivialitzar o personalitzar els fets. LEE, Hermione. *Biography. A Very Short Introduction...*, p. 14. Per altra banda, també s'ha d'evitar que l'individu es dilueixi en el context. CARRERAS PANCHÓN, Antonio. «La biografía como objeto de investigación...», p. 131.

¹¹⁷ BEALES, Derek. «History and Biography...», p. 281; LEVI, Giovanni. «The Uses of Biography», a RENDERS, Hans; HAAN, Binne de (eds.). *Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Brill, Leiden, 2014, p. 69.

¹¹⁸ BOLUFER PERUGA, Mónica. «Multitudes del yo...», p. 96. Aquesta multiplicitat de visions ha donat lloc a la «biografia comparativa», que es basa en l'estudi de les diferents biografies sobre un mateix personatge per analitzar-ne les diferents visions produïdes al llarg de la història. HOLMES, Richard. «The Proper Study?», a FRANCE, Peter; ST CLAIR, William (eds.). *Mapping Lives. The Uses of Biography*. The British Academy, Oxford, 2002, p. 16.

desemboqui en una confirmació de determinades posicions ideològiques.¹¹⁹ Aquesta contingència és més plausible en el cas d'aquells personatges la biografia dels quals és un element constructor de la identitat nacional. De fet, aquest rol ha estat l'origen de nombroses manipulacions tendencioses que han afectat les biografies dels «herois patris», o, fins i tot, de falsificacions documentals.¹²⁰

Precisament, el tercer repte de la biografia actual és evitar la parcialitat. És evident que un dels principals riscos de la biografia com a gènere és la possible tendència a polaritzar els individus, ja sigui a través de destacar-ne els aspectes positius —«hagiografia apologetica»— com de ressaltar-ne els negatius —«llegenda negra»—. Aquesta pràctica va ser molt habitual entre els biògrafs dels segles XVIII, XIX i bona part del XX, que perseguen, sovint, objectius de tipus polític o moralitzant.¹²¹ Fins i tot els autors actuals poden propendrir a ocultar o minimitzar determinats aspectes positius o negatius del biografat per transmetre'n una imatge interessada.¹²² Precisament, aquesta capacitat de forjar la visió sobre un individu és el gran poder de la biografia.¹²³ Per contrarestar la polarització inconscient, és indispensable que l'historiador retorni a les fonts primàries. En altres paraules, es tracta d'entendre la biografia com a una investigació històrica rigorosa, sotmesa, doncs, als principis metodològics que regeixen la disciplina. Ja Emil Ludwig considerava que era fonamental que els estudis biogràfics es basessin en fonts documentals, pel que rebutjava els autors que inventaven accions per completar la vida d'una persona quan les llacunes documentals eren importants, o que, al contrari, ocultaven les dades que no convenien al propòsit que perseguien.¹²⁴ Certes tendències noucentistes també advocaren per una biografia imparcial, en el sentit

¹¹⁹ RENDERS, Hans; HAAN, Binne de. «Introduction...», p. 2.

¹²⁰ Un exemple per a la Itàlia contemporània a SMITH, Denis Mack. «Documentary Falsification and Italian Biography», a BLANNING, Timothy Charles William; CANNADINE, David (eds.). *History and Biography. Essays in Honour of Derek Beales*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 173-187.

¹²¹ Resulta significatiu el fragment següent: *Esta colección de biografías tiene por objeto poner de manifiesto el grado supremo de la actividad y la nobleza humanas, para que los jóvenes, tan inclinados por instinto a admirar todo lo que significa esfuerzo viril y heroísmo, gocen en la lectura de los hechos magníficos engendrados por el amor a la patria, el severo sentimiento del deber, el valor personal, el desprecio del peligro, la noble ambición, la encendida religiosidad o las maravillosas creaciones de la inteligencia (...). Pues no existe lectura más sugeridora de un elevado ideal, ni que más contribuya a decidir la vocación y a formar un carácter, que la lectura de las vidas de los grandes hombres*. PALAU VERA, Juan. «Prefacio», a IGUAL ÚBEDA, Antonio. *Vida de Alfonso el Magnánimo*. Seix y Barral, Barcelona, 1951, p. 5.

¹²² NÚÑEZ PÉREZ, María Gloria. «La biografía en la actual historiografía...», p. 409.

¹²³ LEE, Hermione. *Biography. A Very Short Introduction...*, p. 2.

¹²⁴ NÚÑEZ PÉREZ, María Gloria. «La biografía en la actual historiografía...», p. 412.

que l'autor s'havia de limitar a presentar les accions del subjecte biografat. Això implicava que havia d'evitar qualsevol opinió o judici de valor que pogués influir en la relació entre el biografat i el lector de la biografia.¹²⁵ Aquesta proposta va ser criticada per Newman Ivey White (1892-1948), que defensà que la biografia no podia ser la simple presentació de dades objectives —amb el risc d'esdevenir una relació d'anècdotes inconnexes—, sinó que calia interpretar-les per dotar-les d'un sentit.¹²⁶ Aquestes posicions han estat acceptades en l'actualitat, de manera que les biografies expliquen els fets. Això no implica, però, renunciar a l'objectivitat que sempre ha d'observar qualsevol historiador.

Per tot plegat, la biografia és un gènere historiogràfic amb nombroses potencialitats que van molt més enllà de la simple descripció de la vida d'una persona. Per una banda, a través de la biografia i de l'enquadrament de l'individu en el seu context històric, es poden documentar els esdeveniments i processos històrics que afectaven les persones i com ho feien. Les noves tendències també han permès la incorporació en el gènere d'individus procedents de sectors tradicionalment marginats, essent els casos més representatius les dones, els esclaus o els pobles no europeus.¹²⁷ Per altra banda, a vegades l'individu biografat deixa de ser una persona única per assumir la representació d'una col·lectivitat, de manera que la biografia pot ser entesa com una forma de demostrar, de forma empírica, les normes estructurals que afectaven un grup.¹²⁸ En definitiva, els estudis biogràfics presenten unes oportunitats que, malgrat les dificultats, mereixen ser explorades.

¹²⁵ ST CLAIR, William. «The Biographer as Archaeologist», a FRANCE, Peter; ST CLAIR, William (eds.). *Mapping Lives. The Uses of Biography*. The British Academy, Oxford, 2002, pp. 224-225.

¹²⁶ ALTICK, Richard D. *Live and Letters...*, pp. 347-348.

¹²⁷ Catherine N. Parke ha encunyat els termes *majority* i *minority biography* per distingir, precisament, una biografia més aviat tradicional (*majority*) d'aquella que se centra en nous subjectes (*minority*). La distinció es realitza a partir de l'anàlisi de la pertinença del biografat i del biògraf a la cultura dominant, la importància del subjecte estudiat d'acord amb les convencions socials, la construcció de la identitat del subjecte a partir del context, i la revisió de la metodologia biogràfica. PARKE, Catherine N. *Biography. Writing Lives...*, p. xvii.

¹²⁸ LEVI, Giovanni. «The Uses of Biography...», p. 68. No s'ha de confondre aquest tipus de biografia amb la prosopografia, una metodologia històrica que cerca les relacions existents entre els individus que pertanyen a un mateix col·lectiu. Sobre la prosopografia, vegeu STONE, Lawrence. *The Past and the Present...*, pp. 45-73; VONES-LIEBENSTEIN, Ursula. «El método prosopográfico como punto de partida de la historiografía eclesiástica», *Anuario de Historia de la Iglesia*, 14 (2005), pp. 351-364; BEVAN, Kitrina. «Writing the Lives of Legal Writers: The Use of Prosopography in Medieval Legal History», a SMITH, Robert F.W.; WATSON, Gemma L. (eds.). *Writing the Lives of People and Things, AD 500-1700. A Multi-disciplinary Future for Biography*. Ashgate, Burlington, 2016, pp. 29-46.

3. OBJECTIUS

D'acord amb el que s'ha exposat fins al moment, Antoni Cerdà no compta amb un estudi biogràfic rigorós i contrastat amb les fonts arxivístiques. Com s'ha pogut observar en l'apartat anterior, la seva vida s'ha anat construint a partir de la bibliografia preexistent i, de forma excepcional, s'ha pogut recórrer a algun document puntual. Els diversos autors que, des del mateix segle XV —en el cas de Blakeney i Gaguin— han tractat sobre la seva figura han constituït la base a partir de la qual els altres bastien els seus propis textos. El punt culminant de la biografia d'Antoni Cerdà podria ser el segle XIX, quan Joaquim Maria Bover va elaborar la semblança biogràfica que, probablement, ha tingut més èxit entre els diferents autors, ja sigui per la seva difusió, ja sigui perquè ofereix una visió bastant completa. Això no obstant, les diferències entre les diverses elaboracions —malgrat que aquestes giren al voltant d'una mateixa estructura axial— poden arribar a ser importants. Això condueix a pensar en l'existència d'una sèrie de fonts diverses o a una utilització més o menys interessada de la figura d'Antoni Cerdà.

És igualment important recollir el concepte de «vida secundària» que va defensar Catherine Peters. Aquestes «vides secundàries» són aquelles que es troben al costat del personatge central d'una biografia, i que, segons l'autora, també mereixen atenció. Sempre d'acord amb Peters, la tendència individualista del biògraf pot conduir a errar el perfil tant del biografat com de les persones del seu voltant.¹²⁹ Fins a aquest moment, Antoni Cerdà ha estat una «vida secundària» de les biografies de grans figures, com Alfons el Magnànim, Calixt III o Manuel de Montsuar. La seva individualitat sols s'ha manifestat en relacions de cardenals, episcopologis de Lleida o reculls alfabètics d'autors. La present tesi doctoral, doncs, ve a ser el primer estudi en què Antoni Cerdà esdevé l'objecte d'una biografia completa. Es recupera, doncs, una figura que va tenir una gran importància a causa de la seva relació amb altres personatges de primer ordre. En aquesta tesi doctoral, en canvi, la recerca es focalitza en Antoni Cerdà, de manera que aquells personatges que, fins ara, havien estat els protagonistes passen a ser «vides secundàries» en la biografia de Cerdà. Canvien, per tant, la perspectiva i l'enfocament.

Això no obstant, aquesta tesi no vol ser, només, una aproximació biogràfica a la figura d'Antoni Cerdà, sinó que també pretén estudiar el govern i el funcionament de l'Església en els convulsos anys centrals del segle XV. Aquesta observació es vol dur a

¹²⁹ PETERS, Catherine. «Secondary Lives: Biography in Context...», pp. 46-56.

terme a través de la figura d'Antoni Cerdà, ja que, segons la historiografia tradicional, va formar part del clergat regular —frare trinitari—, del clergat secular —canonge i bisbe— i membre de la Cúria Romana —cardenal—. És a dir, la biografia de Cerdà permet una anàlisi dels diversos nivells en què s'estructurava l'Església del quatre-cents. La nova perspectiva i enfocament que s'ha comentat poc abans també és aplicable en aquest estudi, de manera que la institució eclesiàstica no serà vista des del punt de vista d'un papa, sinó d'un cardenal. L'aprofundiment en una figura que, fins ara, ha estat considerada una «vida secundària» podrà oferir una nova perspectiva en la qual el personatge central no compta amb el poder suprem en la institució, sinó que juga un rol intermedi, ja que depèn d'un pontífex al mateix temps que rep les pressions del monarca. El segle XV va ser un període d'intenses relacions entre el Papat i els sobirans europeus, i els purpurats hagueren de moure's en un equilibri entre ambdós poders.

D'acord amb tot el que ha estat indicat en els paràgrafs precedents, la present tesi doctoral persegueix els objectius següents:

- a) Documentar la biografia d'Antoni Cerdà a partir de fonts d'arxius. Aquest objectiu implica també distingir els fets històrics documentats d'aquells que li han estat atribuïts amb posterioritat a la seva mort. En el cas d'aquestes darreres, es vol fixar el moment d'aparició de les accions imputades i intentar deduir les causes, motivacions i intencions que conduïren els diferents autors a endossar-les-hi. Aquest objectiu suposarà, doncs, la constant discussió amb tota la historiografia precedent a partir de les noves fonts que es puguin aportar.
- b) Analitzar el rol d'Antoni Cerdà en els diferents càrrecs i oficis que va ocupar en el marc de l'Església. Es prestarà una especial atenció a les accions dutes a terme pel mallorquí com a bisbe de Lleida i com a cardenal.
- c) Estudiar l'estructura, l'organització i la problemàtica de l'Església durant els anys centrals del segle XV a través de la figura d'Antoni Cerdà. Així, la història de l'Església podrà ser analitzada des d'un punt de vista que no és el tradicional de la lluita entre conciliarisme i monarquia papal.
- d) Establir les xarxes de relacions entre Antoni Cerdà i les diferents persones i institucions amb les quals va tractar. Sobretot, es procurarà descriure el lligam que Antoni Cerdà va tenir amb els poders eclesiàstic i reial.
- e) Valorar la memòria d'Antoni Cerdà que ha perdurat al llarg de més de cinc-cents anys de la seva mort. Tot i el desconeixement generalitzat que se'n té del cardenal, el seu record s'ha conservat en alguns homenatges o en la mateixa

cultura popular. Per altra banda, el mateix purpurat també va dur a terme una important tasca cultural que ha col·laborat en la pervivència del seu record.

Per tot plegat, la present tesi doctoral vol esdevenir una base sòlida a partir de la qual continuar augmentant el coneixement no només de la figura personal d'Antoni Cerdà, sinó també de la història de l'Església en el segle XV, un període que abasta des de la resolució de la gran crisi que va suposar el Cisma d'Occident fins al començament de la Reforma protestant, generadora d'una nova etapa crítica per a la institució catòlica. Els objectius proposats constitueixen una sèrie d'aportacions a diferents àmbits, incloent-hi la història de l'Església o els estudis de caràcter més territorial d'història de Mallorca o de Lleida. En tot cas, a causa de la universalitat de l'Església, la contribució d'aquesta tesi doctoral pretindrà abastir també un interès d'àmbit internacional.

4. METODOLOGIA

L'assoliment dels objectius establerts en l'apartat anterior requereix que el treball sigui dotat de la metodologia que es consideri més adient per a aquell. En conseqüència, la present tesi doctoral ha adoptat el mètode biogràfic. Ja s'han comentat anteriorment els trets més característics de la biografia, així com els reptes als quals s'enfronta en l'actualitat. La conclusió que se'n pot extreure és que la biografia no es pot considerar un recurs fàcil o un esquema generalitzat i universal que l'autor ha d'emplenar a partir de les dades obtingudes amb major o menor fortuna.¹³⁰ A més, com a mètode historiogràfic que és, la biografia es pot aplicar a personatges de qualsevol període històric. En el cas del qual s'ocupa aquesta tesi, la metodologia biogràfica s'aplica a una figura medieval. El cert és que l'Edat Mitjana és una etapa problemàtica pel que fa a la biografia, ja que el seu ús és complicat. Una de les principals dificultats es troba a l'hora d'abordar les fonts —aspecte, aquest, que es comenta en el següent apartat—. A més, la biografia medieval també es va veure afectada per la consideració de Jacob Burckhardt (1818-1897) que no hi havia individus a l'Edat Mitjana, sinó tan sols estructures

¹³⁰ Sembla que aquesta va ser la visió tradicional, que, a més, considerava que els biògrafs no treballaven ni amb un mètode ni amb una teoria historiogràfica concrets, de manera que no havien de ser admesos a les universitats. RENDERS, Hans. «The Biographical Method», a RENDERS, Hans; HAAN, Binne de (eds.). *Theoretical discussions of biography. Approaches from history, microhistory, and life writing*. Brill, Leiden, 2014, p. 222.

socials.¹³¹ Aquesta idea va ser contestada en la denominada «revolta dels medievalistes», que fou encapçalada per David Morris i Caroline Walker Bynum, de manera que el paradigma actual defensa l'existència de la individualitat medieval.¹³²

Antoni Cerdà una figura vinculada a l'Església. La biografia i la història de l'Església estan molt lligades, ja que els membres de l'alta jerarquia eclesiàstica —sobretot els papes, però també els cardenals i els bisbes més destacats— han estat un dels subjectes predilectes per a ser biografiats. Això suposa que nombrosos clergues notables ja comptin amb biografies anteriors, molt sovint redactades amb un to laudatori. Ara bé, com qualsevol altra qüestió historiogràfica, les biografies poden ser revisades —ja que també està sotmesa a eleccions que han de ser justificades i assumir-ne les conseqüències—¹³³ i se'n poden dur a terme reelaboracions d'acord amb les preguntes, qüestions, interrogants i necessitats del moment en què són escrites.¹³⁴

La metodologia biogràfica implica treballar amb una gran varietat de fonts arxivístiques. Amb tot aquest material, es pot procedir a establir una cronologia amb els episodis vitals del personatge. L'elaboració d'aquesta tesi ha implicat visitar nombrosos arxius i biblioteques per consultar-hi fonts primàries. L'ús de tècniques paleogràfiques i diplomàtiques, així com el coneixement dels rudiments de la llengua llatina, han estat imprescindibles per dur a terme una aproximació crítica a les fonts i obtenir-ne la informació que contenien. Aquesta ha estat manejada informàticament a través de programes específics de tractament de dades. Sempre que ha estat possible, s'ha bastit una cronologia dels fets, que ha servit com a eix vertebrador de la biografia. Això no obstant, aquesta pretensió no s'ha pogut assolir sempre; a vegades les fonts s'han mostrat hermètiques en relació a la coordenada temporal.

¹³¹ BURCKHARDT, Jacob. *La cultura del Renacimiento en Italia*. Akal, Madrid, 2004, pp. 141-170: (...) *el ser humano se percibía a sí mismo tan sólo como un simple componente de una gran estructura general: como parte de un pueblo, de una raza, de un partido, de una corporación, de una familia...* (p. 141).

¹³² SMITH, Robert F.W.; WATSON, Gemma L. «Introduction...», p. 3. Sobre la «revolta dels medievalistes», vegeu HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 1955 —obra considerada la culminació de la revolta—; BOUWSMA, William J. *A Usable Past. Essays in European Cultural History*. University of California Press, Berkeley, 1990, pp. 348-349; MELVE, Leidulf. «'The Revolt of the Medievalists'». *Directions in Recent Research on the Twelfth-Century Renaissance*, *Journal of Medieval History*, 32/3 (2006), pp. 231-252.

¹³³ BOLUFER PERUGA, Mónica. «Multitudes del yo...», pp. 87-88.

¹³⁴ RENDERS, Hans. «Biography in Academia and the Critical Frontier in Life Writing. Where Biography Shifts into Life Writing», a RENDERS, Hans; HAAN, Binne de (eds.). *Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Brill, Leiden, 2014, p. 170.

Per altra banda, una biografia no és completa sense l'imprescindible emmarcament del biografiat en el context social en el qual va viure.¹³⁵ Aquesta segona aspiració ha suposat importants canvis en la metodologia biogràfica, des del moment en què l'individu, malgrat el seu rol central en la investigació, no esdevé l'objecte únic, sinó també un mitjà a través del qual arribar a una història més general. Així doncs, la metodologia biogràfica actual advoca per consultar, en primer lloc, les fonts contextuals al personatge que estudia per procedir, a continuació, a analitzar els elements que en constitueixen la unitat.¹³⁶ Aquest és el mètode que s'ha utilitzat en la present tesi doctoral. La combinació de les fonts primàries i secundàries ha permès analitzar la situació de l'Església en la primera meitat del quatre-cents i ha ofert el context en el qual va transcórrer la vida d'Antoni Cerdà. Al mateix temps, la seva figura ha pogut ser individualitzada, però sense perdre mai de vista el marc en el qual transcorregué la seva vida.

L'estructura majoritària en la biografia és la cronològica. Aquesta és, probablement, la més lògica, atenent que es correspon a la trajectòria vital i professional del personatge: permet observar la progressió de la carrera i l'evolució del caràcter del personatge biografiat.¹³⁷ Això no obstant, també hi ha hagut autors —sovint influïts per les noves tendències narratives— que han rebutjat l'aproximació cronològica a la biografia i han optat per altres fórmules més imaginatives, com un enfocament temàtic. Si bé és cert que la distribució cronològica de les dades és la més lògica per al lector, també presenta l'inconvenient de mostrar de forma evident les llacunes —per altra banda, sempre existents— en el gènere biogràfic. En canvi, un enfocament no-cronològic permet una millor anàlisi dels episodis narrats, a més de resultar més atractiu des del punt de vista literari.¹³⁸ En la present tesi doctoral també s'ha volgut adoptar la distribució temàtica dels diversos fets de la vida d'Antoni Cerdà. A més de les raons esgrimides en aquest paràgraf, aquesta organització facilita en gran mesura la

¹³⁵ HOLMES, Richard. «The Proper Study?...», p. 9.

¹³⁶ A diferència de les biografies tradicionals, que primer examinaven els elements propis d'un personatge per després ascendir fins al seu context. RENDERS, Hans. «Biography in Academia...», p. 173.

¹³⁷ ZIEGLER, Philip. «Biography: the Narrative», a DONALDSON, Ian; READ, Peter; WALTER, James (eds.). *Shaping Lives. Reflections on Biography*. The Australian National University, Canberra, 1992, pp. 230-232.

¹³⁸ KINKEAD-WEEKES, Mark. «Writing Lives Forwards: A Case for Strictly Chronological Biography», a FRANCE, Peter; ST CLAIR, William (eds.). *Mapping Lives. The Uses of Biography*. The British Academy, Oxford, 2002, pp. 235-253. Exemples de l'enfocament temàtic en biografies recents són NOWAKOWSKA, Natalia. *Church, State and Dynasty...*; o la segona part de FULLANA PUIGSERVER, Pere. *El bisbe arquitecte...*

investigació,¹³⁹ sobretot si es té en compte que Cerdà va ocupar diversos càrrecs al mateix temps —per exemple, el cardenalat i el bisbat de Lleida—. Per tant, les seves accions són més comprensibles si s'aplica una ordenació temàtica, encara que això impliqui, en alguns casos, haver de retrocedir en el temps. El desenvolupament de la tesi, doncs, s'ha estructurat en cinc capítols temàtics, cadascun dels quals fa referència a una de les facetes d'Antoni Cerdà: el clergat regular, el clergat secular, els bisbats, el cardenalat i la seva relació amb Alfons el Magnànim. En tot cas, no es deixa completament de banda la cronologia, que és la que marca, a grans trets, l'estructura interna dels capítols i de la mateixa tesi. Així doncs, aquesta s'inicia amb un apartat que es dedica al naixement i a la formació del futur cardenal, mentre el darrer capítol versa sobre la mort d'Antoni Cerdà. La biografia no deixa de ser una vida, els límits temporals de la qual són ben precisos en termes d'acció.

Aquestes fites tan concretes que abasten des del naixement d'Antoni Cerdà cap al 1390 fins a la seva mort el 1459 ofereixen el marc temporal en el qual es mou la present tesi doctoral. Això no impedeix, però, que, en cas de necessitat, aquestes dates puguin ser superades en algun moment per tractar sobre altres fenòmens vinculats tant a la vida d'Antoni Cerdà com a la problemàtica eclesiàstica del període que s'analitza. Pel que fa a l'aspecte biogràfic de l'objecte d'estudi, cal indicar, ja en aquest punt, que les fonts disponibles són molt escasses en referències als seus primers anys de vida, de manera que la tesi se centra, sobretot, en els seus darrers dotze anys. Aquest fet és provocat per les limitacions que imposa una documentació exigua i, en moltes ocasions, dispersa.

Sigui com sigui, tant les llacunes existents per a bona part de la vida de Cerdà com les dades documentades en els arxius són contrastades amb la bibliografia existent. Un dels aspectes més destacats d'aquesta tesi és el constant diàleg entre els autors i la documentació, així com l'anàlisi de les fonts de la literatura i la determinació dels possibles orígens de les errades i de les confusions. Aquest exercici resulta molt interessant en l'àmbit formatiu, ja que permet una pràctica hermenèutica per aprofundir en el coneixement de la bibliografia. En tot cas, es procura que aquest debat sigui educat i civilitzat, sense que les refutacions de les asseveracions efectuades pels autors precedents impliquin, en cap cas, una manca de reconeixement a la seva activitat. El coneixement s'amplia a partir dels treballs de tots els que han estudiat abans.

¹³⁹ Ja s'ha indicat que el pare Vilafranca indicava que les accions d'Antoni Cerdà *no es posible arreglarlas por orden cronológico*. LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 133r.

5. FONTS

Al llarg de la present introducció s'ha esmentat, en diverses ocasions, la importància de les fonts. Aquest pes de la documentació ha estat una constant des del moment de la institucionalització de la història com a disciplina científica, i es deu, sobretot, a la forta influència del positivisme i de l'historicisme. La transcendència de les fonts documentals s'incrementa en el cas de l'elaboració d'una biografia. Els autors que s'enfronten al repte d'elaborar-ne una es basen tant en la documentació produïda pel mateix subjecte biografiat com per altres persones que s'hi relacionaren. També la documentació de caràcter oficial que pugui aportar dades sobre la trajectòria vital d'una persona és emprada amb assiduitat.¹⁴⁰ En tot cas, i d'acord amb els principis de la *New Biography*, les fonts arxivístiques són parcials i fragmentàries, en el sentit que cal que siguin sotmeses al pertinent judici crític.¹⁴¹

Ja s'ha comentat com, en el cas de l'elaboració de biografies sobre personatges medievals, els autors sovint es troben amb la problemàtica de l'escassetat de fonts. Només les persones més representatives —essencialment monarques i pontífexs— posseeixen, en certa mesura, una documentació suficient que permet abordar les seves vides amb relativa comoditat. Ara bé, cal remarcar que, en tots els casos, es produeix una absència general de recursos que sí que solen estar disponibles per a les biografies contemporànies —diaris, correspondència privada, memòries—, al mateix temps que els testaments i altres documents privats obeeixen a una sèrie de normes formals que limiten l'expressió de l'emissor.¹⁴² Alguns personatges compten amb autobiografies, com és el cas dels reis Jaume I i Pere el Cerimoniós, ambdós monarques de la Corona d'Aragó, o de Carles IV de Bohèmia, però es tracta d'excepcions, ja que les autobiografies no eren freqüents.¹⁴³ Pel que fa a les cròniques, la seva imprecisió històrica i l'elevada subjectivitat que presenten han provocat que s'hagin utilitzat amb cautela o, fins i tot, recel. Això no obstant, autors com Huizinga n'han defensat l'ús;

¹⁴⁰ NÚÑEZ PÉREZ, María Gloria. «La biografía en la actual historiografía...», p. 408.

¹⁴¹ BOLUFER PERUGA, Mónica. «Multitudes del yo:...», pp. 88 i 96.

¹⁴² BOFFEY, Julia; DAVIS, Virginia. «Preface», a BOFFEY, Julia; DAVIS, Virginia (eds.). *Recording Medieval Lives*. Shaun Tyas, Donington, 2009, p. xi.

¹⁴³ PRESTWICH, Michael. *Medieval people. Vivid lives in a distant landscape from Charlemagne to Piero della Francesca*. Thames & Hudson, Londres, 2014, p. 11. Sobre l'ús de les autobiografies per part dels monarques medievals, vegeu AURELL CARDONA, Jaume. *La historiografía medieval...*, pp. 47-72.

aquest considerava que les cròniques permetien una aproximació al sentiment del qual estava imbuïda tota l'Edat Mitjana.¹⁴⁴

Els historiadors que s'apropen al gènere biogràfic han de ser conscients de la impossibilitat de reconstruir la totalitat d'una vida humana.¹⁴⁵ Molts d'elements de gran importància no han deixat un registre històric. Per exemple, la major part dels pensaments d'una persona no arriben a ser mai escrits.¹⁴⁶ Tampoc els processos que condueixen a les accions humanes poden ser recuperats, perquè les fonts, per norma general, sols mostren el resultat final d'una decisió privada —la vida pública tendeix a estar més ben documentada que la particular— presa durant aquest.¹⁴⁷ Això és un obstacle des del moment en què les motivacions que provoquen les accions humanes no poden ser simplificades mitjançant la llei de la causa-efecte, ja que la conducta individual és una qüestió complexa que respon a influències familiars, afectives, polítiques, econòmiques, socials, culturals, religioses, prejudicis, etc.¹⁴⁸

Per tot plegat, les llacunes, en el cas de la biografia, poden arribar a ser molt importants. Ja s'ha indicat com, a diferència de les vides novel·lades, la biografia històrica no pot inventar les dades mancants. En canvi, sí que té la possibilitat de proposar una explicació plausible a través del context històric i personal de l'individu biografat i de la comparació d'aquest amb persones anàlogues.¹⁴⁹ La utilització de mètodes procedents d'altres ciències socials i de la crítica literària podrien ajudar a una millor anàlisi del productor documental i a una interpretació més satisfactòria de les fonts.¹⁵⁰

¹⁴⁴ HUIZINGA, Johan. *El otoño de la Edad Media. Estudios sobre la forma de la vida y del espíritu durante los siglos XIV y XV en Francia y en los Países Bajos*. Alianza, Madrid, 1981, pp. 21-22 i 28-29.

¹⁴⁵ SMITH, Robert F.W.; WATSON, Gemma L. «Introduction...», p. 2; ZIEGLER, Philip. «Biography: the Narrative...», pp. 225-226: *I cannot express too strongly my belief that biographers must aim to embrace the totality of the subject's life. This aim is, of course, unattainable, but that is no excuse for not seeking to attain in.*

¹⁴⁶ ALTICK, Richard D. *Live and Letters...*, pp. 301-302: *In the course of a single day, a person performs thousands of overt acts, thinks thousands of thoughts, responds to as many thousands of impulses, makes subconscious gestures beyond counting. (...) Thus only an infinitesimal fraction of the events in a life ever has been or can be recorded.*

¹⁴⁷ ZIEGLER, Philip. «Biography: the Narrative...», pp. 226-229 i 233-234; LEVI, Giovanni. «The Uses of Biography...», p. 66.

¹⁴⁸ STONE, Lawrence. *The Past and the Present...*, pp. 64-65.

¹⁴⁹ ST CLAIR, William. «The Biographer as Archaeologist...», p. 219; LEVI, Giovanni. «The Uses of Biography...», pp. 68-69.

¹⁵⁰ BATES, David; CRICK, Julia; HAMILTON, Sarah. «Introduction», a BATES, David; CRICK, Julia; HAMILTON, Sarah (eds.). *Writing Medieval Biography 750-1250. Essays in Honour of Professor Frank Barlow*. The Boydell Press, Woodbridge, 2006, pp. 10-11.

La present tesi doctoral ha utilitzat una varietat de fonts primàries procedents d'una quinzena d'arxius. La recerca de documents ha estat un dels processos més intricats a causa de les peculiaritats de la biografia. Així, no s'ha d'oblidar que l'objecte d'estudi de la biografia és la vida d'una persona en concret, a través de la qual es pot aprofundir en el coneixement del seu context. La localització de documents referents a un individu específic és una tasca altament entretinguda; de fet, trobar *a single fact can take an hour, a month, years, or elude the seeker forever*.¹⁵¹ Això es deu al fet que cal documentar l'acció concreta realitzada per un individu en particular, no processos generals que es poden deduir a partir de sèries més o menys llargues de dades, com succeeix, per exemple, en els estudis quantitius. El factor de la sort també juga un rol fonamental, des del moment en què el foli o el registre en el qual apareix el personatge pot haver desaparegut o patir greus problemes de conservació que n'impossibilitin la lectura. El cas d'Antoni Cerdà resulta paradigmàtic pel que fa al tractament de les fonts. Les notícies sobre la seva vida estan disperses en arxius de diversos llocs del món. La dificultat no resideix només en la localització d'aquests fons, sinó, i sobretot, en la determinació de les sèries documentals que poden aportar informació sobre el personatge.

Sembla evident que, per documentar un cardenal, els arxius italians són de consulta obligada. De fet, així ho considerà Ensenyat quan afirmà que «tenim un coneixement molt limitat de la seva figura [d'Antoni Cerdà], atès que hom no ha escorcollat els arxius itàlics per documentar-lo de manera més cabal».¹⁵² Durant l'elaboració de la present tesi doctoral s'ha acomplert part de la missió a través de la consulta dels fons d'alguns arxius romans i vaticans.

L'Arxiu Secret Vaticà es constituïa com la gran institució que més documentació podia conservar en relació a Antoni Cerdà. Part d'aquesta ja va ser donada a conèixer

¹⁵¹ BACKSCHEIDER, Paula R. *Reflections on Biography...*, p. xvi.

¹⁵² ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Humanisme i Renaixement a Mallorca...», p. 111. Una petició similar és realitzada pel mateix autor en referència a la presència de nuclis difusors de l'humanisme en la cort pontifícia de Calixt III. ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «El Regne de Mallorca i la península Itàlica: del tràfec mercantil a les relacions culturals», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *El Regne de Mallorca: cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2008, p. 25: «(...) Fins i tot hem de considerar altres nuclis difusors, que no hem pogut comentar a causa d'una absoluta manca d'informació, com les cúries dels pontificats de Calixt III i Alexandre VI, que varen atreure nombrosos illencs, l'activitat dels quals, però, caldria rastrejar als arxius itàlics, ja que als insulars a penes és perceptible.»

per Rius i Strnad en sengles treballs,¹⁵³ tot i que la relativa escassetat de referències donades feia suposar que els rics fons vaticans podien conservar més documents que els esmentats. La major part de dades aportades per aquests autors procedeixen dels registres, manuals que recullen les còpies de les butlles expedides pels papes. Les súpliques que motivaren les lletres papals no se solen conservar per al període medieval, ja que, com explicava el franciscà Josep Maria Pou i Martí (1882-1961) el desembre de 1919 a Josep Miralles, aleshores bisbe de Lleida, *ordinariamente en tiempos antiguos, después de recibidas las súplicas, se registraban en compendio y se rasgaban los originales, y esta es la razón porque hoy ordinariamente existen solo las bulas de los Papas*.¹⁵⁴ Per a una millor localització dels documents en els diferents registres papals —el més destacat dels quals són els *Registra Vaticana*—, Giuseppe Garampi (1725-1792) va elaborar una sèrie de fitxes que va ordenar d'acord amb diverses variables —papes, cardenals, diòcesis, abats, etc.— en el denominat *Schedario Garampi*, que, encara avui, constitueix el principal índex de consulta de l'Arxiu Secret Vaticà.¹⁵⁵ Aquest índex realitza algunes crides a documents que fan referència a Antoni Cerdà, tot i que no és, en cap cas, exhaustiu.

Rius i Strnad no varen ser els primers autors a utilitzar la documentació de l'Arxiu Secret Vaticà per extreure'n dades sobre el cardenal Antoni Cerdà. El ja esmentat Josep Maria Pou, a petició de Joan Bibiloni, dugué a terme una sèrie de recerques per documentar els segells dels bisbes de Lleida. No tingué massa èxit a l'hora de localitzar dades sobre Antoni Cerdà, tal com explica en una carta del mes de maig de 1919:

Després d'un diligent examen en l'Arxiu Vaticà dec dir-li que no si troba allí cap segell des Bisbes Aznares, Cerdá, del Milá, Frías i Enguera. Tot lo que hi ha són butlles. (...) Del Card. Cerdá, o referents a son pontificat hi ha butlles sobre sa elecció (diu que fou en 1447) i beneficis donats (unes 20 butlles); sobre parròquia de S. Magdalena \i de S. Joan/, Casteldasens, Monzón, Colegi nou, l'hospital de Lleida, mon. de S. Victoriá i de

¹⁵³ RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses...», pp. 240-241; STRNAD, Alfred Astkúchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», pp. 704-706.

¹⁵⁴ Carta de Josep Maria Pou a Josep Miralles. Roma, 20 de desembre de 1919. ACL, P6A_M1_P2_C05, sf.

¹⁵⁵ DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, Santiago. «El “Schedario Garampi” como primer instrumento de búsqueda de documentación monástica bajomedieval registrada en el Archivo Histórico Vaticano», a PANIAGUA PÉREZ, Jesús; VIFORCOS MARINAS, María Isabel (coords.). *Claustros leoneses olvidados. Aportaciones al monacato femenino*. Universidad de León, Lleó, 1996, pp. 13-18.

Rodes (dels quals fou comendador), de Xixena, alternativa en els beneficis de la diòcesis, sobre els excessos dels canonges i concòrdia establerta etc.¹⁵⁶

Per tant, la documentació sobre el bisbe Antoni Cerdà es limitava a butlles concedides pels papes i que feien referència a Lleida, excepte algunes cartes pontifícies que atorgaven beneficis i gràcies de diversos tipus al prelat. La recerca a l'Arxiu Secret Vaticà duta a terme en el marc de la present tesi doctoral ha confirmat aquesta relativa parquedat de dades: si bé és cert que Antoni Cerdà apareix de forma bastant freqüent en els *Registra Vaticana* —fins i tot s'han pogut localitzar documents que no havien estat esmentats per Garampi, Rius i Strnad—, la documentació que hi fa referència són butlles. Això implica que són documents molt formals, en el sentit que no s'hi permetien grans variacions. Per tant, les dades que aporten, tot i que significatives, no faciliten la reconstrucció de la vida privada d'Antoni Cerdà. Altres sèries del mateix Arxiu Secret Vaticà, com *Archivum Arcis* —documentació procedent del castell de Sant'Angelo— o *Armadii* —de caràcter miscel·lani— sols són útils per puntualitzar determinats aspectes contextuals. *Obligaciones et Solutiones* és un fons de caràcter econòmic en el qual Cerdà hi apareix cada vegada que hagué d'abonar els *servitia communia*. En conclusió, doncs, els *Registra Vaticana* han estat, sense cap mena de dubte, la principal sèrie documental per abordar la figura d'Antoni Cerdà a Roma, tot i que, per les seves característiques, el total de dades és limitat.

Dins els mateixos murs de la Ciutat del Vaticà s'han consultat altres centres que també conserven documentació. Així, la Biblioteca Apostòlica Vaticana compta amb una rica secció de manuscrits. Alguns d'aquests mencionen el cardenal Antoni Cerdà, o, a vegades, n'hi foren dedicats.¹⁵⁷ Un tercer arxiu vaticà en ser consultat ha estat l'Arxiu de la Fàbrica de Sant Pere, l'òrgan responsable de la custòdia i conservació de la documentació referent a les obres de la basílica des de la seva reedificació entre els segles XVI i XVII fins a l'actualitat.¹⁵⁸ La visita a aquest arxiu va ser motivada per la pretensió d'obtenir alguna informació sobre el sepulcre del cardenal. En darrer lloc, l'Archivio di Stato di Roma salvaguarda documentació produïda per la Santa Seu. Com és ben sabut, la ciutat del Tíber va ser la capital dels Estats Pontificis fins al moment de

¹⁵⁶ Carta de Josep Maria Pou a Joan Bibiloni. Roma, 12 de maig de 1919. ACL, P6A_M1_P2_C05, sf.

¹⁵⁷ Aquestes obres són esmentades a l'apartat 4.3 del capítol V.

¹⁵⁸ TURRIZIANI, Simona. «L'Archivio Storico Generale della Fabbrica di San Pietro in Vaticano», a CIFRES GIMÉNEZ, Alejandro (ed.). *Memoria Fidei. Archivi ecclesiastici e Nuova Evangelizzazione*. Gangemi editore, Roma, 2016, pp. 137-150.

la seva conquesta per part de Víctor Manuel II d'Itàlia el 20 de setembre de 1870. Els papes es negaren a reconèixer el Regne d'Itàlia i es mantingueren reclosos al Vaticà, situació que va perdurar fins a la signatura dels Pactes del Laterà el 1929. La documentació que era conservada fora del complex de la seu pontifícia passà a mans del nou estat italià.¹⁵⁹ A grans trets, es considera que l'Archivio di Stato di Roma conserva els fons referents a l'administració temporal de Roma, mentre l'Arxiu Secret del Vaticà custodia els que tracten sobre el govern de l'Església. Diversos intercanvis de documentació entre ambdues institucions han anat perfeccionant aquesta especialització. Això no obstant, alguns documents han romàs en els seus arxius originals. Per a la present tesi doctoral, han estat consultats diverses sèries del fons *Camerale*, això és documentació de caràcter econòmic.

L'altre gran territori d'Itàlia en el qual Antoni Cerdà hauria actuat és el Regne de Nàpols. D'acord amb la historiografia tradicional, el mallorquí estigué vinculat a la cort del Magnànim com a diplomàtic i preceptor. Per tant, la consulta de la documentació napolitana produïda pel monarca resultaria d'interès per testimoniar la presència de Cerdà a la regió campaniana. Lamentablement, bona part dels fons de pergamins i de la Cancelleria aragonesa que es conservaven a l'Archivio di Stato di Napoli es va perdre a causa d'un incendi provocat per les tropes alemanyes en retirada el 1943.¹⁶⁰ A la propera illa de Sicília, Antoni Cerdà ocupà el càrrec episcopal per primera vegada en ser-hi designat arquebisbe de Messina. No sembla que l'Arxiu Diocesà de Messina conservi massa documentació referent al període en què el mallorquí va ser titular de l'arxidiòcesi.¹⁶¹ De fet, part dels documents més antics que es conservaven a la seu messiniana es custodien, actualment, a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, ubicat a l'Hospital Tavera de la ciutat de Toledo. Aquests documents conformen el fons *Messina*, que és integrat per mil dos-cents vint-i-cinc pergamins que ser confiscats per ordre del virrei Francisco de Benavides (1640-1716), comte de Santisteban del Puerto, després de la revolta urbana de Messina que es va perllongar entre els anys 1674 i 1678. Traslladats a

¹⁵⁹ PAVÓN RAMÍREZ, Marta. «La investigación histórica en el Archivo Secreto Vaticano: algunas pistas para localizar fondos españoles», a PENA GONZÁLEZ, Miguel Anxo; DELGADO JARA, Inmaculada (coords.). *Métodos y técnicas en Ciencias Eclesiásticas. Fuentes, historiografía e investigación*. Universidad Pontificia de Salamanca, Salamanca, 2005, p. 209.

¹⁶⁰ FILANGIERI, Riccardo. «Rapporto sulla distruzione degli Archivi di Napoli redatto dal conte Filangieri, soprintendente degli Archivi di Napoli», *Rapporto finale sugli Archivi*. Commissione Alleata, Sottocommissione per i Monumenti e le Belle Arti, Roma, 1946, pp. 54-57.

¹⁶¹ En el moment de redactar la present tesi doctoral, l'Arxiu Diocesà de Messina es trobava en un procés de reordenació. En tot cas, no havia estat localitzat cap document per al període de l'arxiepiscopat d'Antoni Cerdà (1447-1449).

la península Ibèrica, formaren part de l'arxiu privat dels comtes de Santisteban del Puerto fins que el títol va ser integrat pels ducs de Medinaceli, i els diferents arxius nobiliaris, reunits el 1818.¹⁶² Tretze d'aquests pergamins són datats entre els anys 1447 i 1449, això és el període d'arxiepiscopat d'Antoni Cerdà. Si bé la majoria de documents no mencionen directament el mallorquí, sí que s'hi troba la butlla original de provisió de l'arxidiòcesi per part de Nicolau V.

Poc després de la seva designació com a arquebisbe de Messina, Antoni Cerdà va ser traslladat a la diòcesi de Lleida. La història arxivística de la capital de Ponent es caracteritza per una gran pèrdua documental a causa dels diferents avatars històrics. Són molt nombrosos els conflictes bèl·lics que han afectat la ciutat i que han suposat la destrucció de la documentació: la Guerra Civil catalana (1462-1472) —amb setge per part de les tropes de Joan II—,¹⁶³ la Guerra dels Segadors (1640-1660), la Guerra de Successió (1702-1714), la Guerra del Francès (1808-1813) i la Guerra Civil espanyola (1936-1939). La Guerra de Successió i el setge de Lleida per part de les tropes borbòniques el 1707 fou, possiblement, el conflicte que més danyà la documentació que interessa per a la present tesi doctoral. Així doncs, l'arxiu de l'Estudi General de Lleida va ser dispersa després de la conquesta de la plaça per Felip V.¹⁶⁴ La mateixa guerra també va suposar el tancament del culte a la seu de Lleida i la seva conversió en caserna. En conseqüència, va ser demolit el Palau Episcopal.¹⁶⁵ Tant la guerra com l'ensorrament de la residència del bisbe va afectar la documentació que s'hi conservava.

¹⁶² SPINELLA, Barbara Maria Rita. *La Cattedrale di Santa Maria di Messina nei documenti dell'Archivio Ducale Medinaceli di Toledo (1282-1412)*. Università degli Studi di Catania, tesi doctoral, Catània, 2013, pp. 15-18.

¹⁶³ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *El sitio de Lérida en tiempos de Juan II de Aragón*. Artes Gráficas Ilerda, Lleida, 1945.

¹⁶⁴ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El régimen jurídico del Estudio General de Lleida (s. XIII-XVIII)*. Pagès editors, Lleida, 1992, pp. 183-184. Una part dels fons de l'Estudi General de Lleida varen ser traslladats a la Universitat de Cervera i, després, a Barcelona. Una segona va ser distribuïda entre l'Arxiu Municipal de Lleida i l'Arxiu Capitular de Lleida. Una darrera part passà a col·leccions particulars.

¹⁶⁵ Tot el recinte del barri de la Suda ja havia estat militaritzat després de la Guerra dels Segadors, de manera que els edificis civils que hi havia varen ser enderrocats. GONZÁLEZ PÉREZ, Joan Ramon. «Presència de la Seu Vella en la societat de Lleida», a LLADONOSA I VALL-LLEBRERA, Manel (coord.). *Arrels Cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum IV. Temps de llums i obres. Temps d'esperança. L'època contemporània. Del segle XIX fins als nostres dies*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2009, pp. 621-623.

De fet, l'Arxiu Diocesà de Lleida custodia, sobretot, fons a partir del segle XVIII; els documents medievals que s'hi poden trobar són molt escassos.¹⁶⁶

Més sort va tenir l'Arxiu Capitular de Lleida, que és, probablement, la institució arxivística que millor ha conservat la integritat dels seus fons.¹⁶⁷ Això no obstant, també ha patit alguns saquejos i nombrosos trasllats durant els darrers tres-cents anys.¹⁶⁸ L'Arxiu Capitular de Lleida custodia, a grans trets, la documentació produïda pel Capítol lleidatà des de la restauració de la diòcesi de Lleida després de la conquesta cristiana de 1149. Per tant, és l'arxiu de Lleida que compta amb una major quantitat de documentació medieval. Respecte a Antoni Cerdà, l'Arxiu Capitular de Lleida és dipositari dels tres volums que recullen les actes de les sessions capitulars que tingueren lloc durant el seu episcopat. Aquests tres llibres estan complets, excepte els deu mesos que abasten des del dia 1 de març de 1456 fins al 14 de gener de 1457. En termes relatius, aquesta llacuna representa gairebé el 8% dels deu anys que Antoni Cerdà ocupà la mitra lleidatana. En tot cas, la documentació capitular permet reconstruir l'episcopat del cardenal mallorquí, encara que sigui a través de la visió del Capítol i de la relació que aquesta important institució catedralícia tenia amb el prelat. Per dur a terme aquesta investigació, ha estat emprada la documentació en la qual el bisbe intervé de manera directa o indirecta en la gestió de la diòcesi, deixant de banda aquella que no afecta la gestió episcopal, com puguin ser les decisions preses pel Capítol en virtut de les seves competències. És a dir, no s'ha redactat una història de la catedral de Lleida, sinó que només s'han utilitzat aquelles actes capitulars que evidencien un vincle entre els canonges i el prelat. Per altra banda, l'Arxiu Capitular de Lleida conserva altres fons i sèries que han permès aprofundir en el coneixement del context o, a vegades, complementar dades localitzades en institucions diferents, com el mateix Arxiu Secret Vaticà.

¹⁶⁶ COTONAT CERQUEDA, Jacint. «L'Arxiu Diocesà de Lleida», a LLADONOSA I VALL-LLEBRERA, Manel (coord.). *Arrels Cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum IV. Temps de llums i obres. Temps d'esperança. L'època contemporània. Del segle XIX fins als nostres dies*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2009, pp. 545-548.

¹⁶⁷ BAJÉN ESPAÑOL, Melchor; HUGUET PRUNERA, Mariona. «L'Arxiu de la Catedral de Lleida. Un fons extraordinari i un espai al servei de la cultural i dels investigadors», a LLADONOSA I VALL-LLEBRERA, Manel (coord.). *Arrels Cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum IV. Temps de llums i obres. Temps d'esperança. L'època contemporània. Del segle XIX fins als nostres dies*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2009, pp. 539-544 (especialment pp. 539-540).

¹⁶⁸ ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida (1408-1423) después Papa Calixto III*. Gráficos Academia Mariana, Lleida, 1924, pp. 10-11.

Els arxius municipals han permès accedir a la documentació de les institucions medievals i veure'n la relació amb el cardenal Antoni Cerdà. El volum de fons consultats en aquests arxius ha estat molt menor en comparació amb els organismes eclesiàstics, ja que gairebé tot el contacte era realitzat a través de la correspondència. En tot cas, l'Arxiu Municipal de Lleida ha estat l'organisme arxivístic local que més documentació conserva en relació a Antoni Cerdà; com que aquest va ser bisbe de la diòcesi de Lleida, les autoritats municipals hi mantingueren un contacte més o menys continu per tractar afers que interessaven tant el bisbat com el municipi. Malauradament, no es conserva cap volum de la sèrie «Correspondència» que abasti l'episcopat d'Antoni Cerdà, sinó que hi ha un buit documental en aquesta entre els anys 1446 i 1492. Això no obstant, els llibres de la sèrie «Consells particulars», en els quals es conserven les actes de les sessions d'aquest òrgan col·legiat, han permès la recuperació de part d'aquesta correspondència perduda —en el cas que es transcrivissin les lletres— o, com a mínim, de les qüestions que s'hi tractaven. Per fortuna, sí que es preserva un volum que engloba bona part del bisbat de Cerdà, concretament des de l'any 1453 fins al 1458. Els llibres de la sèrie «Consells generals», en canvi, també presenten un buit documental entre el 1445 i el 1460. Entre la documentació més destacada que ha estat utilitzada en la present tesi doctoral, cal destacar-hi el pergami original pel qual el papa Nicolau V notifica a les autoritats municipals la provisió de la diòcesi vacant a Antoni Cerdà el 1449.

Un altre arxiu municipal que ha aportat informació destacada ha estat l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. L'accés a aquesta institució ha estat induïda per la localització de dues cartes —una dirigida a Antoni Cerdà i la seva resposta— que foren transcrites per fra Martí de Barcelona.¹⁶⁹ Una ràpida consulta a la sèrie de «Lletres closes» ha permès observar que els consellers de Barcelona enviaven cartes al cardenal Cerdà amb una certa freqüència, si bé aquest no solia contestar, com evidencia l'escassetat de lletres remeses per aquests en la sèrie «Lletres comunes». Per altra banda, l'Arxiu del Regne de Mallorca, que custodia la documentació produïda per les antigues institucions municipals i regnícoles, conté algunes referències a Antoni Cerdà, com pugui ser qualche carta. Això no obstant, les mencions a aquest mallorquí són molt exigües. La causa d'aquesta escassetat es podria deure al fet que la sèrie «Lletres missives», un registre de les cartes que eren remeses des de la Universitat, només

¹⁶⁹ MARTÍ DE BARCELONA. «Nous documents sobre Ramon Llull i la seva Escola», *Estudis franciscans*, 262-263, fasc. III-IV (1934), pp. 330-332.

conserva un volum que coincideixi temporalment amb la vida d'Antoni Cerdà. Altres sèries que sí que presenten documentació per a la cronologia que abasta la present tesi doctoral —com «Actes del Gran i General Consell» o «Extraordinaris de la Universitat»— no inclouen notícies sobre el cardenal. En darrer lloc, l'Arxiu Municipal de Palma sols conté documentació municipal a partir del segle XVIII. El seu interès per a la present tesi doctoral radica en els expedients sobre la restauració de la Sala de Plens de l'ajuntament de Palma després de l'incendi que hi tingué lloc el 1894.¹⁷⁰

De fet, d'entre els arxius mallorquins, el que ha aportat més documentació ha estat l'Arxiu Capitular de Mallorca. La relació d'Antoni Cerdà amb la catedral de Mallorca és deguda, sobretot, a què Cerdà va ser-ne canonge, tot i que tampoc no se'n pot descartar una vinculació anterior.¹⁷¹ Això no obstant, les llacunes documentals també són importants en aquest arxiu. La sèrie «Actes Capitulars», que és una de les més destacades per conèixer el Capítol catedralici mallorquí, presenta un buit que abasta des del 1433 fins al 1466. En altres paraules, afecta tota la cronologia en què Cerdà hauria estat canonge. La «Mensa Capitular», una sèrie que permet, en part, suplir les actes capitulars a l'hora de fixar l'onomàstica dels titulars dels canonicats, també inclou una llacuna entre el 1430 i el 1450. Les restants sèries documentals no aporten tanta informació sobre els canonges absents —com fou el cas d'Antoni Cerdà—, però això no implica que no puguin contenir algunes dades d'interès. Ara bé, sí que cal esmentar que, en el marc de la present tesi doctoral, ha pogut ser localitzat el testament del nebot d'Antoni Cerdà, Gabriel Cerdà, gràcies a una referència en un manuscrit del pare Lluís de Vilafranca.¹⁷² Aquest document, que forma part d'un fons encara sense catalogar, va poder ser consultat gràcies a una autorització extraordinària concedida pel president del Capítol-catedral de Mallorca. Molt menys significatius han estat els resultats que ha proporcionat l'Arxiu Diocesà de Mallorca, els fons medievals dels quals són molt escassos i que no han aportat dades per a la present investigació. En darrer lloc, l'Arxiu General del Consell Insular de Mallorca custodia el fons de l'Hospital General, erigit el 1458. Antoni Cerdà va tenir un rol fonamental en la fundació d'aquesta institució hospitalària, de manera que la minsa documentació d'origen medieval que s'hi conserva

¹⁷⁰ Aquesta qüestió és tractada al punt 3 del capítol VII.

¹⁷¹ Sobre aquests temes, vegeu el punt 2 i l'apartat 3.1 del capítol III.

¹⁷² LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134r.

ha estat revisada.¹⁷³ La resta de fons, en canvi, no ha estat considerada a causa de la seva cronologia posterior i poca o nul·la relació amb el tema de la present tesi doctoral.

L'Arxiu de la Corona d'Aragó és un organisme gairebé imprescindible per a les investigacions que tractin sobre la monarquia catalanoaragonesa. També la present tesi doctoral s'ha nodrit de dades procedents d'aquest arxiu. El fons fonamental ha estat el produït per la Cancelleria. D'entre les seves sèries documentals, ha estat utilitzada la de «Registres».¹⁷⁴ Com que l'objectiu de la recerca era analitzar les relacions entre Antoni Cerdà i el rei, han estat consultats, de forma majoritària, els documents que daten del regnat d'Alfons el Magnànim —monarca que abasta gairebé la totalitat de la vida de Cerdà—, així com els del primer any del seu successor, Joan II. A causa del gran volum documental conservat —866 registres del Magnànim i 198 de Joan II—, s'han afavorit les antigues sèries *Curiae*, *Pecunia*, *Comune*, *Gratiarum* i *Officialium*, amb resultats diversos. Ja s'ha comentat que part de la documentació del Magnànim fou conservada a Nàpols fins a la seva destrucció durant la Segona Guerra Mundial. Alguns registres, però, s'enviaren a Catalunya, ja que, per norma general, els volums eren dipositats a l'arxiu de la Cancelleria a Barcelona quan eren conclosos. Això explica que l'Arxiu de la Corona d'Aragó conservi també llibres de registres que abasten el període durant el qual Alfons el Magnànim residí a Nàpols. La correspondència diplomàtica d'Alfons el Magnànim, que hauria pogut resultar d'interès per a la present tesi doctoral, ha estat deixada de banda a causa de la seva baixa expectativa. Per al regnat d'Alfons el Magnànim sols es conserven unes quatre mil cartes, de les quals un terç corresponen als seus primers tres anys de regnat. És a dir, aquesta correspondència s'ha perdut en quasi la seva totalitat. La causa d'aquest fet s'hauria de cercar en la destrucció intencionada de les lletres —ja durant el període medieval— a causa del caràcter secret de les informacions que contenien. El que no fou eliminat en vida d'Alfons el Magnànim restà a Nàpols i, si no es va perdre en aquell moment, els avatars de la història hauran dispersat o destruït les cartes.¹⁷⁵

En darrer lloc, és adient fer una breu referència a la problemàtica arxivística en relació a l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius. Investigar sobre

¹⁷³ Sobre la fundació de l'Hospital General, vegeu l'apartat 3.3 del capítol V d'aquesta tesi doctoral.

¹⁷⁴ CANELLAS ANOZ, Beatriz; TORRA PÉREZ, Alberto. *Los registros de la Cancillería de Alfonso el Magnánimo*. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, Centro de Publicaciones, Madrid, 2000.

¹⁷⁵ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. «El Archivo de la Corona de Aragón en la Baja Edad Media», a SARASA SÁNCHEZ, Esteban (coord.). *Monarquía, crónicas, archivos y cancellerías en los reinos hispano-cristianos: siglos XIII-XV*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2014, pp. 153-157.

els trinitaris no és una tasca senzilla. Hi ha una mancança general de fonts, ja que només una molt petita part de la documentació generada al llarg dels vuit-cents anys d'existència d'aquells es conserva en l'actualitat.¹⁷⁶ Ja s'ha indicat com la historiografia tradicional assegura que Antoni Cerdà va professar en aquest orde. A més, quan va ser promocionat a la porpra cardenalícia el 1448 se li va concedir la titularitat de l'església de Sant Crisògon, que és regida pels trinitaris. Per aquest motiu, la consulta de l'arxiu d'aquesta església del Trastevere era recomanable per poder documentar el caràcter trinitari del cardenal Cerdà. Fra Josep Maria Pou, en el marc de la recerca encarregada per Joan Bibiloni, visità la basílica, però amb escassos resultats:

En la qüestió dels segells, que tant interessa a V. i per lo tant també a mi, so estat verament infortunat. A San Crisògon no hi ha cap document anterior al segle XVIII per haver-se cremat tot el convent amb l'arxiu. La darrera vegada que hi vaig ser feien els preparatius per a rentar i adornar per a la veneració pública el cos de la Ven. Taigi, que será beatificada pel Maig. Era Terciària Trinitària, a quina Ordre perteneix l'església de S. Crisògon.¹⁷⁷

Així mateix, cal indicar que els trinitaris —descalços— resideixen en aquesta església des del 1847. En el moment en què Antoni Cerdà va ser cardenal titular de Sant Crisògon, el cenobi annex pertanyia a una comunitat de preveres seculars, que se n'havia fet càrrec des del començament del segle XIII. El 1480 varen ser substituïts per canonges regulars del Laterà, que, el 1489, foren rellevats pels carmelites calçats al capdavant del monestir. La documentació sobre els frares trinitaris de Sant Crisògon que pogués haver-hi, per tant, data del segle XIX. Per altra banda, l'arxiu històric de l'Orde de la Santíssima Trinitat, que es troba ubicat, actualment, en el recinte del cenobi annex a Sant Crisògon, no conserva documentació anterior al 1599, moment en què es produí la divisió entre trinitaris calçats i trinitaris descalços. Ja s'ha comentat com la basílica és administrada per la branca reformada dels trinitaris descalços. La documentació medieval, en canvi, va romandre a l'arxiu dels trinitaris calçats. Malauradament, la casa general d'aquests es trobava a París, i es va veure afectada per la Revolució Francesa i pels processos secularitzadors que la seguiren. La major part de la poca documentació que no va ser destruïda és conservada a l'Arxiu Nacional de

¹⁷⁶ CIPOLLONE, Giulio. *Studi intorno a Cerfroid, prima casa dell'ordine trinitario (1198-1429)*. Ordinis Trinitatis Institutum Historicum, Roma, 1978, p. 5.

¹⁷⁷ Carta de Josep Maria Pou a Joan Bibiloni. Roma, 10 d'abril de 1920. ACL, P6A_M1_P2_C05, sf.

França. En tot cas, la seva cronologia és anterior al naixement d'Antoni Cerdà, de manera que no és significativa per a la present tesi doctoral.

La documentació de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius no ha tingut millor sort en els altres territoris que es vinculen a Antoni Cerdà. En el cas de Mallorca, la casa trinitària del Sant Esperit va ser desamortitzada el 1836. El seu arxiu va ser traslladat a Madrid, de manera que, en l'actualitat, un lligall i divuit carpetes són consultables a l'Arxiu Històric Nacional. Els trinitaris de Lleida corregueren una sort semblant. El seu primer convent, ubicat al barri de Cappont, va ser destruït el 1645 a causa de la Guerra dels Segadors. Una nova casa, edificada a l'interior de la ciutat, es va mantenir fins al 1820, i, finalment, l'orde va ser suprimit arran de la desamortització el 1835. El seu fons —tres llibres— també es troba custodiat a l'Arxiu Històric Nacional. Pel que fa a les províncies britàniques, el panorama no és massa més positiu. És ben sabut que la reforma anglicana d'Enric VIII (1509-1547) va suposar l'exclaustració dels diferents ordes religiosos assentats en el territori. Els arxius dels trinitaris, així com els de la majoria de comunitats eclesiàstiques, varen ser destruïts durant els avalots que seguiren aquella el 1538.

Totes aquestes fonts arxivístiques permeten contrastar i complementar les diverses biografies que d'Antoni Cerdà s'han elaborat al llarg dels segles, biografies que ja han estat exposades en realitzar l'estat de la qüestió. Algunes d'aquestes vides han estat degudament publicades. Ara bé, la seva localització no sempre ha estat senzilla. Sí que cal indicar que bona part de les edicions més antigues estan disponibles en diversos portals d'Internet i que, a més, n'és possible la descàrrega informàtica. En altres ocasions, no ha estat factible l'obtenció de la còpia digital, de manera que ha estat necessari accedir al llibre en el mateix centre on és custodiat. El cas més destacat ha estat el *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis de Redemptione Captivorum* de Joan de Figueres, una còpia del qual es conserva en el Fons Antic de Reserva de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona.¹⁷⁸ També cal reconèixer que hi ha hagut obres impreses la consulta de les quals no ha estat possible, ja sigui per condicions tècniques, ja sigui perquè són custodiades en biblioteques a les quals no s'ha pogut acudir. En darrer lloc, cal indicar que hi ha algunes obres que, segons alguns autors, han estat publicades, però que no han pogut ser localitzades. Sense cap mena de dubte, el cas més clar és el de la

¹⁷⁸ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*

presumpta obra d'Antoni Cerdà, *De educatione principum*, o la controvertida *De Mundi aetatibus* de John Blakeney, ja mencionades anteriorment.¹⁷⁹

Juntament amb aquestes fonts publicades, hi ha, també, algunes referències a Antoni Cerdà que s'han conservat en manuscrits que encara resten inèdits. El seu nombre és molt menor als impresos, però no la seva importància. Molts d'aquests manuscrits han estat consultats a la Biblioteca Apostòlica Vaticana, que compta amb una secció específica per gestionar els prop de vuitanta mil manuscrits i setanta-cinc mil documents arxivístics. Alguns d'aquests manuscrits també estan disponibles a la xarxa, tot i que la seva localització és més difícil si no es disposa de la signatura pertinent. També estan disponibles de forma digital tres dels quatre volums que integren la *Crónica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos* de Llorenç Reynés —el tom que manca, el segon, s'ha de consultar directament a la Biblioteca Pública de Mallorca—. Gairebé la totalitat dels manuscrits que han estat revisats es troben disponibles en biblioteques obertes al públic, encara que la seva titularitat pugui ser privada. Tan sols s'ha accedit a un manuscrit que forma part d'una col·lecció particular; és tracta de la ja esmentada obra del pare Lluís de Vilafranca *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina*, de gran importància per al desenvolupament de la present tesi doctoral.

Un tipus especial de manuscrit que ha tingut una certa rellevància en l'elaboració de la present tesi doctoral són les miscel·lànies. Aquest gènere es basa en el recull de notícies sobre diverses matèries procedents de múltiples fonts diferents, des de notes copiades de noticiaris fins a la transcripció de documents o d'obres completes de caràcter breu. Les miscel·lànies han posat a l'abast dels investigadors dades curioses i textos que s'han perdut o que no són accessibles. Els erudits mallorquins del segle XIX i de principis del segle XX elaboraren amb freqüència les seves pròpies miscel·lànies. Així doncs, Bonaventura Serra reuní trenta-sis volums de miscel·lànies sota el nom de *Recreaciones Eruditas*. La major part d'aquests es conserven a la biblioteca de Can Pueyo (Palma), tot i que n'hi ha sis a la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat.¹⁸⁰ També es troben en una biblioteca particular els tretze toms miscel·lanis elaborats pel pare

¹⁷⁹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72; LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 133r.

¹⁸⁰ OLIVAR I DAYDÍ, Alexandre. *Catàleg dels manuscrits de la biblioteca del monestir de Montserrat*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1977. Olivar indica que s'hi custodien els volums 1, 2, 3, 4, 5 i 17. La numeració donada a la biblioteca abacial no es correspon a l'original. Per exemple, el volum 1 era, realment, el 23, mentre el volum 2 era el 25.

Lluís de Vilafranca, que es custodien a la biblioteca de Can Vivot (Palma). Joaquim Maria Bover també fou l'autor d'unes miscel·lànies històriques, recollides en divuit volums. Aquests es troben a la Biblioteca Bartomeu March (Palma), excepte els segon i tercer volums, que són custodiats a la biblioteca de l'Arxiu Municipal de Palma. Entre les miscel·lànies, Bover va copiar tractats de diversos autors, com el trinitari Joan Servera o el doctor en Medicina Francesc Ferrer i Cassà. En darrer lloc, el pare Gaspar Munar (1899-1987) també recopilà una sèrie de volums miscel·lanis que configuraren el nucli inicial de la Biblioteca Balear del monestir de la Real, institució en la qual encara són custodiades en l'actualitat. Entre les diverses notícies recollides pels diferents erudits n'hi ha algunes que fan referència a Antoni Cerdà i que es troben disperses entre diverses obres. Així, part de la practicitat de les miscel·lànies és la reunió de petits escrits o tractats en un mateix volum. L'historiador té la tasca de revisar tots i cadascun dels volums miscel·lanis per trobar-hi les dades que li poden ser útils; per fortuna, existeixen alguns índexs que l'ajuden en aquesta laboriosa ocupació.¹⁸¹

Les fonts arxivístiques i els manuscrits han estat complementats amb la bibliografia, que és relacionada en l'apartat corresponent. Aquestes fonts secundàries faciliten la contextualització de la biografia d'Antoni Cerdà, d'acord amb un dels objectius que es persegueix amb la present tesi doctoral. S'ha cercat de conjugar treballs clàssics amb llibres més recents que aportin nous punts de vista. D'aquesta manera, es volen conèixer les darreres innovacions historiogràfiques al mateix temps que es respecten i valoren les contribucions d'autors precedents reconeguts. A més, també s'ha volgut dotar la tesi d'un caràcter internacional a través de la consulta de bibliografia en diversos idiomes: a més d'obres redactades en català i castellà, s'han usat publicacions en altres llengües, majoritàriament en anglès i en italià. Bona part de la bibliografia —sobretot els articles científics— ha pogut ser consultada a través de la xarxa, ja que moltes revistes tenen els seus continguts allotjats a Internet. És evident, però, que les biblioteques han estat els principals centres de recerca bibliogràfica. Les biblioteques més utilitzades durant l'elaboració de la present tesi doctoral han estat la biblioteca de la Universitat de Lleida, la Biblioteca Pública de Palma «Can Sales», les Bodleian Libraries de la Universitat d'Oxford i la Biblioteca Apostòlica Vaticana. En tot cas, no

¹⁸¹ ARCÀNGEL D'ALGAIDA. *Índices de las misceláneas históricas del P. Luis de Villafranca, capuchino*. Societat Arqueològica Lul·liana, Palma, 1947; CIRERA PRIM, Jaume. «Índice analítico de las "Misceláneas históricas de Mallorca" de D. Joaquim M.ª Bover de Rosselló», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, número extraordinari dedicat a l'erudit Joaquim M.ª Bover (1811-1865)* (1981), pp. 61-118.

es poden deixar de banda altres centres que han estat consultats de forma més puntual, com la Biblioteca Bartomeu March, que, a més de les imprescindibles miscel·lànies de Joaquim Maria Bover, també posseeix un ric fons bibliogràfic en temàtica local. També cal reconèixer les publicacions que s'han pogut consultar en les biblioteques auxiliars dels arxius, que, en alguns casos, estan fornides d'una completa bibliografia relacionada amb els fons que custodien; la biblioteca de l'Arxiu Capitular de Lleida n'és un bon exemple.

I. NAIXEMENT I FORMACIÓ D'ANTONI CERDÀ

L'estudi d'un personatge requereix investigar-ne els orígens i reconstruir els primers anys de la seva vida. Aquesta tasca també és necessària a l'hora d'abordar la figura d'Antoni Cerdà. Es tracta d'una comesa no exempta de dificultat, perquè algunes dades que es consideren imprescindibles en una biografia —la data exacta de naixement, les relacions familiars— són desconegudes, no només per al subjecte d'aquesta tesi, sinó, en general, per als personatges medievals.¹ Antoni Cerdà, a més, compta amb l'agreujant de les diverses versions sobre la seva vida que els diferents autors han anat elaborant al llarg dels segles. Això no obstant, pel que respecta al naixement i a la formació de Cerdà, hi ha un cert consens historiogràfic. Tot i això, alguns detalls no gens trivials poden variar entre les distintes biografies, sobretot pel que fa a la seva carrera universitària.

Aquest capítol està dedicat als orígens familiars i als primers anys d'Antoni Cerdà. Es pretén repassar les notícies sobre el seu naixement que proporcionen les diverses fonts disponibles i entrar en discussió amb les interpretacions dels diferents autors que les han tractades. També es reflexionarà sobre els primers estudis que el mallorquí hauria pogut rebre a l'illa abans de passar al continent per cursar un grau universitari. La documentació no aporta gairebé informació sobre aquests aspectes que resulten essencials per a la vida d'Antoni Cerdà, des del moment en què la seva formació i posterior carrera universitària podrien haver assentat les bases de la seva futura promoció en la jerarquia eclesiàstica.

1. EL NAIXEMENT D'ANTONI CERDÀ

Les circumstàncies que rodegen el naixement d'Antoni Cerdà són obscures, ja que no s'han conservat fonts documentals que facin referència a la seva vinguda al món. Això no obstant, és comunament acceptat que va néixer a la vila de Santa Margalida (Mallorca). La primera notícia a aquest lloc concret de naixement és aportada per Joan

¹ LEPINE, David. «“The Noiseless Tenor of their Way”?: The Lives of the Late Medieval Higher Clergy», a BOFFEY, Julia; DAVIS, Virginia (eds.). *Recording Medieval Lives*. Shaun Tyas, Donington, 2009, p. 25. La problemàtica de les biografies sobre personatges medievals ja ha estat abordada en el punt 4 de la introducció d'aquesta tesi.

Binimelis i recollida després pel pare Figueres.² La major part dels altres autors —Blakeney (segons Reynés), Chacón (en les seves versions de 1601 i 1630), Samperi—, en canvi, es limiten a indicar el seu origen mallorquí.³ En tot cas, l'asserció de Figueres i la inclusió de Santa Margalida com a lloc de naixement de Cerdà en la versió de 1677 de l'obra de Chacón⁴ varen col·laborar a la difusió d'aquest origen, que no apareix explicitat en cap font documental coneguda. Així, els diferents autors des de Chacón han esmentat aquesta filiació. Malgrat aquesta incertesa, la procedència vilera d'Antoni Cerdà —o, com a mínim, la vinculació familiar a Santa Margalida— sí que ha pogut ser establerta —i sembla que confirmada sense massa dificultat— pels estudis d'Antoni Mas.⁵

² BINIMELIS I GARCIA, Joan. *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes. Tomo quinto*. Imprenta de José Tous, Palma, 1927, pp. 78-79 —l'obra va ser redactada el 1597—; FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis de Redemptione Captivorum*. Apud Franciscum de Rubeis, Verona, 1645, p. 184.

³ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos. Siglo Tercero. Contiene la Historia de los Conventos, de los Provinciales, y de las Personas Insignes, que florecieron en dicha Provincia. Epítome. De los Reverendísimos Padres Ministros Generales, que governaron Nuestra Religión en dicho Siglo*. 1770, BPM, Manuscrit 49, f. 62r; CHACÓN, Alfonso. *Vitæ et gestæ summorum pontificum a Christo Domino usque ad Clementem VIII, necnon S.R.E. Cardinalium cum eorundem insignibus. Liber primus*. Expensis hæredum Petri Antonij Lanceæ, Roma, 1601, p. 921; SAMPERI, Placido. *Iconologia della Gloriosa Vergine Madre di Dio Maria, protettrice di Messina, Divisa in cinque Libri, ove si ragiona delle imagini di Nostra Signora, che si riueriscono ne' Tempij, e Cappelle più famose della Città di Messina; delle loro Origini, Foundationi, e singolari auuenimenti, con alcune digressioni delle persone segnalate nelle virtù appartenenti à quel luogo, di cui si fà mentione*. Giacomo Matthei Stampatore Camerale, Messina, 1644, p. 251.

⁴ CHACÓN, Alfonso. *Vitæ, et res gestæ pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiæ usque ad Clementem IX P.O.M. Tomus secundus*. Cura, et sumptib. Philippi et Ant. de Rubeis, Roma, 1677, col. 969. També BARO, Bonaventura. *Annales ordinis Sanctissimæ Trinitatis Redemptionis Captivorum fundatoribus sanctis Ioanne de Matha et Faelice de Valois, tomus primus. Primam centuriam annorum complexus, hoc est ab anno Christi 1198, ad annum 1297*. Typis Angeli Bernabò, Roma, 1684, p. 144.

⁵ La família Cerdà ha estat estudiada, pel que respecta al seu patrimoni i promoció social, a MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social i paisatgístic a Mallorca (segles XIII-XVI). Una aproximació a partir de l'estudi de l'antic terme de Santa Margalida*. Universitat de les Illes Balears, tesi doctoral, Palma, 2017, pp. 211-214 i 387-444. Una primera aportació publicada sobre aquesta nissaga és MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers: l'extracció social i el patrimoni del cardenal Antoni Cerdà i del canonge Gabriel Cerdà (segles XV-XVI)», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *Al tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2000, pp. 437-450.

A diferència de les notícies sobre el poble originari d'Antoni Cerdà, no és possible dubtar de la procedència mallorquina del cardenal.⁶ Ja s'ha indicat com les primeres referències que se'n fan tendeixen a presentar el gentilici *Majoricinus* vinculat al purpurat. Aquest adjectiu també apareixia en el text de la làpida que cobria el sepulcre del canonge, i que va poder ser copiat abans de la destrucció de la tomba en el marc de la reforma de la basílica vaticana.⁷ També els jurats de Mallorca escriuen al cardenal el 1456 i apel·len al seu origen balear.⁸ Així mateix, en la butlla de Calixt III de 3 de juny de 1458 es menciona Antoni Cerdà, *qui de dicta Civitate [Mallorca] oriundus existit*.⁹ L'ús de l'adjectiu *oriundus* no implica de forma necessària que Antoni Cerdà hagués nascut a la ciutat de Mallorca. De fet, Antoni Mas defensa la probabilitat que «el cardenal Antoni Cerdà era natiu de Santa Margalida i que, si no ho era, almanco n'era oriünd».¹⁰ Tot i això, l'eventualitat del naixement d'Antoni Cerdà a la ciutat de Mallorca no pot ser descartada. Malgrat l'evident relació de la família Cerdà amb la vila de Santa Margalida, aquella també tenia immobles a la parròquia de Santa Eulàlia de la capital mallorquina,¹¹ de manera que el futur cardenal hagués pogut néixer en algun d'aquests. En tot cas, l'absència de registres parroquials o d'altra documentació rellevant sobre aquest aspecte no permet asseverar amb rotunditat el lloc de naixement d'Antoni Cerdà.

La historiografia també ha consensuat que l'any de naixement del purpurat s'ha de situar al voltant del 1390; la manca de documentació no permet aventurar una data exacta o més precisa que aquesta. Això no obstant, hi ha alguns autors que aporten un moment més concret. Així, March i Rosselló Vaquer asseguren que Cerdà va néixer el

⁶ El pare Miquel Batllori afirma que Antoni Cerdà era català. BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. *Humanismo y Renacimiento. Estudios hispano-europeos*. Ariel, Barcelona, 1987, p. 68. Sobre la identitat dels mallorquins i la seva relació amb els catalans, vegeu MAS I FORNERS, Antoni. «El discurs identitari i polític en la correspondència dels jurats del regne de Mallorca en la segona meitat del segle XV», *eHumanista/IVITRA*, 7 (2015), pp. 264-287 (sobretot pp. 272-273 i 276-278); SABATÉ I CURULL, Flocel. *Percepció i identificació dels catalans a l'edat mitjana*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2016, pp. 49-60.

⁷ Sobre el sepulcre del cardenal Antoni Cerdà, vegeu el capítol VII.

⁸ ARM, AH, 679, f. 51r. Esmentat a MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, p. 422.

⁹ AGCIM, Hospital General, III-336/4.

¹⁰ MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, p. 423.

¹¹ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina*. 1806, Manuel Ripoll Billón, f. 134v; REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 62v: (...) *tenían otra casa en la Ciudad, para quando les importava venir a ella, que era con mucha frecuencia (...)*.

1391.¹² En aquest cas, discrepen de Verger, que afirma que el cardenal nasqué l'any següent, el 1392.¹³ Menys seguiment ha tingut l'opinió de Ramir Viola, que situa el naixement d'Antoni Cerdà l'any 1380.¹⁴ José Goñi, en darrer lloc, indica que Cerdà nasqué al voltant de l'any 1400, essent l'únic autor que situa el naixement del cardenal al segle XV.¹⁵

Sembla que Antoni Cerdà sols tenia un únic nom. Si bé en la seva família hi abunden els casos de persones anomenades Antoni Salvador, no hi ha cap evidència documental que indiqui que el cardenal comptés amb aquest segon nom. Ara bé, Chacón —en la seva versió de 1677— i Cardella afirmen que hi ha alguns autors que s'han referit al purpurat amb el nom de Martí Cerdà.¹⁶ El més probable és que es tracti d'una confusió amb Martín Jiménez Cerdán, bisbe de Tarassona entre 1435 i 1443.¹⁷ De forma puntual, Ernest Zaragoza anomena el cardenal «Pere Antoni Cerdà» en una relació d'abats del monestir de Sant Victorià d'Assan.¹⁸ La denominació de Pere Cerdà no és del tot estranya, ja que Lladonosa també esmenta, en diverses ocasions, un «Pere Cerdà», si bé ell l'identifica amb Gabriel Cerdà, el nebot d'Antoni Cerdà.¹⁹

D'acord amb la tradició, Antoni Cerdà era el segon fill d'Esteve Cerdà i d'Elionor de Lloscos,²⁰ potser el menor dels engendrats pel matrimoni.²¹ Malgrat les

¹² MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida. Volum primer. De la Prehistòria al segle XVI*. Ajuntament de Santa Margalida, Santa Margalida, 1981, p. 145.

¹³ VERGER, Juan. *Breve historia de la villa de Santa Margarita escrita en latín por el Dr. D. Juan Verger Presbítero y Rector de la Iglesia parroquial de dicha villa. Traducida al castellano por D. Simón Alzina Presbítero y Rector del Colegio de N. Señora de la Sapiencia. Año de 1830*. Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, Palma, 1884, p. 98.

¹⁴ VIOLA I GONZÁLEZ, Ramir. «Cerdà i de Lloscos, Antoni», a CORTS I BLAY, Ramon; GALTÉS I PUJOL, Joan; MANENT I SEGIMON, Albert (dirs.). *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, I. Generalitat de Catalunya, Editorial Claret, Barcelona, 1998, p. 517.

¹⁵ GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST», a ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España. Suplemento I*. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1983, p. 122.

¹⁶ CHACÓN, Alfonso. *Vitae, et res gestae pontificum...*, col. 969; CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa. Tomo terzo*. Stamperia Pagliarini, Roma, 1793, p. 108.

¹⁷ LA FUENTE, Vicente de. *España Sagrada, continuada por la Real Academia de la Historia. Tomo XLIX. Tratado LXXXVII. La Santa Iglesia de Tarazona en sus estados antiguo y moderno*. Imprenta de José Rodríguez, Madrid, 1865, pp. 221-223.

¹⁸ ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. *Catàleg dels monestirs catalans*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997, p. 26.

¹⁹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida*, I. F. Camps Calmet, Editor, Tàrrrega, 1972, pp. 631 i 675. Sobre el nebot d'Antoni Cerdà, vegeu l'apartat 1.2, més avall en aquest mateix capítol.

²⁰ Sobre els pares d'Antoni Cerdà, vegeu l'apartat següent.

dificultats a l'hora de reconstruir la genealogia d'una persona de l'Edat Mitjana, s'han localitzat fins a quatre possibles germans d'Antoni Cerdà. En primer lloc, Lladó i Ferragut descriu dos pergamins —datats el 1411 i el 1554— que fan referència a «Esteve Cerdá, Germá del Ems. Sr. Dn. Fr. Antoni Cerdá, Arcabisbe de Messina y Cardinal de la Santa Iglesia Romana», també veí de la vila de Santa Margalida.²² Això no obstant, les mencions a Antoni Cerdà no apareixen en el document, sinó que són comentaris realitzats amb posterioritat per Verger.²³ Per tant, no es pot determinar de forma inequívoca la relació de germans entre aquest Esteve Cerdà i el futur cardenal. Això no obstant, Reynés també recull la notícia que Antoni Cerdà tenia un germà major anomenat Esteve.²⁴

Sí que sembla més provat que Antoni Cerdà tingué una germana anomenada Catalina. Aquesta va morir el 1456. A causa del càrrec del seu germà, que, a més de purpurat, era també canonge de la Seu de Mallorca, la dona rebé honors funeraris a la catedral. El seu nom quedà registrat en un llibre de la sagristia catedralícia, en el qual s'indica que «Rebí la oferta del paner del cos de la dona Catallina, jarmana del senyor cardenal».²⁵ També sembla prou documentada una segona germana, Joana Cerdà, que va contreure matrimoni amb el donzell Jaume d'Olesa. De fet, les armes dels Cerdà ornaven el sepulcre que la família Olesa tenia a la capella de Sant Bernat, en el claustre del convent de Sant Domingo de la ciutat de Mallorca.²⁶ En darrer lloc, Bover esmenta encara un darrer presumpte germà d'Antoni Cerdà, de qui afirma que va ser canonge de

²¹ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1979, p. 704; MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 183.

²² LLADÓ I FERRAGUT, Jaume. *Catálogo del archivo municipal de la villa de Santa Margarita (Baleares)*. Tipografía Cat. Pizá, Palma, 1945, pp. 50 i 58.

²³ MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, p. 398, nota 1440.

²⁴ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, p. 62v.

²⁵ ACM, 1149, f. 22r.

²⁶ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea historica majorisense o Coleccion de noticias y documentos relativos á la historia de Mallorca. Tomo XV*. 1846, BBM, n. 563, 70-V/VI, f. 262r: «Que las armas más antiguas de dita Capella és un cero en Camp deurat = Són Armes de Cerdans, perquè Jaume Oleza, donzell més antich, casá ab la Sra. Juana Cerdá, Jermána del Eminentísim Cardenal Cerdá, del cuals cónjuges proceixen los Olezas, segons las noticias tenim per lo abre autèntich de dita família». El document consultat per Bover podria ser un document conservat a l'Arxiu Diocesà de Mallorca, que va ser transcrit per BARCELÓ ADROVER, Pep. *Sepulturas a l'antic convent de Sant Domingo de Palma. Notes sobre les capelles i llinatges dels enterrats (des de la seva construcció fins al seu enderrocament: segles XIII al XIX)*. L&R Editores, Palma, 2010 (la referència als Cerdà a pp. 109-110). La mateixa informació també es troba a *Libre de Sepulturas de diferentes Casas y familias que tenen son enterro en este Convent de Sant Domingo, fet en 1686*. BMM, ms. 77.

la Seu de Mallorca.²⁷ El més probable és que Bover confongui aquest altre germà amb el mateix cardenal Cerdà o el seu nebot Gabriel Cerdà, ambdós canonges de la catedral mallorquina durant la dècada dels cinquanta del segle XV. El desconeixement de la font original utilitzada per l'erudit a l'hora de parlar d'aquest prebendat i les nul·les dades que se n'aporten no permeten identificar amb qui confon Bover el suposat germà canonge d'Antoni Cerdà.

Sempre d'acord la tradició, Antoni Cerdà hauria nascut a la vila de Santa Margalida, de forma més concreta en un immoble que la seva família posseïa a l'interior del nucli urbà. Encara queda memòria de la situació de la presumpta casa natal d'Antoni Cerdà, que estigué ubicada a l'antiga plaça dels Lledoners —actualment, plaça del cardenal Cerdà—:²⁸ damunt la porta de l'antic casal s'hi ubicaren les armes dels Cerdà, un fet que lliga de ple amb la voluntat ennoblidora del llinatge, ja que fou una pràctica habitual de cavallers, de donzells i, per imitació, de pagesos benestants.²⁹ El blasó del llinatge Cerdà era, en camper d'atzur, un cérvol de plata. La posició de la figura no és clara. Així, mentre Bover descriu *un ciervo de plata, puesto en palo*, altres autors, com Chacón, representen l'animal aturat.³⁰

Poc després del seu naixement, Antoni Cerdà va ser batiat. És probable que l'infant rebés el seu primer sagrament a l'església parroquial de Santa Margalida. De fet, una placa recorda aquest esdeveniment —junt amb el baptisme del destacat dominic Julià Font i Roig— en l'antiga capella baptismal de l'esmentat temple:

HIC BAPTIZATI FUERE EM. D. D. F. ANTONIUS CERDÀ COMIS. GEN. ORD.
SSME. TRINIT. EPISC. ILERD. ARCHIEP. MESSIN. & S. R. E. CARDIN. & VEN.
P. F. IULIANUS FONT & ROIG ORD. PRÆD. AMBO FILI IHVIUS REGII ATQUE
EX ORE REGIS FIDELIS OPPIDI

²⁷ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita, Maioricense que contiene varios y curiosos papeles manuscritos recogidos los unos y compuestos los otros. Tomo I.* 1825, BBM, 70-V/VI, p. 2.

²⁸ Reynés indica que la casa es trobava a l'antiga plaça del Pouàs. REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62v. Actualment, l'antic casal de la família Cerdà està dividit en dues cases. MAS I FORNERS, Antoni. *El procés d'evolució urbana de la vila de Santa Margalida. De l'edat mitjana fins a l'actualitat.* Ajuntament de Santa Margalida, Santa Margalida, 2011, p. 20. Una fotografia de la suposada casa natal d'Antoni Cerdà és aportada per MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca.* Cort, Palma, 1981, p. 55.

²⁹ MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», pp. 449-450. També els mercaders i els menestrals enriquits tendien a representar les seves armes. CATEURA BENNÀSSER, Pau. *Sociedad, jerarquía y poder en la Mallorca medieval.* Fontes Rerum Balearium, Palma, 1984, p. 124.

³⁰ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Nobiliario mallorquín.* Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1850, p. 107; CHACÓN, Alfonso. *Vitae et gestae summorum pontificum...*, p. 921.

En tot cas, la col·locació d'aquesta placa va ser molt posterior a la data de defunció del cardenal Cerdà. Mateu Mairata ho demostra a partir de dos elements. En primer lloc, recalca que, en la placa, no s'hi indica la data en què el baptisme va tenir lloc. Aquesta omissió és una evidència que, en el moment de la seva fixació, s'ignorava o no se sabia amb seguretat quan s'imposà el primer sagrament. En segon lloc, es dona el tractament d'«eminència» al cardenal, un tracte que fou concedit pel papa Urbà VIII (1623-1644), això és amb posterioritat a la mort d'Antoni Cerdà. Fins aleshores, els purpurats havien ostentat el tractament d'«il·lustríssim» i «reverendíssim», dos títols que, sovint, acompanyen Antoni Cerdà en la documentació.³¹

1.1. Els llinatges d'Antoni Cerdà

Ja s'ha anunciat que la tradició historiogràfica afirma que Antoni Cerdà era fill d'Esteve Cerdà. Això no obstant, Verger i March i Rosselló Vaquer —que el segueixen— asseguren que el pare d'Antoni Cerdà era un ric terratinent homònim,³² mentre Esteve Cerdà hauria estat el ja esmentat presumpte germà del cardenal Cerdà.³³ La impossibilitat de determinar amb precisió a quina branca familiar dels Cerdà s'inscriviria el futur purpurat no permet, ara per ara, aclarir-ne els orígens.³⁴ En tot cas, la bibliografia coincideix en asseverar que el pare d'Antoni Cerdà pertanyia a l'estament dels ciutadans militars —o cavaller, segons Strnad—³⁵ i que havia estat conseller del Gran i General Consell de Mallorca en diverses ocasions;³⁶ també hauria pogut ser jurat

³¹ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 50. El mateix raonament referent al tractament es troba també a LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134r.

³² Una possible atribució d'aquest Antoni es troba a MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 416-417.

³³ VERGER, Juan. *Breve historia de la villa...*, p. 98; MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, pp. 183-185.

³⁴ MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, p. 421.

³⁵ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 704. La vila de Santa Margalida era regida per cinc jurats, dels quals un residia en el nucli urbà i els altres en el terme. Un consell municipal de setze membres —quatre del nucli urbà i dotze del terme— auxiliaven els jurats en el govern de la vila. Cada dos anys, corresponia a Santa Margalida la possessió d'un conseller en el Gran i General Consell de Mallorca. MAS I FORNERS, Antoni. *El procés d'evolució urbana...*, p. 24; PIÑA HOMS, Román. *El Gran i General Consell. Asamblea del Reino de Mallorca*. Diputación Provincial de Baleares, Instituto de Estudios Baleáricos, Patronato «José Mª Quadrado», CSIC, Palma, 1977, pp. 21-22.

³⁶ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1847, pp. 291-292. En canvi, Josefina París indica que havia estat «conceller» del Principat de Catalunya. PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida*.

de Santa Margalida durant el 1394.³⁷ Reynés equiparà l'estament dels ciutadans amb els *hidalgos*, en afirmar que els pares de Cerdà eren *Idalgos* (sic.), *ricos y poderosos, en bienes de la tierra*.³⁸

No hi ha cap dubte que el llinatge del cardenal era Cerdà. La mateixa documentació recull aquesta onomàstica, malgrat que aquesta tendeix a desaparèixer després de la seva promoció a l'arxidiòcesi de Messina el 1448. Fins aleshores, però, sí que les fonts s'hi refereixen amb el seu nom de pila. Així s'observa, per exemple, en la carta tramesa per Alfons el Magnànim el 12 d'abril de 1447 a *Antoni Cerdà* o l'enviada pels consellers de Barcelona el 9 de gener de 1448, que és dirigida a *domino Antonio Cerdà*.³⁹ Per evitar qualsevol dubte entre la correspondència entre Antoni Cerdà i el cardenal basta observar el text de la seva làpida sepulcral, en el qual s'esmenta *Antonius Cerdanus, Majoricensis, cardinalis*.⁴⁰ Tot i això, els diferents autors que han abordat la figura de Cerdà han provocat, en alguns casos, alteracions també en el patronímic. Així doncs, és relativament habitual que alguns estudiosos atribueixin a Antoni Cerdà una pertinença al llinatge «de la Cerda», sembla que a causa de l'obra de Pastor.⁴¹ Aquesta assignació també es podria explicar a partir de l'establiment d'una vinculació entre el cardenal i la poderosa nissaga castellana de la Cerda, titular del comtat —ducat des de 1479— de Medinaceli. Per altra banda, alguns pocs autors han tendit a castellanitzar el seu llinatge, de manera que l'anomenen «Cerdán».⁴² Aquest fet ha conduït alguns autors

Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV). Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 656. Malauradament, no inclou la referència de la qual extreu aquesta dada.

³⁷ MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, pp. 183-185.

³⁸ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62v.

³⁹ ACA, Canc., Reg., 2653, f. 149r; i AHCB, 1B.VI-13, f. 47v, respectivament.

⁴⁰ Per exemple, ALFARANO, Tiberio. *Libri Alfarani de aliquibus antiquitatibus Basilice Sancti Petri ex Scripturis antiquas traditionum et aliis monumentis depromptis*. BAV, Arch. Cap. S. Pietro, G.5, p. 246. Les diverses versions del text de la làpida són discutides al capítol VII.

⁴¹ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi dalla fine del medio evo. Compilata col sussidio dell'Archivio segreto pontificio e di molti altri Archivi. Volume I. Storia dei Papi nel periodo del Rinascimento (Martino V, Eugenio IV, Niccolò V, Calisto III) fino all'elezione di Pio II*. Desclée e Ci. Editori Pontifici, Roma, 1958, p. 651; BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. *Humanismo y Renacimiento...*, p. 68; BONFIGLI, Casimiro. *Niccolò V papa della rinascenza*. Edizioni Anicia, Roma, 1997, p. 177; PASUT, Francesca. «Per la miniatura a Roma alla metà del quattrocento: il "miniature di Niccolò V"», a BONATTI, Franco; MANFREDI, Antonio (eds.). *Niccolò V nel sesto centenario della nascita*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2000, p. 152; ESCH, Arnold. *Economia, cultura materiale ed arte nella Roma del Rinascimento. Studi sui registri doganali romani, 1445-1485*. Roma nel Rinascimento, Roma, 2007, p. 269.

⁴² Per exemple, INSTITUTO ENRIQUE FLÓREZ. «Cardenales españoles», a ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1972, p. 348.

a afirmar que Antoni Cerdà va ser bisbe de Tarassona.⁴³ No hi ha cap dubte que es tracta d'una confusió entre Antoni Cerdà i el ja esmentat Martín Jiménez Cerdán —sovint esmentat «Martín Cerdán»—, que va ser bisbe d'aquesta diòcesi aragonesa entre 1435 i 1443. En darrer lloc, alguns investigadors han escrit el nom del cardenal com a «Serdà».⁴⁴ La causa d'aquesta escriptura s'ha de cercar en la transcripció directa de les fonts medievals, que, a vegades, utilitzen aquesta forma per apuntar el llinatge del cardenal.

Com moltes altres destacades famílies mallorquines, els orígens de la nissaga dels Cerdà s'han de cercar en la conquesta cristiana de Mallorca de 1229.⁴⁵ Els Cerdà es varen establir a prop de l'alqueria Hiachat, en la porció que havia correspost al comte d'Empúries arran del repartiment de l'illa.⁴⁶ De fet, el 1285 Bernadí Cerdà fou un dels delegats de la Universitat de Santa Margalida per retre homenatge a Alfons el Liberal;⁴⁷ aquest Bernadí Cerdà hauria estat un dels primers avantpassats d'Antoni Cerdà a Mallorca.⁴⁸ Amb el temps, la família Cerdà va incrementar el seu patrimoni: comptava amb nombroses possessions a Santa Margalida, així com alguns immobles a la parròquia de Santa Eulàlia de la ciutat de Mallorca.⁴⁹ El predi més important que posseïa era l'alqueria de Binicalvell; de fet, la família a la qual pertanyia el cardenal era coneguda com a «Cerdà de Binicalvell».⁵⁰ Aquesta alqueria tenia una superfície aproximada de set-centes hectàrees, el que la convertia en una de les més extenses del terme. Les primeres notícies d'un Cerdà establert a Binicalvell daten de la primera meitat del segle XIV: Bernat Cerdà posseïa l'alqueria sota alou de la baronia del comte

⁴³ És el cas de Jaume Caresmar. ACL, P1_M3_P4_C03, n. 8, f. 267r: (...) *ad Sedem Turiasonensem translatus est* (...).

⁴⁴ BARO, Bonaventura. *Annales ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 144; BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita...*, p. 1.

⁴⁵ Strnad indica que els membres de la família feien entroncar el propi llinatge amb els reis de Mallorca. STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 704.

⁴⁶ Sobre l'origen dels primers habitants de Santa Margalida, vegeu MAS I FORNERS, Antoni. «Una aportació al coneixement de les característiques i dels ritmes de la immigració colonial al Regne de Mallorca durant el segle XIII», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *El Regne de Mallorca: cruïlla de gent i de cultures (segles XIII-XV)*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2008, p. 294.

⁴⁷ Bover indica que aquest primer Cerdà va ser delegat de la vila de Muro. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Nobiliario mallorquí...*, p. 106. La documentació medieval tendeix a referir-se a la vila com «Santa Margalida de Muro», el que podria explicar la confusió de l'erudit.

⁴⁸ MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 183.

⁴⁹ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62v; LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134v; MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», pp. 440-444.

⁵⁰ Sobre els llinatges d'aquests grups de pagesos benestants, vegeu MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 317-318.

d'Empúries. El patrimoni de Bernat Cerdà⁵¹ i els recursos obtinguts gràcies a l'activitat agrícola i, sobretot, ramadera —ovina i bovina— li permeten accedir a la condició de ciutadà cap al 1361,⁵² malgrat que el seu prestigi social ja l'havia portat a ocupar el càrrec de batlle reial el 1348.⁵³

Els descendents de Bernat Cerdà de Binicalvell reforçaren l'ascens social de la família: el 1374 Antoni Cerdà —que posseïa l'alqueria de Binicalvell el 1380⁵⁴— era un dels habitants més rics de Santa Margalida i, en conseqüència, fou obligat a tenir un cavall armat per a la defensa del Regne de Mallorca.⁵⁵ El seu fill Esteve Cerdà va ser batlle reial i jurat de Santa Margalida i es va casar amb Francesquina, filla de Pere Fornari, un dels principals posseïdors del terme. En morir aquesta, Esteve Cerdà va contreure segons núpries amb Marió, germana de Guillem Monge de Campfullós, que era el major terratinent de Santa Margalida.⁵⁶ Esteve Cerdà va continuar amb l'activitat ramadera extensiva ja practicada pels seus avantpassats a Binicalvell, però també es dedicà al conreu de cereal a les argiloses terres de Femenia —adquirida per ell o per son pare en un moment indeterminat—. ⁵⁷ La freqüent presència de membres de la família Cerdà en l'exercici de càrrecs públics municipals i els lligams de parentiu amb els llinatges més destacats del lloc constitueixen una prova de la notorietat de la nissaga dels Cerdà en el terme.⁵⁸

⁵¹ Segons Bover, a mitjan segle XIV Bernat Cerdà posseïa les següents finques en el terme de Santa Margalida: Alqueria Major, Son Campfullós, Son Taulada, Son Femenia, Cova dels Pilars, Binicalvell i la Marina d'en Marí. A més, tenia les alqueries denominades Rafalet i Cabanells en el terme d'Artà. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Nobiliario mallorquín...*, p. 106.

⁵² MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», pp. 437-438. Morales Roca afirma que Bernat Cerdà era donzell. MORALES ROCA, Francisco José. *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares y caballeros de las órdenes militares habilitados por el brazo eclesiástico en las Cortes del Principado de Cataluña. Dinastías de Trastámara y de Austria. Siglos XV y XVI (1410-1599)*. Hidalguía, Madrid, 1999, p. 151. L'activitat ramadera de Bernat Cerdà li causà alguns conflictes amb els seus veïns, ja que la cabana pasturava sense la vigilància d'un bover i, sovint, entrava a les possessions contigües. MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 389-390.

⁵³ El 1348 Pere Albertí va denunciar que els ramats de Bernat Cerdà entraven de nit a la seva possessió i se'n menjaven els conreus. El governador general va destituir Cerdà del càrrec de batlle reial per aquest motiu, però el cessament no posà fi a la disputa. MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, pp. 119-120.

⁵⁴ MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, p. 397.

⁵⁵ MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 100

⁵⁶ MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», p. 438.

⁵⁷ MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 404-407.

⁵⁸ MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, pp. 105-107 i 155-156.

Arran dels matrimonis d'Esteve Cerdà i de la consolidació del patrimoni familiar i de l'activitat ramadera que va iniciar Bernat Cerdà a mitjans del segle XIV, el llinatge dels Cerdà —a través d'Antoni Cerdà—⁵⁹ va assolir el segle XV com una de les nissagues més destacades de Santa Margalida. Això no obstant, una sèrie de divisions patrimonials suposaren la disgregació de l'heretat.⁶⁰ Ara bé, es va dur a terme una intensa tasca per aconseguir un increment patrimonial i un fulgurant ascens social al llarg de la segona meitat del quatre-cents, de manera que, a finals del segle, una branca de la família Cerdà arribà a posseir prop d'un terç de la superfície del terme de Santa Margalida. Bona part de les causes d'aquest augment de béns i de prestigi s'ha de cercar en la reputació, la influència i els recursos de les rendes eclesiàstiques de dos dels membres més destacats del llinatge, el cardenal Antoni Cerdà i el seu nebot, el canonge Gabriel Cerdà.⁶¹

Si el patronímic és ben documentat per les fonts, el cas del llinatge matern és diferent. La tradició assegura que el segon cognom d'Antoni Cerdà era Lloscos, ja que afirma que aquest era fill d'Elionor de Lloscos.⁶² Aquesta relació de parentiu és poc clara i tardana, ja que va ser esmentada per primera vegada per Joaquim Maria Bover.⁶³ És molt probable que l'erudit pretengués l'entroncament del cardenal amb una important nissaga mallorquina. No s'ha d'oblidar que la Procuració Reial de Mallorca va recaure, de forma continuada, en membres d'aquest llinatge a finals del segle XIV i principis del XV.⁶⁴ Per altra banda, la mateixa historiografia també es fa ressò d'unes

⁵⁹ Esteve Cerdà havia cedit la meitat de l'alqueria de Binicalvell al seu fill Antoni, mentre l'altra meitat va ser heretada pel seu fill Macià Cerdà, designat hereu universal en el seu darrer testament de 1419. Macià Cerdà va permutar la seva part amb altres immobles —i un pagament— del seu germà Antoni entre el 1430 i el 1434. MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 402-403 i 408-412.

⁶⁰ MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 420-421.

⁶¹ Aquest augment patrimonial i el consegüent ascens social de la família Cerdà han estat estudiats per Antoni Mas en diverses aportacions. Sense cap dubte, la més completa és el capítol dedicat a la família Cerdà en la seva tesi doctoral. MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 387-444 (els Cerdà de Binicalvell es troben a pp. 396-416).

⁶² Elionor de Llescós, segons LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 628. Segurament es tracti d'una errada puntual.

⁶³ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Imprenta Nacional de Juan Guasp, Palma, 1838, p. 70. Servera ja havia indicat que la mare d'Antoni Cerdà nomia Elionor, però no n'havia proporcionat el llinatge. MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 423-424.

⁶⁴ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 70; SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro. *En torno a la evolución del modelo de sociedad en el Reino de Mallorca*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1981, pp. 108-110; MORRO VENY, Guillem. *Mallorca a mitjan segle XV. El Sindicat i l'àlçament forà*. Documenta Balear, Palma, 1997, pp. 117 i 154. Alguns membres de la família

suposades segones núpcies d'Elionor de Lloscos amb Ramon de Safortesa, comte de Santa Maria de Formiguera,⁶⁵ si bé, realment, Elionor de Lloscos es va casar amb Pere Ramon Safortesa i tingueren un fill anomenat Ramon.⁶⁶ Aquest entroncaria amb la família Cerdà a causa del seu matrimoni amb Elionor Cerdà, filla d'un nebot del cardenal.⁶⁷ En altres paraules, no hi ha cap evidència documental que la mare d'Antoni Cerdà ja hagués emparentat amb els comtes de Formiguera. Sigui com sigui, la vinculació familiar entre els Cerdà i els Safortesa va ser una realitat que va convenir ambdues parts: els Cerdà aportaren el seu important patrimoni mentre els Safortesa —que, en el moment de les núpcies, presentaven una situació econòmica delicada— contribuïren amb el seu llinatge i estament.⁶⁸ Per altra banda, la documentació no presenta tampoc cap evidència de parentiu entre Antoni Cerdà i la família Lloscos. El nom de la seva mare, així com el del seu pare, no apareixen en cap moment en les fonts conegudes. Per tant, els progenitors del cardenal resten, encara avui, en l'anonimat.

1.2. El nebot d'Antoni Cerdà: el canonge Gabriel Cerdà

Un dels pocs familiars més o menys ben documentats d'Antoni Cerdà va ser el seu nebot Gabriel Cerdà.⁶⁹ Com en el cas del seu oncle, els orígens de Gabriel Cerdà no són clars. Així doncs, sembla que hauria nascut a Santa Margalida.⁷⁰ Podia ser fill d'Esteve

Lloscos també varen ser jurats de Mallorca, com fou el cas de Llätzer de Lloscos el 1448. ARM, AH, EU, 18, f. 20r: «Los dia et any damunt dits, los honorables mossèn Lätzer de Loschos, cavaller, mossèn Ffrancesch Exaló, mossèn Rafel Vallmaior et mossèn Anthoni Domènech, quatre dels honorables jurats de la Universitat de la ciutat e Regne de Mallorques (...)»

⁶⁵ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita...*, p. 2; STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 704: *Dopo la morte prematura del padre, la madre si risposò con Ramon Zaforteza y Burgués, entrando così in una famiglia dell'alta nobiltà aragonesa.*

⁶⁶ MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 424 i 434.

⁶⁷ Aquest fet ja va ser esmentat per alguns cronistes, Reynés se'n féu ressò al segle XVIII i Mateu Mairata als anys vuitanta del segle XX. REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62v; MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 48. Antoni Mas indica que el donzell Ramon Safortesa es va casar el 1487 amb Elionor Cerdà, filla d'Antoni Cerdà, nebot de Gabriel Cerdà. En altres paraules, Elionor Cerdà seria una parenta llunyana del cardenal Cerdà. En tot cas, aquest matrimoni va permetre legitimar l'ascens social de la família Cerdà, que entroncava amb una de les famílies més importants de Mallorca. MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», p. 439.

⁶⁸ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats. Un cercle humanista a l'entorn de la Seu de Mallorca (1450-1550)*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2013, pp. 20-21.

⁶⁹ Una breu aproximació biogràfica a Gabriel Cerdà es pot veure a BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*, pp. 20-22. Així mateix, també ha estat objecte d'estudi a CASSANYES ROIG, Albert. «De Mallorca a Nápoles, Lleida y Roma: los viajes del canónigo Gabriel Cerdà (1450-1490)», *Historia. Instituciones. Documentos*, 43 (2016), pp. 99-114.

⁷⁰ MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 426-427.

Cerdà, un presumpte germà del cardenal Antoni Cerdà,⁷¹ tot i que el seu pare també podria haver estat Antoni Cerdà de Binicalvell, fill d'Esteve Cerdà.⁷² Gabriel Cerdà tenia, com a mínim, un germà, el nom del qual era Antoni Salvador,⁷³ quatre germans —Antoni, Guillem, Ramon i Pere— i, amb tot seguret, una germana denominada «na Begura» —tot i que el seu nom, probablement, era Joana—, casada amb Salvador Begur.⁷⁴ Com que no era el fill major, va ser destinat a la carrera eclesiàstica. Per aquest motiu, va cursar estudis universitaris a l'Estudi General de Lleida, després d'haver aconseguit un canonicat en la catedral d'aquesta diòcesi. Tot i que alguns autors afirmen que Gabriel Cerdà obtingué el grau de doctor en Teologia,⁷⁵ la documentació indica amb claredat que va estudiar Cànon.⁷⁶

Gabriel Cerdà va estar molt vinculat a l'Església de Lleida, de la qual el seu oncle en va ser bisbe durant deu anys. De fet, Antoni Cerdà va promocionar el seu nebot a una canongia a la catedral lleidatana pocs mesos després de la seva presa de possessió al capdavant de la diòcesi.⁷⁷ Així mateix, Gabriel Cerdà també va ser nomenat preposit del mes de maig. Aquesta designació és una mostra prou manifesta de la conjunció dels interessos d'oncle i nebot, i de com el primer va utilitzar el seu poder per afavorir el segon. Així doncs, el bisbe Cerdà va intentar proveir en Gabriel Cerdà la prepositura que havia quedat vacant per mort de Lluís Martorell l'agost de 1450, i no va dubtar en recórrer al papa Nicolau V perquè expedís una butlla a aquest efecte, atenent que Martorell, capellà i acòlit papal, havia mort *extra Romanam Curiam*.⁷⁸ El Capítol de Lleida, però, no va voler autoritzar aquella concessió, perquè pretenia que els fruits i rèdits que pertocaven a la pabòrdia fossin destinats a la fàbrica de la Seu. Tant el bisbe

⁷¹ VERGER, Juan. *Breve historia de la villa...*, p. 98; MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 183-185.

⁷² MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 414-415 i 427-428.

⁷³ En un primer moment, Mas afirmava que Gabriel Cerdà tenia quatre germans: Antoni, Guillem, Ramon i Pere. MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», p. 439. En la seva tesi doctoral corregeix aquest parentiu, i només assegura la germanor amb Antoni. MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, p. 425.

⁷⁴ ACM, 2776, f. 30v; MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, p. 426.

⁷⁵ MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, p. 425.

⁷⁶ Per exemple, ACL, P7_M1_P5_C05, f. 280v: (...) *iuri canonici studenti* (...). El 1454 ja era batxiller en Cànon. ACL, P6A_M3_P2_C04, f. 29r. Al final, però, obtingué el grau de doctor en Cànon. ACM, 01-10-ACA-016, f. 182r.

⁷⁷ Sobre aquesta promoció, vegeu l'apartat 2.7 del capítol IV de la present tesi doctoral.

⁷⁸ ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 280v-282r. La carta executòria va ser enviat als bisbes de Tarassona —Jordi Bardají— i Spoleto —Berardo Eroli— i a l'ardiaca de Barcelona —Pere de Santa Eulàlia—. ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 282v-283r. Aquest darrer va actuar com a jutge apostòlic i executor. ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 283r-286r.

com el seu nebot —ja canonge de Lleida— protestaren davant la institució canonical lleidatana a través d'un procurador comú, Francesc Sorita. Malgrat el desacord inicial, aquest va aconseguir arribar a un pacte amb els canonges, de manera que Gabriel Cerdà va poder percebre els rèdits de la pabordia i, de fet, des del 24 de gener de 1452 ja consta com a prepòsit del mes de maig.⁷⁹ Sigui com sigui, Gabriel Cerdà va comptar amb dispensa de residència a Lleida.⁸⁰

Al llarg de tota la disputa entre els Cerdà i el Capítol, la documentació sempre es refereix a Gabriel Cerdà amb l'epítet *nepos* del cardenal; fins i tot la mateixa butlla pontifícia recull aquest vincle familiar.⁸¹ En altres paraules, no hi havia cap necessitat —ni voluntat— de dissimular el parentiu entre el bisbe i el canonge, que constituïa un dels principals mèrits pels quals Gabriel Cerdà accedia a la prebenda. Malauradament, la documentació no especifica el grau de consanguinitat entre el bisbe Antoni Cerdà i el canonge Gabriel Cerdà, de qui sempre es diu que és *nepos* o *consanguineo* del prelat, mentre Gabriel Cerdà es refereix al cardenal com a *avunculi mei*.⁸² En tots els casos, doncs, es tracta de conceptes poc específics que no permeten la determinació de la relació familiar.

Segurament a causa de la seva vinculació amb el bisbe, Gabriel Cerdà va ser afavorit amb altres oficis dins l'Església de Lleida, com el d'almoïner major el 1454.⁸³ Per altra banda, el seu oncle també li va encarregar diverses tasques, de manera que el canonge Cerdà va actuar com a vicari general del bisbe, procurador del prelat davant el

⁷⁹ ACL, AC_0050, ff. 11v i 57v. Aquest acord, però, no va suposar que s'acabessin els problemes, perquè Gabriel Cerdà i el Capítol discrepaven dels béns que integraven la prepositura. El 6 de maig de 1452 es varen haver de designar quatre àrbitres perquè arribessin a una concòrdia. Els àrbitres de Gabriel Cerdà varen ser el degà Manuel de Montsuar i el canonge Garcia de Vallterra, mentre els del Capítol foren els també canonges Montserrat Botella i Vicenç Sopiera. Els àrbitres es donaren de termini fins a la festivitat de la Mare de Déu d'Agost, prorrogable quinze dies més. En cas de no arribar a un acord en aquest temps, haurien de pagar una pena de cinquanta lliures. ACL, AC_0050, ff. 78v-79r.

⁸⁰ MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», p. 439. No es té constància que Gabriel Cerdà presentés el privilegi *de fructibus in absentia* abans del 9 de maig de 1457, data en què el Capítol de Lleida tractà sobre la petició de reconeixement de la gràcia concedida pel papa Calixt III. ACL, AC_0051, f. 25v.

⁸¹ ASV, Reg. Vat., 418, f. 198r: (...) *dilecti filii nostri Antonii, tituli Sancti Grisogoni presbiteri cardinalis, nepos seu consanguineus* (...).

⁸² ACL, AC_0050, f. 11v; ACL, AC_0049, f. 170r; ACM, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Libre de Albarans extraordinaris y de Clausules Testamentaries. Libre de Testaments y Clausules de aquells*, f. 19v. Fons no catalogat, consultat amb autorització del president del Capítol-catedral de Mallorca el 13 de gener de 2017.

⁸³ ACL, AC_0050, f. 196r.

Capítol catedralici o representant del bisbe a les Corts catalanes.⁸⁴ A més, sembla que també va poder comptar amb determinats privilegis i comoditats, diferents dels de la resta de canonges. Així doncs, quan el 21 de novembre de 1457 el Capítol de Lleida va requerir la presència de Gabriel Cerdà, el procurador del porter capitular, Pere Viladomat, el va anar a cercar al Palau Episcopal, no en una casa del barri de la Suda, lloc de residència habitual dels prebendats.⁸⁵ Per altra banda, és possible que el parentiu amb el prelat permetés a Gabriel Cerdà sortir indemne del procés promogut pel veguer de Lleida contra els estudiants que s'oposaren a la detenció de Jaume Mas el dia 11 de juny de 1456; sembla que Gabriel Cerdà va participar en els aldarulls, tot i que sense conseqüències.⁸⁶

A part d'aquesta activitat a l'Església de Lleida, Gabriel Cerdà també va exercir nombrosos càrrecs i prebendes a la catedral de Mallorca. Així doncs, fou canonge des del 15 d'agost de 1450 fins a la seva mort, ocorreguda el 1491. Tres anys després de la provisió del canonicat, el 1453, va sumar a aquesta prebenda la dignitat de sacrista, la segona en precedència dins el Capítol mallorquí. Així mateix, Gabriel Cerdà també fou paborde o prepòsit de la «pabordia a la part del cor del bisbe», ofici en el qual ja apareix documentat el 1450, amb anterioritat al seu accés a la canongia. A més, Cerdà fou vicari general de Roderic de Borja —futur papa Alexandre VI— quan aquest cardenal va regir la diòcesi mallorquina entre els anys 1489 i 1492.⁸⁷ En darrer lloc, Gabriel Cerdà va ser designat rector d'Alcúdia, el que li permetia la percepció de les rendes parroquials —185 lliures el 1456—. ⁸⁸ A les prebendes lleidatanes i mallorquines també s'hi poden afegir una canongia a la diòcesi de Girona, així com la possessió de l'ardiaconat de

⁸⁴ ACL, AC_0050, f. 226r; MARTÍ SENTAÑES, Esther. «Incidència i relació dels síndics eclesiàstics de Lleida amb les corts medievals», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 135.

⁸⁵ ACL, AC_0051, f. 43v.

⁸⁶ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1970, p. 99.

⁸⁷ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 50; MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», p. 439; CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Mallorca a la segona meitat del segle XV (1450-1495)», *Anuario de Estudios Medievales* (en premsa).

⁸⁸ ASV, Reg. Vat., 423, f. 101r; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. «La dècima eclesiàstica», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 41 (1985), p. 103.

l'Empordà en aquest mateix bisbat.⁸⁹ Aquestes prebendes li varen ser concedides per Nicolau V per *considerationem dilecti filii nostri Antonii, tituli Sancti Grisogoni presbiteri cardinalis, pro te, dilecto nepote seu consanguineo ac familiari continuo comensali*.⁹⁰ A més, Gabriel Cerdà va ser també prior de la vila de Fraga i, segurament, vicari de Tamarit de Llitera, territoris aragonesos pertanyents a la diòcesi de Lleida.⁹¹

Tots els recursos que Gabriel Cerdà percebia en virtut de les seves nombroses prebendes varen ser invertits a Mallorca amb l'objectiu d'aconseguir l'ascens social de la seva família. El canonge Cerdà —juntament amb el seu germà Antoni Salvador i el seu nebot Antoni— va dissenyar les estratègies patrimonials i matrimonials que convertiren la seva nissaga en un dels llinatges més importants no només de Santa Margalida, sinó de tota l'illa.⁹² La riquesa i abundància de béns mobles i immobles que el canonge va acumular al llarg de la seva vida —i de més de quaranta anys de l'exercici de les prebendes catedralícies— són conegudes gràcies a la documentació que envolta la seva defunció. Així doncs, Gabriel Cerdà va atorgar el seu darrer testament el 10 de setembre de 1491 davant el notari Gabriel Abellar.⁹³ El canonge va morir poc després. Tot i que no se'n coneix la data exacta, sí que aquesta pot ser ubicada al darrer trimestre de l'any, perquè el 2 de desembre de 1491 es va redactar un inventari *post mortem* dels béns que contenia la casa de Gabriel Cerdà ubicada a la parròquia de Santa Eulàlia de la ciutat de Mallorca, mentre el 28 del mateix mes s'inventariaren els que hi havia en una de les seves possessions de Santa Margalida.⁹⁴ El seu hereu, Antoni Salvador Cerdà, va resultar el beneficiari de tot el patrimoni del canonge, el que li permeté accedir a l'estament de cavallers amb anterioritat a 1501, potser a causa del seu

⁸⁹ MORALES ROCA, Francisco José. *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares...*, p. 151; ASV, Reg. Vat., 411, f. 15r-17r: *Dilecto filio Gabrieli Serdam, Archidiacono Impuritarum in ecclesia Gerundensis* (...) (f. 15r).

⁹⁰ ASV, Reg. Vat., 411, f. 15v.

⁹¹ ACL, P6A_M3_P2_C04, f. 175r: (...) *honorabilem dominum Gabrielem Cerdà, in Decretis bacallarium, canonicum et prepositum dicte Sedis prioreque ville Ffraga, ac in spiritualibus et temporalibus dicti reverendissimi domini cardinali vicarium generalem* (...); ASV, Cam. Ap., Int. et Ex., 435, f. 15v: *Die XVIII ejusdem [aprilis MCCCCLVII] (...) domino Gabriele Cerdà, perpetuo vicario parochialis ecclesie loci de Tamarith, Ilerdensis diocesis, pro compositione anatis dicte parochialis ecclesie* (...). La concessió d'aquesta vicaria fou a petició del seu oncle Antoni Cerdà. ACA, Canc., Reg., 2661, f. 150r.

⁹² MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», pp. 439-444; MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 211-214 i 431-433.

⁹³ ACM, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Libre de Albarans extraordinaris...*, ff. 19r-20r.

⁹⁴ BARCELÓ CRESPI, Maria; CASSANYES ROIG, Albert. «L'inventari dels béns de Gabriel Cerdà: aspectes de la vida quotidiana en una possessió de Santa Margalida (1491)», en premsa.

matrimoni amb una filla del cavaller Ramon de Santmartí.⁹⁵ El fet que Antoni Salvador Cerdà entronqués amb una de les famílies més importants de Mallorca és una evidència del prestigi social que la nissaga dels Cerdà havia obtingut durant la segona meitat del segle XV.⁹⁶

És molt probable que Gabriel Cerdà, de la mateixa manera que el seu oncle, aprofités la seva influència dins l'Església per afavorir l'accés de membres de la seva família a les prebendes. Així doncs, el 21 de novembre de 1475 va ser elegit canonge Mateu Àlber, que era nebot de Gabriel Cerdà i que n'havia estat procurador en diverses ocasions.⁹⁷ Àlber va resignar el seu canonicat el 30 de novembre de 1488 a favor d'Antoni Cerdà, que en prengué possessió el 28 de febrer següent.⁹⁸ Aquest Antoni Cerdà era un parent llunyà de Gabriel Cerdà; de fet, aquest canonge el mencionà en el seu testament de 1490.⁹⁹ Mateu Àlber, però, va recuperar la seva presència al Capítol catedralici mallorquí el 5 de març de 1493, dia en què va ser escollit, de nou, canonge.¹⁰⁰ Aquesta vegada va ocupar la prebenda fins a la seva mort, ocorreguda el 1501. Aquest mateix any, el canonge Antoni Cerdà va dictar el seu testament, tot i que no va morir fins a finals de 1503 o principis de 1504.¹⁰¹

Per tot plegat, és evident que Antoni Cerdà va practicar el nepotisme en benefici del *dicto honorabile Gabrieli Cerdà, consanguineo dicti reverendissimi domini*

⁹⁵ MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», p. 440; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*, pp. 21-22. D'acord amb el darrer testament de Gabriel Cerdà, Antoni Salvador quedava constituït com a hereu universal condicionat. Si Antoni Salvador moria sense descendència legítima, el patrimoni passaria a Antoni Cerdà, germà d'Antoni Salvador, i, després de la seva mort, a la Confraria de Sant Pere i de Sant Bernat. En el cas que Antoni Cerdà morís abans que Antoni Salvador —com succeí—, els béns haurien de ser llegats directament a la confraria esmentada. ACM, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Libre de Albarans extraordinaris...*, f. 19v; MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 435-439. Reynés, per la seva banda, va plantejar que Antoni Salvador hagués mort durant la infantesa, el que explicaria que el seu germà canonge també s'anomenés Antoni. REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62v.

⁹⁶ Cal tornar a remetre's a MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 387-444.

⁹⁷ ACM, 2769, f. 46v; CASSANYES ROIG, Albert. «De Mallorca a Nàpoles...», p. 110. Sobre Mateu Àlber, MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 441-442.

⁹⁸ ACM, 2792, sf.

⁹⁹ ACM, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Libre de Albarans extraordinaris...*, f. 19v: *Item lego Antonio Cerdà, canonico Majoricensis, nepoti meo sive nebot, omnes meas vestes. Ac etiam sibi lego omnes meos breviaros et quasdam Decretales.* El canonge Antoni Cerdà era fill d'Antoni Cerdà, fill d'un altre Antoni, que era germà de Gabriel Cerdà. MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», p. 439.

¹⁰⁰ ACM, 01-10-ACA-016, f. 190r.

¹⁰¹ CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de canonicatos y obispados en Mallorca durante el reinado de Fernando II el Católico (1479-1516)», en tràmit de publicació. Antoni Cerdà va deixar un fill natural, també anomenat Antoni. MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, p. 434.

cardinalis, episcopi Ilerdensis.¹⁰² Aquest fet no és sorprenent, sinó que el nepotisme era d'ús habitual en l'Església, sobretot durant la Baixa Edat Mitjana. Bona part dels integrants de l'alta jerarquia eclesiàstica recaptava els seus col·laboradors entre la pròpia família, no només amb vista a la promoció dels seus parents, sinó també per assegurar-se la fidelitat dels seus assistents més pròxims.¹⁰³ A part, la família sencera es beneficiava de la presència d'un membre de la nissaga dins l'Església, ja que en facilitava la promoció social —com ja s'ha vist en el cas de Gabriel Cerdà—. Per tant, una de les estratègies més o menys habituals podia consistir en la tonsura de tots els fills fins a decidir el rol que cadascun d'aquests jugaria en el pla d'ascens familiar.¹⁰⁴ Comptar amb un oncle en el Capítol era una garantia gairebé segura de l'obtenció d'un benefici o d'una altra prebenda en la mateixa catedral.¹⁰⁵ Així, era molt habitual que es destinés el fill segon a l'Església: si aconseguia una bona posició en la jerarquia eclesiàstica, podria afavorir els parents i, en certs casos, resignar la seva prebenda en un altre nebot eclesiàstic —de la mateixa manera que ho féu Mateu Àlber a favor d'Antoni Cerdà el 1488—. ¹⁰⁶ Per altra banda, el parentiu amb un canonge o beneficiat permetia gaudir de determinats privilegis, com l'obtenció d'una sepultura en la mateixa església catedral.¹⁰⁷ De fet, la família Cerdà comptava amb una tomba a la capella de Sant Jaume i Santa Anna de la catedral de Mallorca —actualment dedicada a la Pietat—, en la qual havien estat tallades les armes del llinatge, i en la qual el canonge Gabriel Cerdà disposà ser enterrat en virtut del seu darrer testament.¹⁰⁸

¹⁰² ACL, AC_0049, f. 170r.

¹⁰³ RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa en Occidente a fines de la Edad Media*. Editorial Labor, Barcelona, 1973, p. 56. Vegeu, també, CAROCCI, Sandro. *El nepotismo en la Edad Media. Papas, cardenales y familias nobles*. Universidad de Granada, Universitat de València, Granada, València, 2007, pp. 47-90, especialment pp. 77-89.

¹⁰⁴ Unes breus línies introductòries, però eficaces, en relació a aquest tema a MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, pp. 440-441.

¹⁰⁵ SUÁREZ BELTRÁN, Soledad. *El Cabildo de la catedral de Oviedo en la Edad Media*. Universidad de Oviedo, Oviedo, 1986, p. 288, nota 173.

¹⁰⁶ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome. Humanists and Churchmen on the Eve of the Reformation*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1983, p. 69.

¹⁰⁷ Per exemple, el 26 de maig de 1451 el Capítol de Lleida va determinar que només podrien ser enterrats dins la catedral els canonges i els beneficiats de la Seu, a més dels seus familiars sanguinis. La resta s'hauria de sebolir en el claustre. ACL, AC_0050, f. 22r.

¹⁰⁸ ACM, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Libre de Albarans extraordinaris...*, f. 19v; REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 64v.

2. LA FORMACIÓ D'ANTONI CERDÀ

Malgrat el tòpic, l'Edat Mitjana va ser un període de cabdal importància pel que fa a l'àmbit educatiu. Des del primer moment sorgiren escoles monàstiques, mentre, poc després, se'n formaren de catedralícies. Amb el desenvolupament d'aquestes darreres i de la societat urbana i gremial, es varen anar formant les universitats. De fet, l'educació a l'Edat Mitjana presentava un itinerari ben marcat, sovint sota el control de l'Església.¹⁰⁹ La formació s'iniciava a les escoles de gramàtica. Una vegada superats aquests estudis, es podia accedir a les universitats, els centres d'educació superior per excel·lència. L'organització universitària era constituïda per tres graus: el batxillerat, la llicenciatura i el doctorat. Cadascun d'aquests exigia el compliment dels seus propis requisits per ser concedit, tot i que no era possible la col·lació d'un si no s'havia aconseguit prèviament l'anterior. En conseqüència, la durada dels estudis universitaris tendien a ser llargs. En tot cas, l'assoliment del grau de doctor implicava un reconeixement social que es traduïa en el gaudi de determinats privilegis i en una millor posició d'acord amb les sempre observades normes de precedència; els graduats solien ser disposats segons la matèria dels seus estudis —primer els doctors en Teologia, seguits pels de Cànon, Lleis, Medicina, Arts i Gramàtica—¹¹⁰ i, dins d'aquests, per ordre d'antiguitat, si no hi concorrien altres elements, com la titularitat de càtedres.

Els estudis universitaris no suposaven només un reconeixement social en el cas d'assolir el doctorat, sinó que també permetien la promoció dins la mateixa escala social. Així, durant la Baixa Edat Mitjana, nombrosos graduats universitaris aspiraren a accedir a una carrera professional. Els diferents poders sol·licitaven, de cada vegada més, persones formades en diversos nivells: des dels que coneixien els rudiments de l'escriptura fins als que dominaven les llengües estrangeres o tenien àmplies nocions de

¹⁰⁹ Sobre l'educació a l'Edat Mitjana, vegeu BOEHM, Laetitia. «La educación y las culturas medievales», a *Historia de la Literatura. Volumen segundo. El Mundo Medieval. 600-1400*. Akal, Madrid, 1989, pp. 142-178 (especialment pp. 166-178); i SABATÉ CURULL, Flocel (ed.). *La formació de la personalitat a l'Edat Mitjana*. Pagès editors, Lleida, 2016. També és indispensable LE GOFF, Jacques. *Los intelectuales en la Edad Media*. Gedisa, Barcelona, 2008.

¹¹⁰ BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «L'Església i l'Estudi General a Lleida a la baixa Edat Mitjana», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 237.

la ciència jurídica. Com a resultat dels serveis prestats durant aquesta carrera professional, també era plausible aspirar a la ja esmentada promoció social.¹¹¹

2.1. Els primers estudis d'Antoni Cerdà

Ja s'ha comentat anteriorment com la historiografia considera que Antoni Cerdà no va ser el primogènit. En conseqüència, els seus pares li proporcionaren estudis. Aquesta decisió hauria estat determinada amb vista a l'empresa d'una carrera eclesiàstica, un destí que era molt habitual entre els fadristerns pertanyents als estaments socials més elevats.¹¹² En tot cas, Antoni Cerdà hauria demostrat, ja des del primer moment, *una rara memoria y un elevado discurso*,¹¹³ un indicatiu, per tant, de l'alt nivell intel·lectual que adquiriria i pel qual seria altament apreciat.

La historiografia coincideix en el fet que Antoni Cerdà va iniciar els seus estudis a Mallorca, molt probablement a la mateixa capital de l'illa. Així, hi hauria cursat les primeres lletres.¹¹⁴ Una vegada adquirides les habilitats de la lectura i l'escriptura —a més de, possiblement, els rudiments del càlcul—, Antoni Cerdà hauria aprofundit en el seu coneixement a través dels estudis de Gramàtica i Retòrica, també cursats a la ciutat de Mallorca.¹¹⁵ Com en el cas anterior, Cerdà hauria finalitzat aquesta primera instrucció *con esplendor*.¹¹⁶

S'ignora en quin centre Antoni Cerdà va rebre la seva primera formació. De fet, el coneixement dels llocs d'estudis primaris durant l'Edat Mitjana és una qüestió molt complicada, el que implica, al seu torn, que no sigui habitual la determinació dels primers estudis dels individus d'aquest període.¹¹⁷ El cas d'Antoni Cerdà no n'és una excepció. Aquest hauria pogut estudiar en qualsevol de les escoles que impartien els

¹¹¹ LE GOFF, Jacques. *Los intelectuales...*, pp. 13-14; VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Formación para el servicio del rey y la Iglesia en la Castilla bajomedieval», a SABATÉ I CURULL, Flocel (ed.). *La formación de la personalidad a l'Edat Mitjana*. Pagès editors, Lleida, 2016, pp. 149-150.

¹¹² BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 70; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*, p. 23.

¹¹³ Citat per MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 51.

¹¹⁴ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 51.

¹¹⁵ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 70. Esteve i Perendreu afirma que Antoni Cerdà va estudiar Humanitats a Mallorca. ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció de Santa Maria de Lleida (segles XIV-XIX)*. Universitat de Lleida, Lleida, 2010, p. 49. És possible que aquest autor es refereixi als estudis de Gramàtica i Retòrica ja esmentats.

¹¹⁶ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62v.

¹¹⁷ VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Formación para el servicio...», pp. 152-153.

rudiments de la gramàtica, que era considerada la base de la formació. Sense cap dubte, la ciutat de Mallorca comptava amb alguns d'aquests centres, de la mateixa manera que existien en bona part de les poblacions medievals d'una certa importància.¹¹⁸ Així, són notòries les escoles que funcionaven des del segle XIV devora l'església de Montision. En aquestes escoles, que eren finançades pels jurats, s'ensenyaven Arts i Teologia.¹¹⁹ També hi havia a Mallorca una escola catedralícia,¹²⁰ així com d'altres que funcionaven annexes a les diverses parròquies.¹²¹ En darrer lloc, les famílies més acomodades de la ciutat de Mallorca es podien permetre un preceptor privat, generalment un clergue, que es dedicava a la instrucció dels fills i, alhora, permetia l'ostentació del mateix llinatge del contractant.¹²²

Davant la manca de dades, no és possible determinar quina de les possibilitats esmentades va ser la que Antoni Cerdà va seguir. En tot cas, sembla que aquest va rebre la seva formació inicial a Mallorca, i és molt probable que ja fos encaminada amb vista a l'accés de Cerdà a la carrera eclesiàstica. Els primers estudis perseguen el domini bàsic de la lectura, de l'escriptura i de la llengua llatina, tres capacitats que es consideraven essencials per poder prosseguir la formació en una universitat o estudi general.¹²³

¹¹⁸ GOICOLEA JULIÁN, Javier; JULIÁN FOJ, Charo. «Educación y cultura en el mundo urbano altorriojano de fines del Medioevo», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *Al tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2000, p. 373.

¹¹⁹ LLADÓ I FERRAGUT, Jaume. *Historia del Estudio General Luliano y de la Real y Pontificia Universidad Literaria de Mallorca*. Edicions Cort, Palma, 1973, p. 32; PLANAS ROSSELLÓ, Antonio. *Los jurados de la Ciudad y Reino de Mallorca (1249-1718)*. Lleonard Muntaner, Editor, Palma, 2005, pp. 113-114.

¹²⁰ El coneixement actual sobre l'escola catedralícia és molt escàs. L'existència d'aquesta institució és òbvia, ja que, en el moment de la formació del Capítol, es va destinar una part de les rendes al sosteniment d'un mestre de gramàtica. També el cànon 11 del Concili Laterà IV havia disposat que totes les catedrals havien de comptar amb una escola. CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Ramon Llull (1232-1316)», a FULLANA PUIGSERVER, Pere; GAMBÚS SAIZ, Mercè (coords.). *Ramon Llull i la Seu de Mallorca*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2016, pp. 49 i 57, nota 67. El funcionament de l'escola —que, possiblement, seguia la tendència lul·liana— queda acreditat per la documentació de l'onomàstica d'alguns mestres. RAMIS BARCELÓ, Rafael. «Un esbozo cartográfico del lulismo universitario y escolar en los reinos hispánicos», *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 15/1 (2012), pp. 64 i 73.

¹²¹ LLOMPART MORAGUES, Gabriel. «Libreros y maestros en la Mallorca medieval: nombres y hombres de una mediación cultural», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 38 (1981), pp. 265-269.

¹²² SASTRE MOLL, Jaume. *Alguns aspectes de la vida quotidiana a la ciutat de Mallorca (època medieval)*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1997, p. 17; VAL VALDIVIESO, María Isabel del. «El contexto social de las universidades medievales», a LA IGLESIA DUARTE, José Ignacio de (coord.). *La Enseñanza en la Edad Media*. Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, 2000, pp. 251-252.

¹²³ VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Formación para el servicio...», p. 152.

2.2. Els estudis universitaris d'Antoni Cerdà

Una vegada superada la formació bàsica, Antoni Cerdà va cursar estudis universitaris. Les universitats i els estudis generals eren la reunió de mestres i estudiants.¹²⁴ La seva organització era similar a la dels gremis: els estudiants —a tall d'aprenents— es posaven sota el guiatge d'un mestre, que, a canvi d'una remuneració —que era abonada, inicialment, pels mateixos deixebles—, havia d'impartir els ensenyaments. Així mateix, els mestres també s'organitzaren en grups tancats per controlar l'accés —sempre d'acord amb el sistema gremial— a la funció educativa.¹²⁵

Com és ben sabut, les universitats varen ser un fenomen típicament medieval que va sorgir al segle XII i que es va desenvolupar al llarg del segle XIII, de forma conjunta als nuclis urbans. Els dos primers centres universitaris documentats foren la Universitat de París i la Universitat de Bolonya. Aquests dos centres representen sengles tipologies organitzatives. Així, la Universitat de París fou el paradigma d'una «universitat de mestres», en el sentit que la institució era regida per aquests, mentre els estudiants sols hi eren admesos com a «aprenents», d'acord amb l'estructura gremial. Per la seva banda, la Universitat de Bolonya, tot i ser també una «universitat de mestres» als seus orígens, aviat va passar a ser controlada pels estudiants. Totes les universitats europees es varen organitzar segons aquests dos models —sovint prengueren elements de cadascun d'aquests—, si bé era habitual que també incorporessin innovacions pròpies. El resultat fou una elevada varietat d'organitzacions universitàries a Europa a finals de l'Edat Mitjana.¹²⁶

Els estudis universitaris es basaven, sobretot, en la metodologia de la *lectio* —comentari d'una obra d'autoritat per part del catedràtic— i de la *disputatio* —debat sobre un tema (*casus*) a proposta del catedràtic, que també conclouia la discussió amb una síntesi final i l'extracció d'una sèrie de conclusions—, i s'esperava que els graduats

¹²⁴ Sobre els conceptes d'«estudi» i d'«universitat», així com les altres denominacions aplicables als centres d'estudis superiors a l'Edat Mitjana, vegeu DELGADO CRIADO, Buenaventura. *El cartulario del colegio universitario de Santa María de Lérida (1376-1564)*. Universitat de Barcelona, Barcelona, 1982, p. 15-19; GARCÍA Y GARCÍA, Antonio. «La organización de los estudios jurídicos», a BUSQUETA I RIU, Joan Josep; PEMÁN GAVÍN, Juan (coords.). *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*. Pòrtic, Barcelona, 2002, pp. 55-56.

¹²⁵ IYANGA PENDI, Augusto. *Historia de la Universidad en Europa*. Universitat de València, València, 2000, pp. 36-37.

¹²⁶ COBBAN, Alan B. *Universities in the Middle Ages*. Liverpool University Press, Liverpool, 1990, pp. 6-12.

universitaris fossin capaços de llegir públicament sobre les matèries cursades i realitzar-ne certes deduccions.¹²⁷

La historiografia és unànime en indicar que Antoni Cerdà va cursar el seu grau universitari a l'Estudi General de Lleida. Aquest havia estat fundat per Jaume II d'Aragó el dia 1 de setembre de 1300, de manera que comptava amb la consideració d'haver estat la primera universitat de la Corona d'Aragó.¹²⁸ A causa de la ubicació del centre en el seu terme, la ciutat de Lleida va atreure estudiants dels diferents territoris d'aquesta —hi fou molt destacada la comunitat valenciana—, però també d'altres estats europeus.¹²⁹ Sembla que Jaume II d'Aragó havia pretès que l'Estudi General de Lleida actués com a element de cohesió dels seus dominis.¹³⁰ Precisament, la justificació oficial de la fundació de la universitat a Lleida era, entre altres motius, la situació d'aquesta ciutat en un punt equidistant entre els tres territoris que conformaven, en aquell moment, la Corona d'Aragó: el Principat de Catalunya, el Regne d'Aragó i el Regne de València.¹³¹ Des del primer moment, l'Estudi General de Lleida va comptar

¹²⁷ SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro. *La promoción universitaria en Mallorca. Época de Fernando el Católico*. Universitat de Palma de Mallorca, Palma, 1983, pp. 159-160; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, pp. 63-64; CLARAMUNT RODRÍGUEZ, Salvador. «Orígenes del mundo universitario: de los *studia* a la *universitas*», a BUSQUETA I RIU, Joan Josep; PEMÁN GAVÍN, Juan (coords.). *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*. Pòrtic, Barcelona, 2002, pp. 41-42.

¹²⁸ El dia 1 d'abril de 1297, el papa Bonifaci VIII va autoritzar Jaume II d'Aragó la fundació d'un estudi general en qualsevol lloc dels seus territoris. Aquesta nova institució comptaria amb els mateixos privilegis que l'Estudi General de Tolosa de Llenguadoc. Sobre la fundació de l'Estudi General de Lleida, vegeu GAYÀ MASSOT, Ramon. «Comentarios al período preparatorio de la fundación del Estudio General de Lérida», *Ilerda*, 12-13 (1949), pp. 52-72; GORT RIERA, Roser. «El camí vers la Universitat (1293-1300)», a BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coord.). *Lleida: del municipi a l'Estudi General (segle XIII)*. Ateneu Popular de Ponent, Lleida, 1997, pp.41-62, especialment pp. 55-61; BUSQUETA I RIU, Joan Josep (ed.). *Llibre de les constitucions i estatuts de l'Estudi General de Lleida*. Universitat de Lleida, Lleida, 2000; BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «L'Església i l'Estudi General...», pp. 231-260; GORT RIERA, Roser. *L'Estudi General de Lleida al segle XIV*. Universitat de Lleida, Lleida, 2016. Finalment, destacar la reconstrucció dels edificis de l'Estudi General de Lleida, a partir de la documentació i de les restes arqueològiques localitzades el 1954, dut a terme per LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, pp. 11-14.

¹²⁹ PEMÁN GAVÍN, Juan. «El marco jurídico e institucional del Estudio General de Lleida (1300-1717)», a BUSQUETA I RIU, Joan Josep; PEMÁN GAVÍN, Juan (coords.). *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*. Pòrtic, Barcelona, 2002, pp. 92-94. Sobre l'impacte econòmic dels estudiants a la ciutat medieval, vegeu LE GOFF, Jacques. *Tiempo, trabajo y cultura en el Occidente Medieval*. Taurus, Madrid, 1983, pp. 196-198.

¹³⁰ PEMÁN GAVÍN, Juan. «El marco jurídico e institucional...», pp. 77-78.

¹³¹ DELGADO CRIADO, Buenaventura. *El cartulario del colegio universitario...*, pp. 20-21. Gayà Massot, però, dedueix que la fundació de l'Estudi General de Lleida va ser una compensació per la incorporació de la Ribagorça i del Sobrarb al Regne d'Aragó, fet que va tenir lloc el 12 d'octubre de 1300 i que va

amb les facultats d'Arts i Filosofia, de Medicina i de Lleis i Cànon, això és totes les facultats excepte la de Teologia. La causa d'aquesta mancança era que la Santa Seu limitava els estudis teològics per evitar que la multiplicitat de centres donés lloc a desviacions doctrinals: fins al segle XIV, només les universitats de París, Oxford i Cambridge pogueren expedir graus en Teologia. Des de mitjans del tres-cents, noves facultats teològiques varen ser autoritzades, per exemple a Praga (1347), Pisa, Perusa, Bolonya o Pàdua.¹³² Pel que fa a la Corona d'Aragó, el rei Pere el Cerimoniós va iniciar les gestions per fundar una càtedra de Teologia a l'Estudi General de Lleida, però sense èxit. No fou fins al segle XV quan Lleida comptà amb una Facultat de Teologia. Aquesta va ser autoritzada per Benet XIII d'Avinyó el 1410 i per Martí V el 19 d'octubre de 1426, si bé la seva fundació efectiva no va tenir lloc fins al 1430.¹³³

Antoni Cerdà hauria començat a estudiar a l'Estudi General de Lleida quan comptava amb quinze anys.¹³⁴ Aquesta jove edat d'inici dels estudis no era estranya: els únics requisits per accedir a la universitat eren ser home, tenir un coneixement suficient de la llengua llatina —així com de les habilitats de la lectura i l'escriptura— i abonar les taxes corresponents.¹³⁵ En tot cas, es considerava que l'edat mínima per accedir als estudis universitaris era els catorze anys.¹³⁶ Per tant, d'acord amb la historiografia tradicional, Antoni Cerdà hauria de ser localitzat a Lleida a partir del 1405. Alguns autors el situen a la ciutat del Segre durant els anys posteriors: Antoni Mas el troba a Lleida el 1410, mentre Villanueva i Sáinz de Baranda mantenen que Cerdà encara era estudiant en aquest lloc el 1414.¹³⁷ Si es confirmessin aquestes dates, Antoni Cerdà

causar un gran malestar entre els catalans. GAYÀ MASSOT, Ramon. «Comentarios al período preparatorio...», pp. 67-72.

¹³² ASZTALOS, Monika. «The Faculty of Theology», a RIDDER-SYMOENS, Hilde de. (ed.). *A History of the University in Europe. Volume I. Universities in the Middle Ages*. Cambridge University Press, Cambridge, 1992, pp. 433-435.

¹³³ GARCÍA Y GARCÍA, Antonio. «La organización de los estudios...», p. 63; ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «La docència de la Teologia a Lleida, la càtedra del bisbe Conchillos i les altres càtedres teològiques de l'Estudi General», a COMPANYY I CLIMENT, Ximo (ed.). *El bisbe Jaume Conchillos, l'humanisme a Catalunya*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1993, p. 146; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Lérida medieval. Tomo II (siglos XIV-XV)*. Dilagro, Lleida, 1975, pp. 25-26.

¹³⁴ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, pp. 70-71.

¹³⁵ COBBAN, Alan B. *Universities in the Middle Ages...*, p. 25.

¹³⁶ TAMBURRI BARIAN, Pascual. «España en la Universidad de Bolonia: vida académica y comunidad nacional (siglos XIII-XIV)», *Espacio, tiempo y forma. Serie III, Historia Medieval*, 10 (1997), p. 302; BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «Prefaci», a BUSQUETA I RIU, Joan Josep; PEMÁN GAVÍN, Juan (coords.). *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*. Pòrtic, Barcelona, 2002, p. 22.

¹³⁷ MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers...», p. 438; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida a l'època medieval*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1976, p. 37.

hauria coincidit amb una esplendorosa generació d'estudiants que destacarien en diferents àmbits al llarg de la centúria: Alfons de Borja,¹³⁸ Jaume Marquilles, Cosme de Montserrat, Salvador d'Aigües o Nicolau de Montsoriu, entre d'altres.¹³⁹

Malgrat la historiografia, la documentació coneguda no fa referència directa als estudis universitaris d'Antoni Cerdà. Tampoc no expressa, en cap moment, que aquells haguessin tingut lloc a Lleida. De fet, ja el pare Lluís de Vilafranca expressà que *probablemente* [Antoni Cerdà] *hizo sus estudios mayores en la insigne Universidad de Lérida*, el que demostra que no podia afirmar-ho de forma categòrica.¹⁴⁰ Aquest silenci de les fonts no implica, de forma necessària, que Antoni Cerdà no cursés els seus estudis a Lleida, perquè la troballa de documentació referent a l'etapa formativa de qualsevol persona medieval és un fet excepcional.¹⁴¹ Si a aquest fet s'hi afegeix la destrucció i la pèrdua documental que va patir l'Estudi General de Lleida a causa de les diverses convulsions que han afectat la ciutat, és evident la dificultat de localitzar la documentació medieval de la primera institució universitària de la Corona d'Aragó.¹⁴² Per altra banda, tampoc no hi ha cap notícia que Antoni Cerdà obtingués cap benefici eclesiàstic que li permetés finançar els seus estudis universitaris. Aquesta era una pràctica molt habitual entre els clergues —generalment, simples tonsurats, orde que ja

¹³⁸ Alfons de Borja —futur Calixt III— va iniciar els seus estudis a Lleida el 1393, quan comptava amb catorze anys, i els acabà en obtenir els doctorats en Cànon (1411) i Lleis (1413). Sobre Alfons de Borja com a estudiant a Lleida, vegeu ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida (1408-1423) después Papa Calixto III*. Gráficos Academia Mariana, Lleida, 1924; COMPANY I CLIMENT, Ximo. «Lleida en la projecció internacional dels Borja», a BATLLORI I MUNNÉ, Miquel (dir.). *Diplomatari Borja.1*. Edicions Tres i Quatre, València, 2002, pp. 229-242; NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III. En la perspectiva de sus relaciones con Alfonso el Magnánimo*. Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 2005, pp. 40-41.

¹³⁹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 58.

¹⁴⁰ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134v. El pare Vilafranca no critica, però, aquest primer vincle entre Antoni Cerdà i Lleida, possiblement perquè li serveix per explicar la denominació de *cardinalis Ilerdensis* que sempre acompanyava el mallorquí. Lluís de Vilafranca assegura que aquest epítet es deu al fet que Antoni Cerdà obtingué el grau a l'Estudi General de Lleida, ja que assevera que el mallorquí no va ser mai bisbe de Lleida. Sobre la denominació d'Antoni Cerdà com a *cardinalis Ilerdensis*, vegeu l'apartat 3.1 del capítol V.

¹⁴¹ VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Formación para el servicio...», p. 152.

¹⁴² Aquesta pèrdua documental ja ha estat tractada a la introducció d'aquesta tesi. Una de les fonts més utilitzades per conèixer la nòmina d'estudiants són els Registres de Súpliques de l'Arxiu Secret Vaticà, però els únics que contenen dades relatives a Lleida són dels anys 1378, 1386, 1393 i 1394, això és amb anterioritat al possible ingrés d'Antoni Cerdà. MATEU IBARS, Josefina. «*Scholares, bacallarii, doctores y magistri* del Estudio General de Lérida. Contribución a su nómina en los siglos XIV y XV», *Ilerda*, 45 (1984), p. 175.

atorgava la condició eclesiàstica sense haver de complir determinades obligacions—¹⁴³ que cursaven un grau per aspirar amb major facilitat a una prebenda o ofici dins l'Església;¹⁴⁴ els llibres de col·lacions de beneficis a la catedral de Lleida, per exemple, recullen nombrosos casos d'estudiants a qui es proveïen prebendes d'aquest tipus.¹⁴⁵

És probable, per tant, que Antoni Cerdà hagués estudiat en una altra institució universitària, tot i que la documentació consultada, ara per ara, no aporti dades que permetin situar el mallorquí en un centre concret. És ben sabut que molts de mallorquins optaven per cursar els seus graus en alguna de les tretze universitats italianes, ja que havien d'emprendre igualment un viatge marítim perquè Mallorca no comptava amb un estudi general. Si bé es documenten alguns estudiants mallorquins als més propers estudis generals de Lleida o Montpeller, la major part preferia les prestigioses universitats italianes.¹⁴⁶ Un dels centres amb més anomenada de la península Italiana va ser la Universitat de Bolonya, que era molt famosa, sobretot, pels seus estudis jurídics.¹⁴⁷ La presència d'estudiants originaris de la Corona d'Aragó en aquesta institució va ser constant des del segle XIV; els oriüds del Regne de Mallorca suposaven poc més d'una cinquena part del total.¹⁴⁸ Altres centres amb una elevada

¹⁴³ La tonsura era suficient per accedir tant als beneficis eclesiàstics com a les canongies o dignitats catedralícies. De fet, rebre la tonsura no implicava necessàriament que el tonsurat obtingués el presbiterat en el futur. SÁNCHEZ HERRERO, José. «El trabajo del clero en la Edad Media», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 18 (1997), p. 94; HERNANDO DELGADO, Josep. «Irregularitats per il·legitimitat i altres causes i l'accés a l'orde clerical. Diòcesi de Barcelona, segle XV», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 31 (2011-2013), p. 360.

¹⁴⁴ GORT RIERA, Roser. «Els estudiants de l'Estudi General de Lleida», a BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coord.). *Lleida: la ciutat baix medieval (segles XIV-XV)*. Ateneu Popular de Ponent, Lleida, 1998, p. 183.

¹⁴⁵ El 1345 els papa Climent VI va concedir als eclesiàstics que estudiessin o llegissin a l'Estudi General de Lleida la percepció íntegra dels fruits, rèdits i altres ingressos durant un quinquenni. ACL, P6A_M1_P2_C05, pp. 3-5. Vegeu, també, CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios en la catedral de Lleida durante el episcopado de Antoni Cerdà (1449-1459)», *Hispania Sacra* (en premsa).

¹⁴⁶ RAMIS BARCELÓ, Rafael. «Peregrinatio academica: legistas y canonistas de la Corona de Aragón en las universidades italianas durante el Renacimiento», *Miscellanea Historico-iuridica*, 13 (2014), pp. 35-40. Durant la seva estada en aquests centres entraren en contacte amb el nou corrent cultural, que volgueren adoptar, potser amb finalitats més aviat estètiques. BARCELÓ CRESPI, Maria. «L'empremta humanista a les Balears», a DEYÀ BAUZÀ, Miquel Josep (dir.). *Història de les Illes Balears. Volum II. L'època foral i la seva evolució (1230-1715)*. Edicions 62, Barcelona, 2004, p. 223: «A tots ells [els mallorquins formats a Itàlia] els guiava almenys un desig d'estar *à la page*, de seguir si més no una novetat “de moda”, tot i que no sempre la interpretaven en el sentit en què ho feien els humanistes italians ni l'assimilaven amb la profunditat d'aquests.»

¹⁴⁷ De fet, un dels motius de la fundació de la Universitat de Bolonya va ser la necessitat de comptar amb juristes formats en Dret Romà per ocupar oficis a les ciutats del nord d'Itàlia. COBBAN, Alan B. *Universities in the Middle Ages...*, pp. 7-9.

¹⁴⁸ TAMBURRI BARIAN, Pascual. «España en la Universidad de Bolonia...», pp. 296-299.

presència d'estudiants de la Corona d'Aragó varen ser les universitats del nord d'Itàlia, com Pàdua, Pavia, Pisa-Florència i Ferrara, institucions destacades igualment per als estudis jurídics.¹⁴⁹ Les universitats italianes també varen ser els centres predilectes per aquelles persones que desitjaven dur a terme una carrera eclesiàstica a la Cúria Romana.¹⁵⁰ Així, aquests aspirants podien estudiar un grau universitari —preferentment en Cànon— al mateix temps que desenvolupaven els contactes necessaris per promocionar dins la jerarquia eclesiàstica en finalitzar els seus cursos. Al mateix temps, l'Església també exigia, cada vegada més, personal qualificat per ocupar els diferents oficis de la Cúria Romana.

Independentment de la universitat en la qual hagués pogut estudiar, Antoni Cerdà hauria hagut de superar, en primer lloc, els estudis disposats en la Facultat d'Arts. En aquesta primera etapa universitària s'aprofundia en l'estudi del *trivium* —gramàtica, retòrica i lògica— i del *quadrivium* —aritmètica, geometria, astronomia i música—, d'acord amb el pla d'estudis vigent durant tota l'Edat Mitjana. Aquests estudis eren bàsics per accedir amb posterioritat tant als estudis de Filosofia —que es dividia, al seu torn, en tres branques: natural, moral i metafísica—¹⁵¹ com a les altres disciplines superiors —Medicina, Lleis, Cànon, Teologia—. ¹⁵² La durada d'aquesta primera etapa universitària era determinada per cada institució, si bé era habitual que basculés entre els tres i els cinc anys.¹⁵³ Per tant, Cerdà cursà aquests estudis inicials abans de poder incorporar-se a altres graus més elevats.¹⁵⁴

Antoni Cerdà va estudiar Teologia i va obtenir el grau de mestre —doctor— en aquesta disciplina. La documentació expressa, en diverses ocasions —sobretot amb anterioritat a la seva designació com a cardenal—, aquest títol.¹⁵⁵ També alguns autors han fet referència als estudis teològics de Cerdà, que els hauria finalitzat amb tots els

¹⁴⁹ RAMIS BARCELÓ, Rafael. «*Peregrinatio academica...*», p. 43.

¹⁵⁰ HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy. 1417-1464. The Study of a Relationship*. Manchester University Press, Manchester, 1993, pp. 40-41.

¹⁵¹ LEFF, Gordon. «The *Trivium* and the Three Philosophies», a RIDDER-SYMOENS, Hilde de. (ed.). *A History of the University in Europe. Volume I. Universities in the Middle Ages*. Cambridge University Press, Cambridge, 1992, p. 308.

¹⁵² GORT RIERA, Roser. «El camí vers la Universitat...», p. 44.

¹⁵³ VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Formación para el servicio...», p. 153.

¹⁵⁴ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62v.

¹⁵⁵ ASV, Reg. Vat., 385, f. 76r: *Dilecto filio Antonio Cerdani (...) in Theologia magistro (...)*; ADMe, Pergaminos, 785: (...) *in Theologia magistrum (...)*.

honors i sobresortint entre els seus companys de promoció.¹⁵⁶ Per norma general, el grau en Teologia suposava entre dotze i catorze anys d'estudi, basats en la lectura de la Bíblia —que era interpretada d'acord amb els pares de l'Església o altres autoritats de l'Església— i de les *Sentències* de Pere Llombard.¹⁵⁷

Malgrat la tradició historiogràfica que afirma que Antoni Cerdà va obtenir el grau en Teologia a l'Estudi General de Lleida, ja s'ha comentat anteriorment que aquesta institució no va comptar amb una Facultat de Teologia fins al 1430. Per tant, si s'atén la suposada cronologia en què el mallorquí va residir a Lleida com a estudiant —entre el 1405 i, a tot estirar, el 1420—, és evident que Antoni Cerdà no hauria pogut cursar el grau en Teologia a l'Estudi General de Lleida. D'aquesta manera, pren més força la hipòtesi que el mallorquí va estudiar en una universitat diferent de la lleidatana. Això no implica, però, que el grau no li hagués pogut ser conferit per l'Estudi General de Lleida: el dominic fra Francesc Nadal va estudiar Teologia a París, però el 1411 va aconseguir una llicència del papa Benet XIII d'Avinyó per rebre el grau de doctor a l'Estudi General de Lleida, ja que un interdicte pesava sobre la Universitat de París.¹⁵⁸

Per altra banda, la ciutat de Lleida ofería també altres possibilitats per estudiar Teologia a fora de l'Estudi General. Així doncs, la catedral lleidatana comptava amb una escola teològica dedicada a la formació dels tonsurats;¹⁵⁹ si Cerdà havia rebut la tonsura, podria haver freqüentat aquest centre. Per altra banda, tant els franciscans com els dominics tenien lectors de Teologia en els seus respectius convents de Lleida, que tenien la consideració d'estudis generals del respectiu orde.¹⁶⁰ Malgrat que els assistents

¹⁵⁶ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62v: (...) *se graduó de Theología, con universal aplauso de aquella célebre universidad (...)*. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca...*, p. 292; MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 51; STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», pp. 704-705.

¹⁵⁷ COURTENAY, William J. «The Instructional Programme of the Mendicant Convents at Paris in the Early Fourteenth Century», a BILLER, Peter; DOBSON, Barrie (eds.). *The Medieval Church: Universities, Heresy, and the Religious Life*. The Ecclesiastical History Society, The Boydell Press, Woodbridge, 1999, p. 78; ASZTALOS, Monika. «The Faculty of Theology...», pp. 409-417.

¹⁵⁸ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «El bisbat de Lleida i les seves relacions amb el papat», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 105-106.

¹⁵⁹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Escoles i mestres antics de minyons a Lleida*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1970, pp. 4-5.

¹⁶⁰ ASZTALOS, Monika. «The Faculty of Theology...», pp. 414-417. La butlla *Quasi lignum vitae*, expedida el 14 d'abril de 1255 per Alexandre IV, va autoritzar els ordes mendicants a governar els seus propis centres d'ensenyament amb independència de les universitats: bastava que els graus fossin col·locacionats per autoritat del canceller. Això no obstant, Knowles considera que aquesta independència

que comptaven amb preferència eren els futurs lectors de la mateixa comunitat, aquestes lectures també admetien la presència d'estudiants seculars. Això no obstant, els ensenyaments teològics de les lectures conventuals no tenien cap mena de validesa acadèmica, ja que els claustres no tenien la facultat de col·locar graus.¹⁶¹ En tot cas, era molt freqüent que els frares que eren enviats a estudiar en convents ubicats en ciutats universitàries perseguissin l'obtenció del grau,¹⁶² possiblement a través d'un procés de convalidació dels estudis. Antoni Cerdà, per tant, hauria pogut assistir a aquestes lectures, malgrat no ser frare de cap d'aquests ordes. També hauria pogut freqüentar la denominada «càtedra de l'Alba», que els frares menors llegien cada matí a l'església parroquial de Sant Joan, en llengua catalana per facilitar-ne la comprensió al poble.¹⁶³ Tot i això, el fet que, en aquesta càtedra, s'exposessin llibres basats en les Sagrades Escripures implica que no es pugui considerar que es tractava d'un ensenyament teològic pròpiament dit.¹⁶⁴

L'única notícia d'una possible formació en Teologia d'Antoni Cerdà en un lloc diferent de Lleida l'aportà Josep Lladonosa. L'erudit lleidatà va afirmar que el mallorquí va aprofundir en l'estudi de la Teologia a París.¹⁶⁵ El cert és que la Universitat de París va ser, des de la seva fundació, un dels principals centres de formació teològica d'Europa, ja que es nodria de l'experiència en teologia mística i exegesi bíblica de les escoles de l'abadia de Saint Victor i de la catedral de Notre Dame.¹⁶⁶ Malauradament, no hi ha cap més notícia de la plausible estada d'Antoni Cerdà a París, i tampoc Lladonosa no indica la font de la seva asseveració —sols esmentada en aquesta publicació—, de manera que no és possible aprofundir més en aquesta via.

va ser parcial, ja que els estudis generals dels ordes varen ser freqüentats pels integrants del mateix orde, a més de ser obligats a observar els estatuts de les universitats. KNOWLES, David. *The Religious Orders in England*. Cambridge University Press, Cambridge, 1950, p. 190. La butlla és transcrita a DENIFLE, Henricus. *Chartularium Universitatis Parisiensis sub auspiciis Consilii Generalis Facultatum Parisiensium ex diversis bibliothecis tabulariisque collegit. Tomus I. Ex Typis fratrum Delalain, París, 1889, pp. 279-285.*

¹⁶¹ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «La docència de la Teologia...», pp. 142-143.

¹⁶² COURTENAY, William J. «The Instructional Programme...», p. 78.

¹⁶³ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «La càtedra de l'alba. Els estudis i la creació de la Facultat de Teologia», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 261-266.

¹⁶⁴ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «La docència de la Teologia...», p. 144.

¹⁶⁵ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 59

¹⁶⁶ COBBAN, Alan B. *Universities in the Middle Ages...*, pp. 6-7.

Malgrat l'evidència del grau en Teologia aconseguit per Antoni Cerdà, hi ha diversos autors que asseveren que el mallorquí va estudiar a la Facultat de Lleis i Cànon. Així doncs, per exemple, Lladonosa, Barceló i Ensenyat apunten que el mallorquí va aconseguir el doctorat en ambdós Drets,¹⁶⁷ mentre Strnad destaca que Cerdà era un reputat canonista.¹⁶⁸ Aquesta consideració es podria deure a la idea generalitzada que Antoni Cerdà va cursar el seu grau a l'Estudi General de Lleida. Els estudis de Dret —en qualsevol de les seves dues branques— eren els més prestigiosos entre els que s'oferien en aquesta institució. La seva posició restava de manifest no només per la primacia que tenien entre les diverses facultats, sinó, també, pel fet que els estudiants de Dret eren aquells que escollien el rector; aquest, al seu torn, havia de posseir el grau de batxiller en la mateixa Facultat de Lleis i Cànon.¹⁶⁹ Per accedir als estudis jurídics, era necessari haver cursat un trienni a la universitat —generalment, el temps necessari per obtenir el batxillerat en Arts—. ¹⁷⁰ Els estudis de Cànon consistien en l'aprenentatge del *Corpus Iuris Canonici*, mentre els estudiants de Lleis utilitzaven el *Corpus Iuris Civilis*.¹⁷¹ Per tant, tot i el prestigi que l'Estudi General de Lleida pogués tenir en aquestes disciplines, l'estudi d'aquestes seguia el mateix pla que la resta d'institucions universitàries europees. En tot cas, no hi ha cap evidència documental que Antoni Cerdà cursés estudis de Cànon a Lleida. És possible que aquesta afirmació sigui conseqüència d'una confusió entre Antoni Cerdà i el seu nebot Gabriel Cerdà, aquest darrer doctor en Cànon per l'Estudi General lleidatà.¹⁷²

Per la seva banda, no és versemblant l'asseveració de Llorenç Reynés —adoptada després per Mateu Mairata— que Antoni Cerdà va estudiar Cànon i Teologia Moral a Mallorca, després d'haver obtingut un primer grau en Teologia a Lleida.¹⁷³ Mallorca no comptava amb cap centre universitari, ja que l'Estudi General de

¹⁶⁷ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 59; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*, p. 19: «(...) es doctorà en lleis i en dret canònic (...)»

¹⁶⁸ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705.

¹⁶⁹ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El régimen jurídico del Estudio General de Lleida (s. XIII-XVIII)*. Pagès editors, Lleida, 1992, pp. 111-112; PEMÁN GAVÍN, Juan. «El marco jurídico e institucional...», pp. 85-86.

¹⁷⁰ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 64.

¹⁷¹ GARCÍA Y GARCÍA, Antonio. «La organización de los estudios...», p. 61.

¹⁷² CASSANYES ROIG, Albert. «De Mallorca a Nápoles...», p. 103.

¹⁷³ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 63r; MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 51: *Finalizados brillantemente sus estudios, en la Universidad de Lérida se doctoró en Sagrada Teología y regresó a Mallorca al lado de sus padres. Aquí continuó estudiando, aplicándose a los sagrados Cánones y Teología Moral.*

Mallorca no va ser fundat fins al 1483, això és amb posterioritat a la mort d'Antoni Cerdà. En tot cas, cal indicar que cap d'aquests autors no indica, en cap moment, que aquell obtingués un grau a l'illa. Per tant, Cerdà potser va ampliar estudis, tot i que la documentació coneguda no permet, ara per ara, afirmar-ho de forma rotunda.

Tant si Antoni Cerdà va obtenir només el grau en Teologia com si també cursà estudis jurídics, el fet que disposés d'estudis universitaris constitueix una manifestació evident del nivell socioeconòmic al qual havia arribat la seva família. Així doncs, el mallorquí s'hauria pogut costejar els diferents cursos universitaris i el seu propi manteniment fora del nucli familiar, sense que es conegui cap renda o benefici eclesiàstic que li hagués permès obtenir uns ingressos regulars. L'assoliment d'un grau universitari era un acte dispendiós, ja que l'estudiant havia d'abonar totes les despeses generades pel títol, la defensa de les conclusions i la cerimònia de conferiment d'aquell. En el cas del doctorat, l'aspirant també hi havia d'afegir l'import d'un banquet al qual eren convidats tots els assistents a l'acte.¹⁷⁴ Aquests pagaments obligatoris, a més d'una pretensió recaptadora per a les arques de la universitat, també tenien una funció de filtre social dels graduats, ja que els estudiants més modestos no es podien permetre fer-hi front.¹⁷⁵

3. ANTONI CERDÀ I L'ENSENYAMENT UNIVERSITARI

L'obtenció de la llicenciatura implicava la consecució del denominat *ius ubique docendi*, això és la facultat o llicència de poder ensenyar a qualsevol universitat sense la necessitat de superar cap altre examen.¹⁷⁶ Aquest dret es va desenvolupar arran de la creació d'un sistema universitari comú arreu d'Europa i pretenia afavorir la mobilitat dels lectors. Això no obstant, els centres varen tendir a recelar dels mestres que procedien d'altres llocs, de manera que se solia afavorir el doctor que havia cursat el grau en la mateixa universitat en la qual aspirava a impartir docència.¹⁷⁷

¹⁷⁴ VACA LORENZO, Ángel. «Capacidad docente y necesidades funcionales de la nueva feria de los estudios y letras: la Universidad de Salamanca en la Edad Media», a MÍNGUEZ FERNÁNDEZ, José María; SER QUIJANO, Gregorio del (eds.). *La península en la Edad Media. Treinta años después. Estudios dedicados a José-Luis Martín*. Universidad de Salamanca, Salamanca, 2006, pp. 360-361; VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Formación para el servicio...», p. 155.

¹⁷⁵ GORT RIERA, Roser. «Els estudiants de l'Estudi General...», p. 184.

¹⁷⁶ HASKINS, George L. «The University of Oxford and the 'ius ubique docendi'», *The English Historical Review*, 56/222 (1941), pp. 281-292; VACA LORENZO, Ángel. «Capacidad docente y necesidades funcionales...», p. 360.

¹⁷⁷ COBBAN, Alan B. *Universities in the Middle Ages...*, pp. 2-3.

Part de la historiografia sobre Antoni Cerdà afirma que el mallorquí va exercir tasques docents a l'Estudi General de Lleida. Segons els autors que així ho asseveren, l'accés a la càtedra lleidatana no va ser immediat a l'obtenció del grau universitari de doctor, sinó que Antoni Cerdà va tornar primer a Mallorca —en aquest moment professaria com a trinitari—; poc després es traslladà a Lleida per prendre possessió d'una càtedra guanyada en rigorosa oposició.¹⁷⁸ Aquest transferiment hauria estat ordenat pels seus superiors en l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius.¹⁷⁹ Antoni Cerdà demostraria una gran capacitat docent, el que li valdria l'admiració tant dels estudiants com dels altres catedràtics de l'Estudi General de Lleida.¹⁸⁰

Cap dels autors que tracten sobre la docència d'Antoni Cerdà, però, és capaç d'indicar la data d'accés a la càtedra ni el període durant el qual el mallorquí exercí el lectorat a Lleida; només Esteve i Perendreu n'ofereix dades precises: Antoni Cerdà hauria estat catedràtic durant dos anys, entre 1427 i 1429.¹⁸¹ Precisament, la data d'acabament de la docència universitària sí que és compartida pels diferents autors, que coincideixen en indicar que Cerdà renuncià a la càtedra el 1429 per poder assistir al Capítol General dels trinitaris, reunit el 24 d'abril d'aquest any.¹⁸²

Antoni Cerdà hauria posseït fins a quatre càtedres a l'Estudi General de Lleida.¹⁸³ La primera hauria estat la càtedra de Teologia Moral, que, com s'ha indicat, va ser guanyada per rigorosa oposició.¹⁸⁴ Alguns anys més tard, el mallorquí hauria tornat a superar un concurs, el que li permeté regentar la càtedra de Teologia Escolàstica.¹⁸⁵ Segons Bover, durant l'exercici d'aquesta, Cerdà va aplicar un mètode

¹⁷⁸ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 71.

¹⁷⁹ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 63r; MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 54; MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 184.

¹⁸⁰ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 54; Fins i tot, se'l qualifica de *brillante* a GUALLAR PÉREZ, Manuel. *Los concilios tarraconenses celebrados en Lérida (Siglos VI-XV)*. Instituto de Estudios Ilerdenses, CSIC, Lleida, 1975, p. 211.

¹⁸¹ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «La docència de la Teologia...», p. 157.

¹⁸² Sobre el Capítol General trinitari de 1429, vegeu l'apartat 1.1 del capítol II.

¹⁸³ Reynés es limita a indicar que Antoni Cerdà *opusose varias vezes, y siempre con universal aplauso, siendo muchas vezes elegido, para regentas varias Cáthedras*, sense especificar-les. REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 63r.

¹⁸⁴ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 71.

¹⁸⁵ Aquesta va ser la primera càtedra posseïda per Antoni Cerdà, segons MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 184.

pedagògic innovador, tot i que l'erudit no n'aporta cap més informació.¹⁸⁶ La tercera càtedra que Antoni Cerdà hauria posseït seria la càtedra de Sagrada Escriptura, a la qual també hauria accedit després de superar les pertinents oposicions. En el marc d'aquesta, el mallorquí llegiria uns comentaris exegètics que ell mateix hauria redactat, i que haurien estat molt elogiats.¹⁸⁷ Finalment, Antoni Cerdà hauria pogut accedir a la càtedra de Cànon. Aquest fet hauria tingut lloc el 1429, després d'haver guanyat unes oposicions. Tot i això, Cerdà exerciria aquesta càtedra durant alguns pocs mesos, ja que aquell mateix any hi renunciaria per assistir al Capítol General dels trinitaris, com ja s'ha indicat amb anterioritat.¹⁸⁸

La possessió de càtedres per part d'Antoni Cerdà és una circumstància que no compta amb massa evidències de caràcter documental. De fet, l'única referència que se'n té al respecte és el tractament de professor en Teologia que, a vegades, se li concedeix.¹⁸⁹ Aquest fet, doncs, demostra l'efectiu exercici de la docència per part de Cerdà. Això no obstant, les notícies donades pels diferents autors sobre les presumptes càtedres lleidatanes són suficientment inexactes com per permetre dubtar de la veracitat d'aquestes afirmacions. Així doncs, com s'ha pogut observar, Bover indica que cadascuna de les càtedres que va ocupar Antoni Cerdà va ser guanyada per oposició.¹⁹⁰ Aquest procediment selectiu del professorat universitari no sembla donar-se a Lleida abans a la reforma de 1575, duta a terme pel bisbe Antoni Agustí (1571-1576).¹⁹¹ El sistema d'elecció dels catedràtics de l'Estudi General de Lleida va ser objecte de diverses reformes al llarg de l'Edat Mitjana. Així doncs, durant el segle XIV la tria dels catedràtics va ser confiada als clavaris, que eren escollits per la Paeria, pel Capítol

¹⁸⁶ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 71.

¹⁸⁷ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 71; MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 184.

¹⁸⁸ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 71; STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705.

¹⁸⁹ Per exemple, a AHCB, 1B.VI-13, f. 47v: (...) *Antonio Cerdà, in Sacra Pagina professore* (...). L'ús del terme *magister* és més confús, ja que aquest pot fer referència només a l'obtenció del grau de mestre en Teologia —equivalent al de doctor, utilitzat aquest en les facultats jurídiques i mèdiques—, sense necessitat de desenvolupar també tasques docents. Això no obstant, a vegades sí que *professor* i *magister* tenen un significat anàleg, com a SCHLOSSER, Marianne. «Bonaventure: Life and Works», a HAMMOND, Jay M.; HELLMANN, J. A. Wayne; GOFF, Jared (eds.). *A companion to Bonaventure*. Brill, Leiden, 2014, p. 19.

¹⁹⁰ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 71.

¹⁹¹ GAYÀ MASSOT, Ramon. «Provisión de las cátedras en el Estudio General de Lérida», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 30/2 (1957), pp. 271-274.

catedralici i pel mateix Estudi General.¹⁹² El privilegi de Saragossa de 12 de març de 1399, expedit per Martí l'Humà, va suposar la modificació del procediment: l'elecció dels catedràtics va recaure, en darrera instància, a una comissió escollida pel Consell Particular del rector de l'Estudi General; aquesta comissió havia de presentar una terna de noms als clavaris, que, al seu torn, triaven el candidat que consideraven més idoni.¹⁹³ També Alfons el Magnànim va voler modificar el sistema d'elecció dels catedràtics, però la seva reforma, disposada el 15 de juny de 1431, va haver de ser derogada el 10 d'octubre següent a causa de la seva escassa acceptació.¹⁹⁴ Per tant, no es pot considerar que hi hagués oposicions per accedir a les càtedres. Així mateix, i d'acord amb la cronologia que indica la historiografia, l'accés d'Antoni Cerdà a la docència a l'Estudi General de Lleida hauria estat regulada pel privilegi del rei Martí de 1399 o, menys probablement, per la disposició d'Alfons el Magnànim de 1431. L'elecció directa del catedràtic constituïa un principi clau en ambdós casos.

Un altre element que crida l'atenció és el fet que Antoni Cerdà ocupés un total de tres càtedres de Teologia —Moral, Escolàstica i Sagrada Escriptura— en un moment que tots els autors situen abans de 1429. Com ja s'ha indicat, l'Estudi General de Lleida no va erigir la pròpia Facultat de Teologia fins al 1430. Per tant, amb anterioritat a aquesta data, no hi podia haver catedràtics de Teologia a la institució lleidatana. L'única excepció la constituïa el lector de la ja esmentada «càtedra de l'Alba», sempre regida pels frares franciscans, malgrat que el salari del titular era abonat pel municipi.¹⁹⁵ Per tant, si Antoni Cerdà va renunciar a la càtedra el 1429 per poder assistir al Capítol General dels trinitaris, no pogué ser catedràtic de Teologia. En el cas que, realment, hagués estat titular d'una càtedra teològica, l'exercici d'aquesta s'hauria de situar amb posterioritat a la fundació de la Facultat de Teologia, per tant, en una data posterior a l'acceptada per la historiografia tradicional.

¹⁹² LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 31. En un primer moment, cadascuna de les tres institucions esmentades elegia dos clavaris. El 1413, i a instàncies del papa Benet XIII d'Avinyó, el nombre de clavaris es va reduir a tres.

¹⁹³ GAYÀ MASSOT, Ramon. «Provisión de las cátedras...», pp. 258-262.

¹⁹⁴ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El règimen jurídic...*, p. 154.

¹⁹⁵ El 10 de febrer de 1419, Joan Nebot va afirmar que llegia ordinàriament la ciència teològica a l'Estudi General de Lleida, però que no percebia el salari corresponent. El Consell General de la Paeria va disposar que Jaume Soler, clavari de l'Estudi, li abonés set o vuit lliures com a remuneració de la seva lectura. AML, Consells generals, 407, f. 46r. Pel que fa als salaris dels catedràtics, vegeu DELGADO CRIADO, Buenaventura. *El cartulario del colegio universitario...*, pp. 35-36.

Una altra possibilitat és que Antoni Cerdà hagués estat titular d'una càtedra de Cànon, la darrera que va posseir, segons Bover.¹⁹⁶ En aquest cas, Cerdà hauria d'haver obtingut un grau en Cànon, fet que no és corroborat per la documentació; no s'ha d'oblidar que aquesta esmenta únicament que el mallorquí era mestre o professor en Teologia o *Sacra Pagina*. Això condueix a pensar, doncs, que aquesta possibilitat ha de ser descartada, de manera que la suposada possessió de la càtedra de Cànon seria el resultat d'una errada —potser una confusió entre *Sacra Pagina* i Sagrats Cànon— o d'una invenció. El cert és que aquesta notícia no és trobada fins a l'obra de Bover, això se situa en un moment molt tardà (1838) pel que respecta a les biografies de Cerdà.

La darrera possibilitat és que Antoni Cerdà no hagués ocupat cap càtedra universitària, sinó que s'hagués dedicat a la docència en una altra institució. De fet, és factible que hagués estat mestre en una escola a Mallorca, en la qual hi hagués impartit lliçons de Teologia.¹⁹⁷ Sigui com sigui, els documents són molt poc detallats i l'única informació que proporcionen és un tractament poc definit. A diferència de Calixt III, que va explicitar en una butlla l'exercici d'una càtedra a Lleida,¹⁹⁸ no es té constància que Antoni Cerdà realitzés un escrit similar. Per tant, ara per ara només és possible formular hipòtesis sobre la docència duta a terme pel mallorquí, fos a Lleida, a Mallorca o a un centre que no hagi estat encara identificat.

¹⁹⁶ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 71.

¹⁹⁷ Sobre aquesta possibilitat, vegeu el punt 2 del capítol III.

¹⁹⁸ COMPANY I CLIMENT, Ximo. «Els Montcada i el primer papa Borja», a COMPANY I CLIMENT, Ximo (ed.). *Els Montcada i Alfons de Borja a la Seu Vella de Lleida*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1991, p. 34; NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, p. 40, nota 60.

II. ANTONI CERDÀ I ELS ORDES RELIGIOSOS

Professar en un orde religiós era una de les principals formes de vida cristiana. A diferència del clergat secular, els regulars estaven sotmesos a l'observança d'una regla que en codificava la quotidianitat. L'Edat Mitjana va veure el sorgiment de diversos ordes religiosos i altres formes de vida espirituals. Així, és ben sabut que l'Alta Edat Mitjana va significar l'auge dels ordes monàstics, entre els quals varen destacar els benedictins, els cluniacencs i els cistercencs. Això no obstant, el segle XI va marcar també una nova forma de viure el cristianisme; mentre els ordes eremítics —com els camaldulesos— cercaven aprofundir en la vida contemplativa a través de la solitud, els canonges regulars volgueren compatibilitzar les regles monàstiques amb l'activitat pastoral i apostòlica que el clergat secular s'havia anat atribuint.

Els canvis en l'espiritualitat cristiana del segle XII, juntament amb el desenvolupament del món urbà medieval, varen provocar el sorgiment dels ordes mendicants en el segle XIII, els més importants dels quals varen ser els franciscans i els dominics, sense perjudici d'altres ordes menors, com els carmelites o els agustinians. Tampoc no es poden deixar de banda els ordes militars —sobretot templers i hospitalers—, que nasqueren en el marc de les Croades i de la guerra per a la recuperació dels Sants Llocs, tot i que també eren hereves d'aquelles comunitats que perseguïen la protecció dels pelegrins que visitaven Terra Santa. De forma similar, els ordes redemptoristes —trinitaris i mercedaris— varen aparèixer en un context de lluita entre cristians i infidels, si bé la seva tasca, més que guerrera, perseguia l'alliberament dels captius en mans dels descreguts.

El final de l'Edat Mitjana es va veure afectat per un seguit de moviments que exigiren una nova espiritualitat; la *devotio moderna* i el beguinatge en constitueixen, probablement, els exemples més destacats.¹ Per tot plegat, es pot considerar que els ordes religiosos constituïren un dels elements claus del món medieval, i que, a través d'aquests, els homes i les dones visqueren la seva pròpia espiritualitat.²

¹ GARCÍA DE CORTÁZAR, José Ángel. *Historia religiosa del Occidente medieval (años 313-1464)*. Akal, Madrid, 2012, pp. 484-486; MADIGAN, Kevin. *Medieval Christianity. A New History*. Yale University Press, New Haven, 2015, pp. 410-412; MELVILLE, Gert. *The World of Medieval Monasticism. Its History and Forms of Life*. Cistercian Publications, Collegeville, 2016, pp. 276-280.

² Els ordes religiosos han estat amplament estudiats, si bé manquen obres de síntesi recents que els abordin en la seva generalitat. Al contrari, els estudis referents als ordes religiosos en cada territori

Antoni Cerdà va establir lligams amb diversos ordes religiosos, tot i que aquestes relacions varen presentar un caràcter molt diferent. Així, ja s'ha indicat com la historiografia tradicional manté, en tot moment, que el mallorquí havia professat a l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius. Aquesta asseveració obliga, doncs, a analitzar amb una certa profunditat el vincle de Cerdà amb aquest orde redemptorista. Això no implica, però, que s'hagin de deixar de banda la resta d'ordes. Antoni Cerdà va establir una sèrie de relacions econòmiques amb monestirs benedictins, camaldulesos i cistercencs; tots aquests seran objecte d'estudi en el seu apartat corresponent. En darrer lloc, Cerdà va tenir també alguns contactes esporàdics amb ordes militars. En aquest capítol, doncs, es pretén aprofundir en totes aquestes connexions entre Antoni Cerdà i les diferents congregacions religioses.

1. L'ORDE DE LA SANTÍSSIMA TRINITAT I DE LA REDEMPCIÓ DE CAPTIUS

El 1194, Joan de Mata va establir una comunitat d'eremites en unes terres donades per la comtessa Margarida de Borgonya. Aquest primer grup, entre els quals es comptava Fèlix de Valois, va orbitar al voltant del mencionat Joan de Mata, del seu propòsit redemptorista i de la casa de Cerfroid,³ seu des de la qual s'expandiria el nou orde amb el sorgiment de les cases de Planels (1194) i Bourg-la-Reine (1198). El 17 de desembre de 1198, el papa Innocenci III va aprovar la Regla de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius a través de la butlla *Operante divine dispositionis clementia*.⁴ A partir d'aquest moment, l'orde trinitari es va estendre amb rapidesa per

particular són molt nombrosos. Per citar alguns exemples que tracten sobre els ordes en general, LECLERCQ, Jean; VANDENBROUCKE, François; BOUYER, Louis. *La spiritualité du Moyen Age*. Aubier, París, 1961; LAWRENCE, Clifford Hugh. *Medieval Monasticism. Forms of Religious Life in Western Europe in the Middle Ages*. Longman, Londres, 1984; LAWRENCE, Clifford Hugh. *The Friars. The Impact of the Early Mendicant Movement on Western Society*. Longman, Londres, 1994; BOSI, Roberto (ed.). *Gli ordini religiosi. Storia e spiritualità*. Nardini, Florència, 1997; MELVILLE, Gert. *The World of Medieval Monasticism...*

³ Sobre la casa de Cerfroid, vegeu CIPOLLONE, Giulio. *Studi intorno a Cerfroid, prima casa dell'ordine trinitario (1198-1429)*. Ordinis Trinitatis Institutum Historicum, Roma, 1978, que, tot i la seva antiguitat, constitueix el millor estudi sobre la primera casa trinitària.

⁴ ASV, Reg. Vat., 4, ff. 126v-128r. Transcrit a CIPOLLONE, Giulio. *Cristianità-Islam. Cattività e liberazione in nome di Dio. Il tempo di Innocenzo III dopo «il 1187»*. Pontificia Università Gregoriana, Roma, 2003, pp. 501-503. La regla trinitària havia estat redactada per Joan de Mata, que hi havia incorporat les propostes del bisbe de París Eudes de Sully, de l'abat del monestir de canonges regulars de Sant Víctor de París, i del mateix papa Innocenci III. El text es basava en la regla agustiniana. GRAY, Margaret. *The Trinitarian Order in England. Excavations at Thelsford Priory*. Tempus Reparatum, Oxford, 1993, p. 11; XANDRI I SOLÉ, Joana; GONZÁLEZ PÉREZ, Joan Ramon. «Origen de l'Orde de la

França.⁵ El principal element distintiu dels trinitaris fou la seva dedicació a la redempció de captius, això és de cristians que restaven presoners en terres d'infidels, sobretot a la Mediterrània —principal frontera era la Cristiandat i el món islàmic— i al Pròxim Orient: els trinitaris en pagaven el degut rescat, o bé s'oferien ells mateixos per substituir el captiu en cas que aquest no tingués recursos per abonar l'alliberament o corregués el risc d'apostatar.⁶ Per aquest motiu, la regla trinitària va disposar que una tercera part dels béns que s'obtinguessin s'havia de destinar al pagament de la redempció dels captius, mentre la resta serviria per a tasques de misericòrdia a les cases i hospitals trinitaris i per al manteniment de la mateixa comunitat.⁷

La historiografia sobre Antoni Cerdà tendeix a considerar de forma majoritària que el mallorquí va professar com a frare a l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius després de l'obtenció del grau universitari a l'Estudi General de Lleida. La professió de Cerdà en aquest orde el revesteix d'un caràcter especial, ja que es tractaria de l'únic trinitari que hauria arribat a ser distingit amb la porpra cardenalícia.⁸

Santíssima Trinitat i la seva expansió inicial per les terres de Lleida, al segle XII-XIII», a TORRES, Miquel; GABARRA, Dolors; GONZÁLEZ, Joan Ramon; SANAHUJA, Josep (coords.). *Trinitaris a les terres de Lleida: Els convents d'Avinganya, Lleida, Anglesola i Bellvís*. Grup de Recerques de les Terres de Ponent, Sant Martí de Maldà, 2012, p. 175.

⁵ El 1209 hi havia trenta cases trinitàries; el 1219 ja n'eren quaranta-tres. XANDRI I SOLÉ, Joana; GONZÁLEZ PÉREZ, Joan Ramon. «Origen de l'Orde...», p. 178. Cal destacar la fundació de la casa trinitària de París, ubicada devora la capella de Saint Maturin: la seva importància donà lloc a què els frares trinitaris també fossin coneguts com a «maturins». KNOWLES, David. *The Religious Orders in England*. Cambridge University Press, Cambridge, 1950, p. 202.

⁶ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «Un nou impuls: l'arribada i l'expansió dels ordes mendicants», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 141.

⁷ CIPOLLONE, Giulio. *Studi intorno a Cerfroid...*, pp. 99-105. L'austeritat fou practicada pels trinitaris. Per exemple, els frares sols podien comprar els aliments que no produïen, i no menjaven ni carn ni peix, ni bevien vi. A més, era prohibit cavalcar a cavall, sinó que només els hi era permès muntar en ases. Per aquest motiu, els trinitaris, a vegades, eren coneguts com a *Donkey Brothers*. En tot cas, les reformes de les constitucions acabaren per abolir aquesta disposició, ja que provocava que persones d'origen noble no professessin en l'orde. GRAY, Margaret. *The Trinitarian Order in England...*, pp. 11-12.

⁸ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario biografico degli Italiani*, XXIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1979, p. 706.

1.1. La historiografia tradicional: la carrera trinitària d'Antoni Cerdà

Com s'ha indicat, la historiografia sobre Antoni Cerdà remarca la professió del mallorquí en l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius.⁹ Tot i aquesta coincidència a l'hora de reconèixer que fou frare trinitari —o maturí—, no hi ha, en canvi, un acord referent al lloc en el qual Cerdà hauria dut a terme la seva professió. La major part dels autors afirmen que aquesta va tenir lloc al convent del Sant Esperit de la ciutat de Mallorca. Així ho assenyalaren, per exemple, alguns dels primers autors que tractaren sobre Antoni Cerdà, com John Blakeney,¹⁰ el pare Figueres,¹¹ Alfonso Chacón —en la seva versió de 1677—,¹² Bonaventura Baro —que inclogué el mallorquí entre els *nobiles alumni* del convent de la ciutat insular—¹³ o Llorenç Reynés.¹⁴ La professió mallorquina d'Antoni Cerdà també fou recollida pels erudits del segle XIX, com puguin ser Joaquim Maria Bover,¹⁵ Joan Verger o Antonio de la

⁹ Miranda adverteix que una biografia afirma que Antoni Cerdà era mercedari. MIRANDA, Salvador. «Cerdà i Lloscos, O.S.S.T., Antonio», *The Cardinals of the Holy Roman Church*, nota 1. [Recurs electrònic]. goo.gl/Y7Dtay [Consulta: 23 d'agost de 2017]. El més probable és que es tracti d'una confusió entre els dos ordes redemptoristes. Per altra banda, Aliaga remarca que Antoni Cerdà va pertànyer a la branca calçada dels trinitaris (ALIAGA ASENSIO, Pedro. «Cerdá y de Lloscos, Antonio», a ANES Y ÁLVAREZ DE CASTRILLÓN, Gonzalo (dir.). *Diccionario Biográfico Español*, XIII. Real Academia de la Historia, Madrid, 2009, p. 201), una observació anacrònica, ja que la separació entre les branques calçada i descalça dels trinitaris no va tenir lloc fins al 1599.

¹⁰ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos. Siglo Tercero. Contiene la Historia de los Conventos, de las Provinciales, y de las Personas Insignes, que florecieron en dicha Provincia. Epítome. De los Reverendísimos Padres Ministros Generales, que gobernaron Nuestra Religión en dicho Siglo. 1770*, BPM, Manuscrit 49, f. 62r.

¹¹ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis de Redemptione Captivorum*. Apud Franciscum de Rubeis, Verona, 1645, p. 184.

¹² CHACÓN, Alfonso. *Vitæ, et res gestæ pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiæ usque ad Clementem IX P.O.M. Tomus secundus*. Cura, et sumptib. Philippi et Ant. de Rubeis, Roma, 1677, col. 969.

¹³ BARO, Bonaventura. *Annales ordinis Sanctissimæ Trinitatis Redemptionis Captivorum fundatoribus sanctis Ioanne de Matha et Faelice de Valois, tomus primus. Primam centuriam annorum complexus, hoc est ab anno Christi 1198, ad annum 1297*. Typis Angeli Bernabò, Roma, 1684, p. 144.

¹⁴ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 63r.

¹⁵ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Imprenta Nacional de Juan Guasp, Palma, 1838, p. 71. L'obra de Bover pot conduir a confusió, perquè no indica de forma explícita en quin convent va professar Cerdà, sinó que diu, exactament, *Abrazó después el estado religioso, recibiendo el hábito de trinitario en el convento de Sancti Spiritus de esta ciudad*. La darrera ciutat a la qual es fa referència en el text és Lleida, però també es pot interpretar que *esta ciudad* faci al·lusió a Palma, des d'on escriu Bover. En tot cas, l'autor clarifica, trenta anys més tard, aquesta ambigüitat i opta obertament pel convent dels trinitaris de

Asunción,¹⁶ i s'ha mantingut, també, en els autors posteriors, com Mateu Mairata, March i Rosselló Vaquer o Esteve i Perendreu —seguint Sainz de Baranda i Jaime Villanueva—.¹⁷ També Xamena i Riera indicaren que «un trinitari famós del convent del Sant Esperit de Ciutat fou Fra Antoni Cerdà Lloscos».¹⁸ Evidentment, els mateixos trinitaris mallorquins, com fra Joan Servera, també defensaren que Cerdà professà en la casa que l'Orde tenia a la ciutat de Mallorca.¹⁹ Això no obstant, no es pot negar, per altra banda, un destacable interès dels frares trinitaris mallorquins en vincular una figura tan important com Antoni Cerdà al seu convent.

Tot i l'elevat nombre d'autors que assegurin que Antoni Cerdà professà a la casa trinitària de Mallorca, n'hi ha d'altres que defensen que el mallorquí va rebre l'hàbit de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius en el convent del Sant Esperit de Lleida. Josep Lladonosa va ser l'autor que recollí aquesta notícia, de la qual també se n'ha fet ressò Roser Sabanés.²⁰ És possible que aquesta vinculació d'Antoni Cerdà amb la casa trinitària de Lleida es basi en l'afirmació que el mallorquí va ser, també, catedràtic de l'Estudi General de Lleida. De fet, Gabriel Mateu Mairata assegura que Cerdà va professar en el convent trinitari de la ciutat de Mallorca i que, si retornà a

Mallorca. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares. Tomo I*. Imprenta de P. Gelabert, Palma, 1868, p. 180.

¹⁶ VERGER, Juan. *Breve historia de la villa de Santa Margarita escrita en latín por el Dr. D. Juan Verger Presbítero y Rector de la Iglesia parroquial de dicha villa. Traducida al castellano por D. Simón Alzina Presbítero y Rector del Colegio de N. Señora de la Sabiduría. Año de 1830*. Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, Palma, 1884, p. 98; LA ASUNCIÓN, Antonio de. *Diccionario de escritores trinitarios de España y Portugal. Tomo primero*. Imprenta de Fernando Kleinbub, Roma, 1898, p. 147.

¹⁷ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca*. Cort, Palma, 1981, p. 54; MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida. Volum primer. De la Prehistòria al segle XVI*. Ajuntament de Santa Margalida, Santa Margalida, 1981, p. 184; ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «La docència de la Teologia a Lleida, la càtedra del bisbe Conchillos i les altres càtedres teològiques de l'Estudi General», a COMPANYY I CLIMENT, Ximo (ed.). *El bisbe Jaume Conchillos, l'humanisme a Catalunya*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1993, p. 157.

¹⁸ XAMENA FIOL, Pere; RIERA MONTSERRAT, Francesc. *Història de l'Església a Mallorca*. Editorial Moll, Palma, 1986, p. 92.

¹⁹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense que contiene varios y curiosos monumentos recojidos los unos y compuestos los otros. Tomo II*. 1825, AMP, Manuscrits, Llabrés, 71, p. 461.

²⁰ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida*, I. F. Camps Calmet, Editor, Tàrrrega, 1972, p. 628: «(...) vingué a estudiar a Lleida, on rebé l'hàbit de l'Orde de la Santa Trinitat.»; SABANÉS I FERNÁNDEZ, Roser. «Els concilis de Lleida de 1200 a 1460», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 72.

Lleida, va ser per ordre dels seus superiors.²¹ Aquesta interpretació, però, no deixa de ser dubtosa, ja que, segons el pare Pedro Aliaga, era molt excepcional que un frare trinitari pogués canviar de casa i, si es donava el cas, la seva obligació era tornar al més aviat possible al seu convent originari.²² En canvi, Llorenç Reynés esmenta que la professió lleidatana d'Antoni Cerdà va ser proposada, de forma errònia, pel trinitari José Rodríguez, segurament perquè aquest havia lligat l'èxit d'Antoni Cerdà a l'Estudi General de Lleida amb l'adquisició de l'hàbit en la casa trinitària de la ciutat del Segre.²³

Les dues possibilitats són plausibles, ja que tant Lleida com Mallorca comptaven amb una casa maturina en la qual hagués pogut professar Antoni Cerdà. Els trinitaris s'establiren a les terres de Ponent ja a principis del segle XIII, quan es dugueren a terme les fundacions d'Avinyana (Seròs) i Lleida, segons la tradició, pel mateix Joan de Mata.²⁴ Així, si Antoni Cerdà hagués professat a la casa lleidatana, hauria residit en el convent dels trinitaris, que estava ubicat al barri de Cappont, a l'actual carrer dels Trinitaris. Devia ser una casa important, ja que la seva església hauria estat —segons Bover— l'escenari de la coronació de Jaume I.²⁵ Malauradament, el coneixement que, ara per ara, se'n té d'aquesta casa és molt escàs i parcial, i es limita a algunes concessions reials.²⁶

Pel que respecta a la casa de Mallorca, els trinitaris arribaren a l'illa poc després de la conquesta de 1229, gràcies a la donació realitzada per la infanta Constança d'Aragó, vídua de Guillem Ramon de Montcada. El 1299 s'establiren al convent del Sant Esperit —actual Sant Felip Neri—, lloc en el qual residiren fins a la

²¹ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, pp. 51-54.

²² ALIAGA ASENSIO, Pedro. «Los trinitarios. Historia breve de la Orden de la Santísima Trinidad», a TORRES, Miquel; GABARRA, Dolors; GONZÁLEZ, Joan Ramon; SANAHUJA, Josep (coords.). *Trinitaris a les terres de Lleida: Els convents d'Avinyana, Lleida, Anglesola i Bellvís*. Grup de Recerques de les Terres de Ponent, Sant Martí de Maldà, 2012, p. 141

²³ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, ff. 62v-63r.

²⁴ Sobre la casa d'Avinyana, vegeu XANDRI I SOLÉ, Joana; GONZÁLEZ PÉREZ, Joan Ramon. «Origen de l'Orde...», pp. 184-193. És interessant remarcar que aquest convent va ser posat sota la protecció dels Montcada. Vegeu, per a aquesta qüestió, ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca; ESCOLÀ I PONS, Marc. «Avinyana i els Montcada: la transformació d'una casa trinitària en panteó familiar», *D'Art*, 13 (1987), pp. 147-182.

²⁵ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense...*, p. 458.

²⁶ TRIGO PRUNERA, Maria; MOYA GARRA, Andreu. «El convent dels trinitaris», a BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coord.). *Lleida: del municipi a l'Estudi General (segle XIII)*. Ateneu Popular de Ponent, Lleida, 1997, pp. 82-83.

desamortització del segle XIX.²⁷ Els trinitaris mallorquins combinaren la seva activitat redemptorista amb l'administració de l'Hospital del Sant Esperit, que estava dedicat, sobretot, a l'acolliment dels orfes.²⁸ Si Antoni Cerdà hagués professat a la casa de Mallorca, hauria viscut en un convent en expansió, ja que el 1456 els trinitaris adquiriren algunes cases veïnes per ampliar l'edifici.²⁹ Sigui com sigui, hi hauria residit durant pocs anys, perquè, com s'ha indicat anteriorment, potser hauria estat traslladat a Lleida per llegir la càtedra en el seu prestigiós Estudi General.³⁰

El lloc on va professar Antoni Cerdà no és l'única incògnita sobre la vida regular del mallorquí. Una altra qüestió debatuda és el moment en què va tenir lloc l'adquisició dels hàbits trinitaris, sobretot en relació a la seva canongia.³¹ Així doncs, bona part dels autors que han tractat sobre Antoni Cerdà s'han fet ressò de la notícia que aquest va ser proveït d'una canongia a Mallorca just després de l'obtenció del grau universitari. Com s'ha indicat poc abans, aquest és el mateix moment en què la historiografia situa la professió trinitària de Cerdà. Per aquest motiu, la majoria d'autors —com John Blakeney, el pare Figueres, Lorenzo Cardella, Jaume Caresmar, José Pleyán de Porta, Joan Francesc March i Ramon Rosselló Vaquer, Gabriel Ensenyat i Maria Barceló o Gabriel Seguí— consideren que Antoni Cerdà va renunciar, en aquest moment, a la seva prebenda catedralícia per abraçar l'estat regular.³² Antoni Mas, per la seva banda, va

²⁷ CAMPANER Y FUERTES, Álvaro. *Cronicón Mayoricense*. Sa Nostra, Palma, 2007, p. 28.

²⁸ BARCELÓ CRESPI, Maria; ROSSELLÓ BORDOY, Guillem. *La ciudad de Mallorca. La vida cotidiana en una ciudad mediterránea medieval*. Leonard Muntaner, Palma, 2006, pp. 364-365. Aquest hospital era conegut com a «Hospital dels Rossos» a causa del color de la vesta dels interns. La institució ja funcionava abans de l'establiment dels trinitaris en aquest, fet que hauria tingut lloc cap al 1299; fins aleshores, potser hauria estat administrat per l'Orde dels Hospitalers del Sant Esperit.

²⁹ PONS I LLINÀS, Nicolau. *Història i afers dels religiosos a les Illes Balears. (Segles XIII a XX). Volum I*. Vicaria Episcopal per a la Vida Religiosa, CONFER Regional de les Illes Balears, Palma, 1998, p. 67.

³⁰ Sobre aquesta qüestió, vegeu el capítol I.

³¹ La qüestió de la concessió de la canongia es recupera al capítol III.

³² REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 62r; FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 184; CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa. Tomo terzo*. Stamperia Pagliarini, Roma, 1793, p. 108; ACL, P1_M3_P4_C03, n. 8, f. 267r (Jaume Caresmar); PLEYÁN DE PORTA, José. *Apuntes de historia de Lérida, ó sea compendiosa reseña de sus mas principales hechos desde la fundación de la ciudad hasta nuestros tiempos, con noticias de sus monumentos, de su universidad y varones ilustres que han florecido en ella, de los escritores leridanos, así como también de su comercio, industria y agricultura, usos y tradiciones populares*. Imprenta de Carruez, Lleida, 1873, p. 342; MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 184; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Humanisme i Renaixement a Mallorca: noves dades, nova periodització», *eHumanista/IVITRA*, 1, 2012, p. 111; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats. Un cercle humanista a l'entorn de la Seu de Mallorca (1450-1550)*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2013, p. 19; SEGUÍ TROBAT, Gabriel.

una mica més enllà i afirma que Cerdà no va renunciar només al seu canonicat, sinó també a la càtedra que ja ostentava a l'Estudi General de Lleida.³³ En canvi, Gabriel Mateu Mairata assegura que, en tornar a Mallorca després de la seva estada estudiantil a la ciutat del Segre, Antoni Cerdà ja havia decidit professar en l'orde trinitari. Per aquest motiu, no s'hauria presentat a les oposicions convocades per cobrir la canongia vacant. Aquesta decisió anava en contra de la voluntat dels seus pares —que, atenent les capacitats intel·lectuals i morals del seu fill, l'insistien perquè es presentés a les oposicions—, però Esteve Cerdà i Elionor de Lloscos es deixaren convèncer fàcilment, perquè *como cristianos que eran, quedaron conmovidos y edificados ante el gesto de su hijo*.³⁴ D'aquesta manera, Antoni Cerdà quedava consagrat a l'orde dels trinitaris fins a la seva mort. Finalment, alguns pocs autors, entre els quals cal destacar Antonio de la Asunción, no esmenten enlloc que Antoni Cerdà posseís una canongia en el moment d'accedir a l'estat regular.³⁵ Sigui com sigui, si la professió es va dur a terme, el mallorquí havia de comptar, necessàriament, amb els vint anys complits, ja que l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius no admetia novicis més joves.³⁶

A partir del moment de la seva professió religiosa, Antoni Cerdà hauria iniciat una brillant carrera trinitària que l'hauria portat a ascendir en la jerarquia de l'Orde. De fet, segons Joan Verger —i March i Rosselló Vaquer, que es fonamenten bàsicament en la seva autoritat— Antoni Cerdà va ser elegit ministre provincial de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius de la Província d'Aragó.³⁷ Aquest nomenament implicaria, per tant, que el mallorquí hauria arribat al vèrtex de la jerarquia trinitària en la província que englobava les cases de Catalunya, Aragó, Mallorca i València.³⁸ Aquesta província comptava amb unes ordenacions específiques, que havien estat elaborades en el Capítol Provincial de 1390.³⁹ Sigui com sigui, el nomenament

La litúrgia de la Seu fa cinc-cents anys. La consuetud de sagristia de 1511 de la Seu de Mallorca. Volum II: edició del text. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2015, p. 413, nota 1117.

³³ MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers: l'extracció social i el patrimoni del cardenal Antoni Cerdà i del canonge Gabriel Cerdà (segles XV-XVI)», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *Al tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2000, p. 438.

³⁴ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, pp. 51-52. Segurament seguint REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 63r.

³⁵ LA ASUNCIÓN, Antonio de. *Diccionario de escritores trinitarios...*, p. 147.

³⁶ GRAY, Margaret. *The Trinitarian Order in England...*, p. 11.

³⁷ VERGER, Juan. *Breve historia de la villa...*, p. 98; MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 184.

³⁸ Els trinitaris comptaven amb onze províncies: sis a França i les províncies d'Anglaterra, Escòcia, Castella, Aragó i Portugal. ALIAGA ASENSIO, Pedro. «Los trinitarios...», p. 140.

³⁹ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. iiiiv.

d'Antoni Cerdà com a ministre provincial no és documentada per cap font. Tampoc el pare Llorenç Reynés l'esmenta en aquest càrrec en la relació de ministres provincials que aporta en la seva crònica de l'orde.⁴⁰ En conseqüència, no hi ha cap evidència de l'ostentació d'aquest càrrec per part del mallorquí. Podria ser que Verger s'hagués equivocat de càrrec, ja que el terme «ministre» va ser utilitzat de forma assídua pels trinitaris per designar els seus diferents càrrecs i superiors. Així doncs, cada casa comptava amb un ministre —si bé, sovint, era denominat «prior»—,⁴¹ que també exercia les funcions de procurador. A més, cada cert nombre de cases també era posat sota el govern d'un ministre general.⁴² Antoni Cerdà hauria pogut ocupar qualsevol d'aquests càrrecs intermedis. Més probable és que els autors abans esmentats confonguessin l'ofici de ministre general amb el fet que Antoni Cerdà fos enviat al Capítol General de 1429 en qualitat de representant de tota la Província d'Aragó, com s'indica una mica més avall.

Si bé el càrrec de ministre provincial d'Aragó és una notícia que sols és documentada en pocs casos, la historiografia sobre Antoni Cerdà sí que tendeix a considerar el Capítol General de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius de 1429 com un dels esdeveniments més importants en la vida del mallorquí. D'acord amb la regla dels trinitaris, el Capítol General era la reunió en la qual participaven els representants de cadascuna de les cases trinitàries. Aquest s'havia de reunir anualment a la casa de Cerfroid (comtat d'Amiens, diòcesi de Meaux), que era considerada la casa-mare de l'Orde; de fet, el ministre general de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius n'era el superior.⁴³ També es disposava que la data de la convocatòria havia de ser el dissabte immediatament anterior al quart diumenge després de Pasqua —tot i que, en un primer moment, el Capítol General es reunia durant l'octava de la Pentecosta—: el Capítol General de 1429 va ser el 24 d'abril. Finalment, la reunió havia de tenir lloc després de l'ofici de Vespres.⁴⁴

Antoni Cerdà hauria estat elegit per assistir a la reunió del Capítol General dels trinitaris. Podria ser que Antoni Cerdà hi acudís en qualitat de ministre de la seva casa —mallorquina o lleidatana—. Ara bé, Reynés indica que el mallorquí hi va assistir com

⁴⁰ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. iiii.

⁴¹ KNOWLES, David; HADCOCK, R. Neville. *Medieval Religious Houses. England and Wales*. Longman, Londres, 1971, p. 205.

⁴² GRAY, Margaret. *The Trinitarian Order in England...*, p. 13.

⁴³ CIPOLLONE, Giulio. *Studi intorno a Cerfroid...*, pp. 55-58.

⁴⁴ ASV, Ord. Rel., Trinitari, p. 4.

a delegat de tota la Província d'Aragó.⁴⁵ Sigui com sigui, per poder assistir al Capítol General, el mallorquí hauria hagut de renunciar a la càtedra de Cànon que, presumptament, ostentava a l'Estudi General de Lleida.

En el marc del Capítol General dels trinitaris, s'hauria decidit l'elaboració d'uns nous estatuts i constitucions de l'orde, amb l'objectiu d'adaptar aquests documents reguladors al nou context.⁴⁶ Antoni Cerdà hauria estat elegit primer definidor,⁴⁷ això és l'encarregat de determinar certes mesures relatives a les regles, ordinacions i disciplina de l'Orde.⁴⁸ Mateu Mairata afirma que el mallorquí —que, segons Lladonosa, exercí el càrrec de primer definidor fins a la seva promoció al bisbat de Lleida—⁴⁹ era la persona més indicada per assumir aquella tasca, puix reunia, en la seva figura, els perfils tant del teòleg com del canonista.⁵⁰ Aquesta instrucció, doncs, li permetria identificar els problemes als quals la nova normativa havia de donar resposta i discernir els articles que havien de ser modificats dels que s'haurien de derogar.⁵¹ Per exemple, les Constitucions de 1429 preveïen dures sancions contra els trinitaris que tinguessin béns en propietat; entre les mesures dictaminades, hi figuraven l'excomunió o la no-sepultura en l'església corresponent.⁵² En tot cas, la realització de la tasca encomanada degué ser prou ràpida, perquè el Capítol General aprovà les noves constitucions redactades per Antoni Cerdà, i el ministre general de l'orde, el pare Jean Halbout, disposà que fossin aplicades a totes les cases trinitàries.⁵³

⁴⁵ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 63r.

⁴⁶ MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 184.

⁴⁷ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705. Altres autors, en canvi, afirmen que Cerdà havia estat elegit primer definidor pels trinitaris de la seva casa per poder-lo enviar com a representant al Capítol General. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biogràfica de los mallorquines...*, p. 71; MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 56

⁴⁸ En canvi, en Reynés es pot deduir que Cerdà no rebé l'encàrrec de reformar les constitucions, sinó que aquestes varen ser modificades pel ministre general Jean Halbout amb el consell del mallorquí. REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 63r.

⁴⁹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 629, nota 88.

⁵⁰ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 56. Com s'ha indicat en el capítol anterior, no hi ha cap evidència documental que Cerdà fos graduat en Cànon.

⁵¹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1847, p. 292.

⁵² CIPOLLONE, Giulio. *Studi intorno a Cerfroid...*, p. 229, nota 252.

⁵³ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biogràfica de los mallorquines...*, p. 71. Per la seva banda, Strnad indica que les constitucions varen ser elaborades durant els dos anys durant els quals Antoni Cerdà fou visitador a les províncies trinitàries d'Anglaterra, Escòcia i Hibernia. STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705.

La comesa d'Antoni Cerdà hauria estat elogiada pels diferents vocals de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius, que volgueren deixar-ne constància: *Hic in es, quem celebravit capitulo multa edidit statuta pulcherrima vix satis pro merito commendabilia qualia neque qui ante illum fuerunt, ediderunt, neque qui post illum ad nostra usque tempora.*⁵⁴ De fet, sembla que les Constitucions de 1429 suposen un punt de referència per a tota la normativa posterior emanada dels trinitaris. Un dels aspectes més destacables de les constitucions era l'encert en la conjunció de l'esperit original de l'Orde amb les noves idees humanistes que s'anaven difonent arreu d'Europa.⁵⁵ En altres paraules, la tasca d'Antoni Cerdà com a redactor de la nova normativa de l'Orde hauria suposat la modernització d'aquesta i la seva adequació als nous temps.

La historiografia també afirma que, després del Concili General de 1429, Antoni Cerdà va ser nomenat visitador i comissari general de les províncies trinitàries d'Anglaterra, d'Escòcia i d'Hibèrnia —això és, Irlanda—.⁵⁶ Pleyán de Porta assegura que aquesta designació va ser motivada per l'encert del mallorquí a l'hora de reformar les constitucions de l'Orde.⁵⁷ En canvi, alguns autors han deslligat els dos esdeveniments. Així doncs, tant John Blakeney com el pare Figueres o Bonaventura Baro es varen fer ressò de les visites de Cerdà a les illes Britàniques, però no esmentaren en cap cas que el mallorquí hagués participat en el Concili General.⁵⁸

Les visites eren una pràctica molt habitual a l'Església. En l'àmbit secular, els bisbes havien de visitar les parròquies que integraven la seva diòcesi. Pel que respecta al clergat regular, la dotzena constitució del Concili IV del Laterà (1215) i la decretal *Ea quæ* del papa Honori III (1216-1227) disposaven que els monestirs i els convents havien

⁵⁴ Segons Robert Gaguin, citat per BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares...*, p. 180. Sembla, però, que Gaguin no dirigeix aquestes paraules directament a la tasca de Cerdà, sinó a les constitucions de Jean Halbout. REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 63r-v.

⁵⁵ CIPOLLONE, Giulio. *Studi intorno a Cerfroid...*, p. 15.

⁵⁶ Sobre aquestes tres províncies, vegeu LÓPEZ, Domingo. *Noticias históricas de las tres florentísimas provincias del celeste Orden de la Santísima Trinidad, Redención de Cautivos, en Inglaterra, Escocia, y Hybernia*. Imprenta Real, Madrid, 1714. Les tres províncies britàniques varen desaparèixer durant la primera meitat del segle XVI arran del sorgiment de l'Anglicanisme. ALIAGA ASENSIO, Pedro. «Los trinitarios...», p. 145. Sobre la supressió de les diferents comunitats religioses a Anglaterra, Gal·les i Irlanda, vegeu YOUNGS, Joyce A. *The Dissolution of the Monasteries*. George Allen and Unwin, Londres, 1971; o KNOWLES, David. *Bare Ruined Choirs. The Dissolution of the English Monasteries*. Cambridge University Press, Cambridge, 1976.

⁵⁷ PLEYÁN DE PORTA, José. *Apuntes de historia de Lérida...*, p. 342.

⁵⁸ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62r; FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 184; BARO, Bonaventura. *Annales ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 144.

de ser visitats periòdicament —per norma general, cada tres anys— per les persones que fossin elegides pels capítols provincials dels ordes corresponents.⁵⁹ D'acord amb això, els visitadors s'havien de presentar als cenobis assignats i elaborar els pertinents informes sobre la situació de les diferents cases en tot el que era relatiu a l'observança de la regla i dels bons costums, sense descuidar, tampoc, l'examen de l'administració dels recursos necessaris per al manteniment de la comunitat. En cas de detectar-hi deficiències de qualsevol tipus, el visitador tenia la capacitat d'establir les mesures que considerés adients per solucionar-les.⁶⁰

D'acord amb el nomenament com a visitador, Antoni Cerdà hauria dut a terme, durant dos anys, les visites pertinents a les diferents cases que l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius tenia a les illes Britàniques. Per tant, atenent aquesta cronologia, el mallorquí hauria acomplert la seva missió entre els anys 1429 i 1431. Si bé no es coneixen informes d'aquestes suposades visites que permetin il·luminar la seva tasca, no seria estrany que una de les seves principals funcions consistís a assegurar-se que les cases observaven la normativa i la disciplina emanades de les constitucions i els estatuts de l'Orde que ell mateix havia elaborat en el Capítol General de 1429.⁶¹

La història dels frares trinitaris a les illes Britàniques és bastant desconeguda.⁶² El coneixement de les seves cases ha comptat amb una sort paral·lela i, de fet, no és possible fixar amb exactitud el nombre de convents que integraven cadascuna de les tres províncies britàniques. Així doncs, per al cas d'Anglaterra i Gal·les —que conformaven la Província d'Anglaterra—, sols es coneixen deu cases, que varen ser fundades entre els segles XIII i XV.⁶³ Pel que respecta a la Província d'Escòcia —on els trinitaris eren

⁵⁹ ALBERIGO, Giuseppe; DOSSETTI, Giuseppe A.; JOANNOU, Perikle P.; LEONARDI, Claudio; PRODI, Paolo (eds.). *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Istituto per le Scienze Religiose, Bolonya, 2002, pp. 240-241; GONZÁLEZ TÉLLEZ, Manuel. *Commentaria perpetua in singulos textus quinque librorum Decretalium Gregorii IX. Tomus tertius, complectens librum tertium*. Sumptibus Anisson & Joannis Posuel, Lió, 1715, lib. III, tit. XXXV, caput VII, p. 676 (constitució del Concili IV del Laterà) i caput VIII, pp. 678-679 (decretal *Ea quæ* d'Honorii III).

⁶⁰ KNOWLES, David. *The Religious Orders in England...*, pp. 78-83.

⁶¹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 71; VERGER, Juan. *Breve historia de la villa...*, pp. 98-99.

⁶² El 1993 Margaret Gray es lamentava que no existia cap història dels trinitaris als territoris britànics. GRAY, Margaret. *The Trinitarian Order in England...*, p. 10. Malauradament, vint-i-cinc anys més tard, la situació no ha canviat.

⁶³ Aquestes cases varen ser Santíssima Trinitat de Moatenden (1224), Sant Joan Baptista i santa Radegund de Thelsford (1224-1240), Santíssima Trinitat de Hounslow (1224-1252), Santíssima Trinitat d'Easton (1251), Knaresborough (c. 1252) —que exercia de casa-mare trinitària a la Província—,

coneguts com a *red friars*—,⁶⁴ l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius hi tenia vuit cases,⁶⁵ mentre, a la Província d'Hibernia només s'hi té documentada una única casa.⁶⁶ Per tot plegat, no sembla que els trinitaris fossin un orde especialment destacat a les illes Britàniques.⁶⁷ Les seves cases eren poc nombroses i, per disposició de la Regla, petites i poc habitades. En conseqüència, es calcula que la màxima quantitat de frares britànics —que tingué lloc cap a 1350— fou d'uns seixanta-vuit.⁶⁸ De fet, les illes Britàniques foren sempre dominades pels quatre grans ordes mendicants —franciscans, dominics, carmelites i agustinians (coneguts com a *Austin friars*)—⁶⁹ i els monàstics ordes benedictí i cistercenc. Això no obstant, la presència dels trinitaris a les illes Britàniques va ser contínua entre el 1224 i el 1536, any en què l'Orde va ser dissolt com a conseqüència de la Reforma anglicana iniciada per Enric VIII.⁷⁰

Santíssima Trinitat i sant Tomàs màrtir de Hertford (c. 1261), Santíssima Trinitat de Totnes (1271), Santíssima Trinitat d'Oxford (1293 i 1313) —la primera casa trinitària va ser traslladada dins la mateixa ciutat vint anys després—, Santíssima Trinitat i Tots Sants d'Ingham (1360) i Santíssima Trinitat o sant Miquel de Newcastle-upon-Tyne (1360). KNOWLES, David; HADCOCK, R. Neville. *Medieval Religious Houses...*, pp. 205-206. Pel que fa a les cases d'Easton, Newcastle-upon-Tyne i Thelsford, el llistat presenta algunes diferències de denominació respecte al publicat a KNOWLES, David. *The Religious Houses of Medieval England*. Sheed & Ward, Londres, 1940, p. 102. Per a la història de les diferents cases, resulta de gran interès GRAY, Margaret. *The Trinitarian Order in England...*, pp. 15-20 (per a la casa de Thelsford, objecte principal de la monografia) i 103-131 (per a les diverses cases trinitàries en general). Finalment, pel que fa als patrons que protegien les diferents cases trinitàries, vegeu STÖBER, Karen. *Late Medieval Monasteries and their Patrons: England and Wales, c. 1300-1540*. The Boydell Press, Woodbridge, 2007, p. 225.

⁶⁴ KNOWLES, David; HADCOCK, R. Neville. *Medieval Religious Houses...*, p. 205.

⁶⁵ Aquestes cases eren Dunbar (1218), Berwick-on-Tweed (a. 1240-1248), Dirleton (1244), Scotlandswell (c. 1250-1251), Fail (c. 1252) —l'única casa trinitària a Escòcia de la qual se'n coneix la ubicació—, Houston (c. 1270), Aberdeen (a. 1274) i Peebles (c. 1448 i c. 1474) —la primera casa va ser clausurada el 1463, tot i que sembla que es tornà a constituir una dècada més tard—. GRAY, Margaret. *The Trinitarian Order in England...*, pp. 13 i 127-128.

⁶⁶ Adare, fundada en un moment anterior a 1226. GRAY, Margaret. *The Trinitarian Order in England...*, p. 128.

⁶⁷ El pare Figueres indica que la Província d'Anglaterra estava integrada per quaranta-quatre cases; la d'Escòcia, per trenta-set; i la d'Hibernia, per cinquanta-quatre. FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, pp. 350-352. Aquestes xifres contrasten amb les ofertes per les investigacions més recents, com s'ha pogut observar.

⁶⁸ KNOWLES, David; HADCOCK, R. Neville. *Medieval Religious Houses...*, p. 492.

⁶⁹ ROGERS, Nicholas. «Preface», a ROGERS, Nicholas (ed.). *The Friars in Medieval Britain*. Shaun Tyas, Donington, 2010, pp. x-xi.

⁷⁰ La bibliografia sobre la reforma anglicana és molt abundant. Una obra especialment interessant és KAARTINEN, Marjo. *Religious Life and English Culture in the Reformation*. Palgrave, Basingstoke, 2002, en la qual l'autor analitza el comportament teòric i pràctic dels religiosos en els anys immediatament anteriors a la Reforma anglicana per comprendre'n el triomf. Altres publicacions sobre aquest episodi són

Cadascuna d'aquestes províncies estava posada sota el control d'un ministre provincial. Es coneix el nom del ministre provincial de la Província d'Anglaterra el 1430, que era Robert Hounslow.⁷¹ Per tant, si Antoni Cerdà va ser visitador a les illes Britàniques durant la cronologia establerta per la historiografia tradicional, hauria d'haver coincidit amb aquest pare provincial. Per altra banda, la documentació també ha permès conèixer —o determinar de forma hipotètica— els ministres o priors de bona part de les diferents cases de la Gran Bretanya amb els quals hauria hagut de tractar, durant aquestes suposades visites, el mallorquí.⁷²

Com ja s'ha indicat, les visites d'Antoni Cerdà a les illes Britàniques tingueren una durada de dos anys. Per tant, es pot considerar que aquestes finalitzaren cap al 1431. El ministre general de l'orde trinitari —encara Jean Halboud— hauria estat molt satisfet del resultat d'aquelles, de manera que hauria encarregat a Cerdà que realitzés les visites a les cases que els trinitaris tenien a les províncies de Castella, d'Aragó⁷³ i d'Itàlia. De nou, el principal objectiu d'aquestes visites seria l'aplicació de les noves constitucions.⁷⁴

Això no obstant, no hi ha cap prova que Antoni Cerdà hagués dut a terme les visites peninsulars encomanades. A més, la historiografia tradicional —per exemple, Blakeney o el pare Figueres—⁷⁵ sol considerar que, aquell mateix any 1431, Cerdà va ser nomenat procurador general de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius a la Cúria Romana. En canvi, Reynés situa aquesta designació en els anys del govern del ministre general Jean Thibaut (1440-1460) i, més concretament, durant el pontificat de Nicolau V.⁷⁶ Sigui com sigui, en conseqüència a aquest nomenament,

PILL, David H. *The English Reformation (1529-1558)*. University of London Press, Londres, 1973; o MARSHALL, Peter. *Heretics and Believers. A History of the English Reformation*. Yale University Press, New Haven, 2017, per citar-ne algunes.

⁷¹ GRAY, Margaret. *The Trinitarian Order in England...*, p. 14.

⁷² WATT, Donald E. R.; SHEAD, Norman F. (eds.). *The Heads of Religious Houses in Scotland from Twelfth to Sixteenth Centuries*. Scottish Record Society, Edimburg, 2001, pp. 1, 20, 77, 99, 172 i 203-204; SMITH, David (ed.). *The Heads of Religious Houses: England and Wales III: 1377-1540*. Cambridge University Press, Cambridge, 2008, pp. 609-615.

⁷³ Strnad afirma que Antoni Cerdà va ser nomenat visitador d'Espanya. STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705. No existia una província espanyola, sinó que Castella i Aragó conformaven dues entitats diferents en l'organització territorial de l'orde.

⁷⁴ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705.

⁷⁵ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 62r; FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 184.

⁷⁶ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 63v.

Antoni Cerdà es va haver de traslladar a la ciutat de Roma, centre neuràlgic de la cristiandat catòlica i seu pontifícia des del retorn de Martí V el 1420.⁷⁷

La funció d'Antoni Cerdà com a procurador dels trinitaris era la defensa dels interessos de l'Orde davant el papa i les diverses oficines en què s'estructurava la Cúria Romana.⁷⁸ Segons Mateu Mairata, en el marc d'aquesta tasca, Cerdà hauria hagut de tenir un contacte freqüent amb Tommaso Parentucelli, aleshores cardenal i protector dels trinitaris.⁷⁹ Un dels primers èxits de Cerdà a Roma va ser la confirmació, per part del papa, de les noves constitucions i dels estatuts de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius, que ell mateix havia reformat en el marc del Capítol General de 1429.⁸⁰ Això no obstant, Josep Lladonosa afirma que el papa Pius II va encarregar a Antoni Cerdà que dugués a terme una reforma de l'orde trinitari.⁸¹ Aquesta suposada reforma només és mencionada per aquest erudit lleidatà, de manera que és possible que es tracti, realment, d'una errada interpretativa de la presumpta confirmació de les Constitucions per part del pontífex.

Tampoc la qüestió del nom del papa es troba exempta de polèmica. Molts d'autors —presumiblement, seguint Bover—⁸² asseguren que el papa que ratificà la nova normativa trinitària fou Pius II. S'ha de tenir present que, en la cronologia en què la historiografia indica que Antoni Cerdà hauria servit com a procurador general dels trinitaris a Roma, Enea Silvio Piccolomini —després Pius II— era secretari del cardenal Domenico Capranica, abans de passar al servei del bisbe Nicodemo della Scala de

⁷⁷ Es desconeix si Antoni Cerdà va començar les visites encarregades o si, en canvi, es traslladà directament a Roma en haver rebut el càrrec de procurador general de l'orde trinitari. BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana*. Documenta Balear, Palma, 2000, p. 96. També Bover de Rosselló indica que el càrrec de procurador general era honorífic, i que si Cerdà va passar a la cort pontifícia va ser per dur-hi a terme les visites encomanades. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca...*, p. 293.

⁷⁸ L'organització de la Cúria Romana és presentada al capítol V.

⁷⁹ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 58. Tommaso Parentucelli només va ser cardenal durant tres mesos, perquè va accedir a la porpra cardenalícia el 16 de desembre de 1446 i fou escollit al soli pontifici el 6 de març de 1447. Sobta que Mateu Mairata, que coneixia l'obra de Llorenç Reynés, no seguís la versió d'aquest darrer que Antoni Cerdà va ser nomenat procurador general dels trinitaris quan Nicolau V ja era papa.

⁸⁰ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biogràfica de los mallorquines...*, p. 71.

⁸¹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida a l'època medieval*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1976, p. 59

⁸² BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca...*, p. 293.

Frisinga i del cardenal Niccolò Albergati.⁸³ En altres paraules, el papa Pius II no hauria pogut confirmar aquell text normatiu. Per la seva banda, Reynés afirma que Antoni Cerdà aconseguiria la concessió d'un total de vuit butlles de privilegis per part del papa en favor de l'Orde de la Santíssima Trinitat.⁸⁴

En qualsevol cas, alguns autors ja situen en aquesta etapa com a procurador els inicis del posicionament d'Antoni Cerdà en la institució eclesiàstica. Així, el pas del mallorquí a Roma li hauria permès començar a establir contactes que, després, l'ajudarien en la seva promoció dins l'Església. Ja durant aquesta estada romana Cerdà s'hauria guanyat la fama de canonista que l'acompanyà durant tota la seva carrera.⁸⁵ També s'ha comentat que sembla que podria ser en aquest moment quan va conèixer Tommaso Parentucelli i Enea Silvio Piccolomini.⁸⁶ En tot cas, les discrepàncies entre els autors a l'hora de determinar la cronologia i els papes amb els quals coincidiria Cerdà durant aquest ofici impliquen que no es pugui esclarir massa bé com hauria estat aquesta arribada a Roma.

1.2. La crítica a la professió trinitària d'Antoni Cerdà: el pare Lluís de Vilafranca

Al llarg de les pàgines anteriors s'ha reconstruït, a partir de la bibliografia existent, la presumpta carrera trinitària d'Antoni Cerdà. Malgrat tot l'indicat, hi ha també un darrer grup d'autors, molt minoritari, que està conformat per aquells que consideren que Antoni Cerdà no va ser frare de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius. És el cas, per exemple, de Rius Serra, que recull la notícia que *otro mallorquín, Reynés* —sembla tractar-se de fra Llorenç Reynés— va afirmar que Cerdà era trinitari, d'acord amb un manuscrit conservat en el convent dels dominics de via dei Condotti (Roma). Això no obstant, Rius indica que Reynés no aporta cap prova documental que validi la seva assertió.⁸⁷ Aquesta crítica no és moderna, sinó que ja Francesc Ferrer

⁸³ RUIZ VILA, José Manuel. «Introducción general», a PICCOLOMINI, Enea Silvio. *Cintia. Historia de dos amantes*, ed. RUIZ VILA, José Manuel. Akal, Madrid, 2006, p. 16. S'ha de tenir present que Piccolomini no accedí a la tiara papal fins al 1458, això és un any abans de la mort del mallorquí.

⁸⁴ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 63v.

⁸⁵ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705.

⁸⁶ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*, p. 96.

⁸⁷ RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 3 (1927), p. 240.

Cassà (†1798), en un manuscrit que va ser copiat per Bover, arribà a afirmar, en relació al cardenal mallorquí, que *los que le visten de frayle andan muy errados*.⁸⁸

Però el més crític dels erudits en aquest aspecte va ser el frare caputxí Lluís de Vilafranca. Aquest assigna dos dels tres folis dedicats a Antoni Cerdà en la seva obra *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina* a analitzar la veracitat de la seva professió trinitària.⁸⁹ El pare Vilafranca es fa ressò que són nombrosos els frares maturins que afirmen que Cerdà va formar part del seu Orde, i observa que tots es basen en l'obra del trinitari fra Joan Figueres.⁹⁰ A més, es fa ressò que aquest trinitari —un autor no massa fiable—, al seu torn, havia fonamentat la seva asserció en les dades extretes del capítol disset del llibre segon del *De Mundi partibus* de John Blakenney, de qui diu que era un autor coetani a Antoni Cerdà. Segons la transcripció de l'obra de Blakenney, recollida pel pare Vilafranca a partir de la que ofereix Llorenç Reynés,⁹¹ Antoni Cerdà havia estat canonge, però després professà a la casa trinitària de Mallorca; posteriorment, arribà a ser comissari general de les províncies d'Anglaterra, d'Escòcia i d'Hibèrnia, i procurador general dels trinitaris. En altres paraules, es recull la carrera eclesiàstica regular citada per la major part de la historiografia sobre Antoni Cerdà.

El pare Vilafranca, en un interessant exercici crític, va investigar sobre Blakenney, i va descobrir que, segons el tercer tom de la *Bibliographia critica sacra et prophana* del trinitari Miguel de San José, el *De Mundi partibus* havia estat imprès a Londres el 1447.⁹² Aquesta data el va fer sospitar, ja que el 1447 *apenas el arte tipográfico había salido de los confines de Alemania*.⁹³ Una altra objecció que anuncià el pare Vilafranca era que Blakenney, segons la transcripció aportada per Reynés, feia referència tant a la concessió del cardenalat a Antoni Cerdà com a la mort del mallorquí. Precisament, les dates del conferiment de la porpra cardenalícia i de l'òbit de Cerdà són

⁸⁸ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense...*, p. 259.

⁸⁹ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina*. 1806, Manuel Ripoll Billón, ff. 133r-134v.

⁹⁰ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, pp. 184-185.

⁹¹ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 62r.

⁹² SAN JOSÉ, Miguel de. *Bibliographia critica, sacra et prophana in tres tomos, et volumina seu Partes quatuor distributa: et grandi operi: adumbratum provectorum lexicon, sive idioma sapientum inscripto, et jam prælo maturo, præmissa. Volumen seu pars III. Operis*. Ex Typographia Antonii Marín, Madrid, 1741, p. 43: (...) [Joannes Blakenney] *scripsit* Librum de Mundi partibus, *Londini impressum anno 1447*. Aquestes mateixes dades són esmentades per FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, sp: (...) *in libro ab eo* [Joannes Blackeney] *composito De Mundi Etatibus Anno 1447 Londini* (...).

⁹³ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 133r.

conegudes amb precisió —16 de febrer de 1448 i 12 de setembre de 1459, respectivament—, i ambdues són posteriors a la suposada data d'impressió de l'obra de Blakeney —1447—. La crítica no es limitava, només, a aspectes de datació, sinó també a la seqüència dels fets narrats. Així doncs, el pare Vilafranca rebutjava la pretensió que Antoni Cerdà hagués renunciat a la canongia mallorquina per professar com a trinitari, puix, segons el caputxí, entrava en contradicció amb el *Llibre de Possessoris* de la catedral de Mallorca.⁹⁴ Finalment, el caputxí es féu ressò d'un darrer problema de datació a partir de la notícia aportada per Reynés segons la qual John Blakeney va morir el 1450;⁹⁵ com que la defunció d'Antoni Cerdà tindria lloc nou anys després, el pare Vilafranca considerà que era impossible que Blakeney esmentés la data de l'òbit del cardenal —i afegia, amb una certa ironia: *a no ser en profecia*—. ⁹⁶ Una vegada finalitzat el seu raciocini, Lluís de Vilafranca concloué que la suposada obra de John Blakeney era, en realitat, un plagi de la d'Alfonso Chacón, un autor, per altra banda, que va viure més de cent anys després de la mort d'Antoni Cerdà.⁹⁷

Malgrat la ingent tasca d'investigació duta a terme pel pare Vilafranca, és necessari, a la llum dels coneixements actuals, dur-hi a terme algunes matisacions. No hi ha cap dubte que l'autor anglès que mencionava el caputxí era John Blakeney —a vegades, Blakeneye—, un frare trinitari que va ser prior de la casa d'Ingham (Norfolk) entre el 4 de febrer de 1440 i la seva mort, que va tenir lloc a finals de 1476 o principis de 1477, ja que el seu successor en el priorat va prendre possessió del càrrec el 13 de febrer de 1477.⁹⁸ Blakeney és l'autor del tractat *Modus inueniendi ornata uerba*,⁹⁹ però també se li atribueixen altres obres que no han estat localitzades. Una d'aquestes és *De mundi ætatibus* —no *De Mundi partibus*—, en la qual es trobaria la primera referència a Antoni Cerdà com a frare trinitari. Reynés —i, en conseqüència, Lluís de Vilafranca— es va equivocar a l'hora de fixar el moment de defunció de Blakeney, ja que el va fer

⁹⁴ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 133r-v.

⁹⁵ Aquesta mateixa dada és aportada pel trinitari andalús Domingo López, que assevera que Blakeney va morir el 5 de setembre de 1450 a Oxford, i que fou enterrat en la casa que els trinitaris tenien en aquesta ciutat. LÓPEZ, Domingo. *Noticias históricas de las tres...*, p. 497.

⁹⁶ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 133v.

⁹⁷ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 133v.

⁹⁸ SMITH, David (ed.). *The Heads of Religious Houses...*, p. 611.

⁹⁹ SHARPE, Richard. *A Handlist of the Latin Writers of Great Britain and Ireland before 1540*. Brepols, Turnhout, 1997, p. 217. Així es dedueix del colofó de l'obra, on s'indica que el tractat havia estat *compilatus per Iohannem priorem quintum de Ingham*. Alguns estudiosos han assenyalat la possibilitat que aquest *Iohannem* fes referència al prior John Norwich, però sembla que aquest seria, en realitat, un doble.

morir vint-i-set anys abans de la data real. Per tant, el prior trinitari va morir amb posterioritat a Antoni Cerdà. En conseqüència, Blakeney podia conèixer-ne la vida i la data de defunció. Això no obstant, malgrat que la figura de Blakeney està mínimament definida a escala documental, la seva obra és, en la majoria de casos, desconeguda. De fet, el *De Mundi ætatibus* és un llibre, ara per ara, perdut, i el fragment transcrit que ofereix Reynés és una de les escasses cites que se'n tenen. En conseqüència, no és possible determinar si el text copiat pel trinitari mallorquí és una còpia literal de l'obra de Blakeney o una falsa atribució basada en el text de Chacón —en la seva versió de 1677—, tot i ser evident que no és una còpia literal d'aquesta darrera, com semblava afirmar el pare Vilafranca.

Per altra banda, si l'obra original de Blakeney mencionava les dates de promoció cardenalícia i de defunció d'Antoni Cerdà, no hi ha cap dubte que la data de publicació d'aquella —si realment fou publicada— aportada pel pare Miguel de San José és errònia. Això no obstant, el pare Joan de Figueres, en la seva obra *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis de Redemptione Captivorum*, presenta una relació de la bibliografia utilitzada. En aquesta s'hi menciona el *De Mundi ætatibus* de Blakeney amb els termes següents: (...) *in libro ab eo composito De Mundi Etatibus Anno 1447 Londini excusso* (...).¹⁰⁰ En altres paraules, també es recull la notícia que l'obra de Blakeney va ser difosa —no necessàriament publicada— abans de la promoció cardenalícia d'Antoni Cerdà. En el cas que el pare Figueres i Miguel de San José consultessin realment la biografia de Cerdà en una versió impresa del *De Mundi ætatibus*, és evident que aquesta havia de comptar amb una data de publicació falsificada, ja fos per equivocació, ja fos de forma intencionada. Una altra possibilitat és que només el pare Figueres hagués tingut accés a l'obra de Blakeney i que el pare Miguel de San José s'hagués limitat a copiar la informació continguda en el *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis de Redemptione Captivorum*. En aquest cas, ambdós frares trinitaris haurien col·laborat en la transmissió d'una data errònia de la publicació de John Blakeney.

Ara bé, a diferència del que esmenta el pare Vilafranca, Joan de Figueres no hauria basat la seva biografia d'Antoni Cerdà en l'obra de Blakeney, sinó en la que presenta el jesuïta Placido Samperi en la pàgina 251 de la seva destacada obra *Iconologia della Gloriosa Vergine Madre di Dio Maria*, publicada un any abans que la

¹⁰⁰ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis*..., sp.

crònica trinitària.¹⁰¹ Així ho esmenta el mateix Joan de Figueres en la pertinent nota marginal: *Ex Iconologia B.V. Mariæ Placidi Samperii Societatis Iesu excussa Messanae lib.2. pag. 251.*¹⁰² Això no obstant, és evident que el trinitari va utilitzar una segona font, ja que aporta noves dades que no es mencionaven en l'obra de Samperi.

Si bé el gruix de la crítica del pare Vilafranca es basa en rebutjar la versemblança de l'obra de Blakeney —versemblança que, com a mínim en l'àmbit cronològic, sí que pot ser considerada—, el caputxí també la fa extensiva a molts d'altres autors. Així doncs, indica que la vinculació d'Antoni Cerdà a l'orde trinitari no ha estat mai comprovada documental per ningú. Descarta l'autoritat de Vicenç Mut en aquesta qüestió, ja que considera que es va separar de l'obra de Joan Binimelis —de qui diu que era un *autor nacional, mucho más cercano à los hechos, y que buscó la historia de este Reyno, no en los libros extranjeros, sino en los Archivos*— per adoptar els postulats del pare Figueres. Ja s'ha indicat, però, que aquest es va nodrir, en bona part, de l'obra de Samperi. Aquest jesuïta sí que afirma que Antoni Cerdà era trinitari, tot i que no esmenta de quina font ha extret aquesta informació. En la relació d'autors utilitzats per a la redacció de la seva obra, el jesuïta no hi inclou John Blakeney, l'autor que, presumptament, hauria mencionat la professió trinitària del mallorquí. En canvi, sí que hi menciona Alfonso Chacón, tot i que cal entendre-hi la versió de 1601 o, més probablement, de 1630, cap de les quals recull la notícia de la possible pertinença de Cerdà a l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius.¹⁰³

Per la seva banda, el pare Vilafranca tampoc no concedeix cap credibilitat ni a la placa situada en el baptisteri de l'església parroquial de Santa Margalida —ja comentada anteriorment— ni als diversos retrats i representacions pictòriques del cardenal —que el fan aparèixer amb l'hàbit trinitari—, *pues todos son de data muy*

¹⁰¹ SAMPERI, Placido. *Iconologia della Gloriosa Vergine Madre di Dio Maria, protettrice di Messina, Divisa in cinque Libri, ove si ragiona delle imagini di Nostra Signora, che si riuerscono ne' Tempij, e Cappelle più famose della Città di Messina; delle loro Origini, Foundationi, e singolari auuenimenti, con alcune digressioni delle persone segnalate nelle virtù appartenenti à quel luogo, di cui si fà mentione.* Giacomo Matthei Stampatore Camerale, Messina, 1644, p. 251.

¹⁰² FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 184.

¹⁰³ CHACÓN, Alfonso. *Vitæ et gestæ summorum pontificum a Christo Domino usque ad Clementem VIII, necnon S.R.E. Cardinalium cum eorundem insignibus. Liber primus.* Expensis hæredum Petri Antonij Lanceæ, Roma, 1601, p. 921; CHACÓN, Alfonso. *Vitæ et res gestæ pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiæ, usque ad Urbanum VIII Pont. Max. Tomus secundus.* Typis Vaticanis, Roma, 1630, col. 1176.

moderna.¹⁰⁴ Així mateix, el pare Vilafranca també aborda el debat sobre el convent en el qual hauria professat Antoni Cerdà, objecte de controvèrsia entre els diferents autors trinitaris que han tractat aquesta qüestió. El caputxí està convençut que cap de les dues cases trinitàries —ni Mallorca ni Lleida— no és capaç de demostrar documentalment la pertinença de Cerdà a una comunitat o l'altra. A més, també esmenta la notícia que els servites afirmen que el mallorquí formava part del seu orde, també sense cap mena de fonament documental.¹⁰⁵

Finalment, Lluís de Vilafranca apel·la al testament del canonge Gabriel Cerdà, nebot del cardenal.¹⁰⁶ En les seves darreres voluntats, Gabriel Cerdà destinà vint mil lliures al pagament dels diferents oficis que la Confraria de Sant Pere i Sant Bernat havia de celebrar en sufragi de la seva ànima i de la del seu oncle. En la menció, no s'indica, en cap cas, que Antoni Cerdà fos trinitari, i, de fet, no se li concedeix, tampoc, el tractament propi del clergat regular. Més aviat, segons el pare Vilafranca, no és fins al 1724 que els llibres de la Confraria atorguen a Antoni Cerdà el títol de religiós. Per tot plegat, i a falta de proves documentals fermes, el pare Lluís de Vilafranca opta per considerar Antoni Cerdà membre del clergat secular.¹⁰⁷ Si bé la seva asserció és fruit d'un raonament crític i perfectament exposat en els folis anteriors, el caputxí també recorre a l'autoritat d'autors com Onofrio Panvinio, Alfonso Chacón —en aquesta

¹⁰⁴ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, ff. 133v-134r. Sobre la placa, el capítol I. Per a les representacions pictòriques, vegeu més avall en aquest mateix capítol.

¹⁰⁵ Els arguments que s'utilitzen contra la professió d'Antoni Cerdà a l'Orde de la Santíssima Trinitat es poden aplicar igualment a l'Orde dels Servents de Maria. Més encara, els servites, malgrat ser fundats al segle XIII, no comptaren mai amb cap casa a Mallorca. Tampoc no sembla que reivindicessin amb força la figura d'Antoni Cerdà, a diferència dels trinitaris. De fet, és possible que l'atribució fos causada per la inclusió d'aquest en el *Menologium Marianum* de Kinigl. KINIGL, Caspar M. *Menologium Marianum seu gesta sanctorum, beatorum, et venerabilium utriusque sexus ordinis servorum beate Marie virgine qui inter alios quam plures. Per quinque elapsa saecula sanctitate, doctrina, pietate floruerunt ex ordinis annalibus deprompta et in singulos annidies digesta addita epitome piarum reflexionum. Pars secunda*. Willermus Corbis, Venècia, 1768, p. 92. Reynés, per la seva banda, planteja la possibilitat que Cerdà hagués estat designat cardenal protector dels servites, i que, per la seva devoció, hagués sol·licitat una carta de germandat a l'orde, sense que això n'impliqui la professió. REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 65v.

¹⁰⁶ ACM, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Libre de Albarans extraordinaris y de Clàusules Testamentàries. Libre de Testaments y Clàusules de aquells*, ff. 19r-20r. Fons no catalogat, consultat amb autorització del president del Capítol-catedral de Mallorca el 13 de gener de 2017.

¹⁰⁷ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134r-v.

ocasió, apel·laria a les versions de 1601 i 1630, que no mencionen aquesta suposada professió trinitària—, Nicolás Antonio i un tal «Oldrino».¹⁰⁸

Si bé el pare Lluís de Vilafranca resta com a principal exponent de l'oposició a la professió trinitària d'Antoni Cerdà, no va ser l'únic en defensar aquest postulat. Així doncs, Nicolás Antonio, en la seva *Bibliotheca Hispana Vetus*, indica que el pare Figueres s'havia equivocat en considerar que Cerdà pertanyia a l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius. Malauradament, aquest autor no explicita el seu raonament, com sí que fa el pare Lluís de Vilafranca, sinó que es limita a indicar l'error de Figueres.¹⁰⁹

També es poden incloure en aquest grup altres erudits que, si bé no descarten obertament que Cerdà hagués professat a l'orde dels trinitaris, presenten un silenci respecte a aquest punt que condueix a pensar que no el consideraven un regular. És el cas, per exemple, d'Onofrio Panvinio, de les dues primeres versions d'Alfonso Chacón o de Caspar M. Kinigl.¹¹⁰

1.3. La invenció d'Antoni Cerdà

Des del primer moment, els ordes religiosos necessitaren comptar amb una forta identitat per garantir la seva pervivència al llarg del temps. Per aquest motiu, aviat aparegueren nombroses cròniques que narraven els orígens de les congregacions i les gestes dels seus superiors.¹¹¹ Tot i això, va ser, sobretot, en el període que abasta des de

¹⁰⁸ Segons el pare Lluís de Vilafranca, «Oldrino» és citat per Francisco Pérez Bayer a les notes de *Bibliotheca Hispana Vetus*, publicada a Madrid el 1788. LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134v. Lamentablement, no s'ha pogut localitzar la versió utilitzada pel caputxí. Una possibilitat és que aquest «Oldrino» sigui una deformació del llinatge d'Agostino Oldoini. Això no obstant, aquest autor no considerava Antoni Cerdà un secular, sinó que el feia *Trinitariorum Alumnus*. OLDINI, Agostino. *Athenaeum Romanum in quo summorum pontificum, ac pseudopontificum, nec non S. R. E. cardinalium et pseudocardinalium*. Ex Typographia Camerali, apud Hæredes Sebastiani Zechini, Perusa, 1676, p. 75.

¹⁰⁹ ANTONIO, Nicolás. *Bibliotheca Hispana Vetus, sive Hispanorum, qui usquam unquamve scripto aliquid consignaverunt, notitia. Complectens scriptores omnes qui ab anno M usque ad MD floruerunt. Tomus secundus*. Ex Typographia Antonii de Rubeis propè S. Sylvestrum de Capite in Via Vitis, Roma, 1696, p. 182: (...) *Quócum non bene stat Trinitariorum ordinis historicum (Figurerę præsertim, cujus fides malè audit) persuario* (...).

¹¹⁰ PANVINIO, Onofrio. *Romani pontifices et cardinales S. R. E. ab eisdem à Leone IX ad Paulum Papam III per quingentos posteriores a Christi Natali annos creati*. Apud Michaellem Tramezinum, Venècia, 1557, p. 302; CHACÓN, Alfonso. *Vitae et gestae summorum pontificum...*, p. 921; CHACÓN, Alfonso. *Vitae et res gestae pontificum...*, col. 1176; KINIGL, Caspar M. *Menologium Marianum seu gesta sanctorum...*, p. 92.

¹¹¹ MELVILLE, Gert. *The World of Medieval Monasticism...*, pp. 349-353.

la segona meitat del segle XVI fins a principis del segle XVIII quan els regulars de tot tipus varen començar a redactar de forma massiva cròniques historiogràfiques sobre els seus propis ordes. Aquestes cròniques, segons Atienza, són *literatura e historia apologética y panegírica, ensalzadora de cada una de las órdenes, son textos nutridos de materiales reales e imaginados*.¹¹² Això no obstant, bona part dels cronistes dels ordes es preocuparen d'accedir a documentació que consideraven fiable, el que incloïa tant cròniques anteriors com fonts d'arxiu. Ara bé, la historicitat sempre restava sotmesa a l'objectiu moral i exemplar de la crònica. A més, la intervenció divina era un element present en la cosmovisió dels autors, de manera que aquesta no era posada en qüestió. En altres paraules, els textos de les cròniques eren assumits com a veritats per la societat del moment en què varen ser redactades.¹¹³

L'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius fou un dels grups regulars que necessitaren una identitat més potent. Cal recordar que l'orde trinitari havia estat fundat a finals del segle XII —el papa Innocenci III l'aprovà el 17 de desembre de 1198— amb l'objectiu essencial de redimir els cristians que havien estat capturats pels infidels, sobretot els musulmans del nord d'Àfrica. El 1218, el rei Jaume I d'Aragó va afavorir la fundació de l'Orde de Nostra Senyora de la Mercè de la Redempció de Captius. Els objectius de l'orde mercedari, instituït per Pere Nolasc, eren els mateixos que els trinitaris, fonamentalment l'alliberament dels presoners cristians que es trobaven en mans dels infidels. La convivència entre els dos principals ordes redemptoristes no fou senzilla, i la competitivitat entre ambdues comunitats sempre fou present. Així doncs, es documenten rivalitats entre trinitaris i mercedaris a la península Ibèrica ja en el segle XIII.¹¹⁴ En la seva crònica, el pare Figueres critica l'actitud dels frares de la Mercè, una posició comprensible des de la seva parcialitat: *Per hæc tempora Patres Ordinis Sanctæ Eulalie (quos de Mercede vocant) non cessabant ordinem Sanctæ Trinitatis defatigare, et totis suis viribus (si possent) institutum nostum infringere, aut retardare conabantur*.¹¹⁵ Així, durant més de quatre-cents anys, trinitaris i mercedaris estaven enfrontats en una pugna per la preeminència en la tasca de la redempció de

¹¹² ATIENZA LÓPEZ, Ángela. «Las crónicas de las órdenes religiosas en la España Moderna. Construcciones culturales y militantes de época barroca», a ATIENZA LÓPEZ, Ángela (ed.). *Iglesia memorable. Crónicas, historias, escritos... a mayor gloria. Siglos XVI-XVIII*. Sílex, Madrid, 2012, p. 25.

¹¹³ ATIENZA LÓPEZ, Ángela. «Las crónicas de las órdenes...», pp. 25-50.

¹¹⁴ GRAY, Margaret. *The Trinitarian Order in England...*, p. 12.

¹¹⁵ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 178. Vegeu, així mateix, les pp. 619-626, en les quals ataca els orígens de l'Orde de la Mercè.

captius.¹¹⁶ La història institucional, en aquesta disputa, resultava imprescindible, perquè era a través d'aquella que l'orde es legitimava i permetia la perpetuació de les claus del poder.¹¹⁷

Per tant, la figura d'Antoni Cerdà pot ser examinada des del prisma de la necessitat dels trinitaris de comptar amb una figura prominent dins l'Orde. El cert és que les cròniques dels ordes religiosos tendien a destacar, per una banda, el fundador de la comunitat,¹¹⁸ mentre, de l'altra, també convertien els seus membres en individus exemplars i extremadament virtuosos —miralls de virtuts—, a vegades amb vista a la seva possible canonització.¹¹⁹ Així doncs, és possible que els trinitaris, necessitats d'herois de l'Orde en major nombre que els mercedaris,¹²⁰ s'apropriessin de la figura d'Antoni Cerdà per transformar-lo en un destacat frare trinitari. Els valors que posseïa el convertien en un personatge molt atractiu amb vista a aquest objectiu. En primer lloc, Cerdà va ser un teòleg molt ben considerat pels seus contemporanis, de manera que el seu aspecte intel·lectual va ser sempre molt notable. Els cronistes, precisament, tendiren a destacar les qualitats intel·lectuals dels membres dels seus ordes, persones que, a més, eren prudents i humils i capaces de difondre la doctrina de l'Església.¹²¹ Reynés aporta un retrat psicològic d'Antoni Cerdà que lliga a la perfecció amb aquestes característiques:

*No se desvaneció N^o Ve Cardenal, viéndose exaltado a la elevada cumbre de la estimación, y confianza, de los Pontífices, y de los Reyes, ni pudieron hacer mella, ni impresión alguna, en su grande Religiosidad, y profunda humildad, los más importunos, impetuosos, y sobervios (sic.) vientos de la ambición, que suelen ser más recios en los puestos más eminentes; antes bien en la privanza de tanto Valimiento, conservó siempre la humildad de su Religiosa vida, y la mortificación de Religioso, que había (sic.) professado.*¹²²

¹¹⁶ Trinitaris i mercedaris arribaren a interposar-se plets durant els segles XVII i XVIII. ZURIAGA SENENT, Vicent Francesc. *La imagen devocional en la Orden de Nuestra Señora de la Merced, tradición, formación, continuidad y variantes*. Universitat de València, tesi doctoral, València, 2004, pp. 42 i 72.

¹¹⁷ ATIENZA LÓPEZ, Ángela. «Las crónicas de las órdenes...», p. 38.

¹¹⁸ CATALÁN MARTÍNEZ, Elena. «La aventura de fundar. La versión heroica de las crónicas religiosas», a ATIENZA LÓPEZ, Ángela (ed.). *Iglesia memorable. Crónicas, historias, escritos... a mayor gloria. Siglos XVI-XVIII*. Sílex, Madrid, 2012, pp. 232-246.

¹¹⁹ ATIENZA LÓPEZ, Ángela. «Las crónicas de las órdenes...», pp. 30 i 48-49.

¹²⁰ Els mercedaris Pere Nolasc i Ramon Nonat varen ser canonitzats el 1664 i el 1681, respectivament, mentre els trinitaris Joan de Mata i Félix de Valois no pujaren als altars fins al 1694.

¹²¹ CATALÁN MARTÍNEZ, Elena. «La aventura de fundar...», pp. 248-249.

¹²² REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 65r.

És interessant, en aquest àmbit, destacar com Verger expressa l'elecció d'Antoni Cerdà com a ministre provincial d'Aragó: *Pasò (sic) allí [en el convent del Sant Esperit de la ciutat de Mallorca] con rapidez el corto espacio de su aprobación, y no quedó por mucho tiempo en el rincón de aquel claustro oculta y como muerta la luz de su virtud y ciencia.*¹²³ En altres paraules, Verger destaca la saviesa de Cerdà i hauria lamentat que la carrera eclesiàstica del mallorquí dins l'orde trinitari no hagués suposat la seva promoció en la jerarquia. Perquè aquest és l'altre aspecte més destacable d'Antoni Cerdà: la seva conversió en un frare trinitari implicava que l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius comptava amb un cardenal, l'únic que hauria obtingut al llarg dels seus més de nou-cents anys d'història.¹²⁴ No en va, papes, cardenals i persones de reconegut prestigi en altres àmbits constituïen un element clau en la glorificació dels ordes religiosos.¹²⁵

Les cròniques, doncs, eren espais de construcció de la memòria institucional de l'orde, el que en marcava, al mateix temps, la identitat.¹²⁶ Un dels elements claus en aquella era la glorificació dels personatges més destacats de la congregació. Ja s'ha indicat que les cròniques presentaven les biografies exemplars i quasi santes dels membres de l'orde, molt lliures.¹²⁷ En algun moment entre finals del segle XV i principis del XVI es va considerar que Antoni Cerdà havia estat trinitari. Els primers autors que tractaren sobre ell —potser Blakeney— hagueren de dotar-lo d'una biografia trinitària, això és revestir-lo de càrrecs dins l'Orde i d'altres fets que ajudessin a promocionar-la. Com s'ha indicat poc abans, la veracitat històrica restaria en un segon pla. Aquesta pràctica va ser relativament freqüent, no només en persones, sinó també en llocs. Així, similar al cas d'Antoni Cerdà és el de la casa trinitària de Piera: malgrat que l'Orde no es documenta en aquest terme català abans de 1335, totes les cròniques trinitàries a partir del segle XVII afirmen que aquella fou fundada per Joan de Mata durant la primera dècada del segle XIII.¹²⁸ L'objectiu, en aquest cas, era convertir la

¹²³ VERGER, Juan. *Breve historia de la villa...*, p. 98.

¹²⁴ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 706.

¹²⁵ ATIENZA LÓPEZ, Ángela. «Las crónicas de las órdenes...», p. 40.

¹²⁶ ATIENZA LÓPEZ, Ángela. «Las crónicas de las órdenes...», pp. 38-40.

¹²⁷ MUÑOZ SÁNCHEZ, Fernando. «Un catálogo de santidad. La segunda parte de la crónica de la provincia franciscana de Burgos», a ATIENZA LÓPEZ, Ángela (ed.). *Iglesia memorable. Crónicas, historias, escritos... a mayor gloria. Siglos XVI-XVIII*. Sílex, Madrid, 2012, p. 324.

¹²⁸ SABATÉ I CURULL, Flocel. «Història medieval», a SABATÉ I CURULL, Flocel; SÁINZ DE LA MAZA, Regina (coords.). *Història de Piera*. Pagès Editors, Lleida, 1999, p. 206. Per exemple, FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, pp. 583-584: *Monasterium de Piera sive mauis Apiarie in Pirincipatu (sic.) Cathalonie ab eodem Sancto Ioanne fundatum anno 1204 (...)*.

casa de l'Anoia en una de les més antigues de Catalunya, així com fer-la erigida directament pel sant fundador de l'Orde. Aquest fet lliga amb la voluntat dels ordes de fixar el moment fundacional de les seves cases en el passat més llunyà possible; de la mateixa manera que en la genealogia, aquestes primeres fundacions constituïen un punt ancestral del qual provenien tots els altres claustrs. A més, l'antiguitat de la casa donava prestigi a l'orde i preeminència sobre les altres.¹²⁹ No hi ha cap dubte que aquest darrer element tenia una gran importància en el cas dels trinitaris, que estarien interessats en demostrar la seva presència a Catalunya amb anterioritat a la fundació reial de l'Orde de Nostra Senyora de la Mercè.

Alguns elements podien conduir a considerar —de forma conscient o per error— Antoni Cerdà membre de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius. En primer lloc, cal destacar-hi una qüestió iconogràfica. Alguns dels segells utilitzats pels trinitaris presenten, com a figura, un cérvol. L'ús d'aquest animal respon al nom de la casa-mare de l'Orde, el convent de Cerfroid.¹³⁰ Aquest mateix mamífer constitueix la figura de l'escut d'armes de la família Cerdà. No hi ha cap dubte que Antoni Cerdà va utilitzar el blasó familiar en l'heràldica cardenalícia, ja que apareix representat en diversos manuscrits que transcriuen el text que fou inscrit en la làpida del seu sepulcre.¹³¹ Tot i que no es conserva cap representació gràfica de la tomba, és molt probable que s'hi gravés el seu escut —el que explicaria, per altra banda, la freqüent representació d'aquest al costat del text lapidari—. Per tant, la vinculació del cardenal Cerdà a la figura del cérvol, i la seva similitud a alguns segells trinitaris, haurien provocat —o facilitat— la seva assimilació a l'Orde.

En segon lloc, no s'ha d'oblidar que el títol cardenalici d'Antoni Cerdà era el de l'església de Sant Crisògon. Els trinitaris passaren a residir en aquest temple del Trastevere el 1847, això és en un moment molt tardà. Els primers autors que inclogueren el mallorquí en l'orde maturí no pogueren tenir-ho en compte, però els posteriors sí que efectuarien amb facilitat el sil·logisme de considerar que, si Antoni Cerdà tenia el títol cardenalici d'una església trinitària, era perquè ell mateix ho era. De

¹²⁹ ATIENZA LÓPEZ, Ángela. «Las crónicas de las órdenes...», pp. 38-39.

¹³⁰ CIPOLLONE, Giulio. *Studi intorno a Cerfroid...*, p. 38.

¹³¹ Per exemple, ALFARANO, Tiberio. *Libri Alfarani de aliquibus antiquitatibus Basilice Sancti Petri ex Scripturis antiquas traditionum et aliis monumentis depromptis*. BAV, Arch. Cap. S. Pietro, G.5, p. 246; GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta autentica Translationum Sanctorum corporum et sacrarum Reliquiarum E veteri in novum Templum Sancti Petri, Cum multis memoriis, Epitaphiis, Inscriptionibus, Delineatione partis Basilicæ demolitæ et Iconicis Historiis Sacræ Confessionis. Ab eodem Summo Pontifice magnificentissime exornatæ*. 1619, BAV, Barb. lat., 2733, f. 427r.

cobrament dels *servitia communia* pertinents. També permetien als papes col·locar parents o col·laboradors al capdavant d'esglésies o abadies.¹³⁸

Les altes dignitats eclesiàstiques que rebien una comanda podien percebre les rendes d'una abadia o priorat sense l'obligació de residir-hi o, fins i tot, de formar part de cap orde religiós. Per aquest motiu, els abusos eren molt freqüents. Fins i tot, la comanda podia ser concedida a un infant o a un jove que no hagués complert l'edat canònica, sempre prèvia dispensa papal. Per tot plegat, aquesta pràctica —que va ser especialment important a les penínsules Itàlica i Ibèrica, als Països Baixos, a França i a Escòcia— va contribuir al decaïment de la vida monàstica: els abats comendataris estaven més interessats en extreure la major quantitat possible de rendes que no pas en millorar l'espiritualitat dels monjos, als quals havien d'il·lustrar amb el seu suposat comportament exemplar.¹³⁹

2.1. L'Orde de Sant Benet

Cerdà no va ser una excepció a aquesta pràctica, i va rebre diverses comandes sobre monestirs de l'Orde de Sant Benet —un dels més afectats per aquest ús—¹⁴⁰ a la Corona d'Aragó. Com és ben sabut, aquest orde va ser fundat per Benet de Núrsia, que va redactar la Regla per a l'abadia de Montecassino durant la primera meitat del segle VI. L'èxit dels benedictins es manifestà en la seva expansió arreu d'Europa, així com en el seu rol fonamental en l'evangelització de territoris que encara mantenien els cultes pagans.¹⁴¹ Això no obstant, l'enriquiment de l'Orde de Sant Benet i la relaxació de la disciplina imposada en la Regla va motivar-ne un seguit de reformes, la més important de les quals va tenir lloc al segle X, i que donà lloc a l'Orde de Cluny, que advocava per

¹³⁸ MASOLIVER I MASOLIVER, Alexandre. *Historia del Monacato cristiano. II. De san Gregorio Magno al siglo XVIII*. Ediciones Encuentro, Madrid, 1994, pp. 161-162.

¹³⁹ BADA I ELIAS, Joan. «L'Església de Catalunya en els primers anys del Renaixement», a COMPANY CLIMENT, Ximo (ed.). *El bisbe Jaume Conchillos, l'humanisme a Catalunya*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1993, p. 100; KAARTINEN, Marjo. *Religious Life and English Culture...*, pp. 33-34; HEALE, Martin. *The Abbots and Priors of Late Medieval and Reformation England*. Oxford University Press, Oxford, 2016, p. 31. El Concili de Constança va tractar sobre les limitacions de les comandes, de la mateixa manera que el papa Martí V també proposà una sèrie de restriccions. MASOLIVER I MASOLIVER, Alexandre. *Historia del Monacato cristiano...*, pp. 163-164.

¹⁴⁰ MORALES ROCA, Francisco José. *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares y caballeros de las órdenes militares habilitados por el brazo eclesiástico en las Cortes del Principado de Cataluña. Dinastías de Trastámara y de Austria. Siglos XV y XVI (1410-1599)*. Hidalguía, Madrid, 1999, p. 8.

¹⁴¹ O'HANNAY, James. *The Spirit and Origin of Christian Monasticism*. Methuen & Co., Londres, 1903, pp. 228-236.

una rígida observança d'aquella.¹⁴² El major carisma de cluniacencs —molts de monestirs benedictins passaren a ser dominats per aquest orde reformat— i cistercencs —a partir del segle XI— afectà l'atracció de noves professions, en un moment en què l'Església també s'havia institucionalitzada i el clergat secular es reforçava.¹⁴³ A més, els canvis del segle XII, amb la revitalització del món urbà, va suposar que els benedictins —que s'havien instal·lat en llocs aïllats— perdessin una certa influència social.¹⁴⁴ Aquesta va ser assumida, des del segle XIII, pels nous ordes mendicants, que residien en convents dins o en les proximitats de les ciutats.¹⁴⁵

Sense cap mena de dubte, la comanda més important que Antoni Cerdà va obtenir en un recinte dels benedictins va ser la que aconseguí en el monestir de Sant Pere de Rodes (Girona), la importància de la qual resta palesa per la relativament freqüent referència a l'administració perpètua del monestir gironí en la documentació.¹⁴⁶ La comanda en aquest recinte havia estat concedida en primera instància al benedictí Antoni Pere Ferrer, prior de Santa Maria de Meià (Urgell). Però el papa Nicolau V revocà la designació de Ferrer —que va ser promogut l'any següent a l'abadiat de Santa Maria de Montserrat—¹⁴⁷ i va atorgar a Antoni Cerdà el govern de Sant Pere de Rodes, així com tots els fruits i rendes que li corresponguessin.¹⁴⁸ Si bé en la butlla s'apela a les virtuts i experiència de Cerdà i a la necessitat de millorar la comunitat monàstica tant en l'àmbit espiritual com temporal, és molt probable que el papa perseguís l'objectiu de compensar el mallorquí per la renúncia a la comanda del monestir cistercenc de Santa Maria de la Valldigna (València), que havia hagut de dur a terme en el moment d'accedir al bisbat de Lleida.¹⁴⁹ El fet és que Nicolau V permeté a Antoni Cerdà conservar totes les prebendes que posseïa en aquell moment. A més, el papa li concedí

¹⁴² LAWRENCE, Clifford Hugh. *Medieval Monasticism...*, p. 83.

¹⁴³ CLARK, James G. *The Benedictines in the Middle Ages*. Boydell, Woodbridge, 2011, p. 255.

¹⁴⁴ Clark afirma que la idea tradicional d'una «decadència benedictina» durant la Baixa Edat Mitjana va ser exagerada a principis del segle XVI, si bé reconeix un fre a l'expansió de l'Orde de Sant Benet i a la seva pèrdua d'influència en determinats territoris. CLARK, James G. *The Benedictines in the Middle Ages...*, pp. 256-264.

¹⁴⁵ Sobre els benedictins, vegeu DUNN, Marilyn. «Mastering Benedict: Monastic Rules and Their Authors in the Early Medieval West», *The English Historical Review*, 105/416 (1990), pp. 567-594; i la esmentada obra de CLARK, James G. *The Benedictines in the Middle Ages...*

¹⁴⁶ Per exemple, a ACL, AC_0051, f. 28v: (...) *monasterii Sancti Petri it (?) Rodensis perpetui administratoris* (...).

¹⁴⁷ ACA, Canc., Reg., 2546, ff. 36v-39v: «(...) per la promoció feta del venerable religiós e amat conseller nostre, frare Anthoni Pere Ferrer, en abat de Sancta Maria de Monserrat (...).»

¹⁴⁸ ASV, Reg. Vat., 409, f. 112v-113r.

¹⁴⁹ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705.

un privilegi pel qual l'abat comendatari tenia dret a percebre totes les rendes que li corresponien malgrat no residir en el monestir, així com a arrendar-les a qui desitgés.¹⁵⁰ En altres paraules, el pontífex va atorgar importants gràcies al nou abat comendatari.

La butlla papal per la qual es concedeix la comanda de Sant Pere a Rodes a Antoni Cerdà no està datada, tot i que no és difícil situar-la l'any 1449, si s'atenen les dates dels altres documents registrats en el mateix volum. També es documenta el pagament dels *servitia communia* corresponents al monestir benedictí —dos-cents florins— el dia 3 de maig de 1449.¹⁵¹ A més, el ja esmentat privilegi de Nicolau V és datat el dia 1 d'octubre de 1449, i en aquest s'hi indica de forma explícita que Cerdà posseïa la comanda.¹⁵² Ara bé, Jaime Villanueva proposa com a data d'inici de la comanda de Cerdà el 1455,¹⁵³ potser per confusió amb la data en què se li assignaren uns conservadors, el 27 de maig de 1455.¹⁵⁴ Aquests conservadors eren l'arquebisbe de Narbona —Louis d'Harcourt—, el bisbe d'Elna —Joan Margarit— i l'ardiaca de Girona, i sembla que la seva designació va ser motivada per la problemàtica que la comunitat tingué amb els altres senyors de la zona, que, fins i tot, haurien arribat a ocupar part del patrimoni del monestir.¹⁵⁵ Això hauria obligat el papa Calixt III a intervenir per garantir la tranquil·litat dels monjos i la percepció de les rendes que corresponien a l'abat comendatari, el cardenal Antoni Cerdà.¹⁵⁶

Amb anterioritat a l'any en què foren elegits aquests conservadors, però, es té documentada l'existència d'un *vicarius in spiritualibus et temporalibus* del cardenal Antoni Cerdà com a administrador perpetu del cenobi, això és diferent del vicari general de la diòcesi de Lleida. Així, el 1451 el vicari de Cerdà al capdavant de Sant Pere de Rodes va ser el ja esmentat Antoni Pere Ferrer, prior del monestir de Santa Maria de

¹⁵⁰ ACL, P7_M1_P5_C05, f. 170r-v. En els folis següents es copien la carta executòria de Nicolau V dirigida als oficials de Barcelona, Girona i Lleida (ACL, P7_M1_P5_C05, f. 171r-v) i el procés incoat per Joan Margarit com a comissari apostòlic i executor del privilegi (ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 172r-173v).

¹⁵¹ HOBERG, Herman. *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris Obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1455 confectis*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 1949, p. 303.

¹⁵² ACL, P7_M1_P5_C05, f. 170r: (...) *monesterii Sancti Petri Rodensis, Ordinis Sancti Benedicti, Gerundensis diocesis, quod in comendam obtines* (...).

¹⁵³ VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XV. Viage á Gerona y á Roda*. Imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid, 1851, p. 51.

¹⁵⁴ RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses...», p. 240.

¹⁵⁵ ASV, Reg. Vat., 437, f. 49r: (...) *quod non nulli archiepiscopi, episcopi aliique ecclesiasticorum prelati (...) nec non duces, marchiones, comites, barones, nobiles, milites et laici (...) occuparunt et occupari fecerunt castra, villas et alia loca, terras, domos, possessiones, jura et jurisdictiones nec non fructus, census, redditus et preventis dicti monasterii* (...).

¹⁵⁶ ASV, Reg. Vat., 437, ff. 49r-50r.

Meià, que també havia exercit com a procurador del bisbe Cerdà a Lleida en certes ocasions.¹⁵⁷ L'administració de l'abadia de Sant Pere de Rodes no era senzilla, ja que el poder del monestir generava conflictes amb els altres senyors i institucions de la zona. Així doncs, per exemple, el 1450 es mencionen disputes entre Antoni Cerdà i Caut de Perpinyà amb motiu dels fruits de l'abadia empordanesa.¹⁵⁸ Ja s'ha comentat poc abans com, cinc anys després, el mateix papa hagué d'intervenir per garantir la pau en la zona. En tot cas, Antoni Cerdà va exercir l'abadiat en comanda en aquest monestir fins a la seva mort, ocorreguda el 1459.¹⁵⁹

Un altre claustre vinculat a Antoni Cerdà va ser el monestir de Sant Victorià d'Assan (Sobrarb), que també pertanyia a l'Orde de Sant Benet. El mallorquí hi fou designat abat comendatari, potser el 1446 —o, més plausiblement, el 1449—,¹⁶⁰ i ostentaria el càrrec fins al 1455.¹⁶¹ Això no obstant, com era habitual, Cerdà no es va presentar mai al cenobi. Això no significa, però, que es desentengués completament de les seves obligacions com a abat, ja que el 10 d'octubre de 1451 va aconseguir del papa Nicolau V l'autorització pertinent per poder delegar en altres persones les visites que, com a superior, havia de dur a terme a l'abadia i als altres monestirs que en depenien.¹⁶² A més, pocs mesos abans havia designat el canonge Garcia de Vallterra com a vicari general tant a la diòcesi de Lleida com a l'abadia de Sant Victorià.¹⁶³

Per altra banda, l'abadiat de Sant Victorià d'Assan també portava aparellat el domini sobre el priorat de Santa Maria d'Ovarra, que depenia del primer des del 1076. Aquest fet és el que hauria portat Salvador Miranda a afirmar que Cerdà va ser prior

¹⁵⁷ ASV, Reg. Vat., 414, f. 220v. Per Antoni Pere Ferrer, vegeu ACL, AC_0049, f. 123r; ACL, P7_M1_P5_C05, f. 184r.

¹⁵⁸ AHCB, 1B.X-20, f. 1r: «(...) los ffruyts de la dite abadie, car pertenien-se al senyor cardenal de Leyda, o en Caute(?) de Perpinyà, entre los quals ere le dite disseptació.»

¹⁵⁹ PLADEVALL I FONT, Antoni. «Sant Pere de Rodes», a CARRERAS I MARTÍ, Joan (dir.). *Gran Enciclopèdia Catalana*, 13. Enciclopèdia Catalana, S.A., Barcelona, 1979, p. 296.

¹⁶⁰ Els abats del monestir de Sant Victorià d'Assan havien de pagar quatre-cents florins en concepte de *servitium communium*. Consten pagaments d'aquesta taxa el 18 de febrer de 1447 i el dia 1 de desembre de 1449. HOBERG, Herman. *Taxae pro communibus servitiis...*, p. 333. El més probable és que aquest darrer sigui el que va realitzar Antoni Cerdà, ja que era abat comendatari del monestir el 1451. En canvi, Goñi sembla indicar que Cerdà no fou designat abat comendatari fins al pontificat de Calixt III. GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST», a ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España. Suplemento I*. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1983, p. 123.

¹⁶¹ ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. *Catàleg dels monestirs catalans*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997, p. 26. Amb el nom de «Pere Antoni Cerdà».

¹⁶² ASV, Reg. Vat., 418, ff. 196v-197r.

¹⁶³ ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 106v-108r.

comendatari d'aquest darrer monestir, del qual dependria Sant Pere de Rodes.¹⁶⁴ La xarxa de relacions i vincles entre cenobis demostra que l'asseveració ha de ser corregida.

El papa Calixt III va concedir a Antoni Cerdà el priorat del monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona.¹⁶⁵ Aquest lloc havia quedat vacant arran del trasllat del prior anterior, el benedictí Narcís Miquel, a l'abadiat de Santa Maria de Ripoll. Com en les altres ocasions, el summe pontífex va autoritzar el cardenal mallorquí a conservar tant el bisbat de Lleida com totes les altres prebendes que ja ostentés.¹⁶⁶ Cal remarcar que la butlla pontifícia per la qual es disposa la concessió del priorat a Antoni Cerdà va ser emesa el 27 de juliol de 1458, això és en els darrers dies de vida del primer papa Borja, que va morir el 6 d'agost d'aquell mateix any. El mallorquí no va comptar amb la pacífica possessió de la prebenda, ja que gairebé un any més tard, el 28 de maig de 1459, el rei Joan II li va demanar que renunciés a la comanda. Segons el monarca, el difunt Calixt III l'havia atorgada, en primera instància, a Antoni Alemany, prior del monestir de Sant Cugat de Vallès, però, finalment, l'havia concedida a Cerdà. Joan II pretenia que el cardenal resignés en Alemany el priorat de Sant Pau del Camp o l'abadiat de Sant Pere de Rodes, o que li passés una pensió anual.¹⁶⁷ Aquest cas constitueix una demostració prou evident de la importància que tenien les prebendes en general, i les comandes en particular, per al prestigi i l'economia dels eclesiàstics. És, així mateix, una mostra de l'interès dels monarques en promocionar els seus servidors en la jerarquia eclesiàstica.¹⁶⁸

A pesar d'ocupar l'abadiat dels monestirs benedictins en la forma de comanda, Antoni Cerdà es va veure revestit de tot el poder corresponent a un abat ordinari. De fet, el mateix papa Nicolau V féu referència a aquest aspecte quan va indicar que li concedia

¹⁶⁴ MIRANDA, Salvador. «Cerdà i Lloscos, O.SS.T., Antonio...»: *Prior commendatario of the Benedictine monastery of Santa María de Obarra, diocese of Lérida, December 11, 1455; the priorate had the administration, spiritual and temporal, of the Benedictine monastery of San Pedro de Roda, diocese of Gerona.*

¹⁶⁵ Sembla que Miranda confon el priorat de Sant Pau amb un priorat de Sant Pere existent a Barcelona. MIRANDA, Salvador. «Cerdà i Lloscos, O.SS.T., Antonio...». Aquesta mateixa confusió també la presenten GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST...», p. 123 i ALIAGA ASENSIO, Pedro. «Cerdá y de Lloscos, Antonio...», p. 202.

¹⁶⁶ ASV, Reg. Vat., 453, ff. 357r-358r.

¹⁶⁷ ACA, Canc., Reg., 3362, f. 68r-v. En una altra carta, Joan II indica als seus ambaixadors que «(...) lo reverent pare en Xhrist cardenal de Leyda jac sia, injustament, segons se diu, se apoderà [del priorat de Sant Pau del Camp] (...)». ACA, Canc., Reg., 3362, ff. 68v-69r.

¹⁶⁸ Vegeu el capítol VI.

l'administració plena del monestir de Sant Pere de Rodes i que, per tant, tenia la capacitat d'ordenar *sicut veri abbates ipsum monasterii qui pro tempore fuerunt*.¹⁶⁹ En virtut d'aquesta plenitud de poder, Cerdà comptava amb l'autoritat necessària per nomenar notaris amb la facultat d'exercir l'ofici en els dominis del monestir.¹⁷⁰ Aquest va ser el cas del notari Pere Deulofeu, resident a Castelló d'Empúries, l'autoritat notarial del qual incloïa el monestir de Sant Pere de Rodes i tots els castells i llocs que hi estaven vinculats.¹⁷¹ Pere Deulofeu, segons s'esmenta, era notari públic del castell de Vilagrassa *auctoritate reverendissimi domini Anthonii, tituli Sancti Grisogoni Sacrosante Romane Ecclesie presbiteri cardinalis, monasterii Sancti Petri it(?) Rodensis perpetui administratoris*. El 19 de gener de 1457 va signar un instrument de substitució en el castell de Vila-sacra.¹⁷² Aquest lloc formava part dels dominis del monestir de Sant Pere de Rodes, de manera que Deulofeu, revestit del notariat per autoritat de l'abat comendatari d'aquest, tenia la potestat necessària per donar fe pública en el dit territori.

Cerdà no només va rebre abadiats i administracions perpètuas, sinó també altres càrrecs en un nivell jeràrquic inferior, però que aportaven, igualment, importants rendes. Fou el cas de la cambreria del monestir benedictí de la Grassa (Rosselló), que li fou reservada el 6 de març de 1456. Aquest ofici vacava arran del matrimoni de Jimeno de Guevara, clergue de Calahorra i notari apostòlic, que l'havia ostentat fins aleshores. L'endemà, el papa va autoritzar Antoni Cerdà a arrendar els fruits que percebia en aquest cenobi durant tres anys.¹⁷³ D'aquesta manera, doncs, Antoni Cerdà també va aconseguir les rendes vinculades a l'ofici de cambrer, càrrec que posseïa el senyoriu damunt llocs com Prada, Ribesaltes o Estagell. Cerdà va tenir alguns problemes a l'hora de cobrar aquests ingressos, ja que Alfons el Magnànim va haver d'intervenir el 19 de setembre de 1457 amb una carta dirigida al governador del comtat de Rosselló, als seus assessors, a Antoni Serradell de Perpinyà i als batlles i capitans de Prada, Estagell i

¹⁶⁹ ASV, Reg. Vat., 409, f. 113r.

¹⁷⁰ PIÑOL ALABART, Daniel. «La autoridad de los notarios en la Edad Media: nominación y práctica. La Corona de Aragón», a PIÑOL ALABART, Daniel (coord.). *La auctoritas del notario en la sociedad medieval: nominación y prácticas*. Trialba, Barcelona, 2015, p. 91

¹⁷¹ ASV, Reg. Vat., 414, f. 220r-v: (...) *Petri Deuloffo, habitatoris ville Castilionis Empuriarum, Gerundensis diocesis, notarii publici, peticio continebat quod olim officio scribanie sive notariatus causarum et negociorum monasterii Sancti Petri de Rodis, Ordinis Sancti Benedicti dicte diocesis, necnon castrorum et aliorum locorum ad ipsum monasterium spectantium et illi subjectorum* (...).

¹⁷² ACL, AC_0051, f. 28v.

¹⁷³ RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses...», p. 240.

Ribesaltes perquè facilitessin al purpurat la recepció de les percepcions que li corresponien.¹⁷⁴

2.2. La Congregació Camaldulesa de l'Orde de Sant Benet

La Congregació Camaldulesa de l'Orde de Sant Benet era una branca reformada dels benedictins. Havia estat fundada per Romuald (c. 951-1027), un monjo que havia sortit de l'abadia de Sant Apol·linar de Ravenna en considerar que l'Orde de Sant Benet s'havia relaxat en l'observança de la Regla i que no responia a les seves necessitats de renúncia personal. Romuald va viure com a anacoreta en diversos cenobis europeus, entre els quals el monestir benedictí de Sant Miquel de Cuixà durant l'abadiat de Garí (965-988).¹⁷⁵ Cap al 1021 es va establir al lloc de Camaldoli —als Apenins toscans—, on bastí una sèrie d'habitatges per a cadascun dels eremites que se li sumaren i un gran edifici central que exercia les funcions d'hostatgeria, infermeria i zona administrativa. Aquest recinte va constituir la que seria la primera fundació de l'orde camaldulès, un orde eremita que, al mateix temps, també constituïa una comunitat cenobita.¹⁷⁶ Tot i que al principi els camaldulesos observaven la Regla de sant Benet —fent especial incidència al seu aspecte contemplatiu i incloent-hi una estricta aplicació del dejuni, a flagel·lació i el silenci—,¹⁷⁷ entre el 1076 i el 1082 es varen dotar d'uns estatuts propis, elaborats pel prior general Rodolf (1074-1089). A més, des de mitjans del segle XII l'Orde comptà amb una regla independent.¹⁷⁸

Amb anterioritat a la seva promoció cardenalícia, Antoni Cerdà va rebre —segurament en comanda— el *prioratum Sancti Çeni de Bonarcato, Camaldulensis ordinis, Arborensis diocesis* —actualment, diòcesi d'Oristany (Sardenya)—.¹⁷⁹ Aquest

¹⁷⁴ ACA, Canc., Reg., 2558, ff. 72v-73r.

¹⁷⁵ Per a la biografia de Romuald, vegeu PERE DAMIÀ, *Vita beati Romualdi*, ed. TABACCO, Giovanni. Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma, 1957; i FORNACIARI, Roberto. «Elementi di contemplazione e mistica in Romualdo di Ravenna», *Claretianum*, 44 (2004), pp. 111-142.

¹⁷⁶ LAWRENCE, Clifford Hugh. *Medieval Monasticism...*, pp. 152-153; ACUNTO, Nicolangelo d'. «Camaldolese Settlements. Hermitages and Monasteries as Sites of Conflict between Different Projects of Religious Life», a BREITENSTEIN, Mirko; BURKHARDT, Julia; BURKHARDT, Stefan; RÖHRKASTEN, Jens (eds.). *Rules and Observance. Devising Forms of Communal Life*. LIT, Berlín, 2014, pp. 69-70.

¹⁷⁷ LAWRENCE, Clifford Hugh. *Medieval Monasticism...*, p. 153.

¹⁷⁸ MELVILLE, Gert. *The World of Medieval Monasticism...*, pp. 92-93.

¹⁷⁹ ASV, Reg. Vat., 385, f. 120v. Sobre la importància dels camaldulesos en aquesta illa mediterrània, vegeu SANNA, Mauro G. «La presenza camaldolese in Sardegna», a CABY, Cécile; LICCIARDELLO, Pierluigi (eds.). *Camaldoli e l'ordine camaldolese dalle origini alla fine del XV secolo*. Centro Storico Benedettino Italiano, Cesena, 2014, pp. 183-198.

priorat fa referència al monestir de Santa Maria de Bonarcado, que era filial del cenobi camaldulès de Sant Zenó de Pisa.¹⁸⁰ En tot cas, les úniques dades que es tenen sobre Antoni Cerdà com a prior comendatari d'aquest monestir és que hi fou designat amb anterioritat al 8 de juny de 1447. És molt probable que el mallorquí hi hagués accedit aquell mateix any, en una provisió efectuada per Nicolau V.

2.3. L'Orde del Cister

Un dels ordes més poderosos de l'Edat Mitjana va ser l'Orde del Cister. Aquest havia estat fundat el 1098 quan un grup de monjos, encapçalats per Robert de Molesme, Alberic i Esteve Harding, s'establí a Cîteaux (Borgonya). Els primers cistercencs consideraven que la riquesa de l'Orde de Cluny l'havia allunyada de la regla benedictina original, de manera que volgueren fundar un monestir en el qual poder retornar-hi.¹⁸¹ Durant el segle XII, els cistercencs protagonitzaren una ràpida expansió arreu d'Europa; el 1151 —només cinquanta-tres anys després de la seva fundació—, ja comptaven amb tres-cents monestirs en el continent.¹⁸² Tot i això, a mitjans del segle XV la importància de l'Orde del Cister —així com la de la resta d'ordes monàstics— havia minvat de forma notable. La principal causa d'aquest fet s'ha de cercar en el sorgiment d'una nova espiritualitat urbana que va connectar millor amb els ordes mendicants. També cal esmentar l'enriquiment dels cenobis —el que contradeia el retorn a la regla benedictina que propugnaven— i les dificultats econòmiques i demogràfiques provocades pels conflictes bèl·lics —sobretot, la Guerra dels Cent Anys (1337-1453)— i les recurrents epidèmies dels segles XIV i XV.¹⁸³ Això no obstant, els monestirs cistercencs continuaven essent els administradors de grans territoris i recursos

¹⁸⁰ CORONEO, Roberto. «L'irradiazione delle maestranze della chiesa nuova di Santa Maria di Bonarcado nel giudicato di Arborea», a MELE, Giampaolo (ed.). *Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale*. Istituto Storico Arborense per la Ricerca e la Documentazione sul Giudicato d'Arborea e il Marchesato di Oristano, Oristany, 2000, p. 466.

¹⁸¹ ALTISENT I ALTISENT, Agustí. *Història de Poblet*. Abadia de Poblet, Vimbodí i Poblet, 1974, pp. 38-40; GARCIA OLIVER, Ferran. *El naixement del monestir cistercenc de la Valldigna*. Universitat de València, València, 1983, p. 44; NEWMAN, Martha G. «Foundation and Twelfth Century», a BRUUN, Mette Birkedal (ed.). *Cambridge Companion to the Cistercian Order*. Cambridge University Press, Cambridge, 2012, pp. 27-29.

¹⁸² BOLÒS I MASCLANS, Jordi de. «La implantació del Cister al territori: la formació del patrimoni i la transformació del paisatge», *Actes del primer curs-simposi sobre el monaquisme cistercenc. El Cister: poder i espiritualitat (1150-1250)*. Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, Santes Creus, 2005, p. 35-37.

¹⁸³ COLLINS, Henry. *The Spirit and Mission of the Cistercian Order. Comprising the Life of S. Robert of Newminster, and the Life of S. Robert of Knaresborough, with an Account of the Foundation of Fountains Abbey*. Simpkin, Marshall & Co., Londres, 1866, pp. 147-162.

que havien acumulat durant el seu període d'esplendor.¹⁸⁴ A més, en el cas de la Corona d'Aragó, juntament a les importants cases de Poblet i Santes Creus —a més de la comunitat femenina de Vallbona—, també fundaren monestirs en els territoris que varen ser conquistats al llarg del segle XIII, com Mallorca o València.¹⁸⁵

Antoni Cerdà va tenir una breu vinculació a l'orde cistercenc a través del seu nomenament com a abat comendatari del monestir de Santa Maria de la Valldigna, fet que va tenir lloc el 22 de febrer de 1449.¹⁸⁶ Aquesta abadia cistercenca de patronat reial travessava, a mitjans del segle XV, una greu crisi econòmica provocada, sobretot, pels elevats censals que s'hi havien carregat. Tot i això, la situació financera havia anat millorant de forma progressiva a partir de l'abadiat de Llop Palasí (1442-1448).¹⁸⁷ En morir aquest abat, Alfons el Magnànim va escriure al papa i li demanà que no proveís la vacant fins que el mateix monarca li hagués proposat un candidat al lloc. Al mateix temps, el Magnànim va sol·licitar als cardenals Jean Le Jeune i Antoni Cerdà que intercedissin perquè el papa acomplís la demanda.¹⁸⁸ Aquesta carta va ser tramesa el 26 de novembre de 1448, i, tres mesos després, el purpurat mallorquí fou designat abat del monestir, probablement, de nou, per indicació del Magnànim.

En tot cas, quan Antoni Cerdà va ser promogut al bisbat de Lleida el 28 de març de 1449, va haver de renunciar a l'abadiat comendatari del monestir de la Valldigna, l'únic que hagué d'abandonar, ja que se li permeté conservar tota la resta de prebendes

¹⁸⁴ La bibliografia sobre els cistercencs és molt abundant. A tall d'exemple, vegeu la clàssica obra de LEKAI, Louis Julius. *The White Monks. A History of the Cistercian Order*. Cistercian Fathers, Okauchee, 1953. També les aportacions més recents de BERMAN, Constance Hoffman. *The Cistercian Evolution. The Invention of a Monastic Order in Twelfth-Century Europe*. University of Pennsylvania Press, Filadèlfia, 2010; BURTON, Janet; KERR, Julie. *The Cistercians in the Middle Ages*. The Boydell Press, Woodbridge, 2011; BRUUN, Mette Birkeedal (ed.). *Cambridge Companion to the Cistercian Order*. Cambridge University Press, Cambridge, 2012; JAMROZIAK, Emilia. *The Cistercian Order in Medieval Europe. 1090-1500*. Routledge, Abingdon, 2013.

¹⁸⁵ MORA, Pau; ANDRINAL, Lorenzo. *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca. Volum I (1232-1260)*. Palma, 1982; GARCIA OLIVER, Ferran. *El naixement del monestir cistercenc...*; MARTÍNEZ BUENAGA, Ignacio. «Monasterio cisterciense de Benifassà», *Cistercium. Revista cisterciense*, 196 (1994), pp. 129-212.

¹⁸⁶ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi, sive Summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel, II. Monasterii, Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae, Ratisbona, 1914, p. 10; STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705.*

¹⁸⁷ GARCIA OLIVER, Ferran. «El censal en el senyoriu: Valldigna (1393-1530)», *Revista d'Història Medieval*, 8 (1997), pp. 153-173.

¹⁸⁸ ACA, Canc., Reg., 2657, ff. 90v-91r.

que pogués posseir.¹⁸⁹ Això no obstant, Cerdà tingué la capacitat d'influir en la designació del seu successor al capdavant del monestir cistercenc, puix el 21 d'abril de 1449 el papa Nicolau V nomenà el monjo Pere Baldó abat de Santa Maria de la Valldigna a proposta de l'abat comendatari cessat.¹⁹⁰ D'acord amb la documentació, doncs, Antoni Cerdà ocupà l'abadiat del monestir valencià durant només dos mesos. Aquesta asserció contradiu l'abaciologi publicat per la *Gran Enciclopèdia Catalana*, que indica que el «cardenal de Sant Crisogono» —sense identificar-lo com Antoni Cerdà— fou abat comendatari entre el 1448 i el 1460, les mateixes dates que atribueixen a Pere Baldó.¹⁹¹

3. ELS ORDES MILITARS

Els ordes militars varen sorgir en el marc de les Croades. Eren comunitats religioses —realitzaven els tres vots: obediència, pobresa i castedat— però, al mateix temps, els cavallers que les integraven es comprometien en la lluita per a la defensa de Terra Santa i en la salvaguarda del pelegrí.¹⁹² Entre els ordes més destacats, cal indicar-hi l'Orde dels Pobres Companys de Crist del Temple de Salomó, l'Orde dels Hospitalers de Sant Joan de Jerusalem, i l'Orde de Cavalleria del Sant Sepulcre de Jerusalem.¹⁹³ El fet que la península Ibèrica fos també un territori de lluita contra els musulmans va suposar la fundació d'una sèrie d'ordes militars específics en aquest territori.¹⁹⁴ Així doncs, en el Regne de Lleó varen sorgir l'Orde de Santiago i l'Orde d'Alcántara durant la segona meitat del segle XII. En aquesta mateixa cronologia, a Castella va ser establerta l'Orde de Calatrava. A la Corona d'Aragó, per la seva banda, s'hi varen instituir l'Orde de Sant Jordi d'Alfama —creada el 1201 per Pere el Catòlic— i l'Orde de Santa Maria de Montesa —fundada per Jaume II d'Aragó cap al 1317—; ambdós ordes varen ser

¹⁸⁹ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705.

¹⁹⁰ ASV, Cam. Ap., Obl. et Sol., 72, f. 61r. Es constata el pagament de cinc-cents florins en concepte de *servitium communium* el 24 d'abril de 1449. HOBERG, Herman. *Taxae pro communibus servitiis...*, p. 267.

¹⁹¹ BRINES I BLASCO, Joan. «Abaciologi de Santa Maria de Valldigna», a CARRERAS I MARTÍ, Joan (dir.). *Gran Enciclopèdia Catalana*, 15. Enciclopèdia Catalana, S.A., Barcelona, 1980, p. 230.

¹⁹² AA.DD. *Militia Christi e Crociata nei secoli XI-XIII*. Università Cattolica del Sacro Cuore, Milà, 1992; BARBER, Malcolm (ed.). *The Military Orders. Volume I. Fighting for the Faith and Caring for the Sick*. Routledge, Abingdon, 1994.

¹⁹³ Vegeu la síntesi de MORTON, Nicholas Edward. *The Medieval Military Orders, 1120-1314*. Routledge, Abingdon, 2013.

¹⁹⁴ AYALA MARTÍNEZ, Carlos de. *Las órdenes militares hispánicas en la Edad Media (siglos XII-XV)*. Marcial Pons, Latorre Literaria, Madrid, 2007.

fusionats a finals del segle XIV.¹⁹⁵ Malgrat les seves diferències i missions específiques, tots els ordes militars compartien la finalitat de combatre contra els infidels. En la Baixa Edat Mitjana, els ordes militars es varen significar en la guerra contra els darrers territoris islàmics de la península Ibèrica, al mateix temps que, a la Mediterrània oriental —una vegada perduda la plaça de Sant Joan d’Acre el 1291—, combateren la cada vegada major amenaça dels turcs otomans.¹⁹⁶

Es coneix un pergami en el qual Antoni Cerdà nomena Pedro de Sampedro —*Petrus de Sanctopetro*— cavaller de l’Orde de Santiago de l’Espasa.¹⁹⁷ Aquesta acció és duta a terme per Antoni Cerdà el darrer dia del mes d’agost de 1458 —això és, quan ja era cardenal i bisbe de Lleida, càrrecs que acompanyen el seu nom— en qualitat de comissari apostòlic del papa Pius II. En altres paraules, el pontífex —que havia estat escollit el 19 d’agost, sols dotze dies abans de l’elaboració del pergami— havia encarregat al cardenal Cerdà que s’ocupés de la concessió de l’hàbit de l’orde militar i de tots els privilegis, gràcies i mercès que aquest duia aparellats a l’esmentat Sampedro.

El pergami —que procedeix del convent de Sant Domènec d’Osca— constitueix, ara per ara, l’única informació sobre aquesta tasca d’Antoni Cerdà com a comissari apostòlic, el que indueix a pensar que va ser una ocupació puntual i per a un cas concret. De fet, el més probable és que fos designat executor d’una butlla pontifícia per la qual es disposava l’accés de Pedro de Sampedro a l’Orde de Santiago de l’Espasa; Cerdà indica que se li ha encarregat entregar l’hàbit al nou cavaller. En tot cas, per al desenvolupament de la tasca, Antoni Cerdà no va haver d’abandonar Roma, ja que el document va ser expedit en aquesta ciutat per Berenguer Martí de Daroca, notari i secretari del cardenal Cerdà, essent-ne testimonis Joan de Pròixida, Ramon Siscar i Galceran Torroella —aquests dos darrers preceptors de l’Orde de Sant Joan de Jerusalem— i Narcís Recolta —canonge de Lleida i, amb anterioritat, cubiculari del

¹⁹⁵ SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, Regina. *La Orden de San Jorge de Alfama. Aproximación a su historia*. CSIC, Barcelona, 1990, pp. 131-140.

¹⁹⁶ La bibliografia sobre els ordes militars és molt abundant, i no és pertinent assenyalar-ne aquí els treballs més destacats. A tall d’exemple, es poden citar els llibres —de publicació recent i caràcter més o menys generalista— següents: AYALA MARTÍNEZ, Carlos de; NOVOA PORTELA, Feliciano; LUTTRELL, Anthony (coords.). *Las Órdenes Militares en la Europa medieval*. Lunwerg, Barcelona, 2004; DEMURGER, Alain. *I cavalieri di Cristo. Gli ordini religioso-militari nel Medioevo (XI-XVI secolo)*. Garzanti, Milà, 2004; a més del ja esmentat MORTON, Nicholas Edward. *The Medieval Military Orders...*

¹⁹⁷ AHN, Clero, Carpeta 612, n. 13. Remarcar que Pedro de Sampedro accedeix a l’Orde de Santiago de l’Espasa, una escissió portuguesa de l’Orde de Santiago de 1288. Notar també que el document en descriu l’hàbit: negre amb una espasa blanca al pit —(...) *nigrum cum spata alba in pectoris* (...)—.

cardenal Cerdà—. ¹⁹⁸ Precisament, Joan de Pròixida va rebre l'encàrrec d'investir el nou cavaller, ¹⁹⁹ el que condueix a pensar que viatjà a la península Ibèrica per acomplir aquesta tasca.

Per altra banda, no s'ha d'oblidar que Antoni Cerdà va ser cardenal a Roma i un purpurat proper als papes Nicolau V i Calixt III. En conseqüència, tenia una capacitat d'intercessió prou important. Per aquest motiu, va ser molt freqüent que els diferents poders laics i eclesiàstics s'hi adrecessin per demanar-li que afavorís la concessió de gràcies o prebendes a persones determinades. ²⁰⁰ Algunes d'aquestes peticions podien estar relacionades amb els ordes militars. Per exemple, el 9 d'agost de 1455 els consellers de Barcelona recomanaren el berguedà Huguet del Graner per accedir a l'Orde dels Hospitalers de Sant Joan de Jerusalem, mentre el 27 del mateix mes escrigueren al papa defensant el manteniment de Francesc Destorrent al capdavant de la comanda hospitalera de Bajoles; en ambdós casos, es va remetre una còpia de la carta al cardenal Cerdà. ²⁰¹ Això no obstant, aquestes sol·licituds no s'han d'emmarcar en cap relació especial entre Antoni Cerdà i l'orde santjoanista, sinó en la ja mencionada pràctica comuna de la demanda d'intercessió davant el pontífex.

¹⁹⁸ Sobre la canongia de Narcís Recolta, vegeu el capítol IV de la present tesi doctoral.

¹⁹⁹ AHN, Clero, Carpeta 612, n. 13: (...) *eodem Petro, per nobilem et magnificum virum dominum Johanem de Proxita, militem, solemniter milite creato* (...).

²⁰⁰ Sobre aquesta tasca d'intercessió, vegeu els apartats que hi són dedicats en els capítols V i VI.

²⁰¹ AHCB, 1B.VI-19, ff. 66v-67v i 192r-193r, respectivament. La petició referent a Francesc Destorrent degué ser atesa, perquè aquest apareix com a preceptor de Bajoles en una carta amb data de 18 de juliol de 1459. AHCB, 1B.VI-21, f. 100r-v: (...) *Ffrancisci des Torrent, preceptoris preceptorie de Bayoles* (...).

III. ANTONI CERDÀ I EL CLERGAT SECULAR

S'entén per clergat secular el conjunt de religiosos que no vivia d'acord amb una regla.¹ A diferència dels regulars, no residien en monestirs i convents, sinó que habitaven en parròquies o catedrals sota l'autoritat del bisbe. El principal sistema d'accés a la carrera eclesiàstica per part del clergat secular era l'obtenció d'una prebenda. Per norma general, el començament d'aquella era l'assoliment d'un benefici eclesiàstic² en una capella o altar en una església de qualsevol tipus —habitualment, en parròquies urbanes o en catedrals, si bé els temples en pobles i viles també tenien algunes sinecures—,³ ja que els únics requisits per poder ser proveït en un benefici simple eren haver complit l'edat reglamentària —o comptar amb la pertinent dispensa— i pertànyer a l'orde clerical —pel que bastava la tonsura—.⁴ A partir de l'obtenció d'aquesta primera prebenda, era possible anar ocupant altres oficis i sinecures cada vegada millors —ja fos a través de la provisió de beneficis més copiosos, ja fos a través del sistema de la permuta—⁵ fins a l'obtenció d'una canongia o d'una dignitat catedralícia. De fet, la possessió d'un benefici era gairebé necessària per a la promoció dins l'Església.⁶

¹ Vegeu BERTRAM, JEROME. *Vita Communis. The Common Life of the Secular Clergy*. Gracewing, Leominster, 2009.

² El concepte de «benefici eclesiàstic» engloba qualsevol ofici eclesiàstic que percep una sèrie de rendes pròpies. Es tracta, doncs, d'un terme molt general. En conseqüència, es tendeix a distingir entre «beneficis majors» —bisbats, canongies i abadiat— i «beneficis menors» (capellanies, beneficis simples). BARRIO GOZALO, Maximiliano. *El sistema benefical de la Iglesia española en el Antiguo Régimen (1475-1834)*. Publicaciones Universidad de Alicante, Alacant, 2011, pp. 18-21. En el marc d'aquesta tesi doctoral es reservarà el terme de «benefici» per fer referència als beneficis menors, d'acord amb la pràctica observada en la documentació.

³ GARCÍA DE CORTÁZAR, José Ángel. *Historia religiosa del Occidente medieval (años 313-1464)*. Akal, Madrid, 2012, pp. 449-450.

⁴ BARRIO GOZALO, Maximiliano. *El sistema benefical...*, pp. 67-68.

⁵ Per al sistema de la permuta, vegeu BORAU I MORELL, Cristina. *Els promotors de capelles i retaules a la Barcelona del segle XIV*. Fundació Noguera, Barcelona, 2003, p. 255; AGÚNDEZ SAN MIGUEL, Leticia. «Carreras eclesiásticas y redes clientelares en la Castilla bajomedieval: la provisión de beneficios menores en el cabildo de la catedral de Burgos (1456-1470)», *Anuario de Estudios Medievales*, 44/2 (2014), p. 680; CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios en la catedral de Lleida durante el episcopado de Antoni Cerdà (1449-1459)», *Hispania Sacra* (en premsa).

⁶ La bibliografia sobre el clergat secular és abundant. Vegeu la recopilació que en féu CÁRCCEL ORTÍ, María Milagros. «El clero secular en Europa en la Baja Edad Media. Bibliografía», *Anuario de Estudios Medievales*, 35/2 (2005), pp. 971-1047, i CARPEGNA FALCONERI, Tommaso di. «Il clero secolare nel

El present capítol aborda la figura d'Antoni Cerdà des del seu vessant de clergue secular. Al llarg de la seva vida, Cerdà va ocupar diverses prebendes, generalment en seus catedralícies, però també en parròquies. Això no obstant, el primer punt que es vol tractar és la qüestió del sacerdoci, això és el més elevat dels tres ordes majors de l'Església medieval. La documentació demostra que Cerdà va ser ordenat de prevere i que, per tant, era sacerdot. En segon lloc, es presentaran alguns possibles oficis que el mallorquí pogué desenvolupar en el marc de l'Església després de l'obtenció del seu grau universitari, potser com a alternativa a la seva dubtosa professió trinitària.⁷ Un tercer apartat és dedicat a l'exercici de la canongia per part d'Antoni Cerdà, ja que el mallorquí va posseir diverses prebendes d'aquest tipus en catedrals d'arreu de la Corona d'Aragó. En darrer lloc, es tractarà sobre la multitud de sinecures que Cerdà va obtenir també en nombrosos llocs, sempre dins els límits territorials del monarca catalanoaragonès. Tot plegat comportarà conèixer l'acumulació de càrrecs —i de rendes— eclesiàstics⁸ que va permetre a Antoni Cerdà gaudir d'uns ingressos molt substanciosos que també facilitaren la promoció social de la seva família.

1. EL SACERDOCI D'ANTONI CERDÀ

Els membres de l'estament eclesiàstic de l'Edat Mitjana —així com durant la Modernitat i bona part de la Contemporaneïtat— s'estructuraven en una sèrie de categories d'acord amb els ordes sagrats que haguessin rebut. En funció d'aquests, es podia pertànyer a la categoria de clergues simples tonsurats —si només s'havia rebut la tonsura, el primer grau, que ja implicava l'accés a l'estat clerical—, clergues amb ordes menors —ostiari, lector, acòlit o exorcista—, clergues amb ordes majors —subdiaca,

Basso Medioevo: acquisizioni e proposte di ricerca», *Archivio della Società Romana di Storia Patria*, 132 (2009), pp. 23-40. Vegeu, així mateix, PÉREZ GONZÁLEZ, Silvia María. «Clérigos en sociedad: el despliegue vital del clero secular andaluz en la Baja Edad Media», *Edad Media. Revista de Historia*, 10 (2009), pp. 275-305; BARROW, Julia. *The Clergy in the Medieval World. Secular Clerics, Their Families and Careers in North-Western Europe, c. 800-c. 1200*. Cambridge University Press, Cambridge, 2015.

⁷ Aquesta qüestió ja ha estat abordada en el punt 1 del capítol II.

⁸ L'acumulació de prebendes era una pràctica rebutjada des del Concili Laterà III (1179) i, de fet, estava prohibit que dos càrrecs recaiguessin en una mateixa persona. Això no obstant, els papes concediren exempcions i dispenses que permeteren la compatibilitat de prebendes. IGLESIAS ORTEGA, Arturo. *El cabildo catedralicio de Santiago de Compostela en el siglo XVI: aspectos funcionales y sociológicos de una élite eclesiástica*. Universidade de Santiago de Compostela, tesi doctoral, Santiago de Compostela, 2010, p. 308.

diaca o prevere— o bisbes —si s’havia assolit el grau episcopal—. ⁹ El resultat de tot plegat era una elevada varietat dins el mateix clergat secular, que vivia al costat —però sense mesclar-s’hi— dels religiosos regulars.

La tonsura era el grau inferior en el sacerdoci, però la seva simple tinença ja concedia als seus posseïdors el caràcter clerical. D’acord amb la legislació canònica vigent, els clergues simples tonsurats podien ocupar beneficis eclesiàstics i, judicialment, depenien dels tribunals episcopals, per norma general més relaxats que les corts reials o senyoriales. Com que la tonsura no implicava el compromís de continuar la carrera eclesiàstica ni exigia el celibat que sí que es requeria als sacerdots, el nombre de clergues tonsurats va ser molt elevat; de fet, la majoria dels clergues medievals no superaren aquest estadi. ¹⁰ Ja s’ha comentat en altres apartats que alguns pares tonsuraven tots els seus fills fins al moment de planificar l’estratègia familiar de promoció social, o que molts d’estudiants universitaris prenen la tonsura per obtenir un benefici que els permetés finançar els estudis i el propi sosteniment. ¹¹ Això no obstant, l’accés a l’estat clerical presentava una sèrie de requisits: els aspirants a clergues havien de tenir complida l’edat mínima disposada en els canons corresponents. També havien de saber llegir i escriure amb una certa correcció, el que implicava, per tant, un cert bagatge intel·lectual. Per altra banda, havien de ser persones pietoses, de manera que s’exigia que haguessin rebut el sagrament de la confirmació. Finalment, era necessari que no presentessin cap irregularitat que impedís la seva ordenació, o bé comptar amb la dispensa adient. ¹²

No hi ha cap dubte que Antoni Cerdà va rebre la tonsura, tot i que no es coneixen dades sobre aquest esdeveniment. De fet, la carrera eclesiàstica del mallorquí al llarg dels ordes menors és desconeguda, i, pel que fa als majors, només es té constància que va ser ordenat sacerdot. En la butlla de nomenament d’Antoni Cerdà com a arquebisbe de Messina, datada el 8 de gener de 1448, s’hi indica que el nou prelat

⁹ SÁNCHEZ HERRERO, José. «El trabajo del clero en la Edad Media», *Acta Historica et Archaeologica Mediævalia*, 18 (1997), p. 93.

¹⁰ PÉREZ GONZÁLEZ, Silvia María. «Los beneficios parroquiales: un acercamiento al estudio del clero secular», *Hispania Sacra*, 130 (2012), p. 498.

¹¹ Ambdues qüestions han estat esmentades al capítol I.

¹² HERNANDO DELGADO, Josep. «Irregularitats per il·legitimitat i altres causes i l’accés a l’orde clerical. Diòcesi de Barcelona, segle XV», *Acta Historica et Archaeologica Mediævalia*, 31 (2011-2013), pp. 349-391, especialment 349-355.

era *in sacerdotio constitutum*.¹³ Aquesta expressió implica que Antoni Cerdà era eclesiàstic, mentre la seva elecció com a bisbe suposava, per altra banda, l'assoliment de l'orde episcopal. Per altra banda, tampoc no es pot dubtar de l'obtenció, per part del mallorquí, de l'ordre presbiteral pel fet que, en el moment de ser promocionat al cardenalat el 16 de febrer de 1448, va accedir a un títol de cardenal-prevere. Aquesta categoria apareix esmentada ja en la mateixa butlla de nomenament, puix el papa Nicolau V es refereix a Antoni Cerdà amb els termes *Venerabili fratri Antonio, Archiepiscopo Messanensis, in Sancte Romane ecclesie presbiterum Cardinalem Electo*.¹⁴ Per tant, no hi ha cap dubte que, amb anterioritat al 1447, Cerdà ja era prevere o sacerdot, encara que això no implicava, necessàriament, que exercís de forma efectiva com a tal. Ara bé, tot plegat condueix a pensar que Cerdà ja havia anat complint els diferents requisits que se li exigien per accedir a cadascun dels ordes —un dels més importants era una deguda formació, com es va establir en el capítol 27 del Concili Laterà IV—,¹⁵ tot i que les dispenses eren relativament habituals.

Malgrat la importància de l'esdeveniment per a la vida d'Antoni Cerdà, Llorenç Reynés és l'únic autor que esmenta el sacerdoci del mallorquí, tot i que de manera poc detallada. Així, el frare trinitari situa l'obtenció de l'orde sacerdotal amb anterioritat al presumpte trasllat de Cerdà a Lleida a fi i efecte de presentar-se a les oposicions per a una càtedra.¹⁶ És possible que els diversos erudits que han tractat sobre la figura d'Antoni Cerdà considerin que l'accés al sacerdoci va acompanyar de forma automàtica la professió religiosa d'Antoni Cerdà dins l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius, i que, per tant, no insisteixin massa més en aquesta qüestió.

¹³ ADMe, Pergaminos, 785. Aquesta expressió topa amb *in sacribus ordinibus constitutum* que es troba en referència a l'estudiant Antoni Solses en el moment d'accedir a un benefici eclesiàstic. ACL, AC_0050, ff. 48v-49r. Per tant, el fet que Antoni Cerdà fos *in sacerdotio constitutum* implica que havia aconseguit els ordes majors.

¹⁴ ASV, Reg. Vat., 406, f. 265v.

¹⁵ BARTOLOMÉ MARTÍNEZ, Bernabé. *Historia de la educación en España y América. La educación en la Hispania antigua y medieval*. Ediciones SM, Madrid, 1992, p. 476.

¹⁶ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos. Siglo Tercero. Contiene la Historia de los Conventos, de los Provinciales, y de las Personas Insignes, que florecieron en dicha Provincia. Epítome. De los Reverendísimos Padres Ministros Generales, que governaron Nuestra Religión en dicho Siglo. 1770*, BPM, ms. 49, f. 63r.

2. ELS PRIMERS CÀRRECS ECLESIASTICS D'ANTONI CERDÀ

Ja s'ha comentat que l'abordatge documental de la biografia d'una persona de l'Edat Mitjana és una tasca complicada per la manca de fonts. Aquestes són especialment escasses per al moment en què el subjecte biografat no ocupava un lloc destacable o un ofici de responsabilitat. En el cas d'Antoni Cerdà, la documentació no és significativa fins a l'elecció de Nicolau V (1447) i la designació arxiepiscopal del mallorquí.¹⁷ Per la seva banda, les obres que han tractat sobre la figura de Cerdà també presenten una certa obscuritat i confusió en el període que abraça des del final dels estudis universitaris a Lleida fins a la seva presumpta elecció com a representant dels trinitaris al Capítol General de 1429. Així, ja s'ha fet esment que hi ha alguns autors que consideren que Antoni Cerdà va professar com a trinitari en aquest moment, mentre d'altres afirmen que, abans d'ingressar a l'orde regular, va posseir una canongia a la catedral de Mallorca.¹⁸ El cert és que hi ha una certa unanimitat en el fet que, en finalitzar els estudis a Lleida, Cerdà va tornar a la seva illa natal.¹⁹

La documentació mallorquina presenta algunes persones anomenades Antoni Cerdà que exerciren alguns càrrecs menors a la Seu de Mallorca. Malauradament, la parquedat d'informació que s'ofereix sobre aquelles no permet discernir si es tracta d'una única persona o si són diferents individus. Així mateix, tampoc és possible determinar si cap dels esmentats fou el futur cardenal. Per tant, les propostes que es plantegen en aquest apartat han de ser tingudes com a hipòtesis que han de ser confirmades o refutades en el marc de futures i més profundes investigacions.

Un primer Antoni Cerdà apareix com a testimoni del pagament de les distribucions quotidianes durant els anys 1410 i 1411, així com entre 1414 i 1415.²⁰ Aquesta remuneració era abonada pel procurador de les distribucions del cor, que en realitzava el pac davant dos testimonis. El fet que Antoni Cerdà assisteixi a aquests pagaments corals no implica, necessàriament, que hagués estat ordenat prevere, ni tan sols que li hagués estat conferit cap dels ordes menors, elements que no s'indiquen en el coment. En cap cas no es menciona tampoc que fos beneficiat a la Seu, o que comptés

¹⁷ Sobre Antoni Cerdà com a arquebisbe de Messina, vegeu el punt 1 del capítol IV.

¹⁸ Sobre la relació entre Antoni Cerdà i l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius, vegeu el punt 1 del capítol II de la present tesi doctoral. La qüestió de la canongia mallorquina és tractada més avall en aquesta mateixa secció.

¹⁹ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca*. Cort, Palma, 1981, p. 51.

²⁰ ACM, 1976 i ACM, 1720, respectivament.

amb cap altre tipus de prebenda.²¹ Això no obstant, la reiteració de la presència d'aquest Antoni Cerdà com a testimoni dels pagaments condueix a pensar que era una persona vinculada a la Seu de Mallorca. Per tant, és possible que Antoni Cerdà fos un procurador o que exercís qualsevol altre ofici menor a la catedral mallorquina. Aquest Antoni Cerdà podria ser el mateix mallorquí que arribà a ser cardenal, tot i que la cronologia —sobretot les seves primeres aparicions— és bastant primerenca, sempre que es prengui, com a data de naixement d'aquest, els anys al voltant del 1390.

Un altre Antoni Cerdà és localitzat en un document de 1432. En aquest cas, la persona amb aquest nom apareix referit com a *prevere i magistri scholarum*, amb residència devora l'església parroquial de Sant Nicolau de la ciutat de Mallorca.²² El context en què apareix aquest Antoni Cerdà no aporta massa més informació; es tracta de la cerca que el notari Joan Mairach va dur a terme de Jaume Moranta, en el marc de la disputa entre Dionisio Sánchez Muñoz i Pere Pelegrí per a una canongia a Mallorca.²³ Així, es pensava que el dit Moranta s'allotjava a la casa d'Antoni Cerdà, però aquest va assegurar que aquell no hi era i que tampoc no sabia on residia.²⁴ En tot cas, és molt destacable el fet que Antoni Cerdà aparegui com a mestre, és a dir, desenvolupant una activitat docent. En un altre apartat ja ha estat indicat que la documentació atorga a Cerdà el tractament de professor, el que és una evidència de l'exercici d'aquesta mateixa activitat docent.²⁵ Podria ser que, amb anterioritat a l'accés a una prebenda major o al mateix arquebisbat de Messina, Cerdà hagués impartit docència en aquestes escoles —no s'indica si es tracta de l'escola catedralícia— mallorquines. La cronologia permet plantejar aquesta hipòtesi. En tot cas, no hi ha suficients proves documentals per discernir si l'Antoni Cerdà que vivia devora Sant Nicolau era la mateixa persona que el cardenal, ni tampoc com va poder tenir lloc la promoció d'aquest mestre d'escola a l'arquebisbat a través del pontífex.

²¹ El llibre de distribucions per a l'any 1418 (ACM, 1977, ff. 20v-31v) inclou una relació de beneficiats que es trobaven absents de l'illa de Mallorca. No n'apareix cap amb el nom d'Antoni Cerdà.

²² ACM, 01-10-ACA-014, f. 15v: (...) *ad hospitium seu habitacionem discretum Anthonii Serdani, presbiteri, magistri scholarum* (...).

²³ CASSANYES ROIG, Albert. «Els Sánchez Muñoz i la successió en la canongia de Llorenç Serralli (1431-1434)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 72 (2016), pp. 20-24.

²⁴ ACM, 01-10-ACA-014, f. 15v: (...) *dominis Johannis Mayrach interrogavit dictum Anthonium Serdani sibi esset dictus Jacobus Moranta et si ibi faciebat suam habitacionem. Qui Anthonius respondentes dixit quod dictus Jacobus ibi non erat nec sciebat ubi erat, sed quod dictus Jacobus quod vis in domo [paraula ratllada] sororii sui et in aliis locis aliquociens comederet* (...).

²⁵ Vegeu el punt 3 del capítol I de la present tesi doctoral.

En darrer lloc, Strnad i Aliaga asseguren que Antoni Cerdà va exercir el càrrec d'examinador sinodal a Lleida.²⁶ La principal funció d'aquest ofici, que era designat pel bisbe de la diòcesi en el marc d'un sínode, consistia en temptejar els diferents aspirants als ordes sagrats o a determinats llocs en l'administració parroquial o diocesana.²⁷ Strnad, però, no indica les dates exactes en què el mallorquí hauria ocupat aquest ofici, però sí que assevera que Cerdà el va compatibilitzar amb la possessió de la càtedra a l'Estudi General d'aquella ciutat.²⁸ El cert és que no és plausible que Antoni Cerdà fos examinador sinodal, ja que aquest ofici va ser creat com a conseqüència del Concili de Trento (1545-1563).²⁹ Per tant, l'adjudicació d'aquest càrrec a Cerdà ha de ser considerada una errada anacrònica, des del moment en què no existí fins cent anys després de la mort del mallorquí. De fet, l'accés als diferents oficis eclesiàstics depenia, més aviat, dels contactes i de les bones relacions amb la jerarquia, i no calia superar cap prova d'idoneïtat.³⁰

3. ANTONI CERDÀ, CANONGE

La carrera eclesiàstica solia començar amb l'obtenció d'un benefici, que podia ser en una catedral.³¹ En tot cas, la prebenda més destacada dins les seus de qualsevol diòcesi eren les canongies. Cada catedral comptava amb un nombre determinat de canonges. Aquests es constituïen en el Capítol catedralici, una institució que englobava tots els titulars dels canonicats i que tenia, com a principal tasca, la deliberació sobre totes les qüestions que afectessin la catedral. De fet, els canonges havien de tenir cura de la

²⁶ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1979, p. 705; ALIAGA ASENSIO, Pedro. «Cerdá y de Lloscos, Antonio», a ANES Y ÁLVAREZ DE CASTRILLÓN, Gonzalo (dir.). *Diccionario Biográfico Español*, XIII. Real Academia de la Historia, Madrid, 2009, p. 201.

²⁷ GÓMEZ SALAZAR, Francisco; FUENTE, Vicente de la. *Tratado teórico-práctico de procedimientos eclesiásticos. Tomo cuarto*. Imprenta de la viuda de Aguado é hijo, Madrid, 1868, pp. 311-324.

²⁸ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705. Sobre la possessió de la càtedra a l'Estudi General de Lleida, vegeu el punt 3 del capítol I.

²⁹ VILACOBIA RAMOS, Karen María. *El monasterio de las Descalzas Reales y sus confesores en la Edad Moderna*. Visión Libros, Madrid, 2013, p. 346.

³⁰ BARRIO GOZALO, Maximiliano. *El sistema benefical...*, pp. 67-78; LOP OTÍN, María José. *El Cabildo catedralicio de Toledo en el siglo XV: aspectos institucionales y sociológicos*. Universidad Complutense de Madrid, tesi doctoral, Madrid, 2002, pp. 98-99, 136-137 i 341-388; CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios...».

³¹ Vegeu, per exemple per al cas de Lleida, ALONSO GARCÍA, Gabriel. «Capillas, altares, imágenes, capellanías, presbiterios y beneficios de la Seu Vella de Lleida desde su fundación hasta su cierre», *Ilerda*, 40 (1979), pp. 57-88; o CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios...».

litúrgia catedralícia i solemnitzar-ne el culte diví mitjançant la seva assistència al cor. També oficiaven les misses que els corresponguessin, recitaven les hores canòniques, participaven en les diverses processons que tenien lloc i administraven el patrimoni capitular.³²

Malgrat aquesta focalització en la seu, el rol dels canonges en el govern del bisbat era molt important, ja que el Capítol constituïa una mena de consell assessor del prelat i tractava, a vegades, sobre afers que tenien a veure amb la totalitat de la diòcesi. Així mateix, la institució canonical també era l'encarregada d'administrar ordinàriament el bisbat en cas que es produís la situació de seu vacant. Els canonges, de forma individual, podien exercir oficis i càrrecs per delegació del bisbe, el més important dels quals era el de vicari general.³³

El tractament dels canonges era molt menys destacat que el del titular de la diòcesi, d'acord amb la seva menor importància jeràrquica respecte a aquest.³⁴ Així doncs, les fórmules utilitzades per referir-se al posseïdor d'un canonicat contemplava formes com «discret» —també aplicada als notaris— o «honrat».³⁵ Això no els impedia, però, comptar amb una sèrie de rendes, com la porció canonical —quantitat que percebien pel simple fet de posseir una canongia— o les distribucions quotidianes — remuneració diària per la seva assistència al cor i als oficis divins, i que només es cobrava si aquesta era efectiva—, tot i que s'hi podien afegir altres pagaments per l'ocupació d'altres dignitats o oficis en el marc de l'Església. La bona remuneració de les rendes canòniques i el prestigi que la prebenda implicava convertien els canonicats en places molt anhelades pel clergat secular. De fet, la provisió de les canongies era una qüestió complexa; si bé corresponia al Capítol mitjançant un sistema d'elecció, el papa també podia designar directament un nou canonge a través de les denominades

³² SÁNCHEZ HERRERO, José. «El trabajo del clero...», pp. 100-104; DÍAZ IBÁÑEZ, Jorge. «La Iglesia conquense en la Edad Media. Estructura institucional y relaciones de poder», *Anuario de Estudios Medievales*, 30/1 (2000), p. 285; PIQUÉ BADIA, Joan Ramon. «Els primers bisbes i els primers capítols catedralicis: estructura i funcionament d'un bisbat medieval», a GONZÁLEZ PÉREZ, Joan Ramon (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum I. Temps de forja. Els inicis i l'Alta Edat Mitjana. Segles V-XII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 223.

³³ Sobre la figura del vicari general, vegeu l'apartat 2.3 del capítol IV.

³⁴ El tractament dels bisbes també és comentat a l'apartat 2.2 del capítol IV.

³⁵ CATEURA BENNÀSSER, Pau. *Sociedad, jerarquía y poder en la Mallorca medieval*. Fontes Rerum Balearium, Palma, 1984, p. 98.

«reserves pontifícies»³⁶ o de les expectatives.³⁷ El resultat d'aquesta dualitat en la tria del nou prebendat, així com els interessos dels diversos aspirants a les canongies, va suposar que els plets sobre provisions canòniques fossin molt abundants.³⁸

Antoni Cerdà va posseir diverses canongies al llarg de la seva carrera eclesiàstica. De forma més concreta, se'n tenen documentades a Sardenya i a Mallorca, així com algunes expectatives a Catalunya i València que no degueren arribar a efectuar-se. Cal destacar que, malgrat el caràcter universal de l'Església, els papes eren ben conscients de la qüestió territorial, i, com es pot observar, Antoni Cerdà només va comptar amb canongies en catedrals de diòcesis incloses —com a mínim, teòricament— dins les fronteres territorials de la Corona d'Aragó. En tot cas, el que més podia interessar Antoni Cerdà era la percepció de les rendes canòniques que li pertocaven, i que devia cobrar a través d'un procurador que se n'encarregava de la recaptació. També va poder utilitzar el prestigi que la canongia duia aparellada, mentre no sembla que es preocupés massa pel poder dins el Capítol; no consta que es traslladés mai a cap dels territoris en els quals posseïa la prebenda, sinó que es va tractar d'un canonge absent. Només la canongia mallorquina el podia interessar per poder ajudar el seu nebot Gabriel Cerdà a promocionar dins la jerarquia eclesiàstica.³⁹

3.1. La canongia a la Seu de Mallorca

La historiografia tendeix a coincidir en afirmar que Antoni Cerdà va posseir un canonicat a la catedral de Mallorca. Aquest fet no resulta estrany en el context de l'Església mallorquina del segle XV. Més aviat al contrari, era molt freqüent que les famílies més poderoses de l'illa intentessin col·locar un fill en una prebenda de la

³⁶ El papa Climent IV va disposar en la seva decretal *Licet ecclesiarum* (1265) que el papa podia proveir les prebendes el titular de les quals hagués mort a Roma. El 1316 Joan XXII va ampliar aquesta prerrogativa als casos en què la vacant es produís per destitució o renúncia en favor del papa, o en el cas que el darrer titular hagués estat designat també pel pontífex. RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa en Occidente a fines de la Edad Media*. Editorial Labor, Barcelona, 1973, p. 15.

³⁷ Cal recordar que les expectatives eren un sistema mitjançant el qual el papa podia proveir en una persona un càrrec que encara no estigués vacant. Així doncs, el pontífex atorgava una butlla en la qual s'indicava que el destinatari d'aquesta tenia dret a ocupar la primera prebenda que quedés lliure en un lloc determinat. Aquesta pràctica va donar lloc a alguns abusos, i el nombre d'expectants va ser molt nombrós durant la Baixa Edat Mitjana. AGÚNDEZ SAN MIGUEL, Leticia. «Carreras eclesiásticas y redes clientelares...», p. 671.

³⁸ GUIJARRO GONZÁLEZ, Susana. «Jerarquía y redes sociales en la Castilla medieval: la provisión de beneficios eclesiásticos en el cabildo de la catedral de Burgos (1390-1440)», *Anuario de Estudios Medievales*, 38/1 (2008), p. 273. Vegeu, també, els apartats 2.4 i 2.7 del capítol IV.

³⁹ Aquesta qüestió ha estat delineada a l'apartat 1.2 del capítol I.

catedral de Mallorca. Atenent el prestigi que suposava l'assoliment d'una canongia, la pretensió d'aquests llinatges era poder tenir un membre dins el Capítol catedralici.⁴⁰ El mateix accés a les canongies estava restringit als integrants d'aquestes famílies a través d'una sèrie de disposicions que ordenaven que només podien formar part del Capítol aquelles persones que pertanyessin a llinatges nobiliaris o que comptessin amb estudis universitaris.⁴¹ A més, en el moment d'accedir a un canonicat, el nou prebendat havia de pagar una sèrie de taxes i exaccions —entre les quals les anualitats—, a més d'abonar el cost d'una capa canonical.⁴² A canvi, però, els canonges percebien les rendes corresponents, entre les quals les ja mencionades porcions canòniques i distribucions quotidianes. La remuneració d'Antoni Cerdà com a canonge a través de la porció canonical —ja que fou un prebendat absent i, per tant, no tingué dret a percebre les distribucions quotidianes— va variar entre les cinquanta i les seixanta lliures anuals.⁴³

Com ja s'ha indicat en un altre apartat, no hi ha acord entre els diferents autors a l'hora d'establir el moment en què Antoni Cerdà accedí a la canongia mallorquina. Un primer grup és aquell integrat pels estudiosos que defensen que Antoni Cerdà va ser elegit canonge de Mallorca quan va tornar a l'illa després d'haver obtingut el grau universitari, i amb anterioritat a la seva presumpta professió en l'orde trinitari. Així doncs, aquests estudiosos afirmen que Cerdà resignà la seva prebenda catedralícia en el moment de prendre l'hàbit. Un dels autors més primerencs i representatius d'aquesta opinió —i, segurament, l'origen de bona part de la bibliografia posterior que s'ha fet ressò d'aquesta cronologia— és Lorenzo Cardella.⁴⁴ També Josep Lladonosa segueix la mateixa cronologia, tot i que, a diferència de Cardella, assegura que Antoni Cerdà va obtenir la canongia a la Seu de Lleida, no a la catedral de Mallorca.⁴⁵ March Ques i Rosselló Vaquer —probablement seguint Verger—⁴⁶ asseveren que Antoni Cerdà va

⁴⁰ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats. Un cercle humanista a l'entorn de la Seu de Mallorca (1450-1550)*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2013, p. 25.

⁴¹ ACM, 01-10-BCA-006, sf (butlla de 16 de juny de 1421); CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Mallorca a la segona meitat del segle XV (1450-1495)», *Anuario de Estudios Medievales* (en premsa).

⁴² ACM, 2713, f. 2r-v; ACM, 15628, sf.

⁴³ El 1451, però, el procurador d'Antoni Cerdà només va percebre vint lliures. ACM, 2759, f. 74r.

⁴⁴ CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa. Tomo terzo*. Stamperia Pagliarini, Roma, 1793, p. 108.

⁴⁵ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida a l'època medieval*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1976, p. 59. Vegeu l'apartat 3.3 en aquest mateix capítol.

⁴⁶ VERGER, Juan. *Breve historia de la villa de Santa Margarita escrita en latín por el Dr. D. Juan Verger Presbítero y Rector de la Iglesia parroquial de dicha villa. Traducida al castellano por D. Simón Alzina*

accedir a una canongia mallorquina després de superar unes oposicions, tot i que la resignà per abraçar l'estat regular.⁴⁷ En darrer lloc, Strnad —segurament per influència de Cardella— indica que Cerdà accedí al canonicat de Mallorca després d'haver obtingut el grau de mestre en Teologia, però no menciona que hi renunciés en el moment de professar en el convent del Sant Esperit.⁴⁸

Un segon grup d'autors considera que Antoni Cerdà va ser designat canonge de Mallorca durant la segona part de la seva vida, de manera que morí com a titular de la prebenda a la catedral mallorquina. Un dels principals autors d'aquesta opinió fou Llorenç Reynés. Aquest trinitari assegurarà que Antoni Cerdà va ser proveït d'una canongia mallorquina després de la pacificació de la revolta dels florentins, el que implicaria, per tant, que Cerdà fou canonge a Mallorca amb posterioritat a l'obtenció del cardenalat.⁴⁹ Per altra banda, Bover —que també segueix aquesta versió— afegeix que el nebot del cardenal, Gabriel Cerdà, ja era sacrista de la Seu de Mallorca quan aquell fou promogut a la canongia.⁵⁰ També es pot incloure en aquest grup el pare Lluís de Vilafranca, que afirma que la prebenda a Mallorca fou concedida a Antoni Cerdà pel papa Nicolau V *por el año 1450*. Així doncs, el pare Vilafranca ubica l'assoliment de la canongia mallorquina en la darrera dècada de vida d'Antoni Cerdà, tot i que sols ofereix una data aproximada de l'atorgament de la prebenda. De fet, no vincula aquell nomenament a cap fet històric, sinó que es limita a indicar que es tractava d'una més de les dignitats, gràcies i honors que Nicolau V concedí a Cerdà en virtut de l'estima que sentia envers ell.⁵¹

El cert és que es desconeix la data exacta en què Antoni Cerdà va accedir a la canongia de la Seu de Mallorca. La documentació de l'Arxiu Capitular de Mallorca presenta alguns buits durant els anys centrals del segle XV, precisament aquells que

Presbítero y Rector del Colegio de N. Señora de la Sapiencia. Año de 1830. Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, Palma, 1884, p. 98.

⁴⁷ MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida. Volum primer. De la Prehistòria al segle XVI.* Ajuntament de Santa Margalida, Santa Margalida, 1981, p. 184. Aquesta versió ha de ser parcialment rebutjada perquè l'accés a les canongies durant el segle XV eren per elecció, no per oposició. CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Mallorca...».

⁴⁸ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», pp. 704-705.

⁴⁹ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 64r.

⁵⁰ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura.* Imprenta Nacional de Juan Guasp, Palma, 1838, p. 72; BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca.* Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1847, p. 294.

⁵¹ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina.* 1806, Manuel Ripoll Billón, f. 135r.

coincidirien amb la provisió del canonicat a Cerdà. De forma més concreta, la sèrie «Actes Capitulars» s'interromp el 1436 i no continua fins al 1466, tot i que certs documents puntuals en alguns dels seus llibres permeten omplir part de la llacuna. Tampoc els llibres de la sèrie «Mensa Capitular» ofereixen massa dades en aquest aspecte, ja que la sèrie també presenta un buit de vint anys entre el 1429 i el 1450.⁵² Per altra banda, el *Llibre de Possessoris* de la Seu de Mallorca tampoc no és útil a l'hora de determinar la data de concessió de la canongia a Antoni Cerdà. En aquest llibre només hi ha una referència més o menys clara al nebot d'Antoni Cerdà, Gabriel Cerdà, que va ser nomenat canonge cap a l'any 1450, any en què ja figuraria com a sacrista del Capítol catedralici mallorquí.⁵³ El mateix *Llibre de Possessoris* també menciona un canonge de Mallorca, igualment sacrista de la mateixa seu, que nomia Antoni Cerdà. Aquest era un parent llunyà del cardenal Cerdà, amb qui en compartia el nom. Malgrat tenir ben delimitat aquest segon Antoni Cerdà,⁵⁴ sembla que les confusions entre ambdós eclesiàstics han estat freqüents al llarg dels anys. De fet, una nota en el volum esmenta que «Falta un posesori de Antoni Cerdà, bé que pens sols era canonge. *Videre* las Actas capitulars de 1466 ad 1495, fol 176. No és el cardenal Cerdà.»⁵⁵ Aquesta anotació, doncs, demostra l'equívoc entre els dos personatges, de manera que era necessari indicar de forma explícita que el canonge Antoni Cerdà no havia de ser confós amb el cardenal del mateix nom.

Malgrat aquesta problemàtica que afecta les sèries conservades a l'Arxiu Capitular de Mallorca, documentació procedent d'altres fons arxivístics possibilita la determinació d'una data aproximada d'accés a la prebenda mallorquina mitjançant datacions *ante quem*. Així doncs, la provisió del canonicat degué ser en un moment anterior al 8 de juny de 1447. Aquest dia, Nicolau V va concedir a Antoni Cerdà una canongia a Càller i Ales. En la butlla de nomenament, el pontífex esmentava que Cerdà ja ostentava un canonicat, una prebenda i una prepositura a Mallorca, que el papa li

⁵² MIRALLES SBERT, Josep. *Catálogo del Archivo Capitular de Mallorca*. Instituto Jerónimo Zurita, CSIC, Palma, 1943, pp. 320-321 i 514.

⁵³ ACM, 15576, f. 4r: «En lo año 1450 o circa dit año. Posesori al Honorable Miser Gabriel Cerdà, pus en dit año ja lo era del sacristanat.» Poc després, s'indica que Gabriel Cerdà va prendre possessió de la canongia el 17 d'agost de 1450. ACM, 15576, f. 55r.

⁵⁴ CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Mallorca...»; CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de canonicatos y del obispado en Mallorca durante el reinado de Fernando II el Católico (1479-1516)» (en tràmit de publicació). També s'ha esmentat aquest Antoni Cerdà en l'apartat 1.2 del capítol I de la present tesi doctoral.

⁵⁵ ACM, 15576, f. 4r.

permetia compatibilitzar amb les noves prebendes sardes.⁵⁶ Per altra banda, en la butlla de 8 de gener de 1448, per la qual Nicolau V nomenà Antoni Cerdà arquebisbe de Messina, també s'indicava que el nou prelat ja era, entre altres càrrecs i oficis, canonge de Mallorca.⁵⁷ Per tant, es pot confirmar que el nomenament canonical d'Antoni Cerdà fou anterior a la seva promoció al cardenalat, o, en altres paraules, quan li va ser conferit el *cappello* cardenalici, Cerdà ja era canonge. De fet, Antoni Cerdà posseïa la canongia de Mallorca fins a la seva mort, ocorreguda el 1459. Tot plegat implica, per tant, que va ser titular d'un canonicat al mateix temps que ho era del cardenalat.

Per altra banda, en una carta datada a Tívoli el 6 d'abril de 1447, Alfons el Magnànim indica que «De la canongia de Mallorques que Sa Sanctedat vol donar a mestre Anthoni, son cubiculari, segons nos scriviui, som contents que lo dit mestre Anthoni la haia e que sia collocat segons a Sa Sanctedat plaurà.»⁵⁸ Aquesta frase és reveladora que, el 6 d'abril de 1447, la provisió de la canongia a Antoni Cerdà era, només, un plantejament del papa Nicolau V. Per tant, la concessió de la prebenda va tenir lloc, sense cap mena de dubte, l'any 1447, en un termini de dos mesos que abasta des de principis del mes d'abril fins a inicis del mes de juny. Per altra banda, cal notar també que la voluntat de proveir a Antoni Cerdà el canonicat de Mallorca era de Nicolau V, que havia estat escollit al solí pontifici tan sols un mes abans. Alfons el Magnànim, en canvi, es limita només a manifestar la seva conformitat, i ho fa per una notícia que li ha estat tramesa pel seu secretari Andreu Gaçull, no per petició del papa. En altres paraules, la provisió de la canongia d'Antoni Cerdà, el fet que marca la seva entrada en la carrera eclesiàstica, va ser una iniciativa papal.

Si s'atén la data en què Antoni Cerdà accedí a la canongia de Mallorca, es pot observar que, contràriament al que considerava Bover de Rosselló, el mallorquí va ser proveït de la prebenda canonical amb anterioritat al seu nebot Gabriel Cerdà. De fet, aquest no va ser elegit canonge fins al 1450, i no apareix mencionat com a sacrista de la catedral mallorquina abans de 1453.⁵⁹ Això no impedeix que Llorenç Reynés plantejés la possibilitat —tot i que sense defensar-la a ultrança— que Antoni Cerdà resignés la seva canongia en el seu nebot Gabriel Cerdà.⁶⁰ Aquesta pràctica era habitual i, de fet, ja s'ha comentat com també va ser duta a terme en el si de la família Cerdà, quan Mateu Àlber

⁵⁶ ASV, Reg. Vat., 385, f. 120v.

⁵⁷ ADMe, Pergaminos, 785.

⁵⁸ ACA, Canc., Reg., 2699, f. 71r.

⁵⁹ CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Mallorca...».

⁶⁰ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 64v.

va cedir la seva prebenda a Antoni Cerdà el 1488.⁶¹ Per al cas d'Antoni Cerdà i Gabriel Cerdà, però, aquesta possibilitat ha de ser descartada, puix oncle i nebot coincidiren de forma simultània en la possessió d'una canongia a Mallorca durant gairebé una dècada.

Cal també remarcar que no sembla que Antoni Cerdà accedís a la canongia mallorquina per elecció dels altres prebendats del Capítol catedralici, sinó que la seva designació hauria estat realitzada directament pel papa. Des del moment en què es desconeix a qui va succeir Antoni Cerdà, no és possible saber si el pontífex va recórrer a la pràctica de cobrir una vacant que es produïa quan el titular d'aquesta moria a Roma —*extra Romanam Curiam*, segons la documentació—. Una altra possibilitat és que Antoni Cerdà comptés amb una gràcia d'expectativa a Mallorca, de la mateixa manera que en tenia per a les catedrals de Girona o de València.⁶² En darrer lloc, el papa també hauria pogut demanar als canonges que concedissin la prebenda vacant a Antoni Cerdà; atenent la superioritat jeràrquica del pontífex i l'obediència que se li devia, el Capítol s'hauria limitat a proveir la vacant al candidat pontífex a través de l'acostumada votació. La documentació localitzada fins a aquest moment no permet decantar-se per cap d'aquestes tres opcions.

Llorenç Reynés indica que Antoni Cerdà va prendre possessió de la seva canongia a través d'un procurador, que va ser Francesc Ferrer. El trinitari basa la seva asseveració en un document de 1450 que hauria vist el també trinitari Joan Servera a l'Arxiu Capitular de Mallorca. Segons aquest, en el document s'indicava que Francesc Ferrer havia percebut seixanta lliures que corresponien a Antoni Cerdà en virtut del seu canonicat.⁶³ El document que ambdós trinitaris esmenten sembla ser la nota de pagament de la porció canonical als diferents canonges, en aquest cas pertanyent a l'anualitat de 1450, que es recullen en els llibres de la sèrie «Mensa Capitular». Si es tracta de la mateixa font, Servera hauria realitzat una errada, ja que el procurador del canonge Antoni Cerdà no és Francesc Ferrer, sinó el també canonge Francesc Sala.⁶⁴ Per altra banda, el document no té res a veure amb la presa de possessió del canonicat per part d'Antoni Cerdà. Sigui com sigui, el més segur és que, efectivament, Antoni Cerdà utilitzés un procurador per prendre possessió de la prebenda, ja que no consta que es traslladés a Mallorca per efectuar-ho personalment.

⁶¹ Aquest cas ha estat comentat en l'apartat 1.2 del capítol I.

⁶² ASV, Reg. Vat., 408, f. 70r.

⁶³ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 64r.

⁶⁴ ACM, 2758, f. 58r. De fet, Francesc Sala percebrà totes les porcions canonicals d'Antoni Cerdà entre 1450 i 1458.

A més dels canonicats, el Capítol de Mallorca, com la resta de capítols del món catòlic, comptava amb una sèrie de dignitats, això és uns graus que es trobaven a la part superior de la jerarquia capitular. No era necessari ser canonge per ocupar una dignitat catedralícia, tot i que, per norma general, canongies i dignitats solien coincidir en la mateixa persona. El Capítol de Mallorca comptava amb cinc dignitats: l'ardiaca, el sacrista, el cabiscol, el succentor i el degà —aquest sorgit el 1299 a partir de les rendes del sotsacrista—. ⁶⁵ Antoni Cerdà no va arribar a posseir mai cap de les dignitats catedralícies de Mallorca, tot i que va comptar amb una gràcia de Nicolau V que li permetia aspirar-ne a una. ⁶⁶

3.2. Les canongies sardes

El 8 de juny de 1447 el papa Nicolau V va emetre una butlla per la qual confirmava la concessió d'una canongia i d'una prebenda als bisbats de Càller i d'Ales —aleshores unit a la diòcesi de Terralba, en la mateixa illa de Sardenya— a Antoni Cerdà. Aquestes canongies havien quedat vacants per mort del seu anterior titular, Gabriel Abelló. Les rendes que Cerdà percebria de les seves noves prebendes ascendien a un total de cinquanta lliures torneses. ⁶⁷

És sabut que el Capítol catedralici de Càller estava integrat per un total de vint canonges i encapçalat pel degà. Per la seva banda, el Capítol d'Ales només comptava amb una degania i onze canonicats. Sembla que cadascun d'aquests tenia una església adjunta, probablement a efecte d'extreure'n les rendes. ⁶⁸ En tot cas, la informació sobre les canongies sardes d'Antoni Cerdà és molt escassa i, de fet, es limita a butlla de Nicolau V ja esmentada, que, com la resta de la documentació pontifícia, respon a uns elements formals molt concrets. Part d'aquest silenci es deu al fet que no es conserven les actes capitulars del Capítol de Càller anteriors al segle XVI, a causa d'un incendi que va afectar l'arxiu callerès durant aquest segle. La mateixa cronologia també es maneja per al cas de l'arxiu del Capítol d'Ales, els fons del qual s'inicien en el cinc-cents. Tot i això, res no fa sospitar que Antoni Cerdà s'involucrés en les institucions

⁶⁵ CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Ramon Llull (1232-1316)», a FULLANA PUIGSERVER, Pere; GAMBÚS SAIZ, Mercè (coords.). *Ramon Llull i la Seu de Mallorca*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2016, pp. 49-50; CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Mallorca...».

⁶⁶ ASV, Reg. Vat., 408, f. 70r.

⁶⁷ ASV, Reg. Vat., 385, ff. 119v-121r.

⁶⁸ MARTINI, Pietro. *Storia ecclesiastica di Sardegna. Volume terzo*. Stamperia Reale, Càller, 1841, pp. 380-381 (Càller) i 385 (Ales).

canonicals de Càller i d'Ales, ni que viatgés mai a les catedrals en les quals residien les seves prebendes. De la mateixa manera que a Mallorca, Cerdà també fou un canonge absent en les dues diòcesis sardes.

3.3. Les canongies catalanes

Durant l'Edat Mitjana, Catalunya comprenia un total de vuit bisbats —Elna, Urgell, Girona, Vic, Barcelona, Tarragona, Tortosa i Lleida—, integrats primer en l'arquebisbat de Narbona i, des de 1116, en la Província Tarraconense, amb seu arxidiocesana a Tarragona —excepte el bisbat d'Elna, que va continuar vinculat a Narbona—. ⁶⁹ Cadascun d'aquests bisbats comptava amb una catedral i, per tant, amb el seu corresponent capítol de canonges. Per tant, existien prop de dos centenars de prebendes canonicals —cadascuna de les quals amb les seves rendes— a les quals era possible aspirar. En el marc de la seva política d'acumulació de prebendes, Antoni Cerdà degué tenir interessos també en obtenir una canongia catalana, tot i que no sembla que mai n'arribés a aconseguir cap.

El 27 de gener de 1449 Nicolau V va expedir una llarga butlla en la qual feia referència a un altre document, datat el 15 de juliol de 1447, pel qual atorgava nombroses gràcies al cardenal Antoni Cerdà. Entre aquestes, havia concedit al mallorquí una expectativa d'una canongia a la catedral de Girona o a la de València. També va manar que li fos proveït un benefici eclesiàstic o un ofici catedralici a les mencionades seus o a la de Mallorca, en la qual Cerdà *Canonicum existebas*.⁷⁰ Podria ser que aquesta expectativa es traduís en la concessió de l'ardiaconat de Girona que esmenta Strnad,⁷¹ tot i que és possible que aquest autor confonguï Antoni Cerdà amb el seu nebot Gabriel Cerdà, de qui sí que se sap que ocupà el càrrec d'ardiaca de l'Empordà a Girona.⁷²

L'article sense signar de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* referent a Antoni Cerdà recull la notícia que el mallorquí va ser «clergue de la diòcesi de Barcelona». ⁷³ Aquesta asseveració és molt difícil de comprovar, en primer lloc a causa de la vaguetat del concepte de «clergue» com a ofici eclesiàstic. És ben sabut que aquest terme és

⁶⁹ BAUCCELLS I REIG, Josep. «L'Església de Catalunya a la Baixa Edat Mitjana», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 13 (1992), p. 433.

⁷⁰ ASV, Reg. Vat., 408, f. 70r-71r.

⁷¹ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 706.

⁷² Així ha estat indicat en l'apartat 1.2 del capítol I.

⁷³ «Cerdà Lloscos, Antoni», a DOLÇ I DOLÇ, Miquel (coord.). *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 3. Promomallorca, Inca, 1989, p. 267.

aplicable a qualsevol persona que hagi rebut els ordes sagrats. Per tant, no es tracta d'un càrrec concret, sinó d'una categoria personal. El fet d'indicar que Antoni Cerdà era «clergue de la diòcesi de Barcelona» pot venir a indicar que el mallorquí estava incardinat a la diòcesi barcelonina, és a dir, que hi estava subjecte. La documentació, però, no esmenta cap relació de caràcter religiós entre Cerdà i aquesta diòcesi. L'única excepció la constitueix la referència a l'expectativa que Nicolau V li hauria concedit el 27 de gener de 1449, tot i que no sembla que s'arribés a materialitzar. El fet que la notícia a la vinculació barcelonina de Cerdà provingui d'un article enciclopèdic sense signatura i sense indicació de les fonts utilitzades —com sí que succeeix en el cas del *Dizionario Biografico degli Italiani*—⁷⁴ i que no hagi estat possible localitzar-la en la bibliografia consultada no permet dur a terme una adient crítica de la font.

Per altra banda, hi ha alguns autors que assegurin que Antoni Cerdà va ser canonge del Capítol catedralici de Lleida. Per exemple, Jaume Caresmar sembla indicar que Cerdà obtingué un canonicat lleidatà en esmentar que era *Majoricensis, et Canonicus suae Cathedralis Ilerde postea*.⁷⁵ Més clar és Lladonosa, potser l'autor més representatiu d'aquesta asserció.⁷⁶ Així, en una relació dels titulars de les canongies lleidatanes de 1452, aquest autor considera que Antoni Cerdà posseïa una prebenda canonical.⁷⁷ Realment, es tracta d'una confusió, ja que, en figurar-hi només el llinatge, Lladonosa el vincula a Antoni Cerdà i no al seu nebot Gabriel Cerdà, que era canonge de Lleida des del 1449. Això no obstant, alguns autors posteriors —presumiblement seguint la confusió de Lladonosa— han també considerat que Antoni Cerdà era canonge de Lleida. Així, Roser Sabanés esmenta que Antoni Cerdà «obtingué una canongia a la Seu».⁷⁸ Tot i que no especifica a quina catedral es refereix, es pot deduir que l'autora

⁷⁴ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 706.

⁷⁵ ACL, P1_M3_P4_C03, n. 8, f. 267r.

⁷⁶ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida*, I. F. Camps Calmet, Editor, Tàrraga, 1972, p. 628; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 59.

⁷⁷ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1970, p. 71, nota 57. La identificació apareix en l'índex onomàstic que acompanya el llibre, ja que l'entrada «Cerdà, Antoni» remet a aquesta pàgina. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 221.

⁷⁸ SABANÉS I FERNÁNDEZ, Roser. «Els concilis de Lleida de 1200 a 1460», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 72.

pensa en la de Lleida. Més explícit és Prim Bertran, que, en el mateix llibre, indica que Antoni Cerdà posseïa un canonicat a la seu lleidatana.⁷⁹

La documentació no presenta cap evidència de la hipotètica canongia lleidatana d'Antoni Cerdà. Quan Antoni Rotllan va ser enviat a Roma per tractar sobre diversos afers relatius a l'Església de Lleida, va haver d'informar de les dificultats que el Capítol tenia per cobrar els censals vinculats als aniversaris. En el memorial que va acompanyar el canonge Rotllan, se li va ordenar que exposés aquella problemàtica al papa, *qui ab antiquo novit statum predictae Ecclesie*. També se li indicà que el bisbe Antoni Cerdà fos posat al corrent d'aquella situació.⁸⁰ A diferència del pontífex, res se'n diu de la presència anterior de Cerdà com a canonge de Lleida. Aquesta dada tampoc apareix en cap altre registre, ni tan sols en el moment de la seva elecció, com hauria estat pertinent. Els registres papals també són silenciosos respecte a aquest assumpte. Per tant, la manca de fonts que donin suport al llistat de Lladonosa i a les asseveracions de Sabanés i Bertran ha de conduir, necessàriament, a interpretar les afirmacions d'aquests autors com a una confusió entre Antoni Cerdà i Gabriel Cerdà, bisbe i canonge de Lleida, respectivament.

4. ALTRES CONCESSIONS: BENEFICIS, RECTORIES I PREPOSITURES

En l'apartat anterior s'ha pogut notar la importància que les canongies tenien per al clergat secular. Tot i això, l'accés al canonicat solia ser una tasca complicada en el cas de no comptar amb el suport d'un clergue a l'interior del Capítol o en l'alta jerarquia eclesiàstica; en el cas que la prebenda fos obtinguda per mèrits propis, la canongia solia ser atorgada com a reconeixement als serveis prestats, per tant, ja cap al final de la carrera eclesiàstica. També s'ha indicat que el nombre de canonges era relativament escàs, ja que cada catedral tenia un Capítol format per un nombre específic de prebendats, i el seu increment era molt complex. En conseqüència, els clergues que volien iniciar la carrera eclesiàstica s'havien de conformar amb una prebenda menor o amb un ofici catedralici que els permetia començar a fer-se un lloc dins l'Església. Per altra banda, les tasques eren remunerades, i els beneficis també aportaven una sèrie de

⁷⁹ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «El bisbat de Lleida i les seves relacions amb el papat», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 91: «(...) el bisbe Cerdà, que s'havia format a l'Estudi General de Lleida i regí, i a més fou canonge de la seva seu (...).»

⁸⁰ ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf.

rendes que els seus titulars percebien en contraprestació a les seves obligacions en l'exercici de la prebenda.⁸¹ Aquelles eren molt variables, ja que depenien de les quantitats amb què havien estat dotades en el moment de la seva instauració.⁸²

En tot cas, els beneficis i els oficis catedralicis no eren només ocupats pels clergues que iniciaven la seva carrera, sinó que també membres de l'alta jerarquia tenien interès en complementar les seves rendes amb els rèdits que podien percebre de les prebendes menors. Molts canonges, per exemple, comptaven també amb beneficis en la mateixa o en diferents seus catedralícies, o s'encarregaven també d'una prepositura. No debades, una de les principals fonts d'ingressos d'Antoni Cerdà varen ser els beneficis eclesiàstics, junt amb els abadiats i priorats que podia tenir en comenda. Evidentment, l'única manera de compatibilitzar tota aquesta munió de càrrecs era a través de l'absentisme.⁸³ La importància que les prebendes menors tenien resta palesa en la preocupació per assegurar la percepció de les rendes malgrat la seva absència. La pràctica més habitual consistia en la designació d'un procurador que se n'encarregués del cobrament. Això no obstant, Cerdà també va poder comptar amb gràcies atorgades pels papes. Així doncs, per exemple, el 22 de febrer de 1448 Nicolau V va autoritzar Antoni Cerdà a arrendar durant tres anys tots els beneficis i prebendes que tingués en qualsevol lloc. Aquesta llicència pontifícia incloïa tant les rendes que percebia com a arquebisbe de Messina —càrrec al qual havia estat promogut poc abans—⁸⁴ com les que cobrava en virtut dels beneficis eclesiàstics o dels diversos oficis en els diferents monestirs i priorats que ja li havien estat concedits en comenda en el moment d'accedir a l'arquebisbat.⁸⁵

A aquestes grans prebendes, cal afegir-hi, també, altres oficis eclesiàstics, com puguin ser les rectories parroquials o les prepositures, que Antoni Cerdà també va ocupar. De la mateixa manera que els beneficis, rectories i prepositures implicaven la percepció d'unes determinades rendes, en ocasions molt copioses, que li permeteren afegir unes sumes anuals més elevades als ja de per si importants ingressos.

⁸¹ BARRIO GOZALO, Maximiliano. *El sistema benefICIAL...*, pp. 18-21; BORAU I MORELL, Cristina. *Els promotors de capelles...*, pp. 247-251.

⁸² BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida en el pontificat de Calixte III», a COMPANYY I CLIMENT, Ximo (ed.). *Els Montcada i Alfons de Borja a la Seu Vella de Lleida*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1991. Per a la fundació de beneficis durant l'Edat Mitjana, vegeu BORAU I MORELL, Cristina. *Els promotors de capelles...*, pp. 251-253.

⁸³ VIDAL RETTICH, José Alfredo. «El clero de Mallorca con cura de almas al introducirse la reforma tridentina», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 41 (1985), pp. 269-270.

⁸⁴ Sobre l'arquebisbat de Messina, vegeu el punt 1 del capítol IV.

⁸⁵ ASV, Reg. Vat., 388, f. 250v.

Una de les diòcesis de les quals Antoni Cerdà percebé més recursos va ser el bisbat de Saragossa. El 1448 —o finals de 1447— el papa Nicolau V va autoritzar el cardenal mallorquí a cobrar rendes per un total de tres-centes lliures torneses de la *parrochialis ecclesia plebania nuncupata loci de Martino, Caesaraugustanensis diocesis* —probablement l'actual Val de San Martín—. El perceptor de les rendes fins a aquell moment havia estat Arias de Dávalos, que acabava de ser promocionat a l'episcopat de Catània.⁸⁶ Mentre no es designava el nou prebendat, les rendes haurien de ser pagades a Antoni Cerdà, a qui Nicolau V volia ajudar a fer front a les seves constants despeses. Per tant, la percepció de les rendes saragossanes era compatible amb l'obtenció d'altres pensions tant a l'arxidiòcesi de Messina com a l'església de Sant Crisògon, així com amb qualsevol altra prebenda que posseís en esglésies o monestirs o que li fos conferida en el futur.⁸⁷

Juntament amb aquestes rendes, Antoni Cerdà també va ser designat rector de diverses parròquies dins de la mateixa diòcesi saragossana. Així doncs, Antoni Cerdà havia estat nomenat rector de la parròquia de Santa Maria de Mosquerola. No es coneix l'any en què va ser-li proveït aquest càrrec. En canvi, sí que s'ha pogut establir que va resignar la rectoria a finals de 1452 o principis de 1453, ja que Nicolau V va atorgar-la a Miquel García el 26 de febrer de 1453.⁸⁸ El mateix pontífex també havia proveït Antoni Cerdà de la parròquia de Quinto. La rectoria d'aquesta vacava per mort de Miquel Sadorní, l'òbit del qual havia tingut lloc a la Cúria Romana. Tot i la provisió papal, Cerdà havia cedit la rectoria a Francesc d'Arenes. Això no obstant, Nicolau V emeté una butlla el 31 d'agost de 1449 per la qual determinava que, en cas de *cessus vel decessus dicti Francisci*, els drets haurien de retornar al cardenal Cerdà *ac si cessionem ipsam non fecisses*. En conseqüència, Antoni Cerdà percebria un total de dues-centes

⁸⁶ Arias de Dávalos va prendre possessió del bisbat de Catània el 14 de febrer de 1449. El va regir durant poc més d'un any, ja que el 2 d'octubre de 1450 Guglielmo Bellomo accedí a la diòcesi per mort d'aquell. EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi, sive Summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel*, II. Monasterii, Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae, Ratisbona, 1914, p. 122.

⁸⁷ ASV, Reg. Vat., 408, ff. 135v-136r. La concessió li va ser confirmada el 24 de maig de 1449, quan Antoni Cerdà ja era bisbe de Lleida. ASV, Reg. Vat., 409, ff. 309v-310v.

⁸⁸ ACA, Canc., Reg., 2551, ff. 146v-147v: (...) *Sanctissimus ac beatissimus dominus noster Nicolaus, papa quintus, (...) providerit dilecto nostro Michaeli Garciae, prebitero (sic.), de rectoria parrochialis ecclesie Beate Marie ville de Mosquerola predictae, vacante tunc per liberam resignationem de eadem rectoria per reverendissimum in Christo patrem dominum Anthonium, tituli Sancti Grisogoni Sacrosante Romane Ecclesie presbiterum cardinalem, Illerdensis vulgariter nuncupatum (...).*

setanta lliures torneses, que serien compatibles amb les rendes que rebia d'altres prebendes i dignitats.⁸⁹

Un cas a part fou el vicariat de Tamarit de Llitera. Aquesta parròquia havia estat cedida a l'Ardiaconat Major o de Lleida pel bisbe Pere d'Albalat el 1237; d'acord amb les seves ordinacions, l'ardiaca major havia de designar-ne el vicari, que percebia la meitat de les rendes.⁹⁰ El 8 de maig de 1457 un enutjat Alfons el Magnànim va escriure una carta al governador d'Aragó, Juan de Moncayo, en la qual li explicava que el cardenal Cerdà havia sol·licitat al papa que el proveís del vicariat de Tamarit de Llitera sense haver-ho consultat abans amb el monarca. Per aquest motiu, el rei ordenà al seu oficial que confiscés la prebenda «per haver a mans de nostra Cort la possessió de la dita Vicaria» i els seus fruits, i, per tant, remoure'n el purpurat.⁹¹ Això no obstant, sembla que la situació es va arreglar i que el vicariat, finalment, fou posseït per Gabriel Cerdà.⁹²

Pel que fa a les diòcesis catalanes, sols Goñi esmenta que Antoni Cerdà va resignar, en una data anterior al dia 1 de maig de 1455, la parròquia de Tivissa, en la diòcesi de Tortosa.⁹³ Aquesta és, ara per ara, l'única notícia disponible sobre la relació entre el mallorquí i aquesta parròquia. Això no implica, però, que aquell hagués pogut obtenir, de forma efectiva, una prebenda també en aquest lloc. En canvi, no es coneixen provisions en parròquies o altres oficis de caràcter secular en la resta de bisbats catalans.

En canvi, la diòcesi de Mallorca va ser un altre districte eclesiàstic en el qual Antoni Cerdà va aconseguir el dret a la percepció de diverses rendes, segurament a causa de la seva voluntat de no perdre el contacte amb la terra on havia nascut i en la qual la seva família tenia importants interessos. Ja s'ha indicat que va ser-hi canonge durant més de deu anys. Així mateix, el 1447 també li va ser proveïda, a la mateixa catedral mallorquina, una prepositura, que havia quedat vacant per mort de Rodrigo Álvarez. Aquesta pabordia implicava la percepció d'una renda de vuitanta lliures, i va ser concedida a Cerdà el 13 de setembre de 1447 pel mateix papa Nicolau V, que havia accedit al soli pontifici només sis mesos abans. Aquesta acció va ser possible gràcies al

⁸⁹ ASV, Reg. Vat., 410, ff. 65v-67r.

⁹⁰ PIQUÉ BADIA, Joan Ramon. «Els primers bisbes...», p. 235.

⁹¹ ACA, Canc., Reg., 2661, f. 150v.

⁹² Consta que Gabriel Cerdà va realitzar el pagament de l'anualitat a la Cambra Apostòlica el 18 d'abril de 1457, amb anterioritat a la carta d'Alfons el Magnànim. ASV, Cam. Ap., Int. et Ex., 435, f. 15v.

⁹³ GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST», a ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España. Suplemento I*. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1983, p. 123.

fet que el mencionat Rodrigo Álvarez també havia estat proveït de la prepositura per concessió de la Cúria Romana, de manera que, en el moment de la seva mort —d'acord amb les «reserves pontifícies»—, la capacitat de cobrir la vacant havia retornat al summe pontífex.⁹⁴ Per tant, Nicolau V hauria aprofitat aquesta circumstància per afavorir Antoni Cerdà, a qui qualifica de *familiari nostro*, evidència, per tant, de la proximitat entre ambdós homes. Així, el papa ordenà al bisbe de Mallorca, Joan Garcia, que atorgués la prepositura a Antoni Cerdà i que no admetés cap altre document que se li pogués presentar en relació a aquella. Una carta similar va ser remesa també als bisbes d'Osca i de Sogorb —Guillem de Siscar i Gisbert Pardo de la Casta, respectivament— i a l'ardiaca de Barcelona.⁹⁵ El més probable és que Antoni Cerdà prengués possessió de la prepositura a través d'un procurador, una pràctica que ja havia estat expressament contemplada en la butlla de concessió de la pabordia expedida per Nicolau V. Així mateix, no es pot descartar que Antoni Cerdà resignés la prepositura en el seu nebot Gabriel Cerdà, que ja era paborde «a la part del cor del bisbe» el 1450.⁹⁶

A més de la prepositura, Antoni Cerdà va obtenir també un benefici a l'església parroquial d'Alcúdia. No s'ha pogut documentar el moment de provisió aquesta prebenda, però sí que és possible afirmar que va ser amb anterioritat al mes de juny de 1447.⁹⁷ Per altra banda, Nicolau V va atorgar a Cerdà la gràcia d'expectativa a la rectoria d'Inca, que posseïa Francesc Rovira, també col·lector apostòlic.⁹⁸ Malgrat això, el rei Alfons el Magnànim pretenia que aquesta rectoria fos proveïda a Jaume Samassó. Per aquest motiu, el 25 de juliol de 1451 va encarregar a l'arquebisbe de Mondovì, Aimerico Segaudi, que supliqués al cardenal Antoni Cerdà que renunciés a l'expectativa que el purpurat tenia a Inca. També havia d'aconseguir la resignació d'un tal Damoto, servidor del cardenal, que tenia la gràcia de poder succeir-lo en la rectoria.⁹⁹

⁹⁴ RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa...*, p. 15.

⁹⁵ ASV, Reg. Vat., 385, ff. 76r-77v.

⁹⁶ ACM, 2758, f. 59v; CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Mallorca...». Strnad afirma que el 26 d'octubre de 1451 Antoni Cerdà va ser nomenat prepòsit de Mallorca. STRNAD, Alfred Astkùchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705. No es pot descartar que aquest autor confongués Antoni Cerdà amb el seu nebot Gabriel, que va ser prepòsit a partir del 1450.

⁹⁷ ASV, Reg. Vat., 385, f. 120v.

⁹⁸ La rectoria d'Inca havia estat concedida a Alfons de Borja, però aquest la permutà per la pabordia d'Eivissa a Francesc Rovira. NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III. En la perspectiva de sus relaciones con Alfonso el Magnánimo*. Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 2008, p. 76.

⁹⁹ ACA, Canc., Reg., 2659, f. 10r: (...) *E no obstant que sie benifet reservat, lo cardenal de Leyda primerament, e après un servidor seu, appellat Damoto, ab occasió o color de certes gràcies expectatives (...).*

IV. ANTONI CERDÀ I L'EPISCOPAT

El suprem orde sagrat que un clergue podia rebre era l'episcopat.¹ Aquest estava reservat a aquells eclesiàstics que accedien al càrrec de bisbe i, per tant, esdevenien la principal autoritat d'una diòcesi. D'acord amb la doctrina de l'Església, els bisbes eren els continuadors dels apòstols. Des del moment que el bisbe de Roma era el directe successor de sant Pere, el primer dels apòstols, el titular de la càtedra episcopal romana era, també, el primer dels prelats. Per aquest motiu, el bisbe de Roma era conegut com a «papa». La jerarquia en aquest àmbit es completava amb els arquebisbes, els prelats que posseïen la mitra d'una seu metropolitana i que, per tant, estenien la seva autoritat sobre un conjunt de diòcesis.

A grans trets, les competències dels bisbes es poden resumir en tres eixos fonamentals: orde, magisteri i jurisdicció.² D'aquests, només el primer constituïa l'essència de l'episcopat, de manera que no podia ser comissionat a cap altra persona. En canvi, les facultats del magisteri i de la jurisdicció sí que podien ser encarregades a tercers, que les exercien en nom del prelat, de la mateixa manera que aquest l'havia rebut per delegació del papa.³ Els tres eixos es concretaven en les nombroses i variades funcions dels bisbes. Així doncs, el titular de la diòcesi tenia importants competències en l'àmbit de la cura pastoral. Només ell podia conferir el sagrament de la confirmació i absoldre determinats pecats, el perdó dels quals li estava reservat a causa de la seva gravetat. També tenia l'autoritat exclusiva en la consagració dels preveres, i li corresponia concedir els altres ordes majors i menors. Així mateix, arranjava la litúrgia, consagrava els diversos ornaments litúrgics, reconeixia les relíquies i admetia els abats. Per altra banda, el bisbe podia convocar els sínodes diocesans, durant els quals es reunia

¹ SÁNCHEZ HERRERO, José. «El trabajo del clero en la Edad Media», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 18 (1997), p. 93.

² DÍAZ IBÁÑEZ, Jorge. «La Iglesia conquense en la Edad Media. Estructura institucional y relaciones de poder», *Anuario de Estudios Medievales*, 30/1 (2000), p. 281; PIQUÉ BADIA, Joan Ramon. «Els primers bisbes i els primers capítols catedralicis: estructura i funcionament d'un bisbat medieval», a GONZÁLEZ PÉREZ, Joan Ramon (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum I. Temps de forja. Els inicis i l'Alta Edat Mitjana. Segles V-XII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 221-222.

³ ÁLVAREZ SOLER, Pedro. «Obispo», a ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, III. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1973, p. 1790.

amb el clergat de la seva diòcesi. De fet, el bisbe havia de tenir cura de les diferents parròquies, convents i monestirs de la seva demarcació, el que sovint duia a terme a través de la realització de les degudes visites pastorals.⁴ El bisbe era també el cap de l'administració episcopal i encapçalava la seva pròpia casa, de manera que d'ell en depenien tots els oficis que servien en la diòcesi. En darrer lloc, li pertocava la impartició de la justícia episcopal, que afectava totes les persones vinculades a l'Església.⁵

El mandat dels bisbes era vitalici, de manera que la vacant sols es produïa per defunció, trasllat o renúncia del titular de la diòcesi. L'elecció del prelat, per la seva banda, era una qüestió que enfrontava l'Església local amb el Papat. Aquesta havia tendit a correspondre als capítols catedralicis, però els pontífexs havien anat prenent aquesta prerrogativa mitjançant l'apel·lació a les «reserves pontifícies», sobretot a partir del període de la denominada «captivitat babilònica de l'Església» a Avinyó (1309-1377). A la pràctica, els bisbes baixmedievals eren nomenats pels pontífexs, sovint prèvia petició —o, com a mínim, acord— dels monarques. Això no obstant, encara hi havia certes resistències per part d'alguns capítols que maldaven per elegir el diocesà. També alguns teòrics, com els anglesos Richard Ullerston (†1423) o Thomas Gascoigne (1404-1458), rebutjaven la interferència dels papes en la designació episcopal, ja que consideraven que els pontífexs només es preocupaven d'afavorir familiars i col·laboradors; un cop designats bisbes, aquests no residien a les diòcesis, fet que causava grans perjudicis en la funció episcopal que tenien encomanada.⁶

Antoni Cerdà va ser bisbe. De fet, al llarg de la seva vida, va ser titular de dues demarcacions episcopals, una de les quals fou una arxidiòcesi. Així mateix, durant alguns anys li va ser encomanada l'administració apostòlica d'un tercer bisbat. Aquest capítol, doncs, està dedicat a la tasca episcopal d'Antoni Cerdà, sense la pretensió d'elaborar una història de cadascuna de les diòcesis durant el període. El primer apartat està dedicat al mallorquí com a arquebisbe de Messina, el primer càrrec que va ocupar,

⁴ SÁNCHEZ HERRERO, José. «El trabajo del clero...», pp. 110-111. A canvi del pagament d'una taxa anomenada «procuració», el bisbe podia delegar en un representant idoni la realització de les esmentades visites pastorals. BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «El bisbat de Lleida i les seves relacions amb el papat», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 98.

⁴ ACL, AC_0050, f. 141v.

⁵ Vegeu l'apartat 2.4 més avall en aquest mateix capítol.

⁶ HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy. 1417-1464. The Study of a Relationship*. Manchester University Press, Manchester, 1993, pp. 229-234.

tot i que durant un curt període de temps. El bisbat de Lleida, al capdavant del qual Cerdà va estar-hi durant deu anys, constitueix el gruix d'aquest capítol. Així doncs, en aquesta segona secció es reconstrueix el govern del mallorquí en aquesta diòcesi catalana, i es fa especial ressò de com fou governada en absència del titular. El tercer apartat és dedicat a oferir un breu esbòs de la tasca d'Antoni Cerdà com a administrador de la diòcesi italiana de Giovinazzo, tasca que li fou encarregada pel papa Calixt III. En darrer lloc, es discutirà amb alguns autors que han atribuït, de forma errònia, a Antoni Cerdà les càtedres episcopals de Ravenna i de Mallorca. Tot plegat permetrà analitzar el funcionament de l'episcopat a la Baixa Edat Mitjana a través de la figura concreta d'un bisbe que fou un dels representants paradigmàtics de la pràctica absentista que afectà bona part de les diòcesis del segle XV.

1. L'ARQUEBISBAT DE MESSINA

La primera prebenda episcopal que va ocupar Antoni Cerdà va ser l'arquebisbat de Messina.⁷ La càtedra d'aquesta arxidiòcesi —que havia estat erigida per papa Alexandre III el 1166—⁸ vacava des de la mort de l'arquebisbe anterior, Bartolomeo Gattola,⁹

⁷ Malgrat la constatació documental —fins i tot Nicolau V ho exposa en claredat quan indica que Cerdà havia estat (...) *in prefato constitutus honore regimini Messanensis Ecclesie* (...) (ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf)—, hi ha nombrosos autors que afirmen que Antoni Cerdà va ser primer bisbe de Lleida i després arquebisbe de Messina. És el cas, per exemple, de BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biogràfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Imprenta Nacional de Juan Guasp, Palma, 1838, p. 72; o MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida. Volum primer. De la Prehistòria al segle XVI*. Ajuntament de Santa Margalida, Santa Margalida, 1981, p. 184, que vinculen la concessió de l'arquebisbat a la redacció del seu tractat *De educatione principum*, segurament arran de la lectura de l'obra de Bover. De la mateixa cronologia se'n fa ressò María José Bordoy, que assegura que Cerdà va ser nomenat bisbe de Lleida durant la seva estada romana, i arquebisbe de Messina en passar a la cort napolitana. BORDOY BORDOY, María José. *Arran de la Porta Pintada. Poder i prestigi femení al monestir de Santa Margalida (Ciutat de Mallorca, segles XIII-XVI)*. Lleonard Muntaner, Palma, 2009, p. 199, nota 259.

⁸ PIRRO, Roccho. *Sicilia Sacra disquisitionibus, et notitiis illustrata. Tomus primus*. Apud hæredes Petri Coppulæ, Palerm, 1733, p. 394.

⁹ Bartolomeo Gattola havia nascut a Gaeta. El 1426 fou promocionat a l'arquebisbat de Messina a instàncies d'Alfons el Magnànim, rei de qui estigué al servei exercint funcions en la Cancelleria i el Consell Reial. PIRRO, Roccho. *Sicilia Sacra disquisitionibus...*, pp. 420-421. En canvi, els *Annali* indiquen que l'arquebisbe anterior havia estat un tal Pietro. GALLO, Caio Domenico. *Annali della città di Messina, capitale del Regno di Sicilia. Dal giorno di sua fondazione sino a tempi presenti. Tomo secondo. In cui in sette libri si descrivono gli avvenimenti occorsi nello spazio di 469 anni cominciando dall'anno di nostra salute 1060 in cui seguì l'espulsione dei Saraceni dalla Sicilia sino alla rinunzia del Regno dell'Imperador Carlo Quinto nel 1556 con gli Elogj degli Uomini Ill. Messinesi, che sono fioriti in questi tempi in fine d'ogni libro*. Francesco Gaipa Regio Impressore, Messina, 1758, p. 331.

succeïda el 1446.¹⁰ Antoni Cerdà, doncs, va obtenir la titularitat de l'arquebisbat de Messina, el que implicava, al seu torn, el pagament de mil florins en concepte de *servitia communia*.¹¹

Segons sembla, el nomenament de Cerdà al capdavant de l'arquebisbat tingué lloc en dos moments diferents: una primera designació, de caràcter provisional,¹² fou realitzada el 8 de juliol de 1447. La confirmació papal no arribà fins mig any després, concretament mitjançant una butlla datada el 8 de gener de 1448.¹³ Sigui com sigui, els dos actes de provisió varen tenir lloc durant el pontificat de Nicolau V, que havia estat elegit al soli pontifici el 6 de març de 1447.¹⁴ Aquesta evidència documental contradiu l'asserció d'autors, com Chacón, Cardella o Bover, que indiquen que Cerdà havia estat promogut a l'arquebisbat de Messina per Eugeni IV, de manera que ja ocupava la prebenda en el moment de l'elecció de Nicolau V al pontificat.¹⁵ Menys nombrosos són els autors que asseguren que el papa que proveí l'arquebisbat de Messina a Antoni Cerdà va ser Pius II,¹⁶ una altra asseveració sense cap mena de fonament documental. En tot cas, la presa de possessió de la prebenda per part del mallorquí no hauria estat immediata, ja que el 10 de febrer de 1448 el papa encara es dirigeix a Antoni Cerdà com

¹⁰ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi, sive Summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel, II. Monasterii, Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae, Ratisbona, 1894, p. 190.*

¹¹ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 190.

¹² LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida a l'època medieval*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1976, p. 60.

¹³ Es conserva la butlla de confirmació de l'arxiepiscopat de Messina en Antoni Cerdà a ADMe, Pergaminos, 785. Malgrat això, Gallo afirma que la confirmació de la prebenda tingué lloc durant el mes de juny de 1447. GALLO, Caio Domenico. *Annali della città di Messina...*, p. 331.

¹⁴ En canvi, Viola assegura que fou Pius II qui proveí Cerdà de l'arquebisbat de Messina. VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro. «Mons. Antoni Cerdà i de Lloscos», *Episcopologi. Bisbat de Lleida*. [Recurs electrònic]. goog.gl/wZCzKf [Consulta: 23 d'agost de 2017].

¹⁵ CHACÓN, Alfonso. *Vitae, et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiae usque ad Clementem IX P.O.M. Tomus secundus*. Cura, et sumptib. Philippi et Ant. de Rubeis, Roma, 1677, col. 969; CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa. Tomo terzo*. Stamperia Pagliarini, Roma, 1793, p. 108; BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares. Tomo I*. Imprenta de P. Gelabert, Palma, 1868, p. 180.

¹⁶ VIOLA I GONZÁLEZ, Ramir. «Cerdà i de Lloscos, Antoni», a CORTS I BLAY, Ramon; GALTÉS I PUJOL, Joan; MANENT I SEGIMON, Albert (dirs.). *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya. Volum I*. Generalitat de Catalunya, Editorial Claret, Barcelona, 1998, p. 517.

a *electo Messanensis*,¹⁷ malgrat que aquest ja havia abonat els mil florins en concepte de *servitia communia* corresponents a aquest càrrec el 20 de gener anterior.¹⁸

En la butlla de confirmació, Nicolau V realitzà una declaració del rol dels bisbes i de la seva transcendència en el si de la comunitat. Així doncs, conscient de la importància dels prelats, el papa indicava que es preocupava per elegir-los no només en virtut de les seves capacitats doctrinals, sinó també de l'exemplaritat del seu comportament i bones obres i de les seves aptituds a l'hora de governar l'Església per mantenir-la en un estat de tranquil·litat. En conseqüència, i atenent que li corresponia proveir l'arxidiòcesi vacant per mort de Bartolomeo Gattola, el papa nomenava Antoni Cerdà nou arquebisbe de Messina. Els motius que esgrimia eren els habituals en aquests tipus de documents, però hi destacava, per damunt dels altres, la idoneïtat del candidat. De fet, la butlla menciona, de forma explícita, que Antoni Cerdà ja exercia els oficis de *canonicum Majoricensis, in Theologia magistrum, et in sacerdotio constitutum, cubicularium nostrum*, i que era, a més, una persona de vida honesta. Finalment, Nicolau V atorgava a Antoni Cerdà tots els poders temporals i espirituals inherents a la seva prelatura i l'encomanava a Déu.¹⁹

Malgrat que no és mencionat en la butlla de confirmació del nomenament de 8 de gener de 1448, no hi ha cap dubte de la implicació d'Alfons el Magnànim en la provisió de l'arquebisbat a Antoni Cerdà,²⁰ potser com a recompensa per la redacció del tractat *De educatione principum*.²¹ Això no obstant, el monarca necessità que el papa Nicolau V confirmés aquell nomenament, ja que la provisió episcopal requeia en el pontífex.²² Per tant, el Magnànim hauria sol·licitat a Nicolau V la confirmació d'aquell

¹⁷ ASV, Reg. Vat., 406, f. 272v.

¹⁸ HOBBERG, Herman. *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris Obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1455 confectis*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 1949, p. 78.

¹⁹ ADMe, Pergaminos, 785.

²⁰ (...) *Poco después le nombró S. M. arzobispo de Mesina en el reino de Sicilia*. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72.

²¹ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos. Siglo Tercero. Contiene la Historia de los Conventos, de los Provinciales, y de las Personas Insignes, que florecieron en dicha Provincia. Epítome. De los Reverendísimos Padres Ministros Generales, que gobernaron Nuestra Religión en dicho Siglo*. 1770, BPM, ms. 49, f. 63v. Sobre aquesta obra, vegeu l'apartat 4.2 del capítol VI de la present tesi doctoral.

²² El Cisma d'Occident havia suposat un notable canvi en el nomenament dels bisbes. Abans de la ruptura, els papes tendien a elegir les persones que consideraven més adients, a vegades estrangeres, el que causava protestes dels monarques. Després del Cisma, els pontífexs es mostraren més sensibles amb la voluntat reial i solien tenir en compte les propostes presentades pels sobirans. Vegeu, per al cas de Castella, VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Las intervenciones regias en las elecciones episcopales en el

nomenament, i el papa, que tendia a satisfer les pretensions del sobirà de la Corona d'Aragó, s'hauria avingut a la designació d'Antoni Cerdà —molt probablement sense cap tipus de resistència, atenent la bona relació que mantenia amb el mallorquí— com a arquebisbe de Messina. Si bé no se n'indiquen els motius —i els vertaders sempre s'oculten rere les fórmules protocol·làries de grans virtuts i bons serveis—, Alfons el Magnànim, com la major part de monarques europeus, hauria estat interessat en aconseguir posicionar els seus col·laboradors en les prebendes eclesiàstiques i, de forma prioritària, en els bisbats. Les causes eren nombroses. En primer lloc, la ubicació de persones lleials en llocs de responsabilitat dins l'Església, com eren les prelatures, assegurava al monarca la pacificació i la fidelitat de la diòcesi. A partir d'aquesta, els bisbes podien contribuir a les finances règies en moments de gran necessitat.²³ A més, també oferien al rei la possibilitat de controlar el clergat del seu territori i d'intervenir en la provisió de beneficis i canonicats. Per altra banda, la tinença d'una prebenda —major o menor—²⁴ implicava la percepció d'una renda que podia complementar el sempre mal pagat salari de l'administració cortesana. Finalment, la concessió d'una sinecura era també una forma de reconèixer i premiar els serveis prestats per un col·laborador.²⁵ Això explicaria, per tant, que molts clergues que havien exercit d'ambaixadors del monarca després fossin premiats amb un bisbat.²⁶ No hi ha cap dubte que l'interès del Magnànim en proveir en Cerdà l'arxidiòcesi de Messina responia a aquestes mateixes causes, sobretot al desig de voler premiar qualche tipus de servei.

En qualsevol cas, Antoni Cerdà va regir l'arxidiòcesi de Messina de forma absent, tot i que és possible que hi residís durant alguns mesos.²⁷ Segons Strnad, el

reinado de Juan II de Castilla (1406-1454). El caso de los arzobispos de Toledo», *Anuario de Estudios Medievales*, 31/1 (2011), pp. 147-190, especialment pp. 183-184. El cas de la Corona d'Aragó va ser diferent, sobretot perquè va ser el darrer territori en donar suport a la línia pontifícia d'Avinyó —amb Climent VIII— i no signà un concordat amb Martí V similar al concordat de 1418 signat per Castella, que concedí a la corona castellana amples prerrogatives en la provisió de beneficis i prebendes.

²³ Com va fer Alfons de Borja entre 1430 i 1431. LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. «Presentació», a LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja*. 3. Edicions Tres i Quatre, València, 2005, p. 18.

²⁴ Les prebendes majors integraven les dignitats, les canongies i els abadiats. La resta de sinecures constituïen les prebendes menors, les més importants de les quals eren els beneficis eclesiàstics.

²⁵ NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III. En la perspectiva de sus relaciones con Alfonso el Magnánimo*. Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 2005, p. 60.

²⁶ VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Eclesiàsticos en la diplomacia castellana en el siglo XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 40/2 (2010), pp. 816-818.

²⁷ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina*. 1806, Manuel Ripoll Billón, f. 134v. Bover assegura que Nicolau V el va fer cridar a Roma perquè l'ajudés en el govern de l'Església. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72; BOVER DE

govern arxiepiscopal va ser delegat en un vicari general, Martí Llobet, que se n'encarregà de l'administració.²⁸ Malauradament, la manca de documentació i de bibliografia no permet conèixer més dades sobre el govern de l'arxidiòcesi. Però és ben segur que l'interès d'Antoni Cerdà en l'arquebisbat de Messina no es trobava tant en el poder que aquest implicava —que no pogué exercir de forma directa a causa de la seva absència— com en les rendes que en podia extreure. Aquesta percepció sembla confirmar-se per la sèrie de gràcies i mercès papals atorgades per Nicolau V durant aquest període. Així doncs, en dues butlles expedides els dies 9 i 10 de febrer de 1448, el pontífex va autoritzar el mallorquí a poder designar diverses persones perquè visitessin en nom seu les diferents esglésies, monestirs i altres llocs eclesiàstics de l'arxidiòcesi que se li havia confiat. Aquesta llicència implicava que Cerdà podria percebre els subsidis corresponents a aquestes visites.²⁹

El curt episcopat d'Antoni Cerdà i la seva absència constant varen suposar que l'empremta del mallorquí en l'arxidiòcesi no fos massa significativa. Això no obstant, durant el seu breu pontificat es varen prendre algunes mesures encaminades al manteniment de la catedral de Messina i d'altres edificis vinculats.³⁰ La iniciativa havia partit dels jurats de la mateixa ciutat mamertina, que lamentaven el deficient estat de conservació dels edificis —a causa de *calamitatibus et aliis sinistris eventibus*— i la gran disminució de les rendes provocada per aquest. Per posar remei a aquesta situació, les autoritats municipals de Messina demanaren al papa que permetés a l'operari de la fàbrica de la catedral dur a terme algunes mesures de caràcter econòmic sobre els edificis, especialment alienacions i contractes emfitèutics en favor de laics. Nicolau V va accedir a aquella petició a través d'una butlla concedida el 23 de desembre de 1447, però va exigir ser informat de totes les transaccions que es produïssin. Aquell mateix dia el papa també concedí l'absolució als habitants de Messina que havien incorregut en la pena d'excomunió per haver comerciat amb els musulmans.³¹

ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares...*, p. 180. També Lladonosa apunta que Cerdà va passar a la Cúria Romana per exercir de teòleg consultor de Pius II —evidentment, hi ha una errada en el nom del papa, ja que Pius II no va accedir al pontificat fins al 1458, quan ja feia nou anys que Antoni Cerdà havia abandonat l'arquebisbat de Messina—. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 60.

²⁸ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1979, p. 705.

²⁹ ASV, Reg. Vat., 406, f. 272r-v.

³⁰ ASV, Reg. Vat., 387, f. 181r-v.

³¹ ASV, Reg. Vat., 387, ff. 182v-183r.

Antoni Cerdà va ser arquebisbe de Messina durant un any —sense tenir en compte el nomenament provisional—: el mes de març de 1449 va ser traslladat a la diòcesi de Lleida. La vacant produïda per aquesta translació va ser ocupada per Giacomo Porcio, que prengué possessió del càrrec el 21 d'abril de 1449.³² Durant la seva etapa al capdavant de l'arxidiòcesi, Cerdà va ser promogut al cardenalat.³³ Malgrat aquesta provisió, el mallorquí obtingué un privilegi pel qual podia conservar el càrrec arxiepiscopal.³⁴ D'aquesta manera, doncs, Antoni Cerdà va poder continuar percehent les rendes de l'arxidiòcesi, que foren compatibles amb els altres ingressos que rebia en qualitat de cardenal.³⁵

2. EL BISBAT DE LLEIDA

La segona destinació diocesana d'Antoni Cerdà va ser el bisbat de Lleida. A diferència de l'arxidiòcesi de Messina, que era seu metropolitana, la diòcesi lleidatana depenia, orgànicament, de l'arquebisbat de Tarragona, ja que estava integrada dins la Província Tarraconense.³⁶ Per aquest motiu, el clergat lleidatà assistia als sínodes o concilis provincials que convocava el metropolità, en el qual es tractaven qüestions d'interès per a la Província, i que també afectaven la diòcesi de Lleida. Això no obstant, en els quaranta anys que transcorregueren entre el 1429 i el 1469 només es varen convocar quatre sínodes provincials, que, a més, varen ser molt poc concorreguts.³⁷

³² EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 190. Porcio pagà els mil florins en concepte de *servitia communia* el 28 d'abril següent. HOBERG, Herman. *Taxae pro communibus servitiis...*, p. 78.

³³ Gallo afirma que Cerdà ja era cardenal en ser promocionat a l'arquebisbat de Messina. GALLO, Caio Domenico. *Annali della città di Messina...*, p. 331.

³⁴ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 190.

³⁵ ASV, Reg. Vat., 406, f. 265v. La necessitat d'aquest privilegi s'explica per la teòrica prohibició d'acumular prebendes en una mateixa persona. Malgrat aquesta, les nombroses dispenses que els papes expedien a fi de compatibilitzar els diferents càrrecs deixaren sense efecte les vedes declarades.

³⁶ BAUCCELLS I REIG, Josep. «L'Església de Catalunya a la Baixa Edat Mitjana», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 13 (1992), p. 433.

³⁷ A finals de l'Edat Mitjana, els concilis provincials havien perdut bona part de la seva importància. Els bisbes de les diverses diòcesis que s'hi reunien ja no compartien les mateixes preocupacions. Per altra banda, els monarques havien incrementat el seu control sobre els sínodes provincials, de manera que exigien que les sessions comptessin amb la presència d'un representant reial. A més, els acords als quals s'arribessin en aquests concilis també havien de ser sotmesos a l'aprovació del sobirà. Això no obstant, la Província Tarraconense va ser una de les metròpolis hispanes que més vegades convocà els seus membres a un concili provincial. MARTÍNEZ I SISTACH, Lluís. «Concili Provincial Tarraconense. Naturalesa eclesiològica del concili provincial», *Revista Catalana de Teologia*, 20/1 (1995), p. 218; MONJAS MANSO, Luis. *La Reforma eclesiàstica i religiosa de les diòcesis de la Tarraconense al llarg de la Baixa Edat*

La catedral de Lleida, de la mateixa manera que les altres seus catòliques, era gestionada pel Capítol catedralici. Aquest era conformat pels canonges, que exercien funcions litúrgiques i de govern.³⁸ D'acord amb les constitucions de 1168 elaborades pel bisbe Guillem Pere de Ravidats (†1176), el col·legi canonical de Lleida era integrat per vint-i-cinc canonges, tot i que aquest nombre podia ser ampliat en el cas que les rendes així ho permetessin. Efectivament, a finals del segle XIV la xifra de canonges havia augmentat fins als vint-i-set.³⁹ Hi havia distincions entre els diferents canonicats, ja que es trobaven dividits en tres grups —similars a les particions dels cardenals—: canonges-preveres, canonges-diaques i canonges-sotsdiaques. Així doncs, els canonges-preveres eren Blai Claver, Narcís Recolta, Joan Rabins, Manuel de Montsuar, Ramon Rossell, Dalmau Sacirera i Antoni Perpinyà. Tota la resta de prebendats eren diaques i sotsdiaques: Blai Ram, Antoni Rotllan, Joan Calp, Guillem Ramon Català, Joan Capdevila, Bernat Bosch, Antoni Sallent, Gabriel Cerdà, Ramon de Cardona, Miquel Peris, Garcia de Vallterra, Ramon Gener,⁴⁰ Francesc Perpinyà, Bernat Cabrero, Berenguer de Sos, Andreu Rafart i Vicenç Sopiaera.⁴¹ Les rendes dels canonges devien ser diverses depenent de la categoria, ja que les quantitats que abonaren en concepte de l'impost de la dècima el 1456 no va ser el mateix: els canonges-preveres pagaren una suma més elevada.⁴²

Mitjana (a través dels qüestionaris de visites pastorals). Universitat Pompeu Fabra, tesi doctoral, Barcelona, 2005, p. 97.

³⁸ La figura del canonge ha estat tractada en el punt 3 del capítol III de la present tesi doctoral.

³⁹ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «Les rendes de la clerecia de la Seu de Lleida el 1391», a VILÀ I TORNOS, Frederic; LORÉS I OTZET, Imma. *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*. Estudi General de Lleida, La Paeria, Lleida, 1991, pp. 153-154; BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida en el pontificat de Calixte III», a COMPANY I CLIMENT, Ximo (ed.). *Els Montcada i Alfons de Borja a la Seu Vella de Lleida*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1991, pp. 97-98.

⁴⁰ El llinatge d'aquest canonge pot aparèixer escrit de diverses formes en la documentació, des de *Januarii* (ACL, AC_0049, f. 185r) a *Janer* (ACL, AC_0050, f. 2r), *Gener* (ACL, AC_0049, f. 175r) o *Giner* (ACL, AC_0049, f. 178v). El cert és que el llinatge podria haver donat lloc a diverses variants actuals, com *Janer*, *Gener* o *Gené*. En la present tesi doctoral s'ha optat per la forma catalana *Gener*, una de les més comunes en la documentació —també en la seva forma llatina, *Januarii*—. Això no obstant, és un criteri personal, puix cada autor tendeix a escollir la variant preferida. Per exemple, tant *Lladonosa* (LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Anecdotari de l'Estudi General de Lleida (1297-1717)*. Virgili & Pagès, Lleida, 1988, p. 52) com *Conejo* (CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. Procés de formació de l'Hospital General de Santa Maria de Lleida», a BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coord.). *Lleida: la ciutat baix medieval (segles XIV-XV)*. Ateneu Popular de Ponent, Lleida, 1998, p. 114) opten per la forma *Giner*.

⁴¹ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», p. 98, nota 33.

⁴² BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», p. 98.

A més dels canonges, existia una sèrie de dignitats catedralícies, això és els càrrecs més prominents de la seu lleidatana, que s'encarregaven de determinades tasques de caràcter administratiu. Si bé no era un requisit posseir un canonicat per ocupar les dignitats, aquestes sempre varen recaure en canonges.⁴³ La dignitat més important era el degà,⁴⁴ que presidia el Capítol catedralici i en convocava les sessions, tot i que la crida efectiva era duta a terme pel porter. També presidia el cor i vetllava tant per la cura de les ànimes de tot el clergat catedralici com pels interessos de la catedral.⁴⁵ En cas d'absència, era substituït per un lloctinent, que n'exercia les funcions. Quan Antoni Cerdà va accedir al bisbat de Lleida, el degà era Pere Pelegrí. Aquest, però, va morir el 1450 i va ser succeït per Manuel de Montsuar.⁴⁶ Seguien el degà en preeminència els quatre ardiaques, que es corresponien amb els quatre ardiaconats en què es dividia el bisbat de Lleida:⁴⁷ l'ardiac major o de Lleida —Blai Claver—, l'ardiac de Benasc —Ramon de Cardona des de 1456—, l'ardiac de Terrantona i l'ardiac de Ribagorça.⁴⁸ Aquesta distinta preeminència també es manifestà en el pagament de la dècima, la suma de la qual depenia dels ingressos de cada contribuent. Així doncs, aquesta anava des de les dues-centes vint-i-tres lliures i quatre sous de l'ardiac major fins a les vuitanta lliures de l'ardiac de Benasc.⁴⁹ Completaven les dignitats el sacrista —Bernat Bosch—, el precentor o cabiscol —Blai Ram— i el cambrer o tresorer —Dalmau Sacirera—. Una darrera dignitat especial era el capellà de Sant Pere —Bernat Cabrero—. Aquest càrrec era també el titular de la parròquia catedralícia o de la Suda, la seu de la qual es trobava a la capella dels Montcada de la mateixa catedral.⁵⁰

⁴³ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «Les rendes de la clerecia...», p. 154.

⁴⁴ ASV, Reg. Vat., 417, f. 25r: (...) *decanatus Ecclesie Ilerdensis, qui in ibi dignitate major post pontificalem existit* (...).

⁴⁵ PIQUÉ BADIA, Joan Ramon. «Els primers bisbes...», p. 224.

⁴⁶ Per a més informació sobre Manuel de Montsuar, vegeu l'apartat 2.3 en aquest mateix capítol.

⁴⁷ Per a un estudi geogràfic del bisbat de Lleida, vegeu BOLÒS I MASCLANS, Jordi de; PIQUÉ I BADIA, Joan Ramon. «Les parròquies. Centres espirituals i demarcacions territorials», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagés editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 123-126.

⁴⁸ Prim Bertran considera que només l'ardiac major es pot incloure entre les dignitats catedralícies, atenent que els altres tres ardiaques eren «dignitats forànies del capítol de Lleida». BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «Les rendes de la clerecia...», p. 154, nota 10.

⁴⁹ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», p. 97.

⁵⁰ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «Les rendes de la clerecia...», p. 154, nota 11.

Uns altres oficis de gran importància per a l'Església de Lleida eren els pabordes o prepòsits, també instaurats per Guillem Pere de Ravidats el 1168. La principal tasca dels prepòsits era el cobriment de les necessitats dels canonges a partir de les rendes que cada prepositura tenia assignades.⁵¹ Per norma general, cada catedral comptava amb dotze pabordies, una per a cada mes de l'any. Sembla que Lleida també va disposar, en un moment inicial, d'aquesta mateixa dotzena de prepositures,⁵² però, amb el temps, les va reduir a només set, ja que totes les pabordies esdevingueren bimensuals, excepte les de maig i octubre. Cada prepositura comptava amb un territori assignat en les actuals comarques del Segrià i de les Garrigues, del qual n'extreia les rendes.⁵³ Bona part dels canonges varen comptabilitzar el seu canonicat amb una pabordia, si bé aquestes també podien ser posseïdes per persones externes a la catedral.

A grans trets, aquestes eren les característiques de l'Església de Lleida quan el cardenal Antoni Cerdà va ser nomenat bisbe d'aquesta diòcesi pel papa Nicolau V el 28 de març de 1449.⁵⁴ La càtedra lleidatana havia quedat vacant arran de la mort de García Aznárez de Añón el dia 13 del mateix mes.⁵⁵ A causa de l'òbit del prelat a Itàlia —es considerà que succeí *extra Romanam Curiam*— i de les ja esmentades «reserves pontifícies», el papa retingué per a ell el nomenament episcopal.⁵⁶ El pontífex cercava un prelat que fos *utilem et ydoneam* per a la diòcesi de Lleida, el que repercutiria, també, en benefici de tota l'Església. Així mateix, no volia que la vacant s'allargués massa en el temps per evitar les incomoditats que aquell estat provocava. Per tot plegat,

⁵¹ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «Les rendes de la clerecia...», p. 154.

⁵² ACL, P1_M5_P4_C05, sf.

⁵³ TERRÉ I VILA, Mercè; BAULIES I BOCHACA, Núria. «Estudi de les pabordies de la Seu de Lleida (1467-1468)», a BOLÒS I MASCLANS, Jordi de (coord.). *Paisatge i societat a la Plana de Lleida a l'Edat Mitjana*. Universitat de Lleida, Lleida, 1993, pp. 119-121. Aquests territoris no han de ser confosos amb els llocs dels quals el Capítol de Lleida n'era senyor, com poguessin ser Castellots, Sucs, Raimat o Fornells —aquest darrer ja dins el Regne d'Aragó—.

⁵⁴ Aquesta és la data en què va ser expedida la butlla per la qual Antoni Cerdà és nomenat bisbe de Lleida —*millesimo quadringentesimo quadragesimo nono; quinto kalende aprilis; pontificatus nostri anno tertio* (ASV, Reg. Vat., 408, f. 291r)—. L'any en què va tenir lloc aquest fet és acceptat per la majoria dels autors; sols en una carta de Joan Bibiloni es menciona que Cerdà accedí al bisbat el 1419, si bé, segurament, es tracta d'una errada a l'hora de copiar la data. Carta de Joan Bibiloni. Lleida, 11 de maig de 1920. ACL, P6A_M1_P2_C05, sf. El dia en què va tenir lloc el nomenament ha estat més discutit, a causa, sobretot, del debat sobre el rol del Capítol de Lleida en l'elecció del bisbe. La data de la butlla no permet interpretacions, si bé una còpia del llibre de provisions d'Eugeni IV, Nicolau V i Calixt III dóna com a data del trasllat el 21 d'abril —*die luna, XI kalende maii 1449*—, que, poc després, corregeix a la del 28 de març —*veneris, V kalende aprilis*—. BAV, Vat. lat., 12005, ff. 72v i 76r, respectivament.

⁵⁵ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 167.

⁵⁶ BAUCCELLS I REIG, Josep. «L'Església de Catalunya...», p. 434.

Nicolau V considerava que el cardenal Cerdà sabia governar el bisbat de Lleida de forma eficient —el papa remarcà les virtuts del purpurat— i que protegiria els béns de l'Església en aquella demarcació, de la mateixa manera que havia regit de forma útil l'arxidiòcesi de Messina, del vincle amb la qual l'absolia. D'acord amb la pràctica habitual, el pontífex també autoritzà Antoni Cerdà a compatibilitzar el càrrec episcopal amb qualsevol altra prebenda que hagués pogut obtenir amb anterioritat.⁵⁷ El mateix dia 28 de març de 1448, Nicolau V notificà el trasllat d'Antoni Cerdà a Lleida al rei Alfons el Magnànim, a l'arquebisbe de Tarragona, Pero Ximénez de Urrea i de Bardají, al Capítol de Lleida i a les autoritats municipals de la ciutat del Segre.⁵⁸

Malgrat que no se'n diu res en la butlla de nomenament, no hi ha cap dubte que la designació d'Antoni Cerdà com a bisbe de Lleida fou a proposta del rei Alfons el Magnànim.⁵⁹ El monarca va escriure al pontífex el 18 de març de 1449 —això és només cinc dies després de la mort de García Aznárez de Añón— per demanar-li que proveís el bisbat de Lleida a la persona que el mateix rei proposés.⁶⁰ El papa accedí a aquella petició. Així ho demostra la carta que Alfons el Magnànim va remetre als canonges de Lleida, en la qual es vanagloriava de la provisió efectuada a Antoni Cerdà:

Als amats nostres, los canonges e Capítol de la Seu de Leyda.

Lo rey d'Aragó e de les Dos Sicílies etc.

Amats nostres; seguida la mort del venerable en García, quondam bisbe de Leyda, nostre senyor lo papa, a intercessió e supplicació nostres, perquè desijàvem en aquell dit bisbat fos provehit de persona digna e virtuosa, ha de aquell dit bisbat de Leyda, ab ses bulles, canònicament provehit al reverendíssimo senyor lo cardenal de Messina. E jacsia dignament vosaltres degau ésser no sol contents, más encara aconsolats com de tal persona a aqueixa Sglésia e bisbat és stat provehit. Emperò perquè la dita provisió és stada de nostra voluntat e a supplicació nostra per lo dit sant pare feta, vos diem, en encarregam, e exortam stretament que iuxta forma e tenor de las dites bulles exeguint aquelles lo dejats tenir per vostre bisbe e pastor venerar e honrar aquell prestant-li lo degut e acostumat jurament e obediència, segons al dit quondam predecessor e altres antecessors se'us fet haveu e deveu. E guardau-vos de fer lo contrari, per quant servir nos desijau. Dada en lo Castellnou de la nostra ciutat de Nàpols a sis dies del mes de abril del any de Nostre Senyor mil CCCC XXXX VIII. Rex Alfonsus.⁶¹

⁵⁷ ASV, Reg. Vat., 408, ff. 290r-291r.

⁵⁸ ASV, Reg. Vat., 408, ff. 291r-v, 291v-292r i 292r-v; i AML, Pergamins, 279, respectivament.

⁵⁹ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705.

⁶⁰ ACA, Canc., Reg., 2655, f. 56r.

⁶¹ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

La intervenció del monarca en el nomenament d'un bisbe no era un fet estrany. Al contrari, va ser cada vegada més habitual que els reis participessin en l'elecció dels prelats, una facultat que abans havia estat reservada als membres dels capítols catedralicis.⁶² Alfons el Magnànim va utilitzar aquesta prerrogativa de presentar candidats a les diòcesis, tot i ser conscient que la investidura canònica corresponia al papa i que, per tant, el pontífex no tenia l'obligació d'escoltar-lo. Això no obstant, el Magnànim va procurar fer valer la seva veu dins la Cúria Romana; el 9 d'octubre de 1450 redactà unes instruccions destinades a Pericó de Nasello, que envià a Roma. Entre d'altres, se li ordenava que demanés al papa que esperés la proposta reial a l'hora de cobrir l'arquebisbat de Messina, com s'observa en el fragment següent:

Item. Suplicarà lo dit sant pare per part del dit senyor [el rei] que, en lo arquebisbat de Messina, lo qual se diu vagar, no promoga algú fins a tant lo dit senyor, per ses letres, li haja significada sa voluntat sobre la promoció en lo dit arquebisbat. Rex Alfonsus.⁶³

Les causes que explicarien la provisió del bisbat de Lleida a Antoni Cerdà per part del monarca es trobarien en la ja manifestada voluntat de comptar amb un servidor lleial en una diòcesi que el rei devia considerar important, si s'atén també la seva bona relació amb el difunt García Aznárez de Añón. Això no obstant, alguns autors —com Bover— semblen indicar que la provisió del bisbat respondria a un premi pel bon desenvolupament de la tasca diplomàtica d'Antoni Cerdà com a ambaixador pontifici.⁶⁴

La designació d'Antoni Cerdà com a titular de Lleida no va ser una provisió de bisbat, sinó una translació, des del moment en què aquell ja posseïa la mitra arxiepiscopal de Messina.⁶⁵ Els trasllats de bisbes varen ser bastant freqüents al llarg del

⁶² LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Lérida medieval. Tomo II (siglos XIV-XV)*. Dilagro, Lleida, 1975, p. 105. I no només dels prelats; els monarques també tingueren un important rol en la provisió de prebendes. Per exemple, poc després del nomenament de Cerdà com a bisbe de Lleida, el magnànim aconseguí que el papa concedís a Joan Cid, escolà de la Capella Reial, un benefici perpetu a l'església de Sant Martí de Lleida que havia quedat vacant per resignació d'Antoni Barberà. ASV, Reg. Lat., 453A, ff. 268v-269v. Sobre la provisió de beneficis a proposta del monarca, vegeu el punt 2 del capítol VI d'aquesta tesi.

⁶³ ACA, Canc., Reg., 2655, f. 91v.

⁶⁴ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1847, p. 293. Sobre la tasca diplomàtica d'Antoni Cerdà, vegeu el punt 1 del capítol VI.

⁶⁵ Així ho reconeix el mateix Antoni Cerdà: (...) *gratiam provisionis ac promotionem seu translationem de persona mea de Ecclesiam Messanensis ad Ecclesiam Ilerdensis* (...). ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf. A diferència dels beneficis i d'altres prebendes, no era possible que una persona fos titular de dos bisbats. Per aquest motiu, quan Cerdà va ser traslladat a Lleida, Nicolau V el va absoldre de les obligacions que tenia amb Messina. ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf: (...) *cum fratribus nostris deliberacione matura de*

segle XV, tot i la controvèrsia que havien generat durant els primers temps del Cristianisme i l'escassa intervenció del papa en aquells afers durant les centúries precedents.⁶⁶ En el quatre-cents, en canvi, el pontífex era un subjecte actiu en les translacions episcopals, de nou fent ús de les prerrogatives papals que s'havien anat enfortint al llarg del pontificat d'Avinyó. Per altra banda, l'elevada freqüència de translacions episcopals es pot explicar per la intervenció dels monarques en aquestes. Si es té en compte la voluntat dels reis d'afavorir els seus col·laboradors, no és gens estrany que optessin per traslladar-los progressivament cap a llocs que impliquessin un major prestigi o que estiguessin més ben remunerats.

En el cas d'Antoni Cerdà, és evident que el monarca no va concedir-li una plaça més preeminent, ja que el mallorquí va passar d'exercir una autoritat arxiepiscopal a un simple bisbat.⁶⁷ Això no obstant, moltes vegades la mitra lleidatana va ser utilitzada com a trampolí per promocionar en la jerarquia eclesiàstica. Nombrosos bisbes de Lleida —Pere d'Albalat (1236-1238), Arnau Sescomes (1327-1334), Pere Sagarriga (1404-1407), Domènec Ram (1415-1434)— varen accedir amb posterioritat a l'arquebisbat de Tarragona.⁶⁸ No és possible saber si la pretensió final d'Alfons el Magnànim era que Antoni Cerdà també fos designat metropolità, tot i que res sembla indicar-ho.

En canvi, el trasllat sí que pot ser explicat en termes econòmics, ja que la diòcesi de Lleida aportava uns majors emoluments que l'arxidiòcesi de Messina.⁶⁹ De fet, el titular del bisbat de Lleida percebia unes rendes de vint-i-cinc mil lliures anuals, una quantitat que representava l'11'60% de la totalitat dels rèdits diocesans.⁷⁰ A més, i com

illorum consilio et apostolice potestatis plenitudine, dictum cardinalem a vinculo quo ipsi Messanensis Ecclesie cui tunc preerat, absolventes ipsum ad dictam Ilerdensis Ecclesiam de eisdem consilio et plenitudine transtulimus, eumque illi in episcopum prefecimus et pastorem (...).

⁶⁶ PENNINGTON, Kenneth. *Pope and Bishops. The Papal Monarchy in the Twelfth and Thirteenth Centuries*. University of Pennsylvania Press, Filadèlfia, 1984, pp. 75-77 i 85-100.

⁶⁷ Rufí de Bolonya considerava que una persona no havia de ser mai moguda a una dignitat inferior. PENNINGTON, Kenneth. *Pope and Bishops...*, p. 87.

⁶⁸ ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca. «La Seu Vella: els seus promotors», a ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca; RATÉS I BRUFAU, Esther (eds.). *La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes. S. XIII a s. XV*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991, p. 80.

⁶⁹ Així ho va veure, també, MIRANDA, Salvador. «Cerdà i Lloscos, O.S.S.T., Antonio», *The Cardinals of the Holy Roman Church*, nota 2. [Recurs electrònic]. goo.gl/Y7Dtay [Consulta: 23 d'agost de 2017]: (...) *see inferior in category but superior in rents*.

⁷⁰ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», p. 97. La diòcesi catalana més rica era Girona, segons TATE, Robert Brian. *Joan Margarit i Pau, cardinal-bishop of Gerona. A biographical study*. Manchester University Press, Manchester, 1955, p. ix.

era habitual en altres diòcesis, la prelatura lleidatana suposava el cobrament de les rendes de dues porcions canòniques, tot i que Cerdà, per gràcia del papa Nicolau V atorgada a principis de l'episcopat d'aquell, va veure augmentats aquests ingressos fins a l'equivalent a quatre porcions.⁷¹ Tampoc no s'ha d'oblidar que Antoni Cerdà havia estat autoritzat pel papa a conservar totes les prebendes que havia obtingut amb anterioritat a la seva designació episcopal, a més de poder-ne rebre d'altres en el futur.⁷² Aquest fet implicava, doncs, el dret a percebre'n tots els fruits i rendes que produïen, de manera que el mallorquí va veure incrementats de forma notable els seus ingressos anuals. El cardenal només va haver de renunciar a la comanda que tenia sobre l'abadia cistercenca de Santa Maria de la Valldigna. En compensació, el mes de maig de 1449 li va ser concedit una nova comanda, en aquest cas a l'abadia benedictina de Sant Pere de Rodès.⁷³

La historiografia tradicional és gairebé unànime en afirmar que Antoni Cerdà va ser bisbe de Lleida. Només el pare Lluís de Vilafranca indicà que no pensava que Antoni Cerdà hagués ocupat aquest càrrec, malgrat que, a diferència d'altres consideracions, no era taxatiu en aquesta qüestió, i tampoc no aportava cap argumentació per desmentir-ho.⁷⁴ També Francesc Ferrer i Cassà es mostrà prudent en la possibilitat que Cerdà hagués estat bisbe de Lleida.⁷⁵ Sigui com sigui, les fonts documentals permeten constatar de forma efectiva que Antoni Cerdà va ser titular de la

⁷¹ GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST», a ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España. Suplemento I*. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1983, p. 123; ACL, AC_0050, f. 143r: *Cum nos de jure et alios de consuetudine nostre Ecclesie Ilerdensis predictae possidemus atque valeamus duos canonicos seu alios clericos beneficiatos ipsius Ecclesie seu diocesis (...)*; ACL, P7_M1_P5_C05, f. 170r: *Cum itaque sicut accepimus in Ecclesia Ilerdensis tui preesse dinosteris et in qua ratione illius episcopalis dignitatis quatuor prebendas seu canonicas portiones percipere debes (...)*. Pleyán de Porta afirma que el bisbe Cerdà percebé els fruits i quatre porcions canòniques de la catedral de Roda. PLEYÁN DE PORTA, José. *Apuntes de historia de Lérida, ó sea compendiosa reseña de sus mas principales hechos desde la fundacion de la ciudad hasta nuestros tiempos, con noticias de sus monumentos, de su universidad y varones ilustres que han florecido en ella, de los escritores leridanos, asi como tambien de su comercio, industria y agricultura, usos y tradiciones populares*. Imprenta de Carruez, Lleida, 1873, p. 342.

⁷² ASV, Reg. Vat., 408, f. 290v.

⁷³ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705. Sobre aquestes comandes, vegeu el punt 2 del capítol II.

⁷⁴ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134v: *No creo verdad lo que algunos afirman que fue Obispo de Lérida (...)*.

⁷⁵ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense que contiene varios y curiosos monumentos recojidos los unos y compuestos los otros. Tomo II*. 1825, AMP, Manuscrits, Llabrés, 71, p. 259. Ara bé, Francesc Ferrer indica que Antoni Cerdà va ser nomenat bisbe de Lleida pel papa Pius II.

càtedra episcopal de Lleida durant deu anys. A més, els diferents episcopologis de la diòcesi lleidatana sempre l'inclouen en la relació de bisbes.⁷⁶

Una altra errada relativament freqüent és la inversió de l'ordre en què ambdues prelatures varen ser posseïdes. Així doncs, alguns autors —com el mateix Samperi—⁷⁷ indiquen que Antoni Cerdà va ser primer bisbe de Lleida i després arquebisbe de Messina, probablement perquè segueixen un ordre cronològic basat en la jerarquia. En canvi, la documentació no ofereix cap dubte a què Cerdà va ser primer arquebisbe de Messina i, poc després, fou traslladat a la diòcesi de Lleida. Per exemple, en la butlla per la qual Cerdà és designat bisbe d'aquesta darrera diòcesi, hi ha referències a les seves tasques al capdavant de l'arxidiòcesi de Messina.⁷⁸ Un cas especial és Bover, que es va corregir a ell mateix: així doncs, mentre a *Memoria biográfica de los mallorquines* —publicada el 1838— indica que Cerdà va ser primer bisbe de Lleida i després arquebisbe de Messina, trenta anys més tard, a *Biblioteca de escritores baleares*, inverteix l'ordre dels nomenaments i el fa primer arquebisbe i després bisbe, com succeí d'acord amb la documentació.⁷⁹ El mateix Antonio de la Asunción el va criticar pel que ell considera un anacronisme,⁸⁰ si bé és evident que no havia consultat la biografia corregida d'Antoni Cerdà que Bover va publicar el 1868.

Tot i que no és possible dubtar de la provisió del bisbat de Lleida a Antoni Cerdà, sí que cal indicar que, en una ocasió, els consellers de Barcelona es refereixen al cardenal mallorquí com a «administrador perpetu de la església de Leyda».⁸¹ Com és sabut, un administrador era una persona nomenada pel papa amb l'encàrrec de governar un territori concret —en aquest cas, una diòcesi— per absència del titular. Per tant, si Antoni Cerdà hagués estat administrador perpetu de Lleida, no hauria posseït la càtedra episcopal, i, de fet, tampoc no hauria tingut la necessitat d'abandonar l'arxidiòcesi de

⁷⁶ Vegeu, per exemple, els episcopologis que es conserven a ACL, P1_M3_P4_C03, n. 8, ff. 184-189 i 218-220.

⁷⁷ SAMPERI, Placido. *Iconologia della Gloriosa Vergine Madre di Dio Maria, protettrice di Messina, Divisa in cinque Libri, ove si ragiona delle immagini di Nostra Signora, che si riuerscono ne' Tempj, e Cappelle più famose della Città di Messina; delle loro Origini, Foundationi, e singolari auuenimenti, con alcune digressioni delle persone segnalate nelle virtù appartenenti à quel luogo, di cui si fà mentione.* Giacomo Matthei Stampatore Camerale, Messina, 1644, p. 251.

⁷⁸ AML, Pergamins, 279.

⁷⁹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72; BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares...*, pp. 180-181.

⁸⁰ LA ASUNCIÓN, Antonio de. *Diccionario de escritores trinitarios de España y Portugal. Tomo primero.* Imprenta de Fernando Kleinbub, Roma, 1898, p. 149.

⁸¹ AHCB, 1B.VI-15, f. 50r.

Messina. En tot cas, la documentació és explícita i no permet dubtar de la titularitat de Cerdà. La mateixa butlla pontifícia de nomenament deixa ben clar que el cardenal és designat bisbe de Lleida, no pas administrador.⁸²

2.1. La transició: de García Aznárez a Antoni Cerdà

El bisbe de Lleida i degà de Tarassona, García Aznárez de Añón, va morir a Gènova el 13 de març de 1449.⁸³ La causa de l'òbit fou un accident que va sofrir en el viatge de retorn a Lleida des de Nàpols, on havia assistit a una ambaixada davant el rei Alfons el Magnànim.⁸⁴ La defunció d'un prelat en qualsevol diòcesi del món suposava l'activació immediata de tot un procediment de successió en la mitra que era protagonitzat pel capítol catedralici corresponent, institució sobre la qual requeia l'administració ordinària del bisbat mentre la prelatura es trobés vacant. Aquesta direcció de la diòcesi es basava en dos principis fonamentals: la conservació dels drets i rendes de l'episcopat i el rebuig a qualsevol tipus d'innovació.⁸⁵

La notícia de la mort del bisbe García Aznárez de Añón va arribar a Lleida el dissabte dia 5 d'abril de 1449. Aquest dia, entre les sis i les set de l'horabaixa (*inter VI et VII horam post meridiem*), el Capítol es va reunir a la Canonja.⁸⁶ Els congregats varen ser el precentor Blai Ram, l'ardiaca major Blai Claver, el sacrista Bernat Bosch i els canonges Joan de Setcastella, Lluís Martorell, Montserrat Botella, Joan Rabins, Miquel Peris, Francesc Perpinyà, Bernat Cabrero, Vicenç Sopiera i Ramon Gener. Tots ells havien estat avisats per Bartomeu Blasco, porter del Capítol.⁸⁷ El principal objectiu de la sessió capitular va ser procedir a la declaració de l'estat especial de seu vacant. A

⁸² ASV, Reg. Vat., 408, f. 290v: (...) *ad dictam Ilerdensis Ecclesiam, de eisdem consilio et plenitudine, transferimus teque illi in episcopum preficimus et pastorem curam, regimeni et administracionem, ipsius Ecclesie Ilerdensis tibi in spiritualibus et temporalibus comittendo* (...).

⁸³ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 167.

⁸⁴ VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XVII. Viage á Lérida y Barcelona*. Imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid, 1851, p. 36; CONEJO DA PENA, Antoni. «L'Hospital de Santa Maria: un centre assistencial emblemàtic a la Lleida medieval», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 220.

⁸⁵ PIQUÉ BADIA, Joan Ramon. «Els primers bisbes...», pp. 225-226.

⁸⁶ Sobre aquesta edificació, que encara es conserva —tot i que molt modificada—, vegeu LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places de Lleida a través de la història*, ed. GANAU I CASAS, Joan. Empresa Municipal d'Urbanisme de Lleida, S.L., Lleida, 2007, p. 656-657.

⁸⁷ ACL, AC_0049, f. 82v.

partir d'aquest moment, el Capítol catedralici adquiria tot el poder ordinari de la diòcesi i iniciava els tràmits que haurien de culminar en l'elecció d'un nou bisbe.

Malgrat la importància del Capítol en la gestió del bisbat durant aquelles circumstàncies, era imprescindible que es procedís a la designació d'un vicari general i d'un oficial seu vacant. En primer lloc, es varen remoure tots els vicaris generals i oficials episcopals que haguessin estat elegits per García Aznárez de Añón (*primitus revocando omnes vicarios et officiales actenus constitutos, nominatos et electos per reverendum dominum Garsiam, bone memorie episcopum Ilerdensis*). Tot seguit, els canonges varen designar dos prebendats que exercissin les funcions del vicari general i de l'oficial fins a l'elecció d'un nou prelat. Els escollits varen ser l'ardiaca major Blai Claver —vicari general— i el sacrista Bernat Bosch, doctor en Cànon —oficial—. Els nomenaments varen ser notificats tant als vicaris generals existents aleshores com a tots els oficials —religiosos o laics— que servien a la Cúria Episcopal.⁸⁸ Des d'aquest moment, i mentre durés l'estat de seu vacant, les funcions ordinàries del govern de la diòcesi varen passar a ser assumides per aquestes dues dignitats.

En segon lloc, el Capítol va ordenar que s'enviessin cartes als canonges del monestir de Roda d'Isàvena i als prebendats lleidatans absents. En aquests missatges se'ls havia d'exhortar a presentar-se a Lleida en un termini concret per assistir a l'elecció del nou bisbe, *prout moris est*.⁸⁹ La presència dels canonges de Roda d'Isàvena responia a un antic costum de la diòcesi —gairebé honorífic— que recordava que la primera seu del que seria el bisbat de Lleida havia estat ubicada en aquesta població des de mitjans del segle X fins al 1149, any en què va tenir la conquesta de la ciutat del Segre i el trasllat de la catedral a aquesta. Malgrat aquest fet, el Capítol de Roda d'Isàvena —que havia restat com a col·legiata— continuava participant en l'elecció del bisbe de Lleida, juntament amb els canonges lleidatans.⁹⁰ Per garantir la validesa legal d'aquestes lletres, el Capítol també va determinar que els jurisperits Bartomeu Mahull i

⁸⁸ ACL, AC_0049, ff. 82v i 83r.

⁸⁹ ACL, AC_0049, f. 82v.

⁹⁰ VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XV. Viage á Gerona y á Roda*. Imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid, 1851, pp. 131-145; BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «El bisbat de Lleida i les seves relacions amb el papat», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 85.

Bernat de la Pardina intervinguessin, junt amb els canonges, en la redacció de les cartes.⁹¹

Una vegada cobert el buit de poder amb el vicari i l'oficial seu vacant i encaminat el procés d'elecció del nou prelat mitjançant l'enviament de les oportunes cartes, el Capítol de Lleida es va poder centrar en l'administració de les temporalitats de la diòcesi. De la mateixa manera com havien actuat en el cas dels vicaris generals i oficials episcopals, els canonges cessaren tots els batlles i procuradors dels llocs del bisbat. Aquests passaren a ser administrats pel precentor Blai Ram i el canonge Miquel Peris, que foren designats, a més, custodis i procuradors del Palau Episcopal i de tots els béns i joies que hi havia.⁹²

El Capítol es va tornar a reunir l'endemà, el diumenge 6 d'abril —fet que demostra l'excepcionalitat del moment, ja que les sessions capitulars no solien tenir lloc en diumenge—. Entre altres temes ordinaris que també es tractaren, els canonges fixaren la data en què hauria de tenir lloc la reunió per escollir el nou bisbe de Lleida. Així, es va decidir convocar els interessats al cap de dues setmanes, el dia 21 d'abril, data que va ser acceptada per unanimitat. L'acord va ser comunicat per carta a tots els que haurien de participar en aquell procés.⁹³ A més, el 19 d'abril el Capítol va encarregar al porter que acudís personalment a les cases dels canonges que residien a Lleida per exhortar-los a assistir a la reunió, que tindria la consideració especial de «capítol general». Una darrera prova d'aquesta importància fou el costum de fer sonar la campana major de la catedral amb motiu de la sessió capitular que havia d'escollir un nou bisbe, pràctica que també s'hauria d'observar en aquesta ocasió.⁹⁴

El 21 d'abril de 1449 va tenir lloc el Capítol General, que es va reunir a la Canonja. La sessió va ser presidida pel degà Pere Pelegrí. Hi assistiren, a més del

⁹¹ ACL, AC_0049, f. 82v.

⁹² ACL, AC_0049, ff. 82v-83r. El Palau Episcopal estava situat darrere la catedral, davant la porta de l'Anunciata. Així el descriu Lladonosa: *construcción de estilo gótico, bellos portales, capilla de elegante arquitectura, con almenas y barbacanas. Sus salones y cámaras eran espaciosos y muy ventilados, decorados con bellos tapices, retablos, mobiliario y orfebrería riquísima*. LLADONOSA I PUJOL, Josep. «La zona universitaria de Lérida (Descripción de los edificios docentes)», a *Miscelánea de trabajos sobre el Estudio General de Lérida. Volumen II*. CSIC, Patronato «José María Quadrado» de Estudios e Investigaciones Locales, Instituto de Estudios Ilerdenses, Lleida, 1950, p. 24. Vegeu, també MARTÍNEZ PARÍS, Josep M.; VELASCO GONZÁLEZ, Alberto. «Els palaus episcopals», a COMPANY I CLIMENT, Ximo (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum III. Temps d'expansió. Temps de crisi i de redefinició. L'època moderna. Segles XVI-XVIII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2007, pp. 313-321.

⁹³ ACL, AC_0049, f. 83r.

⁹⁴ ACL, AC_0049, f. 83v.

mateix degà, el precentor Blai Ram, l'ardiaca major i vicari general capitular seu vacant Blai Claver, el sacrista Bernat Bosch i els canonges Lluís Martorell, Joan de Setcastella, Montserrat Botella, Bernat Seyfores, Joan Rabins, Francesc Perpinyà, Bernat Cabrero, Vicenç Sopiera i Ramon Gener.⁹⁵ Si bé un dels principals punts a tractar en el Capítol General era l'elecció del bisbe —segons havia estat acordat en la sessió capitular del 6 d'abril—, la primera qüestió sobre la qual deliberaren els canonges versà sobre les absolucions i les remissions generals d'*omnibus et singulis delictis, excessibus, criminibus* en els quals es veien implicats titulars de beneficis eclesiàstics de Lleida. Aquest punt va ser introduït arran d'una suplicació presentada pels beneficiats de la catedral el 19 d'abril anterior, que instaven a l'absolució de les faltes comeses fins aleshores. El Capítol de Lleida va accedir a aquella petició i va resoldre que es concedís als beneficiats l'absolució dels crims perpetrats per aquests fins a aquella data; només en quedaren exclosos els delictes que afectessin el bisbe de Lleida o determinats drets privats.⁹⁶ En conseqüència, el vicari general seu vacant Blai Claver i l'oficial Bernat Bosch ordenaren que fossin suspesos tots els processos que s'haguessin dut a terme contra els beneficiats. A continuació, aquesta mateixa absolució va ser estesa també als canonges.⁹⁷

Això no obstant, la petició dels beneficiats i la resposta del Capítol va comptar amb l'oposició del degà Pere Pelegrí —a qui s'afegiria, amb posterioritat, el canonge Garcia de Vallterra, que no va assistir al Capítol General—, que va recordar que, en situació de seu vacant, no es podien prendre decisions que anessin en perjudici del futur prelat, el que implicava, per tant, que aquelles no havien d'afectar ni l'administració de la Mensa Episcopal —que era exercida pel mateix degà, d'acord amb les constitucions de l'Església de Lleida, durant la vacant episcopal— ni les temporalitats del bisbe en general. Per tant, el degà va voler deixar constància davant el notari capitular de la seva disconformitat amb aquella mesura.⁹⁸ Els prebendats favorables a l'absolució, per altra banda, també es mobilitzaren per defensar la resolució capitular. Així doncs, el 28 d'abril de 1449 el precentor Blai Ram, l'ardiaca major Blai Claver, el sacrista Bernat Bosch i els canonges Joan de Setcastella, Montserrat Botella i Miquel Peris presentaren

⁹⁵ ACL, AC_0049, f. 83v.

⁹⁶ ACL, AC_0049, ff. 83v-84r: (...) *exceptis tamen illis qui sint constituti personaliter intus captionem episcopalem Ilerdensis. Et etiam excepto interesse partis seu partium tui(?) seu quibus interesse privato seu privatis partis seu partium non intendunt aliquatenus derogare.*

⁹⁷ ACL, AC_0049, ff. 83v-84v.

⁹⁸ ACL, AC_0049, f. 84v.

un escrit en el qual afirmaven que l'absolució era legítima des del moment que havia estat concedida pel vicari general i l'oficial seu vacant. Interpretaven, doncs, que Blai Claver i Bernat Bosch havien assumit totes les competències corresponents al bisbe en el moment de ser elegits en aquells oficis. En conseqüència, tenien les capacitats jurisdiccionals en les causes civils i criminals que, en altres circumstàncies, haurien estat exercides pel prelat. Això implicava, per tant, la possibilitat de concedir les absolucions que es consideressin pertinents. L'apel·lació va ser presentada aquell mateix dia al Capítol, que es comprometé a donar-hi una resposta en un breu termini.⁹⁹

Pel que respecta a l'elecció episcopal —i malgrat les cartes remeses als canonges de Roda perquè se sumessin als de Lleida per escollir el nou mitrat—, la documentació no presenta evidències que aquesta s'arribés a dur a terme a Lleida. Ja s'ha indicat que el 6 d'abril el Capítol havia disposat que l'elecció del bisbe tindria lloc el dia 21 del mateix mes, però les actes capitulars no recullen cap notícia sobre aquesta. Tot i aquest silenci documental, alguns autors aporten dades sobre aquest episodi. Així doncs, Bover de Rosselló indica que el Capítol de Lleida va escollir el seu bisbe en una sessió reunida el dia 25 d'abril de 1449.¹⁰⁰ Aquesta mateixa data fou esmentada per Villanueva, que, al mateix temps, també destacà que l'elecció d'Antoni Cerdà va ser duta a terme en una sessió conjunta dels capítols de Lleida i de Roda. Aquests demanaren al papa que ratifiqués la designació, sense saber que el pontífex ja havia traslladat el cardenal a la nova seu.¹⁰¹ Prim Bertran també indica que els capítols de Lleida i de Roda elegiren Antoni Cerdà com a nou prelat de la diòcesi, però afirma que el fet hauria tingut lloc nou dies després del trasllat de Cerdà de Messina a Lleida per disposició del papa.¹⁰² Si es té en compte que la butlla per la qual es procedia al trasllat

⁹⁹ ACL, AC_0049, ff. 85r-v. Això no obstant, la controvèrsia sobre les absolucions no es va concloure en aquella ocasió, sinó que encara es va anar tractant al llarg de quatre anys, fins a l'estiu de 1453. Vegeu l'apartat 2.4, més avall en aquest mateix capítol.

¹⁰⁰ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares...*, p. 181.

¹⁰¹ VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XVII...*, p. 39. Tot i que els canonges de Lleida i de Roda d'Isàvena es reunissin per escollir el nou bisbe, el papa era qui tenia la facultat de nomenar tant els beneficis majors —bisbes i abats— com els menors —canonges, dignitats i oficis catedralicis, arxiprestes, etc.—, d'acord amb les ja esmentades «reserves pontificies». BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «La Baixa Edat Mitjana: l'Església de Lleida en el seu marc històric i social (segles XIII-XV)», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 39-40.

¹⁰² BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «El bisbat de Lleida...», p. 91: «(...) Nicolau V traslladà de la seu de Messina (Sicília) a Lleida el mallorquí Antoni Cerdà i de Lloscos (1449), nou dies abans que els dos capítols de canonges reunits a Lleida l'elegissin i demanessin al papa que el confirmés.»

fou expedida el 28 de març de 1449, la data proposada per Prim Bertran es correspondria al 5 d'abril. Ja s'ha esmentat abans que el 5 d'abril de 1449 fou el dia en què la notícia de la mort del bisbe García Aznárez de Añón arribà a Lleida i que el Capítol declarà l'estat de seu vacant i convocà els canonges de Roda per dur a terme l'elecció episcopal. Per tant, aquesta no hauria pogut tenir lloc, en cap cas, en aquesta data. En darrer lloc, Antonio de la Asunción, que hauria tingut coneixement de la intervenció del papa i del rei de la Corona d'Aragó en la designació d'Antoni Cerdà al capdavant de la diòcesi de Lleida, planteja la hipòtesi que Nicolau V i Alfons el Magnànim acordaren el trasllat del cardenal mallorquí el mes de març, i que la decisió va ser ratificada pels capítols de Lleida i de Roda el 25 d'abril.¹⁰³ Aquesta mateixa consideració sembla ser adoptada per Strnad, que assevera que la ratificació capitular no va tenir lloc fins a finals del mes d'abril a causa de la divisió dels canonges per qüestions internes.¹⁰⁴

Sigui com sigui, no hi ha cap dubte que la fase de seu vacant va ser breu. El 28 de març de 1449, el papa Nicolau V va emetre una butlla mitjançant la qual traslladava a la diòcesi de Lleida el cardenal Antoni Cerdà, fins aleshores arquebisbe de Messina.¹⁰⁵ També ordenava que l'elecció fos notificada al poble, a la ciutat i a la diòcesi de Lleida,¹⁰⁶ a més del Capítol, al qual remeté una carta.¹⁰⁷ Com es pot apreciar —i com també ja s'ha comentat en el paràgraf anterior—, el nomenament pontifici va tenir lloc nou dies abans que el Capítol de Lleida procedís a declarar l'estat de seu vacant, i només quinze dies després de la mort del predecessor, García Aznárez de Añón. La rapidesa en la provisió de la prelatura es justificava per la voluntat pontificia d'evitar a la diòcesi de Lleida les incomoditats que implicava la situació de la seu vacant, sobretot pel que feia als estudis.¹⁰⁸ L'elecció d'Antoni Cerdà també va ser coneguda abans per

¹⁰³ LA ASUNCIÓN, Antonio de. *Diccionario de escritores trinitarios...*, p. 148.

¹⁰⁴ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705: *Il capitolo di Lérida lo riconobbe come vescovo solo il 25 aprile, diviso com'era a causa di contrasti interni*. Viola i Miranda indiquen que el Capítol de Lleida també va valorar la candidatura de Jordi de Bardají, aleshores bisbe de Tarassona. VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XVII...*, p. 39; VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro. «Mons. Antoni Cerdà i de Lloscos...»; MIRANDA, Salvador. «Cerdà i Lloscos, O.S.S.T., Antonio...»: (...) *he [Antoni Cerdà] was elected bishop of Lérida by a part of the cathedral chapter in competition with Jorge Bardaxi, bishop of Tarazona (...)*.

¹⁰⁵ ASV, Reg. Vat., 408, f. 290r-291r.

¹⁰⁶ AML, Pergamins, 279. Transcrita a GONZÁLEZ COSO, Elena; BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coords.). *Pergamins. Catàleg de l'Arxiu Municipal de Lleida*. Ajuntament de Lleida, Lleida, 1998, p. 186.

¹⁰⁷ ASV, Reg. Vat., 408, f. 292r-v.

¹⁰⁸ AML, Pergamins, 279.

Alfons el Magnànim —que hi havia intervingut— que pel Capítol. No debades, el 6 d'abril de 1449 el monarca ja remeté les oportunes cartes als seus lloctinents i oficials de Catalunya per comunicar-los el trasllat d'Antoni Cerdà i manar que li fossin reconeguts tots els drets i privilegis dels quals gaudien els seus predecessors.¹⁰⁹

El període de seu vacant no va acabar en el moment en què Antoni Cerdà va ser promogut al capdavant de la diòcesi de Lleida, sinó quan en prengué possessió. Aquest acte jurídic va tenir lloc el dia 30 de maig de 1449. El dia anterior, el Capítol de Lleida es va reunir i va acordar assignar un salari —que es va extreure de la Mensa Episcopal— a l'ardiaca major Blai Claver i al sacrista Bernat Bosch en atenció al seu exercici, durant gairebé dos mesos, dels càrrecs de vicari capitular i oficial general, respectivament. La causa que va motivar aquesta gratificació fou que, a partir de la presa de possessió, el nou bisbe de Lleida tindria total potestat per proveir els diferents oficis de la Cúria Episcopal a les persones que lliurement designés, i es temia, per tant, que ni Claver ni Bosch no obtinguessin cap reconeixement a la seva tasca per part de la nova autoritat.¹¹⁰ Cal destacar, per altra banda, que, en l'acta d'aquesta sessió, es troba la primera referència a Antoni Cerdà com a bisbe de Lleida. Atenent que la presa de possessió va tenir lloc al dia següent, és possible que la notícia del nomenament de l'arquebisbe de Messina com a titular de la diòcesi lleidatana es produís el mateix dia 29 d'abril, si no el dia anterior. La nova hauria estat comunicada pel procurador del bisbe, la mateixa persona que va prendre possessió del bisbat en nom del mallorquí.

La presa de possessió de la prelatura va tenir lloc el dia 30 de maig de 1449, a les tres de la tarda (*hora tertiarum vel quasi*) a la Canonja lleidatana. En aquest acte hi assistí la major part del Capítol: el degà Pere Pelegrí, el precentor Blai Ram, l'ardiaca major Blai Claver, el sacrista Bernat Bosch, i els canonges Joan de Setcastella, Lluís Martorell, Montserrat Botella, Bernat Seyfores, Joan Rabins, Ramon de Cardona, Miquel Peris, Garcia de Vallterra, Francesc Perpinyà, Bernat Cabrero, Vicenç Sopiera i Ramon Gener. En contra del que escrigué Lladonosa,¹¹¹ el nou bisbe no va participar personalment en la cerimònia, sinó que Antoni Cerdà prengué possessió del càrrec a través de Pere Calbó, abat del monestir de Sant Joan de les Abadesses (1448-1454),¹¹² a qui el cardenal havia designat procurador.¹¹³

¹⁰⁹ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

¹¹⁰ ACL, AC_0049, f. 90r.

¹¹¹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 60.

¹¹² ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. *Catàleg dels monestirs catalans*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997, p. 12. Pere Calbó havia estat promogut a l'abadiat de Sant Joan de les

A l'inici de la sessió capitular, Pere Calbó va haver de presentar als canonges el pergamí —datat el 16 d'abril de 1449— pel qual era escollit *procurator, vicarius et officialis generalis* del cardenal Cerdà, *in remotis agentis*, un document que era validat tant pel segell del cardenal com per la signatura del notari Silvestre Salom, a més de la presència, com a testimonis, de Joan Margarit i Narcís Recolta. D'acord amb el pergamí, el cardenal manava que el seu representant prengués possessió tant del càrrec episcopal com de tots els béns i drets que corresponien al bisbe de Lleida, i que n'exercís les funcions. Una vegada reconeguda la seva designació com a procurador, l'abat de Sant Joan de les Abadesses va entregar als canonges una butlla, expedida per Nicolau V al Capítol lleidatà el 28 de març de 1449, per la qual disposava el nomenament d'Antoni Cerdà com a bisbe de Lleida, i dues cartes, remeses pel rei Alfons el Magnànim i per la reina Maria —la seva lloctinent general a Catalunya—, per les quals s'avenien a la provisió i, per tant, ordenaven que aquesta fos observada.¹¹⁴ També presentà una petita carta tramesa pel cardenal Cerdà al degà i al Capítol de la seva nova diòcesi:

*Magne circumspectionis (sic.) et honorabiles viri fratres mei carissimi, jam nuper nostram vobis significavimus promotionem ad istam Ecclesiam Ilerdensis. Ita quod supernatium esset id iterum significare. Nunc autem nostrum constituentes procurem et vicarium generalem reverendum abbatem Sancti Johannis de Abbatissis presentium exhibitorem istus eundem mittimus cum bullis sancti domini nostri et executoriis regie M(arie?), ut possessiones accipiat et alia faciat et disponat quem fuerint facienda ut idem ipse vobis lacius aperiet. Quo circa vos omnes singulos rogamus habita sibi non setus atque nobis fide in nostri ex parte dicentis eis consilio auxilio consiliorum favore eundem ipsum et negocia nostra prosequamini ut aperte cognoscamus promotionem nostram vobis vel singulas fuisse gratissimam. Et speretis volumus quod suo casu unicumque(?) vestrem cure nostre erit vicissitudinem reddere. Valetes unanimes et felices. Ex Urbe XVIII aprilis.*¹¹⁵

Abadesses per Nicolau V el 16 d'octubre de 1447. ASV, Reg. Lat., 435, ff. 183r-184v. El nomenament va ser realitzat a proposta del cardenal Alfons de Borja. ASV, Cam. Ap., Obl. et Sol., 72, f. 51r.

¹¹³ Viola, en canvi, afirma que el procurador d'Antoni Cerdà va ser Pere Pelegrí, que considera abat de Sant Joan de les Abadesses. VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro. «Mons. Antoni Cerdà i de Lloscos...». Evidentment, es tracta d'una confusió entre l'abat Pere Calbó i el degà del Capítol de Lleida Pere Pelegrí, potser provocat per la no-inclusió del llinatge en la documentació.

¹¹⁴ La carta d'Alfons el Magnànim data del 6 d'abril de 1449, mentre la de la reina Maria va ser redactada el 21 de maig del mateix any.

¹¹⁵ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

En atenció a les cartes rebudes, el Capítol catedralici de Lleida va reconèixer Antoni Cerdà bisbe de Lleida i Pere Calbó el seu procurador. En conseqüència, es varen dur a terme els actes acostumats per a la presa de possessió del nou prelat. En primer lloc, l'abat Calbó va jurar, en nom del cardenal, les constitucions, les ordinacions, els estatuts, els privilegis i les consuetuds de l'Església de Lleida. Com era habitual, el jurament es va prestar damunt un exemplar dels Evangelis i davant un crucifix. Tot seguit, fou el Capítol el que va jurar obediència, reverència i fidelitat al nou prelat. El degà i, a continuació, cadascun dels canonges presents anaren agafant les mans del procurador i li donaren l'òscul de la pau.

Els capitulars, els beneficiats i altres preveres de la catedral lleidatana formaren una processó que, al mateix temps que interpretava un tedèum, acompanyà el procurador al cor. Allà Pere Calbó va prendre possessió de la càtedra episcopal, que no representava només la seu de Lleida, sinó també *omnimum aliarum ecclesiarum dictum episcopatum Ilerdensis pertinentium*. Passats al Palau Episcopal, el procurador en va prendre possessió mitjançant el ritual d'obrir i tancar les portes de l'edifici. En el marc d'aquest acte, l'abat Pere Calbó va acceptar la renúncia de Pere Pelegrí i de Bernat Bosch als respectius càrrecs de vicari general i oficial episcopal seu vacant, ja que aquest estat especial havia finalitzat. Així mateix, també li va ser entregat el segell, que havia estat confiscat per evitar la falsificació de la documentació després de la mort del bisbe García Aznárez de Añón. Finalment, el procurador del bisbe Cerdà va prendre possessió de la Cúria de l'Oficial del Bisbe i de l'escribania adjunta, i li fou concedit un lloc a la Canonja, on es duïen a terme les sessions capitulars. D'aquesta manera, doncs, l'abat Pere Calbó, en nom d'Antoni Cerdà, esdevingué el titular efectiu de les principals institucions administratives de la diòcesi.¹¹⁶

El 3 de juny de 1449 el canonge Joan de Setcastella va ser designat vicari general pel procurador del bisbe.¹¹⁷ Això no obstant, l'abat de Sant Joan de les Abadesses va continuar exercint la procuració del bisbe i, per tant, va ser l'encarregat de prendre possessió de les diferents prerrogatives episcopals que encara havien de ser transferides a Antoni Cerdà. Ara bé, abans de poder continuar amb el procés, el Capítol

¹¹⁶ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

¹¹⁷ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf: (...) *Reverendus dominus abbas et procurator, ex potestate sibi attribuita [ratllat: in suo] per dictum reverendissimum dominum cardinalem, episcopum ejus principalem continuando etiam suam possessionem, constituit sive posuit et creavit vicarium generalem in spiritualibus et temporalibus multum honorabilem virum dominum Johannem de Setcastella, canonicum et prepositum dicte Sedis Ilerde ac priorem ville Ffrage (...).*

de Lleida va exigir a Pere Calbó que presentés, en nom del bisbe, les garanties necessàries per assegurar la continuació de les obres de construcció de la capella episcopal de la Seu de Lleida. L'abat va complir aquell requisit, d'acord amb el que havia estat establert a les constitucions de la diòcesi lleidatana. Així doncs, va posar com a garantia dels treballs d'edificació de la capella les joies del cardenal Cerdà i tots els rèdits que pogués obtenir dels béns i drets que posseïa com a bisbe de Lleida.¹¹⁸

Durant els dies següents, Pere Calbó va anar prenent possessió dels diferents llocs que corresponien a Antoni Cerdà com a bisbe de Lleida.¹¹⁹ D'aquesta manera, el procurador del prelat va visitar les places episcopals, va rebre'n homenatge per part dels batlles respectius i en designà o confirmà els càrrecs representatius —justícia i batlle—. El primer lloc que va visitar va ser Pomar durant els dies 4 i 5 de juny. L'abat Calbó va reunir els diversos càrrecs municipals —el justícia Domènec Fornells, el batlle Bartomeu Lordat, els dos jurats, el notari i diferents prohoms— i els hi va presentar el document dirigit per Nicolau V als *dilectis filiis universis vassallis Ecclesie Ilerdensis*, mitjançant el qual els comunicava la designació episcopal d'Antoni Cerdà. Tots els presents, aleshores, prestaren homenatge al nou prelat, al mateix temps que eren absolts del mateix jurament realitzat al degà Pere Pelegrí, responsable de la Mensa Episcopal mentre va durar l'estat de seu vacant.¹²⁰ Per la seva banda, el procurador del bisbe va jurar els privilegis i els costums del lloc de Pomar. Un cop prestats els deguts juraments, l'abat Calbó va visitar el castell de la localitat, que trobà en molt mal estat: *videns eum totum quasi ruinosum*. En conseqüència, va ordenar que es procedís a dur a terme les reparacions necessàries.¹²¹ També havien de ser rehabilitats el trull i les síquies —(...) *canales multum ruynoses taliter quod aqua non potest inde transire, ymo tota per multa foramina et loca expargesit* (...)—, part de les despeses de les obres de les quals serien a càrrec del mateix bisbe.¹²²

Similar prestació d'homenatge va tenir lloc en els altres llocs que es trobaven sota el domini del bisbat de Lleida, que varen ser visitats l'endemà, 6 de juny de 1449: Conchel, Gil —el castell del qual també es trobava en estat *quasi ruinosum* des de feia

¹¹⁸ ACL, AC_0049, f. 91r.

¹¹⁹ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

¹²⁰ El canonge Vicenç Sopiera va acompanyar l'abat Pere Calbó a les visites als diferents llocs per absoldre els vassalls del jurament realitzat a Pere Pelegrí. ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

¹²¹ Segons els habitants de Pomar, «que ells havien hoyt dir al dit don García *episcopo*(?) bisbe algunes vegades trobant-se en lo dit loch que no'l lexàs Déus morir fins hagués obrat e reparat lo dit castell.» ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

¹²² ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

quadraginta annos vel quide circa—, Fonts i Aguilaniu —actual Aguilaniu—. En aquest darrer cas, el procurador Pere Calbó va delegar la tasca en Antoni de l'Avellana, ja que l'abat no va poder anar personalment a aquest lloc de la Ribagorça.¹²³

El pagament de les obres de la Seu no va ser l'única despesa a la qual hagué de fer front el nou prelat. Una de les pagues més oneroses era el *servitium communium*, una taxa que la Santa Seu percebia cada vegada que canviava el titular d'una prebenda eclesiàstica el valor de la qual era superior als cent florins. El valor d'aquesta taxa era la quantitat equivalent a una anualitat, excloses les despeses de gestió del càrrec.¹²⁴ Com succeïa en el cas de qualsevol altre ofici, l'accés al bisbat de Lleida suposava el pagament de la taxa, que arribava fins als mil cinc-cents florins. Antoni Cerdà va abonar aquella quantitat el 8 d'abril, això és onze dies després de la seva designació per part de Nicolau V i gairebé dos mesos abans de la presa de possessió de la dignitat episcopal.¹²⁵ Abonats els *servitia communia* i havent rebut el jurament dels diferents llocs de la diòcesi de Lleida, Antoni Cerdà pogué iniciar un episcopat que es perllongà durant deu anys.

2.2. La representació del bisbe: tractaments, blasons i casa

Des del moment en què s'accedia a l'orde episcopal, s'obtenien una sèrie d'elements simbòlics que representaven la nova condició que s'adquiria. En la societat estamental, els signes particulars permetien ubicar cada individu en el lloc que ocupava en l'estructura social. Els elements externs, doncs, revestien una gran importància per identificar-se davant els altres. Els bisbes comptaven amb unes insígnies episcopals pròpies —la mitra, l'anell, el bàcul— que s'havien anat forjant al llarg dels segles, a més d'unes vestidures específiques que permetia distingir-los dels simples preveres, no dotats de l'orde episcopal.¹²⁶ A part d'aquests elements més representatius, els prelats

¹²³ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf: *Dicta die* [6 de juny de 1449], *in loco de Fontibus, prefate dignitatis episcopalis Ilerdensis, prefatus dominus Petrus, abbas et procurator, non volentes personaliter accedere ad locum d'Aguilanido, qui est dicte dignitatis ad recipiendum possessionem, ejusdem confidens de probitate honorabili Anthonii de l'Avellana, dicti loci de Fontibus (...)*.

¹²⁴ VILLALBA RUIZ DE TOLEDO, F. Javier. *El cardenal Mendoza (1428-1495)*. Rialp, Madrid, 1988, p. 48.

¹²⁵ ASV, Cam. Ap., Obl. et Sol., 76, f. 27v; HOBBERG, Herman. *Taxae pro communibus servitiis...*, p. 63.

¹²⁶ PAZOS LÓPEZ, Ángel. «Culto y vestimenta en la Baja Edad Media: ornamentos clericales del rito romano», *Revista Digital de Iconografía Medieval*, 7/14 (2015), p. 2. [Recurs electrònic]. goo.gl/xJPjZ [Consulta: 9 d'agost de 2017]. Les vestidures del bisbe Antoni Cerdà són tractades en l'apartat 2.11, més avall en aquest mateix capítol.

també comptaven amb una altra sèrie de particularitats, potser no tan evidents, però igual d'importants, per definir la categoria i estament al qual pertanyien.

En primer lloc, els bisbes rebien el tractament de «reverend», que era compartit amb altres alts membres de la jerarquia eclesiàstica, com els abats i els inquisidors. Durant el segle XV, però, aquest tractament es va anar complicant amb una tendència a l'ampul·lositat i al superlatiu. En conseqüència, els prelats passaren a ostentar la fórmula «molt reverend senyor» o «reverendíssim senyor».¹²⁷ Això no obstant, en el cas d'Antoni Cerdà no s'observa l'ús del tractament superlatiu, sinó que la tendència fou designar-lo amb el tractament de «reverend senyor bisbe». Sí que, de vegades, s'utilitzà la fórmula ampul·losa, però és probable que aquesta faci referència al seu títol cardenalici, ja que, sempre que s'utilitza, hi ha una referència a aquest.¹²⁸ En tot cas, quan Antoni Cerdà es referia a ell mateix, seguia la fórmula següent:

*Anthonijs, miseratione divina tituli Sancti Crisogoni Sacrosancte Romane Ecclesie presbiter cardinalis et episcopus Ilerdensis.*¹²⁹

Aquesta forma era molt similar a la que s'utilitzava des de la diòcesi de Lleida per referir-se al seu prelat. La varietat, en aquest darrer cas, era molt elevada, ja que l'ús d'un tractament o altre depenia de l'objecte del text que es redactés. Així doncs, la forma més completa que s'ha documentat és la següent:

*Reverendissimi in Xhristo, patris domini, domini Anthonii, tituli Sancti Crisogoni Sancte Romane Ecclesie presbiteri cardinalis et episcopi Ilerdensis.*¹³⁰

Juntament amb aquesta, però, se n'empraven moltes altres més senzilles i menys recarregades, el que permetia esmentar el bisbe de forma ràpida i directa. Entre les més freqüents, es troben les formes *reverendissimus dominus cardinalis, episcopus Ilerdensis*; *reverendus dominus episcopus Ilerdensis*; o, senzillament, *episcopus Ilerdensis*. Cal destacar que la utilització d'aquestes formes no sembla vinculada a cap patró específic, de manera que podien ser usades de forma indistinta en contextos semblants. Així doncs, les fórmules més recarregades i completes eren reservades per a

¹²⁷ CATEURA BENNÀSSER, Pau. *Sociedad, jerarquía y poder en la Mallorca medieval*. Fontes Rerum Balearium, Palma, 1984, pp. 97-98.

¹²⁸ Sobre el tractament cardenalici d'Antoni Cerdà, vegeu l'apartat 3.2 del capítol V.

¹²⁹ ACL, AC_0050, f. 57r.

¹³⁰ ACL, AC_0050, f. 119r.

escriure el destinatari d'una carta o per fer referència al bisbe dins de documents públics. En canvi, a les actes capitulars i en altres contextos més privats —com les anotacions en registres manuals—, s'optava per les formes més senzilles, ràpides i econòmiques.

En segon lloc, els bisbes comptaven amb un blasó.¹³¹ No es coneix cap representació directa de l'escut que va ser utilitzat per Antoni Cerdà com a bisbe de Lleida. Això no obstant, la documentació sembla indicar que el *signo* del bisbe-cardenal era un cérvol, no dues figures d'aquest mateix animal.¹³² De fet, algunes transcripcions del text del seu sepulcre són acompanyades de dibuixos del blasó del cardenal Cerdà. En tots els casos, l'escut és sempre el mateix: un cérvol i un *cappello* cardenalici com a timbre.¹³³ Aquest blasó coincideix plenament amb el descrit per Blakeney i que va ser transcrit per Reynés: *Cervus quidam cum galero rubro*.¹³⁴ Per altra banda, també hi ha constància que el bisbe Cerdà va fer representar les seves armes en algunes vestimentes litúrgiques lleidatanes, com puguin ser un pal·li d'altar, un gremial de vellut o una capa pluvial —«ab les armes de cervo del dit senyor»—.¹³⁵ Malgrat que les fonts no determinen els esmalts del blasó, és molt probable que Cerdà conservés l'heràldica familiar, que, com s'ha indicat en un altre moment, consistia en camper d'atzur, un cérvol de plata en pal.¹³⁶

És molt probable que el blasó d'Antoni Cerdà també fos present en el segell que el bisbe imprimia en les cartes més importants que enviava. Així doncs, són freqüents les referències a aquesta marca en les epístoles rebudes pel Capítol, si bé la documentació es limita a un sobri *patentem Reverendissimi domini cardinalis episcopi*

¹³¹ MONREAL CASAMAYOR, Manuel. «Heràldica episcopal: generalidades en las diócesis aragonesas», *Aragonia Sacra. Revista de investigación*, 16-17 (2001-2003), pp. 286-290.

¹³² ACL, VP_003, f. 6r: (...) *cum signo de cervo, quam dedit reverendissimus dominus cardinalis Cerdà*. La proposta dels dos cérvols és extreta de FITÉ I LLEVOT, Francesc. «Jaume Ferrer, pintor de la seu de Lleida, i la confecció de draps imperials», *Locvs Amænvvs*, 8 (2005-2006), p. 75, nota 75.

¹³³ Per exemple, a GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta autentica Translationum Sanctorum corporum et sacrarum Reliquiarum E veteri in novum Templum Sancti Petri, Cum multis memoriis, Epitaphiis, Inscriptionibus, Delineatione partis Basilicæ demolitæ et Iconicis Historiis Sacræ Confessionis. Ab eodem Summo Pontifice magnificentissime exornatæ*. 1619, BAV, Barb. lat., 2733, f. 427r.

¹³⁴ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62r.

¹³⁵ BOLÒS I MASCLANS, Jordi de; SÀNCHEZ-BOIRA, Imma (eds.). *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles XIV-XVI). Volum 2*. Fundació Noguera, Barcelona, 2014, p. 1120. Vegeu també ACL, VP_003, ff. 4v, 6r i 9r.

¹³⁶ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Nobiliario mallorquín*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1850, p. 107. Aquest mateix blasó era utilitzat pel bisbe Joan Ximenis Cerdà de Barcelona (1464-1472). ACL, P6A_M1_P2_C05, sf: *azul y ciervo de plata*.

*Ilerdensis suo sigillo in dorso*¹³⁷ o, en una forma més completa, «segell de cera [ratllat: blanch] vermellya. Imprès en cera blanca ab cordes de fill de cànem».¹³⁸ Sembla que una mostra d'aquest segell de cera —encara que no pendent— es mantingui en una carta remesa als consellers de Barcelona, si bé el mal estat de conservació d'aquest no permet distingir-ne amb claredat la figura —que podria ser perfectament el cérvol de les armes dels Cerdà—. ¹³⁹

En tercer lloc, com a bisbe de Lleida, Antoni Cerdà també va poder configurar la seva pròpia casa, que era integrada per un col·lectiu de familiars, domèstics i comensals del prelat.¹⁴⁰ Aquests eren alguns dels principals col·laboradors del bisbe, i, de fet, era bastant freqüent que exercissin diferents càrrecs a la Cúria Episcopal, sobretot en aquells llocs que requerien una menor especialització. Evidentment, el bisbe tenia plena potestat per nomenar i separar sense cap limitació els membres de la seva casa. Un dels principals beneficis de formar part d'aquest grup era la percepció d'un salari, que solia ser abonat per la Mensa Episcopal.¹⁴¹ Per altra banda, formar part de la casa del bisbe també facilitava l'accés a les prebendes, ja que Antoni Cerdà va tendir a afavorir els membres de la seva casa a l'hora de proveir beneficis i canongies. També els mateixos familiars es preocuparen de fer constatar la seva condició a l'hora de sol·licitar gràcies o prebendes al Capítol de Lleida.¹⁴² Un exemple del tracte de favor rebut pels membres de la casa del bisbe es troba en l'ordre donada a Joan Bordell, procurador dels aniversaris de la Seu de Lleida: havia de pagar cinc-cents sous a Manuel d'Osca per la vacant del seu benefici, atenent que era familiar del cardenal Cerdà.¹⁴³

¹³⁷ ACL, AC_0050, f. 143r.

¹³⁸ AML, Consells particulars, 366, f. 50v-51r.

¹³⁹ AHCB, 1B.X-18, f. 108v.

¹⁴⁰ SANZ SANCHO, Iluminado. «Notas sobre la casa de los obispos de Córdoba en la Edad Media», *Espacio, tiempo y forma. Serie III. Historia Medieval*, 18 (2005), p. 259.

¹⁴¹ A diferència dels salaris dels membres de la Cúria Episcopal, que s'obtenien a partir dels beneficis eclesiàstics o de les taxes i imposicions que es recaptaven pels serveis oferts per aquella. SANZ SANCHO, Iluminado. «Notas sobre la casa...», pp. 259-260.

¹⁴² Vegeu l'apartat 2.7 més avall en aquest mateix capítol.

¹⁴³ ACL, AC_0050, f. 28r: *In dicta die [9 de juliol de 1451] dicti domini mandarunt Johanni Bordell, presbitero, administratori aniversariorum Sedis, quod licet Manuel d'Oscha, beneficiatus beneficii Sancti Jacobi, debeat vacantes dicti sui beneficii, attento quod est familiaris domini cardinalis, de gratia trabat ei solvat sibi quinquaginta solidos de partis dictorum aniversariorum.*

2.3. L'absència del bisbe de Lleida: els vicaris generals

Ja s'ha indicat que Antoni Cerdà va prendre possessió del bisbat de Lleida mitjançant un procurador. El cert és que no hi ha cap evidència que el prelat residís en cap moment a la seva diòcesi, sinó tot el contrari: les actes capitulars sempre assenyalen un canonge que exerceix de vicari general, el que constitueix una prova de l'absència del titular del bisbat.¹⁴⁴ Això no obstant, hi ha alguns autors que asseguren que el mallorquí estigué a Lleida, almenys, durant una breu temporada. És el cas de Josep Lladonosa, que afirma que Antoni Cerdà féu acte de presència al seu bisbat el mes de maig de 1449, precisament en el moment de la presa de possessió de la dignitat episcopal.¹⁴⁵ En canvi, Bover esmenta que Cerdà *residió bastantes años en su nueva diócesis*, de la mateixa manera que March i Rosselló Vaquer, que —segurament, a partir de l'erudit— afirmen que el cardenal va estar-se a Lleida «un bon grapat d'anys», fins que la cort d'Alfons el Magnànim es va traslladar a Nàpols.¹⁴⁶ La documentació consultada demostra amb escreix l'error d'aquestes afirmacions.

En tot cas, la prova més evident de l'absència d'Antoni Cerdà de Lleida és la butlla apostòlica per la qual el papa Nicolau V dispensa el cardenal mallorquí de residir en la seva diòcesi, atorgada el dia 1 d'octubre de 1449.¹⁴⁷ Sembla que el pontífex el considerava una peça important per assegurar el bé de l'Església catòlica.¹⁴⁸ No s'ha d'oblidar que els cardenals eren «prínceps de l'Església», el que implicava que participaven del govern ordinari de la institució. De fet, els purpurats que també ostentaven una mitra episcopal eren, més aviat, servidors de l'administració central eclesiàstica, que no pas pastors espirituals d'un bisbat.¹⁴⁹ Per altra banda, no era estrany que molts dels bisbes baixmedievals, tot i no ostentar la dignitat cardenalícia, visquessin a la Cúria Romana o a les principals corts europees, ja que dues de les seves principals preocupacions eren mantenir un elevat nivell de vida a partir de la percepció de diverses

¹⁴⁴ Així ho recull, també, PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 656.

¹⁴⁵ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 60.

¹⁴⁶ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares...*, p. 181; MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 184.

¹⁴⁷ ASV, Reg. Vat., 410, ff. 152r-153r.

¹⁴⁸ PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi...», p. 656.

¹⁴⁹ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome. Humanists and Churchmen on the Eve of the Reformation*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1983, pp. 12-13.

rendes i promocionar els seus parents i protegits en la jerarquia eclesiàstica, ambdues pretensions més fàcilment realitzables al costat del poder.¹⁵⁰ Antoni Cerdà no va ser-ne una excepció, i, de fet, durant els anys del seu episcopat, se'l documenta residint, sobretot, a Roma, però, també, a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim.¹⁵¹ Per tot plegat, doncs, Antoni Cerdà ha de ser considerat un bisbe absent. L'allunyament del prelat de la seva diòcesi va generar el que Roser Sabanés ha vingut en denominar «un clima problemàtic per a l'Església»¹⁵² de Lleida en el segle XV, ja que l'absència de Cerdà s'afegia a la dels seus immediats predecessors en el càrrec —Domènec Ram i García Aznárez de Añón—, que també residiren la major part de la seva prelatura a fora de la diòcesi.

En conseqüència, Antoni Cerdà va haver de governar i administrar el bisbat de Lleida a través de vicaris generals i procuradors. El vicari general era el representant del prelat a la diòcesi.¹⁵³ Això implicava, per tant, el govern ordinari del bisbat i la possessió de tots els poders que corresponien al mitrat.¹⁵⁴ Així doncs, el vicari general havia d'autoritzar, en nom del bisbe, la col·lació de prebendes o la permuta de beneficis eclesiàstics el patronat dels quals li pertangués. També tenia la facultat de revestir els juristes de l'autoritat episcopal necessària per a l'exercici del notariat.¹⁵⁵ Per altra banda, havia de presidir les sessions del Capítol, que no es podia reunir sense l'assistència del representant episcopal.¹⁵⁶ Aquesta disposició complicava, a vegades, la reunió de la

¹⁵⁰ VERDOY HERRANZ, Alfredo. *Síntesis de Historia de la Iglesia. Baja Edad Media. Reforma y Contrarreforma (1303-1648)*. Universidad Pontificia Comillas, Madrid, 1994, pp. 109-110.

¹⁵¹ Vegeu el punt 2 del capítol V de la present tesi doctoral.

¹⁵² SABANÉS I FERNÁNDEZ, Roser. «Els concilis de Lleida de 1200 a 1460», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 73.

¹⁵³ Per exemple, el 13 de juliol de 1452 Nicolau V diu de Manuel de Montsuar que és *vicario dilecti filii nostri Antonii, tituli Sancti Grisogoni presbiteri cardinalis, ratione Ecclesie Ilerdensis, cui idem cardinalis ex concessionem et dispensam sedis predictae preesse dinostitur* (...). ASV, Reg. Vat., 424, f. 76v.

¹⁵⁴ PIQUÉ BADIA, Joan Ramon. «Els primers bisbes...», pp. 228-229.

¹⁵⁵ Com es va fer el 23 de juny de 1453 en el beneficiat Bernat Noguier, successor de Bernat Sala com a notari capitular i responsable de l'Escrivania del Capítol: *Et incontinenti dictus honorabile dominus decanus et vicarius generalis dicti reverendissimi domini cardinalis, episcopi Ilerdensis, creavit in notarium dictum honorabilem Bernardum Noguier, presbiterum* (...). ACL, AC_0050, f. 146r i lligall 11r-v. Un altre exemple, anterior a l'episcopat d'Antoni Cerdà, és ACL, P1_M5_P4_C02, sn, sf: (...) *Discretum Ferrarium Fontis Villæ, presbiterum, bacallarium in Decretis, beneficiatum in Sede Ilerdensis, publicum episcopali auctoritate notarium* (...).

¹⁵⁶ Això no obstant, el 21 d'octubre de 1455, arran de la pesta que assolava la ciutat de Lleida i que el Capítol havia autoritzat —per segona vegada aquell any— que els canonges que ho desitgessin poguessin

institució capitular. Així, el 26 de novembre de 1457 el precentor Blai Ram va convocar sessió del Capítol per tractar sobre la provisió de la canongia doctoral.¹⁵⁷ Abans que aquesta comencés, els canonges presents advertiren l'absència d'un vicari del bisbe. En conseqüència, demanaren a Gabriel Roig, vicari general del prelat, que assistís a la reunió. Aquell, però, s'hi negà, i va al·legar que no era vicari capitular, de manera que no podia concórrer a les sessions del Capítol. Aleshores, els canonges encarregaren a Pere Viladomat —lloctinent del porter capitular— que anés a cercar el canonge Gabriel Cerdà, que també era vicari general del bisbe, per tal de poder realitzar aquella reunió.¹⁵⁸

En l'àmbit administratiu, el vicari general era el superior de la Cúria Episcopal, ja que en depenien tots els altres oficials. Al seu torn, aquell només estava subjecte al bisbe, que el podia nomenar o cessar lliurement a través de l'atorgament del document oportú,¹⁵⁹ tot i que el vicari general també havia de prestar jurament.¹⁶⁰ No hi havia cap requisit per ser designat vicari general, tot i que fou habitual que l'ofici recaigués en un canonge, sobretot per facilitar la tasca de presidència del Capítol. Pel que fa al seu nombre, ja s'ha posat de manifest en l'exemple de la convocatòria de la sessió capitular de dia 26 de novembre de 1457 que podia haver-hi més d'un vicari general, o, almenys, una estructura de substitucions en previsió a l'absència del vicari general. De fet, quan aquest dia els canonges lleidatans requeriren la presència de Gabriel Roig, li demanaren que actués com a vicari general *in absentia aliorum vicariorum*.¹⁶¹ En altres ocasions, dues persones podien posseir el vicariat general al mateix temps. Per exemple, quan el 6 de novembre de 1455 es va procedir a la permuta del benefici de Sant Andreu fundat en el Palau Episcopal, Manuel de Montsuar exercia el càrrec i, com a tal, presidí la sessió capitular i rebé la resignació de les prebendes per part dels participants de la permuta.

abandonar-la percebent totes les porcions canòniques per tal de refugiar-se'n, Ramon Rossell, lloctinent del vicari general, va autoritzar els prebendats que quedessin a la ciutat a reunir-se en sessió capitular sense la presència d'un vicari. ACL, AC_0050, f. 222r.

¹⁵⁷ Sobre la canongia doctoral, vegeu més avall en aquest mateix capítol.

¹⁵⁸ ACL, AC_0051, ff. 43v-44r.

¹⁵⁹ La importància d'aquest document resta palesa en un fet succeït el 19 de setembre de 1457, quan l'ardiaca major, Blai Claver, exigí al canonge Gabriel Cerdà que li entregués una còpia del comprovant de la seva designació com a vicari general. ACL, AC_0051, f. 37v.

¹⁶⁰ ACL, P1_M5_P4_C02, sn, sf: (...) *fuit concordatum quod vicarius et officiales generales dicti domini episcopi præstent juramentum juxta formam constitutionum synodalium Ecclesie Ilerdensis et practicam hactenus servatam*.

¹⁶¹ ACL, AC_0051, f. 43v. En una altra ocasió es documenta l'oficial del bisbe, Francesc de Roda, ocupant el càrrec de vicari general. ACL, P7_M1_P5_C06, sn.

Però, al mateix temps, Gabriel Cerdà també era vicari general i fou l'encarregat d'autoritzar el canvi en nom del bisbe.¹⁶²

Si hi ha una figura que es vincula a Antoni Cerdà com a vicari general, aquesta és, sense cap mena de dubte, la de Manuel de Montsuar.¹⁶³ Aquest va accedir a una canongia a Lleida el 1450,¹⁶⁴ i poc després, el 15 d'agost del mateix any, fou nomenat degà del Capítol lleidatà pel papa,¹⁶⁵ dignitat de la qual en prengué possessió el 9 de setembre a través d'un procurador.¹⁶⁶ Això no obstant, Montsuar no jurà personalment el càrrec fins al 28 d'abril de 1451, quan arribà a Lleida procedent d'Itàlia.¹⁶⁷ En el

¹⁶² ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 79r-80r.

¹⁶³ Manuel de Montsuar formava part d'una de les famílies més poderoses de Lleida. El llinatge procedia del lloc de Montsoar —actual terme d'Ivars d'Urgell—, però, a finals del segle XIII, s'establí a la ciutat del Segre, on emparentà amb algunes de les famílies més destacades, com els Carcassona, els Desvalls o els Olzinelles. Des del 1327 va ser freqüent la presència d'un membre dels Montsuar en el Consell General i, des del segle XV, ocuparen, en nombroses ocasions, el càrrec de paer en cap. A causa de la seva importància, la nissaga dels Montsuar és una de les més ben estudiades de Lleida. Lladonosa va elaborar una panoràmica general de la família Montsuar entre els segles XIII i XVIII a LLADONOSA I PUJOL, Josep. «La casa de Montsuar de Lleida», a COSSÉ, Jeannine; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *La nissaga dels Montsuar*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1982, pp. 53-115. També se n'han ocupat BARDINA PUJOL, Esther; CABRERA VENTURA, Montserrat. «Els Montsuar», a BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coord.). *Lleida: la ciutat baix medieval (segles XIV-XV)*. Ateneu Popular de Ponent, Lleida, 1998, p. 173; i Conejo, que presenta un arbre genealògic dels Montsuar que visqueren entre els segles XIV i XVII a CONEJO DA PENA, Antoni. «Oligarquia ciutadana i promoció artística: la petjada dels Montsuar (c. 1350-1500)», a TERÉS TOMÀS, Maria Rosa (coord.). *Capitula facta et firmata. Inquietuds artístiques en el quatre-cents*. Cossetània, Valls, 2009, pp. 334-335. Aquest darrer autor també aporta una aproximació biogràfica a Antoni de Montsuar —pare de Manuel de Montsuar— a CONEJO DA PENA, Antoni. «Oligarquia ciutadana i promoció artística...», p. 342. Sobre Manuel de Montsuar, vegeu LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Manuel de Montsuar, president de Catalunya (1410-1491)*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1962.

¹⁶⁴ Vegeu l'apartat 2.7, més avall en aquest mateix capítol.

¹⁶⁵ La butlla de designació de Manuel de Montsuar com a degà de Lleida va tenir lloc el 15 d'agost de 1450. ACL, P7_M1_P5_C05, f. 228v: *Datis Ffabriani, Camerensis diocesis, anno Incarnationis Dominice MCCCC quinquagesimo, decimo octavo kalende septembris, pontificatus nostri anno quarto*. En canvi, Esteve i Perendreu diu que el fet tingué lloc el 19 d'agost. ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció de Santa Maria de Lleida (segles XIV-XIX)*. Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida, 2010, p. 49.

¹⁶⁶ ACL, AC_0049, ff. 167v-168v.

¹⁶⁷ ACL, AC_0050, f. 14v. Lladonosa ofereix dos possibles orígens de Manuel de Montsuar. Així doncs, en una ocasió afirma que Montsuar es trobava a Roma com a domèstic del cardenal Antoni Cerdà. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida*, I. F. Camps Calmet, Editor, Tàrrrega, 1972, p. 629. En una altra publicació, afirma que Montsuar tornà de Bolonya, on havia obtingut un grau en Cànon. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Anecdolari de l'Estudi General...*, p. 43.

lapse de temps entre el nomenament de Manuel de Montsuar i la seva arribada a Lleida, el degà va haver de delegar el seu càrrec en un lloctinent.¹⁶⁸

El 6 d'octubre de 1452 Manuel de Montsuar va ser elegit vicari general.¹⁶⁹ Aquesta elecció va ser duta a terme pel canonge Garcia de Vallterra, aleshores procurador del bisbe Cerdà. La iniciativa, però, havia partit del Capítol, que havia sol·licitat la designació d'un vicari general amb qui tractar sobre els afers relatius tant al col·legi de canonges com a l'Església de Lleida en la seva totalitat.¹⁷⁰ Fins a aquell moment, el vicari general havia estat el canonge Joan de Setcastella, però aquest renunciava al càrrec per causa de malaltia.¹⁷¹ Sembla, per tant, que el Capítol es trobà amb el problema de no comptar amb un representant directe del bisbe, el que obstaculitzava la presa de determinades decisions. L'elecció de Manuel de Montsuar suposà la superació d'aquella qüestió. Aquest fet, que se sumava a la seva promoció a la degania catedralícia, implicava que Montsuar esdevenia, *de facto*, la principal autoritat eclesiàstica secular de la diòcesi de Lleida en absència del seu titular.

La seva tasca al capdavant de l'Església lleidatana ha estat molt elogiada pels estudiosos contemporanis. Així doncs, per exemple, Josefina París afirma que Manuel de Montsuar era una persona «vigorosa i de consens que esdevindria un personatge molt important en la Lleida del segle XV», destacant-ne la vàlua i competència en l'administració de la diòcesi.¹⁷² Amb anterioritat, Josep Lladonosa qualifica la decisió d'Antoni Cerdà de nomenar Manuel de Montsuar vicari general com «el primer encert»

¹⁶⁸ De forma ordinària, aquest va ser el canonge Ramon Gener, que fou el prebendat que més vegades exercí el deganat durant aquest període. Sembla que Gener era l'home de confiança de Montsuar en el Capítol: no en va Gener n'havia estat el procurador quan va ser-hi designat degà (ACL, AC_0049, ff. 167v-168v). Ara bé, en el cas que Gener s'hagués d'absentar del Capítol pel qualsevol motiu, i d'acord amb la pràctica habitual, es procedia a designar un altre lloctinent del degà que només exercia el càrrec de forma puntual. Els canonges que, més freqüentment —però no pas en exclusiva—, substituïren Ramon Gener en aquell ofici varen ser Bernat Seyfores, Vicenç Sopiera i Francesc Perpinyà. Aquests mateixos canonges exerciren també la lloctinència quan Montsuar, una vegada establert a Lleida, era absent de les sessions capitulars. Malgrat coincidir en una mateixa persona els càrrecs de degà del Capítol i de vicari general del bisbe, aquests no sempre requeïen en un únic substitut. Per exemple, el dia 1 de juny de 1453, absent Montsuar, era degà Ramon Gener i vicari general Garcia de Vallterra. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Anecdari de l'Estudi General...*, pp. 53-54.

¹⁶⁹ Esteve i Perendreu afirma que l'elecció de Manuel de Montsuar com a vicari va tenir lloc a mitjans del mes de maig de 1451, quan encara no feia un mes que el degà s'havia establert a Lleida. ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció...*, p. 49. La documentació, però, és clara en afirmar que l'elecció del vicari general va tenir lloc el 6 d'octubre de 1452.

¹⁷⁰ ACL, AC_0050, f. 106r.

¹⁷¹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Manuel de Montsuar...*, pp. 11-12.

¹⁷² PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi...», p. 656.

del bisbe i la primera passa per a la recuperació, per part del clergat lleidatà, de l'hegemonia a la diòcesi, perduda durant els pontificats de Domènec Ram i García Aznárez de Añón, que afavoriren els clergues aragonesos i valencians.¹⁷³

Si bé, de forma ordinària, Manuel de Montsuar va ser el vicari general del bisbe Antoni Cerdà, ja s'ha indicat com, en cas d'absència, existien mecanismes per substituir-lo. Per norma, el vicari general era suplit per un altre vicari. Amb anterioritat s'ha esmentat que el primer canonge que ostentà el vicariat general després de la presa de possessió del mallorquí al capdavant de la diòcesi de Lleida va ser Joan de Setcastella, que fou designat el 3 de juny de 1449 per l'abat Pere Calbó.¹⁷⁴ Setcastella era un prebendat idoni per a aquell càrrec, ja que havia obtingut el grau de batxiller en ambdós Drets i posseïa una prepositura a la Seu de Lleida i el priorat de la vila de Fraga.¹⁷⁵ A més, també comptava amb experiència en la tasca representativa, ja que havia estat vicari general en diverses ocasions durant els episcopats de Domènec Ram i García Aznárez de Añón.¹⁷⁶ També el degà Pere Pelegrí fou vicari general, sobretot entre el mes de setembre de 1449 i l'abril de 1450, mentre Garcia de Vallterra hauria estat escollit procurador i vicari general del bisbe Cerdà el 19 de març de 1451.¹⁷⁷ Un altre canonge que va ocupar sovint el vicariat general va ser Ramon Rossell, mentre Miquel Peris ho féu, de forma puntual, els anys 1458 i 1459. Una menció a part la mereix el canonge Gabriel Cerdà; el nebot del bisbe Antoni Cerdà va actuar, en alguna ocasió, com a vicari general, però de forma molt esporàdica.

Sols en casos molt concrets apareix el càrrec de lloctinent del vicari general —de la mateixa manera que el lloctinent del degà—, el que condueix a pensar que només es recorria a aquest en darrera instància. De fet, sembla que es tractava d'un ofici anòmal, ja que se'l documenta de forma abundant fins al mes d'octubre de 1451, data en la qual Manuel de Montsuar fou elegit vicari general del bisbe Cerdà. Per tant, és probable que el lloc només funcionés en absència d'una representació episcopal degudament ordenada. El canonge que va ocupar en més ocasions la lloctinència del vicariat general

¹⁷³ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 629.

¹⁷⁴ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

¹⁷⁵ ACL, P6A_M3_P2_C05, quadern C, sf.

¹⁷⁶ Se'l troba, per exemple, exercint el càrrec en la sessió capitular del dia 13 de setembre de 1428, essent bisbe el cardenal Domènec Ram. ACL, CL_0007, lligall 4, sf.

¹⁷⁷ ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 106v: (...) *Garsiam de Valltierra, canonicum et prepositum, vicarium in spiritualibus et temporalibus nostrum in nostra diocesis Ilerdensis et in abbacia Sancti Victoriani ffacimus, constituimus, creamus et solemniter ordinamus* (...). Això no obstant, Garcia de Vallterra no és mencionat a les actes capitulars com a vicari general en massa ocasions.

durant l'episcopat d'Antoni Cerdà va ser Antoni Rotllan. Això no obstant, no va ser l'únic prebendat en posseir aquest càrrec, que també va recaure en Vicenç Sopiaera, Miquel Peris, Ramon Gener, Joan de Setcastella, Andreu Rafart o Bernat Seyfores.

Juntament amb el vicari general ordinari de la diòcesi, els bisbes també podien designar altres vicaris generals amb funcions específiques.¹⁷⁸ Així doncs, a partir del mes de maig de 1453 estigué a Lleida, com a vicari general, Nicolau Muñoz, canonge de Mallorca.¹⁷⁹ Aquest havia estat nomenat en el càrrec en virtut d'un instrument públic donat a Roma el 20 de desembre de l'any anterior;¹⁸⁰ el lloc d'expedició del document ja és indicatiu de la seva vinculació amb el cardenal Cerdà. De fet, Muñoz tenia l'encàrrec personal del bisbe de dur a terme les visites pastorals a les diferents esglésies de Lleida, d'acord amb les instruccions redactades pel mateix purpurat. A aquest efecte, Muñoz sol·licità al Capítol que li adjuntés alguns canonges que l'ajudessin en la tasca. La institució canonical designà Blai Ram, Joan Rabins, Ramon Gener i Vicenç Sopiaera perquè acompanyessin Nicolau Muñoz durant les visites, amb l'obligació, però, de referir al Capítol totes les accions i acords als quals s'arribessin durant el desenvolupament d'aquestes.¹⁸¹

Per altra banda, el canonge de Mallorca va tenir també la tasca de convocar un sínode general durant l'estiu de 1453 *nomine et vice dicti domini cardinalis et episcopi Ilerdensis*.¹⁸² En tot cas, l'exercici de Muñoz com a vicari general coincideix plenament amb la possessió del vicariat general per part de Manuel de Montsuar i de Joan de Setcastella, el que demostra, per tant, que no es tractava d'un substitut dels canonges lleidatans, sinó d'un complement.

¹⁷⁸ MOLINÉ I COLL, Enric. «Vicari», a CORTS I BLAY, Ramon; GALTÉS I PUJOL, Joan; MANENT I SEGIMON, Albert (dirs.). *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya. Volum III*. Generalitat de Catalunya, Editorial Claret, Barcelona, 2001, pp. 657-658.

¹⁷⁹ Segons Lladonosa, Nicolau Muñoz era llegat pontifici. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places...*, p. 220.

¹⁸⁰ ACL, AC_0050, f. 145r. Tot i que Muñoz no presentà el document fins al 16 de juny de 1453, el 26 de maig del mateix any ja s'indica la presència a Lleida de l'*honorabilis vir dominus* [espai en blanc] *Munyoç, procurator et nomine procuratorio reverendissimi domini cardinalis, episcopi Ilerdensis*. ACL, AC_0050, f. 141v. És possible que Muñoz exercís primer com a procurador del bisbe per dur a terme les visites, i que actués com a vicari general en el moment de convocar el sínode general, accions ambdues que seran presentades a continuació.

¹⁸¹ ACL, AC_0050, f. 141v.

¹⁸² ACL, AC_0050, f. 145r. Sobre el sínode general convocat per Nicolau Muñoz, vegeu més avall en aquest mateix capítol.

Un darrer cas és el de Pere Gacet, frare franciscà i bisbe de Sambària.¹⁸³ En un manuscrit esmentat per Antoni Conejo es descriuen la processó i la missa que es realitzaren per commemorar la col·locació de la primera pedra de l'edifici de l'Hospital General de Santa Maria, que va tenir lloc el 13 d'abril de 1454. D'acord amb aquesta font, l'ofici diví va ser presidit pel bisbe Pere Gacet.¹⁸⁴ Segons l'arxiver Enric Arderiu, Pere Gacet fou l'encarregat d'assumir les funcions episcopals en absència del prelat titular de la diòcesi, Antoni Cerdà.¹⁸⁵ Aquesta atribució és estranya, perquè el vicari general de Lleida era Manuel de Montsuar, que el mateix dia es trobava a la ciutat i, de fet, participà en la cerimònia de posada de la primera pedra. Una possible hipòtesi és que el bisbe Gacet assistís a l'acte de Lleida per dur a terme alguna tasca pròpia de l'orde episcopal, de manera que fos imprescindible la presència d'un prelat en la cerimònia. Una altra possibilitat és que fos convidat a predicar a la celebració, atenent l'estima que els paers de Lleida li tenien per la seva capacitat.¹⁸⁶

Cal fer, finalment, una breu referència a l'ofici de procurador. Aquest era un simple representant del bisbe que, a diferència del vicari general, no tenia unes funcions institucionalitzades, sinó que exercia aquelles tasques que el bisbe li encomanava. Això no obstant, es tractava d'un ofici solemne, des del moment en què la procuració era

¹⁸³ Eubel recull la diòcesi *Samariensis* o *Sambariensis*, també coneguda com a diòcesi *Sebastensis*. En el seu episcopologi hi esmenta *Petrus Gracet*, franciscà i mestre en Teologia, que accedí a la prelatura el 17 de novembre de 1434. EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 229.

¹⁸⁴ Aquest document és un manuscrit conservat a BNE, ms. 18.496, f. 39r, mencionat per CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», p. 120; i CONEJO DA PENA, Antoni. «L'Hospital de Santa Maria...», p. 222.

¹⁸⁵ ARDERIU I VALLS, Enric. «Un códice de Lérida. *Llibre de notes antigues per memoria*», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 10 (1904), p. 136. Notícia recollida per CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», p. 120.

¹⁸⁶ MIRÓ I BALDRICH, Ramon. «Predicar la Quaresma a Cervera als segles XV i XVI», a MASSOT I MUNTANER, Josep (coord.). *Miscel·lània Germà Colón. Tom 3*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995, p. 95. Una altra prova de l'estima dels paers envers Pere Gacet és la carta que va ser remesa al bisbe de Lleida —segurament Antoni Cerdà, tot i que la lletra no presenta l'any— per la qual sol·licitaven que Gacet retés a Lleida: «Molt reverent senyor. Proposada humill recomandació en vostra gràcia e mercè ja per dues letres avem suplicat la vostra senyoria, de ara per aquesta carta vos suplicam que com ací, en la ciutat de Leyda, agam hun notable mestre en Taulegia, fra menor, apellat mestre Pere Gaçet, bisbe de Sambària, notable preycador, de gran pràtiche en los actes pontificals, nadiu de la terra, qui ha molts parents en aquesta ciutat, e ses preycacions fan gran profit ací lo qual conexen micer Bernat Bosch, micer Nicholau Munyoç, mossèn Besom, e molts d'altres qui són aquí, perquè, senyor molt reverent, ara [ratllat: per aquesta carta letra] vos suplicam ab tota humillitat e reverència que podem ni sabem que aquest prelat nos vullau donar en vostre bisbat per preycar hi exercir los actes pontificals. E aquell assignar alguna pensió ab la qual se puxa sostentar. E açò seria cosa a Déu plasent e descàrrech de la vostra ànima e honor e profit de moltes ànimes, e de açò us suplicam qui no'ns digau de no. E no pus per la present dam.» AML, Consells particulars, 366, sf. [Full solt inicial].

formalitzada davant un notari. Ja s'ha mencionat que l'abat Pere Calbó va haver de presentar al Capítol de Lleida l'acta de designació per part d'Antoni Cerdà per poder prendre possessió del bisbat en nom d'aquest.¹⁸⁷ El prelat va tenir nombrosos procuradors a Lleida, alguns dels quals foren canonges —Garcia de Vallterra, Gabriel Cerdà, Miquel Peris—, tot i que no era un requisit. Al contrari, Antoni Cerdà pogué designar els procuradors que volia, i només a ell corresponia nomenar-los i cessar-los en el cas de pèrdua de confiança. Així ho féu, per exemple, el 19 de març de 1451, quan va escollir com a procuradors el cartoixà valencià fra Joan d'Enees i el canonge de Lleida Garcia de Vallterra, acte que tingué lloc tot d'una després de la revocació del nomenament dels mercaders Gabriel Fraga i Francesc Pla, procuradors fins aleshores.¹⁸⁸ A vegades, el procurador podia coincidir amb el vicari general —per exemple, el 25 d'octubre de 1451 el bisbe Cerdà va enviar una carta al Capítol en la qual comunicava que el canonge Garcia de Vallterra era vicari i procurador general—,¹⁸⁹ però aquesta no va ser una pràctica ni habitual ni, molt menys, obligatòria.

2.4. La justícia episcopal: la Cúria de l'Oficial del Bisbe

A més de ser el responsable de la cura espiritual i del govern temporal de la diòcesi, Antoni Cerdà, com a bisbe de Lleida, també es trobava al capdavant de l'administració de justícia en el seu nivell episcopal. Els prelats de l'Edat Mitjana comptaven amb jurisdicció pròpia, d'acord amb l'organització judicial eclesiàstica, que era paral·lela a l'estructura jeràrquica i territorial de la institució.¹⁹⁰ Així doncs, el bisbe de Lleida tenia jurisdicció sobre tots els clergues de la diòcesi, incloent-hi els mateixos canonges.¹⁹¹ La justícia episcopal també s'estenia sobre totes les persones que contreïen qualsevol tipus d'obligació amb l'Església de Lleida. Un exemple bastant clar són els forners que obtenien accés als forns del Capítol: tant Joan Martí —oriünd de Barcelona— com

¹⁸⁷ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

¹⁸⁸ ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 106v-108r.

¹⁸⁹ ACL, AC_0050, f. 143r-v: (...) *venerabilem Garsiam de Vallterra, Decretorum doctorum, canonicum et prepositum, predicte nostre Ecclesie vicarium et procuratorem nostrum generalem constituerimus* (...).

¹⁹⁰ SOLÓRZANO TELECHEA, Jesús Ángel. «Concubinarios, herejes y usurpadores: justicia eclesiástica, comunicación y 'propaganda' en Las Montañas del obispado de Burgos en el siglo XV», *En la España Medieval*, 33 (2010), pp. 236-237.

¹⁹¹ Aquesta és una diferència respecte a altres diòcesis hispàniques, com Burgos, on el Capítol comptava amb un tribunal propi. DÍAZ IBÁÑEZ, Jorge. «Escándalos, ruidos, injurias e cochilladas: prácticas de violencia en el clero catedralicio burgalés durante el siglo XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 43/2 (2013), pp. 546-547.

Bernat Montull —lleidatà— hagueren de jurar l'observança i el compliment dels diferents capítols del forn, així com sotmetre's al fur i a la discreció de la Cúria Episcopal, això és a la jurisdicció del bisbe, que aquesta institució administrava.¹⁹² Aquest caràcter integrador de la jurisdicció episcopal es torna a manifestar de forma evident en els pagaments que hagué d'abonar el beneficiat Antoni de Santafè en accedir a la prepositura dels mesos de gener i febrer de la diòcesi de Lleida. Aquestes despeses —la capa, la mensualitat i qualsevol altre concepte que se li pogués exigir— varen ser assumits, de forma conjunta, pel notari de Casp Joan Albió, el mercader lleidatà Joan Berga i el beneficiat Jaume Forner, a més del mateix Antoni de Santafè. Els quatre renunciaren explícitament a l'autoritat corresponent (*renunciantes foro proprio*) i se sotmeteren al fur i a la jurisdicció de la Cúria Episcopal.¹⁹³

En virtut d'aquests poders jurisdiccional, el bisbe tenia la capacitat de promulgar estatuts i altres disposicions normatives, a vegades després de la convocatòria d'un sínode. Així mateix, corresponia al prelat l'administració de la justícia. Ara bé, com succeïa en moltes altres diòcesis, aquesta funció episcopal era delegada en la figura de l'oficial del bisbe. Aquest resultava imprescindible en el cas de les diòcesis amb prelats absents, com va ser el cas de Lleida durant l'episcopat d'Antoni Cerdà. No hi ha cap dubte de la importància d'aquest càrrec, que, a escala jeràrquica, hauria de situar-se a continuació del vicari general; no s'ha d'oblidar que era un dels dos oficis que el Capítol elegia en el moment en què es declarava l'estat de seu vacant.¹⁹⁴ Si bé la seva designació devia ser a voluntat del prelat i, per tant, no s'exigiria cap requisit, és molt probable que, atenent les seves importants funcions, s'optés sempre per un clergue que hagués obtingut un grau universitari en la Facultat de Drets. A més, si s'exceptua l'exercici del càrrec dut a terme per Bernat Bosch de forma interina durant el període de seu vacant, Antoni Cerdà no va elegir mai un canonge per a aquesta tasca.

L'oficial del bisbe, doncs, assumia totes les competències en matèria judicial que corresponien al titular de la diòcesi. Així, havia d'ordenar la incoació dels processos judicials pertinents, la iniciativa dels quals era fruit d'una actuació d'ofici o d'una denúncia interposada davant la Cúria Episcopal.¹⁹⁵ En el cas que la investigació es concloués, l'oficial havia de jutjar els delictes comesos per les persones pertanyents a

¹⁹² ACL, AC_0049, ff. 139v i 152v.

¹⁹³ ACL, AC_0049, f. 148r.

¹⁹⁴ ACL, AC_0049, f. 82v.

¹⁹⁵ Per exemple, el precentor Blai Ram instigà una investigació contra el canonge Ramon Rossell. ACL, AC_0050, f. 96r.

l'estat eclesiàstic —que abastava des del clergue simple tonsurat— i, segons escaigués, absoldre els encausats —a vegades, sota certes condicions—¹⁹⁶ o imposar-los les penes corresponents.¹⁹⁷ Evidentment, aquestes facultats també implicaven que li correspongués assegurar-se de l'execució de les sentències. Fos com fos, les sentències emeses per la Cúria Episcopal podien ser apel·lades al tribunal metropolità —en el cas de Lleida, a Tarragona— i, en darrera instància, a la Cúria Romana.¹⁹⁸ En aquest darrer nivell, la justícia era impartida pel papa, encara que, a la pràctica, aquest delegués les tasques judicials en el Tribunal de la Rota.¹⁹⁹ També és cert que, en altres casos, el papa podia optar per designar un jutge delegat perquè investigués i sentenciés la causa.²⁰⁰ Això no obstant, la presència d'aquesta figura a Lleida durant el pontificat d'Antoni Cerdà no fou gens habitual.

Un dels primers oficials del bisbe va ser Francesc d'Ossó, que era llicenciat en Cànon.²⁰¹ Això no obstant, la persona que va ocupar més temps aquest càrrec durant l'episcopat d'Antoni Cerdà fou Francesc de Roda. Aquest era doctor en ambdós Drets i, amb el temps, va ser promocionat al priorat de l'església major de Santa Maria de Montsó i a una canongia a la catedral de Tarragona.²⁰² La seva designació com a oficial del bisbe va tenir lloc el 15 de febrer de 1451, data en la qual el Capítol executà el contingut d'una carta remesa pel cardenal Antoni Cerdà.²⁰³ En alguna ocasió es documenta un oficial del bisbe diferent, com va ser el cas del canonge Vicenç Sopiera, que és esmentat com a oficial de Lleida pel papa Pius II.²⁰⁴ Això no obstant, no era

¹⁹⁶ El 30 de setembre de 1454 el Capítol resolgué l'absolució de Joan de la Ray *sub certis condicionibus*. ACL, AC_0050, f. 190r.

¹⁹⁷ L'oficial del bisbe podia imposar penes criminals, sobretot de presó. Un altre tipus de penes eren les eclesiàstiques, que afectaven l'àmbit espiritual. La imposició de penes eclesiàstiques no era reservada a l'oficial del bisbe, sinó que també altres clergues podien aplicar-les. Així doncs, el 17 de gener de 1453 el canonge Garcia de Vallterra, en virtut del seu càrrec de vicari general, concedí al canonge Andreu Rafart, col·lector de la fàbrica de les esglésies de la diòcesi, la facultat de poder imposar penes eclesiàstiques, així com d'aixecar-les, en l'exercici del seu ofici. ACL, AC_0050, f. 125v.

¹⁹⁸ DÍAZ IBÁÑEZ, Jorge. «Jurisdicción episcopal y violencia en el clero diocesano burgalés durante el siglo XV», *Hispania Sacra*, 67/135 (2015), pp. 171-172.

¹⁹⁹ Sobre aquesta institució, vegeu l'apartat 2.5 del capítol V.

²⁰⁰ MÜLLER, Harald. «The Omnipresent Pope: Legates and Judges Delegate», a Sisson, Keith; Larson, Atria A. (eds.). *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Brill, Leiden, 2016, pp. 210-219.

²⁰¹ ACL, AC_0049, f. 141r.

²⁰² ACL, P6A_M3_P2_C04, f. 149r; i ACL, P7_M1_P5_C06, sn, respectivament.

²⁰³ El contingut de la carta no va ser transcrit, però un breu títol marginal indica que l'afer tractat en aquella sessió capitular va ser *Admissio domini Francisci de Roda, officiali*. ACL, AC_0050, f. 5v.

²⁰⁴ ASV, Reg. Vat., 478, f. 52v.

habitual que un capitular exercís les funcions d'oficial episcopal, i, exceptuant Sopiera, no s'ha trobat cap altre canonge ocupant aquest càrrec en un període diferent del de seu vacant.

En cas d'absència de l'oficial del bisbe, les seves funcions eren assumides per un vicegerent —a vegades denominat gerent o regent—. Es tracta d'una figura poc documentada, ja que, a diferència del vicari general, la mobilitat de l'oficial del bisbe era més reduïda. Això no obstant, es coneixen dos vicegerents de Francesc de Roda, els dos per a l'any 1457: Bernat Roig, doctor en Cànons —que exercia com a vicegerent el mes de març de 1457—²⁰⁵ i Guillem Siscar, doctor en ambdós Drets —que ocupà el càrrec entre els mesos d'agost i desembre del mateix any—. ²⁰⁶ Com en el cas dels oficials, s'ha de remarcar la tinença d'un títol universitari de la Facultat de Drets.

L'oficial del bisbe no actuava en solitari. Més aviat al contrari, era freqüent que comptés amb alguns eclesiàstics que l'assessoressin en l'exercici de les seves funcions. Aquests clergues eren escollits pel Capítol catedralici i per altres membres de l'Església de Lleida. Per exemple, el 9 de setembre de 1452 es va dur a terme una sessió capitular que va comptar amb l'assistència dels canonges, de l'oficial del bisbe —aleshores Francesc de Roda— i de quatre representants del clergat lleidatà: Francesc d'Ossó, Joan Fonoll, Francesc Morelló i Pau Cardona. Durant la reunió, el canonge Francesc Miquel i el prevere Francesc d'Ossó varen ser elegits representants de l'Església de Lleida a la Cúria de l'Oficial del Bisbe. Això implicava, doncs, que els dos elegits havien de participar, juntament amb Francesc de Roda, en totes les causes civils o criminals que s'incoessin contra persones de qualsevol condició —canonges, beneficiats o laics— i que afectessin els membres de l'Església de Lleida.²⁰⁷

Per altra banda, si l'oficial del bisbe no es podia encarregar personalment d'un afer, podia recórrer a un procurador. Aquest, a diferència del vicegerent, exercia la representació de forma puntual. Finalment, l'oficial del bisbe també podia optar per remetre una carta amb l'objectiu de notificar alguna resolució a la part corresponent. Així ho va fer, per exemple, el 29 de juliol de 1458, quan Francesc de Roda envià una

²⁰⁵ ACL, AC_0051, f. 22r. Bernat Roig fou presentat al benefici de Sant Marçal, instituït en la capella del Palau Episcopal, el 28 de juny de 1452. En aquell moment, només havia obtingut la llicenciatura en Cànons. ACL, AC_0050, f. 85r. En una permuta duta a terme un any després, Bernat Roig ja apareix com a doctor en Cànons. ACL, AC_0050, f. 149v.

²⁰⁶ ACL, AC_0051, ff. 35v i 47v.

²⁰⁷ ACL, AC_0050, f. 98v.

lletra al Capítol mitjançant Pere Soler, vicari de Verdú, per notificar-los la seva resolució sobre la provisió d'un benefici.²⁰⁸

Un cas especial era la incoació d'un procés contra un canonge de Lleida. Ja s'ha comentat que els prebendats estaven subjectes al fur episcopal. Això no obstant, la jurisdicció que afectava els canonges —fins i tot aquella referent a les absolucions— era mixta entre el bisbe i el Capítol.²⁰⁹ En conseqüència, les actuacions que afectessin un canonge havien de ser controlades per la institució canonical.²¹⁰ Així doncs, l'oficial del bisbe havia de comptar necessàriament amb un o dos prebendats adjunts per instruir una causa que investigava un membre del Capítol. Aquesta pràctica, tot i que apareix referida sempre amb un caràcter consuetudinari,²¹¹ sembla que fou reconeguda per una butlla atorgada pel papa Benet XIII d'Avinyó el 21 de desembre de 1408, que, al seu torn, confirmava la concòrdia signada entre el bisbe i el Capítol de Lleida el 27 d'octubre anterior.²¹² El més habitual va ser que es designés un únic canonge per a cada causa. Ara bé, també hi ha casos d'un mateix canonge que exercí com a adjunt en més d'un procés. Per exemple, el 18 de juliol de 1451 Francesc de Roda, oficial del bisbe, va comunicar al Capítol que volia investigar dos canonges: Francesc Miquel —arran d'haver portat amb ell una dona casada—,²¹³ i Bernat Cabrero —per la qüestió de la

²⁰⁸ ACL, AC_0051, f. 72r. Tot i que la carta no està transcrita ni se n'indica l'assumpte, el Capítol designà dos canonges —Andreu Rafart i Antoni Rotllan— perquè executessin les ordres. Aquests dos canonges accediren primer al cor i després a la capella *ubi dictum beneficium institutum et fundatum existit*.

²⁰⁹ ACL, AC_0050, f. 46v: *Scientes et attendentes etiam quod iuridictio \inquirendi/, puniendi, absolvendi et dissimendi in quantum tangit ad canonicos Ilerdensis est mixta [ratllat: in quantum tangit] inter ipsum dominum episcopum et dictum Capitulum vigore cujusdam privilegii apostolici, quos dictum Capitulum habet et tenet ipse dominis episcopis salva reverencia sue de non potet puniren ec absolvere \ipsos canonicos/ sine adjuncto seu adjunctis \canonicis/ ei aut suis officiis ac vicariis datis et assignatis per dictum Capitulum*.

²¹⁰ El Capítol i l'oficial del bisbe també entenien conjuntament de la jurisdicció criminal del castell i lloc d'Aspa, un «poble castral del bisbe». BOLÒS I MASCLANS, Jordi de; PIQUÉ I BADIA, Joan Ramon. «Les parròquies. Centres espirituals...», p. 128. A vegades es donaren algunes diferències entre els canonges i el prelat. Per exemple, el 1454 el Capítol hagué d'enviar l'ardiaca de Terrantona a Aspa per tractar amb els representants del bisbe, que no comptaven amb la institució canonical a l'hora de jutjar les causes criminals. ACL, AC_0050, f. 170v.

²¹¹ ACL, AC_0050, f. 96r: (...) *petebat adjunctum unum vel duos canonicos prout est consuetudo*.

²¹² ACL, P1_M5_P4_C02, sn, sf: (...) *Quod quotiescunque, et qualitercunque contingerit procedi contra Capitulum (...), dictus Dominus Episcopus, et Capitulum, seu assignandus, vel assignandi ab eo sint conjudices, qui simul procedant (...)*. Una menció al privilegi es pot trobar a ACL, AC_0049, f. 138v: (...) *petiit adjunctum aliquem canonicum vigore privilegii ipsorum dominorum canonicorum*.

²¹³ ACL, AC_0050, f. 30v: (...) *Volentes facere inquisitionem et processum contra honorabilem Franciscum Miquel, canonicum Ilerdensis, qui ut asseritur duxit secum et abstraxit a civitatis Ilerdensis quandam mulierem conjugata*.

«terra dels Santcliment»—. ²¹⁴ A aquest efecte, l'oficial del bisbe demanà al Capítol que li adjuntés els canonges necessaris per poder dur a terme el procés judicial. La institució canonical es va limitar a elegir-ne només un, Ramon Gener, però també va encarregar al beneficiat Pere Mercer que recopilés tota la documentació que es generés arran de la investigació. ²¹⁵ L'elecció de dos canonges adjunts per a un únic procés, si bé minoritari, no es pot considerar, tampoc, excepcional. ²¹⁶ L'objectiu, en tot cas, era que els processos relatius a canonges fossin instruïts sempre per un agent episcopal i un altre canonical.

La presència d'aquests canonges adjunts en els processos judicials era un requisit perquè aquests es poguessin dur a terme, el que implicava, per tant, que havien de ser sol·licitats amb anterioritat a la incoació d'aquells. Aquesta disposició també afectava procediments com els registres efectuats a les residències particulars dels prebendats per cercar-hi fugitius —com féu Francesc de Roda a la casa del precentor Blai Ram el 1455— ²¹⁷ o altres inspeccions necessàries —per exemple, per recuperar un falcó que don Ramon de Cardona havia perdut i que se sospitava que s'havia amagat dins la casa d'un canonge—: ²¹⁸ sempre hagueren de ser sol·licitats prèviament al Capítol, que hagué de designar-hi un adjunt. Així doncs, el 4 d'abril de 1450 Francesc d'Ossó, oficial del bisbe, demanà que se li concedís un adjunt per investigar el canonge Francesc Miquel; quan l'obtingué, es dirigí directament amb aquell a efectuar un registre a la casa del prebendat. ²¹⁹ També la lectura de les comunicacions dels canonges hagueren de ser autoritzades prèviament pel Capítol. Així, el 31 d'agost de 1457 el vicegerent Guillem Siscar va demanar un adjunt per investigar l'ardiaca major, Blai Claver, a causa d'uns articles que havia llegit en el Capítol; els canonges li adjuntaren Joan Rabins i Berenguer de Sos, als quals atorgaren també la facultat de poder intervenir en el procés judicial. ²²⁰

Atenent que la presència d'un canonge adjunt a l'oficial del bisbe era imprescindible per poder instruir un procés judicial, el Capítol catedralici —en el cas de tenir indicis o sentir rumors d'una investigació— es podia avançar a la petició del càrrec

²¹⁴ Sobre aquestes terres, vegeu més avall en aquest mateix capítol.

²¹⁵ ACL, AC_0050, f. 30v.

²¹⁶ Per exemple, els canonges adjunts per investigar Miquel Peris el 1457 varen ser Garcia de Vallterra i Gabriel Cerdà. ACL, AC_0051, f. 26r.

²¹⁷ ACL, AC_0050, f. 217v.

²¹⁸ ACL, AC_0051, f. 20r.

²¹⁹ ACL, AC_0049, f. 138v.

²²⁰ ACL, AC_0051, ff. 35v i 36r.

episcopal i designar els canonges que se li adjuntarien en el cas que s'arribés a incoar una causa judicial. Per exemple, el 24 de maig de 1457 el Capítol va tenir notícia que s'havia interposat una denúncia contra el canonge Miquel Peris, tot i que n'ignoraven l'instigador. Això no obstant, els prebendats eren conscients que l'oficial del bisbe hauria de requerir informació, de manera que designaren els canonges Garcia de Vallterra i Gabriel Cerdà com a adjunts.²²¹ Un cas similar s'havia donat ja el 18 d'agost de 1451, quan els canonges Joan de Setcastella i Vicenç Sopiera varen ser designats adjunts a l'oficial del bisbe per *si casus contigerit*.²²²

Sigui com sigui, el Capítol de Lleida sempre va vetllar per l'observança d'aquest privilegi. El 15 de març de 1458 es va denunciar que l'oficial del bisbe instruïa una causa contra l'ardiaca major, Blai Claver, sense comptar amb cap adjunt designat pels canonges, per tant *contra formam, tenorem, usum et praticam privilegiorum concessorum dicto honorabili Capitulo*. En conseqüència, s'acordà consultar l'advocat capitular per determinar si l'actuació de la Cúria Episcopal era correcta.²²³ És possible que els dubtes del Capítol es deguessin a la recepció de la notícia que el papa havia atorgat noves prerrogatives al bisbe de Lleida. De fet, el 3 de febrer de 1458 el pontífex havia concedit que el prelat pogués exercir la seva jurisdicció sobre els integrants del Capítol mitjançant la derogació dels privilegis i consuetuds que la limitaven.²²⁴

Si bé, com s'ha pogut veure, les actuacions de l'oficial del bisbe contra els canonges eren les ordinàries per a les investigacions criminals, també és cert que els prebendats gaudien de millors condicions que altres acusats. Aquest fet es pot exemplificar en el cas de l'arrest del canonge Francesc Miquel. El 4 d'abril de 1450 l'oficial del bisbe —aleshores Francesc d'Ossó— va iniciar una investigació a aquest

²²¹ A part de la notícia de la denúncia, el canonge Miquel Peris havia rebut un missatge de desafiament, en aquest cas d'una persona identificada: «Mossèn Miquell Periç, canonge de la Seu, per quant conegau que les coses mal fetes no resten inpovides(?). E que ab tractes e manyes voleu enugar la gent per moltes vies, jo Miquell Bernat de Tamarit per altra via vos vul do/nar vostre mereximent perquè vos guardau de mi, car en persona he en béns vos entén a dabnifficar e fer dabnifficar, axí passats cinch jorns de huy qui's comte a XXII de mayg que los presents deseximents vos són mesos a la porta de casa vostra. E perquè no's pogués allegar ignoràntia, són mesos al peu del Romeu de la present ciutat de Leyda, que jo satisfaré talment a la honor mia e de mos amichs e de aquells per qui entench a fer los quals vos enugats haveu, que vós restareu castigat e vostres mals fets he tractes punits. Fets en la dita ciutat en la damunt dita jornada, any MCCCCCL set.» ACL, AC_0051, ff. 26r-v. També VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XVII...*, pp. 41-42.

²²² ACL, AC_0050, f. 34r.

²²³ ACL, AC_0051, f. 58v.

²²⁴ ASV, Reg. Vat., 450, ff. 240v-241v; RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 3 (1927), p. 241.

canonge, que havia estat inculpat d'alguns delictes. Una vegada aconseguit un canonge adjunt —Garcia de Vallterra—, l'oficial del bisbe, després de registrar-ne la residència, conduí el prebendat Francesc Miquel a la Canonja. A causa de la proximitat de la celebració de la Pasqua de Resurrecció, la investigació es va haver de suspendre. Això no obstant, l'oficial del bisbe i el Capítol acordaren arrestar el canonge Miquel en el recinte catedralici, en l'espai que incloïa la catedral, el claustre i el deganat, però amb la gràcia especial de poder-ne sortir prèvia autorització de Francesc d'Ossó i de la institució canonical. L'endemà, els límits de la zona d'arrest del canonge Miquel s'ampliaren a tot el barri de la Suda, demarcat pels murs que vorejaven aquesta part de la ciutat.²²⁵

El Capítol, per altra banda, també podia intervenir en altres casos instruïts per la Cúria Episcopal. Aquesta prerrogativa era aplicable sempre que considerés que hi tenia un cert interès, encara que el processat no fos un canonge. Així, per exemple, el 29 d'abril de 1451 el Capítol disposà que el síndic capitular, Martí Benuç, participés en la instrucció d'un cas juntament amb el fisc del bisbe de Lleida (*fischo reverendissimi domini episcopi Ilerdensis*). El procés afectava uns homes que havien estat detinguts perquè volien danyar d'alguna manera no especificada el beneficiat Jaume Forner. Darrere la temptativa hi havia el rector de l'Estudi General, que instigà els detinguts.²²⁶ A causa del caràcter eclesiàstic de la víctima, correspongué a l'oficial del bisbe la incoació del procediment judicial, però els canonges, malgrat que Jaume Forner no era membre del Capítol, també volgueren ser-hi presents a través del seu síndic.

La capacitat judicial del bisbe va topar molt sovint amb la jurisdicció municipal i reial. La Cúria Episcopal tendia a exigir la instrucció de qualsevol procés incoat contra un eclesiàstic. La justícia secular, per la seva banda, intentava resistir-se a aquesta pretensió. Un dels exemples més il·lustratius en aquest sentit va ser el conegut cas de l'estudiant Jaume Mas, que va tenir lloc el dia 11 de juny de 1456.²²⁷ A causa de la condició eclesiàstica del reu, va ser entregat a Manuel de Montsuar, però aquest va

²²⁵ ACL, AC_0049, f. 138v. El 4 de maig de 1450, Francesc d'Ossó va absoldre el canonge Francesc Miquel. ACL, AC_0049, f. 141r.

²²⁶ ACL, AC_0050, f. 14v.

²²⁷ Jaume Mas i el seu servent, Antoni Espills, feriren un altre jove a l'interior de l'església de Sant Joan. Els agressors, perseguits pels paers, el sotsveguer i altres oficials reials, aconseguiren refugiar-se a la casa del beneficiat Jaume Florensa, situada en el carrer de Bonaire. En el moment de la detenció, alguns estudiants del col·legi de l'Assumpció acudiren a auxiliar els seus companys, als quals s'afegiren altres universitaris armats. La intervenció de Manuel de Montsuar va permetre acabar la baralla. LLADONOSA I PUJOL, Josep. «La zona universitària de Lérida...», pp. 17-19.

demanar als paers que li permetessin tenir pres l'estudiant a les presons de la ciutat. Això no obstant, Francesc de Roda, oficial del bisbe de Lleida, va exigir que Jaume Mas li fos entregat i emeté un entredit contra les autoritats municipals i reials. Aleshores, aquestes denunciaren les «resistència e invasió fetes e comeses per lo [ratllat: dit] oficial del senyor bisbe [ratllat: de Leyda], canonges e estudiants, segons conste clarament per la enquesta o procés que se n'apporte» davant Joan de Navarra, lloctinent general de la Corona d'Aragó. Aquest, aleshores, va manar a l'oficial del bisbe que aixequés l'entredit, sota amenaça que la ciutat «levàs les temporalitats al bisbe». Francesc de Roda no va cancel·lar la pena eclesiàstica, sinó que, simplement, la va suspendre fins al mes d'agost següent. Aquest fet va irritar els paers: el 26 de juny de 1456 acordaren sol·licitar a Joan de Navarra el segrest de les temporalitats a la Mensa Episcopal i enviar sengles cartes explicatives al rei Alfons el Magnànim i al bisbe Antoni Cerdà.²²⁸ El cert és que la controvèrsia entre les autoritats municipals i l'oficial del bisbe es va allargar durant alguns mesos, i es va agreujar amb la fuga de Jaume Mas la mitjanit del 13 de juliol.²²⁹ Sigui com sigui, Antoni Cerdà acabà per concedir l'absolució a les autoritats de Lleida.²³⁰

A més de les funcions pròpiament judicials, l'oficial del bisbe també podia exercir altres competències. Així doncs, en una ocasió es troba aquest ofici essent dipositari d'una resignació: el canonge Bernat Cabrero renuncià davant d'ell a la tasca de regent i administrador dels castells de Sunyer i d'Alfés, que eren controlats pel Capítol.²³¹ A part, l'oficial del bisbe duia a terme qualsevol altra empresa que li fos encomanada. Per exemple, el 1457 es va encarregar a Francesc de Roda que dugués a terme la visita pastoral a l'Església de Lleida, que no es realitzava des de feia quatre anys. De la mateixa manera que ho havia fet Nicolau Muñoz el 1453 —quan havia passat a Lleida com a vicari general per dur a terme algunes tasques específiques, entre les quals les visites pastorals—, Francesc de Roda va sol·licitar al Capítol que elegís alguns canonges perquè exercissin com a adjunts en aquella funció i, per tant,

²²⁸ AML, Consells particulars, 366, ff. 55r-61r; LLADONOSA I PUJOL, Josep. «La zona universitària de Lérida...», pp. 17-19; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 636.

²²⁹ AML, Consells particulars, 366, f. 67r.

²³⁰ AML, Consells particulars, 366, sf. [Full solt inicial]: «(...) E així matex maneu al dit notari vostre me don tratat de la absolució e levament que vós [ratllat: fets] \avíeu a fer/ hir (?) dels dits entredits e vets (...).»

²³¹ ACL, AC_0050, f. 82r.

l'auxiliessin i ajudessin en la comesa. La institució canonical escollí el precentor Blai Ram i els canonges Montserrat Botella, Joan Rabins i Vicenç Sopiera.²³²

Vinculada a la Cúria del Bisbe es trobava l'Escrivania Episcopal, l'organisme encarregat de l'expedició de la documentació emesa pels oficials diocesans. La pràctica habitual consistí en l'arrendament d'aquesta escrivania a un particular. Per exemple, entre 1453 i 1455 la tenia arrendada el notari Pere Teixidor.²³³ L'Escrivania tenia algunes funcions de caràcter judicial —probablement, la fixació per escrit dels plets—, ja que el 20 de setembre de 1453 el Capítol va acordar que es procedís a realitzar els pagaments de les quantitats que, en concepte de processos instruits, es devien a la cúria d'aquesta institució.²³⁴

També estaven vinculades a la Cúria Episcopal les presons, que es trobaven en el recinte del Palau Episcopal.²³⁵ Aquelles es destinaven a la custòdia dels acusats durant el procés i a l'aplicació de la pena en cas de ser considerats culpables. Bona part dels seus interns varen ser estudiants de l'Estudi General de Lleida, molts dels quals eren clergues i, per tant, estaven sotmesos a la jurisdicció episcopal.²³⁶ Malgrat que la titularitat d'aquestes fos del bisbe, sembla que el Capítol catedralici també en podia fer ús per custodiar-hi els seus propis detinguts. Així sembla demostrar-ho la petició realitzada el 27 de novembre de 1449 pel draper i mercader Ramon Cerveró, en indicar

²³² ACL, AC_0051, f. 33v. A excepció de Botella, tots els altres electes ja havien exercit la mateixa tasca durant les visites de Nicolau Muñoz el 1453.

²³³ ACL, P6A_M3_P2_C04, f. 56r. Les referències a l'escrivania del bisbe són molt escasses en la documentació conservada.

²³⁴ ACL, AC_0050, f. 160r.

²³⁵ Hi ha algunes discrepàncies entre els autors. Esteve i Perendreu assegura que les presons es trobaven en una torre del Palau Episcopal, davant la porta de l'Anunciata. ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El régimen jurídico del Estudio General de Lleida (s. XIII-XVIII)*. Pagès editors, Lleida, 1992, p. 87. Lladonosa, en canvi, indica que es trobaven més al nord, després de la casa de la Cúria de l'Oficial del Bisbe —aquesta situada davant l'absis de la capella de Colom de la Seu Vella—. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places...*, p. 682.

²³⁶ JULIÀ VIÑAMATA, José Ramón. «El Estudio General de Lérida a finales del siglo XIV: las reformas de Martín el Humano», a *Miscel·lània. Homenatge a Josep Lladonosa*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1992, p. 326, nota 7. Sovint s'ha considerat que la justícia episcopal era molt laxa. Aquesta lassitud fou especialment important a Lleida, una ciutat universitària. Bona part dels estudiants s'integrava en la confraria de Sant Salvador, els membres de la qual, per privilegi, no podien passar més de tres dies a les presons episcopals. Així mateix, molts estudiants de l'Estudi General adquiriren la condició de clergue simple tonsurat, el que els permetia sotmetre's a l'oficial del bisbe i fugir de la més rigorosa justícia del veguer. LLADONOSA I PUJOL, Josep. «La zona universitària de Lérida...», p. 20; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Anecdotari de l'Estudi General...*, p. 47.

que *honorabilem Capitulum tenet in captione Palatii Episcopali* Pere Aymar, batlle de Toló.²³⁷

Malgrat aquesta estructura jurisdiccional, una pràctica comuna en la resolució de controvèrsies durant l'Edat Mitjana va ser la signatura de concòrdies com a resultat de l'acció de dos àrbitres designats per les parts. El bisbe Antoni Cerdà va recórrer a aquest procediment en alguna ocasió. Així, el 16 d'agost de 1453, l'ardiaca major Blai Claver i el canonge Joan Rabins —que va renunciar-hi i fou substituït per Ramon Rossell el 20 d'agost— varen ser elegits comissaris per intentar arribar a una concòrdia entre el prelat i fra Bernat de Bardají, que mantenien una disputa referent a l'abadia de Sant Victorià d'Assan.²³⁸ Malauradament, la documentació consultada no ha aportat cap evidència sobre si s'arribà a cap conclusió satisfactòria per a les parts.

Les qüestions judicials que es varen haver d'abordar des de la Cúria de l'Oficial del Bisbe varen ser nombroses i variades. Això no obstant, els plets i litigis que es varen moure de forma més habitual durant l'episcopat d'Antoni Cerdà varen ser els que versaven sobre la provisió de beneficis eclesiàstics. Els exemples de discrepàncies en les concessions de les prebendes són molt abundants.²³⁹ Si el Capítol no era capaç de resoldre el conflicte —ja fos per igualtat de drets entre els candidats, ja fos per desacords entre els mateixos canonges—, remetia el cas a la Cúria Episcopal: l'oficial del bisbe o el seu vicegerent fixava un termini —sovint tres dies— perquè li fos presentada la documentació pertinent i, en funció d'aquesta, atorgava la prebenda a qui considerava que en tenia més dret.²⁴⁰ Així doncs, el 4 de novembre de 1451 Guillem Móra, patró del benefici de Sant Llätzer —ubicat a la capella de Santa Maria de les Neus de la Seu de Lleida—, va voler conferir al prevere Arnau Figuera aquell benefici.²⁴¹ A aquest efecte, va sol·licitar al Capítol l'admissió de Figuera a la prebenda.

²³⁷ ACL, AC_0049, f. 119r.

²³⁸ ACL, AC_0050, f. 157r. Tampoc no es coneix el motiu de la controvèrsia, si bé és fàcilment deduïble que versaria sobre qüestions de rendes sobre el monestir de Sant Victorià d'Assan. El 1454 Antoni Cerdà era abat comendatari d'aquest cenobi, mentre Bernat de Bardají —o «Bardaxí»— ho havia estat anteriorment, entre 1423 i 1433. ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. *Catàleg dels monestirs catalans...*, p. 26.

²³⁹ Alguns d'aquests casos es recullen a CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios en la catedral de Lleida durante el episcopado de Antoni Cerdà (1449-1459)», *Hispania Sacra* (en premsa).

²⁴⁰ Un exemple d'aquesta actuació fou la provisió de la porció de la capella de Sant Nicolau, vacant per mort de Francesc d'Ossó, el 1457. Gabriel Guillem, Nicolau Vicens i Bernat Ferrer hi aspiraren. El 25 de juny la prebenda va ser concedida a Gabriel Guillem després de la intervenció de l'oficial del bisbe. ACL, 51, ff. 29r-30v.

²⁴¹ El 3 d'agost de 1450 Nicolau Claverol havia accedit al benefici de Sant Llätzer per permuta amb Pere Barruscha, que ostentava el benefici de Sant Onofre a l'església de Sant Joan. ACL, AC_0048, ff. 150v-151r.

Però els canonges advertiren que, alguns dies abans, un altre candidat ja havia estat proposat per al mateix benefici. Davant aquest fet, el Capítol va apel·lar a una antiga consuetud de l'Església de Lleida, segons la qual la provisió d'un benefici havia de ser remesa a la Cúria Episcopal si hi havia dos o més aspirants a ostentar-lo, amb l'objectiu que fos la justícia episcopal la que determinés quin dels pretendents hi tenia més dret.²⁴²

En casos excepcionals, però, les discrepàncies podien ser remeses directament al bisbe perquè dictaminés d'acord amb el seu parer. Així succeí el 16 de juny de 1459 en referència al benefici de l'Expectació del Part de Maria: el patró del benefici —el mercader mallorquí Antoni Sartre— va voler ratificar la permuta realitzada en la prebenda per Joan Castanesa a favor de Nicolau Castanesa, de manera que va presentar aquest darrer *si aliquomodo dictum beneficium vacat*. Ara bé, atenent que *alius se opposuit ad dictum beneficium*, el Capítol va considerar que la millor solució seria trametre el cas al *consistorio reverendissimi domini episcopi Ilerdensis*.²⁴³ Junt amb aquests casos més o menys ordinaris, Antoni Cerdà també va haver de fer front a altres qüestions més puntuals. Per exemple, el 12 de març de 1451 el Capítol va autoritzar el canonge Joan de Setcastella —aleshores vicari general d'Antoni Cerdà— a enviar al cardenal totes les cartes oportunes i necessàries en les quals exposés la disputa entre els canonges Bernat Cabrero i Miquel Peris i els beneficiats de Sant Antoni.²⁴⁴ Evidentment, el Capítol esperava que el bisbe Cerdà emetés una resolució sobre aquella qüestió. En darrer lloc, les causes mogudes en motiu de beneficis eclesiàstics també es podien remetre a la Cúria Romana —generalment, per apel·lació d'una de les parts o incapacitat de decisió per part de la Cúria Episcopal—, de manera que l'òrgan pontifici era el que resolvia en darrera instància.²⁴⁵

En tot cas, un dels principals afers judicials que arribaren fins al bisbe va ser la complexa qüestió de les absolucions i remissions dels delictes comesos pels canonges i beneficiats de l'Església de Lleida. Com ja s'ha indicat, el 21 d'abril de 1449, una vegada declarat l'estat de seu vacant, el Capítol lleidatà va concedir perdonar les faltes dels eclesiàstics de la diòcesi. Només el degà, Pere Pelegrí, i el canonge Garcia de Vallterra s'hi varen oposar, ja que consideraven que aquell acord no podia ser pres des

²⁴² ACL, AC_0050, ff. 45v-46r. La pràctica habitual en altres llocs, en canvi, era que, en igualtat de drets, el Capítol escollia l'aspirant que més li convenia. NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, p. 72.

²⁴³ ACL, AC_0051, f. 97r.

²⁴⁴ ACL, AC_0050, f. 8r.

²⁴⁵ Per exemple, ASV, Reg. Vat., 424, ff. 76r-77v.

del moment en què afectava els recursos de la Mensa Episcopal. Així doncs, segons el degà, era necessari esperar el nomenament d'un nou bisbe titular per absoldre els crims dels canonges i dels beneficiats.²⁴⁶

Pocs mesos després, el 5 de setembre de 1449, es va tornar a tractar sobre aquesta mateixa qüestió. La sessió capitular va comptar amb l'assistència del degà Pere Pelegrí, del precentor Blai Ram, del sacrista Bernat Bosch i dels canonges Lluís Martorell, Joan de Setcastella, Montserrat Botella, Vicenç Sopiera, Ramon Gener i Andreu Rafart. La presidència va recaure en l'abat de Sant Joan de les Abadesses, Pere Calbó, que exercia les funcions de procurador i vicari general del bisbe Antoni Cerdà. La finalitat de la sessió era l'atorgament de la remissió dels crims comesos pels eclesiàstics de Lleida per part del vicari general i dels canonges Bernat Bosch i Montserrat Botella, que havien estat expressament elegits pel Capítol. Però l'abat Calbó —de la mateixa manera que Pere Pelegrí en el Capítol General del dia 21 d'abril anterior— va protestar, ja que considerava que l'absolució perjudicava la jurisdicció del bisbe, atenent que aquesta prerrogativa no era mixta entre les jurisdiccions episcopal i capitular. Això no obstant, la remissió dels crims, excessos i delictes comesos pels canonges fins a aquell moment va ser concedida.²⁴⁷ El bisbe Antoni Cerdà, en nom de qui s'atorgava el perdó general, va confirmar l'absolució general —excepte als heretges, simoníacs, conspiradors i usurers— mitjançant una carta enviada des de Roma el 28 d'agost de 1451.²⁴⁸

Tot i que semblava que la qüestió de la remissió dels crims ja havia quedat definitivament resolta el 1451, la sessió capitular de 28 de juny de 1453 va tornar a tractar aquell delicat afer. L'assemblea va ser presidida pel degà i vicari general de Lleida, Manuel de Montsuar, i hi assistí una nodrida representació dels canonges: Joan de Setcastella, Montserrat Botella, Bernat Seyfores, Joan Rabins, Francesc Miquel, Ramon de Cardona, Dalmau Sacirera, Miquel Peris, Garcia de Vallterra, Francesc Perpinyà, Vicenç Sopiera, Ramon Gener, Gabriel Cerdà, Andreu Rafart i Antoni Rotllan. Els presents tornaren a examinar el cas de les remissions i varen concloure que l'absolució dictada el 1449 no s'ajustava a dret. En conseqüència, el Capítol de 1453 va disposar que els canonges i beneficiats que s'havien acollit al perdó general *habent*

²⁴⁶ ACL, AC_0049, ff. 83v-84v i 85r-v.

²⁴⁷ ACL, AC_0049, f. 114v.

²⁴⁸ ACL, AC_0050, ff. 46v-47v. En foren testimonis el canonge Blai Ram, ardiaca de Terrantona, i el cambrer Joan de Capdevila.

predictam remissionem tanquam per non facta.²⁴⁹ Malgrat aquest contratemps, el 23 de juliol següent, el vicari general Nicolau Muñoz i l'ardiaca major Blai Claver absolgueren els canonges de tots els delictes civils o criminals que haguessin pogut cometre fins a aquell moment. Aquesta remissió —que es realitzava per l'autoritat del bisbe Cerdà— fou concedida en compliment d'una resolució del sínode general.²⁵⁰ L'únic canonge que no es va voler acollir a aquell perdó va ser Bernat Cabrero, *quem in predicta remissione exemptum expresse volverunt*.²⁵¹ D'aquesta manera, va finalitzar una qüestió que s'havia perllongat durant quatre anys.

2.5. L'economia del bisbe: la Mensa Episcopal

Juntament amb el govern de la diòcesi i a l'administració de la justícia sobre totes les persones que hi estaven vinculades, hi havia un tercer òrgan que s'encarregava de la gestió dels recursos econòmics dels quals podia disposar el bisbe: la Mensa Episcopal. Aquest concepte engloba tot el conjunt de béns, dominis, drets i rendes que pertanyien al prelat —de la mateixa manera que la Mensa Capitular es refereix al conjunt de béns, dominis, drets i rendes del Capítol—. ²⁵² Com la resta de bisbats, la diòcesi de Lleida també comptava amb la seva pròpia Mensa Episcopal. Malauradament, la documentació referent a aquesta s'ha perdut, de manera que només és possible reconstruir-la de forma parcial a partir de referències indirectes. Les fonts conservades permeten afirmar que la Mensa Episcopal es finançava a partir de les exaccions que extreia d'una sèrie de llocs i castells sobre els quals tenia jurisdicció, com Pomar, Conchel, Gil, Fonts o Aguilaniu. El 6 de juny de 1449 el rector de Conchel, Bartomeu Morell, va ser designat procurador a Pomar, Conchel i Gil; la seva principal tasca era la percepció de les rendes corresponents.²⁵³

²⁴⁹ ACL, AC_0050, f. 149v. Foren testimonis de l'acord els preveres Bernat Roig —doctor en Cànon— i Francesc Pons —doctor en Lleis—.

²⁵⁰ Sobre aquest sínode, vegeu l'apartat 2.7, més avall en aquest mateix capítol.

²⁵¹ ACL, AC_0050, ff. 154r-155r.

²⁵² Malgrat la seva importància econòmica, els estudis sobre menses episcopals són escassos. Cal destacar el treball de PARDO I SABARTÉS, Maria. *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*. Fundació Noguera, Barcelona, 1994.

²⁵³ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf: *Dicta die, prefatus reverendus dominus abbas et procurator* [Pere Calbó] *constituit procuratorem in locis de Pomar, Gil e Conchell discretum Bartholomeum de Moriello, presbiterum, rectorem dicto loci de Conchell, ad petendum, exigendum et recipiendum et conservandum omnia jura redditusque omnes et emolumenta dicto reverendissimo domino cardinali, episcopo* [Antoni Cerdà] (...).

A diferència del govern de la diòcesi i de l'administració de justícia, no sembla que la gestió econòmica comptés amb un comissionat específic, sinó que aquesta tasca era exercida conjuntament pel vicari general i l'oficial del bisbe. Tot i això, el prelat també podia nomenar un procurador que es dediqués, sobretot, als afers econòmics, de la mateixa manera que actuava el Capítol catedralici a l'hora de gestionar la Mensa Capitular.²⁵⁴ Durant l'episcopat d'Antoni Cerdà es documenten diferents procuradors que realitzaren accions pecuniàries, com Jordi Bardají —bisbe de Tarassona, protonotari apostòlic i procurador del bisbe Cerdà el 1450—²⁵⁵ o l'honorable Gabriel Fraga —que realitzà un pagament de dos-cents sous en nom del bisbe Cerdà el 1456—.²⁵⁶ En tot cas, Antoni Cerdà havia de comptar amb una persona de confiança a Lleida que s'encarregués de la recaptació de les rendes diocesanes, així com de les porcions canòniques a les quals el bisbe tenia dret, malgrat no residir mai en el seu bisbat. El 20 de desembre de 1449 —per tant, pocs mesos després de la presa de possessió com a titular de la diòcesi—, el prevere Nicolau Rossell, beneficiat de la seu de Lleida i sotsexecutor, en nom del procurador del bisbe, Antoni Pere Ferrer —prior de Santa Maria de Meià—, va presentar al Capítol una butlla expedida pel papa Nicolau V. En el document es disposava que Antoni Cerdà rebés les porcions canòniques a les quals tenia dret, malgrat la seva absència.²⁵⁷ Per tant, sembla que era el procurador del bisbe qui percebia aquests emoluments.

El bisbe i el Capítol mantingueren una important relació de caràcter econòmic. Així doncs, el prelat pagava determinades despeses que es produïen a la catedral. Per la seva banda, la Mensa Capitular abonava al titular de la diòcesi les porcions canòniques i les distribucions quotidianes que li corresponien, a més d'altres drets, com els

²⁵⁴ Per norma general, la catedral lleidatana comptava amb una sèrie de procuradors o col·lectors que s'encarregaven de la recaptació dels fruits i rèdits per diferents conceptes —aniversaris, vacants— i de la seva distribució entre les diferents persones que en tinguessin dret. Aquests procuradors solien ser beneficiats catedralicis, tot i que, en determinats casos, l'ofici de col·lector podia recaure en un canonge. Per exemple, Miquel Peris era col·lector de les vacants el dia 1 de setembre de 1449, dia en què reclamà el pagament de les vacants parroquials a una sèrie de deutors. ACL, P6A_M3_P2_C04, sf.

²⁵⁵ ACL, AC_0049, f. 147r; EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 251.

²⁵⁶ ADL, Fons Episcopal, Antoni Cerdà (1449-1459), sf. Gabriel Fraga ja consta com a procurador d'Antoni Cerdà el 1450. HERNANDO DELGADO, Josep. «El mercat de valors a Barcelona, 1440-1462. La presència de dos fors o preus dels canvis en els protestes de lletres de canvi impagades», *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 25 (2007), pp. 105 i 163, citat a MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social i paisatgístic a Mallorca (segles XIII-XVI). Una aproximació a partir de l'estudi de l'antic terme de Santa Margalida*. Universitat de les Illes Balears, tesi doctoral, Palma, 2017, p. 428, nota 1584.

²⁵⁷ ACL, AC_0049, f. 123r.

aniversaris o les vacants. Tot i que el pagament solia efectuar-se en moneda, a vegades es va optar per la remuneració en espècie. Així doncs, el juny de 1455 el Capítol va acordar que el pagament dels aniversaris es realitzés en blat, de manera que el bisbe i els canonges en rebessin un cafís, i els beneficiats, mig.²⁵⁸ Precisament, un dels elements claus en l'alimentació medieval era el cereal, ingredient bàsic a partir del qual s'elaborava el pa, que constituïa la base de la dieta quotidiana de la població cristiana.²⁵⁹ Per tant, amb motiu de determinades festivitats, celebracions o deixes pies, la Seu de Lleida procedia a repartir pa entre els pobres. El pagament d'aquests aliments podia ser a càrrec tant del bisbe com dels canonges. Per exemple, el 15 de febrer de 1451 el Capítol va acordar que es manés als procuradors dels aniversaris, de les almoines i de la fàbrica de la Seu que abonessin a Ramon Rossell, procurador del bisbe Cerdà, sis faneques de blat, a raó de dues faneques per administració. El concepte del pagament era la quantitat de pa que el procurador episcopal havia ordenat coure i que havia estat repartit entre els pobres durant la darrera processó general duta a terme a la catedral.²⁶⁰

Per altra banda, la vinculació econòmica entre el bisbe i el Capítol també es reflectia en una certa vigilància i control per part de la Cúria Episcopal. Així doncs, els canonges necessitaven comptar amb l'autorització diocesana abans de poder dur a terme determinades operacions de caràcter econòmic. Així succeí, per exemple, el 21 de maig de 1450: el vicari general, Joan de Setcastella, va haver de donar permís al Capítol per comprometre part dels rèdits d'un benefici catedralici al pagament d'un deute contret a les «terres dels Santcliment».²⁶¹ Per altra banda, la Cúria Episcopal també podia

²⁵⁸ El cafís de blat va ser pagat al bisbe pel procurador de l'obra de la Seu, no pel procurador dels aniversaris. ACL, AC_0050, f. 214v.

²⁵⁹ RIERA MELIS, Antoni; PÉREZ SAMPER, Maria Àngels; GRAS I CASANOVAS, Mercè. «El pan en las ciudades catalanas (siglos XIV-XVIII)», a CAVACIOCCHI, Simonetta (ed.). *Alimentazione e nutrizione, secc. XIII-XVIII*. Istituto Internazionale di Storia Economica «F. Datini, Prato», Le Mounier, Florència, 1997, pp. 285-300; RIERA MELIS, Antoni. «Els cereals als mercats catalans a la baixa Edat Mitjana», a SABATÉ I CURULL, Flocel (ed.). *El mercat. Un món de contactes i intercanvis*. Pagès editors, Lleida, 2014, pp. 119-139, especialment 119-121.

²⁶⁰ ACL, AC_0050, f. 5v.

²⁶¹ ACL, AC_0049, f. 143r-v. Les denominades «terres dels Santcliment» es trobaven entre Alcarràs i Montagut. La família Santcliment havia reunit un important patrimoni territorial al llarg dels segles XIII i XIV, però, des de finals del tres-cents, la decadència econòmica els obligà a vendre bona part de les seves terres per fer front als deutes contrets. El Capítol catedralici fou un dels principals creditors dels Santcliment, amb els quals mantingueren una relació molt tensa, que no acabà fins a l'excomunió de Joan i Bernat de Santcliment per Manuel de Montsuar el 1455. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, pp. 629-630; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Anecdotari de l'Estudi General...*, pp. 43-44; BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «Notícia sobre les "terres dels Sant Climent" de Lleida a la segona meitat del segle XV», a VICEDO RIU, Enric (ed.). *Medi, territori i història. Les transformacions territorials en el*

intervenir en diferents aspectes relacionats amb l'administració de les prepositures. Per exemple, el 15 de novembre de 1457 el Capítol va elegir l'ardiaca de Terrantona —Blai Ram— i els canonges Garcia de Vallterra i Vicenç Sopiera perquè tractessin sobre els fruits de la prepositura del mes d'octubre amb els procuradors i els vicaris generals del bisbe. Les conclusions d'aquella reunió s'havien de plasmar en un memorial que seria enviat al cardenal Cerdà a través del canonge Miquel Peris.²⁶² Poc abans, el 30 de maig, el Capítol va enviar el canonge Francesc Miquel a Alfages per investigar-hi, en nom del bisbe de Lleida i de la mateixa institució canonical —*nomine et vice domini episcopi et Capituli*—, si el canonge Bernat Cabrero dilapidava els fruits que percebia en aquest lloc i que s'havien de destinar al pagament de les pensions dels beneficiats de Sant Antoni.²⁶³

Sigui com sigui, les relacions entre la Cúria Episcopal i el Capítol en matèria econòmica no foren sempre amigables; ans al contrari, les discrepàncies se succeïren amb una certa freqüència. Ja durant els primers mesos de l'episcopat de Cerdà es donà un desacord sobre el pagament de dos mil florins d'or. Aquest afer fou tractat en el sínode general d'agost de 1449, que va designar tres síndics per negociar sobre la qüestió: el degà Pere Pelegrí i els canonges Joan de Setcastella i Montserrat Botella. El dia 20 de setembre següent es va presentar al Capítol catedralici l'acord al qual s'havia arribat amb l'abat Pere Calbó, aleshores procurador del bisbe de Lleida: els canonges prengueren dos mil florins d'or dels censals morts, que pagaren a Calbó. Aquest, al seu torn, considerà aquest import la primera part d'un pagament d'un total de quatre mil florins. En conseqüència, el Capítol es va comprometre a abonar els dos mil florins que restaven a partir dels rèdits que obtenia en virtut d'un arrendament.²⁶⁴

Per altra banda, també foren motiu de conflicte els retards en l'abonament dels pagaments als quals estava obligat el bisbe, com puguin ser els aniversaris de la catedral. La reiteració en aquests pacs va implicar que el prelat contragués un important deute amb la institució capitular. Sigui com sigui, Antoni Cerdà no va arribar a pagar-lo

món rural català occidental. Pagès editors, Lleida, 2004, pp. 73-80; FERRER I MALLOL, Maria Teresa. «Flix, un port fluvial blader per a Barcelona. La compra de la Baronia de Flix i La Palma l'any 1400», *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, 23-24 (2002-2003), pp. 465-507. La «qüestió dels Santcliment» va ser un afer del Capítol, de manera que el bisbe no s'hi va immiscir massa. En tot cas, sí que es va voler informar el prelat dels greuges comesos per aquella família. ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf: *Item, plateat certificare reverendissimum domino cardinalem de maximis tribulacionibus et vexationibus in quibus est nunc ista Ecclesia, quod ultra blada depredada et usurpata per los Senclimens (...)*.

²⁶² ACL, AC_0051, f. 42r.

²⁶³ ACL, AC_0051, f. 27r.

²⁶⁴ ACL, AC_0049, ff. 109v-110r.

en vida: el 7 de desembre de 1459, quan ja feia prop de tres mesos que el prelat era mort, el Capítol va arribar a un acord amb el canonge Miquel Peris —que havia estat el darrer procurador del cardenal Cerdà— per procedir a abonar el deute que aquell havia contret amb l'administració dels aniversaris, el que va suposar el pagament de trenta-quatre lliures.²⁶⁵

Però els problemes no es donaren només entre el bisbe i el Capítol, sinó també amb òrgans externs a l'Església de Lleida. Un dels exemples més destacats en aquest sentit fou la confrontació amb la Paeria. La principal institució municipal pretenia que els eclesiàstics contribuïssin a les nombroses despeses de la ciutat. El 6 de febrer de 1454 els paers exposaren al Capítol la seva intenció de fixar un impost d'un diner per lliura de carn amb l'objectiu de recaptar els recursos necessaris per dur a terme les obres de reparació de les muralles, que amenaçaven ruïna. El municipi pretenia que tot el clergat de la ciutat i de la diòcesi també estigués subjecte al nou tribut.²⁶⁶ Atenent la importància d'aquest afer, el Capítol va acordar convocar una reunió amb els altres representants de l'Església de Lleida.²⁶⁷ El 22 de març següent va tenir lloc l'esmentada trobada, a la qual assistiren els vicaris generals —Nicolau Muñoz i Pere Bosch— i l'oficial —Francesc de Roda— del bisbe Antoni Cerdà, els canonges i els beneficiats de la Seu. Els reunits acordaren satisfer el nou impost, ja que eren conscients de l'important servei que la muralla ofería a tota la ciutat i al clergat que hi residia.²⁶⁸ Això no obstant, també fixaren una sèrie de condicions, que comunicaren a la Paeria el dia següent a través dels canonges Joan de Setcastella i Garcia de Vallterra. Les clàusules que establiren foren que el pagament d'un diner per lliura de carn no podria servir com a precedent en el futur per a noves imposicions; que la tributació quedava subjecta a l'aprovació d'aquesta per part del papa; que només els eclesiàstics de Lleida hi

²⁶⁵ ACL, AC_0051, f. 109v. En total, Cerdà feia un pagament de tres mil sis-cents vuitanta sous (*in veritate recognoscimus nos habuisse et recepisse, per modum infrascriptum, omnes illas triginta quatuor libras restantes ad complementum solutionis illorum tertium milia sexcentorum octaginta solorum, per dictum dominum cardinalem solvi debitorum dictis anniversariis*).

²⁶⁶ La decisió va ser proposada en el Consell General de 28 de desembre de 1453 i presentada al Consell Particular el 10 de gener de 1454. AML, Consells particulars, 366, f. 13r. Ja existia un impost d'un diner per lliura de carn, però el clergat n'estava exempt. El 1380 es va denunciar davant el Consell General de la Paeria que molta gent menjava a les cases dels eclesiàstics per no haver de pagar el tribut. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places...*, p. 88.

²⁶⁷ ACL, AC_0050, f. 173r.

²⁶⁸ El Capítol ja contribuïa en el manteniment de les defenses de Lleida. Així doncs, el 1423 els paers escrivien als cònsols de Tarragona per «certificar com e per quina manera lo Capítol e clero d'aquesta ciutat contribuïxen ab nosaltres en obres e reparacions de murs, valls, guaytes, ponts, camins.» AML, Correspondència, 844, f. 232r-v.

contribuirien, «car dels estrangers lo bisbe no ha càrrech fer resposta»; i que un canonge participaria en la distribució de la recaptació impositiva. Els prohoms, però, consideraren que aquelles condicions no podien ser acceptades —sobretot les que feien referència al precedent i a la distribució— i exhortaren els paers a arribar a una concòrdia amb el Capítol.²⁶⁹ En canvi, sí que accediren a la petició capitular que la recaptació del diner de la carn procedent del clergat es destinés a les obres de construcció de l'Hospital de Santa Maria, mentre la part de la ciutat es dedicaria a la reparació de la muralla.²⁷⁰ Sigui com sigui, aquest impost no s'hauria arribat a aplicar a causa de la forta oposició generada, sobretot per part de l'Estudi General.²⁷¹

Com a part integrant de l'Església, la diòcesi de Lleida estava obligada al pagament de les exaccions que es realitzaven des de la Santa Seu. Durant el període avinyonès de l'Església (1309-1377) es va anar configurant un sistema fiscal centralitzat. L'objectiu d'aquest era la recaptació de recursos per destinar-los al pagament de les despeses ocasionades per la cort pontifícia. Bàsicament, el sistema extreia els recursos de les taxes que la Cúria Romana cobrava de forma directa per determinats conceptes —drets de cancelleria per l'expedició d'una butlla, visites *ad limina*, *servitia communia*, etc.— i dels imports que eren percebuts en els territoris catòlics, també per una ampla varietat de conceptes —*annatae*, procuracions, subsidis, etc.—.²⁷² L'organisme encarregat de la recaptació d'aquests tributs era la Cambra Apostòlica, que comptava amb un entramat de col·lectors i sotscol·lectors que arribaven a qualsevol punt de la Cristiandat catòlica.²⁷³ La importància que es va atorgar a aquests oficials queda palesa pel fet que els col·lectors i sotscol·lectors tenien la consideració de familiars pontificis. Aquesta equiparació els hi atorgava àmplies facultats i competències en tot el relacionat amb la seva tasca, fins i tot la imposició de la pena d'excomunió o l'embargament de béns dels deutors. En altres paraules, els col·lectors i sotscol·lectors apostòlics tenien, a la pràctica, un poder superior al dels mateixos bisbes de les diòcesis a les quals eren destinats.²⁷⁴

²⁶⁹ ACL, AC_0050, f. 177r-v; AML, Consells particulars, 366, ff. 16v-17r.

²⁷⁰ AML, Consells particulars, 366, ff. 19v-20r.

²⁷¹ CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», p. 127, nota 123.

²⁷² BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «La dècima apostòlica: l'exemple d'Elna», a SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (comp.). *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*. CSIC, Barcelona, 1993, pp. 455-456.

²⁷³ Sobre la Cambra Apostòlica, vegeu l'apartat 2.4 del capítol V.

²⁷⁴ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «La dècima apostòlica...», pp. 457-458; BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «El bisbat de Lleida...», pp. 96-99.

Una de les taxes més importants va ser la dècima. Aquest impost extreia — teòricament— la desena part de la suma del valor dels béns immobles i de les rendes percebudes per cada eclesiàstic o comunitat religiosa, si bé no tots els rèdits del clergat hi estaven contemplats. L'import de la dècima es calculava en el moment d'accedir a la prebenda, i les modificacions posteriors en aquell no eren habituals.²⁷⁵ El tribut era abonat per tots els religiosos, a excepció dels membres dels ordes militars —perquè combatien l'infidel— i mendicants —a causa de la pobresa que professaven—. La recaptació de la dècima anava destinada al finançament de les croades que emprenguessin els prínceps cristians. Per aquest motiu, va ser molt freqüent que la Santa Seu concedís als sobirans la percepció de la totalitat o part del total de la dècima; no debades, regnes com França o la Corona d'Aragó arribaren a considerar aquest tribut com un ingrés ordinari a les arques reials.²⁷⁶

Malgrat aquesta fiscalitat corrent, els papes també podien exigir el pagament de subsidis de caràcter extraordinari. Durant l'episcopat d'Antoni Cerdà, els summes pontífexs imposaren dues contribucions que provocaren importants conflictes a l'Església de Lleida. Així doncs, el 1449 el papa Nicolau V va comminar el pagament d'un subsidi de cent vuitanta-cinc mil cinc-cents florins.²⁷⁷ La finalitat d'aquesta càrrega era el finançament de la croada contra els turcs i la lluita contra Francesco Sforza de Milà. La previsió que es manejava era que aquella quantitat podria ser recaptada en només nou mesos i dos terminis a partir dels rèdits i fruits de cadascuna de les esglésies. Això no obstant, la recol·lecta del subsidi no va ser tan ràpida com s'havia pressuposat i, de fet, el 1451 el degà Manuel de Montsuar i l'ardiaca major Blai Claver assistiren a una assemblea de tota la Província Tarraconense per tractar sobre aquest afer i procedir a l'elecció del col·lector, que fou Miquel d'Albesa.²⁷⁸ Aquell mateix any, Nicolau V va concedir un subsidi al rei Alfons el Magnànim. Aquesta qüestió va ser tractada en un parlament que es va convocar el mes de març a Vall-de-roures. En aquesta reunió hi foren cridats, entre d'altres, dels arquebisbes de Tarragona i de Saragossa. El Capítol de Lleida va decidir aprofitar l'avinentesa i remeté el seu síndic, l'ardiaca major Blai

²⁷⁵ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», pp. 94-95.

²⁷⁶ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «La dècima apostòlica...», pp. 456-459.

²⁷⁷ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 631.

²⁷⁸ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 631. El 1455 encara va tenir lloc una segona assemblea, possiblement també a Tarragona, per intentar l'exoneració o, almenys, la reducció del subsidi. GUALLAR PÉREZ, Manuel. *Los concilios tarraconenses celebrados en Lérida (Siglos VI-XV)*. Instituto de Estudios Ilerdenses, CSIC, Lleida, 1975, p. 211.

Claver, amb alguns memorials sobre diversos temes referents a la diòcesi lleidatana, dirigits a ambdós metropolitans.²⁷⁹

No hi ha cap dubte que el pagament d'aquell subsidi papal atorgat al monarca va ser difícil per a l'Església de Lleida. N'és una prova la sessió capitular que va tenir lloc el 20 d'abril de 1451: el fet que, a més d'onze canonges, hi assistís el mateix nombre de beneficiats és un senyal inequívoc de la importància que es concedí al tema a tractar. En primer lloc, els reunits elegiren el degà Manuel de Montsuar —en aquell moment, absent—, el precentor Blai Ram i l'ardiaca major Blai Claver perquè negociessin el pagament del subsidi amb els arquebisbes de Tarragona i Saragossa, comissaris escollits per Nicolau V i Alfons el Magnànim.²⁸⁰ En segon lloc, també designaren el beneficiat Miquel d'Albesa col·lector i recaptador del subsidi, a qui fixaren un salari de trenta lliures jaqueses. Per poder dur a terme totes les tasques necessàries per al cobrament del subsidi, li varen ser adjuntats tres canonges —l'ardiaca major Blai Claver, Joan de Setcastella i Miquel Peris— i dos beneficiats —Bernat de Volturina i Joan Fonoll—. Així va quedar configurada una comissió mixta integrada per sis membres amb la facultat de prendre les decisions oportunes sobre aquell afer sense haver de convocar necessàriament una nova sessió capitular.²⁸¹ Pocs mesos després, el 13 de setembre de 1451, es va tornar a congregar el Capítol de canonges i el mateix nombre de beneficiats, de nou per tractar sobre el pagament del subsidi. En el marc d'aquesta reunió es tornà a formar una comissió mixta, integrada, en aquest moment, per l'ardiaca major Blai Claver, Joan de Setcastella i Miquel Peris per part dels canonges, i Joan Fonoll, un tal Espert i Joan Castanesa pels beneficiats.²⁸² Sigui com sigui, el pagament del subsidi reial es va dur a terme en dos terminis, tot i que la seva satisfacció va ser difícil, sobretot

²⁷⁹ ACL, AC_0050, f. 7r: *Attento quod reverendissimi domini archiepiscopi Cessaragustensis et Tarraconensis debent venire ad parlamentum in loco vocato Vall de Roures, super bulla subsidi noviter concessi per sumum dominum nostrum papam Nicholaum domino regi Aragone (...) dominis ardiaconus major, nomine Capituli, accedat ad dictum locum de Roures cum quodam memoriali, comunicet cum dictis dominis archiepiscopis de factis et negotiis (...) Ecclesie et totus cleri episcopatus Ilerdensis.*

²⁸⁰ És possible que l'enviament de Blai Claver al parlament de Vall-de-roures ja respongués a la designació dels arquebisbes com a comissaris del rei i del papa, tot i que aquestes responsabilitats no s'esmenten. Tampoc no es pot descartar que els dos prelats haguessin començat a exercir el càrrec a partir del parlament.

²⁸¹ ACL, AC_0050, f. 13r.

²⁸² ACL, AC_0050, f. 39r-v.

a l'hora de determinar si els aniversaris i l'almoïna de la catedral també estaven obligats a contribuir-hi o podien apel·lar a una exempció apostòlica.²⁸³

El successor de Nicolau V, Calixt III, va imposar un segon subsidi a l'Església —sempre amb l'objectiu de finançar la croada contra els turcs— i va escriure als diferents sobirans europeus perquè col·laboressin en la seva recaptació.²⁸⁴ Aquest subsidi es tornava a finançar sobre la dècima, i hi estaven obligats tots els clergues que comptessin amb una renda superior a les set lliures anuals. El degà Manuel de Montsuar va ser designat col·lector d'aquesta contribució, que es va cobrar entre els anys 1456 i 1457.²⁸⁵ Com en el cas anterior, aquest pagament va resultar molt problemàtic. L'estiu de 1457 va tenir lloc una assemblea de la Província Tarraconense a Cervera, en la qual participà el precentor Blai Ram en qualitat de representant del Capítol de Lleida. L'objectiu d'aquesta reunió era informar el papa Calixt III de les dificultats que tenien les esglésies de la Corona d'Aragó per fer front al pagament del subsidi, a causa, sobretot, d'una sèrie de catàstrofes naturals que havien minvat les seves rendes. L'assemblea de Cervera va acordar enviar una ambaixada a Roma. Aquesta estigué integrada pel mestre en Teologia Joan Ferrando —prior major de Tortosa— i pel doctor en Cànons Francesc de Roda —prior de Santa Maria de Montsó i oficial del bisbe de Lleida—. ²⁸⁶ No fou una tasca senzilla, ja que el pontífex rebé la proposta d'exoneració de la dècima de 1457 realitzada pel clergat de les províncies de Tarragona i Saragossa

²⁸³ ACL, P3A_M1_P1_C06, f. 3r-v. Els aniversaris hagueren de col·laborar en el subsidi reial, ja que un memorial afirma que «(...) per les grans sterilitats del temps, e per lo subsidi del senyor rey, per lo qual los aniversaris e distribucions de la dita Ecclésia són venguts en tanta disminutió que ha prop dos anys que no se paga anniversaris per aquestes rahons (...)» ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf. Tot i això, és possible que Calixt III eximís aquestes dues administracions del subsidi, com s'aprecia en una butlla —atribuïda, però, a Nicolau V—. ACL, P1_M5_P4_C08, sf.

²⁸⁴ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «El bisbat de Lleida...», p. 99. Vegeu les cartes a l'emperador Frederic, als reis Carles de França i Alfons el Magnànim, a l'arxiduc Albert d'Àustria, als ducs Enric de Niça, Pere de Bretanya i Lluís I de Savoia, i a la ciutat de Florència, a ASV, Arm. XXXIX, vol. 7, ff. 4r-8v.

²⁸⁵ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 631. Manuel de Montsuar recordà aquesta tasca en el seu testament, redactat el 26 d'octubre de 1491: (...) *de administratione et collectione subsidii Camere Apostolice impositi per Calixtum, papam, pro exoneracione creditorum Camere Apostolice, de quo subsidio ego, in diocesis Ilerdensis, collector seu subcollector fui* (...). ACL, P7_M4_P4_C02, Testamento, 6/5, f. 7v. Prim Bertran, però, indica que el col·lector general de la Corona d'Aragó va ser Joan Català, i que aquest delegà la tasca a Lleida en el canonge Garcia de Vallterra. BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», pp. 94-95.

²⁸⁶ ACL, AC_0051, f. 37r. Guallar hi afegí també el canonge de Barcelona Juli Narcís Sapllana. GUALLAR PÉREZ, Manuel. *Los concilios tarraconenses...*, p. 212. En tot cas, les despeses de l'ambaixada foren pagades pel clergat de la Província Tarraconense. El Capítol de Lleida acordà el pagament de noranta-vuit florins a Francesc de Roda. Només Miquel Peris i Gabriel Cerdà s'oposaren a aquest pagament.

amb una certa fredor, com demostra el fet de referir-s'hi amb el terme *insolentias* en una carta remesa al comissari Antoni Bou el 26 d'abril de 1458.²⁸⁷ Això no obstant, l'ambaixada assolí, parcialment, els seus objectius, puix el 27 d'abril de 1458, en una assemblea reunida a Tarragona, Francesc de Roda pogué entregar una carta apostòlica per la qual Calixt III reduïa l'import de la dècima mitjançant la realització d'una nova taxació dels béns i drets subjectes a aquesta.²⁸⁸ Evidentment, les despeses ocasionades per la representació a Roma foren pagades de forma proporcional per tot el clergat de la Província Tarraconense. Així doncs, l'Església de Lleida hagué d'abonar noranta-vuit florins, que varen ser extrets del subsidi reial —el col·lector del qual era Bernat de Volturina—, d'acord amb la resolució a la qual arribaren canonges i beneficiats conjuntament.²⁸⁹

Això no obstant, la polèmica sobre els subsidis no va acabar amb el nou càlcul de la dècima, sinó que el clergat de la Província Tarraconense es va continuar queixant del pagament. Això va provocar que el 15 de novembre de 1460 —ja en estat de seu vacant després de la mort del bisbe Cerdà— s'obrís un concili provincial a la ciutat de Lleida.²⁹⁰ El principal acord al qual s'arribà fou l'enviament al rei Joan II d'una ambaixada que li expliqués les fatals conseqüències que es podien derivar del pagament de la contribució. L'objectiu era que el monarca intercedís a favor de la seva exoneració davant el papa Pius II.²⁹¹ Si bé el pontífex fou conscient de la resistència que ocasionava el pagament del subsidi, no va intentar solucionar aquella situació, sinó que actuà amb fermesa: l'emissió de la butlla *Execrabilis* prohibí que les disposicions pontifícies fossin apel·lades a un concili.²⁹²

Malgrat la problemàtica ocasionada, la satisfacció dels subsidis va tenir algunes contraprestacions positives per a l'Església de Lleida. Així doncs, el Capítol va aprofitar aquells pagaments per sol·licitar la concessió d'algunes gràcies als summes pontífexs. Per exemple, fou a través de la contribució que els canonges aconseguiren l'atorgament d'indulgències per als devots del Sant Drap i per a les persones que afavorissin les obres

²⁸⁷ ASV, Arm. XXXIX, vol. 7, f. 162r.

²⁸⁸ GUALLAR PÉREZ, Manuel. *Los concilios tarraconenses...*, pp. 211-213. La notícia va ser coneguda pel Capítol de Lleida el 24 d'abril. ACL, AC_0051, f. 62v.

²⁸⁹ ACL, AC_0051, f. 37r.

²⁹⁰ SABANÉS I FERNÁNDEZ, Roser. «Els concilis de Lleida...», p. 73. El successor d'Antoni Cerdà, Joan Lluís del Milà, havia estat nomenat el 7 d'octubre de 1459, però no prengué possessió de la prelatua fins al 23 de febrer de 1461. EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 167.

²⁹¹ SABANÉS I FERNÁNDEZ, Roser. «Els concilis de Lleida...», pp. 72-74.

²⁹² RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa en Occidente a fines de la Edad Media*. Editorial Labor, Barcelona, 1973, p. 46.

de construcció de l'Hospital de Santa Maria. També s'haurien de relacionar amb el pagament de les dècimes altres favors concedits o ratificats pel papa Calixt III, com la predicació dels sermons per part dels canonges en absència del bisbe, el trasllat dels entremesos que es representaven a l'interior de la catedral, la confirmació de la canongia doctoral o la restricció social dels aspirants a un canonicat.²⁹³

Al llarg de la polèmica dels subsidis s'hi pot observar una participació activa del clergat de tots els nivells —beneficiats, canonges, prelats—, essent especialment destacada la implicació dels arquebisbes de Tarragona i de Saragossa. En canvi, el bisbe de Lleida, Antoni Cerdà, no hi apareix mencionat. Pot colpir el fet que l'Església de Lleida no comptés amb ell, atenent que era una persona molt propera al papa i, per tant, la seva intercessió hauria pogut ser important. En tot cas, el cardenal Cerdà no estava exonerat del pagament del subsidi, malgrat que un dels principals temes que es tractaren a l'inici del pagament del tribut fou si el bisbe havia de contribuir-hi. La conclusió a la qual s'hauria arribat seria que el prelat també havia d'abonar les quantitats establertes.

Això no obstant, els pacs es realitzaren amb alguns retards. De fet, el 6 de març de 1454 el Capítol va comissionar els canonges Joan de Setcastella i Montserrat Botella perquè, juntament amb el col·lector dels subsidis —Bernat de Volturina—, instiguessin els procuradors del bisbe a pagar els deutes pendents. La documentació és escarida i sols indica que el prelat i els seus representants devien certes quantitats a alguns membres de l'Església de Lleida sense especificar, així com a Bernat de Volturina, en qualitat de col·lector dels subsidis.²⁹⁴ Tres mesos més tard, el 4 de juny, el col·lector es queixà davant el Capítol que el bisbe Cerdà devia tres mil sous. Tot i la seva voluntat de presentar una protesta formal davant un notari, l'ardiaca de Terrantona, Blai Ram, no li ho permeté.²⁹⁵ El 7 d'abril de 1458 el prelat encara no havia abonat les quantitats que es devien al subsidi que pagava tota l'Església de Lleida, de manera que el degà Manuel de Montsuar, el precentor Blai Ram i l'ardiaca de Terrantona, Blai Ram, s'hagueren de comprometre davant Bernat de Volturina que l'import seria abonat abans de la festivitat de sant Martí; en cas contrari, els recursos necessaris per pagar el deute serien extrets de les dècimes del mes de maig.²⁹⁶

²⁹³ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 631; BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», p. 95; SABANÉS I FERNÁNDEZ, Roser. «Els concilis de Lleida...», pp. 72-73.

²⁹⁴ ACL, AC_0050, f. 175v.

²⁹⁵ ACL, AC_0050, ff. 181v-182r.

²⁹⁶ ACL, AC_0051, f. 62r.

2.6. Les relacions entre el bisbe i el rei: les Corts

Els bisbes medievals tenien una gran importància a escala política.²⁹⁷ En primer lloc, exercien com a senyors feudals dels llocs que es trobaven sota el domini directe del prelat, de manera que comptaven amb jurisdicció sobre aquestes terres i els seus habitants de forma independent a la qual tenien sobre els altres eclesiàstics.²⁹⁸ Per altra banda, els bisbes també varen aconseguir una elevada influència en les corts reials, en les quals era habitual que actuessin com a consellers i assessors del monarca. A més, alguns bisbes concrets pogueren ocupar altres oficis, el més significatiu dels quals era, sense cap dubte, el de canceller.²⁹⁹ En altres paraules, els bisbes solien tenir un tracte directe amb el poder monàrquic.³⁰⁰

En el cas d'Antoni Cerdà, aquesta proximitat al rei és evident, no només per la seva pertinença al Consell Reial, sinó, també, pels serveis que va prestar a Alfons el Magnànim.³⁰¹ Aquest vincle tan proper també va poder ser aprofitat pel Capítol catedralici a l'hora d'accedir al monarca. Així doncs, en el marc de la problemàtica amb la família Santcliment, el Capítol pretenia que el Magnànim escrigués al seu germà, Joan de Navarra, i a altres oficials del Regne d'Aragó i que els ordenés que no concedissin refugi als membres d'aquell llinatge en aquest territori. De forma paral·lela, demanaren també al cardenal que trametés una carta al monarca amb la mateixa

²⁹⁷ Sobre el poder episcopal, vegeu ARNOLD, Benjamin. *Count and Bishop in Medieval Germany. A Study of Regional Power, 1100-1350*. University of Pennsylvania Press, Filadèlfia, 1991; OTT, John S.; JONES, Anna Trumbore (eds.). *The Bishop Reformed. Studies of Episcopal Power and Culture in the Central Middle Ages*. Ashgate, Aldershot, 2007; SILVESTRI, Angelo. *Power, Politics and Episcopal Authority. The Bishops of Cremona and Lincoln in the Middle Ages (1066-1340)*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2015; CROSS, Peter R.; DENNIS, Chris; JULIAN-JONES, Melissa; SILVESTRI, Angelo (eds.). *Episcopal Power and Local Society in Medieval Europe, 900-1400*. Brepols, Turnhout, 2017.

²⁹⁸ OTT, John S.; JONES, Anna Trumbore. «Introduction: The Bishop Reformed», a OTT, John S.; JONES, Anna Trumbore (eds.). *The Bishop Reformed. Studies of Episcopal Power and Culture in the Central Middle Ages*. Ashgate, Aldershot, 2007, pp. 6-12; LUCAS, Adam. *Ecclesiastical Lordship, Seigneurial Power and the Commercialization of Milling in Medieval England*. Routledge, Abingdon, 2014, pp. 45-65.

²⁹⁹ Un cas paradigmàtic d'un bisbe al servei d'un monarca fou Alfons de Borja, bisbe de València, que col·laborà amb Alfons el Magnànim. Vegeu NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 125-210—dos capítols titulats, significativament, «Alfonso de Borja obispo de Valencia y cortesano del Magnánimo» i «Alfonso de Borja cardenal y agente del Magnánimo en la corte pontificia»—.

³⁰⁰ Vegeu NIETO SORIA, José Manuel. *Iglesia y poder real en Castilla. El episcopado (1250-1350)*. Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 1988.

³⁰¹ Vegeu el capítol VI.

pretensió.³⁰² És possible, per tant, que Antoni Cerdà capitalitzés les relacions entre els canonges de Lleida i el rei Alfons el Magnànim. De fet, les actes capitulars no mencionen l'enviament continuat de correspondència o la tramitació d'ambaixades al monarca. Tampoc no es recullen notícies de possibles cartes que el sobirà pogués remetre. Per tant, no sobtaria que el Capítol lleidatà optés per relacionar-se amb el monarca, de forma ordinària, a través del bisbe, atenent la seva proximitat i vinculació personal. Això no implica, però, que els canonges no poguessin trametre les degudes representacions al rei: el 20 de maig de 1458 el Capítol va acordar pagar la pensió canonical de sis mesos a l'ardiaca major Blai Claver en atenció al viatge efectuat per aquest tant a la Cúria Romana com a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim per tractar sobre diversos afers relacionats amb l'Església de Lleida.³⁰³

Aquesta situació va canviar a partir de l'ascens al tron de Joan II el 1458. Així doncs, el 14 de desembre d'aquest any els canonges varen escollir el degà Manuel de Montsuar i l'ardiaca major Blai Claver delegats perquè tractessin amb el nou monarca, que havia de visitar la ciutat, sobre determinats negocis que afectaven el bisbe de Lleida. Aquesta tasca havia estat encomanada directament al Capítol pel bisbe Antoni Cerdà mitjançant una carta.³⁰⁴ A diferència del regnat anterior, aquesta vegada era el cardenal qui delegava en els canonges els seus afers propis, un fenomen que no s'observa en vida d'Alfons el Magnànim. Aquest fet es deuria a la residència peninsular de Joan II, de manera que els negocis podrien ser abordats de forma més efectiva amb un tracte directe amb el monarca. Això no obstant, tampoc no es pot descartar que els vincles entre Antoni Cerdà i Joan II fossin més distants, diferent de l'afecte que havia tendit a regir les relacions entre el mallorquí i el Magnànim.³⁰⁵

Per altra banda, el bisbe de Lleida, en virtut del seu càrrec, era convocat, de forma ordinària, a les sessions de Corts. El prelat tenia dret a acudir-hi com a integrant del braç eclesiàstic, que conformava juntament amb els titulars de les altres diòcesis catalanes, dels superiors dels principals monestirs i dels comissariats dels capítols catedralicis. Per tant, els canonges de Lleida també comptaven amb representació a les Corts. Evidentment, com que la institució completa no es podia traslladar a la ciutat on

³⁰² ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf: (...) *quod domino cardinalis scribat domino regi* (...).

³⁰³ ACL, AC_0051, f. 65v.

³⁰⁴ ACL, AC_0051, f. 48r: (...) *attento quod per reverendissimum dominum cardinalem et episcopum Ilerdensis fuit scriptum dicto honorabili Capitulo quatis labore in factis [ratllat: suis] dicto domini cardinalis quo pro nunch inter dicti reverendissimum dominum episcopum et regem Navarre* (...).

³⁰⁵ La relació entre Antoni Cerdà i els germans Alfons el Magnànim i Joan II és tractada en el capítol VI de la present tesi doctoral.

aquelles es convocaven, els canonges solien escollir, d'entre ells, dos síndics que els representessin. Per altra banda, tampoc no era habitual que el bisbe assistís personalment a la crida, sinó que també en delegava l'anada en un procurador.³⁰⁶ L'absència permanent d'Antoni Cerdà de la diòcesi de Lleida l'obligà a remetre sempre un procurador a les Corts. A vegades podien ser persones escollides per a aquest fi, però, en altres ocasions, el bisbe ja podia preveure, en el document de designació d'un nou procurador, que aquest hagués d'acudir a les crides, ja fossin Corts, ja fossin sínodes provincials.³⁰⁷ Sigui com sigui, l'Església de Lleida tendia a enviar un mínim de dues persones a les Corts: el procurador del bisbe i el síndic del Capítol catedralici.³⁰⁸

Durant l'episcopat d'Antoni Cerdà es varen convocar corts dues vegades: entre el 1450 i el 1453 i entre el 1454 i el 1458.³⁰⁹ Les primeres varen rotar entre les viles de Perpinyà, Vilafranca del Penedès i Barcelona durant tres anys. La convocatòria va tenir lloc el 30 de gener de 1449 i, malgrat que la data prevista de reunió era el 15 de març, la primera sessió no va tenir lloc fins al dia 21 del mateix mes i any. Això no obstant, la declaració d'una pesta a la ciutat rossellonesa va suposar que les Corts es traslladessin a Vilafranca del Penedès (11 de febrer de 1451), a Barcelona (1 de juny de 1451), de nou a Vilafranca (20 de juliol de 1452) i, finalment, una altra vegada a Barcelona (1 de febrer de 1453), ciutat en la qual foren clausurades vuit mesos després.³¹⁰ El

³⁰⁶ PALOS I PEÑARROYA, Joan Lluís. «Un sector específico de diputados: los síndicos municipales y capitulares», a *Les Corts a Catalunya: actes del Congrés d'Història Institucional*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991, p. 394.

³⁰⁷ ACL, P6A_M3_P2_C04, f. 106v: (...) *in quibusvis conciliis provincialibus seu in curiis que de presenti in Principatum Catalonie, per serenissimam dominam reginam, seu in Regno Aragonum, per serenissimum dominum regem Navarre, ut locumtenentem generalem serenissimi domini regis Aragonum, celebrantur seu futuris temporibus celebrabuntur pro nobis et nomine nostre (...)*.

³⁰⁸ MARTÍ SENTAÑES, Esther. «Incidència i relació dels síndics eclesiàstics de Lleida amb les corts medievals», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 132-133.

³⁰⁹ Morales Roca esmenta la convocatòria de tres Corts durant el pontificat d'Antoni Cerdà: el 1449, el 1454 i el 1456. MORALES ROCA, Francisco José. *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares y caballeros de las órdenes militares habilitados por el brazo eclesiástico en las Cortes del Principado de Cataluña. Dinastías de Trastámara y de Austria. Siglos XV y XVI (1410-1599)*. Hidalguía, Madrid, 1999, p. 151. S'ha optat per seguir el criteri d'Esther Martí, que prefereix parlar de la convocatòria de dues corts que restaren obertes durant nombrosos anys. MARTÍ SENTAÑES, Esther. «Incidència i relació dels síndics eclesiàstics...», pp. 132-133.

³¹⁰ SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. «La crisi política a les Corts de 1454-1458», a SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago; SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume. *La Guerra Civil Catalana del segle XV. Estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana. Volum primer: causes i desenvolupament de la crisi*.

representant del bisbe Antoni Cerdà va ser Narcís Sesoliveres, mentre el síndic del Capítol catedralici va ser el degà Manuel de Montsuar.³¹¹

Entre el 1454 i el 1458 es varen reunir les segones Corts que es convocaren durant l'episcopat d'Antoni Cerdà. La crida va ser realitzada pel governador general de Catalunya, Joan de Navarra, des de Lleida el dia 1 d'agost de 1454. La ciutat que es va escollir com a seu de les Corts va ser Barcelona. Malgrat que la data d'obertura fixada era el 27 d'agost de 1454, aquesta es va anar posposant fins al 16 d'octubre, dia en què tingué lloc la primera sessió. La darrera reunió que es té documentada va tenir lloc el 17 de març de 1458, tot i que és probable que les Corts es mantinguessin obertes fins a la mort d'Alfons el Magnànim, que succeí el 27 de juliol del mateix any.³¹² Aquestes Corts es varen caracteritzar per la forta tensió existent entre els diferents síndics i procuradors del braç reial, sobretot a causa de la presència de síndics municipals de Barcelona adscrits a la facció de la Busca.³¹³ El resultat d'aquesta tibantor va ser la dificultat a l'hora d'arribar a acords entre els diferents braços estamentals i el representant del monarca, així com el bloqueig de les sessions.³¹⁴ De fet, per intentar desencallar la situació, es va considerar adient que s'enviessin més representants.³¹⁵ El procurador del bisbe Antoni Cerdà a les Corts de 1454-1458 va ser el seu nebot Gabriel Cerdà, també canonge de Lleida.³¹⁶ El 1455 se li va sumar Berenguer de Sos. Per la seva banda, el 12 d'agost de 1454 el Capítol va escollir el degà Manuel de Montsuar i el

Edicions 62, Barcelona, 1973, p. 44; MARTÍ SENTAÑES, Esther. *Lleida a les Corts. Els síndics municipals a l'època d'Alfons el Magnànim*. Universitat de Lleida, Lleida, 2006, pp. 42-43.

³¹¹ MARTÍ SENTAÑES, Esther. «Incidència i relació dels síndics eclesiàstics...», p. 135.

³¹² Els acords presos quedaren subjectes a la ratificació d'aquests per part del monarca, ja que se n'esperava la vinguda. En tot cas, Alfons el Magnànim no retornà a la península Ibèrica, de manera que les Corts de 1454-1458 finalitzaren sense cap resolució. MARTÍN RODRÍGUEZ, José Luis. *Las Cortes Medievales*. Historia 16, Madrid, 1989, p. 67.

³¹³ Des del primer moment, l'oligarquia barcelonina —la Biga— va denunciar que la major part dels membres del govern municipal —pertanyents a la Busca— havia estat escollida pel governador general Galceran de Requesens. En conseqüència, afirmava que els síndics municipals no eren representants de la ciutat, sinó del monarca. Si bé la disputa es resolgué després de l'elecció de nous consellers municipals el 1455, la divisió dins el braç reial fou patent. De fet, bona part dels síndics municipals s'oposaren sistemàticament a les iniciatives dels síndics de Barcelona. MARTÍN RODRÍGUEZ, José Luis. *Las Cortes Medievales...*, pp. 66-67 i 96-97. Vegeu, també, MARTÍ SENTAÑES, Esther. *Lleida a les Corts...*, pp. 51 i 91-95.

³¹⁴ Sobre aquestes Corts, vegeu SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. «La crisi política...», pp. 41-127.

³¹⁵ MARTÍ SENTAÑES, Esther. «Incidència i relació dels síndics eclesiàstics...», p. 133.

³¹⁶ Esther Martí indica que aquest Gabriel Cerdà podia ser un germà d'Antoni Cerdà. MARTÍ SENTAÑES, Esther. «Incidència i relació dels síndics eclesiàstics...», p. 133. Sense cap mena de dubte, es tracta d'una confusió, ja que és coneguda la relació d'oncle i nebot entre Antoni Cerdà i Gabriel Cerdà. Vegeu l'apartat 1.2 del capítol I.

canonge Andreu Rafart com a síndics.³¹⁷ Això no obstant, els representants capitulars acabaren essent l'esmentat Manuel de Montsuar i Narcís Sesoliveres.³¹⁸

L'acció dels representants eclesiàstics en general, i dels procuradors del bisbe en particular, resta amagada per les decisions preses conjuntament en el marc del braç eclesiàstic. Només es coneixen alguns casos concrets. Per exemple, a les Corts de 1454-1458, el degà Manuel de Montsuar va aconseguir la prohibició a tot el territori de la Corona d'Aragó de qualsevol ensenyament que fos contrari a la doctrina de la Immaculada Concepció de Maria. En la consecució d'aquest objectiu, Montsuar va comptar amb el ferm suport de Joan Margarit, que havia estat convocat en qualitat de bisbe d'Elna.³¹⁹ En tot cas, aquests exemples són excepcionals, i les actuacions individuals dels procuradors episcopals encara han de ser objecte d'una investigació més profunda.

2.7. Antoni Cerdà i l'Església de Lleida: sínodes, canonges i beneficiats

Antoni Cerdà era el pastor dels feligresos agrupats en la diòcesi de Lleida. Això no obstant, el prelat no actuava en solitari. Ja s'han descrit els diferents oficials que l'auxiliaven i que el substituïen en els àmbits del govern i l'administració, de la impartició de justícia i de la gestió econòmica. Però, a més, l'Església de Lleida estava configurada per un conjunt de clergues de diverses categories i disposats en una estructura jeràrquica ben definida. Antoni Cerdà es va relacionar amb els diferents nivells de l'Església de Lleida, tot i que el contacte amb aquests va dependre, en gran mesura, de la seva posició. Així doncs, no ha de sorprendre que la comunicació amb el Capítol fos freqüent, mentre el nexa amb els beneficiats es limités a poc més de la provisió de les vacants disponibles.

El principal òrgan de relació entre el bisbe i els diferents col·lectius —canonges, beneficiats, sacerdots— de la seva diòcesi era el sínode, això és la reunió que ajuntava el prelat i el personal de la seva Església per tractar sobre els diferents temes que afectaven aquesta. Els distints concilis promogueren la convocatòria anual dels

³¹⁷ ACL, AC_0050, f. 185v: (...) *prefati domini capitulantes, volentes providere quod nomine dicti Capituli aliqui intersunt in dictis curiis suis, elegerunt syndicos et procuratores videlicet honorabiles dominos Manuelem de Monsuar, decanum, et Andream Raffart, dantes omnimoda potestate (...).*

³¹⁸ MARTÍ SENTAÑES, Esther. «Incidència i relació dels síndics eclesiàstics...», p. 135.

³¹⁹ ALONSO GARCÍA, Gabriel. *Los Maestros de «La Seu Vella de Lleida» y sus colaboradores*. Institut d'Estudis Ilerdencs, CSIC, Lleida, 1976, p. 129.

sínodes.³²⁰ Això no obstant, en els bisbats catalans, la tendència era convocar el sínode només en el moment inicial de l'episcopat de cada bisbe, excepte a Girona, on el sínode es reuní amb una major regularitat.³²¹ Probablement a causa d'aquest costum, l'abat Pere Calbó, procurador i vicari del bisbe, va prendre la decisió de convocar un sínode general quan encara no havia passat un mes des que Antoni Cerdà havia pres possessió de la càtedra episcopal de Lleida. Per tant, l'abat de Sant Joan de les Abadesses envià al cardenal les pertinents cartes consultives. Això no obstant, els costums de l'Església de Lleida disposaven que els sínodes havien de ser convocats d'acord amb el Capítol. A aquest efecte, Pere Calbó assistí a la sessió capitular del 27 de juny de 1449 i comunicà als canonges les seves intencions. Aquests, a petició del degà Pere Pelegrí, autoritzaren la convocatòria del sínode, així com l'execució de totes les tasques que fossin necessàries per a la seva preparació.³²²

Dos mesos més tard arribà la resposta del cardenal Cerdà a les cartes remeses per Pere Calbó: el 29 d'agost l'abat de Sant Joan de les Abadesses notificà al Capítol que el bisbe havia consentit la convocatòria del sínode general. En conseqüència, començaren els preparatius. El Capítol designà dos representants —el sacrista Bernat Bosch i el canonge Montserrat Botella— perquè disposessin tot el que era necessari per a la reunió. També els atorgà la facultat de poder tractar sobre tots els afers relatius al bon estat de l'Església de Lleida, del Capítol i de la resta de membres d'aquella. Així mateix, els canonges Bosch i Botella havien de treballar, igualment, per *utilitatem et honorem* del bisbe Cerdà. Els beneficiats de la Seu de Lleida també pogueren participar en els preparatius del sínode. El vicari general, Joan de Setcastella, els autoritzà a reunir-se i deliberar sobre les matèries que s'hi havien de tractar. Els beneficiats, a més, també pogueren estudiar un memorial que abordava l'estat de la diòcesi de Lleida que el Capítol havia elaborat i tramés a Roma.³²³

Malauradament, no és possible precisar els punts que es varen tractar en el sínode de 1449. Tot i això, es pot pressuposar que va ser una primera presa de contacte entre el bisbe i els seus oficials i la diòcesi l'administració de la qual se'ls acabava

³²⁰ FERRER, L. «Sínodo», a ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, IV. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1975, pp. 2487-2494.

³²¹ MARQUÈS I PLANAGUMÀ, Josep Maria. «Sinodals», a CORTS I BLAY, Ramon; GALTÉS I PUJOL, Joan; MANENT I SEGIMON, Albert (dirs.). *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Generalitat de Catalunya, Editorial Claret, Barcelona, 2001, pp. 450-452.

³²² ACL, AC_0049, f. 94v.

³²³ ACL, AC_0049, f. 105v.

d'encarregar. Així doncs, seria comprensible que el sínode servís per posar les bases de la relació entre el prelat i els diferents nivells de l'estructura eclesiàstica de la diòcesi de Lleida. Aquesta hipòtesi es veu reforçada pel fet que el sínode va tractar sobre algunes qüestions problemàtiques, com el deute de dos mil florins d'or que el Capítol havia d'abonar o la qüestió de les remissions de delictes i crims comesos per eclesiàstics fins a aquell moment.³²⁴ Per altra banda, Pere Calbó concedí, en el marc del sínode, diverses gràcies al clergat lleidatà. Com que les mercès restaven supeditades a la confirmació d'aquestes per part de la Santa Seu, l'oficial del bisbe, Francesc d'Ossó va ser enviat a Roma.³²⁵

Antoni Cerdà va convocar un segon sínode general el 1453, quatre anys després del primer.³²⁶ La reunió va ser organitzada pel canonge de Mallorca Nicolau Muñoz, vicari general del prelat, que tenia, entre les seves funcions específiques, la preparació del sínode. De fet, el 16 de juny de 1453 Nicolau Muñoz va presentar al Capítol un instrument públic pel qual Antoni Cerdà li conferia totes les facultats necessàries per convocar i disposar-ho tot per a aquell. El Capítol va reconèixer l'autoritat de Nicolau Muñoz en aquell aspecte i designà dos canonges —Joan Rabins i Ramon Gener— perquè fossin els representants de la institució canonical en el sínode.³²⁷ La documentació no aporta massa dades sobre aquesta reunió sinodal, però sí que indica que ja havia acabat el 23 de juliol de 1453, puix aquell dia el Capítol va ser informat que el sínode havia acordat concedir una absolució general als canonges, preveres i beneficiats de la diòcesi. Com que aquesta remissió havia de ser atorgada de forma conjunta pel bisbe —o el seu representant— i el Capítol, els canonges designaren l'ardiaca Blai Claver perquè executés immediatament aquella disposició amb el vicari

³²⁴ Aquests casos ja han estat esmentats anteriorment.

³²⁵ El sínode concedí un subsidi de cinquanta florins a Francesc d'Ossó per aquella tasca. D'aquests cinquanta florins, trenta li varen ser pagats per Vicenç Sopiera. El 20 de novembre de 1451 el Capítol acordà retornar els trenta florins al canonge Sopiera. ACL, AC_0050, f. 51r.

³²⁶ Joan Bada afirma que, durant el segle XV, només es varen convocar tres sínodes. BADA ELIAS, Joan. «Entre la crisi de la reforma i l'enfortiment de la contrareforma catòlica», a COMPANYY I CLIMENT, Ximo (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum III. Temps d'expansió. Temps de crisi i de redefinició. L'època moderna. Segles XVI-XVIII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2007, p. 48. La data de congregació d'aquests foren el 1428, el 1435 i el 1494, segons SÁNCHEZ, P. «Lérida, Diocesis de», a ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, II. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1972, p. 1292. El fet que es convoquessin dos sínodes durant l'episcopat d'Antoni Cerdà condueix a pensar que, realment, les reunions sinodals varen ser més nombroses del que es considera.

³²⁷ ACL, AC_0050, ff. 144v-145r.

general, Nicolau Muñoz.³²⁸ Això no obstant, l'acte formal de concessió del perdó general no va tenir lloc fins a la sessió capitular de la setmana següent, el 30 de juliol.³²⁹

Pel que fa al Capítol de Lleida, Antoni Cerdà va mantenir-hi una relació bastant fluïda, malgrat la seva absència de la diòcesi.³³⁰ Els llibres d'actes capitulars inclouen, de forma ocasional, la transcripció d'algunes cartes enviades pel cardenal des de Roma, ciutat en la qual residia. És de suposar que la correspondència fou encara més freqüent amb els seus representants a Lleida —el vicari general i l'oficial del bisbe—, si bé, malauradament, no se n'han conservat els registres. Era a través d'aquests delegats que Antoni Cerdà participava en la provisió dels beneficis i de les prebendes —sobretot, canongies— vacants, el que li permeté posicionar col·laboradors fidels dins l'Església lleidatana. Això no obstant, els capitulars de Lleida també acudiren periòdicament al seu bisbe per sol·licitar-li gràcies o intercessions davant el papa. No sembla que les relacions entre Antoni Cerdà i el Capítol de Lleida fossin massa problemàtiques, sinó que es pot observar una certa col·laboració entre ambdues institucions amb vista a l'assoliment de determinats objectius, com pugui ser l'obtenció de les indulgències relatives als devocionaris del Sant Drap o als que afavorissin la construcció de l'Hospital de Santa Maria. També és cert que el fet que el bisbe Cerdà no residís a Lleida concedia als canonges una major llibertat d'acció i un rol més important, ja que part de les funcions del prelat foren assumides pel Capítol. No s'ha d'oblidar que els vicaris generals i altres col·laboradors del mitrat varen ser, també, canonges.

En tot cas, la institució canonical va ser tothora molt gelosa dels seus privilegis i llibertats, i hi apel·lava sempre que considerava que el bisbe o la Cúria Episcopal s'extralimitaven en les seves funcions o s'apoderaven de competències que corresponien al Capítol. Un exemple succeí el 24 de juliol de 1458, dia en què els canonges es reuniren per tractar sobre la provisió de l'ardiaconat de Ribagorça, que havia quedat vacant per mort de Jaume Gallart. Durant la sessió, l'oficial del bisbe, Francesc de Roda, i el canonge Miquel Peris, procurador del prelat, proposaren Narcís Recolta per cobrir la vacant. En el marc d'aquest procés, els canonges es negaren a admetre l'aspirant fins que els representants del bisbe no anul·lessin unes paraules que

³²⁸ ACL, AC_0050, ff. 153v-155r.

³²⁹ ACL, AC_0050, f. 155r: *Dicta die [30 de juliol de 1453] et actu continuo, dicti domini Nicholaus Muyoç, vicarius et procurator qui supra, et dictum honorabile Capitulum firmarunt et fecerunt remissionem in possessionem mihi, dicti notarii, et presentibus dictis testibus, honorabili viro domino Blasio Claver, archidiacono majori dicte Sedis, di omnibus criminibus etc. Fiat largo modo (...).*

³³⁰ Sobre les relacions entre l'Església de Lleida i Antoni Cerdà, cardenal resident a Roma, vegeu l'apartat 3.2 del capítol V.

havien estat posades en l'acta de col·lació i que anaven contra les constitucions i estatuts de la Seu de Lleida. El vicari general, Garcia de Vallterra, va accedir a aquell requeriment, i va recordar que Antoni Cerdà —mitjançant procurador— havia jurat les constitucions, els estatuts i les ordinacions de la diòcesi de Lleida en el moment de prendre possessió de la prelatura. Una vegada executada l'anul·lació exigida, el Capítol va proveir Narcís Recolta de l'ardiaconat de Ribagorça sense cap altre obstacle.³³¹ Malgrat que l'acta capitular no ofereix més detalls sobre les paraules que hagueren de ser suprimides, aquest episodi és una mostra evident de les tensions que existien entre els canonges i el bisbe pel que feia a l'observança de la normativa. També és una prova de la capacitat que tenia el Capítol de pressionar el prelat i d'intervenir, d'aquesta manera, en el govern efectiu de la diòcesi de Lleida.

La defensa de les competències pròpies també implicava que el Capítol fos conscient de les que corresponien al prelat. De fet, era necessari comptar amb l'autorització del bisbe per dur a terme certes accions. Per exemple, el 23 de gener de 1458 els canonges deliberaren sobre la concessió d'absolucions generals a les persones que assistissin als sermons de la catedral en determinades festivitats —les vigílies de Nadal, de Pasqua i de l'Assumpció de Maria—. Pel que sembla, aquest costum s'havia perdut, i el Capítol pretenia recuperar-lo. A aquest efecte, es va resoldre que l'ardiacon major, Blai Claver, i l'ardiacon de Terranona, Blai Ram, juntament amb l'advocat capitular, es reunissin amb el vicari general i l'advocat episcopal per intentar arribar a un acord sobre l'atorgament del perdó general. En el cas que la concòrdia no fos possible, els representants ho haurien de comunicar al Capítol, que tornaria a debatre sobre l'assumpte.³³² Per tant, cal destacar que la comunicació entre el Capítol i la Cúria Episcopal va ser, en general, fluïda, i que sempre es va preferir cercar la concòrdia i la negociació que no pas la confrontació directa. Precisament, el fet que la qüestió de l'absolució general no es tornés a tractar en les sessions capitulars durant l'any i mig que restava d'episcopat d'Antoni Cerdà condueix a pensar que l'entesa va ser possible.

Sigui com sigui, un dels aspectes que més interessava a Antoni Cerdà —de la mateixa manera que a bona part dels bisbes i dels sobirans europeus— era la provisió de les prebendes eclesiàstiques, essencialment dels canonicats. Diversos actors estaven involucrats en la designació dels titulars de les prebendes, i tots defensaven els seus respectius interessos. En primer lloc, els mateixos canonges utilitzaren el seu poder dins

³³¹ ACL, AC_0051, f. 70v.

³³² ACL, AC_0051, f. 53v.

la catedral per presentar els seus propis aspirants a les prebendes vacants i, en cas de necessitat, contestar les candidatures dels altres.³³³ El bisbe, igualment, va voler afavorir els seus col·laboradors, si bé va ser freqüent que els proveís de beneficis en esglésies parroquials, atenent la dificultat d'obtenir per a ells una prebenda catedralícia,³³⁴ controlades pels canonges i per les cartes pontifícies. I és que el papa també va tendir a intervenir, cada vegada més, en la provisió de beneficis i prebendes, sempre mitjançant una apel·lació a les «reserves pontifícies». D'acord amb aquestes, corresponia al pontífex la provisió de les prebendes eclesiàstiques majors —essencialment, bisbats i canonicats en el clergat secular i abadiats i priorats en el regular—, però també menors, sempre que es donessin unes condicions determinades. Arran del Cisma d'Occident, els papes havien anat incrementant els supòsits en què les reserves pontifícies eren aplicables,³³⁵ el que significava, per altra banda, un augment de la centralització en la concessió de les prebendes. Aquesta major intervenció pontifícia en la designació i confirmació de prebendats també havia anat acompanyada d'una creixent burocratització de la Cúria Romana —especialment després del seu trasllat a Avinyó—, i acabà per esdevenir un símbol de la corrupció dins la Santa Seu. La causa d'aquesta concepció tan negativa s'ha de cercar en què la voluntat papal era dotar els seus servidors més fidels o els cardenals d'una renda que els permetés sostenir-se sense dependre només de les arques pontifícies. Per tant, l'obtenció d'una prebenda era el mètode més efectiu per assolir aquest objectiu.³³⁶ Sols en casos de plena confiança el papa podia atorgar a un bisbe una gràcia especial de poder designar lliurement el posseïdor d'una prebenda. Així, el dia 1 d'octubre de 1449 Nicolau V va concedir a Antoni Cerdà la facultat de poder proveir un total de dotze prebendes lleidatanes —vacants o bé a través de l'expectativa— a sengles persones. El bisbe utilitzà aquesta mercè per afavorir els seus familiars, en primer lloc el seu cubiculari Joan Vidal.³³⁷

També des del poder laic es va voler influir en la provisió de les prebendes. Les famílies que constituïen l'oligarquia urbana treballaven per aconseguir una sinecura per als seus membres, ja que aquesta implicava la creació d'una xarxa de contactes, un prestigi i uns recursos econòmics importants que permetien la promoció social del

³³³ Vegeu CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios...».

³³⁴ RODRÍGUEZ LLOPIS, Miguel; GARCÍA DÍAZ, Isabel. *Iglesia y sociedad feudal. El Cabildo de la Catedral de Murcia en la baja edad media*. Universidad de Murcia, Murcia, 1994, pp. 33-39.

³³⁵ Els papes utilitzaven la provisió de beneficis per aconseguir suports. ÁLVAREZ PALENZUELA, Vicente Ángel. *El Cisma de Occidente*. Rialp, Madrid, 1982, pp. 297-299.

³³⁶ PENNINGTON, Kenneth. *Pope and Bishops...*, p. 116.

³³⁷ ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 305r-308r.

llinatge.³³⁸ Per altra banda, els monarques europeus varen aprofitar el Cisma d'Occident i la crisi del poder pontifici per intentar controlar la concessió de beneficis.³³⁹ El fet que els concordats signats entre Martí V i els diferents regnes d'Europa després del Concili de Constança regulin la provisió dels beneficis eclesiàstics constitueix una prova de l'interès dels sobirans en controlar la designació dels prebendats del seu territori.³⁴⁰ L'objectiu, en tot cas, era afavorir els parents i familiars, premiar els serveis prestats per col·laboradors i comptar amb persones lleials en llocs clau.³⁴¹ Els reis de la Corona d'Aragó no varen ser-ne una excepció i també intentaren influir a l'hora de designar els nous prebendats. Així doncs, es conserven nombroses cartes d'Alfons el Magnànim dirigides al papa i als cardenals en les quals sol·licita la concessió d'una canongia o benefici a un servidor lleial.³⁴² En el cas que la resolució pontificia impliqués la concessió d'una gràcia en expectativa, el monarca no dubtava en escriure als canonges informant-los del fet.³⁴³ Com a cardenal i bisbe de Lleida, Antoni Cerdà no estigué exempt d'aquesta pressió. Això no obstant, el mallorquí es va saber oposar als nomenaments imposats per Alfons el Magnànim i Joan II que no considerava adients.³⁴⁴ La causa no s'ha de cercar sempre en la idoneïtat dels pretendents promoguts pels

³³⁸ Aquest aspecte ha estat enunciat en el capítol I de la present tesi doctoral.

³³⁹ RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa...*, pp. 56-58.

³⁴⁰ MERCATI, Angelo. *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*. Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma, 1919, pp. 144-168.

³⁴¹ LOP OTÍN, María José. *El Cabildo catedralicio de Toledo en el siglo XV: aspectos institucionales y sociológicos*. Universidad Complutense de Madrid, tesi doctoral, Madrid, 2002, pp. 352-354.

³⁴² Aquesta qüestió és tractada al punt 2 del capítol VI. A tall d'exemple, es poden citar Pau Alemany per a la rectoria d'Igualada (ACA, Canc., Reg., 2546, f. 11r-v) o Jaume Samassó per a una prebenda al bisbat d'Elna (ACA, Canc., Reg., 2551, ff. 118r-119r).

³⁴³ Un exemple lleidatà a ACL, P3A_M6_P3_C01, camisa 1, n. 1: «Lo Rey d'Aragó, de les Dues Sicílies, etc. Amats nostres. Nostre sant pare, a supplicació nostra, ha atorgat al amat capellà e car nostre mossèn Alamany de Siscar gràcia expectativa ab specials prerogatives donades e atorgades als capells de nostre Capella. E perquè nós grantment desijam e cobejam la col·locació del dit mossèn Alamany per sos grans e continus serveys a nós de gran temps ençà fets, e maiorment en la Sglesia d'aqueixa ciutat d'ón ell és natural: vos pregam quant més affectuosament podem que, venint a vacar la primera canongia, dignitat o altre offici en la dita Sglesia: executant les dites letres apostòliques iuxta llur serie, vullau admetre a la possessió d'aquells, pura, e pacífica, lo dit mossèn Alamany. Certificant-vos que us ho haurem a plaer, e servey molt acceptés: los quals, per los damunt dits respectes, stimarem no menys que'ls altres, que per lo passat a nós havets fets. Dada en lo castell de la Torre Octavia a XIII de jener de l'any MCCCCL. Rex Alfonsus.»

³⁴⁴ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 631, nota 97.

monarques, sinó, sobretot, pel fet que, a vegades, aquests topaven frontalment amb els propis interessos del bisbe.³⁴⁵

Aprofitant el seu càrrec cardenalici i la seva proximitat al poder pontifici, Antoni Cerdà va aconseguir nombrosos privilegis per al bisbat de Lleida. Bona part d'aquests eren relatius tant a les canongies com als beneficis eclesiàstics que havien estat fundats a la catedral lleidatana. Un dels més destacats, sense cap mena de dubte, fou la gràcia concedida per Nicolau V el 2 d'octubre de 1451, segons el qual només podrien ser membres del Capítol catedralici de Lleida els clergues que complissin una de les següents condicions: pertànyer a una família de nobles o cavallers; haver obtingut el grau de llicenciat o doctor en qualsevol estudi; o ser fill d'un ciutadà honrat de Lleida.³⁴⁶ Es tractava d'una normativa que perseguia dificultar l'accés al canonicat tant de persones procedents de determinats estaments socials com d'estrangers. Aquesta pràctica no era exclusiva de l'Església de Lleida, sinó que entroncava amb una tendència general que es desenvolupà a les diòcesis hispàniques durant el segle XV.³⁴⁷ Els diferents bisbats de la Corona d'Aragó també comptaven amb mesures similars. Així doncs, sembla que existia una norma similar a Mallorca des del 1316,³⁴⁸ tot i que no era massa observada, ja que el 1461 el papa Pius II encara havia de comminar-ne el compliment.³⁴⁹ També una regla anàloga regia a la Seu de València, puix les canongies en aquesta només podien ser proveïdes als naturals de la ciutat.³⁵⁰ Barcelona, en canvi, no comptava amb cap norma similar, tot i que el Consell de Cent intentava aconseguir la intercessió dels cardenals davant el papa perquè les prebendes vacants fossin

³⁴⁵ Sobre la relació entre Antoni Cerdà i Alfons el Magnànim —i, per tant, les sol·licituds de provisió de prebendes—, vegeu el capítol VI d'aquesta mateixa tesi doctoral.

³⁴⁶ ACL, AC_0050, f. 50v; ACL, P3A_M1_P1_C06, ff. 5r-6r. Cal remarcar que aquest privilegi és l'aportació d'Antoni Cerdà al bisbat de Lleida que més destaca Jaume Caresmar. ACL, P1_M3_P4_C03, n. 8, f. 267r.

³⁴⁷ RODRÍGUEZ LLOPIS, Miguel; GARCÍA DÍAZ, Isabel. *Iglesia y sociedad feudal...*, pp. 62-65.

³⁴⁸ ACM, 01-10-ACA-005, sf.

³⁴⁹ ACM, 01-10-ACA-006, sf. A la pràctica, aquesta mesura només era invocada si es considerava necessària, sovint amb vista a vetar l'accés d'un aspirant a favor d'un altre preferit per l'autoritat. Vegeu-ne l'aplicació, per exemple, a ARM, AH, EU, 5, f. 142r.

³⁵⁰ ACA, Canc., Reg., 2513, f. 111r-v. Transcrit a LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 3*. Edicions Tres i Quatre, València, 2005, doc. 119, pp. 195-196. Ara bé, Alfons el Magnànim era contrari a l'aplicació d'aquests privilegis per tal d'evitar conflictes en els territoris que no en comptaven amb un de similar. ACA, Canc., Reg., 2695, ff. 108r-113v. Transcrit a LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 3...*, doc. 123, pp. 201-202.

atorgades a barcelonins.³⁵¹ A Lleida tampoc no hi havia cap norma comparable, perquè el 1429 —essent bisbe Domènec Ram— la Paeria lamentava que no hi hagués cap canonge de la ciutat en el Capítol de la diòcesi.³⁵² Aquesta situació no va canviar durant l'episcopat de García Aznárez de Añón, a qui els paers enviaren una carta el 16 de setembre de 1440 amb la indicació següent:

Com per part d'aquesta ciutat diverses veguades sou stat supplicat que deguessen haver en special recomendació los ffills dels ciutadans d'aquesta ciutat, [ratllat: en] specialment en les promocions per vós, senyor, fachedores en los benefiiciis per vaquados en vostra diòcesi.³⁵³

Per tant, la gràcia concedida per Nicolau V el 2 d'octubre de 1451 venia a introduir a Lleida una pràctica que ja era comuna en altres territoris de la Corona d'Aragó. El 24 de gener de 1454 el cardenal Cerdà va remetre una carta mitjançant la qual reiterava aquella prerrogativa. Tot i això, la lletra del bisbe presentà algunes diferències respecte al privilegi papal, ja que establia, com a condicions per accedir a la canongia, la tinença del grau de llicenciat o doctor en Lleis o Cànon; la possessió del grau de mestre o doctor en Teologia, Medicina o Arts i Filosofia; o la pertinença a una nissaga de nobles o cavallers.³⁵⁴ Així doncs, sembla que Antoni Cerdà va voler restringir encara més la provisió de canonicats, ja que se suprimí el supòsit de ser fill de ciutadà honrat de Lleida, i tampoc es permetia la concessió de la prebenda canonical a les persones que només fossin llicenciades en Teologia, Medicina o Arts i Filosofia —en canvi, s'admetien llicenciats en Cànon o Lleis—,³⁵⁵ casos que sí que contemplava el privilegi de Nicolau V.

³⁵¹ Antoni Cerdà va ser un dels cardenals a qui sovint es va escriure per demanar-ne la intercessió, per exemple, a AHCB, 1B.VI-14, f. 101r-v.

³⁵² «(...) en la seu de Leyda no y a present fiyl de ciutat algú qui posseesque canongia, pabordia ni dignitat alguna». AML, Consells generals, 409, f. 41v.

³⁵³ AML, Correspondència, 845, f. 47r. Tot seguit, els paers proposaven el nomenament de Francesc d'Ossó, batxiller en Decrets i fill del paer Ramon d'Ossó, per ocupar la canongia i sacristanat vacants per mort de Pere de Castelló. Una carta similar va ser escrita a la reina Maria aquell mateix dia. AML, Correspondència, 845, f. 47v.

³⁵⁴ ACL, AC_0050, f. 173v. La carta va donar lloc a la reiteració de la protesta que Joan de Setcastella i Montserrat Botella ja havien presentat per aquest mateix motiu el 24 de gener anterior. ACL, AC_0050, f. 171r.

³⁵⁵ Aquest fet podria demostrar el creixent interès de l'Església en comptar amb persones formades en la ciència jurídica, un fenomen que es va donar a Europa arran del desenvolupament dels estudis universitaris. LE GOFF, Jacques. *Los intelectuales en la Edad Media*. Gedisa, Barcelona, 2008, pp. 79-81.

La prerrogativa de 2 d'octubre de 1451 i la posterior concessió d'Antoni Cerdà, doncs, suposaven una «elitització» del Capítol de Lleida. No és un fet sorprenent: en bona part de les diòcesis, les canongies eren ostentades principalment pels fadristerns de les famílies més notables de la zona. De fet, no és difícil trobar llinatges que apareguin tant en el Capítol catedralici com a les institucions municipals.

Això no obstant, els canonicats també eren utilitzats com a premi per als col·laboradors del bisbe Antoni Cerdà. De fet, el prelat va participar de forma molt activa en la provisió de les canongies que quedaven vacants a la Seu de Lleida. En tot cas, no sembla que els nomenaments promoguts pel cardenal Cerdà fossin massa contestats pel Capítol, malgrat la vinculació dels nous prebendats amb el bisbe.³⁵⁶ Una mostra molt evident d'aquest ús interessat de les prebendes fou la promoció canonical de Gabriel Cerdà, nebot del bisbe Antoni Cerdà, que va tenir lloc el mateix any en què aquest accedí a la prelatura. El 15 de desembre de 1449, el canonge de Tarassona, Joan Vidal, va comparèixer al Capítol de Lleida com a executor del prior de Santa Maria de Meià, Antoni Pere Ferrer, procurador del bisbe Antoni Cerdà, que, al seu torn, era procurador de Gabriel Cerdà. Vidal va presentar als canonges un breu apostòlic pel qual es disposava que es concedís a Gabriel Cerdà una canongia vacant a la Seu de Lleida.³⁵⁷ També hi afegí el procés apostòlic corresponent, atorgat pel papa el mes de setembre anterior, i que havia estat gestionat pel sacrista de Girona Joan Margarit i pel notari Pere Eiximenis.³⁵⁸ Com era habitual, el Capítol admeté la documentació i es concedí un termini de sis dies per autenticar-la i examinar-la.³⁵⁹ Això no obstant, a l'hora de Vespres del 17 de desembre, Antoni Pere, en aquesta ocasió esmentat com a procurador de Gabriel Cerdà, va prendre possessió de la canongia en nom d'aquest. En primer lloc, Antoni Pere va haver de designar quatre persones que actuarien com a garantia del pagament de la capa canonical per part de Gabriel Cerdà; aquestes varen ser els beneficiats Ramon Rossell, Joan Cortadelles, Jaume Castanesa i Miquel Sagrera. En segon lloc, el procurador va jurar l'observança a les constitucions i estatuts de l'Església de Lleida. Una vegada acomplerts aquests tràmits, se li va col·locar la canongia:

³⁵⁶ En canvi, la qüestió va ser més problemàtica en altres diòcesis. RODRÍGUEZ LLOPIS, Miguel; GARCÍA DÍAZ, Isabel. *Iglesia y sociedad feudal...*, p. 31.

³⁵⁷ Sembla que Gabriel Cerdà hauria d'haver ocupat la canongia deixada vacant per Joan Pere que, al final, va ser proveïda a Ramon Rossell. ACL, P7_M1_P5_C05, f. 184r.

³⁵⁸ Cal remarcar que tant Joan Margarit com Pere Eiximenis varen ser dues persones molt importants i lligades a la vida romana del cardenal Antoni Cerdà. Aquesta relació condueix a pensar que la promoció de Gabriel Cerdà va ser planificada des de Roma.

³⁵⁹ ACL, AC_0049, ff. 121v-122r.

Antoni Pere va ocupar el lloc de Gabriel Cerdà tant a la sala capitular com en el cor de la catedral, i va ser presentat als diferents prepòsits i procuradors de Lleida amb la comanda que reconeguessin el canonge Cerdà i que, per tant, li fossin entregades les porcions canòniques i distribucions quotidianes a les quals tingués dret.³⁶⁰ En tot cas, Gabriel Cerdà no es va presentar a Lleida fins al 20 de desembre de 1451, això és poc més de dos anys després de la seva designació. Aquell dia, Cerdà va haver de jurar personalment els estatuts, les constitucions i els privilegis de l'Església de Lleida damunt el *Llibre de la Preciosa*³⁶¹ i davant una creu cristallina, a més de concedir l'òscul de la pau als altres canonges com a mostra de fidelitat.³⁶² A partir d'aquest moment, Gabriel Cerdà va alternar les seves estades entre Lleida i Mallorca, diòcesi en la qual també havia obtingut un canonicat el 1450.³⁶³

Un altre exemple bastant primerenc de l'ús de les canongies per part d'Antoni Cerdà es documenta el 8 de juny de 1450, quan feia només un any que el mallorquí posseïa la prelatua lleidatana. Aquell dia, el graduat en Cànons Ramon Rossell — també rector de Bellpuig i titular del benefici de Sant Jaume de la catedral de Lleida— va ser proveït de la canongia que havia deixat vacant l'agustinià Joan Pere. Rossell era un dels principals col·laboradors del bisbe Cerdà, ja que havia exercit, en nom seu, el càrrec de vicari general i, en el moment de la provisió de la canongia, n'era procurador.³⁶⁴ A més, és molt probable que Rossell hagués conegut Antoni Cerdà a Roma arran de l'estada realitzada a la ciutat del Tíber per aquell el 1443 amb motiu d'estudis.³⁶⁵ De fet, en la butlla de confirmació de Ramon Rossell en la canongia de Lleida, Nicolau V s'hi refereix amb la qualificació de *Cardinalis etiam familiaris continuus comensalis existit*.³⁶⁶ Una altra evidència d'aquesta coneixença és el fet que el

³⁶⁰ ACL, AC_0049, f. 122r-v.

³⁶¹ Aquest llibre és el que porta, actualment, la signatura ACL, LC_0019.

³⁶² ACL, AC_0050, f. 55v. Malgrat aquest document, en certa ocasió Josep Lladonosa no localitza el nebot del bisbe —que ell anomena, a vegades, «Pere Cerdà»— en el Capítol de Lleida fins al 1456. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 631.

³⁶³ CASSANYES ROIG, Albert. «De Mallorca a Nápoles, Lleida y Roma: los viajes del canónigo Gabriel Cerdà (1450-1490)», *Historia. Instituciones. Documentos*, 43 (2016), pp. 99-114. Sobre Gabriel Cerdà, vegeu l'apartat 1.2 del capítol I.

³⁶⁴ ACL, AC_0049, ff. 145v-146r: (...) *domini Raymundi Rosselli, procuratori et familiari ipsi domini cardinalis*. Tampoc no s'ha d'oblidar que Ramon Rossell era un dels fiadors de la capa de Gabriel Cerdà.

³⁶⁵ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places...*, p. 278. Els paers sol·licitaren al cardenal Domènec Ram que ajudés Rossell —prevere i beneficiat a la catedral de Lleida— a obtenir un «avançament» dins de l'Església perquè «serà home honest, dotat de virtuts, e crehem serà un notable ecclesiàstich». AML, Correspondència, 845, f. 150r.

³⁶⁶ ACL, P7_M1_P5_C05, f. 184r. El procés complet es troba als ff. 184r-187r.

1448 Antoni Cerdà demanés als consellers de Barcelona que concedissin un ofici al germà de Ramon Rossell.³⁶⁷ L'any següent, Rossell indicà que era canonge de Sant Crisògon, església en la qual residia el títol cardenalici d'Antoni Cerdà.³⁶⁸ En altres paraules, Rossell era una persona molt propera a Antoni Cerdà, fins i tot en un moment previ a la promoció del mallorquí a la prelatura.

L'estiu de 1450 també es va atorgar un canonicat lleidatà a Manuel de Montsuar. Explica Lladonosa que aquest mateix any havia mort el canonge Bartomeu Rovira.³⁶⁹ La seva prebenda, ja vacant, hauria estat proveïda immediatament en Manuel de Montsuar; la butlla amb el seu nomenament arribaria a Lleida el 28 d'agost. Malgrat tot, sis dies abans, Lluís Joan del Milà, nebot del cardenal Alfons de Borja, també hauria presentat les cartes apostòliques pertinents per accedir al mateix canonicat. El Capítol elegiria Manuel de Montsuar com a nou titular de la canongia, però el procurador de Lluís Joan del Milà hauria presentat un recurs a la Cúria Romana. Si bé s'hauria previst un llarg procés judicial, l'arribada de la notícia de la mort del degà Pere Pelegrí a principis del mes de setembre hauria ocasionat una altra vacant. El 9 de setembre de 1450 va ser col·locada a Manuel de Montsuar la prebenda de Pere Pelegrí, mentre Lluís Joan del Milà pogué prendre possessió del canonicat que havia estat de Bartomeu Rovira.³⁷⁰ En tot cas, Manuel de Montsuar es trobava a Itàlia en aquells moments,

³⁶⁷ AHCB, 1B.X-18, sf.

³⁶⁸ ACL, P7_M1_P5_C06, Llibre 1, sf. [interior coberta]: *Raymundus Rossel, in Decretis bacallarius, canonicus Sancti Grisogoni de Urbe* (...). Ara bé, no queda clar si Ramon Rossell era canonge de l'església de Sant Crisògon o bé formava part de la comunitat de canonges que residien en el convent annex.

³⁶⁹ Bartomeu Rovira fou comensal i domèstic del cardenal Alfons de Borja. El 19 de maig de 1450 va presentar, mitjançant el seu procurador Pau Cardona, el privilegi *de fructibus in absentia*. ACL, AC_0049, f. 142v. Abans que aquest fos admès, Pau Cardona va haver de jurar que el canonge Rovira vivia dels béns del cardenal Borja —de manera que podia ser-ne considerat comensal—. En tot cas, i a petició del mateix Cardona, aquests actes varen ser anul·lats. ACL, AC_0049, f. 143v. El 24 de juliol de 1450 Pau Cardona tornà a prestar el mateix jurament i el Capítol admeté el privilegi de Bartomeu Rovira. ACL, AC_0049, ff. 149v-150r.

³⁷⁰ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Manuel de Montsuar...*, p. 11. El procés de nomenament de Manuel de Montsuar com a canonge de Lleida es troba a ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 227v-233v. Ara bé, Conejo afirma que Manuel de Montsuar no aconseguí una canongia a Lleida —malgrat els seus esforços— perquè no havia assolit el grau de doctor. CONEJO DA PENA, Antoni. «Oligarquia ciutadana i promoció artística...», p. 344, nota 51. El cert és que els paers ja havien recomanat Manuel de Montsuar al bisbe García Aznárez de Añón per a una canongia en una carta enviada el 1442, en la qual recordaven al prelat que demanaven que les canongies de la Seu de Lleida fossin ocupades per naturals de la ciutat, «principalment los qui són antichs de linatge e de renom en aquella». AML, Correspondència, 845, f. 91r. Per altra banda, la documentació no permet dubtar de la tinença d'una canongia per part de Manuel de Montsuar.

sembla que finalitzant els seus estudis, el que explicaria, per altra banda, que el papa Nicolau V l'autoritzés a romandre a la península; Montsuar no es presentà a Lleida fins al 28 d'abril de 1451. Així mateix, és probable que, durant aquesta estada italiana, Manuel de Montsuar hagués servit com a domèstic al cardenal Antoni Cerdà, que li hauria facilitat l'accés a la prebenda, tot i que tampoc no s'ha de deixar de banda el context familiar del mateix Montsuar.³⁷¹

Potser encara més directa va ser la implicació d'Antoni Cerdà en la concessió d'una canongia a Joan Soler, mestre en Teologia. El 18 de novembre de 1454, Joan Bisbe, procurador de Joan Soler, va presentar al Capítol de Lleida una provisió realitzada pel mateix prelat per la qual atorgava a l'esmentat Soler la prebenda que havia quedat vacant per mort de Nicolau de Montsoriu. Els canonges admeteren els documents, i al dia següent es va dur a terme el cerimonial acostumat per a la presa de possessió del canonicat.³⁷² Tot i això, aquest acte no pogué ser efectiu fins al 12 de març de 1455, dos dies després que hagués arribat a Lleida la butlla pontifícia que conferia a Soler la canongia vacant.³⁷³ És possible que Antoni Cerdà i Joan Soler s'haguessin conegut personalment i que haguessin col·laborat en algun afer. Malgrat que podrien haver coincidit a Roma —Joan Soler era penitenciar del papa Nicolau V—,³⁷⁴ també podria ser que el seu vincle d'unió fos el rei Alfons el Magnànim, ja que Joan Soler fou nunci apostòlic davant el monarca.³⁷⁵ A més, el document notarial pel qual Joan Bisbe fou designat procurador de Joan Soler va ser redactat a Nàpols, el que demostra que aquest es trobava a la capital campaniana en aquell moment. També el Magnànim es podria trobar rere la promoció de Joan Soler al bisbat de Barcelona el 1457.³⁷⁶

³⁷¹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 629; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Manuel de Montsuar...*, pp. 10-11. El mateix Lladonosa destaca l'important rol jugat per Lluís i Joan Dalmau de Montsuar per aconseguir que el seu germà Manuel ocupés una canongia i el deganat de Lleida. LLADONOSA I PUJOL, Josep. «La casa de Montsuar...», p. 85.

³⁷² ACL, AC_0050, f. 193v-194r.

³⁷³ ACL, AC_0050, f. 207r.

³⁷⁴ GAYÀ MASSOT, Ramon. *Los valencianos en el Estudio General de Lérida*. CSIC, Patronato «José María Quadrado», València, 1950, p. 17.

³⁷⁵ CHILA, Roxane. *Une cour à l'épreuve de la conquête: la société curiale et Naples, capitale d'Alphonse le Magnanime (1416-1458)*. Université Paul-Valéry Montpellier 3, tesi doctoral, Montpellier, 2014, p. 369.

³⁷⁶ Joan Soler va prendre possessió del bisbat de Barcelona el 4 d'octubre de 1458. EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 102. Tot i això, la seva designació fou anterior a aquesta data. El 30 de maig de 1457 Antoni Perpinyà va presentar les cartes apostòliques corresponents per accedir a la canongia que quedava vacant arran de la promoció de Joan Soler. El Capítol de Lleida l'admeté, però li imposà la condició d'haver d'esperar a la consagració de Soler com a bisbe abans de poder prendre

La mort de Joan de Setcastella a finals de 1454 va ocasionar una altra vacant en el Capítol de Lleida. Antoni Cerdà, aleshores, va voler afavorir Narcís Recolta, clergue de Girona i familiar del cardenal.³⁷⁷ El 2 de desembre de 1454 Manuel Terroç va presentar les cartes apostòliques que atorgaven a Recolta la canongia vacant, que, a més, portava aparellada la prepositura dels mesos d'agost i de setembre.³⁷⁸ No hi hagué cap dificultat en admetre els documents, i l'endemà el Capítol conferí al procurador de Recolta la canongia i la prepositura indicades, previ pagament de quaranta lliures.³⁷⁹ La protecció que Antoni Cerdà va estendre sobre Narcís Recolta resta palesa pel procés que es va moure contra la provisió del canonicat per part de Joan d'Aragó, fill del rei Joan de Navarra, que presentà les oportunes lletres apostòliques el 28 de gener de 1455. El Capítol li comunicà que la prebenda ja havia estat proveïda, però que podia intentar una apel·lació a la Cúria Romana. Malgrat l'inici del procés, la intervenció del cardenal Antoni Cerdà va permetre que Narcís Recolta fos confirmat en la canongia que havia obtingut.³⁸⁰

Els exemples de Ramon Rossell, Gabriel Cerdà, Manuel de Montsuar, Joan Soler i Narcís Recolta demostren la ferma voluntat d'Antoni Cerdà d'intervenir en la provisió de prebendes per afavorir els seus col·laboradors. Tot i això, hi ha altres casos en què la vinculació dels aspirants amb el bisbe no és clara o, possiblement, era, fins i tot, inexistent. Això no impedí, però, que prest comptessin amb la confiança del prelat. Fou el cas d'Antoni Rotllan, que va accedir a una canongia el novembre de 1450 i que, amb el temps, arribà a ser procurador del bisbe. Similar fou el cas del degà de Xàtiva, Berenguer de Sos, que va ser promogut a un canonicat sense que es conegui cap relació directa amb Antoni Cerdà. El cert és que sembla que Berenguer de Sos hauria estat

possessió del seu canonicat. En conseqüència, Antoni Perpinyà no pogué accedir a la prebenda fins al 28 de novembre de 1457. ACL, AC_0051, ff. 27v i 47r.

³⁷⁷ ACL, P6A_M3_P2_C04, f. 46r. El document notarial pel qual Manuel Terroç fou nomenat procurador de Narcís Recolta va ser redactat a Roma el 26 d'octubre de 1454, el que demostra que el gironí es trobava en aquella ciutat. ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 45v-46r. Un Narcís Recolta figura com a notari a Roma amb autoritat apostòlica el 1456, tot i que no hi ha cap prova que es tracti de la mateixa persona. ACL, AC_0051, f. 28v.

³⁷⁸ ACL, AC_0050, f. 195r. El Capítol tenia la facultat d'elegir els fruits de les prepositures que vacaven, i el 10 de desembre de 1454 va decidir percebre els fruits de la primera anualitat de la prepositura de Narcís Recolta, de manera que encarregà a Melcior Aguiló que en percebés els fruits. ACL, AC_0050, f. 196v. Això no obstant, el 31 de desembre, a petició de Manuel Terroç, el Capítol renuncià a rebre aquells guanys. ACL, AC_0050, f. 200r.

³⁷⁹ ACL, AC_0050, f. 195v. La prepositura de Narcís Recolta va ser fiada pels beneficiats Bernat Volturina, Bernat Roig i Francesc Vaquer. ACL, AC_0050, f. 196r.

³⁸⁰ ACL, AC_0050, ff. 203v-204r; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Manuel de Montsuar...*, p. 14.

promocionat per Alfons el Magnànim. A aquesta conclusió condueix el fet que l'instrument públic pel qual Berenguer de Sos designava el mercader barceloní Mateu Capell procurador seu va ser signat a Nàpols el 18 de juny de 1453.³⁸¹ Berenguer de Sos es va traslladar a Lleida i va jurar les constitucions i estatuts de l'Església lleidatana el 4 de febrer de 1454, en la primera sessió capitular a la qual assistí.³⁸² Si el nou canonge no havia conegut el prelat durant la seva estada italiana, sí que aviat se'n guanyà la confiança, ja que fou procurador del bisbe Cerdà a les Corts de Barcelona de 1454-1458, junt amb el també canonge Gabriel Cerdà.³⁸³ Per altra banda, el 14 de febrer de 1456 el noble Guillem Ramon Català, també llicenciat en Cànons —per tant, complia dos dels requisits establerts en la gràcia de Nicolau V de 2 d'octubre de 1451—, va presentar una lletra apostòlica per la qual es reconeixien els seus drets a la canongia que havia quedat vacant per mort de Bernat Seyfores dos anys abans.³⁸⁴ Com en els casos anteriors, no s'esmenta cap vinculació amb el cardenal Cerdà, però el fet que l'executor de la carta papal sigui Francesc de Roda, oficial del bisbe de Lleida, és significatiu. Un darrer cas fou el d'Antoni Perpinyà, que va ser proveït de la canongia que havia quedat vacant a causa de la promoció episcopal de Joan Soler el 1457. El seu nomenament al capdavant del canonicat de Lleida —així com d'una altra canongia a Barcelona— va ser sol·licitat al papa pel seu germà Jaume Perpinyà, sense coneixement del rei Alfons el Magnànim. El monarca va ordenar al governador general de Catalunya, Galceran de Requesens, que no concedís la carta executòria d'aquella provisió i que confiscés els fruits de les rendes que li corresponien.³⁸⁵ No hi ha cap relació explícita entre els germans Perpinyà i Antoni Cerdà. Ara bé, el fet que el cardenal també hagués demanat un vicariat a Tamarit de Llitera en aquell mateix moment i sense el permís del rei, així com la residència romana de Jaume Perpinyà, permet sospitar que aquests dos homes actuaren plegats.

Ja s'ha indicat anteriorment que un dels actors que també entraven en joc a l'hora de proveir les canongies era el pontífex. Els canonicats lleidatans no varen ser una excepció, si bé no sembla que s'abusés en la seva utilització interessada per part del successor de sant Pere. El 1456 el papa Calixt III va remetre les oportunes cartes apostòliques per concedir una canongia al seu cubiculari Miquel Gomis, incloent-hi una

³⁸¹ ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 9v-11v.

³⁸² ACL, AC_0050, f. 172v.

³⁸³ MARTÍ SENTAÑES, Esther. «Incidència i relació dels síndics eclesiàstics...», p. 135.

³⁸⁴ ACL, AC_0050, f. 229r.

³⁸⁵ ACA, Canc., Reg., 2661, f. 150r.

dispensa d'edat per poder accedir a la prebenda.³⁸⁶ Tant les lletres pontifícies com el procés elaborat per Berardo Eroli, bisbe de Spoleto, varen ser admesos pel Capítol de Lleida en virtut de l'obediència al papa, tot i que es desconeix si Gomis arribà a prendre mai possessió de la canongia.³⁸⁷ Però abans de ser promogut al Papat, Alfons de Borja ja havia intervingut perquè els seus parents obtinguessin un canonicat a Lleida. Concretament, el cardenal Borja va voler atorgar una prebenda al seu nebot Lluís Joan del Milà, a qui ja havia promogut a una canongia a València. En produir-se la mort del canonge Bartomeu Rovira, el familiar del cardenal va aspirar a la vacant. Ja s'ha comentat com, d'acord amb Lladonosa, el Capítol hauria hagut de decidir entre Lluís Joan del Milà i Manuel de Montsuar, i com l'oportuna defunció de Pere Pelegrí va permetre que ambdós sol·licitants poguessin accedir a una canongia.³⁸⁸ El fet que aquestes dues canongies fossin proveïdes a les persones proposades per Alfons de Borja-Calixt III pot constituir una prova de la relació entre aquest i el cardenal Antoni Cerdà.

Per altra banda, en el ja esmentat document de 2 d'octubre de 1451, el papa va concedir al Capítol de Lleida la dotació d'una canongia doctoral,³⁸⁹ que fou solemnitzada per una butlla expedida el mateix dia.³⁹⁰ Aquesta canongia havia de ser regida per un doctor en Teologia, que tindria l'obligació de predicar els sermons i qualsevol altra funció que li fos encarregada. Com que la dotació no implicava la creació d'una nova prebenda ni l'augment dels membres del Capítol, s'havia de proveir la primera canongia vacant a un mestre en Teologia. Aquest havia de ser elegit amb el vistiplau tant del bisbe com del Capítol de Lleida.³⁹¹ La butlla de Calixt III *Quamvis ad*

³⁸⁶ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «El bisbat de Lleida...», p. 101.

³⁸⁷ ACL, P6A_M3_P2_C04, f. 115r-v.

³⁸⁸ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Manuel de Montsuar...*, p. 11. El procés de provisió de la canongia a Lluís Joan del Milà a ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 207r-212v i 213r-214r. Aquest no va prendre possessió efectiva de la canongia fins a l'any següent. ACL, CL_0010, ff. 32r-33v i ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 296r-304v; FERNÁNDEZ DE CÓRDOBA MIRALLES, Álvaro. «Vida y empresas del cardenal Lluís Joan del Milà: promoción eclesiástica y mecenazgo entre Italia y la Corona de Aragón», *Aragón en la Edad Media*, 24 (2013), p. 195.

³⁸⁹ La canongia doctoral era una prebenda que requereix al seu titular un títol de doctor. En aquest cas, el posseïdor havia de ser graduat en Teologia, amb l'objectiu que ensenyés a través de la predicació. El sorgiment de les canongies doctorals va ser un fenomen que es pot vincular a l'auge dels ordes mendicants. RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa...*, pp. 87-88.

³⁹⁰ ACL, P3A_M1_P1_C06, ff. 5r-6r.

³⁹¹ ACL, AC_0050, f. 50v. Vegeu, també, LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 60; ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «La docència de la Teologia a Lleida, la càtedra del

universa, expedida el 30 d'abril de 1458, ratificà la fundació de la canongia doctoral de Lleida, juntament amb altres privilegis referents a prebendes catedralícies.³⁹²

El Capítol no va instaurar la canongia doctoral fins que no havien transcorregut gairebé tres anys des de la seva concessió. Així doncs, el 28 d'agost de 1454 els representants del bisbe i els canonges acordaren admetre en la canongia vacant per mort de Bernat Seyfores el mestre en Teologia Pere Miquel.³⁹³ Això no obstant, el degà Manuel de Montsuar i els canonges Ramon de Cardona, Francesc Perpinyà, Ramon Gener i Vicenç Sopiaia protestaren per aquesta elecció, i al·legaren que el cardenal Pere de Foix havia presentat un recurs a la canongia, de manera que no consideraven adient proveir aquell canonicat al mestre Pere Miquel fins que aquell no es resolgués.³⁹⁴ De fet, el 12 de setembre següent, el cardenal Pere de Foix —a través del seu procurador, el notari Mateu Amigué— va presentar un segon recurs, en aquesta ocasió contra la decisió del Capítol d'atorgar la canongia a Pere Miquel. El cardenal de Foix va comptar, en tot moment, amb el suport del degà Manuel de Montsuar i dels canonges Ramon Gener i Francesc Perpinyà, que arribaren a afirmar que «ells no consentien en res que vingués contra lo dit cardenal sobre la dita Canongia».³⁹⁵ Per tant, les aspiracions de Pere Miquel no s'arribaren a complir: malgrat ser-li col·lacionada la canongia, no la va poder ocupar efectivament.³⁹⁶

La qüestió de la canongia doctoral no es va tornar a tractar fins tres anys més tard. El 21 de novembre de 1457 l'ardiaca de Terrantona, Blai Ram, va informar que el canonge Montserrat Botella havia mort, de manera que s'havia produït una vacant al Capítol que havia de ser coberta. Com era habitual en aquests casos, durant la sessió capitular convocada per al dia 26 de novembre, nombrosos aspirants presentaren els seus drets a ocupar aquella prebenda: Miquel Gomis, Nicolau Vicens, Joan Calp, Joan Català, Gabriel Bover i el noble Joan d'Híxar.³⁹⁷ Això no obstant, els canonges deliberaren sobre la possibilitat de convertir la vacant de Montserrat Botella en la

bisbe Conchillos i les altres càtedres teològiques de l'Estudi General», a COMPANY CLIMENT, Ximo (ed.). *El bisbe Jaume Conchillos, l'humanisme a Catalunya*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1993, p. 145.

³⁹² LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1970, p. 65.

³⁹³ Pere Miquel era germà del canonge Francesc Miquel.

³⁹⁴ ACL, AC_0050, f. 188r. La butlla apostòlica de l'expectativa del cardenal Pere de Foix i la seva acceptació per part del Capítol de Lleida es troba a ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 187v-188r.

³⁹⁵ ACL, AC_0050, f. 189v.

³⁹⁶ La col·lació de la canongia, datada el 28 d'agost de 1454, es troba a ACL, P6A_M3_P2_C04, f. 35r-v.

³⁹⁷ ACL, AC_0051, ff. 43v-44r (butlles de Miquel Gomis, Nicolau Vicens, Joan Calp, Joan Català i Gabriel Bover) i 45r (butlla de Joan d'Híxar, que fou presentada el dia següent).

canongia doctoral que havia atorgat Nicolau V el 1451.³⁹⁸ El 28 de novembre el Capítol decidí proveir la prebenda a Joan Calp, que era mestre en Teologia i canonge de Barcelona.³⁹⁹ Tot i això, el nomenament quedà supeditat a la ratificació per part del bisbe Antoni Cerdà, ja que el titular del canonicat doctoral havia de ser aprovat tant pel prelat com pels canonges.⁴⁰⁰ El cardenal aprovà l'elecció de Joan Calp. Però aquest canonge fou absent, el que impossibilità que complís amb la seva obligació de pronunciar els sermons a la catedral de Lleida. El 21 de novembre de 1458, el Capítol, cansat d'aquell fet, prengué una resolució: mentre Joan Calp no es traslladés a Lleida i prediqués el que li corresponia, els sermons que es pronunciessin a la Seu serien pagats amb els recursos procedents de la prepositura que la canongia de Calp duia aparellada.⁴⁰¹

El cert és que l'absència dels canonges, temporal o permanent, fou un fenomen molt freqüent en els anys centrals del segle XV. Això no obstant, els prebendats comptaven amb un mecanisme específic per percebre les seves rendes malgrat no residir en la seva diòcesi. Es tractava del privilegi *de fructibus in absentia*. La seva expedició corresponia al papa, prèvia sol·licitud de l'interessat, i la tendència general va ser la de concedir la gràcia. Això no obstant, el privilegi havia de ser presentat al capítol catedralici corresponent de forma presencial o —més sovint— mitjançant procurador. Els canonges havien d'admetre'l, el que normalment s'esdevenia a causa de l'obediència deguda al summe pontífex. Varen ser molts els canonges de Lleida que demanaren i obtingueren aquest privilegi apostòlic, com fou el cas, per exemple, de Narcís Recolta el 7 de gener de 1455.⁴⁰² A vegades, alguns d'aquests privilegis fan referència al cardenal Cerdà. Així doncs, el 12 de juliol de 1452 l'ardiaca major —Blai Claver— va presentar el privilegi *de fructibus in absentia* a través del seu procurador,

³⁹⁸ ACL, AC_0051, ff. 45v-46r. Lladonosa afirma que és possible que Montserrat Botella ostentés la canongia doctoral ja des del 1452. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 631, nota 95 (en aquesta obra, Lladonosa data la butlla el 1451). Aquesta possibilitat es pot descartar si es tenen presents els intents per proveir la canongia doctoral en Pere Miquel el 1454, quan Montserrat Botella encara vivia.

³⁹⁹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 98. El 1447 ja s'havia concedit a Joan Calp una expectativa a Lleida o a Barcelona. ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 73v-78r.

⁴⁰⁰ ACL, AC_0051, f. 46r-v. En conseqüència, tant la presa de possessió de la canongia com el pagament de les vint lliures per a la capa canonical es realitzaren de forma provisional, a l'espera de la confirmació per part del cardenal Cerdà. En tot cas, Jaume Caresmar considera que la canongia doctoral —que ell anomena *Prebenda Theologalis*— va ser erigida el 1457, precisament el mateix any en què Joan Calp va ser-hi escollit. ACL, P1_M3_P4_C03, n. 8, f. 267r.

⁴⁰¹ ACL, AC_0051, f. 79v.

⁴⁰² ACL, AC_0050, f. 200v.

Francesc Morelló. Tot i que el Capítol admeté la gràcia papal, Morelló va haver de jurar que l'ardiaca major vivia a Roma a expenses del cardenal Cerdà.⁴⁰³ Per la seva banda, el 13 de juliol de 1458 Miquel Peris va presentar el privilegi al Capítol amb caràcter retroactiu, ja que acabava de tornar d'una llarga estada a Itàlia. En el moment de l'exposició, el canonge Peris informà que la mercè li havia estat concedida pel cardenal Antoni Cerdà.⁴⁰⁴

El privilegi *de fructibus in absentia*, però, també va ser el causant de diversos problemes. D'acord amb les constitucions de l'Església de Lleida, els canonges absents havien de designar un substitut que n'exercís les tasques. Els absents, per tant, es desentenien completament del servei diví a la catedral. Ara bé, la major part d'aquests canonges, però, comptava amb un privilegi que els permetia rebre la integritat dels rèdits als quals tenien dret. Aquest fet perjudicava els canonges i clergues residents, que havien de suplir-los sense veure incrementats els seus ingressos. Per tant, el Capítol va demanar al bisbe Cerdà que supliqués al papa Calixt III l'aprovació d'un nou estatut, pel qual tant el bisbe —que percebia els fruits de quatre prebendes— com els canonges absents haguessin de renunciar a un terç de les seves percepcions. Aquesta quantitat hauria de ser destinada a l'augment tant de les distribucions quotidianes com de les pensions dels aniversaris, repartides entre els canonges residents a Lleida.⁴⁰⁵ Tot i que aquesta mesura va ser inclosa en el memorial de peticions amb el qual el canonge Antoni Rotllan viatjà a Roma, es desconeix si la mesura va ser aprovada i, en conseqüència, si l'estatut va ser modificat.

A més dels canonges, la Seu de Lleida també comptava amb una gran quantitat de beneficiats,⁴⁰⁶ això és aquells clergues que gaudien d'un o més beneficis eclesiàstics. Aquests havien estat fundats per persones particulars i es trobaven vinculats a un altar o

⁴⁰³ ACL, AC_0050, f. 88r i 88v: (...) *Et dominus Garsias de Vallterra, prepositus, dixit quod prestito juramento per dictum Morelló, procuratorem, quod dictus archidiaconus major vivit et ducit vitam propriis expensis domini cardinalis.*

⁴⁰⁴ ACL, AC_0051, f. 70r: (...) *dictus Michael Peris presentavit et presentare se dixit dictos honorabilibus dominis capitulantibus quoddam privilegium, emanatum a reverendissimo domino cardinali et episcopo Ilerdensis, de habendo fructus sui canonicatus et aliorum beneficiorum in absentia.*

⁴⁰⁵ ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf.

⁴⁰⁶ El nombre exacte de beneficiats és difícil d'establir a causa de la pràctica de la unió de beneficis o pel fet que una persona pogués posseir-ne més d'un. La xifra bascula entre els cent vint-i-un proposats a BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», pp. 100-102 i els cent vuitanta-dos indicats per ALONSO GARCÍA, Gabriel. «Capillas, altares, imágenes, capellanías, presbiteriados y beneficios de la Seu Vella de Lleida desde su fundación hasta su cierre», *Ilerda*, 40 (1979), pp. 58-84. En un altre treball s'ha comptabilitzat un mínim de cent quaranta-cinc beneficis. CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios...».

a una devoció en concret de la catedral de Lleida.⁴⁰⁷ Els beneficiats havien de complir una sèrie de serveis religiosos disposats pels fundadors, generalment amb la finalitat de la salvació de la seva ànima. En contraprestació, percebien les rendes vinculades al benefici, el total de les quals depenia de la quantitat establerta pel fundador en el moment d'erigir-lo.⁴⁰⁸ Per altra banda, alguns beneficis podien haver estat dotats també amb béns immobles sobre els quals percebien un cens anual.⁴⁰⁹ Per tant, el valor i la composició de cadascun dels beneficis era molt diferent, de manera que alguns beneficiats percebien abundants rendes mentre els rèdits d'altres eren insuficients per al seu propi manteniment.

Malgrat la seva importància numèrica, la capacitat d'acció dels beneficiats era molt menor que la dels canonges. De fet, no solien participar del govern de l'Església, tot i que exercien importants tasques econòmiques i administratives a la catedral —per exemple, la distribució de la porció canonical o la recaptació dels aniversaris—. També eren convocats a les sessions capitulars en les quals es tractaven temes transcendents per a tota l'Església de Lleida, com podien ser els subsidis: en aquestes reunions, el nombre de beneficiats que hi assistia era igual al nombre de canonges presents.⁴¹⁰ Els beneficiats també requerien l'autorització del bisbe per poder dur a terme certes accions. Per exemple, no es podien reunir o constituir-se en comissions sense el permís episcopal, com es va posar de manifest en la necessitat de demanar al vicari general que permetés la creació d'una comissió per tractar sobre determinats afers relatius als aniversaris, el que tingué lloc el dia 1 de juliol de 1451.⁴¹¹ També part de la gestió de les dotacions dels beneficis estava supeditada a l'aprovació dels superiors jeràrquics. Així, la cessió de la fadiga de la casa que pertanyia al benefici de Sant Marc va requerir l'autorització del patró i l'emissió d'un decret per part del vicari general.⁴¹²

⁴⁰⁷ ALONSO GARCÍA, Gabriel. «Capillas, altares, imágenes, capellanías...», pp. 57-88.

⁴⁰⁸ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», p. 99.

⁴⁰⁹ Fou el cas, per exemple, del benefici del Sant Esperit, que percebia un cens sobre una casa situada a la costa de Sant Joan. ACL, P3A_M1_P1_C06, f. 1r-v: (...) *quinque solidis et quatuor denariis censualibus emphiteoticis quos vos, dictus emptor, et qui post vos dictum hospicium tennerint et possiderint, solvere teneamini et teneantur quodque anno benefificio Sancti Spiritus in Sede Illede instituto (...)*.

⁴¹⁰ En la reunió capitular de 20 d'abril de 1451 es comptabilitzen onze canonges i onze beneficiats (ACL, AC_0050, f. 13r); en la sessió de 19 d'agost de 1457 hi assistiren dotze canonges i dotze beneficiats (ACL, AC_0051, f. 37r). El tema a tractar en ambdues reunions va ser el pagament dels subsidis imposats que els papes havien imposat.

⁴¹¹ Aquesta comissió va estar formada per Bartomeu Gay, Pere Cardona, Joan Bonamic, Joan Fonoll, Domènec Solanelles i Bernat Volturina. ACL, AC_0050, f. 27v.

⁴¹² ACL, AC_0050, f. 77r.

La provisió dels beneficis eclesiàstics pertocava als patrons corresponents. En el moment d'erigir un benefici, el fundador havia d'elaborar-ne uns breus estatuts que recollissin, en tot cas, la persona que tindria el dret de patronat.⁴¹³ Si bé era freqüent que els fundadors es reservessin per a ells i els seus successors aquest dret, també varen ser molts els que el cediren al Capítol catedralici en el seu conjunt —en aquest cas, la presentació de l'aspirant solia ser per torn—⁴¹⁴ o a determinats membres capitulars. Per exemple, el degà i el sacrista —qualssevol que fossin— eren els patrons del benefici de Santa Cecília.⁴¹⁵ En altres ocasions, el bisbe podia ser patró d'alguns beneficis, sobretot dels que havien estat instaurats a la capella del Palau Episcopal sota les advocacions de sant Marçal i sant Andreu.⁴¹⁶ També va ser relativament habitual que el prelat i el Capítol compartissin el patronat d'un mateix benefici; en aquest cas, se solia observar un sistema de torns, de manera que els dos patrons s'alternaven en la presentació d'aspirants cada vegada que el benefici quedava vacant.

Tot i que el sistema solia funcionar correctament, a vegades hi hagué discrepàncies a l'hora de determinar a qui corresponia el torn de proposar el candidat al benefici.⁴¹⁷ Per exemple, el 27 de setembre de 1452 Bernat Roig, sotsexecutor del degà Manuel de Montsuar, va presentar les cartes apostòliques pertinents perquè s'atorgués a l'esmentat Montsuar la porció que havia quedat vacant a la capella episcopal per mort de Bernat Palleres. El Capítol admeté la documentació i es concedí el termini habitual de sis dies per examinar-la. Però els canonges Joan de Setcastella i Montserrat Botella protestaren contra aquella acció, ja que, apel·lant a la constitució que regulava el sistema de torns, afirmaven que el Capítol no podia admetre les cartes pontifícies.⁴¹⁸

⁴¹³ Vegeu la breu, però suggestiva, introducció al dret de patronatge a PIQUÉ BADIA, Joan Ramon. «Principals advocacions en parròquies, ermites, santuaris, capelles, beneficis i patrons del bisbat de Lleida», a COMPANYY I CLIMENT, Ximo (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum III. Temps d'expansió. Temps de crisi i de redefinició. L'època moderna. Segles XVI-XVIII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2007, pp. 149-150.

⁴¹⁴ Per exemple, ACL, P3A_M2_P4_C02, sf: «La Reyna. Amats nostres. Nos són certificada com los beneficis qui cahen en disposició de Capítol van per taula, e que ara lo torn ve a micer Johan de Setcastella, canonge de aquexa Seu (...).»

⁴¹⁵ ACL, AC_0050, ff. 61v-62r.

⁴¹⁶ ACL, AC_0050, f. 82v. En cas d'absència, la presentació dels candidats corresponia al seu procurador, com féu el canonge Garcia de Vallterra en el cas de Bernat Roig. ACL, AC_0050, f. 85r.

⁴¹⁷ CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios...».

⁴¹⁸ ACL, AC_0050, f. 102v.

Tres dies més tard,⁴¹⁹ el canonge Montserrat Botella va presentar un aspirant a la porció, l'estudiant Gabriel Calaceit, que no posseïa cap lletra apostòlica, sinó tan sols una cèdula de paper. Botella va dur a terme aquell acte com a patró de la porció i, per tant, com a la persona que tenia dret a presentar candidats a la prebenda. Aleshores, l'ardiaca major Blai Claver i el canonge Joan de Setcastella protestaren i afirmaren que ells tenien igualment dret a presentar un aspirant, d'acord amb les constitucions. També el canonge Garcia de Vallterra, com a procurador del bisbe Antoni Cerdà, va indicar que el patró de la porció era el prelat, de manera que hi presentà un aspirant propi —de qui, malauradament, no se'n sap el nom: la documentació sols indica que era *filium d'en Pla*—. ⁴²⁰ El desacord entre les diverses parts a l'hora de determinar a qui corresponia la provisió de la porció vacant va conduir, el 4 d'octubre de 1452, a un compromís que suposà l'elecció d'un àrbitre per a cadascuna de les parts. ⁴²¹ Finalment, es va poder arribar a una concòrdia, i la porció va ser atorgada a Gabriel Calaceit, que en pogué prendre possessió el 20 de març de 1453. ⁴²²

L'única condició general que s'imposava per poder ocupar un benefici eclesiàstic era pertànyer al clergat. Per tant, els beneficiats podien ser eclesiàstics de qualsevol categoria, incloent-hi clergues simples tonsurats o regulars. ⁴²³ Això no obstant, podia haver-hi algunes altres obligacions el compliment de les quals fos més flexible, com pugui ser l'edat. ⁴²⁴ En tot cas, els fundadors del benefici també podien establir alguns requisits de caràcter específic en el moment de la seva constitució, el que limitava l'accés de determinades persones a les prebendes. El més comú d'aquests

⁴¹⁹ La datació del document és *Die sabbati, ultima mensis julii anno a Nativitate Domini MCCCCLII*. Es tracta d'una errada en l'escriptura del mes, ja que el document anterior és datat el divendres 29 de setembre, i, el següent el dilluns 2 d'octubre.

⁴²⁰ ACL, AC_0050, ff. 103v-104r.

⁴²¹ ACL, AC_0050, ff. 105v: (...) *Attendentes quod, super jure presentandi porcionis vacantis (...) est mota questio et altercatio inter dominum episcopum et Capitulum ex una; et inter Capitulum et decanum ex altera; et inter dictum decanum et Johannem de Setcastella et Montserratum Botella ex altera; et inter ipsos dominos de Setcastella, Botella ex alia (...)*. La complexitat del cas resta palesa pel fet que el 31 d'octubre es va haver de prorrogar el termini d'actuació dels compromissaris. ACL, AC_0050, f. 111v.

⁴²² ACL, AC_0050, f. 134v. El 7 de juny d'aquell mateix any Gabriel Calaceit va permutar la porció pel benefici de Sant Nofre de l'església parroquial de Sant Joan, que havia obtingut l'estudiant Francesc Botella, clergue simple tonsurat. ACL, AC_0050, f. 144r.

⁴²³ LOGAN, F. Donald. *Runaway Religious in Medieval England c. 1240-1540*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 54-55.

⁴²⁴ Per exemple, en el moment en què s'autoritza a Ponç de Villalonga a permutar el benefici que havia obtingut a la capella de Jesús de la catedral de Lleida es destacà que era *minor viginti annis, major tamen sexdecimi*. ACL, AC_0049, f. 121r. En una altra ocasió s'indica que el beneficiat Joan de Setcastella era *minori dierum*. ACL, AC_0050, f. 90v.

requisits era l'obligació del titular a pertànyer al mateix llinatge que l'instituïdor. Fou el cas del benefici de Sant Salvador, que havia estat fundat per Ramon Boxó. La prebenda va quedar vacant el 1455 per mort de Pere Cardona. Els dos aspirants a succeir-lo foren el prevere Pau Cardona, major de dies, i el clergue simple tonsurat Pau Cardona, menor de dies. Com es pot apreciar, tant el difunt com els dos pretendents al benefici compartien el mateix llinatge.⁴²⁵ En alguns casos molt excepcionals, el benefici es podia vincular a una dignitat catedralícia. Sols es té documentat el cas del benefici de Sant Antoni de Viana, que el 17 de març de 1453 va ser unit a la degania que ostentava Manuel de Montsuar.⁴²⁶ Aquest fet va ser possible gràcies a la sol·licitud realitzada per Antoni Cerdà al papa Nicolau V, i a la concessió efectuada pel pontífex el dia 1 de juny de 1451.⁴²⁷ En tot cas, els aspirants als beneficis havien de ser aprovats pel Capítol. El procediment habitual era senzill: els candidats presentaven el document —sovint una butlla apostòlica— que en certificava el dret a accedir a la prebenda. Els canonges, aleshores, es donaven l'habitual termini de sis dies per examinar la documentació corresponent, tot i que mai solien esgotar-lo. En el cas que aquesta fos correcta —com solia ser-ho—, el Capítol admetia el candidat, que jurava obediència al bisbe i prenia possessió del benefici.⁴²⁸

Malgrat no haver-hi massa limitacions per accedir a un benefici eclesiàstic, sí que s'observa que bona part dels aspirants i la majoria dels beneficiats comptaven amb estudis universitaris.⁴²⁹ Malgrat que ni la gràcia de Nicolau V de 1451 ni la carta del bisbe Cerdà de 1454 es referien als beneficis en tractar sobre l'obligatorietat de posseir un grau universitari per accedir a una canongia, és probable que la seva tinença es considerés un mèrit molt important amb vista a la seva provisió. En gran part dels casos, els aspirants presentaven un grau en Cànon, Lleis —o ambdós Drets— o Teologia, si bé es documenten també altres beneficiats que només havien obtingut el batxillerat en Arts.⁴³⁰ L'explicació més plausible per a aquest fet —juntament amb el mèrit ja indicat— és que els clergues que es traslladaven a Lleida per cursar a l'Estudi General de la ciutat procuraven obtenir un benefici eclesiàstic a la catedral o en alguna de les parròquies. D'aquesta manera, aconseguien una certa renda que els permetia mantenir-

⁴²⁵ ACL, AC_0050, lligall 10.

⁴²⁶ ACL, AC_0050, f. 134r.

⁴²⁷ ASV, Reg. Vat., 417, ff. 25r-27r.

⁴²⁸ Per exemple, ACL, AC_0051, f. 102r: (...) *Xhristoforus prestitit juramentum solemnissimum quod erit obediens dicto reverendissimo domino episcopo.*

⁴²⁹ CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios...».

⁴³⁰ Per exemple, Gabriel Calateny. ACL, AC_0050, f. 103v.

se durant els llargs anys d'estudi, a més de començar a posicionar-se dins l'estructura de l'Església. Sols a tall d'exemple, es pot esmentar Nicolau Olives, que era *studente in Studio Ilerdensis* en el moment d'aspirar a un benefici a la Seu de Lleida.⁴³¹

El ja mencionat document de Nicolau V de dia 2 d'octubre de 1451 també va realitzar algunes concessions en relació als beneficis eclesiàstics. En primer lloc, el bisbe Antoni Cerdà havia sol·licitat al papa poder destinar dues porcions catedralícies i dos beneficis a antics cantors de la Seu. En la petició es presentaren sentiments humanitaris, ja que el cardenal explicà al pontífex que la catedral de Lleida comptava amb set o vuit⁴³² infants cantors que deixaven de ser útils quan es feien grans —evidentment, a causa del canvi de veu en passar a l'adolescència—. Per evitar deixar-los desemparats aleshores, Cerdà demanava la gràcia de les porcions i beneficis sol·licitats. Com en el cas de la canongia doctoral, però, no s'haurien de crear noves sinecures, sinó que els primers beneficis que vaquessin serien coberts per antics cantors, elegits per acord entre el bisbe i el Capítol.⁴³³ Nicolau V va accedir a aquella petició mitjançant una butlla expedida el mateix dia 2 d'octubre de 1451,⁴³⁴ document que va ser posteriorment confirmat per Calixt III mitjançant la butlla *Quamvis ad universa* de 30 d'abril de 1458.⁴³⁵

Malgrat que la concessió tingué lloc el 1451, sembla que el Capítol no va tornar a tractar sobre la qüestió dels cantors fins al 1455. Aquest any va morir Antoni Espert, titular del benefici de la Càtedra de Sant Pere i de Santa Peronella, que havia estat el resultat de la unió de dues sinecures preexistents. El canonge Bernat Cabrero pretenia exercir-ne el patronat, mentre Antoni Rotllan afirmava que el dret corresponia al bisbe i al Capítol i, per torn, al prelat.⁴³⁶ Davant aquella disputa, els canonges, el vicari general —Manuel de Montsuar— i l'oficial del bisbe —Francesc de Roda— formaren una comissió per tractar sobre la presentació dels candidats als beneficis que havien quedat vacants *per mortem de mossèn Sperti et de mossèn Bonamich*. Aquella comissió fou integrada per Francesc de Roda i els advocats del Capítol Bernat de la Pardina i

⁴³¹ ACL, AC_0050, f. 54v.

⁴³² En una butlla de Nicolau V s'indica que (...) *ineaque septem pueri cantores teneri consueverunt* (...), mentre, poc després, el papa estableix que hi hagi (...) *octo pueri cum bonis et optimis vocibus qui stiant tam bene cantum organi et contrapunti* (...). ACL, P3A_M1_P1_C06, ff. 5r-6r. Podria ser que, en aquest moment, es decidís augmentar en un els cantors de la catedral.

⁴³³ ACL, AC_0050, f. 50v.

⁴³⁴ ACL, P3A_M1_P1_C06, ff. 5r-6r.

⁴³⁵ GAYÀ MASSOT, Ramon. *Los valencianos en el Estudio General...*, p. 21.

⁴³⁶ ACL, AC_0050, f. 219r.

Bartomeu Mahull.⁴³⁷ L'endemà, el 19 de desembre, els comissionats assistiren a la reunió capitular per exposar les conclusions a les quals havien arribat. A proposta dels juristes, els canonges acordaren que la prebenda que havia estat de mossèn Espert fos proveïda a un antic cantor, d'acord amb la gràcia de Nicolau V. Només el canonge Bernat Cabrero s'hi oposà, ja que mantenia la seva pretensió sobre el patronat d'aquell benefici, que, d'acord amb la prerrogativa papal, passaria a ser controlat pel Capítol sencer.⁴³⁸ Això no obstant, el bisbe també tenia pretensions en la provisió d'aquell benefici. Concretament, Antoni Cerdà volia concedir-lo a Jordi Castelló, clergue simple tonsurat i domèstic i familiar seu. Antoni Rotllan ja l'havia presentat el 9 de setembre de 1455, moment en què començà la disputa sobre la presentació dels candidats amb Bernat Cabrero. El 23 de desembre, Gabriel Cerdà tornà a insistir en aquell nomenament. El Capítol, però, s'hi va oposar, encara que acceptà la proposta de poder remetre, tot seguit, les dues parts al consistori del bisbe de Lleida.⁴³⁹ Finalment, el 29 de desembre les diferents faccions enfrontades optaren per sotmetre les seves diferències al compromís que fos adoptat pel degà Manuel de Montsuar, el canonge Garcia de Vallterra, l'oficial del bisbe Francesc de Roda i Francesc Sunyer, amb l'assistència dels advocats capitulars.⁴⁴⁰

A principis de 1457 el Capítol va tornar a tractar sobre els beneficis dels cantors. El benefici dels Sants Innocents havia quedat vacant per mort de Pere Peyns. El 29 de gener, Antoni Soler, sotsexecutor de Pere Mercer, procurador, al seu torn, del lleidatà Miquel Soler, va presentar les cartes apostòliques per les quals es concedia a aquest darrer la prebenda disponible.⁴⁴¹ Malgrat la presentació de la documentació papal, el dia 1 de febrer el Capítol va acordar que el benefici dels Sants Innocents fos reservat *ad opus puerorum qui cantant in dicta Sede*, d'acord amb la gràcia concedida pel papa. Tot seguit, proveïren la prebenda a Llorenç Forner, *unus de dictis pueris cantoribus dicte Sedis*.⁴⁴² La documentació no expressa que aquest benefici fos concedit d'acord amb la gràcia de Nicolau V de 1452, ja que sembla que Llorenç Forner encara cantava a la catedral en el moment d'accedir a la prebenda. En tot cas, aquest episodi mostra una pràctica molt habitual en els capítols catedralicis: la utilització dels privilegis papals

⁴³⁷ ACL, AC_0050, f. 225r.

⁴³⁸ ACL, AC_0050, f. 226r.

⁴³⁹ ACL, AC_0050, f. 226r. La presentació de Jordi Castelló per part d'Antoni Rotllan a ACL, AC_0050, f. 219r.

⁴⁴⁰ ACL, AC_0050, f. 227v. Malauradament, es desconeix l'acord al qual pogueren arribar.

⁴⁴¹ ACL, AC_0051, f. 18r.

⁴⁴² ACL, AC_0051, f. 18v

segons les necessitats de cada moment. Així, els canonges podien utilitzar-los per evitar l'accés al benefici de persones que no eren del seu gust o que tenien més drets que els candidats que es pretenien afavorir. Així, el Capítol de Lleida va decidir apel·lar a aquella gràcia pontifícia just en el moment en què Miquel Soler va presentar les lletres apostòliques que li atorgaven la mateixa prebenda. Per tant, és possible que els canonges decidissin convertir el benefici dels Sants Innocents en una sinecura reservada amb l'objectiu de crear un lloc benefICIAL amb una sèrie de requisits específics que podria ser ocupada sense problemes per Llorenç Forner, malgrat no comptar amb butlles apostòliques, com si tenia Miquel Soler.

Nicolau V també va autoritzar, en el seu document de 2 d'octubre de 1451 — així com en la butlla expedida el mateix dia—, que es concedís una porció a un notari capitular. Aquesta gràcia havia estat igualment sol·licitada pel bisbe Antoni Cerdà, i es justificava pels *ardua negocia* que afectaven l'Església de Lleida i que el jurista havia de solucionar. Com en els casos anteriors, aquesta prebenda no seria creada *ex novo*, sinó que s'esperaria que es produís una vacant. Aleshores, el bisbe i el Capítol haurien d'acordar-ne el beneficiari.⁴⁴³ El 1455 va quedar vacant la porció de Santa Tecla per mort de Bernat Barquer; el 12 d'abril d'aquest any va ser atorgada al notari Bernat Noguer.⁴⁴⁴ Aquest fet, però, no va evitar que es presentessin altres aspirants a la porció. En tot cas, el Capítol rebutjà totes aquestes pretensions i sempre respongué que la prebenda ja havia estat entregada a un notari en virtut de la gràcia apostòlica.⁴⁴⁵

Així mateix, els canonges de Lleida demanaren al papa que els autoritzés a reduir els beneficis —malgrat que, en una altra ocasió, esmenten *quod episcopus cum Capitulo potet de jure facere uniones* i, encara en una altra, supliquen al prelat *ut dignetur consentire quod dicta uniones fiante per ejus vicarius et Capitulus*, sempre amb autoritat apostòlica—,⁴⁴⁶ el que constituïa una de les seves reivindicacions més reiterades. De fet, una pràctica habitual del Capítol era la unió de beneficis. Aquesta acció, que era empresa per remeiar la pobresa de les sinecures de la catedral, consistia en la fusió de les rendes de dues o més prebendes per crear-ne una de sola però més ben

⁴⁴³ ACL, AC_0050, f. 50v; ACL, P3A_M1_P1_C06, ff. 5r-6r.

⁴⁴⁴ ACL, AC_0050, f. 209v. Crida l'atenció el fet que s'indiqui que l'acta va ser redactada pel notari Martí Bendit (*fuit notus istius acti discretus Martinus Bendit*).

⁴⁴⁵ Així es respon als aspirants Francesc Floregats (ACL, AC_0050, f. 209v), Pere Claver (ACL, AC_0050, f. 219v) i Gabriel Juan (ACL, AC_0050, f. 220r i ACL, P6A_M3_P2_C04, f. 177r). Com en molts d'altres casos, s'inicià el corresponent plet a la Cúria Episcopal.

⁴⁴⁶ ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf.

dotada econòmicament.⁴⁴⁷ El benefici resultant, aleshores, passava a tenir una dedicació doble o triple. Per exemple, el 26 de maig de 1449 es va reunir en un únic benefici les tres prebendes fundades pel bisbe Jaume Sitjó a la capella de Santa Peronella, i que havien estat posades sota la invocació de santa Maria, sant Jaume i santa Maria Salomé.⁴⁴⁸ Evidentment, la unió de beneficis va provocar diverses discrepàncies importants, que, en moltes ocasions, varen ser portades davant la justícia episcopal o pontifícia. Les causes que motivaren els plets varen ser nombroses, però una de les més freqüents fou la titularitat del patronat, atenent que, a vegades, es fusionaven prebendes que tenien diferents protectors.⁴⁴⁹ En tot cas, el 1458 el papa Calixt III atorgà una butlla per la qual autoritzava una nova taxació del valor dels beneficis a la catedral de Lleida, d'acord amb el procediment establert en el document.⁴⁵⁰ L'execució de la resolució va ser delegada a dos comissaris, un en representació del bisbe i l'altre del Capítol. L'agent del prelat va ser el seu oficial, Francesc de Roda, seguint la pràctica habitual. Per altra banda, la institució capitular va escollir el canonge Vicenç Sopera, a qui atorgà tots els poders necessaris per dur a terme aquella tasca.⁴⁵¹

De la mateixa manera que en el cas de les canongies, el bisbe de Lleida també va utilitzar els beneficis catedralicis per afavorir els seus col·laboradors o premiar-ne els serveis prestats. Malgrat tot, cal tenir en compte que el marge d'acció del prelat en aquest àmbit era més limitat a causa del dret de patronat que podien tenir-hi altres persones. A més, els menors rèdits que es podien obtenir en un benefici —i més atenent la poca dotació de les prebendes lleidatanes, sotmeses a un procés d'unió— en comparació a una canongia provocaven que la seva titularitat no fos tan anhelada com en el cas dels canonicats. El que no implica, de nou, que no se'n fes ús. N'és un exemple clar el cas de l'estudiant Manuel d'Osca, natural de la vila d'Alcanyís, a qui es proveí del benefici de Sant Jaume que havia quedat vacant per la promoció de Ramon Rossell a la canongia el 8 de juny de 1450. Aquest benefici li va ser concedit el dia 11 de juny —només tres dies després de la promoció de Rossell— a petició tant del cardenal Antoni Cerdà com del mateix Ramon Rossell. S'ha de tenir en compte, a més,

⁴⁴⁷ El Capítol considerava que un benefici inferior a les quinze lliures no permetia al seu titular viure a expenses d'aquell. ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf. Vegeu, també, ACL, P6A_M3_P2_C05, lletra C, ff. 1r-10v.

⁴⁴⁸ ACL, CL_0010, ff. 13r-14v.

⁴⁴⁹ CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios...».

⁴⁵⁰ Aquesta nova taxació s'ha de relacionar amb el pagament del subsidi, al qual s'ha fet referència amb anterioritat.

⁴⁵¹ ACL, AC_0051, f. 64v.

que Manuel d'Osca era *domesticus, familiaris et comensalis prefati domini cardinalis*.⁴⁵² En altres paraules, es tracta d'un nou testimoni de promoció dins l'Església gràcies a la proximitat de l'aspirant al bisbe. Una altra mostra és el fracassat intent de proveir a Jordi Castelló el benefici de la Càtedra de Sant Pere i de Santa Peronella, que havia quedat vacant per mort d'Antoni Espert, el setembre de 1455. Com ja s'ha comentat, Castelló era familiar i domèstic del bisbe. La insistència del prelat a través dels canonges Antoni Rotllan i Gabriel Cerdà —ambdós actuaren com a procuradors del bisbe en el moment de presentar la candidatura de Jordi Castelló— demostra l'interès d'Antoni Cerdà en aconseguir la prebenda per al seu servidor.⁴⁵³

Sense cap dubte, però, l'exemple més destacat de l'afavoriment dels col·laboradors del bisbe en els beneficis eclesiàstics de Lleida va ser la prebenda que Nicolau V va concedir, mitjançant butlla de 30 d'abril de 1455, a Joan Margarit. Aquest benefici se li va atorgar en expectativa a la diòcesi de Lleida. El pontífex tenia plena llibertat per concedir les cartes d'expectativa, però, en aquesta ocasió, la lletra indica expressament que l'atorgament de l'expectativa havia estat sol·licitada per part del cardenal Antoni Cerdà, al mateix temps titular del bisbat lleidatà.⁴⁵⁴ La concessió d'aquest benefici permet establir una sèrie de relacions. Així doncs, hi havia un vincle entre Antoni Cerdà i Joan Margarit, així com, possiblement, una certa consideració, des del moment en què el mallorquí demana de forma expressa la gràcia d'una expectativa per a aquest. De fet, no s'ha d'oblidar que Cerdà i Margarit havien coincidit en diverses ocasions, fins i tot havien actuat com a testimoni l'un de l'altre; això condueix a pensar que la seva relació seria, com a mínim, cordial.⁴⁵⁵ Malgrat tot, no sobtaria trobar-hi al darrere la intervenció d'Alfons el Magnànim, de qui Margarit era procurador a la Cúria Romana, ja que, de la mateixa manera que en el cas dels canonicats, els monarques

⁴⁵² ACL, AC_0049, f. 146v. En l'acta capitular no es menciona de forma explícita que es tracti del cardenal Cerdà. De fet, anteriorment hi ha una referència a un *domini cardinalis* que està ratllada. A continuació de la col·lació del benefici de Manuel d'Osca, es tracta sobre una butlla enviada pel cardenal de Foix. En tot cas, el fet que l'acta es refereixi al *prefati domini cardinalis* i no a un cardenal infrascrit condueix a pensar que es tracta de dos purpurats diferents.

⁴⁵³ ACL, AC_0050, ff. 219r-226r. Poc després, Antoni Cerdà tornà a presentar Jordi Castelló per al benefici de les Onze Mil Verges.

⁴⁵⁴ ASV, Reg. Vat., 417, ff. 147r-149v: (...) *super hac oblate petitionis instanciam sed a nostra onera liberalitate dilecti filii nostri Antonii, tituli Sancti Grisogoni presbiteri cardinalis et episcopi Ilerdensis, ad hoc expressu accedente concensu unum ecclesiasticum beneficiatum cum cura vel sine cura (...) in ecclesia civitati et diocesis Ilerdensis (...)*. Tot i això, no consta que Joan Margarit accedís a cap prebenda a Lleida durant l'episcopat d'Antoni Cerdà. CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios...».

⁴⁵⁵ TATE, Robert Brian. *Joan Margarit i Pau...*, p. 12. Vegeu, també, l'apartat 1.3 del capítol VI de la present tesi doctoral.

també pressionaren perquè els beneficis fossin proveïts a persones de la seva confiança.⁴⁵⁶

Però el cardenal Cerdà no es va limitar a premiar amb beneficis a Lleida els seus col·laboradors, sinó també els d'altres prínceps de l'Església. El 17 d'octubre de 1452, Llorenç Guiu, procurador de Lluís Torà, va sol·licitar la provisió de la porció de la capella de Sant Nicolau que havia quedat vacant per mort d'Antoni Eiximenis. Torà era *domesticus et familiaris* del cardenal del títol dels Quatre Sants Coronats i bisbe de València, Alfons de Borja.⁴⁵⁷ Un cas similar fou el del batxiller en Cànons Miquel Guiu; el 22 d'octubre de 1457 el seu procurador Francesc Berenguer va presentar al Capítol les pertinents cartes apostòliques per poder aspirar a la porció de la capella de la Santa Creu. Guiu va fer valer la seva condició de familiar i *continui comensalis* del *reverendissimo in Xhristo, patris et domini, domini Rodericii, tituli Sancti Nicholaii in Carcere Tuliano diachoni cardinalis*, això és Roderic de Borja, nebot del papa Calixt III.⁴⁵⁸ No es pot descartar, en aquests nomenaments, la col·laboració entre els cardenals Antoni Cerdà, Alfons de Borja i Roderic de Borja. Els dos casos de Lluís Torà i Miquel Guiu, juntament amb els de Miquel Gomis i Lluís Joan del Milà per a les canongies, semblen confirmar una relació entre Alfons de Borja i Antoni Cerdà en relació a l'afavoriment dels seus servidors més propers. Així, la designació de Lluís Torà podria haver estat a petició del cardenal Alfons de Borja. També l'elecció de Miquel Guiu es podria haver gestionat sense problemes a Roma entre Antoni Cerdà i Roderic de Borja, potser amb la participació de Calixt III. El fet que el canonge Ramon Rossell —un dels principals col·laboradors d'Antoni Cerdà a Lleida— intervingui en aquesta darrera concessió en qualitat de jutge executor i comissari de la Seu Apostòlica reforça la hipòtesi d'una forta intervenció romana.

En un nivell inferior, els mateixos canonges del Capítol també intentaren afavorir els seus parents mitjançant la promoció d'aquests a les prebendes

⁴⁵⁶ Per exemple, a ACL, P3A_M2_P4_C02, sf: «(...) quan vaccarà lo primer benifiçi, ab cura o sens cura, qui caurà en son torn, ell [Joan de Setcastella] vulla donar loch que lo amat capellà nostre mossèn Berenguer Vidal, prevere, oncle del scrivà de raçió de casa nostra, sia de d'aquell investit per vosaltres [el Capítol catedralici de Lleida], e crehem ell per nostre servir ne serà content. (...) e feta la dita ordinaçió, nos optndrem nostre optat, lo qual principiament havem agrayr a vosaltres com altrament no's poria fer. E açò vos haurem a plaer, e servey molt accepte, los quals no posarem en oblit. Dada en Perpenyà a V dies de noembre del any mil quatrecents cinquanta.»

⁴⁵⁷ ACL, AC_0050, f. 108v. Lluís Torà fou també cubiculari de Calixt III i beneficiat a Elx, Xixona i Barcelona. Per altra banda, rebé l'escrivania de cartes apostòliques per mort d'Alfons de Villaregal. ASV, Cam. Ap., Int. et Ex., 435, ff. 40v-41r.

⁴⁵⁸ ACL, AC_0051, f. 40v.

catedralícies.⁴⁵⁹ Aquest interès es pot exemplificar en la provisió del benefici de les Onze Mil Verges, que havia quedat vacant per mort de Joan Bonamic. El bisbe Antoni Cerdà va presentar-hi Jordi Castelló, clergue simple tonsurat i familiar i domèstic del cardenal, a qui ja havia volgut proveir —sense èxit— del benefici de la Càtedra de Sant Pere i Santa Peronella. El 4 de desembre de 1455 el Capítol es va reunir en sessió capitular per tractar sobre la concessió d'aquella prebenda. Quan es va presentar la proposta del bisbe, el canonge Joan Rabins s'hi va oposar, ja que afirmà que, d'acord amb el sistema de torns, la provisió del benefici corresponia al Capítol, no al prelat. En conseqüència, va realitzar la seva pròpia proposta i hi va voler presentar el seu nebot, un estudiant que també nomia Joan Rabins. Aleshores, el canonge Francesc Miquel va aprofitar aquella situació i introduí un tercer aspirant al benefici, el seu germà Pere Miquel.⁴⁶⁰ La circumstància s'anava complicant, de manera que el Capítol va decidir que no s'admetrien més presentacions de candidats al benefici per no dificultar, encara més, l'elecció.⁴⁶¹ Tot i això, es va veure obligat a acceptar també la presentació de Joan Desvalls, duta a terme pel ciutadà Jordà de Celrà, patró del benefici.⁴⁶²

Com era habitual en aquests casos, el 18 de desembre el Capítol va decidir que els advocats capitulars i l'oficial del bisbe investiguessin si la provisió del benefici corresponia al prelat o als canonges.⁴⁶³ La decisió fou favorable a aquests darrers, ja que l'endemà es fixaren edictes pels quals eren citades les persones que poguessin tenir cap tipus de dret al benefici de les Onze Mil Verges; aquestes havien de presentar les seves cartes al Capítol en un cert termini de temps. Els advocats capitulars hagueren d'examinar els drets al·legats per cadascú i determinar qui en tenia més.⁴⁶⁴ El benefici va ser concedit a Joan Rabins. Això no obstant, el seu pas per la prebenda va ser efímer, ja que el 3 de desembre de 1457 el Capítol va rebre una carta remesa pel vicari de l'oficial del bisbe per la qual s'ordenava la revocació de la provisió del benefici de les Onze Mil Verges a Joan Rabins, d'acord amb una lletra enviada per l'oficial de l'arquebisbe de Tarragona. El Capítol, després d'haver consultat els seus advocats, i

⁴⁵⁹ Aquesta qüestió ha estat ben estudiada per a la diòcesi de Múrcia a RODRÍGUEZ LLOPIS, Miguel; GARCÍA DÍAZ, Isabel. *Iglesia y sociedad feudal...*, pp. 64-74.

⁴⁶⁰ Pere Miquel havia estat proposat per a ocupar la canongia doctoral el 1454. Vegeu més amunt en aquest mateix capítol.

⁴⁶¹ ACL, AC_0050, f. 223v.

⁴⁶² ACL, AC_0050, f. 224r. L'explicació que els patrons del benefici de les Onze Mil Verges fossin el bisbe, el Capítol i Jordà de Celrà rau en el fet que era el resultat de la unió de dos beneficis posats sota la mateixa advocació. ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 91v-92v.

⁴⁶³ ACL, AC_0050, f. 225r.

⁴⁶⁴ ACL, AC_0050, f. 225v.

conscients de les penes en què incorrerien si no observaven el mandat, procediren a executar la revocació el 7 de desembre següent.⁴⁶⁵ Aquest cas, en definitiva, és una mostra evident de la voluntat dels canonges d'afavorir els seus parents amb una prebenda catedralícia. Joan Rabins hi presentà un nebot, i Francesc Miquel un germà. Aquest episodi tampoc no s'hauria de deslligar de les males relacions que mantenien els canonges Rabins i Miquel, ja que només cinc dies després de la presentació dels aspirants, aquells signaven una concòrdia.⁴⁶⁶ Per tant, no es pot descartar que la candidatura de Pere Miquel, a més d'un interès familiar, també respongués a la voluntat d'obstaculitzar la promoció del pretendent presentat per Joan Rabins.

Juntament amb les canongies i als beneficis, el bisbe també es va implicar en la designació d'altres oficis catedralicis. Així doncs, el 17 de juny de 1450 el Capítol de Lleida va llegir una carta per la qual el bisbe Antoni Cerdà, mitjançant el seu vicari general i procurador —aleshores Jordi Bardají, prelat de Tarassona—, elegia el prevere Bernat Carnicer succentor del cor de la part del bisbe.⁴⁶⁷ En canvi, el prelat no va participar en la provisió del sotsdiaconat episcopal de l'altar major de la catedral de Lleida, que va ser concedit a Manuel d'Argentona —en atenció als treballs en benefici de l'Església lleidatana que havia dut a terme— en la sessió capitular de 21 de desembre de 1451.⁴⁶⁸

Les prebendes de qualsevol tipus —però, sobretot, els beneficis— podien ser objecte de permuta, això és un procediment pel qual dos prebendats s'intercanviaven les seves respectives sinecures. Tot i ser una actuació habitual, era, al mateix temps, sospitosa de males pràctiques. Per aquest motiu, les dues persones que participaven en la permuta havien de jurar que no s'havia produït cap tipus de simonia al llarg del procés.⁴⁶⁹ Durant l'episcopat d'Antoni Cerdà a Lleida es documenten seixanta-sis permutes de beneficis només en relació als beneficis fundats a la catedral.⁴⁷⁰ Aquest fenomen donà lloc a un gran dinamisme dins l'Església lleidatana, puix algunes prebendes canviaren de titular amb freqüència. El cert és que el procés per dur a terme la permuta era relativament senzill: els dos participants en el procediment, prèvia

⁴⁶⁵ ACL, AC_0051, f. 47r.

⁴⁶⁶ ACL, AC_0050, f. 223v.

⁴⁶⁷ ACL, AC_0049, f. 147r.

⁴⁶⁸ ACL, AC_0050, ff. 55v-56r.

⁴⁶⁹ La simonia era considerada una de les pràctiques més perverses dins l'Església. Com s'ha indicat anteriorment, l'absolució general atorgada pel bisbe Cerdà el 1451 afectà tots els crims, però, entre les excepcions, es trobava el crim de simonia. ACL, AC_0050, ff. 46v-47v.

⁴⁷⁰ CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios...».

autorització tant del patró del benefici com del Capítol —que havia d'avaluar-ne la idoneïtat—, resignaven *ex causa permutationis* les seves prebendes davant el bisbe. Tot seguit, els dos implicats prenien possessió de les seves noves sinecures. Per tant, la participació del prelat en la permuta era necessària. A més, també s'ha de tenir en compte que aquest exercia el dret de patronat en nombrosos beneficis catedralicis. En cas d'absència del bisbe, el vicari general o el procurador episcopal assumien les funcions que corresponien al mitrat. Així doncs, el 6 de novembre de 1455 el canonge Gabriel Cerdà va haver d'actuar com a patró del benefici de Sant Andreu, instaurat a la capella del Palau Episcopal, i autoritzar-ne la permuta en nom del seu oncle.⁴⁷¹ Com que Manuel de Montsuar va ser la persona que ocupà el càrrec de vicari general durant aquest període, la major part de les permutes tingueren lloc al seu davant.

2.8. Accions religioses a Lleida del bisbe Antoni Cerdà

El bisbe era el màxim exponent de la litúrgia de la seva diòcesi, si bé en la catedral aquesta era curada pel Capítol. Les cerimònies religioses estaven ben regulades i observaven les disposicions recollides en les consuetes.⁴⁷² Aquestes, doncs, recopilaven els costums de l'Església en relació a la celebració d'oficis, de festivitats de determinats sants o de processons. Una de les més importants era la que tenia lloc durant la solemnitat del Corpus Christi.⁴⁷³ Aquesta festivitat va ser instaurada pel papa Urbà IV el 1264 i, al llarg del segle XIV, es va anar estenent arreu d'Europa. El tret comú més característic de la celebració fou la fastuositat en què era festejada.⁴⁷⁴ Tampoc no es pot menysprear la gran popularitat que aconseguí —sobretot la processó—, el que es pot

⁴⁷¹ ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 79r-80r: (...) [els canonges] *admiserunt predictam permutationem, de consensu venerabilis Gabrielis Cerdà, [ratllat: procurat(or)is] vicari generalis et procuratoris reverendissimi domini cardinalis et episcopi Ilerdensis, patroni dicti beneficii Sancti Andre.* Això no obstant, la resignació dels beneficis va ser duta a terme davant Manuel de Montsuar, que també exercia de vicari general.

⁴⁷² Vegeu SEGUÍ TROBAT, Gabriel. *La litúrgia de la Seu fa cinc-cents anys. La consuetud de sagristia de 1511 de la Seu de Mallorca. Volum I: estudi crític.* Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2015; i SEGUÍ TROBAT, Gabriel. *La litúrgia de la Seu fa cinc-cents anys. La consuetud de sagristia de 1511 de la Seu de Mallorca. Volum II: edició del text.* Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2015.

⁴⁷³ Sobre aquesta celebració, vegeu LAMBOT, Cyrille. «L'office de la Fête-Dieu. Aperçus nouveaux sur ses origines», *Revue Bénédictine*, 54 (1942), pp. 61-123; RUBIN, Miri. *Corpus Christi. The Eucharist in Late Medieval Culture.* Cambridge University Press, Cambridge, 1991; FERNÁNDEZ JUÁREZ, Gerardo; MARTÍNEZ GIL, Fernando (coords.). *La fiesta de Corpus Christi.* Universidad de Castilla-La Mancha, Conca, 2002.

⁴⁷⁴ RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa...*, p. 101.

explicar per l'anhel dels fidels de poder contemplar Crist, encarnat en l'hòstia que era portada dins la custòdia durant l'esdeveniment.⁴⁷⁵

Segons sembla, la ciutat de Lleida va ser un dels primers territoris on es va instituir la festivitat del Corpus Christi. De forma més concreta, la celebració hauria estat establerta el 1301, durant l'episcopat del bisbe Pere del Rei (1299-1308),⁴⁷⁶ si bé no apareix degudament documentada en els llibres d'actes de la Paeria fins al 1340.⁴⁷⁷ El 1452, ja sota el pontificat d'Antoni Cerdà, es va procedir a regular la processó que tenia lloc anualment el matí del dia del Corpus Christi. Aquesta sortia de la catedral pel portal dels Apòstols i descendia per les Grades Majors. Al final de l'escalinata s'hi afegien les banderes i estendards, que acompanyaven la Santa Forma durant el seu recorregut pel carrer del Romeu i el carrer Major, cobert de flors. Per norma general, la processó continuava per les places de Sant Joan i de la Sal fins al portal de Magdalena, tot i que, a vegades, es podia optar per abreujar el recorregut enfilant per les costes de Sant Joan i de Sant Andreu. En tot cas, la processó sempre acabava a la catedral, on la custòdia entrava al repic de les campanes i al mateix temps que es cremaven falles i es llençaven focs artificials.⁴⁷⁸

La nova reglamentació de la processó del Corpus Christi també especificava la posició dels diferents actors que hi participaven. De fet, s'ha de tenir en compte que la realització de les desfilades de qualsevol tipus —sobretot les processons— era un ritual que, juntament amb els objectius religiosos inherents en aquestes, ajudava a fixar l'ordre jeràrquic de la societat medieval. Tots els estaments i col·lectius socials hi eren representats, i cadascun tenia un lloc precís assignat d'acord amb un codi.⁴⁷⁹ En el cas lleidatà, la processó del Corpus Christi era encapçalada per la bandera de la catedral, que era portada per un genet. La seguien els estendards de les parròquies ciutadanes i les seves respectives creus processionals. Continuaven les creus dels diferents ordes religiosos, mentre la catedralícia en cloïa el grup. Al darrere hi desfilaven les diferents confraries de Lleida —incloses les gremials—, els representants de les diverses

⁴⁷⁵ BAUCCELLS I REIG, Josep. «L'Església de Catalunya...», p. 431.

⁴⁷⁶ BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «La Baixa Edat Mitjana...», p. 43. Aquesta dada contrasta amb les que presenta Pleyán de Porta, que afirma que la festa del Corpus Christi encara no havia estat instituïda el 1302 perquè no apareix en la relació de dies festius dels estatuts de l'Estudi General de Lleida. PLEYÁN DE PORTA, José. *Apuntes de historia de Lérida...*, p. 155.

⁴⁷⁷ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *La eucaristía en Lérida*. Artis Estudios Gráficos, Lleida, 1964, pp. 53-55.

⁴⁷⁸ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *La eucaristía en Lérida...*, pp. 60-63.

⁴⁷⁹ RODRÍGUEZ LLOPIS, Miguel; GARCÍA DÍAZ, Isabel. *Iglesia y sociedad feudal...*, pp. 94-95; WEISSENGRUBER, Erik Paul. «The Corpus Christi Procession in Medieval York: a Symbolic Struggle in Public Space», *Theatre Survey*, 38/1 (1997), pp. 117-138.

comunitats religioses de la ciutat, els beneficiats i porcioners catedralicis, els pabordes i els canonges i ministres de la Seu. Finalment, després de la capella de la catedral, apareixia la custòdia, que era portada pel bisbe o, en cas d'absència, pel vicari general. La Santa Forma era duta sota un pal·li, que era subjectat pels paers i altres prohoms de la ciutat. La seguien vint-i-quatre brandons del Consell General, els macers de l'Estudi General de Lleida i els estudiants d'aquesta institució, cadascun dels quals portava un ciri. Clausurava la processó la confraria del Miracle, que era integrada pels conversos després del pogrom de 1391. Res se'n diu de la possible presència d'un bestiari, com si existia en altres ciutats, com Barcelona.⁴⁸⁰ El públic participava en la processó mitjançant l'entonació de cants durant tot el seu recorregut.⁴⁸¹

Un dels elements més característics de la celebració del Corpus Christi a Lleida eren els entremesos, que es representaven a diferents punts de l'itinerari de la processó.⁴⁸² La principal funció d'aquestes escenificacions de caràcter religiós, que eren portades pels bastaixos i que solien acabar amb un castell de focs,⁴⁸³ era l'entreteniment del públic tant abans com després de la desfilada.⁴⁸⁴ Les despeses dels entremesos eren sufragades per la Paeria.⁴⁸⁵ L'import destinat a les representacions suposava un gran

⁴⁸⁰ RIERA I SANS, Jaume. «Els heralds i les divises del rei Martí (1356-1410)», *Paratge. Quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia, vexil·lologia i nobiliària*, 14 (2002), p. 46. Lleida comptà amb un drac i una àguila, pagats pel Capítol, a partir de mitjans del segle XVI. MIRÓ I BALDRICH, Ramon. «El bestiari de Corpus a la Seu de Lleida durant l'Edat Moderna», a BANGO TORVISO, Isidro Gonzalo; BUSQUETA I RIU, Joan Josep (eds.). *Gombau de Camporrells, bisbe de Lleida. A l'alba del segle XIII*. Publicacions dels Amics de la Seu Vella, Lleida, 1996, pp. 203-232.

⁴⁸¹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *La eucaristia en Lérida...*, pp. 61-62.

⁴⁸² Els entremesos es representaven a la plaça de la Cadena, al Peu del Romeu, a la meitat del carrer Major —davant l'hostal de la Campana (en un carrer situat a l'actual Museu Jaume Morera)—, a la plaça de la Paeria, davant la casa de la família Boixadors —a l'alçada de l'actual carrer del General—, a la plaça de Sant Joan i a la plaça de la Sal. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *La eucaristia en Lérida...*, p. 62. La localització de l'hostal de la Campana i de la casa del Boixadors s'ha extret de LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places...*, pp. 219-220 i 391-392, respectivament. Les representacions teatrals eren un fenomen que es donava en diversos punts de la Cristiandat. RUBIN, Miri. *Corpus Christi. The Eucharist in Late Medieval Culture*. Cambridge University Press, Cambridge, 1991, p. 272; NARBONA VIZCAÍNO, Rafael. «Los juegos y espectáculos de la fiesta del Corpus Christi en los reinos ibéricos (1264-1545)», *Ludica. Annali di Storia e Civiltà del Gioco*, 8 (2006), pp. 71-78.

⁴⁸³ CURCÓ PUEYO, Jordi. «El drac de Corpus antecedent del Marraco», a COMPANY I CLIMENT, Ximo (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum III. Temps d'expansió. Temps de crisi i de redefinició. L'època moderna. Segles XVI-XVIII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2007, pp. 352-353.

⁴⁸⁴ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *La eucaristia en Lérida...*, pp. 62-63.

⁴⁸⁵ La participació de l'òrgan municipal en l'organització de la festivita té molt habitual. MATEOS ROYO, José Antonio. «Municipio y espectáculo teatral: los entremeses de la ciudad de Zaragoza (1440-1540)», *Archivo de Filología Aragonesa*, 57-58 (2001), pp. 11-48; MORÁN MARTÍN, Remedios.

esforç per a la institució municipal, que sempre va tendir a buscar fórmules per reduir el desembós. Per exemple, el 30 d'abril de 1455 els prohoms acordaren que fossin reutilitzats els taulats d'altres anys que encara es conservaven, el que evitaria haver-los de tornar a construir.⁴⁸⁶

A més d'aquests entremesos que es duïen a terme en determinats punts de la processó, altres es representaven en el presbiteri de la mateixa catedral de Lleida. El dia 11 de maig de 1453 el bisbe Antoni Cerdà va resoldre que els entremesos fossin escenificats a fora de l'edifici de l'església. Concretament, els va voler traslladar en un espai obert del claustre.⁴⁸⁷ Les causes per justificar aquest acte poden ser variades, com la incomoditat provocada per la gran multitud que assistia a les representacions o alguns escàndols que s'hi haurien donat.⁴⁸⁸ Tot i això, l'expulsió de les escenificacions de l'interior dels temples va ser una tendència que es va donar en l'àmbit europeu durant els anys centrals del segle XV.⁴⁸⁹ Alguns dels entremesos afectats per aquesta decisió varen ser el que representava la Passió i mort de Crist, o el denominat «entremès de la Colometa», que escenificava la baixada de l'Esperit Sant el dia de la Pentecosta. Durant el desenvolupament d'aquesta darrera representació, un colom —símbol de l'Esperit Sant— era descendit fent ús d'una tramoia, al mateix temps que es llençaven coets.⁴⁹⁰ La consuetud que traslladava els entremesos al claustre va ser confirmada pel papa Calixt III.⁴⁹¹ En tot cas, el 31 de març de 1459 el Capítol va resoldre que no es llencessin coets juntament amb els ocells que davallaven del cimbori de la catedral, senyal, per tant, que

«Representaciones religiosas. Aspectos jurídicos de la festividad del Corpus Christi (siglos XIII-XVIII)», a FERNÁNDEZ JUÁREZ, Gerardo; MARTÍNEZ GIL, Fernando (coords.). *La fiesta de Corpus Christi*. Universidad de Castilla-La Mancha, Conca, 2002, pp. 82-85.

⁴⁸⁶ AML, Consells particulars, 366, f. 35r. Es va decidir destinar un màxim de cent sous per a la reparació dels taulats que es trobessin en més mal estat. AML, Consells particulars, 366, f. 36v.

⁴⁸⁷ BOLÒS I MASCLANS, Jordi de. «Les Grades Majors: batecs de vida diària a la Seu i a la ciutat de Lleida», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 362.

⁴⁸⁸ VIOLA I GONZÁLEZ, Ramir. «Cerdà i de Lloscos, Antoni...», p. 517. També se'n fa ressò LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, pp. 631-632.

⁴⁸⁹ RAPP, Francís. *La Iglesia y la vida religiosa...*, p. 97.

⁴⁹⁰ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 632. Per a la representació de l'«entremès de la Colometa» calia comprar corda, coets, cabdells de fil, sabó, branques d'olivera, ploms, perns, politges i cera, entre altres productes. BOLÒS I MASCLANS, Jordi de. «Les Grades Majors...», p. 362.

⁴⁹¹ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», p. 95.

la representació de l'«entremès de la Colometa» encara era escenificat a l'interior del temple.⁴⁹²

Junt amb la festivitat del Corpus Christi, l'Església de Lleida solemnitzava, de manera especial, Nadal i Pasqua, així com l'Assumpció de Santa Maria, titular de la catedral.⁴⁹³ En el marc d'aquestes celebracions es pronunciava un sermó —la documentació remarca que era *in latino*— a la mateixa Seu. Tot i que anava dirigit al clergat de la diòcesi i als estudiants de l'Estudi General, l'assistència de públic seglar era abundant. Davant aquesta concurrència, el Capítol va demanar al papa Calixt III que permetés la concessió d'una indulgència a tots els assistents al sermó, no només als clergues i estudiants, com es duia a terme fins aleshores.⁴⁹⁴ També podria estar relacionat amb aquest sermó una gràcia apostòlica atorgada per Calixt III —en contraprestació al pagament del subsidi requerit a l'Església de Lleida— per la qual autoritzava que, en cas d'absència o vacant del bisbe, els canonges i els beneficiats de la catedral poguessin pronunciar-ne els sermons.⁴⁹⁵ Josefina París ha considerat aquesta consuetud com un primer antecedent de la dignitat de lectoral.⁴⁹⁶

L'episcopat d'Antoni Cerdà també va coincidir amb el jubileu de 1450. Com és sabut, els anys jubilars eren proclamats cada cinquanta anys des del 1300, quan Bonifaci VIII congregà els pelegrins a Roma per aquest motiu.⁴⁹⁷ El jubileu de 1450, però, va

⁴⁹² ACL, AC_0051, f. 91r: *Dicta die [31 de març de 1459] deliberatur quod in die pentecostes que non mitantur cohets ab los ocells que trameten del Cembori de la dita seu.*

⁴⁹³ BELLMUNT I FIGUERAS, Joan. «Els Reis, el bisbetó i la Mare de Déu d'Agost», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 341-344.

⁴⁹⁴ ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf: *In Ecclesia Ilerdense, fit sermo generalis in latino ad clerum et ad studentes universitate Studii Ilerdensis in vigilie Nativitatis et Resurrectionis Domini, ac Assumpcione gloriose Virginis Marie. In quoquidem sermone multi etiam ex secularibus interveniunt. Et post sermone, fit absolutio generalis (...). Suplicetur dictus summus dominus noster papa ut Sua Santitate concedere dignetur omnibus intervenientibus in dicto sermone septem annos et totidem quadragesimum indulgentiarum (...).*

⁴⁹⁵ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», p. 95.

⁴⁹⁶ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Església de Lleida...», p. 95; PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi...», p. 657: «També es va aconseguir del papa una consuetud perquè a manca de bisbe absent poguessin fer-se càrrec dels sermons a la Catedral els canonges i beneficiats. Això fou un antecedent de la creació de la dignitat de lectoral.» Cap dels dos autors indica la procedència d'aquesta notícia.

⁴⁹⁷ Per als jubileus, vegeu THURSTON, Herbert. *The Holy Year of Jubilee. An Account of the History and Ceremonial of the Roman Jubilee*. Sands & Co., Londres, 1900; BREZZI, Paolo. *Storia degli anni santi. Da Bonifacio VIII ai giorni nostri*. Mursia, Milà, 1975; STEFANESCHI, Jacopo. *De centesimo seu iubilaeo anno. La storia del primo giubileo (1300)*, ed. LEONARDI, Claudio. SISMEL, Edizioni del Galluzzo, Tavarnuzze, 2001; MELLONI, Alberto. *Il giubileo. Una storia*. Laterza, Roma, Bari, 2015.

tenir una especial rellevància perquè Nicolau V va poder utilitzar aquell acte solemne com a element de propaganda. Així, el papa es va presentar com a líder d'una nova època política, cultural i religiosa; aquesta es materialitzava en els Estats Pontificis, que havien estat reunificats i pacificats després del fosc període del Cisma d'Occident.⁴⁹⁸ El jubileu de Nicolau V es va inaugurar el dia de la vigília de Nadal de 1449, data en què es va procedir a obrir la Porta Santa de la basílica de Sant Joan del Laterà.⁴⁹⁹ D'acord amb la convocatòria, es concediria una indulgència plenària a totes les persones que visitessin les quatre basíliques majors de Roma —Sant Pere del Vaticà, Sant Joan del Laterà, Santa Maria la Major i Sant Pau Extramurs— i que es confessessin amb sincera contrició.⁵⁰⁰ La crida del papa va ser escoltada per milers de pelegrins, que es varen traslladar a Roma i massificaren la ciutat.⁵⁰¹ No hi ha cap dubte que Antoni Cerdà va participar de la celebració, ja que era cardenal i residia a Roma de forma habitual.

Per altra banda, Nicolau V, en atenció a Alfons el Magnànim, va oferir una alternativa perquè els súbdits d'aquest monarca també poguessin prendre part en l'any jubilar. El pontífex va remetre a Lleida una carta per la qual anunciava la convocatòria del jubileu i els requisits per guanyar-ne la indulgència. El papa era conscient de la dificultat dels habitants de Lleida per viatjar a Roma, de manera que va estendre la indulgència a aquelles persones que es confessessin en el període que abastava des del dia de Nadal de 1450 fins a l'octava de Pasqua següent, que visitessin la catedral i altres esglésies en certs dies, i que realitzessin una almoïna. El canonge Ramon Rossell i Renard Queralt, prior dels dominics de Lleida, varen ser comissionats especialment per

⁴⁹⁸ PIAZZONI, Ambrogio M. «Roma e Papato in época umanistica e rinascimentale», a MANFREDI, Antonio (ed.). *Storia della Biblioteca Apostolica Vaticana. Volume I. Le origini della Biblioteca Vaticana tra Umanesimo e Rinascimento (1447-1534)*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2010, p. 120.

⁴⁹⁹ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi dalla fine del medio evo. Compilata col sussidio dell'Archivio segreto pontificio e di molti altri Archivi. Volume I. Storia dei Papi nel periodo del Rinascimento (Martino V, Eugenio IV, Niccolò V, Calisto III) fino all'elezione di Pio II*. Desclée e Ci. Editori Pontifici, Roma, 1958, p. 429.

⁵⁰⁰ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 428; HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy...*, p. 59.

⁵⁰¹ Un exemple d'aquesta saturació fou un incident ocorregut el 19 de desembre de 1450 en el pont de Sant'Angelo: la multitud tornava de la basílica de Sant Pere del Vaticà, on havia estat exposada la Santa Faç i el papa havia concedit la benedicció apostòlica a tots els presents. A causa de l'estretor del pont, de les paradetes bastides a banda i banda d'aquest i dels animals que hi circulaven, es va produir un embós. La tensió va espantar les bèsties, el que va provocar uns instants de pànic generalitzat. L'incident va suposar la mort de dues-centes persones, esclafades o caigudes al riu. GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma nel Medio Evo. Volume terzo*. G. Romagna & C., editori, Roma, 1912, p. 757; PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 450-454.

al jubileu, sense perjudici que el bisbe i el Capítol poguessin optar per designar-ne nous responsables.⁵⁰²

Una altra forma de guanyar una indulgència era visitar una relíquia determinada en una data específica, sempre que el papa hagués concedit la gràcia pertinent. La relíquia més important de la catedral de Lleida era el Sant Drap. Era un fragment de tela que, segons la creença, formava part de la primera roba en la qual havia estat embolcallat Jesús tot just després d'haver nascut.⁵⁰³ La relíquia hauria arribat a Lleida durant la segona meitat del segle XIII, sembla que procedent de Tunis.⁵⁰⁴ Ordinàriament, es conservava en un gran estoig de plata que es guardava a la sagristia major. Tot i això, els dies de festa de solemnitat, la relíquia era exposada en un armari-tabernacle —tancat amb clau— que es col·locava a la sagristia de l'absis central, darrere

⁵⁰² ASV, Reg. Vat., 395, ff. 175r-176v. Indulgències similars varen ser trameses a les diòcesis de Mallorca, Saragossa, Palerm, Perpinyà, Girona, Barcelona, Tarassona, Tortosa, Nàpols, Trani, Urgell, Messina i Castrovillari, i als regnes de Sardenya i València.

⁵⁰³ Pleyán de Porta descriu la relíquia abans de la seva desaparició durant la Guerra Civil Espanyola: *Consiste en un pedazo de lienzo grosero como el mas tosco sayal, de una media vara cuadrada poco mas ó menos que colocado en un cuadro, se espone á la publica veneracion, en determinados dias del año.* PLEYÁN DE PORTA, José. *Apuntes de historia de Lérida...*, p. 375.

⁵⁰⁴ La història de l'arribada del Sant Drap a Lleida es narra en un pergamí datat el 4 de desembre de 1297 conservat a l'Arxiu Capitular de Lleida. Segons aquest, Elisenda, filla de Guillem Ramon de Santcliment, es va casar amb un lleidatà i es va establir en una alqueria a prop de Pollença, a Mallorca, que acabava de ser conquistada per Jaume I. Cap al 1238 tenia una filla anomenada Guillemona. L'emir de Tunis, per socórrer els valencians, envià una flota a saquejar Mallorca. Entre els captius s'hi comptaren Elisenda, el seu marit i Guillemona. En arribar a Tunis, l'emir quedà captivat per la bellesa de Guillemona, li donà un tracte especial i li canvià el nom pel de Rocaia. A més, la casà amb el seu fill, que va accedir al poder quan ella només tenia quinze anys. El nou emir, profundament enamorat de Rocaia, li mostrà els seus tresors, entre els quals el Sant Drap, que havia arribat a Tunis perquè el soldà Saladí de Babilònia —que l'havia obtingut arran de la conquesta de Jerusalem el 1187— l'havia regalat a una tia seva. Per la seva banda, Elisenda —que havia enviudat— es va casar amb el mercader lleidatà Arnau de Solsona. Ella anhelava tornar a Lleida, i aconseguí que tant Arnau de Solsona com Rocaia hi accedissin. Aquesta li entregà el Sant Drap com a regal d'acomiadament, però Elisenda el portà a Lleida sense que el seu marit se n'assabentés. Només abans de morir Elisenda confessà la possessió de la relíquia. Arnau de Solsona, després de la mort de la seva muller, entregà el Sant Drap al bisbe Guerau d'Andrià, que ordenà la redacció del pergamí per deixar constància de les circumstàncies en què la relíquia havia arribat a Lleida. ACL, LP_02702. Vegeu, també, LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, pp. 22-25; BELLMUNT I FIGUERAS, Joan. «El Sant Drap, una devoció popular», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 345-350; SERRA DE GAYETA I D'ASPRER, Francesc. «Guillemona de Pollença, reina de Tunis. ¿Història o llegenda?», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 35 (1976), pp. 209-215. Una versió novel·lada de la confessió d'Arnau de Solsona es pot trobar a LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Anecdotari de l'Estudi General...*, pp. 15-19.

el retaule major, un espai que constituïa un *auténtico relicario o cámara santa*.⁵⁰⁵ Ara bé, des del 1427, per disposició del Capítol de Lleida, el Sant Drap només era venerat públicament una única vegada a l'any, durant les festes de Nadal.⁵⁰⁶

Un dels objectius de l'Església lleidatana en general va ser impulsar la devoció a la relíquia del Sant Drap, el que es traduiria en un increment de les almoines.⁵⁰⁷ En conseqüència, es considerava necessària l'obtenció de la facultat de poder concedir una indulgència als fidels que la veneressin. Ara bé, l'atorgament de les absolucions era una competència exclusiva del papa. Aleshores, els canonges treballaren intensament amb el bisbe amb vista a què el pontífex delegués en l'Església de Lleida la concessió de les indulgències: les freqüents ambaixades que s'enviaren a Roma a aquest efecte en són una prova evident. Cal destacar, a més, que el Capítol va comptar amb el suport de la Paeria de Lleida, que també remeté alguns representants a la Santa Seu per treballar per a l'obtenció de les indulgències. Així doncs, per exemple, el 1434 el Consell General de la Paeria va facultar els paers a escollir les persones més adients per ser enviades a Roma i entregar al papa un memorial redactat per Ramon Miralles amb l'objectiu d'obtenir la concessió del perdó als devots de la relíquia.⁵⁰⁸ L'any següent, els canonges Montserrat Botella i Joan Rabins varen ser comissionats pel Capítol per tractar amb la Paeria tots els assumptes necessaris per a l'obtenció de les gràcies per al Sant Drap.⁵⁰⁹

Durant l'episcopat de García Aznárez de Añón s'havien efectuat importants avenços en aquella qüestió. Així doncs, un canonge —no identificat— enviat pel Capítol a la Cúria Romana havia aconseguit el compromís d'aprovació d'una sèrie de peticions —indulgència per al Sant Sudari, unió de beneficis, actualització de la taxa dels aniversaris amb motiu del subsidi reial— per part tant del papa com del mateix rei Alfons el Magnànim. Això no obstant, les mesures acordades no es varen arribar a aplicar a causa de la mort del prelat.⁵¹⁰ El nomenament d'Antoni Cerdà com a bisbe de Lleida degué suposar una nova esperança per al Capítol catedralici, atenent la condició de cardenal —i, per tant, la proximitat al summe pontífex— del nou mitrat. La

⁵⁰⁵ BANGO TORVISO, Isidro Gonzalo. «La catedral de Lleida, último gran proyecto del románico catalán», a BANGO TORVISO, Isidro Gonzalo; BUSQUETA I RIU, Joan Josep (eds.). *Gombau de Camporrells, bisbe de Lleida. A l'alba del segle XIII*. Publicacions dels Amics de la Seu Vella, Lleida, 1996, p. 33. També ABAD LARROY, Francisco. «El culto divino en la Seo antigua de Lérida», *Ilerda*, 40 (1979), p. 21.

⁵⁰⁶ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 631, nota 101.

⁵⁰⁷ ACL, AC_0050, f. 213v.

⁵⁰⁸ AML, Consells generals, 411, ff. 5r i 18v-19r. La disposició va ser reiterada per Consell General de la Paeria en la sessió de 18 de gener de 1437. AML, Consells generals, 413, f. 39r.

⁵⁰⁹ AML, Consells particulars, 365, f. 144v.

⁵¹⁰ ACL, AC_0049, f. 102r.

importància que els canonges donaven a aquelles peticions es posa de manifest en la rapidesa en què es mobilitzaren per tornar a activar-les. Així doncs, el dia 11 d'agost de 1449, quan encara no feia tres mesos que Antoni Cerdà era titular de la diòcesi de Lleida, el Capítol va acordar enviar el sacrista Bernat Bosch a la Cúria Romana perquè expliqués al prelat aquelles demandes i en sol·licités el suport i la intercessió amb vista a la concessió d'aquestes per part del papa.⁵¹¹

L'afer del Sant Drap es va moure, sobretot, a partir de finals de l'any 1451. En la sessió capitular de dia 11 de novembre d'aquest any, els canonges varen acordar la creació d'una comissió que s'encarregués de gestionar la petició d'una indulgència general vinculada a la relíquia. Entre altres funcions, li corresponia la relació amb els paers de Lleida, també interessats en l'obtenció d'aquella. El degà Manuel de Montsuar i el canonge Joan de Setcastella foren elegits per integrar el comitè.⁵¹² El 30 de novembre següent, l'ardiaca Blai Claver va informar que se n'anava a Roma per tractar sobre alguns afers propis. Tot i això, es va oferir al Capítol per si desitjava encarregar-li la negociació, en nom de la institució canonical, d'alguna qüestió davant la Cúria Romana o el rei Alfons el Magnànim. El Capítol li va entregar un memorial que afectava diversos assumptes, el més important dels quals era la indulgència per als devots del Sant Drap. Com a contraprestació del seu oferiment, els canonges acordaren que l'ardiaca percebés la totalitat de les rendes que li corresponien, malgrat la seva absència, durant el temps que durés el seu viatge.⁵¹³

En la ja comentat document de 2 d'octubre de 1451, el papa Nicolau V va realitzar, a petició del cardenal Antoni Cerdà, nombroses concessions referents a la relíquia del Sant Drap. Així doncs, el papa va atorgar a l'Església de Lleida la facultat de concedir una indulgència a tots els devots que visitessin la relíquia el dia de Nadal o en altres festivitats solemnes. A més, aquesta absolució també es va estendre a les persones que oferissin copioses almoines tant a la fàbrica de la catedral com en favor dels ornaments d'aquesta. Per a la millor devoció del Sant Drap, el summe pontífex va autoritzar el Capítol de Lleida a extreure mil cinc-centes lliures jaqueses dels

⁵¹¹ ACL, AC_0049, f. 102r. Com que es tractava d'una ambaixada del Capítol, aquest acordà que Bernat Bosch percebés la totalitat de la porció canonical i de les distribucions quotidianes. Els canonges Ramon de Cardona i Lluís Martorell dissentiren d'aquella decisió.

⁵¹² ACL, AC_0050, f. 48v.

⁵¹³ ACL, AC_0050, f. 52v.

marmessors de la ciutat de Lleida en un termini de sis anys per destinar-les a la construcció d'una capella per allotjar-hi la relíquia.⁵¹⁴

Durant l'episcopat d'Antoni Cerdà també es va estructurar una confraria que va ser posada sota l'advocació de la Verge Maria i del Sant Drap.⁵¹⁵ Ja el document de Nicolau V de 2 d'octubre de 1451 concedí algunes gràcies a l'esmentada congregació, que també es varen recollir en una butlla expedida el mateix dia. Així doncs, el pontífex va disposar que qualsevol confrare, independentment del seu sexe —ja que la confraria admetia tant homes com dones—, que morís i escollís la seva sepultura a Lleida durant un període d'entredit pogués gaudir d'uns funerals oficiats en veu alta i amb les portes obertes —malgrat que la forma habitual d'actuar en el cas de les misses i sufragis per als difunts en temps d'entredit era en veu baixa i les portes tancades—. ⁵¹⁶ També els va permetre que elegissin el confessor de la confraria, que podria ser un clergue secular o un membre de qualsevol orde religiós. El papa, a més, els concedí una indulgència plenària *in mortis articulo*, així com altres gràcies referents a la remissió de pecats. En darrer lloc, va atorgar als confreres una exempció del dejuni dels divendres durant un any; en el cas que un divendres aquesta pràctica fos requerida per un precepte eclesiàstic, l'exempció es podria traslladar a un altre dia de la setmana o, fins i tot, a un altre any. A més, si el confessor imposava el dejuni com a penitència, el confrare afectat podia exigir que aquesta fos commutada per una altra pràctica de contrició. Com no podia ser d'una altra manera, el cardenal Cerdà, en qualitat de bisbe de Lleida, va intercedir davant el papa per obtenir la butlla.⁵¹⁷

Alguns anys més tard,⁵¹⁸ el Capítol va demanar que s'expedís una altra butlla amb els privilegis concedits a la confraria. A més, es va aprofitar l'avinentesa per suplicar al pontífex que clarifiqués la disposició i determinés que la indulgència *in mortis articulo* atorgada només podia ser aplicada als confreres que s'enterraven a les

⁵¹⁴ ACL, AC_0050, f. 50r.

⁵¹⁵ A vegades, la fundació de la confraria es fa retrocedir fins al període de domini islàmic de Lleida. A partir del 1416, per disposició d'Alfons el Magnànim, obtindria el nom de Confraria de Santa Maria la Vella i del Sant Drap. ACL, P7_M2_P3_C08, camisa 11, ff. 1r-3r.

⁵¹⁶ ACL, AC_0050, f. 50r.

⁵¹⁷ ACL, AC_0052, f. 58r-v.

⁵¹⁸ El document no és datat, però el fet que es mencioni un futur viatge d'Antoni Rotllan a Roma i que es parli de *felicis recordationis dominus Nicolaus, papa* permet situar aquest document el 1456. ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf.

esglésies de Lleida, i no a aquells que escollien ser sebollits en altres episcopats o en monestirs lleidatans.⁵¹⁹

Com és evident, l'expedició dels documents apostòlics no era gratuïta.⁵²⁰ El 27 d'octubre de 1452 el Capítol va deliberar sobre el pagament de vint-i-una lliures que es requeria a la confraria de la Seu per les butlles referents al Sant Drap. Els canonges acordaren que aquesta quantitat fos extreta de les dues porcions que el papa havia concedit al Capítol per destinar-les als cantors catedralicis. A més, decidiren que els escolans paguessin les pensions de l'import pres.⁵²¹ En tot cas, i malgrat el pagament, la concessió de les diverses gràcies relatives al Sant Drap va ser àmpliament celebrada pel Capítol catedralici. A més, es va decidir prendre les mesures oportunes per procedir al compliment immediat de les disposicions papals. Així doncs, el 6 d'octubre de 1452 el Capítol va comissionar els canonges Joan de Setcastella i Garcia de Vallterra perquè poguessin dur a terme totes les accions necessàries per executar l'atorgament de les indulgències.⁵²²

Sigui com sigui, els privilegis concedits per Nicolau V hagueren de ser confirmats pel seu successor, Calixt III. El 20 de maig de 1455, quan feia poc menys d'un mes i mig que Alfons de Borja havia estat promogut a la tiara pontifícia, la Paeria i el Capítol de Lleida enviaren a Roma el prohoms Gabriel Beralda. L'objectiu d'aquesta remesa era sol·licitar una sèrie de gràcies al nou papa que feien referència a l'Estudi General de Lleida, a l'Hospital General de Santa Maria i a la concessió d'una indulgència als devots del Sant Drap.⁵²³ Les gestions de Beralda varen ser un èxit, car el pontífex expedí les butlles que havien estat peticionades, les despeses de les quals

⁵¹⁹ ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf: (...) *solum extendatur ad confratres eligentes sepulturam in dicta Ecclesia Ilerdensis, et non ad aliorum eligentet sepulturas in aliis ecclesiis vel monasteriis (...)*.

⁵²⁰ El Capítol no sempre demanava que s'expedís la butlla d'una gràcia. Vegeu, per exemple, ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf: (...) *aut non intentio est honorabile Capitulo quod non bulletur dictam confirmationem (...)*.

⁵²¹ ACL, AC_0050, f. 111r: *Sciens et attendentes quod confratria Sedis debet manulevare certas pecunias ad habendum bullam indulgentie Sacri Panni dicte Sedis, ffuit deliberatum per Capitulum quod maniventur simul cum dicta quantitate XXI llibre ad opus bulle illarum duarum porcionum quas sanctissimus dominus noster papa concessit ad Mensam(?) Capituli pro cantoribus dicte Sedis. Et pro inde membrum scolarium solvat pensiones dictarum XXI librarum.*

⁵²² ACL, AC_0050, f. 106r.

⁵²³ AML, Consells particulars, 366, f. 36r; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 36. Els paers tenien molta confiança en el nou papa, ja que «havia estudiat en la present ciutat». AML, Consells particulars, 366, f. 36r.

anaren a càrrec de les arques municipals.⁵²⁴ Així doncs, en la seva exposició davant els Paers el 12 d'abril de 1456, Gabriel Beralda exposà el següent:

(...) havia obtingut indulgència per lo drap de Jesuchrist, que tots anys en la festa de [ratllat: Cinquagèsima] \la Ascensió/ fos mostrat en la Seu cathedral d'aquesta ciutat, e los presents aguessen indulgència de la meytat dels [ratllat: pecat] peccats confessats, visitants però après lo Spital General d'aquesta ciutat, segons atenia aquella, e que lo drap de Jesuchrist fos mostrat en certes festivitats de l'any.⁵²⁵

Ara bé, el 14 de novembre de 1457 Gabriel Beralda va comunicar que tornava a Roma per obtenir del papa noves butlles pontifícies que concedien sengles indulgències plenàries als benefactors de l'Hospital General de Santa Maria i als devots del Sant Drap, d'acord amb una oferta que li havia estat realitzada. Els paers i els prohoms de Lleida acordaren redactar una carta dirigida al papa en la qual acceptaven l'expedició d'aquells documents, d'acord amb les condicions promeses. Això no obstant —i a diferència del 1455—, també demanaren que Beralda no obtingués cap benefici especial amb motiu de la tasca duta a terme en la consecució de les anhelades butlles.⁵²⁶

L'obtenció de la desitjada absolució per als devots del Sant Drap no va ser l'única acció duta a terme durant l'episcopat d'Antoni Cerdà per impulsar la veneració de la relíquia. Així doncs, el 1453 es va establir que el Sant Drap no fos només reverenciat durant les festes nadalenques, sinó també el dia de la festivitat de l'Assumpció de la Mare de Déu, titular de la cathedral de Lleida.⁵²⁷ Això no obstant, és difícil establir el rol que el prelat jugà en aquella reforma, ja que la documentació sembla indicar que la iniciativa va partir, més aviat, del Capítol cathedralici. Així, el Capítol General, reunit el 28 de desembre de 1453, va acordar dictar una nova

⁵²⁴ Així doncs, els paers hagueren de pagar dos-cents ducats que havien estat avançats per Gabriel Beralda a Roma. AML, Consells particulars, 366, sf. [full solt inicial]. A més, Gabriel Beralda rebé 100 florins per aquesta ambaixada. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 97. La meitat li fou pagada abans d'anar-se'n a Roma, mentre la resta li seria abonada mitjançant lletra de canvi en tornar. AML, Consells particulars, 366, f. 36v.

⁵²⁵ AML, Consells particulars, 366, f. 50r.

⁵²⁶ AML, Consells particulars, 366, f. 115r: «(...) sie suplicat atorgar aquella plenària segons sa santedat ha offert a micer Beralda en la hora que'y fou tramés per la ciutat. Emperò que al dit micer Beralda no li sie donat, offert ni promès per la dita bulla o gràcia haver diner, ni malya ni per trebaylls que sostengué en haver aquella (...)» Vegeu, també, CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», pp. 124-125.

⁵²⁷ VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XVII...*, p. 41; PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi...», p. 657. Sobre la festivitat de la Mare de Déu d'Agost, vegeu BELLMUNT I FIGUERAS, Joan. «Els Reis, el bisbetó...», pp. 341-344.

constitució que establís que el Sant Drap fos exposat públicament —sempre d’acord amb les normes previstes en les altres constitucions— els dies de Nadal i de l’Assumpció de la Mare de Déu, a més de les octaves d’ambdues festivitats. D’aquesta manera, la relíquia podria ser venerada fins a dues vegades cada anualitat.⁵²⁸ Dos anys més tard, el 29 de desembre de 1455, el Capítol va decidir ampliar en un dia més l’exhibició del Sant Drap. Així, la relíquia també podria ser reverenciada en la festivitat de l’Ascensió del Senyor.⁵²⁹ Això no obstant, sembla que la pràctica d’exposar el Sant Drap el dia de l’Assumpció de la Mare de Déu va decaure aviat —si no fou, directament, suprimida el 1455—, de manera que els dos dies d’adoració de la relíquia quedaren fixats en les festivitats de Nadal i de l’Ascensió del Senyor.

En darrer lloc, Antoni Cerdà va voler afavorir la fàbrica del monestir de Montserrat a través de la concessió d’una indulgència de quaranta dies a tots els lleidatans que donessin una almoïna per a aquest fi. Els representants de l’abat de Montserrat recorrien Catalunya per recaptar les donacions necessàries per a l’obra tant del monestir com de les estances dels pelegrins, que es trobaven *in loco orroris et vaste solitudinis*. Per promoure les almoïnes —que permetrien la remissió dels pecats—, es va ordenar que es fessin repicar les campanes de les diverses parròquies per congregar els fidels. Una vegada reunits, se’ls havia de narrar els miracles de la Mare de Déu de Montserrat i passar la bacina perquè hi dipositessin les almoïnes. La recaptació havia de ser conservada per un o dos prohoms, que serien els responsables d’entregar-la al procurador del monestir de Montserrat.⁵³⁰

2.9. Accions assistencials a Lleida del bisbe Antoni Cerdà

L’Església de l’Edat Mitjana tenia un important rol en l’àmbit assistencial. Des del primer moment, el cristianisme es va expandir a través de la pràctica de caritat en monestirs, convents i hospitals. Moltes comunitats religioses comptaven amb els seus propis centres hospitalaris, alguns dels quals estaven especialitzats en una malaltia concreta —per exemple, el foc de sant Antoni, que era tractat en els hospitals que

⁵²⁸ ACL, AC_0050, f. 168v: (...) *ut dictus Sacratissimus Pannus ostendatur in dicta die Natalis Domini et in die Assumptionis Virginis Marie*. L’ardiaca major Blai Claver i el canonge Miquel Peris donaren dotze torxes que haurien de cremar cada dia d’exposició del Sant Drap.

⁵²⁹ ACL, AC_0050, f. 227v: *Dicta die [29 de desembre de 1455] fuit ordinatum quod Sacratissimus Pannus ostendatur in die Natalis Domini et infra octabas (sic.) ejusdem festi. Et in die Ascensionis Domini ut vicibus quod ondi(?) necessarium fuerit rione indulgentiarum, et in festo [ratllat: Asc(ensionis) Ascensionis Domini] Assumptionis Domini, et in octavis earundem festivitatum (...)*.

⁵³⁰ ACL, P7_M1_P5_C06, llibre 1, sf. [interior coberta].

gestionaven els canonges regulars de sant Antoni— o en un grup específic —com orfes, dones penedides, etc.—. Juntament amb l'Església, també els laics fundaren diversos hospitals, sobretot a partir del segle XII. Aquest acte pietós era considerat una de les principals formes d'expressar la virtut de la caritat cristiana, això és l'obligació dels individus envers els miserables.⁵³¹

De la mateixa manera que molts altres nuclis urbans de la Corona d'Aragó, a mitjans del segle XV Lleida comptava amb una multiplicitat de petits hospitals.⁵³² Bona part d'aquests havien estat erigits per persones privades, ja fos directament, ja fos a través de deixes testamentàries. Altres centres, en canvi, estaven vinculats a ordes religiosos, com els trinitaris o els frares de l'Orde del Sant Esperit. La majoria dels hospitals comptava amb unes rendes massa exigües per al seu sosteniment, el que derivava en la impossibilitat d'atendre de forma correcta els interns i en l'amenaça d'haver de tancar. En altres ocasions, alguns regidors de les institucions hospitalàries varen ser acusats de corrupció, ineficàcia i mala administració dels fons econòmics d'aquestes i d'utilitzar per als seus interessos personals els escassos recursos de què disposaven.⁵³³ Per solucionar tots aquests problemes, el Consell General de la Paeria va proposar la fusió de tots els hospitals en un únic gran centre. La nova institució es finançaria amb la suma de les rendes dels centres integrats, de manera que els seus recursos serien superiors i estarien més ben gestionats que els d'aquells de forma individual. A més, ja es comptava amb el precedent de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, que havia estat erigit el 1401.⁵³⁴ Així doncs, el 24 de maig de 1435 el

⁵³¹ Sense la voluntat de ser exhaustius, vegeu RUBIN, Miri. *Charity and Community in Medieval Cambridge*. Cambridge University Press, Cambridge, 1987; CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», pp. 105-112; BRODMAN, James William. *Charity and Religion in Medieval Europe*. The Catholic University of America Press, Washington D.C., 2009, especialment pp. 9-44; TORRES JIMÉNEZ, Raquel. «Reflexiones sobre religiosidad medieval: el concepto de caridad en la espiritualidad laica, del amor a Dios al amor a los pobres, del mundo rural al humanismo», *Cuadernos de Estudios Manchegos*, 36 (2011), pp. 153-184; BRENNER, Elma. *Leprosy and Charity in Medieval Rouen*. Royal Historical Society, The Boydell Press, Woodbridge, 2015, pp. 6-10.

⁵³² Per a una aproximació a aquests hospitals, vegeu CONEJO DA PENA, Antoni. «L'Església i la salut. Els primers hospitals», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 187-200.

⁵³³ CONEJO DA PENA, Antoni. «L'Hospital de Santa Maria...», p. 219.

⁵³⁴ ROCA HERAS, Josep Maria. «Lo bressol de l'Hospital de la santa Creu», *Anuario del Hospital de la Santa Cruz*, 3-4 (1921-1922), pp. 5-88; DANON BRETOS, Josep. *Visió històrica de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona*. Fundació Vives Casajuana, Barcelona, 1978; CASTEJÓN DOMÈNECH, Nativitat.

Consell General de la Paeria va designar set prohoms per tractar sobre la possible unió dels nou hospitals de la ciutat amb el bisbe de Lleida, aleshores el cardenal Domènec Ram.⁵³⁵

Però tres mesos després de la proposta del Consell General de la Paeria, Domènec Ram va ser traslladat a l'arquebisbat de Tarragona. El seu successor, García Aznárez de Añón, va continuar el projecte encetat per aquell. Així, el 1445 el prelat, els paers i tot el Consell General de la institució municipal sol·licitaren al papa que autoritzés la fusió dels diversos hospitals de Lleida. Eugeni IV accedí a aquella petició mitjançant una butlla atorgada el 31 de març de 1446.⁵³⁶ Una vegada aconseguit el permís pontifici, els canonges Garcia de Vallterra i Ramon Gener varen ser designats perquè entenguessin sobre tots els negocis relatius a l'Hospital General. Per altra banda, el 1448 varen començar les obres d'edificació del nou centre hospitalari en el barri de Cappont, segurament sobre la base de l'hospital de Sant Marçal o «hospital d'en Bernat Coll».⁵³⁷ Malgrat tot, la mort del bisbe García Aznárez de Añón el 1449 va suposar la paralització del projecte.⁵³⁸

Això no obstant, el pla de continuar amb l'edificació de l'Hospital General al barri de Cappont es va mantenir durant l'episcopat d'Antoni Cerdà i, de fet, les obres de la institució es tornaren a emprendre amb una certa rapidesa.⁵³⁹ Així, el 28 de setembre de 1450 el paer Lluís de Montsuar, el canonge Ramon Gener i Francesc Sabata — aquests dos darrers en qualitat de regidors o administradors de l'Hospital General des de 1448— elegiren hospitaler el llaurador Domènec Bertran, amb l'objectiu de cobrir totes les vacants per garantir la consecució del projecte hospitalari. Aquest mateix any, el Capítol va proposar una nova ubicació per a l'Hospital General. Considerava que el barri de Cappont no era el lloc adient per establir-hi el centre a causa dels canvis urbanístics que s'hi havien produït, de la proliferació d'hostals i bordells i de l'amenaça

Aproximació a l'estudi de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Repertori documental del segle XV. Fundació Noguera, Barcelona, 2007.

⁵³⁵ AML, Consells generals, 411, f. 56v; CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», pp. 113-114.

⁵³⁶ Vegeu-ne la transcripció a PERARNAU I ESPELT, Josep. «Documentació papal relativa als Països Catalans en quatre registres del s. XV de l'Archivio Segreto Vaticano», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 15 (1996), pp. 429-432. Els únics hospitals que no s'hi incorporaren varen ser el de Sant Llàtzer, el de Sant Antoni i el del Sant Esperit, que pertanyien a ordes religiosos. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places...*, p. 175.

⁵³⁷ CONEJO DA PENA, Antoni. «L'Hospital de Santa Maria...», p. 219.

⁵³⁸ BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «La Baixa Edat Mitjana...», p. 50.

⁵³⁹ VIOLA I GONZÁLEZ, Ramir. «Cerdà i de Lloscos, Antoni...», p. 517.

de riudes, a més d'alguns problemes que haurien sorgit en l'adaptació de l'antic hospital de Sant Marçal. Malgrat la recomanació dels canonges, el canvi de situació de l'Hospital General no tingué lloc fins al 1453, després que dues violentes riudes —el 19 de març i el 3 d'octubre de 1452— danyessin considerablement l'estructura de l'hospital de Sant Marçal i que es perdés bona part del material destinat a l'obra.⁵⁴⁰

A partir d'aquest moment, la Paeria encapçalà la iniciativa per a la fundació de l'Hospital General. El bisbe i el Capítol, que havien adquirit un important protagonisme durant l'episcopat de García Aznárez de Añón, quedaren relegats a un segon pla, a excepció del degà Manuel de Montsuar, que es va significar en la recerca de finançament per a la construcció del nou centre.⁵⁴¹ Els recursos econòmics provenien tant de la Paeria⁵⁴² com del mateix Capítol catedralici. Així, el 25 de setembre de 1453 els canonges sol·licitaren a Nicolau Muñoz, vicari general del bisbe Antoni Cerdà, poder utilitzar les dues-centes cinquanta lliures jaqueses que proporcionaven una sèrie de deixes testamentàries —destinades a maridar donzelles pobres i òrfenes— per contribuir a les despeses de la construcció de l'Hospital General, que ascendien fins a les quinze mil lliures.⁵⁴³ Tot i això, el 13 de febrer de 1454 es va rebre la notificació que el bisbe autoritzava la utilització de només dues-centes lliures, que serien pagades anualment en dos terminis: els dies de sant Joan Baptista i de Nadal. La concessió va ser confirmada pel papa Nicolau V mitjançant butlla de dia 9 de juliol de 1454. En aquesta lletra, el pontífex delegava en l'abat de Santa Maria d'Escarp l'autorització d'aquestes dues-centes lliures, fet que tingué lloc el 10 de gener de 1455.⁵⁴⁴

Sense cap mena de dubte, una altra de les fonts de finançament més importants de l'Hospital General varen ser les donacions i almoines particulars, sempre com a resposta a la caritat cristiana abans esmentada. Amb vista a impulsar aquest recurs, tant la Paeria com el Capítol catedralici de Lleida es preocuparen d'aconseguir indulgències per als benefactors de l'Hospital General. Així, de la mateixa manera que havien buscat les absolucions per als devots del Sant Drap, varen ser enviades moltes ambaixades a

⁵⁴⁰ CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», pp. 115-116.

⁵⁴¹ CONEJO DA PENA, Antoni. «L'Hospital de Santa Maria...», p. 222. No s'ha d'oblidar que el paer en cap era Lluís de Montsuar, germà del degà Manuel de Montsuar. Per tant, és possible que la implicació de Manuel de Montsuar respongués a la voluntat d'ajudar el seu germà.

⁵⁴² Molt sovint, la Paeria determinà que una part de l'import de les multes recaptades es destinés a la construcció de l'Hospital General. CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», pp. 125-127.

⁵⁴³ CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», p. 120, nota 100.

⁵⁴⁴ CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», pp. 120-121.

Roma per demanar al papa la concessió d'aquestes. El context era favorable, ja que les peticions coincidiren amb el pontificat de Calixt III. De fet, ja el 20 de maig de 1455, poc temps després de l'elecció d'Alfons de Borja a la tiara papal, la Paeria i el Capítol enviaren a Roma el prohoms Gabriel Beralda per sol·licitar una sèrie de gràcies, entre les quals les indulgències per als benefactors de l'Hospital General. El 12 d'abril de 1456, en haver tornat de la seva representació a Roma, Beralda va comunicar al Consell General de la Paeria els privilegis que el papa havia atorgat en referència a la institució hospitalària: a tenir-hi església i campanar; a tenir-hi un prevere elegit pels regidors de l'Hospital General, amb capacitat per administrar els sagraments; i la concessió de la indulgència plenària a totes les persones que hi morissin.⁵⁴⁵

Així mateix, el 24 de desembre de 1455 el papa Calixt III —sempre prèvia petició de Gabriel Beralda— havia expedit dues butlles que feien referència a l'Hospital General. En primer lloc, la butlla *Pastoralis Officii cura* estenia l'atorgament de les indulgències a totes les persones que afavorissin la institució a través de donacions o de deixes testamentàries,⁵⁴⁶ a més d'autoritzar els administradors a rebre almoines per a l'hospital. En segon lloc, la butlla *Et si omnium sanctorum reliquias* concedia la indulgència a les persones que visitessin la catedral i l'Hospital General de Lleida en determinades festivitats —la Purificació, l'Anunciació, Pasqua de Ressurrecció, l'Ascensió del Senyor, la Pentecosta, l'Assumpció de la Mare de Déu i la Nativitat de Maria— i que realitzessin una almoina a la institució.⁵⁴⁷ En cap de les dues butlles es féu referència a la intercessió del cardenal Antoni Cerdà, una menció que sí que aparegué en el cas de l'Hospital General de Mallorca.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ AML, Consells particulars, 366, f. 50r; CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», p. 121.

⁵⁴⁶ La deixa de recursos econòmics en els testaments era una de les principals formes de finançament dels centres hospitalaris. CONEJO DA PENA, Antoni. «La financiación de los hospitales de la Corona de Aragón durante la baja edad media: condiciones sociales, económicas y espirituales», a CAVACIOCCHI, Simonetta (ed.). *Le interazioni fra economia e ambiente biologico nell'Europa preindustriale: secc. XIII-XVIII*. Istituto Internazionale «F. Datini, Prato», Firenze University Press, Florència, 2010, pp. 439-441. El mateix degà Manuel de Montsuar realitzà una deixa testamentària a favor de l'Hospital General, la primera pedra del qual ell havia posat: *Item dimitto hospitali maiori dicte Civitatis ad oppus eiusdem Centum solidos*. ACL, P7_M4_P4_C02, Testamento, 6/5, f. 4v.

⁵⁴⁷ ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida (1408-1423) después Papa Calixto III*. Gráficos Academia Mariana, Lleida, 1924, pp. 62-63; CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», pp. 123-124. La butlla *Et si omnium sanctorum reliquias* es troba transcrita a ACL, P7_M2_P3_C08, camisa 3, 1, f. 1r-v.

⁵⁴⁸ Vegeu l'apartat 3.3 del capítol V.

Pel que fa a l'edificació del nou hospital, el juliol de 1453 el Consell General de la Paeria va decidir que fos bastit a l'interior de la ciutat, concretament a la plaça de l'Almodí o de la Bladeria Vella.⁵⁴⁹ Com que l'edifici seria construït dins el nucli urbà, els paers hagueren de demanar al rei Alfons el Magnànim que ho autoritzés. El 25 d'agost d'aquest any, la reina Maria de Castella, lloctinent del monarca, va atorgar un privilegi pel qual accedia a la petició dels paers d'edificar l'Hospital General en el lloc indicat. A més, el posà sota l'advocació de santa Maria i li concedí les mateixes gràcies i llibertats de les quals gaudia l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona.⁵⁵⁰ El 13 d'abril de 1454 va ser posada la primera pedra del nou edifici de l'Hospital General de Santa Maria de Lleida en el marc d'una celebració presidida pel bisbe de Sambòria, el franciscà Pere Gacet.⁵⁵¹ Significativament, en el text commemoratiu que es va gravar en la pedra hi apareixen els noms de dos paers —Lluís de Montsuar i Bernat Gralla— i de dos canonges —el degà Manuel de Montsuar i Garcia de Vallterra—, representants de les dues institucions que més s'havien involucrat en l'establiment del centre hospitalari.⁵⁵²

Si bé la fundació de l'Hospital General de Santa Maria va ser la principal acció assistencial en la qual es va veure involucrada l'Església de Lleida durant l'episcopat d'Antoni Cerdà —malgrat la poca implicació del bisbe—, Josep Lladonosa afirma que el mateix prelat va intervenir en la controvèrsia sorgida entre la Paeria i l'Hospital del Sant Esperit de Lleida. Aquesta institució hospitalària havia estat establerta a principis del segle XIII —un testament datat el 27 d'abril de 1214 ja hi llega dotze sous— per l'Orde dels Frares Hospitalers del Sant Esperit o Hospitalers de Montpeller —a causa d'haver estat fundats per Guiu de Montpeller el 1199— i es dedicava a l'acolliment

⁵⁴⁹ AML, Consells particulars, 366, f. 6r.

⁵⁵⁰ CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», pp. 117-119. La important intervenció de Maria de Castella en afavorir l'Hospital General conduïren Lladonosa a considerar que la reina havia estat la fundadora de la institució. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 25.

⁵⁵¹ CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana...», p. 120; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places...*, p. 176 —Pere Gacet hi és denominat «bisbe de Gamberia», una diòcesi inexistente, de manera que sembla tractar-se d'un error de transcripció. Sobre Pere Gacet, vegeu l'apartat 2.3, més a dalt en aquest mateix capítol.

⁵⁵² «Any MCCCCLIII, a XIII de abril se començà la obra de aquest Hospital, en lo qual, posaren la primera pedra los honorables en Lluís de Monsuar e Bernat Gralla, ciutadans pahers, e micer Manuel de Monsuar, degà e micer Garcia de Vallterra, canonges per lo honorable Capítol de la Seu de Leyda.» Segons LLADONOSA I PUJOL, Josep. «La casa de Montsuar...», p. 86, nota 78.

d'infants orfes.⁵⁵³ La mala gestió exercida per una sèrie de comanadors que s'havien anat succeint en el govern de la casa lleidatana des de principis del segle XV hauria derivat en la desatenció dels interns.⁵⁵⁴ La situació arribà al seu punt àlgid el 15 de març de 1456: els prohoms informaren que, pocs dies abans, dos infants havien estat col·locats al torn de l'Hospital del Sant Esperit, però el comanador, fra Antoni Pons, no els havia volgut acollir i s'havia limitat a dir que fossin entregats a la Paeria o llençats al riu. Davant aquesta deixadesa de funcions, la institució municipal decidí intervenir i va nomenar —amb l'autorització prèvia del preceptor general de l'Orde del Sant Esperit— un procurador per a l'Hospital, el beneficiat Tomàs de Lleida. El comanador Antoni Pons es va negar a reconèixer aquella designació. En la seva resistència va comptar amb el suport de l'ardiaca major Blai Claver —també conservador eclesiàstic de l'Hospital del Sant Esperit— i, per extensió, de tot el Capítol catedralici.⁵⁵⁵

El conflicte es va allargar alguns mesos, durant els quals intervingué el mateix rei Joan de Navarra, lloctinent general de Catalunya. Va ser evident que seria necessari arribar a una solució pactada. Per aquest motiu, el comanador i el sotsconservador de l'Hospital del Sant Esperit —fra Antoni Pons i mossèn Lartunda, respectivament— varen elegir el preceptor Blai Ram com a procurador. Per la seva banda, el 13 de juliol de 1456 la Paeria va designar el paer Bernabé Assam representant de la institució municipal.⁵⁵⁶ Tot i això, no va ser fins a l'any següent⁵⁵⁷ quan es va acatar una sentència arbitral que va ser signada per l'abat d'Àger, Pere d'Urrea, i pel síndic de la Paeria, Miquel de Boixadors. El dictamen va ser favorable al comanador fra Antoni Pons, tot i que es va permetre que l'Hospital del Sant Esperit continués essent controlat per la institució municipal.⁵⁵⁸

⁵⁵³ Una breu història de l'Hospital del Sant Esperit de Lleida a TARRAGÓ VALENTINES, José Fernando. *Hospitales en Lérida durante los siglos XII al XVI*. Ilustre Colegio Oficial de Médicos de la Provincia de Lérida, Lleida, 1975, pp. 49-52; BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Hospital del Sant Esperit de Lleida. Segles XII-XV», a *Homenatge a la memòria del prof. Dr. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*. Universitat de Barcelona, Centre d'Estudis Medievals de Catalunya, Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 1989, pp. 321-326.

⁵⁵⁴ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places...*, p. 563.

⁵⁵⁵ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places...*, pp. 563-564. El càrrec de conservador eclesiàstic de l'Hospital del Sant Esperit havia estat instituït el 1420 arran de la mala gestió del comanador. BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Hospital del Sant Esperit...», p. 324.

⁵⁵⁶ AML, Consells particulars, 366, f. 67v.

⁵⁵⁷ El 7 de febrer de 1457, segons LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places...*, p. 564; el 10 d'abril de 1457, segons BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Hospital del Sant Esperit...», p. 325.

⁵⁵⁸ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places...*, p. 564.

Tot i la polèmica moguda pel cas, les discrepàncies varen ser, sobretot, entre l'Hospital del Sant Esperit i la Paeria. El Capítol catedralici només s'hi va veure implicat de forma col·lateral a causa de l'exercici del càrrec de conservador d'aquell per part de l'ardiaca major Blai Claver. La participació del bisbe Antoni Cerdà en el procés va ser nul·la, tot i que Lladonosa esmenta que el prelat va confirmar el comanador Antoni Pons el 14 de desembre de 1457.⁵⁵⁹ És possible que l'erudit lleidatà vinculés la controvèrsia i la seva resolució —que implicà una certa reforma de l'Hospital del Sant Esperit— amb la voluntat de millorar la disciplina eclesiàstica de la diòcesi atribuïda al prelat.⁵⁶⁰ Sigui com sigui, el bisbe no tenia prerrogatives sobre l'Hospital del Sant Esperit, des del moment en què el papa Innocenci III havia concedit a l'Orde el privilegi d'emancipació respecte als prelats ordinaris del lloc on fundessin els seus centres assistencials.⁵⁶¹ La no-especificació de la font consultada per Lladonosa a l'hora d'abordar aquest tema no permet discernir tampoc si, com afirma l'erudit lleidatà, el bisbe Cerdà va confirmar Antoni Pons com a comanador de l'Hospital. En altres paraules, tot condueix a pensar que el prelat no s'immiscí en la controvèrsia, que, per altra part, va ser resolta a través de la via del compromís i, per tant, no passà a instàncies superiors.

2.10. El bisbe Antoni Cerdà i l'Estudi General de Lleida

L'Estudi General de Lleida era la principal institució d'educació superior dels territoris peninsulars de la Corona d'Aragó, i l'única existent a Catalunya —malgrat la fundació (no sempre efectiva) dels estudis generals de Perpinyà, Girona i Barcelona el 1350, 1446 i el 1450, respectivament—.⁵⁶² Aquest centre tenia una gran importància per a la dinamització de la ciutat, a la qual es traslladaven estudiants de tots els regnes de la Corona d'Aragó i de l'estranger per cursar-hi algun dels graus que s'hi impartien.

⁵⁵⁹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida...*, p. 637. Malauradament, Lladonosa no menciona la font d'aquesta afirmació.

⁵⁶⁰ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares...*, p. 181.

⁵⁶¹ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Hospital del Sant Esperit...», p. 319.

⁵⁶² Una bona síntesi de la història de les universitats de la Corona d'Aragó és l'obra col·lectiva BUSQUETA I RIU, Joan Josep; PEMÁN GAVÍN, Juan (coords.). *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*. Pòrtic, Barcelona, 2002. Per a les universitats catalanes esmentades, vegeu els capítols PEMÁN GAVÍN, Juan. «El marco jurídico e institucional del Estudi General de Lleida (1300-1717)», pp. 75-115; SARASA SÁNCHEZ, Esteban. «Las universidades de Huesca y Perpiñán en la Edad Media», pp. 117-123 (especialment pp. 117-119); MARQUÈS SUREDA, Salomó. «L'Estudi General de Girona», pp. 125-146; i CLARAMUNT RODRÍGUEZ, Salvador. «Els orígens dels estudis universitaris a Barcelona», pp. 147-156.

Independentment de si Antoni Cerdà estigué vinculat a l'Estudi General de Lleida com a estudiant o com a catedràtic —qüestió a la qual ja s'ha fet referència amb anterioritat—,⁵⁶³ la seva designació al capdavant de la diòcesi lleidatana li concedí una sèrie de prerrogatives sobre el centre. Tot i això, cal tenir en compte que la influència institucional de l'Església en general —i del bisbe en particular— en la universitat era, més aviat, escassa. La causa radicava en què, en el moment de la fundació de l'Estudi General de Lleida, el rei Jaume II d'Aragó no havia establert la participació de cap eclesiàstic en el govern directe de la institució.⁵⁶⁴ Això no obstant, el 1413 el papa Benet XIII d'Avinyó va nomenar l'arquebisbe de Tarragona, el bisbe de Lleida, l'abat d'Àger i l'oficial de la Cúria Episcopal de Lleida jutges-conservadors de l'Estudi General.⁵⁶⁵

El Capítol catedralici era l'única corporació religiosa que s'implicava en l'Estudi General de Lleida. En primer lloc, hi intervenia a través de la figura del canceller.⁵⁶⁶ Es tractava d'un càrrec de caràcter gairebé honorífic que sempre requeia, de forma vitalícia, en un canonge de la catedral de Lleida designat pel rei.⁵⁶⁷ La principal funció del canceller era la presidència dels exàmens acadèmics per a l'obtenció dels graus, que eren concedits en nom seu.⁵⁶⁸ Quan Antoni Cerdà va accedir al bisbat de Lleida el 1449, el canceller de l'Estudi General era el canonge Nicolau de Montsoriu. Però aquest no residia a Lleida des del 1440, de manera que les seves funcions en la Cancelleria eren exercides pel degà Pere Pelegrí. A la mort de Montsoriu el 1454, el canonge Joan Soler va ser elegit canceller, malgrat que els paers havien sol·licitat la provisió del càrrec a

⁵⁶³ Vegeu els punts 2 i 3 del capítol I.

⁵⁶⁴ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El règimen jurídico...*, p. 90.

⁵⁶⁵ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció...*, p. 34. Vegeu, també, ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Las bulas de Calixto III sobre el Estudio General de Lérida», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 63-64 (1990), pp. 267-268.

⁵⁶⁶ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «De la cancelleria a la mestrescolia de l'Estudi General», a COMPANYY I CLIMENT, Ximo (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum III. Temps d'expansió. Temps de crisi i de redefinició. L'època moderna. Segles XVI-XVIII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2007, pp. 164-167.

⁵⁶⁷ El 1468, a causa de l'enfrontament entre el rei Joan II i el Capítol de Lleida, el monarca va nomenar canceller de l'Estudi General el canonge de Girona Joan de Margarit, una designació que fou contrària al fur. LLADONOSA I PUJOL, Josep. «La zona universitària de Lérida...», p. 25.

⁵⁶⁸ DELGADO CRIADO, Buenaventura. *El cartulario del colegio universitario de Santa María de Lérida (1376-1564)*. Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1982, p. 34.

Manuel de Montsuar.⁵⁶⁹ El 1457, en ser promocionat al bisbat de Barcelona, Joan Soler va ser succeït per Ausiàs Despuig.⁵⁷⁰ Aquest no ostentava cap canonicat a Lleida —era canonge i precentor de Barcelona—, i tampoc no aconseguí que el Capítol el proveís de la prebenda, tot i les gestions d'Alfons el Magnànim.⁵⁷¹ En conseqüència, segons Lladonosa, Despuig no va poder prendre possessió del càrrec, que hauria estat atorgat al canonge Dalmau Sacirera.⁵⁷² En segon lloc, el Capítol també elegia un dels tres clavaris de l'Estudi General.⁵⁷³ Aquests s'encarregaven de la gestió econòmica i administrativa de la institució, i els hi competia el pagament del salari als catedràtics.⁵⁷⁴

Malgrat aquesta relativament escassa participació en el govern de l'Estudi General, l'Església va cooperar amb el municipi a l'hora d'aconseguir noves gràcies i rendes per al sosteniment del centre acadèmic.⁵⁷⁵ Els anys centrals del segle XV varen ser especialment beneficiosos per a la institució, ja que es donà el fet que tres papes successius l'afavoriren amb privilegis i concessions: Eugeni IV, Nicolau V i Calixt III. El 8 de gener de 1435 el papa Eugeni IV va confirmar una gràcia atorgada pel papa Benet XIII d'Avinyó. D'acord amb aquesta, l'Estudi General de Lleida havia de rebre un total de cent florins anuals procedents dels rèdits que percebia el degà de la catedral arran de l'annexió de l'església de Fraga a la seva dignitat.⁵⁷⁶ A més, el 31 de març de

⁵⁶⁹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 90. Lladonosa arriba a afirmar que Joan Soler no era canonge de Lleida. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Manuel de Montsuar...*, p. 13. Soler accedí a la prebenda el novembre de 1454.

⁵⁷⁰ ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 119r i 154r-v. El rei Joan de Navarra hauria sol·licitat el càrrec per a Joan Ferran d'Híjar, que no fou admès perquè no era canonge de Lleida. Ausiàs Despuig fou presentat pel lloctinent general, en representació del rei Alfons el Magnànim. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Manuel de Montsuar...*, p. 13.

⁵⁷¹ Vegeu ACA, Canc., Reg., 2557, ff. 159v-160r i 180r-181r.

⁵⁷² LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Manuel de Montsuar...*, pp. 13-14. També BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «L'Església i l'Estudi General a Lleida a la baixa Edat Mitjana», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 249, nota 48. Gayà Massot, en canvi, inclou Ausiàs Despuig en la seva relació de cancellers, concretament entre els anys 1458 i 1468, tot i que conclou amb un dubitatiu *Nada sabemos del éxito que tuvieron estas expectativas*. GAYÀ MASSOT, Ramon. *Cancilleres y rectores del Estudio General de Lérida*. La Editora Leridana, Lleida, 1951, p. 36.

⁵⁷³ Per norma general, el Capítol delegava aquella tasca en una comissió de tres canonges, com succeí el 2 d'agost de 1451 —amb l'elecció del precentor Blai Ram i dels canonges Bernat Cabrero i Antoni Rotllan— i el dia 1 de febrer de 1453 —en què s'escolliren l'ardiaca de Terrantona Blai Ram i els canonges Vicenç Sopiera i Ramon Gener. ACL, AC_0050, ff. 32v i 128r, respectivament.

⁵⁷⁴ DELGADO CRIADO, Buenaventura. *El cartulario del colegio...*, pp. 36-40.

⁵⁷⁵ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El régimen jurídico...*, p. 90.

⁵⁷⁶ El document es troba transcrit a ACL, P6A_M1_P2_C05, sn, pp. 21-24 (ASV, Reg. Lat., 327, f. 21). Vegeu, també, ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Rentas y reformas del Estudio General de Lleida (1553-

1446 el papa Eugeni IV autoritzà el bisbe García Aznárez de Añón a visitar la institució acadèmica i li atorgà la facultat de poder reformar tot allò que considerés adient, sempre d'acord amb el degà —aleshores Pere Pelegrí— i un canonge de Lleida.⁵⁷⁷ L'objectiu era dur a terme una reforma dels estatuts de l'Estudi General. Tot i això, el nou text normatiu, més que una reforma, acabà essent la recopilació dels privilegis atorgats pels reis Martí l'Humà i Alfons el Magnànim i pel papa Eugeni IV.⁵⁷⁸

Segons Lladonosa, Antoni Cerdà va recuperar la idea de promoure una modificació estatutària de la universitat lleidatana. Tot i que hauria pres algunes de les qüestions tractades pel seu predecessor, el bisbe no hauria rescatat la reforma de García Aznárez de Añón, sinó que impulsaria el seu propi redreç de la institució. Aquest culminaria amb èxit, ja que les noves disposicions varen ser sancionades per Joan II a Lleida el 30 d'octubre de 1458.⁵⁷⁹ Malgrat el protagonisme que Lladonosa concedeix a Antoni Cerdà, la reforma de 1458 no s'ha de vincular al prelat, sinó al monarca. Així, aquesta s'ha d'entendre com la voluntat de Joan II d'intervenir en una àrea tan important com el nomenament dels catedràtics de l'Estudi General. D'acord amb la nova normativa —promulgada pel monarca en el marc de la seva visita a Lleida—, l'elecció dels catedràtics passà a ser una competència dels batxillers de les diferents facultats, de manera que es desmantellava la comissió de nou persones que, establerta per García Aznárez de Añón, s'havia encarregat de proveir les càtedres fins aleshores. Aquesta reforma es basava en la butlla atorgada pel papa Calixt III aquest mateix any —que derogà algunes clàusules de la reforma de García Aznárez de Añón a petició del mateix Estudi General—⁵⁸⁰ i, en teoria, havia estat tractada prèviament amb els paers, el Capítol de Lleida i el rector de l'Estudi General.⁵⁸¹ En el document, el rei no es refereix en cap moment a Antoni Cerdà, sinó que apel·la a la reforma *facta per venerabilem in*

1584)», a BALASCH I PIJOAN, M. Esther (ed.). *Antoni Agustí, bisbe de Lleida i arquebisbe de Tarragona (1517-1586)*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1995, p. 54.

⁵⁷⁷ PERARNAU I ESPELT, Josep. «Documentació papal relativa als Països Catalans...», pp. 441-442; BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «La Baixa Edat Mitjana...», pp. 49-50.

⁵⁷⁸ GAYÀ MASSOT, Ramon. «Provisión de las cátedras en el Estudio General de Lérida», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 30/2 (1957), pp. 263-264 i 267-268; BECEIRO PITA, Isabel. «La importancia de la cultura en las relaciones peninsulares (siglo XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), p. 95.

⁵⁷⁹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Lérida medieval...*, p. 28.

⁵⁸⁰ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Els bisbes de Lleida visitadors i reformadors de l'Estudi General», a COMPANY I CLIMENT, Ximo (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum III. Temps d'expansió. Temps de crisi i de redefinició. L'època moderna. Segles XVI-XVIII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2007, p. 185.

⁵⁸¹ GAYÀ MASSOT, Ramon. «Provisión de las cátedras...», pp. 269-271.

*Xhristo patrem Garciam, episcopum Ilerdensis.*⁵⁸² Aquest fet indicaria que Antoni Cerdà no va prendre part en aquesta reforma. Per tant, Lladonosa li concedeix una participació que no va tenir, més enllà de la coincidència temporal entre aquella i l'episcopat de Cerdà.

El papa Calixt III va ser el pontífex que més va afavorir l'Estudi General de Lleida. La ciutat del Segre va celebrar amb èmfasi l'elecció del cardenal Alfons de Borja a la càtedra de sant Pere el 8 d'abril de 1455, així com la coronació pontifícia el dia 1 de maig següent.⁵⁸³ No s'ha d'oblidar que el nou papa havia residit a Lleida durant prop de trenta-cinc anys, primer com a estudiant i catedràtic de l'Estudi General i, posteriorment, com a canonge de la seva seu catedralícia.⁵⁸⁴ El mateix Capítol també recordava que Alfons de Borja havia format part de l'Església de Lleida.⁵⁸⁵ El 29 d'abril de 1455, quan la notícia de l'elecció papal degué arribar a la ciutat, els prohoms i els paers varen acordar celebrar la nova amb una processó general, en la qual participarien els canonges de la Seu. Aquest acte va tenir lloc el dissabte 3 de maig. El recorregut va ser el mateix que el de la processó del Corpus Christi —sortir de la Seu per les Grades Majors, baixar pel carrer del Romeu, avançar pel carrer Major fins a la plaça de Sant

⁵⁸² ACA, Canc., Reg., 3366, ff. 69r-71v, transcrit a GAYÀ MASSOT, Ramon. «Provisión de las cátedras...», pp. 292-296.

⁵⁸³ Els consellers de Barcelona també remeteren una carta a Calixt III el 17 de maig de 1455. En aquesta el felicitaren pel nomenament i li explicaren les celebracions dutes a terme, que comptaren amb una missa —a la qual hi assistí el rei Joan de Navarra—, un tedèum i una processó. AHCB, 1B.VI-19, f. 29r-v.

⁵⁸⁴ Alfons de Borja va ser catedràtic de la Facultat de Lleis i Cànon de l'Estudi General de Lleida, tot i que la durada de l'exercici de la càtedra varia entre els tres —entre 1420 i 1423, segons COMPANYY I CLIMENT, Ximo. «Els Montcada i el primer papa Borja», a COMPANYY I CLIMENT, Ximo (ed.). *Els Montcada i Alfons de Borja a la Seu Vella de Lleida*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1991, p. 33—, els cinc —entre el 1413 i el 1418, d'acord amb ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida...*, pp. 37-38— i els nou anys —entre el 1409 i el 1418, segons ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció...*, pp. 37-38—. Busqueta menciona que Alfons de Borja també va ser catedràtic de Teologia, tot i que no n'especifica les dates. BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «L'Església i l'Estudi General...», p. 239.

⁵⁸⁵ ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf; ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida...*, pp. 18-36 i 60-61; COMPANYY I CLIMENT, Ximo. «Lleida en la projecció internacional dels Borja», a BATLLORI I MUNNÉ, Miquel (dir.). *Diplomatari Borja. I*. Edicions Tres i Quatre, València, 2002, p. 236. Per a les relacions entre Alfons de Borja i l'Estudi General de Lleida, vegeu també GAYÀ MASSOT, Ramon. *Los valencianos en el Estudio General...*, pp. 17-21; BUSQUETA I RIU, Joan Josep. (coord.). *700 aniversari. Universitat de Lleida*. Universitat de Lleida, Lleida, 1996, p. 48; COMPANYY I CLIMENT, Ximo. «Calixt III: un savi a l'Europa medieval format a l'Estudi General de Lleida», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 287-294; NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 39-50.

Joan i tornar a pujar per la costa de Sant Joan— i es va veure animat per la nombrosa assistència dels lleidatans, en part promoguda per la Paeria sota l'amença de multa als que no hi acudissin.⁵⁸⁶ En altres paraules, es va intentar que la celebració de l'elecció papal gaudís de la mateixa solemnitat que la festivitat dedicada a l'Eucaristia.

Calixt III va correspondre amb diversos actes de generositat amb la ciutat de Lleida. En la butlla *Et si omnium sanctorum reliquias* de 24 de desembre de 1455, el papa alaba l'Església de Lleida —el bisbe de la qual era Antoni Cerdà, un dels principals col·laboradors del pontífex—, la ciutat i l'Estudi General en el qual s'havia format. A més de les nombroses mercès atorgades a la institució educativa, Calixt III també va tenir altres gestos, com regalar un tern papal de factura italiana a la parròquia de Sant Joan de Lleida, en la qual —segons la tradició— havia posseït el seu primer benefici,⁵⁸⁷ o atorgar una indulgència de cent dies als fidels que visitessin la marededéu de l'ermita de Grenyana el dia de la festivitat de la Nativitat de Maria, d'acord amb una butlla de 8 d'abril de 1458 expedida a petició de Miquel Guiu.⁵⁸⁸ Per tot plegat, és evident que el pontífex presentava una elevada predisposició a beneficiar l'Estudi General de Lleida, del qual n'havia estat estudiant, catedràtic i vicecanceller.⁵⁸⁹ De fet, en conservava molt bon record: en totes les butlles que fan referència a l'Estudi General, Calixt III esmenta els seus anys d'estudi en aquest centre.⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ AML, Consells particulars, 366, f. 34v.

⁵⁸⁷ Aquesta tradició és esmentada per ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida...*, pp. 16-17, mentre no és confirmada per NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, p. 41. De fet, la donació no va ser realitzada en vida del papa, segons es recull a ACL, P6A_M1_P2_C05, sf. En tot cas, vegeu els estudis dedicats a aquesta peça a MARTÍN I ROS, Rosa Maria; COMPANYY I CLIMENT, Ximo. «Tern del papa Calixt III (Casulla i Capa Pluvial)», a ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca; RATÉS I BRUFAU, Esther (eds.). *La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes. S. XIII a s. XV*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991, pp. 120-123, reproduït també a MARTÍN I ROS, Rosa Maria; COMPANYY I CLIMENT, Ximo. «El tern del papa Calixte III conservat a Lleida», a COMPANYY I CLIMENT, Ximo (ed.). *Els Montcada i Alfons de Borja a la Seu Vella de Lleida*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1991, pp. 123-139.

⁵⁸⁸ ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida...*, p. 63.

⁵⁸⁹ Alfons de Borja havia estat elegit canceller de l'Estudi General de Lleida per Alfons el Magnànim el 12 de novembre de 1420. Malgrat comptar amb l'aprovació pontifícia, la reina Maria havia designat per al mateix càrrec Melcior de Queralt. Tot i la insistència del rei perquè Alfons de Borja prengués possessió de la Cancelleria, les autoritats municipals de Lleida pressionares per al nomenament de Queralt. Finalment, es va optar per una solució de compromís per la qual Alfons de Borja era nomenat vicecanceller, càrrec que ocupà fins a la renúncia de la seva canongia el 15 de juliol de 1423. ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida...*, pp. 38-40; NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 55-57.

⁵⁹⁰ COMPANYY I CLIMENT, Ximo. «Els Montcada...», p. 34: (...) *in Universitate Studi Ilerden in qua dum in minoribus fuimus constituti scientiarum et litterarum margaritas (...)*.

El 25 d'abril de 1458 el primer papa Borja va expedir diverses butlles a través de les quals atorgava nombroses gràcies a l'Estudi General de Lleida. Algunes de les reformes introduïdes pel papa es basaren en aquelles que havia emprès el bisbe García Aznárez de Añón, que Calixt III coneixia.⁵⁹¹ Una primera gràcia concedida en una butlla de 25 d'abril de 1458 fou la prohibició que el bisbe de Lleida, el seu oficial o el canceller de l'Estudi General poguessin fer detenir el rector de la institució durant el període del seu mandat.⁵⁹² En aquest mateix document, també autoritzava la creació d'un notari públic amb autoritat apostòlica per prendre acta amb fidelitat de les diverses accions dutes a terme per l'Estudi General. Tot seguit, Calixt III va atorgar una remissió a tots els sectors universitaris —rector, doctors, professors, estudiants, oficials i servidors— dels delictes (*irregularitatum maculis*) comesos durant els cinquanta anys anteriors (*a quinquaginta annis circa usque a data presentium*), a excepció d'homicidis i mutilacions. En conseqüència, totes les penes canòniques imposades quedaven absoltes —en el cas de les excomunions, el pontífex atorgava una facultat especial al bisbe o al seu oficial perquè poguessin aixecar-les—, i aquelles persones que havien estat desposseïdes dels fruits dels seus beneficis podien tornar a percebre'ls. El pontífex confirmà, així mateix, els privilegis que reis i papes havien concedit a la institució, i disposà que cap estudiant no pogués ser citat judicialment per un delicte que hagués comès a fora de Lleida, sinó que la jurisdicció d'aquest correspondria al bisbe o al seu oficial. L'arquebisbe de Tarragona, el bisbe de Lleida i l'abat del monestir d'Àger eren designats jutges-conservadors de l'Estudi General de Lleida, la principal funció dels quals era la defensa dels drets i privilegis de la institució.⁵⁹³ Les persones que injuriessin l'Estudi General de Lleida o qualsevol dels seus membres o que actuessin contra els seus privilegis serien castigats amb la pena d'excomunió. Cada diumenge, en el marc de la missa major, s'havien d'anunciar els noms dels reprovats (*dominicus festivisque diebus in ecclesiis dum major inibi populi multitudo ad divina convenerit, excommunicatos publice nuntient*).⁵⁹⁴

Una segona butlla va ser expedida el mateix dia. En aquesta ocasió, el document satisfecia una sèrie de demandes que havien estat presentades al papa per Daniel Tapioles, batxiller en ambdós Drets i conseller de l'Estudi General de Lleida. Així

⁵⁹¹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 36.

⁵⁹² LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 37.

⁵⁹³ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El régimen jurídico...*, pp. 76-77.

⁵⁹⁴ ASV, Reg. Vat., 451, ff. 309r-310v. Transcrit a ACL, P6A_M1_P2_C05, pp. 6-14 i a ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Las bulas de Calixto III...», pp. 274-278.

doncs, Calixt III va acceptar la petició d'augmentar el nombre de professors de la institució. Aquest increment de personal s'havia de finançar a partir de diverses fonts, sobretot de quatre-cents florins d'or procedents de les rendes deixades per Berenguer Gallard. Així mateix, la butlla també augmentava l'import que l'Estudi General rebia dels llegats incerts de la diòcesi lleidatana arran d'una gràcia atorgada per Climent VII d'Avinyó. Així, la institució passà de percebre cinc-cents florins a cobrar-ne vint mil.⁵⁹⁵ Aquests diners havien de ser distribuïts d'acord amb una disposició de Benet XIII. Calixt III també va ordenar que l'elecció dels doctors que havien de llegir a l'Estudi General fos duta a terme pels estudiants, de manera que es concedia una prerrogativa que va ser ratificada per Joan II el mes d'octubre següent. El papa va disposar algunes mesures de caràcter procedimental i, com era habitual en aquests casos, avisava que cap estudiant votés d'acord amb criteris d'amistat o de suborn, sinó només segons la seva consciència. Com en el cas de la butlla precedent, es va encarregar als tres jutges-conservadors de l'Estudi General de Lleida la vetlla del compliment de la nova normativa, el trencament de la qual podia arribar a suposar l'excomunió per a qui l'infringia.⁵⁹⁶

Una tercera butlla, expedida el mateix dia, va ser remesa als tres jutges-conservadors de l'Estudi General de Lleida: l'arquebisbe de Tarragona, el bisbe de Lleida i l'abat d'Àger. En aquest document, el papa va manar-los que no permetessin que cap persona, independentment del seu estat, s'atrevís a ocupar els béns mobles o immobles ni de la institució universitària ni de cap dels seus membres, i que tampoc no els molestés de cap manera.⁵⁹⁷ Aquest mateix afer va ser objecte d'una segona butlla, expedida gairebé un mes després, el 21 de maig de 1458, i, aquesta vegada, sense cap destinatari concret. En aquest segon document, Calixt III va revocar una butlla de Benet XIII d'Avinyó que regulava la mateixa qüestió i va disposar que s'observés el que havia estipulat en el seu document de 25 d'abril de 1458.⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «L'Església i l'Estudi General...», p. 252.

⁵⁹⁶ ASV, Reg. Vat., 462, ff. 150v-152v. Transcrit a ACL, P6A_M1_P2_C05, pp. 25-33 i a ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Las bulas de Calixto III...», pp. 270-274.

⁵⁹⁷ ASV, Reg. Vat., 462, ff. 153r-154v. Transcrit a ACL, P6A_M1_P2_C05, pp. 34-39 i a ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Las bulas de Calixto III...», pp. 278-280. A efectes pràctics, l'arquebisbe de Tarragona i l'abat d'Àger podien delegar les seves funcions com a jutges-conservadors a persones que residissin a Lleida.

⁵⁹⁸ ASV, Reg. Vat., 462, f. 247r-v. Transcrit a ACL, P6A_M1_P2_C05, pp. 18-20 i a ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Las bulas de Calixto III...», pp. 283-284.

Les dues darreres butlles que Calixt III va expedir el 25 d'abril de 1458 estaven relacionades amb aspectes més aviat religiosos de l'Estudi General de Lleida. La primera concedia una gràcia a totes les persones que visitessin la capella de l'Estudi General —que era dedicada als sants Lluc i Iu— i que col·laboressin en el manteniment de l'església i dels seus ornaments. Si aquesta acció es repetia diverses vegades durant l'any —en les festivitats de sant Lluc, sant Iu, santa Catalina, santa Llúcia, sant Nicolau i sant Agustí— i, a més de la capella esmentada, també es visitaven els quatre convents dels ordes mendicants establerts a Lleida —amb la corresponent almoïna—, el papa alliberava el fidel de les quaresmes durant set anys (*septem annos et totidem quadragenas de injunctis eis penitentiis misericorditer relaxamus*).⁵⁹⁹ La segona butlla va consistir en l'atorgament, a petició del mateix Estudi General, de l'autorització a fundar una confraria en la capella dels sants Lluc i Iu, que estaria posada sota l'advocació d'aquests dos sants. Com en el cas de la ja esmentada Confraria de Santa Maria i del Sant Drap, els confreres de la confraria estudiantil podrien escollir el seu confessor sense cap limitació, així com gaudir d'una indulgència *in mortis articulo*. També els va absoldre de dejunar els divendres durant un any, amb les mateixes condicions que Nicolau V havia disposat per a la confraria de la catedral.⁶⁰⁰

Ja s'ha comentat que Calixt III va accedir, el 25 d'abril de 1458, a la petició d'incrementar el nombre de càtedres de l'Estudi General de Lleida. El cert és que aquest tema es va tractar durant tot el pontificat de Calixt III i, per tant, l'episcopat d'Antoni Cerdà. El 17 d'agost de 1457 l'oficial del bisbe, Francesc de Roda, va comunicar a la Paeria que es dirigia a Roma i que es posava a la seva disposició per trametre els missatges que es consideressin oportuns. Els prohoms acordaren crear una comissió per tractar sobre els beneficis per a l'Hospital General de Santa Maria i la reforma de l'Estudi General de Lleida que esperaven obtenir de la Santa Seu. En conseqüència, el 19 d'agost de 1457 es varen reunir els paers Bernat Gralla, Joan de Santcliment i Pere Cortines, els prohoms Jaume Riquer, misser Mahull, Ramon de Perpinyà i Ferrer Companys, el degà Manuel de Montsuar i els canonges Garcia de Vallterra i Ramon Gener, i els estudiants Exemeno de Sòria, Jaume Ferrer, Pere Mateu i Pere Forns. A petició d'aquest darrer col·lectiu, els congregats hagueren de decidir quins beneficis o dignitats eclesiàstiques haurien de ser suprimits per poder destinar-ne els rèdits a la

⁵⁹⁹ ASV, Reg. Vat., 462, ff. 154v-155r. Transcrit a ACL, P6A_M1_P2_C05, pp. 40-41 i a ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Las bulas de Calixto III...», pp. 282-283.

⁶⁰⁰ ASV, Reg. Vat., 462, ff. 233r-234r. Transcrit a ACL, P6A_M1_P2_C05, pp. 15-17 i a ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Las bulas de Calixto III...», pp. 281-282.

fundació de càtedres a l'Estudi General. La sessió va finalitzar amb l'acord d'encarregar al canonge Garcia de Vallterra —coneixedor de l'estat dels beneficis eclesiàstics— la redacció d'un memorial que seria enviat al rei, al papa i al bisbe Antoni Cerdà.⁶⁰¹

Malgrat l'autorització pontifícia, els desacords en les fonts de finançament de les noves càtedres donaren lloc a intenses negociacions que en retardaren la fundació. De fet, el 9 de setembre de 1460 —gairebé un any després de la mort d'Antoni Cerdà— el Consell General de la Paeria encara creà una comissió per tractar sobre aquest assumpte.⁶⁰² Això no obstant, Josefina París indica que, durant l'episcopat del cardenal Cerdà, es va crear a l'Estudi General la càtedra de Teologia.⁶⁰³ Es tracta d'una afirmació inexacta, ja que la Facultat de Teologia es va implantar a Lleida el 1430, i, des d'aleshores, ja hi havia càtedres en aquesta matèria, les primeres de les quals varen ser erigides per Pere de Foix amb autoritat pontifícia.⁶⁰⁴ Tot plegat condueix a pensar que, possiblement, París confongui la càtedra de Teologia amb la canongia doctoral que, com s'ha indicat abans, sí que va ser instituïda durant sota el pontificat del cardenal Cerdà.⁶⁰⁵

Per altra banda, com a bisbe de Lleida, Antoni Cerdà va vetllar per l'observança dels privilegis de l'Estudi General. Un dels més importants havia estat atorgat per Jaume II d'Aragó el 5 de setembre de 1300, en el moment fundacional de la universitat. Aquesta gràcia prohibia la instauració d'altres estudis generals en els territoris que conformaven la Corona d'Aragó, de manera que la ciutat de Lleida gaudiria, en exclusiva, de la tinença d'una institució d'aquest tipus.⁶⁰⁶ Si bé el privilegi no va ser observat per Pere el Cerimoniós —que fundà els estudis generals de Perpinyà i d'Osca el 1350 i el 1354, respectivament—, l'Estudi General de Lleida sí que va conservar el seu monopoli a la Catalunya subpirinenca.

El 3 de setembre de 1450 el rei Alfons el Magnànim va autoritzar l'establiment d'un estudi general a Barcelona, a petició del Consell de Cent. El monarca va disposar que aquest nou centre comptés amb les quatre facultats —Teologia, Cànon i Lleis, Medicina i Arts i Filosofia— i amb els mateixos privilegis que l'Estudi General de

⁶⁰¹ AML, Consells particulars, 366, f. 108r. Document transcrit a LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 127.

⁶⁰² AML, Consells generals, 419, f. 29v. Sobre els problemes de les fonts de finançament, vegeu LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, pp. 37-38.

⁶⁰³ PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi...», p. 657.

⁶⁰⁴ BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «El bisbat de Lleida...», p. 85.

⁶⁰⁵ Vegeu més amunt en aquest mateix capítol.

⁶⁰⁶ PEMÁN GAVÍN, Juan. «El marco jurídico e institucional...», pp. 80-82.

Tolosa.⁶⁰⁷ Poc després, el papa Nicolau V va concedir la butlla apostòlica per la qual atorgava el caràcter universal al nou centre. El 18 d'octubre de 1450 els ambaixadors de Barcelona ja disposaven tant de l'autorització reial com de la butlla pontifícia que permetien erigir l'Estudi General de Barcelona.⁶⁰⁸ Sembla que, des del primer moment, Antoni Cerdà es va oposar a aquest projecte, el que implicaria una certa tensió en les seves relacions amb el Magnànim. Així, el 2 de novembre de 1450 el rei va escriure al cardenal per indicar-li que no estava disposat ni a revocar la fundació de l'Estudi General de Barcelona ni a demanar al papa l'anul·lació de la butlla que havia remès, ja que Barcelona era tan digna com Lleida de tenir un estudi general propi. Però Antoni Cerdà va aprofitar la seva influència a Roma per aconseguir que Nicolau V suspengués la lletra apostòlica enviada poc abans. Així, el 19 de novembre el pontífex expedí una segona butlla per la qual derogava la primera. Va justificar aquella acció en què no havia estat ben informat en el moment de concedir-la. A més, si s'executava la primera carta, causaria grans perjudicis als estudis generals que hi havia a prop de Barcelona, el que anava en contra de la voluntat papal, que volia augmentar els estudis, no destruir-los.⁶⁰⁹ En conseqüència, l'Estudi General de Barcelona no va poder ser fundat. El triomf de Cerdà en aquesta disputa li va valer una reprensió per part del Magnànim.⁶¹⁰

Una altra qüestió conflictiva va ser la jurisdicció sobre els estudiants. Com ja s'ha indicat anteriorment, la justícia episcopal afectava tots els membres de l'estament eclesiàstic de la diòcesi de Lleida, així com aquelles persones que entressin al seu servei. Bona part dels estudiants de l'Estudi General eren clergues, el que ja els situava sota la jurisdicció episcopal.⁶¹¹ A part, però, d'acord amb un privilegi, els estudiants de l'Estudi General de Lleida, independentment del seu estat, tenien dret a escollir la cúria que els hauria de processar en cas de cometre un delicte que impliqués l'obertura d'una causa civil o criminal i que no preveïés la pena capital o la mutilació d'un membre. Les tres opcions eren la cúria secular, la cúria episcopal o la cúria del rector de l'Estudi

⁶⁰⁷ CLARAMUNT RODRÍGUEZ, Salvador. «Els orígens dels estudis universitaris...», pp. 154-155.

⁶⁰⁸ AHCB, 1B.X-20, f. 250r: «Del fet del estudi vos certifficam com ja tenim les provisions del senyor Rey e de nostre Sant Para (...)».

⁶⁰⁹ CLARAMUNT RODRÍGUEZ, Salvador. «La problemàtica de l'alta cultura: dels "studia" a les universitats», a CLARAMUNT RODRÍGUEZ, Salvador (coord.). *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta. XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Actes. Volum I*. Oficina de Congressos, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003, p. 129. La butlla es pot trobar a AML, Pergamins, 280.

⁶¹⁰ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, p. 55.

⁶¹¹ Vegeu l'apartat 2.4 en aquest mateix capítol.

General.⁶¹² Molts estudiants optaven per la Cúria Episcopal, en considerar que era la més laxa. Aquesta facultat d'elecció per part dels estudiants es trobà a la base de nombroses disputes entre les autoritats episcopals i els oficials reials, que exigien la completa potestat per detenir estudiants.⁶¹³

Una institució molt vinculada a l'Estudi General de Lleida fou el Col·legi de l'Assumpció de Santa Maria, també conegut com a «Col·legi de Domènec Ponç» en referència al seu fundador.⁶¹⁴ L'ardiaca Domènec Ponç va dotar aquesta institució el 7 de setembre de 1376, tot i que sembla que l'havia erigida de forma provisional poc abans del 18 de febrer de 1372.⁶¹⁵ Aquest col·legi, establert a imatge i semblança del Col·legi de Sant Climent —o «Col·legi Espanyol»— de Bolonya, pretenia acollir dotze estudiants pobres de condició eclesiàstica que havien de ser presentats alternativament pel bisbe i el Capítol de Lleida; pels paers i els prohoms de Lleida; pels paers i els prohoms de Constantí; pels paers i els prohoms d'Almenar; i pels parents del mateix fundador. Aquests darrers havien de proposar, en tot cas, estudiants que formessin part de la família o que provinguessin de Benavarri o d'altres llocs de la Ribagorça. Així mateix, els estudiants seleccionats havien de cursar els graus d'Arts i Filosofia, de Cànon o de Teologia.⁶¹⁶

Els bisbes de Lleida es varen implicar amb una certa rapidesa en la gestió del Col·legi. Així doncs, per exemple, el titular de la mitra lleidatana va ser designat —

⁶¹² DELGADO CRIADO, Buenaventura. *El cartulario del colegio universitario...*, pp. 22-26; MUTGÉ I VIVES, Josefina. «La immunitat d'un grup privilegiat: els estudiants de l'Estudi General de Lleida (1336-1379)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 25 (2003), p. 279.

⁶¹³ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, pp. 82-83. Una sèrie de privilegis concedits per Alfons el Magnànim el 21 d'octubre de 1438 regularen parcialment les relacions entre l'oficial del bisbe, el veguer i el rector de l'Estudi General, sobretot pel que feia a la facultat d'accedir a les cases dels estudiants. Vegeu ACL, P1_M3_P4_C04, camises 15 i 16.

⁶¹⁴ L'obra fonamental per a l'estudi d'aquesta institució és ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció...* Una breu introducció és ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Els col·legis universitaris d'època barroca», a COMPANYY I CLIMENT, Ximo (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum III. Temps d'expansió. Temps de crisi i de redefinició. L'època moderna. Segles XVI-XVIII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2007, pp. 171-175.

⁶¹⁵ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, pp. 14-17.

⁶¹⁶ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció...*, p. 15. La reforma dels estatuts duta a terme per Domènec Ponç el 13 de gener de 1407 va reduir les places de dotze a nou per qüestions econòmiques. Entre les suprimides es trobaven les corresponents als estudis de Teologia, que encara no havien estat instaurats a Lleida. Així doncs, set llocs s'haurien de destinar a estudiants de Cànon, mentre els dos restants serien ocupats per estudiants d'Arts i Filosofia. DELGADO CRIADO, Buenaventura. *El cartulario del colegio universitario...*, p. 56; BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «L'Església i l'Estudi General...», pp. 255-256.

juntament amb el degà de la catedral de Lleida i a l'oficial del bisbe de Barcelona— jutge-conservador pel papa Climent VII d'Avinyó el 10 de febrer de 1391, amb l'encàrrec de defensar la unió de la quarta part de la dècima de l'església de Benavarrí per a l'adequada dotació de la institució col·legial.⁶¹⁷ Per la seva banda, a mitjans de 1451 el degà Manuel de Montsuar va visitar el Col·legi de l'Assumpció de Santa Maria. Durant aquesta inspecció, va poder constatar la corrupció de la vida en aquella institució, provocat pel reiterat incompliment dels estatuts i de les ordinacions, per la pràctica del robatori o de relacions sexuals, i pel constant protagonisme en escàndols públics. En conseqüència, el degà, fent ús de les atribucions que tenia com a jutge-conservador, va excomunicar les persones implicades en aquelles immoralitats. Els afectats per aquella pena, aleshores, elevaren una protesta en la qual argumentaren que el Col·legi de l'Assumpció depenia directament del papa, de manera que Manuel de Montsuar no tenia, ni com a degà ni com a vicari general, cap tipus de potestat per condemnar o excomunicar els col·legials de la institució. A més, recorregueren aquella determinació a la Cúria Romana; el recurs va ser presentat per Miquel Guiu, síndic i procurador del Col·legi. El papa Nicolau V va ser favorable als interessos d'aquests darrers, i el 5 de desembre de 1452 va manar a l'arquebisbe de Tarragona que absolgués els col·legials de les penes imposades per Manuel de Montsuar.⁶¹⁸

Ja fos a petició del degà, ja fos per altres motius —a petició de Miquel Guiu—, el cert és que Antoni Cerdà va promoure la reforma dels estatuts del Col·legi de l'Assumpció de Santa Maria de Lleida.⁶¹⁹ L'objectiu que es perseguia amb aquest redreç era el restabliment de la bona fama i de la disciplina escolàstica del col·legi de Domingo Ponç.⁶²⁰ Així doncs, el 28 de febrer de 1455 va promulgar les noves ordenacions d'aquella institució, que corregien i modificaven les que havien estat redactades pel també bisbe de Lleida Domènec Ram el 1434. La reforma va afectar diverses qüestions relatives a la vida dels col·legials del centre, que havien de jurar observar els estatuts del Col·legi de l'Assumpció en el moment del seu ingrés.⁶²¹ Així doncs, es va establir la possibilitat que els col·legials poguessin exercir el càrrec de clavari de l'Estudi General, malgrat la prohibició dels estatuts que els estudiants

⁶¹⁷ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció...*, p. 27.

⁶¹⁸ ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció...*, pp. 49-50.

⁶¹⁹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 61.

⁶²⁰ BUB, ms. 78, f. 23v: (...) *in odore bone fame ac morum reformatione et observantia scolastice discipline* (...).

⁶²¹ BUB, ms. 78, f. 23r.

accedissin a oficis de cap tipus. També va determinar que no es comptabilitzés en el període de deu anys de permanència en el Col·legi de l'Assumpció el temps que els estudiants haguessin estat absents del centre per atendre afers relatius a la institució col·legial, *et de ipsorum prioris et scolarium consensu*. Aquesta absència justificada també podia tenir lloc en cas de pesta a la ciutat de Lleida. En tercer lloc, es va manar que el prior prengués l'ordinari —de manera que no seria entregat a expenses del Col·legi— als estudiants que dinessin o sopessin en la seva cambra sense la pertinent autorització. També es va regular la presència de persones externes al Col·legi dins l'edifici. Així, es va permetre que els estudiants convidessin amics o parents durant tres dies, però, en canvi, es va restringir la tinença de criats. Per altra banda, es va permetre que els col·legials utilitzessin els diners de la *capsa* del Col·legi si es deixava una penyora. Finalment, Antoni Cerdà va tractar sobre el període d'estudi i lectura a la Facultat de Cànon i Lleis de l'Estudi General de Lleida. Així, els col·legials havien d'assistir a les lliçons durant quatre anys, i n'havien d'impartir durant dos.⁶²²

La reforma es va recollir en un llibre titulat *Reformatio Collegii, facta per Antonium Cardinalem, in qua multis Statutis corrigit, et interpretatur reformationem Domus novie, quaedam addens, quorum omnium Statutorum tenor hic inserit, et absolutio Collegiatorum. Die 28 Februarii 1455*.⁶²³ Així mateix, també es va incloure en altres volums, com *Statuta domus Collegii Sancte Marie Civitatis Illerde, fundati per Dominicus Poncs, Archidiaconus Sedis Barchinone, Canonicus ac presentore Sede Illerde*, que engloba les diferents ordinacions que regularen la vida en aquesta institució.⁶²⁴ En tot cas, sembla que la reforma no va ser suficient, ja que el papa Calixt III va expedir una butlla, datada el 30 de desembre de 1455, per la qual ordenava a Manuel de Montsuar que visités el col·legi i hi dugués a terme totes les reformes que considerés adients. A més, el va facultar —tant a ell com als seus successors en el càrrec— a dur a terme les visites totes les vegades que calgués.⁶²⁵ Segons Lladonosa, la

⁶²² BUB, ms. 78, ff. 23v-25r i 48r-51r; ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció...*, pp. 50-51.

⁶²³ Aquest llibre encara existia el 1741, ja que figura en un inventari de la documentació i els llibres del Col·legi de l'Assumpció entregats a Francesc de Macarulla, president i procurador de la institució. L'inventari es troba transcrit a ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció...*, pp. 122-134.

⁶²⁴ BUB, ms. 78.

⁶²⁵ AML, Consells particulars, 366, f. 50r; ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció...*, p. 51.

reforma d'Antoni Cerdà va ser confirmada per Ferran II el 8 de gener de 1488, el que demostraria la seva pervivència al llarg de més de trenta anys.⁶²⁶

2.11. Accions artístiques a Lleida del bisbe Antoni Cerdà

La construcció d'una catedral era una de les empreses més costoses a escala econòmica i, sobretot, temporal, que es podien dur a terme durant l'Edat Mitjana. La Seu de Lleida no va ser-ne una excepció, ja que la primera pedra va ser posada el 21 de juliol de 1203 i el campanar no va ser finalitzat fins al primer terç del segle XV.⁶²⁷ Per tant, quan Antoni Cerdà va accedir a l'episcopat de Lleida, es trobà amb una catedral que ja havia estat conclosa. Malgrat això, encara hi havia nombrosos mestres d'obres i artesans que hi treballaven, sobretot en el pla escultòric i en el mobiliari.⁶²⁸ La direcció del projecte corresponia al mestre d'obres de la catedral, que era designat pel Capítol. Entre el 1449 i el 1454 ocupà l'ofici l'escultor Jordi Safont.⁶²⁹ Després de la seva partida —o defunció—⁶³⁰ i d'una sèrie d'anys sense produir-se cap nomenament, el 21 de gener de 1457 va ser escollit Andreu Pi, aleshores responsable de les obres de l'Hospital General de Santa Maria.⁶³¹

⁶²⁶ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida...*, pp. 66-67.

⁶²⁷ FITÉ I LLEVOT, Francesc. «La Seu Vella de Lleida», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 397-446; FITÉ I LLEVOT, Francesc. «El campanar de la Seu Vella de Lleida», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 447-456; ARGILÉS I ALUJA, Caterina. *Una ciutat catalana en època de crisi: Lleida, 1358-1500. El Treball, els salaris, la producció agrícola i els preus a través dels llibres d'obra de la Seu Vella*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2010.

⁶²⁸ Durant el segle XV es va ampliar el retaule major, se substituïren les estàtues del portal dels Apòstols i es modificà el cor. ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca. «Notes introductòries», a ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca; RATÉS I BRUFAU, Esther (eds.). *La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes. S. XIII a s. XV*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991, p. 11. Tampoc no es poden oblidar altres accions, com la construcció dels sepulcres dels bisbes Guillem Pere i de Gombau de Camporrells o la reforma de la degania. ALONSO GARCÍA, Gabriel. *Los Maestros...*, p. 127.

⁶²⁹ Jordi Safont era un esclau manumès de Marc Safont, que l'havia precedit en l'ofici de mestre d'obres de la catedral. FITÉ I LLEVOT, Francesc. «La Seu Vella», a ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca; RATÉS I BRUFAU, Esther (eds.). *La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes. S. XIII a s. XV*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991, p. 27.

⁶³⁰ Segons ALONSO GARCÍA, Gabriel. *Los Maestros...*, p. 122

⁶³¹ FITÉ I LLEVOT, Francesc. «La Seu Vella...», p. 27. Durant els anys en què l'ofici de mestre d'obres estigué vacant, però, les obres no s'aturaren. Així doncs, el 1455 Bertran de la Borda treballà durant deu

La gestió de la fàbrica de la catedral no era competència del bisbe i —en certa mesura— tampoc del Capítol. Existia una institució específica, l'Obra de la Seu, que s'encarregava de l'administració dels diners que es rebien per a la construcció i manteniment de l'església catedralícia.⁶³² L'Obra de la Seu era encapçalada pel procurador major, un càrrec que sempre requeria en un canonge. El complementava el procurador menor, un beneficiat que, a la pràctica, era el vertader gestor de la institució. Les seves funcions eren nombroses i variades, i abastaven des de l'administració dels recursos econòmics fins a la representació del Capítol en tots aquells afers relatius a la construcció de la catedral, juntament amb altres tasques més quotidianes, com la cura de l'hort o dels xiprers que havien estat plantats en el recinte catedralici. A més, també tenia encomanada l'organització dels principals esdeveniments que es duïen a terme a la Seu, com poguessin ser la processó del Corpus Christi, la representació de l'«entremès de la Colometa» o el repic de les campanes.⁶³³

L'existència de l'Obra de la Seu, però, no implicava que el Capítol es desentengués completament de l'administració i de la gestió de l'edificació de la catedral. Ja s'ha indicat que la institució canonical era l'encarregada de designar el mestre d'obres. També escollia els artesans que participaven en els treballs, i aprovava els projectes de forma prèvia a la seva execució.⁶³⁴ Bona part de les decisions que es prenen i que afectaven les obres de la catedral quedaven recollides en els llibres d'actes de les sessions capitulars.⁶³⁵ Tampoc el bisbe es va inhibir de l'edificació de la catedral de Lleida, tot i que la seva implicació va ser poc destacable. La causa s'ha de buscar, en part, en les accions del Capítol catedralici: els canonges no permeteren que el prelat es

dies a la capella de Sant Maties i de Sant Tomàs. ARGILÉS I ALUJA, Caterina. *Una ciutat catalana...*, pp. 85 i 123.

⁶³² L'edificació de la Seu de Lleida es va finançar a partir de les contribucions imposades a les parròquies, dels censos que el bisbe percebia sobre determinades cases, i de les donacions i deixes testamentàries realitzades per particulars. Així mateix, el 1237 el bisbe Pere d'Albat va ordenar que s'entregués a l'Obra de la Seu la recaptació de la dècima que, des de 1168, s'havia destinat a l'Almoina, sempre amb la condició que aquella hi retornés quan les obres haguessin acabat. ARGILÉS I ALUJA, Caterina. *Una ciutat catalana...*, p. 22.

⁶³³ ARGILÉS I ALUJA, Caterina. *Una ciutat catalana...*, p. 21.

⁶³⁴ ARGILÉS I ALUJA, Caterina. *Una ciutat catalana...*, p. 24. Francesca Español afirma que «pot afirmar-se, per les dades que en coneixem que, tot i el seu esperit gregari, en el nostre cas l'actuació [del Capítol] és la pròpia d'un client i promotor alhora, perquè no solament patrocina sinó que també decideix.» ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca. «La Seu Vella...», p. 78.

⁶³⁵ Els exemples són molt abundants. Així doncs, el 24 de febrer de 1452 el Capítol va donar una imatge de sant Joan Evangelista, que havia estat col·locada al portal dels Apòstols, a Lluís Desvallés. El 24 de febrer de 1455 els canonges acordaren rebaixar el nivell de la capella de Sant Tomàs i de Sant Maties i construir-hi un graó. ACL, AC_0050, ff. 64v i 205v, respectivament.

despreocupés completament de les obres i, de forma més concreta, exigiren que s'hi impliqués a l'hora de finançar-les. Així doncs, ja s'ha comentat com el 3 de juny de 1449 —quan encara no feia una setmana que Antoni Cerdà havia pres possessió de la prelatura lleidatana— el procurador Pere Calbó —abat de Sant Joan de les Abadesses— hagué de presentar les joies i les rendes del bisbe com a garantia de la continuació de les obres de construcció de la capella episcopal de la Seu de Lleida.⁶³⁶ Per altra banda, el 3 de febrer de 1457 el Capítol va acordar procedir a reparar les grades que hi havia davant del portal de l'Anunciata —coneguda vulgarment com a «portal de les Núvies»—. La meitat de les despeses ocasionades per aquesta reparació —el preu de la qual seria fixat pel mestre d'obres de la catedral— hauria de ser abonada pel bisbe.⁶³⁷

Juntament amb la realització d'aquests pagaments, el cardenal Cerdà també va aconseguir incrementar el finançament destinat a la fàbrica de la catedral. Així doncs, gràcies a la seva intercessió, el papa Nicolau V va autoritzar el Capítol de Lleida a extreure mil cinc-centes lliures jaqueses dels marmessors de la ciutat de Lleida per dedicar-les a la construcció d'una capella per a la relíquia del Sant Drap, com ja s'ha comentat. Així mateix, aquests mateixos diners també es podrien assignar al bastiment del cor de la catedral. L'extensió de la indulgència papal als fidels que concedissin elevades almoines a la fàbrica catedralícia fou també una altra mesura que permetria l'obtenció de més recursos per al finançament de l'obra de la Seu.⁶³⁸

Darrere la catedral s'aixecava el Palau Episcopal. Quan Antoni Cerdà va prendre possessió del bisbat de Lleida, es trobà que s'hi duïen a terme una sèrie de reparacions encarregades pel seu predecessor, García Aznárez de Añón. Això no obstant, la gestió d'aquestes obres va anar a càrrec dels marmessors del prelat difunt. La supervisió dels treballs, però, sí que fou exercida pel Capítol, que inspeccionava de forma periòdica la seva execució.⁶³⁹

Al costat de les obres arquitectòniques vinculades a la catedral de Lleida, Josep Lladonosa —que, segons indica, segueix Sáinz de Baranda— afirma que Antoni Cerdà va reformar l'església del Sant Esperit de l'Hospital dels Orfes, de la mateixa ciutat del

⁶³⁶ ACL, AC_0049, f. 91r.

⁶³⁷ ACL, AC_0051, f. 19r.

⁶³⁸ ACL, AC_0050, f. 50r.

⁶³⁹ El 14 de juliol de 1449 es va encomanar als canonges Joan Rabins i Miquel Peris que inspeccionessin les obres del Palau Episcopal. ACL, AC_0049, f. 97v. Un mes i mig després, el 29 d'agost, el Capítol tornà a elegir dos examinadors de les obres del Palau Episcopal, que varen ser els canonges Montserrat Botella i Vicenç Sopiera. ACL, AC_0049, f. 106r.

Segre.⁶⁴⁰ La utilització del verb «reformar» i el seu significat ambigu implica que no es pugui assegurar que Lladonosa faci ús d'aquest terme per referir-se a una activitat arquitectònica, sinó, possiblement, a una reparació moral. Ja s'ha comentat abans que Lladonosa afirma que Cerdà va jugar un cert rol en la controvèrsia entre la Paeria i l'Hospital del Sant Esperit. Per tant, es tractaria d'una mena de «reforma» que res té a veure amb l'aspecte artístic que interessa en aquest apartat. En el cas que l'erudit sí que volgués fer referència a l'obra arquitectònica, cal indicar que no s'ha localitzat cap altra evidència diferent del seu testimoni, de manera que no ha estat possible aprofundir en aquesta qüestió.

A part d'aquestes obres arquitectòniques a les quals Antoni Cerdà hagué de col·laborar en qualitat de bisbe de Lleida, es desconeix qualsevol altre tipus d'aportació artística duta a terme pel mallorquí en la seva diòcesi. Un dels àmbits en què es podien destacar artísticament els prelats eren les robes episcopals, mitres enjoiades i rics anells que vestien en les cerimònies més solemnes.⁶⁴¹ Tot i que és sabut que les armes del bisbe Antoni Cerdà varen ser posades en determinats elements litúrgics, en l'actualitat no se'n conserva cap mostra. Així mateix, tampoc no es preserva cap roba que hagués pogut pertànyer al prelat, tot i que sí que se n'hi confeccionaren. Així, el 18 d'octubre de 1459, poc més d'un mes després de la mort d'Antoni Cerdà, el canonge Miquel Peris presentà una àpoca que indicava que el bisbe havia encarregat les peces següents:

*unam capam processionalem sive pluviale, casulam et duas dammaticas de brocat sobre brocat de carmesí de tres pèls ab ses fresadures. Item etiam quatuor canas [al marge: ejusdem coloris et panni in magis sumptuosi] pro fornendo pallium sive davant altar a gremiale et dues tovalloles.*⁶⁴²

L'òbit del cardenal Cerdà va impedir que arribés a utilitzar mai aquestes robes, que, sense cap dubte, eren de qualitat.⁶⁴³ Així sembla indicar-ho l'ús de l'adjectiu *sumptuosi*

⁶⁴⁰ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 59: «(...) prengué l'hàbit a l'església del Sant Esperit, de l'Hospital dels Orfes, la qual Cerdà reformarà quan tindrà a son càrrec el regiment de la diòcesi de Lleida.» Sáinz de Baranda, en canvi, no esmenta per res aquesta suposada reforma.

⁶⁴¹ Vegeu un exemple tardà d'aquestes riques robes litúrgiques a NOWAKOWSKA, Natalia. *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland. The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*. Ashgate, Aldershot, 2007, pp. 101-112.

⁶⁴² ACL, AC_0051, f. 104r.

⁶⁴³ Sobre les vestimentes episcopals, vegeu PAZOS LÓPEZ, Ángel. «Culto y vestimenta...», pp. 1-26 (especialment pp. 8-16).

en referència a la tela adquirida per a la fabricació del pal·li. El poc detall de la descripció oferta per l'acta capitular no permet determinar si aquestes robes comptaven amb joies incrustades o amb la reproducció del blasó de la família Cerdà. En tot cas, podria ser que es tractessin de vestits episcopals genèrics, ja que no hi ha cap notícia ni que el cardenal pensés en traslladar-se a la seva seu diocesana ni que el Capítol l'esperés en un breu període de temps.

Per altra banda, arran de la visita que el bisbe Conchillos va realitzar a la Seu de Lleida el 27 de gener de 1536, es va elaborar un inventari de les robes que hi havia en la catedral. Entre d'altres, es mencionen *una casulam cum duabus dalmaticis, stolis, manipulis et simul cum gramiali et omnibus aliis necessariis de brocat sobre brocat, cum signo de cervero, que omnia fecit reverendissimus dominis cardinalis Cerdà*, mentre, poc després, també s'esmenta *aliam capam processionalem de brocat sobre brocat cum signo de cervo, quam dedit reverendissimus dominis cardinalis Cerdà*.⁶⁴⁴ Aquestes vestimentes concorden amb les indicades en l'època presentada pel canonge Miquel Peris —una capa processional, una casulla i dues dalmàtiques de brocat sobre brocat—, de manera que podrien ser dues referències distanciades en el temps a les mateixes peces. El conjunt es completa amb *unum palium de brocat sobre brocat carmesí ab son frontal, cosit del drap matex, ab parges de brocat vert als caps, cum signis de cervero, quod fecit cardinalis Cerdà*.⁶⁴⁵ En altres paraules, sembla tractar-se del pal·li que havia estat bastit a partir de les quatre canes esmentades en l'època de Miquel Peris. En tot cas, cal remarcar el fet que totes aquestes robes eren ornades amb el blasó del bisbe Antoni Cerdà, que consistia en un cérvol, com ja s'ha indicat amb anterioritat.⁶⁴⁶

En darrer lloc, s'ha de fer referència als cantors de la catedral. Abans s'ha esmentat que Antoni Cerdà va aconseguir del papa Nicolau V una gràcia per la qual podia atorgar un benefici a antics infants cantors que haguessin canviat la veu i, per tant, ja no fossin aptes. A part, en la mateixa butlla, es varen establir algunes normes relatives al cant a la catedral de Lleida. Així doncs, es va disposar que sempre hi hagués un mestre que pogués ensenyar cant pla, *organum* i contrapunt, això és formes monofòniques i polifòniques. Aquest mestre, que havia de tenir *bona et optima voce*, havia d'estar al capdavant de vuit infants cantors, també aptes per al cant. El bisbe i el

⁶⁴⁴ ACL, VP_003, ff. 4v i 6r, respectivament.

⁶⁴⁵ ACL, VP_003, f. 9r.

⁶⁴⁶ Vegeu l'apartat 2.2 en aquest mateix capítol.

Capítol catedralici tenien la capacitat de poder designar amb llibertat els cantors, així com expulsar-los en el cas que no fossin considerats idonis.⁶⁴⁷ A diferència dels altres assumptes tractats en el document —la dotació de la canongia doctoral i la concessió de prebendes al notari capitular i a dos antics cantors—, no hi ha constància escrita de la institució a qui correspongué la iniciativa d'aquesta regulació de la capella, tot i que és molt probable que la proposta partís del mateix Capítol cardenalici i que el bisbe Antoni Cerdà, de nou, es limités a intercedir davant el summe pontífex.

3. LA DIÒCESI DE GIOVINAZZO

El 28 de juny de 1455, gairebé tres mesos després de la seva elecció pontifícia, Calixt III va nomenar Antoni Cerdà administrador perpetu de la diòcesi de Giovinazzo. Aquest bisbat de la Itàlia meridional havia quedat vacant per òbit de l'anterior titular, Pietro da Orvieto. Com que el prelat havia mort a la Cúria Romana, el papa va poder disposar amb plena llibertat de la dignitat episcopal desocupada, que va cedir a Antoni Cerdà perquè l'administrés *sicut verus episcopus Juvenacensis*. Juntament amb la seva designació al capdavant de la diòcesi de Giovinazzo, Antoni Cerdà també va rebre del pontífex una gràcia per la qual se li permetia posseir el càrrec episcopal en aquella diòcesi i percebre totes les rendes de les prebendes que se li havien conferit.⁶⁴⁸ Malgrat la perpetuïtat de l'administració concedida, Antoni Cerdà només la va ocupar durant poc més de dos anys: el 27 de febrer de 1458 ja l'havia renunciada en favor d'Ettore Galgani, canonge d'Aversa. En compensació per aquesta renúncia, cinc mesos després li va ser atorgat el priorat del monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona.⁶⁴⁹

L'administració de la diòcesi de Giovinazzo per part d'Antoni Cerdà és un episodi obscur que necessita ser investigat amb una major profunditat. El cert és que no s'han localitzat, ara per ara, dades sobre l'exercici d'aquest càrrec. És molt probable que el cardenal mallorquí actués de la mateixa manera que amb les comandes de monestirs, i que es limités a percebre les rendes que li pertocaven. Si la gestió ordinària del bisbat va ser delegat en un vicari general, és una qüestió que estudis ulteriors hauran de determinar.

⁶⁴⁷ ACL, P3A_M1_P1_C06, f. 6r.

⁶⁴⁸ ASV, Reg. Vat., 437, ff. 69v-70r.

⁶⁴⁹ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 706; EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, pp. 169-170. Sobre el monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona, vegeu l'apartat 2.1 del capítol II.

4. DOS BISBATS ATRIBUÏTS: RAVENNA I MALLORCA

La titularitat d'Antoni Cerdà com a arquebisbe, bisbe i administrador perpetu de Messina, Lleida i Giovinazzo, respectivament, ha pogut ser comprovada a partir de les fonts documentals, de manera que no pot haver-hi cap dubte sobre la seva veracitat. Per altra banda, alguns autors han atribuït al cardenal mallorquí altres diòcesis sense uns fonaments sòlids. A diferència d'altres afirmacions, però, la historiografia no ha tendit a fer-se massa ressò d'aquestes atribucions, de manera que la seva reproducció no ha estat tan freqüent com en altres aspectes.

Rius Serra indica que Antoni Cerdà va ser bisbe de Ravenna. El nomenament hauria tingut lloc mitjançant butlla apostòlica de 28 de juny de 1455, per la qual es cobria la vacant causada per la mort del bisbe Pere.⁶⁵⁰ Sense cap mena de dubte, s'ha de tractar d'una confusió, perquè la diòcesi de Ravenna va comptar de forma ininterrompuda amb un bisbe entre els anys 1445 i 1475, el prelat Bartolomeo Roverella.⁶⁵¹ Afortunadament, Rius Serra va esmentar la referència del document del qual havia extret la informació, que no és altre que la butlla de Calixt III per la qual Antoni Cerdà és nomenat administrador de Giovinazzo. També les afirmacions sobre la suposada diòcesi de Ravenna —*el 28 [de juny de 1455] se le confiere el obispado de Rávena por defunción de Pedro*— coincideixen plenament amb les circumstàncies de la provisió del bisbat de Giovinazzo. Per tant, s'ha de considerar que Rius Serra va cometre una errada de transcripció a l'hora d'interpretar el document o de redactar l'article, i que aquesta ha pogut ser transmesa per altres autors que no hagin tingut l'oportunitat d'accedir a la font original.⁶⁵²

Menys ressò ha tingut la notícia donada per Baltasar Porreño en la seva obra —inèdita— *Elogio de los cardenales de España*. Aquest sacerdot afirmà que Antoni Cerdà havia estat bisbe de Mallorca. El fet que bona part dels estudiosos sobre Cerdà hagin estat mallorquins i bons coneixedors de l'episcopologi de la diòcesi insular podria explicar que aquesta errada no hagi estat transmesa de forma assídua. De fet, autors,

⁶⁵⁰ RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses...», p. 240.

⁶⁵¹ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 221.

⁶⁵² Com és el cas de MIRANDA, Salvador. «Cerdà i Lloscos, O.S.S.T., Antonio...» —que assenyala que Antoni Cerdà no apareix en els episcopologis d'Eubel o Gams—, o de MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers: l'extracció social i el patrimoni del cardenal Antoni Cerdà i del canonge Gabriel Cerdà (segles XV-XVI)», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *Al tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Institut d'Estudis Balearics, Palma, 2000, pp. 438-439. Més curiós és el cas de Goñi, que indica que Cerdà va ser bisbe de Giovinazzo i de Ravenna. GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST...», p. 123.

com el pare Lluís de Vilafranca, negaren la possibilitat de l'episcopat mallorquí de Cerdà amb una certa virulència.⁶⁵³ Efectivament, el cardenal no va ser mai bisbe de Mallorca. El més probable és que Porreño cometés una errada, ja fos per l'origen mallorquí d'Antoni Cerdà, ja fos per confusió entre el càrrec episcopal i la canongia que posseï a la catedral de Mallorca.

⁶⁵³ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134v: (...) *es absolutamente falso* (...).

V. ANTONI CERDÀ I LA SANTA SEU

La ciutat de Roma va ser, des dels moments inicials del cristianisme, la ciutat de l'Església. Com a seu del papa, successor de sant Pere, centralitzava la Cúria Romana. Aquest fet suposava una alta presència de persones de tot tipus que hi acudien per resoldre-hi afers de diversa naturalesa, com poguessin ser bisbes que realitzaven les visites *ad limina*, clergues que apel·laven a la Santa Seu amb motiu de plets o ambaixadors que establien relacions diplomàtiques amb el Papat. A part, Roma era també el lloc on havien estat enterrats multitud de sants i de màrtirs, entre els quals el mateix sant Pere, altres apòstols —com Bartomeu, Felip, Jaume el Menor, Simó el Zelota o Judes Tadeu— o sant Pau, de manera que milers de pelegrins —els romers— acudien de forma constant a la ciutat del Tíber per venerar-ne els sepulcres i les relíquies.

Antoni Cerdà també va arribar a Roma. Aquest fet tingué lloc en un moment indeterminat, però que, en tot cas, va ser anterior al 1447. Ja s'ha indicat que la historiografia tradicional assegura que el mallorquí es va establir a l'Urbs en qualitat de procurador de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius al voltant del 1431.¹ L'Església que hauria trobat Antoni Cerdà a Roma seria una institució que encara s'estava recuperant del cop traumàtic que havia suposat el Cisma d'Occident. Aquest episodi havia acabat, de forma definitiva, feia tot just dos anys, amb la renúncia de Climent VIII d'Avinyó, el darrer dels pretendents a la tiara pontifícia que havia continuat defensant els seus drets.² Això no obstant, el Concili de Constança havia

¹ Aquesta qüestió ha estat tractada en l'apartat 1.1 del capítol II.

² Joan XXIII havia renunciat al solí pontifici, obligat pel Concili de Constança, el 1415, mentre Gregori XII ho féu voluntàriament aquest mateix any. Benet XIII, en canvi, es negà a abdicar, de manera que el Concili de Constança el deposà el 26 de juliol de 1417. Tot plegat permeté l'elecció de Martí V, el papa únic, el dia 11 de novembre de 1417. Per aquest motiu, la historiografia tendeix a considerar que el Cisma d'Occident es pot donar per acabat aquest any. Vegeu, a tall d'exemple, ULLMANN, Walter. *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*. Methuen & Co Ltd, Londres, 1972, pp. 300-301; CAMERON, Euan. *Interpreting Christian History. The Challenge of the Churches' Past*. Blackwell, Oxford, 2005, p. 30; WHALEN, Brett Edward. *The Medieval Papacy*. Palgrave Macmillan, Nova York, 2014, p. 153. Això no obstant, altres autors ofereixen dates alternatives per a la finalització del Cisma d'Occident. Per exemple, Lynch pren com a data d'acabament de la ruptura el 1414, any en el qual començà el Concili de Constança, tot i que també indica que aquest no acabà amb èxit fins al 1417. LYNCH, Joseph H. *The Medieval Church. A Brief History*. Longman, Nova York, 1992, pp. 328-330. Heale, per la seva banda, encara l'escurça més, fins a l'obertura del Concili de Pisa de 1409. HEALE, Martin. *The Abbots and Priors*

elegit el 1417 el cardenal Oddone Colonna pontífex amb el nom de Martí V. El nou papa havia estat reconegut per la gran majoria de sobirans europeus, de manera que pogué retornar a un Papat únic per a tota l'Església Catòlica, sols amb l'excepció de la Corona d'Aragó —que mantenia el seu suport a Benet XIII i, des de 1424, a Climent VIII—. Durant tot el seu pontificat, Martí V hagué de reconstruir la Cúria Romana, resoldre les dificultats financeres que el Cisma d'Occident havia provocat i recuperar els territoris dels Estats Pontificis que havien estat ocupats per diferents *condottieri* que aspiraven a bastir un principat personal sobre els territoris del papa, aprofitant el seu allunyament. Fou el cas d'Andrea Fortebraccio —«Braccio da Montone»—, que controlà ciutats com Perusa, Assís i Todi, entre d'altres.³ El pontífex, doncs, hagué de dedicar bona part del seu govern a la reedificació del Papat.

El 20 de febrer de 1431 morí Martí V, que havia regit l'Església durant poc més de tretze anys. El seu successor al soli pontifici va ser Eugeni IV, que fou elegit pel conclave el 3 de març de 1431 i entronitzat el dia 11 del mateix mes i any. El seu pontificat va ser convuls a causa, sobretot, del seu rebuig al Concili de Basilea, que havia estat convocat per Martí V i que el nou pontífex va intentar dissoldre.⁴ Al llarg del seu govern, doncs, Eugeni IV va haver de resistir les investides del conciliarisme i defensar la monarquia pontifícia. A més, també va contendir amb la poderosa família romana dels Colonna; la influència que aquesta tenia a Roma obligà el papa a abandonar la ciutat d'amagat i a refugiar-se a Florència entre el 1434 i el 1442.⁵ Així mateix,

of Late Medieval and Reformation England. Oxford University Press, Oxford, 2016, p. 29. En tot cas, la línia pontifícia d'Avinyó no es va cloure fins al 1429, ja que, malgrat la deposició, Benet XIII defensà els seus drets en el Papat fins a la seva mort, ocorreguda el 1423 en el castell de Peníscola. Després del seu òbit, els quatre cardenals que li restaren lleials elegiren Gil Sánchez Muñoz, que fou papa amb el nom de Climent VIII. Ara bé, també s'ha de tenir en compte que, a diferència de Benet XIII, Climent VIII només comptà amb el suport explícit d'Alfons el Magnànim, que l'utilitzà d'acord amb els seus interessos a Itàlia.

³ GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma nel Medio Evo. Volume terzo*. G. Romagna & C., editori, Roma, 1912, p. 691.

⁴ Sobre aquest episodi, vegeu més avall en aquest mateix capítol.

⁵ VERDOY HERRANZ, Alfredo. *Síntesis de Historia de la Iglesia. Baja Edad Media. Reforma y Contrarreforma (1303-1648)*. Universidad Pontificia Comillas, Madrid, 1994, p. 85. A causa de l'absència papal de Roma, les fonts per al pontificat d'Eugeni IV es troben molt desorganitzades, a més d'haver patit una important pèrdua documental. Per tant, el govern d'aquest papa és un període difícil d'estudiar. Paradoxalment, el Concili de Basilea està més ben documentat. HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy. 1417-1464. The Study of a Relationship*. Manchester University Press, Manchester, 1993, p. 149; GUALDO, Germano. «Pietro da Noceto e l'evoluzione della Segreteria Papale al tempo di Niccolò V (1447-1455)», a JAMME, Armand; PONCET, Olivier (dirs.). *Offices et Papauté (XIVe-XVIIe siècle)*. *Charges, hommes, destins*. École Française de Rome, Roma, 2005, p. 799.

controvertí amb Alfons el Magnànim pel Regne de Nàpols.⁶ Al mateix temps, va combatre contra diferents *condottieri*, com Niccolò Fortebraccio o Francesco Sforza, que ocuparen terres pontifícies, a vegades per encàrrec dels pares conciliars de Basilea. En altres termes, el pontificat d'Eugeni IV va ser un període agitat, però fonamental per a la construcció del poder temporal de l'Església.

El present apartat tracta sobre la figura d'Antoni Cerdà en el marc de la Santa Seu. La relació entre el mallorquí i el Papat va ser molt intensa, i aquell va comptar amb el suport i el reconeixement de Nicolau V (1447-1455), Calixt III (1455-1458) i Pius II (1458-1464). De fet, el primer d'aquests tres pontífexs el va nomenar cardenal, de manera que, a través d'aquesta promoció, Antoni Cerdà va poder jugar un rol fonamental dins l'Església. Així doncs, en aquest capítol es farà referència, en primer lloc, a com va ser l'elevació d'Antoni Cerdà a la porpra cardenalícia, per, tot seguit, analitzar el paper que els cardenals tenien en el govern de l'Església. Aquests rols seran aplicats al mallorquí per veure quina va ser l'activitat que Cerdà va desenvolupar com a cardenal, parant especial esmenat en la seva vinculació amb Lleida —d'on n'era bisbe— i Mallorca —d'on n'era originari— per determinar la seva importància en el pla institucional. També es dedicarà un apartat específic a una de les principals prerrogatives dels cardenals, com és l'elecció del papa en el marc del conclave; Antoni Cerdà va participar en dues d'aquestes assemblees. En darrer lloc, s'examinarà quin va ser el lloc de Cerdà en la família pontifícia, així com la configuració de la pròpia família del cardenal. En el context d'aquestes serà inserida la destacable activitat cultural i artística empresa pel purpurat mallorquí.

1. L'ACCÉS D'ANTONI CERDÀ AL CARDENALAT

El 6 de març de 1447, el conclave reunit a l'església de Santa Maria sopra Minerva de Roma va escollir el cardenal de Santa Susanna, Tommaso Parentucelli, papa amb el nom de Nicolau V.⁷ Aquest va ser coronat el dia 19 del mateix mes i any. D'aquesta

⁶ Aquesta qüestió és tractada en l'apartat 1.1 del capítol VI.

⁷ Sobre la mort d'Eugeni IV i el conclave que va elegir Nicolau V, vegeu BAV, Vat. lat., 12181, ff. 1r-12r; BAV, Vat. lat., 12182, ff. 1r-16v; [LETI, Gregorio]. *Conclavi de' Pontefici Romani; quali si sono potuti trovare fin à questo giorno. Nuova Edizione rivedota, corretta ed ampliata. Volume I.* Lorenzo Martini, Colònia, 1691, pp. 59-76. Pel que fa al nou papa, la bibliografia sobre la seva figura és abundant. Així, se'n pot trobar una aproximació biogràfica —amb la reconstrucció del seu caràcter— a PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi dalla fine del medio evo. Compilata col sussidio dell'Archivio segreto pontificio e di molti altri Archivi. Volume I. Storia dei Papi nel periodo del Rinascimento (Martino V, Eugenio IV, Niccolò V, Calisto III) fino all'elezione di Pio II.* Desclée e Ci. Editori Pontifici, Roma, 1958, pp. 374-384

manera, es va clausurar el període de vacant pontifícia provocada per la defunció d'Eugeni IV el 23 de febrer anterior. Aquest lapse de temps va ser convuls a causa de la pressió del rei Alfons el Magnànim. Així, quan Eugeni IV va morir, els ambaixadors del monarca presentaren el condol als cardenals en nom d'aquest i els exhortaren a elegir un papa *pieno di bontà, dottrina e prudenza*. Malgrat assegurar que respectava la llibertat del conclave, el rei va intentar influir en aquest. De fet, la presència del seu poderós exèrcit a la propera vila de Tívoli fou un dels arguments esgrimits pel cardenal Jean Le Jeune per defensar la candidatura del cardenal Prospero Colonna, que era la preferida pel monarca.⁸ L'elecció del cardenal Parentucelli fou inesperada, tot i que Alfons el Magnànim semblà acceptar-la sense massa dificultats. En tot cas, tot just després del seu nomenament pontifici, Nicolau V, conscient dels recels del monarca, envià els cardenals Ludovico Scarampi i Francesco Condulmer a Nàpols per pacificar l'amenaça que sempre representava el rei aragonès.⁹

L'elecció de Nicolau V va tenir importants repercussions en la vida d'Antoni Cerdà. Són molts els autors que han posat de manifest l'amistat que unia el mallorquí amb el nou pontífex. Segons March Ques i Rosselló Vaquer, Nicolau V va fer cridar Cerdà a Roma amb l'objectiu d'encomanar-li diverses tasques per les quals requeria una persona de plena confiança.¹⁰ Nombrosos autors defensen que Antoni Cerdà i el nou pontífex ja es coneixien des de temps enrere. Concretament, la relació hauria començat durant la suposada etapa del mallorquí com a procurador de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius, en el transcurs de la qual hauria coincidit amb Tommaso Parentucelli, aleshores protector del mateix orde.¹¹ Una altra opció és que Antoni Cerdà hagués coincidit amb el futur papa a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim mentre el sarzanès exercia una legació davant el monarca.¹² Sigui com sigui, sembla que Nicolau V i Antoni Cerdà eren amics íntims.¹³ El papa sentia una gran

i 587-625; i també a COLUCCIA, Giuseppe L. *Niccolò V umanista: papa e riformatore. Renovatio politica e morale*. Marsilio, Venècia, 1998. Sobre la família de Tommaso Parentucelli, vegeu la clàssica obra de SFORZA, Giovanni. *La patria, la famiglia e la giovinezza di papa Niccolò V. Ricerche storiche*. Tipografia Giusti, Lucca, 1884.

⁸ BAV, Vat. lat., 12181, f. 11v; BAV, Vat. lat., 12182, ff. 6v-7r i 13r-v.

⁹ BONFIGLI, Casimiro. *Niccolò V papa della rinascenza*. Edizioni Anicia, Roma, 1997, p. 66.

¹⁰ MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida. Volum primer. De la Prehistòria al segle XVI*. Ajuntament de Santa Margalida, Santa Margalida, 1981, p. 184.

¹¹ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca*. Cort, Palma, 1981, p. 58. Aquest aspecte ja ha estat debatut en l'apartat 1.1 del capítol II.

¹² SFORZA, Giovanni. *La patria, la famiglia...*, p. 170.

¹³ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 413.

estima envers el mallorquí a causa tant de la seva consonància espiritual¹⁴ com de les virtuts morals i dels grans coneixements del mallorquí,¹⁵ amb qui compartia estudis;¹⁶ de fet, Nicolau V hauria arribat a afirmar de forma hiperbòlica que tot el que havia après havia estat gràcies a aquell.¹⁷

Antoni Cerdà va ser promogut al cardenalat el divendres 16 de febrer de 1448, d'acord amb la datació de la butlla papal per la qual el mallorquí és proveït de la porpra cardenalícia.¹⁸ Això no obstant, aquesta data ha estat també objecte de discrepància entre els diferents autors, si bé tots coincideixen en el fet que la promoció va tenir lloc el 1448. Així doncs, tant el pare Figueres com el pare Lluís de Vilafranca asseguren que la provisió del cardenalat fou el 20 de març de 1448,¹⁹ mentre Cardella es fa ressò d'altres literats que opten pel dia següent, el 21 de març.²⁰ Joaquim Maria Bover tampoc és clar en la cronologia, i, mentre en un primer moment afirma que la concessió del *cappello* va tenir lloc el 30 març, després en retarda la data fins al 17 d'abril de 1448.²¹ En tot cas, cal destacar que es va tractar de la primera promoció cardenalícia efectuada pel papa

¹⁴ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1979, p. 705.

¹⁵ Cerdà era un «erudit enciclopèdic», coneixedor de tot el saber del seu moment, segons LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida a l'època medieval*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1976, p. 59.

¹⁶ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis de Redemptione Captivorum*. Apud Franciscum de Rubeis, Verona, 1645, pp. 184-185; CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa. Tomo terzo*. Stamperia Pagliarini, Roma, 1793, p. 108: *Niccolò (...), trascelto avealo a compagno de' suoi studi (...)*.

¹⁷ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 58. Pleyán de Porta va més enllà i assenyala que Antoni Cerdà fou preceptor de Nicolau V. PLEYÁN DE PORTA, José. *Apuntes de historia de Lérida, ó sea compendiosa reseña de sus mas principales hechos desde la fundacion de la ciudad hasta nuestros tiempos, con noticias de sus monumentos, de su universidad y varones ilustres que han florecido en ella, de los escritores leridanos, asi como tambien de su comercio, industria y agricultura, usos y tradiciones populares*. Imprenta de Carruez, Lleida, 1873, p. 234.

¹⁸ ASV, Reg. Vat., 406, f. 265v.: *Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno Incarnationis millesimo quadringentesimo quadragésimo septimo, quartadecimo kalende martii, pontificatis anno primo*.

¹⁹ FIGUERAS CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 185; LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina*. 1806, Manuel Ripoll Billón, f. 135r.

²⁰ CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali...*, p. 108

²¹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita, Maioricense que contiene varios y curiosos papeles manuscritos recogidos los unos y compuestos los otros*. Tomo I. 1825, BBM, 70-V/VI, p. 1; i BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1847, p. 294, respectivament. Aquesta segona data també és donada per REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos. Siglo Tercero. Contiene la Historia de los Conventos, de los Provinciales, y de las Personas Insignes, que florecieron en dicha Provincia. Epítome. De los Reverendísimos Padres Ministros Generales, que gobernaron Nuestra Religión en dicho Siglo*. 1770, BPM, ms. 49, f. 64r.

Nicolau V, i que Cerdà va ser l'únic que va rebre la porpra en aquell consistori.²² A l'excepcionalitat d'aquesta provisió exclusiva cal afegir-hi també l'opinió generalitzada que Nicolau V escollia amb molta cura les persones que elevava a la dignitat cardenalícia, i que només va triar bons prínceps de l'Església.²³ Per tot plegat, la promoció d'Antoni Cerdà a la porpra assoleix encara un major relleu. La provisió cardenalícia del mallorquí s'hauria degut, en part, a la companyonia d'aquest al papa en l'àmbit dels estudis.²⁴ El cert és que nombroses butlles expedides per Nicolau V a favor de Cerdà fan referència a les múltiples qualitats que aquest darrer reunia —per exemple, *Ad personam tuam quam divina clementia magnis gratiarum muneribus illustravit paterne*—,²⁵ tot i que, per altra banda, sembla tractar-se d'una fórmula protocol·lària aplicada a diversos cardenals. Sigui com sigui, és notable la bona relació existent entre Antoni Cerdà i el nou pontífex, ja que aquest li va atorgar nombroses prebendes i gràcies de tot tipus,²⁶ així com oficis en la família papal, fins i tot abans de la seva promoció a la porpra.

Malgrat la bona consideració que Nicolau V pogués tenir d'Antoni Cerdà, no hi ha cap dubte que la promoció cardenalícia del mallorquí es va deure a la recomanació del rei Alfons el Magnànim;²⁷ el papa hauria accedit a la petició del rei, a qui va tendir a

²² CHACÓN, Alfonso. *Vitae et gestae summorum pontificum a Christo Domino usque ad Clementem VIII, necnon S.R.E. Cardinalium cum eorundem insignibus. Liber primus*. Expensis hæredum Petri Antonij Lanceæ, Roma, 1601, p. 921; CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali...*, p. 108; PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 412-413; EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi, sive Summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel, II. Monasterii, Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae, Ratisbona, 1914, p. 10. Viola assevera que la promoció cardenalícia de Cerdà va ser duta a terme per Pius II, si bé després indica —correctament— que fou Nicolau V. VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro. «Mons. Antoni Cerdà i de Lloscos», *Episcopologi. Bisbat de Lleida*. [Recurs electrònic]. goog.gl/wZCzKf [Consulta: 23 d'agost de 2017].*

²³ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, ff. 134v-135r. Un manuscrit de la Biblioteca Apostòlica Vaticana indica que Nicolau V va promocionar al cardenalat *sette homini nobilissimi e dottissimi*, malgrat que aquest papa creà un total d'onze cardenals. BAV, Vat. lat., 12522, f. 21r.

²⁴ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 135r.

²⁵ ASV, Reg. Vat., 408, f. 70r.

²⁶ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 185: (...) *amplissimus donis, et honoribus donavit* (...).

²⁷ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 184: (...) *ab Alphonso Rege electus Presbyter Cardinalis Sancti Chrysogoni* (...); STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705. Alfons el Magnànim també intentà aconseguir la porpra cardenalícia per Joan García, bisbe de Mallorca, però sense èxit. BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats. Un cercle humanista a l'entorn de la Seu de Mallorca (1450-1550)*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2013, p. 17.

aconterar.²⁸ No s'ha d'oblidar que, durant el segle XV, va ser molt habitual que els sobirans dels diferents territoris europeus recomanessin al papa la provisió de dignitats i prebendes a determinades persones.²⁹ D'aquesta manera, els monarques intentaven afavorir o agrair els serveis de parents i col·laboradors. Al mateix temps, també obtenien importants suports dins llocs claus de l'Església, el que els permetria assolir millor els objectius polítics, tant externs com interns.³⁰ En tot cas, el pontífex no estava obligat a cedir davant els sobirans, ja que la concessió de prebendes, en virtut de les «reserves pontifícies», era una competència papal. Per tant, en darrer terme, les carreres eclesiàstiques eren determinades per la voluntat apostòlica i per la capacitat del summe pontífex de resistir a les coaccions reials.³¹ Això no obstant, el nomenament d'Antoni Cerdà no va ser una simple suplicació del monarca, sinó que el papa havia atorgat a Alfons el Magnànim la gràcia de poder presentar dos candidats a la porpra cardenalícia que fossin de la seva nació. Un dels promoguts per aquesta mercè va ser Antoni Cerdà, a qui, com s'ha indicat, s'atorgà el *cappello* el 1448.³²

Antoni Cerdà va prendre possessió de la nova dignitat eclesiàstica durant el consistori general convocat el dia següent a l'expedició de la butlla, el dissabte 17 de

²⁸ Si bé piú per innata timidità e debolezza che non per vera simpatia, segons DUPRÉ-THESEIDER, Eugenio. *La política italiana di Alfonso il Magnanimo*. Diputación Provincial de Baleares, Palma, 1955, p. 10.

²⁹ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes 1417-1517. Politics and Polity in the Late Medieval Church*. George Allen & Unwin, Londres, 1980, pp. 57-60.

³⁰ Per exemple, Casimir IV de Polònia sol·licità reiteradament la promoció al cardenat del príncep Fryderyk Jagiellon, ja bisbe de Cracòvia. L'objectiu d'aquest nomenament era consolidar la superioritat d'aquest darrer per sobre el bisbe de Gniezno, Zbigniew Oleśnicki, cardenal del títol de Santa Prisca i primat de Polònia. NOWAKOWSKA, Natalia. *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland. The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*. Ashgate, Aldershot, 2007, pp. 44-45.

³¹ Un cas de resistència va ser la púrpura cardenalícia que Alfons el Magnànim volia concedir al bisbe de Vic, Jaume de Cardona. El monarca va escriure diverses cartes a Calixt III sobre aquesta designació, i també sol·licità la intercessió de cardenals com Antoni Cerdà. ACA, Canc., Reg., 2557, ff. 17v i 75r — també transcrit a LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4. Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1444-1458)*. Edicions Tres i Quatre, València, 2007, doc. 157, pp. 230-231—. Tot i això, Jaume de Cardona no va ser príncep de l'Església fins al 1461, una vegada que Pius II ja havia accedit al soli pontifici.

³² ACA, Canc., Reg., 2697, ff. 4r-6v: «Que axí com la Sua Santetat, bé sab ell, li atorgà de crear dos cardenals de la sua nació, aquells que lo dit senyor [Alfons el Magnànim] li nominaya, e que a supplicació sua era lo cardenal de Messina (...). Alfons el Magnànim volia concedir el segon cardenat a García Aznárez de Añón, aleshores bisbe de Lleida, però aquest va rebutjar-ho. La insistència del rei l'obligaren a acceptar la dignitat cardenalícia el mes de gener de 1449. La seva mort dos mesos després hauria impedit que el nomenament arribés a tenir lloc.

febrer de 1448, possiblement a la basílica de Santa Maria la Major de Roma.³³ En el marc d'aquest, el papa va nomenar Antoni Cerdà cardenal-prevere³⁴ i li va conferir el títol cardenalici de Sant Crisògon in Trastevere.³⁵ Aquest títol havia quedat vacant arran de la mort del cardenal Antonio Martins de Chaves, bisbe de Porto, succeïda el 6 de juliol de 1447.³⁶ La tinença d'un títol no concedia una precedència determinada, sinó que aquesta venia fixada per la categoria del cardenalat. Així, els purpurats —de la mateixa manera que els canonges— es dividien en cardenals-bisbes, cardenals-preveres o cardenals-diaques, i la precedència seguia aquest mateix ordre. Ja s'ha indicat que Antoni Cerdà va ser nomenat cardenal-prevere, de manera que formava part del segon grup en la jerarquia cardenalícia. En tot cas, amb la presa de possessió, Antoni Cerdà quedava constituït com a purpurat de ple dret i, per tant, podia gaudir de totes les prerrogatives polítiques que li corresponien com a príncep de l'Església.

L'accés al cardenalat també tenia una sèrie d'implicacions econòmiques. Els purpurats percebien nombroses rendes que s'extreien de les arques pontifícies. També cobraven algunes quantitats que procedien de les seves respectives esglésies titulars. Així, en el cas d'Antoni Cerdà, el mallorquí rebia les rendes de *Sancti Grisogoni in Transtiberim, que titulus tui cardinalatus existit*.³⁷ Al mateix temps, però, els cardenals també havien de fer front a importants despeses, una de les més importants de les quals era el manteniment de la seva casa.³⁸ Antoni Cerdà, a més, va haver de realitzar alguns importants pagaments durant els primers anys del seu cardenalat, de forma més concreta la liquidació dels *servitia communia*, de les anualitats i d'altres obligacions concretes en el moment de ser promocionat tant a les prelatures de Messina i Lleida com a la mateixa

³³ MORALES ROCA, Francisco José. *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares y caballeros de las órdenes militares habilitados por el brazo eclesiástico en las Cortes del Principado de Cataluña. Dinastías de Trastámara y de Austria. Siglos XV y XVI (1410-1599)*. Hidalguía, Madrid, 1999, p. 151.

³⁴ Segons Morales Roca, Antoni Cerdà va ser cardenal-diaça. MORALES ROCA, Francisco José. *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares...*, p. 151. Es tracta d'una informació errònia, ja que les butlles papals el qualifiquen sempre com a *presbitero cardinali*. Vegeu, per exemple, ASV, Reg. Vat., 388, f. 250v.

³⁵ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 10. Francesc Ferrer, probablement a causa d'una errada de lectura, li atribueix el títol de Sant Gregori. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense que contiene varios y curiosos monumentos recojidos los unos y compuestos los otros. Tomo II*. 1825, AMP, Manuscripts, Llabrés, 71, p. 259.

³⁶ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 62. El fet que l'antecessor d'Antoni Cerdà en el títol cardenalici també només Antoni pot donar lloc a confusió, sobretot perquè ambdós apareixen designats de la mateixa manera: *Antonio, tituli Sancti Grisogoni presbitero cardinali*.

³⁷ ASV, Reg. Vat., 408, f. 136r.

³⁸ Vegeu l'apartat 4.2 en aquest mateix capítol.

porpra o a altres beneficis obtinguts durant aquells anys. El fet és que el 1448 Nicolau V li va concedir la percepció temporal d'unes rendes per fer front a les *expensarum onera que te jugiter de necessitate subire oportet facilius supportare valeas de alicuius subvenciones*.³⁹ Aquest acte no deixa de ser una demostració de la dependència econòmica que els cardenals tenien del papa, així com de la importància que les rendes tenien per a la jerarquia eclesiàstica. D'aquesta manera es pot entendre el desig d'acumulació de drets per part dels prebendats. En tot cas, i a diferència de la pràctica d'altres purpurats, Antoni Cerdà no va renunciar a cap de les prebendes que posseïa en el moment de la seva designació cardenalícia.

Per altra banda, els cardenals també estaven obligats a contribuir a les arques pontifícies en cas de necessitat. Així doncs, per finançar la croada contra els turcs convocada per Nicolau V el 1453, el papa va disposar que els cardenals i els diferents oficis de la Cúria Romana aportessin la desena part de les rendes que percebien, sota pena d'excomunió als que no satisfessin el pagament de forma íntegra.⁴⁰ D'aquesta manera, es recuperava la dècima que Eugeni IV ja havia manat recaptar a través de col·lectors des del mes de gener de 1443, amb l'objectiu de finançar la fracassada croada hongaresa.⁴¹ Aquesta mateixa contribució es va repetir durant el pontificat de Calixt III. Tot i que aquest papa va concedir la dècima de la croada a la Corona d'Aragó a Alfons el Magnànim, Antoni Cerdà va pagar aquesta contribució directament a Roma, mentre el cardenal Lluís Joan del Milà hauria de realitzar la liquidació en la seva diòcesi de Sogorb, de la qual n'era bisbe.⁴² Aquest pac anterior a tots els altres podria manifestar la voluntat de Cerdà d'acontentar el primer papa Borja, amb qui també l'unia una relació d'amistat.

³⁹ ASV, Reg. Vat., 408, f. 135v.

⁴⁰ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 115-116; COLUCCIA, Giuseppe L. *Niccolò V umanista...*, pp. 233-234.

⁴¹ HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy...*, p. 171.

⁴² NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III. En la perspectiva de sus relaciones con Alfonso el Magnánimo*. Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 2008, pp. 528-543, especialment pp. 541-542. Vegeu, també, ASV, Arm. XXXIX, vol. 7, ff. 64r-65r i 86v-87r.

2. EL GOVERN DE L'ESGLÉSIA: EL COL·LEGI CARDENALICI I LA CÚRIA ROMANA

En el moment de prendre possessió del seu cardenalat, Antoni Cerdà va esdevenir purpurat de ple dret. Com s'ha indicat poc abans, aquesta promoció permetia al mallorquí exercir les diverses funcions polítiques que eren reservades als prínceps de l'Església, tot i que les competències dels purpurats no estaven, en cap cas, ben definides i, per tant, acabaven per dependre de la voluntat del papa.⁴³ Algunes de les tasques eren dutes a terme de forma individual i personal, mentre altres s'emmarcaven en les diferents institucions de govern de l'Església. Antoni Cerdà es va involucrar en missions d'ambdues tipologies.

Els cardenals s'integraven en el Col·legi Cardenalici, un òrgan assembleari que reunia tots els purpurats. Era presidit pel degà, un ofici que sempre requeia en un cardenal-bisbe. Durant els onze anys que Antoni Cerdà posseïa la dignitat cardenalícia se succeïren un total de quatre degans: Giovanni Berardi (1445-1449), Amadeu de Savoia (1449-1451), Francesco Condulmer (1451-1453) i Giorgio Fieschi (1455-1461). Hi havia, així mateix, el camarlenc, un cardenal que tenia la tasca d'administrar els béns de la institució.⁴⁴ L'exercici d'aquest càrrec era per torn entre els diferents prínceps de l'Església, i el mandat solia ser anual, malgrat que alguns purpurats —com Filippo Calandrini— l'ocuparen durant un bienni. Antoni Cerdà va ser designat camarlenc del Col·legi Cardenalici el 1456 i exercí l'ofici fins al 1457, quan va ser succeït per Enea Silvio Piccolomini.⁴⁵

El Col·legi Cardenalici es va consolidar durant el segle XII,⁴⁶ si bé la fixació de les seves funcions definitives no va tenir lloc fins al pontificat de Sixt V (1585-1590).⁴⁷ La seva tasca principal consistia en reunir-se amb el papa i assessorar-lo en el govern de l'Església en el marc dels consistoris, això és parlaments entre el pontífex i la institució

⁴³ RICHARDSON, Carol M. *Reclaiming Rome. Cardinals in the Fifteenth Century*. Brill, Leiden, Boston, 2009, pp. 5-8.

⁴⁴ No s'ha de confondre el cardenal camarlenc del Col·legi Cardenalici amb el camarlenc de l'Església, que va ser Ludovico Scarampi entre el 1440 i el 1465.

⁴⁵ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 59.

⁴⁶ Al segle XI ja es documenta una institució de cardenals amb importants funcions a la Santa Seu. CAROCCI, Sandro. *El nepotismo en la Edad Media. Papas, cardenales y familias nobles*. Universidad de Granada, Universitat de València, Granada, València, 2007, pp. 20-21.

⁴⁷ ARAÑA, José Antonio. «Colegio Cardenalicio», a OTADUY GUERÍN, Javier; VIANA TOMÉ, Antonio; SEDANO RUEDA, Joaquín (eds.). *Diccionario General de Derecho Canónico*, II. Universidad de Navarra, Thomson Reuters Aranzadi, Pamplona, 2013, p. 226.

que agrupava els purpurats. Havia estat habitual que el papa sotmetés al consistori la presa de determinades decisions sobre afers de gran importància per a la institució eclesiàstica.⁴⁸ Això no obstant, després del Cisma d'Occident, el consistori va cedir part de les seves atribucions als sínodes episcopals, al mateix temps que el papa reforçava el seu poder en detriment del Col·legi Cardenalici. Així, a partir del segle XV, moltes disposicions ja no foren presentades al consistori amb anterioritat a la seva aprovació. La participació d'Antoni Cerdà en els consistoris és documentada a partir del dia 5 de març de 1448, data en la qual començà a assistir-hi després d'haver adquirit completament la condició de cardenal.⁴⁹

Quan Cerdà va accedir a la porpra, el ja esmentat Col·legi Cardenalici estava treballant per recuperar-se del cop que havien suposat els fets del Cisma d'Occident. Seguint les directrius del Concili de Constança (1414-1418), el papa Martí V havia volgut dur a terme una reforma del Col·legi Cardenalici. Així doncs, en primer lloc, va pretendre limitar el nombre de cardenals a només vint-i-quatre.⁵⁰ En segon lloc, va disposar que aquests havien de ser elegits de forma equitativa entre les diverses nacions que havien participat en el Concili de Constança —alemanys (Imperi Germànic, Suïssa, Països Baixos, Hongria, Polònia i regnes bàltics), italians (repúbliques italianes, Creta i Xipre), hispànics (Castella, Aragó, Navarra i Portugal), francesos (França) i anglesos (Anglaterra, Irlanda, Gal·les i Escòcia)—, de manera que cap d'aquestes podia comptar amb més d'un terç dels integrants de la institució.⁵¹ Així mateix, els cardenals electes havien de ser homes de moral irreprotxable i amb una sòlida formació intel·lectual. No es podien designar germans o nebots de cardenals ja existents, i tampoc no hi podia haver més d'un purpurat per a cadascun dels ordes religiosos. Finalment, Martí V va limitar la renda dels cardenals als sis mil florins, amb l'objectiu de combatre les veus que criticaven que els prínceps de l'Església vivien rodejats de luxes i de forma

⁴⁸ HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy...*, p. 27; DESILVA, Jennifer Mara. «Senators or Courtiers: Negotiating Models for the College of Cardinals under Julius II and Leo X», *Renaissance Studies*, 22/2 (2008), pp. 154-155.

⁴⁹ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 10, nota 3.

⁵⁰ La qüestió del nombre de cardenals era complexa. El fet que el papa ostentés en exclusivitat la competència de nomenar cardenals li conferia un gran poder per crear faccions dins el mateix Col·legi Cardenalici. Al mateix temps, bona part dels ingressos personals dels cardenals depenia del seu nombre, ja que eren porcions que havien de ser repartides equitativament. Per tot plegat, els cardenals intentaren limitar el nombre de membres de la institució. THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, p. 65.

⁵¹ Aquesta obligació, tot i pretendre evitar la majoria d'una nació, també provocà que sorgissin diferents faccions dins el Col·legi cardenalici segons la nacionalitat. Per superar aquest nou problema, els papes acudiren a la pràctica del nepotisme. ULLMANN, Walter. *A Short History of the Papacy...*, pp. 318-319.

dispendiosa.⁵² Tot i la iniciativa papal —i malgrat el jurament de les capitulacions que els cardenals redactaven amb anterioritat al conclave—, les disposicions reformadores emanades del Concili de Constança no es varen arribar a aplicar.⁵³

Eugeni IV, successor de Martí V, va ser d'un altre tarannà. El nou papa va accedir al solí pontifici amb el compromís d'observar una capitulació electoral que havia estat signada per tots els cardenals que havien participat en el conclave. Aquest document preveia l'aplicació de les mesures aprovades pel Concili de Constança i que no s'havien arribat a dur a terme durant el pontificat de Martí V: participació del Col·legi Cardenalici en el govern de l'Església; reforma de la Cúria Romana; cessió de part dels ingressos de l'Església al Col·legi Cardenalici; compliment de les disposicions del Concili de Constança referents al nomenament dels cardenals; requisit de l'aprovació per part del Col·legi Cardenalici del transferiment de la Cúria Romana a un altre lloc —amb l'objectiu d'evitar un nou trasllat a Avinyó— o de l'inici d'un procediment judicial contra un cardenal; etc.⁵⁴

Malgrat la signatura de la capitulació, Eugeni IV es va desentendre ben aviat d'aquestes reformes, el que justificava d'acord amb la premissa que el papa no podia estar subjecte a mandat imperatiu o a pressions de cap tipus.⁵⁵ Així, Eugeni IV governà de forma autocràtica i va retornar al papa el rol de sobirà i la *plenitudo potestatis* que el moviment conciliarista —que s'havia enfortit durant el Cisma d'Occident— havia posat en entredit.⁵⁶ En altres paraules, va cercar de reafirmar el poder pontifici per sobre els cardenals, que considerava que eren uns mers servidors del pontífex, de manera que no havia de compartir-hi el govern de l'Església. Malgrat això, Eugeni IV també era conscient que els cardenals constituïen una extensió de la institució eclesiàstica —però

⁵² THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 65-66; ÁLVAREZ PALENZUELA, Vicente Ángel. *El Cisma de Occidente*. Rialp, Madrid, 1984, p. 299, nota 20.

⁵³ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 67-70.

⁵⁴ ISERLOH, Erwin; FINK, Karl August. «Eugenio IV. Il Concilio di Basilea-Ferrara-Firenze», a JEDIN, Hubert (dir.). *Storia della chiesa. Volume V/2. Tra Medioevo e Rinascimento. Avignone-Conciliarismo-Tentativi di riforma (XIV-XV sec.)*. Jaca Book, Milà, 1983, p. 225; WHALEN, Brett Edward. *The Medieval Papacy...*, p. 178.

⁵⁵ ULLMANN, Walter. «The legal validity of the papal electoral pacts», *Ephemerides Iuris Canonici*, 12 (1956), pp. 3-35.

⁵⁶ ULLMANN, Walter. «Eugenius IV, cardinal Kemp, and archbishop Chichele», a WATT John A.; MORRALL, John B.; MARTIN, Francis X. (eds.). *Medieval Studies presented to Aubrey Gwynn, S. J.* The Three Candles, Dublín, 1961, pp. 368-371. Aquest fenomen no és únic de la Santa Seu, sinó que s'ha d'inscriure en el procés d'enfortiment del poder reial en els diferents estats europeus i, molt especialment, en el sorgiment dels «tirans» en els territoris italians. BINNS, L. Elliott. *The History of the Decline and Fall of the Medieval Papacy*. Methuen & Co. Ltd., Londres, 1934, pp. 282-283.

sempre sotmesa al papa—, pel que qualsevol ofensa que els hi fos infringida suposava, igualment, un crim de lesa majestat contra el summe pontífex.⁵⁷ Però el Col·legi Cardenalici no estava disposat a renunciar a la transcendència que havia adquirit durant el Cisma d'Occident, durant el qual havia tingut un destacat protagonisme, sempre al costat del papa.⁵⁸ Una vegada resolt el traumàtic episodi cismàtic, els cardenals defensaren el seu dret a participar en el govern de l'Església, tot i que no de forma insistent: en primer lloc, perquè qualsevol d'ells podia ser escollit papa en el següent conclave, de manera que no els interessava limitar en el present un poder que podrien posseir en el futur; en segon lloc, perquè els cardenals no tenien cap forma efectiva de controlar el papa electe, de manera que afavorir la limitació de l'autoritat apostòlica només podia conduir a l'enemistat amb el pontífex.⁵⁹

La doctrina autocràtica del poder papal va ser contestada des d'alguns sectors que advocaven pel conciliarisme. Aquest moviment propugnava que el poder de l'Església residia en el concili, no només en el papa, ja que partia de la consideració que Crist havia donat la sobirania de la institució per ell fundada a la conjunció dels apòstols i no només a Pere. El pontífex, doncs, només era un mer representant de l'assemblea conciliar, davant la qual era responsable. En altres paraules, el conciliarisme plasmava la teoria ascendent del poder dins l'Església, en contra de la monarquia papal, representant de la teoria descendent.⁶⁰ Les teories conciliaristes no eren pròpies del quatre-cents, sinó que s'havien anat desenvolupant al llarg dels segles anteriors. Així doncs, en el conciliarisme del segle XV s'hi reconeixien idees de juristes que percebien l'Església com a una corporació —el cap de la qual estava sotmès a les decisions dels seus membres—; de Marsili de Pàdua (c. 1275-1342) —que afirmava que el poder residia en el poble—; de Guillem d'Ockham (c. 1280-1349) —que defensava que les qüestions de fe havien de ser decidides en concilis d'experts—; de Bartolo de Sassoferrato (1314-1357) —que advocava per la participació de la gent en el govern a través dels parlaments—; i de l'Església primitiva —en la qual els bisbes i la comunitat elegien els diferents càrrecs—. Malgrat aquest origen centenari, les idees conciliaristes no s'aconseguien dur efectivament a la pràctica fins al període del Cisma d'Occident.⁶¹

⁵⁷ ULLMANN, Walter. «Eugenius IV, cardinal Kemp...», pp. 369-377.

⁵⁸ ULLMANN, Walter. «The legal validity...», p. 10.

⁵⁹ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, p. 70.

⁶⁰ Vegeu ULLMANN, Walter. *Historia del pensamiento político en la Edad Media*. Ariel, Barcelona, 2013, pp. 14-15.

⁶¹ ULLMANN, Walter. *A Short History of the Papacy...*, pp. 299-300.

El 9 d'octubre de 1417 el Concili de Constança aprovà el decret *Frequens*.⁶² El document disposava que s'havia de convocar un nou concili cinc anys després de la finalització de les sessions de Constança. Set anys després del segon concili, se n'havia de convocar un tercer. A partir d'aquest darrer, el pontífex havia de convocar periòdicament un nou concili cada deu anys. Per assegurar el compliment d'aquest pla, el decret *Frequens* prohibia al papa la dissolució o el trasllat del concili sense l'autorització prèvia dels mateixos pares conciliars.⁶³ Finalment, s'establia la convocatòria automàtica d'un concili en el cas que es tornés a repetir un episodi cismàtic.⁶⁴

El pla previst pel Concili de Constança es va anar complint durant el pontificat de Martí V, malgrat els intents del summe pontífex per minimitzar la incidència de les assemblees conciliars.⁶⁵ D'acord amb el decret *Frequens*, el 1423 es va reunir el Concili de Siena, que, a causa de l'escassa assistència de pares conciliars, es va limitar a condemnar la doctrina hussita.⁶⁶ El 1431, sempre d'acord amb la previsió del decret de Constança, Martí V va convocar un concili a la ciutat de Basilea. El papa encomanà al cardenal Giuliano Cesarini l'organització d'aquesta assemblea i n'hi delegà la presidència.⁶⁷ Això no obstant, el pontífex va morir abans que comencessin les sessions, de manera que l'obertura del Concili de Basilea va correspondre al seu successor, Eugeni IV. Aquest va aprofitar la invitació als hussites efectuada pel cardenal Cesarini

⁶² MANSI, Joannes Dominicus. *Sacrorum Conciliorum nova, et amplissima collectio, in qua præterea quæ Phil. Labbeus, et Gabr. Cossartius, et novissime Nicolaus Coleti in lucem edidere, ea omnia insuper in suis locis optime disposita exhibentur, quæ Joannes Dominicus Mansi archiepiscopus Lucensis evulgavit. Editio novissima ab eodem optime merito præsule, potissimum favorem etiam et open præstante eminentissimo cardinali Dominico Passioneo Sanctæ Sediæ Apostolicæ bibliothecario, aliisque item eruditissimis viris manus auxiliatrices ferentibus curata, Novorum Conciliorum, novorumque Documentorum Additionibus locupletata, Ad MS. Codices Vaticanos, Lucenses, aliosque recensitis et perfecta. Accedunt etiam notæ, et dissertationes quamplurimæ, quæ in ceteris editionibus desiderantur. Tomus vicesimus septimus. Ab anno MCCCCIX usque ad annum MCCCCXVIII.* Apud Antonium Zatta, Venècia, 1784, col. 1159-1163.

⁶³ SIGMUND, Paul E. *Nicholas of Cusa and medieval political thought.* Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 1963, pp. 16-17.

⁶⁴ WHALEN, Brett Edward. *The Medieval Papacy...*, p. 173.

⁶⁵ WHALEN, Brett Edward. *The Medieval Papacy...*, p. 178.

⁶⁶ ULLMANN, Walter. *A Short History of the Papacy...*, p. 304; MADIGAN, Kevin. *Medieval Christianity. A New History.* Yale University Press, New Haven, 2015, p. 383. Sobre els hussites, vegeu MADIGAN, Kevin. *Medieval Christianity...*, pp. 395-402; FUDGE, Thomas A. *Heresy and Hussites in Late Medieval Europe.* Ashgate, Farnham, 2014; KAMINSKY, Howard. *A History of the Hussite Revolution.* University of California Press, Berkeley, 1967.

⁶⁷ RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa en Occidente a fines de la Edad Media.* Editorial Labor, Barcelona, 1973, p. 43.

per acusar el Concili de Basilea de connivència amb l'heretgia i de ser poc representatiu, de manera que es disposà a dissoldre'l, sembla que amb el compromís de convocar-ne un de nou al cap de deu mesos. La resposta dels pares conciliars a l'autoritària acció d'Eugeni IV no va ser passiva: Giuliano Cesarini va renunciar a la legació papal que exercia, però va continuar participant en el Concili en qualitat de cardenal. Així mateix, l'assemblea també va respondre a la butlla papal de dissolució amb l'afirmació que el pontífex estava sotmès a la voluntat del concili general.⁶⁸ Fins i tot bona part dels sobirans cristians —entre els quals el mateix emperador— rebutjaren el manament papal. A partir d'aquest moment, el pontificat d'Eugeni IV es va caracteritzar per la inestabilitat provocada per la lluita entre el papa i el Concili de Basilea, que va ser, en definitiva, la postrema topada entre autocràcia pontifícia i conciliarisme.⁶⁹

El Concili de Basilea va suposar la darrera temptativa de reformar el cardenat, ja que s'aprovaren mesures com l'exigència que els nous cardenals haguessin de posseir un grau universitari per poder obtenir el *cappello*.⁷⁰ Per altra banda, i animats per la promulgació de la butlla *Dudum sacrum* de 15 de desembre de 1433 —per la qual Eugeni IV va haver de proclamar la legitimitat del Concili de Basilea, reconèixer que continuava reunit i concedir-li la categoria d'«ecumènic»—,⁷¹ els pares conciliars iniciaren una ingent tasca de reforma de la monarquia pontifícia que, a la pràctica, suposava l'eliminació de bona part de la supremacia del papa a favor dels bisbes i de les

⁶⁸ SIGMUND, Paul E. *Nicholas of Cusa...*, pp. 19-20.

⁶⁹ La historiografia tendeix a considerar que la derrota definitiva del conciliarisme va tenir lloc el 15 de febrer de 1460 amb la promulgació de la butlla *Execrabilis* per part de Pius II. Aquesta butlla —que derogava la butlla *Hæc sancta* de 6 d'abril de 1414 expedida pel Concili de Constança— reconeixia la superioritat de l'autoritat pontifícia per sobre la del concili. VEITH, Laurenz Franz Xaver. *De primatu et infallibilitate Romani pontificis*. Typis P. J. Hanciq, typographi Celsis, Domini Principis de Mean, Archiep. Mechliniensis, Malines, 1824, pp. 323-325. WHALEN, Brett Edward. *The Medieval Papacy...*, pp. 180-181.

⁷⁰ RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa...*, p. 44.

⁷¹ MANSI, Joannes Dominicus. *Sacrorum Conciliorum nova, et amplissima collectio, in qua præterea quæ Phil. Labbeus, et Gabr. Cossartius, et novissime Nicolaus Coleti in lucem edidere, ea omnia insuper in suis locis optime disposita exhibentur, quæ Joannes Dominicus Mansi archiepiscopus Lucensis evulgavit. Editio novissima ab eodem optime merito præsule, potissimum favorem etiam et open præstante eminentissimo cardinali Dominico Passioneo Sanctæ Sedi Apostolicæ bibliothecario, aliisque item eruditissimis viris manus auxiliatrices ferentibus curata, Novorum Conciliorum, novorumque Documentorum Additionibus locupletata, Ad MS. Codices Vaticanos, Lucenses, aliosque recensitis et perfecta. Accedunt etiam notæ, et dissertationes quamplurimæ, quæ in ceteris editionibus desiderantur. Tomus vicesimus nonus. Ab anno MCCCCXXXI usque ad annum MCCCCXXXIV. Apud Antonium Zatta, Venècia, 1788, col. 73-74.*

«esglésies nacionals»: supressió de les reserves pontifícies en la provisió de prebendes i de les anualitats; no-intervenció del papa en la provisió de beneficis electius; reorganització de la Cúria Romana; etc.⁷² El Concili de Basilea va anar adoptant, progressivament, un caràcter radical que es va centrar més en desproveir el papa de les seves prerrogatives tradicionals i en desmuntar tota l'estructura centralitzadora pontifícia construïda des del període d'Avinyó⁷³ que no pas en procurar la necessària reforma de l'Església. Això no obstant, una sèrie d'errades per part dels pares conciliars —entre les quals l'elecció d'un antipapa, Fèlix V—⁷⁴ provocaren el desprestigi del Concili de Basilea i la seva dissolució el 1449, sense que part de les seves disposicions arribessin a ser aplicades.

A pesar de la precedència que poguessin tenir, a la pràctica tots els cardenals exercien les mateixes funcions dins el Col·legi Cardenalici: la principal divisió radicava entre els curials i els no-curials.⁷⁵ Això és perquè els cardenals solien ocupar els llocs de responsabilitat en els diversos organismes que configuraven la Cúria Romana. Aquesta era la cort del papa en qualitat de sobirà de l'Església. Es tractava d'una estructura que englobava tant les oficines encarregades del govern i l'administració dels Estats Pontificis i de tota l'Església com la família papal. A més de la presència dels cardenals, la Cúria Romana era servida per altre personal laic i religiós. A causa de la proximitat al papa, els curials es trobaven en una posició avantatjosa a l'hora d'intercedir davant el pontífex amb vista a l'obtenció de concessions de tot tipus. Per tant, la possibilitat d'una promoció era factible i la possessió d'un lloc dins la Cúria Romana, temptadora. Això va arribar a provocar que el comportament de determinats curials distés molt de ser el correcte. De fet, no era infreqüent que aquests oficis utilitzessin el seu rang per dur a terme negocis privats emprant tota l'estructura de la Cúria Romana. La institució, en si mateixa, tampoc no es va caracteritzar per un model de gestió moralment irrepreensible. Més aviat al contrari, la corrupció i la simonia caracteritzaren amb rapidesa el funcionament d'aquella. Les recompenses per premiar els serveis prestats o la

⁷² RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa...*, pp. 44-45; WHALEN, Brett Edward. *The Medieval Papacy...*, pp. 178-179.

⁷³ Vegeu RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa...*, pp. 12-25.

⁷⁴ Vegeu el punt 1 del capítol VI de la present tesi doctoral.

⁷⁵ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, p. 64.

satisfacció de grans sumes de diners foren dos dels mecanismes més habituals per poder accedir a un ofici curial.⁷⁶

Malgrat aquesta perspectiva de promoció eclesiàstica, molts de cardenals no residien a Roma. Amb anterioritat al Cisma d'Occident havia estat relativament habitual que els clergues que eren elevats a la dignitat cardenalícia resignessin les seves prebendes i es traslladessin a la Cúria Romana. Aquesta situació va canviar en el segle XV. Així doncs, nombrosos purpurats preferien quedar-se als seus respectius territoris. Per a aquests, el cardenalat era una menció honorífica.⁷⁷ En canvi, també n'hi havia d'altres que veien en el seu nomenament una oportunitat de promoció eclesiàstica, de manera que passaven a Roma per involucrar-se en el govern de l'Església.

En aquest segon grup s'hi podria encabir Antoni Cerdà, que va establir la seva residència a l'església de Sant Crisògon, seu del títol cardenalici que posseïa. Aquesta residència romana resta palesa en la datació que es pot trobar amb freqüència a les cartes que remetia: *Datum et actum Rome, apud Sanctum Grisogonum, in domibus nostre solite residencie*⁷⁸ o *Datum Rome, apud Sanctum Grisogonum, in domo habitationis nostre*.⁷⁹ Tot i això, els primers documents que Cerdà va escriure com a cardenal no són datats en aquesta església, sinó que s'hi fa una referència general a la ciutat de Roma. Així apareix indicat, per exemple, en la carta de 10 d'abril de 1448, dirigida als consellers de Barcelona —«En Roma a X d'abril MCCCCXLVIII»—,⁸⁰ o en l'instrument de 16 d'abril de 1449 pel qual nomena l'abat Pere Calbó procurador seu a Lleida —*Datum et actum Rome in domibus nostre solite residencie*—.⁸¹ Per tant, podria ser que, durant els seus primers anys com a cardenal, Cerdà no visqués en el palau annex a la seva església titular, sinó que residís a prop del papa, com ho hauria fet durant la seva etapa com a cubiculari.⁸² En tot cas, no hi ha cap dubte que el purpurat mallorquí fou un dels cardenals permanents en la Cúria Romana, possiblement ocupant alguna mena d'ofici. Això no obstant, la residència romana, tot i que potser era la més

⁷⁶ ULLMANN, Walter. *A Short History of the Papacy...*, pp. 319-320; HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy...*, p. 25.

⁷⁷ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 57-58 i 64. Aquesta opinió contrasta amb la de Bianca, que assegura que *la effettiva presenza dei cardinali in curia diveniva quasi indispensabile*. BIANCA, Concetta. *Da Bisanzio a Roma. Studi sul cardinale Bessarione*. Roma nel Rinascimento, Roma, 1999, p. 19.

⁷⁸ ACL, AC_0050, f. 47v.

⁷⁹ ACL, AC_0050, f. 143v.

⁸⁰ AHCB, 1B.X-18, sf.

⁸¹ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

⁸² Aquesta qüestió és tractada en l'apartat 4.1 en aquest mateix capítol.

habitual, no va ser l'única d'Antoni Cerdà. Per exemple, en una carta enviada el 1449 indica que es trobava a Fabriano, *in domibus nostre solite residencie*.⁸³ Aquesta referència no ha de resultar estranya, ja que la ciutat de Fabriano formava part dels Estats Pontificis i, de fet, Nicolau V s'hi traslladà en diverses ocasions, com el 1450 per fugir de la pesta que havia estat declarada a Roma just després del jubileu.⁸⁴ El fet que Cerdà indiqui que la seva residència de Fabriano era habitual és una indicació de les llargues temporades que hi passà, segurament com a membre del seguici del pontífex. Per altra banda, i com a servidor del rei Alfons el Magnànim, Cerdà també passaria llargues temporades a la cort napolitana del monarca.⁸⁵ Així, el 17 de novembre de 1456 envià una carta als jurats de Mallorca des de la capital campaniana.⁸⁶

Els cardenals que restaven a Roma participaven dels oficis litúrgics al costat del papa, sobretot en aquells que revestien un caràcter especial. Així, Ludwig Pastor assenyala que tots els purpurats establerts a la capital de la Cristiandat catòlica assistiren a la cerimònia de canonització de Bernadí de Siena, que va tenir lloc el 24 de maig de 1450 —dia de la Pentecosta—, en el marc del jubileu que havia declarat pel papa Nicolau V.⁸⁷ La presència documentada del cardenal Antoni Cerdà a Roma en aquestes dates permet suposar la seva concurrència a l'acte, juntament amb la resta de purpurats, malgrat que no hi hagi evidències específiques al respecte.

2.1. La Cancelleria Apostòlica

La Cancelleria Apostòlica era el principal centre de producció documental de la Cristiandat catòlica, ja que era l'òrgan encarregat de la redacció de les cartes i butlles expedides pel pontífex, el que incloïa, per tant, tota la documentació que acreditava la concessió de beneficis i prebendes, tant de forma efectiva com a través del sistema de l'expectativa. Els orígens de la Cancelleria Apostòlica són llunyans i semblen remuntar-

⁸³ ACL, P7_M1_P5_C05, f. 308r.

⁸⁴ Sols alguns cardenals escollits pogueren eludir la prohibició d'acostar-se al papa a una distància inferior a les set milles. GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, p. 758; BONFIGLI, Casimiro. *Niccolò V papa della rinascenza...*, pp. 101-102.

⁸⁵ Sobre la relació entre Antoni Cerdà i Alfons el Magnànim, vegeu el capítol VI de la present tesi doctoral.

⁸⁶ ARM, AH, EU, 11, f. 30r.

⁸⁷ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 433-435.

se fins als segles IV o V. En tot cas, aquesta institució va ser l'únic organisme amb capacitat d'expedir documentació pontifícia fins al segle XV.⁸⁸

Pel que fa a l'estructura, la Cancelleria Apostòlica era encapçalada pel vicecanceller, un ofici vitalici i de gran prestigi que, freqüentment, va recaure en un cardenal parent del papa.⁸⁹ El vicecanceller també exercia determinades funcions a altres institucions pontifícies, la més important de les quals era el seu rol judicial en el Tribunal de la Rota. D'aquest càrrec en depenia el regent de la Cancelleria (*regens Cancellariae*), un oficial que s'encarregava de substituir el vicecanceller en les seves funcions en cas d'absència. La institució es completava amb tot un seguit de funcionaris que elaboraven i revisaven tota la documentació generada en aquesta oficina, que, al seu torn, es dividia en quatre seccions, cadascuna de les quals es vinculava a un moment del procés: *minuta*, *copia*, *registrum* i *bullatura*.⁹⁰

Pel que fa als oficis, hi havia dotze protonotaris, que elaboraven els documents. A aquests se sumaven els abreviadors (*abbreviatores litterarum apostolicarum*), que redactaven els elements formals dels documents i també se n'asseguraven de la seva correcció —igualmente formal— perquè no es pogués al·legar defecte de forma per defugir el compliment de la disposició corresponent. Aquests oficis es varen acabar per separar en dues tipologies: els abreviadors *de parco majori* —encarregats de redactar les minutes documentals— i els abreviadors *de parco minori* —que ajudaven en la redacció de les minutes i calculaven els honoraris a percebre per la seva tasca—. La funció de datar els documents requeia en el datari, que, a partir del pontificat de Calixt III, també incorporà tasques de caràcter financer. Per altra banda, el notari més experimentat solia exercir com a corrector. La seva funció principal era la revisió estilística i gramatical de la documentació pontifícia. Dos *auscultatores* l'ajudaven en aquesta tasca. Així mateix, els oïdors *litterarum contradictarum* llegien els documents en veu alta per detectar-hi possibles errades que haguessin de ser esmenades. En darrer lloc, el *refrendarius papae*

⁸⁸ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome. Humanists and Churchmen on the Eve of the Reformation*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1983, p. 29.

⁸⁹ Entre 1437 i 1492 se succeïren en la Vicecancelleria Francesco Condulmer i Roderic de Borja, nebots d'Eugeni IV i de Calixt III, respectivament. L'única excepció la constitueix un període de tres anys i mig (1453-1457), en què el càrrec estigué vacant. THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, p. 106.

⁹⁰ RE, Niccolò del. *La Curia Romana. Lineamenti storico-giuridici*. Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1952, p. 248.

era el responsable de presentar al summe pontífex els documents que havien de ser signats personalment per aquest.⁹¹

En tot cas, el pes de la Cancelleria Apostòlica va recaure en els escrivans *o scriptores litterarum apostolicarum*. Aquests oficials eren els encarregats d'elaborar les còpies definitives dels documents. La gran quantitat de treball que els escrivans havien de suportar es reflecteix en el seu elevat nombre, cent u. En accedir al càrrec, els *scriptores litterarum apostolicarum* havien de prestar jurament de fidelitat al papa i s'havien de comprometre a mantenir el secret dels documents que copiessin. En contraprestació a la seva tasca, percebien la quantitat que era pagada en concepte de taxa del segell. Cal indicar, així mateix, que bona part dels escrivans que treballaren a la Cancelleria Apostòlica a mitjans del segle XV varen ser humanistes, ja que el seu coneixement de la llengua llatina i les seves habilitats cal·ligràfiques els convertiren en els candidats ideals per a aquestes places.⁹²

2.2. La Secretaria

Vinculada a la Cancelleria Apostòlica es trobava la Secretaria. Aquesta oficina tenia competència sobre els principals afers polítics que afectessin la Santa Seu, tot i que no va ser incorporada al govern pontifici fins a la promulgació de la butlla *Non debet reprehensile* el 31 de desembre de 1487.⁹³ La Secretaria estava integrada pels secretaris, responsables de la preparació dels breus pontificis. El càrrec de secretari havia sorgit al segle XIV, durant el període avinyonès del Papat, com a contrapès a la figura del vicecanceller: aquest ofici requeria sempre en un cardenal, i, ordinàriament, de forma vitalícia, de manera que alguns papes es trobaren amb la problemàtica de tenir al capdavant de l'administració apostòlica un purpurat amb qui no confiaven. Per aquest motiu, es va optar per fundar un cos de secretaris que havia d'auxiliar el papa a l'hora de redactar aquells documents que, pel seu caràcter secret o urgent, no es podien tramitar d'acord amb el procediment establert per la Cancelleria.⁹⁴

⁹¹ RE, Niccolò del. *La Curia Romana...*, pp. 245-255; AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, p. 29; HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy...*, p. 29; MEYER, Andreas. «The Curia: The Apostolic Chancery», a SISSON, Keith; LARSON, Atria A. (eds.). *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Brill, Leiden, 2016, pp. 239-258.

⁹² AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, p. 29.

⁹³ RE, Niccolò del. *La Curia Romana...*, pp. 276-283; THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 97-102; VERDOY HERRANZ, Alfredo. *Síntesis de Historia de la Iglesia...*, p. 138

⁹⁴ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, p. 30.

Després de superar el traumàtic episodi del Cisma d'Occident, la Secretaria es va anar configurant i adoptà el seu aspecte definitiu. Així, es va determinar el nombre de secretaris, que no va tendir a ser superior a sis.⁹⁵ Martí V va nomenar un secretari domèstic (*secretarius domesticus*) o secret (*secretarius secretus*), que passà a encapçalar la Secretaria. Per la seva banda, Nicolau V va designar secretari domèstic el notari Pietro da Noceto, a qui havia conegut a Florència quan aquest havia entrat al servei del cardenal Niccolò Albergati. Pietro da Noceto va emprendre una reforma de la Secretaria, que va dotar d'una estructura jeràrquica clara. També hi incorporà una sèrie de nous secretaris amb formació jurídica —com Pietro Putomorsi da Fivizzano (conegut com Pietro Lunese),⁹⁶ Marcello Rustici, Giovanni Mazzancolli, Gotardo da Sarzana, Giovanni da Pontremoli, Andrea Gazul, Pedro Ximénez o Didier de Bistorf, entre d'altres—; aquests nomenaments varen permetre que l'element jurídic prevalgués per sobre del literari, que havia destacat a la Secretaria d'Eugeni IV a causa de la tendència humanista dels secretaris que hi havien servit.⁹⁷ En tot cas, nombrosos humanistes ocuparen llocs en la Secretaria fins i tot després de la reforma de Pietro da Noceto, com fou el cas de Poggio Bracciolini, Flavio Biondo, Giovanni Aurispa, Jordi de Trebisonda, Francesco Filelfo o Lorenzo Valla.⁹⁸

A causa de la proximitat dels secretaris apostòlics al papa, els oficis dins la Secretaria varen ser molt cobejats, perquè facilitaven la promoció en la carrera eclesiàstica.⁹⁹ Així, no és difícil trobar antics secretaris apostòlics ocupant llocs de responsabilitat en la jerarquia de l'Església. El fet que bona part dels secretaris apostòlics fossin destacats humanistes, la seva bona formació i el contacte constant amb el pontífex són les causes que explicarien la seva promoció. Altres, en canvi, passaren a servir senyors laics, com és el cas, per exemple, de Poggio Bracciolini, que fou

⁹⁵ Al final del Cisma d'Occident, el nombre de secretaris era de sis. Martí V i Eugeni IV en reduïren el nombre, però Nicolau V tornà a augmentar-lo. Calixt III va fixar un màxim de sis secretaris, sense que els seus dos secretaris personals computessin en el límit establert. THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, p. 99.

⁹⁶ GUALDO ROSA, Lucia. «Pietro Putomorsi da Fivizzano, detto Pietro Lunese: un corrispondente di Leonardo Bruni a Viterbo», a FERA, Vincenzo; FERRAÙ, Giacomo (eds.). *Filologia Umanistica. Per Gianvito Resta*, II. Antenore, Pàdua, 1997, pp. 1057-1082.

⁹⁷ GUALDO, Germano. «Pietro da Noceto e l'evoluzione...», pp. 793-804.

⁹⁸ RE, Niccolò del. *La Curia Romana...*, p. 276.

⁹⁹ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 97-102.

canceller de Florència entre el 1453 i el 1458, després d'haver exercit durant trenta anys com a secretari dels pontífexs.¹⁰⁰

2.3. La Penitenciera Apostòlica

La Penitenciera Apostòlica era una oficina de caràcter jurídic que s'encarregava de forma exclusiva de la tramitació i l'expedició de les dispenses i absolucions que eren sol·licitades a la Santa Seu.¹⁰¹ De fet, la seva instauració, que hauria tingut lloc a finals del segle XII —si bé la primera constitució que en regula el funcionament va ser *In agro domino*, donada per Benet XII el 8 d'abril de 1338—, va ser motivada per l'elevada quantitat de persones que acudien a Roma per sol·licitar al pontífex una remissió; el papa va delegar aquella facultat en un organisme creat a aquest efecte. D'aquesta manera, tots els pelegrins penitencials o expiatoris que es presentaven a la Santa Seu per ser absolts dels pecats més greus varen ser derivats a la nova institució, que encara ofereix serveis en l'actualitat.¹⁰² La importància de la tasca de l'oficina resta palesa pel fet que el papa Climent V (1305-1314) va establir que la Penitenciera Apostòlica i el cardenal penitencier que la presidia continuessin exercint les seves funcions fins i tot durant el període de vacant del pontificat.

La Penitenciera Apostòlica era encapçalada pel penitencier apostòlic o major, un càrrec que sempre requeia en un purpurat —durant el cardenalat d'Antoni Cerdà, se succeïren en aquest càrrec Giovanni di Tagliacozzo (1445-1449), Domenico Capranica (1449-1458) i Filippo Calandrini (1458-1476)—. La seva principal funció era tenir cura de les confessions, però també assumia la tasca fonamental d'absoldre determinats tipus de pecats o de concedir la dispensa —sempre en nom del papa— en casos d'irregularitat per accedir a l'orde clerical o de consanguinitat entre els cònjuges d'un matrimoni.¹⁰³ L'ofici va ser regulat per la constitució *In apostolicæ dignitatis*, expedida per Eugeni IV de 14 d'octubre de 1438. El penitencier apostòlic era auxiliat per un regent, que

¹⁰⁰ Vegeu BIGI, Emilio. «Bracciolini, Poggio», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1971, pp. 640-646.

¹⁰¹ Un dels estudis més importants i rellevants sobre la Penitenciera Apostòlica és GÖLLER, Emil. *Die päpstliche Pönitentiarie von ihrem Ursprung bis zu ihrer Umgestaltung unter Pius V.* Loescher & Co., Roma, 1907-1911.

¹⁰² FOSSIER, Arnaud. «La Pénitencerie pontificale en Avignon (XIVe siècle) ou la justice des âmes comme style de gouvernement», *Cahiers de Fanjeaux*, 42 (2007), pp. 199-200.

¹⁰³ SARACO, Alessandro. «La Penitenzieria Apostolica e il suo archivio storico», *Anuario de Historia de la Iglesia*, 21 (2012), pp. 423-424.

n'exercia algunes funcions en cas d'absència, mentre els casos més complexos eren transferits als oïdors, que eren graduats en Cànon.

A un nivell estructuralment inferior s'hi trobaven els penitenciers papals o menors. La seva tasca principal era rebre la confessió a les diferents basíliques papals —Sant Pere del Vaticà, Sant Joan del Laterà, Sant Pau Extramurs i Santa Maria la Major— de Roma. Aquest ofici va ser ocupat sovint per frares dels ordes mendicants, ja que era necessari que dominessin diverses llengües perquè poguessin oir confessions en els diferents idiomes dels pelegrins.¹⁰⁴ Com que els penitenciers menors depenien directament del penitencier major, també tenien la facultat d'absoldre els pecats més greus —simonia, homicidis, apostasia—, el perdó dels quals estava reservat al mateix pontífex; per tant, l'absolució era concedida per delegació d'aquest. En virtut d'aquest ofici, els penitenciers tenien la consideració de familiars i de continus comensals del papa, el que constitueix una prova de la seva rellevància.

A causa de les tasques encomanades a la Penitenciera Apostòlica, el penitencier apostòlic també comptava amb un seguit d'escrivans —un total de dotze, nombre fixat el 1311—, abreviadors, correctors i altres oficis més propis de la Cancelleria Apostòlica que s'encarregaven de redactar els documents que expedia. El penitencier apostòlic també era assessorat a escala jurídica per diversos oïdors.¹⁰⁵ Tot plegat va suposar que la Penitenciera Apostòlica utilitzés un elevat nombre de funcionaris. El papa Calixt III va voler reduir els oficials d'aquest organisme, però, malgrat l'elaboració del document necessari, la reforma no es va arribar a dur a terme.¹⁰⁶

2.4. La Cambra Apostòlica

Sense cap mena de dubte, la Cambra Apostòlica era una de les principals oficines de la Cúria Romana. En els seus orígens, era la institució responsable de l'administració de les finances papals, el que implicava la gestió del patrimoni i tota una sèrie de funcions de caràcter fiscal. Això no obstant, la seva importància es va anar incrementant al llarg dels segles, de forma paral·lela a l'augment de la capacitat financera de la Santa Seu, fins a arribar a esdevenir el centre de la mateixa Cúria Romana.

¹⁰⁴ HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy...*, p. 32.

¹⁰⁵ RE, Niccolò del. *La Curia Romana...*, pp. 207-216; SALONEN, Kirsi. «The Curia: The Apostolic Penitentiary», a SISSON, Keith; LARSON, Atria A. (eds.). *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Brill, Leiden, 2016, pp. 259-275.

¹⁰⁶ LÓPEZ ARANDIA, María Amparo. *Rinascimento y reformatio. El proyecto de Gutierre González en Jaén*. Universidad de Jaén, Jaén, 2005, p. 74.

La principal funció de la Cambra Apostòlica era la recaptació dels tributs, de les taxes, de les anualitats i, en definitiva, de qualsevol altre pagament. Aquesta tasca era duta a terme per una xarxa de col·lectors apostòlics que s'estenia per tot el territori de la Cristiandat catòlica, que es trobava oportunament dividit en una sèrie de districtes anomenats col·lectories. Les arques pontifícies depenien en gran mesura de l'arribada de les quantitats recaptades per aquells, com es va posar de manifest en les dificultats que va tenir Martí V en els anys immediatament posteriors al Cisma d'Occident, que es perllongaren fins que no va haver reconstruït el sistema financer pontifici.¹⁰⁷ Les fonts de finançament eren molt variades. Bona part dels recursos procedien dels Estats Pontificis, ja que el papa, com a senyor d'aquest territori, tenia dret a extreure'n rendes i a imposar-hi tributs. Per exemple, l'entrada de mercaderies a Roma estava sotmesa al pagament dels impostos corresponents. Més importants eren els drets que la Santa Seu, com a vèrtex de l'Església, percebia en determinats casos, com la provisió de prebendes o l'existència de vacants que no eren cobertes. L'expedició de butlles o d'altra documentació papal també implicava el pagament de la corresponent taxa. Així mateix, ja en el segle XV es va incrementar de forma molt notable la predicació d'indulgències. En darrer lloc, tampoc no es pot menystenir el recurs de l'endeutament: els papes podien contreure crèdits, sobretot amb famílies florentines tan destacades com puguin ser els Medici.¹⁰⁸

Junt amb aquestes funcions de caràcter financer, la Cambra Apostòlica també exercia competències judicials. Així doncs, entenia sobre determinades causes civils i, sobretot, processos de caràcter administratiu. A més, la constitució *Apostolica Camera* de 8 de setembre de 1379, expedida pel papa Urbà VI, va facultar aquesta institució a participar en qualsevol plet que afectés, de forma directa o indirecta, els interessos de les finances pontifícies. Martí V també li atorgà la jurisdicció sobre totes les persones que hi treballassin o que hi estiguessin vinculades en qualsevol manera.¹⁰⁹

Quant a l'estructura, la Cambra Apostòlica era encapçalada pel camarlenc (*camerarius*), un càrrec que va ser instituït per Urbà II (1088-1099) i que, des del segle XII, requeia en un purpurat —durant tot el cardenalat d'Antoni Cerdà, el cardenal camarlenc va ser Ludovico Scarampi—. Eugeni IV el va dotar d'una major

¹⁰⁷ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 78-81.

¹⁰⁸ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 81-94; HOLMES, George. «How the Medici Became the Pope's Bankers», a RUBINSTEIN, Nicolai (ed.). *Florentine Studies. Politics and Society in Renaissance Florence*. Faber and Faber, Londres, 1968, pp. 357-380.

¹⁰⁹ RE, Niccolò del. *La Curia Romana...*, pp. 265-275.

responsabilitat en confiar-li també el govern de la ciutat de Roma. El camarlenc tenia un vicecamarlenc adjunt, que també exercia funcions judicials. D'aquests dos oficis en depenien els oïdors i els tesorers, igualment amb capacitat judicial, només en l'àmbit econòmic en el cas del tesorer. Eren assessorats pels set clergues de cambra,¹¹⁰ que també s'encarregaven d'efectuar els pagaments, sempre en presència d'un notari. L'estructura de la Cambra Apostòlica es completava amb el procurador fiscal, l'advocat fiscal i l'advocat dels pobres.¹¹¹ Al costat d'aquests oficis centrals, no es poden deixar de banda els nombrosos col·lectors i sotscol·lectors que s'estenien arreu del món catòlic per recaptar les contribucions i trametre-les a Roma.

2.5. El Tribunal de la Rota

L'*Audientia Sacri Palatii* o Tribunal de la Rota era la cort suprema de justícia de la Cristiandat catòlica. La institució va ser regulada efectivament el 1331 per la butlla *Ratio iuris* del papa Joan XXII (1316-1334) i adaptada al segle XV, a través de les constitucions *In apostolicæ dignitatis* —donada el dia 1 de setembre de 1418— i *Romanis pontificis providentia* —expedida el 1423—, per Martí V. Si bé era el tribunal de primera instància per als residents dels territoris dels Estats Pontificis, també exercia com a tribunal d'apel·lació de les sentències emeses per qualsevol altre tribunal eclesiàstic. Per aquest motiu, la major part de les causes que s'hi processaven estaven relacionades amb afers de caire clerical, com la provisió de beneficis, malgrat entendre també sobre qüestions de caràcter civil presentades pels ja esmentats súbdits dels territoris de la Santa Seu o sobre causes eclesiàstiques que, per la seva gravetat, havien de ser jutjades directament pel pontífex.¹¹² Malgrat el caràcter suprem del Tribunal de la Rota, les sentències que n'emanaven podien ser apel·lades al papa a través de la presentació d'una suplicació. La causa d'aquest fet residia en què l'autoritat del Tribunal de la Rota provenia del pontífex, que la delegava en els auditors, però se'n reservava la darrera revisió. En el cas que l'apel·lació fos admesa, el papa encomanava a un auditor —diferent de l'emissor de la sentència— la nova instrucció del cas.

¹¹⁰ Aquest nombre va ser fixat per Eugeni IV el 1438, tot i que fou modificat pels papes posteriors. RE, Niccolò del. *La Curia Romana...*, pp. 270-271.

¹¹¹ WEIß, Stefan. «The Curia: Camera», a SISSON, Keith; LARSON, Atria A. (eds.). *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Brill, Leiden, 2016, pp. 220-238.

¹¹² ORLANDIS ROVIRA, Josep. *Historia de la Iglesia. I. La Iglesia antigua y medieval*. Palabra, Madrid, 1998, p. 323.

Com s'ha esmentat poc abans, la justícia era administrada pels auditors, que havien de posseir un grau en Cànons o, en menor mesura, en Lleis. El seu nombre va anar variant al llarg del temps —depenia del volum dels milers de casos que s'instruïen—, fins que el 14 de maig de 1472 el papa Sixt IV va fixar-lo en dotze mitjançant la constitució *Romani pontificis indefessa sollicitudo*.¹¹³ Cada auditor comptava amb quatre notaris adscrits, que eren contractats directament per aquell, de manera que la tasca dels notaris a la Rota s'extingia quan moria l'auditor al qual servien. Els notaris s'encarregaven d'auxiliar l'auditor i de registrar tot el procés judicial a través d'un sistema de torns rotatoris. Per la seva banda, els auditors eren els encarregats d'instruir tot el procés judicial. Així doncs, havien de recopilar la màxima informació possible sobre el cas pertinent mitjançant documents i testimonis orals; a partir d'aquesta, podrien emetre una sentència degudament fonamentada. Ara bé, si la causa que es tractava era de gran transcendència o complexitat, la resolució era presa de forma col·legiada per tots els auditors. En tot cas, el càrrec d'auditor implicava un gran prestigi, de manera que nombrosos titulars d'aquestes places progressaren en la seva carrera eclesiàstica a partir d'aquest ofici dins la Rota.¹¹⁴

Com a tribunal judicial que era, la Rota també va comptar amb tota una sèrie d'oficis jurídics. Entre aquests hi destacaven els advocats i els procuradors, que varen ser objecte de regulació el 1375 a través de la butlla *Quamvis a felicis* de Gregori XI (1370-1378).¹¹⁵ Ambdós oficis eren contractats per les parts enfrontades, i la seva principal funció era vetllar pels interessos d'aquestes. En conseqüència, les constitucions papals exigien que ni els advocats ni els procuradors acceptessin encàrrecs de persones de dubtosa moralitat, que no havien de ser defensades.¹¹⁶

¹¹³ *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio locupletior facta collectione novissima plurium brevium, epistolarum, decretorum actorumque Sancte Sedis a sancto Leone Magno usque ad praesens. Tomus V ab Eugenio IV (an. MCCCCXXXI) ad Leonem X (an. MDXXI)*. Seb. Franco et Henrico Dalmazzo editoribus, Torí, 1860, pp. 207-208.

¹¹⁴ SALONEN, Kirsi. *Papal Justice in the Late Middle Ages. The Sacra Romana Rota*. Routledge, Londres, Nova York, 2016, pp. 32-41.

¹¹⁵ TANGL, Michael (ed.). *Die päpstliche Kanzleiordnungen von 1200 bis 1500*. Wagner, Innsbruck, 1894, pp. 84-91.

¹¹⁶ RE, Niccolò del. *La Curia Romana...*, pp. 217-229; SALONEN, Kirsi. «The Curia: The Sacra Roman Rota», a SISSON, Keith; LARSON, Atria A. (eds.). *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Brill, Leiden, 2016, pp. 276-288. Vegeu, així mateix, el complet estudi SALONEN, Kirsi. *Papal Justice...*, 2016.

3. LA TASCA CARDENALÍCIA D'ANTONI CERDÀ

El 16 de febrer de 1448 Antoni Cerdà va ser promogut al cardenalat, dignitat de la qual en prengué possessió el dia següent. D'aquesta manera, el mallorquí accedia a la púrpura amb tots els drets i prerrogatives que li corresponien i quedava integrat com a membre de ple dret en el Col·legi Cardenalici. Ja s'han descrit amb anterioritat les funcions polítiques que aquest òrgan col·legiat desenvolupava en el si de l'Església. Amb la seva designació, Cerdà va poder tenir també un rol destacat dins aquesta.

Ja s'ha comentat que, des del 5 de març de 1448, va ser molt habitual que Antoni Cerdà participés en els consistoris. Entre altres atribucions, els consistoris eren els llocs on s'aprovaven les provisions de les vacants que corresponia cobrir al papa. En el marc d'aquests, els diversos cardenals intercedien per aconseguir que el pontífex atorgués una prebenda específica a una determinada persona, generalment per indicació del sobirà corresponent. Els diferents poders medievals eren conscients de la capacitat d'influència dels prínceps de l'Església, de manera que els escrivien, ja fos de forma individual, ja fos al Col·legi Cardenalici en la seva totalitat, per sol·licitar-los la intercessió en favor dels seus candidats. Antoni Cerdà va actuar de la mateixa manera que molts dels altres purpurats, sobretot durant els primers anys del seu cardenalat, sota el pontificat de Nicolau V, tot i que la seva activitat intercessora també va continuar durant el papat de Calixt III. El rei Alfons el Magnànim i els consellers de la ciutat de Barcelona varen ser les principals institucions que utilitzaren la influència del purpurat a Roma, si bé els paers de Lleida i els jurats de Mallorca també hi recorregueren quan en tingueren necessitat.¹¹⁷

Strnad indica que Antoni Cerdà fou l'encarregat dels beneficis de la Corona d'Aragó i del Regne de Nàpols.¹¹⁸ La geografia de les prebendes que s'atorgaren a clergues presentats pel mallorquí en el consistori sembla confirmar aquesta asserció, ja que es correspon a territoris que formaven part d'aquells: Girona, Saragossa, València, Nàpols —Amalfi, Lacedonia, Oppido Mamertina, Scala, Terracina—, Sicília —Catània, Palerm— i Sardenya —Bosa—. L'única excepció la constitueix la diòcesi de Christopolis (Grècia), que mai no va formar part de la Corona d'Aragó. És molt probable que Alfons el Magnànim es trobés al darrere de bona part de les promocions

¹¹⁷ Sobre la tasca d'intercessió per encàrrec del rei Alfons el Magnànim, vegeu el punt 2 del capítol VI. Els exemples de casos propiciats pels consellers de Barcelona abunden en la documentació de la institució municipal, com, per exemple, a AHCB, 1B.VI-13, ff. 131v o 166r-167r. Per a Lleida i Mallorca, vegeu els apartats 3.2 i 3.3 en aquest mateix capítol.

¹¹⁸ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705.

que varen ser afavorides per Antoni Cerdà. De fet, és significatiu que la primera intercessió coneguda del mallorquí en un consistori (21 de juny de 1448) sigui a favor de Joan Margarit, cosí homònim del col·laborador del monarca i futur cardenal.¹¹⁹

Entre els afavorits pel mallorquí en aquests consistoris hi abundaren els clergues regulars, bona part dels quals havien obtingut també el grau de mestre en Teologia. Malgrat l'atribució d'Antoni Cerdà a l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius, no es menciona que cap trinitari fos assistit pel cardenal. En canvi, sí que religiosos de molts altres ordes comptaren amb l'ajuda d'aquest. Fou el cas del dominic Antonio Carleno, proveït del bisbat d'Amalfi el dia 11 d'agost de 1449, o el nou bisbe d'Oppido Mamertina, Jeroni, de l'Orde de Sant Agustí, promocionat tres setmanes més tard.¹²⁰ Basilians, benedictins, carmelites, cistercencs i franciscans foren altres comunitats els membres de les quals varen ser afavorits per l'acció intercessora d'Antoni Cerdà.

És possible que aquesta elevada presència de monjos i frares hagi portat alguns autors, com Strnad, a assenyalar que Antoni Cerdà fou també el responsable del clergat regular.¹²¹ D'altres, com Bover, van una mica més enllà i afirmen que el cardenal mallorquí va ser diputat de la Santa Congregació de Regulars.¹²² Aquesta asserció ha de ser matisada, ja que no es pot considerar que les congregacions romanes fossin fundades amb anterioritat al 21 de juliol de 1542, quan s'erigí la Congregació per a la Inquisició Universal.¹²³ En canvi, sí que existien les «congregacions secretes», això és comissions

¹¹⁹ Aquest acte consistí en la separació dels abadiats dels monestirs benedictins de Sant Pere de Galligants i de Santa Maria d'Amer (diòcesi de Girona), que havien estat units el 1445. Nicolau V va nomenar Joan Margarit abat del primer i li conferí, a més, una dispensa d'edat. ASV, Cam. Ap., Obl. et Sol., 72, ff. 57v-58r; SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. «La crisi política a les Corts de 1454-1458», a SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago; SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Jaume. *La Guerra Civil Catalana del segle XV. Estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana. Volum primer: causes i desenvolupament de la crisi*. Edicions 62, Barcelona, 1973, p. 93. Sobre la relació entre Antoni Cerdà i Joan Margarit, vegeu l'apartat 1.3 del capítol VI.

¹²⁰ ASV, Cam. Ap., Obl. et Sol., 72, f. 63r.

¹²¹ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705.

¹²² BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Imprenta Nacional de Juan Guasp, Palma, 1838, p. 72.

¹²³ ONORIO, Jöel-Benoît d'. «Congrégations romaines», a LEVILLAIN, Philippe (dir.). *Dictionnaire historique de la Papauté*. Fayard, París, 1994, p. 459. En tot cas, aquesta afirmació no és categòrica, ja que altres autors consideren que les congregacions —en número de catorze— no varen ser instaurades fins al 1588 per Sixt V. CROSS, Frank Leslie; LIVINGSTONE, Elizabeth A. (eds.). *Dictionary of the Christian Church*. Hendrickson Publishers, Peabody, 2007, pp. 1409-1410; PAVÓN RAMÍREZ, Marta. «La investigación histórica en el Archivo Secreto Vaticano: algunas pistas para localizar fondos españoles», a PENA GONZÁLEZ, Miguel Anxo; DELGADO JARA, Inmaculada (coords.). *Métodos y técnicas en Ciencias*

temporals formades per cardenals i prelats amb l'objectiu de prendre determinades decisions.¹²⁴ Si Antoni Cerdà va formar part de cap d'aquestes congregacions secretes, és una evidència que, ara per ara, no ha estat localitzada. En canvi, sí que es documenta la participació d'Antoni Cerdà en els consistoris entre els anys 1449 i 1455 i la seva intercessió a favor de determinats clergues.

Les provisions de les prebendes no es duïen a terme només en els consistoris, sinó que també podien ser efectuades directament pel mateix papa. És possible que la vinculació territorial dels cardenals a l'hora de proposar aspirants també revestís una certa importància en aquestes designacions. Així doncs, el 21 de novembre de 1451 Nicolau V va informar, en una butlla, que havia proveït la rectoria de Xàbia a Lambert Aznar amb la intervenció del cardenal Antoni Cerdà.¹²⁵ El fet que Aznar fos capellà d'Alfons el Magnànim¹²⁶ condueix a pensar que el purpurat mallorquí hauria intercedit davant el papa a favor del canonge valencià a petició del rei.¹²⁷

Com a cardenal, Antoni Cerdà també va poder intercedir, de forma puntual, a favor d'alguns monestirs benedictins, sempre a petició d'una institució. Fou el cas, per exemple, de la sol·licitud remesa pels consellers de Barcelona el 29 d'abril de 1450. Les autoritats municipals barcelonines demanaren al purpurat que intervingués perquè les monges del monestir benedictí de Sant Pere de les Puel·les poguessin obtenir certes gràcies del pontífex.¹²⁸ Un cas similar fou la petició realitzada pels mateixos consellers el 8 de març de 1453, en aquesta ocasió amb vista a la concessió d'una sèrie de rendes al monestir de Pedralbes, pertanyent a les monges clarisses.¹²⁹

Altres autors —Alfonso Chacón, Lorenzo Cardella, Ludwig Pastor— també indiquen que Antoni Cerdà va ser legat pontifici a la Marca d'Ancona i a la cort

Eclesiásticas. Fuentes, historiografía e investigación. Universidad Pontificia de Salamanca, Salamanca, 2005, pp. 210-211.

¹²⁴ JUGIE, Pierre. «Consistoire», a LEVILLAIN, Philippe (dir.). *Dictionnaire historique de la Papauté.* Fayard, París, 1994, pp. 468-470.

¹²⁵ ASV, Reg. Vat., 413, f. 80v: (...) *dilectus filius Lambertus Azenarii, Canonicus Valentinis (...) dudum siquidem cum dilectus filius noster Antonius, tituli Sancti Grisogoni presbiter Cardinalis, asscient se in parrociali ecclesia de Xàbea, Valentinis diocesis (...).*

¹²⁶ CHILA, Roxane. *Une cour à l'épreuve de la conquête: la société curiale et Naples, capitale d'Alphonse le Magnanime (1416-1458).* Université Paul-Valéry Montpellier 3, tesi doctoral, Montpellier, 2014, p. 198.

¹²⁷ Una pràctica que, com es veurà, fou molt habitual. Vegeu el punt 2 del capítol VI.

¹²⁸ AHCB, 1B.VI-15, f. 50r-v.

¹²⁹ AHCB, 1B.VI-17, ff. 141v-142v.

d'Alfons el Magnànim.¹³⁰ La tasca de representació papal implicava una alta consideració per part del summe pontífex, ja que el legat —que tenia dret a vestir les robes vermelles pròpies del papa—¹³¹ tenia competències en matèria legal, política i diplomàtica i tenia la potestat sancionadora sobre els clergues que no observessin l'ordre degut. A més, també podia predicar la croada. En altres paraules, el legat era el representant del papa en aquells territoris en els quals aquest no es trobava present.¹³² Malgrat que qualsevol eclesiàstic podia ser remès com a legat, els pontífexs varen tendir a utilitzar per a aquest fi els cardenals. A més, no fou infreqüent que un purpurat exercís una legació en el territori del qual n'era originari.¹³³ En tot cas, els legats pontificis varen exercir, en primer lloc, un rol diplomàtic com a representant del papa davant els sobirans estrangers. En segon lloc, s'encarregaren d'administrar els diferents territoris que conformaven els Estats Pontificis: Romanya; la Marca d'Ancona; el ducat de Spoleto; la Tuscia; i Campagna i Marittima. Això no obstant, en el segle XV aquestes demarcacions varen ser governades habitualment per un rector de rang no-cardenalici; els purpurats només hi foren enviats per afrontar circumstàncies especials o resoldre necessitats específiques.¹³⁴

A pesar de les notícies donades pels autors ja esmentats, l'origen de l'asseveració que Antoni Cerdà exercí com a legat a la Marca d'Ancona és desconegut. Tampoc no s'ha pogut documentar el rol representatiu del cardenal mallorquí en aquest territori. El papa Nicolau V va designar nombrosos legats pontificis per a la Marca

¹³⁰ CHACÓN, Alfonso. *Vitae, et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiae usque ad Clementem IX P.O.M. Tomus secundus*. Cura, et sumptib. Philippi et Ant. de Rubeis, Roma, 1677, col. 969; CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali...*, p. 108; PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 413. Sobre la tasca representativa d'Antoni Cerdà davant el Magnànim, vegeu l'apartat 1.2 del capítol VI.

¹³¹ RICHARDSON, Carol M. *Reclaiming Rome...*, p. 125.

¹³² Cal distingir entre legats *a latere* —generalment cardenals enviats per papa, als quals revestia de les mateixes facultats pontificies, sovint per dur a terme tasques delicades—, legats perpetus o *nati* —representants permanents del papa en una diòcesi o en un regne complet, a vegades denominats nuncis permanents— i nuncis —generalment bisbes que representaven el papa, però que només eren revestits d'alguns poders específics per a resoldre una tasca concreta—. BARBICHE, Bernard. «Les “diplomates” pontificaux du Moyen Âge tardif à la première Modernité», a JAMME, Armand; PONCET, Olivier (dirs.). *Offices et Papauté (XIVe-XVIIe siècle). Charges, hommes, destins*. École Française de Rome, Roma, 2005, pp. 357-358; MÜLLER, Harald. «The Omnipresent Pope: Legates and Judges Delegate», a SISSON, Keith; LARSON, Atria A. (eds.). *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Brill, Leiden, 2016, p. 205.

¹³³ MÜLLER, Harald. «The Omnipresent Pope...», pp. 199-210.

¹³⁴ GARDI, Andrea. «Il mutamento di un ruolo. I legati nell'amministrazione interna dello Stato Pontificio dal XIV al XVII secolo», a JAMME, Armand; PONCET, Olivier (dirs.). *Offices et Papauté (XIVe-XVIIe siècle). Charges, hommes, destins*. École Française de Rome, Roma, 2005, pp. 371-437.

d'Ancona, però no sembla que Antoni Cerdà fos un d'ells. Així doncs, el 29 d'abril de 1447 —un mes i deu dies després de la seva elecció—, Nicolau V va enviar el cardenal Domenico Capranica com a legat.¹³⁵ Aquest no ocuparia el càrrec durant més de dos anys, perquè va ser substituït pel cardenal Filippo Calandrini el 1448.¹³⁶ El 27 de febrer de 1450 el cardenal Basili Bessarió va ser nomenat legat pontifici amb potestat sobre la ciutat de Bolonya i les demarcacions de Romanya i de la Marca d'Ancona.¹³⁷ El purpurat va posseir el càrrec durant cinc anys, fins que el nou papa Calixt III va decidir rellevar-lo pel cardenal Roderic de Borja el desembre de 1456.¹³⁸ El nom d'Antoni Cerdà tampoc no apareix en les relacions de legats pontificis elaborades pels historiadors que, en els darrers anys, han estudiat aquestes figures representatives durant el quatre-cents.¹³⁹

Un altre ofici que s'atribueix a Antoni Cerdà és el d'inquisidor. Segons Strnad, va ser nomenat inquisidor general de la Corona d'Aragó. La causa que explicaria aquesta designació era la confiança que el rei Alfons el Magnànim tenia en el mallorquí, el que hauria portat el papa a considerar-lo la persona idònia per a la tasca.¹⁴⁰ Mateu Mairata, per la seva banda, qualifica Antoni Cerdà d'*Inquisidor de Inquisidores*, sense limitar el seu àmbit territorial d'actuació a la Corona d'Aragó.¹⁴¹ És possible que aquesta errada provingui de consultar l'obra de Bover, que atribueix a Cerdà l'ofici d'inquisidor general al mateix temps que n'obvia l'àrea assignada.¹⁴²

En tot cas, no es coneix cap evidència documental que confirmi la tasca inquisitorial del mallorquí. Per altra banda, la designació de Cerdà com a inquisidor general resultaria estranya des del moment que la gran majoria dels inquisidors varen pertànyer als ordes regulars, sobretot a l'Orde de Frares Predicadors —tot i que també hi hagué inquisidors franciscans, com és el cas de Joan de Salines d'Or, inquisidor a Sardenya—. ¹⁴³ Això no obstant, la «Inquisició pontifícia» —que havia estat instaurada

¹³⁵ BAV, Vat. lat., 12005, f. 75v.

¹³⁶ ASV, Arm. XXXIX, vol. 6, f. 6v.

¹³⁷ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 422-425.

¹³⁸ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 758.

¹³⁹ GARDI, Andrea. «Il mutamento di un ruolo...», pp. 423-429.

¹⁴⁰ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705.

¹⁴¹ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 60.

¹⁴² BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares. Tomo 1*. Imprenta de P. Gelabert, Palma, 1868, p. 181.

¹⁴³ Alfons el Magnànim va demanar als cardenals Alfons de Borja i Antoni Cerdà que intercedissin davant el papa perquè Joan de Salines d'Or fos designat bisbe d'Ottana. LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 127, pp. 181-182 i doc. 130, pp. 185-186.

arran del Concili de Tolosa de 1229— era posada directament sota l'autoritat del papa, que comissionava un inquisidor perquè s'encarregués de tots els afers relatius a l'heretgia en una província eclesiàstica determinada. En altres paraules, els inquisidors no eren coordinats des d'un òrgan central, sinó que actuaven de forma individual, sense cap contacte amb els altres membres de la Inquisició.¹⁴⁴ A vegades, el papa podia nomenar un inquisidor general, això és un inquisidor que tenia autoritat damunt més d'una província eclesiàstica, i al qual estaven sotmesos els inquisidors que actuaven en aquestes. Aquest podria haver estat el cas d'Antoni Cerdà, ja que la Corona d'Aragó no conformava una única província eclesiàstica. Sigui com sigui, la designació d'inquisidors generals va ser molt poc freqüent.¹⁴⁵ A més, ja s'ha indicat que no es té cap prova documental de l'actuació inquisitorial per part d'Antoni Cerdà. Per tant, es pot aventurar, de moment, que l'ofici d'inquisidor general no és més que una atribució no contrastada.

També sembla una funció errònia o no degudament fonamentada el càrrec d'auditor del Tribunal de la Rota que Miranda li adjudica.¹⁴⁶ Com ja s'ha exposat amb anterioritat, un dels requisits per accedir a aquest ofici era posseir un grau en Cànon o en Lleis. També ja s'ha comentat que no es té constància documental que Antoni Cerdà hagués cursat estudis jurídics, sinó que les fonts sempre s'hi refereixen com a mestre en Teologia.¹⁴⁷ Per tant, no sembla probable que el mallorquí ocupés aquest lloc, una notícia, a més, que no és donada per cap altre autor.

En canvi, sí que es documenta un important rol d'Antoni Cerdà en el manteniment de l'ordre durant l'agonia i posterior òbit de Calixt III. La mort del pontífex implicava sempre nombrosos disturbis a la ciutat de Roma, de manera que els cardenals que romangueren a l'Urbs durant aquells dies s'apressaren a controlar els punts més sensibles per intentar minimitzar l'impacte dels aldarulls.¹⁴⁸ Així, en primer lloc, era imprescindible recuperar les diferents fortalezes de Roma, el domini de les quals requeia en Pere Lluís de Borja, capità general de l'Església i nebot del papa. Borja entregà els castells al Col·legi Cardenalici el 5 d'agost i fugí de la ciutat aquella mateixa

¹⁴⁴ HAMILTON, Bernard. *The Medieval Inquisition*. Edward Arnold, Londres, 1981, p. 9.

¹⁴⁵ HAMILTON, Bernard. *The Medieval Inquisition...*, p. 73.

¹⁴⁶ MIRANDA, Salvador. «Cerdà i Lloscos, O.S.S.T., Antonio», *The Cardinals of the Holy Roman Church*. [Recurs electrònic]. goo.gl/Y7Dtay [Consulta: 23 d'agost de 2017].

¹⁴⁷ Aquesta qüestió ha estat tractada en el punt 3 del capítol I.

¹⁴⁸ ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida (1408-1423) después Papa Calixto III*. Gráficos Academia Mariana, Lleida, 1924, pp. 65-66.

nit en direcció a Civitavecchia, on morí poc després a causa d'unes febres.¹⁴⁹ Mentrestant, la governació del castell de Sant'Angelo va ser confiada al cardenal Antoni Cerdà, així com s'expressa en una carta enviada per Ottone de Carretto a Francesco Sforza, duc de Milà: *et hanno gia havuta la forteza del castello S. Angelo et consignata al reverendissimo cardinal Iliardense et de domino Jacobo Mozarello chierico de camera a nome del colegio.*¹⁵⁰ No s'ha d'oblidar que l'antic mausoleu d'Adrià era la principal fortalesa de Roma i que sempre va tenir una consideració especial per part del Col·legi Cardenalici. Aquest fet resta palès per la reiterada demanda dels purpurats que l'administració de la fortificació hagués de recaure sempre en un clergue que no fos parent del papa, així com que una mateixa persona no pogués exercir el càrrec durant més de dos anys.¹⁵¹ Per altra banda, Antoni Cerdà també va ser designat responsable de la custòdia del tresor de l'Església.¹⁵² Aquest estava conformat per cent vint mil ducats d'or que el papa Calixt III guardava en un cofre davall el seu llit, i que pretenia destinar a la croada contra els turcs.¹⁵³

En darrer lloc, cal tenir en compte que els cardenals configuraven un cos que es trobava al servei del papa, de manera que el pontífex podia disposar dels purpurats i, per tant, tenia la capacitat de poder encarregar-los les tasques que considerés adients. A més de la ja presentada diplomàcia pontifícia,¹⁵⁴ en alguns casos podia ser delegada als cardenals una funció judicial. Així sembla desprendre's d'una carta remesa pels consellers de Barcelona al cardenal Antoni Cerdà, amb data de dia 1 de març de 1449. En aquesta lletra, els consellers indiquen que el papa havia comissionat el purpurat mallorquí en la causa que enfrontava Guillem Pere Roca i Jaume Destorrent per una

¹⁴⁹ GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, p. 780.

¹⁵⁰ Segons PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 871. També esmenten aquesta governació MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 184. Es conserva un inventari dels béns que hi havia en el castell de Sant'Angelo el mes de setembre de 1458. ASR, Camerale II, Soldatesche e galere, n. 1, ff. 121r-126r.

¹⁵¹ FINK, Karl August ; ISELOH, Erwin. «Rinascimento e umanesimo», a JEDIN, Hubert (dir.). *Storia della chiesa. Volume V/2. Tra Medioevo e Rinascimento. Avignone-Conciliarismo-Tentativi di riforma (XIV-XV sec.)*. Jaca Book, Milà, 1983, p. 290.

¹⁵² PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 771, nota 2.

¹⁵³ NADAL CAÑELLAS, Joan. «La permanencia de Rodrigo de Borja (Alejandro VI) en el estudio de Bolonia, según los documentos originales», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 27-28 (2006), p. 178. Després de la mort de Calixt III, el vicecamarler Georges de Saluces —també bisbe de Lausana— i l'auditor Pietro de Godis, de Vicenza, varen redactar un inventari de tots els béns que Calixt III tenia a les seves estances del Palau Apostòlic. Aquest inventari es pot trobar a ASR, Camerale II, Soldatesche e galere, n. 1, ff. 1r-4v, transcrit a MÜNTZ, Eugene. *Les arts à la cour des papes pendant le XVe et le XVIe siècle*. Georg Olms Verlag, Hildesheim, 1983, pp. 213-218.

¹⁵⁴ Sobre la qüestió diplomàtica en la Santa Seu, vegeu el punt 1 del capítol VI.

prebenda a la catedral barcelonina. Els consellers intercediren a favor d'aquest darrer i suplicaren a Antoni Cerdà que li concedís el lloc.¹⁵⁵ Per tant, es tracta d'una decisió judicial que es prenia en un àmbit diferent del Tribunal de la Rota, institució competent en aquestes causes. Antoni Cerdà no era auditor de la Rota, com resta palès en una altra carta dels consellers de Barcelona de 1451, en la qual recomanen Pere Vernet per a l'església parroquial de Sant Gervasi.¹⁵⁶

3.1. Els conclaves

La funció més rellevant dels cardenals era la designació del nou pontífex. Els únics drets i deures que els purpurats tenien regulats eren els que afectaven el govern de l'Església durant el període de vacant pontifícia i tot allò que afectava l'elecció del nou papa, una prerrogativa que els cardenals posseïen en exclusiva des del 1059.¹⁵⁷ Aquests es reunien en el conclave, això és l'assemblea dels cardenals que té per a objectiu l'elecció d'un nou papa.¹⁵⁸ Com és ben sabut, el conclave era convocat automàticament quan es produïa la vacant en la càtedra de sant Pere, i la seva obertura tenia lloc deu dies després de la mort del papa. Les deliberacions es duïen a terme en un lloc aïllat i tancat —d'aquí la denominació de conclave—, de manera que ningú no pogués interferir en les sessions. De fet, els cardenals eren inspirats directament per l'Esperit Sant —a qui invocaven amb l'oració *Vieni Creator*— en l'elecció del nou papa. A més, des de l'expedició de la butlla *Licet de vitanda* d'Alexandre III (1159-1181), els vots de cada purpurat tenien el mateix valor, ja que es derogava el principi de vot qualitatiu vigent fins aleshores. El nou pontífex, per tant, seria aquella persona que aconseguís reunir una majoria qualificada de les dues terceres parts dels vots emesos pels cardenals presents en el conclave.¹⁵⁹

El cardenalat era la dignitat superior a la qual Antoni Cerdà va poder aspirar el 1448. Amb la condició de purpurat, però, podia pretendre succeir Nicolau V en el conclave que s'hauria de convocar després de la mort del pontífex. Per altra part, el mallorquí va tenir dret a participar en els conclaves que es convoquessin. En els deu

¹⁵⁵ AHCB, 1B.VI-14, f. 59r.

¹⁵⁶ AHCB, 1B.VI-16, f. 18v-19r: (...) *quod ut informati sumus jam transunt pro auditores Rotis* (...).

¹⁵⁷ ULLMANN, Walter. «The legal validity...», pp. 3-4; PATTENDEN, Miles. «The Conclaves of 1590 to 1592: An Electoral Crisis of the Early Modern Papacy?», *Sixteenth Century Journal*, 44/2 (2013), p. 396.

¹⁵⁸ Vegeu MELLONI, Alberto. *El cónclave. Historia de una institución*. Herder, Barcelona, 2002; BAUMGARTNER, Frederic J. *Behind Locked Doors. A History of the Papal Elections*. Palgrave Macmillan, Nova York, 2003.

¹⁵⁹ ULLMANN, Walter. «Eugenius IV, cardinal Kemp...», p. 372.

anys durant els quals ocupà la dignitat cardenalícia només es varen reunir dos conclaves: el 1455 —arran de la mort de Nicolau V— i el 1458 —després de l'òbit de Calixt III—. Com es veurà, sembla que Antoni Cerdà va ser papable en alguna ocasió, però, finalment, no va obtenir els vots necessaris per arribar al solí pontifici. Strnad ho justifica per la seva pertinença a un orde religiós.¹⁶⁰ El més probable, però, és que la seva vinculació amb el rei Alfons el Magnànim i el seu origen impliquessin el recel dels altres purpurats a atorgar-li la tiara.

El primer conclave al qual va assistir Antoni Cerdà va començar el dia 4 d'abril, coincidint amb la diada de Divendres Sant.¹⁶¹ Els quinze cardenals que hi assistiren¹⁶² hagueren d'escollir el successor de Nicolau V. Abans, però, redactaren una capitulació que incloïa algunes reformes que s'haurien d'aplicar a l'Església, i juraren que l'observarien en el cas de resultar elegits papa.¹⁶³ L'elecció del nou pontífex no es presentava senzilla, perquè hi havia diverses faccions enfrontades. Els tres primers escrutinis no varen aconseguir un resultat positiu a causa de la rivalitat entre els bàndols dels Orsini i dels Colonna, que vetaven els candidats que eren proposats per l'altra part.¹⁶⁴ Aquest fet va obligar a cercar una alternativa, de manera que es va forjar la candidatura del cardenal Bessarió.¹⁶⁵ Però aquesta proposta va ser boicotejada pel cardenal Alain de Coëtivy, que va argumentar la impropietat que l'Església Catòlica atorgués el pontificat a un neòfit que procedia de l'Església Ortodoxa.¹⁶⁶ Segons Navarro Sorní, l'oposició al purpurat grec va ser un *plan concienzudamente actuado durante toda la noche, mediante una labor de convencimiento personal*. Si bé els cardenals Alain de Coëtivy i Ludovico Scarampi portaren la iniciativa en aquesta

¹⁶⁰ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705. La qüestió sobre si Antoni Cerdà va pertànyer o no a un orde religiós ja ha estat tractada en el punt 1 del capítol II.

¹⁶¹ Una visió general del conclave a [LETI, Gregorio]. *Conclavi de' Pontefici Romani...*, pp. 76-84; NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 213-232.

¹⁶² Aquests cardenals varen ser els italians Giorgio Fieschi, Ludovico Scarampi, Pietro Barbo, Latino Orsini, Prospero Colonna, Domencio Capranica i Filippo Calandrini; els grecs Basili Bessarió i Isidor de Kiev; els francesos Alain de Coëtivy i Guillaume-Hugues d'Estaign; els castellans Juan de Torquemada i Juan de Carvajal; i els catalans Alfons de Borja i Antoni Cerdà. BAV, Vat. lat., 12182, ff. 19v-20r.

¹⁶³ ULLMANN, Walter. «The legal validity...», pp. 3-35.

¹⁶⁴ Durant els dies previs al conclave, el cardenal Orsini havia estat negociant amb Alfons el Magnànim a fi i efecte d'evitar l'elecció del cardenal Colonna, que havia estat el preferit pel monarca en el conclave de 1447. El Magnànim controlava cinc dels purpurats —això és, un terç dels congregats—, de manera que calia, com a mínim, el vot d'un d'aquests. PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 651-652; NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 217-222.

¹⁶⁵ BAV, Vat. lat., 12180, ff. 3v-4r.

¹⁶⁶ BAV, Vat. lat., 12181, f. 35r.

campanya, també Latino Orsini i el mateix Antoni Cerdà haurien ajudat a persuadir els altres purpurats de la inconveniència de l'opció del grec.¹⁶⁷

El conclave va acabar el 8 d'abril de 1455 amb l'elecció del cardenal Alfons de Borja.¹⁶⁸ Aquest purpurat no havia estat un dels favorits, però, precisament per aquest motiu, havia estat possible el consens de les faccions enfrontades al voltant de la seva persona, sembla que per mediació dels cardenals Ludovico Scarampi i Alain de Coëtivy.¹⁶⁹ L'objectiu era comptar amb un papa de transició,¹⁷⁰ això és un pontífex que governés durant un breu període de temps —d'Alfons de Borja es digué que era *senio gravis ac propemodum decrepitus, nam LXXVII annuam agebat*—,¹⁷¹ mentre sorgia un candidat que pogués emprendre les mesures necessàries per a l'Església i, sobretot, que comptés amb el vistiplau de les diverses faccions. En tot cas, en l'elecció del cardenal valencià hi haurien pesat també el seu temperament, els seus amplis coneixements jurídics, la seva habilitat política i, sobretot, les bones relacions que mantenia amb Alfons el Magnànim.¹⁷² Per la seva banda, Alfons de Borja sempre havia defensat la seva entronització papal a causa del vaticini realitzat per Vicenç Ferrer.¹⁷³

¹⁶⁷ NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 223-225.

¹⁶⁸ ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida...*, pp. 58-59.

¹⁶⁹ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 654; NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 225-226; BAV, Vat. lat., 12182, f. 22r-v: (...) *le due parti di essi illustrissimi cardinali elessero quello del quale per aspettatione, e desiderio del popolo manco si pensaba, e questo fù il cardinale Alfonso titolare delli Santi Quattro Coronati, di natione spagnuola.*

¹⁷⁰ FINK, Karl August; ISERLOH, Erwin. «Rinascimento e umanesimo...», p. 298.

¹⁷¹ BAV, Vat. lat., 12181, f. 35v.

¹⁷² GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, pp. 774-775; THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, p. 116. Ara bé, Venècia, Gènova i Florència expressaren el seu temor que l'elecció de l'antic secretari d'Alfons el Magnànim a la càtedra de sant Pere suposés la submissió de la Santa Seu al monarca aragonès. PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 657-658.

¹⁷³ BAV, Vat. lat., 12180, f. 5r-v; NAVARRO SORNÍ, Miguel. «Documentos inéditos sobre el vaticinio de san Vicente Ferrer a Alfonso de Borja. La torre de Canals y los abuelos paternos de Alejandro VI», a *Teología en Valencia. Raíces y retos, buscando los orígenes, de cara al futuro*. Facultad de Teología San Vicente Ferrer de los Padres Dominicos, València, 2000, pp. 60-64; REQUESENS I PIQUER, Joan. «Vaticinis borgians o vicentins per a major glòria de...», *Revista Borja. Revista de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians*, 1 (2006-2007), pp. 1-50; NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 36-39. Segons la tradició, Vicenç Ferrer estava predicant a la catedral de Lleida —o a la de València, segons altres versions— quan va entrar Alfons de Borja, aleshores estudiant a l'Estudi General. En veure'l, el dominic es va interrompre i va dir que deixessin passar el futur papa que l'havia de canonitzar. Efectivament, Vicenç Ferrer va ser elevat als altars el mes de juny de 1455, poc després que Calixt III accedís al soli pontifici. Sobre les implicacions d'aquest fet, VELASCO GONZÁLEZ, Alberto. «De València a Vannes: culte, devoció i relíquies de sant Vicent Ferrer», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 29 (2008), pp. 395-435.

Pel que respecta a Antoni Cerdà, no sembla que el cardenal mallorquí tingués massa opcions en aquest conclave. El seu nom només apareix en el llistat d'assistents a l'assemblea, i no s'indica que arribés a ser proposat com a candidat de consens, tot i que ja feia set anys que era cardenal quan es va convocar el conclave. En tot cas, Cerdà va actuar d'acord amb les ordres d'Alfons el Magnànim, que s'havia alineat amb el bàndol del cardenal Latino Orsini. Així, Cerdà hauria estat un dels prínceps de l'Església que s'havien oposat amb força a la designació de Bessarió, i hauria intervingut en la campanya en contra d'aquest que va encapçalar Alain de Coëtivy. Segurament Cerdà va ser un dels primers votants d'Alfons de Borja, atenent la seva estreta col·laboració i el servei que ambdós purpurats prestaven a Alfons el Magnànim. A més, el valencià s'havia convertit en el candidat de la facció dels Orsini, que havia comptat amb el suport del Magnànim des de l'inici del conclave. És evident, doncs, l'obediència del cardenal mallorquí al rei i, per tant, la seva adscripció al bàndol escollit per aquest. No debades, el mateix monarca li envià una carta per agrair-li la tasca duta a terme en el conclave, al mateix temps que demanava al nou pontífex que tingués per recomanat el cardenal mallorquí.¹⁷⁴

El pontificat de Calixt III va ser breu. El papa valencià va morir el 6 d'agost de 1458, de manera que el 16 del mateix mes, després d'haver realitzat els acostumats nou dies d'exèquies, els cardenals varen tornar a reunir-se en conclave al Palau Apostòlic.¹⁷⁵ Hi havia una certa inquietud per part de les potències italianes que fos escollit un cardenal francès, ja que es temia la potència de França després de la seva victòria a la Guerra dels Cent Anys. Així, es gestà un consens en l'elecció del cardenal Domenico Capranica. Això no obstant, aquest purpurat va morir dos dies abans del conclave, de manera que fou necessari replantejar l'estratègia per fer front al pretendent francès. En tot cas, i com en el conclave de 1455, abans de començar les votacions, els cardenals varen redactar unes capitulacions i juraren observar-les en el cas de ser escollits papa.¹⁷⁶ Els dos purpurats més votats en el primer escrutini varen ser Filippo Calandrini i Enea Silvio Piccolomini, cadascun dels quals obtingué cinc vots; els altres cardenals no

¹⁷⁴ NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 229-232.

¹⁷⁵ BAV, Val. lat., 12184, f. 1r. Dues capelles varen ser habilitades per al conclave. La capella major va ser subdividida en deu habitacions, en les quals els cardenals dormien i menjaven. La capella menor, dedicada a sant Nicolau, fou reservada per a les votacions. BAV, Vat. lat., 12182, f. 26r. Vegeu [LETI, Gregorio]. *Conclavi de' Pontefici Romani...*, pp. 84-110.

¹⁷⁶ BAV, Vat. lat., 12182, f. 26r; ULLMANN, Walter. «The legal validity...», p. 11; THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 67-68.

aconseguien reunir ni tan sols tres suports.¹⁷⁷ Després de l'escrutini va seguir l'*accessus*, això és una fase en la qual els cardenals electors podien modificar el sentit del seu vot per donar suport a un candidat que hagués obtingut, com a mínim, un sufragi.¹⁷⁸ Els purpurats més poderosos varen intentar sumar alguns vots a través de promeses i amenaces. Els més actius, en aquest sentit, varen ser Guillaume d'Estouteville —malgrat no haver obtingut cap vot, de manera que no podia aspirar a ser beneficiat en l'*accessus*—, Pietro Barbo i Giovanni Castiglione, així com el cardenal Antoni Cerdà, que no es considerava indigne de la tiara pontifícia.

D'acord amb una crònica, el cardenal Guillaume d'Estouteville fou un dels purpurats que més ambicionava la càtedra de sant Pere. Aquest va comptar amb el suport d'Alain de Coëtivy —a qui havia promès el càrrec de vicecanceller—¹⁷⁹ i de Basili Bessarió, Giorgio Fieschi, Roderic de Borja, Prospero Colonna i Giovanni Castiglione, entre d'altres. Piccolomini, en un episodi de gran valor moralitzant, va rebutjar la candidatura del francès, a qui considerava indigne de la tiara pontifícia.¹⁸⁰ També avisà de les catastròfiques conseqüències que suposaria l'elecció d'un papa gal, que prioritzaria els interessos propis als de l'Església, que traslladaria la Cúria Romana a Avinyó, o que ompliria Roma de francesos, de la mateixa manera que els catalans se n'havien apoderat durant el pontificat de Calixt III. Davant la possibilitat d'aquest panorama, els purpurats italians acordaren retirar el seu suport al francès i no concedir-lo tampoc a cap estranger, sinó que el nou papa hauria de ser d'Itàlia.¹⁸¹ En l'escrutini que tingué lloc el 19 d'agost, Enea Silvio Piccolomini va obtenir un total de nou vots

¹⁷⁷ BAV, Val. lat., 12184, f. 1v. Una altra versió indica que els altres cardenals obtingueren els quatre vots. BAV, Vat. lat., 12182, f. 26v.

¹⁷⁸ La pràctica de l'*accessus* havia estat instaurada el 1455, tot i que la primera utilització efectiva documentada és en el conclave de 1458. PATTENDEN, Miles. «The Conclaves of 1590 to 1592...», p. 396; BECKET, John Joseph. «Accessus», a HERBERMANN, Charles (ed.). *Catholic Encyclopedia*. Robert Appleton, Nova York, 1913. [Recurs electrònic]. goo.gl/VRuQJk [Consulta: 16 d'agost de 2017].

¹⁷⁹ El cardenal Roderic de Borja era vicecanceller des del 1456. Segons explica la crònica, Guillaume d'Estouteville li havia promès que el mantindria en el càrrec a canvi del seu suport. Al mateix temps, però, el francès també havia ofert la vicecancelleria a Alain de Coëtivy. En un moment donat, durant una conversa, Enea Silvio Piccolomini fa notar al cardenal valencià —a qui qualifica de *giovane inesperto, sciocco e poco avveduto*— que, en el cas que tant ell com Coëtivy votessin a favor del cardenal d'Estouteville, aquest el desposseiria igualment del càrrec, atenent que *Sarà più amico un francese d'un francese, o d'un catalano?* BAV, Vat. lat., 12183, ff. 18v-19r.

¹⁸⁰ BAV, Vat. lat., 12182, ff. 29v-32r. L'adopció de la forma de diàleg i les expressions utilitzades per Piccolomini recorden els models de l'Antiguitat clàssica.

¹⁸¹ BAV, Vat. lat., 12182, ff. 32r-35r.

—els cardenals italians, Antoni Cerdà,¹⁸² Lluís Joan del Milà i Jaume de Portugal—, mentre Guillaume d'Estouteville n'aconseguí sis¹⁸³ i els altres purpurats optaren per candidats menors. Piccolomini sols necessitava sumar tres vots, que aconseguí durant la fase d'*accessus* —els cardenals Roderic de Borja, Giacomo Tebaldi i Prospero Colonna modificaren el seu sufragi—. ¹⁸⁴

D'acord amb la narració fins ara exposada, Antoni Cerdà no va tenir un rol massa destacat en aquest conclave. Això no obstant, sí que sembla que va ser un dels cardenals que comptaven amb més possibilitats de ser escollit pontífex. Ja s'ha indicat que, en el moment de l'*accessus* que va seguir el primer escrutini, el cardenal Cerdà, juntament amb Guillaume d'Estouteville, Pietro Barbo i Giovanni Castiglione, eren considerats papables. També el poble romà va mostrar la seva sorpresa envers l'elecció del cardenal Piccolomini, ja que estava convençut que el nou pontífex seria el cardenal Guillaume d'Estouteville, el denominat «cardenal de Gènova» o Antoni Cerdà.¹⁸⁵ La seva inclusió entre els papables podria demostrar l'alta consideració en què era tingut el mallorquí.

Això no obstant, cal destacar que la presència d'Antoni Cerdà en aquesta crònica del concili de 1458 varia segons la versió utilitzada. Així doncs, existeixen còpies d'aquest text tant en llatí com en italià.¹⁸⁶ En el moment de mencionar els papables després del primer escrutini, les versions en llatí inclouen el cardenal Cerdà en la relació.¹⁸⁷ En canvi, en les còpies en italià, la referència al mallorquí és substituïda per

¹⁸² Errades de transcripció han provocat que algunes versions interpretin el topònim *Ilerida* com *Nerida* o *Norida*. BAV, Vat. lat., 12522, f. 33r.

¹⁸³ Set, segons BAV, Vat. lat., 12525, f. 158v.

¹⁸⁴ BAV, Vat. lat., 12182, ff. 35r-39r. Malgrat l'apel·lació a la identitat italiana realitzada per la crònica, és possible que, en l'elecció de Pius II, hi hagués influït la bona relació que el cardenal Piccolomini mantenia amb l'emperador Frederic III. GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, pp. 781-786.

¹⁸⁵ BAV, Vat. lat., 12182, f. 25v: (...) *si gridò, che Rothomagense, ò Genovese, ò Illerdense erano fatti papa, perche questi più di tutti erano in predicamento.*

¹⁸⁶ Són en llatí les recollides a BAV, Vat. lat., 12181, f. 39r-46v; BAV, Vat. lat., 12184, ff. 1r-16v; i BAV, Vat. lat., 12525, ff. 146r-165v. Les versions en italià es troben a BAV, Vat. lat., 12182, ff. 25r-44v; BAV, Vat. lat., 12183, ff. 15r-27r; i BAV, Vat. lat., 12522, ff. 27r-34v. Es tracta d'una narració destinada a exaltar les virtuts d'Enea Silvio Piccolomini, que hi apareix com un paradigma de virtut moral. Si bé el fons pot respondre a la veritat, bona part dels actes han de ser considerats recreacions.

¹⁸⁷ BAV, Vat. lat., 12181, f. 39r: (...) *nec defuerunt qui sine rubore, omni modestia procul rejecta, pro se ipsis verba facerent, summumque sibi pontificatum arrogarent, sicut Villelmus Rhotomagensis, Petrus Sancti Marci, et Joannes Papiensis cardinales, nec Illerdensis sese negligebat. Multa de se quisque predicabat.*

una indicació a Enea Silvio Piccolomini.¹⁸⁸ Aquest fet es podria explicar per la necessitat de remarcar les possibilitats que tenia el cardenal sienès d'accedir al pontificat, si bé, al mateix temps, causa un important contrast amb la no-ambició que Piccolomini va mostrant al llarg del relat. Per altra banda, també és possible que, en el moment de redacció de la còpia, la memòria del cardenal Antoni Cerdà ja s'hagués perdut a Roma i, per tant, resultés un purpurat poc significatiu com per destacar-ne les possibilitats d'accedir a la tiara. Els casos d'equivocacions en la lectura i interpretació del gentilici *Illerdensis* també vendrien a remarcar el seu poc ús en el moment de l'elaboració de la versió italiana del text.

Sigui com sigui, també es pot veure que Antoni Cerdà va donar suport a la candidatura d'Enea Silvio Piccolomini.¹⁸⁹ En el segon escrutini, el cardenal mallorquí votà en primera instància a qui finalment fou elegit, de manera que no hagué de participar en l'*accessus*. De fet, no s'ha d'oblidar que Cerdà i Piccolomini es devien conèixer, com a mínim, des de la promoció al cardenalat d'aquest darrer el 1456, si bé alguns autors afirmen que la relació ja havia començat durant els primers anys del mallorquí a Roma, o mentre ambdós es trobaven al servei d'Alfons el Magnànim a la cort napolitana d'aquest.¹⁹⁰ En qualsevol cas, no hi ha cap dubte que els dos homes establiren un fort lligam. Els elogis dedicats per Pius II a Antoni Cerdà demostren l'alta consideració en què el tenia el papa.¹⁹¹

3.2. El cardenal Antoni Cerdà i Lleida

Antoni Cerdà va accedir al cardenalat i al bisbat de Lleida amb només un any de diferència, i ocupà aquestes dignitats fins a la seva mort. Per tant, en la seva mateixa persona varen convergir la participació en el govern de l'Església universal i l'autoritat sobre una demarcació eclesiàstica específica. El fet que el cardenal residís a Roma va

¹⁸⁸ BAV, Vat. lat., 12183, ff. 15v-16r: (...) *ne mancano di quelli che senza vergogna alcuna, deposta ogni modestia, facevano ragionamento di se stessi, e si giudicavano degni del papato, come Gulielmo Rothomagense, Pietro cardinale di S. Marco, et il cardinale di Pavia, ne si teneva indegno il cardinale di Siena. Ciascuno di loro si gloriava.*

¹⁸⁹ BAV, Vat. lat., 12181, f. 42v.

¹⁹⁰ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana*. Documenta Balear, Palma, 2000, p. 96; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «El Regne de Mallorca i la península Itàlica: del tràfec mercantil a les relacions culturals», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *El Regne de Mallorca: cruïlla de gent i de cultures (segles XIII-XV)*. Institut d'Estudis Balearics, Palma, 2008, p. 21.

¹⁹¹ Sobre la relació intel·lectual entre Antoni Cerdà i Pius II, vegeu l'apartat 4.3 en aquest mateix capítol.

suposar que la diòcesi hagués de ser governada a través de vicaris generals, oficials i procuradors, com ja s'ha comentat de forma extensa en una altra secció.¹⁹² És, aleshores, pertinent procedir a examinar com va ser la relació entre el bisbe-cardenal Antoni Cerdà i la seva diòcesi a través de la distància, no mitjançant la delegació de les funcions episcopals en l'entramat d'oficis que configuraven la Cúria del Bisbe.

Una de les principals formes de contacte entre el cardenal Cerdà i la seva diòcesi lleidatana era la correspondència epistolar. Les fonts permeten documentar l'enviament de missives entre el bisbe-cardenal i els eclesiàstics de Lleida. A través de les lletres, el cardenal rebia informacions sobre l'estat de la seva diòcesi, i disposava aquelles mesures que considerava adients. Això no obstant, aquest intercanvi epistolar no podia ser controlat pels canonges, de manera que es podien produir conflictes d'una certa rellevància. Un dels més destacats succeí l'estiu de 1451. En la sessió capitular del 3 de juliol d'aquest any, es va comunicar al Capítol que el canonge Bernat Cabrero havia remès una carta al cardenal Cerdà amb animo *malivolo*, ja que, en aquesta carta, el prebendat *ponit infamias* tant de la institució capitular com dels seus integrants. La zitzània que semblava el canonge Bernat Cabrero suposava, per tant, que el purpurat seria mal informat de la situació lleidatana. En conseqüència, el Capítol denuncià les injúries davant l'oficial del bisbe, Francesc de Roda.¹⁹³

En el cas d'haver de tractar qüestions més complexes o importants o que requerissin negociacions directes, des de Lleida es podien enviar ambaixades al cardenal Cerdà. Era molt freqüent que el Capítol catedralici optés per remetre un canonge a Roma a manera de representant d'aquesta institució per discórrer sobre determinats afers referents a la diòcesi lleidatana. Aquest prebendat solia viatjar acompanyat d'un memorial en el qual el Capítol establia els temes que haurien de ser tractats i l'opinió que s'hauria de defensar. Molt sovint, aquests enviats dirigien peticions al Sant Pare, si bé calia que el purpurat mitjancés per aconseguir-ne l'aprovació. El representant, doncs, havia d'intentar aconseguir que el papa, per intercessió del cardenal Cerdà —com a bisbe de Lleida— accedís a les suplicacions que se li realitzaven. Així es menciona de forma clara en el títol d'un document no datat, però que coincidiria amb el pontificat de Calixt III o el primer any de Pius II:

¹⁹² Vegeu els apartats 2.3 i 2.4 del capítol IV.

¹⁹³ ACL, AC_0050, f. 27v.

*Memoriale de gratiis super quibus optinendis per Ecclesia Ilerdensis laborare debis honorabilis Antonius Rollan, dicte Ecclesie canonicus, apud santissimum dominum nostrum papam et reverendissimum in Xhristo, patrem et dominum, dominum Anthonium, tituli Sancti Grisogoni Sancte Romane Ecclesie presbiterum cardinalem, dicte Ecclesie episcopum et pastorem.*¹⁹⁴

Un dels prebendats que més viatjà a la ciutat del Tíber fou l'ardiaca major, Blai Claver. El 9 de maig de 1458, atenent la seva pròxima anada a la Cúria Romana —on, sense cap dubte, s'hauria d'entrevistar amb el bisbe-cardenal Antoni Cerdà—, el Capítol encarregà a l'ardiaca de Terranova, Blai Ram, i al canonge Garcia de Vallterra que redactessin les instruccions pertinents per tractar sobre certs afers que l'Església de Lleida havia de resoldre-hi.¹⁹⁵ Com que el viatge afavoriria els *negotiis Ecclesie et utilitate dicte Ecclesie et cleri*, el Capítol acordà abonar a l'ardiaca major la porció canonical corresponent a sis mesos, malgrat la seva absència.¹⁹⁶ En tot cas, sembla que Blai Claver optà per establir-se a Roma; el 2 de juny de 1459 el seu procurador, Francesc Morelló, va presentar el privilegi *de fructibus in absentia* que el mateix cardenal Cerdà havia atorgat a aquell.¹⁹⁷ També el canonge Miquel Peris va visitar Roma per negociar amb el papa i el cardenal Cerdà sobre els aniversaris de la catedral de Lleida.¹⁹⁸ Tot i que el Capítol havia decidit que se li abonarien sis mesos de pensió, quan el canonge Peris va tornar de Roma, va presentar, en la sessió capitular del 13 de juliol de 1458, una carta expedida per Antoni Cerdà per la qual disposava que se li paguessin totes les porcions canòniques a les quals tenia dret.¹⁹⁹ Bernat Cabrero i Antoni Rotllan varen ser altres canonges que també foren tramesos a Roma per tractar diversos afers amb el bisbe Cerdà.

Malgrat la preeminència dels canonges a l'hora de ser enviats a Roma per resoldre qüestions de l'Església lleidatana, també es podia optar per remetre-hi altres preveres. Per exemple, Francesc d'Ossó —doctor en Cànon, porcioner de la Seu de Lleida i rector de la parròquia de Sant Joan de la mateixa ciutat— fou tramés a Roma el 1451. Aquest *laboravit viriliter in Curia Romana apud dominum nostrum papam et*

¹⁹⁴ ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf.

¹⁹⁵ ACL, AC_0051, f. 64r.

¹⁹⁶ ACL, AC_0051, f. 65v. En el marc d'aquest viatge, Blai Claver també va visitar la cort napolitana d'Alfons el Magnànim.

¹⁹⁷ ACL, AC_0051, f. 96r.

¹⁹⁸ ACL, AC_0051, f. 46r.

¹⁹⁹ ACL, AC_0051, f. 70r.

apud dominum cardinalem episcopum Ilerdensis sobre determinats afers i provisions que afectaven el Capítol i els beneficiats de Lleida, molt probablement vinculats amb la confirmació dels acords del sínode de 1449.²⁰⁰ En el marc d'aquest encàrrec, Francesc d'Ossó es va veure obligat al pagament *de propria bursa* de nou ducats, entre altres despeses. En contraprestació a la seva tasca, el Capítol va acordar la recaptació de cinquanta florins d'or d'Aragó entre els canonges i els beneficiats de Lleida per remunerar-lo, atenent la importància dels resultats obtinguts en forma de cartes i altres instruments públics.²⁰¹

A vegades, les ambaixades podien coincidir, el que donava lloc a una elevada presència de lleidatans a Roma. Un dels moments àlgids va ser el mes de febrer de 1454, quan es prepararen dues representacions des de la ciutat del Segre: una per part del canonge Bernat Cabrero, i l'altra per misser Gabriel Beralda i mossèn Joan Armengol. El Capítol va decidir aprofitar aquell fet per trametre algunes cartes al bisbe-cardenal Cerdà. Ara bé, atenent que les dues ambaixades es dirigirien al mateix lloc, els documents varen ser expedits per duplicat, de manera que cadascuna de les representacions portaria una de les còpies de les cartes i dels memorials consignats.²⁰² D'aquesta manera, es garantia la recepció d'aquests per part del cardenal.

A més de les ambaixades puntuals, l'Església de Lleida comptava amb canonges que residien de forma permanent a Roma. Així doncs, el 25 de setembre de 1453 el Capítol va acordar pagar a Manuel Terroç una tercera part de la porció que percebia a la catedral, malgrat la seva absència. La causa d'aquesta gràcia era que Terroç residia a Roma, on treballava a favor de la diòcesi lleidatana.²⁰³ També es té constància que l'any següent el sacrista Bernat Bosch i el canonge Gabriel Cerdà —nebot del cardenal— es trobaven de forma permanent a la ciutat del Tíber —*in dicta Curia residentibus*—,²⁰⁴ tot i que sense que s'especifiqui que representessin el Capítol o l'Església de Lleida —ja que el 1454 va ser-hi enviat el canonge Bernat Cabrero com a ambaixador—. Abans de tots ells, l'ardiaca de Terrantona, Blai Ram, havia estat a Roma —ja que actuà com a testimoni en l'absolució general concedida pel cardenal Cerdà—, si bé, a diferència dels altres, no s'indica que hi residís de forma permanent.²⁰⁵ En qualsevol cas, el Capítol

²⁰⁰ Sobre aquest sínode, vegeu l'apartat 2.7 del capítol IV.

²⁰¹ ACL, AC_0050, f. 46r-v.

²⁰² ACL, AC_0050, f. 173v.

²⁰³ ACL, AC_0050, f. 160v.

²⁰⁴ ACL, AC_0050, f. 173v.

²⁰⁵ ACL, AC_0050, f. 47v.

catedralici de Lleida sempre va tenir present aquests eclesiàstics que es trobaven a Roma i que podien esdevenir referents i vincles amb la Cúria Romana en cas de necessitat. De fet, a vegades els remeté cartes en què els pregava que treballessin a favor dels negocis de l'Església lleidatana que es tramitaven a la Santa Seu.²⁰⁶

La gestió dels representants a Roma era fiscalitzada des del Capítol de Lleida. Així doncs, quan un ambaixador retornava a la ciutat del Segre, s'havia de presentar davant el col·legi canonical i donar compte de les seves actuacions, així com presentar els resultats que s'havien obtingut gràcies a les seves gestions. Per altra banda, si s'enviava una persona a la Cúria Romana, aquesta podia inspeccionar el compliment de la tasca encarregada a una altra que ja s'hi trobés. Per exemple, quan el degà de Lleida —sense que se n'especifiqui el nom— va viatjar a Roma, va emportar-se'n amb ell una còpia del memorial que havia estat tramès al sacrista Bernat Bosch —resident en aquesta ciutat— per comprovar-ne el grau de compliment i intentar obtenir aquelles gràcies que encara no havien estat aconseguïdes.²⁰⁷ En darrer lloc, els enviats a Roma també podien adreçar cartes al Capítol per informar-lo dels seus progressos en la tramitació dels negocis o per demanar-los sobre com actuar davant determinats fets. Per exemple, el ja esmentat Bernat Bosch va escriure als altres capitulars per indicar-los que el papa havia confirmat una gràcia referent a la unió de beneficis.²⁰⁸

Antoni Cerdà no només actuaria des de Roma com a bisbe absent de Lleida, sinó també com a cardenal amb capacitat intercessora davant el papa. És possible que l'enviament de Francesc de Roda, oficial del bisbe de Lleida, a la Santa Seu el 1457 com a ambaixador de la Província Tarraconense per tractar sobre el subsidi imposat per Calixt III respongués a la seva proximitat al purpurat.²⁰⁹ Ara bé, les referències a sol·licituds d'intercessions per part de la totalitat de la Província, com va ser aquest cas, són molt escasses. L'explicació a aquesta exigüitat de tasca representativa provincial

²⁰⁶ ACL, AC_0050, f. 173v: (...) *Et etiam fuit comissum dominis decano et Johanni de Setcastella quod, ex parte dicti honorabili Capituli, rogent dictum Bernardum Cabrero quatus labore in dictis factis, sollicitando predictos dominum cardinalem, Bernardum de Boscho et Grabrielem Cerdà quatus laborent super dictis negociis.*

²⁰⁷ ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf: «E primerament lo dit mossèn dagà se'nt porta còpia del memorial que micer Bernat Bosch se'n portà en cort Romana per què li placia enformar-se de les coses que lo dit micer Bernat haurà obtengudes. E que d'aquelles sia certificat ab letres sues lo dit honrat Capítol perquè puxa deliberar si serà expedient fer bullar aquelles totes o part d'aquelles (...). Item placia al dit mossèn dagà que, sobre totes les altres coses que restaran a obtenir contengudes en lo dit memorial, vulla treballar en obtenir aquelles ab tota efficàcia (...).»

²⁰⁸ ACL, P1_M5_P4_C04, sn, sf.

²⁰⁹ Sobre aquest subsidi i la consegüent ambaixada, vegeu l'apartat 2.5 del capítol IV.

s'ha de cercar més aviat en la poca importància que, per a les esglésies, la província eclesiàstica tenia a finals de l'Edat Mitjana, a més de la poca freqüència de convocatòria de concilis provincials durant els anys centrals del segle XV.²¹⁰ Aquesta mateixa capacitat intercessora també va ser utilitzada pel Capítol de Lleida, com ja s'ha comentat en diverses ocasions.²¹¹

Nombrosos autors han recollit l'anècdota que Antoni Cerdà concedia una gràcia, un benefici o una prebenda als lleidatans —religiosos o laics— que el visitaven.²¹² Per exemple, ja s'ha comentat com el canonge Miquel Peris va aconseguir una carta per la qual el cardenal disposava que se li pagués la porció canonical completa.²¹³ La causa d'aquests atorgaments residiria, segons aquests autors, en l'estima que el mallorquí sentia envers la ciutat de Lleida i per la seva vinculació amb aquesta durant els seus anys com a estudiant i catedràtic de l'Estudi General.²¹⁴ Per aquest motiu, Cerdà hauria estat conegut dins la Cúria Romana com a «cardenal de Lleida» en lloc del seu títol cardenalici corresponent.²¹⁵ Efectivament, la documentació en llatí tendeix a referir-se al mallorquí amb el títol de *cardinalis Ilerdensis*,²¹⁶ mentre la catalana, de forma molt

²¹⁰ BAUCCELLS I REIG, Josep. «L'Església de Catalunya a la Baixa Edat Mitjana», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 13 (1992), p. 433; MONJAS MANSO, Luis. *La Reforma eclesiàstica i religiosa de les diòcesis de la Tarraconense al llarg de la Baixa Edat Mitjana (a través dels qüestionaris de visites pastorals)*. Universitat Pompeu Fabra, tesi doctoral, Barcelona, 2005, p. 97. La Província Tarraconense havia convocat amb una certa regularitat els concilis provincials, que tenien lloc a Tarragona; de fet, segons Jaime Villanueva, fou l'arxidiòcesi hispànica que més concilis reuní. BONET DONATO, Maria; ISLA FREZ, Amancio. *Història de Tarragona. II. Tarragona medieval, capital eclesiàstica i del Camp*. Pagès editors, Lleida, 2011, p. 169.

²¹¹ A més d'aquest mateix capítol, vegeu el capítol IV.

²¹² PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 656.

²¹³ ACL, AC_0051, f. 70r.

²¹⁴ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134v. Segons aquest autor, la referència lleidatana hauria acabat per esdevenir, a la pràctica, el llinatge d'Antoni Cerdà. S'ha de recordar, també, que el pare Vilafranca no indicava que Cerdà hagués estat mai bisbe de Lleida, de manera que necessitava justificar l'aparició del gentilici, molt freqüent en la documentació.

²¹⁵ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1970, p. 36; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 61; VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro. «Mons. Antoni Cerdà i de Lloscos...»: «Al bisbe Cerdà li agradava que a Roma i a fora Roma li diguessin el cardenal de Lleida.»

²¹⁶ Cardella avisa que Antoni Cerdà era denominat, de forma incorrecta, *Card. Verdense*, sembla que a causa d'una errada de lectura. CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali...*, p. 108.

esporàdica, pot presentar la forma «cardenal de Lleida» o «senyor de Lleida».²¹⁷ Fins i tot els paers, en certa ocasió, escriuen a Antoni Cerdà i s'hi refereixen com a «cardenal d'aquesta Ciutat», obviant el seu títol episcopal.²¹⁸

Això no obstant, l'atribució d'aquest sobrenom a l'estima envers la ciutat és una lectura més aviat romàntica de les fonts. L'origen de la forma *cardinalis Ilerdensis* s'ha de buscar en el fet que Antoni Cerdà era cardenal i bisbe de Lleida al mateix temps. De fet, abans del seu trasllat des de l'arquebisbat de Messina a la diòcesi lleidatana, era conegut com a *cardinalis Messanensis* —títol que tant Altisent com Viola consideren que va conservar després del seu trasllat, tot i que no hi ha cap evidència documental que ho demostrï—²¹⁹ perquè era titular d'aquesta arxidiòcesi siciliana. Alfons el Magnànim es refereix al «Reverendíssimo senyor lo Cardenal de Messina»; el mateix Antoni Cerdà també escriu, en qualitat de remitent d'una carta, *Antonius, tituli Sancti Grisogoni, Messanensis etc. presbiter cardinalis*.²²⁰ Però la referència més reveladora és la de Nicolau V, que es dirigeix al *venerabilem fratrem nostrum Antonium, tituli Sancti Grisogoni presbiterum cardinalem, tunc Messanensis, nunc vero Ilerdensis*.²²¹ És a dir, Antoni Cerdà va passar a ser conegut com a cardenal de Lleida després del seu trasllat a aquesta diòcesi.

La pràctica que els cardenals que també posseïssin un bisbat fossin denominats mitjançant el gentilici de la seva prelatura era molt corrent en el Col·legi Cardenalici del segle XV. Per exemple, Jean Le Jeune apareix denominat com a *cardinalis Morinensis* en virtut de la prelatura de la diòcesi de Thérouanne que ocupava des de 1436.²²² Un altre exemple és Guillaume d'Estouteville, que era mencionat com a *cardinali Andegavensis* en record del bisbat d'Angers, del qual havia estat titular entre 1439 i 1447.²²³ Un grup a part el constituïen els cardenals-bisbes, com puguin ser el *cardinalis*

²¹⁷ Per exemple, a ACL, AC_0050, f. 97r («cardenal de Lleida») o ACM, 2759, f. 74r («senyor de Lleida»).

²¹⁸ AML, Consells particulars, 366, f. 63v. Malgrat això, quan es refereixen a Antoni Cerdà en documentació externa —com pugui ser una carta—, sí que cuiden el tractament de l'ofici eclesiàstic, de manera que opten per la fórmula «Reverend cardenal bisbe d'aquesta ciutat». AML, Consells particulars, 366, f. 66v.

²¹⁹ ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida...*, p. 58; VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro. «Mons. Antoni Cerdà i de Lloscos...».

²²⁰ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf; i AHCB, 1B.X-18, f. 108v, respectivament. Altres exemples de l'ús d'aquest gentilici es poden trobar a ACA, Canc., Reg., 2655, f. 56r o a EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 72.

²²¹ ASV, Reg. Vat., 412, f. 223v.

²²² ACA, Canc., Reg., 2655, f. 121r; EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 196.

²²³ ACA, Canc., Reg., 2546, f. 103r; EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 87.

Portuensis o el *cardinalis Ostiensis*, que, en lloc de posseir un títol cardenalici en una de les esglésies de Roma, regien un dels bisbats que hi estaven vinculats —Albano, Frascati, Òstia, Palestrina i Porto—. Això no obstant —a excepció dels cardenals-bisbes—, la referència gentilícia no era la denominació oficial, que requeia sempre en el títol catedralici que se'ls havia assignat. Així doncs, en certa ocasió, Antoni Cerdà apareix referit com a *Reverendissimum in Xhristo patrem dominum Anthonium, tituli Sancti Grisogoni Sacrosancte Romane Ecclesie presbiterum cardinalem, Illerdensis vulgariter nuncupatum*.²²⁴ En altres paraules, la menció gentilícia era, més aviat, una forma popular o abreviada per esmentar un cardenal. El seu ús no implicava, doncs, una estima especial per a un territori en concret, sinó que responia al lloc en el qual residia la seva principal prebenda.

3.3. El cardenal Antoni Cerdà i Mallorca

Malgrat que havia abandonat l'illa en un moment indeterminat i que no va tornar-hi cap vegada essent cardenal, Antoni Cerdà no va trencar mai completament el vincle amb Mallorca. De fet, ja s'ha comentat com va ocupar-hi diverses prebendes, la més important de les quals fou la canongia a la Seu.²²⁵ A més, també comptava amb interessos de caràcter patrimonial en la seva terra natal. Els mallorquins, per la seva banda, eren conscients dels avantatges que suposava que un fill de la pàtria hagués accedit a la dignitat cardenalícia, ja que constituïa un nexa amb el poder pontifici. De fet, segons Reynés, el nomenament d'Antoni Cerdà com a canonge de Mallorca va respondre, precisament, *para que esta [Mallorca], y su Cabildo, Ecclesiástico, y secular, pudiesse gloriarse, no solo de tener un Hijo, que era su Cardenal protector en Roma, sino también, de tener un Cardenal Protector incorporado a su Cabildo*.²²⁶ Tot i això, no es té constància que el Capítol mallorquí demanés, en cap moment, la intercessió del purpurat davant el summe pontífex en favor dels interessos de la catedral.

En canvi, sí que el cardenal Antoni Cerdà va mitjançar a la Cúria Romana a favor dels jurats de la ciutat i del Regne de Mallorca, la principal institució municipal de l'illa. Aquests escrivien al cardenal en virtut de «la amor que la vostra senyoria porta a

²²⁴ ACA, Canc., Reg., 2551, f. 147r.

²²⁵ Sobre les prebendes, vegeu el punt 2 del capítol II i el capítol III.

²²⁶ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 64r.

la vostra pàtria».²²⁷ Tot i això, els jurats també podien recórrer a altres persones. Per exemple, el 4 de maig de 1456 trameteren una sèrie d'instruccions a Vicenç Roig —castlà del castell de Bellver—, que es trobava a la cort reial de Nàpols, perquè es traslladés també a Roma per «obtenir del papa e del senyor Rey certes provisions».²²⁸ Per la seva banda, el 1459 —poc abans de la mort del cardenal Cerdà— el prevere Antoni Gual es posà a disposició dels jurats per «treballar per aquesta Universitat en tot sò e quant necessari sie e hage master en cort romana». Els jurats reberen de bon grat aquell oferiment i li encarregaren que negociés la reducció de l'almoïna sobre la qual Miquel Begur ja tractava a Roma.²²⁹

Va ser, precisament, gràcies a la intercessió d'Antoni Cerdà que es va erigir l'Hospital General. Els jurats de la ciutat i del Regne de Mallorca i el Gran i General Consell varen sol·licitar al rei Alfons el Magnànim que autoritzés la fusió de la multiplicitat de petits centres hospitalaris de la ciutat de Mallorca, de la mateixa manera que s'havia dut a terme el 1401 a Barcelona amb la fundació de l'Hospital de la Santa Creu.²³⁰ Mitjançant el Privilegi de Torre Octavi de 29 de maig de 1456, el monarca accedí a la petició dels jurats: s'erigiria un únic hospital general que obtindria tots els drets, prerrogatives, privilegis, béns i rendes que posseís cadascuna de les institucions que s'hi integressin. Per poder completar la fundació de l'Hospital General de Mallorca, els jurats volgueren comptar també amb l'autorització pontifícia. Per aquest motiu, el mateix mes de maig de 1456 varen remetre Vicenç Roig a la cort napolitana i a la Cúria Romana. La institució municipal va entregar-li unes instruccions clares i detallades sobre com actuar a la ciutat del Tíber. Així doncs, Vicenç Roig s'havia de presentar davant el papa Calixt III, el cardenal Antoni Cerdà i Joan Copons —tots tres residents a Roma— i entregar-los unes cartes redactades pels jurats. Tot seguit, Roig havia d'explicar la mala situació dels hospitals de la ciutat de Mallorca i defensar els profits

²²⁷ ARM, AH, Lletres missives, 676, f. 135r-v. Esmentat a MAS I FORNERS, Antoni. «El discurs identitari i polític en la correspondència dels jurats del regne de Mallorca en la segona meitat del segle XV», *eHumanista/IVITRA*, 7 (2015), p. 272.

²²⁸ ARM, AH, EU, 10, f. 207r.

²²⁹ ARM, AH, Lletres missives, 679, f. 130v.

²³⁰ DEYÀ BAUZÀ, Miquel. «L'assistència social a Mallorca durant l'Antic Règim», a PASCUAL BENNÀSAR, Aina (coord.). *De la beneficència a l'estat del benestar. Història dels serveis socials a Mallorca (s. XVI-XX)*. Consell de Mallorca, Barcelona, 2011, p. 15. Els motius que els jurats esgrimiren per justificar aquella fusió foren que les rendes dels hospitals eren insuficients per a la correcta atenció dels malalts, i acusaren de mala gestió els administradors dels centres. RODRÍGUEZ TEJERINA, José María. «La medicina medieval en Mallorca», a MASCARÓ PASARIUS, Josep (coord.). *Historia de Mallorca. Tomo VIII*. Vicente Colom Rosselló, Palma, 1978, pp. 296-301.

que se n'obtindrien de la fusió en un únic gran centre. Aleshores hauria de sol·licitar una sèrie de gràcies —obtenció de rendes, concessió d'indulgències— i la designació del prior de la Cartoixa i del guardià del convent de Santa Maria dels Àngels o de Jesús, extramurs de la ciutat de Mallorca, com a executors de la butlla.²³¹

El papa Calixt III va autoritzar la fusió dels diferents hospitals de la ciutat de Mallorca mitjançant la butlla de 3 de juny de 1458.²³² El pontífex accedeix a la petició realitzada per Alfons el Magnànim i pels jurats de Mallorca, així com pel cardenal Antoni Cerdà, que intercedí a favor d'aquesta. No hi ha cap dubte de la implicació del purpurat en la concessió de la butlla de Calixt III. De fet, el mateix papa ho esmenta en la seva lletra pontifícia en indicar que l'atorgament d'aquesta va ser possible *pro parte tam dilecti filii nostri Antonii, Sancti Grisogoni presbyteri cardinalis, qui de dicta civitate oriundus existit, et ut nobis exposuit opus ipsum fieri, et adimpleri summe desiderat*.²³³ És a dir, Antoni Cerdà va intercedir davant el papa a favor de la concessió de les mercès que li demanaven els jurats. Com s'indica en la butlla, el cardenal explicà al papa tots els esforços que les institucions mallorquines havien dut a terme per erigir l'Hospital General. Els mateixos jurats varen ser conscients de la importància que el purpurat havia tingut en l'obtenció de la butlla papal, i el 21 d'agost de 1458, una vegada rebut el document apostòlic —que havia estat tramès per Antoni Cerdà juntament amb una lletra redactada per ell mateix—, li enviaren una carta d'agraïment.²³⁴

D'acord amb la petició dels jurats, Calixt III va nomenar delegats apostòlics i conservadors de la institució el prior de la Cartoixa de Valldemossa i el guardià del convent de Santa Maria dels Àngels, el pare Bartomeu Catany.²³⁵ Això no obstant, una

²³¹ ARM, AH, Lletres missives, 679, ff. 49r-v. Així mateix, aprofitant la seva estada a Roma, Vicenç Roig també havia d'intentar aconseguir altres provisions: en primer lloc, la confirmació del privilegi segons el qual determinades prebendes no podrien ser concedides a estrangers o forasters del Regne de Mallorca; en segon lloc, la destinació del quart de les parròquies a becar clergues estudiants pobres, qüestionà sobre la qual «ja és stat scrit al para sant e al dit cardenal per los dits honrats jurats».

²³² ASV, Reg. Vat., 453, ff. 30r-32v; AGCIM, III-336/4, sf. Sobre el moment fundacional de l'Hospital General, vegeu CAMPANER FUERTES, Álvaro. *Cronicón Mayoricense*. Sa Nostra, Palma, 2007, p. 173; CASSANYES ROIG, Albert. «Los primeros cincuenta años del Hospital General de Mallorca: desde la fundación hasta la promulgación de las Ordenaciones (1456-1514)», *En la España Medieval* (en premsa).

²³³ AGCIM, III-336/4, sf; XAMENA FIOL, Pere; RIERA MONTSERRAT, Francesc. *Història de l'Església a Mallorca*. Editorial Moll, Palma, 1986, p. 140.

²³⁴ ARM, AH, Lletres missives, 679, f. 117r-v.

²³⁵ El mateix Bartomeu Catany va fundar el 1441 el convent de Santa Maria dels Àngels, que va ser la primera casa dels franciscans de l'Observança a Mallorca. Vegeu BARCELÓ CRESPI, Maria; ROSSELLÓ BORDOY, Guillem. *La ciudad de Mallorca. La vida cotidiana en una ciudad mediterránea medieval*.

ressenya històrica de l'Hospital General de Mallorca de la segona meitat del segle XVIII afirma que els primers jutges i delegats apostòlics de l'Hospital General varen ser el cardenal Antoni Cerdà —*mallorquí de la orden de la Santíssima Trinidad*—, el vicari general de Mallorca i el pare Bartomeu Catany; només després de la mort d'aquests la tasca conservadora passaria al prior de la Cartoixa i al guardià del convent de Jesús.²³⁶ No hi ha cap dubte de l'errada que es comet en aquesta font, ja que la butlla de Calixt III només esmenta el cardenal Antoni Cerdà en referir-se a la seva intercessió, i en cap cas el designa delegat o conservador.

Les gestions d'Antoni Cerdà a favor de l'Hospital General de Mallorca no acabaren ni en el moment de l'establiment d'aquest el 1458 ni en la mort de Calixt III el mateix any. Al contrari, el cardenal mallorquí també va intercedir davant el papa Pius II perquè afavorís la instauració de la Confraria de l'Anunciació, amb seu a l'església de l'Hospital General.²³⁷ El papa va accedir a la fundació de la confraria en atenció a les suplicacions tant dels jurats com del cardenal Cerdà, de manera que el 8 de novembre de 1458 expedí la butlla corresponent.²³⁸ Com en el cas de la butlla de fundació de l'Hospital General, no hi ha cap dubte de l'important rol que Antoni Cerdà va tenir en la institució de la confraria vinculada. El mateix papa Pius II reconeix que l'expedició de la butlla es degué *pro parte tam dilecti filii nostri Antonii, tituli Sancti Grisogoni presbiteri cardinalis*, tot i que sense menystenir tampoc la petició dels jurats de Mallorca. En tot cas, el cardenal Cerdà sempre va donar suport a l'indicada confraria.

Leonard Muntaner, Palma, 2006, p. 125. Sobre el pare Catany, vegeu la clàssica biografia de FURIÓ SASTRE, Antoni. *Vida del bendito padre fray Bartolomé Catany*. Imprenta a cargo de D. Juan Guasp, Palma, 1851, així com la més recent MORRO VENY, Guillem. *Bartomeu Catany. Un teòleg al servei del compromís i la concòrdia*. Ajuntament de Palma, Palma, 2008.

²³⁶ AGCIM, VII-53/99, f. 2v. Pel que fa a la datació del document, es pot calcular que la seva redacció tingué lloc entre el 1761 i el 1767. En primer lloc, la ressenya històrica esmenta una carta de Carles III datada el 29 d'octubre de 1761, de manera que ha de ser posterior a aquesta. En segon lloc, també menciona que l'Hospital General de Mallorca compta amb set llits que són mantinguts per la Congregació de l'Esperit Sant. Aquesta agrupació va ser suprimida arran de l'expulsió dels jesuïtes el 1767. CASSANYES ROIG, Albert. «El col·legi de Montis-ion després de l'expulsió dels jesuïtes (1767-1772)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 68 (2012), p. 191; CASSANYES ROIG, Albert. «La fundació de la congregació de l'Esperit Sant i la seva tasca de beneficència a l'Hospital General de Mallorca (1598-1605)», *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 23 (2013), pp. 125-136.

²³⁷ La butlla de Calixt III havia previst la construcció d'una església annexa a l'Hospital General, dedicada a l'Anunciació de Maria, titular de la nova institució. El temple, a més, havia de comptar amb un campanar i un cementeri.

²³⁸ ASV, Reg. Vat., 469, ff. 118r-119v; AGCIM, III-336/5, sf. El document de la segona meitat del segle XVIII anteriorment esmentat indica que la butlla va ser atorgada el 4 de novembre de 1458. AGCIM, VII-53/99, f. 3v.

Així, en una carta remesa el 10 de juliol de 1459, els jurats mostren la seva satisfacció perquè el purpurat «s'és volgut fer confrare de la confraria del dit Hospital». A més, Cerdà també realitzà diverses almoines a favor de l'Hospital General, potser per participar de la indulgència concedida pel papa.²³⁹

Amb anterioritat a la fundació de l'Hospital General de Mallorca, els jurats també demanaren a Antoni Cerdà que intercedís perquè el papa autoritzés l'establiment d'una comunitat de preveres a Lluc. Aquesta fundació havia estat possible gràcies a la intervenció del cavaller Tomàs Thomàs —que adquirí l'alqueria de Lluc per dotar el nou col·legi presbiteral— i del rector d'Escora, mossèn Bernat Duran —que encapçalà la comunitat—. ²⁴⁰ El 8 de juny de 1456 els jurats varen sol·licitar al cardenal Cerdà que intercedís davant el papa per aconseguir la confirmació del nou priorat constituït a Santa Maria de Lluc, que ja havia estat autoritzat pel bisbe. Segons els jurats, es tractava d'un *negotio tam honesto et pietatem pleno*, de manera que consideraven que la seva ratificació seria positiva per a Mallorca.²⁴¹ Calixt III va aprovar la fundació del Col·legi de Lluc mitjançant una butlla expedida el 24 de juliol de 1456, tot i que no hi ha evidències de si, de la mateixa manera que l'Hospital General de Mallorca, Antoni Cerdà va intercedir davant el pontífex.

Una tradició també situa Antoni Cerdà a l'origen de l'arribada a Mallorca d'una còpia de la Santa Faç, això és una representació del rostre de Jesús.²⁴² D'acord amb la creença, un cardenal mallorquí que residia a Roma va encarregar a un pintor local que realitzés una còpia de la Santa Faç que, des del 1297, es custodia a la basílica de Sant Pere del Vaticà.²⁴³ Malgrat les qualitats artístiques i els esforços del pintor, aquest no va ser capaç de dur a terme aquella comanda, ja que no aconseguia que la reproducció li

²³⁹ ARM, AH, Lletres missives, 679, f. 135r-v.

²⁴⁰ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*, p. 86.

²⁴¹ ARM, AH, Lletres missives, 679, f. 51r.

²⁴² Es tracta d'una tela pintada que presenta el rostre de Jesús, amb un marcat caràcter oriental. Al seu voltant s'hi situen quatre angelets, ubicats en els angles del llenç: els dos serafins de la part superior sostenen encensers o làmpades, mentre els dos de la part inferior subjecten ciris encesos. Una bordura amb motius vegetals rodeja tot el conjunt. La tela es troba enquadrada en un marc de plata daurada que pot ser datat entre finals del segle XVII i principis del XVIII. BORDOY BORDOY, María José. *Arran de la Porta Pintada. Poder i prestigi femení al monestir de Santa Margalida (Ciutat de Mallorca, segles XIII-XVI)*. Leonard Muntaner, Palma, 2009, p. 199; QUIROGA CONRADO, María Magdalena de. *Santa Margalida de Palma, de monasterio agustino a hospital militar. Siglos XIII-XX*. Ministerio de Defensa, Madrid, 2014, p. 250.

²⁴³ Binimelis es limita a indicar que la persona que va enviar la Santa Faç era, simplement, un (...) *cierto devoto de la Pasión de Nuestro Salvador* (...). BINIMELIS I GARCIA, Joan. *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes. Tomo tercero*. Imprenta de José Tous, Palma, 1927, p. 319.

quedés igual que l'original. L'artista, aleshores, va fer una pausa²⁴⁴ i, quan va voler tornar a la tasca, va descobrir que la imatge de la Santa Faç havia estat copiada, exactament igual que la relíquia original, en el llenç. Així doncs, va deduir que una intervenció miraculosa havia permès complir la comesa amb èxit. El cardenal, aleshores, hauria remès la imatge a la seva illa natal.

La narració no especifica qui va ser el cardenal mallorquí que va encarregar i enviar a Mallorca la pintura de la Santa Faç. Per norma general, els dos candidats a artífexs d'aquesta mercè han estat els cardenals Antoni Cerdà i Jaume Pou i Berard (1495/1497-1563), de manera que els autors que han participat en aquest debat han tendit a prendre posició per un dels dos. Un dels primers autors que va especificar el nom del cardenal va ser Joan Dameto (1554-1633). En la seva *Historia General del Reyno Baleárico*, Dameto afirma que *esta santísima reliquia ha sido enviada de Roma á este santo convento por el ilustrísimo y doctísimo cardenal Jacobo Puteo, ó como acá decimos Pou, originario de esta ciudad.*²⁴⁵

Això no obstant, ja en el segle XVIII, el paborde Guillem Terrassa (1709-1778) va esmenar els diferents errors que havia detectat en la *Història de Mallorca* de Binimelis i Dameto. Entre altres qüestions, el paborde Terrassa va indicar que el cardenal que havia enviat la Santa Faç a Mallorca fou Antoni Cerdà. Segons aquest autor, la pintura va ser remesa a l'illa en un paquet l'única indicació del qual era *A Santa Margarita de Mallorca*. Tant el monestir de Santa Margalida de la ciutat de Mallorca com la vila de Santa Margalida reclamaren el llenç, ja que ambdues parts es consideraven destinatàries de la tramesa. El bisbe de Mallorca va enviar una carta a Roma en la qual demanava al cardenal que especificués a qui havia expedit la Santa Faç. La lletra, però, no va tenir cap resposta, perquè el purpurat va morir abans de poder contestar la missiva. Davant aquest fet, el prelat va decidir concedir la tela a les monges de Santa Margalida,²⁴⁶ perquè *si se entregaba á la Villa de Santa Margarita, havia de*

²⁴⁴ En aquest punt, les versions difereixen: Bover indica que l'artista se'n va anar i va deixar el llenç damunt la relíquia (BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense...*, pp. 152-153); Rodríguez Tejerina assenyala que el pintor va començar a resar, però que es va quedar adormit (RODRÍGUEZ TEJERINA, José María. «Orígenes del Hospital Militar de Palma de Mallorca», *Medicina Balear*, 9/2 (1994), p. 88).

²⁴⁵ DAMETO COTONER, Joan. *Historia General del Reyno Baleárico*. Casa de Gabriel Guasp, Palma, 1632, p. 327.

²⁴⁶ Les monges de Santa Margalida custodiaren la Santa Faç fins a l'exclaustració a causa de la desamortització de Mendizábal. El 1837 la comunitat va ser traslladada al monestir de la Concepció, on, actualment, es conserva la pintura, que sols és exposada a la pública veneració del Diumenge del Ram. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Noticias histórico-topográficas de la isla de Mallorca. Estadística*

quedar tan preciosa reliquia en un rincón de esta Ysla. Malauradament, Guillem Terrassa no aporta el nom ni del cardenal ni del bisbe que s'implicaren en aquell cas, tot i que la seva aposta per Antoni Cerdà resta fora de tot dubte.

La visió del paborde Terrassa és coneguda gràcies a la crítica que en realitzà Francesc Tallades (1746-1818) en un tractat sobre la Santa Faç redactat el 1802. En aquest opuscle, Tallades presenta les dues possibilitats respecte a la identitat del cardenal que hauria enviat la relíquia a Mallorca, tot i que pren partit per Jaume Pou. Tallades ho justifica en el fet que aquest purpurat tenia una germana que havia professat en el monestir de Santa Margalida, sor Maria Pou. Així doncs, el cardenal hauria remès a aquesta la pintura de la Vera Icona. A més, segons Tallades, sor Maria Pou va instaurar una festa dedicada a la Santa Faç, celebració que tenia lloc anualment el dia 8 de setembre.²⁴⁷ A més de defensar la seva posició mitjançant apel·lacions a l'obra de Dameto, Tallades també rebutja el sentit favorable a Antoni Cerdà que havia presentat el paborde Terrassa. Així, indica que aquest *no alega Autor alguno sobre que la apoye; ni otro fundamento, más que uno y es falso notoriamente: pues dice que el dicho Cerdá fue Mallorquín y no lo fue Pou.* A diferència del paborde Terrassa, Tallades no dubta en cap moment de l'origen mallorquí de Jaume Pou. Per tant, considera que, en absència d'una evidència documental, s'ha de donar major credibilitat a la versió que afirma que el cardenal Pou va ser qui remeté la Santa Faç. Aquesta és la que defensà Joan Binimelis, l'historiador més antic del Regne de Mallorca, que va viure durant el segle XVI —era, per tant, *vecino á aquellos tiempos*— i que coneixia a la perfecció els diferents arxius de l'illa.²⁴⁸

Bover de Rosselló (1810-1865) és, probablement, l'erudit que més es va involucrar en la controvèrsia, sempre prenent partit a favor del cardenal Pou. Així,

general de ella y períodos memorables de su historia. Imprenta de D. Felipe Guasp y Barberi, impresor real, Palma, 1864, p. 106, nota 1; VALERO I MARTÍ, Gaspar; BUENO BAUZÀ, Jaume A.; FONT VALLS, Bartomeu. *Les festes de Palma. Història, tradició i vigència.* Lleonard Muntaner, Editor, Palma, 2010, pp. 94-97.

²⁴⁷ Joan Binimelis afirmà el 1595 que hi havia instaurades tres festes durant les quals la Santa Faç era exposada a pública veneració: el dia del Ram, el Dimecres Sant i el dia de la Nativitat de Maria, això és el 8 de setembre. BINIMELIS I GARCIA, Joan. *Nueva historia de la isla...*, p. 319. Notícia recollida per BORDOY BORDOY, María José. *Arran de la Porta Pintada...*, p. 200.

²⁴⁸ TALLADES I VENRELL, Francesc. *Curioso Tratado Histórico-Panegírico de la Santa Faz del real Convento de Santa Margarita de esta Ciudad de Palma.* Copiat íntegrament a BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea historica majorisense o Coleccion de noticias y documentos relativos á la historia de Mallorca. Tomo XV.* 1846, BBM, n. 563, 70-V/VI, ff. 154v-157r. El tractat sencer es troba entre els folis 142r-184r.

afirma que aquest havia encarregat la pintura de la Santa Faç per a un ús privat, però, en assabentar-se del miracle a través del qual havia estat reproduïda, va decidir enviar-la a la seva germana, sor Maria Pou.²⁴⁹ Per altra banda, Bover també registra la notícia del plet entre les monges del monestir de Santa Margalida i la vila homònima que ja havia estat narrada pel paborde Terrassa. Això no obstant, denomina els protagonistes del fet, de manera que el cardenal és anomenat Jaume Pou i el bisbe Diego de Arnedo —titular de la diòcesi de Mallorca entre 1561 i 1572—. En altres paraules, recull la tradició del procés judicial però l'altera de forma substancial per atribuir les accions a aquelles persones que, segons Bover, hi havien estat involucrades.

Més tardanament, Diego Zaforteza y Musoles (1884-1962) va recuperar la controvèrsia en el seu monogràfic sobre el monestir de la Concepció. En aquesta obra presenta les dues possibilitats fins ara exposades, però no explicita la versió per la qual es decanta. Així, indica que hi ha arguments a favor del cardenal Jaume Pou, concretament la institució de la festa de la Santa Faç per part de sor Maria Pou. Això no obstant, també recupera el suposat plet mencionat pel paborde Terrassa i modificat per Bover com a raó per prendre partit pel cardenal Antoni Cerdà, atenent que Jaume Pou no tindria cap motiu per enviar la relíquia al poble de Santa Margalida.²⁵⁰

Ara bé, aquest mateix argument es podria girar en contra de Cerdà, que tampoc tindria, *a priori*, cap justificació per remetre la Santa Faç al monestir de Santa Margalida de la ciutat de Mallorca. Rodríguez Tejerina ho esmena amb la coincidència entre la santa titular del monestir de les monges agustines i la que dona nom a la vila originària d'Antoni Cerdà. Tot i això, aquest autor no es posiciona, i també indica la possibilitat que Jaume Pou tingués una germana professa en el monestir ciutadà, anomenada Úrsula.²⁵¹ Una monja de Santa Margalida que respon al nom d'Úrsula ja fou mencionada per l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, tot i que aquest la fa germana d'Antoni Cerdà. Per tant, l'arxiduc pren partit per la versió que defensa que va ser el purpurat de Santa Margalida qui va enviar la Santa Faç a la seva germana.²⁵² Aquesta mateixa Úrsula Cerdà és esmentada per María José Bordoy, que també recupera la

²⁴⁹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense...*, pp. 152-154.

²⁵⁰ ZAFORTEZA Y MUSOLES, Diego. *Del puig de Pollensa al puig del Sitjar. Historia del monasterio de la Purísima Concepción olim del Puig de Pollensa de Religiosas Agustinas, de Palma de Mallorca*. Imprenta Mossén Alcover, Palma, 1945, pp. 457-461.

²⁵¹ RODRÍGUEZ TEJERINA, José María. «Orígenes del Hospital Militar...», p. 88.

²⁵² LLUÍS SALVADOR, ARXIDUC D'ÀUSTRIA. *La ciudad de Palma*. Ajuntament de Palma, Palma, 1984, p. 201.

figura de sor Maria Pou, oblidada per Rodríguez Tejerina.²⁵³ El panorama es complica amb l'afirmació del frare agustinià Vicente Menéndez que la pintura va ser enviada per un cardenal mallorquí que tenia dues germanes en el monestir.²⁵⁴

La darrera aportació, i sembla que de caràcter definitiu, la realitza Quiroga. Aquesta autora va poder accedir a una declaració, redactada el 1588, en la qual es fa memòria de l'arribada de la Santa Faç al monestir de Santa Margalida. Segons aquesta, la pintura havia estat enviada pel cardenal Joan Margarit. El motiu de la remesa s'ha de cercar en el fet que aquest tenia dues parentes llunyanes —filles de Constança Margarit, filla de Bernat Margarit, cosí de Joan Margarit i Pau— que havien professat a la casa de les agustines mallorquines: sor Antònia Bertran i sor Llúcia Bertran. D'acord amb aquest fet, Quiroga dedueix que la relíquia hauria estat tramesa entre els anys 1470 —data de la professió de les dues germanes— i 1488 —moment de la mort de sor Llúcia Bertran—. ²⁵⁵ L'enviament de la relíquia podria haver estat motivat per l'estima què Joan Margarit sentia envers les seves parentes. Però tampoc no es poden oblidar les seves bones relacions amb l'illa de Mallorca, tant per la seva tasca com a conseller dels reis Alfons el Magnànim i Joan II, com pel seu contacte amb els humanistes mallorquins, entre els quals el jurista Bartomeu de Verí.²⁵⁶ A aquests vincles també s'hi podria afegir el fort lligam que Joan Margarit havia establert amb el cardenal Cerdà.²⁵⁷

Malgrat el fort debat que s'havia entaulat entre els erudits de Mallorca, a escala popular es va tendir a considerar que el cardenal que havia remès la Santa Faç fou

²⁵³ BORDOY BORDOY, María José. *Arran de la Porta Pintada...*, pp. 199-200. En la relació de monges de Santa Margalida que presenta aquesta autora (pp. 223-231) no n'hi apareix cap amb el llinatge Cerdà o Pou.

²⁵⁴ MENÉNDEZ, Vicente. *Biografía de Sor Catalina Maura. Hechos y episodios principales de su vida*. Palma, 1978, p. 142. Citat —erròniament com a «P. Méndez»— per QUIROGA CONRADO, María Magdalena de. *Santa Margalida de Palma...*, pp. 250-252 i nota 47.

²⁵⁵ El marge cronològic, però, s'ha de reduir fins al 1484, any de la mort de Joan Margarit. Per altra banda, aquest va ser elevat al cardenat el 15 de novembre de 1483. D'acord amb el document citat per QUIROGA CONRADO, María Magdalena de. *Santa Margalida de Palma...*, pp. 252-254: «(...) en lo present monastir [de Santa Margalida] çà trobauen dos germanes quis deyan Margalidas les quals tenian un germa cardinal quis deya margarit· y com ditas germanes demanassen al dit cardinal germa llur algunas reliquias (...).» És a dir, l'episodi de l'enviament de la Santa Faç hauria tingut lloc en el darrer any de vida de Margarit, quan va ser cardenal. En tot cas, les imprecisions del document —que fou redactat el 1588, això és més de cent anys després dels fets que narra— i el seu caràcter purament memorístic podrien haver provocat que es donés el tractament de purpurat a Margarit quan, realment, el gironí només residia a Roma. La no-possessió del cardenat, però, no hauria estat un impediment per poder accedir a la relíquia o a una còpia d'aquesta: és sabut que, durant el jubileu de 1450, abundaren a Roma pintors que reproduïren en Sant Sudari. PASTOR, Ludwig von. *Storia dei papi...*, p. 455.

²⁵⁶ QUIROGA CONRADO, María Magdalena de. *Santa Margalida de Palma...*, pp. 254-255.

²⁵⁷ Vegeu l'apartat 1.3 del capítol VI.

Antoni Cerdà. Una prova d'aquesta convicció es pot trobar en la festa celebrada en el monestir de Santa Margalida en motiu de la translació del Sant Crist del Noguier. L'edifici va ser decorat per a l'ocasió, i, a banda i banda de la porta principal de l'església, s'hi col·locaren dos retrats dels cardenals Antoni Cerdà i Antoni Despuig. Davall aquestes representacions pictòriques s'hi posà la dècima següent:

*En este aplauso y contento
a Mallorca universales
entran los dos Cardenales
en honor de este convento
de cada uno muy atento
favores aquí verás
de Cerdá la Santa Faz
y de Despuig la Yndulgencia
aquí dan sus Eminencias
medios de gracias y de pás (sic).*

L'autor de la composició, per tant, atribueix a Antoni Cerdà l'enviament de la relíquia. Això no obstant, aquest poema va ser transcrit per Bover en les seves miscel·lànies. L'erudit redactà una nota a peu de pàgina, amb crida en el vers *de Cerdà la Santa Faz*, en la qual indica que l'autor de la dècima *estaría muy mal enterado de la Ystoria de la Ymagen de la Santa Faz pues padeció grande equivocación al decir que la regaló Cerdá*, ja que, com s'ha comentat, Bover es posicionava a favor de la versió del cardenal Pou.²⁵⁸

Una altra demostració de la convicció popular que va ser Antoni Cerdà qui remeté la pintura és el testimoni donat per Carme Riera en una obra de no-ficció. Aquesta autora, que recull els seus records d'infantesa, es fa ressò de la història de la Santa Faç. Indica, en tot moment, que la relíquia va ser enviada pel cardenal Cerdà al seu poble, Santa Margalida, però que, per equivocació, la tramesa arribà al monestir del mateix nom. Malgrat la reclamació presentada per la vila, les monges es negaren a retornar la Vera Icona, que restà en la casa agustina.²⁵⁹ Així, es pot apreciar com la notícia del plet esmentada pel paborde Terrassa havia traspasat als grups populars de la

²⁵⁸ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Micelanea Erudita Maioricense que contiene varios y curiosos papeles manuscritos recojidos algunos y compuestos los demás. Tomo III. 1826-1827*, AMP, Manuscrits, Llabrés, 72, f. 238r-v.

²⁵⁹ RIERA GUILERA, Carme. *Temps d'innocència*. Edicions 62, Barcelona, 2013, pp. 168-169.

societat mallorquina, que no dubtava en agrair al cardenal Cerdà l'enviament de la representació del rostre de Jesús.

4. LES FAMÍLIES D'ANTONI CERDÀ

L'entrada a l'orde eclesiàstic no suposava el trencament dels vincles amb la família sanguínia; molts de religiosos mantenien els lligams amb els seus parents i, fins i tot, els afavorien amb beneficis i altres prebendes quan era possible. Ja s'ha comentat com el cas d'Antoni Cerdà resulta paradigmàtic en aquest aspecte, ja que el seu nebot Gabriel Cerdà va ser proveït de canongies i altres sinecures gràcies al suport del seu oncle. A part del nebot, tota la branca familiar d'Antoni Cerdà es va veure afavorida pel cardenal mitjançant un complex sistema que en permeté la promoció social.²⁶⁰

Els religiosos, però, no sols comptaven amb aquesta família natural, sinó que, a més, tenien també una altra família integrada pels seus col·laboradors. Aquestes segones famílies eren especialment destacades en l'alta jerarquia eclesiàstica, i eren molt notables les que posseïen papes i cardenals. Això no obstant, altres càrrecs religiosos també podien comptar amb altres famílies més discretes, però que responien a una mateixa idea. També entraven dins aquesta mateixa concepció familiar —tot i que amb algunes diferències importants a les famílies dels càrrecs seculars— els monestirs, en els quals els abats o superiors exercien el rol de pare.²⁶¹ Pel que fa a aquestes altres famílies no-sanguínies, Antoni Cerdà era membre de la família pontifícia, al mateix temps que també encapçalava la seva pròpia família com a cardenal. Així mateix, no es pot descartar que es formés una espècie de família episcopal a Lleida, tot i que l'absentisme del prelat en dificultaria la cohesió.

4.1. La família pontifícia

S'entén per família pontifícia el conjunt d'oficials eclesiàstics i laics que es trobaven al servei del papa, tant de forma efectiva com honorífica.²⁶² El pontífex encapçalava la

²⁶⁰ Aquest aspecte ja ha estat tractat en el capítol I de la present tesi doctoral.

²⁶¹ STÖBER, Karen. «L'altra família. La família monàstica a l'Edat Mitjana», a *Família a la baixa edat mitjana (s. XIII-XV)*. Ajuntament d'Hostalric, Hostalric, 2013, pp. 39-48.

²⁶² JUGIE, Pierre. «Famille pontificale (Moyen Âge)», a LEVILLAIN, Philippe (dir.). *Dictionnaire historique de la Papauté*. Fayard, París, 1994, pp. 667-668. Sobre els oficis de la casa papal, vegeu VISCEGLIA, Maria Antonietta. «Denominare e classificare. Famiglia e familiari del papa nella lunga durata dell'Età Moderna», a JAMME, Armand; PONCET, Olivier (dirs.). *Offices et Papauté (XIVe-XVIIe siècle)*. Charges, hommes, destins. École Française de Rome, Roma, 2005, pp. 159-195, sobretot pp. 167-172.

família, ja que exercia la potestat de *pater familias* de la casa apostòlica. Com que una gran família constituïa un element de prestigi, el nombre de familiars pontificis es va anar incrementant de forma progressiva durant els anys centrals del segle XV. Així doncs, Eugeni IV sols comptava amb cent trenta familiars, mentre Pius II els va augmentar fins als dos-cents trenta.²⁶³

La família pontifícia podia incloure alguns purpurats escollits, mentre d'altres no en formaven part. Per altra banda, entre els mateixos cardenals que componien la família papal hi havia diferència de rang, ja que els que residien en el Palau Apostòlic configuraven el cercle més restringit dels purpurats propers al papa. Aquests darrers, denominats «cardenals palatins», vivien a expenses de les finances pontificies. El cert és que els membres de la família papal percebien els seus ingressos de la Cambra Apostòlica.²⁶⁴ A més, la major part d'aquests familiars tenia també el privilegi de poder menjar a la mateixa taula que el pontífex.

Com s'ha indicat, els integrants de la família pontifícia tenien la tasca principal de servir el papa en les seves necessitats. Per tant, la família papal no s'ha de confondre amb la Cúria Romana, que tenia la funció de servir l'Església com a institució. Es tracta, doncs, de dos nivells diferents, tot i que l'habitual coincidència entre familiars i curials provoca nombroses confusions, fins i tot en la mateixa documentació. En tot cas, no tots els oficials de la Cúria Romana eren membres de la família pontifícia, de la mateixa manera que no tots els familiars exercien càrrecs curials.²⁶⁵

La família papal es dissolia en el moment de la defunció del pontífex. L'òbit del papa suposava habitualment que la seva família quedés en una situació de vulnerabilitat i a mercè de les faccions rivals. Un dels casos més exemplars en aquest sentit va ser el de la família pontifícia de Calixt III. El 6 d'agost de 1458, el primer papa Borja va morir. Com era habitual, els tumults es varen apoderar de Roma. Aquests varen ser especialment forts amb els col·laboradors del papa difunt. La causa de la gran animadversió dels romans contra aquests es devia a una qüestió territorial: des de feia algun temps hi havia un cert increment de clergues originaris de la Corona d'Aragó a la cort pontifícia. Molts dels eclesiàstics italians de la Cúria Romana eren refractaris a la

²⁶³ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, pp. 40-41. Eugeni IV va dur a terme una reforma de la seva família pontifícia. Vegeu ASV, AA., Arm. I-XVIII, n. 841, ff. 38r-40r.

²⁶⁴ JUGIE, Pierre. «Famille pontificale...», pp. 667-668.

²⁶⁵ LAURIOUX, Bruno. «De Jean de Bockenheim à Bartolomeo Scappi. Cuisiner pour le pape entre le XVe et le XVIe siècle», a JAMME, Armand; PONCET, Olivier (dirs.). *Offices et Papauté (XIVe-XVIIe siècle). Charges, hommes, destins*. École Française de Rome, Roma, 2005, pp. 310-313.

presència d'estrangers.²⁶⁶ Un exemple d'aquest recel fou l'oposició del cardenal Ludovico Scarampi al nomenament de Joan Margarit com a clergue de la Cambra Apostòlica el 3 de gener de 1450, ja que considerava que hi havia una «infiltració aragonesa» en el Vaticà.²⁶⁷

Malgrat aquesta tibantor, el nombre d'estrangers a Roma —bona part dels quals procedien dels regnes hispans— va augmentar molt durant la primera meitat del segle XV, i el pontificat de Calixt III va marcar un punt àlgid en aquest període, ja que el nou papa es va envoltar d'uns tres-cents deu col·laboradors procedents dels diferents regnes de la Corona d'Aragó.²⁶⁸ De fet, Cosme de Medici arribà a parlar de «pesta catalana»,²⁶⁹ mentre Pastor assevera que la presència de catalans a Roma va ser tan forta que els alemanys i els francesos que servien a la Cúria Romana renunciaren als seus oficis; les vacants haurien estat cobertes per catalans²⁷⁰ i Gregorovius arriba a afirmar que el poble romà va adoptar alguns costums catalans o, fins i tot, l'accent.²⁷¹ Sigui com sigui, la denominada «*invasione catalana*» va ser exagerada per aquests autors. En realitat, els cardenals italians havien anat recuperant cada vegada més presència a la Cúria Romana, després de la «captivitat babilònica» de l'Església a Avinyó i dels turbulents anys del Cisma d'Occident. De fet, el 1450 els italians ocupaven bona part dels principals càrrecs de la Cúria Romana, mentre els estrangers sols posseïen els oficis subalterns.²⁷² També la majoria dels cardenals eren italians, tot i que la presència d'aquest col·lectiu no va ser clarament predominant fins al pontificat de Pius II.²⁷³

Això no obstant, la presència catalana no es va limitar a la Cúria Romana, sinó que també es va donar en el govern —el 1457, Galceran de Ribes, *miles Catalanus*, era senador de Roma—²⁷⁴ i a l'administració de la ciutat del Tíber. Conscients del poder que acumulaven els catalans, algunes famílies romanes varen optar per donar-los suport.

²⁶⁶ COMPANY I CLIMENT, Ximo. «Els Montcada i el primer papa Borja», a COMPANY I CLIMENT, Ximo (ed.). *Els Montcada i Alfons de Borja a la Seu Vella de Lleida*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1991, p. 33.

²⁶⁷ TATE, Robert Brian. *Joan Margarit i Pau, cardinal-bishop of Gerona. A biographical study*. Manchester University Press, Manchester, 1955, p. 13.

²⁶⁸ RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 3 (1927), pp. 193-330; COMPANY I CLIMENT, Ximo. «Els Montcada...», p. 35.

²⁶⁹ VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars (segle XV)*. Vicens Vives, Barcelona, 1956, pp. 138-139.

²⁷⁰ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 762.

²⁷¹ GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, p. 780.

²⁷² RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa...*, p. 202.

²⁷³ Aquest augment de la presència italiana es pot relacionar amb la centralitat que els afers peninsulars anaren prenent durant el pontificat de Pius II. THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 63-64.

²⁷⁴ BAV, Vat. lat., 12006, f. 20r; RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses...», p. 289.

Fou aquest el cas dels Colonna. A causa de les lluites entre els llinatges de Roma, el posicionament dels Colonna a favor dels catalans va provocar que, com a reacció, els Orsini manifestessin la seva oposició a Calixt III.²⁷⁵ Sigui com sigui, la forta presència d'estrangers a Roma pogué tenir un paper determinant en el conclave de 1458 —en el qual va ser elegit un papa italià, Pius II—: per oposar-se a la candidatura del cardenal francès Guillaume d'Estouteville, Enea Silvio Piccolomini va recordar que *Calisto ci può fare accorti nel suo pontificato di ciò: i catalani occuparono il tutto. Hai provato i catalani; hora brami provare i francesi; ma credimi che piuttosto che non pensi ti pentirai haverli sperimentati; vedrai il Collegio pieno di francesi.*²⁷⁶

L'abundant presència de catalans a Roma durant el pontificat de Calixt III també s'ha de vincular a la pràctica del nepotisme. Aquest fet, juntament amb l'animadversió que els estrangers causaven a Roma, es podria trobar a la base de la historiografia o «llegenda negra» —iniciada per Francesco Guicciardini— que ha acusat els dos papes de la família Borja —Calixt III i Alexandre VI— de practicar el nepotisme en el seu grau màxim.²⁷⁷ Això no obstant, Calixt III només va promoure dos nebots al cardenalat, això és una xifra que no se separa de la tendència seguida pels pontífexs durant tota l'Edat Mitjana.²⁷⁸ Aquests dos parents varen ser Roderic de Borja i Lluís Joan del Milà. La seva designació va tenir lloc en el consistori reunit el 17 de setembre de 1456, i va comptar amb el suport unànim dels purpurats presents.²⁷⁹ És molt probable que el

²⁷⁵ Les lluites entre famílies també tenien el seu ressò dins el Col·legi Cardenalici. Així, el cardenal Prospero Colonna va comptar amb el suport de Calixt III, mentre el cardenal Latino Orsini es va haver d'exiliar. GREGOROVIVS, Ferdinando. *Storia della città di Roma...*, p. 780.

²⁷⁶ BAV, Vat. lat., 12182, f. 33r.

²⁷⁷ Aquesta «llegenda negra» ha donat lloc a abundant bibliografia, ja que molts d'autors n'han seguit els postulats. Per exemple, GREGOROVIVS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, pp. 779-780: *Se Calisto avesse preveduto che nella storia ecclesiastica la sua cieca affezione per i nipoti avrebbe reso l'onorato nome di sua familia a simbolo di riprovazione, certo egli avrebbe confinato i figli delle sua quattro sorelle nelle più profonde prigioni di Spagna.* Sobre aquesta qüestió, vegeu ROO, Peter de. *Los Borjas de la leyenda ante la crítica histórica.* Academia Borja del Centro de Cultura Valenciana, València, 1952; DURAN I GRAU, Eulàlia. «La família Borja: historiografia, llegenda, tema literari», *Catalan Historical Review*, 1 (2008), pp. 211-222; ROIG MATOSES, Joan Emili. «Itàlia i la configuració de la llegenda negra borgiana», *SCRIPTA. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 5 (2015), pp. 207-228.

²⁷⁸ De fet, no va ser fins al pontificat de Sixt IV (1471-1484) que la tendència a promocionar parents al cardenalat fou una pràctica més habitual. Així, aquest papa promocionà sis parents al cardenalat, el triple que Calixt III. Una relació dels familiars dels pontífexs promoguts a la pròpia cardenalícia es pot trobar a THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 62-63. Vegeu, també, NOWAKOWSKA, Natalia. *Church, State and Dynasty...*, pp. 145-148.

²⁷⁹ NADAL CAÑELLAS, Joan. «La permanència de Rodrigo de Borja...», p. 185. La data del 17 de setembre és proporcionada per EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 12.

cardenal Antoni Cerdà participés en aquell consistori i que, per tant, votés favorablement a la concessió del *cappello* als dos nebots de Calixt III, tant per la seva amistat personal amb el papa com perquè la pràctica del nepotisme no era reprobable a escala moral.²⁸⁰

Ara bé, el nepotisme dels papes de la primera meitat del segle XV no es va manifestar tant en les promocions cardenalícies com en la designació dels seus parents en els diferents càrrecs administratius i militars de la Santa Seu. Aquesta pràctica era necessària, ja que, a través d'aquesta, el papa s'assegurava el control d'aquests sectors claus que li permetien l'exercici efectiu del poder pontifici. Com s'ha indicat poc abans, les principals famílies romanes —sobretot els Colonna i els Orsini— estaven enfrontades entre elles, de manera que no eren fiables per caucionar una gestió adequada de l'administració papal ni oferien cap garantia de lleialtat al pontífex.²⁸¹ Per altra banda, el nomenament de cardenals-nebots a determinats oficis de caràcter vitalici els atorgava un poder que perdurava, fins i tot, després de la mort de l'oncle-papa que els havia designat, malgrat les persecucions als familiars del pontífex en el moment de la defunció d'aquest.²⁸² Calixt III no va ser una excepció a aquesta pràctica —exercida ja per Martí V—²⁸³ d'escollir parents propis als diferents càrrecs pontificis. Així doncs, per exemple, els seus cardenals-nebots es varen veure beneficiats amb nomenaments complementaris: Roderic de Borja va ser designat vicecanceller apostòlic i legat a la Marca d'Ancona, mentre Lluís Joan del Milà també obtingué una legació a Bolonya.²⁸⁴ Pere Lluís de Borja —germà de Roderic—, per la seva banda, fou nomenat capità general de l'exèrcit pontifici i prefecte de la ciutat de Roma.²⁸⁵

Per tot plegat, quan Calixt III va morir el 6 d'agost de 1458, els avalots populars perseguiren els catalans, tant pel seu origen estranger com pels abusos i el comportament despòtic d'alguns d'aquests. Els col·laboradors del papa difunt varen haver de buscar protecció sota l'empara del seu nebot, el cardenal Roderic de Borja.²⁸⁶

²⁸⁰ CAROCCI, Sandro. *El nepotismo en la Edad Media...*, pp. 9-10.

²⁸¹ COMPANY I CLIMENT, Ximo. «El papa Calixte III, mecenes d'art», a COMPANY I CLIMENT, Ximo (ed.). *Els Montcada i Alfons de Borja a la Seu Vella de Lleida*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1991, p. 111.

²⁸² THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 60-61.

²⁸³ WHALEN, Brett Edward. *The Medieval Papacy...*, p. 177.

²⁸⁴ GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, p. 779

²⁸⁵ DURAN I GRAU, Eulàlia. «La família Borja...», pp. 211-212.

²⁸⁶ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 769; PIAZZONI, Ambrogio M. «Roma e Papato in epoca umanistica e rinascimentale», a MANFREDI, Antonio (ed.). *Storia della Biblioteca Apostolica Vaticana. Volume I. Le origini della Biblioteca Vaticana tra Umanesimo e Rinascimento (1447-1534)*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2010, p. 124.

En tot cas, el summe pontífex va rebre totes les honres fúnebres corresponents a la seva dignitat, que incloïen nou dies d'exèquies. El seu cadàver va ser enterrat en el recinte de la basílica de Sant Pere del Vaticà, a la circular capella de Santa Maria de les Febres, en un sepulcre encomanat per Roderic de Borja.²⁸⁷

El 19 d'agost de 1458, Enea Silvio Piccolomini va ser elegit papa després d'un conclave tens.²⁸⁸ La designació de Pius II com a nou pontífex fou un alleujament pels partidaris del papa anterior, ja que Piccolomini havia estat promogut al cardenat per Calixt III i, en certa manera, n'acollí els antics col·laboradors.²⁸⁹ Pel que respecta a Antoni Cerdà, no s'ha d'oblidar que mantenia una bona relació amb el nou papa, a qui possiblement havia conegut amb anterioritat a la seva promoció cardenalícia. A més, Cerdà va donar el seu vot a Piccolomini durant el conclave, malgrat que pogués tenir aspiracions pròpies al pontificat. Per tant, no és difícil deduir que el mallorquí seria ben acollit pel papa Pius II, que el protegiria durant el seu darrer any de vida. La dedicatòria d'una obra realitzada pel papa al cardenal Cerdà és una evidència d'aquesta bona relació.

Ja s'ha indicat que la família pontifícia no estava integrada de forma exclusiva per cardenals, sinó també per altres clergues o laics que es vinculaven al pontífex. Aquest va ser el cas d'Antoni Cerdà: el mallorquí va entrar a formar part de la família del papa amb anterioritat al seu accés a la porpra cardenalícia. Així, en una butlla datada el 8 de juny de 1447, Nicolau V diu de Cerdà que era *familiari nostro* i, poc després, especifica que també exercia el càrrec de *cubicularius*.²⁹⁰ El cert és que bona part de la historiografia tradicional recull la notícia que Antoni Cerdà va ser cubiculari. Les fonts han permès documentar l'exercici d'aquest ofici, ja que aquest apareix esmentat en diverses ocasions: a més de la ja indicada butlla de 8 de juny de 1447, en una carta de 13 de juliol del mateix any el rei Alfons el Magnànim s'hi refereix com a *sanctissimi*

²⁸⁷ CARBONELL BUADES, Marià. «El sepulcre de Calixt III Borja: hipòtesi atributiva. Una contribució al Vè centenari de la mort d'Andrea Bregno», *Revista Borja. Revista de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians*, 1 (2006-2007), pp. 54-60. El sepulcre de Calixt III va ser desmuntat el 1585 a causa de la construcció de la nova basílica de Sant Pere del Vaticà. Les seves despulles varen ser traslladades, en primer lloc, en una tomba de forma piramidal edificada al costat de la capella del Cor de Sixt IV. El 1610 varen ser portades a l'església de Santa Maria de Montserrat de Roma, on foren sebollides en un sepulcre juntament amb les del seu nebot, el també papa Alexandre VI. ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida...*, pp. 65-66; COMPANY I CLIMENT, Ximo. «Els Montcada...», p. 36, nota 12.

²⁸⁸ Sobre el conclave de 1458, vegeu l'apartat 3.1 en aquest mateix capítol.

²⁸⁹ CRUSELLES GÓMEZ, José María. «Los juristas valencianos en la Italia renacentista. Estudiantes y cortesanos», *Revista d'Història Medieval*, 3 (1992), pp. 155-156.

²⁹⁰ ASV, Reg. Vat., 385, ff. 119v i 120r, respectivament.

domini nostri pape cubiculario secreto,²⁹¹ mentre en la butlla de 8 de gener de 1448 — per la qual el mallorquí va ser nomenat arquebisbe de Messina— Nicolau V el menciona com a *cubicularium nostrum*.²⁹² En conseqüència, és una certesa que Cerdà ja havia accedit a l'ofici de cubiculari sota el pontificat de Nicolau V. Alguns autors, però, avancen la designació de Cerdà al seu antecessor, Eugeni IV; el papa Condulmer l'hauria escollit en rebre notícies dels mèrits del mallorquí.²⁹³ No es pot descartar aquesta hipòtesi, encara que, a diferència de la cronologia referent a Nicolau V, no hagi pogut ser contrastada amb evidències documentals.

L'ofici de cubiculari o cambrer pontifici era un càrrec de confiança del papa. El nombre de cubicularis va anar variant al llarg dels diferents pontificats, però, habitualment, no va ser superior a sis. A més, a principis del segle XV s'havien definit les tres categories següents:²⁹⁴

- Cubicularis d'honor: es tractava d'un ofici honorífic. Aquests cubicularis posseïen les claus dels apartaments papals, però no exercien les funcions pròpies del càrrec.
- Cubicularis prelats: per norma general, quatre, si bé el seu nombre podia ser incrementat o reduït d'acord amb la voluntat del papa. Aquests cubicularis resaven les hores amb el pontífex i l'auxiliaven quan celebrava la missa. A més, rebien les súpliques que eren dirigides al papa. Això no obstant, els cubicularis prelats havien de pagar el seu servei, de manera que no menjaven a la taula papal.
- Cubicularis no-prelats: solien ser entre dos i quatre, d'acord amb la voluntat del papa. Aquests cubicularis el servien a la seva casa. En contraprestació, tenien dret a menjar a la taula papal, a més de poder portar-hi dos servidors.

Els cubicularis exercien com a domèstics del pontífex. Les seves funcions no es troben ben definides, ja que, a grans trets, duïen a terme qualsevol tasca que els hi fos encomanada pel papa. Així doncs, els cubicularis controlaven les súpliques que eren enviades al summe pontífex i registraven les audiències que tenien lloc en la cambra papal. També custodiaven els objectes preciosos, les robes i les medicines del successor

²⁹¹ ACA, Canc., Reg., 2698, f. 196r.

²⁹² ADMe, Pergaminos, 785. També recullen aquesta notícia EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 190; STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705.

²⁹³ CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali...*, p. 108; STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705.

²⁹⁴ VISCEGLIA, Maria Antonietta. «Denominare e classificare...», pp. 167-168.

de sant Pere. A vegades exercien missions realment delicades, com la tramesa de la correspondència secreta del papa.²⁹⁵ Per tot plegat, el càrrec de cubiculari implicava la proximitat al pontífex, de manera que era una bona posició des de la qual promocionar en la jerarquia eclesiàstica. Aquest lloc base explicaria la diversitat de persones que ocuparen l'ofici. Així doncs, un registre conservat a l'Archivio di Stato di Roma recull prop d'una trentena de cubicularis que varen ser designats durant els primers anys del pontificat d'Eugeni IV —entre el 16 d'abril de 1431 i el 7 de setembre de 1433.²⁹⁶ D'acord amb aquest document, la major part dels cubicularis ja eren canonges —com Antonio da Perugia— o ocupaven una dignitat catedralícia —freqüentment, un ardiaconat, com Paolo Carenario, d'Ancona—. Això no obstant, també hi destaquen algunes persones de les quals sols s'indica que posseïen un grau universitari —com el valencià Gisbert Pardo, doctor en Drets—. En el registre no hi figura Antoni Cerdà. Aquesta absència no implica que el mallorquí no hagués estat, realment, cubiculari d'Eugeni IV, sinó que la seva designació s'hauria produït en un moment diferent dels dos anys recollits en el registre.

En qualsevol cas, es pot afirmar que, abans de la seva promoció episcopal, Antoni Cerdà ja havia aconseguit una posició rellevant dins la casa del papa. De fet, una altra carta d'Alfons el Magnànim, tramesa el 31 de desembre de 1447 —així com en ja esmentada carta de 13 de juliol del mateix any—,²⁹⁷ es refereix a Cerdà com a cubiculari secret del papa.²⁹⁸ L'ús d'aquest adjectiu constitueix una prova d'aquesta proximitat, ja que era utilitzat per qualificar els béns o persones que eren privats del papa, és a dir, que no treballaven per a la institució eclesiàstica, sinó directament per al pontífex. La ja esmentada butlla de 8 de juny de 1447 afegeix també que Cerdà era *continuus comensalis* del papa.²⁹⁹ Aquesta menció no constitueix, per si mateixa, una evidència de la seva adscripció al col·lectiu dels cubicularis no-prelats, ja que el mallorquí podia ocupar el càrrec de cubiculari de forma honorífica.

La proximitat al papa no significava només la promoció del cubiculari, sinó que aquest també tenia suficient força per intercedir davant el pontífex a favor d'altres

²⁹⁵ GUYOTJEANNIN, Olivier; JANKOWIAK, François. «Camérier», a LEVILLAIN, Philippe (dir.). *Dictionnaire historique de la Papauté*. Fayard, París, 1994, pp. 266-267; VISCEGLIA, Maria Antonietta. «Denominare e classificare...», pp. 167-168.

²⁹⁶ ASR, Camerale I, Uffici Camerali, 1712, ff. 1r-4r i 64r-65v.

²⁹⁷ ACA, Canc., Reg., 2698, f. 196r.

²⁹⁸ ACA, Canc., Reg., 2657, f. 27r: (...) *vostre sanctitate cubicularius secretus magister Antonius Cerdà* (...).

²⁹⁹ ASV, Reg. Vat., 385, f. 120r.

persones. Per aquest motiu, els cubicularis podien ser contactats per diferents persones o institucions que necessitessin un mediador amb el papa. Antoni Cerdà no va ser-ne una excepció, de manera que també jugà aquest rol. Per exemple, els consellers de Barcelona enviaren una carta al *Multus honorabile e prudentissimo viro domino Anthonio Cerdà, in Sacra Pagina professore, sanctissimi domini nostri pape cubiculario dignissimo* en la qual li demanaven que intercedís davant el pontífex perquè concedís la gràcia que li sol·licitaven referent al pagament d'un subsidi.³⁰⁰

Per altra banda, el pare Miquel Batllori no dubta en afirmar que Antoni Cerdà va ser confessor del papa Calixt III.³⁰¹ L'ofici de confessor —que no s'ha de confondre amb el de capellà papal—³⁰² era un càrrec de gran honor, el que es manifestava en el fet que tenia dret a cavalcar immediatament darrere del Santíssim Sagrament en la processó del Corpus Christi. El papa tenia plena llibertat per escollir la persona que considerés més adient per a l'ofici, així com per remoure-la en cas d'insatisfacció, ja que el càrrec era de lliure designació papal. El confessor, per la seva banda, tenia l'obligació de residir en el Palau Apostòlic per estar sempre a prop del pontífex, assistir-lo en les seves necessitats i auxiliar-lo en la litúrgia.³⁰³

No es coneix cap font en la qual s'indiqui que Antoni Cerdà era confessor de Calixt III. Això no obstant, sembla que el mallorquí i el papa Calixt III varen mantenir una bona relació. Els orígens d'aquesta es podrien remuntar en el moment en què els dos homes es trobaven al servei d'Alfons el Magnànim, ja fos a la cort napolitana, ja fos a Roma com a cardenals.³⁰⁴ L'amistat entre ambdós eclesiàstics es manifesta en la cura que Antoni Cerdà tingué del papa Calixt III durant els seus darrers dies.³⁰⁵ A principis de juliol de 1458, la salut del pontífex va començar a decaure. El seu estat es va agreujar el 21 del mateix mes a causa d'un atac de gota i d'una febre alta. Davant aquests símptomes, els metges consideraren que no hi havia cap possibilitat de guarir el papa. El

³⁰⁰ AHCB, 1B.VI-13, f. 47v.

³⁰¹ BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. *Humanismo y Renacimiento. Estudios hispano-europeos*. Ariel, Barcelona, 1987, p. 68.

³⁰² LOGAN, F. Donald. *Runaway Religious in Medieval England c. 1240-1540*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 51.

³⁰³ VISCEGLIA, Maria Antonietta. «Denominare e classificare...», p. 170.

³⁰⁴ Sobre la relació dels cardenals Alfons de Borja i Antoni Cerdà amb el rei Alfons el Magnànim, vegeu el capítol VI.

³⁰⁵ El 27 de juliol de 1458, ja en el seu llit de mort, Calixt III va concedir a Antoni Cerdà el priorat de Sant Pau del Camp de Barcelona (ASV, Reg. Vat., 453, ff. 357r-358r). Aquest darrer nomenament del papa Borja podria ser una prova de l'estima que sentia envers el cardenal mallorquí, que romangué al costat del papa durant els seus darrers dies.

cardenal Antoni Cerdà va ser l'encarregat d'informar el pontífex de la necessitat de preparar-se per a una bona mort, malgrat que Calixt III dubtava de la proximitat del seu propi òbit i continuà tractant sobre els diferents afers de l'Església.³⁰⁶ Això no obstant, el dia 1 d'agost va rebre el viàtic, i a la tarda del 4 li va ser administrada l'extremunció. El dia següent, el papa va perdre els sentits, tot i que no va expirar fins al 6 d'agost, dia de la festivitat de la Transfiguració del Senyor que ell mateix havia instituit per commemorar l'aixecament del setge de Belgrad. És possible que aquest darrer acte pietós per part de Cerdà sigui el que hagi conduït a la contemplació d'aquest com a confessor papal. Malgrat que aquesta hipòtesi no és desgavellada, no hi ha cap prova documental que, ara per ara, permeti confirmar-la. Així mateix, s'ha de tenir en compte que Antoni Cerdà residia en la seva pròpia casa devora l'església de Sant Crisògon, el que entra en conflicte amb l'obligació de residència al Palau Apostòlic per part del confessor. En canvi, Ximo Company assevera que Cosme de Montserrat també va ser confessor de Calixt III, sense especificar si compaginava aquest càrrec amb el de bibliotecari apostòlic.³⁰⁷

En darrer lloc, Antoni Cerdà hauria pogut ocupar un càrrec vinculat a la Teologia. Ja s'ha comentat en altres ocasions que el mallorquí havia destacat per la seva saviesa, i que era considerat un *uomo eminente per straordinaria dottrina filosofica e teologica* i un *valentissimo teologo*.³⁰⁸ A més, sembla que posseïa una còpia il·luminada de *Postilla super Biblia* de Nicolau de Lira, un dels llibres d'exegesi bíblica més comuns de la Baixa Edat Mitjana.³⁰⁹ És possible que, en virtut d'aquests coneixements teològics i filosòfics, el papa Pius II —el mateix que el qualificà de «príncep dels teòlegs»— el nomenés teòleg consultor.³¹⁰

En tot cas, que la designació fos efectuada per Pius II és discutida per alguns autors. Així, Kinigl assevera que Antoni Cerdà ja era teòleg consultor de Nicolau V, una afirmació que Lladonosa comparteix des del moment en què indica que el nomenament

³⁰⁶ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 769.

³⁰⁷ COMPANYY I CLIMENT, Ximo. «El papa Calixte III, mecenes d'art...», p. 107.

³⁰⁸ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 413; i GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, p. 774, respectivament.

³⁰⁹ NICOLAU DE LIRA. *Postilla super Biblia*. 1455, BAV, Vat. lat., 4215; CHERUBINI, Paolo; ESPOSITO, Anna; MODIGLIANI, Anna; SCARCIA PIACENTINI, Paola. «Il costo del libro», a MIGLIO, Massimo (ed.). *Scrittura, biblioteche e stampa a Roma nel Quattrocento*. Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica, Ciutat del Vaticà, 1983, p. 365.

³¹⁰ PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi...», p. 656. O conseller apostòlic, segons MORALES ROCA, Francisco José. *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares...*, p. 151.

en aquest càrrec va tenir lloc quan el mallorquí era arquebisbe de Messina.³¹¹ El pare Vilafranca, en canvi, assegura que va ser Eugeni IV qui designà Antoni Cerdà teòleg de cambra.³¹² El caputxí cita, en aquest moment, una carta transcrita pel mercedari Manuel Ribera, en la qual el rei Alfons el Magnànim demana a Antoni Cerdà la seva intercessió a favor d'un afer referent a l'Orde de la Mercè. Segons Ribera, el mallorquí era *Camarero de el Señor Papa*.³¹³ Tot i que el pare Vilafranca esmenta aquest document de 1447 com a evidència que Cerdà estava al servei d'Eugeni IV, el cert és que la carta hauria estat redactada a finals d'aquest any —concretament, el 15 de desembre—,³¹⁴ una vegada que Nicolau V ja havia accedit al solí pontifici i que Cerdà exercia com a cubiculari papal. Per la seva banda, John Blakeney —segons la transcripció de Llorenç Reynés— sembla fer referència a un càrrec poc definit de *Theologus Cubicularius Papæ*.³¹⁵

Aquesta gran varietat de càrrecs condueix a pensar que bona part d'aquests autors es nodririen d'informacions imprecises. De fet, l'únic ofici d'Antoni Cerdà que ha pogut ser ben documentat dins la Cúria Romana és el de cubiculari, de manera que no es pot descartar que el càrrec de teòleg consultor sigui una derivació d'aquell, com sembla indicar Blakeney.

Algunes fonts, però, asseveren que Antoni Cerdà va ser professor de Teologia d'Eugeni IV,³¹⁶ mentre altres autors asseguren que el mallorquí es va relacionar des d'un punt de vista formatiu amb Nicolau V. Així, aquest papa hauria aprofitat els amplis coneixements de Cerdà per tenir-lo com a preceptor. Una altra possibilitat és que Tommaso Parentucelli i Antoni Cerdà fossin companys en els estudis de Filosofia i Teologia, no tant en el sistema universitari —una possibilitat tampoc no desgavellada, si

³¹¹ KINIGL, Caspar M. *Menologium Marianum seu gesta sanctorum, beatorum, et venerabilium utriusque sexus ordinis servorum beate Marie virgine qui inter alios quam plures. Per quinque elapsa sæcula sanctitate, doctrina, pietate floruerunt ex ordinis annalibus deprompta et in singulos annidies digesta addita epitome piarum reflexionum. Pars secunda*. Willermus Corbis, Venècia, 1768, p. 92; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida...*, p. 60.

³¹² LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134v.

³¹³ RIBERA, Manuel Mariano. *Real patronato, de los serenísimos señores reyes de España en el Real, y Militar Orden de Nuestra Señora de la Merced Redención de Cautivos*. Pablo Campins, Impressor, Barcelona, 1725, p. 278.

³¹⁴ El pare Ribera indica que la carta es troba al foli 25 del *Real Registro Commune de littera B, de anno 1447 ad 48*. RIBERA, Manuel Mariano. *Real patronato...*, p. 277. Caldria revisar els inventaris dels registres de la Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó per determinar-ne la signatura actual.

³¹⁵ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 62r.

³¹⁶ BAV, Vat. lat., 12123, f. 468r.

es té en compte que s'ignora el lloc on va estudiar Cerdà—³¹⁷ com en intercanvis, com assenyala el pare Vilafranca: [el papa] *había elegido del resto de los demás sabios para conferenciar con él sobre los encumbrados arcanos, ya de la Filosofía, ya de la Sagrada Teología.*³¹⁸ Sigui com sigui, el mallorquí no va ocupar mai el càrrec de mestre del Palau Apostòlic, que, per norma general —i durant tot el període en què Antoni Cerdà va residir a Roma—, va ser controlat per frares dominics, com el cardenal Juan de Torquemada, Jaume Gil o el bisbe Henrik Kalteisen de Nidaros.³¹⁹

4.2. La família cardenalícia

A imitació de la cort papal, els cardenals també es varen envoltar d'una família pròpia, la «família cardenalícia», això era un conjunt de persones vinculades a un purpurat que conformava una estructura jeràrquica. D'aquesta manera, es configurava una comunitat domèstica, cultural, religiosa i administrativa que, al mateix temps, oferia protecció i facilitava la promoció dins la jerarquia eclesiàstica. Un dels elements claus de les famílies cardenalícies era l'exigència d'obediència. Així doncs, es contemplaven mesures punitives —aplicades pel majordom— contra aquelles persones que no observessin les ordres emeses. El purpurat era l'element aglutinador dels diferents membres de la família, de manera que aquesta es dissolia en el moment de la mort o de l'abandó de la ciutat de Roma per part del cardenal.³²⁰ La influència social i la capacitat econòmica del purpurat que sustentava la casa eren les que donaven forma a la família, pel que la varietat de les famílies cardenalícies va ser molt important. A més, com que el cardenal tenia el deure d'alimentar i pagar el salari dels seus familiars, la grandària de la

³¹⁷ Vegeu l'apartat 2.2 del capítol I.

³¹⁸ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 135r, sembla que extret de BAV, Vat. lat., 12123, f. 468r: (...) *sibi probia studiis et arcanorum Sacrae Theologiae cognitione ex aibus delegerat*; o de CHACÓN, Alfonso. *Vitae et gestae summorum pontificum...*, p. 921. D'aquest darrer autor ho extreu VERGER, Juan. *Breve historia de la villa de Santa Margarita escrita en latín por el Dr. D. Juan Verger Presbítero y Rector de la Iglesia parroquial de dicha villa. Traducida al castellano por D. Simón Alzina Presbítero y Rector del Colegio de N. Señora de la Sapiencia. Año de 1830.* Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, Palma, 1884, p. 100.

³¹⁹ BAV, Vat. lat., 12006, f. 59r, així com ff. 69r-72r (nomenament de Juan de Torquemada) i 70r-71v (designació de Jaume Gil per Calixt III el 1456, inserit en el document anterior). Vegeu, també, RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses...», p. 250.

³²⁰ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, pp. 39-40 i 45-56; JUGIE, Pierre. «Famille pontificale...», p. 668.

família era un reflex de la influència i del poder econòmic del porprat que la finançava.³²¹

De la mateixa manera que els altres cardenals que residien a la Cúria Romana,³²² Antoni Cerdà es va envoltar d'una sèrie de col·laboradors, familiars i comensals que donaren lloc a la casa cardenalícia. Aquesta auxiliava el purpurat en els àmbits religiosos, cerimonials, culturals i personals. Com succeïa en el cas de la casa pontifícia, els diferents membres de la família cardenalícia també s'estructuraven en una sèrie d'oficis que abastaven des dels secretaris personals del prelat fins als encarregats dels estables. Bona part dels col·laboradors d'Antoni Cerdà provenien dels territoris de la Corona d'Aragó, sobretot catalans, valencians i mallorquins. Per exemple, el secretari personal del cardenal Cerdà —documentat per al 1449— va ser el notari mallorquí Silvestre Salom.³²³ El 1453 era secretari el notari i clergue valencià Pere Eiximenis, mentre que cinc anys després signava com a tal el notari Berenguer Martí de Daroca, molt probablement d'origen aragonès.³²⁴ El doctor en Cànon Joan Soldevila exercí com a cambrer cardenalici,³²⁵ de la mateixa manera que Manuel de Montsuar hauria estat domèstic d'Antoni Cerdà abans de la seva promoció a la canongia i al deganat lleidatans.³²⁶ Antoni Pere Ferrer accedí a l'abadiat de Montserrat el 1450, mentre ostentava l'ofici de camarlenc d'Antoni Cerdà.³²⁷ El batxiller en Cànon i porcioner de la catedral de Lleida, Manuel Terroç, n'era el capellà,³²⁸ un ofici que també havia

³²¹ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, p. 46.

³²² Per exemple, el cardenal Bessarió, la família del qual era formada per vuitanta-tres persones. BIANCA, Concetta. *Da Bisanzio a Roma...*, pp. 169-172.

³²³ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf: *Ego, Silvestrus Salom, clericus Majoricensis, publicus apostolica auctoritate notarius ac reverendissimi in Xhristo, patris et domini, domini Antonii cardinalis et episcopi Ilerdensis prefati secretarius (...)*.

³²⁴ ACL, AC_0050, ff. 154v —(...) *discretum Petrum Ximini, clericum Valentiniensis, publicum sacra apostolica et imperiali auctoritatibus notarium [ratllat: publicum], dicti domini cardinalis secretarium*— i AHN, Clero, Carpeta 612, n. 13: *Ego Berengarius Martini de Daroca, clericus Tirasonensis diocesis, prefati reverendissimi domini cardinalis secretarius (...)*.

³²⁵ ACL, AC_0050, f. 47v: (...) *Johanne de Capdevila, Decretorum dottore, camerario nostro*—, respectivament.

³²⁶ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida*, I. F. Camps Calmet, Editor, Tàrrrega, 1972, p. 629.

³²⁷ ACA, Canc., Reg., 2546, f. 51v: «Reverendissimo pare en Xhrist, senyor e amich nostre molt car. Quant sia stat lo plaer que havem hagut de la promoció feta per nostre sant pare a nostres supplicacions del venerable religiós e amat conseller nostre frare Anthoni Pere Ferrer, vostre camarlench, en abbat del monastir de Santa Maria de Montserrat.»

³²⁸ ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 247r: (...) *honorabilis vir dominus Manuel Torròç, in Decretis bacallarius ac porcionarius Ecclesie Ilerdensis, necnon reverendissimi in Xhristo, patris et domini, domini Anthonii, tituli Sancti Grisogoni Sancte Romane Ecclesie presbiteri cardinalis Ilerdensis vulgariter nuncupati, capellanus domesticus et continuus comensalis (...)*.

exercit el català Ramon Rossell amb anterioritat.³²⁹ Per altra banda, el gironí Narcís Recolta va ser cubiculari del cardenal Cerdà,³³⁰ així com ho fou Joan Vidal, sotsdiaca de València.³³¹ No tots els càrrecs i oficis dels membres de la família cardenalícia són coneguts, sinó que, a vegades, la pertinença a aquesta responia més a un honor que no pas a un servei efectiu. Així s'explica que misser Lluís Miquel pogués ser familiar del cardenal Cerdà al mateix temps que ocupava l'ofici de procurador de la reina Maria de Castella.³³²

Amb l'objectiu d'hostatjar la nombrosa família cardenalícia, els purpurats es veien obligats a posseir grans palaus urbans que, a més de la funció residencial, també assumien una finalitat simbòlica i representativa de prestigi i poder. Així doncs, aquests edificis s'havien de situar en zones cèntriques, però tranquil·les, de Roma. Havien d'estar profusament ornamentats, al mateix temps, però, que obeïen els principis del nou estil renaixentista que es difonia per tota Itàlia. D'acord amb les convencions, hi havia tota una sèrie d'estances que resultaven imprescindibles en el palau: biblioteca, sala d'audiència, cambra per a actes culturals, dormitoris, despatxos per als diferents oficis, etc., a més de la capella.³³³ Ja s'ha indicat abans que Antoni Cerdà havia fixat la seva residència en un casal annex a la seva església titular de Sant Crisògon de Roma, en el barri del Trastevere. Malauradament, es desconeixen les característiques de l'edifici que va allotjar el domicili del cardenal —segurament situat en el solar de l'actual casa trinitària, bastida el 1925—. ³³⁴ Sí que es podria sospitar que era suficientment gran per acollir els nombrosos familiars i col·laboradors documentats. Malgrat aquesta hipòtesi, ara per ara no és possible aportar-ne més dades.

Com s'ha indicat anteriorment, la pertinença a una família cardenalícia era una forma d'augmentar les possibilitats de promocionar en la jerarquia eclesiàstica, ja que es comptava amb la protecció tant del cardenal que l'encapçalava com dels altres religiosos que pogués haver-hi en aquella. Antoni Cerdà va procurar, en nombroses

³²⁹ AHCB, 1B.X-18, f. 108r: «(...) mossèn Ramon Rossell, capellà maior, e familiar nostre (...)».

³³⁰ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf: (...) *Narciso Recolta, cubiculario nostro, clerico diocesis Gerundensis* (...).

³³¹ ACL, P7_M1_P5_C05, f. 306v: (...) *dilectum nostrum Johannem Vitalis, subdiaconum Valentinae, cubicularium nostrum ac familiarem domesticum continuum comensalem* (...).

³³² AHCB, 1B.VI-15, f. 179r-v: «Al molt honorable e molt savi misser Luys Miquel, doctor en Decrets, procurador de la molt alta senyora Reyna d'Aragó e familiar del senyor Cardenal de Leyda.»

³³³ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, pp. 50-51.

³³⁴ En el plànol de Roma de Giambattista Nolli (1748) s'observa un palau annex a l'església. A la illeta meridional hi apareix un altre gran edifici i l'anotació *Orto del Convento di San Crisogono*. Podria ser que el convent es trobés al costat de l'església, però separat d'aquesta pel palau cardenalici i per una via.

ocasions, que els seus familiars obtinguessin prebendes. Ja s'ha esmentat com diversos familiars del cardenal —Ramon Rossell, Manuel de Montsuar, Manuel Terroç— varen ser promoguts a sinecures de la catedral de Lleida, diòcesi de la qual Cerdà n'era bisbe.³³⁵ Altres vegades, però, va intercedir davant el papa a favor d'aquells. Abundants exemples de peticions al pontífex demostren l'activitat del mallorquí en aquest sentit. Així, ja el 1449 Joan Vidal —qualificat de familiar i comensal d'Antoni Cerdà— va ser proveït de l'església parroquial de Villanueva de la Huerva (diòcesi de Saragossa).³³⁶ Altres familiars del cardenal Cerdà que obtingueren prebendes gràcies a la intercessió d'aquest varen ser el canonge de Girona Joan Jofre Serrahí —que obtingué quatre beneficis a la diòcesi d'Elna—,³³⁷ Antonio Rodrigo de Andinar —promogut a la rectoria de Santa Maria de Ciudad Real (diòcesi de Toledo)—, o Alfonso Rodrigo de Medina —a qui es va concedir una expectativa a la catedral de Salamanca o d'Àvila—. ³³⁸ A més de promoure'ls en una prebenda, Antoni Cerdà també va aconseguir del papa Calixt III la confirmació d'una gràcia concedida per Nicolau V, d'acord amb la qual els familiars del cardenal —*Capellani et clerici familiares tui, domestici et continui comensales tuisque expensis*— podien percebre la totalitat de les seves rendes encara que no residissin als llocs on aquestes es cobraven.³³⁹

En tot cas, els familiars d'Antoni Cerdà no varen ser els únics que es varen veure beneficiats de la influència del cardenal. El purpurat també va intercedir, en algunes ocasions, a favor de parents sanguinis dels membres de la seva casa. El cas més destacat va ser el del notari Nicolau Rossell, germà de Ramon Rossell, familiar del cardenal. El 10 d'abril de 1448, poques setmanes després de la seva creació cardenalícia, Antoni Cerdà va escriure als consellers de Barcelona per demanar-los que proveïssin a Nicolau Rossell d'algun ofici municipal. El motiu que esgrimia era el bon servei que li havia prestat el germà del notari, el ja dit Ramon Rossell.³⁴⁰ Els consellers accediren a la petició del cardenal, i indicaren «que aquestes coses, e molt maiors que pusgam fer per vostra gran Reverència, complir-les per obra segons nostra possibilitat». ³⁴¹ Antoni Cerdà els envià una segona carta a través de la qual els agraià el compromís adquirit, al

³³⁵ Vegeu l'apartat 2.7 del capítol IV.

³³⁶ ASV, Reg. Lat., 453A, ff. 60r-61v. La parròquia de Villanueva de la Huerva havia quedat vacant per mort de Sancho Gayán, també canonge de Lleida.

³³⁷ ASV, Reg. Lat., 453A, ff. 77v-79r.

³³⁸ ASV, Reg. Lat., 461, ff. 79v-81v i 173r-v, respectivament.

³³⁹ ASV, Reg. Vat., 450, ff. 236r-237v; RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses...», p. 241.

³⁴⁰ AHCB, 1B.X-18, sf.

³⁴¹ AHCB, 1B.VI-13, f. 121r.

mateix temps que els demanava que també tinguessin per recomanat un tercer germà Rossell «qui novament és vengut habitar en aqueixa vostra ciutat».³⁴² En altres paraules, les accions de Ramon Rossell afavoriren que els seus germans obtinguessin un lloc en el municipi barceloní.

4.3. El rol cultural de les famílies pontifícia i cardenalícia

A més d'aquest caràcter de servei al papa, la família pontifícia també va promoure la modernització cultural de Roma. Això és perquè tant la casa papal com la Cúria Romana foren importants focus d'humanisme, corts cosmopolites que englobaren erudits procedents dels diferents estats italians o, en menor mesura, d'altres regnes europeus. Martí V ja havia cridat a Roma Poggio Bracciolini i els pintors Gentile da Fabriano, Antonio di Puccio Pisano «Pisanello» o Tommaso di ser Giovanni di Mone Cassai «Masaccio».³⁴³ Eugeni IV també va portar amb ell les idees humanistes que havia adquirit durant el seu sojorn florentí (1434-1442), així com els llibres manuscrits que constituïren el primer nucli de la futura biblioteca papal.³⁴⁴ Per altra banda, les intenses relacions amb l'Església grega durant el Concili de Florència (1439-1443) suposaren el contacte del món llatí amb la cultura clàssica que s'havia conservat en l'àmbit grec.³⁴⁵ L'assumpció del cardenalat per part de Basili Bessarió (1439) sota el pontificat d'Eugeni IV fou un dels elements que explicitaren aquesta entesa.³⁴⁶ Finalment, tampoc no s'ha d'oblidar que nombrosos secretaris papals varen ser destacats humanistes, com l'esmentat Poggio Bracciolini, Leonardo Bruni, Andrea Fiocchi, Flavio Biondo, Giovanni Aurispa, Bartolomeo Roverella, Antonio Loschi o

³⁴² AHCB, 1B.X-18, f. 108r. Transcrit a MARTÍ DE BARCELONA. «Nous documents sobre Ramon Llull i la seva Escola», *Estudis franciscans*, 262-263, fasc. III-IV (1934), p. 332.

³⁴³ PIAZZONI, Ambrogio M. «Roma e Papato...», p. 117.

³⁴⁴ PIAZZONI, Ambrogio M. «Roma e Papato...», p. 117. Vegeu, així mateix, FOHLEN, Jeannine. *La bibliothèque du pape Eugène IV (1431-1447). Contribution à l'histoire du fonds Vatican latin*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2008, en la qual es cataloguen els manuscrits que pertanyeren al papa Condulmer.

³⁴⁵ Les disputes del Concili de Florència provocaren un augment de l'interès en la patrologia, atenent que llatins i grecs parlaven un llenguatge dogmàtic diferent. Vegeu MANFREDI, Antonio. «La nascita della vaticana in età umanistica da Niccolò V a Sisto IV», a MANFREDI, Antonio (ed.). *Storia della Biblioteca Apostolica Vaticana. Volume I. Le origini della Biblioteca Vaticana tra Umanesimo e Rinascimento (1447-1534)*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2010, pp. 154-155.

³⁴⁶ El cardenal Bessarió va ser sempre considerat una persona a cavall entre Orient i Occident. BIANCA, Concetta. *Da Bisanzio a Roma...*, pp. 3-17.

Jordi de Trebisonda.³⁴⁷ Sigui com sigui, les dificultats polítiques i econòmiques que marcaren els dos primers pontificats després del Cisma d'Occident suposaren que no es poguessin centrar en la promoció i el mecenatge en general dels humanistes i del seu nou corrent cultural.³⁴⁸

L'accés de Nicolau V al soli pontifici el 1447 va suposar l'arribada de l'humanisme cristià a la càtedra de sant Pere: la historiografia tendeix a considerar Nicolau V el primer papa humanista, un adjectiu que ja li era aplicat pels seus contemporanis.³⁴⁹ El cert és que, durant el seu pontificat, la ciutat de Roma esdevingué un focus molt destacat del nou corrent cultural italià. Aquest fet va ser possible, en part, gràcies a la mateixa biografia del pontífex, que havia estudiat a la Universitat de Bolonya, que havia estat al servei del bisbe Niccolò Albergati —un reconegut humanista—³⁵⁰ i que havia residit a Florència en diverses ocasions.³⁵¹ Nicolau V entenia que el desenvolupament de les arts era un reflex de la glòria i del poder de Déu. Per aquest motiu, va utilitzar els recursos de l'Església per protegir i finançar artistes de diverses disciplines perquè col·laboressin en el seu projecte de *renovatio Urbis*. Aquest preveia, entre altres mesures, la reforma de la basílica constantiniana de Sant Pere del Vaticà i la construcció d'un nou palau apostòlic.³⁵² Així mateix, Nicolau V va constituir la Biblioteca Vaticana, una institució a la qual havia de poder accedir qualsevol persona

³⁴⁷ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, p. 31; GUALDO, Germano. «Pietro da Noceto e l'evoluzione...», p. 799: (...) *Umanisti insigni, personalità di grande rilievo, ma che, proprio per questo, favorivano individualismo ed instabilità*.

³⁴⁸ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, p. 9.

³⁴⁹ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 373. Segons Coluccia, *Niccolò V è l'ultimo papa del medioevo e il primo papa dell'umanesimo*. COLUCCIA, Giuseppe L. *Niccolò V umanista...*, p. 158; MANFREDI, Antonio. «La nascita della vaticana...», p. 159.

³⁵⁰ Sobre Albergati, vegeu CAVALLO, Bonaventura. *Vita del beato Niccolò Albergati, cardinale di Santa Croce*. Stamperia di Vitale Mascardi, Roma, 1654; TÖTH, Paolo de. *Il beato cardinale Niccolò Albergati e i suoi tempi, 1375-1444*. La Commerciale, Acquapendente, 1934; PARMEGGIANI, Riccardo. *Il vescovo e il Capitolo. Il cardinale Niccolò Albergati e i canonici di S. Pietro di Bologna (1417-1443). Un'inedita visita pastorale alla cattedrale (1437)*. Deputazione di Storia Patria, Bolonya, 2009.

³⁵¹ GENTILE, Sebastiano. «Parentucelli e l'ambiente fiorentino: Niccoli e Traversari», a BONATTI, Franco; MANFREDI, Antonio (eds.). *Niccolò V nel sesto centenario della nascita*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2000, pp. 237-254. Una biografia de Nicolau V centrada en els seus aspectes culturals es pot trobar a MANFREDI, Antonio. *I codici latini di Niccolò V. Edizione degli inventari e identificazione dei manoscritti*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 1994, pp. xxxv-xl, mentre l'etapa de formació a Lucca, Bolonya i Florència és tractada per COLUCCIA, Giuseppe L. *Niccolò V umanista...*, pp. 29-94 i 241-316.

³⁵² PIAZZONI, Ambrogio M. «Roma e Papato...», pp. 117-119; CANTATORE, Flavia. «Niccolò V e il Palazzo Vaticano», a BONATTI, Franco; MANFREDI, Antonio (eds.). *Niccolò V nel sesto centenario della nascita*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2000, pp. 399-410.

docta.³⁵³ Els estudiosos hi podien consultar els més de mil dos-cents volums que s'hi custodiaven, exemplars que provenien tant de la biblioteca privada del pontífex —formada per manuscrits grecs i llatins— com de còpies que havia manat realitzar perquè les considerava indispensables per a una biblioteca d'aquelles característiques.³⁵⁴ També va trametre compradors a diferents ciutats europees per adquirir-hi exemplars als quals no podia accedir.³⁵⁵ En darrer lloc, Nicolau V va fomentar la traducció d'obres escrites en grec d'autors clàssics —Aristòtil, Arquimedes, Heròdot, Tucídides, Xenofont, Plutarc, Estrabó— o de pares de l'Església —Eusebi de Cesarea, Basili de Cesarea, Gregori Nazianzè, Joan Crisòstom— al llatí. La importància que va concedir a aquesta tasca —que va ser duta a terme per autors com Jordi de Trebisonda, el cardenal Bessarió,³⁵⁶ Poggio Bracciolini, Niccolò Perotti o Lorenzo Valla— resta palesa per les abundants gratificacions que Nicolau V va atorgar als traductors d'aquestes obres.³⁵⁷

La cort pontifícia de Calixt III també va ser el focus d'una certa cultura humanística.³⁵⁸ Tot i això, aquesta no va assolir els mateixos nivells que la del seu antecessor, Nicolau V, ni la del seu successor, Pius II. Les causes d'aquest fet s'han de cercar tant en l'austeritat del papa com, sobretot, en la urgència de destinar els recursos econòmics de l'Església a la croada contra els turcs.³⁵⁹ Això no obstant —i en contra de les crítiques emeses per alguns humanistes, com Francesco Filelfo, Vespasiano da Bisticci o Poggio Bracciolini—,³⁶⁰ el pontífex no es va desentendre completament de l'activitat de mecenatge cultural exercida per la Santa Seu. Així doncs, Calixt III va protegir autors com Lorenzo Valla —a qui atorgà una canongia a l'arxibasílica de Sant

³⁵³ Per a la fundació de la Biblioteca Vaticana sota el pontificat de Nicolau V, vegeu MANFREDI, Antonio. «La nascita della vaticana...», pp. 160-182. També PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 559-563.

³⁵⁴ Quan el 1440 Cosme de Medici va fundar l'actual Biblioteca Medicea Laurenziana de Florència, va encomanar a Tommaso Parentucelli que elaborés una relació de llibres que haurien de completar-la. Aquest llistat, el *Canone* de Parentucelli, fou considerat el model de biblioteca renaixentista. PIAZZONI, Ambrogio M. «Roma e Papato...», p. 120.

³⁵⁵ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 556-559.

³⁵⁶ BIANCA, Concetta. *Da Bisanzio a Roma...*, pp. 22-26.

³⁵⁷ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 545-546; MANFREDI, Antonio. «Note preliminari sulla sezione greca nella Vaticana di Niccolò V», a BONATTI, Franco; MANFREDI, Antonio (eds.). *Niccolò V nel sesto centenario della nascita*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2000, pp. 53-57.

³⁵⁸ ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Humanisme i Renaixement a Mallorca: noves dades, nova periodització», *eHumanista/IVITRA*, 1 (2012), p. 122, nota 37.

³⁵⁹ COMPANY I CLIMENT, Ximo. «El papa Calixte III, mecenes d'art...», pp. 105-107; PIAZZONI, Ambrogio M. «Roma e Papato...», p. 123.

³⁶⁰ Aquesta crítica es troba a la base de la visió de Calixt III com un papa medieval que s'oposava a la nova cultura humanista i de la llegenda negra dels Borja. NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 13-14.

Joan del Laterà—,³⁶¹ Leonardo Dati, Gaspare da Verona, Niccolò Perotti o el castellà Rodrigo Sánchez de Arévalo.³⁶² A més, va incrementar el nombre de volums de la Biblioteca Vaticana, malgrat que la historiografia tradicional ha tendit a considerar que el primer papa Borja va desmantellar la magna obra de Nicolau V i va enviar nombrosos llibres a Barcelona, a Vic o a diferents senyors catalans.³⁶³ Més aviat al contrari, Calixt III va ampliar la col·lecció i, a més, va encarregar a Cosme de Montserrat l'elaboració del primer catàleg de la institució librària.³⁶⁴

El papa Pius II ja era conegut abans de la seva promoció pontifícia com un destacat escriptor i poeta. De fet, en la seva joventut, Enea Silvio Piccolomini havia entrat en contacte amb les idees humanistes —tant a Florència com a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim—, havia assistit al Concili de Basilea i s'havia oposat a determinades accions de l'Església que encapçalaria en el futur.³⁶⁵ Per aquest motiu, quan accedí a la càtedra de sant Pere, el cardenal electe es va retractar de part de la seva vida passada a través de la coneguda frase *Ripudiate Enea, ed accogliete Pio*.³⁶⁶ És possible que els precedents antipontificis personals el portessin a contenir una cort humanista a Roma, moderació que també es va deure a les necessitats de destinar recursos a combatre l'amenaça turca.³⁶⁷ En tot cas, Pius II va continuar escrivint textos de caràcter humanístic. Precisament, del seu període pontifici daten els *Commentarii*, l'única autobiografia redactada per un papa fins a aquell moment, i que, a vegades, es mostra crítica amb l'Església que el mateix autor governava.³⁶⁸

Les cases dels cardenals també donaven lloc a una cort cultural pròpia, a imatge i semblança de la papal. En conseqüència, el mecenatge cultural i artístic per part dels purpurats va ser una pràctica molt habitual a Roma a mitjans del segle XV, ja que dotava els cardenals d'un element de prestigi.³⁶⁹ Precisament, va ser a través de les corts

³⁶¹ COMPANY I CLIMENT, Ximo. «El papa Calixte III, mecenes d'art...», p. 107.

³⁶² PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 661; BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. *Humanismo y Renacimiento...*, pp. 28-29.

³⁶³ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 662-664.

³⁶⁴ MANFREDI, Antonio. «La nascita della vaticana...», pp. 182-189.

³⁶⁵ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*, p. 95; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «El Regne de Mallorca i la península Itàlica: del tràfec mercantil a les relacions culturals», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *El Regne de Mallorca: cruïlla de gent i de cultures (segles XIII-XV)*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2008, p. 21.

³⁶⁶ GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, pp. 787-788.

³⁶⁷ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, p. 9.

³⁶⁸ CAMERON, Euan. *Interpreting Christian History...*, pp. 117-122.

³⁶⁹ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, pp. 12 i 52-54.

pontificies i de les seves irradiacions en els altres nivells de la jerarquia eclesiàstica —cardenals i curials— que l’humanisme va aconseguir penetrar en una Església que, altres vegades, s’havia mostrat hostil al nou moviment cultural a causa dels elements pagans que podia presentar o de la moral clàssica que es podia aplicar en l’anàlisi de les qüestions religioses.³⁷⁰ Això no obstant, el caràcter eclesiàstic de les corts romanes va ser l’element que va aportar la distinció entre l’humanisme romà i l’humanisme florentí, que s’havia desenvolupat en el marc d’una república ciutadana i, per tant, secular.³⁷¹ Entre els primers exemples de cardenals imbuïts de les noves idees humanistes hi destaquen Giordano Orsini (†1438) —que va posseir una important col·lecció de manuscrits antics— o Branda da Castiglione (1350-1443).³⁷²

Antoni Cerdà també es va involucrar en aquest àmbit cultural i, de fet, puntualment se’l pot documentar com a mecenes de literats, alguns dels quals destacaren per la seva fama. En conseqüència, el cardenal mallorquí va aconseguir reunir una col·lecció de còdexs preciosos.³⁷³ D’acord amb aquesta faceta, el cardenal mallorquí va encarregar a Rinuccio d’Arezzo una traducció de la *Vita Æsopi* de l’original grec. Així mateix, el 1452 comanà al copista Johannes Kessler —*Johannes Caldarifex*, en la seva denominació llatina—³⁷⁴ la reproducció d’un exemplar de l’obra *De animalibus* d’Aristòtil, a partir de la versió llatina elaborada per Jordi de

³⁷⁰ AMICO, John F. d’. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, pp. 115-117; HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy...*, pp. 39-42; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*, p. 95; RUBIO I ALBARRACÍN, Josep Enric. «Salvar Aristòtil? La teologia davant la cultura pagana a la tardor medieval», *eHumanista*, 13 (2009), pp. 173-194; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*, p. 15; FINK, Karl August ; ISERLOH, Erwin. «Rinascimento e umanesimo...», p. 284: *Se da una parte Toffanin ha forse esagerato nell’accentuare la loro fede cristiana [dels humanistes], dall’altra non abbiamo alcun diritto di parlare di un paganesimo diffuso e generalizzato.*

³⁷¹ AMICO, John F. d’. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, pp. 3-4.

³⁷² Sobre el cardenal Orsini, vegeu SIMPSON, William Antohny. «Cardinal Giordano Orsini (†1438) as a Prince of the Church and a Patron of the Arts. A Contemporary Panegyric and Two Descriptions of the Lost Frescoes in Monte Giordano», *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 29 (1966), pp. 135-159; CELENZA, Christopher S. «The Will of Cardinal Giordano Orsini (ob. 1438)», *Traditio*, 51 (1996), pp. 257-286. Per a Branda da Castiglione, GIRGENSOHN, Dieter. «Castiglione, Branda da», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXII. Istituto dell’Enciclopedia Italiana, Roma, 1979, pp. 69-75.

³⁷³ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 706.

³⁷⁴ Sobre aquest copista, vegeu BUONCORE, Marco. «Il *De Civitate Dei* nei manoscritti del Quattrocento e negli incunaboli alla Biblioteca Vaticana. Considerazioni e proposte», *Humanistica Lovaniensia*, 45 (1996), pp. 180-181.

Trebisonda.³⁷⁵ També és possible que Cerdà hagués demanat al mateix copista l'acabament de la *Præparatio Evangelica* d'Eusebi de Cesarea, també a partir de la versió llatina de Jordi de Trebisonda. Aquesta còpia va ser finalitzada el 12 de juny de 1451.³⁷⁶ Una mica posterior seria l'encàrrec d'un exemplar amb les obres de Giuseppe Flavio *De bello iudaico* i *Contra Apionem*, còpia que va ser miniada per Gioacchino de Gigantibus.³⁷⁷

El cert és que Antoni Cerdà no es va limitar només a comanar la traducció d'obres clàssiques gregues o la còpia de versions llatines d'aquestes, sinó que també va pagar la il·luminació de les corresponents miniatures. Un dels seus miniaturistes de referència va ser Giacomo da Fabriano, que va il·luminar la ja esmentada còpia del *De animalibus* d'Aristòtil.³⁷⁸ Aquest miniaturista apareix molt sovint en la documentació treballant a Roma durant el pontificat de Nicolau V. Aquesta abundància d'encàrrecs s'ha de vincular necessàriament a la predilecció del papa per la tasca de Giacomo da Fabriano, el que provocava, al seu torn, que nombrosos personatges vinculats a la Cúria Romana també volguessin contractar el mateix miniaturista que el pontífex.³⁷⁹ Antoni Cerdà no va ser una excepció a aquest comportament, pel que no ha d'estranyar que també utilitzés el miniaturista favorit del papa per a il·luminar els seus propis manuscrits.

³⁷⁵ PASUT, Francesca. «Per la miniatura a Roma alla metà del quattrocento: il “miniature di Niccolò V”», a BONATTI, Franco; MANFREDI, Antonio (eds.). *Niccolò V nel sesto centenario della nascita*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2000, pp. 111 i 152. El manuscrit es pot trobar a BAV, Chig. E.VIII.250.

³⁷⁶ El manuscrit es pot trobar a EUSEBI DE CESAREA. *Præparationis evangelicæ*. 1451, BAV, Vat. lat., 231. Cal destacar que, al mateix temps que Antoni Cerdà havia encarregat aquesta còpia, també se n'estava elaborant una altra per al papa Nicolau V (EUSEBI DE CESAREA. *Præparationis evangelicæ*. Segle XV, BAV, Vat. lat., 234). PASUT, Francesca. «Per la miniatura a Roma...», pp. 127 i 135-137. Tot i que no s'indica si la còpia papal també era realitzada per Kessler, aquesta hipòtesi és molt probable, ja que el copista també treballava pels cardenals Bessarió i Capranica i per l'humanista Niccolò Perotti. BIANCA, Concetta. *Da Bisanzio a Roma...*, pp. 77-78.

³⁷⁷ PASUT, Francesca. «Per la miniatura a Roma...», p. 128, nota 97. El manuscrit a BAV, Chig. A.VIII.232. És possible que el mateix Gioacchino de Gigantibus fos l'il·luminador del manuscrit JERONI D'ESTRIDÓ. *Opuscula*. 1459, BAV, Vat. lat., 362, que també hauria estat copiat per Kessler per encàrrec d'Antoni Cerdà. CHERUBINI, Paolo; ESPOSITO, Anna; MODIGLIANI, Anna; SCARCIA PIACENTINI, Paola. «Il costo del libro...», p. 365.

³⁷⁸ PASUT, Francesca. «Per la miniatura a Roma...», pp. 152-153; PASUT, Francesca. «Libri, miniatori e artisti alle origini della Vaticana: tra Niccolò V e Sisto IV», a MANFREDI, Antonio (ed.). *Storia della Biblioteca Apostolica Vaticana. Volume I. Le origini della Biblioteca Vaticana tra Umanesimo e Rinascimento (1447-1534)*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2010, p. 436.

³⁷⁹ PASUT, Francesca. «Per la miniatura a Roma...», pp. 126-127.

A part del mecenatge literari, Antoni Cerdà també va finançar obres d'art de caràcter arquitectònic. Així ho indica Cardella, en afirmar que el cardenal havia estat sepultat en una capella *che in vivendo vi aveva a sue spese fondata*.³⁸⁰ En canvi, Goñi assevera que Cerdà, realment, havia reformat una capella que servia com a cor d'hivern per als canonges de la basílica de Sant Pere.³⁸¹ Similar és el cas de Carol Richardson, que especifica que el mallorquí va finançar la reconstrucció de l'oratori adjunt a la nova sagristia.³⁸² Nombrosos plànols de la basílica constantiniana de Sant Pere del Vaticà presenten un espai denominat *Capella del Cardinale Antonio Cerdano*; potser el plànol de Giacomo Grimaldi en sigui l'exemple més clar.³⁸³ Aquest espai estava situat a la part de l'Evangelí de la basílica vaticana, entre la sagristia —amb la qual comunicava per l'oest— i la capella que faria construir el cardenal Battista Zeno —a l'est—, i no comptava amb un accés directe des de la nau lateral, sinó que era necessari arribar-hi des d'un dels ja esmentats àmbits. Aquesta part de l'Evangelí es tractava d'una nova ala del temple constantinià que es va bastir durant la segona meitat del segle XV, atenent els promotors de les diverses capelles.³⁸⁴ El fet que la banda meridional de la basílica s'edifiqués durant aquest període respondria a la idea inicial de Nicolau V —primer impulsor de la reforma de Sant Pere del Vaticà— de no esbucar la totalitat de l'edifici constantinià, sinó tan sols reconstruir-ne la part occidental.³⁸⁵ Segui com sigui, s'ignora l'aspecte que podia presentar la capella del cardenal Antoni Cerdà. Ara bé, és possible que es pugui relacionar amb aquesta la importació de *100 fra Agnus Dei e crocette d'argento* que varen ser portades des de Gaeta pel navegant Jacomo di Santolo.³⁸⁶ Com que la capella fou coneguda, a vegades, com a «cor d'hivern» —en contraposició al cor

³⁸⁰ CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali...*, p. 108.

³⁸¹ GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST», a ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España. Suplemento I*. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1983, p. 123.

³⁸² RICHARDSON, Carol M. *Reclaiming Rome...*, p. 414. De la mateixa opinió és MIRANDA, Salvador. «Cerdà i Lloscos, O.S.S.T., Antonio...», en indicar que Cerdà (...) *had restored* (...) la capella.

³⁸³ GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta autentica Translationum Sanctorum corporum et sacrarum Reliquiarum E veteri in novum Templum Sancti Petri, Cum multis memoriis, Epitaphiis, Inscriptionibus, Delineatione partis Basilicæ demolitæ et Iconicis Historiis Sacræ Confessionis. Ab eodem Summo Pontifice magnificentissime exornatæ*. 1619, BAV, Barb. lat., 2733, f. 498r.

³⁸⁴ Una reconstrucció de l'antiga basílica de Sant Pere del Vaticà a BANNISTER, Turpin C. «The Constantinian Basilica of Saint Peter at Rome», *Journal of the Society of Architectural Historians*, 27/1 (1968), pp. 3-32.

³⁸⁵ BARNES, Arthur Staphylton. *St. Peter in Rome and His Tomb on the Vatican Hill*. Swan Sonnenschein & Co., Lim., Londres, 1903, p. 293.

³⁸⁶ ESCH, Arnold. *Economia, cultura materiale ed arte nella Roma del Rinascimento. Studi sui registri doganali romani, 1445-1485*. Roma nel Rinascimento, Roma, 2007, p. 269.

nou que edificaria el papa Sixt IV (1471-1484) en la mateixa ala de la part de l'Evangelí—,³⁸⁷ és probable que s'hi duguessin a terme determinades cerimònies.

Aquesta intensa acció cultural, juntament amb els elevats coneixements que posseïa, varen revestir Antoni Cerdà d'una aura intel·lectual que va mantenir al llarg del seu cardenalat. El reconeixement de la seva saviesa i l'admiració que aquesta despertava resten palesos en les diverses obres que li varen ser dedicades per humanistes de primer ordre, entre els quals destaca Enea Silvio Piccolomini. Així, es conserven dues endreces que aquest dirigí al cardenal mallorquí en sengles obres *De ritu, situ, moribus et conditione Germaniæ* (1457) i *In Europam* (1458). En la primera, Piccolomini qualifica Cerdà amb l'epítet de «príncep dels teòlegs», amb les paraules *non jam magister sed princeps philosophorum et theologus sapientie dicendus es*.³⁸⁸ En ambdós casos, però, el destacat humanista ressalta el vast coneixement en matèria filosòfica i teològica que tenia Antoni Cerdà, així com les virtuts que practicava en grau superlatiu.³⁸⁹ Un altre humanista destacat, Nicolau de Cusa, va dedicar al mallorquí la seva obra *De mathematica perfectione*.³⁹⁰ També el cartoixà Francesco da Venezia va voler homenatjar Antoni Cerdà a través de la dedicatòria del seu opuscle *Tractatus de quattuor virtutibus cardinalibus*. Aquesta obra presenta importants trets renaixentistes, no només des del punt de vista formal, sinó també pel que fa al contingut. En el tractat, Francesco da Venezia reflexiona sobre les quatre virtuts fonamentals —la prudència, la templança, la fortitud i la justícia—, que exemplifica a través de casos que extreu tant dels autors clàssics com de la patristica cristiana —sobretot de sant Agustí—. El cartoixà dedica el volum a Antoni Cerdà en atenció als mèrits intel·lectuals que aquest posseeix.³⁹¹ En darrer lloc, també hi ha algunes notícies que Giannozzo Manetti va

³⁸⁷ BALLARDINI, Antonella. «La basilica di S. Pietro nel Medioevo», a BRANDENBURG, Hugo; BALLARDINI, Antonella; THOENES, Christof. *San Pietro. Storia di un monumento*. Jaca Book, Milà, 2015, pp. 40-41.

³⁸⁸ PICCOLOMINI, Enea Silvio. *De ritu, situ, moribus et conditione Germaniæ* [Aeneas, Cardinalis Sancte Sabine. *Ad obiectiones Germanorum*]. Roma, 1494. BAV, Urb. lat., 1494, f. 66v. En tot cas, era molt habitual exaltar els coneixements teològics de certes persones. El mateix cardenal Juan de Torquemada també va ser considerat, en alguna ocasió, el més gran dels teòlegs del moment. PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 368-369.

³⁸⁹ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 184: (...) *qui Philosophorum, et Theologorum omnium illius temporis maximus est habitus (...)*.

³⁹⁰ BIANCA, Concetta. «La biblioteca romana di Niccolò Cusano», a MIGLIO, Massimo (ed.). *Scrittura, biblioteche e stampa a Roma nel Quattrocento*. Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica, Ciutat del Vaticà, 1983, p. 706, nota 132.

³⁹¹ FRANCESCO DA VENEZIA. *Tractatus de quattuor virtutibus cardinalibus*. Bolonya, 1453, BAV, Chig. VI.O.123, ff. 1r-2v i 50r-v.

dedicar a Antoni Cerdà la biografia que va redactar sobre el papa Nicolau V.³⁹² Aquesta dedicatòria es podria explicar fàcilment per l'amistat que va unir el pontífex i el cardenal.

³⁹² GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST...», p. 123.

VI. ANTONI CERDÀ I EL PODER REIAL

Tot i el seu caràcter laic, el poder monàrquic sempre havia jugat un important rol dins l'Església medieval. El Cisma d'Occident (1378-1429) havia estat aprofitat per les monarquies per apoderar-se d'algunes prerrogatives que, fins aleshores, el papa havia tingut en exclusiva. D'aquesta manera, es varen anar creant i consolidant les denominades «esglésies nacionals», controlades pels monarques, el paradigma de les quals fou el gal·licanisme.¹ Al llarg del segle XV, i malgrat l'oposició pontifícia, els sobirans europeus incrementaren de forma progressiva el seu poder damunt l'Església, que, al seu torn, anava perdent autonomia.² Les monarquies varen actuar, sobretot, en dos àmbits: les finances pontifícies i les provisions de prebendes. Pel que fa a la qüestió econòmica, els sobirans varen exigir a l'Església la cessió de part o de la totalitat dels recursos que recaptaven en els seus territoris, al mateix temps que procuraren un control de les finances eclesiàstiques. Aquesta pretensió no era nova del període posterior al Cisma d'Occident, sinó que ja s'havia anat desenvolupant des de l'Alta Edat Mitjana,³ però la controvèrsia cismàtica atorgà als monarques la justificació necessària per embargar les rendes eclesiàstiques i retardar-ne la restitució.

Per altra banda, els sobirans també volgueren controlar la provisió de les prebendes eclesiàstiques. La promoció de servidors era una forma d'agrair i premiar l'ajut prestat fins al moment. Per altra banda, la provisió de determinats càrrecs eclesiàstics en persones fidels permetia comptar amb col·laboradors en llocs de responsabilitat. Evidentment, l'ascens cardenalici d'un d'aquests servidors suposava aconseguir un contacte molt proper al papa i, per tant, una major capacitat de pressió, tant en la provisió de prebendes com en la política, en general, que es duia a terme des de la Cúria Romana. Això succeïa perquè la promoció al cardenalat no suposava que el nou purpurat es desentengués de la política reial, sinó que cardenal i monarca mantenien

¹ MARTIN, Victor. *Les origines du gallicanisme*. Bloud & Gay, París, 1939; PARSONS, Jotham. *The Church in the Republic. Gallicanism and Political Ideology in Renaissance France*. Catholic University of America Press, Washington, 2004.

² NOWAKOWSKA, Natalia. *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland. The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*. Ashgate, Aldershot, 2007, pp. 3-5.

³ LADERO QUESADA, Miguel Ángel. «Estructuras y políticas fiscales en la Baja Edad Media», *Edad Media. Revista de Historia*, 2 (1999), pp. 122-123 i 136-137. Vegeu, també, SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel; MENJOT, Denis (eds.). *El dinero de Dios. Iglesia y fiscalidad en el Occidente medieval (siglos XIII-XV)*. Instituto de Estudios Fiscales, Universidad de Málaga, Madrid, 2011.

els seus vincles. A vegades, els cardenals —de forma individual— podien buscar la vinculació a un sobirà i, per tant, entrar al seu servei. L'objectiu d'aquesta operació no era cap altre que salvaguardar els seus interessos privats, obtenir reconeixements en el present i assegurar-se un refugi futur en cas de perdre el favor del pontífex.⁴

El rei Alfons el Magnànim no va ser una excepció en aquest comportament característic de les monarquies europees del segle XV. El sobirà tenia relació directa amb el pontífex a través dels diferents cardenals oriüds de la Corona d'Aragó. Des de mitjans del quatre-cents, el rei va comptar amb dos súbdits purpurats del Col·legi Cardenalici. El primer d'aquests va ser Alfons de Borja, a qui Eugeni IV havia concedit el *cappello* el 2 de maig de 1444. Borja havia entrat al servei del Magnànim cap al 1417, avalat tant per la seva formació i ciència —era catedràtic de Cànon a l'Estudi General de Lleida— com per l'exercici de diversos càrrecs seculars —assessor del batlle de Lleida— o eclesiàstics —oficial del bisbe lleidatà—. A aquests mèrits cal afegir-hi també el gran prestigi que obtingué arran dels seus treballs a fi i efecte de resoldre el Cisma d'Occident. Alfons el Magnànim li concedí diversos oficis en la cort reial, entre els quals el de promotor (1417-1419), regent i vicescancerler de la Cancelleria Reial (1420-1429), i conseller i president del Consell Reial (1439-1444). Així mateix, també li comissionà diverses ambaixades, tant a Castella com a la Cúria Romana.⁵

El segon purpurat que va estar al servei d'Alfons el Magnànim a mitjans del segle XV va ser Antoni Cerdà, que va ser promogut al cardenalat per Nicolau V el 1448. Nombroses evidències documentals demostren la intensa relació que va existir entre el cardenal mallorquí i el rei. Així, quan el Magnànim comunicà la designació pontifícia de Cerdà com a bisbe de Lleida, no dubtà en referir-s'hi com a *Reveredissimo in Xristo patri domino Antonio, tituli Sancti Grisogoni Sacrosancte Romane Ecclesie presbitero Cardinali, amico nobis carissimo*.⁶ Aquest tractament afectuós sols era comú entre persones que tenien uns determinats vincles personals o certes relacions de respecte, tot

⁴ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes 1417-1517. Politics and Polity in the Late Medieval Church*. George Allen & Unwin, Londres, 1980, pp. 71-72.

⁵ MARTÍNEZ SANMARTÍN, Luis Pablo; NAVARRO SORNÍ, Miguel. «Els Borja, de la conquesta del regne a la del bisbat de València», a BATLLORI I MUNNÉ, Miquel (dir.). *Diplomatari Borja.1*. Edicions Tres i Quatre, València, 2002, pp. 92-99. Per a les relacions entre Alfons el Magnànim i Alfons de Borja, és indispensable vegeu NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III. En la perspectiva de sus relaciones con Alfonso el Magnánimo*. Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 2008.

⁶ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

i que no necessàriament una manifesta amistat.⁷ La recurrència a aquest epítet en la documentació és una evidència de l'estreta cordialitat que degué haver-hi entre els dos homes.

No hi ha cap dubte que Antoni Cerdà i Alfons el Magnànim tingueren una intensa relació. La freqüent correspondència entre ambdues parts, a través de la qual aquell informava el monarca de les notícies que podien ser del seu interès, així ho demostra. Una altra evidència d'aquest vincle és la gràcia de mil florins d'or que Alfons el Magnànim va fer pagar a Antoni Cerdà el 20 d'agost de 1447, quan el mallorquí només era *consiliarius noster* i *in Sacra Pagina professor, santissimi domini nostri pape Nicolai cubicularius secretus*, això és en el moment inicial de la seva carrera eclesiàstica. Aquests mil florins s'havien d'extreure de la recaptació del subsidi de cent quaranta mil florins d'or que Eugeni IV havia concedit al Magnànim, dels quals n'eren col·lectors els abats dels monestirs de Santes Creus i de Valldigna.⁸ Malauradament, no s'especifica en concepte de què es varen abonar aquests mil florins. En darrer lloc, cal esmentar també l'enviament, per part de Cerdà, de regals al monarca, com pugui ser una bella marlota.⁹

S'ha comentat, en diverses ocasions, que l'ascens d'Antoni Cerdà en la jerarquia eclesiàstica es va deure, en gran mesura, a la protecció del rei Alfons el Magnànim. Així, ja s'ha indicat com el titular de la Corona d'Aragó es trobava al darrere de la provisió en el mallorquí tant de les diòcesis de Messina i de Lleida com de la mateixa porpra cardenalícia.¹⁰ Tot i això, resta per saber com va entrar Antoni Cerdà al servei del Magnànim. La historiografia tradicional afirma que, poc després d'arribar a Roma, la fama de la saviesa del mallorquí es va estendre per tota Itàlia i va arribar fins al rei. Els autors només tendeixen a matissar si el monarca ja havia establert la seva cort a Nàpols —aquesta és la tendència majoritària, amb autors com Reynés o Bover—¹¹ o si,

⁷ A més d'Antoni Cerdà, Alfons el Magnànim també atorga aquest tractament a persones com Alfons de Borja (ACA, Canc., Reg., 2551, f. 94v), el duc de Venècia, Francesco Foscari (ACA, Canc., Reg., 2550, f. 85r) o el *doge* Ludovico di Campofregoso —amb qui havia arribat a alguns acords— (ACA, Canc., Reg., 2655, f. 60r). En canvi, el cardenal Jean Le Jeune era, només, *amice nobis singularissimo*. ACA, Canc., Reg., 2546, f. 51v.

⁸ ACA, Canc., Reg., 2719, f. 1r-v.

⁹ ACA, Canc., Reg., 2660, f. 58r.

¹⁰ Vegeu, respectivament, els capítols IV i V.

¹¹ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos. Siglo Tercero. Contiene la Historia de los Conventos, de los Provinciales, y de las Personas Insignes, que florecieron en dicha Provincia. Epítome. De los Reverendísimos Padres Ministros Generales, que governaron Nuestra Religión en dicho Siglo. 1770,*

al contrari, encara es trobava a la península Ibèrica —com manifestà Bover en una altra ocasió—. ¹² Sigui com sigui, Antoni Cerdà fou un fidel servidor d'Alfons el Magnànim ja des dels inicis de la seva carrera eclesiàstica. Així, el 6 de maig de 1447 —només dos mesos després de l'elecció de Nicolau V— ja intervenia davant el pontífex a favor dels interessos del monarca —en aquest cas, procurant l'obtenció d'un subsidi de nou mil florins a Sicília—. ¹³

La promoció del mallorquí al cardenalat el 1448 no va trencar el lligam ni amb Alfons el Magnànim ni amb la política empresa per aquest monarca. Així, Cerdà treballava tant per rei com pel papa, com molts d'altres cardenals de l'època. Navarro Sorní, en referència a Alfons de Borja —que també va ser promocionat en la jerarquia eclesiàstica pel Magnànim—, indica que *Esta actitud no era excepcional en su tiempo, pues, como muchos otros cortesanos encumbrados por los príncipes a las dignidades eclesiásticas, Borja será más un hombre del rey que de la Iglesia.* ¹⁴ Un comportament similar es pot trobar també en el cas d'Antoni Cerdà, la fidelitat del qual sempre estigué a cavall entre el poder pontifici i el poder reial. Aquesta doble vinculació l'obligava, a vegades, a mantenir l'equidistància davant situacions compromeses. Un exemple clar d'una d'aquestes situacions podria ser el cas de la successió al ducat de Milà, que havia quedat vacant per mort de Filippo Maria Visconti, sense descendència masculina, el 13 d'agost de 1447. En conseqüència, es postularen fins a quatre pretendents al ducat milanès, entre els quals el mateix Alfons el Magnànim, que havia estat designat hereu pel suposat darrer testament de Filippo Maria Visconti. El papa Nicolau V temia que el Magnànim obtingués el ducat de Milà, perquè aquest monarca ja dominava Nàpols i, si també controlava Milà, deixaria la Santa Seu entre dos potents territoris regits per un

BPM, ms. 49, f. 63v; BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares. Tomo 1*. Imprenta de P. Gelabert, Palma, 1868, p. 180.

¹² BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Imprenta Nacional de Juan Guasp, Palma, 1838, p. 72: *Trasladada la corte de Aragón, de Lérida á Nápoles (...)*.

¹³ ACA, Canc., Reg., 2698, f. 181r-v: «Lo rey d'Aragó etc. Mestre Anthoni. Nós havem sabut que en lo Regne de Sicília della far restarien a cullir del subsidi imposat per papa Eugeni, de bona memòria, sobre lo clero de aquell Regne una bona summa, çò és fins en nou milia florins de cambra, poch més o menys (...). Havem pensat que si lo lo dit nostre senyor lo papa aquells nos assignava en paga de la quantitat que de la Sua Santedat haver devem, a ell sia descàrrech e nós pus promptament faríem cullir lo dit subsidi ens poríem servir de aquella peccunia (...), pregam-vos affectuosament e encarregam quant més podem que, ensemps ab lo dit nostre secretari, o sens ell segons millor trobareu oportunitat, suppliqueu al dit nostre sant pare nos vulla atorgar la dita resta (...) e sobre açò nos mane desempachar les bulles que necessari seran (...).»

¹⁴ NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, p. 51.

únic sobirà.¹⁵ És evident, per tant, els interessos contraposats que, en aquest moment, tenien Alfons el Magnànim i el papa Nicolau V. Es descobreix com va actuar Antoni Cerdà en aquests casos de discrepància, que varen ser molt freqüents durant tot el regnat d'aquell rei. A causa del seu paper dual, el cardenal mallorquí havia de mantenir-se fidel al papa al mateix temps que havia d'informar el monarca de les gestions que es poguessin dur a terme des del centre de poder que representava la Cúria Romana.

El present capítol persegueix l'objectiu d'estudiar les relacions entre Antoni Cerdà i el poder reial, bàsicament Alfons el Magnànim, el monarca que regnà durant la major part de la vida del purpurat. Els vincles entre els dos homes varen ser molt importants, com ha posat de manifest la historiografia tradicional. Així doncs, en aquesta secció es pretén valorar la magnitud dels lligams entre aquests dos homes a partir de la documentació disponible i a través de quatre eixos: la diplomàcia, la intercessió, la política i la instrucció educativa; a cadascun d'aquests es dedica un apartat específic. El capítol finalitzarà amb un darrer epígraf —gairebé un epíleg— que analitzarà la relació entre el cardenal Cerdà i el rei Joan II durant l'únic any en el qual ambdós personatges coincidiren. Tot plegat permetrà obtenir un quadre de com Antoni Cerdà es va poder moure en el poder reial.

1. LA TASCA DIPLOMÀTICA D'ANTONI CERDÀ

Des de la clausura del Concili de Constança (1418), les relacions entre la Santa Seu i els diferents sobirans europeus adoptaren una nova dimensió. El Cisma d'Occident havia tingut importants repercussions en aquelles, puix, com ja s'ha indicat, els sobirans europeus havien aprofitat el turbulent període per apropiar-se de prerrogatives que, fins aleshores, havien estat en mans dels papes, essencialment en els àmbits financers i de provisions de prebendes. Els pontificats de Martí V (1417-1431) i d'Eugeni IV (1431-1447) varen suposar la reconstrucció de l'administració pontifícia i de la Cúria Romana.¹⁶ Això no obstant, els sobirans varen persistir en la seva pretensió de controlar l'Església dins els seus dominis territorials, de manera que rebutjaren el centralisme pontifici que, a poc a poc, els papes anaven recuperant. Per combatre contra la creixent centralització papal, alguns sobirans s'alinearen amb els principis de les teories

¹⁵ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi dalla fine del medio evo. Compilata col sussidio dell'Archivio segreto pontificio e di molti altri Archivi. Volume I. Storia dei Papi nel periodo del Rinascimento (Martino V, Eugenio IV, Niccolò V, Calisto III) fino all'elezione di Pio II.* Desclée e Ci. Editori Pontifici, Roma, 1958, pp. 419-421.

¹⁶ Vegeu el capítol V de la present tesi doctoral.

conciliaristes i els utilitzaren d'acord amb els seus interessos. Tot i això, quan el Concili de Basilea va acusar d'heretgia Eugeni IV perquè no havia observat el decret *Hæc sancta* de 6 d'abril de 1415¹⁷ —que havia estat promulgat pel Concili de Constança i elevat a la categoria de dogma de fe pel de Basilea— i el va cessar el 24 de maig de 1438,¹⁸ molts sobirans començaren a retirar el seu suport als pares conciliaris.¹⁹ Davant la vacant provocada, el 5 de novembre de 1439 el Concili de Basilea va escollir papa l'antic duc de Savoia, Amadeu VIII, que prengué el nom de Fèlix V. L'elecció d'un antipapa fou el gran error dels conciliaristes: l'existència de dos pontífexs provocava un nou cisma, malgrat que el propòsit del conciliarisme era, precisament, evitar noves divisions dins l'Església.²⁰ En conseqüència, la major part dels estats europeus es negaren a reconèixer l'antipapa —i, per tant, a afavorir el cisma— i trencaren les relacions oficials que, fins aleshores, havien mantingut amb el Concili de Basilea.²¹

Per tot plegat, es pot considerar que les relacions entre el papa i els diferents sobirans europeus entraren en una etapa diplomàtica. Aquesta es va materialitzar, sobretot, en la signatura de diversos concordats.²² Amb l'objectiu de contrarestar el Concili de Basilea, Eugeni IV va acordar l'establiment de pactes amb alguns estats europeus —Bretanya (1441), Borgonya (1441), l'Imperi (1448)—, de la mateixa

¹⁷ MANSI, Joannes Dominicus. *Sacrorum Conciliorum nova, et amplissima collectio, in qua præterea quæ Phil. Labbeus, et Gabr. Cossartius, et novissime Nicolaus Coleti in lucem edidere, ea omnia insuper in suis locis optime disposita exhibentur, quæ Joannes Dominicus Mansi archiepiscopus Lucensis evulgavit. Editio novissima ab eodem optime merito præsule, potissimum favorem etiam et open præstante eminentissimo cardinali Dominico Passioneo Sanctæ Sedi Apostolicæ bibliothecario, aliisque item eruditissimis viris manus auxiliatrices ferentibus curata, Novorum Conciliorum, novorumque Documentorum Additionibus locupletata, Ad MS. Codices Vaticanos, Lucenses, aliosque recensitis et perfecta. Accedunt etiam notæ, et dissertationes quamplurimæ, quæ in ceteris editionibus desiderantur. Tomus vicesimus septimus. Ab anno MCCCCIX usque ad annum MCCCCXVIII.* Apud Antonium Zatta, Venècia, 1784, col. 607-612.

¹⁸ ULLMANN, Walter. *A Short History of the Papacy in the Middle Ages.* Methuen & Co Ltd, Londres, 1972, pp. 308-309.

¹⁹ Un altre motiu de desafecció va ser la creixent influència que França anava adquirint en el Concili de Basilea. ULLMANN, Walter. *A Short History of the Papacy...*, pp. 310-313; MADIGAN, Kevin. *Medieval Christianity. A New History.* Yale University Press, New Haven, 2015, pp. 383-384.

²⁰ LYNCH, Joseph H. *The Medieval Church. A Brief History.* Longman, Nova York, 1992, pp. 333-334; MADIGAN, Kevin. *Medieval Christianity. A New History...*, p. 384.

²¹ HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy. 1417-1464. The Study of a Relationship.* Manchester University Press, Manchester, 1993, p. 168.

²² RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa en Occidente a fines de la Edad Media.* Editorial Labor, Barcelona, 1973, pp. 49-50. Vegeu MERCATI, Angelo. *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili.* Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma, 1919, pp. 144-168.

manera que ja ho havia fet el seu predecessor Martí V.²³ Bona part d'aquests concordats va suposar una important cessió de drets del papa a favor dels sobirans. En contrapartida, aquests perderen deixaren de donar suport al Concili de Basilea.²⁴ Això no obstant, després de la renúncia de Fèlix V (1449), de la dissolució del Concili de Basilea (1449) i del final de l'amenaça conciliarista, la majoria dels concordats no foren observats.²⁵

Per altra banda, la Santa Seu va esdevenir, de cada vegada més, un estat feudal amb interessos terrenals. Els papes conjugaven en la seva figura el govern espiritual de l'Església i el domini temporal dels Estats Pontificis. Aquest territori estava integrat per cinc districtes — Romanya, la Marca d'Ancona, el ducat de Spoleto, la Tuscia, i Campagna i Marittima—, que es trobaven sota el domini del pontífex, que n'era el sobirà absolut. La pretensió dels papes era construir un estat fort que els permetés defensar els seus interessos a la península Italiana.²⁶ En conseqüència, el papa es va veure obligat a participar en un joc diplomàtic que suposava el canvi continu en el sistema d'aliances, amb l'objectiu d'aconseguir l'equilibri entre els cinc principals estats italians —sobretot a partir de la Pau de Lodi (1454)— i mantenir allunyats de la península tant França com la Corona d'Aragó.²⁷ Per poder jugar amb èxit aquest nou rol temporal, un poder central fort resultava imprescindible. Els papes Martí V i Eugeni IV es varen haver d'esforçar per recuperar la sobirania sobre els Estats Pontificis, que havien estat ocupats per diversos *condottieri*. El seu èxit en aquesta tasca va ser consolidat per Nicolau V, que utilitzà els instruments que la nova política li oferia, el que incloïa la diplomàcia i la burocràcia administrativa i fiscal. Per exemple, el pontífex va confirmar i ampliar les constitucions i privilegis atorgats als diferents senyors feudataris de la Santa Seu. Així mateix, els concedí càrrecs vicarials en els diversos

²³ WHALEN, Brett Edward. *The Medieval Papacy*. Palgrave Macmillan, Nova York, 2014, p. 176.

²⁴ MADIGAN, Kevin. *Medieval Christianity. A New History...*, p. 385. Una teoria assegurava que la signatura dels concordats havia de ser entesa a partir de l'increment del poder dels sobirans europeus, que desitjaven alliberar-se de la influència de l'Església. La investigació demostrà que les concessions papals no foren motivades pel poder dels estats, sinó per l'amenaça del Concili de Basilea. PRODI, Paolo. *The Papal Prince. One Body and Two Souls: the Papal Monarchy in Early Modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, 1987, p. 7.

²⁵ NOWAKOWSKA, Natalia. *Church, State and Dynasty...*, p. 143.

²⁶ GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma nel Medio Evo. Volume terzo*. G. Romagna & C., editori, Roma, 1912, p. 687.

²⁷ FINK, Karl August; ISERLOH, Erwin. «Rinascimento e umanesimo», a JEDIN, Hubert (dir.). *Storia della chiesa. Volume V/2. Tra Medioevo e Rinascimento. Avignone-Conciliarismo-Tentativi di riforma (XIV-XV sec.)*. Jaca Book, Milà, 1983, pp. 287-288.

territoris dels seus dominis. Per tot plegat, es podria considerar que Nicolau V va promoure una nova forma de governar els Estats Pontificis, d'acord amb la seva conversió en un nou príncep italià.²⁸ Per altra banda, el papa també es va erigir com a àrbitre i garant de la situació diplomàtica italiana, de manera que posseïa el rol de mediador entre les potències. Per aquest motiu, era habitual que se li comunicessin els canvis d'estat que es produïssin en les relacions entre aquelles.²⁹

La cort romana va ser un important centre diplomàtic europeu. La presència d'ambaixadors, laics o eclesiàstics, davant el papa va ser molt elevada, el que reflecteix la rellevància política que havia aconseguit la Santa Seu a mitjans del segle XV.³⁰ Aquests ambaixadors residents a Roma representaven els diferents sobirans europeus, tant els dels grans regnes occidentals com els dels petits estats o repúbliques italians.³¹ A vegades, però, els monarques podien optar per remetre a Roma un procurador, això és un representant del sobirà revestit d'uns poders específics per dur a terme una missió concreta.³² A pesar d'aquest caràcter més aviat puntual, els procuradors podien residir a la ciutat del Tíber de forma més o menys permanent i anar encadenant encàrrecs diplomàtics de forma contínua, fins que el monarca n'ordenés el cessament.³³ Fou molt habitual que els sobirans recorreguessin als humanistes com a ambaixadors, tant per la seva capacitat diplomàtica —el que redundava en la bona defensa dels interessos reials— com pel prestigi com a mecenes que aquells els proporcionaven.³⁴ En canvi, i a

²⁸ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 417; PRODI, Paolo. *The Papal Prince...*, p. 42.

²⁹ Així ho féu Alfons el Magnànim el dia 1 de setembre de 1449; el monarca escrigué cartes al pontífex i als cardenals en les quals comunicava la nova posició respecte a Venècia. ACA, Canc., Reg., 2658, ff. 11r-12r.

³⁰ VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Eclesiàsticos en la diplomacia castellana en el siglo XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 40/2 (2010), pp. 804-805. Vegeu —si bé per un període una mica més tardà— FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro. «Imagen de los Reyes Católicos en la Roma pontificia», *En la España Medieval*, 28 (2005), pp. 275-276.

³¹ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, p. 102.

³² HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy...*, pp. 8-11.

³³ Segons Fernández de Córdoba, el procurador era un agent més o menys permanent, mentre les missions puntuals eren encarregades a nuncis o oradors. FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro. «Imagen de los Reyes Católicos...», pp. 267-268.

³⁴ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro. «Diplomáticos y letrados en Roma al servicio de los Reyes Católicos: Francesco Vitale di Noya, Juan Ruiz de Medina y Francisco de Rojas», *Dicenda. Cuadernos de Filología Hispánica*, 32 (2014), pp. 114-115; VILLANUEVA MORTE, Concepción. «Ciudades, cortes y diplomacia: circulación de hombres de letras entre el ducado de Milán y la península Ibérica en el siglo XV», a IRADIEL MURUGARREN, Paulino; NAVARRO ESPINACH, Germán; IGUAL LUIS, David; VILLANUEVA MORTE, Concepción (eds.). *Identidades urbanas Corona de Aragón-Italia. Redes económicas, estructuras institucionales, funciones políticas (siglos XIV-XV)*. Prensas de la Universidad de Zaragoza, Saragossa, 2016, p. 225.

diferència dels sobirans europeus, no sembla que els papes de la meitat del quatre-cents fossin massa proclius a l'enviament d'ambaixades permanents. Més aviat al contrari, els pontífexs preferien trametre legats amb funcions específiques per tractar un afer determinat. En cas de necessitat, també els col·lectors apostòlics podrien haver exercit funcions representatives, sobretot en aquells territoris més allunyats de Roma.³⁵ De la mateixa manera que els reis, bona part dels ambaixadors tramesos pels pontífexs també varen ser humanistes que es trobaven al servei del papa. Aquest valorava en gran mesura les habilitats polítiques i diplomàtiques dels humanistes, així com els seus amples coneixements, que també redundaven en prestigi del summe pontífex. Va ser freqüent que els humanistes fossin enviats pels papes a les corts europees més difícils, com puguin ser l'Imperi o el Regne de Nàpols.³⁶

Els cardenals jugaven un paper ambigu en les relacions entre el papa i els poders seculars. Ja s'ha indicat que els purpurats, per una banda, eren membres de l'Església i es trobaven molt propers al pontífex. De l'altra, però, tendiren a conservar la vinculació amb el seu sobirà original. A causa d'aquesta doble connexió, els cardenals varen ser fonamentals en les relacions diplomàtiques entre els papes i els monarques baixmedievals. De fet, sovint els purpurats varen ser designats legats pontificis, habitualment en els seus respectius territoris de procedència, el que donà lloc a certes dificultats, sobretot en el cas que les relacions entre el papa i el rei no fossin positives.³⁷

1.1. Les difícils relacions d'Alfons el Magnànim amb els pontífexs

Alfons el Magnànim va ser un monarca ambiciós que va dur a terme una política diplomàtica tèrbola.³⁸ Aquesta afirmació és aplicable a les tenses —o, a vegades, obertament hostils—relacions entre el monarca i la Santa Seu. A causa de la seva situació entre ambdós poders, Antoni Cerdà es degué trobar esporàdicament en una situació compromesa en la qual l'hostilitat del papa envers el monarca —i en l'altra direcció— l'obligarien a realitzar una sèrie d'equilibris per acontentar les dues parts. Ja s'ha comentat com els purpurats presentaven una obediència dual tant en virtut del seu

³⁵ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 102-106. Sobre els diferents tipus d'enviats pontificis, vegeu RABASCO FERREIRA, Rafael. «El origen y las formas de la diplomacia pontificia», *Revista de Derecho de la UNED*, 16 (2015), pp. 605-612.

³⁶ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome. Humanists and Churchmen on the Eve of the Reformation*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1983, pp. 8-9.

³⁷ THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 57 i 74-75.

³⁸ VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars (segle XV)*. Vicens Vives, Barcelona, 1956, p. 133.

càrrec cardenalici com pel fet de ser súbdits d'un monarca. A més, també podien ser utilitzats en la política exterior dels reis. Alfons el Magnànim no va dubtar en fer ús dels purpurats per aconseguir els seus objectius. Així queda demostrat en una carta que va dirigir al cardenal Jean Le Jeune el 1451, en la qual li explicava els seus avenços diplomàtics a Borgonya gràcies a una operació en la qual estaven involucrats Jaume de Portugal —nebot de la duquesa de Borgonya i futur cardenal del títol de Sant Eustaqui—, el papa i els cardenals Alfons de Borja i Antoni Cerdà.³⁹ En altres paraules, els dos purpurats de la Corona d'Aragó treballaven per Alfons el Magnànim en l'àmbit diplomàtic, en aquell gran centre de relacions internacionals que era Roma.

El cert, però, és que les relacions entre la Corona i la Santa Seu tendiren a ser complicades. Tradicionalment, els diferents pontífexs s'havien inscrit en la facció angevina, que era contrària als negocis dels monarques de la Corona d'Aragó.⁴⁰ Els interessos d'ambdues parts es trobaren en la disputa per Sicília que enfrontà, en un primer moment, Carles d'Anjou i Pere el Gran ja a finals del segle XIII.⁴¹ El període de «captivitat babilònica» a Avinyó (1309-1377) no ajudaria a millorar les relacions, ja que els papes que se succeïren durant els setanta anys que durà aquesta foren francesos i se sotmeteren en gran part a la monarquia francesa. Aquesta situació canvià durant el Cisma d'Occident, quan tant França com Joan I d'Aragó donaren suport a la línia d'Avinyó. Això no obstant, França utilitzà la crisi pontifícia per aprofundir en el gal·licanisme, mentre la Corona d'Aragó donà suport a Benet XIII —l'aragonès Pedro de Luna— i mantingué vigent el Cisma en la figura de Climent VIII —el també aragonès Gil Sánchez Muñoz— fins al 1429. En conseqüència, i a diferència d'altres estats europeus, la Corona d'Aragó no va signar cap concordat amb Martí V que permetés regular les relacions entre aquella i la Santa Seu.⁴²

La principal causa de l'escassa entesa entre Alfons el Magnànim i la Santa Seu es va deure, sobretot, a la política italiana empresa per aquell.⁴³ El 4 d'abril de 1433, la

³⁹ ACA, Canc., Reg., 2655, ff. 156v-157r: (...) *ad scribendum in cujus favorem eo vehementius quo fieri poterit tam ad sanctum dominum nostrum papam quam ad reverendisimam paternitatem vestram pefatam, revenrendisimos quam cardinales Valentinum et Ilerdensem (...).*

⁴⁰ VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars...*, p. 130.

⁴¹ Vegeu els recents estudis de CINGOLANI, Stefano Maria. *Pere el Gran. Vida, actes i paraula*. Base, Barcelona, 2010; CINGOLANI, Stefano Maria (ed.). *Diplomatari de Pere el Gran. 2. Relacions internacionals i política exterior (1260-1285)*. Fundació Noguera, Barcelona, 2015, pp. 71-73.

⁴² El concordat amb la nació hispànica va ser signat amb Joan II de Castella. MERCATI, Angelo. *Raccolta di concordati...*, pp. 144-150.

⁴³ DUPRÉ-THESEIDER, Eugenio. *La política italiana di Alfonso il Magnanimo*. Diputación Provincial de Baleares, Palma, 1955.

reina Joana II de Nàpols —que no tenia descendència— va repudiar Lluís d'Anjou —a qui havia designat hereu el 1423— i va tornar a adoptar Alfons el Magnànim, a qui ja havia afillat el 1421.⁴⁴ Però, en el seu darrer testament —redactat poc abans de morir el novembre de 1424—, Joana II llegà el Regne de Nàpols a Renat d'Anjou. Per la seva part, el papa Eugeni IV va exigir que Nàpols retornés a la Santa Seu en qualitat de feu.⁴⁵ De fet, el pontífex havia manifestat la seva discordança amb l'adopció d'Alfons el Magnànim per part de Joana II el 1433, i el mes de juny del mateix any havia constituït una lliga, juntament amb Venècia, Florència i Milà —i amb el suport de l'emperador Segimon—, per oposar-s'hi.⁴⁶

El Magnànim envià un estol a Gaeta, el que va suposar l'inici de la campanya d'ocupació del territori napolità. Això no obstant, el 5 d'agost de 1435 la flota del rei Alfons va ser derrotada pels genovesos a la batalla naval de Ponça. El rei, els seus germans Joan i Enric, i nombrosos membres de les principals famílies de la Corona d'Aragó varen ser capturats i enviats a Milà, ja que el duc Filippo Maria Visconti era també senyor de Gènova. Durant el captiveri, Alfons el Magnànim aconseguí forjar una aliança aquest, que es va materialitzar en la signatura del Tractat de Milà el 8 d'octubre de 1435. D'acord amb el conveni, el Magnànim i Visconti es repartien la influència a la península Italiana. A més, el primer es comprometia a ajudar el segon en el seu enfrontament amb el *condottiero* Francesco Sforza, així com a no atacar ni el papa ni els territoris de l'Església.⁴⁷ Un pagament de trenta mil ducats, que va ser abonat per les diverses corts de la Corona d'Aragó, suposà l'alliberament del monarca aquell mateix mes.⁴⁸

⁴⁴ Alfons el Magnànim podia fer valer els seus drets al tron napolità al·legant el seu parentiu —tot i que llunyà— amb els reis Manfred i Frederic II de Sicília. Sobre aquest primer intent de ser designat hereu de Nàpols, vegeu IGUAL ÚBEDA, Antonio. *Vida de Alfonso el Magnánimo*. Seix y Barral, Barcelona, 1951, pp. 45 i 53-57; VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars...*, pp. 110-113; ÁLVAREZ PALENZUELA, Vicente Ángel. *El Cisma de Occidente*. Rialp, Madrid, 1984, pp. 304-306.

⁴⁵ GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, p. 719. Martí V ja havia manifestat la seva oposició a què Alfons el Magnànim fos proclamat hereu de Joana II el 1421. Martí V havia accedit a donar suport a Lluís d'Anjou a fi i efecte de neutralitzar l'amenaça d'aquest llinatge en el procés papal de recuperació dels territoris de l'Església per poder tornar a Roma. WHALEN, Brett Edward. *The Medieval Papacy...*, pp. 176-177.

⁴⁶ VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars...*, pp. 127-128.

⁴⁷ DUPRÉ-THESEIDER, Eugenio. *La política italiana di Alfonso...*, p. 18.

⁴⁸ VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars...*, pp. 129-130. Gregorovius indica que el duc de Milà va alliberar Alfons el Magnànim sense mitjançar-hi el pagament de cap rescot. GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, p. 720.

A partir de 1436, Alfons el Magnànim va combatre els diferents enemics que s'oposaven a la seva pretensió napolitana. Així, va contendir contra les tropes de Renat d'Anjou, contra la parcialitat angevina de Nàpols i contra els homes del *condottiero* Francesco Sforza. Al mateix temps, també donà suport al duc de Milà en la seva lluita contra Venècia. Tot plegat va suposar un enfrontament directe entre Alfons el Magnànim i el papa Eugeni IV. Aquest havia reconegut Renat d'Anjou com a rei de Nàpols després de la mort de Joana II, amb vista a obtenir el favor de França en la pugna amb el Concili de Basilea.⁴⁹ El Magnànim, per la seva banda, va emprendre una política de pressió contra el pontífex a través d'un acostament als pares conciliars que s'hi oposaven i va enviar un representant al Concili de Basilea, fra Bernat Serra.⁵⁰ El legat prometé que el rei reconeixeria un nou papa escollit pel concili si aquest li concedia el Regne de Nàpols en feu.⁵¹ Així mateix, els pares conciliars encarregaren al Magnànim que, juntament amb el duc de Milà, conquistessin els Estats Pontificis en nom de l'antipapa Fèlix V.⁵² Davant aquesta amenaça, Eugeni IV va haver d'aturar la seva ofensiva contra el Magnànim.⁵³

El 2 de juny de 1442, després de vuit anys de campanya, les tropes d'Alfons el Magnànim conquistaren la ciutat de Nàpols. El rei hi entrà de forma solemne el 26 de febrer de 1443. La signatura de la Pau de Terracina el 14 de juny del mateix any va suposar que Eugeni IV el reconegués com a legítim possessor del tron napolità, a canvi,

⁴⁹ L'aliança, però, no va ser massa efectiva, perquè el rei de França també intentava aprofitar la debilitat papal per incrementar el seu control sobre l'Església francesa. A més, el Concili de Basilea comptava amb un important suport popular a França. Per tant, la posició del monarca va ser bastant ambigua en aquesta qüestió. THOMSON, John A. F. *Popes and Princes...*, pp. 120-121. El Concili de Basilea també ha estat comentat en el capítol VI.

⁵⁰ ORTIZ Y SANS, Joseph. *Compendio cronológico de la historia de España, desde los tiempos más remotos hasta nuestros días. Tomo V*. Imprenta Real, Madrid, 1798, p. 193; IGUAL ÚBEDA, Antonio. *Vida de Alfonso el Magnánimo*. Seix y Barral, Barcelona, 1951, pp. 78-80; NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 131-135. Dupré-Theseider menciona que el legat va ser l'arquebisbe de Palerm, fra Niccolò Tedeschi, que va saber conduir el concili gràcies als seus coneixements dels Cànon i a la seva capacitat d'oratória. DUPRÉ-THESEIDER, Eugenio. *La politica italiana di Alfonso...*, p. 20.

⁵¹ IGUAL ÚBEDA, Antonio. *Vida de Alfonso el Magnánimo...*, pp. 78-80.

⁵² A més d'Alfons el Magnànim i Filippo Maria Visconti, els *condottieri* Francesco Sforza i Niccolò Fortebraccio, entre d'altres, també ocuparen territoris papals al·legant suposats encàrrecs dels pares conciliars de Basilea. BONFIGLI, Casimiro. *Niccolò V papa della rinascenza*. Edizioni Anicia, Roma, 1997, p. 46.

⁵³ VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars...*, pp. 130-131.

això sí, de la retirada de l'obediència a l'antipapa Fèlix V.⁵⁴ Aquest reconeixement es va materialitzar en la butlla d'investidura *Regnans in altissimis* de 15 de juliol de 1443,⁵⁵ així com en el jurament d'homenatge prestat pel Magnànim el 2 de juny de 1445 a la catedral partenopea en mans de l'abat Joan de la basílica de Sant Pau Extramurs de Roma, tant pel Regne de Nàpols com pels territoris de Benevent i Terracina.⁵⁶

Malgrat la concòrdia entre Alfons el Magnànim i Eugeni IV respecte al Regne de Nàpols, la desconfiança entre ambdós sobirans no es va esvaïr. A més, els papes varen utilitzar políticament la investidura del Regne de Nàpols, un ritual que resultava imprescindible per obtenir la plena legitimitat en el tron d'aquest feu pontifici. Així doncs, Calixt III es va negar a concedir la investidura del regne campanià a Ferran de Nàpols —fill natural d'Alfons el Magnànim—⁵⁷ a causa de les seves disputes amb aquest darrer.⁵⁸ La mort de Calixt III deu dies després de l'òbit del Magnànim va suposar que la qüestió de la investidura de Nàpols quedés suspesa fins a l'elecció del nou pontífex. Tot i la pressió francesa, Pius II va reconèixer Ferran de Nàpols rei a través de la butlla de 10 de novembre de 1458.⁵⁹ A canvi, però, el nou monarca hagué d'avenir-se a una sèrie de concessions, que preveïen, entre d'altres, el retorn dels llocs de Benevent i Terracina a la Santa Seu, el pagament dels deutes de certs censos, o l'ajut militar.⁶⁰ Ferran de Nàpols prestà jurament davant el legat apostòlic a Sicília, el

⁵⁴ ASV, A.A., Arm. I-XVIII, 513, ff. 3v-5r; VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars...*, p. 132; SÁIZ SERRANO, Jorge. «Nobleza y expansión militar de la Corona de Aragón: la nobleza valenciana en las guerras del rey (1420-1448)», *Anuario de Estudios Medievales*, 33/2 (2003), pp. 737-741.

⁵⁵ MONT, Jean du; ROUSSET DE MISSY, Jean. *Supplement au Corps Universel Diplomatique du Droit des Gens, contenant un recueil des traitez d'alliance, de paix, de treve, de neutralité, de commerce, d'échange, de protection et de garantie, de toutes les conventions, transactions, pactes, concordats, et autres contracts, capitulations impériales et royales, donations, renonciations, protestations, testaments, investitures, et en general de tous les titres. Tome I. Partie II.* Chez les Janssons à Waesberge, Wetstein et Smith, et Z. Chatelain, Chez P. de Hondt, la Veuve de Ch. Le Vier, et J. Neaulme, libraires, Amsterdam, L'Haia, 1739, pp. 390-396.

⁵⁶ ASV, A.A., Arm. I-XVIII, 512 (Nàpols) i ASV, A.A., Arm. I-XVIII, 513 (Benevent i Terracina).

⁵⁷ Malgrat la il·legitimitat, el 1447 Nicolau V havia reconegut la possibilitat d'una successió en Ferran de Nàpols. PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 391.

⁵⁸ Alguns autors afirmen que Calixt III volia recuperar el feu pontifici per concedir-lo al seu nebot Pere Lluís de Borja. GREGOROVIVS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, pp. 778-779; FINK, Karl August; ISERLOH, Erwin. «Rinascimento e umanesimo...», p. 300.

⁵⁹ TATE, Robert Brian. *Joan Margarit i Pau, cardinal-bishop of Gerona. A biographical study.* Manchester University Press, Manchester, 1955, p. 22; FINK, Karl August; ISERLOH, Erwin. «Rinascimento e umanesimo...», p. 302.

⁶⁰ GREGOROVIVS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, p. 788.

cardenal Latino Orsini, el 14 de gener de 1459, i, de nou, el 15 de febrer següent per la ciutat de Terracina.⁶¹

Independentment d'aquest problema de fons, Alfons el Magnànim no va poder eludir les relacions amb la Santa Seu. A vegades, aquestes pogueren arribar a la cordialitat i a la col·laboració. Si bé no hi ha cap dubte que els vincles entre el Magnànim i Eugeni IV foren tibants —a més de la complexa situació napolitana, el papa era venecià, i Venècia era aliada de Florència, enemiga del monarca—, amb el seu successor, Nicolau V, foren més amicals. A més del tarannà del mateix papa, els dos sobirans també compartien el propòsit de combatre contra els turcs, encara que els seus objectius fossin diversos. La col·laboració es va manifestar, per exemple, en la donació, per part del papa, de l'illa de Castellroig —que posseïen els hospitalers de Sant Joan— a la Corona d'Aragó el 1450. Tot i que el motiu esgrimit pel Magnànim era la lluita contra els musulmans, en realitat sembla que el rei perseguia la consecució d'una base comercial a les costes de la península d'Anatòlia. Els genovesos foren conscients d'aquesta motivació i demanaren al papa que revoqués la donació; Antoni Cerdà hagué de vigilar que el pontífex no cedís a les pressions de Gènova.⁶² Pel que fa a Calixt III, les relacions també foren tenses, malgrat l'antiga col·laboració entre Alfons de Borja i el rei. Les causes de la tibantor foren nombroses, però cal destacar les discrepàncies pel que respecta a la croada contra els turcs, vertadera obsessió del papa Borja, i per la qual Alfons el Magnànim, malgrat les seves bones paraules, no tenia especial interès.⁶³

1.2. Antoni Cerdà, ambaixador davant el Magnànim

Diversos autors afirmen que Antoni Cerdà va ser enviat com a ambaixador pontifici a la cort d'Alfons el Magnànim.⁶⁴ No hi ha cap dubte que aquesta tasca representativa era

⁶¹ ASV, A.A., Arm. I-XVIII, 517; i ASV, A.A., Arm. I-XVIII, 516, respectivament.

⁶² ACA, Canc., Reg., 2658, f. 169r.

⁶³ Un estudi detallat de les relacions entre Calixt III i Alfons el Magnànim és la segona part de NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 211-598.

⁶⁴ CHACÓN, Alfonso. *Vitae, et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiae usque ad Clementem IX P.O.M. Tomus secundus*. Cura, et sumptib. Philippi et Ant. de Rubeis, Roma, 1677, col. 969; CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa. Tomo terzo*. Stamperia Pagliarini, Roma, 1793, p. 108; BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1847, p. 293; STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1979, p. 705; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats. Un cercle humanista a l'entorn de la Seu de Mallorca (1450-1550)*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2013, p. 19.

molt delicada, a causa de la tibantor existent entre el papa i el rei. Per tant, d'acord amb les qualitats de prudent i moderat que els autors atribueixen a Antoni Cerdà, el mallorquí era una persona molt escaient per a la missió.

Un dels principals problemes a l'hora d'abordar aquesta qüestió és determinar quan Antoni Cerdà hauria pogut ser tramès al rei Alfons el Magnànim com a ambaixador. Una tendència general que s'observa entre els diferents autors que han mencionat aquesta suposada ambaixada és la indicació que el papa que la va enviar va ser Pius II. Així ho esmenten Bover i molts d'altres autors que s'han basat en la seva obra a l'hora de tractar sobre Antoni Cerdà, com Lladonosa o Barceló i Ensenyat.⁶⁵ Això no obstant, no hi ha cap dubte de la impossibilitat que Pius II trametés aquesta ambaixada, ja que aquest pontífex no va coincidir temporalment amb Alfons el Magnànim. De fet, el monarca va morir el 27 de juliol de 1458, deu dies abans que el papa Calixt III, predecessor de Pius II en la tiara pontifícia; el nou papa no va ser elegit fins al 19 d'agost de 1458.⁶⁶

Descartat el protagonisme de Pius II en l'enviament de l'ambaixada, cal valorar la possibilitat que Antoni Cerdà hagués estat tramès a la cort d'Alfons el Magnànim per un pontífex anterior. Una opció plausible és Eugeni IV. De fet, podria ser que Bover tendís a confondre aquest papa amb Pius II, ja que, en una ocasió, esmenta que Nicolau V va succeir aquest darrer,⁶⁷ quan, realment, Tommaso Parentucelli va ser promogut al Papat després de la mort d'Eugeni IV. Com ja s'ha indicat abans, les relacions entre el Magnànim i Eugeni IV varen ser molt difícils, a causa de la política napolitana del monarca. Per tant, l'exercici d'una ambaixada davant aquest en nom del pontífex seria una tasca molt complicada i que requeriria de la major habilitat diplomàtica.

Una segona possibilitat és que fos Nicolau V el papa que enviés Antoni Cerdà a Alfons el Magnànim com a ambaixador, una legació que el mateix Parentucelli havia exercit en algun moment després de la mort de Niccolò Albergati (1443).⁶⁸ Aquesta eventualitat és apuntada per Cardella, que afirma que Cerdà fou remès a Sicília com a legat pontifici.⁶⁹ També Strnad indica que Antoni Cerdà i el cardenal Jean Le Jeune

⁶⁵ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72; LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida a l'època medieval*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1976, pp. 59-60; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*, p. 19.

⁶⁶ Vegeu el conclave de 1458 en l'apartat 3.1 del capítol V.

⁶⁷ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72.

⁶⁸ SFORZA, Giovanni. *La patria, la famiglia e la giovinezza di papa Niccolò V. Ricerche storiche*. Tipografia Giusti, Lucca, 1884, p. 170.

⁶⁹ CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali...*, p. 108.

varen ser remesos a la cort del Magnànim el 30 d'agost de 1448 per indicació de Nicolau V.⁷⁰ Aquesta data implicaria, doncs, que el mallorquí ja era cardenal abans d'exercir la legació, el que podria entrar en conflicte amb la documentació que demostra la implicació d'Alfons el Magnànim en la promoció d'Antoni Cerdà en la jerarquia eclesiàstica, sobretot si es parteix de la hipòtesi que el rei conegué el mallorquí arran d'aquesta tasca representativa.⁷¹

La documentació que s'ha consultat no és massa explícita pel que respecta a la tasca com a ambaixador d'Antoni Cerdà davant el Magnànim. Ara bé, no hi ha cap dubte que el clergue mallorquí va conèixer el monarca amb anterioritat a la seva promoció en la jerarquia eclesiàstica, potser en el marc d'una missió representativa. Així doncs, en una carta enviada per Alfons el Magnànim a Antoni Cerdà amb data de 14 de maig de 1447, el rei situa el fet que explica a «ahir, après de vostra partida».⁷² Dos mesos i mig després, el 28 de juliol de 1447, el Magnànim indica que «Bé creem vos record com, essent ab nós, vos parlam de una dispensació que lo Claver de Muntesa, frare Luís Dezpuig, havia necessari».⁷³ És a dir, Antoni Cerdà havia estat davant el Magnànim amb anterioritat a aquesta data. Uns mesos més tard, en una carta datada a Pistoia el 31 de desembre de 1447, el rei comunica al pontífex, a través d'Antoni Cerdà, el nom del seu representant a un parlament amb els florentins. En una lletra que tramet al cardenal Alfons de Borja el mateix dia, el monarca li indica el següent:

(...) nostre sant pare, per ses letres e darrerament per mestre Antoni Cerdà, nos ha tramès a dir que [ratllat: tra(metre)] deguéssim trametre aquí alguna fida persona que, per nostra part, conferís ab Sa Santedat e ab lo embaxador de Florentins sobre certes coses; li responem de present e li trametem a dir per lo dit mestre Antoni que per vós, sobre lo que volia, sereu ab Sa Santedat e ab lo dit embaxador (...).⁷⁴

En altres paraules, Antoni Cerdà era l'encarregat de portar els missatges del papa al monarca, així com de dur també la resposta del rei. En el cas d'aquesta darrera carta, és

⁷⁰ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705.

⁷¹ Sobre la provisió del cardenalat, vegeu el punt 1 del capítol V.

⁷² ACA, Canc., Reg., 2699, f. 79r.

⁷³ ACA, Canc., Reg., 2654, f. 174v.

⁷⁴ ACA, Canc., Reg., 2657, f. 27r. El document complet es troba transcrit a LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4. Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1444-1458)*. Edicions Tres i Quatre, València, 2007, doc. 82, pp. 129-130.

evident que el mallorquí es trobava a Pistoia, lloc des del qual es redacta el document. Pel que fa a la primera, el monarca rememora una acció passada, indicatiu, per tant, que Antoni Cerdà ja havia tornat a Roma. Si aquest havia estat remès al Magnànim en qualitat de representant del papa, la tasca diplomàtica hauria d'haver tingut lloc o bé durant els primers mesos del pontificat de Nicolau V —que havia estat coronat el 19 de març del mateix 1447—, o bé durant el govern del seu predecessor, Eugeni IV. Ambdues opcions són plausibles, si bé sembla més probable que Antoni Cerdà hagués estat enviat per Nicolau V poc després de la seva elecció papal. La carta del Magnànim és datada a Tívoli, lloc en el qual estava assentat l'exèrcit reial durant el conclave que va escollir el cardenal Parentucelli. S'ha de considerar, a més, la proximitat d'aquesta ciutat a Roma —una trentena de quilòmetres en direcció nord-est— i la relativa puntualitat de la qüestió de la dispensa. En tot cas, la situació de l'ambaixada d'Antoni Cerdà entre els mesos de març i juliol de 1447 s'ha d'entendre com a una hipòtesi que, ara per ara, no ha estat possible validar. El que sí que és evident és que Cerdà va dur a terme algunes missions per ordre del papa davant el Magnànim. Més que una ambaixada permanent, però, aquests encàrrecs serien legacions amb un caràcter puntual i que perseguirien un objectiu molt concret, d'acord amb la pràctica més habitual de la Santa Seu.

Un altre tipus de representació pontifícia s'ha pogut documentar per al 1449. Aquest any, el cardenal Cerdà va enviar a Nàpols el procurador del rei a la cort romana, Joan Margarit. El gironí havia d'explicar al Magnànim que el papa Nicolau V volia enviar un legat a la Llombardia per intentar establir una concòrdia entre la República Ambrosiana, «lo comte Francesco» —Sforza— i Venècia, però que el pontífex esperava a conèixer la voluntat reial.⁷⁵ Aquest episodi és un exemple de com Antoni Cerdà va canalitzar la comunicació entre el rei i el papa, de manera que la consulta no és tramesa directament pel pontífex, sinó a través d'un cardenal, que, al seu torn, envia un missatger. A diferència de la informació continguda en altres cartes, aquesta no sembla ser massa confidencial, des del moment en què és exposada obertament i que el papa té la intenció de conèixer la voluntat del rei. En altres paraules, no es tracta d'una demostració de notícies informades per Antoni Cerdà com a agent del Magnànim, sinó com a representant o delegat del pontífex.

⁷⁵ ACA, Canc., Reg., 2697, f. 23r. El dia 1 de juny de 1448 Alfons el Magnànim escrigué als cardenals Borja i Cerdà per informar-los que havia hagut de declarar la guerra a Venècia pel suport del rei a Milà. LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 89, p. 139.

Sigui com sigui, Bover afirma que Antoni Cerdà va ser promogut a la prelatura lleidatana com a mercè d'Alfons el Magnànim, provisió que fou després confirmada pel papa; el monarca hauria sabut veure les virtuts i les qualitats de l'ambaixador pontifici que era el mallorquí, de manera que hauria volgut premiar-lo.⁷⁶ Tot i que no hi ha cap dubte de la implicació del monarca en la designació d'Antoni Cerdà com a bisbe de Lleida, aquesta no es pot vincular necessàriament a l'exercici d'una ambaixada pontifícia davant el Magnànim per part del mallorquí. De fet, la carta remesa pel rei al papa en què se sol·licita el trasllat de Cerdà de Messina a Lleida no esmenta en cap moment cap tipus de càrrec representatiu ocupat per aquest.⁷⁷ Tampoc no hi ha referències a cap tasca diplomàtica en les peticions referents a l'arxidiòcesi de Messina o al mateix cardenalat.

1.3. Antoni Cerdà, ambaixador del Magnànim

Juntament amb els autors que afirmen que Antoni Cerdà va ser ambaixador del papa davant Alfons el Magnànim, n'hi ha d'altres que indiquen que va ser aquest monarca qui trameté el mallorquí a la Cúria Romana per exercir funcions diplomàtiques. Així s'indica, per exemple, en la *Historia del Reyno de Mallorca* de Mut, que segueix Joan Binimelis.⁷⁸ Així mateix, Bover sembla corregir l'asseveració anterior que Cerdà havia estat ambaixador davant el Magnànim.⁷⁹ Més recentment, María José Bordoy també recull la tasca diplomàtica exercida pel mallorquí en representació del monarca, tot i que n'atribueix la designació a les bones referències donades pel papa Pius II al Magnànim.⁸⁰ Ja s'ha comentat poc abans que aquests dos sobirans no varen arribar a coincidir en el temps, ja que l'elecció del primer va tenir lloc gairebé un mes després de la mort del segon.

⁷⁶ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72.

⁷⁷ ACA, Canc., Reg., 2655, f. 56r. Sobre la provisió del bisbat de Lleida, vegeu el punt 2 del capítol IV de la present tesi doctoral.

⁷⁸ MUT I ARMENGOL, Vicenç. *Tomo II de la Historia del Reyno de Mallorca. Que escrivio Vicente Mut, su Coronista, Ingeniero y su Sargento Mayor por Su Magestad*. Herederos de Gabriel Guasp, Palma, 1650, p. 354; BINIMELIS I GARCIA, Joan. *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes. Tomo quinto*. Imprenta de José Tous, Palma, 1927, p. 79: *Pasó después en Roma por Embajador de dicho Rey (...)*.

⁷⁹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Nobiliario mallorquín*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1850, p. 106.

⁸⁰ BORDOY BORDOY, María José. *Arran de la Porta Pintada. Poder i prestigi femení al monestir de Santa Margalida (Ciutat de Mallorca, segles XIII-XVI)*. Lleonard Muntaner, Palma, 2009, p. 199, nota 259.

El cert és que la utilització d'homes d'Església com a ambaixadors va ser una pràctica molt habitual a les corts reials de l'Edat Mitjana. Nombrosos motius en recomanaven aquest ús. Un dels més destacats era la important formació que havien rebut els clergues, molts dels quals —sobretot entre l'alta jerarquia eclesiàstica— comptaven amb estudis universitaris. De fet, els ambaixadors que haguessin obtingut un grau en Teologia eren els preferits pels monarques a l'hora de trametre representants a les altres corts europees o a la mateixa Santa Seu.⁸¹ Per altra banda, els clergues també eren bon coneixedors de la llengua llatina, el que els permetia comunicar-se sense gaire dificultat arreu d'Europa. En darrer lloc, el seu caràcter d'homes al servei de la religió aportava una valuosa garantia que els compromisos que adquirien —ratificats mitjançant jurament— serien observats.⁸² D'acord amb aquestes tres premisses, Antoni Cerdà complia amb totes les característiques generals que el convertien en un idoni ambaixador del monarca. A més, tampoc no hauria estat l'únic cas d'un clergue tramès pel Magnànim com a representants a la Santa Seu. Així doncs, per exemple, el 9 d'octubre de 1448 el rei va escriure una carta al papa i a dotze cardenals per informar-los que remetia el bisbe de Lleida, García Aznárez de Añón, com a enviat seu.⁸³ També és possible que, en una altra ocasió, el Magnànim hagués optat per remetre a Roma el bisbe Joan García, titular de la diòcesi de Mallorca.⁸⁴

Ja s'ha esmentat com els monarques podien enviar procuradors amb missions específiques a la Cúria Romana. Una de les persones que més sovint va exercir el càrrec de procurador d'Alfons el Magnànim davant el papa va ser Joan Margarit.⁸⁵ Aquest clergue gironí residí a Roma entre el 1448 i el 1453 i, de fet, va ser adscrit a la Cúria Romana durant el pontificat de Nicolau V en qualitat de clergue de la Cambra Apostòlica.⁸⁶ Antoni Cerdà i Joan Margarit varen tenir un contacte constant mentre el primer era cardenal i el segon procurador del monarca, si bé no seria estrany que

⁸¹ BECEIRO PITA, Isabel. «La importancia de la cultura en las relaciones peninsulares (siglo XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), p. 92. Això no obstant, els monarques hispànics optaven per graduats en Lleis a l'hora de designar ambaixadors a les altres corts peninsulars.

⁸² VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Eclesiásticos en la diplomacia castellana...», pp. 792 i 810-812.

⁸³ ACA, Canc., Reg., 2651, ff. 223v-224r.

⁸⁴ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*, p. 17.

⁸⁵ ACA, Canc., Reg., 2551, f. 45v: (...) *Johanni Margarit, regio procuratori in Curia Romana*».

⁸⁶ SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. «La crisi política a les Corts de 1454-1458», a SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago; SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume. *La Guerra Civil Catalana del segle XV. Estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana. Volum primer: causes i desenvolupament de la crisi*. Edicions 62, Barcelona, 1973, p. 82. Sobre l'estada de Joan Margarit a Roma, vegeu TATE, Robert Brian. *Joan Margarit i Pau...*, pp. 10-16.

s'haguessin conegut amb anterioritat, probablement a la cort d'Alfons el Magnànim. La principal prova d'aquesta col·laboració entre els dos homes és que, de forma freqüent, un actua com a testimoni de l'altre. Així doncs, l'instrument notarial pel qual l'abat Pere Calbó fou designat procurador d'Antoni Cerdà per prendre possessió del bisbat de Lleida va ser redactat el 16 d'abril de 1449 davant Joan Margarit, *Decretorum dottore, sacrista majore ecclesie*.⁸⁷ Per altra banda, cinc mesos després, el 14 de setembre de 1449, Antoni Cerdà va exercir de testimoni en el decret de nomenament de Joan Margarit procurador del Magnànim.⁸⁸ Aquest mateix any, Margarit també fou designat —a petició del cardenal Cerdà— jutge comissari i executor d'un privilegi que Nicolau V atorgà al purpurat,⁸⁹ i també fou testimoni d'un acte de provisió d'una prebenda dut a terme pel cardenal Cerdà.⁹⁰

Sigui com sigui, Joan Margarit no va ocupar en exclusiva la procuració a la Cúria Romana, sinó que el monarca va designar altres persones per al mateix càrrec durant el mateix temps de l'exercici de Margarit. Per exemple, el gener de 1448 era procurador reial el canonge lleidatà Martí Vera,⁹¹ mentre Pere de Vilarassa, canonge de Barcelona, va exercir aquest ofici el setembre de 1454.⁹² El cert és que aquest ofici de procurador no era únic, i, a la pràctica, el monarca podia tenir tots els procuradors que considerés adients a la cort romana. Per exemple, el 1448, juntament amb el ja mencionat Martí Vera, també va exercir la procuració l'igualment canonge de Lleida Garcia de Vallterra.⁹³

Tot i que no sembla que es pugui considerar un ambaixador o un procurador, sí que es pot contemplar una activitat diplomàtica duta a terme per Antoni Cerdà davant el

⁸⁷ ACL, P1_M5_P4_C03, sn, sf.

⁸⁸ TATE, Robert Brian. *Joan Margarit i Pau...*, p. 12. El registre de la designació es troba a ACA, Canc., Reg., 2658, ff. 12v-13r: *Testes sunt qui predictus interfuerunt reverendissimus in Christo, pater dominus, Antonius, tituli Sancti Grisogoni Sacrosante Romane Ecclesie presbyter cardinalis Ilerdensis, et magnificus Petrus de Bisulduno, Regii Patrimonii generalis conservator consiliarius domini regis predicti.*

⁸⁹ ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 172r-173v. Es tracta del privilegi referent a la percepció de les quatre porcions canòniques a Lleida i dels fruits de l'abadiat a Sant Pere de Rodes, que el papa concedí a Antoni Cerdà el dia 1 d'octubre de 1449.

⁹⁰ ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 305r-308r: (...) *presentibus ibidem venerabilis et egregio viris domino Johanne Margarit, Decretorum doctore ac sacrista Ecclesie Gerundensis (...).*

⁹¹ AHCB, 1B.VI-13, f. 51v-52r: *Multus honorabili e prudentissimo viro domino Martino de Vera, Utriusque Juris doctore, canonico et ardiacono Rippacursie in Ecclesia Ilerdensis ac procuratori regio in Curia Romana.*

⁹² ACA, Canc., Reg., 2661, f. 74v.

⁹³ ACA, Canc., Reg., 2657, ff. 154v-155r.

papa per encàrrec del rei Alfons el Magnànim, que n'aprofitaria la proximitat al poder pontifici. La mostra més evident d'aquest exercici són els memorials, documents que eren tramesos als ambaixadors i als altres agents diplomàtics, en els quals s'inclouien els temes a tractar i s'hi expressava la voluntat del monarca que el comissionat havia de defensar. Es coneixen alguns memorials que es remeteren a Antoni Cerdà al llarg de 1447. El primer data del 19 d'abril. En aquest s'encarrega al mallorquí que obtingui del papa una gràcia perquè el confessor reial pugui concedir indulgències plenàries cada dos anys, o bé en el cas de malaltia del rei.⁹⁴ El segon memorial va ser redactat el 5 de juliol de 1447; en aquesta ocasió, els temes a tractar foren l'establiment d'una comunitat de cistercencs als santuaris de Sant Miquel al Gargano (Foggia) i de la Santíssima Trinitat de Gaeta.⁹⁵ Aquests documents de les peticions reials són una mostra, doncs, de la tasca diplomàtica de Cerdà, si bé sense ser un diplomàtic pròpiament dit. En altres paraules, més que un enviat, Antoni Cerdà hauria estat una presència a Roma que el monarca hauria sabut utilitzar.

Aquesta tasca representativa hauria tingut una certa importància en la convulsa etapa d'Itàlia a mitjans del segle XV. Ja s'ha indicat abans que la Santa Seu jugava un rol d'àrbitre de la situació italiana, però bona part de les seves decisions eren mediatitzades pel rei Alfons el Magnànim, titular del poderós Regne de Nàpols, sobretot durant el pontificat de Nicolau V. Antoni Cerdà va ser un dels mitjans de comunicació habituals entre el rei i el papa, especialment durant els seus primers mesos com a cubiculari. Per exemple, el 5 de maig de 1447 Alfons el Magnànim li va demanar que aconseguís del papa un salconduit per a Niccolò de Mentone, cavaller del ducat de Savoia, que havia de creuar els Estats Pontificis per arribar fins a Nàpols.⁹⁶ Poc després, el 14 de maig, el rei va avisar Antoni Cerdà que un enviat de Francesco Sforza es presentaria a la Santa Seu per suplicar al papa la concessió a aquest del vicariat sobre determinades terres, malgrat que el Magnànim ja li havia dit que la negativa papal era ferma. En realitat, sembla que el rei s'oposava a aquesta pretensió, ja que demanà a Antoni Cerdà que «li digau [al papa] que nostre parer és que, si més de aquesta matèria li serà parlat, tinga ferm, e encara faça alguna resposta algun tant aspra, encara que li fos res dit de nós».⁹⁷ El 17 d'octubre el rei li pregà que evités que el papa permetés a les seves tropes anar a combatre al costat dels florentins —i, en conseqüència, contra els

⁹⁴ ACA, Canc., Reg., 2699, f. 71v.

⁹⁵ ACA, Canc., Reg., 2698, ff. 193v-194r.

⁹⁶ ACA, Canc., Reg., 2699, f. 73r.

⁹⁷ ACA, Canc., Reg., 2699, f. 79r.

exèrcits del Magnànim—. ⁹⁸ Són tres exemples, doncs, de com Antoni Cerdà, aleshores cubiculari del papa, jugà aquest rol comunicatiu entre el papa i el monarca.

Això entronca en què, fos o no fos ambaixador, no hi ha cap dubte que Antoni Cerdà sí que va actuar com a agent d'Alfons el Magnànim a la Cúria Romana. Ja s'ha indicat que Roma, com a centre neuràlgic de la Cristiandat i residència del papa, era un dels llocs que comptava amb una major activitat per part de la diplomàcia europea. Per tant, era un escenari idoni en el qual desenvolupar un «espionatge diplomàtic» que, per altra banda, era molt freqüent a qualsevol cort: un ambaixador o un emissari era, al mateix temps, un agent i un espia per al seu senyor. ⁹⁹ El Magnànim va utilitzar els seus col·laboradors que residien a la ciutat eterna per obtenir informació. Tant el cardenal Alfons de Borja com Antoni Cerdà actuarien com a agents del monarca a la Cúria Romana des del moment de la seva promoció cardenalícia. De fet, Alfons de Borja va mantenir una intensa correspondència amb el rei, en la qual informava el Magnànim de tots aquells afers que considerava que podien ser d'importància per a la seva política italiana i l'aconsellava sobre com actuar. Així, els intercanvis epistolars entre ambdues parts haurien estat molt notables. També Antoni Cerdà va informar el Magnànim de notícies d'interès per a la política del rei o, fins i tot, li podia arribar a trametre documentació. Així, el 4 de novembre de 1451 el monarca escrigué al cardenal amb els següents termes:

Reebuda havem huy vostra letra feta a XXVI del mes prop passat e regraciants-vos de vostres offeretes e dels avisos e recorts en aquella contenguts, vos pregam affectuosament que del que's seguirà, tant en los fets de què per la dita letra nos scriviu quant en altres que de importància, nos vulau avisar, continuant vostre bon costum. (...) Si dels capítols de la liga entre lo comte Ffrancisco, florentins e jenovesos feta poreu haver còpia, vos pregam aquella'ns trametau. ¹⁰⁰

Això no obstant, la confidencialitat d'aquestes cartes i de les dades que incloïen obligaven a prendre totes les mesures oportunes per garantir que aquestes no serien difoses. Aquest objectiu implicava, en la majoria de casos, la destrucció de les lletres

⁹⁸ ACA, Canc., Reg., 2699, f. 113r.

⁹⁹ IGUAL ÚBEDA, Antonio. *Vida de Alfonso el Magnánimo...*, pp. 52-53.

¹⁰⁰ ACA, Canc., Reg., 2658, f. 169r.

després de la seva lectura.¹⁰¹ Una carta remesa per Alfons el Magnànim a Alfons de Borja el 21 de desembre de 1447 demostra el que ja s'ha indicat: que el rei comptava amb persones al seu servei que, al mateix temps que exercien funcions polítiques, administratives i religioses a la Cúria Romana, també s'encarregaven de proporcionar-li informació sensible. I que aquestes cartes havien de ser destruïdes: *Vuestra letra he recibida, leyda e cremada. Agradézcovos lo que me escrivís. Estad atentos vos e maestre Cerdán al opósito de nuestros enemigos, los quales no duermen, en especial en mentir cuando otro no pueden.*¹⁰² Malauradament, la destrucció d'aquestes cartes per la confidencialitat de la informació sensible que contenien no permet conèixer amb major detall aquesta activitat. Tot i això, no hi ha cap dubte que devia ser molt important, sobretot si es tenen en compte els interessos que Alfons el Magnànim tenia en la península Italiana.

La comunicació entre Antoni Cerdà i Alfons el Magnànim no era sempre de forma epistolar, tot i que aquesta hauria estat la més freqüent. El 26 de novembre de 1451 el rei va escriure al cardenal per informar-lo que «havem reebuda vostra letra, escrita de pròpia mà, ab creença acompanyada en persona del dit mossèn Antoni [de Barberà, arxiprest de Saragossa], lo qual havem plenament oyt en quant nos ha volgut dir per vostra part». És a dir, el cardenal Cerdà va optar, en aquesta ocasió, per trametre una persona que comunicés oralment les notícies al monarca. El missatger era una persona de plena confiança, ja que la informació comunicada era important, d'acord amb el que indica el rei: «E regraciants-vos tots vostres bons avisos e de la gran voluntat que mostrau vers nostres affers, de què mica havem viscut desconfiat».¹⁰³ Aquesta carta, junt amb la que fou enviada tres setmanes abans, és una prova evident de com el cardenal Cerdà era, a la pràctica, un fidel agent del Magnànim a la cort romana.

¹⁰¹ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. «El Archivo de la Corona de Aragón en la Baja Edad Media», a SARASA SÁNCHEZ, Esteban (coord.). *Monarquía, crónicas, archivos y cancellerías en los reinos hispano-cristianos: siglos XIII-XV*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2014, pp. 155-156.

¹⁰² LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 81, p. 129. Citat a LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. «El Archivo de la Corona de Aragón...», p. 156. López Rodríguez indica que aquest *maestre Cerdán* és Antoni Cerdà, a qui s'hauria traduït el llinatge al castellà. Cal recordar que Antoni Cerdà era doctor en Teologia, de manera que tenia el títol de mestre. A més, el 1447 no era ni cardenal ni arquebisbe de Messina, de manera que el monarca encara s'hi referiria sense cap tractament, com succeeix en altres documents d'aquest mateix període. Això no obstant, existeixen altres persones amb el llinatge Cerdán vinculades a Alfons el Magnànim durant aquests anys, com mossèn Joan Cerdán o Pero Cerdán (ACA, Canc., Reg., 2657, ff. 146r i 180r-v). Cap d'aquests dos, però, sembla trobar-se a Roma en aquest període.

¹⁰³ ACA, Canc., Reg., 2659, f. 18r.

De fet, encara en una tercera carta, redactada el 9 de juliol de 1452, el rei s'expressa de la manera següent: «Reebuda havem vostra letra de pròpria mà escrita. E aquella entesa, vos regraciam molt vostres bons avisos e les profertes que'ns feu, les quals havem per acceptes e les prenem com de bon amich». ¹⁰⁴ Resulta evident, doncs, la tasca d'informació que el mallorquí duia a terme per al monarca en el context de la cort romana.

S'ha indicat, poc abans, que Antoni Cerdà va ser el mitjà a través del qual Alfons el Magnànim va comunicar determinats missatges al pontífex. El cert és que Cerdà no va ser només el transmissor de la voluntat reial al papa, sinó també a altres personatges destacats de Roma, com el cardenal Alfons de Borja. Així doncs, en una carta remesa el 2 de maig de 1448 al purpurat valencià, el Magnànim indica que «totes aquestes e altres coses vos seran per nostra part referides per lo reverendíssimo cardenal de Messina, al qual sobre açò havem declarada nostra intenció. Pregam-vos que sobre açò li doneu plena fe e creença com si nós a boca vos ho deyéem.» ¹⁰⁵ És a dir, Antoni Cerdà tornava de davant Alfons el Magnànim —que es trobava, en aquell moment, a prop d'Alberese (Toscana)— i portava informació que havia de ser comunicada oralment a Alfons de Borja. De nou, doncs, Cerdà actuava com a missatger i herald, en aquest cas entre el rei i el seu fidel cardenal.

Per tot plegat, es pot concloure que Antoni Cerdà va actuar com a legat o ambaixador d'Alfons el Magnànim en diverses tasques diplomàtiques, encara que l'objecte d'aquestes no fossin sempre el mateix pontífex i que tampoc no es pugui assegurar que el mallorquí posseís formalment l'ofici diplomàtic. El pare Lluís de Vilafranca es va fer ressò de la variada activitat representativa de Cerdà quan esmenta que el rei *le empleó en importantes legacías*. ¹⁰⁶ El frare caputxí no ofereix cap exemple d'aquestes missions, excepte la pacificació de les tibants relacions entre el rei i la ciutat de Florència.

¹⁰⁴ ACA, Canc., Reg., 2660, f. 58r.

¹⁰⁵ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 88, pp. 138-139.

¹⁰⁶ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina*. 1806, Manuel Ripoll Billón, f. 134v.

1.4. La revolta florentina

Malgrat la confosa tasca diplomàtica exercida per Antoni Cerdà, sí que hi ha suficients evidències documentals per confirmar la seva implicació en la pacificació de la revolta florentina. Aquesta gesta és esmentada per diversos autors —suposadament ja des del segle XV, per Blakeney,¹⁰⁷ tot i que les primeres referències que s'han pogut consultar daten del segle XVII, amb el pare Figueres—,¹⁰⁸ molt sovint des d'un punt de vista que pretén mitificar la figura de Cerdà. Així, Bover ja indica que el mallorquí va aconseguir calmar *por sí solo* la situació revoltosa, *no habiendo bastado para lograrlo, ni las letras pontificias, ni el empeño que habían tomado en ello varios soberanos de la Europa*.¹⁰⁹ Mateu Mairata segueix el mateix relat que Bover.¹¹⁰ Altres autors, en canvi, són més mesurats en la narració d'aquest episodi. Per exemple, el pare Figueres es limita a indicar que, gràcies a Cerdà, *pax inter Florentinos, et Alphonsum Regem facta*,¹¹¹ mentre Strnad recorda que el seu paper va ser de mediador.¹¹²

Florència era un territori güelf i amb un marcat caràcter angeví, de manera que era un ferm aliat tant del Papat com de França.¹¹³ En conseqüència, Florència va ser hostil a la política italiana d'Alfons el Magnànim, contra el qual va combatre ja en la lliga convocada per Eugeni IV el juny de 1433. El Magnànim, per la seva banda, també va intervenir de forma activa a la Toscana entre el 1446 i el 1448, en estat de guerra des del 1447.¹¹⁴ Els intents de pacificar la situació per part de Nicolau V varen ser nombrosos. De fet, a principis de 1448 es va organitzar una trobada entre el papa, l'ambaixador de Florència i un representant d'Alfons el Magnànim —el cardenal Alfons de Borja— per tractar «sobre certes coses», sense cap dubte els problemes que enfrontaven la ciutat toscana i el rei de Nàpols.¹¹⁵ El fet era que la resolució del

¹⁰⁷ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62r.

¹⁰⁸ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis de Redemptione Captivorum*. Apud Franciscum de Rubeis, Verona, 1645, p. 185.

¹⁰⁹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72.

¹¹⁰ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca*. Cort, Palma, 1981, p. 61.

¹¹¹ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 185.

¹¹² STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705.

¹¹³ DUPRÉ-THESEIDER, Eugenio. *La politica italiana di Alfonso...*, p. 10. Una visió bastant ampla de les aliances de Florència i del seu rol en els conflictes italians —especialment contra Milà— es pot trobar a PARTNER, Peter. «Florence and the Papacy in the Earlier Fifteenth Century», a RUBINSTEIN, Nicolai (ed.). *Florentine Studies. Politics and Society in Renaissance Florence*. Faber and Faber, Londres, 1968, pp. 381-402.

¹¹⁴ SÁIZ SERRANO, Jorge. «Nobleza y expansión militar...», p. 742.

¹¹⁵ ACA, Canc., Reg., 2657, f. 27r.

conflicte entre Florència i Alfons el Magnànim era indispensable per assegurar la pau a la península Itàlica i concentrar tots els esforços militars en combatre l'amença turca que procedia de l'Orient.

Seria en aquest marc que caldria contextualitzar-hi la missió d'Antoni Cerdà. Si bé els diferents autors esmentats no aporten cap data clara, Roxane Chila ha pogut temporalitzar la tasca mediatra de Cerdà entre els mesos d'abril i juny de 1450.¹¹⁶ Això no obstant, una butlla de 1448 ja menciona a Antoni Cerdà com a *Apostolice Sedis legato*. De fet, en aquest document, el papa Nicolau V encarrega al cardenal mallorquí que procuri la pau entre Alfons el Magnànim i els florentins, ja que el purpurat posseeix *sapientia prudentiaque* per dur a terme aquella complexa tasca.¹¹⁷ Per tant, la butlla demostra que Antoni Cerdà va ser, efectivament, legat papal, i que va dur a terme la seva tasca diplomàtica davant el Magnànim i els florentins, en principi el 1448. De fet, aquesta data és compatible amb l'asseveració que fa Strnad, que afirma que Antoni Cerdà només va ser legat pontifici durant vint dies, ja que hauria estat substituït pel cardenal Jean Le Jeune;¹¹⁸ en el mateix registre hi ha una butlla de dia 1 de setembre de 1448 per la qual aquest purpurat francès és nomenat legat.¹¹⁹ Ara bé, les missions d'Antoni Cerdà i de Jean Le Jeune no eren les mateixes, de manera que la legació del segon no tenia per què suposar el cessament del primer. Tampoc no se sap si Cerdà va ser legat entre el 1448 i el 1450, si va ser-ho en dues ocasions, o si la pau que es va aconseguir el 1450 havia estat establerta arran de les gestions del cardenal dos anys abans —ja que, en el moment de signatura de la concòrdia, no es menciona que Cerdà fos legat apostòlic—.

Segons la historiografia tradicional, tant el papa com determinats sobirans europeus havien intentat pacificar la situació a Florència provocada per la guerra contra Alfons el Magnànim. Això no obstant, ni les cartes apostòliques ni la mediació dels prínceps tingueren èxit. Finalment, el papa va decidir remetre el cardenal Antoni Cerdà a Florència com a «legat de la pau», atenent la reconeguda prudència del mallorquí;

¹¹⁶ CHILA, Roxane. *Une cour à l'épreuve de la conquête: la société curiale et Naples, capitale d'Alphonse le Magnanime (1416-1458)*. Université Paul-Valéry Montpellier 3, tesi doctoral, Montpellier, 2014, p. 167.

¹¹⁷ ASV, Reg. Vat., 432, f. 198r-v.

¹¹⁸ CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali...*, p. 108: (...) *lo spedì (...) alla Repubblica Fiorentina, per istabilire tra essi la pace, e non più che venti giorni dopo gli fu sostituito in quella Legazione il Cardinal Giovanni o sia Le Jeun.*

¹¹⁹ ASC, Reg. Vat., 432, ff. 199v-200r.

aquest hi acudiria en qualitat de legat *ad latere*.¹²⁰ El purpurat va ser rebut amb cortesia a la ciutat de l'Arno i va ser allotjat en un palau que li oferí la ciutat. Aleshores, Cerdà va rebre els revoltats i n'escoltà les queixes i, un cop exposades, va treballar per resoldre-les. A més, el cardenal també debaté amb els caps de la revolta; la força dels seus arguments aconseguí convèncer els revoltats, que es comprometeren a depositar la seva actitud.¹²¹ El 29 de juny de 1450 es va signar la pau entre el Magnànim i la ciutat de Florència.¹²² El cardenal Antoni Cerdà va ser un dels testimonis de l'establiment de la concòrdia, juntament amb Ferran de Nàpols, duc de Calàbria, el cistercenc Domènec Exarch, i Pere de Bisulduno, conservador general del Reial Patrimoni.¹²³ No hi ha cap dubte de la participació de Cerdà en la consecució de la signatura d'aquesta pau, ja que un any després, Alfons el Magnànim encara recordava que «lo dit Senyor [Alfons el Magnànim] féu pau amb florentins per mà e intervenció sua [d'Antoni Cerdà]». ¹²⁴ La documentació no ofereix, ara per ara, massa més detalls, de manera que no és possible determinar com va ser aquest procés ni en què va consistir, exactament, aquesta actuació.

Això no obstant, la concòrdia va ser efímera i, sobretot, recelosa. De fet, el 2 d'octubre de 1450 —poc més de tres mesos després de la signatura de la pau—, Alfons el Magnànim va escriure al cardenal Antoni Cerdà perquè supliqués al papa l'absolució de l'observança d'un jurament «per nós fet per la investidura del Reynalme» si es donava el cas que els florentins no respectessin «les coses contengudes en los Capítols de la pau ab nós fermada o alguna de aquelles». ¹²⁵ Aquest capítol al qual fa referència el rei és, sobretot, un punt de garantia que va ser negociat pel mateix Antoni Cerdà. Aquesta clàusula establia que si Alfons el Magnànim atacava el territori de la Toscana, seria desposseït del Regne de Sicília, que, com és ben sabut, era tingut en feu del papa; només en el cas que Florència no observés els capítols de la pau, l'agressió podria ser considerada legítima. ¹²⁶ En altres paraules, el Magnànim no confiava en el fet que Florència observés els acords, de manera que preparava una resposta legítima per actuar

¹²⁰ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 64r.

¹²¹ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72; MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca...*, p. 61.

¹²² COLUCCIA, Giuseppe L. *Niccolò V umanista: papa e riformatore. Renovatio politica e morale*. Marsilio, Venècia, 1998, p. 183.

¹²³ ACA, Canc., Reg., 2697, f. 64v. La pau es troba en els ff. 59r-65r.

¹²⁴ ACA, Canc., Reg., 2697, f. 109v.

¹²⁵ ACA, Canc., Reg., 2655, f. 89r-v.

¹²⁶ ACA, Canc., Reg., 2697, ff. 109v-110r.

en considerar-ho necessari, o bé aparellava una justificació per poder continuar amb la campanya en terres toscanes tot i la signatura de la pau. Antoni Cerdà va assegurar al monarca que obtindria una butlla papal que l'absoldria d'observar aquell capítol, però el cert és que el 1451 el Magnànim es queixà que encara no havia aconseguit el document, malgrat que havia escrit tant al cardenal com al mateix pontífex sobre aquesta qüestió.¹²⁷

Al final, però, Alfons el Magnànim degué obtenir la desitjada absolució, el que va donar lloc a una nova guerra entre el 1452 i el 1454, que acabaria amb una nova concòrdia entre Alfons el Magnànim i la ciutat de Florència. L'efecte més destacat d'aquesta fou l'entrada del monarca a la Lliga Itàlica el 26 de gener de 1455.¹²⁸ Aquesta lliga havia estat creada el 30 d'agost de 1454 per Venècia, Milà i Florència, i era conseqüència de la signatura de la Pau de Lodi, que va tenir lloc el 9 d'abril anterior.¹²⁹ Amb l'entrada del Regne de Nàpols el 1455 i del Papat l'any següent, s'aconseguí conjugar els denominats *Cinque Principati* per assolir un objectiu comú: combatre l'amenaça turca. Tot i això, Gregorovius afirma que, una vegada signada la pau entre Venècia, Milà i Florència, els ambaixadors dels tres territoris es dirigiren cap a Nàpols per persuadir Alfons el Magnànim a sumar-se a la lliga. A Roma, haurien comptat amb el suport del cardenal Domenico Capranica, la mediació del qual resultaria fonamental perquè el Magnànim acceptés la proposta.¹³⁰

Malgrat l'èxit en la pacificació italiana, però, la croada volguda per l'entusiasta Calixt III va topat amb la passivitat dels sobirans cristians europeus. Els prínceps estaven massa centrats en els seus afers interns i en combatre entre si per preocupar-se

¹²⁷ ACA, Canc., Reg., 2697, f. 110r: «(...) lo dit senyor cardenal, lo qual promès al dit senyor [rei] que ell li obtindria la dita absolució per bulla de nostre sant pare de continent. E com diverses vegades lo dit senyor haja sollicitat o de haver la dita bulla, axí al dit Cardenal com al dit sant pare, e fins a la present jornada no la haia poguda haver, ans sia stat passat per paraules, (...) dient al dit cardenal que, en altra manera, lo dit senyor se tendria per trahit e enganat de ell, havent-li feta honor lo dit senyor en lo dit negoci.»

¹²⁸ NAVARRO SORNÍ, Miguel. «El papado frente a la cruzada en el siglo XV», a SERVANTIE, Alain (ed.). *L'Empire ottoman dans l'Europe de la Renaissance. Idées et imaginaires d'intellectuels, de diplomates et de l'opinion publique dans les Anciens Pays-Bas et le Monde Hispanique aux XVe, XVIe et début du XVIIe siècles*. Leuven University Press, Lovaina, 2005, p. 70; VALLE GARCÍA, Diana del. «El Regne de Mallorca i els territoris italians entre els segles XIV i XV», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *El Regne de Mallorca: cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2008, p. 406. El papa també es va integrar a l'aliança a finals de febrer de 1455. HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy...*, pp. 193-194.

¹²⁹ VERDOY HERRANZ, Alfredo. *Síntesis de Historia de la Iglesia. Baja Edad Media. Reforma y Contrarreforma (1303-1648)*. Universidad Pontificia Comillas, Madrid, 1994, pp. 11-14.

¹³⁰ GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, pp. 771-772.

per la lluita contra els turcs.¹³¹ De fet, el papa pretenia construir una aliança entre els diferents monarques de la Cristiandat per fer front a l'amenaça otomana, però ni l'enviament de nuncis i legats a les corts europees ni la convocatòria d'un congrés sobre la croada el 1458 no aconseguiren que aquells cessessin en les seves guerres.¹³² Tampoc el rei Alfons el Magnànim va destacar pel seu interès en el projecte de la croada. Calixt III va concedir al Magnànim la recaptació de les dècimes papals, amb l'objectiu que el monarca bastís una flota que se sumaria a les naus pontifícies. El rei construï l'armada, però, en lloc de dirigir-la contra els otomans, la va utilitzar per atacar els genovesos i ajudar el *condottiero* Jacopo Piccinino a lluitar contra Siena.¹³³ Aquesta deslleialtat, juntament amb l'escassa implicació d'Alfons el Magnànim en els projectes pontificis, va suposar que les relacions cordials que, fins aleshores, havien mantingut el papa i el monarca es refredessin de forma notable.¹³⁴

2. LA TASCA INTERCESSORA D'ANTONI CERDÀ

En el capítol anterior ja s'ha comentat la capacitat intercessora que tenien els cardenals davant el papa.¹³⁵ Aquesta intercessió buscava, molt sovint, la provisió de prebendes a persones determinades, sovint a petició del sobirà corresponent. Això no obstant, els monarques també recorrien als purpurats perquè ajudessin els seus enviats —ambaixadors, procuradors, etc.— a ser rebuts pel pontífex i perquè aquest es dignés a concedir-los el favor que se li sol·licitava. El cardenal Antoni Cerdà, com a súbdit d'Alfons el Magnànim, va ser un dels referents del monarca a la cort pontifícia i, per tant, el destinatari de bona part de les peticions del rei. La seva principal tasca, en aquest

¹³¹ PIAZZONI, Ambrogio M. «Roma e Papato in epoca umanistica e rinascimentale», a MANFREDI, Antonio (ed.). *Storia della Biblioteca Apostolica Vaticana. Volume I. Le origini della Biblioteca Vaticana tra Umanesimo e Rinascimento (1447-1534)*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2010, p. 123.

¹³² ULLMANN, Walter. *A Short History of the Papacy...*, p. 320; MITRE FERNÁNDEZ, Emilio. «Entre el diálogo y el belicismo: dos actitudes ante el Turco desde el Occidente a fines del Medioevo», *Hispania Sacra*, 126 (2010), p. 516. Durant el segle XV, les legacions papals s'incrementaren de forma molt notable. MÜLLER, Harald. «The Omnipresent Pope: Legates and Judges Delegate», a SISSON, Keith; LARSON, Atria A. (eds.). *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Brill, Leiden, 2016, p. 210.

¹³³ GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, p. 114.

¹³⁴ MARTÍNEZ FERRANDO, J. Ernest. *Història dels catalans. Volum tercer. Baixa Edat Mitjana (segles XII, XIII, XIV i XV). Acabament*. Ariel, Barcelona, 1961, p. 1176. De fet, Dupré-Theseider inclou Calixt III en la relació de papes hostils al Magnànim, en aquest cas perquè Alfons de Borja era *onesto e indipendente nei suoi giudizi*. DUPRÉ-THESEIDER, Eugenio. *La politica italiana di Alfonso...*, p. 10.

¹³⁵ Vegeu el capítol V.

sentit, va consistir en intercedir davant el summe pontífex perquè satisfés els precs del monarca.

Alfons el Magnànim va demanar, en diverses ocasions, al cardenal Cerdà que afavorís els seus ambaixadors davant el papa. Així, el rei li remetia cartes en les quals l'informava de l'enviament de representants o procuradors i, en conseqüència, li sol·licitava que els tingués per recomanats i que els ajudés a dur a terme la missió per la qual havien estat remesos.¹³⁶ Així doncs, quan el rei remeté Eximèn Peris Roís de Corella, comte de Cocentaina, a Roma el 17 d'agost de 1456, escrigué al cardenal Cerdà i a deu purpurats més perquè el tinguessin per recomanat.¹³⁷ Alguns anys abans, el dia 1 de febrer de 1452, el Magnànim va enviar a la ciutat del Tíber el seu secretari Andreu Gaçull perquè tractés amb el papa sobre diversos negocis del rei; el monarca demanà al cardenal Cerdà que intercedís davant el pontífex perquè Gaçull pogués permutar una pensió que percebia. En altres paraules, va requerir que el seu enviat pogués dur a terme un interès particular, segurament a tall de premi pel servei prestat en aquella missió.¹³⁸ Aquest mateix favor reial a un negoci personal es troba en el cas d'Agustí d'Illa, canonge de Barcelona, que acudí a Roma per tractar sobre la rectoria de Vinçà, que li era disputada; Alfons el Magnànim demanà als cardenals Alfons de Borja i Antoni Cerdà que l'ajudessin en la seva petició.¹³⁹ Per altra banda, el 8 d'octubre de 1453 el Magnànim va derivar al papa Junius de Gradibus de Ragusa, enviat de Jordi Branković, dèspota de Raška, per tractar sobre l'amença turca; els cardenals Ludovico Scarampi, Alfons de Borja i Antoni Cerdà també reberen la pertinent carta de recomanació d'aquest legat.¹⁴⁰

Altres vegades, els ambaixadors que Alfons el Magnànim enviava rebien l'ordre de presentar-se davant els cardenals afins al monarca. Per exemple, el 4 de març de 1448 el rei va redactar un memorial per l'escrivà Jaume Pérez, que va ser remès a la Cúria Romana. La tasca fonamental de Pérez era cobrar quinze mil ducats d'or que el papa havia d'entregar al monarca, així com pagar-ne deu mil a Valeriano di Santa Croce

¹³⁶ Fins i tot, a vegades Alfons el Magnànim recomanà a Antoni Cerdà enviats estrangers, com pugui ser el tresorer de l'emperador. ACA, Canc., Reg., 2551, f. 123r.

¹³⁷ ACA, Canc., Reg., 2662, f. 26r-v.

¹³⁸ ACA, Canc., Reg., 2659, f. 65v: «E havem-li donat licència e volem que puxa entendre en procurar-se e obtenir la permutació o excambi d'aquella gràcia e pensió que nostre sant pare li donà en temps passat per contemplació de sos mèrits e serveys. E perquè nos havem gran voluntat que ell se'n torne be content e spachat del dit nostre sant pare (...)».

¹³⁹ ACA, Canc., Reg., 2556, ff. 29v-30v.

¹⁴⁰ ACA, Canc., Reg., 2661, f. 35r-v. Transcrit a LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja*. 4..., doc. 123, pp. 177-178.

a causa d'un crèdit que havia estat avalat, precisament, per Alfons de Borja, Antoni Cerdà i Guillem Siscar.¹⁴¹ Jaume Pérez, però, també portava algunes cartes per als cardenals Alfons de Borja i Antoni Cerdà, als quals havia de demanar que l'ajudessin en la seva tasca.¹⁴² Efectivament, els dos purpurats intervingueren al llarg de tot el procés, i, de fet, hagueren de procurar que els diners que havia de cobrar l'indicat Valeriano di Santa Croce fossin percebuts a través de lletra de canvi a Barcelona per evitar els elevats interessos que es cobraven a Roma.¹⁴³

Un dels principals objectius dels enviats reials a la Cúria Romana era aconseguir que el papa proveís determinades prebendes en les persones desitjades pel monarca. És a dir, el rei volia influir en el nomenament dels diferents càrrecs eclesiàstics.¹⁴⁴ No hi ha cap dubte que Alfons el Magnànim també va perseguir aquest mateix objectiu. De fet, la pràctica d'involucrar-se en la designació dels prebendats apareix documentada des dels primers anys del seu regnat.¹⁴⁵ El procediment solia consistir en enviar una carta al pontífex. En aquesta, el monarca li suplicava que concedís certa gràcia a una persona determinada. De forma paral·lela, el rei també escrivia a un o diversos cardenals, als quals demanava que intercedissin davant el papa perquè s'avingués a la petició. Si la prebenda tenia una entitat suficient o la situació era complexa, el monarca podia optar per enviar un procurador a la Cúria Romana que presentés la sol·licitud directament al papa i als cardenals intercessors. En tot cas, aquesta tasca d'intercessió solia complementar l'acció duta a terme pel procurador del rei o per un enviat específic a la Cúria Romana. Així doncs, per exemple, quan Alfons el Magnànim va voler promoure Jaume Samassó —que era nebot de Bernat de Vilamarí, capità general de l'armada reial— a una canongia i a l'ardiaconat major de Girona el 1450, encarregà a Joan Margarit —aleshores procurador a Roma— que realitzés els tràmits oportuns. Tot i això, el monarca també remeté les cartes corresponents tant al summe pontífex com a alguns cardenals amb capacitat intercessora davant aquest.¹⁴⁶

¹⁴¹ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 92, p. 143.

¹⁴² ACA, Canc., Reg., 2653, f. 197v: «Item, darà les lretres que se'n porta per al cardenal de València e al cardenal de Mecina (sic.), e dir-los ha la causa per què és tramès allí e pregar-los ha, per part del dit senyor, vullem (sic.) treballar ab ell ensemps que prestament sia spatxat.»

¹⁴³ ACA, Canc., Reg., 2657, f. 195v.

¹⁴⁴ HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy...*, pp. 8-11.

¹⁴⁵ MUTGÉ I VIVES, Josefina. «Documents de Cancelleria Reial sobre el monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona (1402-1450)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 20-21 (1999), pp. 667-671.

¹⁴⁶ ACA, Canc., Reg., 2546, ff. 47v-49v. El 1457 el Magnànim actuà de la mateixa forma per aconseguir per a Jaume Samassó la pabordia de Sant Martí Sacosta, a Girona. ACA, Canc., Reg., 2559, ff. 43r-44v.

Sigui com sigui, el summe pontífex no havia d'acceptar de forma necessària el candidat que proposava el rei, i, de fet, el 1457 el papa Calixt III es va negar a atorgar l'administració de l'arquebisbat de Saragossa a Enric d'Aragó, nét d'Alfons el Magnànim, que havia estat escollit «unànimement» pel Capítol saragossà i que comptava amb el suport del rei.¹⁴⁷ La reacció del monarca a aquella negativa fou tornar a insistir en la designació d'Enric d'Aragó, fent ús d'alguns cardenals que s'havien ofert a intercedir en la suplicació; si la negativa perdurava, es procediria a elevar una pública protesta, que seria difosa arreu de Roma.¹⁴⁸

Des del moment en què Antoni Cerdà va ser promocionat al cardenalat, Alfons el Magnànim hi va recórrer diverses vegades perquè intercedís a favor de determinats clergues afins al monarca a l'hora de proveir les vacants que s'anaven ocasionant. Per exemple, el 18 d'agost de 1450 el Magnànim va escriure al mallorquí perquè aconseguís que el papa Nicolau V proveís a Pere Brusca —preceptor dels cantors de la Capella Reial— l'ardiaconat de Belchite.¹⁴⁹ Aquell mateix any, el monarca també va enviar a Roma Pericó de Nasello per aconseguir del papa la concessió d'una canongia a Barcelona per Jaume March de Cervelló; aquell havia de suplicar la gràcia al pontífex i, tot seguit, reunir-se amb els cardenals Jean Le Jeune i Antoni Cerdà per entregar-los «les lletres que per a cascú se'n porta» i pregar-los la seva intercessió davant el sant pare.¹⁵⁰ El cardenal Cerdà també va haver d'escriure al papa Calixt III per suplicar-li que concedís una canongia a Barcelona i la rectoria de Badalona a Joan Coromines i Ramon Durall, respectivament; aquest favor li fou sol·licitat per Lleonard Desós per encàrrec del monarca.¹⁵¹ El mateix rei va demanar a Cerdà que aconseguís la provisió de l'arquebisbat d'Arborea a Antoni de Vic, canonge de Doglia, el que implicava la concessió d'una dispensa d'edat, ja que el dit Antoni no havia complit encara els trenta anys.¹⁵² Un cas especial va ser la provisió de l'abadiat del monestir de Santa Maria de Milo, que era disputat a la Cúria Romana entre Giovanni di Campo i Leonte di

¹⁴⁷ El Magnànim va enviar Antoni Torres a Roma perquè tractés amb el cardenal Antoni Cerdà sobre la provisió d'Enric d'Aragó a l'arquebisbat de Saragossa. LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 170, p. 244.

¹⁴⁸ ACA, Canc., Reg., 2661, ff. 155v-156v.

¹⁴⁹ ACA, Canc., Reg., 2546, ff. 8v-9r.

¹⁵⁰ ACA, Canc., Reg., 2655, f. 91r.

¹⁵¹ ACA, Canc., Reg., 2557, f. 108r-v: «Amat nostre. Informats som que jatsia absent de cort romana, haveu treballat per nostre respecte e fet que lo reverendíssimo cardinal de Leyda ha scrit a nostre senyor lo papa e al cardinal de Ferno en favor dels amats nostres mestre Johan de Coromines e misser Ramon Durall per les canongia de Barchinona e rectoria de Badalona (...)».

¹⁵² LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 124, pp. 178-179.

Clemenza, malgrat que el monarca, en qualitat de patró de la dita abadia, desitjava que la vacant fos proveïda a aquest segon. Així, encarregà als cardenals Antoni Cerdà i Jean Le Jeune que sol·licitessin al papa la revocació de qualsevol document que s'hagués expedit a favor de Campo.¹⁵³ El Magnànim, fins i tot, va manar als cardenals Roderic de Borja i Antoni Cerdà que intercedissin a favor d'un hongarès anomenat Derslau per aconseguir una canongia a Cracòvia.¹⁵⁴

En la seva qualitat de cardenal, Antoni Cerdà tenia una certa capacitat d'intercedir davant el pontífex, com ja s'ha indicat en el capítol anterior.¹⁵⁵ Ara bé, aquesta mediació solia ser sol·licitada pel monarca. En el cas que el purpurat mallorquí volgués afavorir una persona, havia de recórrer al sobirà. Aquest fou el cas del carmelita fra Joan Seguí, mestre en Teologia, a qui Antoni Cerdà volia proveir de la diòcesi sarda de Bosa; el mallorquí va haver de proposar-lo, en primer lloc, a Alfons el Magnànim. El rei va accedir a aquella petició, tot i que ja havia donat recomanació a favor del seu capellà major, Jaume Albarells.¹⁵⁶ El monarca, doncs, va indicar a Antoni Cerdà que treballés per atorgar el bisbat de Bosa al frare carmelita, i que acomiadés Albarells amb «bones paraules», però assegurant-se que aquest darrer no sabés que el monarca havia canviat d'opinió sobre la provisió de la càtedra episcopal.¹⁵⁷

A vegades, però, Alfons el Magnànim i el cardenal Antoni Cerdà tenien interessos diversos —o, directament, enfrontats— a l'hora de proveir determinades prebendes. Els exemples, en aquest àmbit, són molt nombrosos. Així doncs, el 1450 el rei va escriure a Antoni Cerdà per demanar-li que aconseguís del papa la revocació del nomenament de Jordà d'Avinyó com a canonge i ardiaca major de Girona. El rei volia atorgar aquesta prebenda a Jaume Samassó i, en conseqüència, així ho havia ordenat al seu procurador, Joan Margarit. El cardenal Cerdà, però, intervingué perquè el canonicat fos concedit a Jordà d'Avinyó.¹⁵⁸ Dos anys més tard, el 22 de juny de 1452, Alfons el Magnànim va haver de demanar a Pere de Vilarassa, conseller reial i cubiculari del papa, que aconseguís del pontífex la concessió del benefici del Crucifix de la catedral de

¹⁵³ ACA, Canc., Reg., 2657, f. 199r.

¹⁵⁴ ACA, Canc., Reg., 2559, f. 45r-v.

¹⁵⁵ Vegeu el capítol V.

¹⁵⁶ La recomanació va ser enviada als cardenals Alfons de Borja, Antoni Cerdà i Jean Le Jeune. Vegeu ACA, Canc., Reg., 2634, f. 65v. Transcrit a LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 102, p. 153.

¹⁵⁷ ACA, Canc., Reg., 2697, ff. 52v-53r.

¹⁵⁸ ACA, Canc., Reg., 2546, f. 48r-v. També arribà al rei el rumor que el mateix Margarit havia obtingut alguns dels beneficis que Jordà d'Avinyó havia posseït fins aleshores.

València a Pere Exarch. La prebenda havia estat proveïda a Joan Vidal a petició del cardenal Cerdà, però el rei pretenia que el papa revoqués aquesta designació. De fet, el Magnànim estava segur que, si aquest cessament encara no havia tingut lloc, era «per causa del dit cardenal, lo qual, per molt que'l dit senyor [Alfons el Magnànim] li'n haja scrit e pregat, may h[a] volgut desestir de treballar contra lo voler del dit senyor en lo dit fet.»¹⁵⁹ Aquest mateix any quedà vacant el lloc presbiteral de la catedral de Girona per mort de mossèn Guillem Coma. Alfons el Magnànim desitjava que aquest lloc fos concedit a Pere Exerrat. A aquest efecte, remeté cartes a diverses autoritats laiques —la reina Maria; el governador general de Catalunya Galceran de Requesens; el veguer de Girona, Bernat Samassó; el batlle de Girona— i eclesiàstiques —el bisbe de Girona, Bernat de Pau; el Capítol catedralici; el papa Nicolau V; diversos cardenals (entre els quals Alfons de Borja)—. A més, el Magnànim també va saber que aquell mateix lloc era pretès per Gaspar Xacmar. Aquest era familiar i servidor del cardenal Antoni Cerdà, de manera que el mallorquí l'afavoria en l'obtenció de la prebenda. El 2 d'agost de 1452 el monarca va remetre al purpurat una carta en la qual li ordenava que no ajudés el seu familiar en aquella pretensió. En contrapartida, Alfons el Magnànim li va assegurar que tindria present aquell favor i que, a més, promouria l'esmentat Gaspar Xacmar a un altre benefici eclesiàstic que quedés vacant en el futur.¹⁶⁰ Un episodi similar va tenir lloc el 1457, quan Alfons el Magnànim va saber que el cardenal Antoni Cerdà i Antoni Perpinyà havien sol·licitat al papa la concessió del vicariat de Tamarit de Llitera i dues canongies, respectivament. El monarca va escriure al governador d'Aragó, Juan de Moncayo, perquè no concedís l'executòria reial a les butlles papals de nomenament.¹⁶¹ Aquests exemples constitueixen quatre casos de les difícils relacions entre el monarca i el cardenal Cerdà quan perseguïen el mateix objectiu. Alfons el Magnànim no dubtava en reprendre el mallorquí quan actuava en contra de la voluntat reial; en el cas que el purpurat s'excedís en els seus actes —com és el cas del darrer exemple, en el qual Antoni Cerdà rebé una sinecura sense l'autorització reial—, el monarca podia adoptar mesures punitives més dràstiques.

Alfons el Magnànim també podia encarregar a Antoni Cerdà altres tasques intercessores que busquessin objectius diferents de la provisió de prebendes. De fet, la

¹⁵⁹ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 108, pp. 159-160. Aquesta qüestió va haver de ser reiterada el 2 d'agost del mateix anys. LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 109, pp. 161-162.

¹⁶⁰ ACA, Canc., Reg., 2551, ff. 8r-14v. La carta remesa a Antoni Cerdà es troba al f. 14r-v.

¹⁶¹ ACA, Canc., Reg., 2661, f. 150r.

mediació davant el papa era imprescindible per aconseguir del pontífex l'autorització necessària per legitimar determinats actes. Fou el cas del trasllat de les relíquies del beat Ottone Frangipane. Aquest beat era patró de la vila d'Ariano, que n'havia custodiat el sepulcre fins al 1220. Aquest any, a causa del temor a una incursió sarraïna, el cos del beat va ser portat a la catedral de Benevent. El 12 de març de 1452 Alfons el Magnànim va enviar al cardenal Cerdà una carta en la qual sol·licitava que es dugués a terme el trasllat de les relíquies.¹⁶² La tasca intercessora d'Antoni Cerdà va tenir el resultat esperat, i la mateixa primavera de 1452 es va dur a terme el trasllat del cos del beat Ottone Frangipane a Ariano.¹⁶³ També el 1457 el rei va demanar al purpurat mallorquí que afavorís el seu familiar Juan Díaz Garlón, enviat de la ciutat de Daroca, que es dirigia a Roma per aconseguir l'ampliació de la indulgència dels Sants Corporals, a més d'altres negocis particulars, entre els quals l'obtenció d'una canongia per al seu fill.¹⁶⁴

Altres vegades, les peticions tenien un caràcter més profà, tot i que l'Església sempre jugava un paper fonamental en les demandes que es realitzaven. Així doncs, el 20 de març de 1449 el Magnànim demanà al cartoixà Joan de Nea que treballés per aconseguir del papa una butlla per solucionar el problema dels clergues tonsurats que eludien impunement la justícia reial. Una carta similar, en la qual es recomanava el cartoixà, va ser remesa, igualment, a Antoni Cerdà.¹⁶⁵ També aquest purpurat —així com els cardenals Alfons de Borja i Prospero Colonna, a més del mateix Pietro da Noceto— va rebre una carta del Magnànim en la qual li demanava que intervingués davant el papa per aconseguir la pacificació d'unes disputes que tenien lloc en el monestir cistercenc de la Saïdia entre sor Castellana Català i sor Aldòncia Cifre.¹⁶⁶ El mateix cardenal també va haver de demanar al papa que pagués al secretari del rei,

¹⁶² Una transcripció d'aquest document és aportada a CHACÓN, Alfonso. *Vitae, et res gestae pontificum...*, col. 969: *Reverendissime in Christo Pater Domine, et Amice Noster charissime. Cives Ariani cupiunt maiorem in modum, ut corpus B. Othonis Confessoris, quòs tempore, quo Infideles in Italia invadabant, invitis Arianensibus ab Ecclesia Arianensi ad Beneventanam fuit translatum, Ecclesie Arianensi restitatur: hoc enim, & honestum, & pium est. V. propterea R.P. ea animi vehementia, qua possumus, rogamus, ut pro hacrestitutione facienda, & cum Sanctissimo Domino Nostro, & cum Archiepiscopo Beneventano vices Vestras interponatis, ut omnino dicta restitutio sequatur, quòs Nobis ad singularem complacentiam accedet. Dat. Puteolis die 12. mensis Marty, anno à Nativitate Domini 1452. REX ALPHONSUS.*

¹⁶³ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 705.

¹⁶⁴ ACA, Canc., Reg., 2558, ff. 70v-71v. El rei arribà a escriure a Pere Lluís de Borja i Borja, prefecte de Roma, perquè fes renunciar a Martí Bello les pretensions que tenia sobre la canongia del fill de Juan Díaz Garlón.

¹⁶⁵ ACA, Canc., Reg., 2657, f. 105v.

¹⁶⁶ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 122, pp. 176-177.

Blasco Esteve, «los diners que devem haver de nostre sant pare», sense que s'especifiqui, però, el motiu d'aquesta transferència.¹⁶⁷

El grau d'èxit de les peticions efectuades per Alfons el Magnànim per intercessió d'Antoni Cerdà va ser desigual, ja que el papa no sempre va satisfer els desitjos reials. Així, per exemple, el 2 de novembre de 1450 el monarca va suplicar que l'arquebisbat d'Oristany fos proveït al monjo cistercenc Pere Serradell;¹⁶⁸ aquest, però, va ser atorgat a Giorgio Armato.¹⁶⁹ Similar va ser la provisió del bisbat d'Elna el 1453, que havia quedat vacant per mort de Galceran Albertí. El rei va voler promocionar —com a mínim, en un primer moment— el canonge mallorquí Jaume Samassó, i, de fet, va escriure als cardenals Borja i Cerdà perquè intercedissin davant el papa, convençut que «sa Sanctedat nos ne complaurà».¹⁷⁰ Això no obstant, la mitra d'Elna va ser concedida a un altre fidel servidor del Magnànim, Joan Margarit i Pau.¹⁷¹

Tot i la importància que va tenir Antoni Cerdà en la tasca intercessora davant el pontífex, Alfons el Magnànim no es va limitar només al cardenal mallorquí en aquesta, sinó que, a vegades, va preferir recórrer a altres prínceps de l'Església. Com no podia ser d'altra manera, un dels purpurats de confiança del monarca va ser Alfons de Borja, que va dur a terme una destacada tasca intercessora davant el papa en favor del rei.¹⁷² També es va escriure, amb una certa assiduïtat, amb Ludovico Scarampi, cardenal del títol de Sant Llorenç in Damaso i camarlenc. Per exemple, el Magnànim li sol·licità la seva intercessió per aconseguir la provisió a Pedro Fernández de Heredia —nebot de Juan Fernández de Heredia, conseller reial— de les comandes de Cantavella i Miravet.¹⁷³ Un altre dels destinataris més habituals de les cartes reials va ser el cardenal Jean Le Jeune, que havia estat legat pontifici davant Alfons el Magnànim el 1451. Sembla que, arran d'aquesta tasca diplomàtica, el purpurat s'havia guanyat la confiança del monarca, que li atorga el tractament d'*amico nostro singularissimo*.¹⁷⁴ Altres cardenals a qui el rei sol·licità la seva intercessió davant el papa varen ser Juan de

¹⁶⁷ ACA, Canc., Reg., 2657, f. 157v.

¹⁶⁸ ACA, Canc., Reg., 2546, ff. 49v-50r.

¹⁶⁹ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi, sive Summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel*, II. Monasterii, Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae, Ratisbona, 1914, p. 92.

¹⁷⁰ ACA, Canc., Reg., 2551, f. 120r.

¹⁷¹ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 150.

¹⁷² NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 181-187.

¹⁷³ ACA, Canc., Reg., 2546, f. 145r-v.

¹⁷⁴ ACA, Canc., Reg., 2655, f. 121r.

Cervantes —a qui el Magnànim es refereix amb un eloqüent *consanguineo et amico nostro carissimo*—,¹⁷⁵ Domenico Capranica, Prospero Colonna, Guillaume d'Estouteville, Pietro Barbo, Francesco Condulmer, Juan de Carvajal o Latino Orsini.¹⁷⁶

A la Cúria Romana, però, no només hi residien els cardenals, sinó també altres eclesiàstics. Bona part d'aquests es trobaven al servei del mateix papa, de manera que la seva proximitat al summe pontífex podia ser, a vegades, molt superior a la dels purpurats. Per aquest motiu, el rei Alfons el Magnànim va recórrer, de forma habitual, a alguns d'aquests clergues perquè intercedissin davant el papa en nom seu. De fet, el monarca ja havia sol·licitat la intercessió d'Antoni Cerdà quan aquest només era cubiculari papal.¹⁷⁷ Després de la seva promoció cardenalícia, el Magnànim va continuar amb el recurs d'aquests oficis propers al papa. Així, per exemple, cal destacar una certa correspondència amb Pietro da Noceto, secretari particular de Nicolau V,¹⁷⁸ o amb el canonge de Barcelona Pere de Vilarassa, cubiculari del mateix pontífex.¹⁷⁹ En tot cas, tant Antoni Cerdà com Pietro da Noceto i Pere de Vilarassa són referits com a consellers del Magnànim,¹⁸⁰ el que condueix a pensar que el monarca tendia a vincular-los a la seva persona abans d'utilitzar-los en la tasca d'intercessió.

3. LA TASCA POLÍTICA D'ANTONI CERDÀ

El segle XV va ser un període de canvis en l'àmbit polític. Fou durant aquesta centúria que es va dur a terme la transformació dels regnes feudals en monarquies autoritàries, si bé els inicis d'aquest procés ja es troben en els segles precedents i la seva consolidació no tingué lloc fins al segle XVI. Els sobirans renaixentistes, doncs, presentaren elements típicament medievals i altres que ja anunciaven la modernitat. La promoció de grans

¹⁷⁵ ACA, Canc., Reg., 2546, ff. 58v-59r.

¹⁷⁶ ACA, Canc., Reg., 2546, f. 103r (Estouteville) i ACA, Canc., Reg., 2551, ff. 13r (Condulmer), 55v-56r (Orsini), 65r (Carvajal), 67v (Barbo), i 120v (Capranica i Colonna).

¹⁷⁷ ACA, Canc., Reg., 2653, f. 149r.

¹⁷⁸ Per exemple, a ACA, Canc., Reg., 2551, f. 28v. Sobre Pietro da Noceto, vegeu PARMEGGIANI, Riccardo. «Pietro da Noceto», a ROMANELLI, Raffaele (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, LXXXIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 2015, pp. 528-529.

¹⁷⁹ ACA, Canc., Reg., 2661, f. 74v.

¹⁸⁰ ACA, Canc., Reg., 2653, f. 149r: «Al venerable e amat conseller nostre Micèr Antoni Cerdà, cubiculari del papa»; ACA, Canc., Reg., 2551, f. 28v: *Spectabili et magnifico viro Petro de Noxeto, sancti domini nostri pape et nostro consiliario et secretario devoto nobis plurimum dilecto*; ACA, Canc., Reg., 2661, f. 74v: «Al amat conseller e procurador nostre en Cort Romana, misser Pere de Vilarasa, doctor en Decrets, canonge de Barcelona e cubiculari de nostre sant pare.» Vegeu més avall en aquest mateix capítol.

corts senyorials, la burocratització, el desenvolupament de la diplomàcia i l'ús de tropes mercenàries a l'hora de guerrear constituïren algunes característiques de la nova política renaixentista.¹⁸¹ Molt sovint, Alfons el Magnànim va demostrar un pragmatisme polític que entroncava perfectament amb la cultura renaixentista del seu moment.¹⁸²

El cardenal Antoni Cerdà va ser una peça important en el sistema polític d'Alfons el Magnànim. Ara bé, no sembla que el mallorquí tingués cap mena d'interès per al monarca abans de la seva designació com a cubiculari papal; és a partir d'aquest moment —i, sobretot, des de la seva promoció cardenalícia— que la correspondència tramesa pel rei a Cerdà es va incrementar de forma molt notable. En l'àmbit de la cort, però, el mallorquí no va jugar un rol massa destacat, sobretot perquè no era un cortesà del Magnànim, sinó que residia a Roma. Ara bé, la ciutat del Tíber fou un escenari en el qual el Cerdà podia tenir un paper fonamental, independentment de la ja comentada tasca diplomàtica. S'ha demostrat abans que és evident que el purpurat fou un agent del monarca a Roma i que, per tant, li transmetia informació que considerava valuosa per als projectes del rei. Cerdà va tenir un cert protagonisme en aquest àmbit, com demostra la correspondència que ha pogut ser localitzada.

Per altra part, no hi ha cap dubte que el Magnànim va intervenir a Roma. Per exemple, ja s'ha indicat que el conclave de 1447 va tenir lloc sota la pressió dels exèrcits del rei de Nàpols, que estaven posicionats a Tívoli.¹⁸³ Així mateix, Alfons el Magnànim va evitar decantar-se per una de les faccions romanes, de manera que va aconseguir mantenir relacions cordials tant amb la família Colonna com amb el llinatge dels Orsini, que encapçalaven cadascun dels dos bàndols.¹⁸⁴ Aquest fet —que, segurament, es podria explicar per la seva potència militar— va dotar el Magnànim d'una capacitat de maniobra molt superior a la d'aquells actors que s'haguessin posicionat en les lluites internes de les famílies de Roma.

¹⁸¹ Vegeu GANZ, Margery A. «The Medici Inner Circle: Working Together for Florence, 1420s-1450s», a PETERSON, David S.; BORNSTEIN, Daniel E. (eds.). *Florence and Beyond. Culture, Society and Politics in Renaissance Italy. Essays in Honour of John M. Najemy*. Centre for Reformation and Renaissance Studies, Toronto, 2008, pp. 369-382; WATTS, John. *La formación de los sistemas políticos. Europa (1300-1500)*. Universitat de València, València, 2016.

¹⁸² CATEURA BENNÀSSER, Pau. «El bipartidismo en la Mallorca de comienzos del siglo XV», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 41 (1985), p. 167.

¹⁸³ Vegeu el capítol V de la present tesi doctoral. Se sap que Alfons de Borja remeté una carta al rei en la qual l'informava de la mort del pontífex i li demanava que enviés *una persona de su total confianza, a quien poder revelar, bajo juramento, cosas importantísimas*. NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, p. 185.

¹⁸⁴ DUPRÉ-THESEIDER, Eugenio. *La politica italiana di Alfonso...*, p. 26.

Alguns autors asseguren que el rei Alfons el Magnànim va estar involucrat en la conjura contra el papa Nicolau V que va encapçalar Stefano Porcari el 1453.¹⁸⁵ Segons Gregorovius, aquest noble romà era una persona *di mente fantastica e di cultura classica, smanioso di gloria, entusiasta dell'idea dei tempi scorsi, dei suoi inesperto*, si bé això no li havia impedit ocupar diversos càrrecs durant els papats de Martí V i Eugeni IV a Florència, Bolonya, Siena, Orvieto i Trani.¹⁸⁶ Nicolau V era conscient del perill que representava Porcari. En conseqüència, el pontífex li va atorgar un càrrec a Bolonya que, en realitat, significava sotmetre'l a un confinament vigilat pel cardenal Bessarió —aleshores legat amb potestat sobre aquesta ciutat—, davant qui s'havia de presentar cada dia. Això no obstant, Stefano Porcari va planejar una conjura que perseguia l'objectiu d'instaurar una república romana, similar a la que havia intentat Cola di Rienzo cent anys abans. La seva pretensió era incendiar el Palau Apostòlic, aprofitar la confusió per empresonar el papa i els cardenals —la seva mort només es preveia en cas d'extrema necessitat— i apoderar-se del castell de Sant'Angelo i del Capitoli. Per a l'execució del pla, Porcari comptava amb uns tres-cents mercenaris i una quantitat indeterminada de bandits i proscrius de Roma, als quals confiava que se sumaria una insurrecció popular en el moment dels fets.

Després de fugir de Bolonya mitjançant el fingiment d'una malaltia, Stefano Porcari va arribar a Roma el 2 de gener de 1453. En aquesta ciutat va ser amagat pels seus còmplices, entre els quals s'hi trobaven els seus cunyats Angelo di Maso i Giacomo di Lello Cechi i els seus nebots Battista Sciarra i Niccolò Gallo, aquest darrer canonge de la mateixa basílica de Sant Pere del Vaticà. La conjura, però, no va prosperar perquè va ser descoberta el 5 de gener de 1453, el dia anterior a l'execució del pla.¹⁸⁷ Els conjurats varen ser detinguts, malgrat que alguns d'aquests —com Battista Sciarra— aconseguiren fugir.¹⁸⁸ El mateix Stefano Porcari va poder escapar i va cercar

¹⁸⁵ DUPRÉ-THESEIDER, Eugenio. *La politica italiana di Alfonso...*, p. 27.

¹⁸⁶ GREGOROVIVS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, p. 750. Pastor assegura que la conjura va ser induïda per les idees humanistes que Porcari havia conegut a Florència de la mà d'autors com Giannozzo Manetti, Poggio Bracciolini, Niccolò Niccoli o Ambrogio Traversari. PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 568-571.

¹⁸⁷ Existeixen diverses versions sobre com es va descobrir la conjura. Una primera opció és que el cardenal Bessarió va informar el papa de la fugida de Stefano Porcari, el que l'hauria posat en alerta. Una segona versió assevera que algunes persones implicades en el complot decidiren revelar-lo al cardenal Domenico Capranica i a Niccolò degli Amigdani, governador de Roma. Una tercera teoria afirma que el papa va ser avisat pel senador Niccolò de' Porcinari o pel camarlenc, el cardenal Ludovico Scarampi. PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, pp. 575-576

¹⁸⁸ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi...*, p. 576.

refugi a la casa d'una germana seva. De nit, Porcari va trametre el seu company Francesco Gabadeo a la residència del cardenal Latino Orsini, de qui n'esperava ajut a causa de l'oposició del llinatge Orsini al pontífex. Però el purpurat va manar la detenció de Gabadeo i el va sotmetre a tortura perquè revelés l'amagatall de Porcari. Aquest va ser localitzat poc després dins una caixa i fou arrestat al castell de Sant'Angelo. El papa Nicolau V va determinar la imposició d'una pena exemplar, de manera que Stefano Porcari i els seus principals còmplices varen ser condemnats a mort.¹⁸⁹ El 9 de gener següent es va aplicar la pena capital. Aquella acció va suposar una forta crítica contra el pontífex, ja que Nicolau V va ser acusat d'actuar amb una excessiva crueltat.¹⁹⁰

Malgrat les acusacions, no hi ha cap evidència que pugui incriminar Alfons el Magnànim en el complot de Stefano Porcari. A més, no s'ha d'oblidar que la possible ocupació de Roma per part de les tropes reials assentades a Tívoli va ser el fet que va avortar la revolta que el mateix Porcari havia intentat incitar mitjançant un discurs que pronuncià davant l'església de Santa Maria in Aracoeli durant el conclave de 1447.¹⁹¹ Això no obstant, el monarca va haver d'enviar una carta al Col·legi Cardenalici per defensar-se dels càrrecs que se li imputaven.¹⁹² Per altra part, el cardenal Cerdà també es va trobar vinculat a la conjura de Porcari, ja que un dels cabdills d'aquesta, Pietro da Monterotondo —que era el metge del papa—, va cercar de refugiar-se a la casa del mallorquí després de la descoberta del complot.¹⁹³ Això no obstant, el conjurat no va trobar la protecció esperada a casa d'Antoni Cerdà —a qui, sense cap mena de dubte, havia de conèixer per la seva proximitat a Nicolau V—, ja que Pietro da Monterotondo va ser capturat per vuit soldats i, després d'un procés, va ser decapitat a Città di Castello i la seva casa ensorrada.¹⁹⁴

¹⁸⁹ CESSI, Roberto. «La congiura di Stefano Porcari», a CESSI, Roberto. *Saggi romani*. Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1956, pp. 65-112; PIAZZONI, Ambrogio M. «Roma e Papato...», pp. 120-121. Vegeu, també, la recent monografia de MODIGLIANI, Anna. *Congiurare all'antica. Stefano Porcari, Niccolò V, Roma 1453. Con l'edizione delle fonti*. Roma nel Rinascimento, Roma, 2013.

¹⁹⁰ GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, pp. 155-159; COLUCCIA, Giuseppe L. *Niccolò V umanista...*, pp. 221-226.

¹⁹¹ GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma...*, pp. 750-751.

¹⁹² ACA, Canc., Reg., 2660, f. 104v.

¹⁹³ Pietro da Monterotondo havia promès quinze armats per a l'atac, tot i que pensava que era una qüestió de venjança personal. En conèixer el vertader objectiu d'aquell, optà per col·laborar en el complot des de la localitat de Monterotondo, situat a uns vint-i-cinc quilòmetres al nord-est de Roma. CESSI, Roberto. «La congiura di Stefano Porcari...», p. 89.

¹⁹⁴ BAV, Urb. lat., 1639, ff. 341r-344r.

A més d'aquest rol a Roma, Antoni Cerdà també va participar mínimament en la política de la Corona d'Aragó. Així doncs, el mallorquí va ser membre del Consell Reial d'Alfons el Magnànim en un moment bastant inicial de la seva carrera eclesiàstica. En efecte, el monarca remeté una carta «Al venerable e amat conseller nostre micer Antoni Cerdà, cubiculari del papa», amb data de 12 de juliol de 1447.¹⁹⁵ El nomenament hagué de tenir lloc poc abans, perquè, en un memorial de 18 d'abril del mateix any, el Magnànim es refereix a Cerdà només com a cubiculari papal.¹⁹⁶ Era bastant habitual que els bisbes de les diòcesis catalanes formessin part d'aquest organisme. Així, l'antecessor de Cerdà al bisbat de Lleida, García Aznárez de Añón, també va ser conseller del Magnànim,¹⁹⁷ mentre el titular de la diòcesi de Vic, Jaume de Cardona, fou designat president d'aquesta institució el març de 1455.¹⁹⁸ El que sobta en el cas de Cerdà és que aquesta referència a la seva pertinença al Consell Reial és anterior a qualsevol nomenament episcopal. Això no obstant, aquest organisme no estava format només per eclesiàstics, sinó que també incloïa els principals càrrecs de la Cancelleria Reial —el canceller i el vicecanceller—, el tresorer i el mestre racional, diversos oficis i altres persones que el monarca hi volgués convocar per percebre'n assessorament. No es coneix quan Antoni Cerdà va ser-hi cridat per primera vegada, tot i que és molt probable que la seva presència es degués al seu ofici de cubiculari papal.

Això no obstant, seria molt difícil que Cerdà hagués participat de forma efectiva a les sessions del Consell Reial, ja que la seva residència habitual es trobava a la ciutat de Roma. Els consells que el mallorquí pogués aportar serien, sobretot, a través de cartes. Precisament, en una lletra, Alfons el Magnànim esmenta que «jamés de vós no's són fet algun mal report», el que constitueix una evidència de la tasca assessora de Cerdà, que el rei valorava i que «vos tenim en compte de special amich».¹⁹⁹ Precisament, en aquesta carta el monarca indica que li ha estat tramès un «mal report» en nom d'Antoni Cerdà, el que no considera veritable per les bones informacions comunicades anteriorment. La parquedat de dades que aporta la carta i la manca d'un context més general no permet conèixer quin havia estat aquest «mal report», així com si es tractava d'una falsa informació atribuïda a Cerdà en el marc de la tasca duta a

¹⁹⁵ ACA, Canc., Reg., 2653, f. 149r.

¹⁹⁶ ACA, Canc., Reg., 2699, f. 71v.

¹⁹⁷ ACL, P1_M3_P4_C04, carpeta 1, camisa 11, sf: (...) *venerabili in Xhristo patri Garcia, miseratione divina episcopo Ilerdensi, consiliario fideli nobis plurimum sincere* (...).

¹⁹⁸ ACA, Canc., Reg., 2600, ff. 159r-160r.

¹⁹⁹ ACA, Canc., Reg., 2660, f. 58r.

terme a la cort romana. En tot cas, el document permet observar la consideració de la qual gaudia Antoni Cerdà, si bé l'expressió emprada respongui, al cap i a la fi, a una formalitat.

A causa de l'absència d'Alfons el Magnànim de la península Ibèrica, l'enviament d'ambaixades d'aragonesos, catalans, mallorquins i valencians a Nàpols va ser contínua.²⁰⁰ En el marc d'aquestes, els ambaixadors es podien presentar davant determinades personalitats per aconseguir-ne el favor i intercessió davant el monarca. Si el negoci a tractar ho permetia, es podia, simplement, encarregar a un cortesà que sol·licités una disposició concreta al rei. A pesar de la seva proximitat al poder reial, Antoni Cerdà no va arribar a exercir un cert rol de representativitat o d'intercessió davant el Magnànim per part del poder municipal, com si succeïa a la Cúria Romana.²⁰¹ Així doncs, els jurats de Mallorca tendiren a recórrer a altres persones, com el bisbe Joan García, aleshores conseller d'Alfons el Magnànim. Tampoc no sembla que la Paeria de Lleida remetés cartes o ambaixades a Antoni Cerdà per sol·licitar-ne la intervenció davant el monarca. De fet, els paers solien recórrer a altres persones igualment influents, com el doctor en Lleis Antoni de Mesa, també conseller del rei, a qui escrigueren el 16 de juliol de 1453.²⁰² Això no obstant, els principals representants del poder municipal no havien dubtat en remetre al bisbe García Aznárez de Añón determinats encàrrecs d'interès per a la ciutat, ja que el prelat era «conseller e canceller del senyor Rey e de la senyora Reyna».²⁰³ El motiu que explica aquesta escassetat de peticions —tan dispar a les remeses a Roma— no és altre que l'absència d'Antoni Cerdà de la cort napolitana. Com s'ha indicat amb anterioritat, des de la seva promoció al cardenalat el 1448, Antoni Cerdà va viure de forma habitual a Roma o a la ciutat en la qual residís el papa. Malgrat que fos conseller reial, que pogués acudir a Nàpols de forma esporàdica o que mantingués una fecunda correspondència amb el Magnànim, el purpurat no resultava, en aquest cas, el representant més adient per resoldre els interessos de les ciutats.

Aquest fet no va ser impediment, però, perquè Alfons el Magnànim encarregués al cardenal Cerdà la transmissió de la seva voluntat a les institucions corresponents. Així doncs, el 1456 Antoni Cerdà va remetre una carta als jurats de Mallorca, a través de la qual els demanava que complissin el desig reial que el mestre d'obres Jaume

²⁰⁰ VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars...*, p. 135.

²⁰¹ Vegeu els apartats 3.2 i 3.3 del capítol V.

²⁰² AML, Consells particulars, 366, ff. 4v-5r.

²⁰³ AML, Correspondència, 845, f. 106v.

Sagrera succeís el seu pare —l'afamat Guillem Sagrera— com a mestre de la fàbrica de la Seu de Mallorca.²⁰⁴ El rei volia afavorir Jaume Sagrera en atenció als serveis prestats tant per ell com pel seu progenitor.²⁰⁵ No s'ha d'oblidar que Guillem Sagrera va ser cridat el 1447 a Nàpols per reformar-ne el castell Nou: l'arc de triomf que en presideix l'accés és el resultat —artístic i simbòlic— més representatiu de la seva intervenció.²⁰⁶

El darrer lloc, Antoni Cerdà també podia ser una eina de finançament de la política d'Alfons el Magnànim. El 30 d'agost de 1452 el monarca va expedir una sèrie d'instruccions a Pericó de Nasello, que s'havia de reunir amb el cardenal Ludovico Scarampi a Albano, amb Alfons de Borja a Tívoli i amb Antoni Cerdà a Roma. A cadascun dels tres purpurats havia de demanar-los un préstec de diners per a les arques reials. En el cas del mallorquí, el rei sol·licitava mil ducats, i es comprometia a retornar-los-hi en el mes de març, això és en un termini de sis mesos.²⁰⁷ No se sap si Antoni Cerdà va arribar a prestar aquests diners, ja que, en una carta enviada per Alfons el Magnànim al seu fill Ferran de Nàpols, el monarca només menciona els préstecs dels cardenals Scarampi i Borja; del purpurat mallorquí simplement informa que no havia realitzat cap pagament, tot i que s'esperava que accedís a la petició del monarca.²⁰⁸ Així mateix, el cardenal Cerdà també va avalar, juntament amb Alfons de Borja i el bisbe d'Osca, Guillem de Siscar, un crèdit de deu mil ducats que Alfons el Magnànim va sol·licitar a Valeriano di Santa Croce, banquer de Roma, el 28 de juny de 1448.²⁰⁹ Dotze dies més tard, el rei va tornar a escriure als tres clergues per demanar-los que obtinguessin sis mil ducats dels canviadors de Barcelona, atenent que el dit Valeriano di

²⁰⁴ Sobre Guillem Sagrera a la catedral de Mallorca, vegeu SASTRE MOLL, Jaume. *La Seu de Mallorca (1390-1430). La prelatura del bisbe Lluís de Prades i d'Arenós*. Consell de Mallorca, Palma, 2007, pp. 204-209.

²⁰⁵ ARM, AH, EU, 11, ff. 29v-30r.

²⁰⁶ LALINDE ABADÍA, Jesús. *La Corona de Aragón en el Mediterráneo medieval (1229-1479)*. Institución Fernando el Católico, CSIC, Saragossa, 1979, p. 260; HILLGARTH, Jocelyn Nigel. «La cultura de las Islas Baleares en la época del descubrimiento», a PIÑA HOMS, Román (coord.). *Congrés Internacional d'Estudis Històrics. Les Illes Balears i Amèrica. Palma, gener, 1992. Volum I*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1992, pp. 40-41.

²⁰⁷ ACA, Canc., Reg., 2558, ff. 70v-71v, també transcrit a LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 110, pp. 163-165. Tot i que no s'indica l'objecte del préstec, el fet que el rei ordeni que els diners siguin portats «en camp al illustríssimo duch de Calàbria» permet deduir que havien de finançar la guerra contra Florència.

²⁰⁸ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 121, p. 175: «(...) és partit de Roma lo dit vostre tresorer, lexant-li allí càrrech per reebre la quantitat que lo cardenal de Leyda prestar volrà (...)».

²⁰⁹ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 92, p. 143.

Santa Croce no els podia proporcionar si no era amb un elevat interès.²¹⁰ Són alguns exemples, doncs, de com Antoni Cerdà també es va veure implicat en la gestió de l'economia reial a través de l'activitat financera internacional.

4. LA TASCA INSTRUCTIVA D'ANTONI CERDÀ

Després d'una llarga campanya, el rei Alfons el Magnànim va conquerir el Regne de Nàpols. Des del 1443, la populosa ciutat campaniana —comptava amb poc més de cent mil habitants—²¹¹ va acollir la cort del monarca, que no va tornar mai més a la península Ibèrica.²¹² La presència reial va animar el desenvolupament cultural de Nàpols, que es va poder equiparar —malgrat el retard— a les altres ciutats italianes. Així, el Magnànim va promocionar la nova cultura humanista, que arribà a la Itàlia meridional —fins aleshores imbuïda d'una cultura típicament medieval— procedent dels territoris centrals i septentrionals de la península.²¹³

²¹⁰ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4...*, doc. 94, p. 145.

²¹¹ VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars...*, p. 12.

²¹² Després de la conquesta d'Alfons el Magnànim, la cort es va establir a Nàpols. La ciutat va esdevenir el centre polític de la Corona d'Aragó. Aquest fet va implicar el desenvolupament, en aquesta, d'un sistema «politerritorial» i «descentralitzat», la principal figura del qual era el governador general. Aquesta estructura divergia de la tendència general europea, que propendia a la progressiva centralització. CANELLAS ANOZ, Beatriz; TORRA PÉREZ, Alberto. *Los registros de la Cancillería de Alfonso el Magnánimo*. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, Centro de Publicaciones, Madrid, 2000, pp. 22-23.

²¹³ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana*. Documenta Balear, Palma, 2000, pp. 25-26; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Les aportacions culturals de les Balears medievals», a DEYÀ BAUZÀ, Miquel Josep (dir.). *Història de les Illes Balears. Volum II. L'època foral i la seva evolució (1230-1715)*. Edicions 62, Barcelona, 2004, p. 224. Segons Carbonell, l'«humanisme català» va sorgir a la cort d'Alfons el Magnànim. CARBONELL I BUADES, Marià. «L'humanisme català a l'època del bisbe Conchillos», a COMPANY CLIMENT, Ximo (ed.). *El bisbe Jaume Conchillos, l'humanisme a Catalunya*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1993, p. 111. Aquest concepte ha estat molt discutit. Així, el pare Miquel Batllori va ser un ferm defensor de l'existència d'aquest «humanisme català», que era anterior al de Castella. GARCÍA CÁRCEL, Ricardo. «Prólogo», a BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. *Humanismo y Renacimiento. Estudios hispano-europeos*. Ariel, Barcelona, 1987, p. xi. En canvi, Lola Badia considera que l'«humanisme català» no és més que el resultat de «l'apologètica nacionalista nascuda del Noucentisme», de manera que cal que sigui redimensionat. BADIA I PÀMIES, Lola. *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella. Estudis sobre la cultura literària de la tardor medieval catalana*. Quaderns Crema, Barcelona, 1988, p. 8. Vegeu el ja clàssic estudi BADIA I PÀMIES, Lola. «L'«humanisme català»: formació i crisi d'un concepte historiogràfic», a *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1980, pp. 41-70, en el qual l'autora repassa la història de la formació d'aquesta categoria historiogràfica des del segle XIX. També BADIA I PÀMIES, Lola. «Sobre l'Edat Mitjana, el Renaixement, l'Humanisme i la fascinació ideològica de les etiquetes historiogràfiques», *Revista de Catalunya*, 8 (1987), pp. 143-155. Finalment, Jaume de Puig també

Alfons el Magnànim va entrar en contacte amb la cultura clàssica gràcies a les ruïnes grecoromanes que pogué observar durant la seva campanya italiana.²¹⁴ A més, va ser molt receptiu als nous corrents culturals ja esmentats. Tot plegat va suposar que el monarca fundés noves institucions culturals, com l'Acadèmia de Nàpols. També va crear la seva pròpia biblioteca, que comptava amb nombroses traduccions d'autors clàssics.²¹⁵ El rei es va preocupar d'adquirir llibres per a la seva col·lecció, així com d'organitzar vetllades literàries a les quals assistien cortesans, erudits i, a vegades, ciutadans humils.²¹⁶ Alguns dels autors italians més prestigiosos de mitjans del segle XV —com Giovanni Pontano, Guarino da Verona, Gianozzo Manetti, Lorenzo Valla,²¹⁷ Antonio Beccadelli «el Panormita», Leonardo Bruni, Bartolomeo Facio, Giovanni Albini, Francesco Filelfo, Poggio Bracciolini o el mateix Enea Silvio Piccolomini— participaren en la cort del Magnànim, ja fos de forma puntual, ja fos amb estades llargues en aquesta.²¹⁸ A més dels literats italians, també hi abundaren els procedents dels territoris de la Corona d'Aragó o del Regne de Castella, que, a diferència dels primers, estaven imbuïts de trets típicament medievals.²¹⁹

En el marc d'aquesta cort napolitana i humanista, Antoni Cerdà es va trobar al servei del rei Alfons el Magnànim des d'un vessant cultural i instructiu. És difícil

participà en el debat i va intentar oferir una via de compromís. PUIG I OLIVER, Jaume de. «Humanisme català?», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 10 (1991), pp. 292-298.

²¹⁴ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*, p. 26.

²¹⁵ Sobre aquesta biblioteca, vegeu CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, María Cruz; TOSCANO, Gennaro (coords.). *La Biblioteca Reial de Nàpols d'Alfons el Magnànim al duc de Calàbria: 1442-1550*. Generalitat Valenciana, València, 1999; ALCINA FRANCH, José (ed.). *La biblioteca de Alfonso V de Aragón en Nápoles. Catálogo descriptivo: fondos valencianos*. Generalitat Valenciana, València, 2000.

²¹⁶ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*, p. 31.

²¹⁷ Lorenzo Valla va ser secretari d'Alfons el Magnànim entre el 1435 i el 1447. Va ser l'autor de *Gesta Ferdinandi Regis Aragonum*, una biografia de Ferran d'Antequera i del seu fill Alfons. Això no obstant, la seva voluntat d'historicitat va suposar una certa aproximació crítica a les vides dels monarques. El fet va ser aprofitat per Bartolomeo Facio, rival de Valla, que va criticar l'obra i elaborà la seva pròpia biografia del Magnànim —*Historia Alphonsi*—, de caràcter laudatori. Aquesta segona obra va ser més divulgada. MCLAUGHLIN, Martin. «Biography and Autobiography in the Italian Renaissance», a FRANCE, Peter; ST CLAIR, William (eds.). *Mapping Lives. The Uses of Biography*. The British Academy, Oxford, 2002, pp. 43-44.

²¹⁸ ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «El Regne de Mallorca i la península Itàlica: del tràfec mercantil a les relacions culturals», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *El Regne de Mallorca: cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2008, p. 21. Una relació ampliada a BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*, pp. 29-30. Alguns d'aquests humanistes havien abandonat Roma després de la mort de Nicolau V, atenent que no varen comptar amb el mecenatge de Calixt III. STINGER, Charles L. *The Renaissance in Rome*. Indiana University Press, Bloomington, 1985, p. 7.

²¹⁹ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*, pp. 28-30.

determinar si el mallorquí va ser, pròpiament, un humanista, ja que sembla combinar idees modernes amb altres de la tradició medieval.²²⁰ Aquest fet succeeix perquè el pas de l'Edat Mitjana a la Modernitat no va ser un procés rupturista que emergí de forma quasi espontània, sinó que fou una llarga transició —entre els segles XIV i XVI— molt vinculada al desenvolupament de la mateixa cultura medieval. Per tant, és molt difícil establir una frontera clara entre les dues èpoques, perquè les gents de cada període presentaven, al mateix temps, actituds típiques dels homes medievals i elements que ja permeten delinear una certa adscripció al període renaixentista i modern.²²¹ Sigui com sigui, sembla que, com a mínim, Antoni Cerdà es va sentir atret per les noves inquietuds i reflexions que l'humanisme propugnava.²²² En conseqüència, Cerdà pot ser inclòs en la nòmina de personatges mallorquins que, malgrat no poder ser qualificats d'humanistes, sí que presentaven trets característics de la nova cultura de l'humanisme.²²³

²²⁰ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*, pp. 96-97.

²²¹ TRIAS MERCANT, Sebastià. *Història del pensament a Mallorca. Dels orígens al segle XIX*. Editorial Moll, Palma, 1985, p. 102; BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. *Humanismo y Renacimiento. Estudios hispano-europeos*. Ariel, Barcelona, 1987, p. 3; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Ferrando Valentí i la seva família*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996, pp. 39-40. Hillgarth va més enllà i nega l'existència de tot tipus d'humanisme, ja que considera que sols es donà un període de convivència entre idees tradicionals i altres modernes. HILLGARTH, Jocelyn Nigel. «Pròleg», a BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana*. Documenta Balear, Palma, 2000, pp. 9-10.

²²² BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Les aportacions culturals...», p. 225.

²²³ Aquests personatges han estat profusament estudiats per Maria Barceló i Gabriel Ensenyat a partir, sobretot, dels protocols notariaus de Mallorca. Les seves investigacions han permès observar la influència humanista en els mallorquins de qualsevol estat que residiren a Nàpols. Les seves obres al respecte són molt abundants. Vegeu, a tall d'exemple, BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Mallorquins a la cort del Magnànim i a la Itàlia renaixentista: la seva influència cultural al regne de Mallorca», a AGOSTINO, Guido d'; BUFFARDI, Giulia (eds.). *La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso II el Magnanimo: i modelli politico-istituzionali, la circolazione degli uomini, delle idee, delle merci, gli influssi sulla società e sul costume. Volume II*. Paparo, Nàpols, 2000, pp. 1293-1310; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*; BARCELÓ CRESPI, Maria. «Aspectes de la relació de Mallorca amb el Regne de Nàpols a la Baixa Edat Mitjana», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 72 (2016), pp. 29-51.

4.1. Antoni Cerdà, preceptor dels fills del Magnànim

Hi ha una pràctica unanimitat entre els diferents autors en indicar que Antoni Cerdà va exercir com a preceptor a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim. El monarca —a qui hauria arribat la fama del mallorquí—²²⁴ l'hauria fet cridar a la ciutat partenopea per nomenar-lo preceptor dels seus fills, Ferran de Nàpols —duc de Calàbria— i les seves germanes.²²⁵ Això no obstant, alguns autors esmenten que Antoni Cerdà va ser també preceptor del mateix rei Alfons.²²⁶ Pleyán de Porta, a més, afegeix que els infants d'Aragó, germans del monarca, també s'haurien pogut beneficiar de la tasca educativa del mallorquí.²²⁷ Fos com fos, el cert és que Cerdà comptava amb la plena confiança del rei, que el considerava una persona íntegra i intel·ligent i n'admirava *sus luces y talentos*.²²⁸ A més, també es va saber guanyar l'estima dels fills del Magnànim, que aprofitaren els ensenyaments de ciència i pietat impartits pel mallorquí.²²⁹

En cas de confirmar-se aquest ofici, Antoni Cerdà no hauria estat l'únic preceptor de Ferran de Nàpols, ni tan sols durant els anys en què exercia aquesta

²²⁴ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 63v.

²²⁵ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72; MORALES ROCA, Francisco José. *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares y caballeros de las órdenes militares habilitados por el brazo eclesiástico en las Cortes del Principado de Cataluña. Dinastías de Trastámara y de Austria. Siglos XV y XVI (1410-1599)*. Hidalguía, Madrid, 1999, p. 151. Alfons el Magnànim no va tenir descendència legítima, sinó que tots els seus fills varen ser el fruit de relacions amb les seves amistançades.

²²⁶ BINIMELIS I GARCIA, Joan. *Nueva historia de la isla...*, p. 79; BARO, Bonaventura. *Annales ordinis Sanctissimæ Trinitatis Redemptionis Captivorum fundatoribus sanctis Ioanne de Matha et Faelice de Valois, tomus primus. Primam centuriam annorum complexus, hoc est ab anno Christi 1198, ad annum 1297*. Typis Angeli Bernabò, Roma, 1684, p. 144; MUT I ARMENGOL, Vicenç. *Tomo II de la Historia...*, p. 354; MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida. Volum primer. De la Prehistòria al segle XVI*. Ajuntament de Santa Margalida, Santa Margalida, 1981, p. 184.

²²⁷ PLEYÁN DE PORTA, José. *Apuntes de historia de Lérida, ó sea compendiosa reseña de sus mas principales hechos desde la fundacion de la ciudad hasta nuestros tiempos, con noticias de sus monumentos, de su universidad y varones ilustres que han florecido en ella, de los escritores leridanos, asi como tambien de su comercio, industria y agricultura, usos y tradiciones populares*. Imprenta de Carruez, Lleida, 1873, p. 234.

²²⁸ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134v.

²²⁹ VERGER, Juan. *Breve historia de la villa de Santa Margarita escrita en latín por el Dr. D. Juan Verger Presbítero y Rector de la Iglesia parroquial de dicha villa. Traducida al castellano por D. Simón Alzina Presbítero y Rector del Colegio de N. Señora de la Sabiduría. Año de 1830*. Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, Palma, 1884, p. 99; PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 656-657.

tasca.²³⁰ Així, a partir de 1443, el duc de Calàbria va ser educat per Paris de Puteo —en italià, Paride del Pozzo—, jurista i conseller del Sacre Reial Consell —més conegut com a Consell de Santa Clara—. ²³¹ En tot cas, s’ha de tenir en compte que es desconeix el moment en què Antoni Cerdà hauria estat preceptor de la família reial. Segons Verger, aquest esdeveniment va tenir lloc just després de la tasca del mallorquí com a visitador a les províncies trinitàries de les illes Britàniques.²³² Strnad, en canvi, indica que Cerdà va ser cridat com a preceptor per Alfons el Magnànim una vegada ja havia estat elegit bisbe de Lleida; de fet, atribueix la dispensa papal de residir en la diòcesi lleidatana de dia 1 d’octubre de 1449 a l’exercici d’aquesta tasca educativa.²³³ En tot cas, la major part dels autors coincideix en declarar que Antoni Cerdà va ser escollit preceptor per Alfons el Magnànim arran del seu enviament com a ambaixador a la cort napolitana.

Com es pot observar, doncs, les notícies sobre la tasca de Cerdà com a preceptor són habituals, però confuses. La documentació també manté un silenci sobre aquest afer. Ja s’ha comentat que es té constància que el mallorquí havia estat professor de Teologia, sense que es conegui, però, el lloc on va dur a terme aquest ensenyament.²³⁴ Per tant, podria ser que aquesta tasca com a preceptor dels fills del Magnànim realment fos una interpretació més o menys lliure de l’activitat docent de Cerdà. El fet que el rei Alfons s’hi refereixi amb el títol de «mestre Cerdà» potser hauria conduït a identificar una relació educativa entre el monarca i el mallorquí.

4.2. *De educatione principum*

Una altra afirmació freqüentment repetida pels diferents estudiosos que han tractat la figura d’Antoni Cerdà és que el mallorquí va ser l’autor d’una obra titulada *De educatione principum*.²³⁵ Aquesta hauria estat redactada durant l’etapa de Cerdà com a

²³⁰ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705: (...) *Alfonso d’Aragona gli aveva affidato, insieme con altri, l’educazione del principe ereditario*.

²³¹ CARCELLER CERNIÑO, Pilar. «Un testimonio de los contactos culturales entre Castilla y Aragón: el *De re militari* de Paris de Puteo», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *Al tombant de l’edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Institut d’Estudis Baleàrics, Palma, 2000, pp. 288-289.

²³² VERGER, Juan. *Breve historia de la villa...*, p. 99.

²³³ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 705: *Per potersi dedicare a questo compito il papa lo liberò dall’obbligo di risiedere nella sua diocesi (1º ott. 1449)*.

²³⁴ Vegeu el punt 3 del capítol I.

²³⁵ Aquest és el títol més habitual esmentat pels diferents autors. Això no obstant, Reynés n’aporta una variant: *De educatione et policia Principum*. REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 63v. El pare Vilafranca també presenta un títol diferent: *De Instructione Principum*. LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer*

preceptor dels fills d'Alfons el Magnànim, possiblement per encàrrec del mateix monarca.²³⁶ L'obra hauria estat elogiada pels seus contemporanis des del primer moment.²³⁷ Tot i això, se'n desconeix la difusió que pogué arribar a tenir. Segons Bover, el manuscrit va ser publicat pel pare Placido Samperi.²³⁸ En canvi, el pare Lluís de Vilafranca afirma que l'obra no es va arribar a editar mai, *como aconteció á los otros Mallorquines celebres de los 3 primeros siglos después de la Conquista, excepto Lulio*.²³⁹ El cert és que, malgrat la referència de Bover, cap còpia de l'obra no ha pogut ser encara localitzada.²⁴⁰

D'acord amb els autors que l'han abordat, *De educatione principum* és un tractat pedagògic, escrit en llatí, que respon a les característiques de la tipologia literària, típicament medieval, dels «miralls o avisos de prínceps».²⁴¹ Aquestes obres pedagògiques eren elaborades en un context cortesà i perseguien l'objectiu d'instruir els futurs sobirans —però també els cavallers— per desenvolupar-ne la virtut.²⁴² D'aquesta manera, la decència moral del monarca redundaria també en benefici dels seus súbdits. Els orígens dels «miralls de prínceps» es poden trobar en la mateixa Antiguitat clàssica, però la tipologia es va desenvolupar arreu d'Europa també durant l'Edat Mitjana. Així doncs, varen sorgir uns «miralls de prínceps» que seguien els postulats de l'escolàstica; Tomàs d'Aquino, per exemple, fou autor d'un d'aquests manuals, de la mateixa manera

ensayo para una biblioteca..., f. 135v. Mut, per la seva part, ofereix la versió traduïda del títol: *De la enseñanza de los príncipes*. MUT I ARMENGOL, Vicenç. *Tomo II de la Historia...*, p. 354.

²³⁶ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 63v.

²³⁷ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares...*, p. 181.

²³⁸ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72.

²³⁹ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 135v.

²⁴⁰ GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST», a ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España. Suplemento I*. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1983, p. 124: *Se le atribuye un tratado De educatione principum, escrito a instancias de Alfonso V el Magnánimo, que imprimió el padre Plácido Semperi SI, sobre el cual no hemos logrado encontrar más datos (...)*; ALIAGA ASENSIO, Pedro. «Cerdá y de Lloscos, Antonio», a ANES Y ÁLVAREZ DE CASTRILLÓN, Gonzalo (dir.). *Diccionario Biográfico Español*, XIII. Real Academia de la Historia, Madrid, 2009: (...) *compuso la obra De educatione principum, que publicó Plácido Semperi, en edición desconocida*. Res se'n diu d'aquesta obra a LIPARI, Giuseppe. «Biobibliografía di Placido Samperi», a SAMPERI, Placido. *Iconologia della Gloriosa Vergine Madre di Dio Maria protettrice di Messina*. Intilla editore, Messina, 1990, pp. lix-lxvi.

²⁴¹ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*, p. 19.

²⁴² HARO CORTÉS, Marta. «“Enxemplos et semejanças” para reyes: modelos de transmisión», a CÁTEDRA GARCÍA, Pedro M. (dir.). *Los códices literarios de la Edad Media. Interpretación, historia, técnicas y catalogación*. Instituto de Historia del Libro y de la Lectura, Salamanca, 2009, p. 128. Sobre la tradició medieval d'aquest gènere literari en el segle XIV, vegeu BEJCZY, István Pieter. *The Cardinal Virtues in the Middle Ages. A Study in Moral Thought from the Fourth to the Fourteenth Century*. Brill, Leiden, 2011, pp. 208-218, especialment pp. 214-216.

que el seu deixeble, Gil de Roma, que escrigué *De regimine principum* (1292). Per altra banda, les característiques del bon sobirà fou també un tema recurrent en la teoria política baixmedieval.²⁴³ Els regnes hispànics varen ser molt prolífics en «miralls de prínceps». Així doncs, els territoris castellans comptaven amb una tradició que es podia remuntar fins al període visigòtic, i que va assolir un gran èxit durant el regnat dels Reis Catòlics.²⁴⁴ Per la seva part, a la Corona d'Aragó, l'infant Pere d'Aragó fou autor, en el segle XIV, del tractat *De vita, moribus et regimine principum*, mentre, a finals del mateix segle, Francesc Eiximenis dedicà el dotzè llibre de *Lo Crestià* al regiment de prínceps. Fins i tot el rei Eduard de Portugal (1433-1438) escrigué *A arte de bem cavalgar toda a seda*.²⁴⁵ Nombrosos autors italians —com Bernadí de Siena o el mateix Enea Silvio Piccolomini— o vinculats a la Cúria Romana —per exemple, el cardenal Nicolau de Cusa— també figuren entre els que practicaren aquesta tipologia tractadista.²⁴⁶ Malgrat el seu èxit, la temàtica abordada per Antoni Cerdà en aquesta obra no és gens original per a l'època, ja que els «miralls de prínceps» abundaren durant el quatre-cents italià i tot el període renaixentista —sobretot per influència erasmista—, malgrat el seu origen medieval.²⁴⁷ Així, *De educatione principum* compta amb nombroses obres equiparables redactades per altres autors del mateix període, i que Antoni Cerdà hauria pogut conèixer amb facilitat, ja que circulaven amb una certa assiduitat en les corts principesques europees.

Segons Ensenyat, en aquest opuscle, Cerdà establí les directrius bàsiques que els prínceps havien d'obeir, en concordança amb uns preceptes que ja anuncien el Renaixement.²⁴⁸ D'acord amb aquest, el príncep ha de ser un model de virtut, puix es

²⁴³ RUCQUOI, Adeline; BIZZARRI, Hugo Oscar. «Los espejos de príncipes en Castilla: entre Oriente y Occidente», *Cuadernos de Historia de España*, 79 (2005), pp. 23-24.

²⁴⁴ RUCQUOI, Adeline; BIZZARRI, Hugo Oscar. «Los espejos de príncipes...», pp. 7-12. Vegeu, així mateix, per a Castella, la bona síntesi —plena de referències bibliogràfiques— de NOGALES RINCÓN, David. «Los espejos de príncipes en Castilla (siglos XIII-XV): un modelo literario de la realeza bajomedieval», *Medievalismo*, 16 (2006), pp. 9-39.

²⁴⁵ TRIAS MERCANT, Sebastià. *Diccionari d'escriptors lul·listes*. Universitat de les Illes Balears, Palma, 2008, p. 139.

²⁴⁶ FORESTA, Patrizio. «*Specula principum* in Età moderna», a MELLONI, Alberto; BROWN, Peter; HELMRATH, Johannes; PRINZIVALLI, Emanuela; RONCHEY, Silvia; TANNER, Norman (eds.). *Costantino I. Enciclopedia costantiniana sulla figura e l'immagine dell'imperatore del cosiddetto Editto di Milano 313-2013. Volume terzo*. Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma, 2013, pp. 51-54.

²⁴⁷ AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome...*, p. 79; TRIAS MERCANT, Sebastià. *Història del pensament a Mallorca...*, p. 110.

²⁴⁸ ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Humanisme i Renaixement a Mallorca: noves dades, nova periodització», *eHumanista/IVITRA*, 1 (2012), p. 111.

tracta d'un personatge públic. A més, ha de procurar la difusió de la virtut entre els seus súbdits, de manera que aquests també esdevinguin decents. No obstant l'adequació de l'obra de Cerdà als postulats renaixentistes, el pes dels elements cristians continua essent encara molt elevat, perquè el príncep ha d'observar un seguit de normes de caràcter moral que li són superiors.²⁴⁹ Aquesta figura principesca, doncs, respon encara a la concepció cristiana de tradició medieval de què és un príncep. Això no obstant, *De educatione principum* ja presenta alguns elements ideològics i també formals —l'ús del tractat polític, la redacció d'acord amb els cànons de l'humanisme cortesà present a la cort del Magnànim— propis del Renaixement.²⁵⁰ En altres paraules, Antoni Cerdà fou un dels nombrosos personatges que es trobaren a cavall entre dues etapes històriques, de manera que, així com conservava elements medievals, també en presentava altres que caracteritzaran la Modernitat.

A través de l'obra d'Antoni Cerdà, alguns autors han intentat una aproximació al pensament del mallorquí. Així, Trias Mercant planteja la possibilitat que Antoni Cerdà conegués o, fins i tot, compartís determinades idees erasmistes.²⁵¹ En cap cas es pot judicar que Cerdà fos erasmista, bàsicament per una qüestió cronològica: Erasme de Rotterdam va néixer el 1466, això és set anys després de la mort del cardenal mallorquí. Això no obstant, sí que és possible que Cerdà presentés algunes idees que fossin desenvolupades per Erasme de Rotterdam, però l'origen de les quals radiqués en la *devotio moderna*, sorgida a finals del segle XIV. L'aparició d'aquest moviment de conversió responia a la necessitat de determinats fidels de viure una major espiritualitat interior, de manera que va exercir una gran atracció sobre laics i eclesiàstics. Malgrat això, els seguidors de la *devotio moderna* no s'oposaven als rituals de pietat de l'Església tradicional i, de fet, complien amb les seves obligacions parroquials.²⁵² Per tant, i d'acord amb el context en el qual s'emmarca, Cerdà podria haver viscut una espiritualitat particular, amb alguns elements propis dels nous moviments devocionals, però sempre dins l'esfera de l'Església, de la qual n'era príncep.

²⁴⁹ TRIAS MERCANT, Sebastià. *Història del pensament a Mallorca...*, p. 111; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Ferrando Valentí i la seva família...*, p. 19.

²⁵⁰ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*, pp. 96-97; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Les aportacions culturals...», p. 238; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Humanisme i Renaixement a Mallorca...», p. 111.

²⁵¹ TRIAS MERCANT, Sebastià. *Història del pensament a Mallorca...*, p. 111: «Potser, entorn d'aquesta idea no seria difícil cercar algunes vinculacions erasmistes.»

²⁵² LYNCH, Joseph H. *The Medieval Church. A Brief History...*, pp. 340-341.

El mateix Trias Mercant també planteja la possibilitat que podria haver-hi una certa vinculació entre *De educatione principum* i *Tractatus de vita, moribus et regimine principum*, el «mirall de prínceps» que havia estat redactat per l'infant Pere d'Aragó. Això no obstant, Trias Mercant no especifica quins poden ser els paral·lelismes entre ambdues obres, ja que les dades que coneix no li permeten anar més enllà de la simple suposició.²⁵³ En tot cas, és molt possible que Cerdà conegués el tractat de l'infant i que en prengué algunes idees. De fet, si es té en compte que *De educatione principum* presentaria encara idees de tradició medieval —com afirmen els autors que han abordat aquesta obra, d'acord amb el que s'ha exposat anteriorment—, és viable plantejar la hipòtesi que Pere d'Aragó i Antoni Cerdà compartirien una concepció similar del rol del sobirà. Malauradament, la no-localització del tractat *De educatione principum* no permet, ara per ara, realitzar el desitjable exercici comparatiu entre ambdues obres.

Per la seva part, Gabriel Ensenyat afirma que era molt habitual que aquestes idees favorables a la figura del príncep es vincuessin, en el cas de Mallorca, a la tendència anticonciliarista en el context de la ja esmentada lluita entre Papat i conciliarisme que es va viure a l'Església durant la primera meitat del segle XV. Així ho exemplifica en el cas del mercedari Pere Sitjar i del bisbe Joan García.²⁵⁴ D'acord amb aquests casos, és també factible plantejar la hipòtesi que Antoni Cerdà hagués estat contrari al conciliarisme; de fet, tant Goñi com Miranda asseveren que el mallorquí no participà en el Concili de Basilea.²⁵⁵ Ara bé, no hi ha cap evidència documental que permeti afirmar-ho amb rotunditat.

Finalment, cal indicar que *De educatione principum* és l'única obra coneguda —malgrat que no localitzada— d'Antoni Cerdà. Tot i això, no seria estrany que hagués escrit altres opuscles al llarg de la seva vida.²⁵⁶ De fet, és possible que fos l'autor de *Commentarius in IV sententiarum*,²⁵⁷ això és un comentari al llibre quart de les *Sentències* de Pere Llombard. És factible que aquesta segona obra, escassament mencionada per la historiografia tradicional, es correspongui als comentaris exegètics

²⁵³ TRIAS MERCANT, Sebastià. *Història del pensament a Mallorca...*, p. 111: «Les poques dades que posseïm no permeten respondre adientment.»

²⁵⁴ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Les aportacions culturals...», p. 239. Per a la tensió entre conciliarisme i anticonciliarisme, vegeu el capítol V.

²⁵⁵ GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST...», p. 123; MIRANDA, Salvador. «Cerdà i Lloscos, O.S.S.T., Antonio», *The Cardinals of the Holy Roman Church*. [Recurs electrònic]. goo.gl/Y7Dtay [Consulta: 23 d'agost de 2017]: *He did not participate in the Council of Basle (1431-1449)*.

²⁵⁶ VERGER, Juan. *Breve historia de la villa...*, p. 101.

²⁵⁷ «Antonius, Cerda», *Katalog der Deutschen Nationalbibliothek*. [Recurs electrònic]. <http://dnb.info/gnd/102425140> [Consulta: 12 d'octubre de 2017].

que, segons Bover, el mallorquí va llegir durant la seva activitat docent al capdavant de la càtedra de Sagrada Escriptura a l'Estudi General de Lleida.²⁵⁸ En tot cas, es desconeixen els detalls d'aquest escrit, així com si arribà a ser imprès mai. El cert és que es tractaria d'una obra de caràcter teològic molt freqüent en el període medieval. De fet, nombrosos teòlegs i professors en Teologia de les diferents universitats redactaren comentaris a les *Sentències*, que constituïen la base dels estudis teològics.²⁵⁹ Són coneguts, per exemple, el comentari del franciscà Petrus Aureolus (c. 1280-1322) al mateix llibre quart de les *Sentències*,²⁶⁰ o les nombroses paràfrasis redactades pel també franciscà Nikolaus Lakman (1415-1479) als diferents llibres que integraven l'obra de Pere Llombard.²⁶¹ L'autoria, per part d'Antoni Cerdà, d'una obra d'aquestes característiques no faria res més que confirmar l'activitat teològica d'Antoni Cerdà, de qui ja s'ha comentat que era mestre en Teologia i que, a més, havia exercit la docència, des del moment en què li fou aplicable el tractament de professor.²⁶²

4.3. Antoni Cerdà i el lul·lisme

Una certa tradició indica que Antoni Cerdà es va relacionar amb el lul·lisme, o que, fins i tot, ell mateix «fou un destacat lul·lista».²⁶³ No es tracta d'una hipòtesi impossible. De fet, bona part dels intel·lectuals mallorquins que presentaren característiques humanistes es varen sentir atrets per la doctrina de Ramon Llull, que admiraven i a la qual s'adheriren.²⁶⁴ Així, quan aquests lletraferits freqüentaven les universitats italianes, portaven amb ells uns rudiments del lul·lisme que varen ser ben rebuts pels

²⁵⁸ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 71; MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida...*, p. 184. Vegeu el punt 3 del capítol I.

²⁵⁹ ASZTALOS, Monika. «The Faculty of Theology», a RIDDER-SYMOENS, Hilde de. (ed.). *A History of the University in Europe. Volume I. Universities in the Middle Ages*. Cambridge University Press, Cambridge, 1992, pp. 409-417.

²⁶⁰ NIELSEN, Lauge Olaf. «The *Quodlibet* of Peter Auriol», a SCHABEL, Christopher (ed.). *Theological Quodlibeta in the Middle Ages. The Fourteenth Century*. Brill, Leiden, 2007, p. 272, nota 14.

²⁶¹ MEIER, Ludgerus. «De Nicolau Lakmann commentario in Sententias», *Scriptorium*, 4/1 (1950), pp. 28-43.

²⁶² Cal tornar a remetre's al punt 3 del capítol I.

²⁶³ VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro. «Mons. Antoni Cerdà i de Lloscos», *Episcopologi. Bisbat de Lleida*. [Recurs electrònic]. goog.gl/wZCzKf [Consulta: 23 d'agost de 2017].

²⁶⁴ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*, p. 171. Vegeu també CARBONELL I BUADES, Marià. «L'humanisme català...», pp. 121-124.

intel·lectuals italians.²⁶⁵ També el rei Alfons el Magnànim va protegir la doctrina de mestre Ramon,²⁶⁶ tot i que la ciutat de Nàpols no va ser mai un dels principals centres lul·listes de la Mediterrània. Trias Mercant assegura que el lul·lisme tingué un cert ressò a la capital campaniana,²⁶⁷ mentre les darreres investigacions de Soler semblen indicar que la presència de la doctrina de Llull era molt moderada.²⁶⁸ En canvi, sí que el lul·lisme havia arrelat amb força al nord d'Itàlia, sobretot a la Universitat de Pàdua —possiblement com a reacció a l'averroisme imperant en aquesta institució—: el bisbe Fantino Dandolo en fou el seu principal protector.²⁶⁹ A partir d'aquest centre —i d'altres focus menors a Venècia, Gènova o Bolonya—, el lul·lisme va ser conegut pels humanistes, que es varen interessar per la combinatòria i l'art de la memòria lul·lianes.²⁷⁰

Un dels principals lul·listes de mitjans del segle XV va ser el cardenal Nicolau de Cusa.²⁷¹ Antoni Cerdà degué coincidir amb aquest purpurat, que havia estat creat el

²⁶⁵ RAMIS BARCELÓ, Rafael. «Lulismo y derecho en Italia durante el Renacimiento», a ROMANO, Marta Maria Maddalena (ed.). *Il Lullismo in Italia: itinerario storico-critico. Volume miscellaneo in occasione del VII centenario della morte di Raimondo Lullo. In memoria di Alessandro Musco*. Officina di Studi Medievali, Edizioni Antonianum, Palerm, Roma, 2015, p. 400.

²⁶⁶ És sabut que Alfons el Magnànim atorgà privilegis a l'escola lul·liana de Barcelona el 1425, i que també va concedir autoritzacions per ensenyar la doctrina lul·liana a Landolfo de Columbia o a Pere Joan Llobet el 1446 i el 1449, respectivament. BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. «El lulismo en Italia (ensayo de síntesis)», *Revista de Filosofía*, 2/5 (1943), p. 304; FIORENTINO, Francesco. «Il Lullismo in Veneto. Glosse alla *Lectura* di Bolons sullo sfondo del cenacolo quattrocentesco di Fantino Dandolo», a ROMANO, Marta Maria Maddalena (ed.). *Il Lullismo in Italia: itinerario storico-critico. Volume miscellaneo in occasione del VII centenario della morte di Raimondo Lullo. In memoria di Alessandro Musco*. Officina di Studi Medievali, Edizioni Antonianum, Palerm, Roma, 2015, p. 243.

²⁶⁷ TRIAS MERCANT, Sebastià. *Diccionari d'escriptors lul·listes...*, p. 444.

²⁶⁸ SOLER MOLINA, Abel. «La discreta lectura de Llull a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim», *eHumanista/IVITRA*, 10 (2016), pp. 16-16 (especialment pp. 16-19).

²⁶⁹ El cercle de Fantino Dandolo va ser determinat per BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. «El lulismo en Italia...», pp. 484-487.

²⁷⁰ BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. *Humanismo y Renacimiento...*, p. 11.

²⁷¹ Malgrat haver estudiat a la Universitat de Pàdua, Nicolau de Cusa entrà en contacte amb el lul·lisme a Colònia de la mà d'Heymeric de Campo. SIGMUND, Paul E. *Nicholas of Cusa and medieval political thought*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 1963, pp. 21-38, especialment p. 25. Sobre el personatge, vegeu, també, COLOMER I POUS, Eusebi. *Nikolaus von Kues und Raimund Llull. Aus Handschriften der Kuesen Bibliothek*. De Gruyter, Berlín, 1961; FINK, Karl August ; ISERLOH, Erwin. «La teologia nel periodo di transizione dal Medioevo all'era moderna», a JEDIN, Hubert (dir.). *Storia della chiesa. Volume V/2. Tra Medioevo e Rinascimento. Avignone-Conciliarismo-Tentativi di riforma (XIV-XV sec.)*. Jaca Book, Milà, 1983, pp. 366-375; TRIAS MERCANT, Sebastià. *Diccionari d'escriptors lul·listes...*, pp. 246-248; MARTINS, Estevão Chaves de Rezende. «Nicolás de Cusa (1401-1464): política y poder en *La concordancia católica*», a SOUZA, José Antonio de Camargo Rodrigues; BAYONA AZNAR,

20 de desembre de 1448 per Nicolau V. Si bé Nicolau de Cusa no es va establir de forma permanent a Roma fins al 1460, sí que visità la Santa Seu en diverses ocasions, en el seu exercici de representant de l'arquebisbe de Trèveris cap al 1427 o, com a cardenal, durant el jubileu de 1450.²⁷² Però el lul·lisme ja comptava amb una certa presència a Roma abans de l'arribada de Nicolau de Cusa. Així doncs, el canonge de la canònica de Santa Maria de la Real de Perpinyà Jaume del Miracle impartia ciència lul·liana a la ciutat del Tíber en un moment previ al 1448. A més, és possible que aquest canonge sigui l'autor d'una còpia de la *Lògica del Gatzell*.²⁷³ També el papa Nicolau V es degué sentir atret pel lul·lisme, perquè va encarregar a Virgilio Bornati que viatgés a Mallorca per adquirir una còpia de l'*Ars generalis* de Llull; en el marc d'aquesta visita a l'illa, Bornati va assistir durant vint dies a les lliçons de Pere Joan Llobet.²⁷⁴

Malgrat la presència ambiental del lul·lisme, no es coneix cap document o escrit d'Antoni Cerdà en el qual manifesti cap tipus d'adhesió particular a la doctrina de Ramon Llull. El cert és que és molt probable que el cardenal conegués el lul·lisme, que, per altra banda, era adoptat pels mallorquins que entraven en contacte amb els postulats humanistes, molts dels quals servien a la cort del Magnànim; Joan Valero, Ferran Valentí i Mateu Malferit en són els exemples més paradigmàtics.²⁷⁵ Malgrat aquest coneixement, els autors que han tractat sobre *De educatione principum* no esmenten que, en aquest obra, es plasmessin idees lul·lianes.

Això no obstant, és possible que el cardenal Cerdà tingués una certa sensibilitat envers les idees de Llull. Així ho permet suposat el fet que, el 10 de juny de 1448, els consellers de la ciutat de Barcelona escrigueren al purpurat per recomanar-li el ja

Bernardo (eds.). *Doctrinas y relaciones de poder en el Cisma de Occidente y en la época conciliar (1378-1449)*. Prensas de la Universidad de Zaragoza, Saragossa, 2013, pp. 340-343.

²⁷² EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 11; SIGMUND, Paul E. *Nicholas of Cusa...*, pp. 25-26.

²⁷³ DÍAZ MARCILLA, Francisco José. «Manoscritti di provenienza italiana nelle biblioteche di Castiglia (ss. XV-XVII)», a ROMANO, Marta Maria Maddalena (ed.). *Il Lullismo in Italia: itinerario storico-critico. Volume miscellaneo in occasione del VII centenario della morte di Raimondo Lullo. In memoria di Alessandro Musco*. Officina di Studi Medievali, Edizioni Antonianum, Palerm, Roma, 2015, pp. 207-208.

²⁷⁴ Posteriorment, Virgilio Bornati va ser mestre de fra Mario de Passa. FIORENTINO, Francesco. «Il Lullismo in Veneto...», p. 240.

²⁷⁵ Sembla, però, que l'interès per al lul·lisme es donà quan retornaren a Mallorca, després de la mort d'Alfons el Magnànim. SOLER, Abel. «La discreta lectura de Llull...», pp. 17-19. Sobre aquests tres personatges, vegeu els indispensables treballs BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Ferrando Valentí i la seva família...*; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*; BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Mallorquins a la cort del Magnànim...», pp. 1293-1310 (especialment pp. 1299-1305); BARCELÓ CRESPI, Maria. «Aspectes de la relació...», pp. 29-51 (sobretot pp. 45-49).

esmentat Jaume del Miracle. Aquest es traslladava a Roma per impulsar algunes mesures encaminades a la protecció del lul·lisme enfront d'aquells que s'hi oposaven.²⁷⁶ En una resposta redactada el 13 d'agost següent, el cardenal Cerdà manifesta la seva adhesió a la doctrina lul·liana en el moment en què afirma que «(...) com ajam a voliment tal subtil sciència no sie axí postposada, ans sie venguda a lum mils que fins vuy no és.»²⁷⁷ No se sap quines mesures va prendre Antoni Cerdà per ajudar Jaume del Miracle en la seva tasca a favor del lul·lisme, però el pare Batllori planteja la possibilitat que aquest episodi s'hagi de relacionar amb el ja esmentat viatge de Virgilio Bornati a Mallorca per indicació del papa.²⁷⁸ Això no obstant, la recomanació de Jaume del Miracle no es pot considerar, només, una adhesió de Cerdà al lul·lisme. Al contrari, s'ha d'inscriure en un intercanvi epistolar entre el cardenal i els consellers de Barcelona que havia començat el prelat quan va sol·licitar a les autoritats municipals la concessió d'un ofici al notari Nicolau Rossell, qüestió que és tractada en la primera part de la lletra de 10 de juny.²⁷⁹ Per tant, caldrien estudis més profunds per discernir si Antoni Cerdà pot ser considerat un lul·lista de forma efectiva, o si la seva adhesió respon més a un formalisme encaminat a satisfer la petició realitzada pels consellers de Barcelona, en correspondència al tracte de favor dispensat per aquests a Nicolau Rossell.

5. ANTONI CERDÀ I JOAN II

El 27 de juny de 1458 va morir a Nàpols el rei Alfons el Magnànim. L'òbit del monarca va tenir importants repercussions per a la Corona d'Aragó. Els territoris que l'integraren es varen dividir entre dos hereus. En primer lloc, el Regne de Nàpols, que havia estat conquerit pel Magnànim el 1442, va ser llegat al seu fill natural, Ferran de Nàpols, duc de Calàbria. En segon lloc, la resta de territoris de la Corona d'Aragó —inclosa l'illa de Sicília— fou heretada per Joan d'Aragó, rei de Navarra i germà del difunt. El rei Joan II va tornar a residir a la península Ibèrica, de manera que la cort també s'hi va traslladar.

²⁷⁶ «(...) [Jaume del Miracle] va en Cort Romana així per rahó de la sciència del reverent mestre Ramon Llull, la qual molt és amada en aquesta ciutat, jatsia per alguns envejosos sia diffamada contra tota veritat, com sia de gran reverència (...). AHCB, 1B.VI-13, f. 121v. Transcrit a MARTÍ DE BARCELONA. «Nous documents sobre Ramon Llull i la seva Escola», *Estudis franciscans*, 262-263, fasc. III-IV (1934), pp. 330-331.

²⁷⁷ AHCB, 1B.X-18, f. 108r. Transcrit a MARTÍ DE BARCELONA. «Nous documents sobre Ramon Llull...», p. 332. La notícia és recollida per BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. «El lulismo en Italia...», p. 305.

²⁷⁸ BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. «El lulismo en Italia...», p. 487.

²⁷⁹ AHCB, 1B.VI-13, f. 121r-v. Transcrit parcialment a MARTÍ DE BARCELONA. «Nous documents sobre Ramon Llull...», pp. 330-331. Sobre aquest cas, vegeu l'apartat 4.2 del capítol V.

El cercle humanista que s'havia forjat al voltant del Magnànim, per tant, es va dissoldre: bona part dels seus integrants abandonaren Nàpols, malgrat que alguns pocs —com el mallorquí Mateu Malferit— hi restaren al servei del nou rei Ferran.²⁸⁰

Antoni Cerdà no va tenir amb Joan II una vinculació tan estreta com la que havia arribat a forjar amb Alfons el Magnànim. De fet, no consta que el cardenal es traslladés mai a la cort del nou monarca, sinó que sembla que no es va moure de Roma, on restà al servei del recentment escollit papa Pius II. Per altra banda, el volum de correspondència tramesa al cardenal mallorquí per part de la Cancelleria de Joan II també va disminuir, si es compara amb la magnitud de cartes remeses per Alfons el Magnànim, tot i que va continuar essent significativa. Així doncs, el contacte entre Antoni Cerdà i el nou monarca de la Corona d'Aragó va ser menor, i, de fet, és molt possible que els dos homes no haguessin arribat a coincidir mai. Això no va ser impediment, però, perquè Joan II ajudés el mallorquí en el cas que aquest denunciés alguns abusos, com, per exemple, els problemes que tenia per percebre el quart del delme a les terres de Leonor de Castro.²⁸¹ A més, el monarca li va continuar dispensant el tractament d'*amico nostro carissimo*,²⁸² de la mateixa manera que ho havia fet Alfons el Magnànim.

Això no obstant, Antoni Cerdà va deixar de ser el cardenal de referència del rei a Roma, ja que Joan II escriu de forma una mica més assídua als dos purpurats nebots de Calixt III, Roderic de Borja i Lluís Joan del Milà, o a altres prínceps de l'Església, com Bessarió o Pere de Foix.²⁸³ Sí que hi ha algunes lletres remeses a Antoni Cerdà, però, per norma general, sols fan referència a tasques intercessores o de recomanació de legats —a diferència de les cartes d'Alfons el Magnànim, que també podien tractar temes polítics— i, a més, no solen ser enviades únicament al cardenal mallorquí, sinó també a altres purpurats o a la totalitat del Col·legi Cardenalici.²⁸⁴ El nou monarca sí que va continuar sol·licitant al papa i als cardenals la provisió de determinades prebendes a les persones que li convenien. Per exemple, Joan II va demanar que

²⁸⁰ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats...*, p. 17; HILLGARTH, Jocelyn Nigel. «La cultura de las Islas Baleares...», p. 41. Sobre Mateu Malferit, vegeu BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals...*, pp. 40-48.

²⁸¹ ACA, Canc., Reg., 3326, f. 111r-v.

²⁸² ACA, Canc., Reg., 3407, f. 134v.

²⁸³ Per exemple, ACA, Canc., Reg., 3325, ff. 179r-180r (cardenals Bessarió i Foix) i ACA, Canc., Reg., 3406, f. 164r (Roderic de Borja).

²⁸⁴ Així succeí, per exemple, en la carta de 31 de març de 1459, en la qual Joan II recomanà a tot el Col·legi Cardenalici els ambaixadors que envià a Roma: el bisbe d'Elna Joan Margarit, el majordom Pere de Peralta, el vicecanceller Joan de Gallach, el degà de Tudela Francesc Ferrer, i el degà de València Pere de Vilarassa. ACA, Canc., Reg., 3407, ff. 82v-83r.

l'abadiat de Santa Maria de Meià fos proveït a Bartomeu Vicens, monjo de Sant Cugat del Vallès i familiar del rei.²⁸⁵ El fet que aquesta carta fos datada el 5 d'agost de 1458, pocs dies després de la mort d'Alfons el Magnànim, és una evidència de l'interès que tenia el nou monarca en continuar amb la política d'afavoriment de col·laboradors que també havia dut a terme el seu germà, així com la resta de sobirans europeus.

Juntament amb les intercessions i recomanacions que Joan II encarregava a Antoni Cerdà com a cardenal a Roma, la relació entre el mallorquí i el monarca es va centrar també en l'Estudi General de Lleida. Ja s'ha comentat amb anterioritat com el bisbe lleidatà —de la mateixa manera que l'arquebisbe de Tarragona i l'abat d'Àger— era un dels jutges-conservadors de la institució educativa, de manera que tenia algunes competències referents a l'administració d'aquesta. També Joan II va modificar el procés de designació dels lectors de l'Estudi General.²⁸⁶ Tot i que la documentació podia anar dirigida a Antoni Cerdà en qualitat de bisbe de Lleida, a la pràctica l'execució de les mesures era encarregada al seu oficial. Així, no sobta que el rei remeti als *reverendis ac venerabilibus in Xhristo patribus et consiliario nostro archiepiscopo Terraconensis, episcopo Ilerdensis, abbati monasterii Agerensis, Urgelensis diocesis, necnon officiali Ilerdensis* una queixa per una sèrie d'abusos denunciats pel seu procurador fiscal, Garcia Borau.²⁸⁷

Amb anterioritat a l'ascens al tron, però, Joan d'Aragó ja es va trobar al centre de la conflictiva qüestió successòria de Navarra, que el va enfrontar al seu fill Carles, príncep de Viana. De fet, Joan d'Aragó el va fer empresonar després de la batalla d'Aibar (1451), i no el va alliberar fins al 1455. Aleshores, el príncep Carles es va traslladar a Nàpols, on se situà sota la protecció del seu oncle Alfons el Magnànim. També sembla que va comptar amb el suport del papa Calixt III.²⁸⁸ No és possible saber si Antoni Cerdà va tenir la mateixa opinió que el papa i també afavorí el príncep de Viana. En tot cas, la mort del cardenal el 1459 va evitar que s'hagués de posicionar en la Guerra Civil catalana —un dels principals dirigents de la qual va ser el seu vicari general, Manuel de Montsuar, aleshores president de la Generalitat de Catalunya—, que va esclatar el 1462.

²⁸⁵ ACA, Canc., Reg., 3362, ff. 5v-6r.

²⁸⁶ Vegeu l'apartat 2.10 del capítol IV.

²⁸⁷ ACA, Canc., Reg., 3408, f. 5r.

²⁸⁸ ALONSO GARCÍA, Gabriel. *Los Maestros de «La Seu Vella de Lleida» y sus colaboradores*. Institut d'Estudis Ilerdencs, CSIC, Lleida, 1976, p. 141.

VII. LA MORT I EL LLEGAT D'ANTONI CERDÀ

Tots els homes han de morir. El fet de la defunció era una certesa que la gent de l'Edat Mitjana tenia molt present. Al mateix temps, però, eren igualment conscients de la incertitud del moment, una reflexió que tendia a encapçalar els testaments.¹ Si bé la mort era un fenomen universal, en el sentit que ningú podia escapar-se'n, les diferències socials també es mantenien en aquest àmbit, de manera que els col·lectius més elevats en la jerarquia social podien aspirar a ser enterrats en llocs privilegiats —com a l'interior d'una església—, a utilitzar un taüt o a vestir el cadàver amb riques robes i a embolcallar-lo amb un sudari de qualitat.² Els més pobres s'havien d'acontentar amb una inhumació directament a la terra, això sí, sempre en un espai degudament beneït per l'Església. En ambdós casos, les ànimes dels difunts aspiraven a la vida eterna després de passar una temporada en el Purgatori, la durada de l'estada en el qual dependria, en gran mesura, de les misses en sufragi de la seva ànima fetes oficiar pels seus parents.³

La major part de la historiografia coincideix en considerar que l'òbit d'Antoni Cerdà va tenir lloc a Roma el dia 12 de setembre de 1459. Això no obstant, aquesta data no és unànime entre tots els autors. Per exemple, Cardella assegura que Bartolomeo Platina indicava que Cerdà havia mort el 1449, mentre Alfonso Chacón avançava la data un any, fins al 1448.⁴ Així mateix, ara segons Gallo, Chacón hauria establert com a moment de la defunció el dia 1 de setembre d'aquell any,⁵ mentre Agostino Oldoini

¹ Per exemple, el mateix testament de Gabriel Cerdà: *Cum nil morte sit certius et nihil incertius hora ejus (...)*. ACM, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Libre de Albarans extraordinaris y de Clausules Testamentaries. Libre de Testaments y Clausules de aquells*, f. 19r. Fons no catalogat, consultat amb autorització expressa del president del Capítol catedral de Mallorca el 13 de gener de 2017.

² RODRIGO ESTEVAN, María Luz. «Muerte y sociabilidad en Aragón (siglos XIV-XV)», a MARTÍN CEA, Juan Carlos (coord.). *Convivir en la Edad Media*. Editorial Dossoles, Burgos, 2010, p. 299.

³ Vegeu ARIÈS, Philippe. *El hombre ante la muerte*. Taurus, Madrid, 1983, així com la clàssica obra LE GOFF, Jacques. *El nacimiento del Purgatorio*. Taurus, Madrid, 1989.

⁴ CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa. Tomo terzo*. Stamperia Pagliarini, Roma, 1793, p. 108.

⁵ GALLO, Caio Domenico. *Annali della città di Messina, capitale del Regno di Sicilia. Dal giorno di sua fondazione sino a tempi presenti. Tomo secondo. In cui in sette libri si descrivono gli avvenimenti occorsi nello spazio di 469 anni cominciando dall'anno di nostra salute 1060 in cui seguì l'espulsione dei Saraceni dalla Sicilia sino alla rinunzia del Regno dell'Imperador Carlo Quinto nel 1556 con gli Elogj degli Uomini Ill. Messinesi, che sono fioriti in questi tempi in fine d'ogni libro*. Francesco Gaipa Regio Impressore, Messina, 1758, p. 332.

indica, en la versió de 1677 de *Vitae et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium*, que aquell autor havia exposat que el dia de l'òbit havia estat el 31 d'agost de 1458. En tot cas, Oldoini corregí la data en la revisió del text.⁶ També opta per l'any 1458 —tot i que sense indicar ni el dia ni el mes de la defunció— Kinigl al *Menologium Marianum*,⁷ així com un manuscrit d'autor desconegut que es conserva a la Biblioteca Apostòlica Vaticana, en el qual s'indica, com a moment de l'òbit, el 12 de setembre de 1458.⁸ També cal indicar que alguns historiadors catalans, altrament, han retardat la defunció d'Antoni Cerdà fins a la dècada dels seixanta del segle XV.⁹

En darrer lloc, hi ha autors que aporten una data diferent, però que aquesta sembla ser el resultat d'una confusió. És el cas d'Eubel, que, en un moment de la seva *Hierarchia catholica*, aporta com a moment de l'òbit del cardenal Antoni Cerdà el 21 de

⁶ CHACÓN, Alfonso. *Vitae, et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiae usque ad Clementem IX P.O.M. Tomus secundus*. Cura, et sumptib. Philippi et Ant. de Rubeis, Roma, 1677, col. 969: *Romae decessit non pridie Kal. Septembris, anno 1458 ut scripsit Ciaconius, sed ex Vaticanis monumentis, atque ex sepulchrali Inscriptione, die 12 Septembris, anni 1459 (...)*. En la versió de 1601 no hi ha cap referència a la data de la mort d'Antoni Cerdà, mentre que en la de 1630 es troba una transcripció del text de la seva làpida amb la indicació de la data correcta de la seva mort: 12 de setembre de 1459. CHACÓN, Alfonso. *Vitae et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiae, usque ad Urbanum VIII Pont. Max. Tomus secundus*. Typis Vaticanis, Roma, 1630, col. 1176.

⁷ KINIGL, Caspar M. *Menologium Marianum seu gesta sanctorum, beatorum, et venerabilium utriusque sexus ordinis servorum beate Marie virgine qui inter alios quam plures. Per quinque elapsa saecula sanctitate, doctrina, pietate floruerunt ex ordinis annalibus deprompta et in singulos annidies digesta addita epitome piarum reflexionum. Pars secunda*. Willermus Corbis, Venècia, 1768, p. 92.

⁸ BAV, Vat. lat., 12123, f. 468r.

⁹ Esteve i Perendreu afirma que Antoni Cerdà va ser bisbe de Lleida entre el 1449 i el 1464. ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Las bulas de Calixto III sobre el Estudio General de Lérida», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 63-64 (1990), p. 262 i ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Els col·legis universitaris d'època barroca», a COMPANY I CLIMENT, Ximo (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum III. Temps d'expansió. Temps de crisi i de redefinició. L'època moderna. Segles XVI-XVIII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2007, p. 173. Roser Sabanés, per la seva banda, indica que l'episcopat d'Antoni Cerdà durà vint anys, des del 1449 fins al 1469. SABANÉS I FERNÁNDEZ, Roser. «Els concilis de Lleida de 1200 a 1460», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 72: «Un cop nomenat bisbe de Lleida, el papa Nicolau V el dispensà de residir en la seva diòcesi, de forma que durant vint anys (1449-1469) la regí des de Roma (...).» En la mateixa obra (p. 51), Busqueta també indica que Antoni Cerdà va ser bisbe de Lleida entre 1449 i 1469, però, en aquest cas, es pot deure a una errada de picat, ja que no menciona de forma explícita que el seu episcopat s'estengués durant dues dècades.

setembre de 1459.¹⁰ En la mateixa obra, però, també dóna per vàlida la data del 12 de setembre de 1459. Per tant, aquesta disparitat en Eubel es podria atribuir a una possible errada tipogràfica.¹¹ També sembla un problema d'aquest tipus l'afirmació d'Antonio de la Asunción que el cardenal Cerdà va morir el 1359: en el moment de transcriure el text de la làpida que en cobria el sepulcre, copia correctament l'any de 1459.¹² Finalment, Antoni Conejo presenta una confusió des del moment en què afirma que Antoni Cerdà va ser bisbe de Lleida entre el 1449 i el 1459, però que els paers acordaren enviar «una carta al bisbe-cardenal Antoni Cerdà» en una junta realitzada el 31 d'agost de 1461:¹³ el més probable és que hi hagi un equívoc entre el cardenal Antoni Cerdà i el seu immediat successor al capdavant de la diòcesi de Lleida, el també purpurat Lluís Joan del Milà.

Sigui com sigui, tot sembla indicar que Antoni Cerdà va morir el 12 de setembre de 1459. Aquesta és la data que apareix en les transcripcions dels autors que pogueren copiar l'epitafi que havia estat inscrit en la llosa de marbre del seu sepulcre. L'escrit de la seva tomba era el següent:

M CCCC·LVIII· die XII
mensis Septembris· Antonius Cerdan
Maioricensis Cardinalis Illerdensis quievit
in Domino.¹⁴

Malgrat aquest cert acord, no tots els autors coincideixen en transcriure de la mateixa manera l'epitafi. Això no obstant, les diferències són mínimes. Per exemple, un

¹⁰ El pare Figueres també indica que Antoni Cerdà va morir el 21 de setembre, tot i que, en el seu cas, no hi ha indicis d'una possible errada tipogràfica. FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis de Redemptione Captivorum*. Apud Franciscum de Rubeis, Verona, 1645, p. 185.

¹¹ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi, sive Summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel*, II. Monasterii, Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae, Ratisbona, 1914, pp. 10 i 62.

¹² LA ASUNCIÓN, Antonio de. *Diccionario de escritores trinitarios de España y Portugal. Tomo primero*. Imprenta de Fernando Kleinbub, Roma, 1898, p. 149

¹³ CONEJO DA PENA, Antoni. «Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. Procés de formació de l'Hospital General de Santa Maria de Lleida», a BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coord.). *Lleida: la ciutat baixa medieval (segles XIV-XV)*. Ateneu Popular de Ponent, Lleida, 1998, p. 127.

¹⁴ *Inscriptiones ex antiquis Urbis Ecclesiis exceptas, quas partim reformata sacrarum ediumo structura, partim iniuria temporum aboleverat, ut illustrium virorum, familiarum gestarumque rerum memorie consuleret, ex Codice MS Farnesiano describi iussiter, et Bibliothecae Vaticane dono dedit*. 1715, BAV, Reg. lat., 770, f. 19r.

manuscrit de la Biblioteca Apostòlica Vaticana presenta, com a única alteració, la mancança del terme *mensis*, el desenvolupament del llinatge del cardenal com a *Cerdanus* —a la inscripció es va utilitzar la forma abreviada, com s'indica al manuscrit *De rebus antiquis memorabilibus Vaticanæ Basilicæ*—¹⁵ i la supressió d'una ela a *Illerdensis*.¹⁶ Per la seva banda, els erudits que no conegueren de forma directa el sepulcre d'Antoni Cerdà es basaren en la transcripció de l'epitafi ofert per l'obra de Chacón a partir de la seva versió de 1630:

MCDLIX. DIE. XII. MENSIS. SEPTEMBRIS. ANTONIVS
CERDANVS. MAIORICENSIS. CARDINALIS
QVIEVIT. IN. DOMINO¹⁷

Així, com es pot veure, la principal diferència respecte a les transcripcions precedents és la supressió de tota referència a Lleida. Precisament, les versions copiades per Francesc Ferrer —segons el text recollit per Bover a les seves *Misceláneas*—,¹⁸ Llorenç Reynés¹⁹ i Joaquim Maria Bover²⁰ no inclouen cap al·lusió a la presència del terme *Illerdensis* en l'epitafi. Per la seva banda, el pare Lluís de Vilafranca no es va basar en el text aportat

¹⁵ Citat a ANTONIO, Nicolás. *Bibliotheca Hispana Vetus, sive Hispanorum, qui usquam unquamve scripto aliquid consignaverunt, notitia. Complectens scriptores omnes qui ab anno M usque ad MD floruerunt. Tomus secundus*. Ex Typographia Antonii de Rubeis propè S. Sylvestrum de Capite in Via Vitis, Roma, 1696, p. 278, nota 2.

¹⁶ GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta Authentica Translationum Sanctorum corporum et Sacrarum Reliquiarum e veteri in novum Templum Sancti Petri sub Paulo V, Pontifice Maximo, Cum multis memoriis, Epitaphiis et Inscriptionibus basilicæ eiusdem; per Jacobum Grimaldum dicti Templi olim Archivistam notarium publicum fideliter accurateque scripta et publicata*. 1621, BAV, Vat. lat., 11988, f. 185v.

¹⁷ CHACÓN, Alfonso. *Vitæ et res gestæ pontificum...*, col. 1176; CHACÓN, Alfonso. *Vitæ, et res gestæ pontificum...*, col. 970.

¹⁸ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense que contiene varios y curiosos monumentos recojidos los unos y compuestos los otros. Tomo II*. 1825, AMP, Manuscrits, Llabrés, 71, p. 259: *MCDLIX die 12 mensis Setebris Antonius Cardinalis Serdanius Majoricensis quievit in Domino*.

¹⁹ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos. Siglo Tercero. Contiene la Historia de los Conventos, de los Provinciales, y de las Personas Insignes, que florecieron en dicha Provincia. Epítome. De los Reverendísimos Padres Ministros Generales, que governaron Nuestra Religión en dicho Siglo*. 1770, BPM, ms. 49, f. 65r: *M·CD·LIX·XII· Mensis Septembris· Antonius Cardinalis Cerdanus Majoricensis quievit in Domino*.

²⁰ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Imprenta Nacional de Juan Guasp, Palma, 1838, p. 72: *MCDLIX. XII MENSIS SEPTEMBRIS ANTONIUS CARDINALIS CERDANUS MAJORICENSIS, QUIEVIT IN DOMINO*.

per l'obra de Chacón, sinó en el de Francisco Pérez Bayer per a la *Biblioteca Hispana Antigua* de Nicolás Antonio. En aquest cas, es va recuperar la menció a Lleida.²¹

Tot i conèixer amb precisió la data de defunció d'Antoni Cerdà, no es conserven notícies que descriguin com va succeir, de manera que no és possible saber si la seva va ser una «bona mort» postrat en un llit, rodejat dels seus familiars i amb tots els afers terrenals solucionats,²² o si, al contrari, fou una mort sobtada. Sí que se sap, però, que el seu nebot, Gabriel Cerdà, havia abandonat Mallorca en direcció a Itàlia el 31 de juliol de 1458 i que no tornà a l'illa fins a finals del mes de maig de 1461.²³ En el marc d'aquest viatge, Gabriel Cerdà estigué a Lleida entre els mesos de novembre de 1458 i juny de 1459. No es pot descartar que rebés notícies de la mala salut del seu oncle cardenal i que decidís passar a Roma per acompanyar-lo durant les seves darreres setmanes. En tot cas, ni la documentació ni les cròniques aporten dades sobre la defunció d'Antoni Cerdà. Sols Reynés explica el sentiment que el seu òbit va provocar en les gents:

*Murió en Roma cabeza del Mundo, y todo el mundo lloró su muerte. Lloraronla los Pobres, porque perdieron un padre amoroso, que nunca dispidió (sic.) a alguno sin socorro. Lloraronla los Ricos, y Poderosos, porque les faltó un norte bien seguro, para el gobierno de sus conciencias. Lloraronla los Reyes, porque perdieron un Maestro a cuya enseñanza devieron su educación. Lloraronla los Cardenales, porque les faltó un compañero, que llevando sobre sus ombros gran parte del peso de la Iglesia, les servía, de confianza, y de descanso. Llorola el Summo Pontífice Pio II más, que todos, porque le faltava el Príncipe de los Theólogos, que como tal le ayudava a llevar la carga de su Tiara.*²⁴

²¹ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina*. 1806, Manuel Ripoll Billón, f. 135v.: *MCCCCLVIII. DIE XII. MENSIS SEPTEMBRIS ANTONIUS CERDA MAJORICENSIS CARDINALIS ILLRDENSIS QUIEVIT IN DOMINO*. També cal destacar la recuperació de les quatre centenes per escriure l'any de la defunció en xifres romanes. Vegeu ANTONIO, Nicolás. *Bibliotheca Hispana Vetus...*, p. 278, nota 2.

²² La «bona mort» era descrita en la tipologia dels *artes moriendi*, manuals que preparaven les persones per al fet de la mort. ADEVA MARTÍN, Ildfonso. «*Ars bene moriendi*. La muerte amiga», a AURELL CARDONA, Jaume; PAVÓN BENITO, Julia (eds.). *Ante la muerte. Actitudes, espacios y formas en la España medieval*. Eunsa, Pamplona, 2002, pp. 295-360; PAVÓN BENITO, Julia. «La preparación de la “buena muerte”: ¿realidad o ideal medieval?», a SABATÉ I CURULL, Flocel (ed.). *L'assistència a l'Edat Mitjana*. Pagès editors, Lleida, 2017, pp. 183-200.

²³ CASSANYES ROIG, Albert. «De Mallorca a Nápoles, Lleida y Roma: los viajes del canónigo Gabriel Cerdà (1450-1490)», *Historia. Instituciones. Documentos*, 43 (2016), p. 108.

²⁴ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 65r.

També informa Reynés que la família d'Antoni Cerdà va dur a terme uns funerals molt solemnes a la catedral de Mallorca. Com que la defunció havia tingut lloc a Roma, els honors fúnebres es varen haver de dur a terme sense la presència del cos del purpurat, segurament substituït per un monument o túmul.²⁵ Sempre segons l'autor trinitari, en el marc dels funerals, les diverses comunitats religioses, tant seculars com regulars, de Mallorca cantaren un respons en sufragi de l'ànima del cardenal.²⁶

Les fonts i la bibliografia coincideixen a l'hora d'afirmar que Antoni Cerdà va ser sebollit a l'antiga basílica constantiniana de Sant Pere del Vaticà.²⁷ El seu sepulcre era senzill, ja que sembla que consistia únicament en una llosa de marbre amb l'epitafi ja comentat. No es pot descartar que, en la mateixa làpida, també s'hi hagués gravat el seu blasó, ja que diverses transcripcions acompanyen el text de l'epitafi amb una representació d'un escut amb el cérvol propi de la família Cerdà.²⁸ Així doncs, un dels elements més característics de la tomba del cardenal va ser la seva senzillesa. Aquest fet contrastava amb l'opció d'altres altes dignitats eclesiàstiques, que adoptaren el nou model florentí que s'havia començat a expandir per Roma arran de la sepultura bastida per al papa Joan XXIII de Pisa.²⁹

Sigui com sigui, les discrepàncies entre els autors apareixen a l'hora de determinar el lloc exacte on hauria estat soterrat el cardenal Cerdà. Així, un llibre manuscrit escrit entre el 1599 i el 1620 per Giacomo Grimaldi inclou el sepulcre

²⁵ La pràctica de construir túmuls funeraris està molt ben testimoniada, ja sigui dins la Seu de Mallorca, ja sigui en els diversos territoris de la Corona d'Aragó. SABATÉ I CURULL, Flocel: *Lo senyor rei és mort! Actitud i cerimònies dels municipis catalans baix-medievals davant la mort del monarca*. Universitat de Lleida, Lleida, 1994, pp. 85-100; CASSANYES ROIG, Albert. «El Cabildo catedralicio de Mallorca y la política de Fernando II el Católico», *Espacio, Tiempo y Forma. Serie III. Historia Medieval*, 30 (2017), pp. 213-214.

²⁶ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 65r.

²⁷ Per a una descripció de l'antiga basílica vaticana, vegeu BARNES, Arthur Stapylton. *St. Peter in Rome and His Tomb on the Vatican Hill*. Swan Sonnenschein & Co., Lim., Londres, 1903, pp. 238-288.

²⁸ Per exemple, ALFARANO, Tiberio. *Libri Alfarani de aliquibus antiquitatibus Basilice Sancti Petri ex Scripturis antiquas traditionum et aliis monumentis depromptis*. BAV, Arch. Cap. S. Pietro, G.5, p. 246; o GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta autentica Translationum Sanctorum corporum et sacrarum Reliquiarum E veteri in novum Templum Sancti Petri, Cum multis memoriis, Epitaphiis, Inscriptionibus, Delineatione partis Basilicæ demolitæ et Iconicis Historiis Sacræ Confessionis. Ab eodem Summo Pontifice magnificentissime exornatæ*. 1619, BAV, Barb. lat., 2733, f. 427r.

²⁹ Els papes Eugeni IV, Nicolau V i Calixt III es varen fer construir sepulcres que es basaven en el model florentí. També el cardenal Antonio Martins de Chaves —predecessor d'Antoni Cerdà en el títol cardenalici de Sant Crisògon— es va fer enterrar en un sepulcre d'aquest tipus a la basílica de Sant Joan del Laterà. CARBONELL BUADES, Marià. «El sepulcre de Calixt III Borja: hipòtesi atributiva. Una contribució al Vè centenari de la mort d'Andrea Bregno», *Revista Borja. Revista de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians*, 1 (2006-2007), pp. 51-53.

d'Antoni Cerdà entre les tombes que es trobaven *In sacrario Basilicæ Templo rotundo olim sui nomine S. Andrea contigue Basilicæ*.³⁰ Dos-cents anys després, Cardella menciona, com a possibilitats, que la tomba es localitzés o al pòrtic —seguint Oldoini— o al vestíbul de la sagristia —d'acord amb Chacón—, sempre dins la mateixa basílica vaticana.³¹ El cert és que Oldoini no s'havia limitat a parlar del pòrtic de Sant Pere, sinó que havia indicat que el cardenal Antoni Cerdà havia estat enterrat en una capella que ell mateix havia sufragat.³² Per la seva part, el pare Figueres havia indicat, amb anterioritat a Cardella, que el sepulcre es trobava en el vestíbul de Sant Pere del Vaticà,³³ una situació que podria haver extret de l'obra de Placido Samperi.³⁴ El pare Lluís de Vilafranca, en canvi, ubica la tomba a l'interior de la sagristia,³⁵ de la mateixa manera que també ho esmentava Binimelis.³⁶ Per la seva banda, Verger opta pel vestíbul del sagrari dels Apòstols.³⁷ En darrer lloc, Strnad i Richardson defensen que el sepulcre es trobava al cor d'hivern de la basílica vaticana.³⁸

El plànol de la planta de l'antiga basílica constantiniana de Sant Pere del Vaticà dibuixat pel ja esmentat Giacomo Grimaldi assenyala el nom de les diferents capelles i la localització dels diversos monuments funeraris que s'havien anat bastint al llarg dels

³⁰ GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta autentica Translationum Sanctorum corporum...*, f. 427r.

³¹ CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali...*, p. 108. També Blakeney mencionà que l'enterrament del cardenal Cerdà tingué lloc en el vestíbul del sagrari de la basílica, segons REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62r.

³² OLDOINI, Agostino. *Athenaeum Romanum in quo summorum pontificum, ac pseudopontificum, nec non S. R. E. cardinalium et pseudocardinalium*. Ex Typographia Camerali, apud Hæredes Sebastiani Zechini, Perusa, 1676, p. 75: (...) *sepultus in Porticu Vaticana, in Sacello quod viuens suis impensis extruxerat*.

³³ FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis...*, p. 185: (...) *in vestibulo Sacri Basilicæ Apostolorum (...)*.

³⁴ SAMPERI, Placido. *Iconologia della Gloriosa Vergine Madre di Dio Maria, protettrice di Messina, Divisa in cinque Libri, ove si ragiona delle imagini di Nostra Signora, che si riueriscono ne' Tempij, e Cappelle più famose della Città di Messina; delle loro Origini, Foundationi, e singolari auuenimenti, con alcune digressioni delle persone segnalate nelle virtù appartenenti à quel luogo, di cui si fa menzione*. Giacomo Matthei Stampatore Camerale, Messina, 1644, p. 251: (...) *fù sepolto nell'entrata della Basilica del Prencipe degli Apostoli*.

³⁵ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 135v.

³⁶ BINIMELIS I GARCIA, Joan. *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes. Tomo quinto*. Imprenta de José Tous, Palma, 1927, p. 79.

³⁷ VERGER, Juan. *Breve historia de la villa de Santa Margarita escrita en latín por el Dr. D. Juan Verger Presbítero y Rector de la Iglesia parroquial de dicha villa. Traducida al castellano por D. Simón Alzina Presbítero y Rector del Colegio de N. Señora de la Sabiencia. Año de 1830*. Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, Palma, 1884, p. 101.

³⁸ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1979, p. 706; RICHARDSON, Carol M. *Reclaiming Rome. Cardinals in the Fifteenth Century*. Brill, Leiden, Boston, 2009, p. 414.

segles. Ja s'ha mencionat anteriorment que Antoni Cerdà havia finançat l'edificació d'una capella.³⁹ Aquest espai, que en el plànol s'indica amb una lletra X, era denominat *Capella del Cardinale Antonio Cerdano*.⁴⁰ Aquesta comunicava amb la sagristia per la seva part oest. Per altra banda, també s'ha de tenir en compte que, segons Ballardini, la capella era igualment coneguda com a «cor d'hivern».⁴¹ És molt probable que Antoni Cerdà hagués disposat ser enterrat a la capella que ell mateix havia manat edificar a la basílica de Sant Pere del Vaticà, puix aquesta era una pràctica molt habitual entre els mecenes que finançaven aquest tipus d'obres. Si hagués estat així, es confirmarien les assercions de Strnad i Richardson, que asseguren que el cardenal havia estat sebollit al cor d'hivern, la capella que ell mateix havia bastit, com afirmava Oldoini. Aquesta localització compliria igualment l'afirmació de Cardella que Cerdà va ser enterrat al vestíbul de la sagristia del Vaticà: el cor d'hivern tenia un accés a la sagristia, de manera que actuava, a la pràctica, com a vestíbul d'aquesta.

Per altra banda, però, ja s'ha indicat que Giacomo Grimaldi ubica el sepulcre del cardenal Cerdà a la sagristia de la basílica, a l'antic temple rodó de Sant Andreu. Aquest edifici, exempt de l'estructura basilical, també es coneixia com a església de Santa Maria delle Febbre,⁴² i va exercir les funcions de sagristia fins al 1777, any en el qual va ser enderrocada per deixar espai per a la construcció de la nova sagristia, que va tenir lloc entre el 1776 i el 1784.⁴³ Per tant, si la localització esmentada per Grimaldi fos correcta, també el pare Vilafranca hauria ubicat encertadament el sepulcre d'Antoni Cerdà, ja que defensava que havia estat enterrat a la sagristia de Sant Pere del Vaticà. Sigui com sigui, sembla que Grimaldi diferencia entre el temple de Sant Andreu i el de Santa Maria delle Febbre. Així, mentre del primer afirma que és un *templo rotundo*, del segon afirma que és un *sacello S. Mariae de Febribus extra Basilicam in capite Porticus*.⁴⁴ El cert és que, al pòrtic d'accés a l'atri de la basílica de Sant Pere del Vaticà, hi havia un oratori dedicat a Santa Maria, però seria molt estrany que Grimaldi confongués ambdós llocs, perquè els coneixia personalment. Tot i això, cal tenir en

³⁹ Vegeu l'apartat 4.3 del capítol V.

⁴⁰ GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta autentica Translationum Sanctorum corporum...*, f. 498r.

⁴¹ BALLARDINI, Antonella. «La basilica di S. Pietro nel Medioevo», a BRANDENBURG, Hugo; BALLARDINI, Antonella; THOENES, Christof. *San Pietro. Storia di un monumento*. Jaca Book, Milà, 2015, pp. 40-41.

⁴² Així apareix a la planta dibuixada a GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta autentica Translationum Sanctorum corporum...*, f. 498r.

⁴³ BARNES, Arthur Stapylton. *St. Peter in Rome...*, p. 268.

⁴⁴ GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta autentica Translationum Sanctorum corporum...*, ff. 426r i 428r.

compte que aquest fet coincidiria amb la ubicació d'Oldoini, segons la qual la tomba d'Antoni Cerdà es trobava al pòrtic de la basílica —tot i que ignorant el fet que Cerdà fos sebollit en la capella que ell mateix havia fet construir—. Això no obstant, en un altre manuscrit de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, s'indica que la tomba d'Antoni Cerdà es trobava *In Bas(ili)ca*, a diferència d'altres sepulcres, que havien estat posats *In sacrario*.⁴⁵ Tampoc es pot assegurar que Grimaldi volgués ubicar la sepultura de Cerdà a la sagristia, ja que la transcripció immediatament posterior a la de l'epitafi de la tomba del mallorquí comença amb la indicació *In sacrario Basilicæ predicto*.⁴⁶

En tot cas, la demolició de l'antiga basílica constantiniana i la construcció de la nova de Sant Pere del Vaticà va suposar la desaparició del sepulcre del cardenal Antoni Cerdà. Sembla que la intenció original de Nicolau V era reformar l'antiga basílica; l'única part que havia de ser edificada de bell nou era el cor —obra completada per Sixt IV—. Malgrat tot, Leon Battista Alberti va convèncer el papa de dur a terme una reconstrucció de la primera església de la Cristiandat.⁴⁷ En conseqüència, va ser necessària la demolició de l'antiga basílica. Aquest fet no va ser de cop; a fi i efecte de poder celebrar l'ofici diví en aquell espai, el papa Pau III (1534-1549) va ordenar a Antonio da Sangallo que bastís un mur transversal a l'edifici, paret que fou construïda el novembre de 1538.⁴⁸ Aquest mur va marcar la separació entre la part occidental de la basílica —que va ser ensorrada en primer lloc— i la banda oriental, els treballs de demolició de la qual no començaren fins al 1606.

L'edificació de la nova basílica de Sant Pere del Vaticà no va afectar de forma determinant el paviment de la constantiniana. El nou temple es va construir alguns metres per sobre d'aquesta amb l'objectiu de mantenir intactes els antics sepulcres de sants que en cobrien el terra. En el cas que fos necessari trencar el paviment de la basílica primitiva per bastir-hi els fonaments de la nova, les restes trobades i identificades com a pertanyents a sants foren traslladades al poliandre, un espai subterrani que es va destinar a l'acolliment dels cossos dels sants màrtirs desconeguts.⁴⁹

⁴⁵ GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta Authentica Translationum Sanctorum corporum...*, f. 185v.

⁴⁶ GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta autentica Translationum Sanctorum corporum...*, f. 427r.

⁴⁷ PASTOR, Ludwig. *Storia dei papi dalla fine del medio evo. Compilata col sussidio dell'Archivio segreto pontificio e di molti altri Archivi. Volume I. Storia dei Papi nel periodo del Rinascimento (Martino V, Eugenio IV, Niccolò V, Calisto III) fino all'elezione di Pio II*. Desclée e Ci. Editori Pontifici, Roma, 1958, pp. 518-519.

⁴⁸ BANNISTER, Turpin C. «The Constantinian Basilica of Saint Peter at Rome», *Journal of the Society of Architectural Historians*, 27/1 (1968), pp. 7-8.

⁴⁹ BOSIO, Antonio. *Roma sotterranea*. Guglielmo Facciotti, Roma, 1632, p. 33.

Les despulles dels papes, per la seva banda, varen ser traslladades a les denominades Grutes Vaticanes. D'acord amb aquests plantejaments, és possible que el sepulcre d'Antoni Cerdà —que consistia en una senzilla llosa de marbre— no hagués estat destruït, sinó, simplement, cobert pel nou enrajolat de la basílica de Sant Pere del Vaticà. De fet, segons Antonio Bosio:

Non è dubbio, che molti Cardinali ancora volsero esser sepelliti nel Vaticano, scriuendo Tiberio Alfarano, che l'anno 1575· furono scoperti molti sepolcri loro, che erano nelle Cappelle di S. Pastore, di S. Martiale, e d'Innocenzo Terzo; i corpi de' quali furono lasciati intatti, e ricoperto il pavimento: così ancora molti ne furono trouati nella parte, che era restata della Basilica vecchia; i quali furono trasportati nel detto nuouo pauimento: ma perche de gli antichi non ve ne resta memoria alcuna; e delli prossimi a' tempi nostri ve n'è poca (essendo i monumenti loro disfatti per la fabrica della nuoua Chiesa) lasciando questi, passaremo à descriuere gli altri persouaggi.⁵⁰

El plànol de Grimaldi superposa la planta de l'antiga basílica constantiniana a la nova, que no es va concloure fins al 1626. D'acord amb aquest, hi ha una correspondència espacial entre la capella del cardenal Cerdà i l'actual capella Clementina, a la part de l'Evangelí de la nova basílica. El paviment d'aquesta capella va ser realitzat cap al 1593 per Giulio Coltrice i Cristofano de Carona.⁵¹ Per altra banda, Strnad recull la notícia que l'oratori del cor d'hivern —on ell afirma que va ser-hi enterrat Antoni Cerdà— va ser demolit el 1570.⁵² Per tant, seria factible que la tomba del cardenal es conservés fins al darrer quart del segle XVI, el que va permetre que se'n transcrivís l'epitafi. A causa de les característiques de la sepultura, aquesta no hauria resultat massa molesta per a l'edificació de la nova basílica, de manera que no es pot descartar que es deixés intacte i que Cerdà encara reposi en el mateix lloc on va ser sebollit.

1. NOTÍCIES SOBRE EL TESTAMENT D'ANTONI CERDÀ

El testament és el document que recull les darreres voluntats del difunt. Les persones havien de deixar el món dels vius amb tots els afers materials arreglats, de manera que la disposició dels seus béns temporals constituïa una necessitat que havia de ser atesa. A

⁵⁰ BOSIO, Antonio. *Roma sotteranea...*, p. 44.

⁵¹ AFSP, Arm. 25, D, 142, f. 66v.

⁵² STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdà y Lloscos, Antonio...», p. 706.

més, els testaments també tenien una important funció espiritual i religiosa, ja que recollien algunes clàusules referents al lloc de sepultura del cadàver, la realització d'almoines i de deixes pies a diferents institucions religioses i de caritat i, si esqueia, la fundació de beneficis eclesiàstics. Per tot plegat, l'elaboració de testament era una pràctica molt habitual —a vegades imposada per l'Església— entre els homes medievals que es trobaven en el moment de l'agonia. El document solia ser donat davant un notari, que certificava les facultats mentals del testador, i de dos testimonis, que donaven fe del contingut d'aquell.⁵³

D'acord amb aquesta ben acreditada pràctica medieval, el cardenal Antoni Cerdà hauria redactat un testament en el qual disposava dels seus béns. Malauradament, es desconeix si es conserven les darreres voluntats del mallorquí. En tot cas, sí que se'n tenen algunes notícies esparses. A més, mitjançant l'ús de la comparació amb pràctiques acreditades per a altres cardenals i canonges, és plausible especular sobre el contingut del document i remarcar algunes absències destacades. Sigui com sigui, qualsevol afirmació que es pugui indicar en aquest apartat és el resultat d'una deducció i resta sempre condicionada a la troballa de les darreres voluntats del purpurat.

Segons Strnad, Antoni Cerdà va escollir com a marmessor testamentari el mateix papa Pius II.⁵⁴ Si es confirmés aquesta notícia, es demostraria la intensa relació que hi hagué entre el cardenal i el pontífex Piccolomini, que compartien, a més, el gust per la cultura i les activitats intel·lectuals de tot tipus.⁵⁵ De fet, i sempre segons Strnad, Pius II, en qualitat de marmessor testamentari d'Antoni Cerdà, es va apoderar de la col·lecció de còdexs preciosos que el cardenal difunt havia reunit al llarg de la seva vida; aquests volums haurien estat incorporats a la biblioteca personal del pontífex.⁵⁶ El cert és que es constata l'adquisició de llibres que havien pertangut a Antoni Cerdà per part de Pius II, que hi féu posar el seu propi blasó.⁵⁷ Aquest fet contrasta amb la pràctica de nombrosos eclesiàstics humanistes, que llegaren les seves col·leccions bibliogràfiques a institucions civils o religioses amb vista a la fundació d'una biblioteca pública que contribuís a la

⁵³ ARIÈS, Philippe. *El hombre ante la muerte...*, pp. 161-165; RODRIGO ESTEVAN, María Luz. «Muerte y sociabilidad en Aragón...», pp. 293-297.

⁵⁴ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 706.

⁵⁵ Sobre les relacions entre Antoni Cerdà i Enea Silvio Piccolomini, vegeu l'apartat 4.3 del capítol VI de la present tesi doctoral.

⁵⁶ STRNAD, Alfred Astküchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio...», p. 706.

⁵⁷ CHERUBINI, Paolo; ESPOSITO, Anna; MODIGLIANI, Anna; SCARCIA PIACENTINI, Paola. «Il costo del libro», a MIGLIO, Massimo (ed.). *Scrittura, biblioteche e stampa a Roma nel Quattrocento*. Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica, Ciutat del Vaticà, 1983, pp. 364-365.

formació dels ciutadans. Aquest va ser el cas, per exemple, del cardenal Basili Bessarió, que, en morir el 1474, va donar els seus llibres a la ciutat de Venècia perquè constituïssin el primer nucli d'una biblioteca.⁵⁸ Cerdà, en canvi, no va actuar de la mateixa manera, tot i que la manca del testament no permet saber si disposà de la seva biblioteca. En tot cas, els seus llibres foren venuts pels seus marmessors, ja que el 1461 es pagaren a aquests dos-cents ducats pels manuscrits que Pius II havia adquirit.⁵⁹ També consta que Nicolau de Cusa es féu amb un manuscrit d'Antoni Cerdà que contenia el *Tractatus in Evangelium S. Ioannis*.⁶⁰

Pel que respecta a les deixes pies, és molt probable que Antoni Cerdà establís la celebració de diverses misses en sufragi de la seva ànima. Aquest element està altament documentat en el món medieval cristià: qualsevol persona amb una certa capacitat econòmica procurava que li fossin celebrades certes misses, amb l'objectiu de reduir el temps d'estada de l'ànima en el Purgatori. El cost de l'ofici era molt elevat, sobretot si, en el transcurs d'aquest, es pronunciava el nom del difunt.⁶¹ D'acord amb les possibilitats pecuniàries d'un cardenal com Antoni Cerdà, no hi ha cap dubte que les quantitats deixades a aquest efecte degueren ser importants. Això no obstant, no es té notícia dels llocs on havien de ser duts a terme aquests sufragis. És possible que el purpurat escollís la mateixa basílica de Sant Pere del Vaticà, si bé també és probable que les misses fossin oficiades a l'església de Sant Crisògon, en la qual residia el seu títol cardenalici. Tampoc no es poden descartar sufragis a l'església parroquial de Santa Margalida i a la catedral de Mallorca, tot i que la documentació coneguda no presenta cap evidència al respecte.

Per altra banda, tampoc no es té constància que Antoni Cerdà realitzés cap deixa per a la fàbrica de la Seu de Mallorca. Aquesta pràctica era molt habitual entre els canonges contemporanis del cardenal; per exemple, el 14 de març de 1459 Gabriel

⁵⁸ BIANCA, Concetta. *Da Bisanzio a Roma. Studi sul cardinale Bessarione*. Roma nel Rinascimento, Roma, 1999, pp. 43-106; GARGAN, Luciano. «Biblioteche pubbliche in Italia nel secolo XV», a BONATTI, Franco; MANFREDI, Antonio (eds.). *Niccolò V nel sesto centenario della nascita*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2000, pp. 16-17.

⁵⁹ CHERUBINI, Paolo; ESPOSITO, Anna; MODIGLIANI, Anna; SCARCIA PIACENTINI, Paola. «Il costo del libro...», pp. 364-365.

⁶⁰ BIANCA, Concetta. «La biblioteca romana di Niccolò Cusano», a MIGLIO, Massimo (ed.). *Scrittura, biblioteche e stampa a Roma nel Quattrocento*. Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica, Ciutat del Vaticà, 1983, p. 706 i nota 132. El manuscrit porta la signatura Cusanusstift Bibliothek, Cus. 32.

⁶¹ LEPINE, David. «'The Noiseless Tenor of their Way'? The Lives of the Late Medieval Higher Clergy», a BOFFEY, Julia; DAVIS, Virginia (eds.). *Recording Medieval Lives*. Shaun Tyas, Donington, 2009, p. 33.

Salvà va pagar al prevere Joan Pallisser, sotsobrer de la fàbrica de la Seu, cinc sous que el canonge Joan Salvà havia llegat a aquest efecte en el seu darrer testament.⁶² Una notícia similar no és recollida per al cas d'Antoni Cerdà. S'ha de tenir en compte, però, que Joan Salvà va ser un canonge resident a Mallorca, a diferència de Cerdà, que sempre en fou absent. Per altra banda, el cardenal va morir a Roma, de manera que ni la notícia de l'òbit —que hauria tardat algunes setmanes a arribar a l'illa— ni el pagament de la hipotètica deixa a la fàbrica de la Seu haurien estat immediats —com sí que succeí en el cas de Joan Salvà, la satisfacció del llegat del qual es realitzà només tres dies després de la seva defunció—.⁶³ Malauradament, la sèrie de llibres de fàbrica de la catedral de Mallorca presenta un buit documental entre el 24 de març de 1460 i el 25 de març de 1468, de manera que, en el cas que la deixa d'Antoni Cerdà hagués estat abonada durant aquest període de temps, el registre s'hauria perdut. No es pot descartar aquesta darrera possibilitat, ja que Gabriel Cerdà —nebot del cardenal i, possiblement, l'encarregat del compliment de les seves deixes pies— no va tornar a Mallorca fins al 1461.⁶⁴

Tampoc no consta que Antoni Cerdà fundés cap aniversari o que instituís cap benefici en les esglésies amb les quals es relacionà al llarg de la seva vida, tot i que Binimelis indica que el cardenal va llegar vint mil lliures a la Confraria de Sant Pere i de Sant Bernat de la Seu de Mallorca perquè es duguessin a terme sufragis per a la seva ànima.⁶⁵ El cert és que és possible que Binimelis confongués Antoni Cerdà amb el seu nebot; de fet, va ser Gabriel Cerdà qui va manar la celebració d'un aniversari perpetu en sufragi de l'ànima del cardenal. L'establiment d'aquest va tenir lloc mitjançant una disposició testamentària redactada el 1490: d'acord amb aquesta, s'havien de destinar vint mil lliures al finançament de les misses en sufragi de les ànimes d'Antoni Cerdà i del mateix Gabriel Cerdà.⁶⁶ Així ho expressà el canonge en el seu testament, que va ser dictat el 10 de setembre de 1490 davant el notari Miquel Abellà:

⁶² ACM, 1741, f. 17r.

⁶³ ACM, 2763, f. 39v.

⁶⁴ ACM, 2766, f. 39v.

⁶⁵ BINIMELIS I GARCIA, Joan. *Nueva historia de la isla...*, p. 79. També ALIAGA ASENSIO, Pedro. «Cerdà y de Lloscos, Antonio», a ANES Y ÁLVAREZ DE CASTRILLÓN, Gonzalo (dir.). *Diccionario Biográfico Español*, XIII. Real Academia de la Historia, Madrid, 2009, p. 202.

⁶⁶ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134r.

Et si contigerit quod dicta bona et hereditas mea supradicta veniat ad dictam Confratriam, in tali casu volo et mando quod de dicti bonis hoc est de eo quod ex illis fuerit necessarium ad faciendum anniversarium infrascriptum per procuratorem dicte Confratrie fiat unum anniversarium solemne ad noticiam et voluntatem dicti procuratoris et consiliariorum dicte Confratrie. Et hoc in die sancti Antonii de Viana pro anima bone memorie reverendisimi domini Antonii Cerdà, cardinalis Illerdensis, avunculi mei. Et pro animabus patris et matris mee et in remissionem peccatorum meorum et omnium fidelium defunctorum. Totum residuum vero dictorum bonorum meorum et dicte mee hereditatis, facto dicto anniversario. Volo et mando quod distribuatur in missis et anniversariis ad [marge: notionem] [ratllat: noticia i il·legible] voluntatem dicti procuratoris et dictorum consiliariorum prout ipsis melius videbitur.⁶⁷

D'acord amb el testament de Gabriel Cerdà, el seu hereu havia de ser Antoni Salvador Cerdà, fill del seu nebot Antoni Cerdà.⁶⁸ Només en el cas que Antoni Salvador Cerdà morís sense descendència, el patrimoni de Gabriel Cerdà hauria de ser heretat pel canonge Antoni Cerdà —germà d'Antoni Salvador Cerdà— i, difunt aquest, per la Confraria de Sant Pere i Sant Bernat. El canonge Gabriel Cerdà va morir el 1491 i els seus béns foren llegats a Antoni Salvador Cerdà, que s'havia casat amb Antonina de Santmartí. Com temia el canonge, el matrimoni no va tenir descendència, de manera que Antoni Salvador Cerdà va ser el darrer representant de la línia agnàtica de la família Cerdà. Sempre seguint les disposicions testamentàries de Gabriel Cerdà —i atenent que el seu germà, el canonge Antoni Cerdà, havia mort el 1503 o 1504,⁶⁹ el 16 de març de 1538 Antoni Salvador Cerdà va renunciar els seus béns a favor de la Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, a canvi, però, de la percepció d'una pensió anual vitalícia.⁷⁰

Sigui com sigui, la consuetud de sagristia de la catedral de Mallorca de 1511 ja indica que el dia 17 de gener, festivitat de sant Antoni de Viana, se celebrava a la capella de Sant Bernat de la Seu una missa matinal en sufragi de l'ànima del cardenal Antoni Cerdà. Aquesta missa comptava amb dotze capes de morts i set psalms, i el seu

⁶⁷ ACM, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Libre de Albarans extraordinaris...*, f. 19v.

⁶⁸ Bover afirma de forma errònia que (Antoni) Salvador era germà de Gabriel Cerdà. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Nobiliario mallorquín*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1850, p. 107.

⁶⁹ CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de canonicatos y obispados en Mallorca durante el reinado de Fernando II el Católico (1479-1516)», en tràmit de publicació.

⁷⁰ ACM, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Cerdà, Gabriel, canonge i prevere*, n. 17, f. 8v. Fons no catalogat, consultat amb autorització expressa del president del Capítol catedral de Mallorca el 23 de desembre de 2016. La renúncia es pot trobar a ACM, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Cerdà, Gabriel, canonge i prevere*, sn, sf.

cost total era de deu sous.⁷¹ En el mateix document també hi ha una nota marginal. Segons aquesta observació, el Capítol catedralici de Mallorca, a proposta del consell de la Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, va acordar que, el dia de la festivitat de sant Antoni de Viana, hi hauria «dobra d'Aloy».⁷² Aquest doble repic de la campana major de la Seu de Mallorca, que es va començar a dur a terme a partir de 1549,⁷³ era en memòria tant del cardenal Antoni Cerdà com del seu nebot, el canonge Gabriel Cerdà, instituïdor de l'aniversari. Així mateix, en el marc d'aquest acte, també es bastiria, dins la mateixa catedral, un túmul funerari amb les armes dels Cerdà.⁷⁴ La Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, com a beneficiària de la deixa testamentària del canonge Gabriel Cerdà, satisfesia totes les despeses ocasionades per aquesta, que incloïen vint sous en concepte de subsidi de la celebració de la missa, vint sous com a ofrena de l'aniversari, i tot l'oli i cera necessaris per a l'ofici diví.⁷⁵ Els recursos s'extreien de l'heretat de Gabriel Cerdà, que va ser objecte d'un plet contra Pere Ramon de Safortesa.⁷⁶ El 2 d'octubre de 1614, com a conseqüència d'una sentència emesa pel procurador reial a favor de la família Safortesa, el consell de la Confraria de Sant Pere i Sant Bernat va acordar suspendre els sufragis que s'havien de dur a terme aquell any per poder fer front a les expenses ocasionades pel procés judicial i a la indemnització que havia de ser satisfeta a l'altra part. Per tant, la «dobra d'Aloy» del dia de sant Antoni de Viana, juntament amb altres obligacions, no pogueren ser executades.⁷⁷

Pel que respecta al patrimoni personal, March Ques i Rosselló Vaquer afirmen que Antoni Cerdà posseïa a Mallorca les finques de s'Alqueria, la Caseta Roja i sa Teulada, possessions que haurien estat heretades per Salvador Cerdà.⁷⁸ Aquesta

⁷¹ SEGUÍ TROBAT, Gabriel. *La litúrgia de la Seu fa cinc-cents anys. La consuetud de sagristia de 1511 de la Seu de Mallorca. Volum II: edició del text*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2015, p. 413.

⁷² Segons Gabriel Seguí, «fer dobles» significa «tocar dues campanes alhora». SEGUÍ TROBAT, Gabriel. *La litúrgia de la Seu...*, II, p. 52, nota 191.

⁷³ BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats. Un cercle humanista a l'entorn de la Seu de Mallorca (1450-1550)*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2013, p. 20. És possible que Antoni Salvador Cerdà hagués mort l'any anterior, com sembla indicar REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 64v.

⁷⁴ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 64v.

⁷⁵ SEGUÍ TROBAT, Gabriel. *La litúrgia de la Seu...*, II, p. 268, nota 761.

⁷⁶ Sobre aquest plet, vegeu MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social i paisatgístic a Mallorca (segles XIII-XVI). Una aproximació a partir de l'estudi de l'antic terme de Santa Margalida*. Universitat de les Illes Balears, tesi doctoral, Palma, 2017, p. 439.

⁷⁷ ACM, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Cerdà, Gabriel, canonge i prevere*, n. 17, f. 8r.

⁷⁸ MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida. Volum primer. De la Prehistòria al segle XVI*. Ajuntament de Santa Margalida, Santa Margalida, 1981, p. 163.

asseveració ha de ser rebutjada, ja que aquestes finques no varen pertànyer al cardenal, sinó que varen ser adquirides pel seu nebot, Gabriel Cerdà, quan el purpurat ja era mort. Concretament, el rafal de sa Teulada va ser comprada a Rafel Monge el 1480.⁷⁹ Per tant, no es coneix cap propietat immobiliària que fos posseïda per Antoni Cerdà, un fet, per altra banda, que encaixa en el paper eclesiàstic que, d'acord amb l'estratègia familiar, li havia estat assignat.

2. LES VACANTS DEIXADES PER ANTONI CERDÀ

Al llarg de la seva vida, Antoni Cerdà va acumular una gran quantitat de prebendes, entre beneficis en esglésies, canonicats en catedrals i abadiats comendataris en monestirs de diversos ordes.⁸⁰ Per norma general, les prebendes eren vitalícies, de manera que la seva vacant només es produïa per renúncia del titular o, més freqüentment, per mort d'aquest. La defunció d'Antoni Cerdà va ocasionar nombroses vacants en esglésies de tot tipus i de diversos territoris, llocs lliures que pogueren ser cedits a nous aspirants.

2.1. La successió en el bisbat de Lleida

En el moment de la seva mort, el cardenal Antoni Cerdà era bisbe de Lleida.⁸¹ La notícia del seu òbit no va arribar a la ciutat del Segre fins al 9 d'octubre de 1459, això és exactament quatre setmanes després del traspàs. Aquest dia, atenent la transcendència de la nova, el degà i vicari general, Manuel de Montsuar, va convocar una sessió capitular, que hauria de tenir lloc *cum debita solemnitate*. Es va exigir l'assistència de tots els canonges, sota pena de no percebre la porció corresponent.⁸² Es pot rastrejar una certa urgència a partir de la documentació, puix aquell mateix dia el Capítol ja s'havia reunit per tractar afers ordinaris, com poguessin ser la permuta d'un benefici o l'enviament de cartes referents a certs drets sobre els castells de Puigdelví i Vilallonga.⁸³

⁷⁹ MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, p. 212.

⁸⁰ Vegeu els capítols II i III.

⁸¹ Segons Bover, Antoni Cerdà encara era arquebisbe de Messina. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita, Maioricense que contiene varios y curiosos papeles manuscritos recogidos los unos y compuestos los otros. Tomo I.* 1825, BBM, 70-V/VI, p. 1. Aquesta afirmació és errònia, ja que el 21 d'abril de 1449, poc després del trasllat de Cerdà a Lleida, Giacomo Porcio va ser nomenat arquebisbe de Messina. Porcio va morir el 1450 i fou succeït per Giacomo Tedesco, que ostentà el càrrec fins a la seva mort, ocorreguda el 1473. EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 190.

⁸² ACL, AC_0051, f. 103r-v.

⁸³ ACL, AC_0051, ff. 102v-103r.

A les quatre de l'horabaixa (*hora quarta post meridiem*), doncs, va tenir lloc la sessió capitular, a la qual varen assistir el degà Manuel de Montsuar, l'ardiaca de Benasc Ramon de Cardona, l'ardiaca de Terrantona Blai Ram i els canonges Joan Rabins, Garcia de Vallterra, Francesc Perpinyà, Ramon Gener, Andreu Rafart, Antoni Rotllan, Ramon Rossell i Antoni Sallent. D'acord amb la pràctica habitual de l'Església, aquella sessió capitular va significar la declaració de l'estat de seu vacant a Lleida i l'inici dels tràmits oportuns encaminats a l'elecció d'un nou bisbe. En primer lloc, el Capítol, d'acord amb els advocats capitulars, va voler confirmar les notícies sobre la mort del prelat, de manera que Gabriel Vallterra, Gabriel Roig i Manuel Terroç varen ser degudament interrogats.⁸⁴ Una vegada *habita predicta informacione* i ser considerada *notoria et certa morte domini*, la institució canonical va confirmar el degà Manuel de Montsuar com a vicari general seu vacant. Aquest va encarregar al canonge Joan Rabins que procedís a percebre el blat i els rèdits als quals la Mensa Episcopal tenia dret en el territori de les Garrigues.⁸⁵

Durant el període de seu vacant, els afers de tràmit i ordinaris de la diòcesi de Lleida varen ser gestionats pel vicari general Manuel de Montsuar i pel Capítol catedralici. En una ocasió es va tractar un assumpte relacionat amb el bisbe difunt, que va ser presentat pel canonge Miquel Peris —que havia estat procurador i vicari general del prelat— el 18 d'octubre de 1459. Segons aquest, el 26 de juliol del mateix any havia estat entregada una garantia per una sèrie de robes —una capa processional, una casulla, dues dalmàtiques i quatre canes de tela— i altres béns que el bisbe Antoni Cerdà havia manat confeccionar i reparar. Arran de la seva mort, Miquel Peris sol·licità que se li entregués una àpoca que indiqués que les robes havien estat donades al Capítol a fi i efecte de poder recuperar la garantia. El Capítol accedí a aquella petició.⁸⁶

La successió en el bisbat de Lleida va ser molt ràpida. El 24 de setembre de 1459, només dotze dies després de la mort d'Antoni Cerdà, el papa Pius II va expedir des de Màntua —ciutat en la qual havia convocat un congrés, que es va obrir dos dies després—⁸⁷ una butlla apostòlica per la qual proveïa la diòcesi lleidatana que havia

⁸⁴ ACL, AC_0051, f. 103v: (...) *habito increse colloquio ac matura et digesta deliberatione cum advocatis, videlicet Mahull et Riquer, deliberarunt quod super morte domini habeatur et recipiatur informativo sumario pro testes, et recipiantur in testes honorabiles G(arcia) de Valtierra, Gabriel Roig et Manuel Tarroç. Qui fuerunt examinati medio juramento (...).*

⁸⁵ ACL, AC_0051, f. 103v.

⁸⁶ ACL, AC_0051, f. 104r.

⁸⁷ VERDOY HERRANZ, Alfredo. *Síntesis de Historia de la Iglesia. Baja Edad Media. Reforma y Contrarreforma (1303-1648)*. Universidad Pontificia Comillas, Madrid, 1994, p. 140; PIAZZONI,

quedat vacant. L'elegit va ser Lluís Joan del Milà, cardenal-prevere del títol dels Quatre Sants Coronats, bisbe de Sogorb i canonge a les catedrals de València i de Lleida, a més de nebot del papa Calixt III, que l'havia promocionat a la porpra cardenalícia en el consistori de 17 de setembre de 1456.⁸⁸ La lletra pontifícia és un document formal i protocol·lari en el qual el summe pontífex reconeix la conveniència per a l'Església de comptar amb bons pastors. A vegades, segons el papa, era necessari procedir a traslladar un bisbe d'una seu a una altra. Aquesta referència li permetia justificar la concessió de la diòcesi de Lleida a Lluís Joan del Milà, que ja exercia com a prelat a la diòcesi de Sogorb des del 1455. De fet, el papa argumentà l'elecció d'aquest cardenal en la necessitat de l'Església de Lleida de comptar amb un bisbe experimentat i que en garantís el bon funcionament. En tot cas, Pius II també va incloure un breu record per al bisbe difunt, Antoni Cerdà, a qui es referí amb la formalitat de *bone memorie*. En definitiva, Lluís Joan del Milà era promogut al bisbat de Lleida; Pius II avisava que el nou prelat tenia dret a percebre tots els béns, fruits i rèdits que li corresponguessin.⁸⁹

Malgrat la rapidesa amb què Lluís Joan del Milà va ser elegit bisbe de Lleida —i amb què abonà l'annualitat a la Cambra Apostòlica, fet que tingué lloc el 7 d'octubre de 1459—,⁹⁰ la diòcesi no va comptar de forma efectiva amb un nou prelat fins un any i mig després de la mort d'Antoni Cerdà, període durant el qual continuà vigent l'estat de seu vacant.⁹¹ El seu successor no va prendre possessió de la mitra lleidatana fins al 23 de febrer de 1461. Aquest dia, el Capítol es va reunir en sessió capitular, presidida pel degà Manuel de Montsuar, i que va comptar amb l'assistència, a més del mateix degà, de l'ardiaca major Blai Claver, de l'ardiaca de Terrantona Blai Ram, i dels canonges

Ambrogio M. «Roma e Papato in epoca umanistica e rinascimentale», a MANFREDI, Antonio (ed.). *Storia della Biblioteca Apostolica Vaticana. Volume I. Le origini della Biblioteca Vaticana tra Umanesimo e Rinascimento (1447-1534)*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2010, p. 125; WHALEN, Brett Edward. *The Medieval Papacy*. Palgrave Macmillan, Nova York, 2014, p. 183.

⁸⁸ De fet, el títol dels Quatre Sants Coronats era el mateix que havia ostentat Alfons de Borja abans de la seva elecció. ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida (1408-1423) después Papa Calixto III*. Gráficos Academia Mariana, Lleida, 1924, p. 53.

⁸⁹ ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 185v-186r.

⁹⁰ EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 167.

⁹¹ Així, en una acta capitular datada el 27 de juny de 1460 encara es parla d'un *vicarius generalis Sede vacante*. ACL, P3A_M1_P1_C06, f. 257r-v. També Villanueva afirma que la notícia del nomenament del nou bisbe de Lleida no va ser rebuda fins al 27 de setembre de 1460. Això no obstant, Villanueva indica, poc després, que la nova de la designació del nou prelat arribà a Lleida el 9 d'octubre de 1460, el que sembla ser una confusió de la data de la notícia del nomenament amb la de la mort de Cerdà. A més, indica que la provisió del bisbat va ser duta a terme per Pau II, quan és ben conegut que fou el papa Pius II. VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XVII. Viage á Lérida y Barcelona*. Imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid, 1851, pp. 42-43.

Joan Rabins, Garcia de Vallterra, Francesc Perpinyà, Vicenç Sopiera, Ramon Gener, Andreu Rafart, Antoni Rotllan, Ramon Rossell, Antoni Sallent i Joan Calp. A la sessió hi va acudir també el doctor en Drets Joan d'Alcanyís, procurador del bisbe electe de Lleida.⁹² Aquell va presentar al Capítol el breu apostòlic expedit pel papa Pius II i la llicència atorgada pel rei Joan II que permetien l'execució de la butlla pontifícia per la qual Lluís Joan del Milà era proveït de la prelatura lleidatana.⁹³ A diferència de la butlla, el breu apostòlic dirigit als canonges no incloïa cap referència al predecessor, malgrat que havia estat redactat el mateix dia que aquella. Per la seva banda, la llicència de Joan II —atorgada el 14 de febrer de 1461— sí que esmentava que el bisbat de Lleida havia quedat vacant per *obitu reverendissimi domini cardinalis tituli Sancti Crisogoni et episcopi Ilerdensis*, sense afegir-hi més dades.

El Capítol lleidatà, a causa de l'obediència deguda tant al papa com al rei, admeté la documentació presentada per Joan d'Alcanyís i procedí a iniciar tots els tràmits necessaris perquè aquest pogués prendre possessió de la diòcesi en nom de Lluís Joan del Milà. En primer lloc, el procurador del bisbe electe va haver de presentar garanties que abonaria els tres-cents florins necessaris per a la construcció de la capella episcopal, de forma similar a com ho havia fet l'abat Pere Calbó per a Antoni Cerdà el 3 de juny de 1449.⁹⁴ Tot seguit, amb una mà sobre els Evangelis, va jurar, en nom del nou bisbe, observar les constitucions, els estatuts i els privilegis de l'Església de Lleida. Aleshores, els canonges prestaren jurament d'obediència al nou prelat i accediren al cor amb els beneficiats entonant un tedèum. En aquest espai, el degà Manuel de Montsuar va revestir Joan d'Alcanyís de la prelatura lleidatana a través de l'entrega de la càtedra. Després es dirigiren al Palau Episcopal, del qual en prengué possessió el procurador de Lluís Joan del Milà mitjançant l'obertura i el tancament de les portes, com n'era el costum. A més, els responsables dels diferents oficis durant l'estat de seu vacant de la diòcesi renunciaren als càrrecs que havien ocupat i entregaren a Joan d'Alcanyís alguns objectes relatius a la seva tasca —com el segell utilitzat pel vicari general o les claus de l'arxiu—, ja que el nou prelat procediria a escollir els seus col·laboradors. Finalment, el

⁹² El nomenament de Joan d'Alcanyís com a procurador de Lluís Joan del Milà va tenir lloc el 21 d'abril de 1460. Una còpia de l'instrument públic d'aquesta designació es troba a ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 182r-183r.

⁹³ ACL, AC_0051, f. 160v. El text del breu pontifici i de la llicència es troba a ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 184v i 185r-v, respectivament.

⁹⁴ Joan d'Alcanyís, però, va presentar quatre fiadors: el doctor en Lleis Francesc Soler, Pere Teixidor, Miquel Soler i Joan Soler. ACL, AC_0051, f. 160v. Sobre la garantia aportada per l'abat Pere Calbó, vegeu l'apartat 2.1 del capítol IV.

Capítol va concedir al procurador episcopal el lloc preminent en la Canonja.⁹⁵ D'aquesta manera, Lluís Joan del Milà va passar a ser considerat bisbe de Lleida a tots els efectes. S'inicià, en aquest moment, un llarg episcopat de quasi cinquanta anys, puix el prelat no va morir fins al 1510.

2.2. La successió en les prebendes

A més de posseir el bisbat de Lleida, Antoni Cerdà havia anat acumulant una elevada quantitat de prebendes a diverses diòcesis al llarg de la seva vida. Les canongies i les comandes d'abadiats i priorats que s'havien concentrat en la seva persona quedaren vacants arran de la seva mort. Per tant, varen haver de ser proveïdes a nous titulars. En conseqüència, es va originar la disgregació de les rendes posseïdes pel cardenal Cerdà, ja que la tendència fou que les prebendes fossin cedides a diferents persones.

Malgrat la discussió historiogràfica haguda al respecte, Antoni Cerdà va conservar la seva canongia a la catedral de Mallorca fins al moment de la seva mort.⁹⁶ Després d'aquesta, el canonicat va ser concedit a Pedro Ferriz el 31 d'octubre de 1459. Així ho acredita un registre de possessoris que es conserva a l'Arxiu Capitular de Mallorca:

Item, a XXXI de octobra, any dit, [ha] pras posació misser Pere Feris de huna canongia per mort del cardenal mossèn Sardà (sic.). Rebí las tranta lliures per mans de misser Jordi Gal, o de mossèn Lisó procurador del dir Feris.⁹⁷

Precisament, Pedro Ferriz va ser la primera persona que va realitzar un pagament a la Cambra Apostòlica en concepte d'una prebenda a Mallorca després de la mort del cardenal Cerdà. La data d'aquesta liquidació fou el 28 de setembre de 1459, això és només setze dies després de l'òbit d'aquell.⁹⁸

Per altra banda, la prebenda que Antoni Cerdà havia obtingut a l'església d'Alcúdia va ser proveïda al canonge Pere Gual. Aquest va pagar quaranta lliures a la Cambra Apostòlica el dia 1 d'octubre de 1459 en concepte de *servitia communia*.⁹⁹

⁹⁵ ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 183r-184v.

⁹⁶ Sobre la canongia d'Antoni Cerdà, vegeu l'apartat 3.1 del capítol III.

⁹⁷ ACM, 2716, f. 24r.

⁹⁸ ASV, Cam. Ap., Int. et Ex., 443, f. 6v. Cal destacar que el cobriment la canongia vacant va ser duta a terme abans que la notícia de la defunció del cardenal Antoni Cerdà arribés a Lleida, el que constitueix una prova de les millors comunicacions que Mallorca tenia.

⁹⁹ ASV, Cam. Ap., Int. et Ex., 443, f. 7v.

Gual —que seria designat ardiaca de Mallorca dos anys després—¹⁰⁰ coincidiria a Alcúdia amb un altre canonge, Gabriel Cerdà, que havia obtingut la rectoria d'aquesta parròquia amb anterioritat a 1456.¹⁰¹ En canvi, res se'n sap sobre si el purpurat va aconseguir una prebenda a Inca, d'acord amb l'expectativa que li havia concedit Nicolau V. Tampoc no s'han localitzat notícies referents a les prebendes saragossanes que encara poguéu conservar.

Pel que respecta a les comandes monàstiques, es té constància que l'abadiat del monestir de Sant Pere de Rodes va ser concedit a Antoni Alemany, que va pagar cent florins a la Cambra Apostòlica el 16 d'octubre de 1459 amb motiu de la seva designació.¹⁰² En canvi, no es coneix qui fou el successor de Cerdà al capdavant del monestir barceloní de Sant Pau del Camp, així com tampoc qui ocupà la cambreria de la Grassa després de la defunció del mallorquí. El priorat camaldulès de Sant Zenó a Bonarcado presenta, igualment, silenci. En darrer lloc, les dificultats d'accés a la documentació del capítol de Càller i d'Ales no han permès identificar, en aquest moment, el nou titular de la canongia d'Antoni Cerdà. En tot cas, cal remarcar, de nou, la varietat de persones que accediren a les prebendes que havia ocupat i compatibilitzat el purpurat mallorquí.

3. LA PERMANÈNCIA DE LA MEMÒRIA D'ANTONI CERDÀ

A causa de la seva notorietat, Antoni Cerdà ha perviscut en la memòria col·lectiva dels mallorquins al llarg dels segles. Tot i això, la imatge del cardenal mallorquí es va anar mesclant amb altres elements que no havien estat degudament documentats, com la seva atribució a l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius.¹⁰³ En conseqüència, la figura d'Antoni Cerdà va adquirir una nova fisonomia com a resultat de la suma de trets ficticis sobre una base històrica. Així mateix, també se li varen imputar alguns episodis obscurs que hagués pogut protagonitzar. L'exemple més clar d'aquesta pràctica és el suposat enviament de la Santa Faç; la relació de la relíquia amb el cardenal Cerdà s'hauria de buscar, sobretot, en la vinculació de la Santa Faç amb el

¹⁰⁰ CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Mallorca a la segona meitat del segle XV (1450-1495)», *Anuario de Estudios Medievales* (en premsa).

¹⁰¹ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. «La dècima eclesiàstica», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 41 (1985), p. 103.

¹⁰² ASV, Cam. Ap., Int. et Ex., 443, f. 11v; VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XV. Viage á Gerona y á Roda*. Imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid, 1851, p. 51.

¹⁰³ Sobre aquesta qüestió, vegeu el punt 1 del capítol II.

monestir de Santa Margalida i la coincidència del nom d'aquest claustre amb el de la vila natal del cardenal. En altres paraules, un equívoc —sembla que intencionat— que fou provocat per la recerca d'aquests necessaris lligams.¹⁰⁴

Per altra banda, Antoni Cerdà ha estat també objecte d'homenatges. Així, ja en el segle XVIII els mallorquins varen voler recordar les accions realitzades pel cardenal a favor de l'illa, concretament la fundació de l'Hospital General de Mallorca, en la qual Cerdà jugà un important paper d'intercessor.¹⁰⁵ L'accés al centre hospitalari es realitza a través d'un pati que serveix de distribuïdor entre l'església de l'Anunciació i les estances mèdiques. Sobre aquest celobert s'hi abocava un voladís, subjectat per bigues de fusta. Entre les jàsseres hi restava un espai que fou ornamentat amb les representacions pictòriques d'alguns dels principals benefactors de la institució. A mà esquerra es trobava el retrat del cardenal Antoni Cerdà —vestit amb hàbit trinitari—,¹⁰⁶ juntament amb altres pintures que figuraven els papes Calixt III i Pau II, el pare Bartomeu Catany o un prior de la Cartoixa de Valldemossa, entre altres. Malauradament, aquests retrats ja havien desaparegut a mitjans del segle XIX.¹⁰⁷

En un moment indeterminat —però sempre anterior a 1770—, el cardenal Cerdà va ser nomenat fill il·lustre del Regne de Mallorca. D'acord amb la pràctica habitual, el seu retrat fou penjat a l'edifici de Cort, i s'exposava —junt amb les representacions de molts altres personatges destacats, entre els quals la resta de cardenals mallorquins— a la tribuna de l'ajuntament en determinades festivitats.¹⁰⁸ Reynés assenyala que el cardenal tornava a aparèixer en aquesta pintura amb l'hàbit dels trinitaris.¹⁰⁹

Lamentablement, el 28 de febrer de 1894 un incendi va destruir l'interior de la casa consistorial i, entre altres béns, els retrats dels fills il·lustres del Regne de Mallorca. La Comissió Provincial de Monuments va considerar que reconstruir i

¹⁰⁴ Sobre la Santa Faç, vegeu l'apartat 3.3 del capítol V.

¹⁰⁵ Vegeu, de nou, l'apartat 3.3 del capítol V.

¹⁰⁶ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 65v.

¹⁰⁷ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Micelanea Erudita Maioricense que contiene varios y curiosos papeles manuscritos recojidos algunos y compuestos los demás. Tomo III. 1826-1827*, AMP, Manuscrits, Llabrés, 72, ff. 149r-150r; BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelaneas historicas mallorquinas. Tomos II y III. 1877*, BBM, n. 551, 70-V/VI, pp. 125-127 (tom III).

¹⁰⁸ LLUÍS SALVADOR, ARXIDUC D'ÀUSTRIA. *La ciudad de Palma*. Ajuntament de Palma, Palma, 1984, p. 50; BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Noticias histórico-topográficas de la isla de Mallorca. Estadística general de ella y períodos memorables de su historia*. Imprenta de D. Felipe Guasp y Barberi, impresor real, Palma, 1864, p. 159.

¹⁰⁹ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 65v. Un gravat basat en aquest retrat es pot trobar a BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1847, p. 291.

completar la galeria pictòrica dels fills il·lustres de Mallorca era una prioritat.¹¹⁰ Així doncs, el 1895 el cronista oficial de la ciutat de Palma, Benet Pons i Fàbregues, va dissenyar el programa iconogràfic de la nova Sala de Plens, que va ser bastida entre els anys 1897 i 1903. El projecte de Pons i Fàbregues perseguia l'exaltació de l'antic Regne de Mallorca a través dels personatges més destacats de la seva història.¹¹¹ Per tant, la Sala de Plens es va decorar profusament amb els nous retrats dels fills il·lustres, que reemplaçaren els que s'havien perdut durant l'incendi. Per altra banda, Pons i Fàbregues va disposar també quatre busts —col·locats a la testera— i una sèrie de medallons en la part superior de l'estança. D'acord amb el seu projecte, cadascun dels busts i dels medallons havia de representar personatges il·lustres de la història de Mallorca que estiguessin vinculats als diferents camps del coneixement. A més, el cronista va voler equilibrar la presència de pròcers tant de les diverses etapes històriques de l'illa com dels distints estaments en què se'n dividia la societat.

El cardenal Antoni Cerdà va ser un dels personatges escollits per ser representat mitjançant un bust. Així, juntament amb el medalló dedicat a Guillem Sagrera, evocava el segle XV. A més, la figura d'Antoni Cerdà es va vincular amb el camp de la Teologia, de manera que simbolitzava la principal aportació mallorquina en aquest àmbit de coneixement.¹¹² El bust ocupa un lloc preeminent en la distribució de la Sala de Plens, puix se situa al costat esquerre de la testera, entre el bust del rei Jaume I el Conqueridor i el medalló de Quint Cecili Metel. En tot cas, a causa de la seva representació com a bust, Antoni Cerdà no disposa d'un retrat penjat entre els altres fills il·lustres que cobreixen completament les parets de la Sala de Plens.¹¹³

Arran del seu origen familiar, el cardenal Antoni Cerdà també és fill il·lustre de la vila de Santa Margalida. Tot i això, no se'n coneix l'expedient a través del qual es va dur a terme aquest nomenament,¹¹⁴ potser provocat per aclamació. En tot cas, el seu

¹¹⁰ AMP, LN 2006/11, sf.

¹¹¹ CANTARELLAS CAMPS, Catalina. «La morfologia resultant. Elements i àmbits significatius», a CANTARELLAS CAMPS, Catalina (coord.). *Ajuntament de Palma. Història, arquitectura i ciutat*. Ajuntament de Palma, Palma, 1998, pp. 150-152.

¹¹² Això no obstant, la figura d'Antoni Cerdà no estigué present en els primers esborranys de Benet Pons i Fàbregues. Així, en una primera relació, el camp corresponent a *Ciències teològiques* es troba en blanc. En un segon esborrany, Pons i Fàbregues esmenta la possibilitat que aquell sigui representat pel bisbe Bernat Nadal, pel pare Miquel Mir, pel pare Amer, per Pere Borguny o per fra Bartomeu Catany. Fins i tot en un tercer esbós s'hi menciona Miquel Thomàs de Taixequet. AMP, LN 2006/19, sf.

¹¹³ CANTARELLAS CAMPS, Catalina. «La morfologia resultant...», p. 153.

¹¹⁴ POL, Antoni. «El alcalde quiere el retrato de Joan March en la galería de hijos ilustres», *Última Hora*, 9 de gener de 2017, p. 27: *Un informe técnico del archivero sobre los hijos ilustres de Santa Margalida*

retrat forma part de la galeria de fills il·lustres i, en conseqüència, està penjat a la sala de plens de l'edifici de l'ajuntament de la vila. Igualment, es conserva un retrat d'Antoni Cerdà —sempre amb hàbit trinitari— a la sagristia de l'església parroquial de Santa Margalida. També sembla que un apotecari anomenat Joan Cerdà es congratulava de tenir una pintura del cardenal Cerdà, malgrat no ser-ne parent.¹¹⁵ En canvi, els hereus de Nicolau Siquier, que també conservaven un retrat del purpurat, sí que asseguraven que hi estaven emparentats per part de mare.¹¹⁶ És evident, per tant, la proliferació de representacions d'Antoni Cerdà per guardar la seva memòria, tant a escala institucional com, també, familiar.

Una altra forma d'homenatjar la memòria del cardenal Antoni Cerdà ha estat la dedicatòria de carrers. Tant Palma com Santa Margalida han realitzat aquesta acció. Així doncs, en el cas de la capital de Mallorca, l'Ajuntament li va dedicar un petit tram d'uns quaranta metres de via en la barriada del Molinar, sense que hi hagi cap tipus de vinculació entre aquesta i el cardenal. Més justificada és la plaça del cardenal Cerdà de Santa Margalida. En aquest cas, es tracta d'un espai ubicat en la part antiga de la vila, en el vial en el qual se situava la casa familiar dels Cerdà. El cert és que la memòria del cardenal Cerdà sempre ha estat present a Santa Margalida, i a aquell lloc en particular. De fet, la memòria oral recull la tradició que, en un edifici de la plaça, hi havia un espai en el qual Antoni Cerdà estudiava.¹¹⁷ L'existència de la casa —possiblement identificada amb la casa que Salvador Cerdà havia heretat del seu avi Salvador i que posseïa el 1511—¹¹⁸ fou la que justificaria que, en la dècada dels anys seixanta del segle XIX, es canviés el nom de la plaça dels Lledoners per la del cardenal Cerdà, un dels més il·lustres personatges vinculats a la vila.

ha puesto al descubierto que en la galería figuran tres personajes de los que no consta su nombramiento (...). Son Antoni Cerdà de Binicalvell, que fue cardenal y embajador del Vaticano en la Corte de Alfonso el Magnánimo (...).

¹¹⁵ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica...*, f. 65v.

¹¹⁶ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca...*, p. 295.

¹¹⁷ Agrair a Antoni Mas que hagi facilitat aquesta dada proporcionada per la tradició oral de Santa Margalida.

¹¹⁸ MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social...*, p. 425, nota 1568.

CONCLUSIONS

History is a discipline which feeds on documentary sources and the remains—both written and material—left by previous societies. Using these types of evidence, historians are able to approximate the past and reconstruct it. At the same time, history requires the revision of previous research. This facilitates the development and construction of new knowledge, based on earlier scholarship, and also the correction of errors and updating of preceding studies in line with current methods, techniques and necessities. This doctoral thesis has applied both of the above elements of historical science to examine the life of Antoni Cerdà. It moreover contributes an important amount of unpublished documentation, kept in different European archives, relating to this individual. Moreover, this thesis engages with the work of numerous authors from different periods, who have in one way or another addressed the life or career of Antoni Cerdà. The combination of documentary sources and bibliographical work has facilitated the expansion of our knowledge concerning this medieval Majorcan cleric.

This final section provides some conclusions that have been drawn based on the research that has been exposed in the preceding pages. These conclusions are the result of the analysis of the data collected, and they propose, on the one hand, an improved biography of Antoni Cerdà, as well as suggesting a series of corrections of the errors that have been detected in previous research, which, notwithstanding ought not to be devaluated. Evidently, as with any historical research, these conclusions might be subjected to criticism and reassessment by future historiography. Furthermore, the discovery of new information may invalidate some statements, fill in existing gaps, and confirm—or reject—the hypotheses that have been formulated, but the corroboration of which has not been possible at this point.

This last chapter is divided into five sections, each of which corresponds to one of the five stated objectives of the thesis.

1. THE BIOGRAPHY OF ANTONI CERDÀ: A HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

The present thesis constitutes the first critical evaluation of the diverse biographies of Antoni Cerdà. Up until now, the authors who have engaged with the history of this Majorcan cardinal have limited themselves to mere repetition of what had been expounded in earlier biographical studies. In some cases, they added a new aspect or detail. Initially, the most successful biography of Antoni Cerdà was that written by Alfonso Chacón, in its revised version of 1677 by Agostino Oldoini.¹ More recently, the most influential account of Cerdà's life has been the biography written by Joaquim Maria Bover,² which has mainly been used by Majorcan historians. This is made evident by the errors committed by this scholar, which have been repeated for a century and half, since the publication of his work. There has not, moreover, been any real critical engagement by those historians who have used the work. Thus, for example, Bover asserts that Pope Nicholas V was Pope Pius II's successor,³ whereas any papal index shows that the former was in fact prior to the latter, and that the government of Callixtus III is located between the two papacies. Even Antonio de la Asunción, who corrected the order of Cerdà's exercise of the archbishopric of Messina and the bishopric of Lleida proposed by Bover, did not rectify this erroneous pontifical succession in the dictionary that he published in 1898.⁴ Some later scholars did not notice this mistake either.

A rather more complex error is the statement —likewise propagated by Bover— that Pope Pius II sent Antoni Cerdà as ambassador to Alfonso the Magnanimous. Elsewhere, however, it is said that these two sovereigns did not coincide, because the election of Enea Silvio Piccolomini as pope happened twenty-three days after the death of the Magnanimous.⁵ Despite this impossibility, it is not uncommon to read about the consignment of this embassy. Equally unlikely is the assertion that Antoni Cerdà was a

¹ CHACÓN, Alfonso. *Vitae, et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiae usque ad Clementem IX P.O.M. Tomus secundus*. Cura, et sumptib. Philippi et Ant. de Rubeis, Rome, 1677, col. 969.

² Note especially BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Imprenta Nacional de Juan Guasp, Palma, 1838, pp. 70-72; and BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares. Tomo I*. Imprenta de P. Gelabert, Palma, 1868, pp. 180-181.

³ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72: (...) *pues habiendo ascendido al solio pontificio, por muerte de Pio II, su antiguo amigo Nicolao V (...)*.

⁴ LA ASUNCIÓN, Antonio de. *Diccionario de escritores trinitarios de España y Portugal. Tomo primero*. Imprenta de Fernando Kleinbub, Rome, 1898, p. 148.

⁵ This matter has been addressed in point 1.2 in chapter VI of this thesis.

member of the Holy Congregation of Regulars,⁶ because the Roman congregations were not established until the sixteenth century. These all are minor details —and some anachronisms— that have been transmitted for centuries.

The issue of Antoni Cerdà's episcopal career has also been affected by certain errors, albeit of scant importance. First of all, Lluís de Vilafranca was unsure whether Cerdà had in fact ever been in possession of the diocese of Lleida.⁷ In any case, the limited impact of the Capuchin's work has impeded the propagation of his affirmation, which can be refuted easily through the documentation and the diverse lists of bishops of Lleida, which were written at different times. Second, Baltasar Porreño, in his writings, assigned to Cerdà the diocese of Majorca; the fact that his work remained unpublished and that the sole author who consulted it in relation to Cerdà —Lluís de Vilafranca— did not credit it, impeded the dissemination of this error among scholars.⁸ All of them are without any doubt the results of confusion, in the same way that the appointment of Cerdà as bishop of Ravenna, alleged by Rius Serra, was the result of an erroneous transcription.⁹

Throughout this doctoral thesis it has been possible to observe how different scholars have tended to disagree on the dates of certain events. It has been commented before that, according to Bover, Antoni Cerdà was first bishop of Lleida, and later archbishop of Messina, although he corrected himself thirty years later.¹⁰ The fact is that this sequence —logical in terms of dignity, but contrary to the sources— was not followed by later scholars. However, other important dates in Cerdà's life, such as his appointment as cardinal, have been discussed in the literature.¹¹ Many of these debates can be resolved thanks to the documentation provided by this thesis; in the particular case of the aforementioned cardinalate, this can be clarified through the nomination bull that is preserved in the registers of Nicholas V.¹²

⁶ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72.

⁷ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina*. 1806, Manuel Ripoll Billón, f. 134v.

⁸ LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, f. 134v.

⁹ RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 3 (1927), p. 240. See point 4 in chapter IV for more information about the erroneous designation of Cerdà as bishop of Ravenna and Majorca.

¹⁰ BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines...*, p. 72; BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares...*, pp. 180-181.

¹¹ See point 1 in chapter V.

¹² ASV, Reg. Vat., 406, f. 265v.

Whatever the case may be, the most confusing matter about Antoni Cerdà is his relationship with the Order of the Most Holy Trinity and of the Captives. The traditional historiography has never doubted that he professed in the Trinitarian community. This doctoral thesis has been able to trace this assertion as far as the publication of Samperi's book of 1644,¹³ although some scholars take it as far back as the fifteenth century, to *De Mundi partibus* by John Blackney —of which Reynés transcribed the paragraph related to Cerdà—. ¹⁴ Only a few scholars, such as Nicolás Antonio, Lluís de Vilafranca and Francesc Ferrer Clarà,¹⁵ have indicated explicitly that they do not believe that the cardinal had been a member of the Order of the Holy Trinity.

Providing a definitive resolution on this matter has not been possible; the debate is still open. Nevertheless, this thesis has presented the various opinions concerning this issue. The sources consulted do not indicate that Cerdà was a Trinitarian friar, nor do they treat him in terms typical of regular clergymen. It is also remarkable that we know of no action by Cerdà in favour of the Trinitarian Order. Although this congregation was a regular order and the power of the bishop relating to it was limited, it might be expected that Cerdà had benefited the Trinitarians in some way, especially during his cardinalate. The silence regarding the Order of the Most Holy Trinity and of the Captives in the documentation concerning Antoni Cerdà suggests that his alleged Trinitarian connection was actually a Trinitarian invention originating in their rivalry with the Mercedarians. In fact, this profession is only documented in the bibliography, and it ought to be remembered that the key author in this matter, Blackney, was himself a Trinitarian friar. Thus it might be concluded that Antoni Cerdà was truly a secular

¹³ SAMPERI, Placido. *Iconologia della Gloriosa Vergine Madre di Dio Maria, protettrice di Messina, Divisa in cinque Libri, ove si ragiona delle immagini di Nostra Signora, che si riuerscono ne' Tempij, e Cappelle più famose della Città di Messina; delle loro Origini, Foundationi, e singolari auuenimenti, con alcune digressioni delle persone segnalate nelle virtù appartenenti à quel luogo, di cui si fà mentione.* Giacomo Matthei Stampatore Camerale, Messina, 1644, p. 251.

¹⁴ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos. Siglo Tercero. Contiene la Historia de los Conventos, de los Provinciales, y de las Personas Insignes, que florecieron en dicha Provincia. Epítome. De los Reverendísimos Padres Ministros Generales, que governaron Nuestra Religión en dicho Siglo.* 1770, BPM, ms. 49, f. 62.

¹⁵ ANTONIO, Nicolás. *Bibliotheca Hispana Vetus, sive Hispanorum, qui usquam unquamve scripto aliquod consignaverunt, notitia. Complectens scriptores omnes qui ab anno M usque ad MD floruerunt. Tomus secundus.* Ex Typographia Antonii de Rubeis propè S. Sylvestrum de Capite in Via Vitis, Rome, 1696, p. 182; LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca...*, ff. 133r-134v; BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense que contiene varios y curiosos monumentos recojidos los unos y compuestos los otros. Tomo II.* 1825, AMP, Manuscrits, Llabrés, 71, p. 259.

cleric who developed his ecclesiastical career without belonging to any religious order. In any case, this debate cannot be concluded for the moment.

In short, then, the biography of Antoni Cerdà was in need of a critical and historiographical reassessment in order to allow the restoration of the historical facts and indicate and rectify the errors that have been incorporated throughout the centuries. The cause of the repetition of these confusing statements may be due to the difficulty of accessing the archives and the sources concerning Antoni Cerdà, which are dispersed among the documentation in a way that is not always obvious. Reconstructing the biography of a medieval character is always a complex task,¹⁶ and accomplishing it is not practical if this is not the actual aim of the research in question. The reiteration of errors that cannot be corroborated is therefore understandable. Explainable by the same token is Cerdà's alleged Trinitarian association, which is a constant presence in the different chronicles, in spite of the absence of any documentary evidence. In any case, we need to question the veracity of this assertion, because the Order of the Holy Trinity—as well as other congregations—tended to glorify its community in order to represent its own identity.

2. THE ECCLESIASTICAL CAREER OF ANTONI CERDÀ: A FAMILY OBJECTIVE

This thesis has aimed to discern between historical facts and attributed episodes in Antoni Cerdà's biography, while simultaneously trying to put in order the occurrences in his life. Some of these had already been outlined by the traditional historiography, but they needed to be defined temporally. This is the case, for example, with the canonry that Cerdà held in the cathedral of Majorca, the concession date of which has been determined as 1447, based on the sources. Thereby both those scholars, who have affirmed that this prebend had been given to him just after his graduation, and those who have claimed that it was a reward for the services rendered in the pacification of the relationship between Florence and Alfonso the Magnanimous, could be refuted.¹⁷ In short, the present research has permitted the identification of the different positions and prebends that Antoni Cerdà received during the last eleven years of his life, and to which most of the surviving documentation refers. Although many aspects remain to be elaborated and numerous gaps to be filled, the zenith of Antoni Cerdà's ecclesiastical

¹⁶ This matter has been addressed in the introduction of this thesis.

¹⁷ The issue of Cerdà's canonry is the subject of section 3.1 in chapter III.

career, which occurs in parallel with Nicholas V's accession to the papal throne, has been duly delimited.

The present doctoral thesis has dedicated special attention to Antoni Cerdà as a cardinal and bishop of Lleida, two of the main positions held by him —simultaneously— during the last decade of his life. As the corresponding chapter has shown, the accession of Cerdà to the cardinalate was the result of an initiative by Alfonso the Magnanimous. However, the Majorcan had good relations with Pope Nicholas V, who had appointed him as a *cubicularius* soon after his pontifical election. Antoni Cerdà was a cardinal who resided in Rome —probably had a position in the Curia— to whom certain representative tasks were commended. He was also an agent of the Magnanimous at the Holy See, as is revealed in his intercessory work before the pope to request prebends for the king's candidates. Lastly, he was the natural and regular interlocutor of the diocese of Lleida in Rome.¹⁸

This last assertion was the consequence of the fact that Antoni Cerdà was cardinal whilst he was bishop of Lleida. Nevertheless, he was an absent prelate, because he never moved to his diocese during the ten years of his episcopate. The evaluation of his episcopate is varied. Thus Roser Sabanés includes Cerdà in her list of absent bishops who caused *un clima problemàtic per a l'Església*,¹⁹ while Antoni Conejo affirms that the Majorcan had a *testimonial* episcopacy.²⁰ These negative views contrast with that of Josep Lladonosa, who underlines that Cerdà obtained many benefits and privileges for the University of Lleida.²¹ And Josefina París recognises the contributions of Bishop Cerdà despite his absence.²² The analysis of Antoni Cerdà's episcopate in Lleida²³ has revealed that it did not result in the immobility of the diocese. On the contrary, some

¹⁸ For more information about Antoni Cerdà as a cardinal, see chapter V.

¹⁹ SABANÉS I FERNÁNDEZ, Roser. «Els concilis de Lleida de 1200 a 1460», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, p. 73.

²⁰ CONEJO DA PENA, Antoni. «Oligarquia ciutadana i promoció artística: la petjada dels Montsuar (c. 1350-1500)», a TERÉS TOMÀS, Maria Rosa (coord.). *Capitula facta et firmata. Inquietuds artístiques en el quatre-cents*. Cossetània, Valls, 2009, p. 344.

²¹ LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1970, pp. 35-36.

²² PARÍS I MOR, Josefina. «Episcopologi», a BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 656-657.

²³ See point 2 in chapter IV.

important achievements, such as the acquisition of indulgences for the devotees of the Holy Cloth, the creation of a lector canonry, or the laying of the foundation stone of the new building of the General Hospital of Santa Maria, happened during the ten years of Cerdà's episcopate. However, the canons' council of Lleida might have had the initiative of these actions, and Antoni Cerdà may have simply authorized them and, if necessary, may have interceded before the pope in order to obtain the pontifical confirmation, as he did for the benefits given on October 2nd 1451 by Pope Nicholas V. Cerdà was thus an absentee bishop, but, although he governed the diocese through vicars general, procurators and episcopal officers, he did not avoid the administration of his bishopric. The contact between Lleida and its prelate was continuous, either by correspondence, or through the consignment of embassies, which meant that there was indeed a flow of communication between Lleida and Rome.

The ecclesiastical career of Antoni Cerdà implied the acquisition of many benefits, abundant incomes and other payments. The Majorcan became a cardinal, but, despite the money he was able to gain for this dignity, he complemented his means with other funding sources. Antoni Cerdà was not only bishop of Lleida, but also canon in Majorca, Cagliari and Ales, prebendary in many churches within the Crown of Aragon—such as Alcúdia—and commendatory abbot in different Benedictine, Camaldolese and Cistercian monasteries. He was able to use the abundant incomes he obtained for the social advancement of his family. As Antoni Mas has pointed out, the money contributed by Cardinal Antoni Cerdà and his nephew Gabriel Cerdà played a vital role in the social rise of the lineage of the Cerdà de Binicalvell of Santa Margalida.²⁴ The practice of nepotism is well-testified among the biological families of cardinals and popes since the twelfth century.²⁵ In other words, this was a habitual procedure in the ecclesiastical hierarchy, and the lineage of Cerdà acted like many other families from Majorca and outside the island.

Antoni Cerdà moreover used his position to promote specific family members, always with the intention of advancing the social ascent of the lineage. The most

²⁴ MAS I FORNERS, Antoni. «De pagesos a cavallers: l'extracció social i el patrimoni del cardenal Antoni Cerdà i del canonge Gabriel Cerdà (segles XV-XVI)», a BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *Al tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Institut d'Estudis Balearics, Palma, 2000, pp. 437-450; MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social i paisatgístic a Mallorca (segles XIII-XVI). Una aproximació a partir de l'estudi de l'antic terme de Santa Margalida*. Universitat de les Illes Balears, doctoral thesis, Palma, 2017, pp. 213, 421 and 430.

²⁵ CAROCCI, Sandro. *El nepotismo en la Edad Media. Papas, cardenales y familias nobles*. Universidad de Granada, Universitat de València, Granada, Valencia, 2007, pp. 23-25 and, especially, 77-89.

evident case is that of Gabriel Cerdà, who, under the influence of his uncle, acceded to canonries in Lleida and Majorca, as well as to the *praepositurae* in the same cathedrals. He may also have obtained the rectory of Alcúdia thanks to Antoni Cerdà's influence. The same behaviour, an evident sign of nepotism, was later reproduced by Gabriel Cerdà in relation to his own nephew, Mateu Àlber, and another kinsman, also named Antoni Cerdà, who was canon in Majorca between 1488 and the beginning of the sixteenth century.²⁶

His biological relatives were not the only people favoured by Antoni Cerdà. This doctoral thesis has shown how the Majorcan used his influence as bishop of Lleida to promote to canonries several members of his cardinal family, whom he wanted to assist or reward for their services. Ramon Rossell, Joan Soler, or the dean Manuel de Montsuar are clear examples of this family network, which was led by Cardinal Antoni Cerdà.²⁷ This practice was easier in the case of benefices, some of which were in the patronage of the bishop, who was therefore able to designate their owners on his own. At other times, the patronage was shared between the prelate and the canons' council and this might cause discrepancies when it came to the election of the beneficiary.²⁸ In any case, Cerdà had the possibility, at least, to propose his own candidate, who tended to be one of his collaborators.²⁹

3. THE CHURCH IN THE FIFTEENTH CENTURY: THE CONSTRUCTION OF A WORLDLY POWER

This thesis has been developed within the contextual setting of the church in the first half of the fifteenth century. This is a highly interesting period for church history because of the reconstruction of the power of the pope as a sovereign after the traumatic

²⁶ See point 1.2 in chapter I for more information about nepotism in the Cerdà family.

²⁷ The use of the prebends of Lleida by Antoni Cerdà is the subject of point 2.7 of chapter IV. For more information about the cardinal family, see section 4.2 in chapter V.

²⁸ Sometimes the canons' council reported that the system of turns established for the nomination of prebends of shared patronage was not accomplished. The ultimate aim of these denunciations was to give the prebend to a candidate recommended by the council. This is proof of the interest by both bishop and canons council in favouring their candidates. See CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios en la catedral de Lleida durante el episcopado de Antoni Cerdà (1449-1459)», *Hispania Sacra* (forthcoming).

²⁹ A similar situation happened in Cordoba. However, Antoni Cerdà did not create new benefices in order to favour his collaborators, as it happened in Cordoban diocese. SANZ SANCHO, Iluminado. «Notas sobre la casa de los obispos de Córdoba en la Edad Media», *Espacio, Tiempo y Forma. Serie III, Historia Medieval*, 18 (2005), pp. 261-262.

incident of the Western Schism. The papacies of Martin V and, to a lesser extent, of Eugene IV, focused on the rebuilding of the Roman Curia from the parallel structures established by each pontifical line —Rome and Avignon—. But it was also necessary to make an effort to recover the Papal States, much of which had been occupied by different *condottieri* or mercenaries who took advantage of the pontifical weakness to erect their own sovereign space.

This reconstruction, albeit fast, was not easy, due to the notable presence of conciliarist ideas, which manifested themselves in the councils of Constance and, in particular, Basel, as well as the desire of the cardinals to participate in the government of the church. Conciliar theory, though it did not originate in the Western Schism, was in fact decisive in settling it. The rupture within the Church was resolved by the Council of Constance, at which, in 1417, the three existing popes were deposed and a single one, Martin V, was elected. At the height of its strength, conciliarism succeeded in imposing on the pontiff a regular call for councils, realised in the councils of Siena (1423) and Basel (1431). The conflict between the Council of Basel and the new pope Eugene IV, who was opposed to conciliarism, marked the latter's papacy. Nevertheless, the errors of the conciliar fathers, the gravest of which was the election of Felix V as anti-pope, meant the loss of trust in the conciliar movement and the success of the pontifical monarchy. For their part, the cardinals, who had played an important role during the Western Schism, tried to preserve their power. But, simultaneously with the evolution of conciliarism, the increasing strength of pontifical power resulted in the stifling of any attempt at transferring the power to the College of Cardinals. In fact, the cardinals themselves were reluctant to condone this transference, because they did not want to restrict the power they might be able to hold.³⁰

As a result of all these factors, the pontiff became not only the head of the church, but also an Italian sovereign with worldly power. The pope's temporality was not incompatible with his spirituality, because it was understood that the church needed a range of territorial resources to help it accomplish its mission. However, the pope's worldly power led to conflicts with the other Italian sovereigns and with the European princes who had interests in the Italian peninsula —essentially France and the Crown of Aragon— during a period of great instability in this region. The pontifical diplomacy became an increasingly important instrument, and was key for the pacification of Italy; Antoni Cerdà's mission in Florence to establish the peace with the Magnanimous is a

³⁰ See chapter V in this thesis.

good example of this scenario. The Roman court became a crucial centre through which relevant political information was obtained, and the cardinals played the double-role of princes of the church and informants for their respective sovereigns.³¹ In short, during the first half of the fifteenth century, the pope had to juggle his role as chief of the Church with the particular one of sovereign of the State of the Church.³²

This dual nature of the pope meant that the pontiff, as a temporary sovereign, could be attacked. In fact, it was possible to beat war with the State of the Church while simultaneously recognising in the pope the authority over the Holy See, i.e. resorting to him in order to address any spiritual issue. It was also common that the monarchs who faced the pontiff used religious weapons, especially the threat of schism. This was the case with Alfonso the Magnanimous. Popes Martin V and Eugene IV were hostile towards the king's aspirations to the Neapolitan throne, as a response to which the Magnanimous turned to the division which was at that moment affecting the Latin Church. In this way, he artificially maintained the Western Schism; when Benedict XIII died, the king promoted the election of a successor, Clement VIII, whom he recognised as legitimate pope until 1429, when he obtained a series of concessions from Pope Martin V.³³ A few years later, in the context of the campaign which won him the Neapolitan throne, the Magnanimous supported the fathers of the Council of Basel against Eugene IV, a situation which was prolonged until the Peace of Terracina in 1443. Rome, it ought to be remembered, was always conscious of the latent threat of the king's army, which was usually stationed near the city.³⁴

The mid-fifteenth-century Church moreover had to confront the menace of the Ottoman expansion, which had already been an issue before the fall of Constantinople in 1453. The Byzantine Empire requested the help of Western troops on several occasions, but this appeal was exploited by the popes in order to accomplish some of their aims. The most outstanding example was the case of Martin V and Eugene IV, who used the difficult Byzantine situation to force the reunion between the Latin Catholic Church and the Greek Orthodox Church. Only the conquest of Constantinople

³¹ For more information about pontifical diplomacy, see point 1 in chapter VI.

³² THOMSON, John A. F. *Popes and Princes 1417-1517. Politics and Polity in the Late Medieval Church*. George Allen & Unwin, London, 1980, p. 114.

³³ See NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III. En la perspectiva de sus relaciones con Alfonso el Magnánimo*. Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, Valencia, 2008, pp. 105-123.

³⁴ DUPRÉ-THESEIDER, Eugenio. *La política italiana di Alfonso il Magnanimo*. Diputación Provincial de Baleares, Palma, 1955, pp. 10-11.

by the Ottomans during Nicholas V's papacy caused sufficient shock amongst the popes to make them prioritize the fight against the Turks. This was the obsession of Callixtus III, who directed the majority of the actions carried out during his brief papacy towards the acquisition of sufficient resources and stability, to allow him to summon a crusade that was never accomplished.

The *quattrocento* Church was also a first-rate cultural centre, which adopted the new intellectual tendencies that were developing in Italy. Humanism and, in part, Renaissance art, arrived in Rome in the mid-fifteenth century, although historiography tends to consider that the city on the Tiber flourished during the first decades of the sixteenth century. The move to Rome of Martin V and Eugene IV brought with it the arrival of the first humanists, although the movement made itself felt with all its force during the early years of Nicholas V's papacy, when the character of the pope—who was considered a humanist by his contemporaries—coincided with a period of relative stability and the pacification of the State of the Church; all of which was demonstrated in the Jubilee year of 1450. Mid-fifteenth century Roman humanism was not expressed in architecture, sculpture or painting as well as it was in Florence, but it flourished in the sphere of book production: the creation of copies, translations and manuscript illuminations abounded during this period. In addition, many humanists were employed as scribes, notaries or clerks in the different offices of the Roman Curia.

This leads me to disagree with the—sometimes interested—cliché that the fifteenth-century Church was a corrupt, inefficient institution, stained with simony and nepotism. It seems clear that pontiffs and cardinals tended to favour their relatives and collaborators and anyone who formed part of the pontifical or cardinal family; Antoni Cerdà is a typical example of this practice. However, nepotism was well-accepted and did not imply the current moral condemnation. Simony, too, might be present in some cases, but the general tendency was the professionalization of the Roman Curia. The popes were defining and reforming the various offices within the Curia in order to make it more efficient; one needs only recall the case of Pietro da Noceto, who performed the intense task of ordering the Secretariat under Pope Nicholas V.³⁵ Even the recruitment of humanists as scribes or clerks responded to this purpose, because these were qualified people with a high level of Latin. The fifteenth-century Church was thus an

³⁵ GUALDO, Germano. «Pietro da Noceto e l'evoluzione della Segreteria Papale al tempo di Niccolò V (1447-1455)», in JAMME, Armand; PONCET, Olivier (dirs.). *Offices et Papauté (XIVe-XVIIe siècle). Charges, hommes, destins*. École Française de Rome, Rome, 2005, pp. 793-804.

institution that sought to develop certain procedures that permitted it to exercise its own role in the reconstruction after the Western Schism in an agile and effective manner.

4. RELATIONSHIP NETWORKS: BETWEEN CHURCH AND CROWN

This thesis has demonstrated that the networks of social relationships played a crucial role in the achievement of personal promotion. The case of Antoni Cerdà was significant because his ascent in the ecclesiastical hierarchy was the result of his bonds with Pope Nicholas V and King Alfonso the Magnanimous. Thus Tommaso Parentucelli seems to have held Cerdà in high esteem, and this facilitated his designation as a *cubicularius* shortly after Parentucelli's election as pope. This fact may have caused the king to notice the Majorcan and to promote his appointment as archbishop of Messina, cardinal of the Church and bishop of Lleida. What is more, the promotion of Antoni Cerdà allowed other people connected with him —such as his own nephew, Gabriel Cerdà— to obtain positions in the Church too. In other words, the various people were integrated in a social network that entailed their mobility within the ecclesiastical hierarchy according to the links within it.

Placing adept persons in the various ecclesiastical posts was a major preoccupation of the Catholic monarchs. The fifteenth-century Church, while debilitated before the European monarchs —who were building the «modern states»— since the Western Schism, was, nonetheless, an institution with a strong territorial implementation and considerable influence on various levels. The presence of royal collaborators in the ecclesiastical hierarchy allowed the king to use the international structure of the Church for his own interests. In addition, the Roman Curia was a crucial place where it was advantageous to have a permanent representation, not only for interceding before the pope in order to obtain favours, but also in order to accumulate information; the ambassadors in Rome were diplomats as well as agents with functions resembling espionage.

These statements are as evident for Antoni Cerdà, as they were for Alfons de Borja. Although his first promotion in the hierarchy may have been caused by his friendship with Nicholas V, from the moment at which Cerdà assumed a relevant position inside the Church, he was called into the service of Alfonso the Magnanimous. Thus, the *magister* Cerdà who appeared in the first references by the king became the *amat conseller nostre*. The same sovereign favoured Cerdà's designation to different

posts. Antoni Cerdà was therefore a man divided between the church, in which he was prince on account of being cardinal, and the king, to whom he had the duty of loyalty as a native of the Crown of Aragon, and because the monarch was the person who promoted him *de facto* in the ecclesiastical hierarchy. Cerdà was an agent of the Magnanimous in Rome and transmitted to him information that might be of interest to royal politics, as the surviving letters demonstrate. However, he also safeguarded his own interests, so that he sometimes disagreed with certain royal wishes, especially some concessions of prebends. Alfonso the Magnanimous did not tolerate these divergences, and his response could range from a strong reprimand or a thinly veiled threat, to more forceful measures, such as the confiscation of incomes. The king might even appeal to favours rendered, as when, in the context of the provision of the benefit of the Valencian Crucifix, he suggested to Pere de Vilarassato mention that *lo dit cardenal [Antoni Cerdà] se deuria recordar dels beneficis rebuts del dit senyor e no mostrar obliuó tanta de aqu(e)lls*.³⁶

It seems certain that Antoni Cerdà's loyalty was divided between the pope and the king. The sources do not specify how the Majorcan cardinal acted when the interests of both sovereigns were opposed, as happened frequently during the papacy of Callixtus III. However, Cerdà might have prioritized his role as a cardinal. It is not known whether Cerdà was reprimanded by the pope, but there are references to rebukes by Alfonso the Magnanimous —although none of them was caused by Cerdà's preference of the pontiff's interests—. This thesis has also mentioned the possibility that Cerdà was opposed to conciliarism.³⁷ In other words, Cerdà's main obedience was to the Holy See, but he never forgot about the king, whom he served and for whom he provided useful information. Thus 1458 may have been a difficult year for him, due to the death, within just ten days, of his two protectors: Alfonso the Magnanimous and Callixtus III.

Finally, this chapter has commented that Antoni Cerdà promoted both biological relatives and cardinal-family members to a range of prebends, using his positions in the Church and his influence as a cardinal. These appointments can be understood as a result of his network of social relationships. This thesis has established the links that Cerdà had with the people he favoured, as has been illustrated in the section discussing

³⁶ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4. Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1444-1458)*. Edicions Tres i Quatre, Valencia, 2007, doc. 108, p. 160.

³⁷ See section 4.2 in chapter VI.

the canons of Lleida who were elected during his episcopate.³⁸ Delving into this issue may help explain other appointments. In addition, those who were promoted might, in turn, favour other collaborators—it was common to find canons proposing relatives for benefices—, with the result that the network was branching out like a tree. In any case, as noted before, the practice of nepotism, common as it was, was not morally condemned; only the possession of greater rights to prebends was cause for denunciations and appeals before the episcopal Curia.

5. THE LEGACY OF ANTONI CERDÀ: THE LIMITS OF THE RECOVERY OF A REMARKABLE MAJORCAN ECCLESIASTIC

This doctoral thesis has permitted the recovery of Antoni Cerdà, his role in the Church of the fifteenth century and the rescue of his memory. There are a few memorials dedicated to this important Majorcan ecclesiastic, including a bust and a portrait that recognise him as a distinguished son of the Kingdom of Majorca and the town of Santa Margalida, respectively. Two streets have been named after Cerdà, and there is a plaque in the chapel where he might have received the sacrament of baptism. However, people tend to have scant knowledge about who Antoni Cerdà was. Some inhabitants of Santa Margalida may have heard of him, although they are surely unaware of his biographical details. He was thus clearly a subject in need of recovery. This aim has been fulfilled satisfactorily.

Nevertheless, it has only been possible to recover the figure of Antoni Cerdà during the last ten years of his life and within an institutional sphere. Little is known about his private life, and entering into his personality is even more difficult. But this has not been an impediment for some authors, who have attempted to approach his psychology. Thus for example Mateu Mairata claims that Cerdà had the reputation of being sensible, prudent and serene.³⁹ Similarly, Reynés offers a psychological sketch of the Majorcan:

No se desvaneció Nuestro Venerable Cardenal, viéndose exaltado a la elevada cumbre de la estimación, y confianza, de los Pontífices, y de los Reyes; ni pudieron hacer mella, ni impresión alguna, en su grande Religiosidad, y profunda humildad, los más importunos, impetuosos, y sobervios (sic.) vientos de la ambición, que suelen ser más

³⁸ See section 2.7 in chapter IV.

³⁹ MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca*. Cort, Palma, 1981, p. 57.

*recios en los puestos más eminentes; antes bien en la privanza de tanto valimiento, conservó siempre la humildad de su Religiosa vida, y la mortificación de Religioso, que había (sic.) professado.*⁴⁰

Prudence and humility, together with an exceptional ability in his studies, and his exemplariness as a priest, were some of Cerdà's main traits. However, these are the characteristics that are habitually used to portray other ecclesiastics, too, who were, likewise, presented as models of holiness in the chronicles of different religious orders.⁴¹ The papal bulls similarly tend to highlight Antoni Cerdà's virtues, but this is a formality rather than a personal judgement. Consequently, the true extent of his wisdom is debatable. There is no doubt, however, that Antoni Cerdà was appreciated for his intellectual ability, because various authors —Enea Silvio Piccolomini, Francesco da Venezia, Gianozzo Manetti— dedicated their works to him and mentioned his intelligence and virtue.⁴² But despite this evidence, we must recall the following words by Goñi:

*La verdad es que ignoramos la base de su fama. No asistió al concilio de Basilea. No ha llegado a nosotros ni una sola obra teológica o filosófica, ninguna intervención en las controversias ideológicas de su tiempo, a excepción de un tratado sobre la educación de los príncipes, que se le atribuye. A juzgar por la documentación de que disponemos, sólo podemos decir que fue un hábil cazador de beneficios.*⁴³

What is more, the sources provide some indication about the language used by Cerdà. As a native of Majorca and member of an ancient Majorcan family, his mother tongue was Catalan. This was the language he might have used in his personal correspondence, which does not survive. The same may have been used for his more informal letters. The case of his correspondence with Alfonso the Magnanimous is remarkable, because the king wrote the letters he sent to Cerdà as royal agent in Catalan —for example, when he expressed his gratitude for receiving relevant information—,⁴⁴ while he used Latin when the Majorcan had to act in his function as cardinal. Other institutions, such

⁴⁰ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 65r.

⁴¹ See point 1.3 in chapter II.

⁴² See point 4.3 in chapter VI.

⁴³ GOÑI GAZTAMBIDE, José. «Cerdà, Antonio, OSST», in ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España. Suplemento I*. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1983, p. 123.

⁴⁴ For instance, ACA, Canc., Reg., 2658, f. 169r.

as the Paeria of Lleida and the counsellors of Barcelona, tended to write the letters they sent to Antoni Cerdà in the Catalan language, but, from the time of his appointment as cardinal, they moreover chose Latin. This language was the one favoured the *jurats* of Majorca when dealing with the Majorcan cardinal, although letters in Catalan were not rare either. Thus, there is some evidence that Cerdà often used the Catalan language, which must have been his mother tongue; and Catalan was also the language of the Roman court during the papacy of Callixtus III.⁴⁵

Establishing, more or less precisely, the location of Cerdà's sepulchre has been another aspect addressed in this research. The cardinal was entombed in the chapel he had ordered to be built in the southern wing of the ancient Constantine basilica of Saint Peter in the Vatican. This is the possibility that can be suggested on the basis of the sources consulted, despite the existence of difficulties and occasional contradictions,⁴⁶ and it is also the most logical. However, Antoni Cerdà did not order the construction of a tomb that responded to the new Florentine trend, but rather his sepulchre consisted of a plain marble gravestone. Thus, the cardinal opted for a simple burial, perhaps more in line with medieval tastes than with Renaissance fashion.

6. FINAL CONCLUSION: ANTONI CERDÀ AND HIS TIMES

Antoni Cerdà is a highly significant character within the Majorcan Church, because he was one of only four cardinals the island has given to Christendom.⁴⁷ He is also important for Lleida; he was bishop of this diocese for ten years, and important actions were carried out during his episcopate. As a cardinal, Antoni Cerdà played a certain role in the Holy See, especially in the intellectual sphere. Although not much is known about his activity in the Roman Curia, he was sent to Florence as a papal legate, and the numerous prebends and favours he obtained are proof of the high esteem in which successive popes held him. Antoni Cerdà was an important ecclesiastic, though to assign to him the quality of *héroe*, as does Reynés, is excessive.⁴⁸

⁴⁵ BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. «El català, llengua de Cort a Roma durant els pontificats de Calixt III i Alexandre VI», in TAVANI, Giuseppe; PINELL, Jordi. *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Roma, 28 setembre-2 octubre 1982*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1983, pp. 509-521.

⁴⁶ See chapter VII.

⁴⁷ The other cardinals were Nicolau Rossell (1314-1362), Jaume Pou i Berard (1495-1563) and Antoni Despuig i Dameto (1745-1813).

⁴⁸ REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crònica...*, f. 62r.

This is because Antoni Cerdà was not a *rara avis*, but a son of his times. In broad strokes, his biography presents some parallels with other contemporaries' lives. Thus for example, the similarities with the Valencian cardinal Alfons de Borja are evident: Borja left his family home at the age of fourteen to study Law at the University of Lleida. After completing his doctorate, he was a lecturer and a canon in the same city. Alfonso the Magnanimous called him into his service, to hold various chancery positions. Later, the king promoted him to the bishopric of Valencia, and he also sent him as an ambassador on various diplomatic missions. Finally, Eugene IV —under the influence of the Magnanimous— created him cardinal, although Alfons de Borja continued in the royal service, frequently as an agent. In 1455 he was elected pope under the name of Callixtus III, and he ruled the Church until his death, which took place in 1458.⁴⁹ The basic components of this biography —the study in Lleida, the task as a lecturer, the service for Alfonso the Magnanimous, the bishopric, the cardinalate— are the same that the traditional historiography has attributed to Antoni Cerdà, to whom it moreover conceded a role as a Trinitarian friar. The sources have confirmed some of these elements, such as the connection with the king or the important role the monarch played in his advancement in the ecclesiastical hierarchy. In any case, one must not ignore those aspects that have been attributed to Cerdà without evidence, but that do exist in Borja's biography, namely his studies and his chair in Lleida. Analysing whether the life of Alfons de Borja has in any way adulterated Cerdà's life is a hypothesis for future research.

In a similar way, Joan Margarit i Pau, too, shares certain similarities with Antoni Cerdà. Margarit was bishop of Elne and Girona, cardinal, representative of Alfonso the Magnanimous and chancellor of John II and Ferdinand the Catholic, as well as author of two works that connect him directly with Renaissance culture.⁵⁰ Antoni Cerdà and Joan Margarit got to know each other and collaborated, but they also share similar biographical elements, such as their link with the monarch and their intellectual task, which allows us to associate them, at least formally, with the new humanist movement.

Borja, Cerdà and Margarit share a strong connection with the Crown, which is what permitted their rise in the ecclesiastical hierarchy. Unlike Borja and Margarit, Antoni Cerdà gained access to Rome through Pope Nicholas V, and it seems that the

⁴⁹ For more information, see the excellent biography by NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*

⁵⁰ On Joan Margarit, see TATE, Robert Brian. *Joan Margarit i Pau, cardinal-bishop of Gerona. A biographical study*. Manchester University Press, Manchester, 1955.

monarch became interested in him shortly after his appointment as a *cubicularius*. Cerdà did not belong to a noble family, but he was able to obtain a degree in Theology and form his reputation as a theologian which impressed the pontiffs. How he was capable to accede to the position of *cubicularius* is not known, but on the basis of this he was able to accumulate offices and prebends in the entire Crown of Aragon. The incomes he received had a considerable impact on his family, and one of its members, his nephew Gabriel Cerdà, quickly rose in the ecclesiastical hierarchy. Antoni Cerdà knew how to combine his loyalty to the Holy See and to Alfonso the Magnanimous; he was an able diplomat with a keen ability of moving among the powerful. In fact, according to the chronicles, in 1458 he was considered as a papal candidate. His election as pope would have been the zenith of his career.

Antoni Cerdà's life can be situated within the crossroads of power in the fifteenth-century Western Mediterranean. This fact has permitted a close examination of the context of the Holy See and the Crown of Aragon, the balance between the worldly and spiritual powers, and the vicissitudes of the central years of the fifteenth century. In Cerdà we find united the characteristic elements of what has been referred to as the autumn of the Middle Ages and those that foreshadow Modernity; tradition entering into contact with new thought. This thesis has provided abundant data about this character, as well as demarcating the areas of research that can be explored or developed in greater depth. But one thing that has become evident is that Antoni Cerdà can be considered a paradigm of the most successful social ascent in his time.

FONTS

Aquest apartat recull la totalitat de les fonts no-bibliogràfiques que han estat utilitzades en l'elaboració de la present tesi doctoral. El seu objectiu és desenvolupar de forma més extensa la referència a les fonts, que, per qüestió d'espai, han estat reduïdes a la simple signatura al llarg de la investigació. Per a una major comoditat, les fonts han estat distribuïdes en dos apartats: el primer inclou la documentació de caràcter arxivístic; el segon recull els manuscrits, en aquest cas ordenats per ordre alfabètic de l'autor.

1. DOCUMENTACIÓ ARXIVÍSTICA

Archivio Storico della Fabbrica di San Pietro in Vaticano, Arm. 25, D, 142 (Danari e bon conto, 1593).

Archivio Segreto Vaticano, Archivum Arcis, Armadi I-XVIII, 512.

Archivio Segreto Vaticano, Archivum Arcis, Armadi I-XVIII, 513.

Archivio Segreto Vaticano, Archivum Arcis, Armadi I-XVIII, 516.

Archivio Segreto Vaticano, Archivum Arcis, Armadi I-XVIII, 517.

Archivio Segreto Vaticano, Archivum Arcis, Armadi I-XVIII, 841.

Archivio Segreto Vaticano, Archivum Arcis, Armadi I-XVIII, 4432.

Archivio Segreto Vaticano, Arm. XXXIX, vol. 6.

Archivio Segreto Vaticano, Arm. XXXIX, vol. 7.

Archivio Segreto Vaticano, Cam. Ap., Int. et Ex., 435.

Archivio Segreto Vaticano, Cam. Ap., Int. et Ex., 443.

Archivio Segreto Vaticano, Cam. Ap., Obl. et Sol., 72.

Archivio Segreto Vaticano, Cam. Ap., Obl. et Sol., 76.

Archivio Segreto Vaticano, Ord. Rel., Trinitari. *Octavum Capitulum Generale reverendissimi patris ac Domini D. Ludovici, maioris, ac generalis Ministri totius Ordinis Sanctissimæ Trinitatis, et Redemptionis Captiuorum. Anno S. R. M. DC. LI. 1651.*

Archivio Segreto Vaticano, Registra Lateranensia, 327.

Archivio Segreto Vaticano, Registra Lateranensia, 435 (Nicolau V, any I, llibre I).

Archivio Segreto Vaticano, Registra Lateranensia, 453A (Nicolau V, any II, llibre I).

Archivio Segreto Vaticano, Registra Lateranensia, 461 (Nicolau V, any IV-V, llibre I).

- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 4 (Innocenci III, 1198-1200).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 385 (Nicolau V, 1447-1448).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 387 (Nicolau V, 1448-1449).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 388 (Nicolau V, 1448-1449).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 395 (Nicolau V, 1450-1452).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 406 (Nicolau V, 1447-1448).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 408 (Nicolau V, 1448-1450).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 409 (Nicolau V, 1449-1450).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 410 (Nicolau V, 1449-1450).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 411 (Nicolau V, 1449-1451).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 412 (Nicolau V, 1450-1451).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 413 (Nicolau V, 1450-1451).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 414 (Nicolau V, 1450-1451).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 417 (Nicolau V, 1451-1452).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 418 (Nicolau V, 1451-1452).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 423 (Nicolau V, 1450-1452).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 424 (Nicolau V, 1452-1453).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 432 (Nicolau V, 1447-1449).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 437 (Calixt III, 1455-1456).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 450 (Calixt III, 1457-1458).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 451 (Calixt III, 1457-1458).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 453 (Calixt III, 1457-1458).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 462 (Calixt III, 1457-1458).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 469 (Pius II, 1458-1459).
- Archivio Segreto Vaticano, Registra Vaticana, 478 (Pius II, 1459-1461).
- Archivio di Stato di Roma, Camerale I, Uffici Camerali, 1712 (Libri officialium, 1417-1447).
- Archivio di Stato di Roma, Soldatesche e galere, n. 1 (Inventario delle rocche dello Stato Pontificio, 1436-1470).
- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0044 (Actes Capitulars, 1416-1421).
- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0045 (Actes Capitulars, 1422-1426).
- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0046 (Actes Capitulars, 1427-1430).
- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0047 (Actes Capitulars, 1438-1443).
- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0048 (Actes Capitulars, 1445-1447).

- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0049 (Actes Capitulars, 1448-1450).
- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0050 (Actes Capitulars, 1451-1456).
- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0051 (Actes Capitulars, 1457-1467).
- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0052 (Actes Capitulars, 1468-1475).
- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0053 (Actes Capitulars, 1475-1481).
- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0054 (Actes Capitulars, 1482-1489).
- Arxiu Capitular de Lleida, AC_0055 (Actes Capitulars, 1489-1497).
- Arxiu Capitular de Lleida, CL_0007 (Col·lacions, 1422-1436).
- Arxiu Capitular de Lleida, CL_0010 (Col·lacions, 1447-1452).
- Arxiu Capitular de Lleida, LC_0019 (Còdexs de Lleida. La *Preciosa*, segle XV).
- Arxiu Capitular de Lleida, LP_02702 (Pergamins de Lleida, 1297).
- Arxiu Capitular de Lleida, P1_M3_P4_C03 (Institucions Civils, segles XVI-XX).
- Arxiu Capitular de Lleida, P1_M3_P4_C04 (Institucions Civils, segles XIII-XIX).
- Arxiu Capitular de Lleida, P1_M5_P4_C02 (Documents pontificis, segles XII-XIX).
- Arxiu Capitular de Lleida, P1_M5_P4_C03 (Documents pontificis, segles XI-XX).
- Arxiu Capitular de Lleida, P1_M5_P4_C04 (Documents pontificis, segles XIV-XVII).
- Arxiu Capitular de Lleida, P1_M5_P4_C05 (Documents pontificis, segles XVI-XIX).
- Arxiu Capitular de Lleida, P1_M5_P4_C08 (Documents pontificis, segles XI-XIX).
- Arxiu Capitular de Lleida, P3A_M1_P1_C06 (Documents episcopals. *Recollectum Diversorum*, 6, 1451-1479).
- Arxiu Capitular de Lleida, P3A_M2_P4_C02 (Correspondència, segles XV-XIX).
- Arxiu Capitular de Lleida, P3A_M6_P3_C01 (Correspondència, segles XV-XVIII).
- Arxiu Capitular de Lleida, P6A_M1_P2_C05 (Documents episcopals, carpeta Bibiloni, segles XIV-XX).
- Arxiu Capitular de Lleida, P6A_M3_P2_C04 (Documents episcopals. Unió de beneficis, 1453-1461).
- Arxiu Capitular de Lleida, Documents episcopals, P6A_M3_P2_C05 (Documents episcopals. Unió de beneficis, 1442-1450).
- Arxiu Capitular de Lleida, P7_M1_P5_C05 (Processos apostòlics, 1408-1451).
- Arxiu Capitular de Lleida, P7_M1_P5_C06 (Processos apostòlics, 1435-1459).
- Arxiu Capitular de Lleida, P7_M2_P3_C08 (Varis, segles XIII-XX).
- Arxiu Capitular de Lleida, P7_M4_P4_C02 (Justícia. Testaments i protocols, segles XV-XX).
- Arxiu Capitular de Lleida, VP_003 (Visites Pastorals, 1535).

- Arxiu Capitular de Mallorca, 01-10-ACA-005 (Actes Capitulars, 1380-1386).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 01-10-ACA-006 (Actes Capitulars, 1390-1393).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 01-10-ACA-014 (Actes Capitulars, 1431-1436).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 01-10-ACA-016 (Actes Capitulars, 1466-1495).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 01-10-BCA-006 (Butlles apostòliques, 1410-1487).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 1149 (Sagristia, 1456).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 1720 (Fàbrica, 1414).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 1741 (Fàbrica, 1458).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 1976 (Distribucions, 1410).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 1977 (Distribucions, 1418).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 2713 (Vària. *Llibre de posesoris de 1439 ad 1442. Llibre de pcessoris de beneficis y canonicats desde lo an 1439 fins 1442*).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 2716 (Vària. *Llibre de posesoris de 1457 ad 1466. Llibre de pcessoris de beneficis y canonicats desde lo an 1457 fins 1466*).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 2758 (Mensa Capitular, 1450-1451).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 2759 (Mensa Capitular, 1451-1452).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 2763 (Mensa Capitular, 1457-1458).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 2766 (Mensa Capitular, 1461-1462).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 2769 (Mensa Capitular, 1464-1465).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 2776 (Mensa Capitular, 1472-1473).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 2792 (Mensa Capitular, 1488-1489).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 3417 (Capbreus, còdexs i repertoris. *Noticiari de Mallorca. 1398-1635*).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 15576 (Varia. *Llibre de posesoris de las dignidats, canonicats, succentoria y pabordias de esta Santa Iglesia*).
- Arxiu Capitular de Mallorca, 15628 (Quaderns i papers solts. *Obispos de Mallorca. 1-Papeles relativos a su pontificado y bienes*).
- Arxiu Capitular de Mallorca, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Cerdà, Gabriel, canonge i prevere*.
- Arxiu Capitular de Mallorca, Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, *Libre de Albarans extraordinaris y de Clàusules Testamentàries. Libre de Testaments y Clàusules de aquells*.
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2513 (Comune, 59, 1436-1438).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2546 (Comune, 92, 1450-1451).

- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2550 (Comune, 98, 1452-1454).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2551 (Comune, 97, 1452-1453).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2556 (Comune, 102, 1454-1456).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2557 (Comune, 103, 1455-1457).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2558 (Comune, 104, 1456-1458).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2559 (Comune, 105, 1457-1458).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2600 (Officialium, 3, 1449-1455).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2634 (Sardinie, 1449-1452).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2651 (Curie, 11, 1437-1441).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2653 (Curie, 13, 1443-1448).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2654 (Curie, 14, 1444-1447).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2655 (Curie, 15, 1443-1452).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2657 (Curie, 17, 1447-1449).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2658 (Curie, 18, 1449-1452).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2659 (Curie, 19, 1451-1455).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2660 (Curie, 20, 1452-1458).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2661 (Curie, 21, 1453-1458).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2662 (Curie, 22, 1455-1458).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2695 (Secretorum, 5, 1436-1441).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2697 (Secretorum, 7, 1448-1455).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2698 (Secretorum, 8, 1441-1448).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2699 (Secretorum, 9, 1445-1458).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 2719 (Pecunie, 19, 1444-1449).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 3325 (Comune, 2, 1458-1459).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 3326 (Comune, 3, 1458-1459).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 3362 (Diversorum, 2, 1458-1459).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 3366 (Diversorum, 6, 1458-1459).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 3406 (Curie, 1, 1458-1459).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 3407 (Curie, 2, 1458-1460).
- Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Registres, 3408 (Curie, 3, 1459-1460).
- Arxiu Diocesà de Lleida, Fons Episcopal, Antoni Cerdà (1449-1459).
- Arxiu General del Consell Insular de Mallorca, III-336/4 (Hospital General, Govern de l'Hospital General, Disposicions, Butlles, ordinacions i privilegis, *Butlla del papa Calixt III*, 1456, còpia impresa sense datar).

- Arxiu General del Consell Insular de Mallorca, III-336/5 (Hospital General, Govern de l'Hospital General, Disposicions, Butlles, ordinacions i privilegis, *Butlles, privilegis, provisions i normes de l'Hospital General*, 1458-1763).
- Arxiu General del Consell Insular de Mallorca, VII-53/99 (Hospital General, Administració de béns i recursos, Expedients de l'administració de béns i recursos de l'Hospital General, Memòries de l'Hospital General, *Ressenya històrica de la fundació de l'Hospital de Caritat de Mallorca l'any 1456. Reial Privilegi de 29 de maig*, 1456-1880).
- Arxiu Història de la Ciutat de Barcelona, 1B.VI-13 (Lletres Closes, 1447-1449).
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1B.VI-14 (Lletres Closes, 1449-1450).
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1B.VI-15 (Lletres Closes, 1450-1451).
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1B.VI-16 (Lletres Closes, 1451-1452).
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1B.VI-17 (Lletres Closes, 1452-1453).
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1B.VI-19 (Lletres Closes, 1455-1456).
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1B.VI-21 (Lletres Closes, 1458-1460).
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1B.X-18 (Lletres Comunes Originals, 1448).
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1B.X-20 (Lletres Comunes Originals, 1450).
- Arxiu Municipal de Lleida, Consells generals, 407 (Llibre d'actes del Consell General, 1418-1419).
- Arxiu Municipal de Lleida, Consells generals, 409 (Llibre d'actes del Consell General, 1428-1429).
- Arxiu Municipal de Lleida, Consells generals, 411 (Llibre d'actes del Consell General, 1434-1435).
- Arxiu Municipal de Lleida, Consells generals, 413 (Llibre d'actes del Consell General, 1436-1437).
- Arxiu Municipal de Lleida, Consells generals, 419 (Llibre d'actes del Consell General, 1460-1461).
- Arxiu Municipal de Lleida, Consells particulars, 365 (Llibre d'actes del Consell Particular, 1430-1435).
- Arxiu Municipal de Lleida, Consells particulars, 366 (Llibre d'Actes del Consell Particular, 1453-1458).
- Arxiu Municipal de Lleida, Correspondència, 844 (Copiador de cartes trameses per l'Ajuntament, 1421-1424).

- Arxiu Municipal de Lleida, Correspondència, 845 (Copiador de cartes trameses per l'Ajuntament, 1439-1446).
- Arxiu Municipal de Lleida, Pergamins, 279 (1449).
- Arxiu Municipal de Lleida, Pergamins, 280 (1450).
- Arxiu Municipal de Palma, LN 2006/11. Obres municipals. Respostes de la Comissió de Monuments al "Memoràndum" de Bartomeu Ferrà i Josep Esteve sobre la reforma de les Coses Consistorials. Palma, 19 Agost 1895.
- Arxiu Municipal de Palma, LN 2006/19 (o Dib. 23). Apunts i dibuixos de Benet Pons Fàbregues per a la nova decoració de la Sala de Sessions (1893-1895).
- Arxiu del Regne de Mallorca, Arxiu Històric, Extraordinaris de la Universitat, 5 (1440-1449).
- Arxiu del Regne de Mallorca, Arxiu Històric, Extraordinaris de la Universitat, 10 (1454-1456).
- Arxiu del Regne de Mallorca, Arxiu Històric, Extraordinaris de la Universitat, 11 (1457-1459).
- Arxiu del Regne de Mallorca, Arxiu Històric, Extraordinaris de la Universitat, 18 (1447-1449/1487-1489).
- Arxiu del Regne de Mallorca, Arxiu Històric, Lletres missives, 679 (1454-1459).
- Archivo Ducal de Medinaceli, Pergaminos, 785 (1448).
- Archivo Histórico Nacional, Clero, carpeta 612, n. 13 (1458).
- Biblioteca Apostolica Vaticana, Chig. A.VIII.232 (1456). Conté FLAVI JOSEP. *De bello iudaico* (ff. 2r-175v) i FLAVI JOSEP. *Contra Apionem* (ff. 276r-203r).
- Biblioteca Apostolica Vaticana, Chig. E.VIII.250 (1452). Conté ARISTÒTIL. *De generatione animalium*.
- Biblioteca Apostolica Vaticana, Urb. lat., 1639 (s. XVIII). Conté *Giustizia fata eseguire contro Pietro [da] Monterotondo congiurato contro papa Nicola V* (ff. 341r-344r).
- Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat., 12005.
- Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat., 12006.
- Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat., 12123.
- Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat., 12180.
- Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat., 12181 (segles XVI-XVII). Conté *Breve relazione sul conclave da cui uscì eletto Calisto III nel 1455* (f. 35r); *Conclave*

quo Pius II creatus est (ff. 38r-46v); *Conclave quo Pius II creatus est* (ff. 48r-61r); i *Conclave quo Pius II creatus est* (ff. 63r-67r).

Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat., 12182.

Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat., 12183.

Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat., 12184 (segles XVI-XVII). Conté *Conclave Pii II Pont. Max.* (ff. 1r-16v).

Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat., 12522.

Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat., 12525 (*Conclavi da Clementem Quinto sino a Clementis settimo*, s. XVII). Conté PICCOLOMINI, Enea Silvio. *Obitus felicis recordationis Eugenii Papae IV et conclave Nicolai Papae V* (ff. 125r-136v); PICCOLOMINI, Enea Silvio. *Nicolai Papae obitus et Callisti III Papae creatio a Pio II descripta* (ff. 138r-144v); *Calisti III papae obitus el Pii II Papae creatio. Conclave quo Pius Papa II creatus est anno 1458* (ff. 146r-165v).

Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat., 12528.

Biblioteca Nacional de España, ms. 18496 (*Llibre de Notes Antigues per Memoria*, segles XIV-XVIII).

Biblioteca de la Universitat de Barcelona, ms. 78 (*Statuta domus Collegii Sanctae Mariae civitatis Ilerdae*, 1429?-1567).

Cusanusstift Bibliothek, Cus. 32. Conté *Tractaus in Evangelium S. Ioannis*.

2. OBRES MANUSCRITES

ALFARANO, Tiberio. *Libri Alfarani de aliquibus antiquitatibus Basilice Sancti Petri ex Scripturis antiquas traditionum el aliis monumentis depromptis*. BAV, Arch. Cap. S. Pietro, G.5.

BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita, Maioricense que contiene varios y curiosos papeles manuscritos recogidos los unos y compuestos los otros. Tomo I*. 1825, BBM, n. 550, 70-V/VI.

BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea Erudita Majoricense que contiene varios y curiosos monumentos recojidos los unos y compuestos los otros. Tomo II*. 1825, AMP, Manuscrits, Llabrés, 71.

BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Micelanea Erudita Maioricense que contiene varios y curiosos papeles manuscritos recojidos algunos y compuestos los demás. Tomo III*. 1826-1827, AMP, Manuscrits, Llabrés, 72.

- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelanea historica majorisense o Coleccion de noticias y documentos relativos á la historia de Mallorca. Tomo XV.* 1846, BBM, n. 563, 70-V/VI.
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Misceláneas históricas mallorquinas. Tomos II y III.* 1877, BBM, n. 551, 70-V/VI.¹
- EUSEBI DE CESAREA. *Præparationis evangelicæ.* 1451, BAV, Vat. lat., 231.
- EUSEBI DE CESAREA. *Præparationis evangelicæ.* Segle XV, BAV, Vat. lat., 234.
- FRANCESCO DA VENEZIA. *Tractatus de quattuor virtutibus cardinalibus.* Bolonya, 1453, BAV, Chig. VI.O.123.
- GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta autentica Translationum Sanctorum corporum et sacrarum Reliquiarum E veteri in novum Templum Sancti Petri, Cum multis memoriis, Epitaphiis, Inscriptionibus, Delineatione partis Basilicæ demolitæ et Iconicis Historiis Sacræ Confessionis. Ab eodem Summo Pontifice magnificentissime exornatæ.* 1619, BAV, Barb. lat., 2733.
- GRIMALDI, Jacopo. *Instrumenta Authentica Translationum Sanctorum corporum et Sacrarum Reliquiarum e veteri in novum Templum Sancti Petri sub Paulo V, Pontifice Maximo, Cum multis memoriis, Epitaphiis et Inscriptionibus basilicæ eiusdem; per Jacobum Grimaldum dicti Templi olim Archivistam notarium publicum fideliter accurateque scripta et publicata.* 1621, BAV, Vat. lat., 11988.
- Inscriptiones ex antiquis Urbis Ecclesiis exceptas, quas partim reformata sacrarum ediumo structura, partim iniuria temporum aboleverat, ut illustrium virorum, familiarum gestarumque rerum memorie consuleret, ex Codice MS Farnesiano describi iussiter, et Bibliothecæ Vaticane dono dedit.* 1715, BAV, Reg. lat., 770.
- JERONI D'ESTRIDÓ. *Opuscula.* 1459, BAV, Vat. lat., 362.
- Libre de Sepulturas de differents Casas y famílias que tenen son enterro en este Convent de Sant Domingo, fet en 1686.* 1686, BMM, ms. 77.
- LLUÍS DE VILAFRANCA. *Primer ensayo para una biblioteca mallorquina.* 1806, Manuel Ripoll Billón.

¹ Una nota inicial indica que aquest volum és el resultat d'una còpia manada fer per Nicolau Brondo a partir de diverses còpies. Els dos toms originals havien estat prestats a l'advocat Jaume Prohens poc després de la mort de Joaquim Maria Bover. A la mort de Prohens, els seus hereus es negaren a tornar-los. BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Miscelaneas historicas mallorquinas. Tomos II y III.* 1877, BBM, n. 551, 70-V/VI, sp. Els volums originals es poden consultar actualment a l'Arxiu Municipal de Palma.

MUNAR, Gaspar. *Miscelánea Histórica de Mallorca. I. Documentos varios recogidos por el P. Gaspar Munar para la Biblioteca de su Congregación en La Real.* 1928. 1928, BB, II-101.

NICOLAU DE LIRA. *Postilla super Biblia.* 1455, BAV, Vat. lat., 4215.

PICCOLOMINI, Enea Silvio. *De ritu, situ, moribus et conditione Germaniae* [Aeneas, Cardinalis Sancte Sabine. *Ad obiectiones Germanorum*]. Roma, 1494, BAV, Urb. lat., 1494.

REYNÉS, Llorenç. *Tomo 3 de la Crónica de la Provincia de Aragón, de Calzados del Orden de la Santísima Trinidad Redención de Cautivos. Siglo Tercero. Contiene la Historia de los Conventos, de los Provinciales, y de las Personas Insignes, que florecieron en dicha Provincia. Epítome. De los Reverendísimos Padres Ministros Generales, que governaron Nuestra Religión en dicho Siglo.* 1770, BPM, ms. 49.

BIBLIOGRAFIA

- AA.DD. *Militia Christi e Crociata nei secoli XI-XIII*. Università Cattolica del Sacro Cuore, Milà, 1992.
- ABAD LARROY, Francisco. «El culto divino en la Seo antigua de Lérida», *Ilerda*, 40 (1979), pp. 17-56.
- ABADAL I DE VINYALS, Ramon d'. *L'abat Oliba, bisbe de Vic, i la seva època*. Aedos, Barcelona, 1962.
- ACUNTO, Nicolangelo d'. «Camaldolese Settlements. Hermitages and Monasteries as Sites of Conflict between Different Projects of Religious Life», a BREITENSTEIN, Mirko; BURKHARDT, Julia; BURKHARDT, Stefan; RÖHRKASTEN, Jens (eds.). *Rules and Observance. Devising Forms of Communal Life*. LIT, Berlín, 2014, pp. 69-77.
- ADEVA MARTÍN, Ildefonso. «*Ars bene moriendi*. La muerte amiga», a AURELL CARDONA, Jaume; PAVÓN BENITO, Julia (eds.). *Ante la muerte. Actitudes, espacios y formas en la España medieval*. Eunsa, Pamplona, 2002, pp. 295-360.
- AGÚNDEZ SAN MIGUEL, Leticia. «Carreras eclesiásticas y redes clientelares en la Castilla bajomedieval: la provisión de beneficios menores en el cabildo de la catedral de Burgos (1456-1470)», *Anuario de Estudios Medievales*, 44/2 (2014), pp. 665-687.
- ALBERIGO, Giuseppe; DOSSETTI, Giuseppe A.; JOANNOU, Perikle P.; LEONARDI, Claudio; PRODI, Paolo (eds.). *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Istituto per le Scienze Religiose, Bolonya, 2002.
- ALCINA FRANCH, José (ed.). *La biblioteca de Alfonso V de Aragón en Nápoles. Catálogo descriptivo: fondos valencianos*. Generalitat Valenciana, València, 2000.
- ALDEA VAQUERO, Quintín; MARÍN MARTÍNEZ, Tomás; VIVES GATELL, José (dirs.). *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*. Instituto Enrique Flórez, CSIC, Madrid, 1972-1987.
- ALIAGA ASENSIO, Pedro. «Cerdá y de Lloscos, Antonio», a ANES Y ÁLVAREZ DE CASTRILLÓN, Gonzalo (dir.). *Diccionario Biográfico Español*, XIII. Real Academia de la Historia, Madrid, 2009, pp. 201-202.

- ALONSO GARCÍA, Gabriel. *Los Maestros de «La Seu Vella de Lleida» y sus colaboradores*. Institut d'Estudis Ilerdencs, CSIC, Lleida, 1976.
- ALONSO GARCÍA, Gabriel. «Capillas, altares, imágenes, capellanías, presbiteriados y beneficios de la Seu Vella de Lleida desde su fundación hasta su cierre», *Ilerda*, 40 (1979), pp. 57-88.
- ALTICK, Richard D. *Live and Letters. A History of Literary Biography in England and America*. Alfred A. Knopf, Nova York, 1966.
- ALTISENT I ALTISENT, Agustí. *Història de Poblet*. Abadia de Poblet, Vimbodí i Poblet, 1974.
- ALTISENT JOVÉ, Juan B. *Alonso de Borja en Lérida (1408-1423) después Papa Calixto III*. Gráficos Academia Mariana, Lleida, 1924.
- ÁLVAREZ PALENZUELA, Vicente Ángel. *El Cisma de Occidente*. Rialp, Madrid, 1982.
- AMICO, John F. d'. *Renaissance Humanism in Papal Rome. Humanists and Churchmen on the Eve of the Reformation*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1983.
- ANTONIO, Nicolás. *Bibliotheca Hispana Vetus, sive Hispanorum, qui usquam unquamve scripto aliquid consignaverunt, notitia. Complectens scriptores omnes qui ab anno M usque ad MD floruerunt. Tomus secundus*. Ex Typographia Antonii de Rubeis propè S. Sylvestrum de Capite in Via Vitis, Roma, 1696.
- ANTONIO, Nicolás. *Bibliotheca Hispana Nova, sive Hispanorum scriptorum qui ab anno MC ad MDCLXXXIV floruerunt notitia. Tomus primus*. Apud Joachimum de Ibarra typographum regium, Madrid, 1783.
- «Antonius, Cerda», *Katalog der Deutschen Nationalbibliothek*. [Recurs electrònic]. <http://d-nb.info/gnd/102425140> [Consulta: 12 d'octubre de 2017].
- ARAÑA, José Antonio. «Colegio Cardenalicio», a OTADUY GUERÍN, Javier; VIANA TOMÉ, Antonio; SEDANO RUEDA, Joaquín (eds.). *Diccionario General de Derecho Canónico*, II. Universidad de Navarra, Thomson Reuters Aranzadi, Pamplona, 2013, pp. 225-229.
- ARCÀNGEL D'ALGAIDA. *Índices de las misceláneas históricas del P. Luis de Villafranca, capuchino*. Societat Arqueològica Lul·liana, Palma, 1947.
- ARDERIU I VALLS, Enric. «Un códice de Lérida. Llibre de notes antigues per memoria», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 10 (1904), pp. 8-27 i 132-146.

- ARGILÉS I ALUJA, Caterina. *Una ciutat catalana en època de crisi: Lleida, 1358-1500. El Treball, els salaris, la producció agrícola i els preus a través dels llibres d'obra de la Seu Vella*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 2010.
- ARIÈS, Philippe. *El hombre ante la muerte*. Taurus, Madrid, 1983.
- ARNOLD, Benjamin. *Count and Bishop in Medieval Germany. A Study of Regional Power, 1100-1350*. University of Pennsylvania Press, Filadèlfia, 1991.
- ATIENZA LÓPEZ, Ángela (ed.). *Iglesia memorable. Crónicas, historias, escritos... a mayor gloria. Siglos XVI-XVIII*. Sílex, Madrid, 2012.
- AURELL CARDONA, Jaume. *La historiografía medieval. Entre la historia y la literatura*. Publicacions Universitat de València, València, 2016.
- AYALA MARTÍNEZ, Carlos de. *Las órdenes militares hispánicas en la Edad Media (siglos XII-XV)*. Marcial Pons, Latorre Literaria, Madrid, 2007.
- AYALA MARTÍNEZ, Carlos de; NOVOA PORTELA, Feliciano; LUTTRELL, Anthony (coords.). *Las Órdenes Militares en la Europa medieval*. Lunweg, Barcelona, 2004.
- BACKSCHEIDER, Paula R. *Reflections on Biography*. Oxford University Press, Oxford, 1999.
- BADIA I PÀMIES, Lola. «L'“humanisme català”: formació i crisi d'un concepte historiogràfic», a *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1980, pp. 41-70.
- BADIA I PÀMIES, Lola. «Sobre l'Edat Mitjana, el Renaixement, l'Humanisme i la fascinació ideològica de les etiquetes historiogràfiques», *Revista de Catalunya*, 8 (1987), pp. 41-70.
- BADIA I PÀMIES, Lola. *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella. Estudis sobre la cultura literària de la tardor medieval catalana*. Quaderns Crema, Barcelona, 1988.
- BALLARDINI, Antonella. «La basilica di S. Pietro nel Medioevo», a BRANDENBURG, Hugo; BALLARDINI, Antonella; THOENES, Christof. *San Pietro. Storia di un monumento*. Jaca Book, Milà, 2015, pp. 34-75.
- BANGO TORVISO, Isidro Gonzalo; BUSQUETA I RIU, Joan Josep (eds.). *Gombau de Camporrells, bisbe de Lleida. A l'alba del segle XIII*. Publicacions dels Amics de la Seu Vella, Lleida, 1996.

- BANNISTER, Turpin C. «The Constantinian Basilica of Saint Peter at Rome», *Journal of the Society of Architectural Historians*, 27/1 (1968), pp. 3-32.
- BARBER, Malcolm (ed.). *The Military Orders. Volume I. Fighting for the Faith and Caring for the Sick*. Routledge, Abingdon, 1994.
- BARCELÓ ADROVER, Pep. *Sepultures a l'antic convent de Sant Domingo de Palma. Notes sobre les capelles i llinatges dels enterrats (des de la seva construcció fins al seu enderrocament: segles XIII al XIX)*. L&R Editores, Palma, 2010.
- BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *Al tombant de l'edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2000.
- BARCELÓ CRESPI, Maria (coord.). *El Regne de Mallorca: cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 2008.
- BARCELÓ CRESPI, Maria. «Fra Joan Cervera i Garcies, trinitari (1702-1767)», a *Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament de Porreres, Porreres, 2013, pp. 123-130.
- BARCELÓ CRESPI, Maria. «Aspectes de la relació de Mallorca amb el Regne de Nàpols a la Baixa Edat Mitjana», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 72 (2016), pp. 29-51.
- BARCELÓ CRESPI, Maria; CASSANYES ROIG, Albert. «L'inventari dels béns de Gabriel Cerdà: aspectes de la vida quotidiana en una possessió de Santa Margalida (1491)», en tràmit de publicació.
- BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Ferrando Valentí i la seva família*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996.
- BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Els nous horitzons culturals a Mallorca al final de l'Edat Mitjana*. Documenta Balear, Palma, 2000.
- BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Mallorquins a la cort del Magnànim i a la Itàlia renaixentista: la seva influència cultural al regne de Mallorca», a AGOSTINO, Guido d'; BUFFARDI, Giulia (eds.). *La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso II el Magnanimo: i modelli politico-istituzionali, la circolazione degli uomini, delle idee, delle merci, gli influssi sulla società e sul costume. Volume II*. Paparo, Nàpols, 2000, pp. 1293-1310.
- BARCELÓ CRESPI, Maria; ENSENYAT PUJOL, Gabriel. *Clergues il·lustrats. Un cercle humanista a l'entorn de la Seu de Mallorca (1450-1550)*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2013.

- BARCELÓ CRESPI, Maria; ROSSELLÓ BORDOY, Guillem. *La ciudad de Mallorca. La vida cotidiana en una ciudad mediterránea medieval*. Lleonard Muntaner, Palma, 2006.
- BARNES, Arthur Stapylton. *St. Peter in Rome and His Tomb on the Vatican Hill*. Swan Sonnenschein & Co., Lim., Londres, 1903.
- BARO, Bonaventura. *Annales ordinis Sanctissimæ Trinitatis Redemptionis Captivorum fundatoribus sanctis Ioanne de Matha et Faelice de Valois, tomus primus. Primam centuriam annorum complexus, hoc est ab anno Christi 1198, ad annum 1297*. Typis Angeli Bernabò, Roma, 1684.
- BARRIO GOZALO, Maximiliano. *El sistema benefical de la Iglesia española en el Antiguo Régimen (1475-1834)*. Publicaciones Universidad de Alicante, Alacant, 2011.
- BARROW, Julia. *The Clergy in the Medieval Word. Secular Clerics, Their Families and Careers in North-Western Europe, c. 800-c. 1200*. Cambridge University Press, Cambridge, 2015.
- BARTOLOMÉ MARTÍNEZ, Bernabé. *Historia de la educación en España y América. La educación en la Hispania antigua y medieval*. Ediciones SM, Madrid, 1992.
- BATCHELOR, John (ed.). *The Art of Literary Biography*. Clarendon Press, Oxford, 1995.
- BATES, David; CRICK, Julia; HAMILTON, Sarah. «Introduction», a BATES, David; CRICK, Julia; HAMILTON, Sarah (eds.). *Writing Medieval Biography 750-1250. Essays in Honour of Professor Frank Barlow*. The Boydell Press, Woodbridge, 2006, pp. 1-14.
- BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. «El lulismo en Italia (ensayo de síntesis)», *Revista de Filosofía*, 2/5 (1943), pp. 255-313; 2/6-7 (1943), pp. 481-537.
- BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. «El català, llengua de Cort a Roma durant els pontificats de Calixt III i Alexandre VI», a TAVANI, Giuseppe; PINELL, Jordi. *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Roma, 28 setembre-2 octubre 1982*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1983, pp. 509-521.
- BATLLORI I MUNNÉ, Miquel. *Humanismo y Renacimiento. Estudios hispano-europeos*. Ariel, Barcelona, 1987.
- BATLLORI I MUNNÉ, Miquel (dir.). *Diplomatari Borja. I*. Edicions Tres i Quatre, València, 2002.

- BAUCELLS I REIG, Josep. «L'Església de Catalunya a la Baixa Edat Mitjana», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 13 (1992), pp. 427-442.
- BAUMER, Christoph. *The Church of the East. An Illustrated History of Assyrian Christianity*. I. B. Tauris, Londres, 2006.
- BAUMGARTNER, Frederic J. *Behind Locked Doors. A History of the Papal Elections*. Palgrave Macmillan, Nova York, 2003.
- BECEIRO PITA, Isabel. «La importancia de la cultura en las relaciones peninsulares (siglo XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, 29 (1999), pp. 79-104.
- BECKET, John Joseph. «Accessus», a HERBERMANN, Charles (ed.). *Catholic Encyclopedia*. Robert Appleton, Nova York, 1913. [Recurs electrònic]. goo.gl/VRuQJk [Consulta: 16 d'agost de 2017].
- BEJCZY, István Pieter. *The cardinal virtues in the Middle Ages. A study in moral thought from the fourth to the fourteenth century*. Brill, Leiden, 2011.
- BERMAN, Constance Hoffman. *The Cistercian Evolution. The Invention of a Monastic Order in Twelfth-Century Europe*. University of Pennsylvania Press, Filadèlfia, 2010.
- BERTRAM, JEROME. *Vita Communis. The Common Life of the Secular Clergy*. Gracewing, Leominster, 2009.
- BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «L'Hospital del Sant Esperit de Lleida. Segles XII-XV», a *Homenatge a la memòria del prof. Dr. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*. Universitat de Barcelona, Centre d'Estudis Medievals de Catalunya, Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 1989, pp. 317-332.
- BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «Les rendes de la clerecia de la Seu de Lleida el 1391», a VILÀ I TORNOS, Frederic; LORÉS I OTZET, Imma. *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*. Estudi General de Lleida, La Paeria, Lleida, 1991, pp. 153-157.
- BERTRAN I ROIGÉ, Prim. «La dècima apostòlica: l'exemple d'Elna», a SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (comp.). *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*. CSIC, Barcelona, 1993, pp. 455-486.
- BERTRAN I ROIGÉ, Prim; FITÉ I LLEVOT, Francesc (coords.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum II. Temps de consolidació. La baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008.
- BIANCA, Concetta. *Da Bisanzio a Roma. Studi sul cardinale Bessarione*. Roma nel Rinascimento, Roma, 1999.

- BIGI, Emilio. «Bracciolini, Poggio», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1971, pp. 640-646.
- BINIMELIS I GARCIA, Joan. *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes. Tomo tercero*. Imprenta de José Tous, Palma, 1927.
- BINNS, L. Elliott. *The History of the Decline and Fall of the Medieval Papacy*. Methuen & Co. Ltd., Londres, 1934.
- BLANNING, Timothy Charles William; CANNADINE, David (eds.). *History and Biography. Essays in Honour of Derek Beales*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- BOEHM, Laetitia. «La educación y las culturas medievales», a *Historia de la Literatura. Volumen segundo. El Mundo Medieval. 600-1400*. Akal, Madrid, 1989, pp. 142-178.
- BOFFEY, Julia; DAVIS, Virginia (eds.). *Recording Medieval Lives*. Shaun Tyas, Donington, 2009.
- BOLÒS I MASCLANS, Jordi de. «La implantació del Cister al territori: la formació del patrimoni i la transformació del paisatge», *Actes del primer curs-simposi sobre el monaquisme cistercenc. El Cister: poder i espiritualitat (1150-1250)*. Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, Santes Creus, 2005, pp. 35-68.
- BOLÒS I MASCLANS, Jordi de; SÀNCHEZ-BOIRA, Imma (eds.). *Inventaris i encants conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida (segles XIV-XVI). Volum 2*. Fundació Noguera, Barcelona, 2014.
- BOLUFER PERUGA, Mónica. «Multitudes del yo: biografía e historia de las mujeres», *Ayer*, 93 (2014), pp. 85-116.
- BONATTI, Franco; MANFREDI, Antonio (eds.). *Niccolò V nel sesto centenario della nascita*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2000.
- BONET DONATO, Maria; ISLA FREZ, Amancio. *Història de Tarragona. II. Tarragona medieval, capital eclesiàstica i del Camp*. Pagès editors, Lleida, 2011.
- BONFIGLI, Casimiro. *Niccolò V papa della rinascenza*. Edizioni Anicia, Roma, 1997.
- BORAU I MORELL, Cristina. *Els promotors de capelles i retaules a la Barcelona del segle XIV*. Fundació Noguera, Barcelona, 2003.
- BORDOY BORDOY, María José. *Arran de la Porta Pintada. Poder i prestigi femení al monestir de Santa Margalida (Ciutat de Mallorca, segles XIII-XVI)*. Leonard Muntaner, Palma, 2009.

- BOSI, Roberto (ed.). *Gli ordini religiosi. Storia e spiritualità*. Nardini, Florència, 1997.
- BOSIO, Antonio. *Roma sotterranea*. Guglielmo Facciotti, Roma, 1632.
- BOUWSMA, William J. *A Usable Past. Essays in European Cultural History*. University of California Press, Berkeley, 1990.
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Memoria biográfica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Imprenta Nacional de Juan Guasp, Palma, 1838.
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Varones ilustres de Mallorca*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1847.
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Nobiliario mallorquín*. Imprenta de Pedro José Gelabert, Palma, 1850.
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Noticias histórico-topográficas de la isla de Mallorca. Estadística general de ella y períodos memorables de su historia*. Imprenta de D. Felipe Guasp y Barberi, impresor real, Palma, 1864.
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María. *Biblioteca de escritores baleares. Tomo 1*. Imprenta de P. Gelabert, Palma, 1868.
- BRENNER, Elma. *Leprosy and Charity in Medieval Rouen*. Royal Historical Society, The Boydell Press, Woodbridge, 2015.
- BREZZI, Paolo. *Storia degli anni santi. Da Bonifacio VIII ai giorni nostri*. Mursia, Milà, 1975.
- BRINES I BLASCO, Joan. «Abaciologi de Santa Maria de Valldigna», a CARRERAS I MARTÍ, Joan (dir.). *Gran Enciclopèdia Catalana*, 15. Enciclopèdia Catalana, S.A., Barcelona, 1980, p. 230.
- BRODMAN, James William. *Charity and Religion in Medieval Europe*. The Catholic University of America Press, Washington DC, 2009.
- BRUUN, Mette Birkedal (ed.). *Cambridge Companion to the Cistercian Order*. Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio locupletior facta collectione novissima plurium brevium, epistolarum, decretorum actorumque Sancte Sedis a sancto Leone Magno usque ad praesens. Tomus V ab Eugenio IV (an. MCCCCXXXI) ad Leonem X (an. MDXXI)*. Seb. Franco et Henrico Dalmazzo editoribus, Torí, 1860.

- BUONCORE, Marco. «Il *De Civitate Dei* nei manoscritti del Quattrocento e negli incunaboli alla Biblioteca Vaticana. Considerazioni e proposte», *Humanistica Lovaniensia*, 45 (1996), pp. 176-188.
- BURCKHARDT, Jacob. *La cultura del Renacimiento en Italia*. Akal, Madrid, 2004.
- BURTON, Janet; KERR, Julie. *The Cistercians in the Middle Ages*. The Boydell Press, Woodbridge, 2011.
- BURTON, Janet; STÖBER, Karen (eds.). *Women in the Medieval Monastic World*. Brepols, Turnhout, 2015.
- BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coord.). *700 aniversari. Universitat de Lleida*. Universitat de Lleida, Lleida, 1996.
- BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coord.). *Lleida: del municipi a l'Estudi General (segle XIII)*. Ateneu Popular de Ponent, Lleida, 1997.
- BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coord.). *Lleida: la ciutat baix medieval (segles XIV-XV)*. Ateneu Popular de Ponent, Lleida, 1998.
- BUSQUETA I RIU, Joan Josep (ed.). *Llibre de les constitucions i estatuts de l'Estudi General de Lleida*. Universitat de Lleida, Lleida, 2000.
- BUSQUETA I RIU, Joan Josep. «Notícia sobre les “terres dels Sant Climent” de Lleida a la segona meitat del segle XV», a VICEDO RIU, Enric (ed.). *Medi, territori i historia. Les transformacions territorials en el món rural català occidental*. Pagès editors, Lleida, 2004, pp. 73-80.
- BUSQUETA I RIU, Joan Josep; PEMÁN GAVÍN, Juan (coords.). *Les universitats de la Corona d'Aragó, ahir i avui. Estudis històrics*. Pòrtic, Barcelona, 2002.
- CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, María Cruz; TOSCANO, Gennaro (coords.). *La Biblioteca Reial de Nàpols d'Alfons el Magnànim al duc de Calàbria: 1442-1550*. Generalitat Valenciana, València, 1999.
- CAMERON, Euan. *Interpreting Christian History. The Challenge of the Churches' Past*. Blackwell, Oxford, 2005.
- CAMPANER Y FUERTES, Álvaro. *Cronicón Mayoricense*. Sa Nostra, Palma, 2007.
- CANELLAS ANOZ, Beatriz; TORRA PÉREZ, Alberto. *Los registros de la Cancillería de Alfonso el Magnánimo*. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, Centro de Publicaciones, Madrid, 2000.
- CANTARELLAS CAMPS, Catalina. «La morfologia resultant. Elements i àmbits significatius», a CANTARELLAS CAMPS, Catalina (coord.). *Ajuntament de Palma. Història, arquitectura i ciutat*. Ajuntament de Palma, Palma, 1998, pp. 140-157.

- CARBONELL BUADES, Marià. «El sepulcre de Calixt III Borja: hipòtesi atributiva. Una contribució al Vè centenari de la mort d'Andrea Bregno», *Revista Borja. Revista de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians*, 1 (2006-2007), pp. 51-62.
- CÁRCEL ORTÍ, María Milagros. «El clero secular en Europa en la Baja Edad Media. Bibliografía», *Anuario de Estudios Medievales*, 35/2 (2005), pp. 971-1047.
- CARDELLA, Lorenzo. *Memorie storiche de' cardinali della Santa Romana Chiesa. Tomo terzo*. Stamperia Pagliarini, Roma, 1793.
- CAROCCI, Sandro. *El nepotismo en la Edad Media. Papas, cardenales y familias nobles*. Universidad de Granada, Universitat de València, Granada, València, 2007.
- CARPEGNA FALCONERI, Tommaso di. «Il clero secolare nel Basso Medioevo: acquisizioni e proposte di ricerca», *Archivio della Società Romana di Storia Patria*, 132 (2009), pp. 23-40.
- CARRERAS PANCHÓN, Antonio. «La biografía como objeto de investigación en el ámbito universitario. Reflexiones sobre un retorno», *Asclepio*, 57/1 (2005), pp. 125-133.
- CASAS RABASA, Santiago. «León XIII y la apertura del Archivo Secreto Vaticano», *Anuario de Historia de la Iglesia*, 12 (2003), pp. 91-106.
- CASSANYES ROIG, Albert. «El col·legi de Montision després de l'expulsió dels jesuïtes (1767-1772)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 68 (2012), pp. 185-199.
- CASSANYES ROIG, Albert. «La fundació de la Congregació de l'Esperit Sant i la seva tasca de beneficència a l'Hospital General de Mallorca (1598-1605)», *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 23 (2013), pp. 125-136.
- CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Ramon Llull (1232-1316)», a FULLANA PUIGSERVER, Pere; GAMBÚS SAIZ, Mercè (coords.). *Ramon Llull i la Seu de Mallorca*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2016, pp. 43-77.
- CASSANYES ROIG, Albert. «De Mallorca a Nàpoles, Lleida y Roma: los viajes del canónigo Gabriel Cerdà (1450-1490)», *Historia. Instituciones. Documentos*, 43 (2016), pp. 99-114.
- CASSANYES ROIG, Albert. «Els Sánchez Muñoz i la successió en la canongia de Llorenç Serralli (1431-1434)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 72 (2016), pp. 15-27.

- CASSANYES ROIG, Albert. «El Cabildo catedralicio de Mallorca y la política de Fernando II el Católico», *Espacio, Tiempo y Forma. Serie III. Historia Medieval*, 30 (2017), pp. 193-220.
- CASSANYES ROIG, Albert. «El Capítol catedralici de Mallorca a la segona meitat del segle XV (1450-1495)», *Anuario de Estudios Medievales* (en premsa).
- CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de beneficios en la catedral de Lleida durante el episcopado de Antoni Cerdà (1449-1459)», *Hispania Sacra* (en premsa).
- CASSANYES ROIG, Albert. «Los primeros cincuenta años del Hospital General de Mallorca: desde la fundación hasta la promulgación de las Ordenaciones (1456-1514)», *En la España Medieval* (en premsa).
- CASSANYES ROIG, Albert. «La provisión de canonicatos y obispados en Mallorca durante el reinado de Fernando II el Católico (1479-1516)», en tràmit de publicació.
- CASTEJÓN DOMÈNECH, Nativitat. *Aproximació a l'estudi de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Repertori documental del segle XV*. Fundació Noguera, Barcelona, 2007.
- CASTRO CARIDAD, Eva María. «Baltasar Porreño y su tratado sobre las doce Sibilas», a MAESTRE MAESTRE, José María; PASCUAL BAREA, Joaquín; CHARLO BREA, Luis (eds.). *Humanismo y pervivencia del mundo clásico. Homenaje al profesor Antonio Fontán, III.4*. Instituto de Estudios Humanísticos, Laberinto, CSIC, Alcanyís-Madrid, 2002, pp. 1827-1842.
- CATEURA BENNÀSSER, Pau. *Sociedad, jerarquía y poder en la Mallorca medieval*. Fontes Rerum Balearium, Palma, 1984.
- CATEURA BENNÀSSER, Pau. «El bipartidismo en la Mallorca de comienzos del siglo XV», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 41 (1985), pp. 157-170.
- CAVALLO, Bonaventura. *Vita del beato Niccolò Albergati, cardinale di Santa Croce*. Stamperia di Vitale Mascardi, Roma, 1654.
- CAVERO DOMÍNGUEZ, Gregoria. «Fernando Ruiz, obispo de León (1289-1301)», a *Mundos medievales. Espacios, sociedades y poder. Homenaje al profesor José Ángel García de Cortázar y Ruiz de Aguirre, II*. Universidad de Cantabria, Santander, 2012, pp. 1161-1170.
- CELENZA, Christopher S. «The Will of Cardinal Giordano Orsini (ob. 1438)», *Traditio*, 51 (1996), pp. 257-286.

- «Cerdà Lloscos, Antoni», a DOLÇ I DOLÇ, Miquel (coord.). *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 3. Promomallorca, Inca, 1989, pp. 267-268.
- CESSI, Roberto. «La congiura di Stefano Porcari», a CESSI, Roberto. *Saggi romani*. Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1956, pp. 65-112.
- CHACÓN, Alfonso. *Vitae et gestae summorum pontificum a Christo Domino usque ad Clementem VIII, necnon S.R.E. Cardinalium cum eorundem insignibus. Liber primus*. Expensis hæredum Petri Antonij Lanceæ, Roma, 1601.
- CHACÓN, Alfonso. *Vitae et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiae, usque ad Urbanum VIII Pont. Max. Tomus secundus*. Typis Vaticanis, Roma, 1630.
- CHACÓN, Alfonso. *Vitae, et res gestae pontificum Romanorum et S.R.E. cardinalium. Ab initio nascentis Ecclesiae usque ad Clementem IX P.O.M. Tomus secundus*. Cura, et sumptib. Philippi et Ant. de Rubeis, Roma, 1677.
- CHILA, Roxane. *Une cour à l'épreuve de la conquête: la société curiale et Naples, capitale d'Alphonse le Magnanime (1416-1458)*. Université Paul-Valéry Montpellier 3, tesi doctoral, Montpellier, 2014.
- CINGOLANI, Stefano Maria. *Pere el Gran. Vida, actes i paraula*. Base, Barcelona, 2010.
- CINGOLANI, Stefano Maria (ed.). *Diplomatari de Pere el Gran. 2. Relacions internacionals i política exterior (1260-1285)*. Fundació Noguera, Barcelona, 2015.
- CIPOLLONE, Giulio. *Studi intorno a Cerfroid, prima casa dell'ordine trinitario (1198-1429)*. Ordinis Trinitatis Institutum Historicum, Roma, 1978.
- CIPOLLONE, Giulio. *Cristianità-Islam. Cattività e liberazione in nome di Dio. Il tempo di Innocenzo III dopo «il 1187»*. Pontificia Università Gregoriana, Roma, 2003.
- CIRERA PRIM, Jaume. «Índice analítico de las “Misceláneas históricas de Mallorca” de D. Joaquim M.ª Bover de Rosselló», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, número extraordinari dedicat a l'erudit Joaquim M.ª Bover (1811-1865)* (1981), pp. 61-118.
- CLARAMUNT RODRÍGUEZ, Salvador. «La problemàtica de l'alta cultura: dels “studia” a les universitats», a CLARAMUNT RODRÍGUEZ, Salvador (coord.). *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta. XVII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó. Actes. Volum I*. Oficina de Congressos, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003, pp. 117-134.
- CLARK, James G. *The Benedictines in the Middle Ages*. Boydell, Woodbridge, 2011.

- COBBAN, Alan B. *Universities in the Middle Ages*. Liverpool University Press, Liverpool, 1990.
- COLLINS, Henry. *The Spirit and Mission of the Cistercian Order. Comprising the Life of S. Robert of Newminster, and the Life of S. Robert of Knaresborough, with an Account of the Foundation of Fountains Abbey*. Simpkin, Marshall & Co., Londres, 1866.
- COLOMER I POUS, Eusebi. *Nikolaus von Kues und Raimund Llull. Aus Handschriften der Kuesen Bibliothek*. De Gruyter, Berlín, 1961.
- COLUCCIA, Giuseppe L. *Niccolò V umanista: papa e riformatore. Renovatio politica e morale*. Marsilio, Venècia, 1998.
- COMPANY I CLIMENT, Ximo (ed.). *Els Montcada i Alfons de Borja a la Seu Vella de Lleida*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1991.
- COMPANY I CLIMENT, Ximo (ed.). *El bisbe Jaume Conchillos, l'humanisme a Catalunya*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1993.
- COMPANY I CLIMENT, Ximo (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum III. Temps d'expansió. Temps de crisi i de redefinició. L'època moderna. Segles XVI-XVIII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2007.
- CONEJO DA PENA, Antoni. «Oligarquia ciutadana i promoció artística: la petjada dels Montsuar (c. 1350-1500)», a TERÉS TOMÀS, Maria Rosa (coord.). *Capitula facta et firmata. Inquietuds artístiques en el quatre-cents*. Cossetània, Valls, 2009, pp. 329-373.
- CONEJO DA PENA, Antoni. «La financiación de los hospitales de la Corona de Aragón durante la baja edad media: condiciones sociales, económicas y espirituales», a CAVACIOCCHI, Simonetta (ed.). *Le interazioni fra economia e ambiente biologico nell'Europa preindustriale: secc. XIII-XVIII*. Istituto Internazionale «F. Datini, Prato», Firenze University Press, Florència, 2010, pp. 437-444.
- CORONEO, Roberto. «L'irradiazione delle maestranze della chiesa nuova di Santa Maria di Bonarcado nel giudicato di Arborea», a MELE, Giampaolo (ed.). *Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale*. Istituto Storico Arborese per la Ricerca e la Documentazione sul Giudicato d'Arborea e il Marchesato di Oristano, Oristany, 2000, pp. 463-485.

- CORTS I BLAY, Ramon; GALTÉS I PUJOL, Joan; MANENT I SEGIMON, Albert (dirs.). *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Generalitat de Catalunya, Editorial Claret, Barcelona, 1998-2001.
- COURTENAY, William J. «The Instructional Programme of the Mendicant Convents at Paris in the Early Fourteenth Century», a BILLER, Peter; DOBSON, Barrie (eds.). *The Medieval Church: Universities, Heresy, and the Religious Life*. The Ecclesiastical History Society, The Boydell Press, Woodbridge, 1999, pp. 77-92.
- CROSS, Frank Leslie; LIVINGSTONE, Elizabeth A. (eds.). *Dictionary of the Christian Church*. Hendrickson Publishers, Peabody, 2007.
- CROSS, Peter R.; DENNIS, Chris; JULIAN-JONES, Melissa; SILVESTRI, Angelo (eds.). *Episcopal Power and Local Society in Medieval Europe, 900-1400*. Brepols, Turnhout, 2017.
- CRUSELLES GÓMEZ, José María. «Los juristas valencianos en la Italia renacentista. Estudiantes y cortesanos», *Revista d'Història Medieval*, 3 (1992), pp. 143-160.
- CUENCA MUÑOZ, Paloma. «Cuatro consideraciones sobre la edición paleográfica», *Acta Historica et Archaeologica Mediævalia*, 25 (2003), pp. 873-883.
- DAMETO COTONER, Joan. *Historia General del Reyno Baleárico*. Casa de Gabriel Guasp, Palma, 1632.
- DANON BRETOS, Josep. *Visió històrica de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona*. Fundació Vives Casajuana, Barcelona, 1978.
- DELGADO CRIADO, Buenaventura. *El cartulario del colegio universitario de Santa María de Lérida (1376-1564)*. Universitat de Barcelona, Barcelona, 1982.
- DEMURGER, Alain. *I cavalieri di Cristo. Gli ordini religioso-militari nel Medioevo (XI-XVI secolo)*. Garzanti, Milà, 2004.
- DENIFLE, Henricus. *Chartularium Universitatis Parisiensis sub auspiciis Consilii Generalis Facultatum Parisiensium ex diversis bibliothecis tabulariisque collegit. Tomus I. Ex Typis fratrum Delalain, París, 1889*.
- DESILVA, Jennifer Mara. «Senators or Courtiers: Negotiating Models for the College of Cardinals under Julius II and Leo X», *Renaissance Studies*, 22/2 (2008), pp. 154-173.
- DEYÀ BAUZÀ, Miquel (dir.). *Història de les Illes Balears. Volum II. L'època foral i la seva evolució (1230-1715)*. Edicions 62, Barcelona, 2004.
- DEYÀ BAUZÀ, Miquel. «L'assistència social a Mallorca durant l'Antic Règim», a PASCUAL BENNÀSAR, Aina (coord.). *De la beneficència a l'estat del benestar*.

- Història dels serveis socials a Mallorca (s. XVI-XX)*. Consell de Mallorca, Barcelona, 2011, pp. 13-32.
- DÍAZ IBÁÑEZ, Jorge. «La Iglesia conquense en la Edad Media. Estructura institucional y relaciones de poder», *Anuario de Estudios Medievales*, 30/1 (2000), pp. 277-318.
- DÍAZ IBÁÑEZ, Jorge. «Escándalos, ruydos, injurias e cochilladas: prácticas de violencia en el clero catedralicio burgalés durante el siglo XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 43/2 (2013), pp. 543-576.
- DÍAZ IBÁÑEZ, Jorge. «Jurisdicción episcopal y violencia en el clero diocesano burgalés durante el siglo XV», *Hispania Sacra*, 67/135 (2015), pp. 169-196.
- DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, Santiago. «El “Schedario Garampi” como primer instrumento de búsqueda de documentación monástica bajomedieval registrada en el Archivo Histórico Vaticano», a PANIAGUA PÉREZ, Jesús; VIFORCOS MARINAS, María Isabel (coords.). *Claustros leoneses olvidados. Aportaciones al monacato femenino*. Universidad de León, Lleó, 1996, pp. 13-18.
- DONALDSON, Ian; READ, Peter; WALTER, James (eds.). *Shaping Lives. Reflections on Biography*. The Australian National University, Canberra, 1992.
- DUNN, Marilyn. «Mastering Benedict: Monastic Rules and Their Authors in the Early Medieval West», *The English Historical Review*, 105/416 (1990), pp. 567-594.
- DUNNING, Robert (ed.). *Jocelin of Wells. Bishop, Builder, Courtier*. The Boydell Press, Woodbridge, 2010.
- DUPRÉ-THESEIDER, Eugenio. *La politica italiana di Alfonso il Magnanimo*. Diputación Provincial de Baleares, Palma, 1955.
- DURAN I GRAU, Eulàlia. «La família Borja: historiografia, llegenda, tema literari», *Catalan Historical Review*, 1 (2008), pp. 211-222.
- ENSENYAT PUJOL, Gabriel. «Humanisme i Renaixement a Mallorca: noves dades, nova periodització», *eHumanista/IVITRA*, 1 (2012), pp. 99-127.
- ESCH, Arnold. *Economia, cultura materiale ed arte nella Roma del Rinascimento. Studi sui registri doganali romani, 1445-1485*. Roma nel Rinascimento, Roma, 2007.
- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca; ESCOLÀ I PONS, Marc. «Avinganya i els Montcada: la transformació d'una casa trinitària en panteó familiar», *D'Art*, 13 (1987), pp. 147-182.

- ESPAÑOL I BERTRAN, Francesca; RATÉS I BRUFAU, Esther (eds.). *La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes. S. XIII a s. XV*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991.
- ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Las bulas de Calixto III sobre el Estudio General de Lérida», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 63-64 (1990), pp. 257-284.
- ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El régimen jurídico del Estudio General de Lleida (s. XIII-XVIII)*. Pagès editors, Lleida, 1992.
- ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Rentas y reformas del Estudio General de Lleida (1553-1584)», a BALASCH I PIJOAN, M. Esther (ed.). *Antoni Agustí, bisbe de Lleida i arquebisbe de Tarragona (1517-1586)*. Amics de la Seu Vella, Lleida, 1995, pp. 53-87.
- ESTEVE I PERENDREU, Francesc. *El col·legi universitari de l'Assumpció de santa Maria de Lleida (segles XIV-XIX)*. Universitat de Lleida, Lleida, 2010.
- EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi, sive Summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel, II. Monasterii, Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae, Ratisbona, 1914.*
- FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro. «Imagen de los Reyes Católicos en la Roma pontificia», *En la España Medieval*, 28 (2005), pp. 259-354.
- FERNÁNDEZ DE CÓRDOBA MIRALLES, Álvaro. «Vida y empresas del cardenal Lluís Joan del Milà: promoción eclesiástica y mecenazgo entre Italia y la Corona de Aragón», *Aragón en la Edad Media*, 24 (2013), pp. 191-223.
- FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro. «Diplomáticos y letrados en Roma al servicio de los Reyes Católicos: Francesco Vitale di Noya, Juan Ruiz de Medina y Francisco de Rojas», *Dicenda. Cuadernos de Filología Hispánica*, 32 (2014), pp. 113-154.
- FERNÁNDEZ JUÁREZ, Gerardo; MARTÍNEZ GIL, Fernando (coords.). *La fiesta de Corpus Christi*. Universidad de Castilla-La Mancha, Conca, 2002.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa. «Flix, un port fluvial blader per a Barcelona. La compra de la Baronia de Flix i La Palma l'any 1400», *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, 23-24 (2002-2003), pp. 465-507.
- FIGUERES CARPI, Joan de. *Chronicum Ordinis Sanctissimæ Trinitatis de Redemptione Captivorum*. Apud Franciscum de Rubeis, Verona, 1645.

- FILANGIERI, Riccardo. «Rapporto sulla distruzione degli Archivi di Napoli redatto dal conte Filangieri, soprintendente degli Archivi di Napoli», *Rapporto finale sugli Archivi*. Commissione Alleata, Sottocommissione per i Monumenti e le Belle Arti, Roma, 1946, pp. 54-57.
- FITÉ I LLEVOT, Francesc. «Jaume Ferrer, pintor de la seu de Lleida, i la confecció de draps imperials», *Locvs Amænvvs*, 8 (2005-2006), pp. 67-80.
- FOHLEN, Jeannine. *La bibliothèque du pape Eugène IV (1431-1447). Contribution à l'histoire du fonds Vatican latin*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2008.
- FORESTA, Patrizio. «*Specula principum* in Età moderna», a MELLONI, Alberto; BROWN, Peter; HELMRATH, Johannes; PRINZIVALLI, Emanuela; RONCHEY, Silvia; TANNER, Norman (eds.). *Costantino I. Enciclopedia costantiniana sulla figura e l'immagine dell'imperatore del cosiddetto Editto di Milano 313-2013. Volume terzo*. Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma, 2013, pp. 51-70.
- FORNACIARI, Roberto. «Elementi di contemplazione e mistica in Romualdo di Ravenna», *Claretianum*, 44 (2004), pp. 111-142.
- FOSSIER, Arnaud. «La Pénitencerie pontificale en Avignon (XIVe siècle) ou la justice des âmes comme style de gouvernement», *Cahiers de Fanjeaux*, 42 (2007), pp. 199-239.
- FRANCE, Peter; ST CLAIR, William (eds.). *Mapping Lives. The Uses of Biography*. The British Academy, Oxford, 2002.
- FREUD, Sigmund. *Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci*. Franz Deuticke, Leipzig-Viena, 1910.
- FUDGE, Thomas A. *Heresy and Hussites in Late Medieval Europe*. Ashgate, Farnham, 2014.
- FULLANA PUIGSERVER, Pere. «La historiografia a Mallorca 1840-1890», a FULLANA PUIGSERVER, Pere; PEÑARRUBIA I MARQUÈS, Isabel; QUINTANA I TORRES, Antoni. *Els historiadors i l'esdevenir polític d'un segle a Mallorca (1839-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996, pp. 11-71.
- FULLANA PUIGSERVER, Pere. *El bisbe arquitecte. Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915)*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2015.
- FURIÓ SASTRE, Antoni. *Carta histórico-crítica sobre el lugar dónde estuvo situada la antigua Pollentia en la época que los romanos dominaron la isla de Mallorca*. Librería de D. Felipe Guasp, Palma, 1839.

- FURIÓ SASTRE, Antoni. *Vida del bendito padre fray Bartolomé Catany*. Imprenta a cargo de D. Juan Guasp, Palma, 1851.
- GALLO, Caio Domenico. *Annali della città di Messina, capitale del Regno di Sicilia. Dal giorno di sua fondazione sino a tempi presenti. Tomo secondo. In cui in sette libri si descrivono gli avvenimenti occorsi nello spazio di 469 anni cominciando dall'anno di nostra salute 1060 in cui seguì l'espulsione dei Saraceni dalla Sicilia sino alla rinunzia del Regno dell'Imperador Carlo Quinto nel 1556 con gli Elogj degli Uomini Ill. Messinesi, che sono fioriti in questi tempi in fine d'ogni libro*. Francesco Gaipa Regio Impressore, Messina, 1758.
- GANZ, Margery A. «The Medici Inner Circle: Working Together for Florence, 1420s-1450s», a PETERSON, David S.; BORNSTEIN, Daniel E. (eds.). *Florence and Beyond. Culture, Society and Politics in Renaissance Italy. Essays in Honour of John M. Najemy*. Centre for Reformation and Renaissance Studies, Toronto, 2008, pp. 369-382.
- GARCÍA DE CORTÁZAR, José Ángel. *Historia religiosa del Occidente medieval (años 313-1464)*. Akal, Madrid, 2012.
- GARCIA OLIVER, Ferran. *El naixement del monestir cistercenc de la Valldigna*. Universitat de València, València, 1983.
- GARCIA OLIVER, Ferran. «El censal en el senyoriu: Valldigna (1393-1530)», *Revista d'Història Medieval*, 8 (1997), pp. 153-173.
- GAYÀ MASSOT, Ramon. «Comentarios al período preparatorio de la fundación del Estudio General de Lérida», *Ilerda*, 12 (1949), pp. 57-72.
- GAYÀ MASSOT, Ramon. *Los valencianos en el Estudio General de Lérida*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Patronato «José María Quadrado», València, 1950.
- GAYÀ MASSOT, Ramon. *Cancilleres y rectores del Estudio General de Lérida*. La Editora Leridana, Lleida, 1951.
- GAYÀ MASSOT, Ramon. «Provisión de las cátedras en el Estudio General de Lérida», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 30/2 (1957), pp. 233-296.
- GILI FERRER, Antoni. *La Sang. Història i devoció*. Consell de Mallorca, Palma, 2002.
- GIRGENSOHN, Dieter. «Castiglione, Branda da», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1979, pp. 69-75.

- GÖLLER, Emil. *Die päpstliche Pönitentiare von ihrem Ursprung bis zu ihrer Umgestaltung unter Pius V.* Loescher & Co., Roma, 1907-1911.
- GÓMEZ SALAZAR, Francisco; FUENTE, Vicente de la. *Tratado teórico-práctico de procedimientos eclesiásticos. Tomo cuarto.* Imprenta de la viuda de Aguado é hijo, Madrid, 1868.
- GONZÀLEZ COSO, Elena; BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coords.). *Pergamins. Catàleg de l'Arxiu Municipal de Lleida.* Ajuntament de Lleida, Lleida, 1998.
- GONZÀLEZ COSO, Elena; BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coords.). *L'Estudi General de Lleida. Ciutat i Universitat en els Documents de l'Arxiu Municipal de Lleida.* Ajuntament de Lleida, Lleida, 2000.
- GONZÁLEZ TÉLLEZ, Manuel. *Commentaria perpetua in singulos textus quinque librorum Decretalium Gregorii IX. Tomus tertius, complectens librum tertium.* Sumptibus Anisson & Joannis Posuel, Lió, 1715.
- GORT RIERA, Roser. *L'Estudi General de Lleida al segle XIV.* Universitat de Lleida, Lleida, 2016.
- GRAS DE ESTEVA, Rafel. *Catálogo de los privilegios y documentos originales que se conservan en el archivo reservado de la ciudad de Lérida.* Imprenta, Librería y Encuadernaciones de José Pla, Lleida, 1897.
- GRAY, Margaret. *The Trinitarian Order in England. Excavations at Thelsford Priory.* Tempus Reparatum, Oxford, 1993.
- GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Storia della città di Roma nel Medio Evo. Volume terzo.* G. Romagna & C., editori, Roma, 1912.
- GREGORY, Andrew F. (ed.). *The Gospel according to the Hebrews and the Gospel of the Ebionites.* Oxford University Press, Oxford, 2017.
- GUALDO ROSA, Lucia. «Pietro Putomorsi da Fivizzano, detto Pietro Lunese: un corrispondente di Leonardo Bruni a Viterbo», a FERA, Vincenzo; FERRAÙ, Giacomo (eds.). *Filologia Umanistica. Per Gianvito Resta*, II. Antenore, Pàdua, 1997, pp. 1057-1082.
- GUALLAR PÉREZ, Manuel. *Los concilios tarraconenses celebrados en Lérida (Siglos VI-XV).* Instituto de Estudios Ilerdenses, CSIC, Lleida, 1975.
- GUIJARRO GONZÁLEZ, Susana. «Jerarquía y redes sociales en la Castilla medieval: la provisión de beneficios eclesiásticos en el cabildo de la catedral de Burgos (1390-1440)», *Anuario de Estudios Medievales*, 38/1 (2008), pp. 271-299.
- HAMILTON, Bernard. *The Medieval Inquisition.* Edward Arnold, Londres, 1981.

- HAMILTON, Nigel. *Biography. A Brief History*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 2007.
- HARO CORTÉS, Marta. «“Enxenplos et semejanças” para reyes: modelos de transmisión», a CÁTEDRA GARCÍA, Pedro M. (dir.). *Los códices literarios de la Edad Media. Interpretación, historia, técnicas y catalogación*. Instituto de Historia del Libro y de la Lectura, Salamanca, 2009, pp. 127-159.
- HARVEY, Margaret. *England, Rome and the Papacy. 1417-1464. The Study of a Relationship*. Manchester University Press, Manchester, 1993.
- HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 1955.
- HASKINS, George L. «The University of Oxford and the ‘Ius ubique docendi’», *The English Historical Review*, 56/222 (1941), pp. 281-292.
- HEALE, Martin. *The Abbots and Priors of Late Medieval and Reformation England*. Oxford University Press, Oxford, 2016.
- HERNANDO DELGADO, Josep. «El mercat de valors a Barcelona, 1440-1462. La presència de dos fors o preus dels canvis en els protestes de lletres de canvi impagades», *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 25 (2007), pp. 97-254.
- HERNANDO DELGADO, Josep. «Irregularitats per il·legimitat i altres causes i l'accés a l'orde clerical. Diòcesi de Barcelona, segle XV», *Acta Historica et Archaeologica Mediævalia*, 31 (2011-2013), pp. 349-391.
- HILLGARTH, Jocelyn Nigel. «La cultura de las Islas Baleares en la época del descubrimiento», a PIÑA HOMS, Román (coord.). *Congrés Internacional d'Estudis Històrics. Les Illes Balears i Amèrica. Palma, gener, 1992. Volum I*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1992, pp. 37-46.
- HOBERG, Herman. *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris Obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1455 confectis*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 1949.
- HUIZINGA, Johan. *El otoño de la Edad Media. Estudios sobre la forma de la vida y del espíritu durante los siglos XIV y XV en Francia y en los Países Bajos*. Alianza, Madrid, 1981.
- IGLESIAS ORTEGA, Arturo. *El cabildo catedralicio de Santiago de Compostela en el siglo XVI: aspectos funcionales y sociológicos de una élite eclesiástica*.

- Universidade de Santiago de Compostela, tesi doctoral, Santiago de Compostela, 2010.
- IGUAL ÚBEDA, Antonio. *Vida de Alfonso el Magnánimo*. Seix y Barral, Barcelona, 1951.
- IYANGA PENDI, Augusto. *Historia de la Universidad en Europa*. Universitat de València, València, 2000.
- JAMME, Armand; PONCET, Olivier (dirs.). *Offices et Papauté (XIVe-XVIIe siècle). Charges, hommes, destins*. École Française de Rome, Roma, 2005.
- JAMROZIAK, Emilia. *The Cistercian Order in Medieval Europe. 1090-1500*. Routledge, Abingdon, 2013.
- JEDIN, Hubert (dir.). *Storia della chiesa. Volume V/2. Tra Medioevo e Rinascimento. Avignone-Conciliarismo-Tentativi di riforma (XIV-XV sec.)*. Jaca Book, Milà, 1983.
- JULIÀ VIÑAMATA, José Ramón. «El Estudio General de Lérida a finales del siglo XIV: las reformas de Martín el Humano», a *Miscel·lània. Homenatge a Josep Lladonosa*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1992, pp. 323-348.
- KAARTINEN, Marjo. *Religious Life and English Culture in the Reformation*. Palgrave, Basingstoke, 2002.
- KAMINSKY, Howard. *A History of the Hussite Revolution*. University of California Press, Berkeley, 1967.
- KINIGL, Caspar M. *Menologium Marianum seu gesta sanctorum, beatorum, et venerabilium utriusque sexus ordinis servorum beate Marie virgine qui inter alios quam plures. Per quinque elapsa sæcula sanctitate, doctrina, pietate floruerunt ex ordinis annalibus deprompta et in singulos annidies digesta addita epitome piarum reflexionum. Pars secunda*. Willermus Corbis, Venècia, 1768.
- KNOWLES, David. *The Religious Houses of Medieval England*. Sheed & Ward, Londres, 1940.
- KNOWLES, David. *The Religious Orders in England*. Cambridge University Press, Cambridge, 1950.
- KNOWLES, David. *Bare Ruined Choirs. The Dissolution of the English Monasteries*. Cambridge University Press, Cambridge, 1976.
- KNOWLES, David; HADCOCK, R. Neville. *Medieval Religious Houses. England and Wales*. Longman, Londres, 1971.
- LA ASUNCIÓN, Antonio de. *Diccionario de escritores trinitarios de España y Portugal. Tomo primero*. Imprenta de Fernando Kleinbub, Roma, 1898.

- LADERO QUESADA, Miguel Ángel. «Estructuras y políticas fiscales en la Baja Edad Media», *Edad Media. Revista de Historia*, 2 (1999), pp. 113-150.
- LA FUENTE, Vicente de. *España Sagrada, continuada por la Real Academia de la Historia. Tomo XLIX. Tratado LXXXVII. La Santa Iglesia de Tarazona en sus estados antiguo y moderno*. Imprenta de José Rodríguez, Madrid, 1865.
- LALINDE ABADÍA, Jesús. *La Corona de Aragón en el Mediterráneo medieval (1229-1479)*. Institución Fernando el Católico, CSIC, Saragossa, 1979.
- LAMBOT, Cyrille. «L'office de la Fête-Dieu. Aperçus nouveaux sur ses origines», *Revue Bénédictine*, 54 (1942), pp. 61-123.
- LAWRENCE, Clifford Hugh. *Medieval Monasticism. Forms of Religious Life in Western Europe in the Middle Ages*. Longman, Londres, 1984.
- LAWRENCE, Clifford Hugh. *The Friars. The Impact of the Early Mendicant Movement on Western Society*. Longman, Londres, 1994.
- LE GOFF, Jacques. *Tiempo, trabajo y cultura en el Occidente Medieval*. Taurus, Madrid, 1983.
- LE GOFF, Jacques. *El nacimiento del Purgatorio*. Taurus, Madrid, 1989.
- LE GOFF, Jacques. *Los intelectuales en la Edad Media*. Gedisa, Barcelona, 2008.
- LECLERCQ, Jean; VANDENBROUCKE, François; BOUYER, Louis. *La spiritualité du Moyen Age*. Aubier, París, 1961.
- LEE, Hermione. *Biography. A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Nova York, 2009.
- LEKAI, Louis Julius. *The White Monks. A History of the Cistercian Order*. Cistercian Fathers, Okauchee, 1953.
- [LETI, Gregorio]. *Conclavi de' Pontefici Romani; quali si sono potuti trovare fin à questo giorno. Nuova Edizione riveduta, corretta ed ampliata. Volume I*. Lorenzo Martini, Colònia, 1691.
- LEVILLAIN, Philippe (dir.). *Dictionnaire historique de la Papauté*. Fayard, París, 1994.
- LIPARI, Giuseppe. «Biobibliografía di Placido Samperi», a SAMPERI, Placido. *Iconologia della Gloriosa Vergine Madre di Dio Maria protettrice di Messina*. Intilla editore, Messina, 1990, pp. lix-lxvi.
- LLADÓ I FERRAGUT, Jaume. *Catálogo del archivo municipal de la villa de Santa Margarita (Balears)*. Tipografía Cat. Pizá, Palma, 1945.
- LLADÓ I FERRAGUT, Jaume. *Historia del Estudio General Luliano y de la Real y Pontificia Universidad Literaria de Mallorca*. Edicions Cort, Palma, 1973.

- LLADONOSA I PUJOL, Josep. *El sitio de Lérida en tiempos de Juan II de Aragón*. Artes Gráficas Ilerda, Lleida, 1945.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep. «La zona universitaria de Lérida (Descripción de los edificios docentes)», a *Miscelánea de trabajos sobre el Estudio General de Lérida. Volumen II*. CSIC, Patronato «José María Quadrado» de Estudios e Investigaciones Locales, Instituto de Estudios Ilerdenses, Lleida, 1950, pp. 9-67.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Manuel de Montsuar, president de Catalunya (1410-1491)*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1962.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep. *La eucaristía en Lérida*. Artis Estudios Gráficos, Lleida, 1964.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1970.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Escoles i mestres antics de minyons a Lleida*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1970.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Història de Lleida*, I. F. Camps Calmet, Editor, Tàrrrega, 1972.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Lérida medieval. Tomo II (siglos XIV-XV)*. Dilagro, Lleida, 1975.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida a l'època medieval*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1976.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep. «La casa de Montsuar de Lleida», a COSSÉ, Jeannine;
LLADONOSA I PUJOL, Josep. *La nissaga dels Montsuar*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1982, pp. 53-115.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Anecdotari de l'Estudi General de Lleida (1297-1717)*. Virgili & Pagès, Lleida, 1988.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Els carrers i places de Lleida a través de la historia*, ed. GANAU I CASAS, Joan. Empresa Municipal d'Urbanisme de Lleida, S.L., Lleida, 2007.
- LLADONOSA I VALL-LLEBRERA, Manel (coord.). *Arrels Cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum IV. Temps de llums i obres. Temps d'esperança. L'època contemporània. Del segle XIX fins als nostres dies*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2009.

- LLOMPART MORAGUES, Gabriel. «Libreros y maestros en la Mallorca medieval: nombres y hombres de una mediación cultural», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 38 (1981), pp. 261-278.
- LLUÍS SALVADOR, ARXIDUC D'ÀUSTRIA. *La ciudad de Palma*. Ajuntament de Palma, Palma, 1984.
- LOGAN, F. Donald. *Runaway Religious in Medieval England c. 1240-1540*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- LOP OTÍN, María José. *El Cabildo catedralicio de Toledo en el siglo XV: aspectos institucionales y sociológicos*. Universidad Complutense de Madrid, tesi doctoral, Madrid, 2002.
- LÓPEZ, Domingo. *Noticias históricas de las tres florentísimas provincias del celeste Orden de la Santísima Trinidad, Redención de Cautivos, en Inglaterra, Escocia, y Hybernia*. Imprenta Real, Madrid, 1714.
- LÓPEZ ARANDIA, María Amparo. *Rinascimento y reformatio. El proyecto de Gutierre González en Jaén*. Universidad de Jaén, tesi doctoral, Jaen, 2005.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 3. Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1429-1444)*. Edicions Tres i Quatre, València, 2005.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (dir.). *Diplomatari Borja. 4. Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1444-1458)*. Edicions Tres i Quatre, València, 2007.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. «El Archivo de la Corona de Aragón en la Baja Edad Media», a SARASA SÁNCHEZ, Esteban (coord.). *Monarquía, crónicas, archivos y cancellerías en los reinos hispano-cristianos: siglos XIII-XV*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2014, pp. 145-184.
- LUCAS, Adam. *Ecclesiastical Lordship, Seigneurial Power and the Commercialization of Milling in Medieval England*. Routledge, Abingdon, 2014.
- LYNCH, Joseph H. *The Medieval Church. A Brief History*. Longman, Nova York, 1992.
- MADIGAN, Kevin. *Medieval Christianity. A New History*. Yale University Press, New Haven, 2015.
- MAÑAS NÚÑEZ, Manuel. «Otro ilustre brocense: el doctor Francisco de Cabrera Morales», *Alcántara*, 81 (2015), pp. 109-123.
- MANFREDI, Antonio. *I codici latini di Niccolò V. Edizione degli inventari e identificazione dei manoscritti*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 1994.

- MANFREDI, Antonio (ed.). *Storia della Biblioteca Apostolica Vaticana. Volume I. Le origini della Biblioteca Vaticana tra Umanesimo e Rinascimento (1447-1534)*. Biblioteca Apostolica Vaticana, Ciutat del Vaticà, 2010.
- MANSI, Joannes Dominicus. *Sacrorum Conciliorum nova, et amplissima collectio, in qua præterea quæ Phil. Labbeus, et Gabr. Cossartius, et novissime Nicolaus Coleti in lucem edidere, ea omnia insuper in suis locis optime disposita exhibentur, quæ Joannes Dominicus Mansi archiepiscopus Lucensis evulgavit. Editio novissima ab eodem optime merito præsule, potissimum favorem etiam et open præstante eminentissimo cardinali Dominico Passioneo Sanctæ Sedia Apostolicæ bibliothecario, aliisque item eruditissimis viris manus auxiliatrices ferentibus curata, Novorum Conciliorum, novorumque Documentorum Additionibus locupletata, Ad MS. Codices Vaticanos, Lucenses, aliosque recensis et perfecta. Accedunt etiam notæ, et dissertationes quamplurimæ, quæ in ceteris editionibus desiderantur. Tomus vicesimus septimus. Ab anno MCCCCIX usque ad annum MCCCCXVIII*. Apud Antonium Zatta, Venècia, 1784.
- MANSI, Joannes Dominicus. *Sacrorum Conciliorum nova, et amplissima collectio, in qua præterea quæ Phil. Labbeus, et Gabr. Cossartius, et novissime Nicolaus Coleti in lucem edidere, ea omnia insuper in suis locis optime disposita exhibentur, quæ Joannes Dominicus Mansi archiepiscopus Lucensis evulgavit. Editio novissima ab eodem optime merito præsule, potissimum favorem etiam et open præstante eminentissimo cardinali Dominico Passioneo Sanctæ Sedia Apostolicæ bibliothecario, aliisque item eruditissimis viris manus auxiliatrices ferentibus curata, Novorum Conciliorum, novorumque Documentorum Additionibus locupletata, Ad MS. Codices Vaticanos, Lucenses, aliosque recensis et perfecta. Accedunt etiam notæ, et dissertationes quamplurimæ, quæ in ceteris editionibus desiderantur. Tomus vicesimus nonus. Ab anno MCCCCXXXI usque ad annum MCCCCXXXIV*. Apud Antonium Zatta, Venècia, 1788.
- MARCH QUES, Joan Francesc; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. *Història de Santa Margalida. Volum primer. De la Prehistòria al segle XVI*. Ajuntament de Santa Margalida, Santa Margalida, 1981.
- MARSHALL, Peter. *Heretics and Believers. A History of the English Reformation*. Yale University Press, New Haven, 2017.

- MARTÍ DE BARCELONA. «Nous documents sobre Ramon Llull i la seva Escola», *Estudis franciscans*, 262-263, fasc. III-IV (1934), pp. 326-358.
- MARTÍ SENTAÑES, Esther. *Lleida a les Corts. Els síndics municipals a l'època d'Alfons el Magnànim*. Universitat de Lleida, Lleida, 2006.
- MARTIN, Victor. *Les origines du gallicanisme*. Bloud & Gay, París, 1939.
- MARTÍN RODRÍGUEZ, José Luis. *Las Cortes Medievales*. Historia 16, Madrid, 1989.
- MARTÍNEZ BUENAGA, Ignacio. «Monasterio cisterciense de Benifassà», *Cistercium. Revista cisterciense*, 196 (1994), pp. 129-212.
- MARTÍNEZ FERRANDO, J. Ernest. *Història dels catalans. Volum tercer. Baixa Edat Mitjana (segles XII, XIII, XIV i XV). Acabament*. Ariel, Barcelona, 1961.
- MARTÍNEZ I SISTACH, Lluís. «Concili Provincial Tarraconense. Naturalesa eclesiològica del concili provincial», *Revista Catalana de Teologia*, 20/1 (1995), pp. 217-229.
- MARTINI, Pietro. *Storia ecclesiastica di Sardegna. Volume terzo*. Stamperia Reale, Càller, 1841.
- MARTINS, Estevão Chaves de Rezende. «Nicolás de Cusa (1401-1464): política y poder en *La concordancia católica*», a SOUZA, José Antonio de Camargo Rodrigues; BAYONA AZNAR, Bernardo (eds.). *Doctrinas y relaciones de poder en el Cisma de Occidente y en la época conciliar (1378-1449)*. Prensas de la Universidad de Zaragoza, Saragossa, 2013, pp. 337-366.
- MAS I FORNERS, Antoni. *El procés d'evolució urbana de la vila de Santa Margalida. De l'edat mitjana fins a l'actualitat*. Ajuntament de Santa Margalida, Santa Margalida, 2011.
- MAS I FORNERS, Antoni. «El discurs identitari i polític en la correspondència dels jurats del regne de Mallorca en la segona meitat del segle XV», *eHumanista/IVITRA*, 7 (2015), pp. 264-287.
- MAS I FORNERS, Antoni. *Colonització, feudalisme, canvi social i paisatgístic a Mallorca (segles XIII-XVI). Una aproximació a partir de l'estudi de l'antic terme de Santa Margalida*. Universitat de les Illes Balears, tesi doctoral, Palma, 2017.
- MASOLIVER I MASOLIVER, Alexandre. *Historia del Monacato cristiano. II. De san Gregorio Magno al siglo XVIII*. Ediciones Encuentro, Madrid, 1994.
- MATEOS ROYO, José Antonio. «Municipio y espectáculo teatral: los entremeses de la ciudad de Zaragoza (1440-1540)», *Archivo de Filología Aragonesa*, 57-58 (2001), pp. 11-48.

- MATEU IBARS, Josefina. «*Scholares, bacallarii, doctores y magistri* del Estudio General de Lérida. Contribución a su nómina en los siglos XIV y XV», *Ilerda*, 45 (1984), pp. 175-207.
- MATEU MAIRATA, Gabriel. *Cardenales de Mallorca*. Cort, Palma, 1981.
- MEIER, Ludgerus. «De Nicolau Lakmann commentario in Sententias», *Scriptorium*, 4/1 (1950), pp. 28-43.
- MELLONI, Alberto. *El cónclave. Historia de una institución*. Herder, Barcelona, 2002.
- MELLONI, Alberto. *Il giubileo. Una storia*. Laterza, Roma, Bari, 2015.
- MELVE, Leidulf. «'The Revolt of the Medievalists'. Directions in Recent Research on the Twelfth-Century Renaissance», *Journal of Medieval History*, 32/3 (2006), pp. 231-252.
- MELVILLE, Gert. *The World of Medieval Monasticism. Its History and Forms of Life*. Cistercian Publications, Collegeville, 2016.
- MENÉNDEZ, Vicente. *Biografía de Sor Catalina Maura. Hechos y episodios principales de su vida*. Palma, 1978.
- MERCATI, Angelo. *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*. Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma, 1919.
- MIGLIO, Massimo (ed.). *Scrittura, biblioteche e stampa a Roma nel Quattrocento*. Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica, Ciutat del Vaticà, 1983.
- MIRALLES SBERT, Josep. *Catálogo del Archivo Capitular de Mallorca*. Instituto Jerónimo Zurita, CSIC, Palma, 1943.
- MIRANDA, Salvador. «Cerdà i Lloscos, O.S.S.T., Antonio», *The Cardinals of the Holy Roman Church*. [Recurs electrònic]. goo.gl/Y7Dtay [Consulta: 23 d'agost de 2017].
- MIRÓ I BALDRICH, Ramon. «Predicar la Quaresma a Cervera als segles XV i XVI», a MASSOT I MUNTANER, Josep (coord.). *Miscel·lània Germà Colón. Tom 3*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995, pp. 81-107.
- MITRE FERNÁNDEZ, Emilio. «Historia eclesiástica e Historia de la Iglesia (Una óptica para el medievalista)», a MARTÍNEZ SAN PEDRO, María Desamparados; SEGURA DEL PINO, María Dolores (coords.). *La Iglesia en el mundo medieval y moderno*. Instituto de Estudios Almerienses, Almería, 2004, pp. 13-28.

- MITRE FERNÁNDEZ, Emilio. «Entre el diálogo y el belicismo: dos actitudes ante el Turco desde el Occidente a fines del Medioevo», *Hispania Sacra*, 126 (2010), pp. 513-538.
- MODIGLIANI, Anna. *Congiurare all'antica. Stefano Porcari, Niccolò V, Roma 1453. Con l'edizione delle fonti*. Roma nel Rinascimento, Roma, 2013.
- MONJAS MANSO, Luis. *La Reforma eclesiàstica i religiosa de les diòcesis de la Tarraconense al llarg de la Baixa Edat Mitjana (a través dels qüestionaris de visites pastorals)*. Universitat Pompeu Fabra, tesi doctoral, Barcelona, 2005.
- MONREAL CASAMAYOR, Manuel. «Heràldica episcopal: generalidades en las diócesis aragonesas», *Aragonia Sacra. Revista de investigación*, 16-17 (2001-2003), pp. 281-302.
- MONT, Jean du; ROUSSET DE MISSY, Jean. *Supplement au Corps Universel Diplomatique du Droit des Gens, contenant un recueil des traitez d'alliance, de paix, de treve, de neutralité, de commerce, d'echange, de protection et de garantie, de toutes les conventions, transactions, pactes, concordats, et autres contracts, capitulations impériales et royales, donations, renonciations, protestations, testaments, investitures, et en general de tous les titres. Tome I. Partie II*. Chez les Janssons à Waesberge, Wetstein et Smith, et Z. Chatelain, Chez P. de Hondt, la Veuve de Ch. Le Vier, et J. Neaulme, libraires, Amsterdam, L'Haia, 1739.
- MOORE, John Clare. *Pope Innocent III (1160/61-1216). To Root Up and to Plant*. Brill, Leiden, 2003.
- MORA, Pau; ANDRINAL, Lorenzo. *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca. Volum I (1232-1260)*. Palma, 1982.
- MORALES ROCA, Francisco José. *Prelados, abades mitrados, dignidades capitulares y caballeros de las órdenes militares habilitados por el brazo eclesiástico en las Cortes del Principado de Cataluña. Dinastías de Trastámara y de Austria. Siglos XV y XVI (1410-1599)*. Hidalguía, Madrid, 1999.
- MORRO VENY, Guillem. *Mallorca a mitjan segle XV. El Sindicat i l'alçament forà*. Documenta Balear, Palma, 1997.
- MORRO VENY, Guillem. *Bartomeu Catany. Un teòleg al servei del compromís i la concòrdia*. Ajuntament de Palma, Palma, 2008.
- MORTON, Nicholas Edward. *The Medieval Military Orders*. Pearson, Harlow, 2013.

- MÜNTZ, Eugene. *Les arts à la cour des papes pendant le XVe et le XVIe siècle*. Georg Olms Verlag, Hildesheim, 1983.
- MUT I ARMENGOL, Vicenç. *Tomo II de la Historia del Reyno de Mallorca. Que escrivio Vicente Mut, su Coronista, Ingeniero y su Sargento Mayor por Su Magestad*. Herederos de Gabriel Guasp, Palma, 1650.
- MUTGÉ I VIVES, Josefina. «Documents de Cancelleria Reial sobre el monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona (1402-1450)», *Acta Historica et Archæologica Mediævalia*, 20-21 (1999), pp. 663-682.
- MUTGÉ I VIVES, Josefina. «La immunitat d'un grup privilegiat: els estudiants de l'Estudi General de Lleida (1336-1379)», *Acta Historica et Archæologica Mediævalia*, 25 (2003), pp. 277-289.
- NADAL CAÑELLAS, Joan. «La permanencia de Rodrigo de Borja (Alejandro VI) en el estudio de Bolonia, según los documentos originales», *Acta Historica et Archæologica Mediævalia*, 27-28 (2006), pp. 173-205.
- NARBONA VIZCAÍNO, Rafael. «Los juegos y espectáculos de la fiesta del Corpus Christi en los reinos ibéricos (1264-1545)», *Ludica. Annali di Storia e Civiltà del Gioco*, 8 (2006), pp. 67-87.
- NAVARRO SORNÍ, Miguel. «Documentos inéditos sobre el vaticinio de san Vicente Ferrer a Alfonso de Borja. La torre de Canals y los abuelos paternos de Alejandro VI», a *Teología en Valencia. Raíces y retos, buscando los orígenes, de cara al futuro*. Facultad de Teología San Vicente Ferrer de los Padres Dominicos, València, 2000, pp. 59-71.
- NAVARRO SORNÍ, Miguel. «El papado frente a la cruzada en el siglo XV», a SERVANTIE, Alain (ed.). *L'Empire ottoman dans l'Europe de la Renaissance. Idées et imaginaires d'intellectuels, de diplomates et de l'opinion publique dans les Anciens Pays-Bas et le Monde Hispanique aux XVe, XVIe et début du XVIIe siècles*. Leuven University Press, Lovaina, 2005, pp. 67-76.
- NAVARRO SORNÍ, Miguel. *Alfonso de Borja, papa Calixto III. En la perspectiva de sus relaciones con Alfonso el Magnánimo*. Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, València, 2008.
- NIELSEN, Lauge Olaf. «The *Quodlibet* of Peter Auriol», a SCHABEL, Christopher (ed.). *Theological Quodlibeta in the Middle Ages. The Fourteenth Century*. Brill, Leiden, 2007, pp. 267-331.

- NIETO SORIA, José Manuel. *Iglesia y poder real en Castilla. El episcopado (1250-1350)*. Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 1988.
- NOGALES RINCÓN, David. «Los espejos de príncipes en Castilla (siglos XIII-XV): un modelo literario de la realeza bajomedieval», *Medievalismo*, 16 (2006), pp. 9-39.
- NOWAKOWSKA, Natalia. *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland. The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*. Ashgate, Aldershot, 2007.
- NÚÑEZ PÉREZ, María Gloria. «La biografía en la actual historiografía contemporánea española», *Espacio, Tiempo y Forma. Serie V. Historia contemporánea*, 10 (1997), pp. 407-439.
- O'HANNAY, James. *The Spirit and Origin of Christian Monasticism*. Methuen & Co., Londres, 1903.
- OLDOINI, Agostino. *Athenaeum Romanum in quo summorum pontificum, ac pseudopontificum, nec non S. R. E. cardinalium et pseudocardinalium*. Ex Typographia Camerali, apud Hæredes Sebastiani Zechini, Perusa, 1676.
- OLIVAR I DAYDÍ, Alexandre. *Catàleg dels manuscrits de la biblioteca del monestir de Montserrat*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1977.
- ORLANDIS ROVIRA, Josep. *Historia de la Iglesia. I. La Iglesia antigua y medieval*. Palabra, Madrid, 1998.
- ORTIZ Y SANS, Joseph. *Compendio cronológico de la historia de España, desde los tiempos más remotos hasta nuestros días. Tomo V*. Imprenta Real, Madrid, 1798.
- OTT, John S.; JONES, Anna Trumbore (eds.). *The Bishop Reformed. Studies of Episcopal Power and Culture in the Central Middle Ages*. Ashgate, Aldershot, 2007.
- PALOS I PEÑARROYA, Joan Lluís. «Un sector específico de diputados: los síndicos municipales y capitulares», a *Les Corts a Catalunya: actes del Congrés d'Història Institucional*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991, pp. 394-402.
- PANVINIO, Onofrio. *Romani pontifices et cardinales S. R. E. ab eisdem à Leone IX ad Paulum Papam IIII per quingentos posteriores a Christi Natali annos creati*. Apud Michaellem Tramezinum, Venècia, 1557.
- PARDO I SABARTÉS, Maria. *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*. Fundació Noguera, Barcelona, 1994.
- PARKE, Catherine N. *Biography. Writing Lives*. Routledge, Nova York, 2002.

- PARMEGGIANI, Riccardo. *Il vescovo e il Capitolo. Il cardinale Niccolò Albergati e i canonici di S. Pietro di Bologna (1417-1443). Un'inedita visita pastorale alla cattedrale (1437)*. Deputazione di Storia Patria, Bolonya, 2009.
- PARMEGGIANI, Riccardo. «Pietro da Noceto», a ROMANELLI, Raffaele (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, LXXXIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 2015, pp. 528-529.
- PARSONS, Jotham. *The Church in the Republic. Gallicanism and Political Ideology in Renaissance France*. Catholic University of America Press, Washington, 2004.
- PASTOR, Ludwig von. *Storia dei papi dalla fine del medio evo. Compilata col sussidio dell'Archivio segreto pontificio e di molti altri Archivi. Volume I. Storia dei Papi nel periodo del Rinascimento (Martino V, Eugenio IV, Niccolò V, Calisto III) fino all'elezione di Pio II*. Desclée e Ci. Editori Pontifici, Roma, 1958.
- PATTENDEN, Miles. «The Conclaves of 1590 to 1592: An Electoral Crisis of the Early Modern Papacy?», *Sixteenth Century Journal*, 44/2 (2013), pp. 391-410.
- PAVÓN BENITO, Julia. «La preparación de la “buena muerte”: ¿realidad o ideal medieval?», a SABATÉ I CURULL, Flocel (ed.). *L'assistència a l'Edat Mitjana*. Pagès editors, Lleida, 2017, pp. 183-200.
- PAVÓN RAMÍREZ, Marta. «La investigación histórica en el Archivo Secreto Vaticano: algunas pistas para localizar fondos españoles», a PENA GONZÁLEZ, Miguel Anxo; DELGADO JARA, Inmaculada (coords.). *Métodos y técnicas en Ciencias Eclesiásticas. Fuentes, historiografía e investigación*. Universidad Pontificia de Salamanca, Salamanca, 2005, pp. 205-222.
- PAZOS LÓPEZ, Ángel. «Culto y vestimenta en la Baja Edad Media: ornamentos clericales del rito romano», *Revista Digital de Iconografía Medieval*, 7/14 (2015), pp. 1-26. [Recurs electrònic]. goo.gl/xJPjjZ [Consulta: 9 d'agost de 2017].
- PENNINGTON, Kenneth. *Pope and Bishops. The Papal Monarchy in the Twelfth and Thirteenth Centuries*. University of Pennsylvania Press, Filadèlfia, 1984.
- PERARNAU I ESPELT, Josep. «Documentació papal relativa als Països Catalans en quatre registres del s. XV de l'Archivio Segreto Vaticano», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 15 (1996), pp. 427-481.
- PERE DAMIÀ, *Vita beati Romualdi*, ed. TABACCO, Giovanni. Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma, 1957.

- PÉREZ GONZÁLEZ, Silvia María. «Clérigos en sociedad: el despliegue vital del clero secular andaluz en la Baja Edad Media», *Edad Media. Revista de Historia*, 10 (2009), pp. 275-305.
- PÉREZ GONZÁLEZ, Silvia María. «Los beneficios parroquiales: un acercamiento al estudio del clero secular», *Hispania Sacra*, 130 (2012), pp. 497-523.
- PILL, David H. *The English Reformation (1529-1558)*. University of London Press, Londres, 1973.
- PIÑA HOMS, Román. *El Gran i General Consell. Asamblea del Reino de Mallorca*. Diputación Provincial de Baleares, Instituto de Estudios Baleáricos, Patronato «José Mª Quadrado», CSIC, Palma, 1977.
- PIÑOL ALABART, Daniel. «La autoridad de los notarios en la Edad Media: nominación y práctica. La Corona de Aragón», a PIÑOL ALABART, Daniel (coord.). *La auctoritas del notario en la sociedad medieval: nominación y prácticas*. Trialba, Barcelona, 2015, pp. 75-104.
- PIQUÉ BADIA, Joan Ramon. «Els primers bisbes i els primers capítols catedralicis: estructura i funcionament d'un bisbat medieval», a GONZÁLEZ PÉREZ, Joan Ramon (coord.). *Arrels cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida. Volum I. Temps de forja. Els inicis i l'Alta Edat Mitjana. Segles V-XII*. Pagès editors, Bisbat de Lleida, Lleida, 2008, pp. 199-236.
- PIRRO, Roccho. *Sicilia Sacra disquisitionibus, et notitiis illustrata. Tomus primus*. Apud hæredes Petri Coppulæ, Palerm, 1733.
- PLADEVALL I FONT, Antoni. «Sant Pere de Rodes», a CARRERAS I MARTÍ, Joan (dir.). *Gran Enciclopèdia Catalana*, 13. Enciclopèdia Catalana, S.A., Barcelona, 1979, pp. 296-297.
- PLANAS ROSSELLÓ, Antonio. *Los jurados de la Ciudad y Reino de Mallorca (1249-1718)*. Lleonard Muntaner, Editor, Palma, 2005.
- PLEYÁN DE PORTA, José. *Apuntes de historia de Lérida, ó sea compendiosa reseña de sus mas principales hechos desde la fundación de la ciudad hasta nuestros tiempos, con noticias de sus monumentos, de su universidad y varones ilustres que han florecido en ella, de los escritores leridanos, así como también de su comercio, industria y agricultura, usos y tradiciones populares*. Imprenta de Carruez, Lleida, 1873.

- POL, Antoni. «El alcalde quiere el retrato de Joan March en la galería de hijos ilustres», *Última Hora*, 9 de gener de 2017, p. 27.
- PONS I LLINÀS, Nicolau. *Història i afers dels religiosos a les Illes Balears. (Segles XIII a XX). Volum I. Vicaria Episcopal per a la Vida Religiosa*, CONFER Regional de les Illes Balears, Palma, 1998.
- PRESTWICH, Michael. *Medieval people. Vivid lives in a distant landscape from Charlemagne to Piero della Francesca*. Thames & Hudson, Londres, 2014.
- PRODI, Paolo. *The Papal Prince. One Body and Two Souls: the Papal Monarchy in Early Modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- PUIG I OLIVER, Jaume de. «Humanisme català?», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 10 (1991), pp. 292-298.
- QUIROGA CONRADO, María Magdalena de. *Santa Margalida de Palma, de monasterio agustino a hospital militar. Siglos XIII-XX*. Ministerio de Defensa, Madrid, 2014.
- RABASCO FERREIRA, Rafael. «El origen y las formas de la diplomacia pontificia», *Revista de Derecho de la UNED*, 16 (2015), pp. 593-623.
- RAMIS BARCELÓ, Rafael. «Un esbozo cartográfico del lulismo universitario y escolar en los reinos hispánicos», *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija*, 15/1 (2012), pp. 61-103.
- RAMIS BARCELÓ, Rafael. «*Peregrinatio academica*: legistas y canonistas de la Corona de Aragón en las universidades italianas durante el Renacimiento», *Miscellanea Historico-iuridica*, 13 (2014), pp. 35-66.
- RANKE, Leopold von. *Die römischen Päpste in den letzten vier Jahrhunderten*. Duncker und Humblot, Berlín, 1834-1836.
- RAPP, Francis. *La Iglesia y la vida religiosa en Occidente a fines de la Edad Media*. Editorial Labor, Barcelona, 1973.
- RE, Niccolò del. *La Curia Romana. Lineamenti storico-giuridici*. Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1952.
- RENDERS, Hans; HAAN, Binne de (eds.). *Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Brill, Leiden, 2014.
- REQUESENS I PIQUER, Joan. «Vaticinis borgians o vicentins per a major glòria de...», *Revista Borja. Revista de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians*, 1 (2006-2007), pp. 1-50.

- RIBERA, Manuel Mariano. *Real patronato, de los serenísimos señores reyes de España en el Real, y Militar Orden de Nuestra Señora de la Merced Redención de Cautivos*. Pablo Campins, Impressor, Barcelona, 1725.
- RICHARDSON, Carol M. *Reclaiming Rome. Cardinals in the Fifteenth Century*. Brill, Leiden, Boston, 2009.
- RIDDER-SYMOENS, Hilde de. (ed.). *A History of the University in Europe. Volume I. Universities in the Middle Ages*. Cambridge University Press, Cambridge, 1992.
- RIERA GUILERA, Carme. *Temps d'innocència*. Edicions 62, Barcelona, 2013.
- RIERA MELIS, Antoni. «Els cereals als mercats catalans a la baixa Edat Mitjana», a SABATÉ CURULL, Flocel (ed.). *El mercat. Un món de contactes i intercanvis*. Pagès editors, Lleida, 2014, pp. 119-139.
- RIERA MELIS, Antoni; PÉREZ SAMPER, Maria Àngels; GRAS I CASANOVAS, Mercè. «El pan en las ciudades catalanas (siglos XIV-XVIII)», a CAVACIOCCHI, Simonetta (ed.). *Alimentazione e nutrizione, secc. XIII-XVIII*. Istituto Internazionale di Storia Economica «F. Datini, Prato», Le Mounier, Florència, 1997, pp. 285-300.
- RIERA I SANS, Jaume. «Els heralds i les divises del rei Martí (1356-1410)», *Paratge. Quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia, vexil·lologia i nobiliària*, 14 (2002), pp. 41-61.
- RIUS SERRA, José. «Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 3 (1927), pp. 193-330.
- ROCA HERAS, Josep Maria. «Lo bressol de l'Hospital de la santa Creu», *Anuario del Hospital de la Santa Cruz*, 3-4 (1921-1922), pp. 5-88.
- RODRIGO ESTEVAN, María Luz. «Muerte y sociabilidad en Aragón (siglos XIV-XV)», a MARTÍN CEA, Juan Carlos (coord.). *Convivir en la Edad Media*. Editorial Dossoles, Burgos, 2010, pp. 283-320.
- RODRÍGUEZ LLOPIS, Miguel; GARCÍA DÍAZ, Isabel. *Iglesia y sociedad feudal. El Cabildo de la Catedral de Murcia en la baja edad media*. Universidad de Murcia, Murcia, 1994.
- RODRÍGUEZ TEJERINA, José María. «La medicina medieval en Mallorca», a MASCARÓ PASARIUS, Josep (coord.). *Historia de Mallorca. Tomo VIII*. Vicente Colom Rosselló, Palma, 1978, pp. 278-432.
- RODRÍGUEZ TEJERINA, José María. «Orígenes del Hospital Militar de Palma de Mallorca», *Medicina Balear*, 9/2 (1994), pp. 86-96.

- ROGERS, Nicholas. «Preface», a ROGERS, Nicholas (ed.). *The Friars in Medieval Britain*. Shaun Tyas, Donington, 2010, pp. i-xii.
- ROIG MATOSES, Joan Emili. «Itàlia i la configuració de la llegenda negra borgiana», *SCRIPTA. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 5 (2015), pp. 207-228.
- ROMANO, Marta Maria Maddalena (ed.). *Il Lullismo in Italia: itinerario storico-critico. Volume miscellaneo in occasione del VII centenario della morte di Raimondo Lullo. In memoria di Alessandro Musco*. Officina di Studi Medievali, Edizioni Antonianum, Palerm, Roma, 2015.
- ROO, Peter de. *Los Borjas de la leyenda ante la crítica histórica*. Academia Borja del Centro de Cultura Valenciana, València, 1952.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. «La dècima eclesiàstica», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 41 (1985), pp. 99-114.
- RUBIN, Miri. *Charity and Community in Medieval Cambridge*. Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- RUBIN, Miri. *Corpus Christi. The Eucharist in Late Medieval Culture*. Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- RUBINSTEIN, Nicolai (ed.). *Florentine Studies. Politics and Society in Renaissance Florence*. Faber and Faber, Londres, 1968.
- RUBIO I ALBARRACÍN, Josep Enric. «Salvar Aristòtil? La teologia davant la cultura pagana a la tardor medieval», *eHumanista*, 13 (2009), pp. 173-194.
- RUCQUOI, Adeline; BIZZARRI, Hugo Oscar. «Los espejos de príncipes en Castilla: entre Oriente y Occidente», *Cuadernos de Historia de España*, 79 (2005), pp. 7-30.
- RUIZ VILA, José Manuel. «Introducción general», a PICCOLOMINI, Enea Silvio. *Cintia. Historia de dos amantes*, ed. RUIZ VILA, José Manuel. Akal, Madrid, 2006, pp. 11-54.
- SABANÉS I FERNÁNDEZ, Roser. *Els concilis ilerdenses de la província eclesiàstica Tarraconense a l'Edat Mitjana (546-1460)*. Fundació Noguera, Barcelona, 2009.
- SABATÉ I CURULL, Flocel. *Lo senyor rei és mort! Actitud i cerimònies dels municipis catalans baix-medievals davant la mort del monarca*. Universitat de Lleida, Lleida, 1994.
- SABATÉ I CURULL, Flocel. «Història medieval», a SABATÉ I CURULL, Flocel; SÁINZ DE LA MAZA, Regina (coords.). *Història de Piera*. Pagès Editors, Lleida, 1999, pp. 110-253.

- SABATÉ I CURULL, Flocel. *Percepció i identificació dels catalans a l'edat mitjana*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2016.
- SABATÉ CURULL, Flocel (ed.). *La formació de la personalitat a l'Edat Mitjana*. Pagès editors, Lleida, 2016.
- SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, Regina. *La Orden de San Jorge de Alfama. Aproximación a su historia*. CSIC, Barcelona, 1990.
- SÁIZ SERRANO, Jorge. «Nobleza y expansión militar de la Corona de Aragón: la nobleza valenciana en las guerras del rey (1420-1448)», *Anuario de Estudios Medievales*, 33/2 (2003), pp. 729-780.
- SALONEN, Kirsi. *Papal Justice in the Late Middle Ages. The Sacra Romana Rota*. Routledge, Londres, Nova York, 2016.
- SAMPERI, Placido. *Iconologia della Gloriosa Vergine Madre di Dio Maria, protettrice di Messina, Divisa in cinque Libri, ove si ragiona delle immagini di Nostra Signora, che si riueriscono ne' Tempij, e Cappelle più famose della Città di Messina; delle loro Origini, Foundationi, e singolari auuenimenti, con alcune digressioni delle persone segnalate nelle virtù appartenenti à quel luogo, di cui si fà mentione*. Giacomo Matthei Stampatore Camerale, Messina, 1644.
- SAN JOSÉ, Miguel de. *Bibliographia critica, sacra et prophana in tres tomos, et volumina seù Partes quatuor distributa: et grandi operi: adumbratum provectorum lexicon, sive idioma sapientum inscripto, et jam prælo maturo, præmissa. Volumen seu pars III. Operis*. Ex Typographia Antonii Marín, Madrid, 1741.
- SÁNCHEZ HERRERO, José. «El trabajo del clero en la Edad Media», *Acta Historica et Archaeologica Mediævalia*, 18 (1997), pp. 91-134.
- SÁNCHEZ HERRERO, José. «Apuntes para un manual de Historia de la Iglesia medieval, siglos V al XV», *Historia. Instituciones. Documentos*, 31 (2004), pp. 645-658.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel; MENJOT, Denis (eds.). *El dinero de Dios. Iglesia y fiscalidad en el Occidente medieval (siglos XIII-XV)*. Instituto de Estudios Fiscales, Madrid, 2011.
- SANNA, Mauro G. «La presenza camaldolese in Sardegna», a CABY, Cécile; LICCIARDELLO, Pierluigi (eds.). *Camaldoli e l'ordine camaldolese dalle origini alla fine del XV secolo*. Centro Storico Benedettino Italiano, Cesena, 2014, pp. 183-198.

- SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro. *En torno a la evolución del modelo de sociedad en el Reino de Mallorca*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1981.
- SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro. *La promoción universitaria en Mallorca. Época de Fernando el Católico*. Universitat de Palma de Mallorca, Palma, 1983.
- SANZ SANCHO, Iluminado. «Notas sobre la casa de los obispos de Córdoba en la Edad Media», *Espacio, tiempo y forma. Serie III. Historia Medieval*, 18 (2005), pp. 245-264.
- SARACO, Alessandro. «La Penitenzieria Apostolica e il suo archivio storico», *Anuario de Historia de la Iglesia*, 21 (2012), pp. 423-434.
- SASTRE MOLL, Jaume. *Alguns aspectes de la vida quotidiana a la ciutat de Mallorca (època medieval)*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1997.
- SASTRE MOLL, Jaume. *La Seu de Mallorca (1390-1430). La prelatura del bisbe Lluís de Prades i d'Arenós*. Consell de Mallorca, Palma, 2007.
- SCHLOSSER, Marianne. «Bonaventure: Life and Works», a HAMMOND, Jay M.; HELLMANN, J. A. Wayne; GOFF, Jared (eds.). *A companion to Bonaventure*. Brill, Leiden, 2014, pp. 9-60.
- SEGUÍ TROBAT, Gabriel. *La litúrgia de la Seu fa cinc-cents anys. La consuetud de sagristia de 1511 de la Seu de Mallorca. Volum I: estudi crític*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2015.
- SEGUÍ TROBAT, Gabriel. *La litúrgia de la Seu fa cinc-cents anys. La consuetud de sagristia de 1511 de la Seu de Mallorca. Volum II: edició del text*. Publicacions Catedral de Mallorca, Palma, 2015.
- SERRA I FERRAGUT, Bonaventura. *Glorias de Mallorca. Tomo primero*. En la Imprenta de Miguel Cerdá, y Antich, Impresor delante de la Cárcel del Rey, Palma, 1755.
- SERRA DE GAYETA I D'ASPRER, Francesc. «Guillemona de Pollença, reina de Tunis. ¿Història o llegenda?», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 35 (1976), pp. 209-215.
- SFORZA, Giovanni. *La patria, la famiglia e la giovinezza di papa Niccolò V. Ricerche storiche*. Tipografia Giusti, Lucca, 1884.
- SHARPE, Richard. *A Handlist of the Latin Writers of Great Britain and Ireland before 1540*. Brepols, Turnhout, 1997.
- SIGMUND, Paul E. *Nicholas of Cusa and medieval political thought*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), 1963.

- SILVESTRI, Angelo. *Power, Politics and Episcopal Authority. The Bishops of Cremona and Lincoln in the Middle Ages (1066-1340)*. Cambirge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2015.
- SIMPSON, William Antohny. «Cardinal Giordano Orsini (†1438) as a Prince of the Church and a Patron of the Arts. A Contemporary Panegyric and Two Descriptions of the Lost Frescoes in Monte Giordano», *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 29 (1966), pp. 135-159.
- SISSON, Keith; LARSON, Atria A. (eds.). *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Brill, Leiden, 2016.
- SMITH, David (ed.). *The Heads of Religious Houses: England and Walles III: 1377-1540*. Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- SMITH, Robert F.W.; WATSON, Gemma L. (eds.). *Writing the Lives of People and Things, AD 500-1700. A Multi-disciplinary Future for Biography*. Ashgate, Burlington, 2016.
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. «La crisi política a les Corts de 1454-1458», a SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago; SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume. *La Guerra Civil Catalana del segle XV. Estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana. Volum primer: causes i desenvolupament de la crisi*. Edicions 62, Barcelona, 1973, pp. 41-127.
- SOLER MOLINA, Abel. «La discreta lectura de Llull a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim», *eHumanista/IVITRA*, 10 (2016), pp. 16-26.
- SOLÓRZANO TELECHEA, Jesús Ángel. «Concubinarios, herejes y usurpadores: justicia eclesiástica, comunicación y 'propaganda' en Las Montañas del obispado de Burgos en el siglo XV», *En la España Medieval*, 33 (2010), pp. 233-257.
- SPINELLA, Barbara Maria Rita. *La Cattedrale di Santa Maria di Messina nei documenti dell'Archivio Ducale Medinaceli di Toledo (1282-1412)*. Università degli Studi di Catania, tesi doctoral, Catània, 2013.
- STEFANESCHI, Jacopo. *De centesimo seu iubileo anno. La storia del primo giubileo (1300)*, ed. LEONARDI, Claudio. SISMEL, Edizioni del Galluzzo, Tavarnuzze, 2001.
- STINGER, Charles L. *The Renaissance in Rome*. Indiana University Press, Bloomington, 1985.
- STÖBER, Karen. *Late Medieval Monasteries and their Patrons: England and Wales, c. 1300-1540*. The Boydell Press, Woodbridge, 2007.

- STÖBER, Karen. «L'altra família. La família monàstica a l'Edat Mitjana», a *Família a la baixa edat mitjana (s. XIII-XV)*. Ajuntament d'Hostalric, Hostalric, 2013, pp. 39-48.
- STONE, Lawrence. *The Past and the Present revisited*. Routledge & Kegan Paul, Londres, 1987.
- STRNAD, Alfred Astkuchen. «Cerdá y Lloscos, Antonio», a GHISALBERTI, Alberto M. (dir.). *Dizionario Biografico degli Italiani*, XXIII. Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Roma, 1979, pp. 704-706.
- SUÁREZ BELTRÁN, Soledad. *El Cabildo de la catedral de Oviedo en la Edad Media*. Universidad de Oviedo, Oviedo, 1986.
- TAMBURRI BARIAIN, Pascual. «España en la Universidad de Bolonia: vida académica y comunidad nacional (siglos XIII-XIV)», *Espacio, tiempo y forma. Serie III, Historia Medieval*, 10 (1997), pp. 263-352.
- TANGL, Michael (ed.). *Die päpstliche Kanzleiordnungen von 1200 bis 1500*. Wagner, Innsbruck, 1894.
- TARRAGÓ VALENTINES, José Fernando. *Hospitales en Lérida durante los siglos XII al XVI*. Ilustre Colegio Oficial de Médicos de la Provincia de Lérida, Lleida, 1975.
- TATE, Robert Brian. *Joan Margarit i Pau, Cardinal-Bishop of Gerona. A biographical study*. Manchester University Press, Manchester, 1955.
- TERRÉ I VILA, Mercè; BAULIES I BOCHACA, Núria. «Estudi de les pabordies de la Seu de Lleida (1467-1468)», a BOLÒS I MASCLANS, Jordi de (coord.). *Paisatge i societat a la Plana de Lleida a l'Edat Mitjana*. Universitat de Lleida, Lleida, 1993, pp. 115-151.
- THOMSON, John A. F. *Popes and Princes 1417-1517. Politics and Polity in the Late Medieval Church*. George Allen & Unwin, Londres, 1980.
- THURSTON, Herbert. *The Holy Year of Jubilee. An Account of the History and Ceremonial of the Roman Jubilee*. Sands & Co., Londres, 1900.
- TORRES, Miquel; GABARRA, Dolors; GONZÁLEZ, Joan Ramon; SANAHUJA, Josep (coords.). *Trinitaris a les terres de Lleida: Els convents d'Avinganya, Lleida, Anglesola i Bellvís*. Grup de Recerques de les Terres de Ponent, Sant Martí de Maldà, 2012.
- TORRES JIMÉNEZ, Raquel. «Reflexiones sobre religiosidad medieval: el concepto de caridad en la espiritualidad laica, del amor a Dios al amor a los pobres, del

- mundo rural al humanismo», *Cuadernos de Estudios Manchegos*, 36 (2011), pp. 153-184.
- TÖTH, Paolo de. *Il beato cardinale Nicolò Albergati e i suoi tempi, 1375-1444*. La Commerciale, Acquapendente, 1934.
- TRIAS MERCANT, Sebastià. *Història del pensament a Mallorca. Dels orígens al segle XIX*. Editorial Moll, Palma, 1985.
- TRIAS MERCANT, Sebastià. *Diccionari d'escriptors lul·listes*. Universitat de les Illes Balears, Palma, 2008.
- TURRIZIANI, Simona. «L'Archivio Storico Generale della Fabbrica di San Pietro in Vaticano», a CIFRES GIMÉNEZ, Alejandro (ed.). *Memoria Fidei. Archivi ecclesiastici e Nuova Evangelizzazione*. Gangemi editore, Roma, 2016, pp. 137-150.
- ULLMANN, Walter. «The legal validity of the papal electoral pacts», *Ephemerides Iuris Canonici*, 12 (1956), pp. 3-35.
- ULLMANN, Walter. «Eugenius IV, cardinal Kemp, and archbishop Chichele», a WATT John A.; MORRALL, John B.; MARTIN, Francis X. (eds.). *Medieval Studies presented to Aubrey Gwynn, S. J. The Three Candles*, Dublín, 1961, pp. 359-383.
- ULLMANN, Walter. *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*. Methuen & Co. Ltd, Londres, 1972.
- ULLMANN, Walter. *Historia del pensamiento político en la Edad Media*. Ariel, Barcelona, 2013.
- VACA LORENZO, Ángel. «Capacidad docente y necesidades funcionales de la nueva feria de los estudios y letras: la Universidad de Salamanca en la Edad Media», a MÍNGUEZ FERNÁNDEZ, José María; SER QUIJANO, Gregorio del (eds.). *La península en la Edad Media. Treinta años después. Estudios dedicados a José-Luis Martín*. Universidad de Salamanca, Salamanca, 2006, pp. 347-370.
- VAL VALDIVIESO, María Isabel del. «El contexto social de las universidades medievales», a LA IGLESIA DUARTE, José Ignacio de (coord.). *La Enseñanza en la Edad Media*. Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, 2000, pp. 243-268.
- VALERO I MARTÍ, Gaspar; BUENO BAUZÀ, Jaume A.; FONT VALLS, Bartomeu. *Les festes de Palma. Història, tradició i vigència*. Leonard Muntaner, Editor, Palma, 2010.

- VEITH, Laurenz Franz Xaver. *De primatu et infallibilitate Romani pontificis*. Typis P. J. Hanicq, typographi Celsis, Domini Principis de Mean, Archiep. Mechliniensis, Malines, 1824.
- VELASCO GONZÁLEZ, Alberto. «De València a Vannes: culte, devoció i relíquies de sant Vicent Ferrer», *Acta Historica et Archæologica Mediævalia*, 29 (2008), pp. 395-435.
- VERDOY HERRANZ, Alfredo. *Síntesis de Historia de la Iglesia. Baja Edad Media. Reforma y Contrarreforma (1303-1648)*. Universidad Pontificia Comillas, Madrid, 1994.
- VERGER, Juan. *Breve historia de la villa de Santa Margarita escrita en latín por el Dr. D. Juan Verger Presbítero y Rector de la Iglesia parroquial de dicha villa. Traducida al castellano por D. Simón Alzina Presbítero y Rector del Colegio de N. Señora de la Sapiencia. Año de 1830*. Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, Palma, 1884.
- VICENS I VIVES, Jaume. *Els Trastàmars (segle XV)*. Vicens Vives, Barcelona, 1956.
- VIDAL RETTICH, José Alfredo. «El clero de Mallorca con cura de almas al introducirse la reforma tridentina», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 41 (1985), pp. 269-278.
- VILACOBIA RAMOS, Karen María. *El monasterio de las Descalzas Reales y sus confesores en la Edad Moderna*. Visión Libros, Madrid, 2013.
- VILLALBA RUIZ DE TOLEDO, F. Javier. *El cardenal Mendoza (1428-1495)*. Rialp, Madrid, 1988.
- VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XV. Viage á Gerona y á Roda*. Imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid, 1851.
- VILLANUEVA, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XVII. Viage á Lérida y Barcelona*. Imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid, 1851.
- VILLANUEVA MORTE, Concepción. «Ciudades, cortes y diplomacia: circulación de hombres de letras entre el ducado de Milán y la península Ibérica en el siglo XV», A IRADIEL MURUGARREN, Paulino; NAVARRO ESPINACH, Germán; IGUAL LUIS, David; VILLANUEVA MORTE, Concepción (eds.). *Identidades urbanas Corona de Aragón-Italia. Redes económicas, estructuras institucionales, funciones políticas (siglos XIV-XV)*. Prensas de la Universidad de Zaragoza, Saragossa, 2016, pp. 223-243.

- VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Las intervenciones regias en las elecciones episcopales en el reinado de Juan II de Castilla (1406-1454). El caso de los arzobispos de Toledo», *Anuario de Estudios Medievales*, 31/1 (2001), pp. 147-190.
- VILLARROEL GONZÁLEZ, Óscar. «Eclesiásticos en la diplomacia castellana en el siglo XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 40/2 (2010), pp. 791-819.
- VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro. «Mons. Antoni Cerdà i de Lloscos», *Episcopologi. Bisbat de Lleida*. [Recurs electrònic]. goog.gl/wZCzKf [Consulta: 23 d'agost de 2017].
- VONES-LIEBENSTEIN, Ursula. «El método prosopográfico como punto de partida de la historiografía eclesiástica», *Anuario de Historia de la Iglesia*, 14, 2005, pp. 351-364.
- WATT, Donald E. R.; SHEAD, Norman F. (eds.). *The Heads of Religious Houses in Scotland from Twelfth to Sixteenth Centuries*. Scottish Record Society, Edimburg, 2001.
- WATTS, John. *La formación de los sistemas políticos. Europa (1300-1500)*. Universitat de València, València, 2016.
- WEISSENGRUBER, Erik Paul. «The Corpus Christi Procession in Medieval York: a Symbolic Struggle in Public Space», *Theatre Survey*, 38/1 (1997), pp. 117-138.
- WHALEN, Brett Edward. *The Medieval Papacy*. Palgrave Macmillan, Nova York, 2014.
- WICKHAM, Chris. *Medieval Rome. Stability and Crisis of a City, 900-1150*. Oxford University Press, Oxford, 2015.
- WOOLF, Virginia. «The Art of Biography», *Atlantic Monthly*, 163 (1939), pp. 506-510.
- XAMENA FIOL, Pere; RIERA MONTSERRAT, Francesc. *Història de l'Església a Mallorca*. Editorial Moll, Palma, 1986.
- YOUINGS, Joyce A. *The Dissolution of the Monasteries*. George Allen and Unwin, Londres, 1971.
- ZAFORTEZA Y MUSOLES, Diego. *Del puig de Pollensa al puig del Sitjar. Historia del monasterio de la Purísima Concepción olim del Puig de Pollensa de Religiosas Agustinas, de Palma de Mallorca*. Imprenta Mossén Alcover, Palma, 1945.
- ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. *Catàleg dels monestirs catalans*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997.
- ZURIAGA SENENT, Vicent Francesc. *La imagen devocional en la Orden de Nuestra Señora de la Merced, tradición, formación, continuidad y variantes*. Universitat de València, tesi doctoral, València, 2004.

ANNEXOS

1. APÈNDIX DOCUMENTAL

Aquest apartat recull la transcripció d'una sèrie de documents que han estat utilitzats per a l'elaboració d'aquesta tesi doctoral. Com es podrà veure en la signatura, la seva procedència és variada, tot i que hi predominen els fons de l'Arxiu Secret Vaticà, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i de l'Arxiu Capitular de Lleida. Això es deu al fet que, tipològicament, la documentació utilitzada han estat butlles pontificies, cartes reials i actes capitulars, tipologies que també constitueixen la gairebé totalitat de les transcripcions. Pel que fa a la llengua en què foren escrits, la majoria dels documents és redactada en llatí, mentre alguns pocs són en llengua catalana.

La documentació en la qual apareix esmentat Antoni Cerdà és relativament nombrosa, però poc variada. Així implica, doncs, que la realització d'un diplomatarí en aquest annex no fos oportú. En canvi, s'ha preferit escollir alguns documents significatius, ja sigui per la seva importància en la biografia del mallorquí —i, en conseqüència, en l'elaboració de la tesi doctoral—, ja sigui pel seu caràcter paradigmàtic i representatiu d'altres documents similars —com és el cas, per exemple, de les cartes en les quals Alfons el Magnànim demana la intercessió del cardenal per afavorir un enviat—. Aquesta selecció prèvia es tradueix, doncs, en un apèndix documental de dimensions reduïdes, però suficientment complet com per exposar la documentació que s'ha considerat més rellevant per a la redacció d'aquesta tesi.

Com es podrà veure, cada document compta amb una fitxa, numerada de forma correlativa per facilitar-ne la localització. Tot seguit s'indica la referència exacta del document, el que inclou el nom abreviat de l'arxiu, la signatura del document i, quan escau, els folis o pàgines en què es troba. La documentació és disposada per ordre cronològic. Els documents no datats han estat inserits en els llocs que, de forma aproximada, els correspondria, segons deduccions dutes a terme a partir de circumstàncies contextuais, o bé perquè la investigació ha permès identificar-ne la data aproximada. També es recull el lloc on va ser redactat el document. A continuació, s'ofereix un breu regest del contingut. Finalment, es presenta la totalitat de la transcripció, d'acord amb els criteris que s'exposaran en l'apartat següent. Tot plegat

permetrà al lector conèixer la documentació utilitzada i, en el seu cas, tenir-ne la referència exacta per si tingués necessitat de recórrer-hi en una altra ocasió.

1.1. Criteris de transcripció

En les transcripcions que es presenten a continuació, han estat utilitzats els criteris següents:

- Les abreviatures han estat desenvolupades de manera completa per facilitar-ne la lectura. Aquest procediment no ha estat indicat en la transcripció mitjançant cap símbol gràfic. Només aquelles abreviatures d'interpretació dubtosa o que, per qualsevol motiu, s'ha considerat adient explicitar, han estat desenvolupades entre parèntesis. Cal indicar, així mateix, que s'ha optat per transcriure «Xhristi» quan la documentació utilitza el crismó com a abreviatura («Xpi»), a fi i efecte de fer notar al lector l'ús d'aquest símbol.
- Els comentaris que s'han inserit dins el text, però que, originalment, no en formen part, s'han indicat mitjançant claudàtors. Freqüentment aquests comentaris tenen per objecte mostrar els termes que apareixen en el marge o que han estat ratllats en el text, o bé comentar la distribució original del document, sobretot quan aquest presenta una part distribuïda en columnes. A vegades s'hi indiquen algunes dades que no apareixen en el text, com puguin ser la data del document o el nom dels canonges assistents a les sessions capitulars, que, a voltes, apareixen citats anteriorment i que el text que es transcriu no torna a esmentar, sinó que apel·la a un instrument anterior.
- Els termes que apareixen escrits entre línies s'indiquen entre dues ratlles diagonals (∇), assenyalant el lloc on els hauria correspost estar escrits.
- Les paraules que apareixen incompletes o estan desaparegudes a causa de la ruptura del suport original s'assenyalen entre claudàtors. Si la seva reconstrucció ha estat possible, el terme o les lletres mancants apareixen escrites a l'interior dels claudàtors. En el cas que la seva lectura no sigui factible ni deduïble, apareixen punts suspensius entre els claudàtors.
- Determinats aspectes dels texts, com repeticions o manca de lletres, són indicades amb l'expressió (sic.), per fer notar que no es tracta d'un error de la transcripció.
- Els canvis de pàgina o de foli s'assenyalen amb una barra diagonal, indicant-s'hi, a continuació, el número de pàgina o de foli corresponent entre claudàtors.

En el cas que es tracti d'un document sense foliar, únicament hi apareix la barra diagonal, sense indicació del número de foli.

- S'ha optat per transcriure les grafies de les semivocals-semiconsonants u/v i i/j segons el valor fonètic actual, atenent que és el criteri més acceptat en aquests moments.¹ Són les úniques lletres en què s'ha dut a terme aquesta adaptació; s'han respectat totes les altres, incloent-hi el cas de les s/z o de les c/t.
- També s'han seguit els criteris actuals pel que fa a l'ús de majúscules, l'accentuació de paraules i la puntuació del text, quan ha estat possible.
- Els subratllats són originals del text que es transcriu.

1

1447, desembre, 31. Pistoia.

El rei Alfons el Magnànim notifica al papa Nicolau V que ha escollit el cardenal Alfons de Borja perquè parlamenti amb els florentins en nom del monarca. La notícia li és comunicada per Antoni Cerdà, cubiculari secret del pontífex.

ACA, Canc., Reg., 2657, f. 27r.

Sanctissime pater ac beatissime domine etc. Intelleximus omnia que dilectus consiliarius noster et Vostre Sanctitate cubicularius secretus, magister Antonius Cerdà, Vostre Sanctitate e nobis retulit quibus sibi amplum dedimus responsum prout de \ab/ ipso sanctitas ipsa intelligere poterit, referetque insuper sanctitate vostre reverendissimo domino cardinali Valentino a nobis onus esse datum, ut vice nostra cum Florentinis junctio cumque viam conferat habeat, itaque ipsi Antonio Cerdà, in his omnibus equo ac nobis plenam fidem, Sanctitati Vostre, quam Altissimus conservare dignetur in regimine Ecclesie Sacrosancte. Datum in nostris felicibus ca(m)pis apud castilionem Pistoie, die ultimo decembris, anno a Nativitate Domini millesimo CCCC XXXX [ratllat: VI] VIII. Rex Alfonsus.

Dirigitur sanctissimo domino nostro pape.

Ejusdem Sanctitate Vostre humilis filius.

Dominus rex mandavit michi.

Arnaldo Fonolleda

¹ CUENCA MUÑOZ, Paloma. «Cuatro consideraciones sobre la edición paleográfica», *Acta Historica et Archaeologica Mediævalia*, 25 (2003), p. 878.

1448, gener, 8. Roma.

El papa Nicolau V nomena Antoni Cerdà arquebisbe de Messina.

ADMe, Pergaminos, 785.

Nicolaus, episcopus, servus servorum Dei. Dilecto filio Antonio Cerdani, electo Messanensis. Salutem et apostolicam benedictionem. Apostolatus offitium, quanquam insufficientibus meritis nobis ex alto commissum, quo ecclesiarum omnium regimini presidemus, utiliter exequi coadjuvante Domino cupientes, solliciti corde reddimur et solertes, ut cum de ipsarum regiminibus agitur committendis, tales enim in pastores preficere studeamus, qui populum sue cure creditum sciant non solum doctrina verbi sed etiam exemplo boni operis informare commissasque sibi ecclesias in statu pacifico et tranquillo velint et valeant duce Domino salubriter regere et feliciter gubernare. Dudum siquidem bone memorie Bartholomeo, archiepiscopo Messanensis, regimini Messanensis Ecclesie presidente, Nos, cupientes eidem Ecclesie, cum vacaret, per Apostolice Sedis providentiam utilem et ydonea preesse personam, provisionem ipsius Ecclesie ordinationi et dispositioni nostre duximus ea vice specialiter reservandam, decernentes ex tunc irritum et inane, si secus super hiis per quoscunque quavis auctoritate scienter vel ignoranter contingeret attemptari. Postmodum vero prefata Ecclesia per obitum ipsius Bartholomei archiepiscopi, qui extra Romanam Curiam debitum nature persolvit pastoris solatio destituta, Nos vacatione hujusmodi fidedignis relatibus intellecta ad provisione dicte Ecclesie celerem et felicem, de qua nullus preter nos hac vice se intromittere potuit sive potest, reservatione et decreto obsistentibus supradictis, ne Ecclesia ipsa longe vacationis exponatur incommodis, paternis et sollicitis studiis intendentes, post deliberationem quam de preficiendo prefate Ecclesie personam utilem et etiam fructuosam, cum fratribus nostris habuimus diligentem, demum ad te, canonicum Maioricensis, in Theologia magistrum, et in sacerdotio constitutum, cubicularium nostrum, cujus persona de vite mundicia, honestate morum, spiritualium providencia et temporalium circumspectione, necnon de pluribus et diversis, etiam magnis et arduis nostrum et dicte sedis salubrem statum concernentibus, per te hactenus bene gestis et laudabiliter per actis, rebus atque negotiis, aliisque multiplicium virtutum donis noveramus insignitam, direximus oculos nostre mentis, quibus omnibus debita meditatione sensatis, de persona tua nobis et eisdem fratribus ob dictorum suorum exigentiam meritorum accepta eidem Ecclesia de dictorum fratrum consilio auctoritate apostolica providemus teque illi preficimus in archiepiscopum et pastorem, curam et administrationem ipsius Ecclesie tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, in illo qui dat gratias et largitur premia confidentes quod dirigente Domino actus tuos, prefata Ecclesia, per tue circumspectionis industriam et studium fructuosum, regetur utiliter et prospere dirigetur, grataque in eisdem spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementa; jugum igitur Domini tuis impositum humeris prompta devotione suscipiens, curam et administrationem predictas sic gerere et exercere studeas solícite, fideliter et prudenter quod ipsa Ecclesia gubernatori provideo

et fructuoso administratori gaudeat se commissam, tuque preter eterne retributionis premium, nostram et predictae sedis benedictionem et gratiam exinde uberius consequi merearis. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno Incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo quadragésimo septimo, sexto idus Januarii, pontificatus nostri anno primo.

Gratis de mandato domini nostri pape.

Johannes de Collis.

3

1448, febrer, 10.² Roma.

El papa Nicolau V autoritza Antoni Cerdà a designar un o diversos procuradors que visitin les esglésies, monestirs, beneficis i llocs de l'arxidiòcesi de Messina en nom de l'arquebisbe. Això no obstant, Cerdà pot percebre les quantitats que es paguen en concepte de la visita.

ASV, Reg. Vat., 406, f. 272v.

[Marge: Petrus de Noxeto] Nicolaus etc. Dilecto filio Antonio, electo Messanensis. Salutem etc. Devotionis tue probata sinceritas, quam ad nos et Apostolicam Sedem habere dinosteris, promeretur ut personam tuam sinceris affectibus prosequentes petitionibus tuis quantum cum Deo possumus favorabiliter annuamus. Hinc est quod nos [marge: tuis S], devotis supplicationibus inclinati, ut Messanensis et alias ecclesias, monasteria atque loca ecclesiastica eorumque personas in provincia ac civitate et diocesi Messanensis consistentia, in quibus tibi visitationis officium de jure vel consuetudine competit, possis usque ad Quinquagesimam a datum presentium computandum, per aliquam vel aliquas personam seu personas, quam seu quas ad id duxeris deputandam seu etiam deputandas, quotiens tempus visitationis ingruerint, etiam duo, vel tria, aut quatuor, ex eisdem ecclesiis, monasteriis, beneficiis et locis, una et eadem die visitare, et procuraciones ratione visitationis hujusmodi tibi debitas ab ecclesiis, monasteriis, beneficiis et locis ac personis taliter visitatis in pecunia numerata, recipere moderatas, non obstantibus quibuscumque constitutionibus a felicis recordationis Innocentio III et Gregorio X ac quibuslibet aliis Romanis pontificibus, predecessoribus nostris, editis incontrarium, seu privilegiis, indulgentiis ac literis apostolicis quibuscumque generalibus vel specialibus, quorumcunque tenoris existant per que presentibus non expressa vel totaliter non inserta[ratllat: m] effectus presentium impediri valeat, quomodolibet, vel differri, et de quibus quorumque totis tenoribus de verbo ad verbum in nostris literis, specialem oporteat, fieri mentionem, fraternitati tue tenore presentium indulgemus. Nulli ergo etc. nostre concessionis infringere etc. Si quis etc. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno etc. millesimo

² Malgrat que la datació del document és *millesimo quadringentesimo quadragésimo septimo*, això és 1447, s'ha d'entendre que segueix el còmput de l'Encarnació, d'acord amb l'estil florentí. Nicolau V va ser escollit papa el 6 de març de 1447, de manera que és impossible que aquest pontífex expedís una butlla datada el mes de febrer d'aquest mateix any.

quadringentesimo quadragesimo septimo, quarto idus februarii, pontificatus nostri anno primo.
[marge dret: Gratis de mandato Domini Nostri Pape].

4

1448, febrer, 16. Roma.

El papa Nicolau V nomena Antoni Cerdà cardenal del títol de Sant Crisògon. A més, l'autoritza a conservar la possessió de l'arquebisbat de Messina, que el nou purpurat ja ocupava.

ASV, Reg. Vat., 406, f. 265v.

[Marge: Pe(trus) de Noxeto] Nicolaus etc. Venerabili fratri Antonio, archiepiscopo Messanensis, in Sancte Romane Ecclesie presbiterum cardinalem electo. Salutem etc. Ad equendum summi pontificatus officii debitum, divina dispositione, vocati [ratllat: c] circa ecclesiarum quarumlibet statum salubriter et prospere dirigendum aciem nostre considerationis libenter extendimus, et ut earum singule gubernatorum utilium presidio fulciantur ac Sancte Romane Ecclesie cardinalium oportunitatibus decentius consulatur, opem et operam, quantum cum Deo possumus, impendimus efficaces. Cum itaque hodie nos, in consistorio publico de fratrum nostrorum consilio et apostolice potestatis plenitudine, te propter grandia virtutum dona quibus personam tuam illarum largitor (sic.) Dominus insignivit, ad cardinalatus statum pariter et honorem assumendum, ac in Ecclesie predictae cardinalem nominandum et publicandum, duxerimus tibi de proximo ecclesiam Sancti Grisogoni de Urbe in titulum tui cardinalatus [ratllat: statum pariter et honorem assumendum ac in Ecclesie predictae cardinalem nominandum et publicandum duxerimus] huiusmodi assignare intendamus; Nos ne ab aliquibus in dubium verti possit, an propter hoc ac tuum desuper prestandum assensum te a vinculo quo tenebaris prout etiam teneris Messanensis Ecclesie, cui preeras prout etiam preesse dinosteris, absolvi voluerimus seu velimus ad huiusmodi sumovendum dubium, motu proprio, non ad tuam vel alterius, pro te nobis super hoc oblate petitionis instanciam sed de nostra mera liberalitate declaramus tempore assumptionis ac nominationis et publicationis huiusmodi, nostre intentionis fuisse, et adhuc esse, propter premissa te a vinculo predicto absolvi, ipsamque Messanensis Ecclesiam vacavisse seu vacare minime voluisse, nec velle. Et nichilominus attendentes multiplicia gratiarum munera quibus etiam circumfulctus existis, quodque tu qui aliquandiu dicte Messanensis Ecclesie hactenus prefuisti in cardinalatus honore constitutus, prefatam Messanensis Ecclesiam scies et poteris auctore domino salubriter regere et feliciter gubernare, ejusque jura ac bona protegere et etiam defensare, volumus, et de plenitudine potestatis huiusmodi motu et auctoritate predictis harum serie statuimus et ordinamus tibi concedimus, ac tecum desuper plenarie dispensamus, quod tu etiam postquam assumptioni, nominationi et publicationi assensum huiusmodi prebueris ac ipsam Ecclesiam in titulum habueris atque susceperis etiam cardinalis existens et ecclesiam Sancti Grisogoni in titulum huiusmodi obtinens Messanensis archiepiscopus remaneas et esse debeas, ac archiepiscopi Messanensis et pastoris

inibi nomine dignitate et officio fungaris, eidemque Messanensis Ecclesie presis et illi quoad vixeris etiam tali quod ab eo nisi in hoc expresse consenseris absolvi non possis vinculo astrictus existas et etiam censearis quodque sicut ante assumptionem et nominationem hujusmodi poteras seu debebas, curam et administrationem predicte Messanensis Ecclesie in spiritualibus et temporalibus gerere et exercere (sic.) libere et licite valeas, necnon venerabiles fratres nostri universi suffraganci ac dilecti filii Capitula, necnon vassali et subdicti [marge: dicte Messanensis Ecclesie ac clerus et populus civitatis et diocesis Messanensis tibi tanquam vero et eorum archiepiscopo et pastori obviam ut tenerentur debitas et devotas ipsiusque etc. vassalli et subditi. S(?)] consueta jura et servicia exhibere teneantur et debeant, decernentes exnunc irritum et inane quitquid in contrarium per quoscumque quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit actemptari; non obstantibus premissis ac felicis recordationis Bonifacii pape VIII, predecessoris nostri, et aliis apostolicis constitutionibus necnon dicte Messanensis Ecclesie juramento confirmatione apostolica, vel quacumque firmitate alia roboratis statutis et consuetudinibus contrariis quibuscumque; nulli ergo etc. nostre declarationis, voluntatis, constitutionis, ordinationis, concessionis et dispensationis etc. Si quis etc. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno etc. millesimo quadringentesimo quadragésimo septimo, quartodecimo kalende martii, pontificati nostri anno primo. [Marge dret: gratia pro papa dominus cardinalis]. Jo(hannes) de Vulterris.
Coll(atus) per me. S. Consm(?).

5

1448, abril, 10. Roma.

Antoni Cerdà demana als consellers de Barcelona que atorguin un ofici a Nicolau Rossell, notari i germà de Ramon Rossell, en atenció a les virtuts d'aquest darrer, familiar del primer.

AHCB, 1B.X-18, sf.

Molt honorables senyós e cars amichs: En nostra familiaritat e continuu servey avem lo venerable mossèn Ramon Rossell, rector de Bell-pugh, al qual, per ses virtuts he merits, com longa spariència en dies nos ha mostrat, som molt afectes; desiyam donar e procurar tota honor hi avansament a ell he a coses sues. Som informats que té aquí un germà notari asats provecte, home ben acostumat, qui ha desigh ésser col·locat en aquexa vostra ciutat, hon és nodrit. De que us pregam molt afectadament, per nostre sguart per vosaltres, li sia donada endressa en algun avansament, tant en algun ofici com altre loc condessent. E nós, en semblans he majós coses, per vosaltres, amichs e servidós vostres, som disposts fer, e spariència vos mostrarà com ajam en volentat fer-vos honors e plahers. Scriviu-nos lo que us sia plahent. E sie lo Sant Sperit vostra special garda. En Roma, a X d'abril MCCCCXLVIII.

1448, agost.³ Roma.

Nicolau V nomena Antoni Cerdà legat apostòlic amb la missió de pacificar les relacions entre Alfons el Magnànim i Florència, que afecten tota Itàlia. Així, espera que el cardenal Cerdà, a través de la seva prudència, aconseguixi la signatura d'una treva entre els contendents. A aquest efecte, li concedeix totes les facultats necessàries perquè pugui dur a terme aquesta tasca.

ASV, Reg. Vat., 432, f. 198r-v.

Nicolaus etc. Dilecto filio Antonio, tituli Sancti Grisogoni presbitero cardinali Mesanensis, Apostolice Sedis legato. Salutem etc. Redemptoris et domini nostri Jhesu Xhristi, in cujus ortu chorus angelorum gloriam in Altissimus Deo et in terra pacem bone voluntatis hominibus nunciavit, et qui de mundo transiturus ad patrem, discipulis suis, tanquam hereditarium, unitatem reliquit et pacem, vicem in terris quamvis immerito gerentes licet, pro debito pastoralis officii, pacem et unitatem in universo populo xhristiano, affectemus tamen ad pacem et concordiam eorum cum omni desiderio precipue vacare deberemus ex quorum bellis et discordiis possent in Ytalia majora et graviora scandala et distrimina, procurante sane cum inter carissimum in Xhristo filium nostrum Alfonsum, regem Aragonum et Sicilie illustrem, ac dilectos filios Florentinorum Comunitatem gravum bellum patit, emulo procurante, vigeat de presenti, nos, attendentes mala, calamitates et damna que ex eorum discordiis et bellis hactenus pro[ratllat: il·legible]venerunt, et ad huc majora possent nisi Dei unam(?) obsistat verisimiliter provenire [ratllat: vigeat de presenti] ac propterea; cupientes ex toto corde ut Altissimi cooperante gratia per nostri operis curam finis aliquando huic bello remotis omnium dissensionum fomentis imponatur, ut quoque partes in mutua pacis et concordie [repetit: remotis omnium dissensionum fomentis], dulcedine conquiescant, de tuis quoque sapiencia prudenciaque, ac magnitudine consilii, industrie claritate, rerum agendarum experientia in rebus arduis diutius comprobatis vite etiam integritate ac aliis multiplicibus virtutum, donis quibus personam tuam Altissimus insignivit, gerentes in Domino fiduciam spacialem, ac sperantes quod, per tuum consilium, curam et diligenciam, bella et discordie hujusmodi ad pacis caritatem deducantur; te tanquam pacis angelum ad regem prefatum ac Tuscie partes Florentinorumque et alias ipsius Tuscie comunitates, civitates eorumque dominia, territoria et districtus, de venerabilium fratrum nostrorum Sancte Romane Ecclesie Cardinalium consilio legatum de latere presencialiter, destinamus tibi ipsos regem ac comunitatem, omnesque alios dissidentes et discordes, nostro et dictorum fratrum nostrorum nominem, ad pacem et mutuam concordiam hortandi, monendi ac requirendi, ac pro ea consequenda treugas inter eos, et inducias ad tempus de quo tibi videbitur, auctoritate nostra inducendi et statuendi, ac hujusmodi discordias et

³ Malgrat que en el document no s'indica ni el dia ni el mes d'expedició de la butlla, el document precedent és datat a les calendes d'agost de 1448, mentre el següent porta la data de 23 d'agost del mateix any. Per tant, aquesta butlla hauria estat redactada entre aquestes dues dates.

disse[n]siones, /[f. 198v.] penitus tollendi et removendi, pacem insuper cum pactis, modis et conditionibus, in quibus partes convenient et de quibus tibi indebiter, tractandi, componendi, firmandi et statuendi ac super ipsis dissensionibus et discordiis singulis amicabiliter iudicandi, terminandi, decidendi, paciscendi ac componendi, et pro ejus conclusione firma ac observationem amolabiliter observanda, que tibi visa fuerint nostro et Romane Ecclesie nomine promittendi, ac etiam nos ecclesias ipsam, prout tue prudentie videbitur necessarium, obligandi, necnon pro observanda hujusmodi pace securitates, quascumque oportunas et necessarias utrique prestanda per viam compromissi vel alis tractandi, firmandi, prestandi et concludendi, pacta insuper, et capitula hujusmodi pacis firmitate et securitate continencia ordinandi, faciendi, concludendi et decidendi, ac pacem, Deo propicio, concludenda postquam firmata fuerit, et capitula hujusmodi, sub censuris et penis, de quibus tibi visum fuerit, per ipsos regem, comunitatem et dissidentes, et eorum singulares personas, observari mandandi et statuendi, ac omnia alia et singula faciendi, gerendi et exercendi, que pro hujusmodi pace componenda, ac ejus stabilimento et securitate necessaria, videris seu etiam oportuna concedentes autoritate apostolica harum serie plenariam facultatem et etiam potestatem. Nos enim obligationes, pacta et federa quecumque que pro pace hujusmodi consequenda, ejusque securitate et firmitate facienda duxeris, ordinanda, firmanda seu etiam statuenda rata et grata habebimus, easque faciemus auctore Domino inviolabiliter observari. Tu igitur injunctum tibi hujusmodi legationis officium pro divina ac nostra et dicte Sedis reverencia, juxta datam a Deo tibi prudentiam sic sollicite et prudenter scudeas adimplere. Quod divina favente clemencia pacis optate fructus proveniat, quos speramus tuque illam glorie palmam, que pacem procurantibus celesti retributione impenditur, digne consequi merearis. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno etc. millesimo quadringentesimo quadragésimo octavo.

Pontificatus nostri anno secundo. De Curia.

E. de Callio.

7

1449, gener, 27.⁴ Roma.

El papa Nicolau V, atenent la designació episcopal d'Antoni Cerdà, modifica una butlla de 15 de juliol de 1447 per la qual va concedir al dit Cerdà una canongia a les catedrals de València o de Girona, així com una dignitat a la de Mallorca. El papa permet que accedeixi a una canongia a Girona i, en conseqüència, l'absol del requisit de pertànyer a una família noble. En canvi, disposa que les prebendes a la catedral de València siguin concedides a Roderic de Borja i a Lluís Joan del Milà, nebots del cardenal Alfons de Borja.

⁴ Si bé en el document no s'indica el còmput dels anys segons l'Encarnació, el fet que s'esmenti, en la datació, que es tracta del segon any de pontificat de Nicolau V condueix a considerar que el document va ser expedit el 27 de gener de 1449, no de 1448.

ASV, Reg. Vat., 408, ff. 70r-73r.

[Marge: Petrus de Noxeto] Nicolaus etc. Dilecto filio Antonio, tituli Sancti Grisogoni presbitero cardinali. Salutem etc. Ad personam tuam, quam divina clementia magnis gratiarum muneribus illustravit, paterne dirigentes consideracionis intuitum, ac actendentes quod tu Romanam Ecclesiam, cujus honorabile membrum existis, tuorum honores magnitudine meritorum, dignum, quin potius debitum arbitramur, ac eam in tuis oportunitatibus munificam reperias et etiam liberalem. Dudum siquidem videlicet sub decimo octavo kalende julii pontificatus nostri anno primo, tibi tunc annuoribus(?) existenti, motu proprio non ad tuam vel alterius pro te nobis super hoc oblate petitionis instanciam, sed de nostra mera liberalitate de uno Valentinis et alio Gerundensis Ecclesiarum canonicatibus cum reservacionem totidem in ibi prebendarum ad dignitatis personatus administracionis vel officii alterius earundem vel Ecclesie Majoricensis, in qua canonicus existebas, Ecclesiarum etiam si dignitas ipsa post pontificalem major existeret, nec non beneficii ecclesiastici, cum cura vel sine cura, cujuscunque taxe, etiam si alia dignitas, personatus, administracio vel officium, in cathedrali seu collegiata, et dignitas ipsa in collegiata ecclesia principalis foret et ad dignitates, personatus, administraciones vel officia hujusmodi consuevissent, qui per electionem assumi eis que cura iminerent animarum, dummodo ipsa alia dignitas in cathedrali etiam hujusmodi post pontificalem major non existeret ad collationem, provisionem, presentationem, electionem, seu quamvis aliam dispositionem venerabilium fratrum nostrorum /[f. 70v.] Majoricensis, Valentinis et Gerundensis episcoporum, necnon dilectorum filiorum archidiaconorum, decanorum et Capitulorum, singulorumque canonicorum et personarum Majoricensis et Valentinis ac Gerundensis Ecclesiarum predictarum, etiam racione dignitatum, personatum, administracionum et officiorum que in illis obtinent, comuniter vel divisim, pertinentibus vacantium tunc vel vacaturorum, per alias nostras literas gratiose duximus providendum tecum ut dignitatem etiam majorem post pontificalem, aut personatum, seu cum cura administracionem, vel officium Gerundensis vel Valentinis seu Maioricensis Ecclesie, ac beneficium hujusmodi, etiam si dignitas principalis in collegiata ecclesia foret, si predictarum vigore, vel cujus earum aliquo aliud aut alias quicumque, duo beneficia ecclesiastica curata vel alias incompatibilia, etiam si dignitates, personatus, administraciones vel officia in cathedralibus etiam metropolitanis vel collegiatis ecclesiis, et dignitates ipse in cathedralibus vel metropolitanis majores post pontificales, seu in collegiatis ecclesiis principales forent, si tibi alias canonice conferrentur vel asumereris ad illa, simul vel successive recipere et insimul quo ad viveres retinere aliaque quotiens tibi placeret permutare valeres; etiam gratiose dispensando prout in eisdem literis plenius continetur. Cum autem postmodum nos, de persona tua, Ecclesie Messanensis, tunc pastore carenti, et deinde postquam tibi munus consecracionis impenderamus propter clara et g\randia virtutum merita, quibus personam tuam illarum largitor Dominis insignivit, ut nobiscum romana onera partireris te in ipsius Romane Ecclesie presbiterum cardinalem duxerimus assumendum, tuque etiam per antea parrochiam ecclesiam de Alcúdia, Majoricensis diocesis, tunc certo modo vacantem auctoritate apostolica, tibi collatam, pacifice assecutus fueris, nos ne propterea dictarum

literarum destituaris effectu, et ut ex eisdem literis uberiores fructum consequaris providere ac te graciosi favore prosequi volentes motu simili gratiam et literas predictas, cum reservacionis, inhibicionis et decreti, ac aliis in eis contentis clausulis, et processus de super habitos, necnon quecumque inde secuta, ab eorum omnium datis teque ad illarum totalem effectum consequendi plenarie in eo statu, in quo antequam provisio, prefectio, muneris, consecracionis, impensio, assumpcio et si illa forsitan post datis literarum predictarum facta extiterit assecucio predictae fierent existebas, dicta auctoritate apostolica, tenore presentium, in integrum restituimus, reponimus et reintegramus, necnon literas et processus hujusmodi etiam ab eorum datis ad Majoricensis / [f. 71r.] predictae ac Barchinonensis Ecclesiarum canonicatus et prebenda ac in singulis ex illis necnon aliis Ecclesiis predictis, ad singulos, singulas vel singula dignitates, personatus, administraciones vel officia, necnon ad duo alia beneficia ecclesiastica, cum cura vel sine cura, etiam si canonicatus et prebende, dignitates, personatus, administraciones vel officia in collegiatis ecclesiis ac dignitates ipse in Valentinis, Gerundensis, Majoricensis et Barchinonensis majores post pontificales, seu in collegiatis ecclesiis principales ac ille propterea, necnon omnia et singula canonicatus et prebende ac dignitates, personatus, administraciones vel officia ac beneficia supradicta, ex personis vel factis illa obtinentium seu alias quoniamcumque dispositione apostolice, generaliter vel specialiter, reservata fuerunt, et ad dignitates, personatus, administraciones vel officia hujusmodi consueverint, qui per electionem assumi eis que cura imminet animarum, ad collacionem, provisionem, presentacionem, electionem seu quamvis aliam dispositionem episcoporum, archidiaconorum, capitulorum, canonicorum et personarum predictorum, etiam racionem, dignitatum, personatum, administracionum et officiorum, quas quos seu que millis obtinent, comuniter vel divisim, pertinentibus cujuscumque taxe seu [ratllat: aliumdi] alium valoris ipsorum beneficiorum fructus, redditus et proventus existant, extendere volentes et predicta tibi auctoritate concedentes, ita quod tam aliarum et processum predictorum, qui ab eorum datis tibi ad hoc suffragentur, quam etiam presentium literarum vigore Valentinis, Gerundensis, Majoricensis et Barchinonensis Ecclesiarum canonicatus et prebendas, necnon dignitates, personatus, administraciones vel officia ac beneficia hujusmodi, si vacant ad presens aut cum simul vel successive vacaverint acceptare, vel alias dictarum literarum executores seu ab eis vel eorum aliquo pro tempore deputati subexecutores, te vel procuratorem tuum, tuo nomine, in cujuslibet Majoricensis et Barchinonensis Ecclesiarum [ratllat: necnon beneficiis hujusmodi providem aliaque omnia et singula et premissis] prefatarum recipe facere stallo tibi in choro et loco in Capitulo cujuslibet ipsarum Majoricensis et Barchinonensis Ecclesiarum, cum plenitudine juris canonici assignatis, ac tibi de prebendis necnon dignitatibus, personatibus, administracionibus vel officiis, etiam Majoricensis et Barchinonensis Ecclesiarum, necnon beneficiis hujusmodi providem aliaque omnia et singula in premissis et [ratllat: cic] circa ea necessaria seu etiam quoniamlibet oportuna facere et exequi possint et debeant momentibus(?) et per omnia perinde, ac si provisio prefectio impensio, assumpcio et assecucio predictae nullatenus subsecute fuissent, nosque tibi, per easdem literas, de Majoricensis et Barchinonensis Ecclesiarum canonicatibus cum reservacione prebendarum in eisdem, necnon illarum ac cujuslibet Valentinis et Gerundensis Ecclesiarum dignitatum, personatum, administracionum / [f. 71v.] vel officiorum ac

aliorum duorum beneficiorum hujusmodi providissemus tuque tempore datis literarum hujusmodi aliquos alios canonicatum et prebendam in prefata Ecclesia Maioricensis nullatenus obtinuisses. Et in super ut predictarum ac presentium literarum celerius consequaris, effectum motu, simili et ex certa sciencia, salva tamen voluntate nostra, inferius ultimo apposita harum serie declaramus nostre intencionis fuisse et adhuc esse(?), quod nulla per nos vel Sedem Apostolicam quibusvis personis cujuscumque gradus, status, ordinis, dignitatis, officii aut cujusvis prerogative vel preeminencie, etiam si in processibus diligentiores et adoses(?) nostra in dictis Ecclesiis in canonicos creati et ad canonicatus et prebendas Valentinis, Gerundensis, Majoricensis et Barchinonensis Ecclesiarum, necnon dignitatis, personatus, administraciones vel officia earumdi, necnon beneficia hujusmodi pro episcopos prefatos et alios quoscumque, etiam regali, reginali seu alia quavis ecclesiastica vel mundana dignitate fungentes, etiam si de illorum dignitate seu prehemencia specialis et expressa mencio habendi esset, electe seu nominate fuerint, vel mearum favorem seu alias sub quibusvis formis aut verborum expressionibus et cum quibuscumque etiam individualium et aliarum derogatoriis clausularum quarumlibet, et quod illus, per alia privilegia literas indulta apostolica, nisi sub certis formis de nominationibus, specificacionibus et designacionibus plene et debite expressis derogari, nequeat habendum et effectum habentibus ac aliis derogatoriis, necnon formarum earumdem, sive ille servate extiterint, sive non prohibitoriis ceterisque effectui presentium prejudicialibus clausulis, necnon irritantibus decretis in genere, vel in specie, etiam motu et gratia similibus, ac predictorum vel aliorum quorumcumque prelatorum ac dominorum, seu alio, quovis intuitu vel respectu quodlibet hactenus concessa ac facta, vel impostorum concedenda et facienda expectative aut alie quevis gratie et litere, necnon antelacionis prerogative, declarationes, excepciones, suspensiones et indulta, ac etiam speciales de canonicatibus et prebendis ac dignitatibus, personatibus, administracionibus vel officiis ecclesiarum predictarum, aut beneficiis hujusmodi reservaciones ac mandata de providendo de eisdem, necnon ordinaciones seu concessiones nostras illis presertim, per quas beneficiorum in certis anni mensibus vacantem, collaciones ad ordinarios collatoris pro tunc volumus, seu eisdem ordinariis illa conferendi concessimus facultatem quorum omni et singulorum tenores, ac si de verbo ad verbum inserte forent /[f. 72r.] presentibus, haberi volumus pro expressis hactenus concessa, vel imposterum concedenda nisi forsan in ipsis concedendis de gratia et literas tibi concessis predictis earumque datis necnon tuis nomine et cognomine specialis et expressa, ac de verbi ad verbum mentio fiat tibi in canonicatum et prebendarum dignitatum, personatum, administracionis vel officiorum, necnon beneficiorum per te earumdem tibi concessarum, et presentium literarum vigore acceptandorum vel alicujus eorum assecucione aliquo modo prejudicare seu aliquod perjudicium afferri possunt seu valeant, sed conditu nullorum assecucione hujusmodi salita infrascripta ultima voluntate nostra supradictis ac omnibus et singulis aliis, etiam si illis quod omnibus et singulis, etiam venerabilibus fratribus nostris Sancte Romane Ecclesie cardinalibus in assecucione beneficiorum vigore gratiarum eis per nos concessarum facienda anteferri deberent per nos seu alias quoniamlibet concessis foret anteferaris et anteferri debeas in omnibus et per omnia perinde, ac si expectative et alie gratie ac litere necnon antelaciones prerogative, declarationes, excepciones, suspensiones, indulta, specialis reservaciones, ordinaciones ut concessiones

predicte a nobis nullatenus emanassent. Et insuper, de speciali dono gracie dicta auctoritate apostolica tenore presentium, tibi concedimus ut indulgemus ut Gerundensis, in cujus statutis et consuetudinibus quod nullus in dicta Ecclesia Gerundensis in canonicum recipi possit, seu debeat nisi de militari genere procreatus existat necnon episcopo ac Capitulo Gerundensis prefatis a dicta Sede indultum eam dicitur ut nullus canonicatus et prebenda ipsius Ecclesie Gerundensis obtinere valeat nec ipsi episcopos et Capitulum aliquem inibi in canonicum recipere seu admittere teneantur et ad id compelli non possint, nisi excusatioque(?) parente de militari genere procreatus existat canonicus ipsius Ecclesie Gerundensis, contraveniens seu faciens ad certum tempus inibi quotidianis distribucionibus et porcionibus careat canonicatum et prebenda necnon illius et illarum Ecclesiarum dignitates, personatus, administraciones vel officia, si vacant vel eum vacabunt, tam aliarum quam presentem literarum predictarum vigore acceptare, et de illis tibi providere facere valetis, ac tecum dispensamus ut canonicatus et prebendas ac dignitate, personatus, administraciones vel officia, necnon tria beneficia hujusmodi, etiam si illa aut duo ex eis parrochiales ecclesie vel earum perpetue vicarie fuerint, si tibi earumdem literarum vigore conferantur recipere, et unacum Sancti Grisogoni de Urbe, que titulum Cardinalatus existit, et Messanensis, atque aliis Ecclesiis quibus preesse dinosceris, necnon monasteriis, prioratibus ceterisque beneficiis /[f. 72v.] ecclesiasticis, cum cura et sine cura, secularibus et ordinum quorumcumque regularibus, que etiam ex quibusvis concessionibus et dispensacionibus apostolicis, etiam in commendam. obtines et imposterum obtinebis, quecumque, quocumque et qualiacumque fuerint, retinere libere et licite possis quodque Ecclesie, monasteria, prioratus, dignitates, personatus, administraciones vel officia, necnon beneficia hujusmodi debitis propterea non fraudentur obsequiis et animarum cura quibus illa imminet nullatenus negligatur; non obstantibus felicis recordacionis Clementis pape V, predecessoris nostri, ac nostris illis presertim, quibus statuimus et ordinamus quod nullus in antea vigore cujuscumque gratie expectative quodcumque beneficium ecclesiasticum dispositioni apostolice generaliter reservatum, etiam si alias sub hujusmodi gratia comprehendi videretur acceptare, vel de illo sibi provideri facere posset sive deberet, decernentes, irritum et mane quidquid secus contigerit actemptari quibuscumque, generalibus vel specialibus, per nos vel Sedem predictam factis reservationibus ac supradictis necnon Sancti Grisogoni et Messanensis ac aliarum in quibus alia obtenta et que expectas Ecclesie dignitates, personatus, administraciones vel officia ac beneficia forsitan existunt et ordinum quorum forsitan sunt, necnon Ecclesiarum predictarum illis, potissime quibus taneri(?) dicitur, quod nullus dignitates, personatum, administracionem vel officium in aliqua ex eis obtinere possit, nisi illius canonicus actu prebendatus existat, juramento confirmacione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis statutis et consuetudinibus, necnon omnibus illis que, in prefatis aliis nostris literis, volumus, non obstare ceterisque contrariis quibuscumque volumus, tamen quod a presentibus et aliis tibi concessis literis supradictis, omnibus et singulis, necnon earum tenoribus, dilecti filii Bartholomeus Rovira, canonicus Valentinis, procurator generalis, ac Ludovicus Johannis de Milano, Valentinis diocesis, necnon Rodericus de Borgia, Valentinis clerici, nepotes dilecti filii nostri Alfonsi, tituli Sanctorum Quatuor Coronatorum presbiteris cardinalis, et ex concessione apostolica episcopi Valentinis, necnon persone alie per ipsum Alfonsum, cardinalem, vigore

facultatis per quasdam felicitatis recordationis Eugenii pape III, predecessoris nostri, emanatas literas sibi dudum concessas ac illarum revalidatoriarum literarum nominate et eorum singuli quo ad canonicatus et prebendas, dignitates, personatus, administraciones, / [f. 73r.] preposituras et officia, etiam dicte Valentinis Ecclesie, necnon alia beneficia ecclesiastica quecumque (sic.), quotcumque et qualiacumque, tam in processibus vigore literarum Eugenii predecessorum hujusmodi, quam etiam in omnibus et singulis nostris eis, olim concessis literis, comprehensa omnia et singula specialiter excipiantur et excepta existant, et quod in illorum vel aliorum(?) eorum assecutione presentes et alie Antonio cardinali concessas literas hujusmodi eidem Bartholomeo, Ludovico et Roderico ac aliis personis nominatis, vel eorum aliam non noceant neque nocere possint hac tamen conditione adjecta, quod illa ex preposituras prefate Valentinis Ecclesie que postquam predicta Ludovicus unam et Rodericus aliam ipsius Valentinis Ecclesie preposituras vigore literarum eis concessarum prefatarum vel alias canonicas et pacifice assecuti fuerint primo loco vacante contigerit dicto Antonio cardinali omnino debeatur, quodque ipse quo ad illam sic post assecutionem duarum prepositurarum hujusmodi vacaturas presentibus et supradictis ac aliis omnibus et singulis sibi per nos concessis literis nostri possit. Nulli ergo etc. nostre restitutionis, reposicionis, reintegracionis, delacionis, concessionis, dispensacionis et voluntatis infungere etc. Si quid autem etc. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno etc. millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo, [ratllat: idus januarii] pontificatus nostrum anno secundo. [Marge dret: Sexto kalende februarii S].

Collatus S, consulem(?)

Gratiis pro papa domino cardinalis.

Jo(hannes) de Vulterris

8

1449, març, 18. Minturno (abans Traietto).

El rei Alfons el Magnànim demana a Antoni Cerdà que supliqui al papa Nicolau V que concedeixi el bisbat de Lleida vacant a la persona que el monarca li proposi.

ACA, Canc., Reg., 2655, f. 56r.

Reverendissime in Xhristo, pater et domine, amice noster carissime. Pro introclusum exemplum literarum quas super vacatione Ecclesie Ilerdensis ad sanctissime domini nostri domus impresentes p(ater) v(enerabile) accipere poterit quid de illa recordi habeamus. Rogamus propterea maiorem in modum, p(ater) r(everendissime), ut ex quo senique illam nobis unanime cognorimus cum Sancte prefata omni conatu agere velit ut non aliter neque ulter quem mens nostra est de Ecclesiam prefata providere velit hic in complacenciam specialem ab ipsa p(atri) suscipiemus. Datum apud terram nostram Trayeti, die XVIII martii, anno M^o CCCC^o XXXXVIII°. Rex Alfonsus.

Dirigitur cardinali Messanensis.

Dictus Rex manit michi Arnaldo Fonolleda.

1449, març, 28. Roma.

El papa Nicolau V nomena Antoni Cerdà bisbe de Lleida. A aquest efecte, l'allibera del vincle que havia contret amb l'arxidiòcesi de Messina, però li permet conservar tant la dignitat cardenalícia com els diversos oficis que tingués en comanda o en expectativa.

ASV, Reg. Vat., 408, ff. 290r-291r.

[Marge: Petrus de Noxeto] Nicolaus etc. Dilecto filio Antonio, tituli Sancti Grisogoni presbitero Cardinali. Salutem in Domino etc. Ad exequendum universalis Ecclesie regimen divina dispositione vocati circa quarumlibet statum ecclesiarum solícite considerationis aciem extendimus, pastoralis officii partes vigilantius adhibentes, et ut earum singule pastoribus comittantur ydoneis, utiliumque Rectorum presidio potiantur, ac Sancte Romane Ecclesie cardinalium prout expedire conspícimus, oportunitatibus decentius consulatur, opem et operam, quantum cum Deo possumus, impendimus efficaces. Dudum siquidem bone memorie Garsia, episcopo Ilerdensis, regimini Ecclesie Ilerdensis presidente, Nos, cupientes eidem Ecclesie, cum illam vacare contingeret, per Apostolice Sedis providentiam utilem et ydoneam presidere personam, provisionem ipsius Ecclesie ordinationi et dispositioni nostre duximus ea vice specialiter reservandam, decernentes ex tunc irritum et inane, si secus super hiis per quoscunque quavis auctoritate scienter vel ignoranter contingeret attemptari. Postmodum vero prefata Ecclesia per obitum ipsius Garsie, qui extra Romanam Curiam diem clausit extremum, pastoris solatio destituta, Nos vacatione hujusmodi fidedignis relatibus intellecta ad provisionem ejusdem /[f. 290v] Ecclesie celerem et felicem, de qua nullus preter nos hac vice se intromittere potuit neque potest, reservatione et decreto obsistentibus supradictis, ne Ecclesia ipsa longe vacationis exponatur incomodis, paternis et solícitis studiis intendentes, ac persiringentes quod licet Cardinalatus prefulgeas honore ad deducenda, tamen jugiter, tibi incumbentia expensarum onera decenti rerum non affluis ubertate, quodque tu cujus personam multis gratiarum muneribus carismatum largitor omnium deus insignivit, et qui etiam in prefato constitutus honore regimini Messanensis Ecclesie hactenus utiliter ac laudabiliter prefuisti, dictam Ecclesiam Ilerdensis scies et poteris auctore Domino utiliter regere et feliciter gubernare, necnon illius [ratllat: juta(?)] jura et bona protegere, et etiam defensare, super hiis habita cum fratribus nostris deliberatione matura, de illorum consilio et apostolice potestatis plenitudine te a vinculo quo ipsi Messanensis Ecclesie cui tunc preeras absolventes, te ad dictam Ilerdensis Ecclesiam de eisdem consilio et plenitudine transferimus, teque illi in episcopum preficimus, et pastorem, curam, regimen et administracionem ipsius Ecclesie Ilerdensis tibi in spiritualibus et temporalibus comittendo, liberamque tibi dando licentiam ad ipsam Ecclesiam Ilerdensis transeundi; ita ut etiam cardinalis remanens, episcopi Ilerdensis et pastoris ibidem dignitate officio nomineque fungaris, ac ipsi Ecclesie Ilerdensis quoadvixeris, etiam tali quod nisi in hoc expresse consenseris absolvi non possis vinculo censearis et ses(?) astrictus, necnon cum ipsa Ecclesia Ilerdensis Sancti Grisogoni, que titulus tui cardinalatus existit, ac omnia et singula

ecclesias, monasteria, prioratus, dignitates, canonicatus et prebendas, administraciones, officia, ceteraque beneficia ecclesiastica, cum cura et sine cura, secularia et ordinum quorumcumque regularia, que in titulum seu comendam, aut alias forsitan es dicte sedis dispensacione quomodolibet obtines, et alias forsitan expectas ac in quibus et ad que jus tibi quomodolibet competit seu competere potest, quecumque, quotcunque et qualiacumque sint obtenta videlicet retinere, et que te imposterum assequi contigerit recipere, et similiter retinere, quoad vixeris libere et licite valeas; firmam spem fiduciamque tenentes, quod per tue quam in magnis et arduis continue experimur circumspectionis industriam, prefata Ecclesia Ilerdensis defendetur a noxiis, preservabitur ab adversis, in ipsis quoque spiritualibus et temporalibus, divina cooperante gratia, votivis proficiet incrementis; /[f. 291r] jugum igitur Domini, reverenter suscipere studeas, ac hujusmodi Ilerdensis Ecclesie regimen et administracionem geras et exequaris, commissique tibi illius gregis Dominici custodiam, cures(?), per te vel alium adeo prosequi diligenter, ut unacum illo ad celestem valeas patriam feliciter perveniet. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno etc. millesimo quadringentesimo quadragésimo nono, quinto kalende aprilis, pontificatus nostri anno tertio.

[Marge dret: Gratis pro persona dominus cardinalis.]

Coll(atus) S. Consm(?). A(ntonius) de Crescentiis.

10

1449, març, 28.⁵ Roma.

El papa Nicolau V comunica a la ciutat i la diòcesi de Lleida el trasllat d'Antoni Cerdà de l'arquebisbat de Messina a aquella, vacant per la mort de Garcia Aznárez de Añón. El pontífex els exhorta a obeir el nou prelat.

AML, Pergamins, 279.

Nicolaus, episcopus, servus servorum Dei. Dilectis filiis populo, civitatis et diocesis Ilerdensis. Salutem et apostolicam benedictionem. Ad exequendum universalis Ecclesie regimen divina dispositione vocati circa quarumlibet statum ecclesiarum solícite considerationis aciem extendimus, pastoralis officii partes vigilantius adhibentes, et ut earum singule pastoribus committantur ydoneis, utiliumque rectorum presidio potiantur, ac Sancte Romane Ecclesie cardinalium prout expedire conspícimus, oportunitatibus decentius consulatur, opem et operam, quantum cum Deo possimus, impendimus efficaces. Dudum siquidem bone memorie Garsia, episcopo Ilerdensis, regimini Ecclesie Ilerdensis presidente, Nos, cupientes eidem Ecclesie, cum illam vacare contingeret, per Apostolice Sedis providentiam utilem et ydoneam presidere

⁵ Datat erròniament el 28 de maig de 1449 a GRAS DE ESTEVA, Rafel. *Catálogo de los privilegios y documentos originales que se conservan en el archivo reservado de la ciudad de Lérida*. Imprenta, Librería y Encuadernaciones de José Pla, Lleida, 1897, p. 46. La datació no va ser corregida a GONZÁLEZ COSO, Elena; BUSQUETA I RIU, Joan Josep (coords.). *Pergamins. Catàleg de l'Arxiu Municipal de Lleida*. Ajuntament de Lleida, Lleida, 1998, p. 185.

personam, provisionem ipsius Ecclesie ordinationi et dispositioni nostre duximus ea vice specialiter reservandam, decernentes ex tunc irritum et inane, si secus super hiis per quoscunque quavis auctoritate scienter vel ygnoranter contingeret attemptari. Postmodum vero prefata Ecclesia per obitum ipsius Garsie, qui extra Romanam Curiam diem clausit extremum, pastoris solatio destituta, Nos vacatione hujusmodi fidedignis relatibus intellecta ad provisionem ejusdem Ecclesie celerem et felicem, de qua nullus preter nos ea vice se intromittere potuerat neque poterat, reservatione et decreto obsistentibus supradictis, ne Ecclesia ipsa longe vacationis exponeretur incommodis, paternis et sollicitis studiis intendentes, ac persiringentes quod licet dilectus filius Antonius, tituli Sancti Grisogoni prebiteri cardinalis, cardinalatus prefulgeret honore, ad deducenda tamen jugiter, sibi incumbentia expensarum onera decenti rerum non afflueret ubertate, quodque idem cardinalis, cujus personam multis gratiarum muneribus carismatum largitor omnium Deus insignivit, et qui etiam in prefato constitutus honore regimini Messanensis Ecclesie hactenus utiliter ac laudabiliter prefuera, dictam Ecclesiam Ilerdensis sciret et posset auctore domino utiliter regere et feliciter gubernare, nec non illius jura ac bona protegere, et etiam defensare, super hiis habita cum fratribus nostris deliberatione matura, de illorum consilio et apostolice potestatis plenitudine eundem cardinalem a vinculo quo ipsi Messanensis Ecclesie cui tunc preerat absolventes, ipsum ad dictam Ilerdensis Ecclesiam de eisdem consilio et plenitudine transtulimus, eundemque illi in episcopum prefecimus, et pastorem, curam, regimen et administrationem ipsius Ecclesie Ilerdensis prefato cardinali in spiritualibus et temporalibus comittendo, liberamque sibi dando licentiam ad ipsam Ecclesiam Ilerdensis transeundi; ita ut etiam cardinalis remanens, episcopi Ilerdensis et pastoris ibidem dignitate officio nomineque fungeretur, ac ipsi Ecclesie Ilerdensis quoadvixerit, etiam tali quod nisi in hoc expresse consensisset absolvi non posset vinculo conseretur et esset astrictus; firmam spem fiduciamque tenentes, quod per ejusdem cardinalis quam in magnis et arduis continue experimur circumspectionis industriam, prefata Ecclesia Ilerdensis defendetur a noxiis, preservabitur ab adversis, in ipsis quoque spiritualibus et temporalibus, divina cooperante gratia, votivis proficiet incrementis; quocirca universitatem vestram rogamus et hortamur actente per apostolica vobis scripta mandantes quatinus eundem cardinalem tanquam patrem et pastorem animarum vestrarum devote suscipientes et debita honorificentia prosequentes ipsius monitis et mandatis humiliter intendatis ita quod ipse in vobis devotionis filios et vos in eo per consequens patrem invenisse benivolum gaudeatis. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno Incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo quadragesimo nono, quinto kalende aprilis, pontificatus nostri anno tertio.

Petrus de Noxeto.

[Doblec: Gratis pro persona domini cardinalis.

A(ntonius) de Crescentiis [signe].

1449, juny, 3. Lleida.

L'abat del monestir de Sant Joan de les Abadesses, en qualitat de procurador del bisbe Antoni Cerdà, promet, en nom d'aquest, continuar la construcció de la capella episcopal a la Seu de Lleida. Com a garantia, compromet les joies i els rèdits que el bisbe pugui percebre de tots els seus drets i béns episcopals.

ACL, AC_0049, f. 91r.

III die junii, anno a Nativitate Domini M° CCCCXLVIII°

[Marge: Promisso fiendi capellam episcopalem] Honorabilibus viris dominis Petro Peregrini, decano; Blasio Ram, precentore; Bernardo de Boscho, sacrista; Ludovico Martorelli; Johanne de Setcastella, vicarii generalis reverendissimi domini presbiteri cardinalis tituli Sancti Grisogoni, episcopi Ilerdensis; Monserrato Botella; Bernardo Seyfores; Johanne Rabins; Raymundus de Cardona; Garsia de Vallterra; Perpignano; [ratllat: Vin(centio)] Bernardo Cabrero; Vincentio Sopiera et Raymundo Januarii, canonicis Ecclesie Ilerdensis, convocatis et congregatis in domo Capituli Ilerdensis, ibidem capitulantibus et Capitulum facientibus et celebrantibus. Existens personaliter in Capitulo reverendus dominus abbas monesterii Sancti Johannis de Abbatisses, diocesis Vicensis, procurator generalis dicti domini cardinalis, habens plenum posse et potestatem ad infrascripta a dicto domino cardinali episcopo Ilerdensis cum publico instrumento atto Rome, requisitus per dictum Capitulum quod, ante quem procedat ad ulteriora possessionis dignitatis episcopalis, faceret et daret cautionem et securitatem pro capella [ratllat: fienda] episcopali fienda et construenda in dicta Sede per dictum dominum cardinalem, juxta constitutiones et statuta Ecclesie Ilerdensis. Et ipse dominus abbas, volens tenere et observare atque complere ea que alii domini episcopi predecessores fecerunt et firmarunt; idem dominus abbas, dicto nomine procuratoris, promisit facere et complere [ratllat: cum] operis cum effectu dictam capellam, cum omnibus suis opportunis et necessariis, prout dicte constitutiones volunt et mandant, et est consuetudo in aliis prelatis fieri et compleri. Pro quibus complendas et attendendis ipse dominus abbas, prelibato nomine obligavit dicto Capitulo signante jochalia dicti domini cardinalis; et generaliter omnes redditus, proventus, res et jura universa dignitatis episcopalis Ilerdensis, et nunc pro tunc, ponit ac mittit infra manus dicti Capituli dictos redditus et jura totius episcopatus, et hoc tamdiu, et per tantum tempus donech (sic.) dicta capella fuerit facta etc. Et ultimo hec ipse dominus abbas, ut principalis et fidemissor, obligavit se et omnia bona et jura administrationis dicti sui abbatis [ratllat: renuci(ans)] pro dicta capella fienda. Renuncians omni legi, juri et rationi hiis obviam venientibus fiat largo si oppus fuerit cum omnibus suis clausuis opportunis et necessariis quam sich (sic.) firmavit dictus dominus abbas nominibus predictis etc.

Testes Gaspar Seyol, de domo domini, Jo(hannes) de Setcastella, Bartholo(me)us Blascho et Petrus de Viladamat, presbiteri, beneficiati in Sede.

1449, juny, 27. Lleida.

L'abat del monestir de Sant Joan de les Abadesses, en qualitat de procurador i vicari general del bisbe Antoni Cerdà, demana al Capítol que autoritzi la realització d'un sínode general, com ja s'havia fet en el cas dels bisbes precedents. Els canonges autoritzen la convocatòria del sínode, així com totes les tasques necessàries destinades a la seva preparació.

ACL, AC_0049, f. 94v.

[Marge: De sinodo. Adverte] Die veneris, XXVII mensis junii anni MCCCCXLVIII; honorabiles viri domini Petrus Peregrini, decanus et vicarius generalis; [ratllat: Blasius] Bernardus de Boscho, sacrista; Monserratus Botella; Bernardus Seyfores; Raymundus de Cardona, nobilis; Michael Perç; Garsias de Vallterra; Vintentius Sopiera et Franciscus Perpiniani; canonici Ecclesie Ilerdensis, convocati et congregati ad sonum campane et ad vocem discreti Bartholomei Blascho, janitoris, in domo Capituli, ibidem capitulantes et Capitulum facientes et celebrantes. Attendentes quod dominus abbas monesterii Sancti Johannis de Abbatisses, diocesis Vicensis, procurator generalis et vicarius in spiritualibus et temporalibus reverendissimi domini cardinalis episcopi Ilerdensis, recepta possessione diocesis Ilerdensis, deliberavit sinodum generalem congregari et teneri, ut fuit mors in aliis prelati vita functis; super quibus idem dictus abbas mandavit fieri literas oportunas quod, salvo sua reverentia, facere non potuit sine deliberationem Capituli Ilerdensi, juxta consuetudinem et praticham Ecclesie et Capituli Ilerdensis, prout fuit visum in registris de annis MCCCCXXXV^o et XLIII°. Pro tanto et alios, ipse dominus decanus, vicarius generalis dicte reverendissimi domini cardinalis, episcopi Ilerdensis, nomine suo et pro aliis officialibus absentibus, intumando predicta omnia ipsis dominis canonicis capitulantibus, deprecando eos quatis dignarentur consentire et prestare eorum consensum super invocatione cleri ad congregandum et tenendum dictum sinodum generalem, cum premissa fieri concernant comodum et utilitatem de prefati reverendissimi domini episcopi certis de causis urgentibus.

[Marge: Responsio] Et dicti domini de Capitulo capitulantes, visis et auditis propositis per dictum dominum decanum, visisque etiam aliis deliberationibus per predecessores Capituli Ilerdensis super sinodo factis in temporibus retroactis, omnes prefati domini capitulantes, unanimiter concordés, concesserunt ac consentierunt dictum sinodum congregari et teneri et inde fieri literas et alia opportuna ad dictum negotium etc.

[1449. Roma].

El papa Nicolau V revoca la provisió feta a Antoni Pere Ferrer, prior del monestir de Santa Maria de Meià, del monestir de Sant Pere de Rodes. Tot seguit, concedeix aquesta abadia en comanda a Antoni Cerdà, a qui permet que sigui compatible amb la seva dignitat cardenalícia, amb l'episcopat de Lleida i amb els altres beneficis que posseeixi. Sols imposa que no es produeixi cap disminució en la celebració del culte diví.

ASV, Reg. Vat., 409, ff. 112v-113r.

[Marge esquerre: Petrus de Noxeto] Nicolaus etc. Dilecto filio Antonio, tituli Sancti Grisogoni presbitero cardinali. Salutem etc. Romani pontificis providentia circumspecta ecclesiis et monasteriis, que vacatione incommoda deplorare noscuntur, et gubernatorum utilium presidio fulciantur prospicit diligenter, et Sancte Romane Ecclesie cardinalibus, ut expensarum onera, que jugiter ipsos oportet de necessitate subire, facilius supportare valeant, libenter prout est decens et congruum, de subventionis auxilio providet opportuno. Nuper siquidem provisionem et perfectionem alias de persona dilecti filii Antonii Petri Ferrarii, etiam tunc prioris prioratus Beate Marie de Mediano, Ordinis Sancti Benedicti, Urgellensis diocesis, monasterii Sancti Petri de Rodis ejusdem ordinis, Gerundensis diocesis, per nos factas ex certis tunc expressis causis, motu proprio, non ad alicujus petitionis instantiam, sed ex nostra deliberatione ac certa scientia, revocamus, cassamus et annullamus prout in nostris super inde confectis literis plenius continentur. Cum itaque monasterium ipsum, per revocationem et cassationem predictas, quibus hodie idem Antonius Petrus sperante et libere suum prebuit assensum, vacaverit et vacet ad presens, Nos, tam dicto monasterio de gubernatore secundum cor nostrum utili et ydoneo, per quem circumspecte regi et salubriter dirigi valeat, quam etiam tibi de alicujus subventionis auxilio, pro hujusmodi expensarum oneribus commode supportandis, providere volentes, motu simili, non ad tuam vel alterius pro te nobis super hoc oblate petitionis instantiam, sed ex nostra mera liberalitate, monasterium predictum, cujus fructus, redditus et proventus [ratllat: perimus valorem annum secundum communem extimationem] presentibus habere volumus pro expressis, sive premissis, sive alias quavis modo, aut ex alterius cujuscunque persona vacet, ejusque provisio, ex quavis causa ad Sedem Apostolicam, specialiter vel generaliter, pertineat, cum omnibus juribus et pertinentis suis, tibi, per te, unacum Ilerdensis, cui preesse dinosceris, ac Sancti Grisogoni in Transtiberim, que titulus tui cardinalatus existit, et aliis quibus te presidere contigerit, ceterisque ecclesiis et monasteriis, prioratibus, dignitatibus, personatibus, administratis et officiis, necnon aliis beneficiis ecclesiasticis, cum cura et sine cura, secularibus et regularibus ordinum quorumcunque, que etiam in quondam, et alias ex quibusvis apostolicis dispensationibus ac concessionibus nunc obtines et imposterum obtinebis, quecumque, quocumque et /[f. 113r] qualiacumque sint quoad vixeris tenendum, regendum et gubernandum, auctoritate apostolica, tenorem presentium commendamus curam, regimen et administrationem ipsum monasterii tibi, in spiritualibus et temporalibus, plenarie commitendo, ac sperantes quod

dictum monasterium, per tue circumspectionis, laudabile studium, dextera Domini tibi assistente, propicia votivis congratulabitur eventibus, ac continuum in eisdem spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementum; volumus autem quod propter commendam hujusmodi cultus divinis ac solitus monachorum numerus in dicto monasterio nullatenus minuatur, quodque, debitis et consuetis ipsius monasterii ac dilectorum filiorum conventus ejusdem supportatis oneribus, de residuis fructibus, redditibus et proventibus prefati monasterii disponere et ordinare, [ratllat: potuerunt, seu Ecclesie de hujusmodi(?) monasterio tamen bonorum] libere ac licite valeas, sicut veri abbates ipsum monasterii, qui pro tempore fuerunt, de illis disponere et ordinare potuerunt seu etiam debuerunt, alienatione tamen bonorum mo[marge:immo]bilium et preciosorum mobilium.

14

1449, juliol, 20. Barcelona.

Els consellers de la ciutat de Barcelona envien al cardenal Antoni Cerdà una còpia de la carta tramesa al papa, en la qual demanen al pontífex la concessió d'una dignitat a Francesc Pla. Els consellers supliquen al cardenal Cerdà que intercedeixi perquè el papa resolgui a favor de la petició dels consellers barcelonins.

AHCB, 1B.VI-14, f. 101r-v.

Reverendissimo in Xhristo, patri et domino, domino Anthonio, miseracione divina tituli Sancti Grisogoni Sancte Romane Ecclesie presbitero cardinali, Ilerdensis vulgariter nuncupato.

Reverendissime in Xhristo, pater et domine; beatissimo domino nostro pape nos scribimus nostris cum litteris, de quibus vobis copiam transmittimus presentibus interclusa. Et cum predictam insidant plurimum codi(?) nostro. Protanto, vostre reverendissime pater, in qua jactanimus fiducialiter ancoram spei nostre, humiliter supplicamus quatis, contemplacione nostri et istius civitatis et dicti Ffrancisci de Plano, intiutu meritorum, dignitati apud dictum beatissimum dominum nostrum, partes vostre, reverendissime pater, interponere taliter quod supplicacio nostra cum fructu /[f. 101v.] veniat ad effectum, hoc siquidem, pater reverendissime, ad gratiam reputabimus jamdicte, vostre reverendissime pater, quam preses et verus in Mundi cardine et colupna dirigat feliciter et votive. Scripta Barchinone, XX die julii, anno a Nativitate Domini millesimo CCCC quadragesimo nono.

Vostre reverendissime pater, humiles servitores consilarii civitatis Barchinone.

1449, agost, 2. Lleida.

Trasllat d'una carta en la qual Ramon Rossell, vicari del bisbe Antoni Cerdà, exhorta els fidels a realitzar almoines per a la fàbrica del monestir de Santa Maria de Montserrat, el que constitueix una obra de caritat. També mana als responsables de les esglésies de Lleida que permetin la recaptació d'almoines per part dels enviats del monestir. A aquest efecte, indica que el bisbe Antoni Cerdà concedeix quaranta dies de perdó a les persones que afavoreixin el dit monestir.

ACL, P7_M1_P5_C06, llibre 1 [interior coberta].⁶

Hoc est translatum bene et fideliter factum sumptum a quadam litera impetre, in pergamento scripta et in pendentem sigillata, tenoris sequentis: «Raymundus Rossel, in Decretis bacallarius, canonicus Sancti Grisogoni de Urbe, ac spiritualibus et temporalibus reverendissimi in Xhristo, patris et domini, domini Anthonii, miseracione divina tituli ejusdem Sancti Grisogoni Sacrosancte Romane Ecclesie presbiteri cardinali, episcopi Ilerdensis, in remotis agentis, vicarius generalis. Universis et singulis Xhristi fidelibus per civitatem et diocesis Ilerdensis constitutis, ad quem seu quos presentes pervenerint. Salutem in Domino et bonis semper operibus habundare (sic.). Quoniam, ut hayt (sic.) apostolus, omnes stabimus ante tribunal Xhristi recepturi prout in corpore gessimus, sive bonum fuerit sive malum, oportet nos diem messonis extreme misericordie operibus pervenire, et quia qui parce seminat, parce et metet, et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus metet vitam eternam. Cum igitur ecclesia Beate Marie Montisserrati, diocesis Vicensis, sit constructa in loco orroris (sic.) et vaste solitudinis, ubi frequenter Dominus [Noster] Ihesus Xhristus, per intercessionem ejusdem Beate Virginis Marie oraciones supplicantium, pia vota recepit et exaudit ac ibidem multa miracula operatur, ibidemque complendum Septem Opera Misericordie et ad fabricam ipsius ecclesie et hospitalitatis facunde que inhibi igitur tenetur, ut percepimus ipsius ecclesie et ejus monasterii non suppetant facultates, nisi vestrorum elemosinis adiuventur et succursu; idcirco devocionem vestrarum requirimus et in Domino exortamus vobisque, in remissionem vestrorum peccatorum iniungentes, quatenus cum nuncius seu procurator reverendis domini abbatis monasterii, seu ejus substitutus, lator presencium, vos declinaverit elemosinas et alia grata caritatis subsidia petiturus racione predicta, pias elemosinas de bonis vobis adeo collatis largiamini, et caritatis subsidia ecclesie et ejus fabrice ac hospitalitati predictis, per eum transmittere curetis ut per hec et alia que, Domino inspirante, feceritis ad eterne felicitatis gaudia mereamini pervenire. Vobis autem, rectoribus, vicariis perpetuis, ceterisque capellanis curatis predictam civitatem et diocesis Ilerdensis constitutis, in virtute Sancte Obediencie districte percipiendo, mandamus quatenus, cum preffatus lator, presentis ad vos seu ecclesias vestras, declinaverit per elemosinis colligendis ipsum benigne recipiatis et caritative tracteris, et vobis comissas plebes, ad diem et

⁶ El pergami va ser cosit al llibre com a coberta.

horam quas dictus lator presentis assignaverit, pulsatis campanis ut melius poteritis in vestra parrochiali ecclesia vel alio loco decenti, faciatis in simul venire vestri moris audituri miracula superdicta, et ipsius ecclesie necessitates quas eisdem plebibus exponatis, vel per dictum latorem presentis exponi libere permittatis, ante Evangelium vel post in loco ubi Verbum Dei exponitur, sive predicatum in vestris ecclesiis, et bacinum sui quescus per congregandis elemosinis que a Xhristi fidelibus erogabuntur in honorem Beate Marie Montisserrati recipiatis et ipsum portare permittatis, per vestras ecclesias et extra, per vestrum procerem de populo vobis comisso, per vos ad hoc de voluntate dicti nuncii seu procuratoris, assignandum qualibet die dominica vel festiva dum divina officia celebrantis, et alibi ubi alii bacini in vestris ecclesiis defferri est usitatum; quem questum recipiendum ab ipso nullatis differatis seu defferri permittatis aliqua ratione; et caventes demum ne quevis vestrum seu alia quevis persona audeat vel presumat in detrimentum permissorum, palam vel occulte, quitquam aliquatis inmutare nec dictum negocium perturbare; et eligatis quisque vestrum unum vel duos probos homines et fideles qui preffatas elemosinas congregent, petant et conservent et latori presentis seu procuratore legitimo dicti monasterii eas tribuat sine aliqua diminucione volumus, etiam et mandamus vobis quatenus dictum nuncium et ejus bona ab omni lesione et offensa prout poteratis deffendatis, et quod presens questus pro nullo alio retardetur. Nos enim omnibus bene penitentibus et confessis qui fabrice et hospitalitati predicte ecclesie benefecerint quadraginta dies de iniunctis eis legitime penitentiis per gratiam Spes Sancti, ex parte dicti [repetiti: dicti] reverendissimi domini cardinalis, episcopi Ilerdensis, misericorditer in Domino relexamus, presentibus post unum annum a datis presentium, computandum minime valituris. Nullis autem.» Translatum hujusdi quantumcunque auctenticis fidem [...]ado nisi manu notarii Curie nostre fuerunt subsignatis. Datum Ilerde, secunda die augusti, anno a Nativitate Domini millesimo CCCC XXXX nono. Vidit Raymundo, vicarius.

16

1449, agost, 11. Lleida.

El Capítol catedralici acorda enviar el sacrista Bernat Bosch a Roma per explicar al bisbe Antoni Cerdà les gestions dutes a terme per aconseguir les indulgències per al Sant Sudari en temps del seu antecessor, García Aznárez de Añón, i demanar-li que intercedeixi davant el papa perquè les confirmi. Els canonges acorden que Bernat Bosch rebí totes les porcions que percebria si fos present a Lleida, sense perjudici d'altres pagaments per la seva tasca a Roma. Els canonges Ramon de Cardona i Lluís Martorell s'oposen a l'acord.

ACL, AC_0049, f. 102r.

[Marge: Deliberatio ad Curiam Romanam] Die lune, intitulata XI mensis augusti anno a Nativitate Domini MCCCCXLVIII, convocati et congregati in claustro Sedis, hora assueta, ad

sonum campane et ad vocem discreti Bartholomei Blascho, presbiteri, janntoris (sic.) Sedis Ilerdensis, de mandatus honorabili locumtenentis domini decani, honorabiles viri domini Blasius Ram, precentor; Blasius Claver, archidiaconus major; Bernardus de Boscho, sacrista; Ludovicus Martorelli, locumtenentis domini decani; Johannes de Setcastella, utriusque Juris bacallarius, in spiritualibus et temporalibus vicarius generalis reverendissimi domini cardinalis tituli Sancti Grisogoni, episcopi Ilerdensis; Monserratus Botella; Bernardus Seyfores; Raymundo Cardona, nobilis; Michael Periç; Franciscus Perpiniati; Vincentius Sopiera; Raymundo Januari et Andreas Raffart; canonici Ecclesie Ilerdensis, ibidem capitulantes et Capitulum facientes et tocantes et celebrantes. Scientes et attendentes [ratllat: quod propter sterilitates annorum preteritorum] quod jam alias fuit deliberatum per honorabile Capitulum quod unus canonicus de collegio Capituli Ilerdensis erat mittendus ad Curiam Romanam, ubi erat tunc temporis dominus Garcia, bone memorie episcopus Ilerdensis, quod qui habebat favorem cum [ratllat: domino] Sanctissimo Pater et cum domino rege Aragonum ad habendum et obtinendum gracias et indulgentias tangentes et conternentes comodum et utilitatem Ecclesie et civitatis Ilerdensis, signanter super Sacro Sudario, et uniones faciendi benefitiorum dicte Sedis, et retatxare anniversaria pretextu subsidi domini regis, quod non venit ad affectum propter decessum dicti domini episcopi, quod pro tanto et multo magis fortius est agendum et mittendum et laborandum in predictis obtinendis et habendis eo, quod placuit divine expositioni promoveri, quod episcopum Ilerdensis, reverendissimum dominum \presbiterum/ cardinalem \tituli Sancti Grisogoni/, qui in prioribus habet favorem et auxilium etc. Ideo \digito(?)/ fuit deliberatum per dictos dominos capitulantes, quod honorabilis dominus Bernardus de Boscho, sacrista et canonicus, accedat ad dictam Curiam Romanam ad regreiciandum bonum animum \Capituli/ totius cleri dicto domino cardinali et ad explicandum et obtinendum predictam cum domino nostro papa, et quod placeat divinationi domini cardinalis episcopi intervenire super predictis obtinendis, dando et comittendo eidem domino Bernardo de Boscho plenissima potestatem, etc. Super omnibus agendis, emergentibus et dependentibus etc. Et fuit deliberatum per dictum Capitulum quod dictus dominus Bernardus de Boscho, endo, stando et redemindo, habeat et percipiat suam canonicalem porcionem et omnes distributiones, anniversaria et alia omnia que reciperet et haberet si personaliter presens esset in dicta Sede \Ilerdensis/, in aliis autem que debent sibi adedi pro salario; comiserunt ista pro trattare cum ipso dominis Johanni de Setcastella, Botella et Periç, etc. De quibus fiat instrumentum publicum si opus fuerit. In hiis omnibus supradictis [ratllat: contr(arium)] non consentierunt ymoverius dissenserunt Raymundus Cardona et Ludovicus Martorell, canonici, certis de causis et rationibus dandis in scriptis, requirentes fieri instrumentum etc. Testes Blascho et Bordell.

1449, agost, 29. Lleida.

L'abat del monestir de Sant Joan de les Abadesses, vicari i procurador del cardenal Antoni Cerdà, bisbe de Lleida, notifica al Capítol que el prelat sol·licita als canonges que participin en la preparació del sínode general, juntament amb l'esmentat procurador. A aquest efecte, els canonges comissionen Bernat Bosch i Montserrat Botella perquè representin el Capítol i realitzin, en nom seu, totes les gestions necessàries per al sínode. Així mateix, Joan de Setcastella, vicari general, permet als beneficiats de la Seu de Lleida que es reuneixin i examinin el memorial enviat a Roma sobre l'estat de l'Església lleidatana.

ACL, AC_0049, f. 105v.

[Marge: De sinodo] Die veneris, intitulata XXVIII mensis augusti anno a Nativitate Domini MCCCCXLVIII^o; convocatis et congregatis in domo Capituli ad sonum campane et ad vocem discreti Jacobi Forneri, locumtenentis discreti Bartholomei Blasco, janitoris, honorabilibus viris dominis Blasio Ram, precentore; Bernardo de Bosco, sacrista; Ludovico Martorelli, locumtenenti domini decani; Monserrato Botella; Bernardo Seyfores; Francisco Perpiniani; Sopera; Janerio et Andreas Raffart; canonicis Ecclesie Ilerdensis, ibidem capitulantibus. Reverendus dominus abbas monesterii Sancti Johannis de Abbatissis, diocesis Viccensis, vicarius et procurator generalis reverendissimi domini cardinalis, episcopi Ilerdensi, personaliter constitutus in Capitulo, proposuit ac dixit verbo quod Deo duce ipse intendebat de proximo procedere ad tenendum et celebrandi sinodum generali, prout jam supram fuit deliberatum, quare ex parte dicti domini cardinalis rogabat et supplicabat eos quod vellent interesse[ratllat: nt] in celebratione [ratllat: sinodis] sinodi ad dirigendum et consulendum ipsum in agendis et trattandis super dicta sinoda, quia ipse dominis abbas volebat et intendebat facere concedere et complere omnia opportuna et necessaria nomine dicti sui principalis, que ceteri alii domini episcopi predecessores fecerant et concesserant Capitulo Ilerdensis et aliis presbiteris sue diocesis, tam in communis quam in particulari. Et quod placeret eis intervenire ad idem in prandio communi dicte sinodo[ratllat: s], et ista reputaret eis ad placitum singulare ex parte domini cardinalis.

[Marge: Assignatio et comissio] Et dicti domini canonici capitulantes, audita dicta propositionem facta per dictum dominum abbatem, omnes concordés, deputarunt et assignarunt honorabiles Bernardum de Boscho et Monserratum Botella, concanonicos, ad interessendum et interveniendum, nomine totius Capituli Ilerdensis, in celebratione dicte sinodi[ratllat: s], dando et concedendo [ratllat: eis] ac comittendo eis omnes vices Capituli et plenissimam potestatem et facultatem interessendi, standi, loquendi, petendi, agendi et trattandi, promittendi, denegandi omnia et singula necessaria et opportuna concernentia bonum statum Ecclesie et Capituli et

membroꝝ etc. Ilerdensis, et utilitatem et honorem ipsius domini cardinalis, episcopi Ilerdensis, promittentes habere ratum, gratum, etc.

[Marge: Licentia] Et attu continuo, ipse domino Jo(hannes) de Sedcastella (sic.), vicarius generalis, concessit et dedit licentiam beneficiatis Sedis, qui erant saltim major[ratllat: s] pars ibidem in Capitulo, quod possint se congregare et tenere colloquia videlicet super dicta sinodo celebranda et petere et habere a dicto domino abbate, procuratore dicti domini cardinalis, ea opportuna, que fuerint petenda et habenda. Et ad ydem tenere colloquia et parlamenta et deliberare prout eis visum fuerit super memoriale factum ex parte Capituli de factis et negotiis Ecclesie Ilerdensis ad Curiam Romanam, super quo fuit deliberatum per honorabilis Bernardus de Boscho, canonicus et sacrista, est accessurus ad dictam Curiam Romanam.

18

1449, setembre, 5. Lleida.

L'abat de Sant Joan de les Abadesses, procurador i vicari general del bisbe Antoni Cerdà, juntament amb els canonges Bernat Bosc i Montserrat Botella, concedeixen una absolució general dels crims que haguessin estat comesos pels membres del Capítol fins a aquell dia. En tot cas, l'absolució és concedida sense perjudici de la jurisdicció episcopal.

ACL, AC_0049, f. 114v.⁷

[Marge: Remissio generalis dominorum canonicorum] Die veneris, intitulata quinta mensis septembris anno a Nativitate Domini millesimo quadingentesimo quadragesimo nono, existentes, presentes, convocati et congregati more solito in claustro Sedis Ilerde honorabiles viri domini Petrus Peregrini, decanus; Blasius Ram, precentor; Bernardus de Boscho, sacrista; Ludovicus Martorelli; Johannes de Setcastella; Monserratus Botella; Vincentius Sopiera; Raymundus Januarii et Andreas Raffart; canonici Ecclesie Ilerdensis, ibidem capitulantes et Capitulum facientes et celebrantes. Reverendus dominus abbas monesterii Sancti Johannis de Abbatissis, diocesis Vicensis, procurator et vicarius generalis reverendissimi domini cardinalis, episcopi Ilerdensis, personaliter constitutus in dicto Capitulo, una cum honorabilibus viris dominis Bernardo de Boscho et Monserrato Botella, ad hec per honorabilem Capitulum Sedis Ierde electis, et cum protestatione facta per dictum dominum abbatem, quod abinde non possit, trahi ad consequentiam et sine prejudicio jurisdictionis domini episcopi si et ubi non esset mixta et nisi pro hac vice cum, fecerunt plenam remissionem omnibus et singulis canonicis, tam presentibus quam absentibus, dicte Ecclesie Ilerdensis de omnibus et singulis criminibus, excessibus sive delictis usque in hunc presentem diem etc.

⁷ La primera versió d'aquest document es troba al foli 107r del mateix llibre. Això no obstant, hi apareix ratllada. Una nota marginal n'indica les causes: *Ideo fuit cancellata quod non fuit bene comprehensa nec ordinata per me, Bernadum Sala, notarium dicti honorabilis Capituli. Ideo est posita et scripta prout fuit concessa et firmata infra in VIII° folio.* (ACL, AC_0050, f. 107r).

Et ulterius, idem dominus abbas, dicto nomine, una cum toto venerabili Capitulo ibidem [ratllat: capitulo] congregato, in quo erant presentes canonici supranominati, una cum \dicto/ domino abbate, fecerunt similem remissionem dictis honorabilibus de Boscho et Monserrato Botella fiat largo modo et quod predicta omnia ordinentur, ut latius poterit, ad omne comodum et utilitatem predictorum canonicorum.

Testes hujus rey sunt ad dictas remissiones discreti Manuel de Argentona et Petrus Florença.

19

1449, octubre, 1. Fabriano.

El papa Nicolau V concedeix un privilegi a Antoni Cerdà, pel qual li permet percebre els fruits de les quatre porcions canòniques de Lleida i de la comanda del monestir de Sant Pere de Rodes malgrat no residir en cap dels dos llocs. També l'autoritza a arrendar els fruits de l'abadiat sense cap tipus de limitació.

ACL, P7_M1_P5_C05, f. 170r-v.

Privilegium (sic.) apostolicum Reverendissimi Domini Cardinalis [amb una altra tinta, cobrint «cardi»: Antonii Cerdà, tituli Sancti Crisogoni cardi(nalis)], episcopi Ilerdensis, super III^{or} portionibus canonicalibus [afegit amb una altra tinta: et fructis monasterii Rodensis, Sancti Benedicti, diocesis Gerundensis].

Nicolaus, episcopus, servus servorum Dei. Dilecto filio Antonio, tituli Sancti Grisogoni presbitero cardinali et episcopi Ilerdensis. Salutem et apostolicam benedictionem. Quanto Romanam Ecclesiam, cujus honorabile membrum (sic.) existis, honoras magnitudine meritorum tanto amplius, merito inducimur ut personam tuam potioribus, favoribus et gratiis accollamus. Cum itaque, sicut accepimus, in Ecclesia Ilerdensis tui preesse dinosteris et in qua ratione illius episcopalis dignitatis quatuor prebendas seu canonicas portiones percipere debes, nec non monasterii Sancti Petri Rodensis, Ordinis Sancti Benedicti, Gerundensis diocesis, quod in comendam obtines, statutis et consuetudinibus caveri dicitur expresse, quod nullus ibidem aliquos fructus, redditus et proventus percipere valeat, nisi inhibi personaliter resideat; nos, ut expensarum onera que te iugiter de necessitate subire oporteat, facilius supportare valeas de alicujus subventionis auxilio providere volentes, motu proprio, non ad tuam vel alicujus alterius, super hoc nobis oblate petitionis instanciam set (sic.) de nostra mera liberalitate, tibi ut extra Ecclesiam vel monasterium hujusmodi ubilibet residendo, quatuor prebendas seu porciones ipsas, nec non illarum, ac dicti monasterii seu illius abbacialis dignitatis, fructus, redditus et proventus quamdiu Ecclesie vel monasterio hujusmodi prefueris cum ea integritate cotidianis distributionibus dum tatxat, exceptis libere percipere valeas cum qua illos perciperes si in eisdem Ecclesia et monasterio personaliter resideres fructusque hujusmodi pro quibusvis personis etiam laycis cum quibus tuam ac prebendarum seu porcionum et monasterii hujusmodi conditionem efficere poteris meliorem ad firmam seu ad anuam pensionem locare et arrendare libere et licite valeas, quodque ad residendum in eisdem Ecclesia vel monasterio minime

tenearis nec ad id, invitus, a quoquam valeas coartari; non obstantibus felicis recordationis Bonifatii pape VIII, predecessoris nostri, illa presertim, per quam concessionem huiusmodi sine preffinitione temporis fieri prohiberet, et aliis quibuscumque generalibus vel specialibus apostolicis ac in provincialibus et sinodalibus conciliis editis constitutionibus permissis, quoque quibus specialiter et expresse hac vice dum taxat derogamus illis / [170v.] alias in suo robore permansuriis, et aliis Ecclesie et monasterii predictorum etiam juramento, confirmatione apostolica vel quacumque firmitate alia, roboratis statutis et consuetudinibus etiam si de illis, servandis et non impetrandis literis apostolicis, contra ea et ipsis literis non utendis, etiam ab alio vel aliis impetratis aut aliis quovis modo concessis per te vel procuratores tuos prestiteris actenus vel imposterum te prestare forsitan contigerit juramentum, aut si in Ecclesia [ratllat: aut] et monasterio prefatis primam non feceris residenciam consuetam, seu si dilectis filiis Capitulo Ecclesie et conventii monasterii predictorum, vel quibusvis aliis, a Sede Apostolica sit indultum vel interim indulgeri contingat, quod fructus huiusmodi absentibus ministrare minime teneantur et ad id compelli non possint per literas apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mencionem, et quibuslibet aliis privilegiis, indulgentiis et literis apostolicis, specialibus vel generalibus, quorumcumque tenorum existant, per que presentibus non expressa vel totaliter non inserta effectus huiusmodi gracie impediri valeat, quomodo libet vel differri et de quibus quorumque totis tenoribus habenda sit in nostris literis mencio specialis proviso quod monasterium ac prebende huiusmodi debitis propterea non fiandeatur obsequiis set in ibi deserviat. Laudabiliter in diviniis eorumque debite subpportentur onera consueta, nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre derogationis, concessionis et voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Siquis autem hoc atemptare presumpserit, indignationis omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursum. Datum Fabrianii, Camerinensis diocesis, anno Incarnationis Dominice [ratllat: ann(o)] millesimo quadringentesimo quadragesimo nono, kalendas octobris, pontificatus nostri anno tertio.

20

1449, octubre, 1. Fabriano.

El papa Nicolau V ordena als oficials de les diòcesis de Barcelona, Girona i Lleida que executin el privilegi concedit a Antoni Cerdà, pel qual li permet percebre els fruits de les quatre porcions canonicals i de la comanda del monestir de Sant Pere de Rodes malgrat no residir en cap dels dos llocs, així com l'arrendament dels rèdits d'aquests mateixos llocs.

ACL, P7_M1_P5_C05, f. 171r-v.

Executoria dicti privilegii.

Nicolaus, episcopus, servus servorum Dei. Dilectis filiis Sacrosancte Ecclesie Gerundensis et Barchinonensis ac Ilerdensis officialibus. Salutem et apostolicam benedictionem. Hodie moto

proprio dilecto filio nostro Antonio, tituli Sancti Grisogoni presbitero cardinali et episcopo Ilerdensis, ut non obstantibus Ecclesie Ilerdensis, in qua, ratione dignitatis episcopalis, quatuor habet percipere prebendas seu canonicas portiones, nec non monasterii Sancti Petri Rodensis, Ordinis Sancti Benedicti, Gerundensis diocesis, quod in comendam obtinet, statutis et consuetudinibus quibus inter cetera cavere dicitur, quod nullus in ibi porciones seu prebendas ipsas aut illarum, nec non dicti monasterii fructus, redditus et proventus percipere valeat nisi personaliter resideat in eisdem, nec dilecti filii Capitulum et conventus Ecclesie et monasterii predictorum illos teneantur absentibus ministrare. Idem cardinalis quamdiu Ecclesie et monasterio hujusmodi presset ipsas prebendas seu fructus, redditus et proventus earum et monasterii predictorum etiam extra illa et ubilibet residendo, cum ea integritate, cotidianis distributionis dum tateat, exceptis cum qua illos perciperet si in Ecclesia et monasterio predictis personaliter resideret percipere; ipsosque fructus quibusvis personis arrendare, locare et affirmare valeret, nec at residendum in eisdem aquoquam invitus coartari posset gratiose concessimus, prout in nostris de super confectis literis plenius continetur. Quo circa distreccioni nostre, per apostolicam scripta, mandamus quatinus vos vel duo aut unus verum si et postquam dicte litere nobis presentate fuerint per vos vel alium seu alios eidem cardinali quo advixerit seu quamdiu inhibi preverit vel procuratori suo ejus nomine faciatis auctoritate nostra fructus, redditus et proventus prebendarum seu porcionum et monasterii hujusmodi juxta prefate nostre concessionis tenorem quod ministrari, non permittentes eum per dictos Capitulum et conventus seu quosvis alios ad residendum inibi per subtractionem proventium (sic.) vel alios compelli seu contra nostre concessionis tenorem quomodolibet [ratllat: ministrari] molestari. Non obstantibus / [171v.] omnibus illis que in dictis literis volumus non obstare; aut si Capitulo et conventui prefatis, vel quibusvis aliis, communiter vel divisim, a Sede Apostolica sit indultum, quos interdici, suspendi vel excommunicari non possint, per literas apostolicas; non facientes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mencionem. Contraditores auctoritate nostra appellatione postposita compescendo. Datum Fabriani, Camerinensis diocesis, anno Incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo quadagesimo nono, kalendas octobris, pontificatus nostri anno tertio.

21

1449, octubre, 24. Fabriano.

Joan Margarit, sacrista de la catedral de Girona i comissari apostòlic, ordena a tot el clergat de la diòcesi de Lleida i de l'abadiat del monestir de Sant Pere de Rodes que donin a Antoni Cerdà els fruits i rendes de les quatre porcions canòniques i de la comanda que li corresponen, d'acord amb el privilegi del papa Nicolau V. En el cas que no obeeixin, els seran imposades les degudes penes canòniques.

ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 172r-173v.

Processus apostolicum super dictis III^{or} portionibus canonicalibus [amb una altra tinta: Domini cardinalis Cerdà, episcopi Ilerdensis].

Venerabilibus et circumspectis ac religiosis viris dominis, Capitulo Ecclesie Ilerdensis ac conventui monasterii Sancti Petri Rodensis, Ordinis Sancti Benedicti, Gerundensis diocesis, omnibusque aliis et singulis quorum interest quosque infrascriptum, negocium tangit seu tangere poterit quomodolibet in futurum, etiam communiter et divisim, quibuscumque nominibus censeantur, et quacumque perfulgeant dignitate; Johannes Margarit, sacrista Ecclesie Gerundensis, Decretorum doctor [al marge, amb una altra tinta: Joannes Margarit, sacrista Gerundensis], iudex, comissarius et executor ad infrascripta, una cum quibusdam aliis infrascriptis nostris in hac parte collegiis, cum illa clausula quatinus vos vel duo aut unus virum si et postquam dicte litere vobis presentate fuerint, per vos vel alium seu alios etc. a Sede Apostolica specialiter deputatus. Salutem in Domino, et nostris hujusmodi ymmo verius apostolicis, firmiter obedire mandatis. Literas Sanctissimi in Xhristo Patris et Domini Nostri domini Nicholay, divina providencia pape V, unam videlicet gratiosam cum filiis seriteis rubei croceique colorum et aliam executoriam, cum cordula canapis, veris bullis plumbeis ipsius domini nostri pape, more Romane curie impendentes, bullatas, sanas et integras, non viciatas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspetas, set (sic.) omni prorsus vicio et suspicione carentes, ut in eisdem prima facie apparebat nobis, pro parte Reverendisimi in Xhristo Patris et Domini domini Antonii, miseracione divina tituli Sancti Grisogoni Sacrosancte Romane Ecclesie cardinalis presbiteri et episcopi Ilerdensis principalis, in eisdem literis principaliter nominati, coram notario publico et testibus infrascriptis, presentatas, nobis, cum ea qua decuit reverencia, noveritis [ratllat: recess] recepisse, quarum quidem literarum apostolicarum tenores de verbo ad verbum successive seguntur et sunt tales: «Nicholaus, episcopus, servus servorum...», jam est supra inserta; tenor vero executoriem: «Nicholaus, episcopus, servus servorum...», jam est supra inserta. Post quarum quidem literarum apostolicarum presentationem et receptionem nobis et per nos, ut premittitur, factas, fuimus pro parte dicti domini cardinalis principalis, debita cum instancia requisiti, ut ad executionem predictarum literarum apostolicarum et contentorum in eis pro eodem curaremus, juxta traditam seu directam per eas a Sede prefata nobis formam: Nos, igitur, Johannes, sacrista, doctor, iudex, comissarius et executor prefatus, volentes mandatum apostolicum nobis in hac parte directum reverenter exequi, ut tenemur; idcirco auctoritate apostolica predicta nobis comissa, et qua fungimur in hac parte, vos, dominos Capitulum et quentum omnesque alios supradictos, quibus noster presens processus dirigitur, tenore presentium requirimus et monemus, / [172v.] primo, II°, III° et peremptorie, communiter et divisim, ac vobis et vestrum cuilibet in virtute sancte obediencie, et sub penis infrascriptis, districte precipiendo mandamus, quatis infra sex dies post presentationem seu notificationem predictarum literarum apostolicarum, et presentis nostri processus, ac requisicionem pro parte dicti domini cardinalis, de super nobis factas immediate sequentes: quorum sex dierum duos pro primo, duos pro secundo, et reliquos duos dies vobis universis et singulis supradictis pro III° et peremptis termino ac monicione canonica assignamus, eidem domino Antonio, cardinali, quoddiu Ecclesie Ilerdensis et monasterii Sancti Petri hujusmodi prefecerit, vel procuratorio suo ejus nomine, fructus, redditus et proventus III^{or}

prebendarum seu canonicalium porcionum, quas rione dignitatis episcopalis in dicta Ecclesia percipere habet, nec non monesterii predicti etiam ex tam illa et ubilibet residendo cum ea integritate cotidianis distribucionibus dum tatxat, exceptis cum qua illos perciperet et haberet si in Ecclesia et monesterio predictis personaliter resideret, juxtam prefati domini nostri pape concessionis tenorem integre ministretis, et ab aliis ministrari faciatis, nec eum ad residendum inibi compellatis aut super perceptione fructum, redditum, proventum hujus seu alios contra prefate concessionis formam quomodolibet molestetis aut molestari permittatis; quod si forte fructus, redditus et proventus [ratllat: predictarum] prebendarum seu portionum et monesterii hujusmodi eidem domino Antonio, cardinali, vel ejus procuratori juxta prefate concessionis tenorem non ministraveritis et ipsum ad residendum compelleritis aut super perceptione fructum hujus molestaveritis ac aliis mandatis et municionibus nostris hujus ymmo verius apostolicis non parveritis, cum effectum nos in vos omnes et singulos supradictos, qui culpabiles fueritis in premissis, et generaliter in contradictores quoslibet et rebelles ac impediens ipsum do(minum?) Anthonium cardinalem vel procuratorem suum, super premissis in aliquo at ipsum impediens dantes auxilium, consilium vel favorem, publice vel occulte, directe vel indirecte, quovis quesito colore, cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis vel condicionis existant, ex nunc prout ex tunc, et ex tunc prout ex nunc, singulariter in singulos, predicta sex dierum canonica monitione premissa excommunicationis; in Capitulum vero Ecclesie ac conventum monesterii predictorum supradicti admissis, et in Ecclesiam ac monesterium predicta interdicti [ratllat: ecclesiasticis sace(?)] ecclesiastici, sententias ferimus in hiis scriptis, et etiam promulgamus: ceterum cum ad execucionem premissorum ulterius faciendam nequeamus quoad presens, personaliter interesse, pro plurimis arduis negotiis in Romana / [173r.] Curia prepedici; un(i)versis et singulis dominis abbatibus, prioribus, prepositis, decanis, archidiaconis, cantoribus, succentoribus, tesaurariis, custotibus (sic.), scolasticis, sacristis et tam cathedralium quam collegiatarum, canonicis, parrochialiumque ecclesiarum rettoribus seu locatenentibus eorumdem, plebanis, viceplebanis, archipresbiteris, vicariis, capellanis et beneficiatis propriis, curatis et non curatis, presbiteris, clericis, notariis et tabellionibus publicis quibuscumque, per Ilerdensis et Gerundensis civitatis et diocesis ac alibi (sic.) ubilibet constitutis, et eorum [ratllat: locatenentibus] cuilibet in solidum, super ulteriori executione dicti mandati apostolici atque nostri facienda, auctoritate apostolica predicta tenore presentium comittimus plenarie vices nostras, donec eas ad nos duxerimus revocandas; quos et eorum quemlibet eisdem auctoritate et tenore requirimus et monemus primo, II, III° et peremptis, communiter et divisim, eisque nichilominus et eorum cuilibet in virtute sancte obediencie, et sub excommunicationis pena, quam in eos et eorum quemlibet, nisi infra sex dies postquam pro parte ipsi domini Antonii, cardinalis, fuerint requisiti seu fuerit requisitus quos dies eis et eorum cuilibet pro tertio et peremptis termino ac monicione canonica assignamus, fecerint que eis in hac parte comittimus et mandamus predicta sex dierum canonica monicione premissa ferimus in hiis scriptis discriete precipiendo mandatum [ratllat: qtq(?)] quatis ipsi, et eorum singuli qui super hoc, ut premitatur, fuerint requisiti seu fuerit requisitus, ita tamen quod in hiis exequendis alter eorum alterum non expectet nec unus pro alio seu per alium se excuset. Ad vos, dominos Cappitulum et conventum, omnesque alios supradictos, personasque et loca alia de quibus expediens fuerit, personaliter

accedant seu accedat, et prefatas literas apostolicas, et hunc nostrum processum, ac omnia et singula in eis contenta nobis communiter vel divisim legant, intiment, insinuent et fideliter publi(c)ari procurent, ac eidem domino Antonio cardinali [ratllat: procerrent(?)] quamdiu Ecclesie Ilerdensis et monesterio Sancti Petri hujus prefuerit, vel procuratori suo, ejus nomine fructus, redditus et proventus quatuor prebendarum seu canonicalium porcionum quas ratione dignitatis episcopalis in dicta Ecclesia percipere [ratllat: et haberet] habet nec non monesterii predicti etiam extra illa et ubilibet residendo cum ea integritate cotidianis distributionibus dum taxat, exceptis tum qua illos perciperet et haberet, si in Ecclesia et monesterio predictis personaliter resideret, juxta prefati domini nostri pape concessionis tenorem integre ministrari faciant, nec eum ad residens inihibi compellant aut super perceptione fructum, redditum et proventium hujus seu alios contram ipsius concessionis tenorem quomodolibet molestari vel perturbari permittant. Et nichilominus omnia et singula nobis in hac parte comissa plenarie exequantur juxta predictarum literarum apostolicarum, et presentis nostri processus constituendis et tenorem, ita tamen quod ipsi subdelegati nostri, seu quicumque alii nichil in prejudicium / [173v.] dicti domini Antonii cardinalis, atemptare valeat quomodolibet vel inmutare in processibus per nos habitis et sententiis per nos latis, absolvendo vel suspendendo; in ceteris vero que eidem domino Antonio cardinali nocere possent ipsis et quibuslibet aliis potestatem omnimodam denegamus; et si contingat vos super premissis in aliquo procedere, de quo nobis potestatem plenariam retinemus, non intendimus propter hoc comissionem nostram hujusmodi in aliquo revocare, nisi de revocatione ipsa, specialem et expressam, in nostris literis fecerimus mencionem; per processum autem nostrum hujusmodi, nolumus nec intendimus nostris in aliquo prejudicare collegiis, quominus ipsi vel eorum alter, servato tamen hoc nostro processu, in negotio hujusmodi procedre valeant, prout ipsis vel eorum alteri visum fuerit expedire; prefatas quoque literas apostolicas et hunc nostrum processum ac omnia et singula negotium hujusmodi tangentia, volumus penes dictum dominum Antonium cardinalem vel ejus procuratore remanere, et non per vos aut aliquem vestrum, seu quemcunque ipsis invitis, quomodolibet detineri. Contrarium vero facientes prefatis nostris sententiis, prout in hiis scriptis late sunt, predicta sex dierum canonica monicione premissa, ipso facto volumus subjacere. Mandamus tamen copiam [ratllat: dari] fieri de premissis eam petentibus et habere debentibus, petentium quidem sumptibus et expensis; absolutionem vero omnium et singulorum, qui prefatas nostras sententias vel earum aliquam incurrerint seu incurrerit quoquomodo, nobis vel superiori nostro tam modo reservamus. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum, presentes literas sive presens publicum instrumentum processus nostrum hujus in se continens sive continens, exinde fieri, et per notarium publicum infrascriptum subscribi et publicari mandavimus, sigillique nostri fecimus appensione comuniri. Datum et attum Fabriani, Camerinensis diocesis, in domo habitationis nostre; sub anno a Nativitate Domini M CCCC^o XL nono, indicione duodecima, die vero quarta mensis octobris, pontificatus Domini Nostri domini Nicolay pape quinti prefati anno tertio; presentibus ibidem discretis viris dominis Johanne Oliverii et Michaele Garsia, clericis Vicensis et Cesaraugustinensis diocesis, testibus ad premissa vocatis.

Ego Quintinus Gerardi, clericus Camerinensis diocesis, publicus apostolica et imperiali notarius, predictarum literarum apostolicarum presentationi et receptioni, requisitioni, monicioni mandatis, sententiarum fulminacioni et subdelegationi, omnibusque aliis et singulis, dum sich ut premittitur, fierent et agerentur fieri, vidi et andivi, una cum testibus supradictis et in notam supersi ex qua manu aliena scribi, fecit et clausit.

22

1449, octubre, 28. Fabriano.

Antoni Cerdà ordena als capítols de Lleida i de la col·legiata de Sant Esteve de Montsó que proveeixin a Joan Vidal, sotsdiaca de València i cubiculari del cardenal, d'un canonicat o d'un benefici que quedin vacants. Aquesta disposició és en virtut de la gràcia de Nicolau V de dia 1 d'octubre de 1449, per la qual el mateix pontífex li havia concedit la facultat de designar dotze persones per a dotze beneficis de la diòcesi de Lleida, tant per cobrir vacants com a través del sistema d'expectativa.

ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 305r-308r.

[Marge: 1449]. Indultum XII beneficiorum domini cardinalis episcopi Ilerdensis [amb una altra tinta: etias si sint canonicatus, et dignitates etias maiores]. [Marge dret: Vagueri].

[Marge: nichil solvit] Antonius, miseracione divina tituli Sancti Grisogoni Sancte Romane Ecclesie presbiter cardinalis, episcopus Ilerdensis. Honorabili Capitulo et canonicis nostre Ilerdensis Ecclesie atque venerabilibus et nobis in Xhristo dilectis Capitulo collegiate ecclesie Sancti Stephani ville Montissoni, ceterisque in dignitate ecclesiastica constitutis, rectoribus, parrochialibus ac omnibus aliis et singulis quorum interest et quos, tam conjunctum quam divisim, presens tangit negotium, seu tangere poterit in futurum, nostre Ilerdensis diocesis; salutem in Domino et mandatis nostris ymmo verius apostolicis firmiter obedire. Sanctissimus in Xhristo Pater et Dominus Noster dominus Nicolaus, divina providencia papa quintus, nobis, per suas literas apostolicas, gratiose concessit, in forme que sequitur: «Nicolaus, episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio nostro Antonio, tituli Sancti Grisogoni presbitero cardinali; salutem et apostolicam benedictionem. Personam tuam tuis exhigentibus meritis, paterna benivolentia prosequentes, illa tibi libenter concedimus, per que personis tibi servientibus, ac tibi dilectis et ydoneis te graciosum exhibere valeas et etiam liberam; horum igitur consideratione moti circuspectioni (sic.) tue, qui Ecclesie Ilerdensis episcopus existis, reservandi auctoritate nostra hac vice dum taxat, pro duodecim personis ydoneis quas tu, ad id, duxeris, [ratllat: at tibi dilectis] eligendas duodecim ecclesiastica beneficia, cum cura vel sine cura, secularia vel regularia, etiam si canonicatus et prebende, dignitates, personatus, administrationes vel officia in ipsa Ilerdensis seu collegiatis ecclesiis, ad quas, quos vel que consueverint qui per electionem assumi, eis que cura ymineat animarum, etiam si de canonicatibus et prebendis, dignitatis, administrationibus, officiis vel quibuscunque beneficiis hujusmodi que vaccare, et alios per te reservari contigerit, ad vitam aliquorum seu perpetuo unio

facta, et etiam per nos confirmata, fuerit, aut de novo concessa, dum unione(?) effectum sortita non fuerit, etiam si aliqua dignitatu huiusmodi in Ilerdensis post pontificalem maior aut in una ex collegiatis ecclesiis predictis principalis existat, seu alias; etiam si qui que vel qua, ex dictis canonicatibus et prebendis, dignitatibus, administracionibus et officiis aliisque beneficiis, quomodocumque seu qualitercumque dispositioni apostolice, generaliter seu specialiter, reservati, reservate seu reservata, existant ad episcopi Ilerdensis pro tempore existencia cujuscunque, aut comuniter vel divisim, quorumcumque collatorum, secularium et regularium, civitas Ilerdensis et tue diocesis collationes, provisiones, presentationes, electiones seu quamvis alias dispositiones pertinencia cujuscunque taxe seu annum valorum cujuslibet ipsorum beneficiorum fructus, redditus et proventus fuerint si qua vacant ad presens aut cum simul vel successione vaccaverint, que dicte eligende persone, per se vel procuratores suos ad hoc ab eis legitime constitutos, infra unius mensi spatium postquam eis vel dictis procuratoribus ipsorum beneficiorum / [305v.] vacatio innotuerit, duxerint acceptanda, conferenda, singula videlicet beneficiorum prefatorum singulis, eligendis personis predictis etiam alia quecumque, quotcunque et qualiacunque beneficia ecclesiastica obtinentibus ac expectationibus, et in illis seu ad ea ius habentibus, post acceptationes huiusmodi cum omnibus iuribus et pertinentiis suis, nec non etiam districtius, inhibendo episcopo pro tempore existenti ac collatoribus et collatritibus predictis, ne de reservandis huiusmodi beneficiis interim, etiam ante acceptationes easdem, nisi postquam eis constiterit, quod eligende, persone vel procuratores huiusmodi illa nolueritis acceptare, disponere quoquomodo presumant; et nichilominus benefecia huiusmodi que reservabis si vel cum vaccaverint ut prefertur, singula videlicet eorum cum omnibus iuribus et pertinentiis supradictis, singulis personis huiusmodi post acceptationes prefatas conferendi, et de illis etiam provideri inducendi, quoque personas eligendas prefatas vel ipsarum procuratores pro eis in corporalem possessionem beneficiorum eis conferendorum predictorum, et deffendendi inductas, ac faciendi ipsas vel dictos procuratores pro eis ad singula beneficia eis conferenda, huiusmodi ut est moris, admitti, nec non ipsarum singulis de singulorum eis conferendorum, beneficiorum supradictorum fructibus, redditibus, proventibus, iuribus et obventionibus universis integre responderi. Contradictores auctoritate nostra, appellatione postposita, compescendo, non obstante constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac ecclesiarum, in quibus beneficia reservanda huiusmodi forsan fuerint, juramento confirmationem apostolicam vel quacumque firmitate alia, roboratis, [ratllat: institutis] statutis et consuetu(dini)bus seu indultis apostolicis ceterisque contrariis quibuscumque, aut si aliqui super provisionibus sibi faciendis de huiusmodi vel aliis beneficiis ecclesiasticis in illis partibus, speciales vel generales, predicte sedis vel legatorum ejus literas impetraverint, etiam si per eas ad inhibitionem, reservationem et decretum vel alias quomodolibet sit processum, seu si(?) episcopo pro tempore et collatoribus et collatritibus prefatis vel quibusvis aliis, comuniter vel divisim, a dicta sit sede indultum concedendi ad receptionem vel provisionem alicujus minime teneantur, et ad id compelli, aut quod interdicti, suspendi vel excommunicari non possint; quodque de huiusmodi vel aliis beneficiis ecclesiasticis ad eorum collationem, provisionem, presentationem, electionem seu quamvis aliam dispositionem, conjunctum vel separatim spectantibus, nulli valeat provideri per literas apostolicas non facientes plenam et expressam, ac

de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mencionem, et qualibet alia dicte sedis indulgentia generali vel speciali cujuscunque tenoris existat, per quam presentibus, in expressas, vel totaliter non insertam effectus earum impediri valeat quomodolibet vel defferri, et de qua cujusque toto tenore habenda sit in nostris literis mentio specialis, aut si eligende persone prefate presentes non fuerint ad prestandum de observandis statutis et consuetudinibus Ilerdensis, ac alterius vel aliarum ecclesie vel ecclesiarum, in qua seu quibus beneficia hujusdi fuerint, ut prefertur solita juramenta dum modo in absentia sua per procuratorem ydoneum, et cum ad ecclesiam seu ecclesias hujusmodi accesserint corporaliter illa prestant plenas et liberas / [306r.] auctoritate apostolica tenore presentium concedimus facultatem et etiam potestatem. Ceterum ut persone eligende predictae nominacionum hujusmodi celeriores consequantur effectum volumus, ut personis eligendis prefatis omnibus et singulis auctoritate apostolica tenore presentium concedimus, quod in illa per nos vel sedem predictam quibusvis aliis personis, etiam sub maiori vel pari datum, beneficia hujusmodi auctoritate nostra expectantibus cujuscunque gradus, status, ordinis, prominencie ac dignitatis existant, etiam si regali, reginali, archiepiscopali seu episcopali vel alia quacumque ecclesiastica vel mundana dignitate prefulgeant, etiam si in canonicatos Ilerdensis et aliarum ecclesiarum dicta auctoritate nostra recepte et in processibus diligentiores at per carissimum in Xhristo filium nostrum Alfonsum, regem Aragonum illustrem, ac carissimam in Xhristo filiam Mariam, ejusdem regis consortem, et quoscumque alios principes, duces, comittis, barones, milites et nobiles, nec non archiepiscopos, abbates et alios prelatos ac capitula collegia, et studiorum universitates ceterosque quoscumque vigore quarumvis facultatum, per nos vel sedem eandem (sic.) eis attenue concessarum vel impostorum concedendarum earum aut alios quomodolibet dicta auctoritate nostra seu apostolica ad beneficia hujusmodi nominare et nominande, ac nostri etiam vel Romane Ecclesie cardinalium aut causarum Palatii Apostolici auditores, etiam in Curia continuo presentes, et actu sua auditoriatu officia hujusmodi excernentes fuerint, in genere vel specie sub quibusvis formis aut verborum expressionibus, nec non decretis irritantibus et cum quibuscumque etiam individualium et aliarum clausularum, quarumlibet et quod illis, nisi sub certis modis et formis, ac singulis ad id exquisitis et ordinatis expressionibus et designationibus singulariter, individualiter et specificis ac aliis plene et debite, expressis vel non expressis, aliquo modo derogari nequeat. Vim et effectum habentium, et aliis derogatoriis etiam speciales in apostolicis literis poni, insolitas clausulas in se continentibus, ceterisque effectum presentium et deinde pro tempore secutorum vel alicujus eorum, etiam cum hoc quod alie persone expectantes prefate in assecutione beneficiorum, qui expectant hujusmodi cardinalibus prefatis preferantur et preferri debeant, seu quod inter ipsos et alios quoscumque expectantes etiam prerogatiu(?) acoque(?) jus comune servetur et servari debeat, previdentialibus clericis etiam ad meorum et cardinalium familiarum descriptorum [ratllat: aliorumque quorumlibet at meritorum honorum et serviciorum impensorum necnon laborum] et auditorum presentium et officia exercencum hujusmodi instar(e), necnon regum, principum, ducum, baronum, militum, nobilium, archiepiscoporum, episcoporum, abbatum et aliorum prelatorum ac collegiorum, capitulorum et universitatum predictorum aliorum quorumlibet ac meritorum, honorum et serviciorum impensorum, nec non laborum susceptorum intuitu seu respectu, et pro se dandis litibus et controversiis; etiam motu

proprio et ex certa scientia attenue vel impostorum concedenda, ac in ipsarum aliarum personarum favorem facta vel facienda gracie litere reservationes, generales vel speciales, privilegia, prerogative, anelationes, declarationes, exceptiones, suspensiones, restitutiones, facultates, statuta, ordinationes et indulta ac de obtando (sic.) concessionem, etiam si aliqua earum fortiora et maiora per nos vel dictam sedem concessis, cardinalibus et auditoribus et descriptis nostris familiaribus superdictis fuerint, quorum omnium tenores, ac si de verbo ad verbum inserti forent huiusmodi presentibus haberi volumus, pro expressis et quibus omnibus in quantum effectum pre/[306v.]sentium providicent specialiter derogamus, personis per te eligendis prefatis vel eorum alicui in executione beneficiorum huiusmodi ad que vigorem presentatum electe extiterint aliquo modo perjudicare seu aliquod perjudicium afferre possint seu debeant. Quinimo etiam statuimus et declaramus quod per quascumque concessionem et gratiam per nos quibusvis personis in antea fiendas, etiam si presentibus, derogare viderentur et expresse derogarent, quominus omnes et singule per te eligende persone prefate plenarie sortiantur effectum suarum electionum fiendarum; huiusmodi volumus in aliquo perjudicium generari ac eos aliis omnibus et singulis personis supradictis volumus anteferri [ratllat: contigerit ac de diebus collationum earumdem gentes Camere Apostolice, aut collectores seu subcollectores, fructum et proventum in partibus [abbreviatura:-us] prefate Camere debitorum], non obstantibus omnibus superdictis ac constitutionibus et ordinationibus apostolicis ceterisque contrariis quibuscumque. Et in super volumus quod de nominibus et cognominibus personarum quilibet beneficia huiusmodi reservanda, conferri contigerit ac de diebus collationum earumdem gentes Camere Apostolice, aut collectorem seu subcollectorem, fructum et proventum in illis partibus prefate Camere debitorum quantotius certificare procuret. Preterea ex tunc irritum decernimus et inane si secus super hiis a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemptari. Datum Fabriani, Camerinensis diocesis, anno Incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo quadagesimo nono, kalendas octobris, pontificatus nostri anno tertio». Quibus literis, per nos habitis ac reverenter receptis et contentis in eis diligenter consideratis, matura deliberacione prehabita super nominacione earum, qui vigore prefatarum literarum per nos nominandi venirent; volentes et cupientes gratiam et facultatem in permissis apostolicis literis nobis gratiose concessam ad executionem deducere venerabilem et dilectum nostrum Johannem [ratllat: Vita(lis)] Vitalis, subdiaconum Valent(inens)is, cubicularium nostrum ac familiarem domesticum continuum comensalem tertio, per hac vice, in vim premissae gratie et facultatis, nominamus presentium serie et ut huiusmodi nominacio ei fructuose existat sumque debitum sortiatur et consequi valeat effectum, auctoritate apostolica nobis in hac parte comissa pro eodem, secundo vacaturas canonicatum et prebendam Ecclesie Ilerdensis vel primum beneficium vacaturum cum cura ymineat animarum Ecclesie, civitatis vel diocesis Ilerdensis, cujuscumque taxe seu annui valorum illorum seu illius fructus, redditus et proventus fuerint, qui vel quod ad presens in prefata Ecclesia Ilerdensis seu civitate aut diocesis vacat, aut cum primam vacare contigerit seu contingerint, quos seu quod per se vel procuratorem suum ab eo legitime constitutum, infra unius mensis spacium postquam ei vel procuratori de illius vel illorum vacatione constiterit, juxta effectum et tenorem jam preinsertarum literarum duxerit, acceptandum seu acceptandos, conferendum seu conferendas eidem post acceptacionem

hujusmodi cum omnibus juribus et pertinenciis suis collationi, provisioni seu donationi nostre et cuilibet subdelegatorum vel subdelagatorum (sic.) infrascriptorum specialiter et expresse reservamus in haberi districte et expresse interdictum nobis domino episcopo Ilerdensis pro tempore existenti ac honorabili Capitulo et ipsius canonicis Ilerdensis ac aliis ad quos provisio seu dispositio dictorum canonicatus et prebende / [307r.] aut beneficii ecclesiastici curati predictorum quomodolibet expectaret, atque aliis et singulis quorum interest vel intererit aut interesse poterit quomodolibet in futurum, ut de hujusmodi canonicatu et prebenda aut beneficio ad vestram collationem, provisionem, presentacionem, electionem seu quamvis aliam dispositionem, conjunctum vel divisim, ut prefertur spectantibus per nos ut prefertur reservatis interim nisi postquam vobis plenarie constiterit; quod dictus Johannes vel suus legitimus procurator, cujus nomine illos aut illud noluerit antequam vel saltur donech unius mensis spacium a tempore vacationis, illius vel illorum sit elapsum disponere vel vos intromittere aut illos vel illud alicui alteri conferre seu de eodem providere, vel quemquam alium presentare recipere vel dimittere vel aliquod contra harum literarum tenorem seu earum effectum nostreque hujusmodi reservacionis et concessionis perjudicium quomodolibet atemptare presumatis decernentes eximit, irritum et inane, quidquid in contrarium aquoquam quavis ecclesie, scienter vel ignoranter, contigerit atemptari, non obstantibus premissis omnibus que Sanctissimus Dominus Noster Papa in premissis literis voluit non obstare; verum si tempore hujusmodi nostre reservacionis aliquos canonicatum et prebendam seu aliquod beneficium ut permittitur per nos reservatos seu reservatum vacare contigerit seu vacet aut vacent quos seu quod dictus Johannes aut ejus procurator pro eo juxta prefatarum literarum tenorem et formam duxerit acceptandos seu acceptandum, vos, universos et singulos supradictos aut alios quorum interest vel intererit, aut quos conjunctum vel divisim hujusmodi tangit negotium vel tangere poterit quomodolibet in futurum, primo, secundo, tertio et preemtorie requirimus et monemus, conjunctum vel divisim, ac vobis nichilominus et vestrum cuilibet insolium, in virtute sancte obediencie et sub penis et sententiis infrascriptis, distincte precipiendo, mandamus quatis infra sex dies spatium a presentatione et notificatione presentium, quorum sex dierum, duos pro primo, duos pro secundo, et reliquos duos dies, vobis, universis et singulis, pro tertio et preemtorio termino ac monitione canonica assignamus, postquam prefatus Johannes aut ejus suo nomine procurator prefatos seu prefatum, canonicatum et prebendam aut beneficium acceptasse eidemque collatos seu collatum juxta presentis nostris processus tenorem auctoritatem apostolica, per nos aut aliquem subdelegatorum nostrorum fuisse et esse noveritis eundem Johannem aut ipsius procuratorem ad corporalem, realem et actualem, pacificam et quietem, possessionem dictorum canonicatus et prebenda aut beneficii ac fructum, jurium, redditum et proventium ac pertinentiarum ipsorum recipiatis, ponatis et inducatis atque inductos deffendatis viriliter contra cunctos, atque de fructibus, emolumentis, juribus et redditibus respondeatis et responderi faciatis, integre et complete. Quod si forte premissa omnia et singula, prout per nos mandantur, non impleveritis realiter cum effectum aut dicto nominato vel ejus procuratori, impetum aliquod quominus omnia et singula supradicta suum debitum sortiantur effectum, prestiteritis per nos vel alium seu alios aut impediendes ipsum nominatum vel ejus procuratorem seu procuratores antedictos in aliquo super premissis dederitis auxilium, consilium vel favorem, publice vel

oculte, directe vel indirecte, quovis quesito colore nos in vos, omnes et singulos supradictos, qui in premissis culpabiles fueritis ac mandatis et / [307v.] monitionibus nostris hujusmodi ymmo verius apostolicis non parueritis cum effectum, et generaliter in contradictores in hac parte et rebelles, cujuscumque etiam dignitatis, status, gradus, ordinis, condicionis aut prominentie existant, ex nunc prout ex tunc et econtra singulariter in singulos hujusmodi canonica monitione premissa, in capitulo vero dictarum cathedralis et collegiatarum ecclesiarum, si in hiis derelinquerint, suspensionis a divinis et in ipsorum ad quorumcumque delinquentium ecclesias, monesteria et capellas interdicti sententias ferimus in hiis scriptis et etiam promulgamus. Ceterum cum ad executionem ulteriorem in presenti negotio faciendam nequeamus quo ad presens aliis arduis in Romana Curia prepediti negociis personaliter interesse universis et singulis dominis abbatibus, prioribus, prepositis, decanis, archidiaconis, cantoribus, succentoribus, sacristis, tesarariis, custodibus et canonicis etiam in quibuscumque aliis dignitatibus, personatibus vel officiis constitutis, archipresbiteris, vicariis, rectoribus, capellanis et beneficiatis perpetuis, curatis et non curatis, ac presbiteris, notariis, clericis et tabellionibus publicis quibuscumque per nostras civitates et diocesis Ilerdensis, ac alias ubilibet constitutis et eorum cuilibet insolum super ulteriori executione dicti mandati apostolici atque nostri facienda auctoritatem apostolicam supradicta tenore presentium comittimus plenarie vices nostras donec eas ad nos duxerimus revocandas; quos et eorum quemlibet in solidum eisdem auctoritatem et tenore requirimus et monemus primo, secundo, tertio et preemtorie, communiter et divisim, ejusque nichilominus et eorum cuilibet, in virtute sancte obediencie et sub excommunicationis pena quam in eos et eorum quemlibet, nisi infra sex dies postquam per prefatum dominum Johannem vel ejus procuratorem fuerint super hoc requisita vel fuerit requisitus, quos dies eis et eorum cuilibet pro tertio et preemtorie termino, ac monicione canonica assignamus fecerint, que eis in hac parte comittimus et mandamus predicta canonica monicione premissa eximit prout ex tunc ferimus in hiis scriptis districte precipiendo, mandamus quatinus ipsi et eorum singuli qui super hoc ut promittitur fuerint requisiti vel fuerit requisitus ita quod in hiis exequendis alter alterum non expectet nec unus pro alio se excuset ad vos, dominos Capitulum Ecclesie Ilerdensis, omnesque alios et singulos supradictos, personasque et loca alia de quibus expediens fuerit personaliter accedant seu accedat, et prefatas literas apostolicas et hunc processum nostrum ac omnia et singula in eis contenta vobis, comuniter vel divisim, legant, intiment, insinuent et fideliter publicare procurent, ac hujusmodi canonicatum et prebendam vel beneficium Ecclesie Ilerdensis, siqui vel siquid vacant vel vacat ad presens aut tum vaccaverit, per nos ut permittitur reservatos vel reservatum eidem domino Johanni post acceptationem predictam, cum omnibus juribus et pertinentiis suis conferant et assignent ac provideant etiam de eisdem vel eodem eundemque dominum Johannem vel procuratorem suum, nomine ejus, in et ad corporalem, realem et actualem possessionem canonicatus et prebende seu beneficii juriumque et pertinentiarum predictorum ponant et inducant ac inductum deffendant, et ad hujusmodi prebendam in eadem Ecclesiam in canonicum recipi, faciant et infratrem, stallumque sibi in coro et locum in Capitulo cum dicti juris plenitudine, assignari faciant, et [ratllat: in fratrem] ad illos seu illud hujusmodi ut est moris admitti faciant sibi que de illius vel illorum fructibus, redditibus, proventibus, juribus et obventionibus (sic.) universis prout ad eos,

communiter vel divisim, pertinet respondeant et faciant, ab aliis plenarie et integre responderi. Et nichilominus omnia alia / [308r.] et singula nobis in hac parte comissa plenarie exequantur juxta predictarum literarum apostolicarum et presentis nostri processus continenciam et tenorem ita tamen quod nichil in prejudicium dicti domini Johannis atemptari valeat vel inmutari in processibus per nos habitis et sententiis per nos latis, in ceteris autem que eidem domino Johanni nocere possent ipsis et quibuscumque aliis potestatem omnimodam reservamus prefatasque literas apostolicas et hunc processum nostrum ac omnia et singula hujusmodi negocium tangencia penes dictum dominum Johannem vel ejus procuratorem volumus remanere et non penes vos aut aliquem vestrum seu quemquam alium contra dicti domini Johannis vel ejus procuratoris voluntatem quomodolibet detineri contrarium vero facientes prefatis nostris sententiis prout in hiis scriptis late sunt ipso facto, volumus subjacere coppiam vero dictarum literarum apostolicarum et presentis nostris processus si eam pecieritis et habere voveritis, vobis et aliis quorum interest tradi volumus vestris tamen et illorum sumptibus et expensis. Et si contingat nos super premissis in aliquo procedere, de quo nobis omnimodam potestatem reservamus, non intendimus propterea hoc comissionem nostram hujusmodi in aliquo revocare, [ratllat: d(e)] nisi de revocationem ipsa specialem et expressam in nostris literis fecerimus mentionem. Absolutionem vero omnium et singulorum, qui prefatas nostras sententias vel earum aliquam incurrerint seu incurrerit quoquomodo, nobis vel superiori nostro tantummodo reservamus. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum, presentes nostras literas sive hoc presens publicum instrumentum processum nostrum hujusmodi in se continentem sive continens exinde fieri, et per secretarium (sic.) nostrum, notarium publicum infrascriptum, subscribi et publicari mandamus, nostrique sigilli jussimus et fecimus appensi comuniri. Datum et attum Fabriani, Camerinensis diocesis, in domibus nostre solite residence, sub anno a Nativitatis Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo nono, indicione duodecima, die vero ottava mensis octobri, pontificatus prefati domini nostri pape Nicholay, divina providentia pape quinti, anno tertio. Presentibus ibidem venerabilis et egregio viris domino Johanne Margarit, Decretorum doctore ac sacrista Ecclesie Gerundensis, et Narciso Recolta, clerico Gerundensis diocesis, familiari nostro, testibus ad premissa vocatibus et specialiter rogatis.

Ego, Petro Ximini, canonicus Barchinonensis, publicus sacra apostolica et imperiali auctoritatibus notarius, quia predictis omnibus et singulis, unacum prenomatis testibus presens interfui eaque omnia et singula, prout superius enarrantur vidi et audivi, ideo hoc presens publicum instrumentum aliena manu fideliter scriptum exinde confeci, et in hanc publicum formam redigi, signumque et nomine meum solita et consueta unacum appensione sigilli pefat(i) reverendissimi domini cardinalis rogatus, ac per ipsum dominum cardinalem requisitus apposui in eisdem et robur omnium et singulorum premissorum. [Signatura].

1449, desembre, 15. Lleida.

El canonge Joan Vidal, executor d'Antoni Pere, procurador d'Antoni Cerdà, procurador de Gabriel Cerdà, presenta al Capítol de Lleida unes cartes i un breu apostòlics pels quals el papa disposa la provisió d'una canongia a Gabriel Cerdà. El Capítol admet els documents i estableix l'acostumat termini de sis dies per avaluar-ne l'autenticitat.

ACL, AC_0049, ff. 121v-122r.

[Marge: Presentatio bullarum apostolicarum honorabilis Gabrielis Serdà] Eodem die [15 de desembre de 1449] et hora, actu continuo, existentibus prefatis dominis canonicis capitulantibus [Pere Peregrí, Blai Ram, Lluís Martorell, Joan de Setcastella, Montserrat Botella, Bernat Seyfores, Miquel Peris, Ramon de Cardona, Garcia de Vallterra, Joan Perpinyà, Vicenç Sopiera, Andreu Rafart i Pere Ferrer], affuit coram eis honorabilis Johannes Vitalis, canonicus Tarraconensis, bacallarius in Decretis, ut executor electus et assumptus ad infrascripta peragenda a venerabili religioso Anthonio Petr(i)s, priore prioratus Sancte Marie de Mediano, Ordinis Sancti Benedicti, Urgellensis diocesis, procuratore legitimo constituto a reverendissimo domino Anthonio, miseracione divina tituli Sancti Grisogoni presbiteri cardinalis, episcopo Ilerdensis, procuratore generali asserto venerabilis Gabrielis Serdà, canonici Ilerdensis, prout de dicta procuracione prefati Anthonii Petri constat publico instrumento atto Fabriani Carmerinensis (sic.) diocesis, VIII die mensis octobri anno MCCCCXLVIII^o, et clauso per discretum Petrum Ximini, auctoritatibus apostolica et imperiali notarium, qui quidem subexecutor cum reverentia qua decuit, presentavit dictis dominis capitulantibus quasdam bullas sive literas apostolicas cum processu inde facto etc., incipientes «Nicholaus, episcopus, servus servorum etc.», quarum datis fuit «Fabriani, Carmerinensis (sic.) diocesis, anno Incarnationis divinitate MCCCCLVIII^o, III° nonas septembris, pontificatus nostri anno III°». Datis vero dicti processus [ratllat: Fabriani] [marge: cum quodam brevi] facti per honorabilem Johannem Margarit, Decretorum doctorem, sacristam Ecclesie Gerundensis, fuit Fabriani, Camerinensis diocesis, in domibus residence dicti domini cardinalis VII mensis octobris sub anno a Nativitate Domini MCCCCXLnono, et clausi per venerabilem Petrum Ximini, auctoritatibus apostolica et imperiali notarium. Item presentavit dicto Capitulo quodam breve, ex parte sanctissimi domini nostri pape / [122r.] in vim quarumquidem literarum apostolicarum \et dicti brevi/ dictus subexecutor monuit ac requisivit ipsos dominos capitulantes ut admitterent et providerent dictum procuratoris, nomine dicto Gabrielis Serdà, juxta foriem(?) dictarum literarum etc.; alios ipse subexecutor protestatus fuit inter eos de penis et sententiis in dicto processu contentis, requirens de predictis sibi fieri instrumentum etc., presentibus me, notario, et testes infrascriptis. Et dicti domini de Capitulo, cum reverentia et honore quibus decuit, receperunt dictas bullas apostolicas. Retinentes terminum VI dierum, prout moris est, ad recognoscendum et dandum responsionem in Capitulo de dictis literis et brevo (sic.) pergamenno, signato cum anulo piscatoris etc. Et comiserunt

dictam recognicionem et relationem fiendam in Capitulo honorabilis viris dominis Petro Peregrini, decano, et Garsie de Valltera, canonicis etc.

De quibus literis apostolicis et brevo fuit concessa copia dicto Petro Ferrari si eam honore voluerit de mandato dicti Capituli, presentibus testes discretis Bartholomeo Blasco, Mathia Spills, presbiteris, beneficiatis et in Sede, et Bartholomeo Pontii, retore del Mar, etc.

24

1449, desembre, 17. Lleida.

Antoni Pere, procurador de Gabriel Cerdà, pren possessió, en lloc d'aquest, de la canongia que se li concedeix a la catedral de Lleida.

ACL, AC_0049, f. 122r-v.

[Marge: Admissio Gabrielis Cerdà ad canonicatum Ilerdensis] Die jovis, XVII mensis decembris anni MCCCCXLVIII, convocati et congregati in domo Elemosine, celebratis Vesperis et facta Collatione de la O, ibidem capitulantes et Capitulum facientes more solito honorabiles viri domini Petrus Peregrini, decanus et vicarius generalis reverendissimi domini episcopi; precentor; archidiaconus major; Martorell; de Setcastella; Botella; Seyfores; Rabins; Periç; de Cardona, nobilis; Vallterra; Perpenyà; Sopiera; Janer; Raffart, datis prius apostolicis dicto Petro Ferrarii, canonico etc.; vocatoque dicto honorabili Anthonio Petro, procuratore dicti Gabrielis Cerdà, instante subexecutore predicto. In primis, prout constitucio mandat, dedit fidemissores pro capa canonicatus, reverendum Rosselli, Johannem Cartadelles, Johanne Castenesa et Michaelem Segrera, in hiis presentes, \beneficiatos in Sede,/ qui firmarunt et jurarunt etc. [marge: dictus dominus Petrus Rossell [ratllat: pro dictum(?)] firmavit instrumentum indempniter dictis fidemssoribus (sic.) super dicta capa, presentibus testibus predictis]. Et dictus procurator juravit quod dictus Gabriel Cerdà laudabit et jurabit omnes actus factus etc. Item, dictus procurator juravit cum manus super \dictus Gabrielis/ crucem xristillinam coram eo positam, legendo constituciones Ecclesie Ilerdensis, quod de tenendo et servare contra privilegia dicte Ecclesie. Testes presentibus Petro Gacet et Petro \Texidor/, notario.

Quibus sich pactis fuerint sibi dati et assignati ex parte Capituli executores ad dandum et tradendum actualem et corporalem possessionem /[122v.] dicti canonicatus honorabiles precentorem et archidiaconum majorem, qui actu continuo, presente me, notario, et testibus predictis, assignarunt sibi locum in Capitulo more solito. Et parimodo accesserunt ad chorum Sedis et scallarunt dictum procuratorem in personam dicti sui principalis in altera catedralum cori domini episcopi, mandantes oretenus, succentoribus et distributori horarum, et procuratoris anniversariarum, de cetero habeant pro vero canonico dictum Gabrielem Cerdà, et ei respondeant etc. Mandantes etiam portorio ut intimaret preposito aut ejus procuratori facienti mensatam ut respondeat dicto Gabrieli Cerdà de sua canonica porcione, in locum dicti Petri

Ferrari. Requirentes tam dicti executores quod dictus procurator, in testimonium premissorum, fieri instrumentum publicum etc.

Testes ad dictam possessionem traditam discreti Bernardus Nog(u)ers et Matias Spills, presbiteri, beneficiati in Sede.

25

1449, desembre, 20. Lleida.

Ramon Rossell, en nom del prior Antoni Pere, procurador d'Antoni Cerdà, presenta al Capítol de Lleida una butlla expedida per Nicolau V que permet al bisbe percebre quatre porcions canòniques, malgrat la seva absència. Els canonges admeten la butlla i ordenen als prepòsits el seu compliment.

ACL, AC_0049, f. 123r.

[Marge: Presentatio et admissio privilegii IIII^{or} porcionum canonicalium reverendi domini episcopi] Eodem die [20 de desembre de 1449] et hora, existentibus, presentibus in domo Capituli dictis dominis canonicis capitulantibus supra proxime nominatis [Pere Pelegrí, Blai Ram, Blai Claver, Lluís Martorell, Joan de Setcastella, Montserrat Botella, Joan Rabins, Miquel Peris, Ramon de Cardona, Bernat Cabrero, Vicenç Sopiera i Ramon Gener], affuit coram eis venerabilis Raymundus Rosselli, in Decretis bacallarius et beneficiatus in Sede, electus subexecutor ad infrascripta per agenda per venerabilem Anthonium Petri, priorem prioratus de Mediano, [ratllat: jam] procuratorem assertum reverendissimi domini cardinalis, episcopi Ilerdensis, qui quidem subexecutor presentavit ipsis dominis canonicis capitulantibus quasdam bullas sive literas apostolicas, concessas et directas ipsi domino cardinali per do(minum) Sanctum Patrem, ad percipiendum [ratllat: ipsa] in absentia sua ipsas IIII^{or} porciones canonicas cotidianas, cum juribus suis, quas dominus episcopus Ilerdensis recipit, prout est consuetudo etc. In vim quarum literarum requisivit et monuit etc.

Et dicti domini capitulantes, receptis et arsis(?) dictis literis apostolicis, tamque filii obedientes, juxta vires formam earum, admiserunt eas, mandantes prepositis etc. Requirente dictus subexecutor instance dicto procuratore, de predictis omnibus confeti per me, notarium Capituli, presens publicum instrumentum, presentibus testis Johanne Fonoll et Jacobo Forner, presbiteris, beneficiatis in Sede.

26

1450, juny, 17. Lleida.

El prevere Bernat Carnicer, beneficiat de la Seu de Lleida, presenta al Capítol lleidatà una provisió realitzada per Jordi de Bardají, bisbe de Tarassona i vicari i procurador general d'Antoni Cerdà, a la succentoria del cor del bisbe. Els canonges admeten la

provisió i manen als procuradors i distribuïdors de les hores i dels aniversaris que paguin a Carnicer el que li pertoca, d'acord amb les consuetuds de la catedral.

ACL, AC_0049, f. 147r.

[Marge: Provisio succentorie cori domini episcopi] Eodem \die/ [17 de juny de 1450], actu continuo, affuit coram eis discretus Bernardus Carnicer, presbiter, beneficiatus in Sede, et obtulit eis quandam provisionem, in sui forma publica, cum sigillo etc., ei factam per dominum Georgium [ratllat: de B(ardají)], episcopum Tirasonensis, vicarium et procuratorem generalem reverendissimi domini cardinalis, episcopi Ilerdensis, de officio succentorie cori domini episcopi Sedis Ilerdensis, que fuit lecta viva voce in Capitulo. Et dicti domini capitulantes [Blai Ram, precentor; Blai Claver, ardiaca major; Joan de Setcastella, vicari general; Montserrat Botella, lloctinent del degà; Bernat Seyfores; Joan Rabins; Garcia de Vallterra; Francesc Perpinyà; Vicenç Sopiera; Ramon Gener i Ramon Rossell] admiserunt ipsum Bernardum Carnicer si et in quantum in eis est ad dictum officium succentorie ad beneplacitum dum taxat et prout moris est etc.; et quod incipiat crastina die ad dictum officium regendum, mandantes procuratoribus et distributoribus horarum et anniversariorum sibi respondeant de lucris et emolumentis dicti officii, prout est consuetudo in dicta Sede etc.

27

1450, agost, 18. Torre Octavia.

Alfons el Magnànim demana a Antoni Cerdà que promogui Pere Brusca, preceptor de la Capella Reial, a l'ardiaconat de Belxite i a la cambreria de Saragossa, que resten vacants per la mort del posseïdor anterior.

ACA, Canc., Reg., 2546, ff. 8v-9r.

Petri Bruscha.

Reverendissime in Xhristo, pater et domine, amice nobis carissime. Nuper intelleximus per mortem [ratllat: domini] Zianii(?) de Hospitalo vacarie archidiaconum Bilchiti et camariaratum [ratllat: Saragosse]\Cesarauguste/ de Aragonia, cum non nullis aliis beneficiis, et qua \dilectus noster P(etrus)/ Petrus Bruscha, preceptor [ratllat: capel(le)] cantorum capelle nostre, nobis obvertentes, et merita sua carus est, cupimus ut omnia dicta beneficia, cum solita pensione, a reverendo patri vostro consequatur qua prouper (sic.) illam affectuose precamur ut operam debet(?) quem admodum potest ut predictus [ratllat: dominus] Petrus illa obtineat nostro intuitu erit enim et literis nobis utique grata quam ad maximam complacentiam [ratllat: assignemus] ascribemus. Datum in /f. 9r.] Turri Octava, die XVIII augusti, anno a Nativitate Domini M^o CCCCL^o. Rex Alfonsus. *Ruego vos por me complazer queráys facer lo suso escrito.*

Dirigitur cardinali Ilerdensis.

Dominus Rex mandavit michi, Arnaldo Fonolleda.

1450, agost, 26. Fabriano.

El papa Nicolau V expedeix una butlla per la qual disposa que es concedeixi a Gabriel Cerdà, estudiant de Dret Canònic i nebot del cardenal Antoni Cerdà, la prepositura del mes de maig de laatedral de Lleida, que resta vacant per mort de Lluís Martorell, capellà i acòlit del papa.

ACL, P7_M1_P5_C05, ff. 280v-282r.

Bulla honorabilis Gabrielis Cerdà, [afegit amb una altra tinta: Juris Canonici studentis et domini cardinali Antonii Cerdà nepotis,] prepositus mensis maii [afegit amb una altra tinta: canonicis Ilerdensis per obitum Ludovici Martorell, capellani et acoliti domini pape].

[Marge: 1450] Nicolaus, episcopus, servus servorum Dei. Dilecto filio Gabrieli Cerdani, preposito mensis maii in Ecclesia Ilerdensis. Salutem et apostolicam benedictionem. Vite ac morum honestas, aliaque laudabilia probitatis et virtutum merita, super quibus apud nos fidedigno comendaris testimonio, nos inducunt ut tibi reddamur ad gratiam liberalis (sic.). Dudum siquidem omnes administrationes et officis, ceteraque beneficia ecclesiastica, quorumcunque capellanorum nostrorum, tunc vacantia et in antea vacatura, collationi et dispositioni nostre resservamus; decernentes ex tunc irritum et inane, si secus super hiis aquoquam quavis auctoritate / [281r.] scienter vel ignoranter contingeret accemptari. Cum itaque post modum prepositura mensis maii in Ecclesia Ilerdensis, quam quondam Ludovicus Martorell in ipsa Ecclesia prepositus mensis maii dum viveret obtinebat, per obitum ejusdem Ludovici, qui [repetit: qui] capellanus ac etiam acolitus noster existens, extra Romanam Curiam diem clausit extremum, vaccaverit, et vactet ad presens, nullusque de illa preter nos, hac vice disponere potuerit, sive possit, resservationem et decreto obsistentibus supra dictis. Nos omnes et singulas uniones, annexiones et incorporaciones de dicta prepositura cuivis dignitatis personatui vel officio aut canonicatui [ratllat: vel] \et/ prebende preffate Ecclesie, apostolica seu ordinaria auctoritatibus, sub quibusvis formis aut verborum expressionibus et ex quibuscunque etiam rationabilibus causis, olim forsán factas, [ratllat: vel non] necnon illarum confirmaciones apostolicas ac super illis forsán confectas literas processusque habitos, per easdem et quecumque inde secuta, etiam si ille post obitum Ludovici hujusmodi, suum [ratllat: sortiri] sortire fuerint effectum, quorumquidem literarum et processum ominum tenores, ac si de verbo ad verbum inserti forent, prescutibus haberi volumus pro expressis auctoritate apostolica, ex certa scientia, harum serie revocantes, cassantes et annullantes, ac pro nullis et inssertis (sic.) habentes; necnon tibi, qui ut accepimus, in Jure Canonico studes ac dilecti filii nostri Anthoni, tituli Sancti Grissogoni presbiteri cardinalis, nepos seu consanguineus existis, pre[ratllat perquè es tracta d'una repetició de la línia anterior: (re)vocantes, cassantes et annullantes, ac pro nullis et inssertis habentes; necnon tibi, qui ut accepimus,]missorum meritorum tuorum intuitu gratiam facere specialem, teque in dicta Ecclesia, cujus ut etiam / [281v.] [marge: Gabriel Cerdà, canonicus et prepositus] accepimus canonicus actu prebendatus existis, favore gratiosso

prosequi volentes, motu proprio, non ad tuam vel alterius pro te nobis super hoc oblata petitionis instancia, sed de nostra mera liberalitate, preposituram predictam, que simplex administratio vel officium in eadem Ecclesia existit, et cujus fructus, redditus et proventus ducentarum et quinquagesima librarum Turonensis parvorum secundum comunem extimacionem vallorem annuum, ut similiter accepimus non excedunt sine permissio sive alio quovismodo aut ex alterius cujuscunque persona vel per liberam resignationem dicti Ludovisi, seu alterius \de illa/ in dicta Curia vel circa eam; etiam coram notario publico et testibus exponte (sic.) factam vaccet, etiam si tanto tempore vaccaverit, quod ejus collatio juxta Lateranensis Statuta concilii, ad Sedem Apostolicam legitime devoluta, ipsaque prepositura dispositioni apostolice [ratlat: vel] specialiter vel alia generaliter resservata existat, et ad illa consueverit quis per electionem assumi, ac supra ea inter aliquos lis, cujus statum presentibus haberi volumus pro expresso, in dicta Curia vel extra eam pendeat indecissa, dummodo ejus dispositio ad nos ac vice pertineat, cum omnibus juribus et pertinentiis suis, apostolica tibi auctoritate conferimus, et de illa etiam providemus; decernentes prout es irritum et inane, si secus super hiis aquoquam [ratlat: quacumque] quavis auctoritate scienter vel ignoranter attemptatum forsitan est hactenus, vel in posterum contigerit acte(m)ptari; nos obstantibus felicis recordationis Bonifacii pape VIII, predecessoris nostri, et aliis apostolicis constitutionibus, necnon dicte Ecclesie juramento confirmatis, apostolica / [282r.] vel quacumque firmitatis alia roboratis, statutis et consuetudinibus, \contrariis/ quibuscumque, aut si aliqui super provisionibus sibi faciendis de administrationibus vel officiis ipsius Ecclesie speciales, vel aliis beneficis ecclesiasticis in illis partibus generales dicte sedis, vel legatorum ejus, literas impetraverint, etiam si per eas ad inhibitionem, resservationem et decretum, vel aliis quomodolibet sit processum; quibus omnibus te in prepositura preface assecutione volumus antefferri; set (sic.) nullum per hoc eis que ad executionem administrationum, officiorum vel beneficiorum aliorum perjudicium generari; seu si venerabili fratri nostro episcopo et dilectis filiis Capitulo Ilerdensis, vel quibusvis aliis, comuniter vel divisim, a predicta sit Sede indultum, quod ad receptionem vel provisionem alicujus minime teneantur, et ad id compelli non possint quodque de administrationibus vel officiis ipsius Ecclesie, vel aliis beneficiis ecclesiasticis ad eorum collationem, provisionem, presentationem, electionem seu quamvis aliam dispositionem, comuniter vel separatim spectantibus, nulli valeat provideri per literas apostolicas non facentes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem, et quelibet alia preface Sedis indulgentia, generali vel speciali, cujuscumque tenore existat, per quam presentibus non expressam vel totaliter non insertam effectus hujusmodi gratie impediri valeat quomodolibet vel differri; et de qua cujus(cum)que toto tenore habenda sit in nostris literis mentio specialis, aut si present non fueris ad prestandum de observandis statutis et consuetudinibus predictae Ecclesie, ratione dicte prepositure, soliti juramenti dummodo in absentia tua per procuratorem ydoneum, et cum ad Ecclesiam ipsam accesseris corporaliter illud prestes. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre revocationis, cassacionis, annullationis, collationis, provisionis, constitutionis et voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contrahere. Si quis autem hoc acce(m)ptare presumpserit, indignacionem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursum. Datum

Ffabriani, Camerinensis diocesis, anno Incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo quinquagesimo, septimo kalendas septembris, pontificatus nostri anno quarto.

29

1450, novembre, 8. Nàpols.

Alfons el Magnànim indica a Antoni Cerdà que vol que la canongia, prebenda i ardiaconat de Girona, vacants per mort de Dalmau de Raset, siguin proveïts en Jaume Samassó. Tot i això, ha sabut que han estat concedides pel papa Nicolau V a Jordà d'Avinyó, malgrat les ordres donades a Joan Margarit, procurador del rei a la Cúria Romana, en part perquè el cardenal Cerdà havia obstaculitzat la designació de Samassó. Alfons el Magnànim es mostra disgustat per aquest fet i ordena a Antoni Cerdà que aconseguixi del papa la revocació del nomenament de Jordà d'Avinyó. Així mateix, li comunica l'enviament de Pere de Buira per tractar sobre aquell afer.

ACA, Canc., Reg., 2546, f. 48r-v.

Ejusdem.

Reverendíssimo pare en Chryst e senyor amich nostre molt car. Quant hevam a cor e desijem que al amat nostre missèr Jacme Camasó, doctor en Leys, sia provehit de les canongia, prebenda e artiaconat major que aquests proppassats dies, per mort de misser Dalmau de Raset, han vagat en la Església de Gerona, e per letres e per nunciis propis vos havem significat. De present havem entès que, procurant lo amat conseller e procurador nostre en cort romana, micèr Johan Margarit, dels dits canonicat, prebenda e arthiaconat, seria stat provehit per nostre Sant Pare a missèr Jordà de Avinyó. E encara havem sabut que vós, persuadint lo dit nostre procurador, apassionat en aquest fet, com se diga que se sia fet provehir de alguns beneficis que lo dit misser Jordà possehia, procurariem / [f. 48v.] que la provisió que nós supplicam e instam en persona del dit missèr Jacme no's segueca [ratllat: quesqua], de que havem presa grandíssima admiració e quasi no ho podem creure, com de vós, en aqueixa cort, segons experiència, ha monstat e mostra cascunt dia façam principal comte. E per çò nós persuadim vós en totes coses ésser conforme a nostre voler. Notificant-vos, donchs, les dites coses, e com és nostre último final e deliberat propòsit que per lo dit Sant Pare, revocada la provisió feta en persona del dit missèr Jordà, dels dits canonicat, prebenda e zrthiaconat major, o per altre expedient, sia de aquells provehit al dit missèr Jacme Çamasó, com a nós molt grat e al qual, per respectes dels serveys, que vós no ignorau, nos fa cascun dia lo magnífich e amat conseller e capità general de nostra armada, mossèn Bernat de Vilamarí, oncle seu, som molt tenguts e obligats, vos pregam, encarregam e exortam, quant pus afectuosament e streta podem, que, per nostre sguard e contemplació, procureu e insteu que, en tot cas del món, aquesta nostra voluntat sia complida, havent vós en açò, ab aquell sfors, cura e diligència que en altres coses, servey nostre concernents, havets acostumat. Som certs que si lo que de vós speram hi fareu, la dita nostra voluntat no serà

frustrada. Certificant-vos que de açò nos fareu complacència molt accepta e axí gran, com de cosa que fer-nos poguéssu fets que no us havia pus scriure de aquesta matèria, ans vos placia donar obra ab effecte que lo religiós e amat [ratllat: nostre] uxer d'armes, nostre frare Pere de Buire, lo qual per aquesta sola causa havem tramès en aquexa cort, se'n retorne votivament expedit. Dade en lo Castell Nou de Nàpols a VIII de noembre del any mil CCCCL. Rex Alfonsus.

Dirigitur cardinali Ilerdensis.

Dominis Rex mandavit michi, Arnaldo Fonolleda.

30

1450, desembre, 4. Nàpols.

Alfons el Magnànim informa Antoni Cerdà que el tresorer de la reina Maria, Galceran Oliver, es dirigeix a la cort papal per tractar sobre certs afers amb el pontífex. Per aquest motiu, el monarca demana al cardenal que intercedeixi davant el papa perquè les peticions de Galceran Oliver siguin satisfetes pel papa.

ACA, Canc., Reg., 2546, f. 86r.

Ejusdem [Galceran Oliver].

Molt reverend pare en Christ, senyor e amich nostre molt car; lo magnífich e amat conseller nostre e tresorer de la sereníssima reyna, nostra muller, en Galceran Oliver, va de present aquí per alguns afers de la dita reyna, e en cara seus que ab nostre sant pare ha de fer, segons que per ell amplament vos serà dit. Pregam vós, per çò, afectuosament quant més podem, que, en tots quants affers lo dit tresorer haurà de fer en exa cort, axí tocants la dita sereníssima reyna com a ell, hajau en special recomandació, per manera que del dit nostre sant pare, mijançant vostra intercessió, la qual en açò e més bastar no ignoram, obtenga lo perquè va. Car cosa serà a nos molt grata e accepta, de la qual vos restarem obligats. Dada en lo Castell Nou de Nàpols a IIII de deembre, any mil CCCCL. Rex Alfonsus.

Lo rey etc.

Al reverendíssimo pare en Christ, senyor e amich nostre molt car, lo cardenal de Leyda.

Dominus rex mandavit michi, Arnaldo Fonolleda, pronotario.

Sub simili forma fuit scriptum cardinali Valentinis.

Al reverendíssimo pare en Christ, senyor e amich nostre molt car, lo cardenal de València.

31

1451, març, 19. Roma.

El bisbe Antoni Cerdà elegeix com a representants el cartoixà Joan d'Enees i el canonge Garcia de Vallterra, que substitueixen els mercaders Gabriel Fraga i Francesc Pla, que són cessats al mateix moment. A més, designa Garcia de Vallterra com a vicari general

de la diòcesi i de l'abadia de Sant Victorià d'Assan, que posseeix. Faculta els dos representants perquè puguin exercir totes les funcions que li corresponen com a bisbe i abat, entre les quals l'assistència a corts, la convocatòria d'un sínode, la visita als diversos llocs de culte, la provisió de prebendes o la gestió del patrimoni.

ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 106v-108r.

Procurasio sive mandatum factus et firmatus per Reverendum Episcopum Ilerdensis.

In Dei nomine. Amen. Noverint universi et singuli presentes pariterque futuri has literas sive presens publicum instrumentum inspecturi, visuri et [repetit: et] legi audituri; quod nos, Anthonius, miseracione divina tituli Sancti Grisogoni Sacrosancte Romane Ecclesie presbiter Cardinalis et episcopus Ilerdensis, non valentes ea que nostre solitudini comituntur, presencialiter peragere neque nostram ipsis habere presenciam corporalem, ac considerandi illa quod nos, qui in remotis agimus, de presenti exercere nequimus per illos, de quorum virtutibus probatam experientiam et plenam fiduciam in Domino obtinemus, exequi posse et supleri cupientes. Idcirco de industria, sciencia [ratllat: et], legalitate et probitate honorabilium virorum ffratris Johannis de Enea, religiosi ordinis Cartuciensis Valentinis diocesis, et Garcie de Valltierra, Decretorum doctoris, canonici et prepositi Ecclesie nostre Ilerdensis, plenarie confidentes; revocando, in primis et ante omnia, omnes et singulos procuratores pater Gabrielem Fraga et Ffranciscum Pla, mercatores, per nos actenus, constitutos et ab eis et eorum quolibetque substitutos gratis et ex certa sciencia et spontanea nostra voluntate; omnibus melioribus via modo jure et forma quibus melius potuimus et debuimus, possumus et debemus prefatos fratrem Johannem de Eneam et Garsiam de Valltierra, absentes tanquam presentes, ambos in simul et eorum quemlibetque in solidum, procuratores, actores, factores et negotiorum nostrorum infrascriptorum, gestores ac nuncios generales et especiales, ac dictum Garsiam de Valltierra, canonicum et prepositum, vicarium in spiritualibus et temporalibus nostrum in nostra diocesis Ilerdensis et in abbacia Sancti Victoriani ffacimus, constituimus, creamus et solemniter ordinamus. Ita tam quam generalitas specialitati non deroget, nec e contra. Et quod occupantis condicio pocior non existat, sed quod per unum ipsorum inceptum fuerit per alium mediari prossequi (sic.) valeat et finiri, et ad debitum effectum deduci; dantes et concedentes dictis procuratoribus nostris et vicario et eorum cuilibetque in solidum plenam et liberam potestatem ac speciale generaleque mandatum in quibusvis conciliis provincialibus seu in curiis que de presenti in Principatum Catalonie per serenissimam dominam Reginam, seu in Regno Aragonum per serenissimum dominum Regem Navarre, ut locumtenentem generalem serenissimi domini regis Aragonum, celebrantur seu futuris temporibus celebrabuntur, pro nobis et nomine nostre dignitatis episcopalis Ilerdensis seu abbaciatu Sancti Victoriani et Sancti Petri de Rodis, Ordinis Sancti Benedicti, Ilerdensis et Gerundensis diocesium, quos in comendam obtinemus, et locorum et vassallorum nostrorum comparendi et interveniendi ac cum prefatis serenissimis dominis [ratllat: reges et rege] regnis et rege et aliis reverendissimis dominis archiepiscopis, episcopis, prelatiis, baronibus, nobiles, militibus, civitatibus, comunitatibus

atque locis trattandi, concordandi, finiendi et firmandi ea que in dictis curiis seu conciliis pro bono statu regni et principatus predictorum ac subditorum nostrorum, tam clericorum quod laycorum, fuerint tractata, concordata et ordinata; sinodumque in dicta nostra diocesis Ilerdensis cum opus fuerit nomine nostro convocandi et celebrandi. In super quemcumque anthisticis catholicum gratiam et comunem Sedis Apostolice habentem, qui nostro nomine et pro nobis in ecclesiis civitatis et diocesis curam Ilerdensis ordines ministraret et sacros celebraret, ornamenta altaria ecclesiasticas monasteria, cap(e)llas et loca sacra, cecnon Chrisma et oleum sanctum et quecunque alia res et bona consacret et consumet, et literas dessuper necessarias et oportunas / [107r.] indigentibus et habere volentibus faciat et concedat, deputandi et acceptandi et recipiendi illique, et omnia et singula pontificalia facere et exercere valeat, nostro nomine indulgendi et concedendi necnon literas dimissoriarum, quibuscunque idoneis literatis personis ecclesiasticis civitatis et diocesis nostre Ilerdensis et dicti abbatiatus Sancti Victoriani, et a quocunque antistite catolico tonsuram clericalem minoris et sacros ordines suscipere valeant, concedendi et tradendi vicarios quodque officiales, procuratores, advocatos fiscales, necnon vicarios rurales seu justicias, baiulos et notar\ios/, qui acta judicialia et extra judicialia fideliter conscribant, sermantosque(?) ac precunes(?), satellites, castellanos, nuncios, sagiones, carcellarios et alios ministros ecclesiasticos et seculares necessarios ponendi et recipiendi, faciendi, creandi, instituendi, deputandi et ordinandi ac quomodocunque et quotiens cujusque visum fuerit, expedire constitutos, jam seu constituendos revocandi, deponendi et mutandi ac alium seu alios loco ipsorum et cujuslibetque eorum [ratllat: de] ponendi, et surrogandi contradictores quoque et rebelles quoscunque per censuras ecclesiasticas, et alia jura remedia compellendi; necnon quoscunque clericos et laycos subditos nostros et dictarum mearum dignitatum, nostro nomine, a suis officis et dignitatibus titulis et beneficiis ecclesiasticis et officiis secularibus eorumque administracione, tam perpetuo quam ad tempus, si sua exhigerint demerita suspendendi, amonendi et privandi, et ipsos suspensos amotos et privatos esse pronunciandi, necnon Ecclesiam nostram Ilerdensis et monasteria predicta Sancti Victoriani et Sancti Petri de Rodis, necnon alia monasteria, ecclesias, capellas, hospitalia et alia pia loca in quibus visitacionis officium de jure seu consuetudine in dicta nostra diocesis Ilerdensis et abbatiatibus predictis nobis competit, quociens necesse fuerit, visitandi procuracionesque nobis in predictis ecclesiis, monasteriis et capellis de jure et alia rione visitacionis hujusmodi debitas pretendi, exhigendi, recipiendi et habendi dictaque monasteria, ecclesias et loca reformandi, et in eis quod servicium Dei et divini cultus concernant statuendi et ordinandi illaque servari faciendi; necnon super abilitatibus et ydoneytatibus personarum inquirendi, puniendi, incarcerandi et condempnandi, penas impingendi sine exceptione personarum prout delictorum qualitas et excessum quantitas et enormitas delinquendum exhigerint, a sinis(?) excommunicandum et a quibuscunque aliis in casibus nobis reservatis, si sibi videbitur, absolvendi; necnon super quibuscunque perjuriis, excessibus et delictis seu quibuscunque illegitime natis dispensandi, et eos quantum de jure possumus abilitandi elecciones quodque presentaciones quarumcunque personarum ydonearum ad quaslibet ecclesias et monasteria nobis rione dicte Ecclesie Ilerdensis seu dictarum abbatiatum seu aliarum dignitatum et beneficiatorum que in presentiarum obtinemus vel in futurum etiam obtinentibus, subjectas ac beneficia curata et alia quodcunque fuerint quarum

confirmaciones, admissiones seu instituciones ad nos, de jure seu consuetudine aut alias qualitercumque rione, dicte ecclesie Ilerdensis ac aliorum monasteriorum et ecclesiarum subjectarum pertinet admittendi. Et non canonice seu de personis inabilibus et non ydoneis factas cassandi et repellendi, ac super criminibus et excessibus ac enormitatibus, pravitatibus, irregularitatibus et delictis predictarum personarum seu quorumcumque aliorum nobis quis ea vel vetu subjectare tam ecclesiarum quam secularum inquirendi et cum eisdem seu earum aliquam super hujusdi criminibus componendi et concordandi, et cum eisdem quantum nobis de jure premissum est secundum formam jurem dispensandi fundacionibus beneficiorum ecclesiasticorum, necnon quibuscunque lites, compositionibus, concordiiis et tractatibus qui et quod [ratllat: et quem] decreto ordinario indigent nostram auctoritatem et decoretum opponendi, nostrumque consensum prestandi, aut si eis videbitur novum dissensum interponendi. Et quascunque etiam literas apostolicas nobis directas seu dirigendas debite exequendi resignaciones quoque quorumlibetque beneficiorum ecclesiasticorum, secularium et regularium, curatorum et non curatorum, quorumcumque nostrarum ecclesiarum, monasteriorum civitatis et diocesis predictarum, etiam per quascunque personas ecclesiasticas et / [107v.] seculares, simpliciter vel ex causa permutacionis, et alia quomodocumque factas et faciendas recipiendi et administrandi, necnon quodcumque beneficia ecclesiastica, cum cura et sine cura, etiam si canonicatus, prebenda, dignitas, personatus administracionis et officia, tam secularia quam regularia, etiam curata et electiva in dicta nostra ecclesia seu quodcumque alia in civitate et diocesis nostris predictis, consistencia seu rione dictorum abbaciatum vel aliorum beneficiorum quos de presenti obtinemus seu in futurum obtinebimus, quomodocumque vacantia et vaccatura et ad nostram collationem, presentationem, eleccionem seu quamvis alia disposicionem, comuniter vel divisim, spectancia et pertinencia personis ydoneis et abilibus conferendi seu ipsas personas ad dicta beneficia presentandi et sibi de illis, cum omnibus juribus et pertinentiis suis, providendi, seu per illos ad quos pertinet dictis personis presentandi, providendi, petendi et requirendi translaciones quoque quaslibet, faciendi ordinationes etiam et precepta condempnaciones et statuta quecunque licita et honesta quibuscunque abbatibus, presbiteris, clericis et beneficiatis et aliis vassallis nostris, nobis subditis faciendi, judicendi et servari, mandandi et accenus facta seu indulta confirmandi et revocandi, caritativa subsidia et quascunque alias contribuciones licitas ac per clerum et populum nobis subortos ac alios quoscunque nobis dari, petendi atque data et concessa exhigendi, recipiendi et levandi, necnon feuda et homagia terras, alodia, villas, fortalicia et alia loca, ac res decimas et bona mobilia et immobilia ad nos et ecclesiam, monasteria et dignitates, abbacias, prioratus et beneficia nostras et nostra pertinentes et pertinencia alienata seu quovilibet distracta ad jus et proprietatem prefatarum ecclesiarum seu monasteriorum aut abbaciatum nostrarum, reducendi et reduci petendi et obtinendi ac quodcumque feuda, homagia et alodia, castra, villas, fortalicia et loca, alia res, decimas et bona quod nobis in comissum ceciderint, vel alia qualitercumque de jure seu consuetudine ad nos et Ecclesiam nostram Ilerdensis seu alias ecclesiasticas dignitates, beneficia, monasteria, abbacias, prioratus seu beneficia devoluta fuerint et cadent in comissum seu devolventur in futurum, petendi, recipiendi ac comissum super eis, faciendi possessionem eorum, aprehendendi judicem seu judices quociens opus fuerit super assignandi et dandi; et illas

seu illa in emphiteosim perpetuam et pro illo censu quibus videbitur expedire, dandi et concedendi compota in super riones cantulacionesque, de quibuscumque rebus et bonis ad nos et dictam nostram Ecclesiam seu ecclesias, monasteria, abbacias, dignitates et beneficia ecclesiastica quecumque per nos obtenta seu obtinenda, spectantibus seu pertinentibus, per quoscumque vicarios officiales et comissarios receptores et procuratores, administratores et ministros, per nos seu nomine nostro hactenus deputatos, seu etiam in futurum deputandos, receptis et levatis ab eis vel eorum quolibetque petendi, audiendi, examinandi, aprobandi et reprobandi, admittendi et non admittendi, necnon peccuniarum sumas, census, redditus, proventus, decimas, jura, obventiones et emolumenta arreratgia quemcumque alia res, jura et bona in quibuscumque locis consistencia et ad nos seu Ecclesiam vel ecclesias aut monasteria seu alia ecclesiastica beneficis spectancia personis quibus videbitur arrendandi, locandi, dislocandi et ad firmam seu annuam pensionem dandi et concedendi, illosque illas et illa a personis eos, eas et ea habentibus et debentibus habendi, petendi, exhigendi, recuperandi, recipiendi et levandi; necnon de perceptis, solutis et levatis quitandi et apochas de soluto firmandi et concedendi, et pactum firmum de re habita et soluta, levata et tradita, ulterius non petendo faciendi et concedendi. Dantes et concedentes etiam prefato Garcie de Valltierra, canonico et vicario generali nostro predicto, omnem illam potestatem quam vicari generales de jure et alia habere possint atque debent. Et in super, si necesse fuerit, pro permissis et aliquo permissorum unum vel plures procuratorem et procuratores nomine nostro quociens dicti nostris procuratoribus et cuilibet eorum videbitur substituendi et quoscumque per nos seu nomine nostro hactenus ad superdicta seu aliquod eorum constitutos seu deputatos revocandi et destituendi, et alium seu alios loco illius vel illorum assumendi et creandi. Et generaliter omnia et alia et singula faciendi, dicendi, gerendi et exercendi ac procurandi, inquirendi et pronunciandi quod nos metipsi si personaliter ibidem in cunctis supradictis constituti essemus; etiam si talia sint quod de sui natura, jure seu consuetudine mandatum exhigant [ratllat: speciale] magis speciale facere, dicere seu exercere / [108r.] possemus. Promittimus in super notario publico nostroque secretario infrascripto tanquam publice et [ratllat: present(e)] auctentice persone ad hoc rite et legitime stipulanti et recipienti vice et nomine omnium et singulorum quorum interest intererit vel interesse poterit quomodolibet in futurum nos ratum, gratum atque firmum perpetuo habituros, totum id, et quitquid per prefatos nostros procuratores et eorum quemlibet seu per substituendum et substituendos ab eis et eorum quolibet, in permissis et circa ea, actum dictum gestum factum seu alio quorumlibet procuratum fuerit sub obligatione omnium bonorum meorum et dictarum nostrarum dignitatum habitorum et habendorum et ubique. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium promissorum presentes literas sive presens publicum instrumentum ex inde fieri e per notarium publicum nostrumque secretarium infrascriptum subscribi et publicari mandavimus, nostrique sigilli jussimus et fecimus apensione comuniri. Acta fuerunt hec Rome, apud Sanctum Grisogonum, in domibus nostre solite residencie, sub anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o quinquagesimo primo, indicione quartadecima, sie vero martiis, decima nona mensis octobris, pontificatus sanctissimi in Xhristo, patris et domini nostri, domini Nicolai, Divina Providencia, pape quinti, anno quinto. Presentibus ibidem venerabilibus viris Johanne Vitalis et Narcisio Recolta,

presbiteris de duodecim Ecclesie Gerundensis, nostris familiaribus continuis comensalibus. Testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

32

1451, abril, 9. Lleida.

El Capítol arriba a un acord amb Francesc Sorita, procurador d'Antoni Cerdà i del seu nebot Gabriel Cerdà, sobre els fruits i rèdits de la prepositura de maig, vacant per mort del canonge Martorell.

ACL, AC_0050, f. 11v.

Die veneris intitulata VIII mensis aprilis anni MCCCCLprimi, convocati et congregati more solito in domo Capituli honorabiles viri domini Johannes de Setcastella, vicarius generalis; Seyfores; Rabins; Franciscus Miquel; Miquel Peric; Perpinyà, locumtenens decani; Sopiera; Raffart; Raymundus Rosselli; canonici Ecclesie Ilerdensis, ibidem capitulantes et Capitulum facientes etc. Attento quod honorabile Capitulum elegit et acceptavit fructus (sic.), redditus et jura prepositure madii, vacantis per obitum domini Martorell, quod pro Fabrica etc. In quibus dominis cardinalis et Gabriel Cerdà, ejus nepos, pretendebant interesse, fuit concordatum per Capitulum et Ffranciscum Sorita, procuratorem dicti domini cardinalis et dicti nepotis sui, quod mensata proxima instans madii fiat complete, prout decet, de fructibus et juribus dicte prepositure, quelibet pars, stando in suo [ratllat: jur] jure, super dicta annata, et ita placuit dictis partibus.

33

1451, juliol, 3. Lleida.

El Capítol és informat que el canonge Bernat Cabrero ha enviat cartes al cardenal Antoni Cerdà en la qual exposa injúries contra el Capítol i els seus membres. La institució canonical elegeix Vicenç Sopiera perquè actuï, conjuntament amb l'oficial del bisbe, en aquell cas, investigui si les afirmacions contingudes són certes i informin el cardenal sobre el procés.

ACL, AC_0050, f. 27v.

[Marge: Adjunctum ad inquisitionem fiendam] Die sabbati intitulata III mensis julii anno a Nativitate Domini MCCCCLprimi; convocati et congregati in [ratllat: dom(o)] claustro Sedis Ilerdensis, in loco assueto, honorabiles viri domini Blasius Claver, archidiaconus maior; Johannes de Setcastella; Bernardus Seyfores \vicarius/; Johannes Rabins; Ffranciscus Miquel; Dalmatius Çacirera; Vincentius Sopiera, locumtenens domini [decani]; Andreas Raffart et Anthonius Rotlandi; canonici Ecclesie Ilerdensis, ibidem capitulantes et Capitulum facientes et

celebrantes. Attendentes quod dominus Bernardus Cabrero, canonicus Ilerdensis, ut asseritur per suas literas et informationes animo malivolo ponit infamias et onera honorabili Capitulo Ilerdensis et singularibus ejusdem, tandem quod dominus cardinalis episcopus Ilerdensis est male informatus de dicto Capitulo prope zizantias ipsius domini Bernardi Cabrero qua propter, fuit deliberatum per dictum honorabilem Capitulum ut de dictis infamis, oneribus et zizanis recipiatur informatio prout decet per dominum officialium dicti domini episcopi Ilerdensis, et dederunt ei adjunctum in predictis agendis dictum Vincentium Sopiera, concanonicum, ut precedant in dicto negotio juxta tenore privilegii e constitutioni Ecclesie et Capituli Ilerdensis, contra dictum Bernardum Ca(brero), si sermones ejus sunt veri et inde veritas elucescat, mandantes sindico et advocatis dicti Capituli intendant et procedant in predictis etc. Et inde fiant et mittent litere et processus ipsi domino cardinali si contigerit fieri etc.

34

1451, agost, 28. Roma [còpia realitzada a Lleida, c. 6 de novembre de 1451].

El bisbe Antoni Cerdà informa els diferents eclesiàstics de la diòcesi de Lleida que ha resolt concedir l'absolució general de tots els crims comesos per aquells des de la reunió del darrer sínode. Sols en queden exceptuats els delictes d'heretgia, simonia, conspiració i usura.

ACL, AC_0050, f. 47r-v.

Coppia.

[Marge: Remissio generalis facta per dominum episcopum] Anthonius, miseratione divina tituli Sancti Grisogoni Sacro Sante Romane Ecclesie presbiter cardinalis, et episcopus Ilerdensis. Venerabilibus viris dilectisque nobis in Xhristo prioribus, prepositis, decanis, archidiaconis, scolasticis, cantoribus, custodibus, thesaurariis, sacristis, succentoribus tam cathedralium quam collegiatarum canonicis, parrochiarumque ecclesiarum rectoribus et locatenentis eorumdem, plebanis, viceplebanis, capellanis, curatis et non curatis, vicariis perpetuis, altaristis, ceterisque presbiteris et personis ecclesiasticis, beneficiatis, Ecclesie, civitatis et diocesis nostre Ilerdensis clerum simul facientibus et representantibus. Salutem in Domino sempiternam. Reverentia simul et obedientia debita quibus nos uti probos et cathegorematicos(?) decet, filios in Xhristo reverentis vestrorumque etiam laudabilis vite et devotionis integritas ac comendabile, quod vos omnes mutuo funetis silentium aliaque etiam virtutum vestrarum merita, quibus apud nos continue fidedignis, et a nobis prefacto, apud pontificem summum relatibus comendimini, nos comovent atque denincunt, ut votis vestris annuamus, et ad gratiarum largitionem promptos semper liberalesque inveniatis, ut igitur [ratllat: in] \in/ effatum percipiatis quod suggerit nostre mentis affectus, hinc est quod suplicibus nobis pro parte vestra exhibitis, petitionibus inclinatu, et cupientes vos paterna caritate amplecti, considerantesque quod nos attenus malicia temporis id causante, vexationes, onera et tribulationes pene enumerasis(?), atque infamdas (sic.) passi

estis, et quod afflictio afflictis minime danda est, vobis et singulis ex nobis, tam conjunct(u)m quam divisim, quecunque crimina, excessus et delicta, tam civilia quam criminalia, per vos seu aliquem vestrum, quovis modo comissa a die ultimi sinodi per vos in Generali Capitulo nostro celebrate, usque in hodiernum diem, liberaliter remittimus et relaxamus, et ab eisdem excessibus, criminibus et delictis vos et ex nobis singulos, tam conjunctim quam divisim, auctoritate nostra ordinaria absolvimus et liberamus, ac absolutos esse perpetuo volumus et mandamus, exceptis tamen criminibus heresis, simonie, conspiracyonis contra nos seu officiales nostros et usurarum, quorumquidem criminum, siqui ex nobis, quod Deus avertat, participes seu culpabiles reperiantur eosquidem corrigi potius atque debite puniri, quam eis ignosti voraginesque dampnatissimas hujusmodi, et Deo et angelis, atque hominibus tam exosas que animas devorant, et facultates exauriunt, radicitus extirpari volumus et mandamus, decernentes, statuentes declerantesque (sic.) ne vos seu quis piam vestram, de dictis criminibus seu eorum aliquo incusari, seu super eisdem per nostrum procuratorem fiscalem coram quibuscunque iudicibus nostris, ordinariis seu extraordinariis, denunciari possitis et valeatis, etiam si aliqui seu aliquis ex vobis jam denunciati seu denunciatus super dictis criminibus seu eorum aliquo reperiantur seu re/[47v.]periatur, et, contra eum vel eos processus attitatus sit, citra tamen ipsius cause conclusionem, dum tamen intra dictum temporis ipsa crimina comissa fuerint, misericorditer eis et eorum cuilibet more pii patris, qui non vult mortem peccatoris, sed ut vivat si convertatur, relaxamus, proviso tamen per propter hujusmodi venie provitatem nulli vestram audacia generetur, gravius delinquendi. Sit igitur de bonis in melius studiis virtutum intendatis, quod ad faciendum et obtinendum nobis ampliores gratias, merito immutemur, in quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum, presentes literas sive presens publicum instrumentum ex inde fieri, et per notarium publicum nostrumque secretarium infrascriptum, subscribi et publicari mandavimus, nostrique sigilli jussimus et fecimus appensione comuniri. Datum et attum Rome, apud Sanctum Grisogonum, in domibus nostre solite residencie, sub anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o quinquagesimo primo, indictione IIIIdecima; die vero sabbatu, vicesimaoctava mensis augusti; pontificatus sanctissimi in Xhristo patris et domini nostri domini Nicholay, divina providentia pape, quinti, anno quinto; presentibus ibidem venerabilibus viris Blasio Ram, Decretorum doctore, canonico et archidiacono Terrantone in Ecclesia Ilerdensis; et Johanne de Capdevila, Decretorum doctore, camerario nostro; testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis. Pere Ximini.

35

1451, setembre, 10. Lleida.

El Capítol i beneficiats de l'Església de Lleida es comprometen a abonar tres sous i sis diners per lliura per la part de vuit sous i sis diners per lliura —atenent que cinc sous ja han estat liquidats— que correspon pagar al bisbe Antoni Cerdà en concepte d'un subsidi. El Capítol ofereix els seus béns com a garantia del pagament.

ACL, AC_0050, ff. 37v-38r.

[Marge: Deliberatio et concessio super subsidio] Die veneris X mensis septembris anno a Nativitate Domini MCCCCL primo, honorabiles viri domini [ratllat: de] canonici et beneficiati sanior pars Sedis Ilerdensis, circa vel quasi hora tertiarum, convocati et congregati in claustro dicte Sedis, tenentes et facientes colloquium super subsidio noviter et ultimo concesso VIII solidis et sex denariorum pro libra signanter, quare honorabiles viri domini procuratores et officiales reverendissimi domini cardinalis episcopi Ilerdensis petebant et volebant, nomine et vice dicti domini cardinalis, quod pars dicti subsidii contingens ipsi domino cardinali ad solvendum manuleveretur, simul et conjunctum, cum parte contingenti clero diocesis Ilerdensis, dando fidemissores etc. Et alter tantus super premissis adjuncte, ffuit deliberatum et vocatum, per dominos de Capitulo et beneficiatos ibidem presentes, quod bono animo et voluntate ipsi sunt contenti quod in pecuniis manulevandis, pro parte trium solidorum sex denariorum pro libra pretextu dicti subsidii, obligaret se et bona Ecclesie pro dicto / [38r.] domino episcopo, dando, pro parte sua, fidemissionem ydoneam dicto Capitulo, offerentes se etiam singulariter obligare se in bona sua etc., pro autem solutione jam facta super V solidos pro libra dictum honorabilem Capitulum non potest facere sine lesione, constientie et anime obstante, quadam constitut(i)one juratata (sic.) et firmata per dictum honorabilem Capitulum, quod incipit: «Cum predecessores presidentes etc.»

36

[1451, octubre, 2. Lleida].⁸

El papa Nicolau V realitza una sèrie de concessions a l'Església de Lleida a petició del bisbe i cardenal Antoni Cerdà.

ACL, AC_0050, f. 50r-v.

Coppia.

[Marge: Papa Nicolay V] Coppia supplicationum ac indulgentiarum concessarum et signatarum per dominum sumum pontificem Nicolaum, divina gratia papam, V ad supplicationem et petitionem reverendissimi domini cardinalis episcopi Ilerdensis.

Beatissime pater: pro infrascriptis gratiis, a S(anctitate) V(ostra) obtinendis, supplicat devota creatam vestram Antonius cardinalis, episcopus Ilerdensis Ecclesie.

Primo, ut S(anctitas) V(ostr)a concedat dicte Ecclesie ut, in sex annis proxime venientis, Capitulum ipsius Ecclesie possit exhigere et habere de manumissoriis dicte civitatis mille et quingentas libras jacenses pro constructione unius capelle in qua Sacratissimus Pannus, in quo

⁸ El document no està datat, però Lladonosa fixa el 1451 com a any de la concessió. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1970, p. 65. En una obra posterior, però, el mateix autor indica que l'any de la butlla és el 1452. LLADONOSA I PUJOL, Josep. *Relacions entre Mallorca i Lleida a l'època medieval*. Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1976, p. 60. D'acord amb la documentació entre la qual és insertat el foli, així com pel seu contingut, tot sembla indicar que el 1451 és l'any en què hauria estat escrit el document.

Dominus Ihesus tempore sue nativitatis involutus fuit, honorabiliter constructus ac pro constructione coram ipsius Ecclesie. Fiat ut petitur.

Item, ut Excellentissima Sanctitas Vestra concedat omnibus confratribus Beate Virginiis Marie et dicti Sanctissimi Panni plenariam remissionem in mortis articulo. Fiat ut petitur in forma pro omnibus.

Item, ut Excellentissima Sanctitas concedat dictis confratribus quod si tempore interdicti decesserint et in dicta Ecclesia vel ejus cimiterio sepulturam elegerint, possint in eadem sepultura, missa et alia divina officia alta voce januis apertis celebrari, non obstante interdicto, exclusis illis qui tamen dederunt interdicto. Fiat ut petitur.

Item, quia dicta Ecclesia est sita in cacumine montium, quod Excellentissima Sanctitas concedat aliquas bonas indulgentias in die Natalis Domini, in quo demonstratur dictus Sacratissimus Pannus, ac aliis festivitatibus anni, visitantibus devote dictam Ecclesiam, aut pro fabrica vel ornamentis elemosinas largientibus. Fiat de septem annis et totidem XL in uno festo.

/[50v.]

Item, ut Excellentissima Sanctitas concedat quod canonicatus et prebenda inhiberi primo vacaturi debeant, per episcopum et Capitulum, perpetuo conferri uni magistro in Sacra Theologia, eligendo per episcopum et Capitulum admitum, ad faciendum sermones et alios actus Ecclesie. Fiat ut petitur.

Item, quod propter plura ardua negocia que in dicta Ecclesia cotidie occurrunt, oportet habere abbatissimum notarium, quod Excellentissima Sanctitas concedat Ut prima portio vacatura sit perpetuo, admitum ipsius episcopi et Capituli, pro notarium ipsius Ecclesie. Fiat ut petitur.

Item, quia in dicta Ecclesia sunt octo pueri cantores, et cum sunt facti maiores non valentes, in eadem sustentari recedunt, quod eadem Sanctitas concedat quod due portiones et duos beneficia, primo vacatura, et ad collationem episcopi et Capituli pertinentia semper conferri debeant dictis cantoribus, admitum dictorum episcopi et Capituli. Fiat ut petitur.

Item, quod nullus de cetero in dicta Ecclesia Ilerdensis recipi debeat in canonicum, nisi fuerit nobilis vel de militari genere procreatus, seu in altero iurium doctor vel licentiatus, aut in Sacra Theologia, Artibus vel Medicina magister vel licentiatus, aut filius honorabilis civis ipsius civitatibus Ilerdensi existat. Fiat ut petitur.

II octobris.

37

1451, octubre, 2. Roma.

El papa Nicolau V expedeix una butlla per la qual disposa que s'atorguin sengles porcions a un mestre en Teologia i a l'advocat del Capítol de Lleida. També mana que es reservi una prebenda per a un antic cantor de la catedral i ordena que no es proveeixi

una canongia a ningú que no sigui d'origen noble o cavaller, graduat universitari o ciutadà de Lleida. En darrer lloc, estableix que sempre hi hagi un mestre i vuit infants cantors, que han de ser escollits i remoguts pel bisbe i el Capítol.

ACL, P3A_M1_P1_C06, ff. 5r-6r.⁹

Nicolaus, episcopus, servus servorum Dei. Ad futuram rei memoriam. Tunc digne apostolatus officium nobis divina disponente clemencia commissum exercemus, dum nostre provisionis ope in singulis ecclesiis presertim cathedralibus continuo benedicuntur Altissimus ac persone in eis deservientes, congruum in earum opportunitatibus suscipiunt relevamen. Nuper siquidem dilectus filius noster Anthonius, tituli Sancti Grisogoni presbiter cardinalis, qui Ecclesie Illerdensis, ex concessione apostolica, preesse dinoscitur, nobis exposuit quod magister in Theologia ad faciendum sermones et alios actus, ac unus scriba seu notarius, qui acta Capituli ipsius Ecclesie pro tempore octurrentia scribat, in ipsa Ecclesia necessarii plurimum existunt, inaeque septem pueri cantores teneri consueverunt. Verum quia pro magistro et notario predictis porciones assignate non sunt, ac etiam cantores predicti dum perfecte etatis efficiuntur ex porcionibus sibi assignatis sustentari nequemes se interdum ab eadem Ecclesia absentant, et in ea nec magister nec notarius existunt ipsa Ecclesia, ab illorum carentiam in divinis non modica sustinent detrimenta; sed si canonicatus et prebenda magistro ac una notario necnon due porciones et duo beneficia in ipsa Ecclesia, etiam primo simul vel successive vaccatura, ad collationem episcopi et Capituli, hujusmodi pertinentia cantoribus predictis pro cardinalem et presidentem predictum, pro tempore existentem episcopum Illerdensis, necnon dilectos filios Capitulum Illerdensis ad eorum; nutuum perpetuo conferrentur et assignarentur perfecto divinus cultus in eadem Ecclesia continuum susciperet incrementum et gesta Capituli hujusmodi possent melius conservari; quare pro parte ipsorum cardinalis presidentis et Capituli nobis fuit humiliter supplicatum ut super premissis opportune providere de benignitate apostolica dignaremur, nos igitur qui ecclesiarum presertim, cathedralium ac personarum in illis divinis laudibus intenduntur comoda procuramus hujusmodi, supplicationibus inclinati ac perpetua et irrefragabili constitutione statuimus et ordinamus, quod ex nunc in antea canonicatus et prebenda magistro ac una notario, necnon due porciones et duo beneficia hujusmodi, in ipsa Ecclesia, simul vel successive, et primo vaccaturi et primo vaccatura, cantoribus prefatis, qui perfecte etatis extiterint ad nutum ipsorum cardinalis et presidentis ac episcopi, et Capituli conferri possint et debeant, quodque nullus de cetero in dicta Ecclesia in canonicum recipi debeat, nisi fuerit nobilis vel de militari genere procreatus, seu in Altero Jurium doctor vel litentiatus, aut in Sacra Theologia, Artibus vel Medecina magister vel litentiatus, aut filius honorabilis civis ejusdem civitatis Illerdensis, non obstantibus gratiis, spectativis, specialibus reservationibus, nominationibus, nominandi facultatibus, mandatis de providendo et aliis literis, sub quarumque verborum forma et cum quibusvis verbis et clausulis, etiam motu proprio, et ex certa sciencia quobis (sic.) vel Sede Apostolica seu legatis ejusdem emanatis et emanandis,

⁹ La butlla original es conserva a ACL, LP_02600.

etiam si de illis eorumque totis tenoribus specialis et expressa mentio presentibus habenda esset. Ceterisque contrariis quibuscumque decernentes ex nunc omnes et singulas collationes et provisiones et alias dispositiones ipsorum canonicatus et prebende, ac portionum et beneficiorum, absque ipsorum cardinalis presidentis episcopi et Capituli expresso consensu, etiam motu, simili et ex certa scientia, per nos vel Sedem predictam aut legatos ejusdem faciendas, necnon tecum id et quitquid secus super his aquoquam, quavis auctoritate scienter vel ignoranter contingerit attemptari, irrita et inania, nulliusque liceat hanc paginam nostri statuti, ordinationis et constitutionis infringere, vel ei ausu temerario contrahere. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignacionem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus / [f. 5v.] se noverit incursum. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno Incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo quinquagesimo primo; sexto none octobris, pontificatus nostri anno quinto.

Presens copia, sub continentia istius folee, [ratllat: il·legible] fuit sumpta a suo originali per me, Johannem d'Alcoleia, habitatoris civitatis Illerde, auctoritatibus regia, per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, et episcopali, per totum episcopatum Illerdensis, honorabilis Capituli Sedis Illerdensis notarium publicum, in vim et virtute literarum emanatarum a domino officiali, et etiam mandato michi, dicto notario, per honorabilem Capitulum, michi facto. Et cum eodem originali veridice comprobata prout melius potui. Et ut in iudicio et extra fides indubia valeat adhiberi meum, quo utor in claudendis publicis instrumentis solitum artis notarie apposui. Sig+num.

[f. 6r.]

Statuimus igitur et ordinamus ad in perpetuum quod in hac Ecclesia Illerdensis sint semper unus magister abilis et ydoneus ac sufficiens tam in canticis plano, organi et contrapunti, quod etiam in bona et obtima voce, et octo pueri, cum bonis et obtimis vocibus, qui stiant tam bene cantum, organi et contrapunti, aut saltim sint abiles ad sciendum in brevi tempore, itaque tam magister quam pueri sint meliores qui poterunt reperiri, ne dum in cantus etiam in vocibus, super quo episcopus et Capitulum qui pro tempore fuerunt, et alii ad quos dispositio dictorum nostri et puerorum ut infra dintire(?) noscis me speciare teneatur sub animarum suarum periculo omnes curas sollicitudinem et diligentiam possibilem adhibere. Sint tamen dictus magister et omnes dictis pueri revocabiles et amonibiles ad omne voluntatem et totale arbitrium dictorum episcopis et Capituli, qui ipsos et eorum quemlibet possint totiens quociens voverint amonere et expellere. Salvo tamen quod si et quando ac totiens et quociens aliquis magister vel pueri fuerunt subrogandi aut ponendi. Ad hujusmodi salutare officium exercendum dicti episcopus et Capitulum teneantur convocare manumissores seu patronos manumissoriarum infrascriptarum, et alios quos infra subjungimus et facere alia que inferius continentur. In super statuimus etc.

Presens copia fuit sumpta a quodam statuto existenti in quodam libro scribanie honorabili Capituli Sedis Illerdensis dicto in vulgari *Lo libre Vermell*, et scripta per me, Johannem d'Alcoleia, habitatoris civitatis Illerde, auctoritatibus regia, per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, et episcopali, per totum episcopatum Illerdensis,

honorabilis Capituli Sedis Illerdensis notarium publicum, in vim et virtute literarum emanatarum a domino officiali, et etiam mandato michi, dicto notario, per honorabilem Capitulum michi facto. Et cum eodem originali veridice comprobata prout melius potui. Et ut in iudicio et extra fides indubia valeat adhiberi meum, quo utor in claudendis publicis instrumentis solitum artis notarie apposui. Sig+num.

38

1451, octubre, 2. Roma.

El papa Nicolau V expedeix una butlla per la qual atorga una sèrie de gràcies a la Confraria de Santa Maria i del Sant Drap de Lleida, a petició tant del bisbe Antoni Cerdà com dels mateixos confreres.

ACL, AC_0052, f. 58r-v.

Commutata.

Bulla Confratrie Sedis.

[Marge: Die mercurii, XXIII decembris anno LX nono, tradidi bullam domino Francisco Vaquero, ornamentario.] Nicolaus, episcopus, servus servorum Dei. Dilectis filiis universis confratribus utriusque sexus Confratrie Beate Marie et Sacratissimi Panni, nuncupate Illerdensis, presentibus et futuris. Salutem et apostolicam benedictionem. Devocionis vestre sinceritas, quam ad nos et Romanam geritis ecclesiam meretur, ut illa vobis favorabiliter concedamus, per que sicut pie desiderare videmini constiencie pacem et anime salutem, Deo propicio, consequi valeatis. Hinc est quod nos dilecti filii nostri Anthonii, tituli Sancti Grisogoni presbiteri cardinalis, qui Ecclesie Illerdensis ex concessione apostolica preesse dinoscitur, nobis super hoc, humiliter suplicantis, ac vestris, qui hac parte supplicationibus inclinati vobis, quod omnes et singuli, utriusque sexus, ex vestra confraternitate qui suam, in ecclesia predicta vel ejus ciminterio, elegerint sepulturam tempore interdicti, in prefata ecclesia missas et alia divina officia alta voce, januis apertis, pulsatis campanis, excommunicatis et interdictis expulsis, dum modo vos vel aliquis vestrum causam non dederitis seu dederit interdicto, neque id contigerit vobis specialiter interdicti possitis facere celebrari, quodque ydoneum confessorem, secularem vel religiosum cujuscumque ordinis, comuniter vel divisim, eligere valeatis, qui omnium peccatorum virorum, de quibus corde contricti et ore confessi fueritis, semel tantum in mortis articulo, plenam remissionem vobis in sinceritate fidei unitate Sancte Romane Ecclesie ac obedientia et devocione nostra vel successorum nostrorum, Romanorum pontificum, canonice intrancium persistentibus, auctoritate apostolica concedere valeat, devocioni vestre tenore presentium indulgemus. Sic tamen, quod idem confessor de his, de quibus fuerit alteri satisfactio impendenda, eam vobis, per vos si supervixeritis vel per heredes vestros si tunc forsitan transieritis faciendam, injungat, quam vos vel illi facere teneamini, ut prefertur. Et ne, quod absit, propter hujusmodi gratiam, procliviores ad illicita in posterum comittenda, volumus, quod, si ex confidentia remissionis hujusmodi aliqua forte

comiseritis, quoad illa predicta remissio vobis nullatenus suffragetur. Et quod per unum annum a tempore, quo presens nostra concessio ad vestram notitiam pervenerit computandum, singulis sextis feriis, impedimento legitimo cessante, jejunetis. Et si predictis feriis ex precepto, Ecclesie regulari observancia, injuncta penitencia, voto, vel alias jejunare teneamini, una alia die singularum septimanarum ejusdem anni, qua ad jejunandum, ut premittitur non sitis astricti jejunetis. Et si in dicto anno, vel aliqua ejus parte essetis legitime impediti, anno sequenti, vel alias quamprimum poteritis, modo simili suplere hujusmodi jejunium teneamini. Porro, si forsitan alias prelibatum jejunium in toto vel in parte quandocumque adimplere comode nequiveritis, eo casu confessor predictus jejunium ipsum in alia pietatis opera commutare valeat, prout animarum vestrarum saluti, viderit expedire, que vos pari modo debeatis adimplere. Alioquin hujusmodi vestra presens remissio nullius sit roboris, vel momenti. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre concessionis [f. 58v.] et voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contrahere. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursum. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno Incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo quinquagesimo primo, sexto nono octobris, pontificatus nostri anno quinto.

39

1451, novembre, 30. Lleida.

L'ardiaca major de Lleida, Blai Claver, informa el Capítol que ha d'anar a Roma a resoldre uns afers particulars, de manera que s'ofereix per gestionar alguns negocis en nom de la institució canonical. Els canonges acorden enviar redactar un memorial perquè l'ardiaca sol·liciti una sèrie de gràcies al papa i al bisbe Antoni Cerdà, especialment la indulgència als devots del Sant Drap. A més, el Capítol decideix que Blai Claver percebi totes les rendes que li corresponen malgrat la seva absència.

ACL, AC_0050, f. 52v.

[Marge: Ordinatio ad Curiam Romanam] Die martis intitulata XXX et ultima mensis novembris anno a Nativitate Domini MCCCCLprimo; convocati et congregati more solito in domo Capituli Sedis Ilerdensis honorabiles viri domini Manuel de Monsuar, decanus et vicarius generalis reverendissimi domini episcopi Ilerdensis; Blasius Ram, precentor; Blasius Claver, archidiaconus major; Bernardus Seyfores; Raymundus de Cardona; Michael Periz; Vincentus Sopiera [ratllat: lo(cumtenens)]; canonici Sedis Ilerdensis, Capitulum tenentes, facientes et celebrantes. Attento quod dictus dominus Blasius Claver, archidiaconus major, de proximo est accessurus suis propriis negociis ad Curiam Romanam; et obtulit se bono animo in Capitulo laborare et facere in dicta Curia Romana et coram domino rege Aragonia \queque/ negocia, et facta Ecclesie Ilerdensis et membrorum ejusdem et pro Capitulo et canonicis ejusdem, tam in comuni quam in singulari, queque omnia et singula opportuna et necessaria concernentia comodum utilitatem et honorem dicte Ecclesie. Et dictum honorabile Capitulum, visa bona et

salubri intencione dicti domini archidiaconi, fecit et dedit eisdem domino archidiacono memoriale in scriptis de multis et quam plurimis negociis per agendis concernentibus comodum et honorum ut predicta dicte Ecclesie Ilerdensis, tam cum [ratllat: domino] summo pontifice quod cum domino cardinali et aliis, specialiter super habenda et obtinenda indulgencia Sacrii Panni Domini dicte Sedis, et aliis gratis concessis etc.

Qua propter fuit deliberatum per dictum honorabile Capitulum, nemine discrepante, quod dictus dominus archidiaconus major, eundo stando et redeundo in dicta Curia Romana, maxime laborando pro factis et negociis dicte Ecclesie Ilerdensis, [ratllat: et] non obstante dicta sua ausencia, habeat, exhigat et percipiat suam canonicalem portionem, dandam per dominos prepositos dicte Sedis.

Item, fuit sibi conventum et promissum quod, si super predictis negociis ac graciis obtinendis contentis in dicto memoriali, ipse dominus archidiaconus bistraxerit de suo proprio, quod ad incontinenti sibi satisfiat omni mora postposita, ulterius quod secundum suos labores et gratias quas obtinebit, de dicto memoriali Capitulum et Ecclesia Ilerdensis habebit respectum ad dictos labores dictis. Mandantes in notis de premissis omnibus facere predictam memoriam.

Et ipse dominus archidiaconus promisit stare de premissis omnibus ad iudicium et deliberacionem dicto honorabile Capitulo.

40

1452, agost, 2. Nàpols.

El rei Alfons el Magnànim mana al cardenal Antoni Cerdà que no obstaculitzi l'accés de Pere Exerrat a un benefici, atenent que el purpurat afavoria les aspiracions de Gaspar Xacmar, servidor seu, a la mateixa prebenda. El rei assegura que recordarà aquell favor, de manera que serà favorable a les seves peticions futures. A més, el monarca indica a Cerdà que el seu procurador, Joan Margarit, l'informarà sobre la pretensió de proveir un altre benefici a Gaspar Xacmar.

ACA, Canc., Reg., 2551, f. 14r-v.

Ejusdem [Pere Exerrat]

Molt reverent pare en Christ e senyor, amich nostre molt car. De present scrivim a nostre sant pare, segons veureu per la còpia que serà dins la present, e perquè açò havem molt a cor etc., ut in precedenti, de verbo ad verbum, usque in hec verba inclusive, de que restarem molt obligats. Et sub sequenter sequitur. E perquè havem entès que [ratllat: lo dit] \en/ Gaspar Xacmar, adversari del [ratllat: dit] mossèn Pere Exerrat, segons en la dita còpia se conté, seria vostre familiar e servidor, e per aquella rahó vós lo favoriríeu en dar tot empaig e perturbació que puixau a la justícia del dit mossèn Pere Exerrat, prenants-nos la causa e justícia del dit mossèn Pere per pròpria, vists los títols que del mencionat benefici en la dita còpia [ratllat: se] \ce/ conté, a nostra suplicació obtenguts, vos pregam, quant més affectuosament podem, que, per nostra sola causa, qui aquest negoci havem a cor axí e no altrament passe, vullau desistir de no

voler dar d'aquí avant algun empaig al dit mossèn Pere, ne ajuda al dit Gaspar Xacmar, circa la perturbació o impediçió de la justícia del dit Pere Exerrat, al qual per son bon e justí títol, com dir havem a nostra supplicatió optengut, e per altres rahunables [ratllat: e justes] causes que no fretura recitar, volem favorir e ajudar circa tot lo que'ns serà possible, per forma que, obviat a les passions de alguns qui iniquament li perturben sa justícia, ell aconseguescha libera e pacífica possessió del dit benefici. De açò vos pregam nos vullau complaure ab effecte tal qual, si de res nos pregàveu, volríem féssem per vós, car a tanta complacència vos ho reputarem que més no poríem, e en son cas e loch ho haurem a memòria axí circa. La collocació del dit Xatmar en altres beneficis com en altres coses de açò vos parlarà, per nostra part, més estesament l'amat conseller e procurador nostre en aqueixa Cort, misser Johan Margarit, al qual vos pregam, en quant de nostra part vos dirà, li doneu plena /[f. 14v.] fe e creença, com faríeu a nós propri. Dada en lo Castell Nou de Nàpols a dos dies del mes d'agost, any mil quatrecentos cinquanta-dos. Rex Alfonsus.

Lo rey etc.

Al molt reverend pare en Christ e senyor, amich nostre molt car, lo cardenal de Leyda.

Dominus rex mandavit michi, Arnaldo Fonolleda.

41

1452, setembre, 9. Lleida.

El Capítol, juntament amb l'oficial del bisbe Cerdà, Francesc de Roda, i als síndics i representants del clergat lleidatà, designen dos procuradors de l'Església de Lleida perquè actuïn amb l'oficial del bisbe en totes les causes civils o criminals en les quals es vegi involucrada l'Església de Lleida.

ACL, AC_0050, f. 98v.

[Marge: Constitutio actorum] Die sabbati intitulata VIII mensis septembris anno a Nativitate Domini MCCCCLII; congregat (sic.) in domo Capituli honorabiles viri domini Blasius Ram, precentor; de Setcastella, vicarius; Botella; Seyfores; Rabins; Miquel; Franciscus;¹⁰ Periz; Perpinyà; Sopiera; Raffart; Rotlan; canonici, capitulantes etc. Et parureque(?) presentes honorabiles Franciscus de Roda, officialis reverendi domini episcopi; Franciscus d'Osó; Johannes Fonolli; Franciscus Morelló; Paulus Cardona; sindici et actores totius cleri diocesis Ilerdensis. Omnes concordés, ordinarunt et constituerunt actores, factores et procuratores dictos dominos Franciscum Miquel, canonicum, et Franciscum d'Osó, ambos et unumque eorum insolidum, ad instandum et requirendum prefatum dominum officialium, ut inquirat seu inquisitione faciat, cum suo adjuncto jamque assignato, contra quasvis personas, tam canonicos quam beneficiatos quam laycos, cujusvis conditionis, existant certis delictis et causis, tam

¹⁰ No hi ha cap canonge el llinatge del qual sigui «Francesc». És probable que es tracti d'una forma d'indicar que el «Miquel» que precedeix el terme fa referència al llinatge del canonge Francesc Miquel, no al nom del canonge Miquel Peris.

civilibus quam criminalibus, tangentibus et concernentibus rem reipublice seu conantis totius cleri Ilerdensis diocesis, super omnibus communibus motis et moventibus et ad omnes lites etc. Testes Bartholomeus Blasco et Guillelmus Guitart.

42

1452, octubre, 6. Lleida.

El Capítol sol·licita al canonge Garcia de Vallterra, procurador general del bisbe Antoni Cerdà, que nomeni un vicari general d'entre els canonges amb qui poder tractar sobre els afers relatius tant a la institució canonical com a l'Església de Lleida. El procurador elegeix el degà Manuel de Montsuar, i l'autoritza a designar vicaris durant les seves absències.

ACL, AC_0050, f. 106r.

[Marge: Vicarii generalis] Die veneris intitulata VI mensis octobris anni MCCCCLII, convocati et congregati more solito in domo capitularii honorabiles viri domini Manuel de Monsuar, decanus; precentor [Blai Ram]; de Setcastella; Botella; Seyfores; Rabins; Cacirera; Periz; \Garsias de Vallterra/; Perpinyà; Sopiera; Janer; Raffart; Cerdà; Rossell; Rotlan; canonici Sedis Ilerdensis, ibidem capitulantes et Capitulum facientes et celebrantes; requisierunt et instarunt dictum honorabilem dominum Garsiam de Vallterra, canonicum assertum procuratorem generalem reverendissimi domini cardinalis et episcopi Ilerdensis, ut daret et nominaret aliquem de Capitulo in certum et verum vicarium generalem, prout juris est; qui nominetur et intituletur in factis et negociis dicti Capituli et Ecclesie Ilerdensis, prout est consuetudo; qui quatinus nominavit et assignavit eis dictum dominum decanum in vicarium generalem, dando et comittendo ei omnimodam potestatem etc., et cum posse substituendi alium vicarium in sui absentia, qui habeat eandem potestatem etc.

Testes Petrus de la Naya et Petrus Coll, beneficiati in Sede.

43

1453, gener, 10. Bolònia.

El cartoixa Francesco da Venezia dedica la seva obra *Tractatus de quattuor virtutibus cardinalibus* a Antoni Cerdà.

BAV, Chig. O.VI.123, ff. 1r-2v i 50r-v.

Tractatus de quattuor virtutibus cardinalibus ex eorum exemplis notandis.

Reverendissimo in Xhristo patri et domino, domino Antonio, Illardensi episcopo: nec non Sancte Romane Ecclesie ad titulum Sancti Grisogoni presbitero cardinali dignissimo: frater Franciscus de Venetiis, monachus Cartusiensis, se humiliter commendat. Diu est, reverendissime

domine, michique dilectissime: meritoque ab omnibus colende et amande: exquo desideravi: posteaque corpore nequibam, veluti aliquen potui, saltim literis meis me ante conspectum reverendissime domine voster presentare: partim quod ab urbe discessurus cum licentiam a domini vestra peteret, michi ex sua humanitate percepit, ut sese quinque literis visitarem: qua ex re debitorem et obnoxium me huc usque censui ad hujusmodi offitium literarum: partim ex mea haud nimia dilectione: qua dominum vestram amplector: que re vera tanta est ut in omni mea sacri misterii quotidiana celebratione: et aliud enim dare nequeo spetialem de domini vestra memoriam maximo cordis affectu faciam. Ceterum usque in presentiarum ab hujusmodi obedientia ac officio quidam sub rusticus pudor me deterruit considerantem excellentiam dignitatis vestram meamque paviratem. Nunc vero / [f. 1v.] pudore posposito amoreque compellente, hiis literis dominum vestram visitare institui: quibus me primum insinuem dominum vestram diligere: meque nostri memores esse: tum deinde importune exigam, ut si forte a nostri memoria ego exciderim in pristinum benivolentiae vestre gradum restituar: quam pro nostra maxima clementia quotienscunque ad nos accessi michi humaniter exhibuistis: facile eme(n)ire potuit: ut mei servuli nostri memoria a mente domini vestri dilapsa sit. Nam cum domino vestra reverendissima arduis continuisque negotiis occupata sit plurimosque partim familiares die noctique assistentes et servientes, partim extraneos continue ut ita dicamus nos molestantes patiatur et habeat: quid mirum: si unius pauperculi servuli sui absentis oblita sit qui et si affectu diligit opera tunc nulla servitur. Quam obrem ut in presentium mei memoria apud domino vestro reverendissimo reviviscat et in posterum numque amplius deleatur istud opusculum domine voster scribere decrevi atque corpore absens sed spiritu praesens offerere: quod domine voster non ingratum fore confido: tum pro vestra erga meum filiale studium benignitate, tum quod ipsum opusculum non minimum in se utilitatis ac venustatis habet. Neque sane ipsius decorem et ornatum / [f. 2r.] michi attribuere ullo pacto audeo quando quedemquecunque in eo dicta sunt ab excellentissimorum virorum operibus excepta sunt. Ipsius vero aequalem ordinem manuumque laborem in scribendo michi tantum modo vendico. Ceterum hujusmodi opusculi principalis intentio de quatuor cardinalibus virtutibus extat: prudentia versus temperantia: fortitudine ac iustitia: quibus ornati proculdubio esse debent quicumque regimine persident. Et quam reverendissimo domino vestro et cardinalatus apice et episcopatus dignitate merito pollet, que nimirum dignitates si a regendo reges denominantur regie appellari possunt: ymmo et regiam merito excellunt dignitatem: ideo non in congrue ipsum eidem dominum vestrum reverendissimum tanque regali dignitate perfulgenti dedicari potest: ceterisque, qui simili dignitate permiment. Quoniam igitur ut ait Salomon misericordia et veritas custodiunt regem: et roboratur clementia tronus ejus: quatuor profecto virtutes cardinales: prudentia, temperantior, fortitudo et iustitia, quod quatuor columpne existunt: quibus ipse regalis tronus roboratur. Sane ut dicit beatus Augustinus III° *De Civitate Dei* / [f. 2v.] remota iustitia regna nil aliud sunt nisi magna latrocinia. Ipsa namque latrocinia qui quedam sunt parva regna. Cum igitur iustitia sit omnium preclarissima virtutum: in ipsaque pene omnis virtus consistat: qua ex re ipam philosophi multum aureum habere dixerunt ab ipsa exordium sumendum est: quam in antiquis regibus philosophisque ac populis et praesertim apud romanos rerum dominos gentemque togatam vixisse subiecta exempla indicabunt.

[...]

[f. 50r.] Cum deliberassem reverendissime ac michi, dilectissime pater et domine, domine vostram spiritu visitare: quod corpore nequeo: dedi operam ne ante conspectum / [f. 50v.] vestrum vacuus accederem. Sed aliquod minusculum pro tenuitate mea mecum afferrem. Alii igitur domini vostre reverendissime offerant aurum, argentum, lapides pretiosos, ceteraque hujusmodi. Ego tanque pauperculus hunc fasciculum florum *De quatuor virtutibus cardinalibus* domine vostre animo benivolentissimo offero, in quo siquid emendatione dignum comperiet et poterit namque facile reperiri, cum ex mea imperitia: tunc ex corruptione exemplaris dignetur quas reverendissimo domino vostro illud limis sue sapientie et prudentie co(n)riger atque in ipsum meum filialem studium et obsequium contempletur: meque servulum suum continue diligit, a quo in veritate diligitur. Sanctam et Individuam Trinitatem humili corde depercor ut dominum vestrum reverendissimum domini incolumeni ac in omni prosperitate anime et corporis felicem ineatur et servet cuii me suppliciter recomendo. Ex Carthusia Bononie, quarto idus januarii M^o CCCC^o L III.

44

1453, maig, 26. Lleida.

Nicolau Muñoz, procurador del bisbe Antoni Cerdà, informa el Capítol que el prelat li ha encarregat la realització de la visita de la diòcesi de Lleida. Muñoz sol·licita que li siguin adjuntats alguns canonges perquè l'ajudin en la tasca. El Capítol elegix el precentor Blai Ram i els canonges Joan Rabins, Ramon Gener i Vicenç Sopierra, i els revesteix del poder necessari per poder dur a terme la tasca encomanada.

ACL, AC_0050, f. 141v.

[Marge: Commissio super visitatione fienda] Die mercurii intitulata XXVI mensis maii, anno a Nativitate Domini MCCCCLIII^o, convocati et congregati ad sonum campane et ad vocem discreti Bartholomei Blasco, janitoris, in domo capitulari Sedis Ilerdensis, honorabili viri domini Manuel de Monsuar, decanus et vicarius generalis; precentor; archidiaconus maior; de Setcastella; Seyfores; Rabins; Franciscus Miquel; de Cardona; Cacirera; Periz; Vallterra; Perpinyà; Sopierra; Raffart; Cerdà; Rotlan; canonici Sedis Ilerdensi, ibidem capitulantes et Capitulum facientes, tenentes et celebrantes, ut moris est, [ratllat: aff(uit)] in presentia ipsorum dominorum capitulantium affuit honorabilis vir dominus [espai en blanc] Munyoç, procurator et nomine procuratorio reverendissimi domini cardinalis, episcopi Ilerdensis, et verbo exposuit dictis dominis capitulantibus quod cum ipse haberet, in mandatis a dicto domino cardinali, visitare diocesim Ilerdensis; requirebat et deprecabatur dictis dominis capitulantibus quatinus nomine supra dicto darent consilium, auxilium et favorem super dicta visitatione fienda, et una cum eo interveniant in dicta visitatione, prout ipse a dicto domino habebat in mandatis et in

instruccionibus factis manu dicti domini cardinalis latius continetur. Et dictum Capitulum obtulit se presto facere quod juris fuerit et rationis. Et ad incontinenti unico actu et sine intervallo presente, dicto domino [espai en blanc] Munyoç elegerint et deputarunt ad dictum negotium per agendi et tractandum honorabiles viros Blasium Ram, precentorem, Johannem Rabins, Raymundum Januarii et Vincentium Sopiera, concanonicos de capitulantibus supradictis, dando et comittendo eis potestatem agendi et trattandi super dicto negotio visitationis fiende cum dicto domino [espai en blanc] Monyoç, isto modo quod de tractatis, gestis et concordatis inter ipsos et clerum seu syndicos dicti cleri refferant in Capitulo, que omnia fuerunt ordinata per dominum Johannem Rabins nomine et vice Capituli.

45

1453, juny, 5. Lleida.

El canonge Garcia de Vallterra presenta al Capítol catedralici una carta del bisbe Antoni Cerdà per la qual aquest informa ordena que el canonge percebi totes les rendes que li corresponen, malgrat que estigui absent de Lleida. El Capítol acata la disposició i mana als preposits que també incloguin Garcia de Vallterra en la distribució dels recursos mensuals.

ACL, AC_0050, f. 143r-v.

[Marge: Presentatio litere] Die martis V mensis junii anni MCCCCLIII, convocati et congregati more solito in domo capitulari honorabiles viri domini Manuel de Monsuar, decanus et vicarius; Seyfores; Ffranciscus Miquel; Çacirera; Periz; Vallterra; Perp(i)nyà; Sopiera; Janer; Cerdà; Rossell; Rotlan; canonici Sedis Ilerdensis, capitulantes et Capitulum facientes et celebrantes etc. Dictus honorabilis Garsias de Vallterra obtusit seu presentavit eisdem dominis capitulantibus quandam literam papiream patentem reverendissimi domini cardinalis, episcopi Ilerdensis, suo sigillo in dorso muniitam (sic.), coram me notario et testes infrascriptis tenoris sequentis:

[Marge: Litera de fructibus in absentia] «Antonius, miserat(i)one divina tituli Sancti Grisogoni Sancte Romane Ecclesie presbiter cardinalis ac episcopus Ilerdensis. Venerabilibus et nobis in Xhristo dilectis decano, Capitulo et prepositis nostre Ecclesie, necnon abbatibus, prioribus, rectoribus, vicariis civitatis et diocesis nostre Ilerdensis, et vestrum cuilibet; salutem in Domino. Cum nos, de jure et aliis de consuetudine nostre Ecclesie Ilerdensis predicte, possimus atque valeamus duos canonicatos seu alios clericos beneficiatos ipsius Ecclesie seu diocesis in nostro servicio recipere, qui quamdiu in nostro servicio stiterint fructus, redditus et proventus omnium suorum beneficiorum que in dictis nostris Ecclesia, civitate seu diocesis obtinent recipere possint atque debeant, ac si in eisdem personaliter residerent, distributionibus cotidianis dum taxat exceptis. Et cum nos hiis diebus proxime preteritis honorabilem et providum virum Garsiam de Vallterra, Decretorum doc/[143v.]torem, canonicum et prepositum predicte nostre Ecclesie, vicarium et procuratorem nostrum generalem constituerimus, in nostrique servicio eum ceperimus et assupperimus. Et propterea fructus, redditus et proventus dictorum

canonicatus et prebende, et aliorum omnium beneficiorum que in dicta nostra Ecclesia seu diocesis predicta obtinet, habere et percipere debeat nostris servitiis ut permittit insistendo; idcirco vobis et unicuique vestrum dicimus, et in virtute sancte obedientie percipiendo mandamus, quatis vos et vestrum quilibet prout ad vos pertinet et expectat prefato Garsie de Valtierra, vicario et procuratori nostro generali predicto, de fructibus, redditibus et proventibus dictorum canonicatus et prebende et aliorum omnium beneficiorum que obtinet respondeatis seu responderi ab aliis prout ad vos pertinet, in absentia fatiatis, quamdiu noster vicarius et procurator generalis fuerit seu in nostris negociis laboraverit, cum illa integritate ac si in eisdem Ecclesiis personaliter resideret cotidianis distributionibus dum taxat exceptis. Mandantes per presentes universis et singulis aliis vicariis generalibus et officialibus nostris quatis in obedientes premissa facere, recusantes debitis, juris, remediis ad predicta faciendum compellant prout ordo diccaverit juris et rationis. Quam nos eis, super hiis plenarie, per presentes committimus vices nostras. Datum Rome, apud Sanctum Grisogonum, in domo habitationis nostre, die vicesimaquinta mensis octobris, anno a Nativitate Domini MCCCCquingentesimo primo. Antonius, cardinalis et Episcopus Ilerdensis.»

Quaquidem litera, oblata et lecta viva voce per dominum decanum in pleno Capitulo, omnes concorditer admiserunt et admittere se dixerunt dictam literam juxta seriem et formam ipsius inprentum(?) in eis est; mandantes porteriori quatinus intimaret Xhristoforo de Guimerano, preposito, qui facit mensatam presentis mensis junii, respondeat dicto domino Garsie de Vallterra de sua canonicali porcione prout dicta litera mandat, qui regressus retulit in notario Capituli predicta intimasse eidem Xhristoforo de Guimerano et aliis dominis prepositis licet absentibus. Requirens dictus dominus Garsias de Vallterra de predictis omnibus et singulis sibi fieri et tradi publicum instrumentum cum omnibus suis cautelis necessariis et opportunibus. Testes Bartholomeus Blasco et Mathias Spills, presbiteri, beneficiati in Sede Ilerdensis.

46

1453, juny, 16. Lleida.

Nicolau Muñoz, vicari general del bisbe Antoni Cerdà, presenta al Capítol de Lleida un document mitjançant el qual el prelat el faculta per convocar un sínode general en el seu nom. El Capítol reconeix la potestat del vicari general i elegeix els canonges Joan Rabins i Ramon Gener perquè siguin els seus representants per abordar la qüestió sinodal.

ACL, AC_0050, ff. 144v-145r.

[Marge: Presentacio potestatem domini Nicholaii Muyoc] Die sabati intitulata XVI mensis junii anno a Nativitate Domini millesimo quadrigentesimo quinquagesimo tertio, hora vesperorum; convocati et congregati more solito in domo capitulari honorabiles et circumspecti viri domini Manuel de Montsuar, decanus et vicarius generalis reverendissimi domini episcopi Ilerdensis; precentor; archidiaconus Terrantone; Johannes de Setcastella; Monserratus Botella;

Johannes Rabins; Raymundus de Cardona; Miquael Peric; Raymundus Janer; Sopiera; Raffart; Rotlan; Bernardus Cayfores; Garcias de Valterra; et Gabriel Cerdà, canonici Ilerdensis, capitulantes et Capitulum facientes et celebrantes; / [145r.] in presentia ipsorum dominorum fuit facta fides de potestate domini Nicholay Muyoc, vicarii generalis reverendissimi in Xristo patris et divini domini Anthonii, divina providentia Sacro Sancte Romane Ecclesie presbiteri cardinalis et episcopi Ilerdenti, per quoddam publicum instrumentum actum Rome die vicessima mensurum decembris anno a Nativitate Domini M^o CCCCL secundo, clausum et signatum per discretum Petrum Ximini, clericum Valentinensis, publicum [ratllat: apostolice] apostolica et imperiali auctoritatibus notarium, per quod quidem instrumentum apparet quomodo ipse dictus dominus Nicholaus Muyoc potet convocare et celebrare sinodum nomine et vice dicti domini cardinalis et episcopi Ilerdenti. Et predicti domini capitulantes, visa dicta potestate, admitentes predictum dominum Nicholaum ad dictum sinodum celebrandas secundum usum antiquum et constitutionis dicte Ecclesie Ilerdenti. Et illico et actu continuo elegerunt honorabiles Johannem Rabins et Raymundum Januarii, concanonicos dicte Sedis, ad interessendum pro dictis dominis capitulantibus in dicta (sic.) sinodo, dando eisdem potestatem etc.

47

1453, juliol, 23. Lleida.

Nicolau Muñoz, vicari general del bisbe Antoni Cerdà, i Blai Claver, ardiaca major de la Seu de Lleida, concedeixen l'absolució als canonges per tots els delictes civils i criminals comesos fins al dia present, d'acord amb el que havia estat disposat en el sínode. Aquesta absolució era disposada en nom del bisbe i del Capítol de Lleida. Tan sols en queda exclòs Bernat Cabrero.

ACL, AC_0050, ff. 154r-155r.

[Marge: Remissio facta per honorabiles dominos Nicholaum Muyoç et archidiaconum majorem honorabili Capitulo et singularibus ejusdem] Dicta die [23 de juliol de 1453], existentibus prefatis dictis honorabilibus dominis capitulantibus [ardiaca major, ardiaca de Terrantona, Joan de Setcastella —vicari general del bisbe—, Montserrat Botella, Garcia de Vallterra, Joan Rabins, Francesc Miquel, Bernat Seyfores, Vicenç Sopiera, Ramon Gener, Antoni Rotlan, Rafart, Miquel Peris i Francesc Perpinyà] in dicta domo Capituli, una cum viro circumspecto domino Nicholao Muyoç, Decretorum doctore, canonico Majoricensis, vicario generali reverendissimi domini [ratllat: episcopi Ilerdenti] Antonii, miseracione divina tituli Santi Grisogoni Sacro Sante Romane Ecclesie presbiteri cardinalis et episcopi Ilerdenti, nec non procuratore ejusdem, de qua procuracione et vicariatu constat publico instrumento acto Rome XX die mensis decembris / [154v.] anno a Nativitate Domini millesimo quadrigentesimo quinquagesimo secundo, clauso et signato per discretum Petrum Ximini, clericum Valentinensis, publicum sacra apostolica et imperiali auctoritatibus notarium [ratllat: publicum],

dicti \[ratllat: not(arium)?]/ domini cardinalis secretarium. Attendentes et considerantes quod in synado (sic.) proxime, per ipsum honorabilem dominum vicarium celebrata, fuit per honorabiles Capitulum et singulares ejusdem Capituli supplicatum eidem quatenus dignaretur ipsi honorabili Capitulo nec non singularibus ejusdem Capituli omnia crimina, excessus et delicta, tam civilia quam criminalia, per dictum Capitulum aut singulares ejusdem usque in presente diem, tam conjunctim quam divisim, comissu remittere et relexare (sic.), ac remissionem facere generalem, una et cum egregio viro domino Blasio Claver, Decretorum doctore, archidiacono majori dicte Ecclesie Ilerdensis, qui ad predicta per agenda fuit per dictum honorabilem Capitulum datus et assignatus in adjunctum dicto honorabili domino Nicholao Muyoc, vicario prefato, propter jurisdictionem mixtam quam dictum honorabilem Capitulum habet super singulares personas ipsius Capituli, juxta seriem et tenorem privilegiorum, constitutionum et ordinationum indultorum prefato Capitulo et Ecclesie Ilerdensis, ad que privilegia, constitutiones et ordinationes se refferunt. Et prefati domini Nicholao Muyoc, vicarius et procurator qui supra, et Blasius Claver, archidiaconus major dicte Ecclesie Ilerdensis, adjunctus datus et assignatus per dictum honorabilem Capitulum dicto honorabili vicario et procuratori annuentes, prefate supplicationi cupientes, prefatum Capitulum et singulares ejusdem, tam conjunctum quam divisum, paterna caritate amplecti, ipsi Capitulo et singulis ex dictis capitularibus, tam conjunctum quam divisum, quecumque crimina, excessus et delicta, tam civilia quam criminalia, per dictum honorabilem Capitulum seu aliquem ipsorum, quovis modo comissa usque in hodiernum diem, liberaliter remiserunt et relaxarunt. Et ab eisdem excessibus, criminibus et delictis quibuscumque aut quocumque nomine nuncupentur ipsos dominos capitulares et singulos ex ipsis, tam conjunctum quam divisum, auctoritatibus dicti reverendissimi domini episcopi Iledensis ipsi domino Nicholao, et per dictum honorabilem Capitulum ipsi domino Blasio Claver, archidiacono et adjuncto qui supra data et [ratllat: assignata] \atributa/, absolverunt, relaxarunt, dimisserunt et liberaverunt ac absolutos esse perpetuo voverunt et mandarunt omnes suprascriptos dominos capitulares et canonicos, tam presentes quam absentes, excepto tamen honorabili Bernardo Cabrero, canonico dicte Sedis, quae in predicta remissione exemptum expresse voluerunt. Deternentes, volentes, mandantes, declarantesque ne dictum Capitulum seu quispiam ipsorum de dictis criminibus seu eorum aliquo per procuratorem fiscalem [ratllat: dicti reverendissimi cardinalis] coram quibuscumque iudicibus ordinariis seu extraordinariis denuntiarii \acusari/ possint, \nec/ valeant; etiam si aliqui seu aliquis ex dictis capitulantibus, conjunctim aut divisim, denun/[155r.]ciatus seu denunciati super dictis criminibus seu eorum aliquo reperirentur seu reperiretur, et contra eum vel eos processus actitatus sit aut fuerit, misericorditer eis et eorum cuilibet more pii patris relaxarunt, protestato tamen quod propter hujusmodi venie promptitudinem nulli eorum audacia generetur gravius delinquendi; sic de bono in melius virtutum studiis intendentes ad [originalment: ut] obtinendum a dicto reverendissimo domino cardinali \et adjuncto sive per dictum Capitulum adjunctis/ ampliores gratias merito digni fiant, in quorum omnis et singulorum fidem et testimonium premissore, presens publicum instrumenti fieri iusserunt per me, Bernardum Nogués, presbiterum, beneficiatum in dicta Sede, notarium publicum dicti honorabilis Capituli, auctoritate dicti reverendissimi domini episcopi Ilerdensis. Datum et actum in dicta domo

capitulari dicte Sedis Ilerdensis, XXIII die mensis julii, anno a Nativitate Domini M^o CCCCLIII^o. Presentibus ibidem discretis viris Petro Valdeperes, Jachobo Arnaldi et Bartholomeo Blascho, presbiteris, dicte Sedis beneficiatis, testibus ad premissa vocatis specialem et assumptis. Et voluerunt de prefati diem quod predicta remissio latius possit ordinarii pro aliquem capientem substantia non mutata.

48

1454, febrer, 6. Lleida.

El Capítol rep una carta del bisbe Antoni Cerdà per la qual prohibeix que es concedeixi una canongia a qualsevol persona que no hagi obtingut un grau universitari o que no descendeixi de família de noble o cavaller. El Capítol acata la disposició, tot i que recorda que un document similar va ser motiu de protesta poc abans.

ACL, AC_0050, f. 173v.

[Marge: *Acceptatio literarum apostolicarum missarum per dominum cardinalem etc.*] Die mercurii intitulata VI mensis febroarii anno predicto [1454]; convocati etc., videlicet decanus, precentor, archidiaconus Terrantone, Setcastella, Botella, Cayfortes, [ratllat: ro] Rabins, Cacirera, Peric, Valterra, Perpeyà, omnes canonici etc. Attento quod dominus cardinalis et episcopus Ilerdensis missit ratas bullas, in quibus exprimatur quod nullus a cetero accipiamur in canonicatum nisi fuerit doctor aut licenciatus in altera facultate iurium, magister in Teologia, in Medicina aut in Artibus, aut fuerit nobilis [ratllat: at] aut de militari genere, que quidem litere fuerunt jam presentate aliis in dicto Capitulo, et aliqui de dicto Capitulo protestarunt et protestare se dixerunt, prout hec latius videntur super sub data de XXIII januarii anni presenti. Quare omnes concordantes et nemine discrepante admiserunt dictas literas apostolicas, volentes quod abinde dicte litere apostolice et contenta in eisdem sui soronantur(?) effectum etc.

49

1454, febrer, 10. Lleida.

El Capítol catedralici decideix enviar cartes a Roma per demanar al cardenal Antoni Cerdà i als canonges Bernat Bosch i Gabriel Cerdà, tots ells residents a la ciutat del Tíber, que treballin a favor dels interessos que l'Església de Lleida té a la Cúria Romana. A aquest efecte, els canonges acorden expedir les cartes per duplicat, de manera que una còpia sigui entregada al canonge Bernat Cabrero, que ha de viatjar a Roma, i l'altra a l'ambaixada que serà duta a terme per misser Gabriel Beralda i mossèn Joan Armengol.

ACL, AC_0050, f. 173v.

[Marge: Deliberacio et comissio super factis Rome] Die lune, intitulata X predictorum mensis et anni [febrer de 1454], convocati etc., decanus, archidiaconus Terrantone, Setcastella, Botella, Cayfores, Michael Peric, Ffranciscus Miquell, Valterra, de Cardona, Perpe(n)yà, Raffard, Sopiera, Rosell et Rotlan, capitulantes etc. Atendentes et considerantes quod plura sunt negocia expedienda dicte Ecclesie et Capituli in Curia Romana, et a proximo illuch (sic.) sunt accessurii dominus Bernardus Cabrero, concanonicus dictorum capitularum, necnon micer Beralda et mossèn Amen\gol/. Quare fuit deliberatum per dictum honorabile Capitulum quod super dicto negotiis scribantur litere reverendo domini cardinali et episcopo Ilerdensis, domino Bernardo de Boscho et Gabrieli Cerdà, canonicis dicte Ecclesie, in dicta Curia residentibus, cum oportunis memorialibus, et predicte litere et memorialia duplicentur, quarum una plica detur seu comendetur dicto Bernardo Cabrero, et altera plica comandetur [ratllat: dicto] dictis Gabrieli Beralda et Johanni Armengol. Et etiam fuit comissum dominis decano et Johanni de Setcastella quod, ex parte dicti honorabilis Capituli, rogent dictum Bernardum Cabrero quatus laboret in dictis factis, sollicitando predictos dominum cardinalem, Bernardum de Boscho et Grabrielem Cerdà (sic.) quatus laborent super dictis negociis.

50

1454, agost, 28. Lleida.

El Capítol catedralici elegeix Pere Miquel, mestre en Teologia, canonge doctoral de la catedral de Lleida, fent ús d'una gràcia atorgada per Nicolau V, per la qual s'havia d'atorgar a un mestre en Teologia, escollit per acord del bisbe i del Capítol, la primera canongia que quedés vacant. Manuel de Montsuar, Ramon de Cardona, Francesc Perpinyà, Ramon Janer i Vicenç Sopiera protesten per aquesta elecció, ja que consideren que el canonicat vacant ha de ser proveït al cardenal de Foix. Això no obstant, la canongia és col·lacionada a Pere Miquel.

ACL, AC_0050, f. 188r.

[Marge: Collacio canonicatus et prebende facta [ratllat: Ludo(vico)] honorabili Petro Michaelis] Die mercurii, XXVIII mensis predictorum [agost] et anni [1454], convocati etc., decanus et vicarius generalis, precentor, archidiaconus major, archidiaconus Terrantone, Cacirera, Periç, Ffranciscus Miquell, de Cardona, Perpe(n)yà, Janer, Sopiera, Raffard, Rosell, Rotlan et Sors, capitulantes etc. Deliberarunt quod, attento quod per sanctissimum dominum nostrum papam Nicholaum fuit et est concessum reverendissimo domino episcopo Ilerdensis et honorabili Capitulo dicte Sedis quatus, cum primo vacarre (sic.) contigerit in dicta Ecclesia canonicatus et prebenda, illam et illum passent, admitunt eorum conferre magistro in Sacra Theologia, qui in dicta Sede sermonis faceret etc. Et cum de presentis vacce canonicatus et prebenda, quod in dicta Sede per mortem honorabili Bernardi Cayfores, volentes uti dicta bulla et gracia apostolica eis concessa, nominaverunt ad dictum canonicatum et prebenda, obtinendum et obtinenda

providum verum magistrum Petrum Michaelis, magistrum in Sacra Theologia, fratrum domini Ffrancisci Michaelis. Et prefatus dominus decanus, Raymundus de Cardona, Ffranciscus Perpeniani, Raymundus Januarii \et/ Vincentius Sopiera, attento quod ad eorum auditum venit quod dominus cardinalis de Fuxo, cujus erat dictus canonicatus et prebenda habet regressum, ad dictum canonicatum et prebenda contradixerunt, dicentes quod non erat latus uti neque uti debebnt dicta bulla in personam tamen dicte magistri Petri non contradixerunt.

Et incontinenti, per dictum dominum decanum et vicarium generale, fuit collata dicta prebenda et canonicatus, virtute dicte gratie apostolice, discreto Johanni [ratllat: Caç(ador)] Cacador, presbitero, in personam dicti magistri Petri Michaelis, per imposicione birreti etc., presentibus discretis Bartholomeo Blascho et Anthonio Mongay, presbiteris, dicte Sedis beneficiatis.

In quaquidem collacione et investitura protestatum fuerunt, et dixerunt se non consentire prefacti domini decanus, Raymundus de Cardona, Ffranciscus Perpeniani, Raymundus Januarii et Vincentius Sopiera, presentibus predictis testibus.

51

1454, novembre, 19. Lleida.

El Capítol de Lleida llegeix una carta remesa pel bisbe Antoni Cerdà en la qual comunica que ha nomenat Joan Soler canonge, en virtut de la butlla concedida pel papa Nicolau V. El Capítol protesta perquè considera que l'elecció no ha comptat amb la presència de la institució canonical, com establia el privilegi. Tot i això, el Capítol admet Joan Soler en la canongia vacant per mort de Nicolau de Montsoriu. El nou canonge pren possessió del seu nou càrrec mitjançant el seu procurador, Joan Bisbe.

ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 41r-43v.

Admissio et possessorio canonicatus honorabilis Johannis Solerii, in Sacra Theologia magistri. In Xhristi nomine. Amen. Noverint universi presentes pariterque futuri, serie hujus presentis publici instrumenti, quod in anno a Nativitate Domini M^o CCCCLIII^o, die vero martis, intitulata XVIII mensis novembris, existentibus, presentibus, convocatis et congregatis ad sonum campane et vocem discreti Bartholomei Blascho, presbiteri, janitoris honorabilis Capituli Ilerdensis, in domo dicti Capituli ubi al(ia?) soliti sunt, congregavi honorabilibus et circumspectis viris dominis Blasio Ram, in Sacra Theologia magistro, precentore; Johanne de Setcastella, vicario Reverendissimi Domini Episcopi Ilerdensis; Ffrancisco Michaelis; nobili Raymundo de Cardona; Michaele Periç; Garsia de Valterra, Decretorum doctore; Raymundo Januarii, locumtenente honorabilis [ratllat: decani] Manuelis de Monsuar, decani dicte Ecclesie; Vincentio Sopiera; Raymundo Rosell et Anthonio Rotlan, in Sacro Eloquio licenciato, canonicis Ecclesie Ilerdensis, capitulantibus et Capitulum tenentibus et facientibus. Et comparuit coram eis in dicto Capitulo venerabilis Johannes Bisbe, presbiterus, beneficiatus in ecclesia Beate Marie de Mari civitatis Barchinone, procurator multum honorabilis et providi viri domini Johannis Soleri, in Sacra Theologia dignissimi professorii, de qua procuracione constat publico

instrumento acto in civitate Neapolitensis [ratllat: XV d(ie)] quintadecima die mensis aprilis, anno a Nativitate Domini M^o CCCCLII^o, clauso et signato per discretum Anthonium Vinyes, auctoritate regia notarium publicum Barchinone et etiam per totam terram et dominationem serenissimi domini regis Aragonum, habens plenum posse ad infrascripta facienda et peragenda. Qui quidem Johannes Bisbe, nomine procuratorio predicto, presentavit seu per me, notarium infrascriptum, presentari, legi et publicarii requisivit \et fecit/ dictis honorabilibus capitulantibus, quendam provissionem Reverendissimi Domini Anthonii, miseracione divina tituli Sancti Crisogoni Sacrosante Romane Ecclesie presbiteris cardinalis, episcopi Ilerdensis, in remotis agentis, in pergameno scriptam ejusque sigillo inpendente in cordulis filii rubei, cera virmili, in quadam formula cere albe impresso sigillatam, cujus tenor talis est: / [41v.] «Anthonius, miseracione divina tituli Sancti Crisogoni Sancte Romane Ecclesie presbiteri Cardinalis, Ilerdensis vulgariter nuncupatus. Dilecto nobis in Xhristo Johanni Soleri, canonico Ilerdensis, Sacre Theologie professor; salutem in Domino sempiterna. Literarum scientia, vite ac morum honestate, aliaque multiplitem virtutum dona quibus Altissimus largiente clarere dinosceris, nos inducunt ut te specialibus favoribus et gratiis prosequentis tibi reddamus ad gratiam liberales. Dudum siquidem Sanctissimo in Xhristo Patri et Domino Nostro domino Nicholao, Divina Providencia, pape quinto, per nos intercetera exposito, quod in Ecclesia Ilerdensis cui, ex concessione apostolica preece, dinostimur magister in Theologia ad faciendum sermones et alios actus erat plurimus necessarius et etiam opportunus; idem Dominus Noster Papa nobis et episcopo Ilerdensis pro tempore existenti, necnon Capitulo ipsius Ecclesie, magistrum hujus cui canonicatus et prebenda dicte Ecclesie [ratllat: primo va(caret)] primovacaturi per nos vel episcopum et Capitulum predictos conferri possent et deberet in dicta Ecclesia pro sermo(n)ibus et actibus premissis fiendis, ponendi ac deputandi per quasdam; ac per alias suas literas, certum tunc expressum numerum canonicatum et prebendarum aliorumque beneficiorum ecclesiasticorum in Ecclesia predicta ac civitate et diocesis Ilerdensis consistentium pro certo etiam tunc expresso numero personarum quas ad id nominandas se eligendas duceremus, reservandi, et ea cum vacarent personis eisdem conferendi et de illis etiam providendi, nonnullaque alia similiter tunc expressa faciendi et exequendi, nobis graciosse concessit facultatem prout in singulis literis hujus plenius continetur. Cum autem de tua probitate ac in Sacra Theologia prespicua claritate, quibus in eadem Ecclesia poteris multum esse profituus sinus plenius informati ac canonicatus et prebenda Ecclesie prefate, quas quondam Nicholaus de Monsoriu, ipsius Ecclesie canonicus dum viveret obtinebat, per obitum ejusdem Nicholay, qui extra Romanam Curiam diem clausit extremum, vacaverint et vacent ad presens, nos eidem Ecclesie de viro qui, secundum animum nostrum, verbum Domini, cum Xhristi fidelibus predicando, ejus mandata in ipsorum cordibus ita firmiter imprimat, quod ex ipsius semine supremus messor in suis horreis multiples fructus recolligat, salubriter providere, tibi que etiam Serenissimi et Illustrissimi Principis Domini Alfonsi, Aragonum regis, capellanus et familiaris existis, promissorum meritorum tuorum intuitu gratiam facere specialem te ad predicandum ipsis fidelibus in dicta Ecclesia hujus verbum tenore presentem deputamus et etiam ordinamus. Et nichilominus canonicatum et prebendam predictos sive ut permittitur sive alios quovis modo aut ex alterius cujuscumque persona vacent, cum plenitudine

juris canonice ac omnibus juribus et pertinentiis suis, apostolica qua singularum literarum predictarum vigore in hac parte fungimur auctoritate tibi conferimus et de illis etiam providemus, mandantes episcopo pro tempore existenti et Capitulo prefatis quatenus te ad hujus predicationis officium, sine contradictione aut difficultate quacumque, admittant, teque vel procuratorem tuum, tuo nomine, in corporalem possessionem canonicatus et prebende juriumque et pertinentiarum predictorum inducant auctoritate nostra, ymmo verius apostolica / [42r.] predicta et inductum defendant, amoto exinde quolibet detentore, ac te vel pro te procuratorem predictum ad prebendam hujus in dicta Ecclesia in canonicum recipiant, et in finem, stallum ibi in choro et loco in capitulo ipsius Ecclesie, cum dicti juris plenitudine assignatis, facientes tibi de ipsorum canonicatus et prebende fructibus, redditibus, proventibus, juribus et obventionibus universis integre responderi, non obstantibus omnibus que prefatus Dominus Noster Papa, in singulis literis predictis, voluit non obstare. Contradictores per censura ecclesiasticam apostolice postposita compescendo. In quorum fidem et testimonium presentes nostras literas exinde fieri, et per secretarium nostrum, notarium publicum infrascriptum, subscribi et publicari mandavimus sigillisque nostri jussimus et facimus appensione communiri. Datum Rome, apud Sanctum Grisogonum, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quarto, indictione secunda; die vero tertia mensis octobris, pontificatus Sanctissimus Domini Nostri domini Nicholay pape quinti prefati anno octavo. Presentibus ibidem discretis viris Petro Bosgoni(?), canonico Dertusensis Ordinis Sancti Augustini, et Leonardo de Sos, cive Barchinonensis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis. Et ego, Petrus Ximini, canonicus Barchinonensis, literarum apostolicarum abbreviator, publicus Sacra Apostolica et imperiali auctoritatibus notarius, quia predictis una cum prenominatis testibus presens interfui itcirco (sic.) hoc publicum instrumentum aliena manu fideliter scriptum exinde confeci signumque et nomine meum solita et consueta unicum appensis sigilli prefati Reverendissimi Domini Cardinalis apposui rogatus.» In robur permissorum in vivis(?) quarum quidem literarum seu provisionis predicti reverendissimi domini cardinalis et episcopi Ilerdensis, idem venerabilis Johannes Bisbe nomine procuratorio instantissime requisivi \prefatos dominos capitulantes/ dictum honorabilem dominum Johannem Soleri ac ipsum Johannem Bisbe, loco dicti honorabilis Johannis Solerii, admitterent ac providerent et possessionem corporalem et actualem sibi darent et traderent, ut moris est, de canonicatu et prebenda predictis cum suis juribus universis, alia ipse nomine quo supra protestabatur contra eos et quemlibet ipsorum de penis supradictis(?), excommunicationis, interdicti \et alios/ in processu dicte nominacionis et facultatis [ratllat: dicto] predicto domino cardinali concessio latis fulminatis et contentis; requirentes et petentes eodem nomine de predictis omnibus et singulis sibi fieri et [ratllat: di(?)] tradi per me, notario infrascriptum, publicum instrumentum, presentibus discretis Bartholomeo Blascho [ratllat: presbiteris] et Johanne Peralta, presbiteris, beneficiatis \in dicta sede/, in hiis pro testibus vocatis et assumptis. Et dicti domini de Capitulo acceptis predictis literis et provisione (sic.) cum eis quibus decuit reverencia et honore retinuerunt sibi tempus usque ad diem crastinam que erit dies [ratllat: que inti(...)] \mercurii/ ad dandum responsionem super promissis, literis et provisione (sic.) dicti reverendissimi domini cardinalis; comittentes recognitionem et idacionem ex dictis literis et

provisione fiendam in dicto Capitulo honorabili viro domino Garsie de Valterra, Decretorum doctore, concanonico et preposito dicte sedis, unus ex dictis capitulantibus. Successive vero die [ratllat: jovis] \mercuri/ intitulata XVIII° predictorum mensis et anni videlicet MCCCCLIII, convocati et congregati more solito [ratllat: in claustro] \in domo/ dicte Capituli venerabilis et circumspecti viri domini Blasius Ram, precentor; [ratllat: M(ichael)] Raymundus de Cardona; Dalmatius Çacirera; Michael Periç; Garsias de Valterra; Vincentius Sopiera; Raymundus Janer, locumtenens / [42v.] domini decani; Raymundus Rosell et Anthonius Rotlan, canonici Ecclesie Ilerdensis, jam superius nominati, capitulantes et Capitulum facientes et celebrantes, audita relacione ex dictis literis et provisione superius per dictum Johannem Bisbe presentatis facta, ibidem in Capitulo, per dictum honorabilem Garsiam de Valterra, instante et requirente dicto Johanne Bisbe supra nominato, dicti domini capitulantes, inscriptis [ratllat: d(ederunt)] in notario infrascripto, dederunt suam responsionem hujusmodi tenoris [ratllat: et serrey(?)]: «Capitulum Ecclesie Ilerdensis, respondendo presentacione quarumdam literarum Reverendissimi in Xhristo Patris et Domini domini Anthonii, tituli Sancti Grisogoni Sancte Romane Ecclesie presbiteri Cardinalis et episcopi ipsius Ecclesie Ilerdensis dignissimi, per venerabilem Johannem Bisbe, presbiterum, in ecclesie Beate Marie Maris Barchinonensis beneficiatum, procuratorem multum honorabilis viri Johannis Soler, magistro in Sacra Theologia, dicto Capitulo facte, dicit quod litere predicte dicti Reverendissimi Cardinalis videntur duo continere: primum, videlicet quod idem reverendus dominus cardinalus nominat et elegit, ut episcopus Ilerdensis, dictum Johannem Soler ad canonicatum et prebendam vacantes in dicta Ecclesia per obitum honorabilis Nicholay de Monsoriu, quod canonici dicte Ecclesie; et hoc vigore quarumdam literarum apostolicarum dictis episcopo et Capitulo concessarum, per quas Sanctissimus Dominus Noster Papa, dictis episcopo et Capitulo concessit ut canonicatum et prebendam primo in dicta Ecclesia vactantes per uno magistro in Sacra Theologia, qui sermonis in dicta Ecclesia facere haberet, recipere, et eidem magistro ad nutum conferre possent, prout in dictis literis apostolicis ad quas se reffert latius continetur; quequidem provissio est facta, salva reverencia dicti reverendissimi domini cardinalis, indebite et injuste et contra formam dictarum literarum apostolicarum, que habent quod episcopus et Capitulum simil habent facere dictam eleccionem seu provisionem; itaque episcopus per se illam facere non potet. Tum quod honorabilis vir dominus vicarius generalis in spiritualibus et temporalibus pro Reverendissimo Domino Episcopo et dictum Capitulum diu est dictam eleccionem fecerunt vigore dictarum literarum apostolicarum de persona multum honorabilem Petri Miquel, magistri in Theologia, ad canonicatum et prebendam, qui non diu est in dicta Ecclesia per mortem Bernardi Çayfores, quod canonicati vacarunt qua eleccione stante non potet dictum Capitulum aliquam aliam facere, super quo expresse et solempniter protestatur dictum Capitulum que si dicta eleccio ex eo quia reverendissimus dominus cardinalis de Ffluxo habet ut dicitur regressum ad dictos canonicatum et prebendam dicti Bernardi Çayfores seu alteras, ex quavis tam non possit sortiri suum effettum, quam salvum dicto Capitulo remanerat jus et illesum ad capiendum, acceptandum et habendum pro dicto magistro canonicatum et prebendam predictos, per mortem dicto Nicholay de Monsoriu vaccantes, quos pro tali causa acceptat et illos, pro dicto magistro, capit et habere vult.» Et propterea ex talis promissis et alia, dictum Capitulum

non admitit ex isto capite dictum honorabilem Johannem Soleri, cum dictus reverendissimus dominus cardinalis salva eis reverencia, nullam sine Capitulo habuerit potestatem de dictis canonicatu et prebenda, ordinandi seu alios comodolibet disponendis in vim dictarum literarum episcopo et Capitulo concessarum; et si et ubi dicta acceptatio de dictis canonicatu et prebenda, per mortem dicti Monsoriu vaccantibus, per dictum Capitulum tunc facta pro dicto magistro in Theologia ex quacumque causa locum habere, non posset dictum Capitulum expresse protestatur / [43r.] quod remaneat facultas dicto Capitulo cum quotiens et quando alie vaccaverint, canonicatus et prebende illos capere, acceptare et habere pro dicto magistro in Theologia, in vim dictarum bullarum apostolicarum, episcopo et Capitulo concessarum presenti et infrascripta admissione, in vim indulti infra mencionati, de dicto domino Johanne ad dictos canonicatum et prebendam per morte Monsoriu fienda in aliquo, non obstante et quod dictis literis apostolicis ac facultati dictis domino episcopo et Capitulo Ilerdensis concesser(e) nullum fiat, causetur aut generetur prejudicium novatio aut derogatio, et quod eidem Capitulo salvum et perpetuo remaneat jus, providendi, capiendi, acceptandi et habendi dicta admissione de domino Johanne Soler nullatenus obstitura secundum vero quod in dictis literis dicti reverendissimi domini cardinalis continetur est quod sua Reverendissima Paternitas, vigore certe facultatis seu indulti sibi concesse seu concessi per Sanctissimum Dominum Papam super conferendis duodecim beneficiis etiam si canonicatus et prebende dignitatis officia etiam Sedi Apostolice generaliter ut specialiter reservata existant, fecit dicta auctoritate apostolica collacionem dicto Johannis Soler de dictis canonicatu et prebenda per mortem dicti Nicholay de Monsoriu vaccantibus, et mandat dicto Capitulo ut dictum Johannem ad eorum possessionem admittant. Et quam tum ad dictam provisionem respondet et dicit dictum Capitulum quod, visa facultate predicta predicto Reverendissimo Domino Cardinali per dictum Sanctissimum Dominum Nostrum Papam concessa, quam in regestiis dicti Capituli insertavi habet ,et vissa (sic.) collatione predicta, ne possit dictum Capitulum de inobediencia notari, et propter metum penarum et sujarum(?) apostolicarum, cupiente semper mandatis Sedis Apostolice obedire; in vim solum et dum taxat dicti indulti et non alius nec aliter, dictum Johannem Soleri admittit possessionem dictorum canonicatus et prebende, sibi apostolica auctoritate collatorum, prestitus per prius per ipsum seu ejus procuratorem juramentis solitis et hanc responsionem offert et dat dictum Capitulum super presentacione literarum dicti Reverendissimi Domini Cardinalis predicto Capitulo facta, que quidem responsione lecta coram dicto Johanne Bisbe, procuratore predicto, dicti honorabiles domini capitulantes requisierunt me, notarium infrascriptum, inseri ad pedem dicte requisitionis et presentacionis de super factis per dictum Johannem Bisbe, nomine quo supra. Requisierunt etiam prefati domini capitulantes predictum Johannem Bisbe, procuratorem predicti, quatus juxta constitutiones Ecclesie Ilerdensis solveret viginti libras per capa debita rione vactionis dictorum canonicatus et prebende, aliis quod sibi [ratllat: u(llo)] ullo modo non daretur possessionem dicti canonicatus et prebende donet illas solverit juxta seracis et tenore dicte constitutionis. Et dictus Johannes Bisbe, cum paratas ibi haberet dictas XX^{ti} [viginti] libras illas realis et defacto solvit et [ratllat: d(...)] tradidit honorabili domino Raymundo Januari, habenti procuratorem illas [ratllat: recipiendi] \recipere/ per dictum honorabile Capitulum in absentia honorabilis Ffrancisci Perpeniani, ornamentario dicte

Ecclesie, ad quem [ratllat: d(...)] recepero dictarum XX^{ti} [viginti] librarum ex pectabat. Quibus sich per actis incontinenti omnes dicti domini capitulantes, unaminiter (sic.) concordēs, [ratllat: vigore et ma(...)] modo et forma in preinserta cedula [ratllat: per dominum] et responsione per ipsos dominos capitulantes facta, admiserunt et admittere se dixerunt dictum Johannem Soleri. Et actu continuo, vocato ipso Johanne Bisbe, procuratore qui supra, qui flexis janibus (sic.) in dicto Capitulo, legit viva voce constitutiones Ecclesie Ilerdensis, positam et scriptam in libro de *la Preciosa* / [43v.] chori dicte Sedis, qua, lecta in animam sui principalis juravit super crucem cristallinam coram eo positam, et ad Sancta Dei Quatuor Evangelia manibus suis corporaliter tacta in animam dicti sui principalis, ipsam constitutionem et alia statuta et privilegia Ecclesie Ilerdensis, et canonicam obedienciam Reverendissimo Domino Cardinali, episcopo Ilerdensis, et suis vicariis et officialibus tenere et observare. Quibus sich per actis fuerunt sibi datis et assignatis ut moris est ad dandum et tradendum sibi possessionem corporalem et actualem dicti canonicatus et prebende, executores honorabiles viri domini Dalmatius Cacirera et Vincentius Sopiera, concanonicis ex dictis capitulantibus, qui auctoritate eis comissa, una mecum, notario, et testibus infrascriptis, accesserunt ad coram Sedis et stallaverunt ipsem Johannem Bisbe, procuratorem predictum, in personam dictis sui principalis, in altera cathedrarum chori domini succentoris, in signum vore tradite possessionis ipsius canonicatus et jurium suorum; mandantes et intimantes ore tenus succentoribus et distributoribus horarum et procuratoribus aniversariorum dicte Sedis, ibidem presentibus, quatus dictum Johannem Soleri habeant de cetero pro vero et indubitato canonico dicte Sedis Ilerdensis, et ex inde ei respondeant et responderi faciant de omnibus distributionibus, obventionibus et aliis emolumentis dicte Sedis prout aliis canonicis ejusdem Sedis solitum et responderi; qui dixerunt se esse paratos facere et adimplere promissa omnia eis notificata. Et pari forma accesserunt ad domum ubi dicti domini canonici tenet Capitulum Generale, et fuit dicto Johanni Bisbe in personam sui principalis datus at assignatus locus in Capitulo, prout moris est. Ceterum mandarunt ipsi domini executores Bartholomeo Blascho, janitori prenominato, ut mandaret et intimaret preposito tenenti et facienti mensatam presentis mensis novembriis ut respondeat et responderi faciat pronominato Johanni Soler, canonico noviter recepto, de sua portione et prebenda canonicali, prout aliis dominis canonicis residentibus solitum est responderi; qui quidem janitor illico regressus retulit in notario infrascripto, quod ipse intimavit predicta sibi comissa Jacho Prats, [ratllat: administrant] administratori mensate dicti mensis novembris \per honorabili Anthonio Ferrer, preposito dicti mensis novembris/; de quibus omnibus et singulis promissere sic actis et gestis tam dicti honorabiles executores ex parte dicti Capituli quam procurator dicti honorabili Johannis Solerii, canonici noviter admissi, in fidem et testimonium promissorum omnis pecierunt sibi fieri et tradi presens publicum instrumentum. Que oram fuerunt acta loco, diebus, mense et anno superpositis et intitulatis, presentibus discretis Michaeli Segrera, Johanni Peralta et Bartholomeo Blascho, presbiteris, in dicta Sede beneficiatis, ad hec pro testibus specialiter assumptis et vocatis.

1455, juny, 28. Roma.

El papa Calixt III nomena Antoni Cerdà administrador de Giovinazzo, atenent que la diòcesi vaca per mort del bisbe Pere. El pontífex el revesteix de tots els poders necessaris per a l'administració del bisbat, el que inclou la gestió de les rendes episcopals i de tots els béns i drets de la diòcesi. Tot seguit, notifica al clergat de Giovinazzo la designació del nou administrador apostòlic.

ASV, Reg. Vat., 437, ff. 69v-70r.

[Marge: M. Johannes] Calistus etc. Dilecto filio Antonio, tituli Sancti Grisogoni presbitero cardinali, Ecclesie Juvanicensis in spiritualibus et temporalibus administratori. Salutem etc. Romani pontificis providentiam circumspecta Ecclesiis presertim chatedralibus et metropolitanis que vacationis incomoda deplorare noscuntur, ut gubernatorum utilium fulsiantur (sic.) presidio, prospicit diligenter, ac Sancte Romane Ecclesie cardinalibus ut expensarum onera que ipsos iugiter de necessitate subire oportet, commodius supportare valeant, prout est decens, et congruum de subventionis auxilio providet opportune. Nuper siquidem bone memorie Petro, episcopo Juvenacensis regimini Ecclesie Juvenacensis presidente nos cupientes eidem Ecclesie, cum vacaret, per operationis nostre ministerium utilem et ydoneam presidere personam, provisionem ejusdem Ecclesie ordinationi et dispositioni nostre duximus ea vice specialiter reservandam, decernentes ex tunc irritum et inane si secus super hiis per quoscumque quavis auctoritate scienter vel ignoranter contingeret attemptari. Postmodum vero eadem Juvenacensis Ecclesia, per obitum ejusdem Petri episcopi, qui extra Romanam Curiam diem clausit extremum, vacante, nos vacatione hujusmodi fidedignis relatibus intellecta, ad provisionem ejusdem Ecclesie Juvenacensis celerem et felicem, de qua nullus preter nos hac vice se intromittere potuit sive potest, reservatione et decreto obsistentibus supradictis, ne ipsa Juvenacensis Ecclesia prolixè vacationis exponeretur incomodis, paternis et sollicitis studiis intendentes, ac attendentes quod licet in cardinalatus prefulgeas honore, ad deducenda tibi tamen incumbentia expensarum onera decenti rerum non affluis ubertate, Ecclesiam Juvenacensis prefatam sic vacantem tibi, per te, unacum Sancti Grisogoni, que titulus tui cardinalatus existit, et aliis ecclesiis, monasteriis et beneficiis que obtines et imposterum obtinebis, quamdiu vitam duxeris in humanis, tenendam, ac in spiritualibus et temporalibus gubernandam, de fratrum meorum conc(i)lio, auctoritate apostolica comendamus et in perpetuam administrationem concedimus tibi, humana(?) tua vita durante, generalem curam \et/ administrationem prefate Ecclesie ac illius bonorum et jurium, in spiritualibus et temporalibus plenarie comittentes, ac etiam tibi concedentes quod tu debitis et consuetis ipsius Ecclesie Juvenacensis supportatis oneribus de residuis, fructibus, redditibus, proventibus, juribus et obventionibus universis Mensam Episcopalem Juvenacensis /[f. 70r.] spectantibus, disponere et ordinare sicut verus Episcopus Juvenacensis, qui hactenus fuerunt, de illis disponere et ordinare potuerunt seu etiam debuerunt, alienatione tamen quorumcumque bonorum suorum immobilium

et preciosorum mobilium ejusdem Ecclesie Juvenacensis tibi penitus interdicta, firma spe fiduciaque conceptis, quod dirigente Domino actus tuos, prefata Juvenacensis Ecclesia, per tue circumspeditionis industriam et studium fructuosum regetur utiliter, et prospere dirigetur, grataque in spiritualibus et temporalibus eisdem suscipiet incrementa. Quocirca discretionis tue per apostolica scripta mandamus, quatis curam et administrationem predictas, per te vel alium seu alios, sic regere et exercere studeas sollicite, fideliter et prudenter, quod prefata Ecclesia Juvenacensis gubernatori provideo, et fructuoso administratori gaudeat se commissam; tuque preter eterne retributionis premium et humane laudis precomum, nostram et Apostolice Sedis benedictionem et gratiam exinde ulterius consequi merearis. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno etc. millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto; quarto kalende julii; pontificatus anno primo. Similimodo. Dilectis filiis clero civitatis et diocesis Juvenacensis; salutem etc. Hodie Ecclesiam Juvenacensis tunc per obitum bone memorie Petri, episcopi Juvenacensis, qui extra Romanam Curiam diem clausit extremum, vacante, dilecto filio Antonio, tituli Sancti Grisogoni presbitero cardinali, predictae Ecclesie in spiritualibus et temporalibus administratori, per eum, quoad viveret, tenendam, regendam, de fratrum meorum consilio, auctoritate apostolica comendamus et in perpetuam administrationem concessimus sibi, vita durante, generalem curam et administrationem prefate Ecclesie, ac illius bonorum et jurium in eisdem, spiritualibus et temporalibus plenarie, committendo, prout in nostris inde confectis literis plenius continetur. Quocirca discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatis eundem Antonium, cardinalem et administratorem, tanquam patrem et pastorem animarum vestrarum, grato admittentes honore ac exhibentes sibi obedientiam et reverentiam debitam et devotam, ejus salubria monita et mandata suscipiatis humiliter et efficaciter adimplere curetis, alioquin sententiam quam idem administrator ea rite tulerit in rebelles ratam habebimus et faciemus, auctore Domino, usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Datum ut supra.

Gratis pro persona domini cardinalis.

J(ohann)e de Sala.

53

[1456, juny, 21. Lleida]

Ramon Baró, alies «Cerveró», síndic de Lleida, demana al bisbe Antoni Cerdà que ordeni al notari de la Cúria Episcopal que li entregui les còpies de diversos documents relatius a la detenció de l'estudiant Jaume Mas.

AML, Consells particulars, 366, sf [fulls solts inicials].

Jh(esu)s.

Mossèn molt honorable e de gran reverència; jo, axí com a síndich de la ciutat de Leyda, vos [ratllat: suplich] \prech/ e requir maneu al notari de la vostra cort me don còpia dels achtes del entredit e vets, axí simples com declaracions \de la constitució de [il·legible]/, fets per vós o

lochtinents vostres, per veheassió [ratllat: de les resistències fetes en les persones del lochtinent, de cort(?) e pahers de la dita ciutat, sobre] de la prohèç de Jachme Mas, fejer(?), e de Hanthonet, moço seu, per les nafres fetes per lo dit Jachme Mas en la persona de Johan Miravet, fejer(?), dins la església de Sent Johan lo jorn de sent Berlabeu prop pasat (sic.). Et axí matex maneu al dit notari vostre me don tralat de la absolució e levament que vós [ratllat: fes] \avíeu a fer/ hir dels dits entredits e vets \, segons avíeu ufer al seyor rey/. Com a mes horeylles serie pervengut que, segons vós ho aveu uffert al senyor rey de Navara (sic.), lochtinent general, de levar-ho tot, segons dit és, no sirie axí, sinó que vós tant solament auríeu sotspés les dites com a certa jornada, e no del tot levades, offerint-me de continent pagar les dues còpies e tralats.

Axí matex, mossèn molt honorable e de gran reverència; e càrech de dir-vos, per part de la honorable cort, pahers e pròmens en açò destinats per Conseyll General, que, com lo dit senyor rey age manat lo dit Jachme Mas sigue en la pressó (sic.) comuna de la ciutat, axí per la juredichció real com per la eclesiàstica, tant fermes sie vist, si s'alegrarà de la Corona, ho no, atès lachres que fet ha, vos placie de comonicar ab ells la manera com starà lo dit Mas, ni si aurà guardes, o no, o si serà stret de presons, o no, a fi que's puxe dar tots tems que necessari (sic.) serà [ratllat: o no] e rahó del dit Mas al dit senyor rey o a la juredichció eclesiàstica. E de totes les coses desús dites require a vós, notari, me leueu carta públiqua en testimoni del sdevenidor.

Die lune, XXI junii anno M^o CCCCLVI, constitutus personaliter honorabilis Raymundus Baro, alias «Cerveró», syndicus Ilerde, intus cameram peramentorum, ubi honorabilis Ffranciscus de Roda, officialis episcopi Ilerdensis, residet, verbo exposuit eidem honorabili officiali verba super supra quiquidem officiis statim peciit copiam quam fuit sibi tradita et obtulit se, et non claudi inprimius(?), nec non mandavit Martino Bendit, notario ibidem presentium, quatis hec copiam de acis supra per dictum syndicum petit.

Testes [ratllat: honorabiles] discretus Ffranciscus Guiu, notarius, Johannes Baro, mercator, et Petrus d'Aymar, loci di Toló, diocesis Urgellensis.

54

[1456, desembre, 26]? Mallorca.

Els jurats demanen al cardenal Antoni Cerdà que intercedeixi davant el papa per aconseguir la revocació de la supressió d'unes beques que es donaven a estudiants pobres per obtenir els graus corresponents.

ARM, AH, Lletres missives, 679, ff. 31r-v.

Reverendisime pater,

Post debitam v(ostro) r(everendisimo) p(atri) reverenciam; credimus eandem v(ostrum) r(everendissimum) p(atrum) non latere qualiter olim a sede apostolica quarta porcio fructuum premiciarum omnium et singularum eccleciarum (sic.) parrochialium (sic.) hujus civitatis et insule reservata fuit et asignata per sustentacionem et auxilio studencium pauperum studiis scienciarum se dedicancium quibus mediantibus plurimi in ipsis studiis sustentari fuerint et ad

gradus dignitates quod prelaturas officia promoti ac prebendati ac civitas hujusmodi ornata fuit doctissimis viris veri avaricie peste mundialem machinam involventi non nulli [ratllat: a] ex hiis qui hac via perfecti et sublimati fuerunt ab eandem sede apostolica revocationem dicte apostolice concessionis et asignacionis (sic.) quodque dicta quarta porcio dictorum fructuum et primiciarum que predictas deputata extiterit ab inde canonicis et nostri altiri conferretur inpitrarunt et obtinuerunt et ita, di facto sequutum fuit, et ipsi ab indi canonicis / [31v.] nemini conferetur impetrarunt et obtinuerunt et ita de facto sequutum fuit et ipsi [ratllat: ab inde canonicis] ditati et impignati fuere paperum opibus non sine magno rei publice nostre detrimento que hujusmodi obtentum ex inna[ratllat: ta]ta est viris literatis quibus replecta fuisset et multos qui modo predicto proveci fuissent per medicata suffragia incedere oportuit; quam obrem nos scribimus s(antissimo) domino nostro pape ejusdem stitanti humiliter suplicantes [ratllat: propterea] dignetur dictam revocationem et concessionem de predictis dictis canonicis factam cessare et revocare et dictam anticham concessionem asignacionem (sic.) et reservacionem modo premissa factam confirmare ac de novo concedere suplicamus propterea vobis reverendisime paternitati, de qua fidissimam obtinemus spem digna opera auxilium favorem hinc tam honestissus rey adhibere taliter quod vestris mediante auxilio et intercessione a domino s(antissimo) obtineamus que juste petimus. Et si qua eidem vostra r(everendisima) per placuerint per nos implenda mandet fiducie quam altissimus conservare et perperare dignetur per tempora dilatata. Ex Majoricis die [sense datació].

[Primera columna] Reverendissimo in Xhristo, patri et domino, domino Anthonio, divina miseracione tituli Santi Grisogoni presbitero cardinali Illerdensi episcopatii presidenti.

[Segona columna] Ad v(ostrom) r(everendissimam) p(aternitatem). Beneplacita et obsequia perati qui eidem se recomendant jurati et probihomines civitatis et Regni Majoricarum.

55

1456, maig, 4. Mallorca.

Els jurats de la ciutat i Regne de Mallorca demanen al cardenal Antoni Cerdà que intercedeixi davant el papa perquè aquest afavoreixi la fundació de l'Hospital General de Mallorca.

ARM, AH, Lletres missives, 679, f. 50r.

Reverendissime pater,

Ut ea que jam olim necessaria et opportuna visa fuere et affectata nostrisque temporibus patefacta multorum devocione repetita circa hospitalium hujus civitatis et insule unionem ad effectum Altissimo mediante deducantur ad sanctissimum dominum nostrum papam destinamus honorabile virum dominum Vincentium Rubei continuem(?) nostrum et hujus rei zelatorem ut v(ostri) r(everendissimi) p(atri) intercessione hec et quedam alia divinum obsequium et rei presente utilitatem conternentia ab eadem scitante valeat obtinere. Quocirca de ejusdem v(ostro) r(everendissimo) p(atri) fiduciam non moditam obtineres(?) eidem supplicandus dicto Vincentio

in omnibus que ex parte nostri eidem explicabit plenam ad hibere fidem, et in eisdem obtinendis et impetrandis a dicto s(anctissimo) d(omino) n(ostro) eumdem dicugere(?) et recomissam habere dignetur taliter ut Altissimo mediante vostris intercessionibus ea valeamus obtinere que ad laudem omnipotentis Dei et rei publice utilitatem et anytrentia(?) proculdubio credant hec enim ultra meritum divine largitatis reputabus v(ostro) r(everendissimo) p(atri) ad singularem gratiam quam Altissimus conservare et prosperare dignetur pro tempora dilatata. Ex Majoricarum die quarta madii anno a nativitate Domini M^o CCCCLVI^o.

[Primera columna] Reverendissimo in Xhristo, pater et domino, domino Anthonio, domini ad miseracione Sacrosancte Romane Ecclesie cardinali Ilerdensis vulgariter nominato.

[Segona columna] Ad v(ostrum) r(everendissimum) p(atrum). Obsequia perati qui eidem se humiliter recomendant jurati civitatis et Regni Majoricarum.

56

1456, juny, 8. Mallorca.

Els jurats de la ciutat i Regne de Mallorca sol·liciten al cardenal Antoni Cerdà que intercedeixi davant el papa Calixt III per aconseguir la confirmació del col·legi de preveres instaurat a l'església de Santa Maria de Lluc, a Mallorca.

ARM, AH, Lletres missives, 679, f. 51r.

Domino cardinali.

Reverendisime pater: quam credimus et speramus vostram reverendisimam paternitatem, circa operationes meritorias sancte catolice religionis xhristiane, minime defficere ymmo toto conatu, reverendisime persone vostre maxime laborare, ut divinus cultus augmentetur et loca religiosa erigantur in melius, et eo fortius. Cum talia fieri sperentur, in hac vostra baliari insula, cujus originem trahitis, sic enim hiis omnibus firmissimum adjumentum capimus v(ostra) r(everendissima) p(aterninante) scribere super hoc, de novo prioratu erecto in ecclesia Sancte Marie de Lucho, in presenti insula, secundum ordinationem a venerabili capitulo, procedente et auctorizante reverendisimo patre episcopo hujus nostre sedis Majoricensis alio, cum tempore prefata capella Sancte Marie de Lucho ferme erat inhabitata, ut vostra nome obtinere paternitas, nunc autem et capud (sic.) erit parrochie et divina jugiter celebrabrantur officia per capellanos collegiatos, obtinere condicionis et fame maxime priore dicte domus existente, venerabili Bernardo Duran, presbitero, qui maxima pars et principium hujusmodi pietatis fuit. Supplicamus igitur v(ostra) r(everendissima) p(aternitate) ut huic negotio, tam honesto et pietatis pleno, faviatis (sic.) et assistatis apud nostrum sanctissimum dominum Calistum, papam, ut prefata Ecclesia indulgentiis piis misteriis decoretur, sic eum speramus cum sanitate vostre paternitatis, quam omnipotentes conservare dignetur. Ex Majoricis, VIII die junii, anno Domini M^o CCCCLVI^o.

57

1457, gener, 31. Roma.

Calixt III clarifica diverses qüestions referents al cobrament de la dècima. Indica que el cardenal Antoni Cerdà ja havia pagat el delme pertinent pels diversos beneficis que posseïa.

ASV, Arm. XXXIX, vol. 7, ff. 64r-65r.

Calistus, etc. Dilecte filio. Salutem etc. Accepimus literas tuas longas que datis fuerunt Barchinone ultima decembris, quibus nobis significas te, post obitum quod Ja(cobi), episcopi Barchinonensi, legati nostri, intellexisse, eundem episcopum ratione, decime et alias satis magnam pecuniarum summam accepisse, provisionesque te fecisse circa bona dicti episcopi, quam dicta summa non exhibita ut decebat tibi fuit et subtracta fuisse redditur, aliaque non nulla nobis insinuas quibus tibi his literis respondebimus. (...) / [f. 64v.] (...) Idem dicimus de Mensa Episcopali Ecclesie Ilerdensis et aliis beneficiis que dilectus filius noster Antonius, tituli Sancti Grisogoni presbiter cardinalis, possidet, quam hic pro dictis beneficiis decimam solvit. (...) Datum die ultima januarii M CCCC LVII, pontificati nostri anno secundo.
Guillermo Poncio Fonollet, collector apostolicus.

58

1457, juny, 1. Mallorca.

Els jurats de la ciutat i Regne de Mallorca reben dues cartes, enviades pel rei Alfons el Magnànim i pel cardenal Antoni Cerdà, demanant-los que instin el Capítol de la Seu de Mallorca a què nomeni Jaume Segrera, fill de Guillem Segrera, mestre d'obres de la fàbrica de la catedral, en atenció als serveis prestats, tant per ell com per son pare, al monarca. Els jurats accedeixen a la petició, en virtut de l'obediència deguda al rei.

ARM, AH, EU, 11, ff. 29v-30r.

Jacme Segrera.

Die mercurii, prima mensis junii, anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o L^o septimo.

Los dits dia e any demunt dits. Coram honorabilibus Uguone de Sancto Johanne, militis; Georgio Brondo; Romeo Marí et Andrea Massot; quatuor ex honorabilibus juratis civitatis et Regni Majoricarum. Venit et comparuit Johannes de Bratanya, sartor et civis Majoricarum, et in presencia Miquaelis Sard ac Johannis Codonyer, virgariorum dominorum honorabilium juratorum, testes ad hec assumptorum, presentavit eisdem honorabilium juratorum duas literas clausas altissimi serenissimi domini nostri[ratllat: -s] regis, sigillo regio in eis dorso sigillatis, reliquam vero reverendissimi domini Anthonii, cardinalis Ilerdensis, ejus proprio sigillo in ipsius dorso sigillatis. Quarumquidem literarum, per ordinem teneres sic se habent:

«Lo rey d'Aragó, de les dos Sicílies etc.

Amats e feels nostres. Havents entès que mestre Guillem Segrera, qui mentres vivia tania la maestria de la fàbrica de la Seu de aquexa nostra ciutat de Mallorca, del qual, essent restat entre los altres hun fill appellat Jacme Sagra, a qui, sens dubte, li's pot acomanar qualsevol subtil fàbrica, con se sforça en seguir los vestigis del dit son pare, e en la fàbrica del nostre Castell Nou ne havem vista la experiència. Per tant, vos pregam e encarragam stretament que, tant per meritar-ho lo dit Jacme, quant encara per los serveys que del dit son pare havem reebuts e d'ell reebem cascun dia, li vullau fer acomenar la maestria de la fàbrica de la dita Seu, segons tenia lo dit son pare, avisant-vos que, per los respectes demunt dits, vos ho haurem a singular complacència e accepte servey. Dada en la ciutat nostra de Benavent, a XXI de noembre del any MCCCC cinquanta-sis. Rex Alfonsus.

In Majoricarum VIII°.

Subscriptio vero dicte litere sic se habet.

Als amats e feels nostres, los jurats de la ciutat e Regna de Mallorca.»

/ [30r.]

Relique vero litere intrinseque tenor sequitur su(i)s hiis verbis:

«Spectabiles et egregii viri, amici nostri carum. Salute. Defuncto Guillermo Segrera, operis serenissimi domini regis Aragonum Sedisque Majoricensis magistro, idem dominus rex voluit Jacobum Segrera, filium dicti Guillermi, in officio patris succedere, propterea quod non minus quam pater in sua arte magister appellari poterat. Quamobrem vos, quantopere possimus, deprecamur si unius nobis aliquid beneplaciti facere, studuistis quo perpetuo reddamur vobis obligatiores velit apud Capitulum Majoricensis ipsum Jacobum adeo comendare ut etiam (sic.) in officio patris ibidem succedat. Quantum enim sit ejusmodi re dignus regia majestas ostendit que non secus ac patri eidem Jacobo beneficium contulit. Ideo si ejusmodi rei quam vehementer cupimus operam dederitis, poteritis nostra quidem cura, diligencia et gracia ut libeat uti. Et bene valere. Ex Neapoli, XVII novembris 1456.

Sub scriptio [ratllat: dicte] vero dicte litere sic se habet.

Spectabilibus et egregiis viris dominis juratis civitatis Majoricarum, amicis carissimis.

A(nthonius), cardinalis Ilerdensis.»

Quibusquidem literis presentatis et appertis, lectis [ratllat: quod] et intimate, incontinenti dicti honorabiles jurati dixerunt: «Nosaltres, reebudes les dites letres, ab aquell humil e reverència e honor que's pertany, som prest e aparallats, en tant com en nós és nes pertany de fer e complir los manaments del dit molt alt senyor rey e prechs del dit raverent senyor cardinal. E de pregar e suplicar lo honorable Capítol de la Seu de Mallorca que, al dit offici de maestria de la fàbrica de la Seu, lo vulla admetra e aquell donar al dit Jacme Segrera.»

1457, setembre, 19. Torre Octavia.

Alfons el Magnànim mana als lloctinents dels governadors dels comtats del Rosselló i de la Cerdanya que sigui donada a Antoni Cerdà la possessió dels castells de Prada, Estagell i Ribesaltes, que li corresponen com a cambrer del monestir de la Grassa.

ACA, Canc., Reg., 2558, ff. 72v-73r.

Pro revenredissimo cardilani Ilerdensis.

Alfonsus, etc. Dilectis et fidelibus nostris locumtenenti gubernatoris comitatum Rossilionis et Ceritane, ejusque assessori qui nunc sint vel pro tempore fuerint, necnon Antonio Serradell, burgensi ville Perpiniani officia in presenciarum bajuli et capitanei tenenti locorum de Prata, de Stogell et de Ribesaltes, cetersique ad quos actineat de subscriptis et presentes fuerint presentate; salutem et dilectionem. Recolimus aliis nostris literis vobis pluries scripsisse ac nostre mentis propositum declarasse quod intencionis nostre omino erat prout est quod traderetur possessio castrorum et officiorum de Prata, de Ribesaltes et de Stagello que ad camerariam Crassensis, Ordinis Sancti Benedicti, Carcasonensis diocesis, pertinere dicuntur reverendissimo cardinali Ilerdensis, camerario Crassensis, vel ejus ad hec procuri. Et quoniam per vos literis nostris predictis minime optemperatum fuit ut fertur, sed cum consultoriis literis vestris hoc facere disculistis in grave damnum reverendissimi cardinalis prefati, ea propter volentes super hiis debite providere ne amplius in his aliquid detrimenti eidem reverendissimo cardinali sit, tenore presentium, de nostra certa sciencia, deliberateque atque consulto vobis et singulis vestrum, ad consultationem hujusmodi viam respondendo, dicimus et mandamus expresse, sub nostre gracia et mercedis optentur, penaque privationis officiorum vobis commissorum, confiscationisque bonorum omnium vestrorum et alia nostro arbitrio reservata, quatis visi presentibus nec sit mora dilacione et consultatione aliis quibuscumque se motis et penitus ultrojectis, ad executionem omnium et quarumcunque aliarum super inde literarum a nostri (sic.) curia, in favorem dicti reverendissimi cardinalis emanatarum, procedatis easque literas et signanter nostras executorias apostolicarum bullarum eisdem reverendissimo cardinali, super inde concessarum exequamini et compleatis juxta earum seriem et tenorem consultoriis literis vestris ut supra et aliis premissa fieri retardantibus, non obstantibus ullmodo; vosque prefatus Antonius Serradell, protinus et quam cito fueritis requisitus pro parte dicti reverendissimi cardinalis, possessionem castellianarum et bajuliarum locorum et castrorum hujusmodi dicto reverendissimo cardinali, seu suis ad hec procuratoribus, vacuam et expeditam tradatis seu tradi et liberari mandetis et faciatis, omni dilacione et excusatione postpositis, cum ita omnino fieri atque compleri velimus et jubeamus. Nos enim harum serie de nostri certa sciencia vos, prefatum Antonium Serradell, absolvimus et liberamus ab omni juramento et alio quovis fidelitatis vinculo ad quod forte racione detencionis dictorum castrorum nobis et nostre cuerie teneremini absolutumque et liberatum ipso facto vos esse volumus et decernimus; et si forte vos prenominati locumtenentes gubernatoris, assessorque et Antonius Serradell seu

vestrum alter, ad hoc exequendum desides fueritis vel morosi quod non credimus cum esset contra mentem sui principis totaliter venire; mandamus earumdem serie presentium vicario et bajulo Perpiniensi ceterisque aliis officialibus nostris, qui de premissis fuerint requisiti sub eisdem penis, quarum contra vos et bona vestra procedant pro executione penarum hujusmodi tanquam contra inobedientes jussionum nostrarum, et caveatis ac cavenat de secus agendo quanto penas predictas cupitis et cupiunt non subire. Datum in castello Turris Octavi, die XVIII septembris MCCCCLVII. Rex Alfonsus.

Dictus rex mandavit michi, Gaspari Talamanca, visis per patriarcham Alexandrinum causis.

60

1457, novembre, 28. Lleida.

El Capítol de Lleida elegeix el mestre en Teologia Joan Calp com a canonge doctoral, fent ús de la gràcia concedida per Nicolau V. El nomenament resta condicionat a l'obtenció del vistiplau del bisbe Antoni Cerdà.

ACL, AC_0051, f. 46r.

[Marge: Aceptacio canonicatus pro magistro in Theologia] Die lune, XXVIII novembris, decanus et vicarius generalis, precentor, archidiaconus Benascensis, archidiaconus Terrantone, Rabins, Cacirera, Peric, Perpeyà, Sapiera et Johannes Rollan, capitulantes, etc. Actendentes quod per sanctissimum dominum nostrum fuit [ratllat: cons(essus)] concessus, reverendissimo domino cardinali et Capitulo, quod quotiens vacaret canonicatus et prebenda predicta Ecclesia, illum canonicatum et prebendam ad nutum possent conferre magistro in Sacra Pagina, [ratllat: quam(?)] \quare/ prefati domini capitulantes volentes uti dicto privilegio elegerunt [ratllat: in magistri domini], ex parte dicti honorabili Capituli, magistrum Johannem Calp in magistri Theologie dicte sedis; si de beneplacito dicti domini cardinalis processerit, aliter non. Et fuit deliberatum quod juxta constitutiones dicte Ecclesie, ante [ratllat: drad(itionem)] traditionem, possessores solvantur [ratllat: XX] viginti libre pro capa, quibus solutis detur et tradatur possere procuratoribus dicti Johannis Calp.

Testes Paulus Senant et Mathias Spills.

61

1457, novembre, 28. Lleida.

El Capítol catedralici acorda que el canonge Miquel Peris percebi les rendes corresponents a la seva prebenda per sis mesos, en atenció a les gestions dutes a terme per aquest a la Cúria Romana, davant el papa i el bisbe Antoni Cerdà, en favor dels aniversaris que se celebren a la Seu de Lleida. El degà, Manuel de Montsuar, s'oposa a la mesura.

ACL, AC_0051, f. 46r.

[Marge: Deliberatio quomodo est satisfaciendus dominus Michael Peric pro laboribus quos sustinebit in expediendis negotiis Ecclesie etc.] Dicta die [28 de novembre de 1457] fuit deliberatum quod, attento quod honorabilis dominus Michael Peric accedit ad Curiam Romanam, et honorabile Capitulum dedit sibi aliquas instructionis super tertis negotiis expediendis cum summo pontifice et cum reverendissimo domino cardinalis et episcopo Illerdensis; quare fuit deliberatum per dictum honorabile Capitulum quod negotia que dictus dominus Michael expediet pro membro aniversariorum et ad utilitatem dictorum aniversariorum, solvatur et satisfaciatur predictus dominus Michael per de laboribus, quos sustinuerit ad expediendum dictum negotium de membro dictorum aniversariorum. Et de quibuscumque negotiis que expediet pro aliis [marge: membris] dicte Ecclesie, de dictis membris solvatur et satisfatiatur predictus dominus Michael de laboribus suis, secundum tempus quod steterit in expediendis dictis negotiis, de quo tempore sibi credatur solo simplici juramento per eum prestito; et habeat stare predictus dominus Michael taxator dictorum dominorum capitulantium. Item fuit deliberatum quod predictus dominus Michael habeat suam canonicalem porcionem, tam panis quam denariorum, per sex menses, numerandos a die presenti. [Marge: quod dominus Michael habeat per VI menses canonicalem porcionem.] [Marge: Conductio per dominum decanum.] In deliberationem facta quod dominus Michael Peric habeat per sex menses suam canonicalem portionem, contradix(i)t honorabilis dominus decanus, dicens quod possit dare in scriptis dictam contradictionem.

62

1458, febrer, 1. Roma.

El cardenal Enea Silvio Piccolomini dedica la seva obra *De ritu, situ, moribus et conditione Germaniae* al cardenal Antoni Cerdà.

PICCOLOMINI, Enea Silvio. *De ritu, situ, moribus et conditione Germaniae* [Aeneas, Cardinalis Sancte Sabine. *Ad obiectiones Germanorum*]. Roma, 1494. BAV, Urb. lat., 1494, ff. 66r-67r.

Antonio, tituli Sancti Grisogoni Sancte Romane Ecclesie presbitero cardinali et episcopo Illerdensis, domino suo colendissimo Aeneas, cardinalis Senensis. Salutem plurimam ostat. Cum redite essent mihi superioribus diebus litere Martini Mayer, natione Theutonici, quo cum veteri benivolentia domini Deus sum mox ut apervi et intro/[f. 66v.]spexi stomachari accepi, nam qui leta me auditurum sperabam, mox in fronte epistole inveni quod lederet, legi cum totum nec finem suo principio discordem reperi non imputo ille, scripsit cum quod audivit, fecitque ex dato corio calceum tenuit amicorum consuotudinem, qui et secunda et adversa absentibus nota faciunt amicis, ibi cum reperissem, non nullos esse in Germania Sancte Romane Sedis inimicos, qui dentibus in eam frendent, et ad perniciem humani generis nati, dicentes malum bonum et bonum malum et nigrum in candida vertunt, decrevi rescribere et illa confutare, que prime sedi obiciunt, sed dum scribo, non mihi quod flacco eveniet qui ait, anfora

cepit institui, currente rota, cur urcens exit, meditabat parva et exiverunt magna epistolam scribere institui, et liber exivit, quid dixi liber, libri exivere. Traxit me dives ad disputandum materia, et quamvis meo indigna studio se offerrent, pressumpsi (sic.) tamen de illis loqui, et in abdita philosophie prolabi non timui, quoniam et alta Theologie Sacra contingere non expavi. Scio altius volani quod alis ferri meis posum; timeo casum et Ichari ruinam preceptoris Dedali non servantis monita, timeo morderi, et qui sum stultus stultior credi, sed est adhuc res integra non dum tempus edidi, inter manus est nostras nec sine tuo exhibit iudicio mittimus igitur ad tuum examen ut videas corrigasque vel si melius puces igne consumes, tu solus es cujus existimationem audiendam arbitror, qui omni genere literarum instructus, non jam magister sed princeps philosophorum et theologe sapientie dicendus es, ad te ergo veluti ad fontem doctrine venio et ad ipsam iubar scientiarum si condendum aut comburendum opus judicaveris obediam imperio tuo. Si duxeri edendum exhibit liber intrepidus, et nullius calumnias verebitur quando abste probatus fuerit, quem omnes probant, nam quo pacto improbent libere / [f. 67r.] ab eo probatus, quem omnes probant. Vale. Ex Roma, calende februarii 1458.

63

1458, abril, 25. Roma.

El papa Calixt III ordena a l'arquebisbe de Tarragona, al bisbe de Lleida i a l'abat d'Àger que no permetin que els membres o els béns de l'Estudi General de Lleida no siguin molestats de cap manera.

ACL, P6A_M1_P2_C05, pp. 34-39 (ASV, Reg. Vat., 462, ff. 153r-154v).¹¹

[Marge: M. Ferrarii] Calistus etc. Venerabilibus fratribus archiepiscopo Terraconensis et episcopo Ilerdensis ac dilectis filiis abbati monasterii Agerensis, Urgellensis diocesis, necnon officiali Ilerdensis. Salutem etc. Ad hoc nos Deus pertulit in familia domus sue, ut oportuna singulis provisionis auxilia fidelis servitutis injuncte prudentia pro tempore dispensantes, eorum presertim necessitatibus intendamus, et occurramus dispendiis, ipsosque ab oppressionibus relevemus, qui tanquam athlete Domini nocte, dieque vigiliis et laboribus circa scientiam ex qua fides catholica augetur, omnisque orbis illuminatur, corpus suum exponere non formidant. Sane dilectorum filiorum rectoris et ordinariorum ac doctorum et magistrorum, necnon licentiatorum, scolarium et ministrorum seu officialium singularumque personarum Universitatis Generalis Studii civitatis Ilerdensis, Principatus Cathalonie, provintie Terraconensis, conquestione percepimus, quod nonnulli archiepiscopi et episcopi, clerici et ecclesiastice persone, tam religiose quam seculares, necnon marchiones, duces, comites, barones, gubernatores, vicarii, bauili et alii regni et aliorum officiales milites, nobiles, et laici, communia civitatum, universitates opidorum, castrorum, villarum et aliorum locorum et alie singulares persone civitatum et diocesum ac aliarum partium vicinarum, in quibus res et bona dictorum rectoris,

¹¹ Transcrit a ESTEVE I PERENDREU, Francesc. «Las bulas de Calixto III sobre el Estudio General de Lérida», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 63-64 (1990), pp. 278-280.

ordinariorum, doctorum, magistrorum / [p. 35] licentiariorum, scholarium et ministrorum ac officialium necnon singularum personarum consistere noscuntur occuparunt et occupari fecerunt dominia, terras, villas et possessiones, redditus et proventus, jura, jurisdictiones et nonnulla alia bona mobilia et immobilia ad ipsos spectantia, et ea detinent occupata, seu illa detinentibus prestant auxilium, consilium et favorem, quodque vassallos, homines et personas illorum invadere, interficere, capere, carceribus mancipare, ac etiam detinere presumunt, necnon equos, oves et boves aliaque animalia et nonnulla alia bona ipsorum rectoris, ordinariorum, doctorum, magistrorum, scholarium et magistrorum ac officialium necnon singularium personarum ipsius Universitatis in predam adducere, ac domos et possessiones ipsorum incendio concremare et dirimere presumunt. Nonnullae aliae quoque personae ecclesiasticae seculares, et regulares, marchiones, duces, comites, barones et nobiles, universitates et singulae personae civitatum, diocesum et partium predictarum ipsis in redditibus, proventibus, censibus, rebus et bonis aliis ad eosdem spectantibus, multiplices molestias inferunt et jacturas. Quare pro parte ipsius Universitatis ac singularum personarum ejusdem humiliter extitit nobis supplicatum, ut cum valde difficile reddatur eisdem pro singulis querelis ad Apostolicam Sedem habere recursum providere ipsis super hoc paterna diligentia curaremus, dignaremur, nos igitur, qui dudum quascumque literas conservatorias per nos vel Sedem Apostolicam quibuscumque concessas, videlicet quod vigore illarum etiam ultra duas dietas ad iudicium trahi possint per alias nostras literas revocavimus, et concedendas voluimus ultra duas dietas non extendi, quibus illis alias in eorum robore permansuris ad affectum presentium consequendum hac vice dumtaxat derogamus adversus occupatores, presumptores, molestatores, injuriatores hujusmodi et quoscumque alios bonorum, rerum et iurium illorum detentores, illo volentes ipsi Universitati, rectori, ordinariis, doctoribus, magistris, licentiatis, scholaribus, ministris, notariis, sive officialibus remedio subvenire per quod ipsorum compescatur temeritas, et aliis additis committendi similia precludatur, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus quatinus vos vel duo aut unus vestrum, per vos vel alium seu alios, etiam si sint extra loca in quibus deputati estis conservatores et iudices prefatis Universitati rectori, ordinariis, doctoribus, magistris, scholaribus et ministris, notariis sive ipsorum officialibus efficacis defensionis presidio asistentes non permittatis eos super premissis omnibus, et eorum singulis ab eis vel quibuscumque aliis occupatoribus, detentoribus, molestatoribus, presumptoribus et injuriatoribus indebite molestari, vel eisdem gravamina seu damna vel injurias irrogari facturi dictis Universitati, rectori, ordinariis, doctoribus, [ratllat: licenciatis] magistris, licenciatis, scholaribus et eorum ministris, notariis seu officialibus et famulis, cum / [p. 37] ab eis seu procuratoribus suis, vel eorum aliquo fueritis requisiti, de predictis et aliis personis quibuscumque super restitutione seu petitione vel assecutione dominiorum villarum, terrarum, possessionum, reddituum, proventuum, iurium, jurisdictionum, immobilium et mobilium bonorum et proventuum censuum et aliorum quorumcunque bonorum predictorum, necnon de quibuslibet molestiis, injuriis atque damnis, presentibus et futuris illis, tam in personis quam bonis predictis illatis, et etiam inferendis in illis videlicet que iudicalem requirunt indaginem, de plano sine strepitu et figura iudicii; in aliis vero prout qualitas ipsorum exegerit iustitiae complementum, occupatores, seu detentores, molestatores seu presumptores et injuriatores hujusmodi, necnon

contradictores quoslibet et rebelles cujuscunque dignitatis, status, ordinis vel conditionis extiterint, quandocunque, et quotienscunque expedierit per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo. Invocato [ratllat: etiam] ad hoc se opus fuerit auxilio brachii secularis. Non obstantibus etc... [omissis]. Ceterum volumus et auctoritate apostolica decernimus quod quilibet vestrum prosequi valeat articulum etiam per alium inchoatum, quamvis idem inchoans nullo fuerit impedimento canonico prepeditus, quodque a data presentium sit vobis et unicuique vestrum in premissis omnibus et singulis ceptis et non ceptis, presentibus et futuris, et pro predictis procedere ac si predicta / [p. 38] omnia et singula coram nobis cepta fuissent, ac jurisdictio vestra et cujuslibet vestrum in predictis omnibus et singulis per citationem vel modum alium perpetuata legitime extitisset. Constitutione predicta de conservatoribus et alia qualibet in contrarium edita non obstante. Volumus autem quod vos, frater archiepiscopo, et abbas, fili dilecte, subdelegare seu committere vices vestras alicui vel aliquibus in civitate Ilerdensis commoranti seu commorantibus, in toto vel in parte vigore presentium minime valeatis, quodque si forsan ad nos de episcopo Ilerdensis vel ejus officiali predicto, seu ad illos vel eorum alterum de vobis communiter vel divisim per personas prefatas vel earum aliqua querela exposita fuerit, vos vel alter vestrum illa que contra episcopum vel officialem necnon episcopum vel officialis illa que contra vos exposita fuerint, ut prefertur, audire et terminare in omnibus, et per omnia possitis et valeatis, ac possint et debeant, prout superius est expressum. Et insuper quod in causis que contra subditos ordinarie jurisdictioni dicti episcopi Ilerdensis, etiam sue diocesis, quos vigore presentium coram ipso episcopo, vel ejus officiali pro tempore moveri et agitari contigerit aliquis notariorum curie sue episcopalis Ilerdensis acta publica, reliqua vero per notarium aliam dicte Universitatis qui pro tempore per ipsam Universitatem electus fuerit, publicus conscribi et annotari debeant; quibuscumque concessionibus et provisionibus per nos vel predecessores nostros romanos pontifices de scri/[p. 39]bania sive notariatu hujusmodi forsan factis, quibus specialiter et expresse derogamus non obstantibus; decernentes etc... Presentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno etc. millesimo quadringentesimo quinquagesimo octavo, septimo kalende maii, pontificatus nostri anno quarto.

Sine taxa.

G. de Porris.

64

1458, juny, 3. Roma.

El papa Calixt III autoritza la fundació de l'Hospital General de Mallorca, a petició dels jurats de la ciutat i del Regne de Mallorca i del rei Alfons el Magnànim, i per intermediació del cardenal Antoni Cerdà.¹²

AGCIM, III-336/4, sf.

¹² També transcrit a GILI FERRER, Antoni. *La Sang. Història i devoció*. Consell de Mallorca, Palma, 2002, pp. 108-111.

Calixtus, episcopus, servus servorum Dei. Dilectis filiis vicario, venerabilis fratris nostri episcopi Majoricarum, in spiritualibus generali, et Gregorio Gual, decano Ecclesiae Majoricensis, ac priori Cartusiensi, et guardio, nec non Bartholemæo Catañy, fratri Santæ Mariæ de Angelis, Fratrum Minorum Ordinis, extra muros Majoricensis, domorum. Salutem. Bene fides apostolica circumspecta benignitas vos catholicorum principum, et aliorum sibi devotorum fidelium in his præsertim, quæ ad devotionis, et charitatis fervorem prodemonstrantur, et per quæ hospitalium, ac pauperum, et miserabilium personarum commoda producantur, et ab eis propulsantur in commoda annuere consuevit, ut illi conferentius se in [repetit: in] operibus pietatis exerceant, quo in id ipsum fuerit per dictam Sedem gratijs exauditum. Sane pro parte charissimi in Christo filij nostri Alfonsi Aragonum regis, ac dilectorum filiorum juratorum civitatis, et Regni Majoricensis nobis nuper petitio continebat, quod ipsi jurati, et Universitas attendentes, quod licet præfata Universitas totius dicti Regni Majoricensis et in partibus illius admodum insignis extitit, ac etiam in dicto Regno dudum quam plurima hospitalia pro receptione pauperum, et miserabilium personarum constructa, et edificata fuerint, et aliquamdiu bona hospitalitate floruerint, tamen ac nonnullis temporibus citra hospitalia ipsa propter incuriam, ac malum regimen eorum quibus illa commissa fuerant, nec non moratilas, alios sinistros eventus in dictis fructibus, redditibus, proventibus non diminuta sint, ut in singulis forma eorum hospitalitas, et pia opera longe frigidius vigeant, quam antea consueverint, et quam fama, et nomen civitatis, et Regni prædictorum exposcere videatur pro revivicatione hospitalitatis, et pietatis operum prædictorum, et ne pauperes, et infirmi, ac aliæ miserabiles personæ in eorum necessitatibus subventionem, et auxilio, ultra quam deceat diutius destituti maneant in civitate præfata, vel prope muros ejusdem unum hospitale condignum nomine, et famæ dicti Regni pro usu, habitatione, et sustentatione eorumdem pauperum, et infirmorum ad illud pro tempore confluentium de novo construere, et edificare intendunt opere præclaro, et admodum sumptuoso. Et sicur eadem petitio subjungebat si reliqua dictæ civitatis, et Sanctæ Catharinæ extra muros ejusdem hospitalia, quorum omnium [base: A rectorum] / rectorum, et gubernatorum institutio in eisdem, et ab eis pro eorum nutu destitutio præterquam hospitalis Sancti Andreæ de dicta civitate, cujus præfactus rex patronus existit ad Universitatem civitatis hujusmodi legitime pertinet eidem de novo construendo hospitale, nec non et ipsum hospitale Sancti Andreæ, cujus jus patronatus prædictum idem rex ad effectum unionis de illo eidem de novo hospitali faciendæ, præfatae Universitati donavit dicto hospitali de novo construendo perpetuo unirentur, converterentur, et incorporarentur procurantibus juratis, et Universitate prædictis, ac singulis ipsarum partium fidelibus exemplo bonorum operum, quæ inibi exercerentur ad beneficiendum dicto hospitali invitatis, hospitale ipsum tam amplum, et opulentum fieret taliquer gubernaretur regimine, quod in eo universi pauperes, et infirmi ad ipsam civitatem pro tempore declinantes decenter et pie(m?) recipi, et enutriri possint, ac diutius ibidem non mediocriter vigeret cultus. Quare pro parte tam dilecti filij nostri Antonii Sancti Grisogoni presbyteri cardinalis, qui de dicta civitate oriundus existit, et ut nobis exposuit opus ipsum fieri, et adimpleri summe desiderat, quam regis, et juratorum, ac Universitatis prædictorum, nobis fuit humiliter supplicatum, ut ipsis juratis, et Universitati dictum hospitale cum capella, sive ecclesia sub invocatione sanctæ Mariæ Anuntiatae, ac campanili, et cimiterio

de novo construendi, et edificandi, illique postquam constructum, et edificatum fuerit tam Sancti Andreae, quam alia hospitalia supradicta, cum omnibus juribus, pertinentiis eorundem uniti, annecti, et incorporari mandare. Ac alias super his eorum voto, et dicti construendi hospitalis statui, et indemnitati oportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur de praemissis certam notitiam nos habentes, sed firmam spem, fiduciamque tenentes, quod instigante Domino corda, et animos eorundem supplicantium rem Domino gratam, pauperibus utilem, et eorum animabus salubrem, dicto Regno honorabile, nobisque acceptam facere quantum ipsis vires suppetent e(t) vestigio procurabunt hujusmodi supplicationibus inclinati, discretioni vestrae licet praeter te vicarium, et decanum reliqui incapaces sitis similia enim negotia committamus per apostolica praescripta mandamus quatenus vos, vel aliquis vestrum per vos, seu alios de [baix: pra-] / praemissis omnibus, et singulis, ac eorum circumstantiis universis auctoritate nostra vos diligenter sustinetis, et super informationem hujusmodi ita esse repperitis juratis, et Universitati praedictis hospitale hujusmodi cum capella, sive ecclesia sub eodem vocabulo Anuntiationis Beatae Mariae, nec non campanili, campanis, cimiterio, et quibuslibet necessarijs officinis in eadem civitate, vel prope muros ejusdem de novo fundandi, construendi, et edificandi, aut fundandi, construi, et edificari, nec non capellam, sive ecclesiam eandem postquam constructa fuerit per aliquem episcopum auctoritatem, gratiam, et communionem Apostolicae Sedis habentem dedici faciendi, ac in eo aliquos capellanos in sacerdotio constitutos, qui inibi continue resideant, et missas diebus singulis, nec non canonicas horas diurnas, atque nocturnas inibi celebrent, et animarum pauperum, et infirmorum, ac aliarum personarum dicti hospitalis curam gerant, et exercent, illisque Eucharistiae et alia ecclesiastica sacramenta ministrent, et quorum unus, aut quivis alter, etiam sine alterius licentia populo ibi praedicet, et alia juxta ordinationes desuper per ipsos juratos, et Universitatem editas faciant habendi, et retinendi, ipsisque capellanis sacramenta ministrandi, et populo praedicandi, ac alia praedicta faciendi, et exercendi auctoritate nostra licentiam largiamini. Nec non si et postquam dictum hospitale de novo constructum, et edificatum fuerit auctoritate nostra praedicta statuatis, et ordinatis, quod illud de caetero per duos rectores biennales, unum videlicet ecclesiasticum (sic.) canonicum Ecclesiae Majoricensis per episcopum et Capitulum Majoricensis qui de dicto hospitali alias nullatenus intromittere possint; alium vero nobilem virum dictae civitatis per juratos praedictos, et illius Concilium Generale per biennium dum taxat in suo officio durantium, singulis biennis eligendos absque ullo salario per eos propterea percipiendo: cum satis lucretur quo Deo in similibus operam prestat, alias juxta formam constitutionis faelicis recordationis Clementis papae V praedecessoris nostri in Concilio Viennensi super hoc editae, regi debeat perpetuo, et gubernari. Nec non quod ipsorum capellanorum unus aliorum, quo ad ea, quae (sic.) divina officia concernunt prior sit, et prioris nomine appelletur, illeque ac alij capellani predicti, ad ipsorum rectorum, qui pro tempore fuerint nutum amoveri possint, et alij [baix: A2 ipsorum] / ipsorum loco praedictorum rectorum libito quies videbitur subrogari. Et nihilominus donec (sic.) et quousque hospitale praedictum de novo constructum, et edificatum fuerit, ut praefertur, si praefata Universitas aliorum hospitalium praedictorum rectores ab illis amovendos duxerint tam Sancti Andreae, quam alia hospitalia supradicta omnia, et singula, quorum qualitates, et numerum, verumque valorem pro

juribus haberi volumus pro expressis enim omnibus bonis, juribus, et pertinentiis eorundem in simili per eosdem rectorem, usque ad constitutionem, et edificaionem (sic.) ejusdem, modo simili interim eligendos, cum capellanis, et aliis quæ superius de novo hospitali hujusmodi sint expresse regenda, et gubernanda. Ita quod in uno ipsorum hospitalium, quod ad hanc rem aptius videbitur interim hospitalis regi, et alia superius expressa fieri debeant; post constitutionem vero prædicta ipsa omnia, et singula hospitalia dicta, de novo constructo hospitali sicut similiter fructuum, reddituum, et proventuum si qui fuerint veros valores haberi volumus pro expressis eadem auctoritate incorporatis, uniatis, et annectetis, et hospitalitatem ipsam tunc in dicto novo hospitali (sic.) regi, et exerceri, ac alia prædicta fieri decernatis. Et quod liceat præfatis rectoribus, qui pro tempore fuerint per se, vel alium, seu alios eorundem unitorum hospitalium corporalem possessionem auctoritate propria libere(?) apprehendere, et perpetuo retinere, ac illorum fructus, redditus, et proventus in sustentationem pauperum, et infirmorum, nec non capellanorum prædictorum, et personarum dicti hospitalis, ac alias juxta constitutionem eandem convertere diocesani loci, aut alterius super hac licencia, et assensu minime requisiti. Nos enim rectoribus, pauperibus, et personis in novo hospitali, aut alio in quo interim dum illud constructur hospitalitas hujusmodi retinebitur pro tempore commoraturis, ut omnibus, et singulis privilegiis, immunitatibus, libertatibus, indulgentiis, et gratiis si quæ sine eisdem aliis uniendis hospitalibus, et eorum singulis apostolica, aut alia quavis auctoritate conjunctim, vel divisim quomodolibet concessis, quæ ad ipsum novum, et interim ad aliud in quo residebunt hospitale hujusmodi transferimus plene potiri, et gaudere veleant auctoritate apostolica concedimus per præsentis. Et insuper cupientes ut tam constru[baix: endum]/endum, quam interim alia hospitalia unienda prædicta, nec non rectores, capellani, pauperes, et aliæ personæ præfatæ ac quibuslibet injuriis, molestiis, atque damnis, quæ illis per quoscumque prælatos, aut alias ecclesiasticas, vel mundanas personas inferri possent preserventur illæsi. Vobis priori, et guardiano, ac successoribus vestris, qui pro tempore fuerint, ac tibi Bartholomæo filii dilecti, licet vos in dignitate, vel personatu constituti non sitis, et ad exercendam jurisdictionem hujusmodi alias incapaces existatis ut præfertur earundem tenore præsentium constituimus, et mandamus, quatenus vos, vel tres, seu unus vestrum per vos, vel alium, seu alios, etiam si prælati, aliæque personæ ecclesiasticæ, vel mundanæ prædictæ sint extra civitatem, vel diocesim Majoricensis rectoribus, capellanis, pauperibus, et aliis personis de novo construendi, et aliorum hospitalium hujusmodi, quæ similiter pro tempore fuerint efficaci defensionis præsidio assistentes, non permittentes, eos ac prælati, et personis ecclesiasticis, vel mundanis præfatis etiamsi archiepiscopali, aut alia quavis ecclesiastica, vel mundana dignitate seu officio, etiamsi per præfati Regni regem, qui pro tempore fuerit delegato, seu commisso præfulgatur. Super quibuscumque possessionibus, domibus, juribus, et jurisdictionibus, nec non fructibus, censibus, redditibus, et proventibus, oblationibus, et elemosinis eisdem hospitalibus, et pauperibus erogandis, et quibuslibet aliis bonis mobilibus, et immobilibus, spiritualibus, et temporalibus ad construendum, et alia hospitalia prædicta spectantibus ab eisdem, aut quibusvis aliis debitæ molestari, aut ipsis gravamina, seu damna, vel injurias aliquas irrogari facturi dictis rectoribus, cum ab eis, vel procuratoribus suis, aut eorum aliquo fueritis requisiti de prædictis, et aliis personis quibuslibet super restitutione possessionum, domorum, jurium, jurisdictionum, ac

aliorum bonorum prædictorum nec non de quibuslibet violentiis, injuriis, atque damnis præsentibus, et futuris, in illis videlicet, quæ judicialem requirunt indaginem summarie(?), et de plano sine atreptu, et figura judicii, in aliis vero pro ut qualitates eorum exigerint justitiæ complementum occupatores, seu detentores bonorum; nec non præsumptores, molestatores, injuratores hujusmodi, ac in præmissis, ac quolibet præmissorum contradictores quoslibet, et rebelles cujuscumque status, gradus, [baix: A3 ordinis] / ordinis, nobilitatis, et conditionis extiterint quandocumque et quotiescunque expedierit auctoritate nostra pro censura ecclesiastica appellatione postposita compescendo. Invocato ad hoc si opus fuerit auxilio brachii secularis non obstantibus quibuscumque foundationibus, et institutionibus hospitalium prædictorum, etiam si apostolica, aut alia quavis auctoritate vallata sint. Et etiam fœlicis recordationis Bonifacii papæ VIII prædecessoris nostri, quibus cavetur ne aliquis contra suam civitatem, vel diœcesim ad iudicium evocetur, seu ne iudices, et conservatores ac Sede Apostolica deputati extra civitatem, et diœcesim in quibus deputati fuerint contra quoscumque procedere, sive alii, vel aliis vices suas committere, vel aliquos ultra unam dietam ac fine dietæ eorundem trahere præsumant dummodo ultra duas dieta saliquis auctoritate præsentium non trahatur, sed quod de aliis, quam de manifestis iniuriis, violentiis, atque damnis, et aliis, quæ judicialem requirunt indaginem pœnis in eos si secus egerint et ad id procurantis adjectis conservatores se nullatenus intromittant quam aliis quibuscumque constitutionibus ac prædecessoribus nostris Romanis pontificibus tam de iudicibus delegatis, et conservatoribus, quam personis ultra certum numerum ad iudicium non vocandis, aut aliis edictis, quæ vestræ possint in hac parte jurisdictioni, aut potestati, ejusque libero exercitio quomodolibet obviare, seu si aliqui super commisionibus sibi faciendis de hospitalibus hujusmodi in aliis partibus speciales, vel generales Apostolicæ Sedis, vel legatorum ejus literas impetrarint, etiam si per eas adhibitionem, reservationem, et decretum, vel alias quomodolibet sit processum. Quas quidem literas, et processus habitas per easdem, et ide sequuta quæcunque ad præfata hospitalia volumus non extendi, sed nullum per hoc eis quoad constructionem hospitalium aliorum præjudicium generetur, et quibuslibet privilegiis, indulgentiis, et literis apostolicis generalibus, vel specialibus quorumcunque tenorum existent, per quæ præsentibus non expressa, vel totaliter non inserta effectu earum ac nostræ jurisdictionis explicatio in hac parte valeat quomodolibet impediri, seu differri, et de quibus quorumcunque istis tenoribus habenda sit in nostris literis nec non specialis proviso. Quod Ecclesiæ dictorum uniendorum hospittalium (sic.) ad profanos usus minime dirigantur. Cæterum volumus [baix: et] / et apostolica auctoritate decernimus, quod quilibet vestrum prosequi valeat articulum etiam per alium incohatum, quamvis idem incogans nullo fuerit impedimento canonico præpeditus quodque addant præsentium sit vobis, et cuilet vestrum in præmissis omnibus, et eorum singulis ceptis, et non inceptis, præsentibus, et futuris, et pro prædictis procedere, ac si præmissa omnia, et singula coram vobis cepta fuissent, et jurisdictio vestra, et cujuslibet vestrum per citationem, vel medium aliud perpetuata legitima extiterit constitutione præfacta super conservatoribus, et alia qualibet in contrarium edita non obstante: præterea volumus, quod fructus, redditus, et proventus hospitalium uniendorum prædictorum etiam antequam dictum novum hospitale constructum fuerit in sustentatione pauperum, et infirmotum, ac capellanorum, et personarum prædictarum, et non usus alios

integre convertantur. Nos enim super præmissis omnibus, et singulis cujuslibet vestrum consentiam oneramus. Et demum ex nunc irritum decernimus, et inane sensemus super his ac quoque, quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contigerit attentari. Datum Romæ apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicæ millesimo quadringentesimo quinquagesimo octavo. Tertio nonas junij. Pontificatus nostri quarto.

X Mari Constantinus.

X M. Herrani.

X C. Fidelich.

65

1458, agost, 21. Mallorca.

Els jurats de la ciutat i Regne de Mallorca agraeixen al cardenal Antoni Cerdà que hagi intercedit davant el papa Calixt III per aconseguir la unió dels hospitals de la ciutat en l'Hospital General. A més, aprofiten l'avinentesa per demanar al purpurat que torni a tercejar davant el papa perquè aquest autoritzi els mallorquins a comerciar amb els musulmans de Barbaria, el que constitueix un dels focus de riquesa principals de l'illa.

ARM, AH, Lletres missives, 679, f. 117r-v.

Senyor molt reverent,

Una letra havem rebuda de vostra molt reverent paternitat, e ab aquella ensemps la bulla de la unió dels hospitals d'aquesta ciutat, per nostra sant pare atorgada per intercessió de vostra molt reverent paternitat, de què, per part d'aquest Regne e nostra, fem a vostra molt reverent paternitat infinides gràcies, offerint per honor d'aquella fer aquelles coses que a nosaltres fossen possibles. Més anant, s(enyor)/ [117v.] molt reverent, axí com és notori a vostra molt reverent paternitat, d'aquest pobre Regne lo principal pecculi resta en lo negociar e mercadejar en les parts de Barbaria, de què, en los temps passats, nostres predecessors hagueran alguns privilegis d'alscuns sants pares passats. Emperò perquè ara, en nostre temps, se fan algunes dificultats sobre aquells, jac sie contra sò que nostres passats han tota hora praticat. Per tant, havem deliberat d'açò scriure a nostre sant pare, supplicant la sua sanctadat li placia en açò provehir, segons les instruccions les quals havem fetes al portedor de la present, lo qual ne comitarà a vostra \molt/ reverent paternitat; a la qual supplicam, per part de aquest Regne, li placie en açò interposar-se, en tal manera que aquest pobre Regne no perda aquesta poqua negociació e facultat d'aquella, la qual li és romasa e senta aquest beniffici per migà de vostra molt reverent paternitat; la qual la Santa Trinitat vulla conservar a honor sua e d'aquest Regne. Datum en Mallorques a XXI d'agost, any MCCCCLVIII.

S(enyor) molt reverent.

[Primera columna] Al molt reverent senyor, lo senyor cardinal de Leyda.

[Segona columna] De vostra molt reverent paternitat fills, los jurats de la ciutat e Regne de Mallorques.

1458, agost, 31. Roma.

Antoni Cerdà, en qualitat de comissari apostòlic, nomena Pedro de Sampedro cavaller de l'Orde de Santiago de l'Espasa.

AHN, Clero, Carpeta 612, n. 13.

Antonius, miseracione divina tituli Sancti Grisogoni Sacrosancte Romane Ecclesie presbiteri cardinalis, Ilerdensis vulgariter nuncupatus, commissarius ad infrascripta a Sede Apostolica specialiter deputatis. Universis et singulis presentes inspecturis atque visuris. Salutem in Domino, sempiternam et presentibus fidem indubiam adhibere. Noventis quod nuper sanctissimus in Christo, pater et dominus noster, dominus Pius, divina providencia papa secundus, nobis vive vocis oraculo commisit atque dedit in mandatis quatinus si dilectus in Christo nobilis Petrus de Sanctopetro, miles, habitum Ordinis Sancti Jacobi de Spata assumere et gestare desideraret nos sibi habitum ipsum prout alii ipsius ordinis fratres gestant unacum singulis suis privilegiis, juribus, honoribus et pertinentiis exhiberemus et alia faceremus que ad hec forent oportuna. Cum itaque nobis hujusmodi facta fuisset commissio fuimus per dictum Petrum de Sanctopetro coram nobis personaliter constitutum humiliter requisiti quatinus sibi dictum habitum Ordinis Sancti Jacobi cum singulis suis juribus, privilegiis et pertinentiis hujusmodi exhibere dignaremur. Offerens se paratum votata et alia per fratres dicti ordinis cuncti solita emittere et facere illaque juxta suam possibilitatem observare et attendere. Nos igitur Antonius, cardinalis et commissarius prefatus, attendente votis devotarum personarum zelo religionis admonitarum ac Deo regulariter familiari cupientum fore annuendum ac volens dictam nobis factam apostolicam commissione ad effectum debitum de ducere ut tenemur. Primitus tamen eodem Petro per nobilem et magnificum virum dominum Johanem de Proxita, militem, solemniter milite creato et insignis militandus decorato et insigno necnon per eundi Petrum tribus videlicet paupertatis, obediencie ac conjugalis castitatis per eum prout dictis fratribus ordinis hujusmodi incumbit tenendis in manibus nostris sponte et voluntarie solemniter emissis auctoritate apostolica nobis commissa et qua fungimur in hac parte prefato Petro id a nobis flexis genibus supplicanti dictum habitum Ordinis Sancti Jacobi hujusmodi habitum quidem nigrum cum spata alba in pectore contexta velut fratres predicti gestare noscuntur cum solemnitatibus et ceremonialibus pluribus et diversis quem ad modum in talibus fieri consuetum est unacum singulis dicti ordinis insignis, privilegiis, juribus, pertinentiis et generaliter omnibus aliis quibuscumque ad ipsum ordinem spectantibus exhibimus et contulimus ac tenore presentum exhibemus et conferimus ipsum dictorum fratrum nostrum et consocio aggregantes volentesque at dicta auctoritate apostolica mandantes dilectis in Christo nobis prefati Ordinis magistris, commendatoribus, preceptoribus et fratribus ac aliis quibuscumque quorum interest cujuscumque dignitatis status, gradus, ordinis, condicionis seu preeminencie fuerunt quatinus ipsum Petrum tamquam fratrem eorum pie et benigne in Domino tractent et recipiant ipsumque omnibus insignis, privilegiis, juribus et honoribus milicie et ordinis predictorum veluti alii dicti

ordinis fratres utuntur et gaudent juri et gaudere sine contradictione sinant et permittant. In quorum omni et singulorum fidem et testimonium premissorum presentes literas exinde fieri et per notarium nostrum publicum infrascriptum subscribi et publicari mandaminus sigillique nostri jussimus et fecimus appensione commimur. Datum et actum Rome, in domibus nostre solite residence, sub anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo octavo, indictione sexta, die vero jovis, tricesimaprima mensis augusti. Presulatus prefati sanctissimi domini nostri domini Pii, pape secundi, anno primo. Presentibus ibidi prefato domino Johanne de Proxita, milite, necnon magnificis et religiosis viris dominis Raymundo Sistar, Ordinis Sancti Johannis Hierosolimitanis, et Galserando Torroella de Bajolas, ejusdem Ordinis Sancti Johannis preceptoribus, ac venerabili viro domino Narcisio Recolta, canonico et preposito Ecclesie Ilerdensis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

[Segell: B. M. de Daroca] Ego Berengarius Martini de Daroca, clericus Tirasonensis diocesis, prefati reverendisimi domini cardinalis secretarius, publicus, apostolica et imperiali auctoritatibus, notarius, quia predictis omnibus et singulis, una cum prenomatis testibus, interfui, idcirco presens publicum instrumentum, manu alterius fideliter scriptum, de mandato ejusdem reverendisimi cardinalis in hac publicam formam redegei, signoque et nomine meis solitis et consuetis una cum ejus sigilli appensis signavi in robur premissorum.

67

1458, novembre, 8.¹³ Roma.

El papa Pius II autoritza la fundació d'una confraria a l'Hospital General de Mallorca a petició dels jurats de la ciutat i Regne de Mallorca, i per intercessió del cardenal Antoni Cerdà. El pontífex, a més, atorga diverses gràcies, entre les quals l'elecció del confessor, la realització de les exèquies en temps d'entredit o la concessió d'una indulgència per a les persones que facin almoïna en favor de l'Hospital General en determinades festivitats.

AGCIM, III-336/5, sf.

In nomine Domini. Amen. Hoc est exemplum authenticum quarumdam literarum apostolicarum Pii, papae secundi, tenoris sequentis videlicet:

Pius, episcopus, servus servorum Dei. Dilectis filiis juratis, et Universitati civitatis Majoricensis. Salutem, et apostolicam benedictionem. Probatae devotionis sinceritas, quam erga nos et Romanam geritis Ecclesiam, promeretur ut votis vestris, illis praesertim per quae pietatis officia sperantur per amplius prorogari, et unde vestrarum et aliorum fidelium salus provenire valeat animarum, quantum cum Deo possumus favorabiliter annuamus [...]ne pro parte vestra nobis nuper exhibita petitio c[...]nebat, quod vos attendentes in toto Regno Majoricarum nullum

¹³ El document és una còpia datada el dia 1 de juny de 1756. Una còpia de la butlla original es troba al *Regestum Literarum Apostolicarum Pii PP secundi*, tom 2 de Cúria, p. 118, a l'Arxiu Secret Vaticà.

hospitale fore, in quo Christi pauperes infirmi, et peregrini cum illa caritate, qua in plerisque aliis diversarum civitatum hospitalibus recipiuntur et foventur recipi et foveri consueverunt, unum hospitale hujusmodi famosu[m] et amplum in civitate praedicta juxta formam quarumdam literarum apostolicarum vobis super hoc concessarum construere et haedificare intenditis, in quo iidem pauperes infirmi, et peregrini charitative recipi, ali, et sustentari possint, et ad hoc ut hospitale praedictum salubrius dirigatur, et majoribus fidelium suffragiis adjuvetur, unam mihi confratriam instituere optatis, sperantes per illam non solum in expensis occurrentibus, verum etiam circa modum gubernationis pauperum et infirmorum hujusmodi hospitale praedictum singulis temporibus fore multifaria relevandum. Quare pro parte tam dilecti filii nostri Antonii, tituli Sancti Grisogoni presbiteri cardinalis, quam vestra, qui ut asseritis, propter hoc non nulla Capitula et ordinationes/ fecistis, nobis fuit humiliter supplicatum ut vobis praefatam confratriam instituendi licentiam concedere, illamque aliquibus spiritualibus gratiis communire, ac alias pro faciliori haedificatione hospitalis praedicti opportuni providere de benignitate apostolica dignaremur. Hos (sic.) igitur qui eadem charitatis opera optamus ubilibet vigere, et intendi praefati cardinalis ac vestris supplicationibus inclinati vobis unam confratriam hujusmodi in dicto hospitali juxta Capitula et ordinationes per vos facta praedicta, quae in quantum honestatem concernunt, rata habemus, [...]rata, instituendi, et ordinandi, ac faciendi auctoritate [apos]tolica tenore praesentium licentiam elargimur. Et nihilominus omnibus et singulis confratribus confratriae hujusmodi qui infra biennium ab illius institutione, et ordinatione hujusmodi computandum in illa recepti fuerint, ut aliquem praesbiterum secularem, vel regularem in eorum possint, et quilibet eorum possit eligere confessorem, qui ipsis et eorum cuilibet semel in vita dumtaxat, confessionibus eorum diligenter auditis pro quibuscumque commissis etiamsi talia fuerint propter quae Sedes Apostolica foret merito consulenda, debitam absolutionem impendere, et injungere paenitentiam salutarem, nec non ut idem vel alter confessor omnium peccatorum, de quibus corde contriti, et ore confessi fuerint, semel tantum in vero mortis articulo, plenam remissionem ipsis in sinceritate fidei, unitate Sanctae Romanae Ecclesiae, ac obedientia et devotione nostra, vel successorum nostrorum Romanorum pontificum canonice intrantium persistentibus auctoritate apostolica concedere valeat: sic tamen quod idem confessor de iis, de quibus fuerit aliis satisfactio impendenda, eam confratribus ipsis per/ se, si supervixerint, vel per heredes suos, si tunc forte transierint faciendam injungat, quam confratres vel heredes ipsi facere, aut juxta statuta, et ordinationes praedicta per unum annum ab illorum ingressu computandum singulis sextis feriis jejunare aut alia loco jejunii in ibi expressa facere teneantur. Et ne quod absit, propter hujusmodi gratiam reddantur procliviores ad illicita in posterum committenda, volumus quod si ex confidentia remissionis hujusmodi aliqua forte committerent quo ad illa praedicta remissio ipsis nullatenus suffragetur. Praeterea ut si et quoties ex quavis causa civitatem, vel diaecesim, aut Regnum Majoricense ecclesiastico supponi contigerit interdicto, hospitale praedictum cum illius capella nisi de eis specialis et expressa mentio habeatur Interdicto hujusmodi supposita esse minime censeantur, quinimo liceat tempore interdicti hujusmodi priori et capellani dicti hospitalis in eadem capella, januis semiclausis excommunicatis, et interdictis exclusis, et solis confratribus confratriae hujusmodi pro tempore existentibus admissis, dummodo ipsi confratres, vel eorum aliqui qui ad hoc admitti non

debeant, causam non dederint interdicto, nec id eis ex causa rationabili contigerit specialiter interdicti, non pulsatis magnis campanis, sed alta, vel submissa voce missas, et alia divina officia celebrare. Quodque etiam eodem interdicti tempore confratres ipsi non excommunicati, neque interdicti ut praefertur paenitentiae, et eucharistiae, ac extremo unctionis sacramenta in eadem capella a priore seu capellanis praedictis accipere ac ipsorum confratrum, et personarum dicti hospitalis decedentium corpora in caemeterio dicti hospitalis ecclesiasticae/ sepulturae tradi, ipsique prior et capellani dicta sacramenta eis tempore interdicti hujusmodi impendere, et corpora hujusmodi sepelire libere, ac licite valeant. Devotioni vestrae auctoritate praedicta tenore praesentium de specialis dono gratiae indulgemus. Et in super cupientes ut hospitale ipsum congruis honoribus frequentetur, et tam confratres ipsi, quam alii utriusque sexus fideles eo ferventius ad impendendum ipsi hospitali, ac pauperibus, et infirmis ejusdem pia suffragia excitentur, quo ex hoc ibidem dono caelestis gratiae uberius conspexerint se refectos de omnipotentis Dei misericordia, ac beatorum Petri, et Pauli apostolorum ejus auctoritate confissi omnibus, et singulis vere paenitentibus et confessis, qui capellam hospitalis hujusmodi in Nativitatis, Annunciationis, Purificationis, Assumptionis Beatae Mariae Virginis festivitibus devote visitaverint, ac ad sustentationem pauperum, et infirmorum, nec non fabricam, reparationes, et conservationem hospitalis hujusmodi manus adjutrices porrexerint, pro singulis ex eisdem festivitibus septem annos, et totidem quadragenas de injunctis eis paenitentiis misericorditer relaxamus. Praesentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae concessionis, et relaxationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Siquis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei, et beatorum Petri, et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romae apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo quinquagesimo octavo pridie nonas novembris pontificatus nostri anno primo./

C.

Ja(cobus) Lucen(sis). Fabritius. Jo(annes) Ortitiu(s).

Descriptum, et recognitum ex Regesto Literarum Apostolicarum Pii Papae Secundi, quod adservatur in Archivo Secretiore Apostolico Vaticano, tom 2 de Curia, pagina 118, cum quo collatum concordat, salvo s(ignaturae?).

In quorum fidem hic me subscribo et meo solito sigillo signavi.

Dabam ex Archivo Secretiore Apostolico Vaticano kalendis junii 1756. Indictione IV. Pontificatus sanctissimi in Christo patris, et domini nostri, domini Benedicti divina providentia papae XIV. Anno XVI.

Ita est Josephus comes Garantius Archivo praedicto praefectus.

Locus + sigillis.

1459, juliol, 10. Mallorca.

Els jurats de la ciutat i Regne de Mallorca agraeixen a Antoni Cerdà que hagi intercedit perquè el papa hagi concedit una indulgència amb motiu de la fundació de l'Hospital General de Mallorca. Així mateix, aprofiten l'avinentesa per recomanar-li Miquel Bagur, enviat del Col·legi de la Mercaderia a Roma, per aconseguir del papa la derogació de la disminució de l'almoina de draps, que havia estat disposada a petició dels obrers de Sant Nicolau.

ARM, AH, Lletres missives, 679, f. 135r-v.

Molt reverent pare en Crist e senyor,

Per una letra, per vostra senyoria a nosaltres tramesa, e per relació d'en Vicens Roig som stats certificats de la bona diligència e treball e obra, ab acabament, per vostra senyoria donada en les provisions e indulgències de nostre sant pare obtengudes sobra la fundació del spital de aquesta ciutat e la unió de altres spitals, e encara més, com vostra senyoria, mostrant la gran devoció que ha al dit spital e fundació d'aquell, s'és volgut fer confrare de la confraria del dit hospital, e de les offeretes fetes en fer bé e almoyna en aquell; de totes aquestes coses, senyor molt reverent, refferim infinides gràcies a vostra senyoria, e pregam Nostre Senyor Déu Jhesuxhrist, qui és retribuïdor de les obres pies e ben fetes, ho vulla retribuir a vostra senyoria/ [135v.] en aquest món e en l'altra, e \tota/ aquesta Universitat, e tots nosaltres en singular, romanim tots obligats a vostra senyoria, e sens dubte no romendrà sens memòria per nosaltres e per los asdevenidors, recomanants contínuadament a vostra senyoria lo dit spital e la obra e actes de aquell. Més anant, senyor molt reverent, supplicam a vostra senyoria vulla haver en special recomendació en Miquel Bagur, lo qual [repetit: lo qual] és stat tramés a nostre sant pare per los deffenedors de la mercaderia per obtenir revocació de certes provisions obtengudes per los obrers de la asgleya de Sant Nicholau per disminuir aquella santa almoyna de draps ordonada per misser Arnau des Mur, de la qual tant de bé se fa continuadament. Supplicam a vostra senyoria nos vull perdonar com tant sovin (sic) donam treballs a vostra senyoria, car açò fem confiants de la benignitat vostra e de la amor que vostra senyoria porta a la vostra pàtria, e perquè són coses pies e tocants honor de Déu e servey, en les quals coses vostra senyoria demostra haver gran voluntat e devoció. E si nagunes coses aquesta Universitat, e nosaltres en singular, podem fer per vostra senyoria, som tots temps aparallats. Scrita en Mallorques, a X de juliol, any MCCCLVIII^o.

[Primera columna] Al molt reverent pare en Crist e senyor, lo senyor cardinal de Leyda.

[Segona columna] Senyor molt reverent, los qui's recomanen en vostra gràcia, jurats e prohòmens del Regne de Mallorques.

1459, setembre, 24. Màntua.

El papa Pius II proveeix el bisbat de Lleida, vacant per mort d'Antoni Cerdà, a Lluís Joan del Milà, a qui trasllada des de la diòcesi de Sogorb. El pontífex permet que el nou prelat conservi el títol cardenalici.

ACL, P6A_M3_P2_C04, ff. 185v-186r.

Copia bulle provisionis (sic.) Episcopatus Ilerdensis.

Pius, episcopus, servus servorum Dei. Dilecto filio Ludovico Johanni, tituli Sanctorum Quatuor Coronatorum presbitero Cardinali. Salutem et apostolicam benedictionem. Romanis pontificis quem pastor ille celestis ac Episcopus animarum, potestatis sibi plenitudine tradita, Ecclesiis pretulit universis, plena vigiliis sollicitudo requirit ut circa cujuslibet statum Ecclesie sic vigilanter excogitet sicque prospiciat diligenter quod per ejus providentiam circumspectam nunc per simplicis provisionis officium, nunc vero per ministerium translationis acomode prout personarum, lochorum et temporum [ratllat: calitas] qualitas exigit Ecclesiarum utilitas persuadet, Ecclesiis singulis pastor accedat ydoneus et rector providus deputetur, per cujus circumspeccionem et providenciam Ecclesie ipse preserventur a noxis, ac in spiritualibus et temporalibus proficere valeant incrementis. Dudum siquidem provisiones Ecclesiarum Cathedralium ecclesiarum omnium apud Sedem Apostolicam tunc vacantium, et in antea vacaturarum, ordinationi et dispositioni nostre duximus reservandas; decernentes ex tunc irritum et inane, si secus super hiis per quoscumque, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter contingeret attemptari. Postmodum vero Ecclesia Ilerdensis, cui bone memorie Anthonius, tituli Sancti Grisogoni prebiter (sic.) Cardinalis, dum viveret ex dispositione dicte Sedis presidebat, per obitum ejusdem Anthonii cardinalis, qui nuper apud dictam Sedem debitum nature persolvit, pastoris solacio destituta, Nos, ad provisionem dicte Ecclesie Ilerdensis celerem et felicem, de qua nullus preter Nos ac vice se intromittere potuit, sive potest, reservacione et Decreto obsistentibus supradictis, ne Ecclesia ipsa longe vacationis incommoda sustineat, paternis et sollicitis studiis intendentes, ac cupientes eidem Ecclesie Ilerdensis talem preesse personam qui sciat, velit et possit eam preservare a noxis ac in suis juribus manutenere et etiam adaugere, demitum ad te nobis longa experientia, notum moribus et vita conspicuum, sapientie donis insignem et providencia circumspectum habito desuper, cum fratribus nobis tractatu [ratllat: conver], convertimus, intuitum et in te vota nostra firmavimus ac plena deliberacione quievimus / [f. 186r.] firmiter tenentes quod tu, qui Segobricensis et Beate Marie de Albarazino invicem canonice unitis Ecclesiis, quibus etiam ex dispensacione prefate Sedis hactenus laudabiliter prefuisti, scies et poteris eandem Ecclesiam Ilerdensis auctore Domino salubriter regere et feliciter gubernare. Intendentes agitur tam ipsi Ilerdensis Ecclesie quam ejus gregi dominico salubriter providere, te a vinculo quo prefatis unitis Ecclesiis tenebaris de dictorum fratrum consilio et apostolice potestatis plenitudine absolventes, te ad eandem Ilerdensis [ratllat: Eccl] Ecclesiam auctoritate apostolica transferimus, teque illi preficimus in episcopum et pastorem,

curam et administracionem ipsius Ecclesie Ilerdensis tibi in spiritualibus et temporalibus plenarie comitendo, sit tamen quod donet pacificam regiminis et administracionis bonorum dicte Ecclesie Ilerdensis vel majoris partis eorum, possessionem assecutus extiteris absolucio, translacio et provisio hujusmodi suspensa sint tuque interim versus Episcopus Segobricensis et Beate Marie de Albarazino sis et censearis, liberamque habeas Ecclesiarum unitarum hujusmodi in spiritualibus et temporalibus administracionem ac [ratllat: lib] liceat tibi de illarum fructibus, redditibus et proventibus disponere et ordinare in omnibus et per omnia perinde ac si absolucio, translacio et provisio predictae minime facte fuissent; firma spe fiduciaque conceptis quod dicta Ecclesia Ilerdensis per tue industrie et circumspeditionis fructuosum studium, Divina tibi assistente gratia, regetur utiliter et prospere dirigetur ac grata in eisdem spiritualibus et temporalibus suscipiet incrementa. Et insuper tecum quod tu, nichilominus tituli Sanctorum Quatuor Coronatorum Cardinalis, remaneas et cum hujusmodi tui Cardinalatus titulo prefate Ilerdensis Ecclesie presidere ac ejus curam, regimen et administracionem in spiritualibus et temporalibus gerere et exercere valeas, tuque versus ipsius Ecclesie Ilerdensis Episcopus censearis et existas ac tam Cardinalatus tui honore et Episcopali dignitate in simil fungi libere et licite possis. Constitucionibus et ordinationibus apostolicis ceterisque contrariis nequaquam obstantibus, auctoritate apostolica tenore presentium de plenitudine potestatis dispensamus tibi que liberam licentiam accedendi ad prefatam Ecclesiam Ilerdensis tribuimus. Iugum igitur Dominis tuis impositum humeris prompta devotione suscipiens, curam et administracionem predictas sic diligenter geras et solícite prosequaris, quod ipsa Ecclesia Ilerdensis gubernatori provido ac fructuoso administratori gaudeat se commissam, ac bone tue fame odor ex tuis laudabilibus actibus latius diffundatur, tuque preter eterne retributionis premium nostram et apostolice Sedis benedictionem et gratiam uberius consequi merearis. Datum Mantue, anno Incarnationis Dominice millesimo quadringentesimo quinquagesimo nono, octavo kalendas octobris, pontificatus nostri anno secundo.

Jo(hannes) Ortitius.

70

1459, octubre, 9. Lleida.

El degà Manuel de Montsuar informa el Capítol catedralici de Lleida que el bisbe Antoni Cerdà és mort. En conseqüència, els canonges són convocats a una sessió capitular que es durà a terme a la tarda. Els que no hi assisteixin incorreran en la pena de no percebre la porció canonical.

ACL, AC_0051, f. 103r-v.

[Marge: Deliberatio super nova mortis cardinalis] Eadem die [9 d'octubre de 1459], honorabilis [ratllat: Capitulum] decanus et vicarius [Manuel de Montsuar]. Attento quod pluris litere fuerunt in dicto Capitulo exhibite, per quas narratur reverendissimum dominum cardinalem et episcopum Ilerdensis ab hac luce decesisse, idcirco [ratllat: ut Ecclesiam et episcopatum de

iste(?) gubernetur fore providendi(?) videatur dominus mandavit] et ut quod super his fieri debeat, \manie(?)/ deliberetur [ratllat: dicto] mandavit, post secundam horam post meridiem, per cum debita solempnitate congregari Capitulum, manda(nte)s / [103v.] dicto Aparicio Tholoso, porterio, quatis singulariter mandet honorabilibus canonicis presentibus, sub pena privationis porcionum, quatis dicta hora assint in domo Capitulari ad Capitulum celebrantes, et nichilominus faciat pulsari campanam Capituli. Et incontinenti dominus janitor mandavit singulariter honorabilibus canonicis, ibidem presentibus, quatis dicta hora assint ad dictum Capitulum celebrandi, sub pena privationis porcionum etc.

71

1461, febrer, 14. Morella.

El rei Joan II comunica a les autoritats laiques i eclesiàstiques de la diòcesi de Lleida el papa Pius II ha traslladat el cardenal Lluís Joan del Milà del bisbat de Sogorb al de Lleida. El rei accepta el transferiment i mana que no s'obstaculitzi la presa de possessió del nou prelat, a qui s'han d'entregar totes les rendes que li corresponguin.

ACL, P6A_M3_P2_C04, f. 185r-v.

Copia executorie serenissimi domini regis.

Johannes, Dei gratia rex Aragonum, Navarre, Sicilie, Valencie, Majoricarum, Sardinie et Corsice, comes Barchinone, dux Athenarum et Neopatrie, ac etiam comes Rosilionis et Ciritanie. Nobili magnificis dilectis consiliaris ac fidelibus nostris gerenti vires gubernatoris generalis ac baiulo generali Cathalonie Principatus, vicariis generalibus ac officiali ecclesiastico, Capitulo et canonicis Sedis Ilerdensis, nec non Curie vicario atque paciariis et aliis quibusvis officialibus nostris in civitate Ilerde constitutis, ac etiam baiulis, justiciis, juratis et aliis officialibus quorumcumque lochorum Mense Episcopatus Ilerdensis et aliis quibusvis officialibus et subditis nostris, ad quem seu quos presentes provenerint et subscripta noscantur quomodolibet pertinere, cujuscumque status aut condicionis existant ipsorumque officialium et cujuslibet eorum locatenentibus. Salutem et dilectionem. Quia Sanctissimus Dominus Noster Papa Pius Secundus superioribus diebus vacante episcopatum seu Ecclesia dicte Sedis Ilerdensis obitu Reverendissimi Domini Cardinalis tituli Sancti Grisogoni et episcopi Ilerdensis, de consilio Reverendissimorum Patrum Dominorum Sacrosancte Romane Ecclesie Cardinalium, transtulit Reverendissimum in Xhristo Patrem dominum Ludovicum, Divina Providencia tituli Sanctorum Quatuor Coronatorum Sacrosancte Romane Ecclesie presbiterum cardinalem, de Ecclesia videlicet Segobricensis et Sancte Marie de Albarazino, ecclesiarum invitem unitarum, ad dictam Ecclesiam Ilerdensis, prout in bullis apostolicis isto confectis pretextu hec et alia laciis et serius contineri dicuntur. Ideo dictam translationem summe gratam et acceptam habentes, nec non voluntatis et ordinacioni dicti Sanctissimi Domini Nostri Pape, nos, in hac parte reddentes, conformes harum serie vos, dictos vicarios generales, officialem Capitulum et canonicos et alias personas ecclesiasticas, requirimus et ortamur vobisque officialibus et

subditis nostris, dicimus et mandamus, deliberate ac de nostra certa sciencia sub nostre gratie et amoris, obtentu peneque trium mille florenorum incursu de bonis cujuslibet secus agentis irremissibiliter exhigendorum nostroque adquirendorum erario, quatus dictum Reverendissimum Dominum Cardinalem Sanctorum Quatuor Coronatorum, seu ejus procuratorem, ipsius vice et nomine, ad liberam, quietam et pacifficam possessionem vel quasi dicti episcopatus Ilerdensis recipiatis et admitatis, illique vestrum ad quem seu quos pertineat seu spectat, respondeatis et responderi faciatis de fructibus, juribus et emolumentis ad dictum episcopatum Ilerdensis et ejus Mensam pertinentibus, quovis modo ipsumque Reverendissimum Dominum Cardinalem, seu ejus procuratorem, in dicta possessione manuteneatis et deffendatis juxta dictarum apostolicarum et processum fulminatorum earundem seriem et tenorem, et in nullo contrafaciatis vel veniatis aut aliquem contrafacere vel venire / [f. 185v.] sinatis aliqua occasione seu causa, pro quanto vos, dicte ecclesiastice persone, nobis complacere ceteri vero officiales et subditi nostri gratiam nostram caram habetis, et penas prepositas cupitis non subire. Datum in villa Morelle die quartodecimo ffebroarii, anno a Nativitate Domini millesimo quadrigentessimo sexagessimo primo. Rex Johannes.

2. APÈNDIX DE TAULES

TAULA 1: CARDENALS DE L'ESGLÉSIA DURANT EL CARDENALAT D'ANTONI CERDÀ (1448-1459) ¹⁴		
Albano	Pere de Foix	14/3/1431-13/12/1464
Frascati	Basilios Bessarió	23/4/1449-14/10/1468
Ostia	Juan de Cervantes	27/3/1447-25/11/1453
	Giorgio Fieschi	28/4/1455-8/10/1461
Palestrina	Giovanni Berardi di Tagliacozzo	7/3/1444-21/1/1449
	Giorgio Fieschi	5/3/1449-28/4/1455
	Vacant	28/4/1455-8/4/1460
Porto i Santa Rufina	Francesco Condulmer	4/1445-30/10/1453
	John Kempe ¹⁵	28/7/1452-22/3/1454
	Guillaume d'Estouteville	1454-26/10/1461
Quatre Sants Coronats	Alfons de Borja	2/5/1444-8/4/1455
	Lluís Joan del Milà	17/9/1456-1510
Sabina	Basilios Bessarió	5/3/1449-23/4/1449
	Amadeu de Savoia	23/4/1449-7/1/1451
	Isidor de Kiev	7/2/1451-27/4/1462
Santa Anastàsia	Giorgio Fieschi	8/1/1440-5/3/1449
	Louis de la Palud de Varenbon	19/12/1449-21/9/1451
	Giacomo Tebaldi	17/12/1456-4/9/1465
Santa Balbina	John Kempe	8/1/1440-21/7/1452
Santa Cecília	Louis Aleman	27/5/1426-16/10/1450
	Rinaldo Piscicello	17/12/1456-4/4/1460
Santa Creu a Jerusalem	Domenico Capranica	5/1443-14/8/1458
Santa Maria Nova	Pietro Barbo	1/7/1440-16/6/1451
Santa Maria in Trastevere	Juan de Torquemada	9/1446-4/1460
Santa Maria in Via Lata	Domenico Capranica	8/11/1430-14/8/1458 (en comana des de maig de 1443)
Santa Pràxedis	Jean Le Jeune	8/1/1440-1441
	Alain de Coëtivy	20/12/1448-7/6/1465
Santa Prisca	Zbigniew z Oleśnicy	8/1/1440-1/4/1455

¹⁴ D'acord amb EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi, sive Summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel, II. Monasterii, Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae, Ratisbona, 1914, pp. 5-12.*

¹⁵ Només bisbe de Santa Rufina. EUBEL, Konrad. *Hierarchia catholica Medii Aevi...*, p. 7.

	Juan de Mella	17/12/1456-1465
Santa Sabina	Giovanni de Primis	16/12/1446-21/1/1449
	Guillaume-Hugues d'Estaign	19/12/1449-28/10/1455
	Enea Silvio Piccolomini	17/12/1456-19/8/1458
Santa Susanna	Filippo Calandrini	20/12/1448-20/12/1451
Sant Ciriac a les Termes	Dénes Szécsi	8/1/1440-1/2/1465
Sant Climent	Enrico Rampini	16/12/1446-4/7/1450
	Giovanni Castiglione	17/12/1456-14/4/1460
Sant Crisògon	Antoni Cerdà	16/2/1448-12/9/1459
Sant Esteve al Mont Celi	Jean Rolin	20/12/1448-22/6/1483
Sant Eusebi	Astorgio Agnesi	20/12/1448-10/10/1541
	Richard Olivier de Longueil	17/12/1456-17/8/1470
Sant Eustaqui	Jaume de Portugal	17/9/1456-27/8/1459
Sant Jordi in Velabro	Prospero Colonna	8/11/1430-24/3/1463
Sant Llorenç in Damaso	Ludovico Scarampi	1/7/1440-8/1/1465
Sant Llorenç in Lucina	Jean Le Jeune	1441-9/9/1451
	Filippo Calandrini	20/12/1451-14/10/1468
Sant Marc	Pietro Barbo	16/6/1451-30/8/1464
Sant Nicolau in Carcere	Roderic de Borja	17/9/1456-30/8/1471
Sant Pere in Vincoli	Nicolau de Cusa	20/12/1448-12/8/1464
Sant Vidal	Peter von Schaumberg	8/1/1440-12/4/1469
Sants Dotze Apòstols	Basilios Bessarió	8/1/1440-5/3/1449
Sants Joan i Pau	Latino Orsini	20/12/1448-14/10/1468
Sants Marcel·lí i Pere	Isidor de Kiev	8/1/1440-7/2/1451
Sants Nereu i Aquil·leu	Giovanni Berardi	8/1/1440-7/3/1444
	Jean d'Arces	19/12/1449-12/12/1454
Sants Silvestre i Martí ai Monti	Guillaume d'Estouteville	8/1/1440-1454

TAULA 2: MEMBRES DEL CAPÍTOL DE LLEIDA DURANT L'EPISCOPAT D'ANTONI CERDÀ (1449-1459) ¹⁶
Blai Ram (1417-1483?). Precentor des de 1426
Nicolau de Montsoriu (1418-1454)
Joan de Setcastella (1422-1454)
Blai Claver (a. 1423-1470). Ardiaca major o de Lleida des de 1438
Lluís Martorell (a. 1423-1450)
Montserrat Botella (1423-1457)
Bartomeu Rovira (1424-1450)
Bernat Seyfores (1427-1454)
Blai Ram (a. 1428-1484?). Ardiaca de Terrantona des de 1430
Bernat Bosch (1430-c. 1461?). Ardiaca de Benasc (1440-...) i sacrista des de 1440
Joan Rabins (1430-1472)
Pere Pelegrí (a. 1438-16/9/1450). Degà
Miquel Peris (a. 1438-1490)
Dalmau Sacirera (a. 1438-1478). Cambrer
Garcia de Vallterra (1439-1483)
Francesc Perpinyà (1440-1477)
Joan Capdevila (1447-1466)
Bernat Cabrero (1441-1463). Capellà de Sant Pere
Guillem Ramon Català (a. 1449-1456)
Ramon de Cardona (a. 1445-1468). Ardiaca de Benasc des de 1456
Ramon Gener (1445-d. 1459)
Vicenç Sopiaera (a. 1446-1482)
Gabriel Cerdà (1449-1491)
Pere Ferrer (1449-d. 1459)
Francesc Miquel (1449-d. 1459)
Andreu Rafart (1449-1485/1486)
Manuel de Montsuar (1450-1491). Degà
Ramon Rossell (1450-1483)
Antoni Rotllan (1450-1462)
Lluís Joan del Milà (1451-1455?)
Berenguer de Sos (1453-1460)
Narcís Recolta (1454-1475). Ardiaca de Ribagorça des de 1458
Joan Soler (1454-1457)
Joan Calp (1457-d. 1459)
Antoni Perpinyà (1457-1461)
Antoni Descós (1459-?)
Antoni Sallent (1458?-1467)

¹⁶ Dades extretes dels llibres d'Actes Capitulars ACL, AC_0044-0055.

TAULA 3: PERSONES BENEFICIADES PER CARDENAL ANTONI CERDÀ EN CONSISTORI (1449-1457) ¹⁷				
Nom	Càrrec	Vacant	Data	Fol
Joan Margarit	Abadiat de Sant Pere de Gallicans (Girona)	Separació	21/6/1448	57v-58r.
Arias de Dávalos, diaca. Amb dispensa d'edat.	Bisbat de Catània (Sicília)	Mort de Giovanni de Primis, cardenal de Santa Sabina	14/2/1449	60r.
Fra Pere Baldó	Abat de Santa Maria de Valldigna (València)	Trasllat d'Antoni Cerdà al bisbat de Lleida	21/4/1449	61r.
Francesco Meloni, clergue de Patti.	Bisbe de Bosa (Sardenya)	Mort de Tomàs	4/6/1449	62r.
Fra Bernat Cardona, cistercenc	Monestir de Santa Fe (Saragossa)	Renúncia de fra Pere Miquel	21/7/1449	62v.
Fra Antonio Carleno, dominic, mestre en Teologia.	Bisbat d'Amalfi (Campània)	Mort d'Andrea de Palearia	11/8/1449	63r.
Fra Jeroni, orde agustiniana, mestre en sacra Pagina	Bisbat d'Oppido Mamertina (Calàbria)	Mort del bisbe anterior	1/9/1449	63r.
Fra Joan Seguí, carmelita, mestre en Teologia.	Bisbat de Bosa (Sardenya)	Mort de Francesco Meloni	4/2/1450	65r.
Fra Evangelista Frioli, de l'Orde dels Crucífers	Bisbat de Scala (Amalfi)	Mort de Natale Mastini d'Afflitto	31/7/1450	68r.
Giacomo de Cavallina, canonge de Benevent	Bisbat de Lacedonia (Campània)	Mort del bisbe Joan	11/8/1452	77r.
Fra Joan d'Osca, major, almoïner d'Alfons el Magànim i comanador del monestir de Santa Maria della Grotta de Palerm (Sicília)	Monestir de Sant Esperit de Palerm (Sicília)	Mort de l'abat Bonifaci	23/3/1453	80r.
Fra Baptista, de l'Orde de Sant Benet	Abat dels monestirs benedictins de Santa Maria de Licòdia i de Sant Nicolau all'Arena (Catània)	Mort de l'abat Pere	1/6/1453	81r.
Miquel Castault, mestre	Bisbe de Christopolis	Mort del bisbe Joan	8/3/1454	85v.

¹⁷ ASV, Cam. Ap., Obl. et Sol., 72.

en Teologia i professor dels frares menors	(Filipos). Se li mantenen els pontificals ja concedits a València i Sogorb			
Francesco de Benedictis, diaca, doctor en Medicina	Bisbe de Terracina	Mort d'Alessandro Caietano	15/12/1455	93r.

3. CRONOLOGIA

ANY	ANTONI CERDÀ	MÓN
c. 1390	Naixement a Mallorca, segurament a la vila de Santa Margalida.	
1405	Possible inici dels estudis universitaris a l'Estudi General de Lleida.	
1410		Benet XIII d'Avinyó autoritza la fundació d'una facultat de Teologia a l'Estudi General de Lleida.
1414		Obertura del Concili de Constança.
1417		9/10: Aprovació del decret <i>Frequens</i> , que disposa la convocatòria periòdica de concilis. 11/11: Elecció d'Oddone Colonna com a papa amb el nom de Martí V, en el marc del Concili de Constança.
1418		Clausura del Concili de Constança.
1421		8/7: Alfons el Magnànim és designat hereu de Nàpols per Joana II.
1423		Reunió del Concili de Siena. 1/7: Joana II de Nàpols anul·la l'adopció d'Alfons el Magnànim.
1424		10/6: Elecció de Gil Sánchez Muñoz com a papa d'Avinyó amb el nom de Climent VIII.
1426		19/10: Martí V autoritza la fundació d'una facultat de Teologia a l'Estudi General de Lleida.
1427	Possible inici de l'activitat docent a l'Estudi General de Lleida.	
1429	Suposada renúncia a la càtedra de	26/7: Renúncia de Climent VIII

	<p>Cànons per poder assistir al Capítol General dels trinitaris a Cerfroid.</p> <p>24/4: Capítol General de l'Orde de la Santíssima Trinitat i de la Redempció de Captius a la casa-mare de Cerfroid. En el marc d'aquest, se li encarregaria la redacció de les noves Constitucions de l'Orde. En acabar el Capítol General, seria designat visitador de les cases de les províncies d'Anglaterra, d'Escòcia i d'Hibèrnia.</p>	<p>d'Avinyó. Aquest fet acaba de forma definitiva amb el Cisma d'Occident.</p>
1430		<p>Fundació de la primera càtedra de Teologia de l'Estudi General de Lleida</p>
1431	<p>Possible finalització de les visites a les cases de les províncies trinitàries d'Anglaterra, d'Escòcia i d'Hibèrnia. El ministre general Jean Halboud li encarrega la visita de les províncies de Castella, d'Aragó i d'Itàlia. És possible que fos nomenat procurador general dels trinitaris a Roma.</p>	<p>Convocatòria del Concili de Basilea. L'organització és delegada en el cardenal Giuliano Cesarini.</p> <p>20/2: Mort de Martí V a Roma.</p> <p>3/3: Elecció de Gabriele Condulmer amb el nom d'Eugeni IV.</p>
1432	<p>Possible exercici de la docència a Mallorca.</p>	
1433		<p>4/4: Joana II de Nàpols torna a adoptar Alfons el Magnànim.</p> <p>15/12: Eugeni IV expedeix la butlla <i>Dudum sacrum</i>, que reconeix la legitimitat del Concili de Basilea.</p>
1434		<p>Eugeni IV abandona Roma d'amagat i es refugia a Florència.</p>
1435		<p>2/2: Mort de Joana II de Nàpols.</p> <p>24/5: El Consell General de la Paeria designa set prohoms per tractar sobre la unificació dels hospitals de Lleida.</p> <p>5/8: Batalla de Ponça. La flota genovesa captura Alfons el Magnànim.</p> <p>8/10: Signatura del Tractat de Milà entre Alfons el Magnànim i Filippo Maria Visconti.</p>
1438		<p>24/5: El Concili de Basilea cessa Eugeni</p>

		IV.
1439		5/11: El Concili de Basilea elegeix Amadeu VIII de Savoia papa amb el nom de Fel·lix V.
1442		Retorn d'Eugeni IV a Roma. 2/6: Les tropes d'Alfons el Magnànim conquisten la ciutat de Nàpols.
1443		26/2: Alfons el Magnànim entra triomfalment a Nàpols. 14/6: Signatura de la Pau de Terracina entre Eugeni IV i Alfons el Magnànim. 15/7: Eugeni IV expedeix la butlla <i>Regnans in altissimis</i> per la qual investeix Alfons el Magnànim del Regne de Nàpols.
1444		2/5: Eugeni IV nomena Alfons de Borja cardenal del títol dels Quatre Sants Coronats.
1446		31/3: Eugeni IV autoritza la unió dels hospitals de Lleida en un únic centre.
1447	<p>Obtenció d'una canongia a la catedral de Mallorca. També és possible que aconseguís aquest any un benefici a Alcúdia (Mallorca).</p> <p>És documentat com a cubiculari del papa Nicolau V.</p> <p>19/4: Se li encarrega que obtingui del papa una gràcia perquè el confessor reial pugui concedir indulgències plenàries.</p> <p>13/5: Possible finalització d'una missió representativa davant Alfons el Magnànim.</p> <p>a. 8/6: Designació com a abat comendatari del monestir de Santa Maria de Bonarcado (Oristany, Sardenya).</p> <p>8/6: Provisió d'una canongia a les catedrals de Càller i Ales.</p> <p>8/7: Designació com a arquebisbe de Messina.</p> <p>20/8: Alfons el Magnànim ordena que se</p>	<p>23/2: Mort d'Eugeni IV a Roma.</p> <p>6/3: Elecció de Tommaso Parentucelli com a papa amb el nom de Nicolau V.</p> <p>13/8: Mort de Filippo Maria Visconti, duc de Milà.</p>

	<p>li paguin mil florins d'or.</p> <p>13/9: Concessió d'una prepositura a la catedral de Mallorca per part de Nicolau V.</p>	
1448	<p>Legació apostòlica a Florència per aconseguir la pau entre Alfons el Magnànim o els florentins.</p> <p>8/1: Confirmació del nomenament com a arquebisbe de Messina.</p> <p>10/2: Nicolau V autoritza que pugui delegar en diverses persones les visites pastorals a l'arxidiòcesi de Messina, però que en percebi els subsidis corresponents.</p> <p>16/2: Promoció al cardenat.</p> <p>17/2: Presa de possessió del cardenat en un consistori que tingué lloc, probablement, a la basílica de Santa Maria la Major. Se li adjudica el títol cardenalici de Sant Crisògon.</p> <p>5/3: Primera assistència a un consistori.</p> <p>21/6: Primera intercessió coneguda en un consistori, en aquest cas a favor de Joan Margarit per a l'abadiat de Sant Pere de Galligants.</p> <p>28/6: Aval d'Alfons el Magnànim per sol·licitar un crèdit de deu mil ducats a Valeriano di Santa Croce.</p> <p>30/8: Possible enviament a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim, juntament amb el cardenal Jean Le Jeune.</p>	<p>Inici de les obres de construcció de l'Hospital General de Lleida en el barri de Cappont.</p>
1449	<p>22/2: Designació com a abat comendatari del monestir cistercenc de Santa Maria de la Valldigna (València).</p> <p>28/3: Trasllat al bisbat de Lleida per part del papa Nicolau V, prèvia sol·licitud d'Alfons el Magnànim.</p> <p>16/4: Nomenament de Pere Calbó, abat de Sant Joan de les Abadesses, com a</p>	<p>13/3: Mort de García Aznárez de Añón, bisbe de Lleida, en un accident a Gènova.</p> <p>5/4: La notícia de la mort del bisbe García Aznárez de Añón arriba a Lleida. El Capítol catedralici declara l'estat de seu vacant.</p> <p>24/12: Obertura de l'any jubilar per</p>

<p>procurador.</p> <p>a. 21/4: Renúncia a l'abadiat de Santa Maria de la Valldigna.</p> <p>25/4: Possible elecció o ratificació com a bisbe de Lleida per part del Capítol de la diòcesi.</p> <p>5: Designació com a abat comendatari del monestir benedictí de Sant Pere de Rodes (Girona).</p> <p>24/5: Confirmació de la percepció de les rendes de la parròquia del lloc de Martí (Saragossa).</p> <p>30/5: Presa de possessió del bisbat de Lleida a través del seu procurador Pere Calbó, abat de Sant Joan de les Abadesses.</p> <p>3/6: El procurador Pere Calbó posa com a garantia de la continuació de les obres de la capella episcopal de la Seu de Lleida les joies i les rendes del bisbe.</p> <p>2/8: Concessió d'una indulgència a les persones que fessin almoïna per a la fàbrica del monestir de Montserrat.</p> <p>11/8: Enviament, per part del Capítol de Lleida, del sacrista Bernat Bosch a Roma perquè tracti amb el cardenal sobre la indulgència del Sant Drap.</p> <p>29/8: Arribada a Lleida de l'autorització per reunir un sínode general.</p> <p>1/10: Concessió per part de Nicolau V d'una gràcia per la qual pot percebre quatre porcions canòniques a Lleida. També l'autoritza a designar lliurement dotze prebendats.</p> <p>15/12: Elecció del seu nebot, Gabriel Cerdà, com a canonge de Lleida. La presa de possessió per part d'un procurador va tenir lloc el dia 17 de desembre.</p> <p>Possible designació com a abat</p>	<p>Nicolau V a la basílica de Sant Joan del Laterà.</p>
---	---

	comendatari del monestir de Sant Victorià d'Assan (Sobrarb).	
1450	<p>Gabriel Cerdà és prepòsit a Mallorca.</p> <p>4-6: Possible missió diplomàtica a Florència.</p> <p>8/6: Provisió d'una canongia de Lleida a Ramon Rossell, familiar d'Antoni Cerdà.</p> <p>11/6: Provisió d'un benefici de Lleida a Manuel d'Ozca, familiar d'Antoni Cerdà.</p> <p>17/6: Elecció de Bernat Carnicer com a succentor del cor de la part del bisbe.</p> <p>29/6: Exerceix com a testimoni de la signatura de la pau entre Alfons el Magnànim i la ciutat de Florència, que havia estat aconseguida gràcies a la seva intervenció.</p> <p>15/8: Gabriel Cerdà pren possessió de la canongia de Mallorca.</p> <p>19/11: Revocació, per part de Nicolau V, de la butlla pontifícia per la qual atorgava el caràcter universal a l'Estudi General de Barcelona.</p>	<p>Mort de Pere Pelegrí.</p> <p>Manuel de Montsuar accedeix a una canongia a Lleida.</p> <p>15/8: Manuel de Montsuar és designat degà del Capítol de Lleida pel papa Nicolau V.</p> <p>3/9: Alfons el Magnànim autoritza la fundació de l'Estudi General de Barcelona.</p> <p>11: Antoni Rotllan és proveït d'una canongia a Lleida.</p>
1451	<p>15/2: Designació de Francesc de Roda com a oficial del bisbe.</p> <p>1/6: Nicolau V uneix el benefici de Sant Antoni de Lleida al deganat de la catedral a petició del bisbe Cerdà.</p> <p>28/8: Concessió de l'absolució dels delictes comesos pels canonges i beneficiats de Lleida fins a aquell moment.</p> <p>2/10: Concessió de diverses gràcies a l'Església de Lleida per part de Nicolau V, entre les quals algunes concessions en favor del Sant Drap. S'expedeixen també les butlles que autoritzen la dotació d'una canongia doctoral, la provisió de certs beneficis a antics</p>	<p>28/4: Manuel de Montsuar jura el càrrec de degà de Lleida, després de tornar d'Itàlia.</p>

	<p>cantors de la catedral i al notari capitular i la fundació d'una confraria posada sota l'advocació de Santa Maria l'Antiga i el Sant Drap.</p> <p>20/12: Gabriel Cerdà pren possessió personal de la canongia de Lleida.</p>	
1452	<p>24/1: Gabriel Cerdà és prepòsit del mes de maig del Capítol de Lleida.</p> <p>12/3: Alfons el Magnànim li encarrega que procuri l'autorització per traslladar les relíquies del beat Ottone Frangipane a Ariano.</p> <p>6/10: Elecció de Manuel de Montsuar com a vicari general.</p> <p>20/12: Nomenament de Nicolau Muñoz com a vicari general amb funcions específiques.</p> <p>Encàrrec a Johannes Kessler de reproduir un exemplar del <i>De animalibus</i> d'Aristòtil.</p>	
1453	<p>Ha renunciat a la rectoria de Santa Maria de Mosquerola (Saragossa).</p> <p>Gabriel Cerdà, sacrista de la catedral de Mallorca.</p> <p>11/5: Trasllat dels entremesos de dins la catedral de Lleida al claustre.</p> <p>16/6: Nicolau Muñoz, vicari del bisbe, anuncia la reunió d'un sínode general, que va tenir lloc aquell mateix estiu.</p> <p>16/8: Designació de dos àrbitres per aconseguir una concòrdia amb Bernat Bardají pel monestir de Sant Victorià d'Assan.</p>	<p>5/1: Descoberta de la conjura de Stefano Porcari a Roma i empresonament dels principals dirigents.</p> <p>29/5: Els turcs conquisten Constantinoble.</p> <p>25/8: La reina Maria autoritza l'edificació de l'Hospital General de Lleida a l'interior dels murs de la ciutat.</p> <p>28/12: El Capítol de Lleida acorda que el Sant Drap sigui exposat el dia de Nadal i el dia de l'Assumpció de Maria.</p>
1454	<p>Gabriel Cerdà és almoïner major de la catedral de Lleida.</p> <p>24/1: Concessió d'una prerrogativa que limita l'accés a les canongies a graduats universitaris o persones procedents dels estaments nobiliaris i cavallers.</p> <p>13/2: Autorització perquè el Capítol</p>	<p>4/2: Berenguer de Sos és proveït d'una canongia a Lleida.</p> <p>9/4: Signatura de la Pau de Lodi.</p> <p>13/4: Posada de la primera pedra de l'Hospital General de Santa Maria de Lleida.</p> <p>28/8: Concessió de la canongia doctoral</p>

	<p>pugui destinar dues-centes lliures d'una sèrie de disposicions testamentàries a la construcció de l'Hospital General.</p> <p>3/12: Col·lació d'una canongia a Narcís Recolta, familiar d'Antoni Cerdà.</p>	<p>de Lleida a Pere Miquel.</p>
1455	<p>28/2: Promulgació dels nous estatuts del Col·legi de l'Assumpció de Santa Maria de Lleida.</p> <p>27/5: Calixt III li atorga dos conservadors per al monestir de Sant Pere de Rodés.</p> <p>28/6: Designació com a administrador perpetu de la diòcesi de Giovinazzo.</p> <p>Cessament com a abat comendatari de Sant Victorià d'Assan.</p>	<p>26/1: Alfons el Magnànim ingressa a la Lliga Itàlia per organitzar un front comú contra els turcs.</p> <p>24/3: Mort de Nicolau V a Roma.</p> <p>8/4: Elecció d'Alfons de Borja com a papa amb el nom de Calixt III.</p> <p>12/4: Concessió d'un benefici al notari capitular Bernat Noguer.</p> <p>3/5: Processó a Lleida amb motiu de l'elecció pontifícia de Calixt III.</p> <p>19/12: El Capítol acorda concedir un benefici vacant a un antic cantor de la catedral.</p> <p>29/12: El Capítol de Lleida acorda exposar la relíquia del Sant Drap el dia de l'Ascensió.</p>
1456	<p>És designat camarlenc del Col·legi Cardenalici.</p> <p>6/3: Obté la cambreria del monestir de la Grassa (Rosselló).</p> <p>8/6: Petició dels jurats de Mallorca perquè intercedeixi davant el papa a favor de la confirmació de la comunitat de preveres de Lluc.</p> <p>24/7: Calixt III autoritza l'establiment d'un col·legi de preveres a Lluc, probablement per intercessió del cardenal Cerdà.</p> <p>Gabriel Cerdà era rector d'Alcúdia (Mallorca).</p>	<p>14/2: Guillem Ramon Català presenta els seus drets a una canongia de Lleida.</p> <p>15/3: La Paeria designa un comanador per a l'Hospital del Sant Esperit de Lleida a causa de la deixadesa de funcions del comanador Antoni Pons.</p> <p>29/5: Alfons el Magnànim autoritza la fusió dels hospitals de la ciutat de Mallorca en l'Hospital General.</p> <p>11/6: Detenció de l'estudiant Jaume Mas a Lleida. Aquest fet provoca importants aldarulls en el barri universitari.</p> <p>17/9: Roderic de Borja i Lluís Joan del Milà són elevats a la dignitat cardenalícia.</p>
1457	<p>Cessament com a camarlenc del Col·legi Cardenalici.</p> <p>3/2: Calixt III concedeix un privilegi que els familiars d'Antoni Cerdà puguin</p>	<p>28/11: Elecció de Joan Calp com a canonge doctoral de Lleida.</p>

	<p>percebre les rendes de les seves prebendes encara que no resideixin en el lloc on aquestes es troben.</p> <p>18/4: Gabriel Cerdà paga a la Cambra Apostòlica els <i>servitia communia</i> per la vicaria de la parròquia de Tamarit de Llitera. És possible que aquest ofici hagués estat cedit pel seu oncle.</p> <p>14/12: Segons Lladonosa, confirmació d'Antoni Pons com a comanador de l'Hospital del Sant Esperit de Lleida.</p>	
1458	<p>3/2: Calixt III deroga qualsevol privilegi que limiti la jurisdicció del bisbe de Lleida damunt els canonges.</p> <p>27/2: Ja ha renunciat a l'administració perpètua de la diòcesi de Giovinazzo.</p> <p>3/6: Calixt III autoritza la fusió dels hospitals de la ciutat de Mallorca en l'Hospital General, al qual dota d'una sèrie de gràcies.</p> <p>27/7: Designació com a abat comendatari del priorat de Sant Pau del Camp de Barcelona.</p> <p>5/8: Designació com a governador del castell de Sant'Angelo de Roma i custodi del tresor de l'Església per part del Col·legi Cardenalici durant l'agonia de Calixt III.</p> <p>21/8: Carta dels jurats de Mallorca en la qual li agraeixen la intercessió per a l'establiment de l'Hospital General.</p> <p>8/11: El papa Pius II autoritza la fundació de la Confraria de la Preciosíssima Sang de Jesús, amb seu a la capella de l'Hospital General de Mallorca.</p>	<p>25/4: Calixt III expedeix cinc butlles a favor de l'Estudi General de Lleida. Entre les mesures disposades, cal mencionar la prohibició de la detenció del rector o l'autorització per incrementar el número de càtedres.</p> <p>27/7: Mort d'Alfons el Magnànim a Nàpols.</p> <p>6/8: Mort de Calixt III a Roma.</p> <p>19/8: Elecció d'Enea Silvio Piccolomini com a papa amb el nom de Pius II.</p> <p>30/10: Joan II promulga els nous estatuts de l'Estudi General de Lleida.</p> <p>10/11: Pius II investeix Ferran com a rei de Nàpols.</p>
1459	<p>10/7: Era membre de la Confraria de l'Anunciació, vinculada a l'Hospital General de Mallorca.</p> <p>12/9: Mort a Roma.</p>	

	<p>24/9: Provisió a Lluís Joan del Milà de la diòcesi de Lleida.</p> <p>9/10: Arribada a Lleida de la notícia de la seva mort.</p> <p>31/10: Concessió de la seva canongia vacant a Pedro Ferriz.</p>	
--	---	--